

**LA PAGESIA, GESTORA O
SUBORDINADA EN EL PERIURBÀ:
SEMBLANCES I DIFERÈNCIES ENTRE
LA REGIÓ METROPOLITANA DE
BARCELONA I L'ÀREA URBANA DE
TOULOUSE
(1950-2000)**

Tesi Doctoral

Autor: Jordi Sempere Roig

Director: Dr. Antoni F. Tulla

Departament de Geografia
Facultat de Filosofia i Lletres
Universitat Autònoma de Barcelona

Juliol 2005

VOLUM I

Al meu pare, Joaquim Sempere, i a l'Anna Camps, pel suport que m'han donat en tot moment.

ÍNDIX

SECCIÓ I

1. INTRODUCCIÓ	1
1.1 Justificació del treball d'investigació	1
1.2 Objectius	4
1.3 Context teòric	6
1.4 La hipòtesi	7
1.5 Fonts	9
1.6 Metodologia	10
1.6.1 Anàlisi qualitativa i anàlisi quantitativa	10
1.6.2 Elecció de l'àmbit d'estudi	10
1.6.3 Les tècniques	12
1.6.4 Anàlisi de les entrevistes	18
1.6.5 Conceptes clau utilitzats en l'anàlisi de les entrevistes	21
1.6.6 La cartografia	22
2. L'ESPAI RURAL, L'URBÀ I EL PERIURBÀ	25
2.1 L'espai rural i l'espai urbà	25
2.2 L'agricultura periurbana: concepte i característiques	37
Taula 1 Nomenclatura de l'espai on predominen els elements urbans a França	40
2.3 Comunitat i cultura: valors, actituds, opinions i capacitat d'organitzar-se de la pagesia en entorns periurbans	55
3. DELIMITACIÓ TERRITORIAL DE LA ZONA D'ESTUDI	67
3.1 La Regió Metropolitana de Barcelona i l'Àrea Urbana de Toulouse	67
3.1.1 Característiques generals i usos del sòl	68
3.1.1.1 Estructura bàsica de la RMB	69
3.1.1.2 Estructura bàsica de l'AUT	73
3.1.1.3 Usos del sòl a l'AMB i a la RMB	75
Taula 3.1.1 Usos del sòl any 2000 (hectàrees)	78
3.1.1.4 Usos del sòl a l'AUT	79
3.1.1.5 Ocupació i activitat econòmica a la RMB	80
3.1.1.6 Ocupació i activitat econòmica a l'AUT	81
Gràfic 3.1 L'ocupació a l'Àrea Urbana de Toulouse 1999	82
Gràfic 3.2 L'ocupació a la ciutat-centre de Toulouse 1999	82
Gràfic 3.3 L'ocupació als suburbis de Toulouse 1999	82
Gràfic 3.4 L'ocupació a la corona periurbana de Toulouse	82
Taula 3.1.2 Conclusió: dades comparatives RMB-AUT	83
3.1.2 Característiques del relleu, el clima i la hidrografia	83
3.1.2.1 La Regió Metropolitana de Barcelona	83
3.1.2.2 L'Àrea Urbana de Toulouse	88
3.1.3 Els paisatges agrícoles i l'activitat agrària	90
3.1.3.1 Regió Metropolitana de Barcelona	90
3.1.3.2 Àrea Urbana de Toulouse	94
3.2 Les zones d'estudi: el medi com un recurs per a l'agricultura	100
3.2.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	101
3.2.1.1 Introducció	101
3.2.1.2 El marc físic	102

3.2.1.3 La climatologia	104
3.2.1.4 La hidrologia	105
3.2.1.5 El regadiu	108
3.2.1.6 Sòls i vegetació	109
3.2.1.7 Usos del sòl	110
Gràfic 3.5 Usos del sòl al Baix Llobregat, 1992	112
3.2.2 Les comunes de la riba de la Garona: Blagnac, Aussonne, Merville, Saint-Jory i Grenade (Àrea 2)	114
3.2.2.1 Introducció	114
3.2.2.2 La climatologia	115
3.2.2.3 El marc físic i biològic. Sòls, vegetació i fauna	116
3.2.2.4 La hidrologia i la hidrogeologia	121
3.2.2.5 Usos del sòl i paisatges	124
3.3 Anàlisi comparativa de les àrees d'estudi	127
4. LES TRANSFORMACIONS DEL SECTOR AGRARI A LES ÀREES D'ESTUDI (1950-2000)	133
4.1 El paper de l'agricultura amb relació a la indústria i als serveis	133
4.1.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	133
4.1.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	139
Taula 4.1.2.1 Població total (hab.) i percentatge d'actius en l'agricultura (respecte al total d'actius) a l'Àrea 2	141
Taula 4.1.2.2 Dades de població a l'Àrea 2	141
Taula 4.1.2.3 Total d'actius ocupats per sectors econòmics 1999 (i percentatges) a l'Àrea 2	141
4.2 Evolució en el nombre i la dimensió de les explotacions agràries, les terres llaurades i la SAU	143
4.2.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	144
Taula 4.2.1.1 Variació del nombre d'explotacions al Baix Llobregat i a la CMB. 1962-1982	144
Gràfic 4.2.1 Evolució del nombre d'explotacions agràries amb terres (1962, 1972) i amb SAU (1982, 1989, 1999) a l'Àrea 1	146
Gràfic 4.2.2 Evolució de les terres llaurades (1972) i de la SAU (1982, 1989, 1999) a l'Àrea 1	147
4.2.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	151
Gràfic 4.2.3 SAU total de les explotacions a l'Àrea 2 (1979-2000)	153
Gràfic 4.2.4 Nombre d'explotacions professionals agràries a l'Àrea 2 (1979-2000)	154
4.3 L'estructura de la propietat i la parcel·lació. Evolució i canvis	157
4.3.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	157
4.3.1.1 L'estructura de la propietat al llarg del temps	157
4.3.1.2 El parcel·lari	161
4.3.1.3 Règim de tinença de la terra	164
Gràfic 4.3.1 Règim de tinença de la terra a l'Àrea 1 (1962)	164
Gràfic 4.3.2 Règim de tinença de la terra a l'Àrea 1 (1982)	165
Gràfic 4.3.3 Règim de tinença de la terra a l'Àrea 1 (1999)	167
4.3.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	171
Gràfic 4.3.4 Percentatge dels diferents règims de tinença a l'Haute-Garonne (1995)	177
Gràfic 4.3.5 Percentatge dels diferents règims de tinença a França (1995)	177
Taula 4.3.2.3 Repartició de les explotacions segons el seu estatut a França	178
4.4 Anàlisi del factor treball	179
4.4.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	179
Taula 4.4.1.1 Evolució comparativa del nombre d'empresaris agrícoles a la CMB i al Baix Llobregat. 1972-1982	181
Gràfic 4.4.1 Nombre de titulars de persona física (1972-1999), altres familiars (inclosos cònjuges) i assalariats (1982-1999) a l'Àrea 1	188
4.4.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	188
Gràfic 4.4.2 Nombre de caps d'explotació, familiars actius i assalariats a l'Àrea 2	

(1970-2000)	192
4.5 Maquinària i innovació tecnològica	199
4.5.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	199
Gràfic 4.5.1 Evolució en el nombre de tractors i motocultors i similars a l'Àrea 1	205
4.5.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	207
4.6 Producció i comercialització	209
4.6.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	209
Gràfic 4.6.1 Superfície ocupada pels cultius a l'Àrea 1, 1990	218
Gràfic 4.6.2 Superfície ocupada pels cultius al Baix Llobregat, 1990	218
Gràfic 4.6.3 Comercialització dels productes hortícoles (dècada 1980)	222
Gràfic 4.6.4 Comercialització dels fruiters de regadiu (dècada 1980)	224
4.6.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	226
Taula 4.6.2.1 Produccions a l'Haute-Garonne l'any 2003	230
Gràfic 4.6.5 Repartició de les explotacions agrícoles de l'Haute-Garonne per	
OTEX el 1995	231
Gràfic 4.6.6 Percentatge de les diferents produccions en la comercialització	
agrícola de l'Haute-Garonne (1996)	231
Taula 4.6.2.2 Superfície dels principals cultius hortícoles de l'Haute-Garonne el	
1997	233
Gràfic 4.6.7 Evolució de la superfície en ha de cultius principals a l'Àrea 2	238
Gràfic 4.6.8 Ús de la superfície agrícola a Grenade (1998)	241
4.7 Com afecta la PAC (Política Agrària Comuna) als àmbits periurbans?	242
4.8 Anàlisi comparativa de les àrees d'estudi	255
5. ELS CONFLICTES ENTRE L'ESPAI AGRARI I LES DEMANDES DE SÒL PER A ALTRES USOS	261
5.1 Les conseqüències del desenvolupament urbanístic en el planejament	261
5.1.1 Conceptes a tenir en compte per entendre la realitat urbanística de l'Àrea 1	261
Taula 5.1.1.1 La classificació del sòl segons el règim jurídic	268
5.1.2 Conceptes a tenir en compte per entendre la realitat urbanística de l'Àrea 2	275
Taula 5.1.2.1 Termes tècnics utilitzats als <i>Plans d'occupation des sols</i> (per zones)	282
Taula 5.1.2.2 Termes tècnics utilitzats als <i>Plans locals d'urbanisme</i> (per zones)	283
Gràfic 5.1.1 Els actors del periurbà i les seves demandes amb relació a les terres	
agrícoles	295
5.1.3 El planejament urbanístic a l'Àrea 1: història i perspectives	296
5.1.3.1 Els plans urbanístics d'abans del Pla general metropolità de 1976	296
5.1.3.2 El Pla general metropolità de 1976 i el Pla territorial metropolità de	
Barcelona	300
5.1.3.3 El Pla Delta (1994)	308
5.1.4 El planejament urbanístic a l'Àrea 2: història i perspectives	310
5.2 Les infraestructures	330
5.2.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	330
5.2.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	336
5.3 Principals impactes sobre l'espai agrari	340
5.3.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	340
5.3.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	342
5.4 Els espais naturals protegits: conflictes i complementarietats	344
5.4.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	344
5.4.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	348
5.5 Mirant cap al futur: projectes per preservar els espais agraris periurbans. És possible la pràctica d'una agricultura sostenible a les zones d'estudi?	353
5.5.1 La Regió Metropolitana de Barcelona	353
5.5.1.1 El delta del Llobregat (Àrea 1) i el projecte de Parc Agrari	353
Taula 5.5.1.1 Superfícies del Pla especial i del Parc Agrari	370
5.5.1.2 L'espai rural de Gallecs (Vallès Oriental)	371
5.5.1.3 L'espai agrícola de les Cinc Sènies-Mata-Valldeix (Maresme)	377
5.5.1.4 Altres propostes de protecció i desenvolupament agrícola a tenir en	
compte a la RMB	380

5.5.2 L'Àrea Urbana de Toulouse	384
5.5.2.1 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2) i el projecte <i>Terres en ville</i>	384
5.5.2.2 L'àmbit del SICOVAL	387
5.6 Anàlisi comparativa de les àrees d'estudi	393
6. EL PAPER DE LA PAGESIA EN LA GESTIÓ DEL TERRITORI	397
6.1 Perfil bàsic dels informants i les seves explotacions a les àrees d'estudi	397
6.2 El resultat de les entrevistes en funció dels conceptes clau	398
6.2.1 Règim de tinença, dimensió i parcel·lació de les terres	398
6.2.1.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	398
6.2.1.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	401
6.2.2 Ús de maquinària	407
6.2.2.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	407
6.2.2.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	409
6.2.3 Estructura de la producció i característiques de la mà d'obra	413
6.2.3.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	413
6.2.3.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	418
6.2.4 Sistemes de producció i de prevenció de plagues	439
6.2.4.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	439
6.2.4.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	443
6.2.5 Organització de la comercialització	456
6.2.5.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	456
6.2.5.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	459
6.2.6 Perspectives de continuïtat	465
6.2.6.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	465
6.2.6.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	466
6.2.7 Arrelament a la cultura pagesa local i manteniment de les tradicions	468
6.2.7.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	468
6.2.7.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	473
6.2.8 Concepció sobre la pagesia i la feina de pagès	479
6.2.8.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	479
6.2.8.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	482
6.2.9 Percepció sobre el paper de l'administració	487
6.2.9.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	487
6.2.9.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	489
6.2.10 Visió dels sindicats	492
6.2.10.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	492
6.2.10.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	493
6.2.11 Actitud col·laboradora, solidaritat i cohesió social	495
6.2.11.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	495
6.2.11.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	499
6.2.12 Assumir un risc invertint en la innovació i capacitat de fer noves inversions	504
6.2.12.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	504
6.2.12.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	505
6.2.13 Reacció davant les expropiacions	508
6.2.13.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	508
6.2.13.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	510
6.2.14 Postura davant la manca de protecció i la reducció de l'espai agrari	513
6.2.14.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	513
6.2.14.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	518
6.2.15 Paper en la gestió de l'entorn	525

6.2.15.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	525
6.2.15.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	529
6.2.16 Posició davant la protecció del medi natural	538
6.2.16.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	538
6.2.16.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	540
6.2.17 Incorporació de criteris de sostenibilitat	542
6.2.17.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	542
6.2.17.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	544
6.2.18 Postura davant els plans d'ordenació i urbanisme	546
6.2.18.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	546
6.2.18.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	547
6.2.19 Compromís amb el Parc Agrari (Àrea 1) o amb els projectes per protegir els espais agrícoles periurbans (Àrea 2)	548
6.2.19.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	548
6.2.19.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	553
6.3 Aportació d'altres entrevistes realitzades a l'Àrea 2 i als altres àmbits analitzats de la Regió Metropolitana de Barcelona i de l'Àrea Urbana de Toulouse	555
6.4 Anàlisi comparativa de les àrees d'estudi	567
7. RESULTATS, CONCLUSIONS I PROPOSTES	571
8. FONTS I BIBLIOGRAFIA	585
8.1 Bibliografia general	585
8.2 Fonts diverses	599
8.3 Cartografia	602

ÍNDIX

SECCIÓ II

9. ANNEX	603
9.1 Taula capítol 1: introducció (valors factorials atorgats als municipis de les àrees d'estudi per a la seva selecció)	603
Taula 1.6.2 Taula de valors definitius dels municipis (selecció de les àrees d'estudi a partir de l'anàlisi factorial)	603
9.2 Taules capítol 4: les transformacions del sector agrari a les àrees d'estudi (1950-2000)	604
Apartat 4.1 El paper de l'agricultura amb relació a la indústria i als serveis	604
Punt 4.1.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	
Taula 4.1.1.1 Població activa segons les branques d'activitat al Baix Llobregat. 1975	604
Taula 4.1.1.2 Població activa per sectors d'activitat a l'Àrea 1 1975, 1981 i 1986 (en %)	604
Taula 4.1.1.3 Estructura sectorial de la població ocupada a l'Àrea 1 1991 i 1996 en %	604
Taula 4.1.1.4 Evolució dels actius per sectors d'activitat a l'Àrea 1. 1975-1986	605
Taula 4.1.1.5 Ocupació per grans sectors d'activitat a l'Àrea 1	605
Població de 16 anys i +	605
Apartat 4.2 Evolució en el nombre i la dimensió de les explotacions agràries, les terres llaurades i la SAU	606
Punt 4.2.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	
Taula 4.2.1.2 Terres llaurades i pastures permanents (SAU) als municipis de l'Àrea 1	606
Taula 4.2.1.3 Evolució de la superfície total de les explotacions a l'Àrea 1 (ha)	606
Taula 4.2.1.4 Evolució del nombre d'explotacions amb terres als municipis de l'Àrea 1	607
Taula 4.2.1.5 Terres llaurades i superfície agrària útil als municipis de l'Àrea 1	607
Taula 4.2.1.6 Explotacions agràries segons la superfície total de les seves terres a l'Àrea 1 (dimensió). 1962 i 1972	607
Taula 4.2.1.7 Dimensió de les explotacions, segons la SAU, a l'Àrea 1 (1982)	608
Taula 4.2.1.8 Dimensió de les explotacions, segons la SAU, a l'Àrea 1 (1989)	608
Taula 4.2.1.9 Dimensió de les explotacions, segons la SAU (1999)	609
Punt 4.2.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	
Taula 4.2.2.1 Superfície total i SAU a l'Àrea 2, en ha, anys 1979, 1988 i 2000	609
Taula 4.2.2.2 Explotacions professionals i SAU que ocupen de mitjana (ha) a l'Àrea 2, anys 1979, 1988 i 2000	610
Taula 4.2.2.3 Altres explotacions i SAU que ocupen de mitjana (ha) a l'Àrea 2, anys 1979, 1988 i 2000	610
Taula 4.2.2.4 Total d'explotacions i SAU que ocupen de mitjana (ha) a l'Àrea 2, anys 1979, 1988 i 2000	610
Taula 4.2.2.5 Explotacions segons la mida en SAU I (Àrea 2)	611
Taula 4.2.2.6 Explotacions segons la mida en SAU II (Àrea 2)	611
Taula 4.2.2.7 Explotacions de 50 ha i més grans, i SAU que ocupen de mitjana (ha) a l'Àrea 2, anys 1979, 1988 i 2000	612
Taula 4.2.2.8 Superfície de terres llaurades per comunes (ha) a l'Àrea 2	612
Taula 4.2.2.9 Explotacions individuals a l'Àrea 2	612
Taula 4.2.2.10 Evolució del nombre d'explotacions i de la superfície mitjana dels cultius d'hortalisses a l'Àrea 2	613
Apartat 4.3 L'estructura de la propietat i la parcel·lació. Evolució i canvis	613
Punt 4.3.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	
Taula 4.3.1.1 Parcel·lació 1962 i 1972 a l'Àrea 1: nº de parcel·les, segons la mida	613
Taula 4.3.1.2 Parcel·lació per municipis a l'Àrea 1. 1982	613
Taula 4.3.1.3 Parcel·lació 1982 a l'Àrea 1 (explotacions amb terres)	614
Taula 4.3.1.4 Parcel·lació 1989 a l'Àrea 1 (explotacions amb terres)	614

	Taula 4.3.1.5 Parcel·lació 1999 a l'Àrea 1 (explotacions amb terres)	615
1972 (hectàrees)	Taula 4.3.1.6 Superfície censada segons el règim de tinença a l'Àrea 1, 1962 i	615
1982	Taula 4.3.1.7 Distribució de la superfície total per règim de tinença a l'Àrea 1	616
	Taula 4.3.1.8 Evolució del règim de tinença a l'Àrea 1. 1972-1982	616
1989	Taula 4.3.1.9 Distribució de la superfície total per règim de tinença a l'Àrea 1,	616
1999	Taula 4.3.1.10 Distribució de la superfície total per règim de tinença a l'Àrea 1,	617
	Punt 4.3.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	
	Taula 4.3.2.1 Superfície en arrendament a l'Àrea 2	617
	Taula 4.3.2.2 Superfície d'aprofitament a l'Àrea 2	617
	Apartat 4.4 Anàlisi del factor treball	618
	Punt 4.4.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	
i ocupació principal a l'Àrea 1, any 1972	Taula 4.4.1.2 Nombre d'empresaris classificats per la seva condició jurídica, edat	618
	Taula 4.4.1.3 Titulars persona física, per edat i sexe a l'Àrea 1, any 1982	618
	Taula 4.4.1.4 Titulars persona física, per sexe i totes les edats 1989 I (Àrea 1)	619
	Taula 4.4.1.5 Titulars persona física, per edat i sexe 1989 II (Àrea 1)	619
	Taula 4.4.1.6 Titulars persona física, per sexe i totes les edats 1999 I (Àrea 1)	619
	Taula 4.4.1.7 Titulars persona física, per edat i sexe 1999 II (Àrea 1)	620
	Taula 4.4.1.8 Ajuts familiars, per edat i sexe, 1982 (inclosos cònjuges) a l'Àrea 1	620
	Taula 4.4.1.9 Cònjuges, per sexe i totes les edats (Àrea 1)	621
1989 I a l'Àrea 1	Taula 4.4.1.10 Altres familiars, totes les edats i per sexes (excepte cònjuges)	621
1999 I a l'Àrea 1	Taula 4.4.1.11 Altres familiars, totes les edats i per sexes (excepte cònjuges)	621
l'Àrea 1	Taula 4.4.1.12 Altres familiars, per edat i sexe (excepte cònjuges), 1989 II, a	622
l'Àrea 1	Taula 4.4.1.13 Altres familiars, per edat i sexe (excepte cònjuges), 1999 II, a	622
l'Àrea 1	Taula 4.4.1.14 Dedicació a l'explotació de la mà d'obra familiar, any 1982, a	623
	Taula 4.4.1.15 Dedicació a l'explotació de la mà d'obra familiar 1989 I (Àrea 1)	624
	Taula 4.4.1.16 Dedicació a l'explotació de la mà d'obra familiar 1989 II (Àrea 1)	624
	Taula 4.4.1.17 Dedicació a l'explotació de la mà d'obra familiar 1999 I (Àrea 1)	624
	Taula 4.4.1.18 Dedicació a l'explotació de la mà d'obra familiar 1999 II (Àrea 1)	625
	Taula 4.4.1.19 Assalariats fixos, per edat i sexe 1982 (Àrea 1)	625
	Taula 4.4.1.20 Assalariats fixos, per sexe i totes les edats 1989 I (Àrea 1)	626
	Taula 4.4.1.21 Assalariats fixos, per edat i sexe 1989 II (Àrea 1)	626
	Taula 4.4.1.22 Assalariats fixos, per sexe i totes les edats 1999 I (Àrea 1)	626
	Taula 4.4.1.23 Assalariats fixos, per edat i sexe 1999 II (Àrea 1)	626
	Punt 4.4.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	
	Taula 4.4.2.1 Caps d'explotació segons l'edat I (Àrea 2)	627
	Taula 4.4.2.2 Caps d'explotació segons l'edat II (Àrea 2)	627
	Taula 4.4.2.3 Caps d'explotació i coexplotadors I (Àrea 2)	628
	Taula 4.4.2.4 Caps d'explotació i coexplotadors II (Àrea 2)	628
	Taula 4.4.2.5 Superfície explotada per caps femenins (Àrea 2)	628
	Taula 4.4.2.6 Població i mà d'obra a l'Àrea 2	629
	Taula 4.4.2.7 Caps d'explotació i coexplotadors a temps complet a l'Àrea 2	629
	Taula 4.4.2.8 Mà d'obra familiar activa a les explotacions (Àrea 2)	630
	Taula 4.4.2.9 UTA** familiars a l'Àrea 2	630
	Taula 4.4.2.10 UTA** assalariats a l'Àrea 2	630
	Taula 4.4.2.11 UTA** totals (i c. ETA-CUMA) a l'Àrea 2	631
	Taula 4.4.2.12 Assalariats permanents a l'Àrea 2	631
	Taula 4.4.2.13 Caps d'explotació de 50 anys i més sense successor a l'Àrea 2	631
	Apartat 4.5 Maquinària i innovació tecnològica	632
	Punt 4.5.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	
	Taula 4.5.1.1 Maquinària propietat exclusiva de l'explotació 1982 I (Àrea 1)	632
	Taula 4.5.1.2 Maquinària propietat exclusiva de l'explotació 1989 II (Àrea 1)	632
	Taula 4.5.1.3 Maquinària propietat exclusiva de l'explotació 1999 III (Àrea 1)	633
	Taula 4.5.1.4 Maquinària propietat exclusiva de l'explotació IV (Àrea 1)	633
	Taula 4.5.1.5 Maquinària propietat exclusiva de l'explotació V (Àrea 1)	633
	Taula 4.5.1.6 Maquinària propietat exclusiva de l'explotació VI (Àrea 1)	634
	Taula 4.5.1.7 Maquinària propietat exclusiva de l'explotació VII (Àrea 1)	634

	Taula 4.5.1.8 Maquinària propietat exclusiva de l'explotació VIII (Àrea 1)	634
	Punt 4.5.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	
	Taula 4.5.2.1 Superfície irrigable a l'Àrea 2	635
	Taula 4.5.2.2 Superfície irrigada a l'Àrea 2	635
	Taula 4.5.2.3 Superfície drenada amb drenatges enterrats a l'Àrea 2	636
	Taula 4.5.2.4 Hivernacles i coberts alts (superfície en àrees) a l'Àrea 2	636
	Taula 4.5.2.5 Maquinària I (tractors) a l'Àrea 2	636
	Taula 4.5.2.6 Maquinària II a l'Àrea 2	637
	Taula 4.5.2.7 Maquinària III a l'Àrea 2	637
	Apartat 4.6 Producció i comercialització	638
	Punt 4.6.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)	
	Taula 4.6.1.1 Distribució general de terres per municipis a l'Àrea 1. 1986 (en ha)	638
	Taula 4.6.1.2 Superfícies ocupades pels conreus a l'Àrea 1. 1986 (en ha)	639
	Taula 4.6.1.3 Dades generals de producció hortícola	639
	Taula 4.6.1.4 Conreus herbacis: hortalisses: total hectàrees 1982 a l'Àrea 1	639
	Taula 4.6.1.5 Conreus herbacis: hortalisses: total hectàrees 1989 a l'Àrea 1	640
	Taula 4.6.1.6 Conreus herbacis: hortalisses: total hectàrees 1999 a l'Àrea 1	640
	Taula 4.6.1.7 Hortalisses en conreus hortícoles amb protecció baixa i hivernacles (extensió en àrees) a l'Àrea 1	640
	Taula 4.6.1.8 Superfícies totals de fruiters de clima temperat (en plantacions regulars) 1982, a l'Àrea 1	641
	Taula 4.6.1.9 Superfícies totals de fruiters de clima temperat 1989, a l'Àrea 1	641
	Taula 4.6.1.10 Superfícies totals de fruiters de clima temperat 1999, a l'Àrea 1	641
1982	Taula 4.6.1.11 Nombre de caps de bestiar per espècies als municipis de l'Àrea 1,	642
1989	Taula 4.6.1.12 Nombre de caps de bestiar per espècies als municipis de l'Àrea 1,	642
1999	Taula 4.6.1.13 Nombre de caps de bestiar per espècies als municipis de l'Àrea 1,	643
	Punt 4.6.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)	
	Taula 4.6.2.3 Cultius de cereals: explotacions i superfície (ha) a l'Àrea 2	644
l'Àrea 2	Taula 4.6.2.4 Superfície farratgera principal: explotacions i superfície (ha) a	644
a l'Àrea 2	Taula 4.6.2.5 Superfície sempre en herba (pastures): explotacions i superfície (ha)	645
	Taula 4.6.2.6 Cultius industrials: explotacions i superfície (ha) a l'Àrea 2	645
	Taula 4.6.2.7 Llegums secs i protegínic: explotacions i superfície (ha) a l'Àrea 2	646
	Taula 4.6.2.8 Hortalisses i flors: explotacions i superfície (ha) a l'Àrea 2	646
	Taula 4.6.2.9 Vinya: explotacions i superfície (ha) a l'Àrea 2	647
	Taula 4.6.2.10 Cultius permanents: explotacions i superfície (ha) a l'Àrea 2	647
	Taula 4.6.2.11 Guarets: explotacions i superfície (ha) a l'Àrea 2	648
	Taula 4.6.2.12 Total bovins: explotacions i efectius a l'Àrea 2	648
	Taula 4.6.2.13 Total vaques: explotacions i efectius a l'Àrea 2	649
	Taula 4.6.2.14 Vaques de llet: explotacions i efectius a l'Àrea 2	649
	Taula 4.6.2.15 Total aviram: explotacions i efectius a l'Àrea 2	650
	Taula 4.6.2.16 Gallines: explotacions i efectius a l'Àrea 2	650
	Taula 4.6.2.17 Total equins: explotacions i efectius a l'Àrea 2	651
	Taula 4.6.2.18 Total ovins: explotacions i efectius a l'Àrea 2	651
	Taula 4.6.2.18bis Ovelles mare: explotacions i efectius a l'Àrea 2	652
	Taula 4.6.2.19 Total porcins: explotacions i efectius a l'Àrea 2	652
efectius a l'Àrea 2	Taula 4.6.2.19bis Total truges mare (1) i porcs d'engreix (2): explotacions i	653
	Taula 4.6.2.20 Conilles mares: explotacions i efectius a l'Àrea 2	653
	Taula 4.6.2.21 Ruscos d'abella en producció: explotacions i efectius a l'Àrea 2	653
	Taula 4.6.2.22 Total caprins: explotacions i efectius a l'Àrea 2	654
l'Àrea 2	Taula 4.6.2.23 Deute TVA (1) i Reintegrant Global (2) (total d'explotacions) a	654
	9.3 Taules capítol 6: el paper de la pagesia en la gestió del territori	655
	Punt 6.1 Perfil bàsic dels informants i les seves explotacions a les àrees d'estudi	
	Taula 6.1.1 Relació de pagesos i pageses entrevistats a l'Àrea 1 per a la recerca I	655
	Taula 6.1.2 Relació de pagesos i pageses entrevistats a l'Àrea 1 per a la recerca II	656
	Taula 6.1.3 Relació de pagesos i pageses entrevistats a l'Àrea 1 per a la recerca	
III		656
	Taula 6.1.4 Relació de pagesos i pageses entrevistats a l'Àrea 2 per a la recerca I	657
	Taula 6.1.5 Relació de pagesos i pageses entrevistats a l'Àrea 2 per a la recerca II	658

Taula 6.1.6 Relació de pagesos i pageses entrevistats a l'Àrea 2 per a la recerca	
III	659
9.4 Guió d'entrevista per a pagesos (Àrea 1)	661
9.5 Guió d'entrevista a persones no pageses vinculades a l'activitat agrícola de l'Àrea 1	669
9.6 Guió d'entrevista per a agricultors (Àrea 2)	670
9.7 Altres guions d'entrevista per a l'Àrea 2 i per a la Regió Metropolitana de Barcelona i l'Àrea Urbana de Toulouse	680
9.7.1 Guió I (Àrea 2)	680
9.7.2 Guió II (Àrea 2)	681
9.7.3 Guió III (Àrea 2)	681
9.7.4 Guió IV (tècnic SICOVAL)	682
9.7.5 Guió V (agricultor SICOVAL)	682
9.7.6 Guió VI (tècnics d'altres espais de la Regió Metropolitana de Barcelona)	683
9.7.7 Guió VII (pagesos d'altres espais de la Regió Metropolitana de Barcelona)	683
9.8 Fragments de transcripcions d'entrevistes a pagesos i pageses	684
9.8.1 Transcripció literal	684
9.8.2 Transcripció selectiva (Àrea 1)	690
9.8.3 Transcripció selectiva (Àrea 2)	699
9.9 Fotografies representatives de la realitat de les zones d'estudi	715
Fotografia 1	715
Fotografia 2	715
Fotografia 3	715
Fotografia 4	716
Fotografia 5	716
Fotografia 6	716
Fotografia 7	717
Fotografia 8	717
Fotografia 9	717
Fotografia 10	718
Fotografia 11	718
Fotografia 12	718
9.10 Altres documents	
Retall de premsa local	
Reglament del Consell Agrari del Parc Agrari del Baix Llobregat	
Estatuts del SICOVAL	
9.11 Cartografia	
Mapa 1. Localització de la comarca del Baix Llobregat dins la Regió Metropolitana de Barcelona i Catalunya.	
Mapa 2. Zona d'estudi Àrea 1. Localització del delta del Llobregat a la comarca del Baix Llobregat.	
Mapa 3. Espais agrícoles, espais naturals, zones urbanes i infraestructures a la RMB.	
Mapa 4. Espais agrícoles, espais naturals, infraestructures i límits administratius al delta del Llobregat (Àrea 1).	
Mapa 5. Parcel·les de les explotacions agrícoles dels pagesos entrevistats (Àrea 1).	
Mapa 6. Límits del Parc Agrari del Baix Llobregat.	
Mapa 7. L'Àrea Urbana de Toulouse dins la Regió Midi – Pyrenées.	
Mapa 8. Zona d'estudi Àrea 2. Localització de la zona hortícola de Toulouse dins l'AUT.	
Mapa 9. Espais naturals, infraestructures i límits administratius a l'àrea de Toulouse (nord est del departament d'Haute–Garonne).	
Mapa 10. Parcel·les de les explotacions agrícoles dels agricultors entrevistats (Àrea 2).	

SECCIÓ I

1. INTRODUCCIÓ

1.1 JUSTIFICACIÓ DEL TREBALL D'INVESTIGACIÓ

Tant el delta del Llobregat com la zona hortícola del nord de Toulouse sempre s'han identificat per l'activitat agrària. Tanmateix, en el procés d'extensió de la Regió Metropolitana de Barcelona i de l'Àrea Urbana de Toulouse, s'ha anat reduint la superfície cultivada d'aquests espais i del conjunt d'ambdues conurbacions. Els usos industrials, residencials, d'infraestructures i serveis de tot tipus han fet minvar l'espai agrari, tot i que aquest procés no ha implicat una pèrdua total del caràcter i la personalitat agrària dels espais periurbans de l'àmbit d'influència de les ciutats de Barcelona i Toulouse. Però suposo que caldria fer una sèrie d'aclariments, formular un conjunt de preguntes com a punt de partida que permetessin treure l'entrellat del per què d'aquesta recerca. Així doncs, per quina raó se'ns va acudir de fer una anàlisi comparativa entre les realitats agrícoles periurbanes de la regió de Barcelona i de l'àrea de Toulouse? ¿Per què vam pensar que seria útil fer sortir a la llum les diferències i les similituds dels processos d'expansió urbana d'ambdues ciutats, analitzant les reaccions dels agricultors davant la degradació de l'espai agrari?

Abans de respondre a aquests interrogants, però, cal dir que els objectius plantejats en aquesta tesi doctoral s'inscriuen en el marc del projecte REN2001-1896/GLO "USOS DEL SUELO, PAISAJE Y DESARROLLO SOSTENIBLE EN ESPACIOS RURALES DE MONTAÑA. RECONSTRUCCIÓN PALEOAMBIENTAL Y PROSPECTIVA DE PAISAJE", tot i que es manté una estreta relació amb el grup Interfase II (Hacia la gestión integrada y sostenible de la franja costera y la plataforma continental) REN2003-09193-C03-01, projecte d'investigació que té per objectiu aprofundir en l'"ESTUDI INTEGRAT DEL CANVI SOCIOAMBIENTAL EN LA FRANJA COSTANERA. UNA CONTRIBUCIÓ A LA GESTIÓ SOSTENIBLE DEL LITORAL", propòsits que són la continuació de la primera part d'aquest projecte.

Tenint en compte els criteris d'anàlisi dels projectes aquí esmentats, el plantejament bàsic d'aquesta recerca és demostrar que els espais agraris de les zones d'estudi, a causa de la pressió de les infraestructures, el desenvolupament urbanístic i la invasió que pateixen per part d'activitats alienes a l'agricultura, corren el risc d'acabar perdent definitivament la seva funcionalitat. En aquest sentit, el conjunt de les zones agrícoles de la Regió Metropolitana de Barcelona i de l'Àrea Urbana de Toulouse es poden convertir en un conjunt d'àrees inconnexes, sense continuïtat sobre el territori. De fet, aquest procés, molt avançat en l'actualitat, és el primer pas cap a la desaparició total de l'agricultura de les zones d'estudi, encara que, com veurem, és al delta del Llobregat on la situació és més crítica, sobretot a causa del pes específic

d'una metròpoli com Barcelona. Amb aquest estudi ens hem plantejat, a part d'analitzar la reacció dels pagesos davant la pressió urbanística a les rodalies de les ciutats abans esmentades, conèixer quins instruments de planejament hi ha a Catalunya i a França per fer front a la problemàtica de la desestructuració del teixit social agrari dels entorns periurbans, derivada d'una minva de superfície agrícola disponible que ha comportat una reducció sense precedents del nombre d'agricultors en actiu. No es pot dir, en aquest sentit, que les administracions locals i regionals d'ambdós països no hagin intentat introduir mecanismes compensatoris, endegant projectes interessants com el del Parc Agrari del Baix Llobregat, però tant aquí com a França les propostes d'ordenació del territori no poden garantir la pervivència dels espais agraris davant la dinàmica de creixement de les aglomeracions urbanes. Els pagesos de les zones d'estudi, a nivell col·lectiu o a títol individual, han pres diferents postures amb relació a les possibilitats de continuïtat de les seves explotacions, realitat que en aquesta tesi doctoral serà un dels eixos d'anàlisi. **Analitzar quin paper tenen els pagesos en la gestió del territori a l'àrea de Barcelona i a la de Toulouse és, de totes maneres, l'objectiu fonamental d'aquesta recerca, incidint en la realitat del delta del Llobregat i de la zona hortícola del nord de la ville rose, les dues zones seleccionades a una escala més gran.** Però encara no hem respost a les preguntes abans formulades. Per què contraposar la realitat del delta del Llobregat, que va ser estudiada en profunditat a la meua memòria de recerca (Sempere, 2002), a la zona hortícola del nord de Toulouse? En primer lloc, com veurem, ens va resultar interessant de fer una anàlisi comparativa entre allò que havíem descobert al Delta amb el que succeïa a l'altra banda dels Pirineus. Catalunya i el migdia francès, tot i ser territoris molt propers, amb cultures agermanades històricament, presenten actualment una estructura socioeconòmica molt diferent. En el nou marc de relacions del nostre país amb el sud de França, un estudi que analitzi les diferències i les similituds de les dinàmiques que s'esdevenen als entorns periurbans agraris de dues metròpolis tan properes en l'espai però tan llunyanes en el temps com són Toulouse i Barcelona, ens va semblar interessant i rellevant amb vista a futures relacions entre els estudiosos d'ambdós països. Sense voluntat de ser pretensiosos i conservant, sempre que es pugui, la humilitat davant d'un projecte tan ambiciós, el meu director i jo vam creure que aquest treball podia servir per apropar les dues ciutats i per establir ponts de diàleg entre els sectors agrícoles d'ambdues regions i les institucions amb competències en aquests àmbits. De fet, un possible paper dels científics socials en la nostra disciplina, pot ser el d'interlocutor entre els diferents actors implicats en processos de transformació del territori. D'altra banda, també hem tingut en compte la necessitat d'incidir en la sostenibilitat ambiental i social de les àrees d'estudi emmarcades en les seves respectives àrees metropolitanes. Abans de seguir endavant, però, cal fer un petit aclariment: s'ha optat per la denominació francesa de Toulouse enlloc de la pròpiament occitana de Tolosa no per una qüestió política, sinó per a ser fidels amb el treball científic endegat, ja que la majoria de tècnics i agricultors amb qui em vaig trobar van parlar-me

en francès i no van fer cap esment de la lluita d'Occitània per assolir les seves reivindicacions nacionals. Si he ferit sensibilitats, no era la meua intenció. Tothom m'ha parlat en francès i tothom m'ha dit Toulouse enlloc de Tolosa. De totes maneres, prometo que en un futur tindrè més en compte aquesta denominació que de fet és més autèntica i també és la pròpia de la nostra llengua.

Per acabar aquest apartat, vull esmentar aquelles persones que m'han ajudat en el dificultós camí d'elaboració i redacció d'aquest treball. Especialment, agraeixo el suport constant del meu director Antoni F. Tulla, i la col·laboració de les companyes i companys del Departament de Geografia de la UAB, que m'han donat un cop de mà sempre que ho he necessitat. Antoni Trujillo, Sergi Cuadrado i Alfons Parcerisas, per exemple, m'han ajudat molt en l'elaboració de la cartografia. Helena Estalella, Núria Valdovinos i Françoise Breton m'han donat bons consells i m'han ajudat a bastir el corpus teòric i analític del meu treball. Pere Serra m'ha introduït en l'anàlisi factorial, un món complex per a un amant de les tècniques qualitatives com sóc jo, encara que considero que els enfocaments quantitius, si es complementen amb els qualitius, poden contribuir a elaborar un treball més complet i d'una major profunditat conceptual. Com a investigadors de fora el nostre Departament, Enric Saguer i Raimon Roda m'han aportat informació relativa a l'estructura de la propietat i a l'agricultura periurbana del delta del Llobregat, respectivament, mentre que Valerià Paül, del Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona, m'ha fet arribar desinteressadament bibliografia rellevant. També agraeixo les atencions de la Unió de Pagesos, en especial d'alguns dels seus membres, com Doris Casas, i sobretot dels integrants de l'oficina comarcal de Sant Boi del Llobregat, d'entre els quals destaco Montserrat Lligadas i Ismael Santonja. I d'alguns tècnics de la Diputació de Barcelona, com Sònia Callau, Manel Canes i Josep Montasell, i dels membres de l'Institut d'Estudis Territorials, com Rodrigo Díaz, que m'ha introduït en la comprensió d'una entitat tan complexa com és la Regió Metropolitana de Barcelona. No puc oblidar, tampoc, els comentaris sempre oportuns de Jordi Peix i Massip, gran coneixedor de l'agricultura del nostre país, i l'ajuda desinteressada de les cooperatives del Delta, que han aportat dades o noms de persones que podien ser entrevistades, així com el suport del Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat a l'hora de divulgar els resultats assolits amb aquesta investigació.

Pel que fa la recerca endegada a l'Àrea Urbana de Toulouse, hi ha moltes persones a qui cal fer referència. Olivier Bories, investigador del GEODE, m'ha aportat idees interessants sobre la manera com es podia delimitar les àrees d'estudi a l'escala gran. Philippe Berenguier, del Departament de Geografia de la Universitat Toulouse-le Mirail, va proporcionar-me, durant les meves primeres estades al sud de França, lectures i idees per tal que assolís una visió de conjunt dels espais agraris de l'Àrea Urbana de Toulouse. Alhora, però, cal fer una menció especial als investigadors i docents del Laboratoire de Dynamiques Rurales, departament

vinculat a la Universitat Toulouse-le Mirail que em va acollir durant les temporades que vaig passar a França. Van ser ells i especialment el seu director, Dominique Coquart, i la secretària d'aquesta institució, Arlette Pech, els que van facilitar-me tots els elements i requisits indispensables, inclosos els burocràtics, per tal que la meua recerca a les terres tolosines arribés a bon port (hi ha altres persones amb qui he establert relacions professionals i d'amistat, com Sandrine Bacconnier i Isabelle Duvernoy, ambdues interessades en l'estudi dels entorns periurbans). En aquest sentit, Philippe Sahuc, membre de l'ENFA de Toulouse-Auzeville ha estat una persona cabdal per entendre l'univers de les terres occitanes. Amb ell hem establert una ferma amistat i una voluntat d'intercanviar experiències entre els nostres respectius països. També ha estat indispensable l'ajuda de Thierry Bertrand, tècnic de la Chambre d'Agriculture de l'Haute-Garonne especialitzat en les problemàtiques del periurbà, que en els moments més difícils sempre m'ha donat un cop de mà: en l'elecció de la zona d'estudi i dels agricultors que calia entrevistar a l'àrea de Toulouse, en l'obtenció de les fotografies aèries per tal d'elaborar la cartografia de la zona d'estudi i de la informació que difícilment hagués pogut trobar a un altre lloc... Amb relació a la tortuosa recerca dels contactes telefònics dels agricultors del periurbà tolosí, cal fer una menció especial de Laurence Espagnacq, consellera hortícola de la Chambre d'Agriculture de l'Haute-Garonne, persona molt vinculada als horticultors de la zona, que ha estat molt atenta i m'ha ajudat en tot moment a l'hora de realitzar el treball de camp. Altres persones a tenir en compte per al cas francès, a part dels ciutadans anònims que m'han indicat el camí a seguir en els pitjors moments, serien: Pablo Valentin, Bertrand Mazelier (SICOVAL) i Yvette Lesoin (SICOVAL), entre molts d'altres.

Finalment, valoro especialment la disponibilitat de totes les persones vinculades a l'activitat agrícola del delta del Llobregat i de la zona hortícola del nord de Toulouse, pageses i no pageses, alcaldes, regidors d'agricultura, tècnics, etc., que han accedit a ser entrevistades i han compartit amb mi una part del seu temps i un retall de les seves vides, un bocí dels seus neguits i un reflex de les seves esperances. En definitiva, també dedico aquest treball a la pagesia de la regió de Barcelona i de l'àrea de Toulouse, esperant que les ombres amenaçadores i els fantasmes que veuen en un horitzó futur es dissipin d'una vegada per totes. I agraeixo a tots aquells que he anomenat, el seu paper més o menys important en el trànsit de redacció d'aquesta tesi doctoral, que tot i ser molts cops gratificant, no es pot dir que hagi estat senzill i planer.

1.2 OBJECTIUS

L'àmbit territorial en què se centra aquesta tesi doctoral, com hem dit, és el del delta del Llobregat i el de la zona hortícola del nord de Toulouse, a una escala gran, com a espais inclosos en la Regió Metropolitana de Barcelona i de l'Àrea Urbana de Toulouse, respectivament (escala petita). L'objectiu fonamental d'aquesta recerca, així doncs, com s'ha

apuntat a l'apartat anterior, seria el de contraposar l'actitud i les reaccions de la pagesia de les àrees d'estudi davant del procés de degradació de l'espai agrari fruit de l'increment de la pressió urbanística que ha tingut lloc les últimes dècades a les aglomeracions estudiades, per tal d'entreveure les diferències i les similituds d'aquestes dinàmiques per als casos escollits del sud de França i Catalunya. El període de temps que s'intenta abastar són, més o menys, els últims cinquanta anys. En funció d'aquest propòsit, com a objectiu secundari interdependent amb el principal, s'analitzen a fons les transformacions del sector agrari, sobretot a partir de 1950 i fins a l'actualitat. Tot i així, l'anàlisi del sector agrari en termes exclusivament economicistes no constitueix l'objectiu fonamental de la recerca (en aquest sentit, em remeto a les obres citades al llarg del capítol 4, tant per al cas francès com al català). Com veurem al capítol 4, a més de la bibliografia utilitzada, s'han contrastat les dades aportades pels diferents autors amb les dades estadístiques de l'INE, l'IDESCAT, del cens agrari francès i d'altres fonts secundàries.

Al capítol 2, s'hi han concentrat les reflexions teòriques i les aportacions de diferents autors, sempre conservant un prisma personal, relatives als espais rurals, urbans i periurbans. En aquest sentit, s'ha superat el marc teòric de la memòria de recerca (Sempere, 2002), on tant sols es feia referència a l'agricultura periurbana. L'objectiu és donar una visió transversal d'allò que succeeix als entorns no urbans, rurals i periurbans, des de tots els punts de vista possibles i tenint en compte tots els fenòmens que s'han detectat. Al final d'aquest capítol s'inclou una reflexió de caire culturalista, com a aportació teòrica a l'estudi de les comunitats agrícoles, tenint en compte els valors, les actituds, les opinions i la capacitat d'organitzar-se de la pagesia periurbana. De fet, considerem molt útil aquest enfocament per entendre el capítol d'anàlisi de les entrevistes. D'altra banda, el capítol 3 delimita les àrees d'estudi a escala petita i gran, tenint en compte punts de vista diversos. Es descriuen l'activitat agrària i els paisatges agrícoles de la Regió Metropolitana de Barcelona i l'Àrea Urbana de Toulouse, per acabar, finalment, amb l'anàlisi descriptiva del delta del Llobregat i la zona hortícola del nord de Toulouse, entenent aquests territoris i el seu medi físic com un recurs per a l'agricultura.

El capítol 5 és una aproximació als conflictes d'usos del sòl que tenen lloc als àmbits periurbans, entre els usos agraris i les demandes de sòl per a altres finalitats. S'estudien i es contraposen els planejaments vigents a Catalunya i a França, amb els diferents projectes proposats per desenvolupar les àrees d'estudi. Cal remarcar la complexitat de l'anàlisi que es desprèn d'aquest objectiu, atès que, com veurem, les realitats urbanístiques dels dos territoris estudiats són molt diferents. **Finalment, al capítol 6, un cop transcrit i analitzat el gruix de les entrevistes, es pretén veure fins a quin punt el pagès esdevé element dinamitzador, força motora de canvi de la realitat que l'envolta, per conèixer, a partir de l'anàlisi qualitativa, si la reacció dels agricultors tolosins és diferent de la dels pagesos de la regió de Barcelona davant del fenomen creixent de la pressió urbanística al qual ens hem referit abans.** En aquest capítol, ens plantegem quines són les característiques de les explotacions dels

informants i quins són els trets distintius de les cultures agràries del delta del Llobregat i de la zona hortícola de Toulouse, contraposant les unes amb les altres. També ens preguntem fins a quin punt hi ha cohesió i solidaritat en els col·lectius estudiats, davant la situació desfavorable que pateix l'agricultura hortícola a tots dos àmbits. Per al cas de Barcelona, creiem que la crisi del sector agrícola va lligat a una participació cada vegada més insignificant dels pagesos en la gestió del territori on viuen i treballen. Caldrà veure, ara, que passa a la regió de Toulouse, si els agricultors francesos també són marginats dels mecanismes de presa de decisions. En definitiva, caldrà veure quina actitud prenen els agricultors tolosins davant de problemàtiques intrínseques dels espais periurbans que són comunes a la majoria de metròpolis dels països desenvolupats.

1.3 CONTEXT TEÒRIC

L'espai periurbà és l'àmbit on té lloc la problemàtica que intentem analitzar en aquest treball (vegeu capítol 2). L'àrea periurbana és una zona on conflueixen i entren en conflicte els usos del sòl pròpiament agrícoles i els usos urbans. El contacte entre el món rural i l'urbà deriva en una supeditació del primer al segon. A poc a poc, les necessitats de desenvolupament de les ciutats, amb noves zones urbanitzades, infraestructures i vies de comunicació, van degradant l'espai agrari. Les zones agrícoles són envaïdes per activitats diverses que poc o res tenen a veure amb les tasques del camp: extracció d'àrids, ubicació d'espais de desballestament, zones d'esbarjo per als habitants de la ciutat, ús inadequat dels camins agrícoles, urbanitzacions il·legals... Tot i que la reflexió sobre la condició periurbana és l'eix d'aquest treball, al capítol teòric s'ha intentat superar els límits establerts a la memòria de recerca per endinsar-se en l'anàlisi de la dicotomia rural-urbà. La majoria d'estudiosos consideren que aquest paradigma s'ha superat i cal parlar del "continuum" rural-urbà. En aquest nou marc, els límits de les urbs es dilueixen, i la ciutat i el camp ja no ocupen espais clarament diferenciats. Els nuclis urbans, així doncs, estenen els seus tentacles més enllà dels lindars tradicionals per satisfer les noves funcionalitats pròpies de la societat moderna: un cop superades les batzegades de la industrialització, els serveis esdevenen predominants i ocupen els espais intersticials, on també s'ubiquen els eixos viaris. D'aquesta manera, la ciutat es va apropiant del camp i es constitueixen els entorns periurbans, tan difícils de definir i d'acotar. És en aquest context que cal entendre, tot i no ser-ne partícip, els postulats del postmodernisme, que fan entrar en crisi els estudis del món rural qüestionant fins ara conceptes tan arrelats com "rural" o "ruralitat". Perquè... podem seguir parlant de la realitat del camp tal com s'ha fet fins a les primeres dècades del segle XX? Em sembla que no. Calen nous instruments per analitzar la realitat, quan la urbanització del camp o rururbanització és un fet contrastat.

A part del problema de la poca viabilitat que tenen moltes explotacions agràries periurbanes fruit de la conjuntura desfavorable a que es veuen abocades, en alguns casos també

s'intenta protegir espais naturals emblemàtics. A llocs com el delta del Llobregat, on s'ha desenvolupat el Pla Delta, un projecte ambiciós que pretén convertir aquest espai en la plataforma logística més potent del sud d'Europa, es potencia alhora la conservació d'espais naturals humits per a la protecció d'aus que deriven en conflictes amb l'agricultura. Així doncs, en un espai relativament poc extens trobem una forta competència a tres bandes: entre els usos agraris, la pervivència de certs ecosistemes i un allau de noves infraestructures que seran descrites al capítol 5. En aquest sentit, pot semblar que la creació del Parc Agrari del Baix Llobregat agreuja encara més la contradicció inherent a les polítiques de planejament endegades per les institucions competents. A la zona hortícola del nord de Toulouse, d'altra banda, trobem una situació similar, tot i que la pressió urbanística és menor i el planejament francès té més instruments per frenar la degradació dels espais agraris. En aquest cas, no es planteja la creació d'un Parc Agrari, perquè ja existeixen, com veurem, altres mecanismes per protegir els espais periurbans. De totes maneres, caldrà comprovar-ne l'eficàcia.

En aquests escenaris, així doncs, la pràctica de l'agricultura es fa insostenible. L'especificitat de la pagesia de les àrees d'estudi, la seva secular adaptació a uns territoris i a unes regions singulars, no té prou pes com per mantenir-hi l'activitat agrària. Els pagesos, si no hi ha continuïtat a les explotacions, acaben plegant. La realitat periurbana, amb la seva poca definició dels usos agraris, acaba sent l'argument més poderós en contra de la preservació de l'agricultura, que es basa en la viabilitat de les explotacions. Com veurem, influeix directament en la crisi i decadència del sectors agrícoles analitzats. Les propostes institucionals, de fet, són un reflex de la consciència que ens trobem davant d'un problema complex i conflictiu que deixa poc marge de maniobra. L'espai periurbà planteja entrebancs greus i de difícil solució pel que fa a la gestió. En definitiva, l'anàlisi teòrica sobre la transformació de les activitats, l'ordenació del sòl i la planificació de les infraestructures i equipaments de les àrees d'estudi, esdevé un eix bàsic de reflexió, indispensable per entendre una de les parts fonamentals d'aquesta tesi doctoral.

1.4 LA HIPÒTESI

Amb l'elaboració d'aquesta tesi doctoral, ens plantegem analitzar fins a quin punt el pagès de les àrees d'estudi té autonomia per transformar el paisatge rural, i si aquesta possible independència de criteri té punts en comú a les rodalies de Toulouse i Barcelona. Ens preguntem, també, si la pèrdua de control dels agricultors sobre l'espai agrari així com la manca d'ordenació dels usos del sòl, han generat una situació d'instabilitat més gran en la pagesia del delta del Llobregat que en la de la zona hortícola del nord de Toulouse. La nostra hipòtesi principal, en aquest context, serà verificar "si la reacció davant els processos derivats de la pressió urbanística a les àrees d'estudi mostra algun paral·lelisme", partint de la premissa que es

tracta en tots dos casos d'espais periurbans. En aquest sentit, volem comprovar “si els instruments de planejament a França tenen més en compte els agricultors a l'hora d'implementar noves actuacions sobre sòl agrari que no pas a Catalunya”. També ens plantegem “si la participació dels pagesos i les pageses en la gestió del territori té relació amb l'agricultura del delta del Llobregat i de la zona hortícola del nord de Toulouse”. Més concretament, volem saber “si la seva participació cada cop menys significativa a les àrees d'estudi està lligada a la decadència de les activitats agràries”. També hem intentat comprovar si la pèrdua d'incidència en la gestió de les àrees d'estudi es correspon amb una disminució de la cohesió social, la solidaritat i el sentiment comunitari en el col·lectiu de pagesos. D'altra banda, però, cal tenir en compte que si bé al delta del Llobregat es practica majoritàriament l'horticultura, a l'àrea de Toulouse molts agricultors compaginen el cultiu intensiu d'hortalisses amb el cultiu extensiu de cereals. En aquest sentit, ens preguntem: fins a quin punt influeixen els beneficis obtinguts en una i altra agricultura a l'hora de decidir-se a vendre's les terres per generar plusvàlues? ¿És més rendible la producció intensiva d'hortalisses que l'extensiva de cereals, fet que provoca un major arrelament a la terra dels horticultors del Delta? ¿O uns i altres esperen poder vendre les terres com més aviat millor per incrementar els beneficis?

Les hipòtesis secundàries plantegen “si les accions de planejament a les àrees d'estudi, conservadores dels espais agraris i del medi natural, ajudaran o no a reforçar la participació del pagès en les decisions institucionals o si més no reforçaran l'actitud de lluita de la pagesia”. En l'àmbit dels resultats, s'analitzaran quines variables internes de l'activitat agrària (règim de tinença, tipus i extensió de les explotacions, inversió i innovació tecnològica, etc.) o externes (conflicte d'usos del sòl per creixement urbà o promoció de grans infraestructures, per exemple), han influït més en la decadència del “rol” de la pagesia en la gestió del territori i el paisatge. Pren una rellevància especial, en aquest sentit, la concepció que, per una banda, té la pagesia del delta del Llobregat del projecte de Parc Agrari, i de l'altra, la idea que s'han format els agricultors tolosins dels projectes de protecció de l'espai agrari que han endegat les institucions amb competències a la zona. De fet, ens preguntem si aquestes iniciatives són vàlides i contribueixen a incrementar la capacitat de decidir dels pagesos i pageses sobre la gestió de l'entorn immediat. Finalment, els elements culturals seran tinguts en compte per comprovar “si hi ha una pèrdua de l'especificitat pagesa en la societat dels municipis deltaics i de la zona hortícola del nord de Toulouse”, i “si aquesta pèrdua és directament proporcional a la desaparició de la pagesia dels òrgans locals de presa de decisions”. En darrer terme, en funció d'aquests criteris, ens preguntem quin futur pot tenir l'agricultura de les àrees d'estudi, i quins instruments de planejament semblen més eficaços un cop coneguda la realitat dels dos àmbits, per tal de fer propostes a tenir en compte.

1.5 FONTS

Hem elaborat aquest treball a partir de fonts de diversos tipus. Com a **fonts primàries** cal destacar els enregistraments i les transcripcions de les entrevistes. Com a **fonts secundàries** (que nosaltres dividim, com veurem tot seguit, en originals i derivades), hem treballat amb dades estadístiques (de l'IDESCAT, de l'INE, dels censos agraris francesos, de documents de tota mena...), bibliografia molt diversa (en el format i en el seu origen: articles, capítols de llibres, llibres...), atles, pàgines web, informació cartogràfica i revistes, publicacions o retalls de diari que tracten temàtiques relacionades amb els objectius que ens hem plantejat. A partir de les fonts secundàries i primàries s'han elaborat diferents documents (taules, gràfics, esquemes, mapes) per facilitar l'anàlisi dels fets i presentar de forma més clara la informació. Cal dir, en aquest punt, que al capítol 5 s'ha emprat informació derivada (llibres, capítols de llibres, informes, articles, revistes...) per a l'anàlisi de la realitat agrícola del delta del Llobregat perquè als àmbits d'estudi de la Regió Metropolitana de Barcelona, i sobretot del Baix Llobregat, hi ha més informació disponible que no pas a l'Àrea Urbana de Toulouse, i no ha calgut anar fins a les fonts originals com poden ser els documents de planejament urbanístic francès. Així doncs, si per al cas català he fet ús de fonts derivades per la quantitat d'informació a la qual he tingut accés, per al cas de la zona hortícola del nord de Toulouse he fet ús de fonts originals (com els *Plans d'occupation des sols* i els *Plans locaux d'urbanisme*) perquè pràcticament no n'hi ha de derivades (és a dir, no hem trobat llibres o articles que parlin a un nivell general de la zona d'estudi: per contra, als POS i els PLU hi havia tot tipus d'informacions sobre el clima, la vegetació, l'economia, etc.). De fet, però, des de la perspectiva de la ciència catalana, hem trobat positiu el fet d'haver d'accedir a les fonts d'origen a França, perquè el que ens interessa és saber de primera mà què està passant a casa els nostres veïns, més que no pas aprofundir més en les problemàtiques urbanístiques que s'esdevenen al sud dels Pirineus, que coneixem ja profusament. En conclusió, de totes maneres, s'ha d'admetre que uns i altres tipus de fonts es complementen.

1.6 METODOLOGIA

1.6.1 Anàlisi qualitativa i anàlisi quantitativa

Aquest treball s'inscriu bàsicament en la tradició de la metodologia qualitativa sobretot pel que fa referència al disseny, la realització i l'anàlisi del contingut de les entrevistes¹. Tot i així, la metodologia quantitativa ha tingut un paper destacat en l'anàlisi estadística del capítol 4 i en el procés de selecció de la zona d'estudi de l'Àrea Urbana de Toulouse. En aquest punt, no polemitzarem sobre quin dels dos criteris metodològics és el més adient. Perquè de fet, autors com Baylina (1997) o Bericat (1998) defensen que les dues perspectives són complementàries. La recerca qualitativa ens ha interessat sobretot perquè l'entrevistador s'identifica amb la persona que entrevista per copsar la seva concepció del món, buscant la intrínseca subjectivitat de l'informant. La postura *ètica* del treball qualitatiu, així doncs, queda confrontada a l'actitud *ètica* dels estudis quantitativus².

En definitiva, com diu R. Olabuénaga: “lejos de ser una actividad unidimensional y lineal, el análisis cualitativo opera en dos dimensiones y de forma circular. No sólo se observan y graban datos, sino que se entabla un diálogo permanente entre el observador, entre inducción (datos) y deducción (hipótesis), al que acompaña una reflexión analítica permanente entre lo que se capta del exterior y lo que se busca cuando se vuelve, después de cierta reflexión, de nuevo al campo de trabajo” (1996, p.24). D'aquest fragment, que també subscriuen Taylor i Bogdan, caldria ressaltar, assumint-ho com a propi, el continu anar i venir de la inducció a la deducció que ha resultat ser aquesta investigació, de les dades concretes a la formulació teòrica, de les idees a priori a la comprovació empírica, a partir del que hem llegit, observat, enregistrat i analitzat.

1.6.2 Elecció de l'àmbit d'estudi

Com dèiem al subapartat anterior, el procés de selecció de l'àrea d'estudi a l'Àrea Urbana de Toulouse forma part del que tradicionalment s'entén com a anàlisi quantitativa. En primer lloc, s'ha partit de totes les comunes de l'Àrea Urbana de Toulouse i dels municipis que comprenen la Regió Metropolitana de Barcelona. En segon lloc, s'han generat factors d'anàlisi a partir d'unes variables similars per als dos àmbits (vegeu taula 1.6.2 de l'Annex) i s'han

---

¹ La reflexió sobre l'elecció de la metodologia adequada per a la recerca ha partit de la lectura d'autors com Taylor i Bogdan (1984), R. Olabuénaga (1996), Silverman (1985, 1993) o Baylina (1997). Aquests autors contraposen les anàlisis qualitatives amb les quantitatives i reflexionen al voltant de la seva validesa. D'altra banda, cal tenir en compte les aportacions de Doorman (1989) referents a la utilitat de la metodologia qualitativa per avançar en les recerques sociològiques o antropològiques multidisciplinars (en col·laboració amb biòlegs i economistes, per exemple), centrades en anàlisis concrets de les pràctiques agràries de petites explotacions.

² Vegeu Pike, Kenneth; *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior*, Institute of Linguistics, Santa Ana, California, 1954 (citat a Ruiz Olabuénaga, 1996).

establert tipologies de municipis, de manera que s’ha buscat un grup de municipis a l’Àrea Urbana de Toulouse que es correspongués, per la tipologia a la qual formen part, als municipis analitzats a la memòria de recerca (Sempere, 2002) al delta del Llobregat, dins la Regió Metropolitana de Barcelona: així, hem arribat a delimitar una zona d’estudi a Toulouse comparable i compatible amb l’àrea analitzada prèviament a la regió de Barcelona. Per assolir aquest objectiu s’ha aplicat l’anàlisi factorial contingut al programa informàtic SPSS, seguint les passes establertes al capítol “Factor analysis” del document *SPSS Professional statistics 6.1*, de Norusis (1994), i s’han realitzat diverses lectures sobre estadística general i exemples d’estudis concrets, per entendre conceptes com *correlació* o *regressió* i *anàlisi multivariant*³.

Així doncs, amb l’anàlisi factorial hem aconseguit, a la matriu de components, set factors o components vàlids per categoritzar els dos àmbits d’estudi escollits (vegeu taula 1.6.2 de l’Annex), que han variat una mica (però no gaire) a l’Àrea Urbana de Toulouse respecte a la Regió Metropolitana de Barcelona. A la taula següent veiem les tipologies que hem establert:

Regió Metropolitana de Barcelona	Àrea Urbana de Toulouse
1. Urbà consolidat	1. Urbà consolidat
2. Agrícola: vinya-fruïters	2. Agrícola: conreus llaurats
3. Agrícola: conreus llaurats	3. Agrícola: horta-vinya-fruïters i serveis
4. Forestal	4. Forestal
5. Periurbà II: agrícola intensiu (horta) i serveis	5. Horta i construcció
6. Periurbà III: agricultura industrial i serveis	6. Industrial
7. Periurbà I: urbà en expansió	7. Urbà en expansió

Els factors 1, 4, 6 i 7 coincideixen a tots dos àmbits. El factor 2 de la Regió de Barcelona esdevé, amb una petita variació, el factor 3 de l’Àrea de Toulouse, mentre que el factor 3 de la Regió de Barcelona és exactament el factor 2 de l’Àrea de Toulouse. El periurbà II i el periurbà III de la Regió de Barcelona es converteixen en el factor 5 (horta i construcció) i el factor 6 (industrial), respectivament, de l’Àrea de Toulouse. Anant a pams, però, el que ens ha interessat saber és que a quatre dels cinc municipis del delta del Llobregat (àrea d’estudi de la Regió Metropolitana de Barcelona), El Prat de Llobregat, Gavà, Sant Boi de Llobregat i Viladecans, hi predomina la tipologia o factor 5, és a dir, el que hem anomenat “periurbà II” (agrícola intensiu (horta) i serveis). Castelldefels, per la seva banda, forma part de la tipologia o factor 6, del que hem considerat com a “periurbà III” (agricultura industrial i serveis). No cal dir

³ En aquest sentit, vegeu Hammond i McCullagh (1974), Edbon (1982), Pérez Juste (1990) i Doménech (1977). Pel que fa al document de Tulla, A.F. (1988), *Mab6. Alt Pirineu. Estructura agrària: tipologia d’explotacions de muntanya* (Programa Espanyol d’Investigació núm.15), cal destacar que té per objectiu establir unes tipologies d’anàlisi referides a explotacions lleteres pirinenques, a partir de l’anàlisi multivariant, exemple molt il·lustratiu que s’ha tingut en consideració en la nostra recerca. Per altra banda, també s’ha consultat el manual de Visauta (2002) *Anàlisis Estadístic con SPSS para Windows* i l’article “Disseny i construcció d’una mostra estratificada a partir de dades censals”, de López, Lozares i Domínguez (2000), publicat a *Qüestió. Quaderns d’Estadística i Investigació Operativa*, vol.24, núm.1, que ha estat molt rellevant a l’hora d’establir les diferències entre els diversos factors aconseguits.

que aquestes tipologies es corresponen amb els resultats obtinguts a la memòria de recerca (Sempere, 2002).

Pel que fa a l'Àrea Urbana de Toulouse, coneguts els resultats que ens ha donat l'anàlisi factorial a la Regió Metropolitana de Barcelona, hem optat per cinc municipis del nord-oest de la ciutat de Toulouse: Grenade, St-Jory, Merville, Aussonne, Blagnac. Aquesta elecció ha estat condicionada pel fet que en aquesta àrea, on s'ubica la indústria aeronàutica i aeroespacial, hi predomina el factor 3 de l'Àrea de Toulouse (agrícola (horta-vinya-fruïters) i serveis) i que hem considerat, en aquest cas, com una síntesi del factor 2 (agrícola: vinya-fruïters) i del periurbà II (agrícola intensiu (horta) i serveis) de la Regió de Barcelona. Així, els municipis del delta del Llobregat (El Prat, Sant Boi, Gavà i Viladecans) es correspondrien amb Grenade, Merville, Blagnac i St-Jory a l'Àrea de Toulouse, mentre que Castelldefels i Aussonne serien tots dos municipis de la tipologia 6 ("periurbà III" per al cas de Barcelona i "industrial" per al cas de Toulouse). Com a element de suport a aquesta elecció, cal tenir en compte que durant una entrevista qualitativa a un tècnic qualificat de la Chambre d'Agriculture, a Toulouse, ja se'm va advertir que aquests cinc municipis hortícoles del nord-oest de Toulouse serien els més adients per encetar una anàlisi comparativa entre l'activitat agrícola periurbana i l'actitud de la pagesia als àmbits d'influència de la Regió Metropolitana de Barcelona i de l'Àrea Urbana de Toulouse. De fet, cal tenir en compte que totes dues àrees d'estudi es troben en contacte amb la ciutat i suporten el pes d'importantes infraestructures. Alhora, també cal ressaltar que, curiosament, tots dos àmbits escollits tenen pràcticament la mateixa extensió territorial: els cinc municipis del delta del Llobregat, que a partir d'aquest moment també anomenarem "Àrea 1", comprenen 116,67 km², mentre que els cinc municipis seleccionats del nord de Toulouse ("Àrea 2"), ocupen 117,43 km². Per tots aquests motius, considerem l'elecció vàlida i àmpliament justificada, tant per l'anàlisi quantitativa com per l'enfocament qualitatiu.

1.6.3 Les tècniques

Pel que fa a les tècniques emprades, en primer lloc, cal ressaltar la **recerca bibliogràfica**, indispensable per a qualsevol treball d'investigació⁴. Com es pot observar a la bibliografia, el ventall d'obres i autors consultats és divers i considerable, amb enfocaments, de vegades, divergents⁵. En segon lloc, com hem dit, ha estat de primer ordre l'**anàlisi estadística**. En aquest sentit, la recerca quantitativa ha estat molt important en diverses parts del treball. Al

---

⁴ R. Olabuénaga, Taylor, Bogdan o Silverman consideren que és una eina específicament qualitativa, mentre que Cea d'Ancona (1996) creu que també és una tècnica de caire quantitatiu.

⁵ Hem treballat amb estudis generals d'aproximació a la realitat socioeconòmica de les zones d'estudi, que ens han permès d'obtenir una visió de conjunt de les problemàtiques existents. La selecció de la bibliografia s'ha fet conjuntament amb el director del treball en funció de les necessitats que anaven apareixent. La recerca bibliogràfica s'ha basat en la lectura en profunditat de les obres: s'ha esquematitzat i estructurat la informació amb relació a la seva importància.

capítol 4, per exemple, les principals fonts d'informació utilitzades han estat els censos agraris de l'INE dels anys 1962 i 1972 i les dades del web de l'IDESCAT dels censos de 1982, 1989 i 1999, per al cas de Catalunya, i el *Recensement Général Agricole* (anys 1970, 1979, 1988 i 2000) per al cas francès, informació que s'ha contrastat amb l'aportada pels diversos autors consultats. Els principals problemes metodològics amb què ens hem trobat s'han anat descrivint a mesura que avançava la investigació, per facilitar la comprensió del lector i saber fins a quin punt són vàlides les dades que hem presentat. Principalment, per a l'Àrea 1, es pot dir que un dels problemes comuns ha estat la incompatibilitat dels censos de 1962 i 1972 respecte dels posteriors, fet que ha dificultat l'estudi de la tendència global de l'agricultura al Delta de 1950 a l'any 2000. En molts casos, a partir de 1982, els censos agraris inclouen molta més informació per municipis i ha calgut uniformitzar variables i categories per fer les dades equiparables. Tot i que hi ha una inflexió el 1982 respecte als censos anteriors, cens rere cens s'inclouen nous epígrafs que els fan més rics i complexos, encara que en alguns casos, com al cens de maquinària de 1999, se simplifiquin respecte al cens precedent. Es pot dir que els censos es transformen al mateix temps que evoluciona la realitat socioeconòmica del món rural català i espanyol. En l'anàlisi de la producció agrícola deltaica també hem fet ús d'altres fonts⁶. Pel que fa a l'Àrea 2, per al cas francès ens hem trobat que pràcticament no hi ha informació d'abans de 1970 per comunes, i que si bé algunes variables com la de les superfícies dels cultius són molt completes, d'altres, com la maquinària o els règims de tinença són considerablement més pobres que les que trobem a Catalunya. Tot i així, cal tenir present que a totes dues àrees d'estudi sempre s'han de relativitzar les dades aparegudes a les estadístiques (sobretot les que fan referència al nombre d'actius agraris o al règim de tinença de la terra), ja que en alguns casos són lluny de ser representatives de la realitat i, en tot cas, com hem fet en aquesta recerca seguint els consells d'un eminent estudiós català, s'han de contrastar amb un seguit de sessions de treball de camp.

Abans de continuar endavant, en tercer lloc, seria interessant retornar als orígens, recordant breument quins són els **antecedents** de la recerca actual. En aquest sentit, ens introduïm de ple, ja, en les tècniques pròpiament qualitatives: cal remuntar-se a la tardor de 1996, quan vaig començar els cursos de la Llicenciatura d'Antropologia Social i Cultural. Precisament, aquell any iniciava l'assignatura de Treball de Camp I, amb l'assistència a les reunions de la Comissió Permanent de la Unió de Pagesos de Sant Boi de Llobregat. Era el meu primer contacte amb el camp. Allí vaig conèixer, per primer cop, pagesos i pageses del Baix Llobregat, tan propers en l'espai, tan llunyans en el temps. Havia de redactar un diari de camp a partir de les sessions setmanals d'**observació participant**, una de les tècniques qualitatives més

---

⁶ Cas de les *Estadístiques agràries i pesqueres de Catalunya* i l'*Estadística i conjuntura agrària*, publicats pel DARP (Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca), i l'*Anuario de estadística agrària* i l'*Anuario de Estadística Agroalimentaria*, publicats pel Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, així com l'informe d'*Informació Estadística* presentat per Mercabarna.

difoses. Més endavant, l'any 1998, en el transcurs de la segona part d'aquesta assignatura, Treball de Camp II, vaig fer les primeres entrevistes a pagesos de la zona, quatre en total, que es tornarien a repetir, als mateixos informants, durant els cursos de doctorat de Geografia Humana l'any 2001⁷.

Sobre aquesta experiència de base i les entrevistes dels anys 1998 i 2001, vam dissenyar les **entrevistes en profunditat** per a l'elaboració de la memòria de la recerca. Posteriorment, la vam traduir al francès per emprar-la en el treball de camp realitzat a França (a l'Annex s'inclou el guió d'entrevista en els dos idiomes). Cal puntualitzar, així doncs, que es va fer el mateix model d'entrevista tant per als pagesos del Delta com per als agricultors tolosins, fet que ens ha permès una anàlisi en funció de criteris gairebé idèntics. Segons Taylor i Bogdan (1984), les entrevistes en profunditat tenen molts elements metodològics comuns amb l'observació participant, tot i que a diferència d'aquesta tècnica bàsica del treball de camp, les entrevistes es constitueixen com a interaccions no "naturals" de l'entrevistador amb l'entrevistat en situacions específicament preparades. Ja no hi ha una experiència directa, un contacte amb el món social, com passa en l'àmbit de l'observació: l'entrevistador depèn del relat dels fets socials per part de l'entrevistat. Cal dir, però, que quan l'investigador s'aproxima a la zona d'estudi, s'atura a parlar amb la gent, va als cafès i als centres de reunió dels pobles, i estableix un primer contacte amb la població local molt valuós que moltes vegades li permet de tenir, a posteriori, encontres positius i molt fructífers amb els informants. De fet, sobretot per al cas de Toulouse, potser perquè era una realitat que desconeixia completament, m'agradava aturar-me a conversar amb la gent, pels camins, als marges dels camps, a les botigues, als bars, als restaurants. Al Delta, per la seva localització geogràfica i per les meves visites reiterades a la zona d'estudi, m'ha estat més fàcil conèixer l'espectre social i humà de la població local. A més, hi ha contribuït la meua relació estrictament acadèmica i professional amb diversos agents vinculats a aquest territori. El fet que Toulouse fos un món desconegut per a mi, de totes maneres, m'ha esperonat a cercar fins i tot sota les pedres.

A més del model d'entrevista per als pagesos, hem dissenyat un altre guió per a set persones no pageses vinculades al món de l'agricultura del Delta⁸ (vegeu Annex), que ens ha servit per ubicar-nos en la problemàtica del sector agrícola comarcal i ha permès contraposar-ne els resultats amb els assolits amb els pagesos i pageses. Per al cas de Toulouse, també he entrevistat a aquest tipus d'informants i he anat elaborant guions d'entrevista segons quines eren les meves necessitats. En total, he entrevistat quatre persones de l'Àrea 2 no pageses però

---

⁷ Amb els resultats d'aquesta segona fase d'entrevistes en profunditat vam redactar, conjuntament amb el director d'aquest treball i Françoise Breton, un article sobre el grau d'arrelament dels pagesos del Delta, a la seva terra i a la seva manera de viure. Seria un inici del camí obert per la present recerca. Vegeu Breton, F.; Tulla, A.F. i Sempere, J. (2001).

⁸ Un historiador, una persona que administra una granja escola de la zona, dos regidors d'agricultura de diferents ajuntaments de l'àmbit i membres d'institucions vinculades en la gestió del territori del Delta (Consell Comarcal, Diputació de Barcelona i Unió de Pagesos).

vinculades amb l'activitat agrícola de la zona⁹. Pel que fa al guió d'entrevistes per a membres de la pagesia, més extens i profund, ha estat l'eina que ha facilitat el procés d'entrevistar dotze pagesos i pageses de quatre municipis del delta del Llobregat (finalment, no hem trobat cap actiu agrari de Castelldefels), treballadors a temps complet o parcial. Amb relació a la zona hortícola tolosina, s'ha emprat, com hem dit, el mateix sistema¹⁰ i s'ha entrevistat igualment a dotze agricultors, homes i dones. En tots els tipus d'entrevistes se segueix el model d'una conversa normal i no d'un intercanvi formal de preguntes i respostes. Cal ressaltar que totes les entrevistes han estat enregistrades i que també s'ha aprofitat per a aquesta recerca el material de les entrevistes dels anys 1998 i 2001, que ja hem mencionat abans, a quatre personalitats destacades del Baix Llobregat. D'altra banda, per a l'elaboració d'aquesta tesi doctoral, com veurem als capítols 5 i 6, s'ha considerat necessari entrevistar persones d'altres indrets dels àmbits metropolitans estudiats per tenir una visió de conjunt més àmplia sobre el procés de degradació-protecció dels espais agraris. Per això, a la Regió Metropolitana de Barcelona s'ha contactat un tècnic i un pagès de l'espai rural de Gallecs, al Vallès Oriental, i de l'espai agrícola de les Cinc Sènies, a Mataró (Maresme). A l'Àrea Urbana de Toulouse, s'ha contactat una directiva del SICOVAL, entitat de la qual també parlarem al capítol 5, i un pagès d'aquest àmbit, a la zona sud-est de l'aglomeració tolosina. Per a aquests quatre informants de la regió de Barcelona i els dos de l'àrea de Toulouse també s'han elaborat guions d'entrevista específics (vegeu Annex).

La **durada** de les entrevistes a persones no pageses vinculades amb el món agrari ha oscil·lat entre mitja hora i tres hores, mentre que les entrevistes estrictament a pagesos i pageses, que han tingut lloc entre els mesos de novembre de 2001 i juny de 2002 a l'Àrea 1, i entre setembre de 2003 i setembre de 2004 a l'Àrea 2, s'han perllongat entre dues, tres i, en alguns casos extrems, fins a quatre hores. Sovint, s'han hagut de fer, sobretot a l'Àrea 1, en dues i fins i tot tres sessions. Per seleccionar els candidats a ser entrevistats, hem partit d'un **mostreig intencional opinàtic** (R. Olabuénaga, 1996, p.64). En aquest tipus de mostreigs, l'investigador selecciona els informants que han de compondre la mostra seguint un criteri estratègic personal. La mostra de la zona del Delta ha estat feta amb relació al meu coneixement previ de la situació i del problema a investigar: he escollit aquells pagesos o pageses que m'han semblat ser més idonis i representatius de la població a estudiar (no hem fet ús del mètode probabilístic propi de la metodologia quantitativa). Per a la zona hortícola tolosina, vaig rebre l'ajuda d'una consellera agrícola de la Chambre d'Agriculture de l'Haute-Garonne que em va ajudar a elaborar la mostra representativa. A mesura que avançava la recerca, tant per al cas de l'Àrea 1 com per al de l'Àrea 2, hem fet modificacions a la mostra inicial en funció dels resultats que s'anaven

---

⁹ Un alcalde, un tècnic d'urbanisme d'un ajuntament de la zona i dos tècnics de la Chambre d'Agriculture.

¹⁰ Seguint els criteris de Taylor i Bogdan i altres autors amb relació a la metodologia qualitativa, vam pensar que seria més interessant entrevistar poques persones en profunditat que fer moltes entrevistes superficials a diferents membres de la pagesia deltaica i de la zona hortícola de Toulouse.

obtenint¹¹. Es tracta d'un estudi dinàmic i flexible. De l'**univers d'estudi**, el sector agrari del delta del Llobregat i de la zona hortícola del nord de Toulouse, s'ha mirat de seleccionar dos o tres pagesos per cada un dels cinc municipis de tot l'àmbit, tot i que no sempre ha estat possible. Cal dir que no coneixia cap dels pagesos o pageses abans de fer les entrevistes.

És important remarcar que les entrevistes amb els pagesos i pageses de les zones d'estudi es van concertar partint de diferents contactes: Unió de Pagesos, la Cooperativa Agrícola Santboiana o la Cooperativa del Prat, entre d'altres, van col·laborar en el procés de selecció dels entrevistats a l'Àrea 1, mentre per al cas de Toulouse, els contactes es van fer bàsicament per mitjà de la Chambre d'Agriculture de l'Haute-Garonne. S'ha volgut diversificar el mètode d'elecció per evitar trobar-nos amb pagesos o pageses de perfils excessivament similars i aconseguir d'aquesta manera una mostra prou variada que reflectís tots els punts de vista de la pagesia de les dues àrees d'estudi, incloses les dones i els treballadors a temps parcial¹². Val a dir, però, que a l'Àrea 1, per la seva forta implantació a la comarca, els pagesos afiliats a la Unió de Pagesos han estat, malgrat les precaucions i la manca d'intencionalitat, els més presents a la mostra, mentre que a l'Àrea 2, per raons similars, han estat els agricultors de la FNSEA els més entrevistats. De totes maneres, cal dir que, sobretot en les últimes etapes del treball de camp a totes dues àrees, s'ha optat per la **tècnica de la bola de neu**. És a dir, per evitar malentesos i possibles malinterpretacions, així com un excés de desconfiança, hem aprofitat els contactes que ja s'havien fet a la zona per concertar noves cites.

No s'han seleccionat els pagesos en funció de la seva orientació política, les característiques de les seves explotacions, els cultius que treballen o pel fet de ser propietaris o arrendataris. La mostra de pagesos, així doncs, s'ha generat aleatòriament: tot i els biaixos presents en el procés de selecció vam escollir les persones que segurament tindrien més coses a dir, independentment de les seves idees. Una lectura dels resultats exclusivament en termes d'enfrontament entre els diferents sectors de la pagesia de les àrees d'estudi pot ser rellevant, però no és la finalitat única d'aquesta recerca. Plasmar el conflicte entre els dos grans sindicats presents a la comarca del Baix Llobregat, Unió de Pagesos i Institut Agrícola Català de Sant Isidre, reflectit a les entrevistes anteriors (1998 i 2001), o els possibles conflictes entre els membres de la FNSEA i de la Confédération Paysanne a França, no constitueix un dels objectius clars d'aquest treball. Tot i així, cal dir que l'antagonisme i l'oposició entre els dos sindicats majoritaris catalans no ha deixat de tenir presència a la comarca del Baix Llobregat. La crispació entre els membres del sector agrícola deltaic, cada vegada més reduït, és una constant, potser perquè la incertesa davant d'un futur ple de claroscurs genera tensions i violències.

---

¹¹ De fet, R. Olabuénaga considera que es pot aturar la recerca quan es creu que la informació que s'aporta ja no representa una novetat i no s'enriqueix el contingut teòric de la investigació. Taylor i Bogdan, per la seva banda, defensen que ni el tipus ni el nombre d'informants s'especifiqui de bon principi.

¹² L'agricultura a temps parcial, fenomen més estès a l'Àrea 1 que a l'Àrea 2, es practica molt més a les altres zones del Baix Llobregat que no pas al Delta: muntanya, vall baixa, zona nord (ICC, 1995).

S'ha alterat, sovint, l'ordre i la forma de les preguntes durant les entrevistes, afegint noves qüestions si s'ha considerat oportú. No s'han ocultat els sentiments ni els judicis de valor dels entrevistats (avaluar, censurar o reprimir no és el nostre objectiu). Se'ls ha explicat el sentit de les preguntes, improvisant-ne, en molts casos, el contingut i la forma. A mesura que avançaven les entrevistes, s'estructurava i s'orientava el contingut, que adquiria un sentit, una direcció i una dimensió noves. S'ha mirat de fer entrevistes àgils, combinant preguntes obertes amb preguntes tancades. Generalment, es comença amb preguntes obertes i, de mica en mica, es va estructurant i dirigint la conversa cap on l'entrevistador vol, amb preguntes més directes, incisives, compromeses, polèmiques i, en certa mesura, agressives. Es va contrastant amb l'entrevistat el que ell mateix ha anat dient: cal que sorgeixi una interpretació i un significat compartits, objectiu final de l'entrevista. Ha calgut reflectir, estructurar, resumir i relacionar unes parts amb unes altres, condensant i sistematitzant. L'entrevista també pot arribar a camins sense sortida: en aquest cas, caldrà desbloquejar-la. En tot moment, la comunicació no verbal és molt rellevant, perquè aporta informació significativa sobre el que pensen realment els informants. Baylina (1996, 1997) es refereix als problemes derivats de la interacció entre l'entrevistador/a i l'entrevistat/da que afecten forçosament la recerca i en condicionen els resultats. L'entrevistat es pot sentir cohibit per la presència de l'entrevistador, i pot exagerar, distorsionar o amagar part dels seus coneixements.

Pel que fa a les transcripcions, en un primer moment es va optar per les **transcripcions literals** de tot el contingut de les entrevistes, però com que ens hem vist condicionats pel factor temps, a partir de la sisena entrevista de l'Àrea 1 es va optar per les **transcripcions selectives**¹³ (vegeu a l'Annex un exemple de cada tipus). El volum de treball per a cada transcripció literal és desmesurat: una entrevista d'entre 3 i 4 hores ha suposat unes 30 hores de feina, és a dir, pràcticament una setmana (i en alguns casos més) de transcripció. Per això hem optat per les transcripcions selectives, amb les quals es plasma tota la informació de les entrevistes però se'n transcriuen només els fragments més rellevants. De totes maneres, hem acabat transcrivint la major part de les entrevistes, sobretot quan parla l'informant, i s'ha reduït poc el volum de feina. Sóc conscient, però, que d'aquesta manera l'investigador interfereix en el procés de l'entrevista si selecciona uns fragments i en descarta uns altres. La seva subjectivitat pot esbiaixar els resultats de la transcripció. Només es transcriuen fragments literalment quan sembla necessari, mentre que la resta de la informació es descriu o simplement s'enuncia, això sí, sense judicis crítics (excepte en el cas de les acotacions en cursiva). De totes maneres, com que el que ens ha

---

¹³ Com diuen Calsamiglia i Tusón (1999): “el detalle con que transcribamos los datos es una decisión que está completamente determinada por los objetivos de análisis. Un error en la decisión que tomemos respecto a este aspecto puede distorsionar el análisis o hacerlo innecesariamente engorroso... Lo importante es, en cualquier caso, justificar el procedimiento utilizado” (p.360). Per la complexitat dels sistemes de transcripció descrits a *Las cosas del decir*, obra d'aquestes dues autores, no s'ha incorporat ni totalment ni parcialment les seves propostes, sinó que s'ha seguit una metodologia pròpia basada en el sentit comú i les experiències anteriors. Per altra banda, però, Silverman (1993) també proposa una metodologia específica per a les transcripcions més en consonància amb les ciències socials i els objectius que ens hem plantejat, tot i que la proposta de Silverman tampoc ha estat utilitzada.

interessat realment és el contingut de les entrevistes (més que realitzar una anàlisi lingüística o de la manera de respondre dels informants)¹⁴, hem considerat vàlides les transcripcions selectives, encara que es conservaran els enregistraments originals amb el conjunt de les entrevistes gravades per si algú està interessat a analitzar-les a partir de la font original. En definitiva, però, hem de dir que en aquest tipus de transcripcions, s'ha privilegiat el contingut de les respostes vinculades al cos essencial i estructurat del guió d'entrevistes (vegeu Annex). Cal fer una menció especial a l'esforç suplementari que ha estat fer les entrevistes en francès a l'àrea de Toulouse, que ha implicat la seva posterior transcripció en aquest idioma, fent més difícil la locució (en alguns moments hi ha hagut problemes seriosos de comprensió) i allargant el temps invertit en aquesta tasca.

Val a dir, també, que en les transcripcions literals, sigui de fragments o del total d'una entrevista, les paraules normativament incorrectes no s'han marcat amb cursiva per respectar el llenguatge dels entrevistats. La feina de l'investigador social no és ressaltar o jutjar les peculiaritats o barbarismes del llenguatge dels pagesos i les pageses. A part d'aquesta consideració principal, tampoc no s'han marcat amb cursiva les paraules en altres llengües, inclòs el castellà. En canvi, la cursiva s'ha utilitzat en les transcripcions literals, en les acotacions i en els títols de llibres o d'articles (entre parèntesis quan són a l'interior d'un diàleg). Els parèntesis "(...)" també han servit quan ens hem trobat amb fragments incomprendibles i els punts suspensius al final d'una frase indiquen que aquesta s'ha tallat en sec. Pel que fa a les transcripcions selectives, els criteris són els mateixos, tot i que quan hi ha fragments transcrits literalment, aquests van entre cometes. El contingut de les transcripcions ha estat ordenat seguint el guió de les entrevistes per permetre el treball posterior d'anàlisi.

1.6.4 Anàlisi de les entrevistes

No cal dir que la transcripció de les entrevistes és fonamental per poder-ne analitzar el contingut. Segons R. Olabuénaga (1996) és important codificar la informació, reduint-la a categories¹⁵, abans d'iniciar una anàlisi. Diversos autors ens parlen, alhora, de la necessitat d'establir controls de qualitat en la recerca qualitativa (Silverman, 1985). La presència de l'investigador al camp pressuposa un impacte, un biaix important sobre el món que pretén observar, com també el condicionen els seus propis prejudicis i l'existència d'uns límits en allò observable, que obliguen a completar i contrastar la informació amb altres observacions. En

---

¹⁴ Vegeu en aquest sentit les propostes de Silverman (1993) sobre CA (*conversation analysis*) i DA (*discourse analysis*).

¹⁵ Estableix tres tipus de categories: a) *comunes*: utilitzades a la parla de la convivència comuna per la generalitat de les persones (edat, sexe, nivell d'educació...); b) *especials*: utilitzades com a parla pròpia dels determinats grups socials en els seus respectius camps propis (per exemple, pagesos i antropòlegs tenen el seu llenguatge específic); i c) *teòriques*: les que sorgeixen de l'anàlisi sistemàtica de les dades, de manera que responen a la vegada que ajuden a elaborar marcs teòrics.

aquest sentit, ens remetem a Baylina: “el investigador o la investigadora actúa como miembro de la sociedad y como principal instrumento de investigación. La reflexión sobre sus asunciones, su papel en el proceso de investigación, las implicaciones éticas de la posible explotación de los investigados y investigadas y las circunstancias que envuelven la recogida de datos son de crucial importancia” (1997, p.133). A mig camí entre l’objectivitat i la subjectivitat, trobaríem la intersubjectivitat. S’obren nous horitzons per al coneixement científic, quan la reflexivitat, la pròpia consciència que l’entès té del seu impacte sobre el món observat, esdevé essencial a tots els enfocaments interpretatius. Ens plantegem, així doncs, com s’afronta la “veritat objectiva” i si la recerca qualitativa és vàlida per descriure un fet, una actitud o una creença de la vida real.

En l’**anàlisi de les dades**¹⁶ qualitatives, s’interpreta les opinions dels subjectes que formen part d’una acció social. Consisteix a “desentrañar las estructuras de significación y en determinar su campo social y su alcance” (R. Olabuénaga, 1996, p.77). L’anàlisi de dades té lloc mitjançant una descripció densa (Gilbert Ryle a R. Olabuénaga, 1996), que es caracteritza per ser interpretativa. El que es diu és el flux del discurs social, mentre que la interpretació consisteix a tractar de salvar el que s’ha dit en aquell discurs i fixar-ho en termes susceptibles de consulta. Hi ha diferents mètodes d’anàlisi: en els estudis qualitius sovint té lloc un procés de retroalimentació entre el mètode de recollida d’informació i el mètode d’anàlisi. Tots dos es complementen, es condicionen mútuament i s’apliquen simultàniament.

R. Olabuénaga i Silverman plantegen la dificultat d’atorgar **validesa**¹⁷ tant a les anàlisis quantitatives com a les qualitatives. Taylor i Bogdan consideren que els resultats de les entrevistes són difícils de validar, són dades relatives ja que el que diu i pensa la gent no sempre es correspon amb el que fa. Aquests dos últims autors creuen que el millor control de les parcialitats de l’investigador és l’autoreflexió crítica perquè també hi ha moltes coses que escapen a l’investigador pel fet de no observar les persones en la seva vida quotidiana: en el nostre cas, després de fer una entrevista, sempre ens ha agradat saber, per exemple, com treballen realment els pagesos i les pageses als seus camps, quines pràctiques agrícoles fan servir. Tot i així, molt sovint l’entrevistador no coneix el context necessari per comprendre moltes de les perspectives que interessin els informants. En aquest sentit, la importància de l’observació participant i del treball de camp esdevé cabdal: abans d’entrevistar un pagès o una pagesa, cal veure com treballa, com es relaciona amb el món que l’envolta, per entendre millor el seu discurs. De totes maneres, com hem dit, aquest cicle observació-entrevistes, en certa mesura, pels antecedents de la recerca i per les reiterades visites a les zones d’estudi, ha estat aconseguit.

---

¹⁶ Pel que fa a aquest aspecte, vegeu Silverman (1993).

¹⁷ Per R. Olabuénaga hi hauria diferents concepcions de validesa: des del positivisme, des del realisme analític i des del constructivisme.

El control de qualitat en els estudis qualitius s'enriqueix amb el mètode de la Triangulació (R. Olabuénaga, 1996), que contrasta punts de vista, fonts i dades (així com el seu origen). D'aquesta manera augmenta el grau de fiabilitat. La Triangulació s'empra quan es fan servir diverses tècniques d'investigació (també, amb diferents dades i teories). El recurs a les categories permet la tasca de codificar tota la conversa. Se seleccionen paraules, frases o paràgrafs sencers, en una categorització inicial que permet captar la freqüència, diversitat i riquesa de contingut. D'aquesta manera podem establir les relacions entre les diferents categories (equivalència, contradicció...) i podem assenyalar els conceptes sensibilitzadors, que destaquen per la importància que els atribueix l'entrevistat (processos de codificació i categorització del relat, amb una estructura imposada exteriorment a l'entrevista que seria vàlida si és acceptada per l'entrevistat). L'investigador se submergeix totalment en les dades, desagrega les peces de l'entrevista i les torna a agregar en un tot estructurat i jerarquitzat. Així doncs, el conjunt de l'individu, amb la seva unicitat i exclusiva visió del món, és respectat i reflectit en la seva totalitat¹⁸.

Pel fet de treballar només amb vint-i-quatre entrevistes en profunditat, en un principi es va descartar la utilització de programes informàtics per analitzar el seu contingut, encara que finalment se n'ha fet ús —sortosament, perquè són molt pràctics—. La selecció de paraules clau en les respostes dels informants es va fer manualment per a l'Àrea 1, comparant el que van dir els pagesos i les pageses després de cada pregunta de manera flexible, mentre que per a l'Àrea 2 ja s'ha aplicat directament la informàtica. Les referències a cada pagès o pagesa en el present estudi, mitjançant fragments d'entrevistes que hem inclòs al capítol 6, s'han fet seguint el següent model: per al cas de l'Àrea 1, P (de pagès o pagesa) i un número en funció del moment en què va ser entrevistat; per al cas de l'Àrea 2, A (d'agricultor o agricultora) i un número seguint el mateix criteri establert al Delta. Així P1 seria el primer pagès entrevistat al delta del Llobregat, i P12, l'últim, mentre per al cas francès, A1 seria el primer agricultor entrevistat, i A12 l'últim. Pel que fa a la resta d'entrevistats, parlarem de T1, T2, T3, etc., per a l'Àrea 1 i la Regió Metropolitana de Barcelona, en funció de l'ordre en què es van fer les entrevistes, i de Th1, Th2, Th3, etc., per a l'Àrea 2 i l'Àrea Urbana de Toulouse, sense fer referència explícita a la institució on treballen, per garantir-ne, igual que amb els pagesos i pageses, l'anonimat. Finalment, s'inclou també alguna informació referent a les entrevistes a pagesos de la zona del Baix Llobregat dels anys 1998 i 2001. Així doncs, en total, podem dir que s'ha treballat a partir de les quaranta-cinc entrevistes realitzades al llarg de tots aquests anys.

Per acabar, val a dir que la lectura (recerca bibliogràfica) preliminar d'obres relacionades amb el delta del Llobregat i la zona hortícola de Toulouse, i el treball amb les

---

¹⁸ L'objectiu final ha de ser generar un model d'anàlisi, teoritzant a partir d'elements definidors de l'universal concret comprès a cada *construct* individual (R. Olabuénaga (1996, p.231), en aquest sentit, es refereix a l'elaboració de mapes cognitius).

estadístiques han aportat teories i supòsits a priori sobre la situació i els canvis en l'agricultura de les àrees d'estudi els últims cinquanta anys. Han estat proposicions i conceptes fructífers que han ajudat a interpretar les dades, tot i que, fruit del meu contacte anterior amb la zona del Delta, ja partia d'unes idees més o menys preconcebudes. De totes maneres, no s'ha fet altra cosa que refutar aquestes idees i, en la majoria dels casos, revestir-les i enfortir-les mitjançant la recerca qualitativa, amb les entrevistes en profunditat, que m'han ajudat a validar arguments ja pensats amb anterioritat. Aquest primer treball d'anàlisi de la situació de l'agricultura al Baix Llobregat ha estat un pilar fonamental, l'estructura del qual m'ha permès bastir aquesta tesi doctoral i m'ha aplanat el camí en la meua recerca en terres franceses, tot i els trets específics del món rural que he trobat més enllà dels Pirineus i que fins aleshores eren desconeguts per a mi.

1.6.5 Conceptes clau utilitzats en l'anàlisi de les entrevistes

1. Règim de tinença, dimensió i parcel·lació de les terres
2. Ús de maquinària
3. Estructura de la producció i característiques de la mà d'obra
4. Sistemes de producció i de prevenció de plagues
5. Organització de la comercialització
6. Perspectives de continuïtat
7. Arrelament a la cultura pagesa local i manteniment de les tradicions
8. Concepció sobre la pagesia i la feina de pagès
9. Percepció sobre el paper de l'administració
10. Visió dels sindicats
11. Actitud col·laboradora, solidaritat i cohesió social
12. Assumir un risc invertint en la innovació i capacitat de fer noves inversions
13. Reacció davant les expropiacions
14. Postura davant la manca de protecció i la reducció de l'espai agrari
15. Paper en la gestió de l'entorn
16. Posició davant la protecció del medi natural
17. Incorporació de criteris de sostenibilitat
18. Postura davant els plans d'ordenació i l'urbanisme
19. Compromís amb el Parc Agrari (Àrea 1) o amb els projectes per protegir els espais periurbans (Àrea 2)

1.6.6. La cartografia

A l'Annex, a part de les taules relatives als capítols 1, 4 i 6, els guions d'entrevista, fragments de transcripcions, els retalls de revistes i les fotografies, hi ha els mapes. Es tracta de sis mapes sobre diversos aspectes que caracteritzen l'Àrea 1 i la Regió Metropolitana de Barcelona (RMB), i quatre mapes de l'Àrea 2 i de l'Àrea Urbana de Toulouse (AUT) que recolzen el contingut del present estudi¹⁹. Per a l'Àrea 1 i la RMB, bàsicament hem treballat amb les capes d'informació geogràfica del SIG del Departament de Medi Ambient (DMA) de la Generalitat de Catalunya, excepte en la informació referent als ortofotomapes i al mapa amb els límits del Parc Agrari, que han estat elaborats, respectivament, per l'ICC i per la Diputació de Barcelona. En primer lloc, així doncs, hi ha el mapa 1, que localitza la comarca del Baix Llobregat i la Regió Metropolitana de Barcelona a Catalunya. S'ha fet servir només una capa, la base comarcal del DMA. S'ha delimitat la regió de Barcelona i al seu interior s'ha destacat el Baix Llobregat. Per al mapa 2 de l'Annex, només s'ha fet servir la base municipal del DMA. S'han extret els municipis de la comarca i s'han seleccionat i delimitat els cinc municipis del delta del Llobregat (Àrea 1). Pel que fa al mapa 3 de l'Annex, s'ha treballat amb tres bases diferents, també extretes del DMA: la base comarcal, la base del Pla d'espais d'interès natural (PEIN) i la base d'usos del sòl de l'any 2002. En l'elaboració d'aquest mapa s'ha fet bàsicament dues coses. En primer lloc, a partir de les bases d'usos del sòl, s'ha requalificat les categories perquè en quedessin cinc. Totes les categories de "conreus" s'han reduït a una sola, mentre que les de vegetació han passat a ser "bosc" (per a "infraestructures", com per a "urbà", s'ha respectat les bases originals). D'altra banda, els "sorrals" costaners han passat a ser "improductiu". Finalment, un cop tot ha estat reclassificat, s'ha seleccionat l'àmbit de la RMB i s'hi ha sobreposat els espais naturals.

El mapa 4 de l'Annex (espais agrícoles, espais naturals, infraestructures, usos del sòl, a l'Àrea 1), s'ha fet a partir de set bases cartogràfiques extretes del DMA (municipis, xarxa principal de carreteres, xarxa hidrogràfica, PEIN, zones humides, divisió municipal i usos del sòl —zona urbanitzada—). En aquest mapa, de la categoria "usos del sòl", s'ha diferenciat entre "conreus" i "superfície urbana". La resta de categories s'han obviat. I a partir de tot això, s'ha seleccionat la zona d'estudi Àrea 1 i s'hi ha afegit la resta de capes d'informació. Així doncs, al mapa 4 apareixen les diverses infraestructures que suporta tot l'àmbit en contraposició a l'espai agrari i els espais naturals. Pel que fa al mapa 5 de l'Annex, cal dir que hem mosaicat els ortofotomapes²⁰ de l'Institut Cartogràfic on apareix la zona d'estudi i hem digitalitzat en

---

¹⁹ La participació de l'autor d'aquest estudi en un curs de postgrau sobre tècniques professionals en cartografia digital, que va tenir lloc entre els mesos de febrer i juny de 2002 al Departament de Geografia de la UAB, ha estat determinant en la voluntat de crear uns mapes específics per a la tesi doctoral.

²⁰ Cal remarcar que els ortofotomapes de l'ICC tenen una resolució de 2,5 per 2,5, són en color, originalment en paper, escanejats i georeferenciats.

pantalla els límits de les parcel·les dels pagesos i pageses que hem entrevistat²¹, per fer-nos una idea de com s'organitza l'activitat de les explotacions sobre el territori. S'han digitalitzat els polígons que representen les parcel·les i s'han etiquetat amb informació temàtica (atributs). Després, també s'ha fet un procés d'estructuració tipològica. Finalment, afegim una vista general de l'espai que es considera Parc Agrari (mapa 6 de l'Annex).

Per a l'Àrea 2 i l'AUT no hem pogut accedir a tanta informació cartogràfica com per a l'Àrea 1 i la RMB. Al mapa 7 de l'Annex hem destacat la superfície de l'AUT dins la Regió Midi-Pyrénées, mentre que al mapa 8 de l'Annex hem partit de la delimitació per comunes de l'AUT i hem remarcat els cinc termes de la zona hortícola del nord de Toulouse inclosos a l'Àrea 2. Al mapa 9 de l'Annex s'ha partit dels espais naturals, les infraestructures i els límits administratius de l'àrea de Toulouse, mitjançant les bases del GeoClip: departaments, comunes, infraestructures, xarxa hidrogràfica i espais forestals. També s'han seleccionat les comunes que pertanyen al SICOVAL i s'han sobreposat totes les capes. Per acabar, només cal dir que al mapa 10 de l'Annex s'ha seguit els mateixos criteris i la mateixa metodologia utilitzats per al mapa 5. És a dir, s'han mosaicat les ortofotos i s'han digitalitzat les parcel·les dels agricultors entrevistats a l'Àrea 2.

---

²¹ Hi apareixen les parcel·les de tots els pagesos excepte les del pagès 5 (P5), que no va accedir a donar-nos aquesta informació per motius personals.

2. L'ESPAI RURAL, L'URBÀ I EL PERIURBÀ

La definició d'allò rural i de la ruralitat és complexa. Molts autors hi han reflexionat. Halfacree (1993), per exemple, des de la postmodernitat¹, es pregunta com construïm cognoscitivament la realitat del camp, com es produeix l'espai rural i si cal que ens representem el món social no urbà només a partir de la seva localització. Però... podem considerar l'espai rural igual a la seva representació social? Es corresponen les teories amb la realitat? I com es generen aquestes teories? Halfacree es refereix a la miopia que mostren els científics socials a l'hora de referir-se a la visió ordinària del món que tenen les persones en un territori concret, mentre Jones (1995), per la seva banda, tracta de vincular els discursos acadèmics sobre la ruralitat amb els no científics o "planers", establint-ne, també, les diferències (de fet, Jones es pregunta quina connexió hi ha entre la cultura popular, la imatge que ens fem d'allò rural i com utilitzem els espais no urbans). Com veurem en aquest capítol, però, aquestes i d'altres reflexions són rellevants perquè ens apropem a l'objectiu fonamental que ens hem plantejat: l'anàlisi comparatiu de dos espais rurals periurbans.

2.1 L'ESPAI RURAL I L'ESPAI URBÀ

Al llarg del segle XX, la població mundial que ha residit en àrees urbanes ha crescut de menys d'un 20% a principis de segle fins a arribar a prop d'un 50% a finals de segle. Cal tenir en compte, però, que el procés urbanitzador no ha estat igual a tot arreu. Segons Tulla, els diferents països del planeta mostren grans diferències amb relació al grau d'urbanització de l'espai rural i el ritme de desenvolupament urbà, així com sobre el moment que pot considerar-se significatiu com a punt de partida d'aquest procés. Països com el Regne Unit ja mostraven més del 60% de població urbana el 1890, arribant al 93% un segle més tard, mentre que en molts països de l'Europa continental encara oscil·lava entre un 20 i un 30% el 1890 i només s'arribava a un 70-80% el 1990. El contrast, tant en el grau d'urbanització i ocupació intensiva de l'espai com en el ritme de creixement, és encara major si ens fixem en diferents zones del món.

Els països del Magrib, a l'Àfrica, han passat d'un 29,6% a tenir un 49,1% de la població urbana entre 1960 i 1990, i els països més australs des d'un 40,5% a un 55%, mentre que a la resta del continent el promig mostra un augment des de menys d'un 15% a una mica més d'un 20%. Àsia, amb poc més d'un 58% de la població mundial, presenta un creixement més

---

¹ Sobre el debat generat des del postmodernisme en els estudis del món rural, vegeu també Ilbery (1998), Philo (1993), que destaca la diversitat de la noció de ruralitat, i Murdoch i Pratt (1993). Aquests autors, com Halfacree, també analitzen la validesa de les teories per referir-se als diferents grups humans que hi ha a la societat rural, sovint marginalitzats. Crouch (1992), d'altra banda, evidencia la necessitat de construir epistemològicament allò considerat com a rural a partir de significats culturals.

moderat en passar d'una mitjana del 21,5% el 1960 al 30% l'any 1990, encara que amb els grans contrastos que representa un Japó proper al 80% de població urbana enfront de la Xina i la Índia, encara al 21,4% i el 28%, respectivament. L'Amèrica del Sud i Central tenen una situació molt diferent a la de la resta d'àrees considerades del "Tercer Món", ja que partint d'un grau remarcable d'urbanització per la importància relativa de la immigració europea, el creixement entre 1960 i 1990 és molt important en passar d'un 51,7% a quasi un 75%. En canvi, a Europa, Amèrica del Nord i Oceania, on es troben els països més desenvolupats del planeta, el procés d'urbanització està en una fase de maduresa, i en aquest últim període només augmenta d'un 60,9% a un 73,1% (Tulla, A.F., a García Ramon *et al.*, 1995, p.28). Tot i aquestes dades, però, es pot afirmar que les terres destinades a usos agraris ocupen encara arreu del món proporcions considerables (Tulla, A.F., a García Ramon *et al.*, 1995, p.31)².

Anant ja al centre de la qüestió, hem de dir que generalment pensem l'espai rural per contraposició a l'espai urbà. Com diu Tulla, "las funciones del espacio rural son fundamentalmente la oferta de espacio para la compensación de las necesidades urbanas. El mundo rural se convierte en una extensión de la ciudad para aquellas actividades que son grandes consumidoras de suelo" (García Ramon *et al.*, 1995, p.58). L'espai rural a principis del segle XXI mostra una complexitat d'usos i funcions que es contraposa amb la polarització clarament definida entre camp i ciutat de la primera meitat del segle XX (segons Nel·lo, 2001), seguir referint-se a aquesta dualitat és un anacronisme). Les funcions de l'àmbit rural vindrien a ser el resultat d'un procés d'integració, difusió i interrelació dels elements característics de l'àmbit urbà amb els del rural³. Aquests elements urbans tenen una plasmació més o menys forta sobre el territori, sobretot en funció de la distància de l'espai agrari als nuclis urbans.

Com afirma Tulla, l'espai rural "es un complemento del espacio urbano y, por ello, las

---

² Tulla considera que al món trobem dos models contraposats: als països desenvolupats, on la densitat de població urbana és molt elevada, l'espai rural mostra una àmplia varietat d'usos, entre els quals l'agricultura no és l'única activitat econòmica (com veurem, les diferències entre el rural i l'urbà es minimitzen); pel que fa als països subdesenvolupats, l'espai és dual, ja que hi ha una clara diferència entre l'organització de les activitats econòmiques d'intercanvi en el marc del mercat internacional, que són les que es potencien, i les que s'orienten al consum local.

³ Al pròleg de l'obra d'Alfonso Camarero (1993, p.3), J.Vicente-Mazariegos afirma que: "ni la ciudad constituye una trama de sociabilidad directa, tejida por plurales aportaciones de origen, de trabajo y de vecindad, ni los pueblos ofrecen su "communitas" fraguada en el pasado común de pertenencia. Al día de hoy, la movilidad del capital, del trabajo, de las formas de consumo y de los propios consumidores comienzan a reformular el significado de la ruralidad y de la urbanización en nuestra itinerante sociedad postindustrial".

diferencias entre ambos son cada vez menos importantes” (p.31)⁴. Cada vegada és més difícil a l’espai agrari separar les activitats agràries, encara que siguin predominants, de les no agràries⁵. Tulla, també conclou que “el espacio rural no puede entenderse como una realidad aislada y matemáticamente definida, ya que debemos considerarlo, históricamente, en el contexto de una polarización territorial entre los núcleos urbanos y el resto del territorio” (García Ramon *et al.*, 1995, p.41)⁶. També podem afirmar, com diu Zaccherini (1991, p.13) citant a Barberis, que seria rural tot individu que viu al camp, i agrícola tot aquell que cultiva la terra. El primer resideix en aquest entorn, el segon hi produeix. L’un pertany a la geografia, l’altre a l’economia... De fet, Barberis (1992) incideix que cal distinguir allò agrícola d’allò rural, considerant els espais verds com a indicadors de ruralitat.

Per altra banda, podem considerar espai agrari totes aquelles àrees que queden fora del procés urbanitzador i que es destinen a les diferents tipologies de cultius segons quines siguin les condicions climàtiques, del sòl, la presència d’aigua o la major o menor proximitat de les ciutats i els seus mercats potencials. Per Montasell (1998), els espais agraris constitueixen “un paisaje resultado de una ocupación antigua, intensa y persistente, reflejo de la acción moldeadora del hombre y un registro de las relaciones sociales, económicas y de poder de diversas épocas. El paisaje agrario como unidad estética, geográfica y cultural, es el reflejo de la

---

⁴ Barrère (1988) també creu que “las relaciones ciudad-campo ya no se plantean en términos de oposición o de dependencia, sino tanto en términos económicos como a nivel sociocultural, se plantean en términos de simbiosis. Esta sólo se realizará si existe un acercamiento, si no una identificación, de los marcos de vida. Por ahora en los países industrializados la utopía sería creer que es posible recrear un mundo rural pasado del que algunos sienten nostalgia” (p.78). En aquest sentit, Gaviria (1978) assenyala que Marx ja indicava que un dels objectius que calia superar era la contradicció i les diferències entre el camp i la ciutat. Per Gaviria, que ja anticipa el problema de la degradació de l’espai agrari, l’espai rural modern tindria totes les característiques de la centralitat industrial o urbana tecnològic-industrial. Com veurem, el sòl agrari és considerat massa sovint com a residual i no és protegit pel planejament. D’altra banda, cal tenir en compte que, segons Ramírez, “lo que antiguamente se conocía como la vinculación, relación o conflicto campo-ciudad estaba mediada por posiciones teóricas claras dentro del marxismo, para el cual el supuesto fundamental era la existencia de una relación estrecha entre el desarrollo del capitalismo en la agricultura y la disminución de la población ocupada en esta actividad en el campo, a expensas del crecimiento de la dedicada a la industria, a los servicios y del ejército industrial de reserva, que sin duda se ubicaba en las ciudades. De esta postura genérica se desarrollaron dos líneas de análisis aun cuando compartían el precepto esencial del conflicto de clases entre industriales y campesinos: la leninista, que daba prioridad al estudio de la penetración del capitalismo en la agricultura vía la introducción de la tecnología en esta actividad; y la que apoyaba Kautsky, quien sostenía que, a raíz de la implantación de la industria capitalista en las ciudades, independientemente de su acceso al campo o no, se genera también una capitalización del campo” (2003, p.65).

⁵ Tulla considera bastant difícil, per aquesta indefinició de l’*espai rural*, que s’arribi a una definició única d’aquest concepte (creu que tant l’administració com els investigadors acadèmics utilitzen una barreja de criteris objectius i subjectius a l’hora de delimitar les àrees rurals).

⁶ González Encinar (1984, p.39), a la seva tesi doctoral, també assenyala que per comprendre la naturalesa dels fenòmens perifèrics és necessari analitzar el conjunt del sistema urbà/periurbà/rural, així com les interaccions entre aquests àmbits. En definitiva, l’autora està d’acord amb la idea que no ha de separar-se l’estudi de les formes d’evolució dels espais rurals periurbans de la naturalesa de la ciutat i la dels espais rurals de més enllà, amb els quals formaria un únic sistema.

acción del hombre sobre el medio y de la reacción de la naturaleza” (p.109). Roda (2000)⁷ reflexiona sobre la necessitat de preservar aquests espais per garantir la sostenibilitat del territori català. Per això, diu que “els valors productius, ecològics i culturals dels espais agraris i naturals d’aquests territoris rurals han de possibilitar, en major o menor grau, funcions econòmiques, mediambientals i socials no gens menyspreables” (p.125). Per alguns, la gestió de l’espai agrari sobrepassa els interessos individuals dels pagesos, constituint-se com un interès social bàsic. De fet, la contraposició entre interessos generals i particulars, com veurem als capítols següents, alimenta la polèmica sobre el futur d’aquestes àrees. Roda (2000) enumera la visió interessada que en tenen els diferents àmbits de la societat, des dels inversors, els urbanistes o els ecologistes, passant pels mateixos ajuntaments⁸, la qual s’allunya de la funcionalitat real que han tingut històricament les zones agrícoles.

Per la seva banda, Binimelis (2000) també fa una aportació interessant al debat sobre la dialèctica camp-ciutat⁹, tenint en compte que, segons alguns autors com Kayser (1990) o Alfonso Camarero (1993)¹⁰, els últims quinze o vint anys hi ha hagut una certa revitalització dels àmbits rurals en el si de les societats postindustrials. En aquest sentit, són destacables les propostes i anàlisis sobre planificació rural de Pacione (1984), que plantegen la necessitat de potenciar l’activitat dels municipis rurals. Tot i així, però, cal dir que fenòmens com l’èxode rural, la pèrdua de pes específic de l’agricultura, o la urbanització i la industrialització

---

⁷ Aquest autor, en la línia de Montasell, també afirma que “l’espai agrari i el paisatge que es genera a cada lloc és el resultat d’una ocupació antiga, intensa i persistent reflex de l’acció emmotllant de l’home sobre el medi, de les relacions socials, econòmiques i de poder de diverses èpoques i de la reacció de la natura sobre ella” (p.125). L’article “Agricultura periurbana (I): definicions i característiques”, del mateix R.Roda, aparegut al núm. 277 de la publicació *La Terra* (setembre de 2002), ens apropa, també, a bona part de la informació que introduïm en aquest capítol. En un segon treball, “Agricultura periurbana (II): descripció de les explotacions” publicat al núm. 278 de *La Terra* (octubre de 2002), Roda analitza els trets fonamentals de les explotacions agrícoles periurbanes de l’Àrea Metropolitana de Barcelona i el tipus d’agricultura que realitzen, unes característiques que en bona part es corresponen a les que s’ha descrit en la present recerca: intensificació i especialització, superfície reduïda, pressió sobre el sòl, gran necessitat de mà d’obra, aprofitament de la renda de situació (proximitat dels mercats)... Elements que es vinculen a unes funcions socials i ambientals de l’activitat agrària encaminades a garantir la protecció de l’espai agrari periurbà.

⁸ Aquest autor critica especialment el menyspreu i desconeixement que els ajuntaments de molts municipis de l’Àrea Metropolitana de Barcelona mostren amb relació al seu propi espai agrari a l’hora de gestionar-lo, fet que en dificulta la supervivència. De totes maneres, com veurem als següents capítols, actualment, poca cosa poden fer els ajuntaments del Delta per preservar l’activitat agrària de la zona. Municipis com Gavà i Viladecans serien menys sensibles a les necessitats d’aquests espais, a diferència de Sant Boi i el Prat, on s’han dut a terme polítiques de preservació més decidides.

⁹ Vegeu el seu article “Sociedad post-industrial y dialéctica campo-ciudad. Aportación al debate a modo de estado de la cuestión”, publicat a *Lurralde* (p.93–113).

¹⁰ A la seva obra *La renaissance rurale. Sociologie des campagnes du monde occidentale*, Kayser analitza la revifalla del món rural a França les últimes dècades de segle XX. Alfonso Camarero (1993), amb l’obra *Del éxodo rural y del éxodo urbano*, fa el mateix per al cas espanyol, encara que incideix més en els fluxos d’intercanvi poblacional entre el món urbà i el rural i les seves conseqüències. Pacione (1984, p.123) també es refereix a aquestes dinàmiques de poblament per al conjunt de països occidentals amb els termes de *conterurbanization* (que veurem més endavant), *rural renaissance* o *population turnaround*. Per la seva banda, Merlo (1991) analitza en aquest sentit el cas italià, mentre Delgado, Ramírez, Pensado i Sobrino (2003) es remeten a la situació i als conflictes de la regió centre de Mèxic, en aspectes com la urbanització difusa, el paper del periurbà, les relacions camp-ciutat, els múltiples enfocaments de la “nova ruralitat” (entesa, també, com a *rurbanització*), el nou rol dels actors-subjectes periurbans i la formació i reinvençió de la identitat camperola en els àmbits de contacte urbans-rurals als entorns metropolitans.

desaforades, havien relegat els estudis sobre el món rural a un paper secundari (Osti,1993–1994), en aquest sentit, es refereix a la crisi de la sociologia rural). La ciutat es convertia en l'eix central de les investigacions i sorgia una sensibilitat negativa vers tot allò que recordés el camp. L'espai rural passava a ser únicament espai interurbà, un espai en regressió que era considerat únicament com a reserva de sòl per a l'expansió urbana. Actualment, de totes maneres, fruit de la dinàmica de revalorització a la qual ens referíem abans, s'ha redefinit el concepte d'espai rural: el camp ja no és únicament l'emplaçament on es desenvolupen les activitats primàries, però tampoc és un espai residual, subordinat a la ciutat. Vindria a ser un espai multifuncional. No podem concebre més el món rural com un enclavament on prevalen els ideals comunitaris, la família agrícola i la solidaritat (si és que mai n'hi ha hagut) en un entorn pacífic i beatífic (Osti, 1993–1994). Segons aquest darrer autor, la superació de la crisi de la sociologia rural podria passar per la inclusió de la problemàtica ambiental a la discussió sobre el futur del món rural. També caldria incloure en aquesta anàlisi totes les activitats primàries: agricultura, ramaderia, silvicultura, pesca, caça i activitats extractives. Del binomi agricultura-comunitat caldria passar al trinomi natura-activitat primària-alimentació. Per a Osti, la nova sociologia rural hauria de mirar d'entendre com es transformen els recursos naturals en aliments, en espais d'oci, en paisatges culturals, i com afecten aquests canvis a una població local i a un conjunt de la societat cada vegada més exigents.

La tradicional subordinació del món rural a les ciutats¹¹ s'agreuja amb la irrupció de la industrialització a partir del segle XIX, que implica una creixent urbanització d'un espai rural que passa a ser un àmbit buit, socialment desequilibrat i culturalment endarrerit (Alfonso Camarero, 1993). S'accelera el progrés tecnològic, s'accentua la concentració financera i econòmica a les ciutats i es potencia la difusió immediata de la informació. I sorgeix un nou marc de relacions camp-ciutat, basat en els següents punts (Binimelis, 2000):

- Evolució dels sistemes de transport i de les comunicacions (noves tecnologies) que escurça les distàncies.
- Creixement autopropulsat de l'economia ciutadana. El camp no alimenta el circuit econòmic de la ciutat.
- Industrialització i capitalització de l'agricultura. Es trenquen les fronteres locals. Les decisions sobre els sistemes de cultiu depenen cada vegada més de les decisions de les grans empreses agroalimentàries.

Així doncs, el procés global de canvis socials, culturals i funcionals induïts per la urbanització, ha engolit l'espai rural. Ja no és indispensable vincular un tipus de societat a un

---

¹¹ Pacione (1984) es refereix al model de Christaller, que explica la teoria dels llocs centrals i que es remetria, d'alguna manera, a aquesta dependència dels indrets perifèrics més ruralitzats de les estructures urbanes, sobretot pel que fa a l'accés als serveis i equipaments, que implicarien un desplaçament de l'àmbit rural cap a un centre urbà. Losch va intentar superar el model de Christaller i més endavant, altres autors també l'han revisat i qüestionat (es considera, per exemple, que no té en compte els canvis de les condicions socials i econòmiques).

únic territori. Les diferències entre les comunitats rurals i la societat global desapareixen, i l'estudi de la ruralitat es transforma, tan sols, en el coneixement de les estructures espacials que ocupen les poblacions rurals i no exclusivament en l'anàlisi de la població agrària (Alfonso Camarero, 1993)¹². En aquest marc l'agricultor s'acaba convertint en un gestor del medi, en un jardiner del paisatge (terme que no acaba de convèncer els pagesos però que té èxit en l'àmbit institucional), encara que, alhora, quan impera el productivisme més salvatge, es torna a potenciar les produccions autòctones, singulars (la carxofa del Prat i Sant Boi, els porros i espàrrecs de Gavà, les cireres del Baix Llobregat, la gallina de Pota Blava...) o integrades (el tomàquet de producció integrada del Baix Llobregat), que es converteixen en símbols identitaris. Les relacions de proximitat característiques de la situació tradicional es destrueixen i el camp és conquerit pels habitants de la ciutat. La nova situació de contacte entre els àmbits rurals i urbans dóna peu a uns nous espais eclèctics i complexos, anomenats espais rururbans (Binimelis, 2000)¹³. El camp es revaloritza amb nous usos lligats a l'oci i les zones residencials, a partir de la descentralització de les activitats urbanes i la creixent mobilitat de la població (ja no existeix una correlació estricta entre lloc de treball i lloc de residència: la gent tendeix a anar a viure a zones rurals cada vegada més allunyades però continua treballant a la ciutat). I, alhora, en molts casos, es genera una concepció idealitzada de la vida rural (Newby, 1980; Pacione, 1984; Kayser, 1990), tot i que Zaccherini (1991) també es refereix al menyspreu per tot allò que ve del camp.

Com dèiem, en aquest context de canvi ha sorgit, les últimes dècades, una nova perspectiva d'anàlisi de la interrelació camp-ciutat, que parteix, entre d'altres, de la idea del "continuum rural-urbà" o de les crítiques de Pahl¹⁴ a aquesta teoria. Segons Alfonso Camarero (1993), la teoria del "continuum" va ser formulada per primera vegada pels sociòlegs Sorokin i Zimmerman a finals de la dècada de 1920, en un intent de superar la visió dicotòmica tradicional, excessivament rupturista. Per aquests dos últims autors no hi hauria diferències

---

¹² Segons aquest autor, la geografia rural ha tractat la qüestió de la ruralitat des de criteris morfològics, tot i el poc consens existent entre els científics amb relació a aquest concepte. Es podrien assenyalar dues perspectives principals en l'estudi de la ruralitat: usos econòmics de l'espai i mida o densitat de l'assentament (1993, p.50). Alfonso Camarero proposa anar cap a una conceptualització complexa de la ruralitat a partir d'anàlisis multivariades, descrivint les perspectives diverses de diferents estudiosos. A França, per exemple, destaquen les ZPIU (zones de poblament urbà i industrial) com a entitats que vindrien a delimitar els espais periurbans, perquè engloben les zones que es troben entre les àrees metropolitanes i els municipis profundament rurals. A Espanya, el debat sobre el concepte de ruralitat i la delimitació dels espais rurals i urbans hauria estat més pobre (Alfonso Camarero, 1993, p.61-68). Merlo (1991) també es refereix al problema de la delimitació estadística de l'espai rural, centrant-se, en part, en l'anàlisi de les ZPIU.

¹³ González Encinar (1984), per exemple, analitza aquests espais a partir de l'estudi del procés de rurbanització de la ciutat d'A Coruña. Es refereix, com altres autors citats en aquest capítol, al concepte d'urbanització del món rural, matitzant les diferents postures existents en el debat sobre la interrelació camp-ciutat en temps recents i al llarg de la història.

¹⁴ Per a més informació vegeu el capítol "The Rural-Urban Continuum" a l'obra editada per aquest mateix autor *Readings in Urban Sociology* (1968, p.263-305). Zaccherini (1991), per la seva banda, reflexiona sobre la dualitat rural-urbà per al cas italià, preguntant-se, també, què hem d'entendre per ruralitat.

absolutes entre el món urbà i el rural, sinó més aviat diferències graduals i relatives¹⁵. Pahl va criticar aquesta idea perquè va considerar que continuava amagant una dualitat simplista i que, de fet, no existien diferències fonamentals entre els modes de vida rurals i urbans (Pacione, 1984). L'estil de vida no estaria dictat per la localització geogràfica (rural o urbana), sinó que dependria més de l'estadi en el cicle familiar i de la classe social (Alfonso Camarero, 1993). En definitiva, com diuen Murdoch i Pratt (1993), per Pahl la distinció modern-tradicional desapareix i es dissol la identitat rural, mentre per Newby l'agricultura continua caracteritzant els elements rurals, essent la propietat de la terra el principi vertebrador de les classes rurals (Jones (1995) també considera que per a molta gent les pràctiques agràries continuen sent l'element específicament rural).

Pacione (1984) i Binimelis (2000) es refereixen al model alternatiu a la teoria del "continuum" proposat per Lewis i Maund a la dècada de 1970, els quals van fer l'esforç d'identificar els processos subjacents als canvis socials i, en particular, a la urbanització del camp. Tot i així, consideraven la urbanització com un fenomen global que afecta tota la societat, independentment de la ubicació en el territori. Partint del treball d'altres científics, com el mateix Pahl, Lewis i Maund van optar per tractar aquesta temàtica des del punt de vista conductista i van concebre el canvi social com un procés de difusió de noves idees i actituds. El canvi en la societat rural, així doncs, estaria marcat per un conjunt de moviments de població. Hi hauria tres processos destacats: primer, el **despoblament**, com a resultat d'una migració cap a l'exterior, amb una baixada de la taxa de natalitat i un envelliment de la població; després, tindria lloc un **poblament** amb l'arribada d'un flux immigratori d'individus joves que no es relacionaria amb la comunitat rural i conservaria els vincles amb la ciutat; i en tercer lloc, hi hauria un **repoblament** amb l'arribada de jubilats que van a retirar-se al poble d'origen.

L'acció d'aquestes tres tendències, de forma individual o col·lectiva, és el que provocaria un canvi d'estructura social i demogràfica de les comunitats, facilitant, alhora, un canvi en el sistema de valors. Els valors locals, així doncs, retrocedeixen enfront dels valors cosmopolites. De manera que podríem dir que la urbanització és el canvi social i del sistema de valors que es produeix fruit de les tres forces migratòries exposades al paràgraf anterior. Els canvis poblacionals condicionen un conjunt de transformacions de l'estructura socioeconòmica i de les pautes de comportament, diferent a cada grup social i a cada individu. És un canvi global

---

¹⁵ D'aquesta manera, Sorokin i Zimmerman estableixen unes categories que anaven d'una major "urbanitat" a una "ruralitat" absoluta (vegeu també Merlo, 1991), a partir de la proporció de població activa agrària; més endavant, Wirth proposaria que aquesta gradació s'establís en funció a la mida dels assentaments, encara que per a uns i altres, finalment, seria l'heterogeneïtat social l'element diferenciador entre les societats rurals i les urbanes (molts autors, de totes maneres, haurien criticat l'excessiu determinisme de la teoria del continuum) (Alfonso Camarero, 1993). Tradicionalment s'ha considerat que a la ciutat predomina l'individualisme, mentre als nuclis rurals l'individu estaria sotmès al grup i existiria una major homogeneïtat social. Veurem, però, que a les àrees periurbanes analitzades en aquesta recerca, essent com són zones de transició, els pagesos mostren tant actituds individualistes com actituds solidàries i de defensa dels interessos col·lectius.

que té una plasmació en l'ocupació del territori (Binimelis, 2000). La distància als nuclis urbans importants, però, faria més o menys intensa la influència de la ciutat sobre el camp. Els fenòmens d'urbanització dels àmbits rurals serien universals però tindrien múltiples formes i variables. A les zones periurbanes, els límits serien encara més difusos: la fusió social i funcional d'estils de vida urbans i rurals seria més evident (Pacione, 1984).

En aquest sentit, Bell (1992) afirma que a partir de la idea del “continuum” podem establir la identitat dels habitants del camp. Bell es pregunta si els tòpics sobre el caràcter dels urbanites i els pagesos són encara vàlids i si és pertinent continuar contraposant ambdós grups. Són menys sociables i tenen un esperit comunitari menys arrelat els habitants de les ciutats? No sempre és així. Segons Bell, el “continuum rural-urbà” esdevé una font important per legitimar, motivar, comprendre i potenciar la identitat dels habitants que s'hi troben. Aquest autor també es refereix a l'*exurbs* per a parlar del periurbà, com a l'àmbit on encara hi ha elements urbans però on hi trobem alhora pastures, camps, boscos o altres elements propis de l'activitat agrària que predominen en el paisatge.

González Encinar (1984, p.52), per la seva banda, citant a Pryor¹⁶, reforça la idea que les franges rururbanes són zones de transició en els usos del sòl, amb característiques socials, demogràfiques, administratives i de planejament específiques, entre àrees urbanes contínuament edificades i àrees suburbanes de la ciutat central i l'*hinterland* rural, on trobaríem poques vivendes no agrícoles. La franja rururbana¹⁷, així doncs, és un espai dinàmic, en contínua transformació, una zona esberlada caracteritzada per l'heterogeneïtat en els usos del sòl (per González Encinar, seria aquesta diversitat junt a les particularitats socioeconòmiques i demogràfiques de la població, la principal singularitat d'aquests espais). Binimelis (2000, p.107) es refereix, alhora, a les franges urbanes com a àmbits subdividits en dues parts: una franja interna, on l'agricultura és en clar retrocés, i una franja externa, on encara dominen els usos rurals del paisatge però la penetració d'elements urbans és clara. L'ombra urbana (*urban shadow*) seria l'àrea on la presència física de les influències urbanes en el paisatge són mínimes, tot i que es detecten. Aquesta ombra es fusionaria amb l'*hinterland* rural, deixant en evidència els elements d'influència urbana.

A part del concepte d'espai o franja “rururbana” o “urbana”, cal tenir en compte també un altre terme lligat a aquests processos: ens referim a la “rurbanització”, concepte introduït per

---

¹⁶ Pryor, R.J. (1968), “Defining the Rural-Urban fringe”, a *Social Forces*, 2, p.202–215.

¹⁷ Segons González Encinar, el geògraf nord-americà T.L. Smith va ser el primer a utilitzar el terme de “franja rururbana” l'any 1937 per referir-se a l'àrea construïda just a fora dels límits administratius de la ciutat (a Espanya, serien J.Vilà Valentí i Horacio Capel els que començarien a fer ús d'aquest concepte a partir de 1970), encara que amb el temps han sorgit múltiples definicions que han fet més complex l'anàlisi. Binimelis (2000, p.108–110), per exemple, exposa els mètodes de delimitació de les franges rururbanes proposats per diversos científics. Més endavant veurem com els trets bàsics del “rururbà” són equiparables a la “rurbanització” i a la realitat dels àmbits periurbans.

Bauer i Roux (1976)¹⁸ per referir-se a la imbricació entre els espais rurals i les zones urbanitzades. Per aquests autors, la validesa d'aquest concepte va lligada al procés d'expansió urbanística. La "rurbanització" seria el resultat de la disseminació de les ciutats en l'espai¹⁹. Una zona rural, així doncs, seria "rurbana" en els següents casos:

1. Quan és prop de centres urbans i aporta nuclis residencials per a la nova població d'origen urbà. Això es tradueix en un saldo migratori positiu, en una proporció decreixent d'agricultors i treballadors rurals en el conjunt de la població, en una forta transformació del mercat de la terra i en una intensa construcció de cases individuals en un municipi rural relativament proper a la ciutat.
2. Al mateix temps, però, subsistiria un espai no urbanitzat encara dominant, fet que diferenciaria aquestes àrees dels municipis o barris perifèrics d'una gran ciutat, on l'espai agrari seria marginal. El fet, però, és que entre el centre-perifèria d'una ciutat i els municipis rurals que es troben entre 15 i 20 km. d'aquest nucli comença a progressar la urbanització amb noves construccions: és aleshores quan podem parlar d'una situació "rurbana" específica.

Bauer i Roux proposen cinc formes correlatives d'extensió de les ciutats de les quals la rurbanització en seria la culminació (1976, p.14–20): aglutinació i densificació, eixamenament²⁰, urbanització en "dits de guant", aglutinació (potenciació dels transports i de l'automòbil) i rurbanització. Segons Bauer i Roux, però, aquest últim fenomen no es podria equiparar al de la creació de noves urbanitzacions: l'inclouria, encara que a partir de la idea de la disseminació de les construccions en l'espai rural. I de totes maneres, tampoc es podria comparar a la integració del camp per part de la ciutat, per molt que influeixi la vida urbana en els àmbits rurals pel que fa al tipus d'activitats econòmiques predominants (l'agricultura cedeix

---

¹⁸ Binimelis (2000) fa referència a diferents autors que han fet ús d'aquest concepte i critiquen l'aportació de Bauer i Roux (Berger, per exemple, trobaria la seva definició de "rurbanització" excessivament simplista). En aquest sentit, s'ha de destacar que Idelfons Cerdà (1968) ja parla a la seva *Teoría General de la Urbanización* de la creació d'urbs "rurizadas" i de la "urbanización rurizada" com a primer pas explicatiu d'un fenomen ja conegut al segle XIX i que s'intenta descriure en aquest capítol: la fusió entre els estils de vida rurals i urbans a partir de la urbanització del camp.

¹⁹ Mougenot (1982), al seu article *Les mécanismes sociaux de la "rurbanisation"*, analitza aquest fenomen valorant el tipus de poblament en funció a les classes socials (obers, classes mitjanes, classes benestants...), tenint en compte, també, els comportaments i la relació amb els hàbitats i espais rurals.

²⁰ *Essaimage* en francès.

el seu protagonisme a la indústria o als serveis) o als estils de vida²¹. La rurbanització, de fet, no implicaria una atenuació de les diferències socioeconòmiques entre les ciutats i els municipis rurals: bàsicament, seria un fenomen basat en el consum d'espai. Finalment, segons Bauer i Roux (1976), la rurbanització tampoc seria extrapolable a la descentralització d'activitats i persones que ha tingut lloc les últimes dècades. Per aquests autors, les diferents definicions d'urbà i rural aparegudes als censos rellevants (a l'INSEE²² o al ministeri d'agricultura francès, per exemple), no ajudarien a definir aquest terme i se seguirien cenyint a un patró tradicional d'oposició camp-ciutat. En definitiva, com diu González Encinar (1984, p.114): “la integración del mundo rural en la sociedad urbana se manifiesta en la dependencia del habitante del espacio rural de procesos y decisiones que se producen a nivel nacional [...]. Los estímulos económicos le llegan de un centro que, aunque se suele identificar con la capital nacional, no tiene una personalidad geográfica real. Esta integración en la economía global va acompañada de la desorganización de la sociedad local y regional, de la destrucción de las relaciones de proximidad”.

Cal assenyalar, també, que la interpenetració entre població rural (autòctona) i població urbana (al·lòctons) generaria conflictes de convivència (González Encinar, 1984, p.119–120; Bell, 1992), no només pel control de la gestió dels usos del sòl, sinó que també hi hauria problemes lligats a l'accés als serveis bàsics. Per als autòctons es produïria “una desorganización de su modo de vida, un cambio en su actividad económica, nuevos problemas de gobierno local y un reajuste de valores, como habitantes autóctonos en un área de transición”, rururbana o periurbana. Per als al·lòctons, en canvi, un canvi de residència de la ciutat cap al camp comportaria problemes diferents: “estas gentes se encuentran con dificultades de ajuste, en un entorno nuevo y transformado en el que predominan nuevas consideraciones, nuevos vecinos, y un sistema inestable de servicios e infraestructuras”. Bell (1992) explica a partir de diversos exemples com els habitants autòctons creuen tenir una sèrie de privilegis amb relació als al·lòctons, derivats sobretot de la proximitat de la natura que revesteix la pròpia identitat d'un sentit de comunitat més fort.

Per altra banda, una de les principals crítiques a la rurbanització és la despesa d'espais lliures, sobretot agrícoles. Alhora, es transformen els municipis afectats per aquest procés, que

---

²¹ En aquest sentit, Bauer i Roux parlen de la urbanització sociocultural de la societat (adquisició per part de la població rural de valors i costums urbans). Segons aquests autors, el capitalisme hauria afavorit des dels seus inicis la concentració urbana, perquè és un sistema que requereix una mentalitat fortament integrada en el consumisme que ha tingut gran difusió a les ciutats però que ha trigat a impregnar la societat rural tradicional. Amb el temps, però, la localització urbana o rural no ha constituït un impediment a la difusió dels valors de la societat de consum. Per Alfonso Camarero (1993, p.23), de totes maneres, “la integración de lo rural en la sociedad global no resulta sencilla. Socialmente se produce una homogeneización cultural a la vez que una aculturación local”. González Encinar (1984) i Barrère (1988), per la seva banda, també analitzen el procés de difusió de la cultura urbana en els àmbits rurals i Di Matteo (2002) es refereix al *suburban way of life* com al tipus de vida que predomina als entorns periurbans, fortament influïts pel procés d'urbanització. Finalment, a l'obra *La ciudad contra el campo*, coordinada per García de León (1992), s'aporta una visió interessant, com indica el seu títol, de la conflictiva relació entre el món rural i l'urbà, encara que s'incideix exclusivament en els aspectes socioculturals del fenomen.

²² Institut National de la Statistique et des Études Économiques.

acostuma a ser bastant uniformitzador pel que fa al tipus d'urbanització generada, almenys en el cas francès (Bauer i Roux, 1976). El paper dels promotors urbanístics és cabdal en la dinàmica d'ocupació de sòl per a la creació de nous habitatges, una ocupació que, en general, té implicacions negatives per al territori i qüestiona, moltes vegades, allò establert pel planejament urbanístic. Sovint, a les zones rurbanes hi habiten sectors privilegiats de la població que busquen el benestar de l'apropament a la natura i s'allunyen del centre de les ciutats (la població menys afavorida quedaria relegada a la primera corona metropolitana)²³, encara que la relativa proximitat de l'urbs els segueix aportant els beneficis del tipus de vida urbà. Però, podem atorgar un model de comportament als habitants que viuen en aquests àmbits? Segons Bauer i Roux (1976), la diferenciació entre grups socials en funció de l'hàbitat estaria més condicionada per la categoria i l'edat dels individus que per altres factors.

Pel que fa a l'actitud dels agricultors davant el procés d'urbanització, Bauer i Roux (1976, p.71–75)²⁴ consideren que, a França, els pagesos vendran les terres sempre que la qualitat agronòmica del sòl i les produccions assolides no arribin a uns nivells acceptables i els preus pagats pels promotors siguin prou elevats com per a ser tinguts en compte (també influirà si el productor agrícola té o no té descendència). Veiem, doncs, que quan l'agricultura està amenaçada per un mercat de la terra desfavorable, les actituds són similars a les de la pagesia periurbana catalana. Finalment, cal dir que, alhora, aquests dos autors fan un conjunt de propostes de planejament per als espais rurbanes (Bauer i Roux, 1976, p.169–170): es proposa una regulació de la política de gestió de la terra tenint en compte tant les necessitats de creixement urbanístic com la protecció del sòl agrícola i l'activitat dels agricultors (en aquest sentit, es planteja la constitució d'una política agrícola específica a cada zona suburbana). Per assolir aquests objectius, cal enfrontar-se als problemes que pateix l'agricultura periurbana, d'entre els quals Bauer i Roux ressalten l'especulació. Com més proper sigui un sòl determinat al centre econòmic d'una ciutat, més alt serà el seu valor: l'espai agrari, d'aquesta manera, esdevé reserva de sòl per a l'expansió urbana (Merlo, 1991). En aquest sentit, Pacione (1984) també analitza les conseqüències de la desaparició de l'espai agrari i el conflicte entre els

---

²³ Actualment, però, l'elevat preu de l'habitatge a Barcelona provoca l'èxode de molta gent jove cap a la perifèria: davant la manca de pisos de lloguer, només la gent amb uns ingressos més alts pot adquirir una vivenda digna a la ciutat.

²⁴ Aquests autors analitzen els mecanismes d'oferta i demanda de terres agrícoles per a una futura urbanització a diversos indrets de França. Curiosament, assenyalen que sovint s'ofereix més terra de la que requereix el procés de creixement urbanístic (almenys, a la dècada de 1970). També estudien com es formen els preus del sòl (p.82–87, 183–184), uns preus que varien si són estudiats a partir d'un àmbit metropolità o d'un de municipal. Es podrien establir indicadors variables que tinguessin en compte tant els costos monetaris mesurables de la terra així com una mesura econòmica dels seus valors socials afegits (com la distància al centre i els costos del transport), encara que finalment el preu del sòl urbà s'acabi establint a partir del sòl agrícola, per addicions successives. Tots els models als quals fan referència Bauer i Roux, però, serien, segons els mateixos autors, imperfectes, per la variabilitat dels fenòmens que tracten. En aquest punt també cal tenir en compte les aportacions de Cavailhès i Wavresky (2003), que amb el seu article *Urban influences on periurban farmland prices* analitzen des d'una perspectiva i metodologia economicistes com augmenten els preus de la terra agrícola a mesura que la ciutat s'expandeix, sobretot als espais propers a les urbs (a mesura que ens allunyem de les metròpolis, com és lògic, s'observaria el fenomen invers). Cavailhès i Wavresky fan propostes realistes per tal de regular aquests processos, sempre procurant que no en surti perjudicat el teixit socioeconòmic periurbà.

diferents usos del sòl, sobretot als països occidentals. Es refereix al fenomen del creixement urbà descontrolat (*urban sprawl*).

D'altra banda, Champion (1989), des d'un punt de vista més proper a la geografia urbana, fa servir el terme "contraurbanització"²⁵, creat per Berry el 1976, per descriure el procés de desconcentració del poblament. Aquest autor, com el mateix Kayser (1990), es refereix al fenomen de revitalització de les zones rurals que acullen població provinent de les ciutats. Als països més desenvolupats, en general, les grans urbs i les seves àrees metropolitanes, sobretot a partir de la dècada de 1970, perdrien uns habitants que guanyarien les petites i mitjanes ciutats rurals. Més endavant, però, a diversos països, aquest procés tendria a remetre, encara que en el cas de la ciutat de Barcelona avui dia es segueix perdent població. Així doncs, tot i les contradiccions existents, podem dir que el fenomen de metropolitanització dels espais rurals ja és un fet. Com diu Binimelis (2000, p.104): "actualmente, asistimos a la desconcentración de población y a la descentralización de actividades desde los lugares centrales tradicionales hacia áreas rurales remotas y pequeños centros urbanos de tercer orden [...]. La flexibilidad residencial de los consumidores-trabajadores y la flexibilidad locacional de la organización productiva, característica de las sociedades post-industriales han permitido la inversión del orden establecido".

Com a conclusió a aquest apartat, recollim unes afirmacions prou indicatives de González Encinar (1984, p.40) que introdueixen aspectes bàsics per aquesta recerca, elements que seran introduïts quan reflexionem sobre el paper que té el món rural en la generació del planejament urbanístic: "es común a varios países el hecho de que tanto la legislación de carácter general, como las disposiciones específicas, se elaboran en instancias y con mentalidades urbanas. Por ello resultan operativas para la ciudad, pero no consiguen una proyección adecuada sobre el medio rural, al que tanto en el texto de la legislación como en sus aplicaciones prácticas se le dedica normalmente poca atención". I, tot seguit, conclou: "en resumen, el estudio del proceso de rururbanización muestra un conjunto de factores que lo favorecen, directa o indirectamente, y se descubren en los espacios periurbanos interacciones múltiples y complejas entre tradiciones históricas, grupos sociales variados y su economía. Lo que, dicho de otro modo, significa que cualquier ordenación del territorio es causa, y también efecto de estructuras y relaciones socio-económicas de producción y reproducción".

---

²⁵ Sobre aquesta temàtica aplicada al rol dels propietaris de terres i del planejament a la Gran Bretanya, vegeu també Spencer (1997). Segons aquest autor, els propietaris tindrien un pes específic important en les decisions del planejament local. Dematteis (1982), per la seva banda, es refereix a la revalorització dels espais perifèrics basant-se en el cas italià.

2.2 AGRICULTURA PERIURBANA: CONCEPTE I CARACTERÍSTIQUES

Tot i la reflexió esbossada a l'apartat anterior en relació a termes com “rural”, “urbà”, “ruralitat”, “rururbà”, “rururbanització” o “contraurbanització”, podem dir que l'activitat agrícola que es desenvolupa a la Regió Metropolitana de Barcelona i a l'Àrea Urbana de Toulouse és una agricultura eminentment periurbana. Cal subratllar, però, com passa amb la majoria de conceptes descrits a les pàgines precedents, que no existeix una definició oficial i consensuada del terme “periurbà”²⁶, encara que és una paraula que s'empra de forma corrent i potser actualment és més usual que el concepte de “rururbà” (en el cas de la “rururbanització”, també seria més comú parlar de “periurbanització” (Barrère, 1988))²⁷. L'OCDE²⁸ (1979) ja es va plantejar que el concepte d'àrea *periurbana* no es pot definir o delimitar amb un criteri no subjecte a ambigüïtat. Es tracta d'una manera d'anomenar l'àrea grisa que no és totalment urbana però tampoc purament rural en el sentit tradicional i envolta les ciutats. Vindria a ser la part parcialment urbanitzada de l'àrea rural. Tot i el grau d'arbitrarietat que pot amagar el terme, l'OCDE va intentar classificar l'agricultura periurbana definint-la com aquella agricultura que es donava en espais compresos en un radi de 20 km des d'un centre de més de 200.000 habitants, o de 10 km si era d'entre 50.000 i 100.000 habitants. Aquest espai englobaria un conjunt de trets característics (Casanova i Antonio, 1989, p.25):

- transformació de les estructures físiques de la regió i canvis en l'ús del sòl,
- creixement de la demanda de terra i increment del preu del sòl,

---

²⁶ Gómez Mendoza (1987) analitza al seu article «La agricultura periurbana. Su estudio. Sus cambios. Sus políticas», publicat a la revista *Agricultura y sociedad*, nº 42, p.109–146, l'evolució al llarg del temps dels estudis dels espais periurbans (aquesta autora es refereix sobretot als treballs de Philipponneau). Gómez Mendoza també es refereix a la indefinició que envolta el terme “periurbà” (1987, p.114): “existe, de entrada, una indefinición de los espacios periurbanos y, por tanto, de las agriculturas que sobre ellas se asientan. La cuestión es importante porque las distintas definiciones y delimitaciones no sólo corresponden a diversos supuestos previos y focos de interés sino que también y por este motivo, determinan el tipo de análisis y la forma de estudiar estos espacios y esas agriculturas”.

²⁷ Segons Ortega Valcárcel (1988, p.79), els autors de parla anglesa farien més aviat ús del terme *fringe* (franja) —*urban fringe, rural fringe, rururban fringe*—, mentre que entre els autors francesos (i els de les llengües romàniques en general) hauria tingut més èxit el terme “periurbà”. Tot i així, Font i Paül (2004) anteposen el concepte de *banlieue* per al cas francès. Val la pena recollir, també, l'aportació de Nel-lo (2001, p.19), perquè pot ser molt aclaridora de tot allò dit a l'apartat anterior referent a les diferents fases d'extensió de la urbanització: “...del creixement de la ciutat “en taca d'oli” (per simple agregació o eixample sense solució de continuïtat amb l'espai construït preexistent) a la suburbanització (l'aparició de perifèries metropolitanas més o menys denses, sovint sense continuïtat amb la ciutat central); de la suburbanització a la periurbanització (la integració en les dinàmiques metropolitanas dels antics nuclis rurals); de la periurbanització a la rururbanització (la difusió de les dinàmiques metropolitanas fins als antics espais rurals més allunyats dels nuclis urbans primigenis)”.

²⁸ Organització de Cooperació i Desenvolupament Econòmics.

- possibilitat de trobar feina a la ciutat, commutant²⁹, i abandonament de l'activitat agrícola i ramadera,
- canvis en les condicions de comercialització de la producció agropecuària,
- modificació del medi ambient.

L'Organització de les Nacions Unides per l'Agricultura i l'Alimentació (FAO)³⁰ defineix alhora “agricultura urbana i periurbana” (AUP): entendríem per AUP les pràctiques agrícoles que es desenvolupen a les ciutats i al voltant de les ciutats i que utilitzen recursos (terres, aigua, energia, mà d'obra) susceptibles de ser emprats per a altres usos. L'AUP, orientada a satisfer en part les necessitats de la població urbana, comprèn diverses activitats importants: l'horticultura, la ramaderia, la producció lletera i farratgera, l'aqüicultura i la forestal. Més concretament, la FAO recull la definició següent: “s'entén per agricultura periurbana les unitats agrícoles properes a la ciutat que gestionen explotacions intenses comercials o semicomercials practicant l'horticultura, la ramaderia d'aviram i altres animals, per a la producció de llet i ous”. Per altra banda, cal dir que segons Bergamaschi (2002), l'adjectiu *péri-urbain* apareix el 1966 al diccionari de la llengua francesa per referir-se a l'espai *qui entoure la ville*, que envolta les ciutats. L'INSEE proposa una definició el 1997 que serà utilitzada al cens francès de 1999: “comunes o unitats urbanes on el 40% o més dels residents actius treballen en una àrea urbana”. Però la realitat periurbana és tan canviant i està sotmesa a unes pressions i transformacions tan intenses que superen les categories i el vocabulari, i les paraules difícilment poden referir-s'hi. De totes maneres, les aportacions de Berger (2004, p.44) poden ser vàlides en aquest sentit³¹. Segons aquesta autora, per a l'INSEE, les unitats urbanes inclouen totes les comunes que tenen més de 2.000 habitants aglomerades en una zona edificada contínua (on la distància entre les construccions veïnes no excedeix els 200 m), així com les zones edificades contigües que s'estenen en diverses comunes. Es defineix així les ciutats aïllades (compostes d'una sola comuna) i les aglomeracions multicomunals que integren una ciutat centre i els barris perifèrics. Des de 1962, amb la finalitat de tenir un control de l'evolució del planter de població i de l'aparició de formes intermitges entre la ciutat i el camp, l'INSEE va

---

²⁹ Clout, H.D. (1976), analitza aquest procés, que en aquest cas implica que molts habitants dels àmbits rurals es desplacin a la ciutat per treballar. Chaléard i Charvet (2004) també es refereixen a l'èxode rural i als fenòmens de periurbanització i rurbanització (capítol 5, p.104–127); aquests dos autors consideren que l'agricultura periurbana és més dinàmica als països del Sud que del Nord. Als països desenvolupats calen iniciatives genèriques per protegir aquests tipus d'espais, com els SOS (*Sustainable Open Spaces*), és a dir, 'espais oberts sostenibles', impulsats per la Unió Europea. En aquest sentit, cal mencionar, també, a Entrena Durán (2004), autor d'una ponència que du per títol *El fenómeno de la periurbanización en Europa*. Segons aquest autor, la dicotomia tradicional urbà-rural ha estat superada al segle XXI per la dialèctica d'allò local (rural i/o urbà) amb allò global. D'altra banda, Rueda (1998) fa una aportació interessant al seu article “Periurbanización y complejidad en los sistemas urbanos”. Els resultats obtinguts per Entrena Durán i Rueda són utilitzats, sobretot, al capítol 5.

³⁰ Vegeu el seu lloc web <http://www.fao.org>.

³¹ Amb relació al periurbà francès, cal destacar l'obra *La périurbanisation en France*, de Dezert, Metton i Steinberg (1991, p.93–100, p.175–181), on apareixen la majoria d'elements continguts en aquest capítol. Els resultats d'aquest estudi seran utilitzats, sobretot, al capítol 5 (vegeu Dezert, B.; Metton, A. i Steinberg, J, 1991, p.191–211).

introduir la noció de ZPIU (en francès, *zone de peuplement industriel ou urbain*). Les ZPIU inclouen comunitats urbanes, comunes rurals industrials (localitzant en el seu territori un o diversos establiments industrials, comercials o administratius de 20 assalariats almenys), i comunes-dormitori (comunes rurals que tenen una feble taxa d'agricultors i una forta proporció de migrants alternants). El 1996 es defineixen les ZAU (*zonage en aires urbaines*), que distingeixen quatre tipus de comunes. Els pols urbans són unitats urbanes que comporten almenys 5.000 llocs de treball, amb la condició que no tinguin una dependència directa d'un pol urbà més important. Les corones periurbanes són constituïdes per comunes rurals o urbanes de les quals almenys un 40% de la població resident amb feina, treballa al pol urbà o a la seva corona. Les comunes multipolars, d'altra banda, envien almenys un 40% de la seva població activa a treballar a diversos pols urbans. Finalment, l'espai predominantment rural inclou les comunes rurals però també les petites unitats urbanes. Els pols urbans reagrupaven el 1999 un 61% de la població de la França metropolitana, les corones periurbanes un 16%, les comunes multipolars un 5% i l'espai de predomini rural un 18% (Berger, 2004).

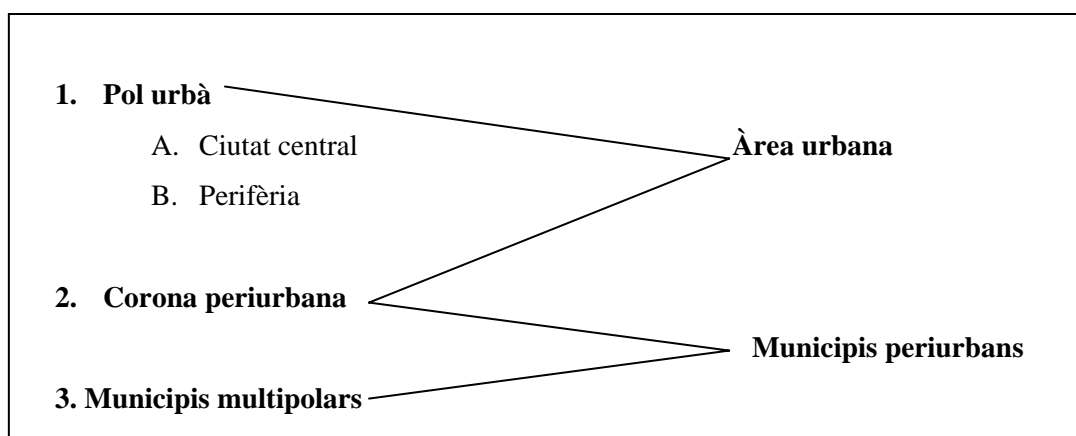
El periurbà, així doncs, es pot entendre com un lloc de contacte entre dos mons: el rural i l'urbà. La societat urbana i la societat rural, a partir de la noció de periurbà, no constitueixen dos universos socials clarament separats. Més aviat, la seva creixent integració afavoreix la redefinició de l'oposició ciutat-camp. És una realitat híbrida que supera la representació dels espais urbans i rurals com a formes homogènies pures. La rígida dicotomia rural/urbà desapareix al periurbà i és poc adequada per entendre un fenomen que presenta tanta multiplicitat de situacions (Bergamaschi, 2002). Bergamaschi també es refereix a les ZPIU com a àmbits que, a França, permeten distingir d'entre els municipis rurals, els municipis periurbans, identificant-los a partir d'una base cartogràfica que reflecteixi els desplaçaments quotidians domicili-treball i els fluxos de mobilitat, estudiant-los amb relació als del rural profund. Cal comparar la gent que treballa fora del municipi amb els que encara treballen a l'agricultura: si predominen els primers amb relació als segons, es confirmaria el caràcter periurbà del municipi. Els últims anys hi hauria hagut un augment de ZPIU³² a causa de l'increment de la mobilitat i de la reducció de l'activitat agrària a França. L'augment de població també hauria afavorit les zones periurbanes (Bergamaschi, 2002, p.41–42). A França, es distingeix entre els espais on predominen els elements urbans i aquells on ho fan els rurals: en el primer cas, podríem, ahora, distinguir, com hem dit, entre la corona periurbana i els municipis multipolars. Un nucli urbà i la seva corona periurbana formarien una àrea urbana (Bergamaschi, 2002)³³.

---

³² Segons Bergamaschi, des de 1997 (per Berger (2004), com hem dit, des de 1996), una nova categoria espacial ha estat establerta a França per l'INSEE per referir-se als municipis periurbans: les ZAU (*zonage en aires urbaines*), més restrictives que les ZPIU.

³³ Segons aquest autor, l'any 1979, Jacques Mayoux ja parla del desenvolupament periurbà.

Taula 1. Nomenclatura de l'espai on predominen els elements urbans a França

Font: Bergamaschi, 2002, p.46.

D'altra banda, Luciani (1998) es refereix a la delimitació de la SEGESA³⁴. Pel que sembla, representa la primera aproximació estadística recent dels espais periurbans, datada el 1994. Per posar remei a la poca utilitat de la divisió de l'espai en zones de poblament industrial i urbà (ZPIU), definides el 1962, la SEGESA aplica a l'escala dels cantons una sèrie de criteris que caracteritzen els espais urbans: la proximitat d'una ciutat important, una densitat de població mitjana, un ritme sostingut de construccions noves, una barreja de tipus d'ús del sòl entre urbanitzat i no urbanitzat i, en definitiva, una forta proporció d'actius migrants que es desplacen quotidianament entre la seva comuna de residència i la ciutat per anar a treballar. Segons aquesta tipologia, l'espai periurbà cobreix un 10,6% de la superfície nacional i concerneix el 21,2% de la població. A l'Haute-Garonne, l'estudi de la SEGESA distingeix tres tipus de cantons periurbans: "en fort creixement", a la proximitat immediata de Toulouse, "amb una agricultura ben estructurada", a l'est, i, finalment, "amb una agricultura feble", a l'oest i al nord-oest, precisament l'àmbit d'aquest estudi, conegut com a Àrea 2.

Luciani, de fet, considera que quan parlem d'agricultura periurbana, fem referència a l'activitat agrícola dels espais delimitats com a periurbans per les nomenclatures oficials (INSEE i SEGESA). A França, l'agricultura periurbana reuneix al voltant d'un 30% de les explotacions i un 28% de la SAU, segons l'INSEE. En aquests dos casos, els espais rurals són definits per defecte, i els espais periurbans, com ja hem dit, són considerats a partir de la lògica de la urbanització, sense tenir en compte les dinàmiques agrícoles. Per aquest motiu, segons Luciani, diversos autors francesos (Fleury, Sigaut, Capt...) han cercat d'altres delimitacions. No els satisfieia la representació de les fronteres de l'agricultura periurbana que resultava de les seves investigacions, perquè no es distingia de la definició d'espai periurbà. Les relacions entre la ciutat i els espais agrícoles propers són complexos i l'àrea d'influència urbana és més o

³⁴ Société d'Etudes Géographiques, Economiques et Sociologiques Appliquées.

menys intensa en funció de la mida o el grau d'atracció de la ciutat. Aquests investigadors han proposat d'altres mètodes de delimitació, sobretot a partir de l'estructuració global de l'oferta periurbana i la demanda urbana de productes agrícoles de consum final, proposant la realització d'amplis estudis sobre les interdependències espacials entre ciutat i activitat agrícola periurbana. Però la gran diversitat de ciutats, amb diferents desenvolupaments i entorns, requeriria un estudi concret per a l'agricultura periurbana de cada àmbit. Per això tothom acaba remetent-se a les delimitacions oficials de l'INSEE i la SEGESA.

El procés de periurbanització hauria tingut el seu moment àlgid a França durant la dècada de 1970, quan molta població abandona les ciutats per anar a viure a entorns rurals propers. A la dècada de 1980 aquesta tendència s'atenua i a la dècada de 1990 s'alenteix. Recentment, els censos indiquen una distribució més homogènia de la població a les zones de predomini urbà i un reequilibri quantitatiu en favor de la ciutat central, encara que seguiria essent vàlid el model clàssic de la difusió urbana. La periurbanització afecta territoris cada vegada més llunyans de la ciutat central (Bergamaschi, 2002). Per aquest autor, al periurbà es culmina el procés d'absorviment de l'espai no urbà per part de la ciutat i l'anul·lació de les diferències entre urbanitat i ruralitat. Però si aquests espais perden la seva identitat rural, amb què es queden? Pot arribar la identitat urbana a ser hegemònica a tot el territori? Bergamaschi destaca l'heterogeneïtat social de la població que hi resideix, però també assenyala que s'hi reproduïxen majoritàriament els usos i costums urbans, en part perquè en un percentatge força important els habitants del periurbà continuen treballant a la ciutat (el mitjà de transport més comú per desplaçar-se és l'automòbil). Les famílies periurbanes, del tot motoritzades i amb una gran mobilitat, entren d'aquesta manera a la modernitat (Bergamaschi, 2002). La ciutat es fragmenta, els seus límits es fan difusos, i la identitat dels individus periurbans sorgeix alhora dels múltiples indrets que travessen cada dia.

Dins el marc territorial català, el DARP³⁵ estableix una definició genèrica d'agricultura periurbana amb l'Ordre de 23.1.84 sobre actuacions de millora rural en zones periurbanes: "és aquella àrea d'àmbit rural situada entorn d'un hàbitat densament poblat que ha estat sotmesa a una forta expansió industrial, urbanística i de serveis, i on a conseqüència d'aquesta hi ha un greu deteriorament de les xarxes de camins rurals i drenatge, una alteració de la qualitat de les aigües per a reg, un augment del valor del sòl, així com un augment de l'índex de robatoris i dels danys per irrupcions de persones alienes a l'agricultura"³⁶. Una altra definició d'agricultura periurbana dins del context territorial de Catalunya és la que apareix al *Pla Director de política agrària i pesquera de Catalunya* (DARP, 1993) i recollida també al *Llibre blanc del sector agrari* (DARP, 2001). En aquest últim cas, es considera com a zona d'agricultura periurbana la

---

³⁵ Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca.

³⁶ Aquesta definició es basa en un memorial de greuges de problemes característics provocats per la pressió urbana sobre les zones d'agricultura periurbana. Es tracta d'una Ordre encaminada a donar ajuts per a mesures orientades a frenar el deteriorament propi de les àrees periurbanes.

“zona amb una activitat agrícola duta a terme a la perifèria d’aglomeracions urbanes. Aquesta influència urbana condiciona l’agricultura i la dota d’unes característiques peculiars fruit del contacte ciutat-medi rural. Aquesta agricultura cobreix dues funcions importants: la producció de productes agraris i la contribució a la qualitat del medi ambient. És una zona amb una forta pressió urbana per l’ocupació del sòl”. Ballesteros (1988) es refereix a una definició de l’OCDE molt semblant a les proposades pel DARP³⁷. Cal dir que aquestes definicions van sorgir en un moment de gran expansió dels nuclis urbans dels països desenvolupats, fa vint i trenta anys, que requerien una reflexió profunda per tal d’analitzar les diverses realitats periurbanes. Però tot i que aquests processos s’han alentit, sobretot als països més rics, consisteixen en un marc plenament vigent avui dia. Segons Barrère (1988), a escala global, les dinàmiques de la periurbanització destaquen més pel seus impactes ambientals i socioeconòmics negatius que pels positius, encara que s’han incrementat les mesures de protecció de l’espai agrari periurbà³⁸. La separació agricultura-indústria s’ha atenuat, i la societat industrial s’ha fet predominant (Barrère, 1988), fins i tot al món rural (Merlo, 1991). En l’era postindustrial, però, són els serveis els que monopolitzen el creixement econòmic i agreugen en la majoria dels casos la situació de dependència de l’agricultura respecte als altres sectors econòmics (vegeu capítol 4).

Rollan (1988)³⁹ també recorda que els experts de l’OCDE han definit tres tipus principals d’agricultura periurbana: una agricultura de transició, que en un període més o menys llarg de temps serà transferida a usos urbanístics; una agricultura ambiental, que tindria per funció frenar l’expansió inexorable dels nuclis urbans, tot i estar-ne totalment condicionada; i, finalment, l’agricultura que es practica a les zones més allunyades de les ciutats, menys afectada pel canvi d’usos del sòl des del món agrari als altres sectors econòmics. Així doncs, l’agricultura no hauria de ser només útil com a font subministradora de terres. La situació periurbana seria, precisament, la que condicionaria enormement la pràctica de l’agricultura a les àrees d’estudi proposades en aquesta recerca, abocant l’activitat agrària d’aquests àmbits a una

---

³⁷ “Actividad agrícola llevada a cabo en el área periurbana, es decir, en la periferia de una aglomeración urbana, allí donde la presencia y la extensión de la ciudad influyen directamente sobre las actividades económicas y sociales (esta agricultura puede incluir espacios interurbanos, es decir, espacios comprendidos entre dos, tres o varias ciudades vecinas). La agricultura periurbana cubre tres funciones importantes: la producción de productos agrícolas, una contribución a la calidad del medio ambiente y la puesta a disposición de manera progresiva de una cierta superficie de suelo para las necesidades de los otros sectores”.

³⁸ Barrière afirma que, des de 1975, ha tingut lloc a França la posada en marxa dels plans d’ocupació del sòl (POS) a escala municipal, en els quals els poders locals i els administrats es troben dividits entre el desig de protegir l’activitat rural i les ganes d’alguns sectors de generar sòlides “rendes de situació”.

³⁹ El document que citem d’aquest autor, com el de Ballesteros, formen part de l’obra col·lectiva coordinada per Gómez Benito i Fourneau (1988). *Agricultura periurbana. Jornadas franco-españolas sobre agricultura periurbana (Madrid, 16-17-18 octubre 1985)*. És una mostra de diferents visions de la problemàtica periurbana des de ciutats diverses.

crisi de difícil solució, pràcticament a un camí sense retorn ni sortida⁴⁰. La lectura dels informes de l'OCDE⁴¹ o d'autors com Gómez Mendoza (1977)⁴² fa palès que els conflictes actuals de la Regió Metropolitana de Barcelona o de l'Àrea Urbana de Toulouse ja fa diverses dècades que es repeteixen a moltes parts del món, quan el fenomen de creixement urbà es va consolidant. Precisament, Gómez Mendoza (1987)⁴³, en una visió més optimista que la fa creure en la possibilitat de preservar en el futur l'activitat agrària periurbana, afirma que “las políticas agrícola y urbanística presentan, pues, diferencias evidentes y lógicas en su instrumentación jurídica, administrativa y financiera. Pero existe la posibilidad de que se encuentren y articulen precisamente en el ámbito periurbano y una reflexión sobre la agricultura periurbana y sobre su potencialidad puede constituir un componente de la política de ordenación territorial” (p.113). Segons aquesta autora, en aquests espais perifèrics, les agricultures periurbanes constitueixen per definició el domini privilegiat de l'adaptació i de la renovació.

Abans de seguir endavant, però, cal recordar les propostes de Kayser i Schektman-Labry (1982) al seu article sobre la tercera corona periurbana⁴⁴. Les corones periurbanes no serien circulars, ni contínues, ni estables: serien, més aviat, zones en mosaic, vagament concèntriques. Tot i així, segons aquests autors, es podrien fer algunes delimitacions més o menys precises. De manera que en una primera corona tindríem els barris perifèrics de *banlieue* incorporats a la ciutat, on les activitats serien eminentment urbanes. En una segona corona hi trobaríem una urbanització incipient o ja consolidada, on l'espai agrícola queda subordinat a la pressió urbanística: és la corona de les parcel·les que es posen a la venda, moltes vegades mitjançant moviments especulatius. Però amb aquesta definició és difícil de distingir-la de la tercera corona periurbana, que es caracteritzaria per ser un àmbit on el procés d'urbanització s'enfronta a una agricultura i una societat rural en ple funcionament. A la tercera corona, on trobaríem una gran disponibilitat d'espai, la construcció urbana estaria localitzada i limitada. Hi trobaríem, però, una tendència dels agricultors-propietaris a desfer-se de les terres quan no poden obtenir prou beneficis amb el sistema de producció agrícola. De fet, hi hauria en aquesta

---

⁴⁰ Andreu Peix i Massip (1980) estableix sis etapes en la degradació de les zones agràries periurbanes: 1) primera urbanització del sòl agrari, que provoca un augment del preu del sòl; 2) expropiació de terres agrícoles per a la creació de noves infraestructures; 3) expansió de les segones residències; 4) domini dels circuits de comercialització per les empreses agroalimentàries i disminució de la venda directa; 5) apropiació de les aigües agrícoles pels competidors urbans; 6) sorgiment a les àrees periurbanes de problemes específicament urbans (pol·lució, destrucció de camins, robatoris...) que acaben provocant la desaparició total de l'agricultura.

⁴¹ El recull de l'OCDE (1979) ens permet conèixer en profunditat les condicions en què es desenvolupava l'agricultura periurbana a diverses parts del món fa més de vint-i-cinc anys.

⁴² Aquesta autora, a la seva obra *Agricultura y expansión urbana. La campiña del bajo Henares en la aglomeración de Madrid*, veu amb pessimisme el futur de l'agricultura periurbana en aquesta regió.

⁴³ Op. cit..

⁴⁴ *La troisième couronne périurbaine: une tentative d'identification*, publicat a la *Revue géographique des pyrénées et du sud-ouest*, núm. 53, fascicle 1, 1982. Els autors proposen una caracterització dels municipis periurbans, per establir una classificació tipològica, a partir de l'estudi de la perifèria de Toulouse. En aquest sentit, també cal tenir en compte les aportacions de Jallet i Jalabert (1982) amb relació al periurbà i a la producció de l'espai urbà perifèric a la ciutat de Toulouse: aquests autors analitzen el procés de transformació de les explotacions agrícoles i les seves terres en terrenys per urbanitzar, incidint en les mutacions que afecten les relacions de poder en la gestió de l'espai local (aspecte que serà aprofundit al capítol d'anàlisi de les entrevistes).

tercera corona tots els problemes específics de les zones periurbanes que descrivim en aquesta recerca. Hi trobem un doble mercat de la terra: per una banda, un mercat ja urbà (el de la parcel·la) i, per l'altra, el mercat agrari que afecta, sobretot, l'explotació. En general, a la tercera corona, el mercat urbà incipient no interfereix ni pertorba realment el mercat agrícola, encara que indubtablement sempre introdueix una pressió a l'alça.

En aquest sentit, segons Gómez Mendoza (1987), saber com es produeixen les transmissions de la propietat de la terra i quin és el seu ritme resulta ser un element indispensable no només per al diagnòstic sinó també per a qualsevol previsió realista del planejament⁴⁵. Per aquesta autora, tradicionalment l'estudi de l'activitat agrícola als entorns periurbans se centrava en la seva especificitat cultural, comercial, tècnica i laboral, però a aquests elements ha estat necessari afegir el coneixement de la història territorial, dels esdeveniments territorials recents i del mercat de la terra. Finalment, com veurem en capítols posteriors, ha calgut analitzar la composició del poder local i la participació que hi han tingut els agricultors-cultivadors. Gómez Mendoza arriba a unes conclusions interessants que ensoren algunes de les idees preconcebudes sobre el pagès periurbà: en primer lloc, els agricultors cultivadors directes venen poca terra (quan ho fan és sobretot a causa de dificultats econòmiques); en segon lloc, dins del col·lectiu d'agricultors serien els jubilats i els hereus de petits empresaris agrícoles que han abandonat l'agricultura per incorporar-se a categories socioprofessionals no qualificades els que proporcionalment més sòl rústic venen, essent aquesta una de les vies de penetració de la propietat no agrícola; en definitiva, però, serien els propietaris no agricultors o agricultors no cultivadors directes, els que més venen en proporció a la terra que tenen i, en general, sempre per a un ús no agrícola.

Per altra banda, cal assenyalar que els últims cinquanta anys el Baix Llobregat ha experimentat un creixement demogràfic i econòmic que, per alguns autors, és el més important de tot Catalunya⁴⁶. Rosés (1989) es refereix a dues etapes destacades en el procés de pèrdua de sòl agrari: la primera, centrada en una industrialització i urbanització sense precedents, va de la dècada de 1950 a l'inici dels anys setanta; la segona fase és la que s'inicia a la dècada de 1980 i arriba fins als nostres dies, quan les grans obres públiques i una nova onada de creixement urbà envaeixen l'espai agrari que no havia estat afectat per la primera expansió. Si en un principi aquest procés va afectar sobretot les terres de l'entorn barceloní, el Delta i la vall baixa, als últims temps seria la part nord de la comarca la que n'ha patit més les conseqüències. Tot i així,

---

⁴⁵ Per indagar les dinàmiques territorials els francesos compten amb els fitxers de les SAFER (Sociétés d'Aménagement Foncier et d'Etablissement), societats públiques que, en principi, disposen del dret a tempteig sobre tota compravenda de terra que es pretengui efectuar en medi periurbà. A Espanya, cal remetre's a les dades contingudes al Registre de la Propietat i a les Contadurías de Hipotecas (Gómez Mendoza, 1987).

⁴⁶ Com veurem més endavant, entre 1950 i 1975 es va més que quintuplicar el nombre d'habitants de la comarca: es va passar de menys de 100.000 habitants a més de mig milió. La regressió de la superfície agrària està en una relació proporcional gairebé idèntica, però d'una manera inversa, al creixement demogràfic de la comarca (Pomés, 2001).

la zona deltaica ja ha estat greument afectada i encara es preveuen nous impactes. El municipi que pateix i que hauria patit més agressions és el Prat de Llobregat.

La pressió deguda a les polítiques de planejament aguditza i reafirma el paper subsidiari de tot l'àmbit agrícola amb relació a les necessitats d'espai de Barcelona i la seva àrea metropolitana. Com veurem, aquestes polítiques afavoreixen en molts casos el creixement de noves zones industrials, la creació d'infraestructures, àrees d'equipaments i grans superfícies, així com l'especulació urbanística sobre sòl agrícola, amb la construcció d'urbanitzacions sovint il·legals⁴⁷. Podem dir que els projectes institucionals per a la regió tenen poc interès real de preservar els espais naturals i, encara menys, l'agricultura de la comarca.

No s'ha d'oblidar, tampoc, que a part de la transformació de les millors terres agrícoles per a altres usos periurbans, hi ha els problemes derivats de la contaminació de l'aire, les aigües i el sòl, els robatoris o la destrucció d'infraestructures agrícoles diverses (Santonja, 1987; Rosés, 1989; ICC, 1995; Pomés, 2001; Pacione, 1984). Alhora, no podem deixar de referir-nos a la ubicació de llocs de desballestament, zones d'extracció d'àrids i altres activitats alienes a l'agricultura en l'espai agrari (vegeu foto 2 de l'Annex). En conjunt, tots aquests elements són els que més caracteritzen la naturalesa degradada dels espais periurbans. Les cada vegada més atapeïdes xarxes viàries, fèrries, energètiques i de sanejament han segmentat explotacions i parcel·les, i han provocat la destrucció d'unitats agrícoles estables i n'han dificultat l'accessibilitat⁴⁸. El perill de ser expropiat pel pas de noves infraestructures és una constant a la vida dels pagesos que realment volen continuar amb la seva feina. En aquest sentit, pel que fa a la zona del Delta, hem de remarcar que podem trobar l'espai agrari en tres situacions diferenciades:

- àrees agrícoles homogènies de gran qualitat i amb una estructura parcel·lària adequada,
- àrees agrícoles menys homogènies, de menor qualitat i estructura parcel·lària deficient,
- àrees agrícoles degradades i d'ubicació residual, aïllades i deslligades de l'agroecosistema de conjunt, com a resultat de l'esquarterament sistemàtic de l'espai agrari.

Gómez Mendoza (1977), per la seva banda, fa una lúcida aportació a la categorització dels espais periurbans i a les possibilitats de pervivència de l'agricultura en aquests àmbits, afirmant que: “la urbanización con su demanda creciente de suelo, de mano de obra y de

---

⁴⁷ Pacione (1984, p.193–194) analitza els impactes positius i negatius de les segones residències a les zones rurals i periurbanes. Segons aquest autor, la seva creació implica una reactivació de l'economia d'aquests àmbits però tindria efectes negatius sobre el medi ambient, el paisatge i l'agricultura (augment dels preus del sòl que no afavoriria l'activitat agrària, competitivitat per l'ús de l'aigua, accés dels visitants a les grans superfícies i menysteniment de les petites botigues locals...). Pacione considera que els perjudicis de les segones residències són més grans a les àrees periurbanes que a les zones rurals més remotes.

⁴⁸ Vegeu, amb relació als impactes que pateix l'espai agrari, les aportacions de l'*Atlas Ambiental de l'Àrea de Barcelona* d'Acebilló, J. i Folch, R. (2000, p.266–267) referents al paisatge urbà i l'urbanitzat. Sobre l'impacte de les xarxes de transport terrestre en els espais agraris periurbans, cal tenir en compte la ponència de Font i Paül (2004).

productos agrícolas y ganaderos de consumo introduce modificaciones sustanciales en las estructuras y en la morfología agraria de los espacios periurbanos. Sólo una agricultura fuertemente implantada y coherentemente protegida desde la administración, con explotaciones racionalizadas y cultivos de alta productividad puede resistir la competencia de usos que la expansión urbana introduce. La contrapartida es el abandono total o encubierto de los usos agrarios, la generalización del baldío social, a la espera de una revalorización tanto más importante cuanto más rápido sea el proceso de urbanización. Mientras tanto, el paisaje periurbano adquiere aspectos muy diversos, pero siempre con heterogeneidad de usos, imperfecta incorporación al complejo urbano, ruralismo más o menos residual y actividades, comportamientos y actitudes sociales también mixtos, tanto rurales como urbanos” (p.13). Segons aquesta autora, la complexitat de les relacions camp-ciutat es fonamentaria en tres elements bàsics: el paper de la propietat urbana que inverteix en sòl agrari que, com a element positiu de “fecundació”, dinamitzaria l’agricultura; el creixement urbanístic i industrial que, com a element negatiu d’“esterilització dels camps”, a la llarga provoca la crisi i decadència de l’agricultura; i, finalment, la possibilitat d’una interpenetració de l’activitat urbana i l’activitat rural, sense colonització d’una banda per l’altra (en seria un bon exponent la proliferació de l’agricultura a temps parcial) (Gómez Mendoza, 1977, p.15–16).

El problema més important de tots els que caracteritzen el tipus d’agricultura periurbana del Baix Llobregat és la incertesa i la inseguretat en la continuació de les explotacions (Santonja, 1987; ICC, 1995; Roda, 2000; Pomés, 2001). Com veurem al capítol 6, la manca de relleu generacional impossibilita que el pagès pugui fer una planificació a mitjà o llarg termini, i aquest fet redueix el nombre de noves inversions. Aquesta realitat suposa uns costos de producció més elevats i la pèrdua de competitivitat al mercat respecte a produccions d’altres zones. L’abandonament d’un nombre considerable d’explotacions, que constatarem al capítol 4, l’envelliment de la població, la disminució de la superfície cultivada i l’esquarterament i la marginalització de part de l’espai agrari, en són la conseqüència immediata. En canvi, en les explotacions més dinàmiques del sector hortícola seria més evident la necessitat de fer noves implantacions tecnològiques per assegurar-ne la continuïtat. Ortega Valcárcel (1988, p.87) es refereix a la precarietat i fragilitat de l’agricultura periurbana, que implica uns riscos i una inseguretat que acaben afectant de ple les explotacions: “esta condición de aparente eventualidad, de amenaza persistente que representa el frente urbanizador, corroborada por la evidencia empírica de la destrucción del suelo, contribuye a proporcionar a la actividad agraria periurbana un perfil de enfermo crónico, con final previsto”. Tot i així, el mateix Ortega Valcárcel afirma seguidament que l’explotació agraria periurbana a Espanya reuneix el conjunt més evolucionat, més productiu i més dinàmic del sector agrari al nostre país.

Lebeau (1983)⁴⁹ també es refereix a la problemàtica de l'agricultura periurbana que, a les acaballes del segle XX, ha afectat ja bona part de les ciutats europees. El pagès periurbà seria un veritable “artesà agrícola” que tot i les contínues agressions que pateix l'espai agrari modela el paisatge. Segons Lebeau, podem entendre l'hortolà com un especialista urbà en horticultura, no com un típic pagès o pagesa, a causa del suposat refinament de les seves tècniques i al contacte quotidià amb el mercat urbà. De fet, al següent apartat, ens preguntem si, en aquest context, el pagès periurbà manté alguna especificitat cultural. Lebeau sosté que l'agricultura periurbana, tot i les objeccions que hem plantejat a les pàgines precedents, és una activitat rendible que permet un elevat nivell de vida a la pagesia que s'hi dedica. I que la zona periurbana és una franja de les ciutats tentaculars que va traslladant-se gradualment cada cop més lluny i que en el seu contacte amb el món rural l'acaba engolint sense remei.

Hi ha necessitats que sorgeixen del creixement de les ciutats i que amenacen l'espai rural. En el cas del delta del Llobregat, ja s'haurien completat els primers cicles d'implantació: les necessitats residencials⁵⁰ i d'equipaments d'oci, sorgides del creixement de la població urbana, que sovint comporten l'ocupació de terres fèrtils; la creixent necessitat de residències secundàries; les necessitats industrials, que requereixen espai i aigua moltes vegades en competició amb les zones agrícoles; la desaparició de l'espai agrari ocupat per moltes indústries que es trobaven als nuclis urbans, en obtenir avantatges comparatius (preu del sòl més barat i distàncies relativament curtes). A aquestes consideracions, es podrien afegir la necessitat de noves infraestructures de caràcter urbà i la necessitat de les ciutats d'aprofitar l'espai periurbà com a via de comunicació amb zones més allunyades. Precisament, tant el delta com la vall baixa del Llobregat aconsegueixen sobretot aquesta última funció.

Finalment, també cal tenir en compte, com assenyala Valdovinos (García Ramon *et al.* (1995)), que el sòl periurbà acull espais naturals protegits, com passa al Delta, fruit de l'interès creixent per la conservació d'espais de qualitat paisatgística, natural i cultural i per les necessitats d'oci creades entre la població urbana. La seva implantació acostuma a anar acompanyada de conflictes diversos amb la resta d'activitats econòmiques, inclosa l'agricultura, ja que es frenen les possibilitats d'explotació del sòl i l'obtenció d'avantatges econòmics. La possible incompatibilitat entre les pràctiques agràries i la conservació d'espais naturals d'interès, precisament, s'analitzarà en els capítols següents. En aquest sentit, però, Valdovinos afirma que “a pesar de la situación de conflicto derivada de la creación y existencia de espacios protegidos puede afirmarse que actualmente estos constituyen el ejemplo más sobresaliente de planificación integrada que existe en el medio rural” (García Ramon *et al.*, 1995, p.161).

---

⁴⁹ *Grandes modelos de estructuras agrarias en el mundo* (p.93–99). Barcelona. Editorial Vicens-Vives.

⁵⁰ Per Valdovinos (García Ramon *et al.*, 1995), l'ús residencial, alimentat per la migració de la població urbana i l'èxode rural, tendeix a saturar-se competint pel sòl amb altres usos que adquireixen una importància creixent (parcs naturals, polígons industrials), i entra en conflicte amb aquells altres que són expulsats de la gran ciutat i que no reben tanta acceptació (indústries contaminants).

La conjuntura socioeconòmica que travessen les terres deltaïques i la zona d'estudi de l'Àrea Urbana de Toulouse es fonamenta en un mercat territorial desfavorable per als pagesos. Tal com apuntaven Bauer i Roux (1976), a les àrees d'estudi, els promotors urbans privats, amb un gran poder financer, pressionen per aconseguir el territori ocupat per la pagesia. Davant la manca de continuïtat a les explotacions, moltes parcel·les queden buides fins que s'hi construeix un edifici urbà o una indústria. En principi, però, l'administració mira de regular l'especulació sense control a través d'un planejament més coherent i racional. Com veurem més endavant, els resultats no sempre són positius. Els últims anys, tant a França com a Espanya alguns sectors de la societat han coincidit a ressaltar la importància de preservar l'espai agrari periurbà com un bé comú de la pagesia i dels ciutadans. Les diferents administracions s'han fet ressò d'aquesta nova mentalitat, que concep les zones agràries com un espai de producció per a uns i d'esbarjo per als altres, amb una destacada funció territorial i d'equilibri ambiental. De fet, com veurem al capítol 5, és en aquest context que sorgeix la idea de constituir un Parc Agrari a les terres deltaïques i de la vall baixa del Baix Llobregat. Perquè cal protegir i reordenar l'espai agrari per a l'interès de tots, encara que no es pugui ser massa optimista. L'espai agrari periurbà del delta del Llobregat cada vegada està més fragmentat⁵¹ i s'ha multiplicat espectacularment la varietat d'usos del sòl, mentre les activitats agrícoles han anat perdent representativitat espacial o es constitueixen en horts marginals. Apareix la figura de l'obrer-camperol (agricultura a temps parcial)⁵², el treball a domicili o els moviments pendulars de població. En un futur proper, veurem quins són els resultats de la creació del Parc Agrari. D'altra banda, a l'Àrea Urbana de Toulouse, tal com també s'explicarà al capítol 5, hi ha hagut igualment iniciatives en aquest sentit. Fruit de la voluntat política i de la societat civil de les comunes del sud-est del pol urbà, s'ha constituït la *Communauté d'Agglomération du SICOVAL*⁵³, que preveu la implementació de mesures agroambientals per a la protecció i preservació de l'espai agrari. Cal dir, però, que el procés d'urbanització provocat per l'expansió de la ciutat de Toulouse, no arriba ni de bon tros en aquesta zona als nivells assolits a d'altres punts de l'Àrea Urbana i a la major part d'indrets de la Regió Metropolitana de Barcelona.

Segons Tulla (García Ramon *et al.*, 1995), actualment s'observa, a grans trets, una alta integració dels espais rurals en el conjunt de l'estructura urbana. Com assenyalàvem a l'apartat anterior, la polarització del territori adopta una forma contínua. L'espai periurbà, que presenta situacions degradades, tot i ser predominants, en allò urbà, i residuals en allò agrari, amb una

---

⁵¹ El mapa dels usos periurbans és més heterogeni i complex que el de les àrees típicament rurals o el de les ciutats més densament poblades. Per això és més difícil d'interpretar. Els canvis s'hi succeixen veloçment i cal revisar contínuament les bases cartogràfiques (Valdovinos, a García Ramon *et al.*, 1995).

⁵² La transició de la societat agrària a la industrial s'hauria caracteritzat per l'existència d'un grup especial de pagesos que treballen a la indústria però continuen realitzant les tasques agrícoles a l'explotació familiar (Tulla, a García Ramon *et al.*, 1995), com a fenomen d'una pluriactivitat fonamentada en el principi que cal evitar l'abandonament de l'espai rural pels desavantatges que comporta. Quan l'activitat no agrària predomina, però, l'agricultura a temps parcial es pot convertir en una afició sense cap valor econòmic de mercat.

⁵³ Comunitat de l'Agglomeració.

gran dependència de la ciutat, vindria a ser una zona transitòria entre totes dues zones⁵⁴. Hem vist que s'hi promou la marginació i l'especulació amb relació als usos del sòl⁵⁵. S'hi desenvoluparia l'hàbitat dispers que sovint no aniria acompanyat dels serveis i equipaments necessaris (Tulla, a García Ramon *et al.*, 1995). Tot i així, podem dir que si bé moltes vegades les pràctiques agrícoles als àmbits periurbans es redueixen únicaments a horts il·legals que queden fora dels circuits econòmics, també hi trobem usos intensius en capital i treball molt competitiu. En conjunt, si la urbanització del territori és un fet amb el desenvolupament de les ciutats tentaculars que ocupen tot l'espai, fins i tot les zones rurals i naturals més allunyades, cal reformular el planejament i promoure una ordenació sostenible.

En aquest sentit, a diverses ciutats europees s'ha intentat ordenar les àrees periurbanes constituint "cinturons verds", tot i el predomini de l'ocupació desordenada d'usos i d'infraestructures viàries⁵⁶. Tulla es refereix al conflicte permanent entre el valor de l'espai per a l'ús agrari i el que es dona en el desenvolupament urbà. Es podria considerar que el valor del sòl per al desenvolupament urbà disminueix a mesura que la distància al districte central de negocis augmenta, fins arribar a un valor estable, mentre que el valor per a l'ús agrícola segueix la tendència inversa⁵⁷. Tulla reflecteix les tres condicions bàsiques en què es desenvolupa l'activitat agrària a les àrees periurbanes⁵⁸:

1. Quan l'ús agrari és reconegut normativament. Molts municipis han preservat l'ús agrícola del sòl a la legislació urbanística, tot i que aquest es pot anar reduint per la pressió exercida pels altres usos. L'activitat agrària ha de ser competitiva amb les altres activitats per poder subsistir: ha de ser molt intensiva en l'ús dels factors capital i treball, factors que prevalen sobre el factor terra, que pel seu elevat valor obliga a obtenir un elevat rendiment per hectàrea (la inversió per hectàrea pot arribar a ser similar a una de tipus industrial). Això, en part, també és així pel valor addicional del sòl davant l'expectativa, a mitjà o a llarg termini, d'una reconversió a sòl urbà.
2. També pot tenir lloc en sòls qualificats per a d'altres usos, en sòl urbà que encara no ha estat utilitzat. La rendibilitat agrícola no és important: predomina el valor especulatiu del sòl sobre la valoració productiva, fins a

---

⁵⁴ Segons J. Peix i Massip, seguint la línia de l'apartat anterior, "l'oposició radical i antítesi entre camp i ciutat tendeix a debilitar-se, i en els països ja urbanitzats tendeix, doncs, a ser substituïda per la nova forma d'hàbitat, de manera de vida i de civilització, en el qual les diferències s'atenuïn progressivament i vagin desapareixent" (1980, p.94).

⁵⁵ Pacione (1984) també es refereix al caràcter especulatiu de la pagesia de les franges urbanes.

⁵⁶ Pel que fa al cas de Barcelona, parlariem de l'Anella Verda, projecte que intenta protegir i potenciar els espais naturals i agrícoles de l'Àrea Metropolitana.

⁵⁷ Hi hauria excepcions, en casos de fertilitat excepcional del sòl o un sistema de transport molt ràpid, per exemple, amb relació a aquesta tendència (sempre existiria un marge per a l'especulació entre els usos urbans i agrícoles).

⁵⁸ González Encinar (1984, p.83) distingeix els agricultors periurbans en quatre categories: el que es ven les terres, el que especula, el que intensifica la producció i obté una bona rendibilitat agronòmica i el que només es pot dedicar a l'explotació a temps parcial.

arribar molt sovint a situacions d'abandonament de l'activitat que es plasmen en la imatge caòtica pròpia de l'entorn periurbà (*guaret o erm social*)⁵⁹. En aquests espais hi podem trobar especialització agrària en cultiu de cereals o d'arbres fruiters de tipus extensiu, amb feines concentrades en uns moments puntuals al llarg de l'any.

3. Finalment, parlaríem d'un fenomen social molt important, el dels horts marginals⁶⁰, sobretot en períodes de recessió econòmica, que utilitzen sòl de titularitat pública o privada en situació excepcional. Al Baix Llobregat els podem trobar a la riba dels rius i riberes, a la vora d'autopistes i línies de ferrocarril, en solars⁶¹...

Per Tulla, no és el mateix l'espai periurbà que la urbanització difusa del camp: en aquest segon cas, que es caracteritza per ser un procés més lent i equilibrat, no hi hauria una pressió tan forta sobre els usos agrícoles com en el primer cas. La consolidació de les àrees periurbanes seria un fenomen propi en el procés de desenvolupament dels països industrialitzats. Com hem dit, aquest fenomen representa la implantació dels modes de vida urbans i, per tant, un canvi social a part dels canvis en els usos del sòl i en les activitats predominants. J. Peix i Massip (1980), també es refereix als canvis “en maneres de vida, costums, idees, preferències i comportaments” (p.86 i p.93), i el mateix Codina (1971) descriu els primers canvis socials derivats de la industrialització, al primer terç de segle XX. Aquest és un plantejament bàsic per a aquesta investigació. A l'hora de dissenyar les entrevistes, com veurem més endavant, ha estat rellevant la idea que les grans transformacions de l'agricultura a la segona meitat de segle XX al Delta i a l'Àrea Urbana de Toulouse han anat acompanyades d'un profund canvi social i cultural de la pagesia, fruit de la dinàmica periurbana. Veurem que bona part de la població de les àrees d'estudi ha abandonat el sector primari per treballar als serveis o la indústria, en el que es coneix

---

⁵⁹ Casanova i Antonio (1989–1990) diu de la situació al delta del Llobregat: “la demanda de sòl agrari, unida al fet de les importants plusvàlues que s'obtenen pel canvi d'ús —en especial si és d'agrari a urbà o a industrial— i al de l'entrada en el mercat de la terra d'importants quantitats de diner procedent de la indústria... Ha fet augmentar artificialment el seu preu, i aparèixer uns fenòmens associats: la pràctica desaparició d'un mercat de lloguer de terres de conreu i l'aparició del denominat *guaret social* i del *valor expectant* en les transaccions de terra”. González Encinar (1984), per la seva banda, fa referència a les diferències entre el *valor d'ús* de la terra (els beneficis que obté un agricultor pel fet de cultivar-la) i el seu *valor de canvi* (possible venda o requalificació cap a d'altres usos).

⁶⁰ A l'Àrea Metropolitana de Barcelona, segons Tulla, s'hauria arribat a un 10–20% de les famílies de moltes poblacions del cinturó industrial depenents, en bona part, del cultiu d'un hort familiar, generalment il·legal i amb problemes de salubritat de les aigües. Són horts petits, que requereixen de poques inversions, amb una producció majoritàriament destinada al consum familiar, tot i que també es pot vendre als mercats locals. El treball l'aportarien aturats i jubilats, i la família els caps de setmana. Tulla ho assimila al treball a temps parcial. Casanova i Antonio (1989–1990), però, creu que els horts no poden considerar-se com a agricultura periurbana per no participar en els circuits econòmics.

⁶¹ En un altre àmbit, els ajuntaments de Manresa i el de Terrassa han habilitat uns terrenys per a aquesta funció. Al Baix Llobregat, no tenim notícies que cap ajuntament hagi fet el mateix.

per moviments pendulars⁶² (la gent es desplaça a una mateixa àrea per anar a treballar i torna cada dia a l'àrea de residència).

Per acabar, val la pena tenir en compte les aportacions de Benelbas (1981, p.197–212) i del mateix J. Peix i Massip⁶³ (1980), referents a la teoria de localització de les activitats agràries amb relació al fenomen urbà. La seva reflexió ens apropa al model de Von Thünen⁶⁴, actualment superat pel seu plantejament basat en una economia rural d'una regió tancada. Precisament, unes zones periurbanes com les del delta del Llobregat o la de l'àmbit d'estudi de l'Àrea de Toulouse haurien d'aprofitar una renda de situació favorable respecte a la ciutat. La proximitat de Barcelona condicionaria l'agricultura que s'hi practica, centrada, bàsicament, en la producció de productes frescos de tipus hortofructícola, que obtindrien un valor afegit més alt pels avantatges en la comercialització. En conjunt, l'espai agrícola no pot competir amb els altres usos i l'activitat agrària és expulsada a zones més allunyades de la ciutat, tot i que alhora, en el que es pot considerar com a un sistema essencialment inestable⁶⁵, hi ha resultats positius. La proximitat de Barcelona afavoriria, de fet, el procés d'intensificació⁶⁶ a les explotacions deltaïques (Benelbas, 1981; J. Peix i Massip, 1980). Es tendirà a mantenir unes explotacions relativament petites per aconseguir una major rendibilitat, potenciant els factors treball i capital (les explotacions grans, de caràcter extensiu, es localitzarien lluny de la ciutat, on aconseguirien més avantatges comparatius). Aquesta dinàmica, segons Benelbas, permetria els processos de difusió de la innovació tecnològica a les zones d'influència urbana.

J. Peix i Massip considera que els desavantatges de l'agricultura periurbana també anirien lligats a la competència exercida pels salaris industrials i dels serveis més alts que els rurals. Hem de tenir en compte, alhora, el conflicte entre sòl agrícola i sòl industrial, que hi produiria l'acumulació d'una plusvàlua expectant que allunyaria les possibilitats de millorament agrícola. Per això caldria protegir aquest tipus d'agricultura. L'especulació sobre sòl agrícola, la diferència del seu valor respecte a les altres qualificacions urbanístiques i la impossibilitat de dur a terme concentracions parcel·làries, generen incertesa en els membres de la pagesia i afecten les seves decisions de futur. Molts pagesos i pageses, com veurem, dubtaran d'engrandir

---

⁶² A. F. Tulla (García Ramon *et al.*, 1995, p. 45). Aquest autor també analitza els processos d'urbanització de les àrees periurbanes. Cal dir que els moviments pendulars es poden equiparar al procés de commutar al qual ens hem referit abans (Clout, H.D., 1976).

⁶³ Per J. Peix i Massip: "una agricultura periurbana podria mantenir-se sempre que les seves excepcionals condicions agronòmiques compensessin els seus més alts costos de producció" (1980, p.93).

⁶⁴ Gómez Mendoza (1977, p.14) explica que amb el seu model de localització de la producció agrària, Von Thünen va establir que la intensitat del cultiu augmenta amb la proximitat del mercat i disminueix amb la distància en funció dels desiguals costos de transport, mà d'obra i preus del sòl (caldrà separar els marges de transferència entre els límits de producció intensiva i extensiva de cada tipus de producte agrícola).

⁶⁵ Vegeu models de Dunn i d'Alonso a *Economia agrària de Catalunya*, p.197-212 (Benelbas, 1981).

⁶⁶ Benelbas (1989) descriu l'impacte de les diferents revolucions tecnològiques en l'agricultura catalana. J. Peix i Massip (1980) destaca que l'agricultura en zones periurbanes s'ha anat industrialitzant i convertint-se en un sector competitiu, tot i la presència d'altres zones molt especialitzades.

o de fer millores en les seves explotacions, fins que trobin el moment de vendre⁶⁷. Segons J. Peix i Massip, no es pot parlar d'agricultura a les zones periurbanes si no s'aconsegueix els mínims nivells d'intensitat del factor capital i de la producció obtinguda per contraposar-se als costos més elevats del sòl i de la mà d'obra, que són el resultat de la creixent implantació urbana.

En definitiva, cal recordar que en aquesta tesi doctoral s'entén l'agricultura del delta del Llobregat, del Vallès, del Maresme i de l'àmbit de Toulouse com una activitat que pertany a l'àmbit periurbà. És per aquest motiu que és tan important conèixer el paper que representen aquestes àrees a l'Àrea Metropolitana de Barcelona i a l'Àrea Urbana de Toulouse. Perquè els pagesos, objectivament, estan immersos en la transformació d'aquesta regió. Pel que fa a l'Àrea Urbana de Toulouse, però, ens queda el dubte de si podem parlar amb propietat d'una activitat agrària periurbana perquè, com assenyala Gómez Mendoza (1977) per a l'àrea del *bajo* Henares, caldrà comprovar si amb l'agricultura que s'hi realitza, el regadiu supera els mínims nivells d'intensitat necessaris per contrarestar els preus més alts del sòl i de la mà d'obra que venen donats per la proximitat a les zones d'expansió urbana. Alhora, segunit aquests criteris, tampoc podríem parlar d'agricultura periurbana en llocs en què les opcions culturals, com és el cas de la zona del SICOVAL, a Toulouse (vegeu capítol 5), responen més al proteccionisme cerealista o extensiu que als incentius d'un mercat diversificat i proper al consum, que valora la qualitat de les cadenes curtes de producció de la terra al mercat i que exigirà opcions més arriscades però també més remuneradores (cas de l'horta de la regió de Barcelona). De fet, les afirmacions contingudes al *Llibre blanc del sector agrari* (DARP, 2001), coordinat per J. Peix i Massip, van en aquesta línia: per els seus autors, l'única agricultura periurbana que no pot ser desplaçada per la urbanització és la que per la seva intensitat tant en mà d'obra (Baix Llobregat) o en capital (hivernacles del Maresme) han consolidat un tipus d'agricultura rendible.

Amb relació al cas de Toulouse, Luciani (1998) explica com la ciutat s'ha situat al llarg de l'última dècada al capdavant de les aglomeracions franceses (vegeu capítol 3), amb un creixement en taca d'oli i un augment considerable de la pressió urbanística sobre els espais agraris periurbans. El preu de la terra ha augmentat molt i s'han detectat indicis de pràctiques especulatives, sobretot a les comunes del sud de l'aglomeració i a les més properes del nucli urbà. Les modificacions freqüents dels POS (*Plans d'Occupation des Sols*) desestabilitzen el mercat de la terra i accentuen l'incertesa sobre l'esdevenidor de les zones agrícoles (vegeu capítol 5). L'usurpació de terres agrícoles pel procés d'expansió urbanístic, fruit de les necessitats d'espai de la ciutat (zones industrials, d'equipaments i infraestructures) fa augmentar el preu del sòl, com ja hem explicat, transformant la renda de la terra agrícola en no agrícola, base de les noves activitats d'hàbitat, de producció, comercialització o de serveis, que atorguen

---

⁶⁷ J. Peix i Massip considera que si hi ha contracte, el propietari dubtarà entre permetre millores o desnonar el parcer o arrendatari per tal de realitzar les plusvàlues.

més beneficis immediats, transformant un valor econòmic real en valor social. Luciani analitza els estudis teòrics sobre la renda de la terra. Més enllà de Von Thünen, Ricardo o Marx, hi hauria tres línies analítiques (Luciani, 1998, p.29–30):

- La neoclàssica, que emfatitza en la demanda. Aquesta anàlisi ha orientat l'economia urbana dels països anglosaxons des de 1960, i s'hi ha afegit a la pràctica el tipus de desenvolupament urbà francès fins a principis de la dècada de 1990. En aquest enfocament, els temors amb relació a l'agricultura periurbana es basen en els nefastos efectes de l'expansió urbana sobre la producció agrícola. Aquesta dóna lloc, ja sigui a una repartició espacial que separa clarament l'urbà i el rural per limitar els efectes de la periurbanització, ja sigui a polítiques de conservació de les terres agrícoles en zones periurbanes que tendeixen a preservar-la de nous desenvolupaments urbans.
- L'ambientalista, amb una presa de consciència dels impactes de la societat i l'economia sobre el medi ambient i els recursos. L'agricultura, com a espai "natural" és objecte d'una preocupació cada vegada més important i, sobretot, cada cop més verbalitzada i mediatitzada. Hi ha nombrosos estudis que emfatitzen la importància dels espais agrícoles que són urbanitzats, sobretot si són espais únics, amb càlculs sobre les riqueses agrícoles perdudes. Per això, a França s'ha obert un debat sobre la funció ambiental i paisatgística de l'agricultura periurbana, per veure si cal instaurar una tipologia de terres amb vocació agrícola, segons el seu valor agronòmic.
- En darrer lloc, un moviment teòric reagrupa les nombroses recerques estadístiques que tendeixen a modelitzar la renda de la terra i els desafiaments al voltant de les terres agrícoles en zona periurbana a partir de l'estudi d'algunes ciutats franceses, a partir d'un raonament essencialment inductiu. Luciani opina que sobresurt d'aquest estudi que el model de localització de les produccions i el càlcul de la renda de la terra de Von Thünen del segle XIX no es pot continuar aplicant a les agricultures periurbanes franceses, ja que el paper de la distància de la ciutat ha esdevingut massa complex. Hi ha nous factors que entren en joc, com la forma i l'extensió del desenvolupament urbà, l'àrea d'influència dels mercats de llocs de treball, la influència de les diferents estructures socioeconòmiques de producció agrícola en el context de la globalització, amb la ruptura dels mercats urbans de productes locals per la irrupció constant de mercaderies d'economies externes, o les noves estratègies de les famílies agrícoles, entre molts d'altres factors.

Luciani (1998) també explica quines conseqüències ha tingut la pressió urbanística en les estratègies lligades als usos del sòl. Segons aquesta investigadora, l'estrès sobre l'ús de la

terra, lligat a la incertesa en relació al pas de les terres agrícoles a terres urbanitzables ha generat estratègies específiques a les zones periurbanes. A petita escala, com ja sabem, els agricultors s'aprofiten dels canvis urbanístics per vendre's les terres i treure'n una plusvàlua que genera dues menes de conseqüències (vegeu capítol 6):

- O es relocalitza l'explotació més lluny de la ciutat o s'atura l'activitat. Segons els casos, l'edat i el dinamisme de les comunitats agrícoles periurbanes, l'efecte de la pressió urbanística provoca o un allunyament progressiu de les zones agrícoles o la seva desaparició. A Toulouse, com a Barcelona, hi trobaríem tots dos casos.
- D'altra banda, un segon efecte de la pressió urbanística és l'adaptabilitat de les explotacions a la precarietat derivada de l'ocupació del sòl. Hi ha una incertesa que impedeix de fer noves inversions, en sistemes de reg o hivernacles, per exemple. A Toulouse, fruit d'aquesta conjuntura, moltes explotacions canvien d'orientació productiva (d'horticultura a cultius extensius de cereals), tot i la seva tradicional especialització en cultius intensius d'hortalisses. D'aquesta manera, els agricultors esperen afrontar millor la pressió urbanística per acabar, segurament, venent les terres. Així doncs, l'horticultura està doblement amenaçada: per l'expansió de la ciutat i per la reconversió agrària.

Finalment, ens remetem, entre d'altres, a Ferrari (2000). Aquesta autora es refereix a la vulnerabilitat dels espais periurbans, que acaben constituint un teixit social feble, a causa de la implantació de serveis i equipaments que són expulsats del centre de les ciutats. El periurbà seria per Ferrari, seguint les aportacions de l'antropòleg M. Augé (1992), un no-lloc, en contraposició als llocs establerts a partir del sentit concret que atorga la identitat, les relacions humanes i la història. Però si això és així, com poden els pagesos periurbans generar i reforçar la imatge que tenen d'ells mateixos? Com diu Giudicini (2002), ritual i mite es troben al periurbà, on conviuen elements vells amb els més moderns. Les àrees metropolitanes clàssiques hi palesen la més gran de les contradiccions, perquè cada troballa que hi fem cal que sigui reconstruïda del no-res, almenys en aparença. Cal dir, però, que tot i les consideracions de Ferrari i Giudicini, la pagesia periurbana que hem estudiat té un passat que la vincula a l'espai que ocupa, si bé és un espai dinàmic i canviant molt dependent del que succeeix a les ciutats. Podem dir que el periurbà és una nova condició, un laboratori que constitueix un nou marc on mor la vella ciutat tradicional.

Per acabar, recordem que Castrignano i Francesconi (2002) o Entrena Durán (2004) consideren el periurbà com el lloc on en gran mesura s'hi desenvolupen les transformacions pròpies de la globalització, almenys estructuralment, en un procés que té conseqüències decisives en l'organització social d'aquests àmbits, incidint en els nous estils de vida lligats al consumisme que han anat sorgint. Aquesta realitat condiona la formació de la identitat dels

individus periurbans i el seu sentiment de pertinença a una comunitat concreta. D'altra banda, Ferrari (2002) es pregunta si el periurbà pot ser considerat un "nou lloc" d'un sistema metropolitana constituït a partir de diversos "nous llocs" amb característiques específiques i diferenciades. L'autora creu que el periurbà, tot i la seva naturalesa d'espai perifèric, s'hauria emancipat en certa mesura de la dependència respecte la ciutat central i hauria generat una identitat pròpia. En aquests entorns sorgeixen un nou tipus de relacions entre el subjecte i el territori. La planificació territorial d'aquests àmbits hauria estat marcada pel desenvolupament de la modernitat i de la tècnica, i pels impulsos de la producció i el consum. L'habitant del periurbà, adscrit a la localitat concreta i al ritme dels fets quotidians, marcat per la solidaritat i el sentiment de pertinença a la comunitat, també es veuria influït alhora per la globalitat i un marc de relacions universals. Mantovani (2002), per la seva banda, considera que el centre i la perifèria de les ciutats no han de ser entesos com a elements contradictoris, sinó com a aspectes contraposats d'un nou model urbà. Els espais periurbans (Mantovani, 2002 i Pieretti, 2002 parlen del "periurbà emergent") ja no estarien supeditats als espais centrals de les ciutats. El periurbà, com a enclavament d'una gran vitalitat econòmica, social i política, podria ser la base, l'eix a partir del qual s'estructurarien les noves ciutats del segle XXI.

2.3 COMUNITAT I CULTURA: VALORS, ACTITUDS, OPINIONS I CAPACITAT D'ORGANITZAR-SE DE LA PAGESIA EN ENTORNS PERIURBANS

Quina és l'actitud dels pagesos i pageses en entorns amb una forta pressió urbanística en què, tal com hem vist, els usos agraris del sòl entren en una competència extrema amb els usos urbans? Al capítol 6, on s'analitza el resultat de les entrevistes, veurem què passa en els casos concrets del delta del Llobregat i de la zona hortícola de Toulouse, però en aquest punt cal que fem una aproximació teòrica a aquests aspectes lligats als valors objectius i subjectius que caracteritzen la pagesia periurbana i que han de contribuir a aprofundir en els conceptes esbossats en els apartats anteriors.

Tot i que no és un objectiu central de la nostra investigació reflexionar al voltant del terme "cultura", ni sobre la contraposició tradicional en el pensament antropològic entre natura i cultura, cal que ens remetem a una definició bàsica d'aquest concepte. Molts autors s'hi han trencat el cap al llarg dels últims cent cinquanta anys, però per la seva proximitat i contemporaneïtat, i pel caràcter compilador de la seva obra, ens remetem en aquest punt a Harris (1996), quan diu que generalment entenem per cultura "al estilo de vida total, socialmente adquirido, de un grupo de personas, que incluye los modos pautados y recurrentes de pensar, sentir y actuar" (p.145). Per altra banda, podem entendre "societat" com "un grupo de personas que comparten un hábitat común y que dependen unos de otros para su supervivencia y bienestar" (Harris, 1996, p.146).

Harris introdueix el terme “subcultura”⁶⁸ per parlar de grups concrets, com la pagesia del Delta o la pagesia hortícola de Toulouse, en la seva interrelació dins d’una societat àmplia, com podria ser la de la realitat catalana i la del sud de França, respectivament. Per Lévi-Strauss (Bonte i Izard, 1996), en canvi, podríem anomenar “cultura” “a todo conjunto etnográfico que, desde el punto de vista de la investigación, presenta, respecto a otras, diferencias significativas”. Tenen uns trets distintius les cultures de les zones d’estudi respecte a la d’altres zones? És diferent la pagesia del Delta a la de la resta de la comarca o a la d’altres zones de Catalunya, Espanya i Europa? I la de la zona hortícola tolosina? Manté la gent del Delta uns trets comuns amb altres zones deltaïques, litorals o periurbanes, com podria ser la pagesia de la zona hortícola del nord de Toulouse? Després d’haver aprofundit en el coneixement del delta del Llobregat amb el treball de camp i les entrevistes realitzades durant l’elaboració de la Memòria de Recerca (Sempere, 2002), considerem que realment sí que hi ha uns elements característics en la manera de fer i concebre el món per part de la pagesia deltaica. Això és indubtable, però... què passa a l’Àrea Urbana de Toulouse? Són comparables una realitat amb l’altre?

Per Aguirre (1993), la cultura ve a ser un sistema de coneixement que ens proporciona un model de realitat mitjançant el qual donem sentit al nostre comportament. Aquest sistema ha estat adquirit al llarg de la tradició de la comunitat amb la qual s’identifica, sent transmesa per mitjà d’objectes materials i formals. En certa manera, la cultura ve a ser un sistema d’idees compartides, de símbols i de significacions propis d’un grup social concret, en què s’interrelacionen les diferents subjectivitats dels individus. De fet, aquesta subjectivitat ha quedat plasmada d’alguna manera en el discurs dels pagesos i pageses que exposarem al capítol 6. El caràcter i la mentalitat de la pagesia del Delta i de la pagesia tolosina s’ha forjat al llarg de centenars d’anys i per això té un valor especial. Al Delta, la lluita contra les maresmes per guanyar terra agrícola, la por de les inundacions i les inclèmencies del temps, la proximitat de Barcelona, la riquesa del sòl o la recerca aferrissada d’aigua apta per al reg, han estat condicionants ambientals i territorials que han estructurat el pensament del pagès del Delta, tal com el pas de la Garona ho ha fet per als hortolans tolosins. En el sisè capítol, reflexionarem sobre les creences i valors en què es recolza el pensament d’uns i altres.

Un altre fenomen que cal tenir en compte, també, seria el de l’aculturació, entesa com el resultat del contacte directe i continu entre dues cultures diferents que pressuposen els canvis de la cultura original d’un o de tots dos grups⁶⁹ (Aguirre, 1993). Tot i que és un terme que es refereix al contacte entre dues cultures en la seva totalitat, podem aplicar-lo en la relació entre cultura agrària i cultura urbanoindustrial en el context regional del delta del Llobregat i de

---

⁶⁸ Vegeu, en aquest sentit, les aportacions de Newby (1980). Segons aquest autor, la urbanització del camp provoca una transformació de les relacions socials en el marc de la societat rural aïllada, que ell anomena “comunitat tancada”. Encara que als àmbits periurbans aquest procés sigui menys intens i profund, al món rural en general s’estableix una distància amb els forasters vinguts de la ciutat que impedeix la comunicació.

⁶⁹ Pongratz (1990) reflexiona sobre la tradició cultural i els canvis socials que han succeït al món agrícola, com a resultat de la irrupció de la societat urbana i industrial i la conseqüent modernització de les explotacions.

l'àmbit d'influència de la ciutat de Toulouse. Per la proximitat de la ciutat, la pagesia del Baix Llobregat i de l'àrea de Toulouse s'ha vist inevitablement influïda per la vida urbana i ha perdut bona part dels seus trets distintius. De fet, les grans transformacions tecnològiques del segle XX han trasbalsat el món rural arreu del planeta. Al Delta, les millores tècniques i els costums urbans han tendit a fer desaparèixer la manera de fer tradicional, tot i que encara es troben vestigis de l'antiga cultura pagesa en la manera de treballar la terra, en el llenguatge o en les celebracions. Aquests canvis, però, no han estat necessàriament dramàtics per a una regió periurbana que precisament ha fonamentat la seva identitat agrícola en la proximitat del mercat barceloní.

Per altra banda, podem concebre un règim territorial com un conjunt de disposicions que regulen les relacions que mantenen entre si els individus i els grups en allò relacionat a l'estatut i ús de la terra. A Bonte i Izard (1996) s'afirma que els drets sobre la terra participen del funcionament de conjunt del sistema social⁷⁰. Així, podem entendre per territori tot espai delimitat geogràficament per l'autoritat que s'hi exerceix. Es tendeix a veure la territorialitat humana com l'estratègia mitjançant la qual els individus i grups exerceixen el seu control sobre una part determinada de l'espai. També podríem entendre per territori l'espai ocupat per una persona o grup (Johnston *et al.*, 2000). Com veurem, però, els mateixos pagesos no tenen consciència d'exercir un poder directe i real sobre el territori que gestionen. Si ens remetem a la definició de "territori" feta per Godelier (1978) apareguda a Aguirre (1993, p.600), "porción de naturaleza y espacio que pertenece a una sociedad en la que sus miembros podrán siempre usar los significados y condiciones materiales e intangibles para su existencia", no queda clar fins a quin punt podem parlar de "territori" per referir-nos a l'espai que ocupa la pagesia del Delta o de la zona hortícola de Toulouse. Perquè, fins a quin punt decideixen el futur de l'entorn on viuen? És la propietat una garantia per assegurar un futur agrícola?

Els antropòlegs han analitzat el concepte de "territori" des del punt de vista de l'acció de les persones sobre els suports materials de la seva existència i des de la perspectiva dels sistemes de representació. Una societat constitueix en territori l'espai que ocupa actuant sobre els components naturals del seu medi (minerals, vegetals, animals), directament (recol·lecció), amb l'ajuda d'instruments diversos (cacera, agricultura) o a través d'elements mitjancers (domesticació animal). D'aquesta manera, sobre aquests suports materials, sotmesos a lleis de funcionament i d'evolució específica, actuen coneixements, idees i valors que consagren el procés de territorialització d'una cultura, i es consolida així el seu lligam amb el territori (Bonte i Izard, 1996, p.698). Cada societat organitza d'una manera concreta el seu territori. De manera

---

⁷⁰ Sobre els aspectes relacionats amb el concepte de territorialitat, Bonte i Izard (1996) afirmen que "reparto y aprovechamiento dependen en primer lugar de los elementos constitutivos fundamentales, materiales e ideales, de toda sociedad territorializada: ecología, demografía, tecnología, actitudes hacia el alimento y el trabajo, ideología religiosa y sistema de autoridad frecuentemente imbricados, relaciones de parentesco y de solidaridad. La variabilidad de estos elementos y de sus formas de interconexión de una sociedad a otra impide el establecimiento de correlaciones convincentes entre tipos de régimen territorial y tipos de sociedad" (p.696).

que el paper que s'atorga a la pagesia en la gestió del territori, als països desenvolupats, com a subgrup dins d'una comunitat més àmplia, es desvincula cada cop més de criteris estrictament productius per vincular-se de forma creixent als valors ambientals i paisatgístics. La pagesia del Delta i de l'àmbit de Toulouse, tot i ser propietària o arrendatària de les terres que cultiva, fins a quin punt es veu representada pel territori que ocupa? Quin valor li dóna? Té una representació directa en les manifestacions culturals que la caracteritzen?

En aquest sentit, cal tenir en compte les aportacions de Gómez Mendoza (1987), quan es refereix a les noves funcions agroambientals i d'oci de la pagesia en el territori (recordem que no els acaba d'agradar que els anomenin "jardineros del paisaje"): "los agricultores —o grupos de ellos— no se resignan, sin embargo, a esta imagen y a esta función y reivindican su derecho a la producción y al desarrollo local" (p.112). Més endavant, la mateixa autora, amb referència al paper de la pagesia en la gestió del territori, diu: "porque algo es seguro: el mantenimiento —y, por consiguiente, la eficacia territorial y protectora del medio— de la agricultura periurbana dependen de su dinamismo y de la capacidad de los agricultores para controlar su espacio e intervenir en la gestión del mismo" (p.113). Així doncs, un espai agrari, ja sigui del delta del Llobregat com de la zona hortícola de Toulouse, només perviurà mentre es mantingui el potencial econòmic agrícola sota control dels productors pagesos. D'aquesta manera, es podrà aturar l'expansió urbana. Si no, com diu Gómez Mendoza (1987), "son las zonas agrícolas vaciadas de su función real que es la productiva y maquilladas como espacios abiertos banales las que, por el contrario, son vulnerables a la colonización por parte de la ciudad" (p.113). Potser per aquesta raó, em pregunto, el Parc Agrari del Baix Llobregat vol potenciar sobretot les activitats productives de la zona.

D'altra banda, la intervenció humana sobre els components materials del medi no és més que un aspecte del procés mitjançant el qual una societat constitueix en territori l'espai que ocupa (Bonte i Izard, 1996). És al mateix temps el producte d'un sistema de representacions. El territori és generalment un element de mediació entre els vius, per una part, i amb els avantpassats i els elements naturals per l'altra. Fins a quin punt la pagesia estudiada reforça el seu vincle amb la terra, el seu arrelament, en funció del caràcter hereditari d'aquesta? És aquest factor d'arrelament simbòlic un element que pugui permetre la continuïtat de les explotacions? El que cal que ens plantejem és si realment hi ha una consciència d'unitat territorial entre els pagesos i pageses de les zones d'estudi, una voluntat de preservar de forma unitària l'esperit agrícola que els constitueix. O si només es valora la terra com a moneda de canvi per reconvertir-la a altres usos. O si, a mig camí entre tots dos punts de vista, la pagesia analitzada es mostra contradictòria i confusa, entre el manteniment de la tradició pagesa i la més pura especulació sobre el territori que ocupa.

Finalment, com explica Valdovinos (García Ramon *et al.*, 1995, p.138), el territori implica una organització social de l'espai sobre la qual s'estructuren la producció i aquelles

activitats relacionades amb la reproducció, la distribució i el consum. Valdovinos manté que en els processos de distribució de les diverses funcions territorials s'impliquen diferents subjectes socials, individuals i col·lectius, privats i públics, amb estratègies i graus de poder diversos. La interacció d'aquests elements suposarà una determinada organització dels usos del sòl. El territori, així doncs, per Valdovinos, vindria a ser un espai "ordenat" que "soporta una organización espacial tendente a cumplir unas funciones determinadas", sent, ahora, "fruto de los intereses de ciertos grupos sociales". D'una manera més específica, Lebeau (1983) defineix el territori agrícola com a aquella "extensión de terreno que presenta ciertos caracteres que lo individualizan desde el punto de vista agronómico, debido a sus condiciones físicas (relieve, clima, orientación de los suelos) y a la organización emprendida por el hombre (territorio irrigado, territorio drenado, territorio en terrazas)" (p.4)⁷¹.

Per altra banda, podem entendre "comunitat rural"⁷² com el grup d'individus entre els quals hi ha interaccions socials, que resideixen en un àmbit de característiques rurals i que constitueixen l'única població d'aquell indret (Johnston *et al.*, 1987)⁷³. La pagesia deltaica, però, com hem dit, està fortament impregnada de la influència urbana. Precisament, Johnston *et al.* (1987) es refereixen al continu rural-urbà per descriure les comunitats rurals modernes⁷⁴. Per aquests autors, amb la reducció de l'aïllament rural i l'increment de la mobilitat general de la població, les relacions socials dels individus ja no estan tan determinades com abans pel lloc, la proximitat i la tradició. Johnston *et al.* i Clout (1976) també consideren que certs canvis en l'organització i en les pràctiques agrícoles, com la mecanització, han reduït l'activitat comunitària i han desunit els grups. Com veurem, però, alguns dels pagesos entrevistats pensen que la pagesia del Delta, tant abans de la mecanització com actualment, ha estat i és individualista. Per la seva situació periurbana, per la seva dependència de Barcelona, aquest àmbit d'estudi no es pot considerar com una comunitat rural tradicional, que avui només trobem

---

⁷¹ Encara que Lebeau consideri que a l'interior d'un terme agrícola hi poden coexistir diversos territoris agrícoles, l'àmbit d'estudi d'aquest treball, com hem vist, es presenta bastant unitari, bàsicament destinat a l'horticultura.

⁷² Sobre els estudis de la noció de "comunitat rural", vegeu l'aproximació de Liepins (2000). D'altra banda, Murdoch i Abram (1998) analitzen al seu article els límits dels governs comunitaris.

⁷³ Segons Clout (1976, p.60-61), ha existit una gran controvèrsia al voltant del significat exacte del terme *comunitat* (sobre aquesta temàtica i l'anàlisi de la societat rural en general a partir de les diferents tendències d'estudi existents, vegeu també Ilbery (1998) i Pacione (1984)). Clout recorda que per G.A. Hillery la comunitat estaria formada per persones que interaccionen socialment dins d'una àrea geogràfica i que tenen un o més llaços en comú. La reciprocitat i l'ajuda mútua, almenys en teoria, estarien a l'ordre del dia a la societat rural tradicional, però són elements que difícilment perviuen als entorns periurbans. Pacione (1984) també identifica la societat rural tradicional amb el sentiment de pertinença a un grup i de solidaritat recíproca, entenent-los com a elements que, en principi, no trobaríem a les societats urbanes. Bell (1992), per la seva banda, en el marc de transformació del principi de dualitat urbà-rural, qüestiona aquestes premisses (encara que no les nega).

⁷⁴ Sobre els canvis que han patit les comunitats rurals les últimes dècades i les seves conseqüències, vegeu *Vida rural y mundo contemporáneo*, Sánchez Jiménez (1976).

a les regions més aïllades i perifèriques⁷⁵. Tulla (García Ramon *et al.*, 1995), per exemple, afirma que “es más evidente el espíritu colectivo en los pequeños pueblos que en la ciudad, ya que las dificultades surgidas de una mayor relación con el medio físico han desarrollado vínculos de solidaridad y colaboración para hacer frente a las adversidades de la naturaleza” (p.41). El problema, com hem remarcat, és que amb els canvis estructurals que ha patit la societat de la zona, com són el retrocés de l’activitat agrària i el desenvolupament industrial i dels serveis, les actituds i comportaments del ciutadà urbà de classe mitjana s’imposen sobre els de la societat agrària. Difícilment trobem a les àrees d’estudi, a aquestes alçades, la plasmació de les argumentacions teòriques de Clout (1976), que considera que les diferències socials i l’estratificació són més evidents a les ciutats que al camp: si bé al món rural existiria certament una diferenciació professional, es podria pensar que el contacte cara a cara proporcionaria un sentit de pertinença a la comunitat que contrarestaria les diferències socials. En el passat, podem dir que els habitants del camp eren membres de comunitats identificables amb interessos econòmics primordials que eren complementaris. Els pagesos treballaven junts i també jugaven o resaven plegats duent a la pràctica una reciprocitat efectiva.

Mainié i Maillard (1988), tot i així, incideixen en els forts contrastos que trobem a les zones periurbanes, on la tradició rural i la modernitat urbana i postindustrial conviuen dialècticament en la manera de fer dels seus habitants. En paraules seves, els àmbits periurbans acaben per constituir veritables laboratoris socials. Tant Mainié i Maillard⁷⁶ com Rollan (1988), i Bages i Nevers (1988), entre d’altres⁷⁷, es refereixen a la pèrdua de poder de la pagesia periurbana en les administracions locals⁷⁸, fet que nosaltres també hem constatat. Gaudin (1988) analitza les característiques d’aquest poder i la manca d’atenció que ha rebut en les actuacions del planejament a França. D’altra banda, per Pacione (1984), les relacions de poder en la societat rural tradicional quedarien estructurades al voltant de l’accés a la propietat de la terra. Segons aquest autor, però, als temps contemporanis ha sorgit un conflicte entre l’acció individual lligada al lliure mercat de la terra i les directrius imposades per les institucions i poders públics. De fet, aquest és un dels eixos interpretatius de les entrevistes, base fonamental per entendre les conclusions d’aquest treball. El poder real a la societat rural i la capacitat de pendre decisions sobre el territori en funció del planejament vigent, així doncs, segons Pacione,

---

⁷⁵ En aquest sentit, Clout (1976) afirma que “en comparación con los habitantes de las ciudades, la población de las comunidades rurales es más homogénea en sus rasgos sociales. Las características relacionadas con el lenguaje, creencias, opiniones, costumbres y formas de conducta tienden a ser más uniformes en el campo que en las ciudades. Las instituciones religiosas y familiares sobreviven más fácilmente en el campo. En un contexto histórico, este punto fue ciertamente válido, pero no lo es tanto en la época de los medios de comunicación de masas” (p.59).

⁷⁶ Aquests dos últims autors reflexionen, també, sobre els efectes que les relacions de poder i els conflictes polítics tenen sobre el paisatge periurbà. D’altra banda, però, Jaillet i Jalabert (1982) es refereixen a casos d’agricultors periurbans membres de consells municipals que han arribat a limitar en alguns casos els projectes d’urbanització previstos. I jo em pregunto... És possible això al nostre país?

⁷⁷ Gutsatz (1978) analitza les estructures de poder a la societat rural i es refereix, també, als problemes de representativitat pagesa a diferents organismes sindicals o cooperatius.

⁷⁸ Sobre l’estudi de la legitimitat dels governs locals dels àmbits rurals i les seves noves estratègies, així com de les concepcions de ruralitat que se’n deriven a Gran Bretanya, vegeu Welch (2002) i Woods (1998).

estaria més en mans dels polítics i dels agents urbanístics locals que de la pròpia pagesia, tot i ser propietària de la terra (vegeu, en aquest sentit, Endruweit (1990), que relaciona la pèrdua de poder decisor dels agricultors amb el canvi succeït a la societat urbanoindustrial i, de retruc, al món agrícola). Així doncs, els agricultors haurien de suportar imposicions per part de les administracions locals, regionals i estatals, que no tenen res a veure amb els seus valors, creences i ideologies⁷⁹.

Gómez Mendoza (1987, p.125), en aquesta línia, apunta que a Espanya, fruit de la manca de tradició democràtica, s'ha indagat poc en l'estudi de les estructures de la societat pagesa i el seu paper sociopolític, en el sentit de la seva major o menor participació en el poder local. Segons aquesta autora, a França la situació seria completament diferent: les conclusions a què arriben els especialistes mostren que quan els agricultors cultivadors conserven el control del poder local, mantenen fórmules associatives i una participació suficient en els organismes del *terciari verd* (cambres agràries, cooperatives, institucions de crèdit agrícola...), conserven la iniciativa de la protecció de l'espai agrícola i de la supervisió i control del procés d'urbanització. Tanmateix, un cop finalitzat el treball de camp a l'Àrea 2, considero que la situació de supeditació dels horticultors tolosins als agents socials i polítics d'altres sectors econòmics a l'hora de prendre decisions és pràcticament la mateixa que trobem al delta del Llobregat. Tot i la manca d'incidència en la vida política dels seus àmbits, però, cal tenir present que la vida associativa a la qual es refereix Gómez Mendoza és present de forma significativa a les dues àrees d'estudi. Al Delta, la pagesia s'organitza en cooperatives locals, sindicats (Unió de Pagesos, Institut Agrícola Català de Sant Isidre...), Associacions de Defensa Vegetal (ADV), comunitats de regants, etc. per defensar els seus interessos i organitzar els sistemes de reg, de producció i comercialització. A la zona hortícola de Toulouse, d'altra banda, com comprovarem al capítol 6, els agricultors s'organitzen per gestionar el reg en estacions de bombament de les aigües de la Garona (*stations de pompage*), formen part de cooperatives i sindicats (FNSEA⁸⁰ i Confédération Paysanne), reben assessorament tècnic per supervisar els controls fitosanitaris i, fins i tot, en alguns casos, els alcaldes n'escolten les peticions. A tots dos àmbits, d'altra banda, es detecta una certa participació conjunta de pagesos i agricultors en activitats festives o de reunió (sobretot al delta del Llobregat, on hi ha hagut una revifalla de les tradicions els últims anys).

Amb relació al lideratge a les comunitats rurals, l'estudi d'O'Brien i Hassinger (1992) és força revelador. La seva recerca pretén demostrar que els tipus de líders són diferents d'una

---

⁷⁹ Cadène (1982) fa un anàlisi interessant de les col·lectivitats rurals a la zona de Toulouse i la seva resistència a la integració a la societat capitalista urbana, a partir de l'estudi de l'impacte d'una infraestructura viària i de les reaccions dels agricultors locals (procés d'expropiacions i indemnitzacions (vegeu capítol 5) contra el qual es rebelen alguns sectors de la pagesia). Cadène estableix tres tipologies d'agricultors: els que accepten el projecte, els que el rebutgen però no es mobilitzen i, finalment, els que s'organitzen per lluitar en bloc contra la nova infraestructura. Com més unió de criteris hi hagi entre els afectats, pel que sembla, més possibilitats d'èxit tindrà la resistència. Encara que no es puguin aturar projectes concrets, es podran minimitzar els impactes.

⁸⁰ Fédération nationale des syndicats d'exploitants agricoles.

comunitat a una altra, i que els seus esforços poden ser determinants a l'hora de solucionar problemes i conflictes. Per entendre el paper dels líders en el si de la comunitat, caldria partir de dos requisits: els líders han de tenir lligams clars i forts a la comunitat per impulsar els canvis socials i, d'altra banda, per ser veritables agents de transformació, aquests líders han d'estar connectats als recursos i centres de poder fora la comunitat. Aquest punt de vista no s'ha tingut en compte en l'anàlisi de les entrevistes, però ens pot ajudar a entendre com penetren les noves idees i, fins i tot, les innovacions tecnològiques a una comunitat agrícola periurbana. Sempre hi haurà un agricultor més espavilat que estarà al corrent dels canvis tecnològics (per exemple, en els tractaments fitosanitaris) abans que els seus companys. O tindrà una empresa de distribució de productes potent, o serà president regional del sindicat agrícola majoritari, o serà el principal representant de la comunitat de regants, etc. La resta d'agricultors veuran aquests pagesos tan actius socialment amb admiració i respecte, i en tindran una concepció positiva per la seva implicació en afers que els concerneixen a tots.

Una altra reflexió important a fer, però, és la que gira al voltant del terme "pagès". Si bé a Catalunya, en general, als mitjans de comunicació i a la vida pública els termes "pagesos" o "pagesia" estan totalment acceptats i, en principi, no han de ser necessàriament despectius, a la regió tolosina que hem estudiat i, pensem, al conjunt de França, els pagesos i pageses prefereixen ser coneguts abans com a agricultors que com a *paysans*. *Paysan*, així doncs, tindria una connotació negativa més forta que "pagès". De totes maneres, Alfonso Camarero (1993, p.15–18) considera que la sociologia lligada a l'estudi de la pagesia ha quedat del tot superada a l'hora d'analitzar els nous productors primaris, que cada cop són més lluny del model clàssic, pretesament precapitalista, autosuficient i pagès de l'agricultura familiar, i molt més a prop dels moderns empresaris productors de mercaderies (a molts pagesos, de fet, els agrada fer-se conèixer com a empresaris agrícoles)⁸¹. La relació tradicional entre família i explotació agrícola de cycle tancat, és a dir, basada en el model autosuficient i autàrquic, s'ha anat esberlant, i, en aquest sentit, les societats rurals haurien perdut la seva pretesa especificitat, d'originalitat primigènia, quasi mística, amb què l'han vist i conegut molts estudiosos, poetes i escriptors, i assoleix un nou rang com a segment d'una societat global complexa. Fins i tot s'ha transformat totalment el paper de la dona a l'explotació i, en general, al món rural, mentre que els joves, majoritàriament, no volen ni sentir-ne a parlar, del món dels avis.

---

⁸¹ Cal tenir en compte, en aquest punt, les aportacions aparegudes al *Llibre blanc del sector agrari* (DARP, 2001, p.179–180), en què es diu: "al llarg de la història la visió del treball del camp ha anat evolucionant d'acord amb el factor predominant. És així que els tractadistes romans que analitzaven els problemes agrònomicos qualificaven l'home del camp com a llaurador. La feina de llaurar definia l'explotació agrària i els diferenciava dels altres. Més tard, l'element d'identitat va ser la terra, el pagus, i el que treballava la terra el pagès. A principis de segle, amb la introducció de grans innovacions, la feina definia l'estatus social, el terme modern d'agricultor [...]. El concepte que actualment s'utilitza més correntment és el d'empresari agrícola o ramader, ja que l'agricultor afegeix cada vegada més la gestió com element de millora de renda i la remuneració del risc com única definició de benefici. L'agricultor és un titular d'explotació que respon personalment i amb els seus béns de l'activitat que realitza".

De totes maneres, per copsar de forma més satisfactòria l'univers d'estudi, la definició clàssica de "pagesia" de Sevilla-Guzmán i Pérez Iruela (1976, p.28–29)⁸² també ens pot ser útil. Aquests autors proposen que podem considerar la pagesia "como aquel segmento social integrado por unidades familiares de producción y consumo cuya organización social y económica se basa en la explotación agraria del suelo, independientemente de que posean o no tierra y de la forma de tenencia que las vincule a ella, y cuya característica red de relaciones sociales se desarrolla en comunidades rurales, las cuales mantienen una relación asimétrica de dependencia, y en muchos casos explotación, con el resto de la sociedad en términos de poder político, cultural y económico". Com hem anat dient, però, l'adscripció a una comunitat local s'ha anat diluint, així com la unitat pagesa de producció– reproducció domèstica (com li agrada dir a Sevilla-Guzmán⁸³) que perpetuava la societat agrícola tradicional. Aquesta teoria, així doncs, com argumenta Alfonso Camarero, hauria quedat superada, i més per als àmbits periurbans.

Abans de continuar endavant, cal que ens referim, també, als paisatges agraris. Johnston *et al.* (1987) proposen la definició de Wagner i Mikesell (1962) per a "paisatge cultural": "producte concret i característic de la complicada interrelació que existeix entre una determinada comunitat humana, amb un potencial i unes preferències culturals i un conjunt peculiar de circumstàncies naturals. És el llegat de molts segles d'evolució natural i de moltes generacions d'esforç humà" (p.319). Per altra banda, Carl Sauer, l'any 1925, afirmava que el paisatge cultural el forja un grup cultural a partir d'un paisatge natural. La cultura seria l'agent, l'àrea natural el medi i el paisatge cultural el resultat (Johnston *et al.*, 1987). Tello (1999)⁸⁴ defineix el "paisatge" com l'aspecte que assoleix el territori. Els paisatges existirien en la mesura que algú els mira i els interpreta per desenvolupar-hi algun propòsit. Segons aquest autor (vegeu, també, Pacione (1984, p.311)), un paisatge agrari seria una construcció històrica

---

⁸² Aquests autors consideraven a la dècada de 1970 que els estudis sobre la pagesia (o *peasant studies*) estaven de moda en aquell moment. Sevilla-Guzmán (1983) també es remet a una definició sobre el terme *campesinado* de 1948, de Kroeber, que es considera l'inici de la "nova tradició dels estudis sobre la pagesia": "los campesinos son, definitivamente, rurales a pesar de vivir en relación con los mercados de las ciudades; forman un segmento de clase de una población mayor que abarca generalmente centros urbanos y, a veces, hasta capitales metropolitanas. Constituyen sociedades parciales con culturas parciales. Carecen del aislamiento, la autonomía política y la autarquía de los grupos tribales; pero sus unidades locales conservan su vieja identidad, integración y apego a la tierra y a los cultivos" (p.35). Cal destacar, però, la riquesa de l'anàlisi de Sevilla-Guzmán, que exposa les diferents teories elaborades al llarg del segle XX referents a l'estudi de la pagesia, i la profunditat de l'estudi de Shanin (1979), que posa en qüestió, fins i tot, la pròpia noció de "camperolat". D'altra banda, Pérez Yruela (1979) reflexiona de forma interessant sobre la conflictivitat interna —i amb sectors externs— del món agrícola, inherent a la condició de la pagesia, que ha contribuït en les revoltes esdevingudes en les comunitats rurals al llarg de la història.

⁸³ Vegeu, en aquest sentit, l'article "Sobre los procesos de cambio en la economía campesina", de Moyano Estrada i Sevilla-Guzmán (1978), en què s'explica els mecanismes de submissió de la pagesia respecte de sectors polítics, social i econòmics externs, en funció, sobretot, de la tinença de la terra i el control de la producció.

⁸⁴ En l'article "La formación histórica de los paisajes agrarios mediterráneos: una aproximación coevolutiva". *Historia Agraria*, núm. 19 (p.195–212) (revista del SEHA), Tello analitza els paisatges agraris mediterranis, valorant la seva capacitat de transformació, supervivència i projecció al llarg del temps.

resultant d'una interacció entre factors biòtics i abiòtics del medi natural⁸⁵, els usos d'aquestes capacitats per sostenir el metabolisme econòmic de les societats humanes, i els impactes durables d'aquesta intervenció antròpica sobre el medi. Si és el treball humà el que genera els paisatges, fins a quin punt la pagesia incideix en la seva configuració al Delta i a la zona d'estudi de Toulouse?

Les societats humanes i els paisatges, així doncs, comparteixen una llarga història de coevolució (Tello, 1999). De manera que els paisatges vindrien a ser un assoliment cultural. Al llarg dels segles el paper dels pagesos en aquest sentit ha estat rellevant, ja que han modificat entorns naturals inalterats com les maresmes i els boscos de ribera. Actualment, però, la pressió urbanística, la implantació d'indústries i de noves infraestructures han capgirat el paper de la pagesia en la generació del paisatge periurbà, i l'han relegat a un paper testimonial. Alhora, la tecnificació i modernització del sector agrari, així com els grans canvis estructurals que han sacsejat la societat a la segona meitat del segle XX, haurien alterat l'harmonia tradicional entre les comunitats rurals i el seu entorn.

Per acabar, ens hem de preguntar altra vegada, quan analitzem el rol de la pagesia en la societat actual, si la clàssica dicotomia tradició-modernitat encara és vàlida per referir-nos al món agrari. En aquest sentit, Osti (1997) es planteja al seu article sobre el pagès postmodern si es poden estudiar els trets culturals de la pagesia a partir d'un model d'anàlisi sorgit de la postmodernitat, quan es posen en qüestió una sèrie de valors que durant molt de temps han estat inamovibles. ¿Es pot considerar l'agricultor de la nostra època, pel seu comportament, els seus valors, actituds i opinions, com un representant característic de la postmodernitat? El postmodernisme es presenta com una completa desestructuració de la "imatge central del món", tant a nivell sistèmic com individual. El progrés, la racionalitat, la ciència, ja no són vistos com a criteris organitzatius del món. L'individu perd les pròpies certeses i els criteris per formar-les. Ja no hi ha valors absoluts. Només resta el present, la vida, l'experiència. Es revaloritza la tradició més per la seva dimensió estètica, com a admiració del passat, com a beatífica sensació fruit dels temps que ja han succeït, que per la seva realitat. Però... quina és la posició dels pagesos i pageses en aquest nou marc? Com s'organitzen per defensar els seus interessos? Com veurem al capítol 6, amb l'anàlisi de les entrevistes, les cooperatives, les associacions i els sindicats agraris encara mantenen una posició central en l'estructuració de la vida dels agricultors. De fet, es pot afirmar que aquests organismes ocupen un lloc destacat en les societats postindustrials. La pagesia, de totes maneres, ja no pot ser entesa a la manera tradicional: el pagès postmodern no representa amb exclusivitat el món rural i les seves

---

⁸⁵ L'article de Saugeres (2002) critica la concepció patriarcal de l'agricultura. L'autora es refereix a la identificació tradicional de l'activitat agrícola amb la masculinitat: només el pagès tindria una relació amb la terra fecunda i positiva, i això faria que només els homes poden contribuir a la constitució dels paisatges agraris. L'agricultura moderna i tecnificada aniria en contra d'aquests valors masculins, eterns i mítics, els quals quedarien contraposats a la feminitat i la dona. Saugeres considera que els agricultors necessiten dominar el paisatge rural per formar-ne part. La dona, així, quedaria exclosa dels processos de producció agrícola.

perspectives de futur, però cal que se'l tingui en compte com a element essencial per a la conservació dels nostres espais naturals i agraris.

3. DELIMITACIÓ TERRITORIAL DE LA ZONA D'ESTUDI

En aquest capítol reflexionarem sobre els marcs territorials on té lloc l'activitat agrícola periurbana que ens interessa. En un primer apartat analitzarem els àmbits metropolitans de les ciutats de Toulouse i Barcelona (escala petita) i al segon apartat farem el mateix amb les zones d'estudi seleccionades a les àrees d'influència de totes dues ciutats (escala gran).

3.1 LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA I L'ÀREA URBANA DE TOULOUSE

No ens estendrem gaire en aquest apartat en la reflexió sobre la noció de ciutat i els seus límits, com fa Nel-lo (2001)¹, autor que també considera que les activitats econòmiques i les formes de vida urbanes s'han escampat sobre tot el territori. La ciutat sense confins ja no pot ser entesa en el sentit tradicional, encara que al mateix temps, aquest espai il·limitat des del punt de vista físic i funcional és ple de límits des del punt de vista social i administratiu. De fet, com argumenta Nel-lo, la ciutat il·limitada és també una ciutat fragmentada socialment i administrativament: així, paradoxalment, la ciutat sense confins és alhora la ciutat dels confins. Com dèiem al capítol anterior, s'han diluït les diferències tan marcades durant segles entre el camp i el món urbà i és per això que la ciutat moderna planteja dificultats per ser delimitada. En aquest sentit, Nel-lo afirma que “no és ja que les formes de vida urbanes o les relacions funcionals creuin clarament els límits administratius, sinó que en molts casos és el mateix espai construït el que s'estén sobre diverses unitats administratives, tot palesant de forma palmària la continuïtat del fenomen urbà per damunt de les demarcacions jurídiques” (2001, p.24). Així doncs, cal repensar les noves ciutats per tal que no es discriminin socialment part dels seus habitants i siguin unitats urbanes ambientalment sostenibles.

Com dèiem, en aquest apartat ens centrarem a enumerar les principals diferències i similituds entre l'Àrea Urbana de Toulouse i la Regió Metropolitana de Barcelona², tenint en compte, entre d'altres factors, l'activitat agrícola que s'hi realitza. Abans de continuar endavant, però, cal tenir present el que es diu al document de la MMAMB (1995, p.164) amb referència a la comparació entre aglomeracions europees, que podria ser homogènia si es consideren àmbits de 2.500 km². Segons aquest document, l'aglomeració de Barcelona ocuparia una posició

---

¹ Vegeu, també, el capítol “La ciutat i il·limitada i la ciutat futura”, de Nel-lo (1998), a Nogué, Joan (ed.), *La ciutat. Visions, anàlisis i reptes*.

² Tampoc analitzarem aquí a fons els criteris que proposen Clusa i Roca (1998) per delimitar unitats urbanes metropolitanas (basats, entre d'altres factors, en la mobilitat residència-treball). Pel que fa a la delimitació d'àrees urbanes per al cas francès, vegeu l'*Atlas de l'aire urbaine de Toulouse* (INSEE-AUAT, 2002, p.10–11), i per al cas de Barcelona, vegeu els documents publicats per la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona *Dinàmiques Metropolitanas a l'Àrea i la Regió de Barcelona* (1995, p.22–27, 166–179) i *El territori Metropolità de Barcelona* (2003, p.12).

intermèdia quant a població, densitat i grau de centralització urbana. De fet, les aglomeracions metropolitanes d'arreu del món són molt diverses. La història, la geografia i les condicions econòmiques, socials, culturals i polítiques dels entorns en els quals s'insereixen els han atorgat uns trets propis pel que fa a les seves dimensions, morfologia, estructura funcional interna i moltes altres característiques. Així, aglomeracions com Londres, París o Madrid, seguirien el model d'estructura metropolitana "mononuclear radial", entre les quals hi hauria també Toulouse, ja que hi trobem un centre molt potent que fa caure en la seva òrbita d'influència totes les localitats que l'envolten, sense altres polaritats comparativament importants que aglutinin porcions significatives del territori metropolità. Entre aquest model i el "polinuclear reticular" (propi d'aglomeracions descentralitzades com les del Rhein i el Ruhr a Alemanya, o les d'Amsterdam i Rotterdam a Holanda), trobaríem l'aglomeració de Barcelona, que seria un exemple de model "bjeràrquic", en el qual la presència d'un centre (potent, però no tan gran com el del "mononuclear radial") es veuria complementada i temperada per la d'un conjunt de centralitats mitjanes o de segon ordre, relacionades amb la principal i, alhora, aglutinadores d'uns respectius entorns propis. Aquesta orientació territorial descentralitzadora apropiaria Barcelona al model "polinuclear reticular": la ciutat i la seva àrea immediata seguiran tenint un pes decisiu, les centralitats secundàries i d'altres menors restaran a llarga distància jeràrquica de la capital (encara que s'enforteixin), i la radialitat es corregirà sensiblement però no desapareixerà del tot, per la persistència d'algunes barreres i dels potents eixos estructuradors. Aquest model tendirà a estendre's al conjunt de Catalunya, que progressivament esdevindrà ciutat-regió o gran regió urbana (MMAMB, 1995, p.164). Per altra banda, segons l'*Atlas régional* de l'INSEE-UTM (1995), hi ha un gran desequilibri entre Toulouse i la seva regió (Midi-Pyrénées): en aquest document, com veurem al capítol dedicat al planejament, es fa referència al projecte de planificar una extensió de la metròpoli en el territori circumdant en forma d'estrella per frenar el creixement en taca d'oli.

3.1.1 Característiques generals i usos del sòl

Per començar, cal recordar que la Regió Metropolitana de Barcelona³ integra 164 municipis, mentre que l'Àrea Urbana de Toulouse⁴ comprèn 342 comunes. El primer àmbit d'estudi queda emmarcat dins de Catalunya, regió espanyola amb 6,1 milions d'habitants l'any 2001, una densitat de població de 190 h/km² (segons el MMAMB, 2003) i un territori de 32.104 km². El segon àmbit d'estudi queda emmarcat dins de la regió francesa de

---

³ També ens hi referirem com a RMB.

⁴ També ens hi referirem com a AUT.

Midi-Pyrénées⁵, amb 2.552.000 habitants l'any 2002, una densitat de població de 54 h/km² (l'any 1990, segons l'INSEE-UTM, 1995) i un territori de 45.382 km². A grans trets, cal destacar que si bé Catalunya i la RMB tenen una clara vocació industrial i de serveis, la regió de Midi-Pyrénées continua mantenint una agricultura forta, encara que a l'Àrea Urbana de Toulouse hi trobem, també, una important presència de les activitats lligades als serveis i a la indústria aeronàutica i aeroespacial⁶.

3.1.1.1 Estructura bàsica de la RMB

La Regió Metropolitana de Barcelona acull 4.387.724 habitants en una superfície de 3.236 km², i queda circumscrita en les set comarques: Alt Penedès, Garraf, Baix Llobregat, Barcelonès, Vallès Occidental, Vallès Oriental i Maresme (l'Àrea Metropolitana de Barcelona⁷ inclou només 36 municipis, és a dir, Barcelona i els municipis de la primera corona metropolitana que l'envolten). La RMB ocupa un 10% del territori de Catalunya i hi trobem el 70% de la població catalana. La densitat de població és d'uns 1.355 h/km²⁸ (varia molt, però, en funció de l'àmbit a què ens referim: ciutat-central, Àrea Metropolitana o Regió). La RMB ocupa una posició estratègica central a la costa, i en la cruïlla dels corredors litoral i prelitoral amb les penetracions cap a l'interior del país. L'àrea metropolitana queda tancada físicament pel mar i per l'oest —massís del Garraf— mentre que resta oberta pel nord i pels extrems litorals. L'àmbit metropolità, així doncs, se situa geogràficament a l'extrem oriental de Catalunya, amb 118 km de costa, des de la conca de la Tordera fins al riu Foix, i de la Serralada Prelitoral fins al mar.

El limitat terme de la ciutat de Barcelona (100 km², pràcticament invariables des de l'inici del segle XX) ha fet que bona part dels seus creixements demogràfics, sobretot els de caràcter més intens i sobtat basats en la forta onada immigratòria dels períodes 1920–30 i 1950–75, s'haguessin de traslladar a les localitats veïnes, conformant així un espai supramunicipal que va ser l'embrió de l'actual aglomeració metropolitana. La urbanització es va estendre en continu a tot el Pla de Barcelona i, progressivament, al llarg dels eixos dels rius Llobregat i Besòs, i de

---

⁵ Sobre les relacions de Toulouse amb la regió de Midi-Pyrénées, i l'encaix regional d'aquesta ciutat, amb els desequilibris que es generen, vegeu "Midi-Pyrénées: une économie en rupture?" d'Alcouffe i Morin (1991) i "Toulouse et les dynamismes intra-régionaux de Midi-Pyrénées", de Dupuy i Gilly (1991), vol. 62, fasc. 3 de la *Revue Géographique des Pyrénées et du sud-ouest*.

⁶ Sobre el paper de la indústria a l'àmbit periurbà de Toulouse i com aquesta afecta la distribució de l'ocupació i del poblament a la zona, vegeu l'article de Laborie i Langumier (1982), *L'industrialisation périurbaine: une extension de la division spatiale du travail et du morcellement social*, també publicat a *Revue Géographique des Pyrénées et du sud-ouest*. L'article de Marconis (1982) *Migrations définitives et migration de travail dans l'agglomération de Toulouse et ses abords*, d'altra banda, publicat a la mateixa revista, analitza aspectes relacionats amb la mobilitat i el treball en aquest àmbit.

⁷ També ens hi referirem com a AMB. Cal dir que, segons l'Equip Redactor del PTMB (1999), les set comarques que en aquest estudi considerem com a integrants de la RMB, formarien part realment de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, essent aquesta denominació l'única vàlida per a tot l'àmbit d'estudi. Nosaltres, però, hem optat per la denominació més genèrica de Regió Metropolitana de Barcelona.

⁸ Segons l'Equip Redactor del PTMB (1999), aquest valor és de 1.663 h/km².

la costa a llevant i a ponent de la ciutat central (des del punt de vista geogràfic, aquesta àrea central té una forma sensiblement triangular)⁹. Com veurem més endavant, els condicionants naturals marquen els canals de pas de les infraestructures de comunicació, a partir d'uns eixos que vehiculen les relacions urbanes i es converteixen en els elements estructuradors territorials. Així, l'esquema viari de l'espai metropolità central és el punt de confluència de tot el sistema viari català i reproduceix, a menor escala, els mateixos elements de l'esquema general: s'hi distingeix un subsistema central constituït per les Rondes (amb les "portes" que enllacen amb la resta de la xarxa i amb les penetracions cap al centre de Barcelona), uns eixos principals de comunicació i estructuració territorial (seguint la costa en ambdues direccions i amb les penetracions verticals cap a l'interior seguint els cursos del Llobregat i del Besòs i, salvant Collserola, pel túnel de Vallvidrera) i, finalment, relligant l'àmbit per la part superior, el *by-pass* del continu urbà central. En definitiva, la xarxa viària ràpida i de gran capacitat presenta una configuració i unes característiques que responen i, alhora, contribueixen decisivament, a l'estructuració unitària de l'àrea metropolitana, en la mesura que constitueixen l'esquelet bàsic de suport de les relacions territorials, com ho confirma la sensible coincidència de l'àmbit delimitat per les cinc "portes" que representen l'entrada i la sortida de l'aglomeració, amb els àmbits funcionals o de prestació de serveis (MMAMB, 2003, p.20).

La Regió Metropolitana de Barcelona presenta una estructura territorial polinuclear, amb una àrea central molt directament vinculada a Barcelona, i un conjunt de sistemes urbans organitzat entorn de les polaritats intermèdies de la segona corona metropolitana. El poder d'atracció de la ciutat de Barcelona s'estén per tota la Regió Metropolitana i més enllà¹⁰, ja que gairebé tots els municipis mantenen amb la ciutat central relacions laborals significatives (si a més de les relacions directes amb el nucli es consideren també les indirectes, l'aglomeració s'estendria fins a un total d'uns 200 municipis). Pel que fa a l'estructura interna metropolitana, trobem una zona central formada per 45 municipis, amb relacions intenses amb Barcelona, i un rosari perifèric d'àmbits amb clar predomini de relacions intenses amb municipis diferents de Barcelona. A la zona central, cap altra polaritat té prou força per competir amb Barcelona, mentre que a la corona que envolta l'àmbit central es dona la situació contrària: l'atracció de Barcelona sobre quasi tots els municipis també hi és ben present, però quasi sempre es veu superada per l'atracció més intensa d'altres polaritats, cadascuna de les quals aglutina un entorn propi i es constitueix com a centralitat relativament autònoma. Precisament, segons el Pla

---

⁹ Vegeu p.20 d' *El territori Metropolità de Barcelona* (MMAMB,2003).

¹⁰ Com expliquen Belil i Clos al seu article (DAG, núm.6, 1985, p.3-44), la influència de Barcelona arriba més enllà dels límits de la RMB i, seguint el model de la Catalunya-ciutat, va afectar també, a partir de la dècada de 1970, l'eix d'el Vendrell-Valls-Montblanc, en part gràcies a la construcció de l'autopista A-2. Cal tenir en compte que la creació d'un espai productiu fora de les àrees de concentració es fa generalment pel desenvolupament mateix del capitalisme a les àrees d'aglomeració. Així, els establiments industrials en aquest eix, entès com a àrea no concentrada, s'esdevé sense desvincular-se de l'aglomeració central, en un fenomen de descentralització i d'ocupació d'àrees tradicionalment agrícoles.

territorial general de Catalunya (PTGC, 1995), és en aquests sistemes on caldrà recolzar les propostes de reequilibri i descongestió de l'àrea metropolitana. Finalment, també cal remarcar que l'àrea central delimitada a partir de la mobilitat per treball coincideix molt sensiblement amb l'àmbit viari central que hem descrit als paràgrafs anteriors¹¹ (MMAMB, 2003, p.24).

La població de Catalunya es troba molt concentrada a la franja costanera i, sobretot, en el seu tram central, on s'estén l'aglomeració de Barcelona¹². Així, l'Àrea Metropolitana acull gairebé la meitat de la població catalana (46%) en només un 2% del territori, i la Regió Metropolitana el 69% en un 10% de la superfície. A la resta del país, tot i que hi dominen de llarg els municipis petits i les densitats són baixes, es fa sentir la presència d'una xarxa de capitals i ciutats mitjanes, ben repartides pel territori. Per altra banda, cal recordar que l'evolució demogràfica en el darrer mig segle ha travessat etapes ben diverses. Com dèiem abans, entre 1950 i 1975, els creixements són molt intensos i concentrats a Barcelona i, progressivament, al seu entorn immediat. La ciutat central queda pràcticament saturada cap a 1970, s'estanca en els deu anys següents, i perd població a partir de 1981, com també ho fa la resta de l'àmbit de les Rondes. En canvi, la resta de l'Àrea i de la Regió Metropolitana, així com la resta de Catalunya, mantenen fins a l'actualitat (Cens 2001) els creixements positius, nodrits en gran part per migracions procedents dels àmbits centrals. De manera que s'ha produït un procés prou marcat de redistribució de la població a l'interior de Catalunya, amb un progressiu desplaçament "de dins cap a fora". Així, després de 60 anys de continuat augment de pes, Barcelona baixa del 39,7% de l'any 1960 al 23,7% actual, una xifra 4 punts per sota del percentatge del 1900. El conjunt de les Rondes assoleix el màxim cinc anys més tard, el 1965, i el de l'Àrea Metropolitana uns altres cinc més, per baixar després del 53,3% de 1970 al 46,3% de 2001. Finalment, el conjunt de la Regió Metropolitana triga deu anys més a arribar al seu màxim, 71,2% i des de llavors perd pes de manera suau però continuada, fins el 69,2% actual. La desconcentració de la població catalana, així doncs, no és un fet recent ni conjuntural, sinó un procés profund i de llarg abast, que probablement continuarà, i potser s'intensificarà, en els propers anys (MMAMB, 2003, p.40).

Per altra banda, cal remarcar que l'evolució de la població a nivell metropolità és semblant a la de Catalunya. La RMB es va establitzar entorn dels 4,2 milions entre 1981 i

---

¹¹ Això no seria casual, sinó que respondria a fets territorials i urbans profundament relacionats entre ells (continus edificats, altes densitats residencials i d'activitats, "portes" i canals de pas de les xarxes viàries i de transport públic, lliandars de temps i de cost de desplaçament, etc.) i que posarien de relleu la unitat funcional i l'especificitat d'aquesta àrea dins del conjunt regional. Una àrea que es configura com a sistema urbà propi i, alhora, com a "lloc central" de tota la regió metropolitana.

¹² La línia de costa de l'Àrea de Barcelona està urbanitzada en la seva pràctica totalitat. Excepte en els municipis de l'entorn proper a Barcelona, on l'ocupació del sòl és deguda bàsicament a les infraestructures ambientals i energètiques i al port de la capital, la causa principal d'aquesta transformació de la línia marítimo-terrestre és una aposta indiscriminada pel creixement del sector turístic, sovint per damunt de la capacitat de càrrega del territori. A l'esforç per satisfer les demandes d'un turisme estacional centrat en la temporada d'estiu, s'afegeix en l'actualitat la necessitat de proveir d'habitatge una notable proporció de l'Àrea de Barcelona que tendeix a establir la seva residència habitual en alguns municipis costaners (Acebillo, J.; Folch, R, 2000, p.219-220).

1996, per augmentar, com hem vist, fins els 4,4 en el darrer quinquenni. Tant en el període anterior com en l'actual, l'evolució global ha estat el resultat de dinàmiques territorials contraposades: intensa i progressiva pèrdua d'habitants de la ciutat de Barcelona i de l'àmbit de les Rondes, i guanys de la resta de l'AMB i, en volum molt superior, de la resta de la RMB. A més de les diferències pel que fa al creixement natural (negatiu a Barcelona i positiu a la resta d'àmbits), el gruix de disparitats prové, de molts anys ençà, del comportament migratori, tant en el seu vessant intern metropolità com en l'extern. En el darrer quinquenni segueixen aquestes tendències, però amb un gran canvi: la sobtada i quasi completa aturada de la davallada de Barcelona, que el 2001 es manté per sobre dels 1,5 milions d'habitants, amb una pèrdua de només 5.000 respecte l'any 1996, que contrasta amb les sofertes en els tres quinquennis anteriors: 135.000 habitants (1991-96), 60.000 (1986-91) i 50.000 (1981-86). La principal explicació d'aquest canvi de tendència és l'important contingent d'immigració estrangera arribada recentment a la ciutat. D'altra banda, les principals zones amb els percentatges de creixement positiu més alt són, en general, les d'urbanització de baixa densitat externes als nuclis urbans, ja siguin noves o de transformació d'anterior segona residència en primera, que acullen la població que prové de la ciutat buscant una major qualitat de vida. Això, però, agreuja problemes com els de l'excessiu consum de sòl i l'augment de la mobilitat en vehicle privat¹³ (MMAMB, 2003, p.44). De fet, pel que fa als desplaçaments, cal dir que la gran concentració de serveis a l'aglomeració central impedeix una major mobilitat a les zones perifèriques. En aquesta zona central, configurada pràcticament com un continu urbà, és més fàcil impulsar el transport públic que no pas a d'altres àmbits de la RMB que queden més aïllats i tenen densitats menors, amb una urbanització més dispersa, fet que afavoreix l'ús del vehicle privat. En aquest sentit, seria necessari promoure models de creixement urbanístic més compacte i realitzar més esforços inversors en transport públic, juntament amb d'altres mesures que el potenciïn i que acotin l'expansió de la mobilitat en transport privat (MMAMB, 2003, p.84).

Pel que fa a l'estructura d'edats, cal dir que la població tendeix a envellir, tal com passa a la majoria de països occidentals, encara que ho fa més als centres urbans de les ciutats grans de la RMB (inclosa Barcelona) que no pas a la perifèria (MMAMB, 2003, p.52). Amb relació

---

¹³ L'any 2001 el transport privat a la RMB mantenia la tendència creixent dels darrers anys, fins a representar el 36,5% del total de viatges, mentre que el transport públic, amb la integració tarifària recentment implantada i encara no del tot completa, assolí el 25,4%. Entre 1996 i 2001, la mobilitat ha augmentat un 3,4% a la Regió Metropolitana, de manera semblant a com ho ha fet la població. La mobilitat obligada (motivada per qüestions de treball o estudis), representa el 28% de la total, mentre la no obligada (compres, gestions, lleure...) només arriba al 24%, si bé l'evolució dels darrers anys indica que el volum d'ambdues tendeix a igualar-se. La part restant, el 48%, correspon als retorns al domicili. Pel que fa als modes de transport, predominen els desplaçaments a peu (38%), encara que, com dèiem, es consoliden els desplaçaments en vehicle privat. De fet, tot i els esforços de l'administració, el transport públic s'ha vist incapaç de recuperar pes respecte del privat i ha seguit perdent importància. Per altra banda, cal destacar que la RMB és un espai pràcticament tancat des del punt de vista de la mobilitat quotidiana: el 98,4% dels desplaçaments que s'hi produeixen són interns a aquest àmbit, encara que amb una distribució territorial molt desigual, amb un predomini de l'espai interior a les Rondes (Barcelona+l'Hospitalet de Llobregat). Pel que fa al transport col·lectiu, el 85% dels viatges que es realitzen a la RMB es produeixen a l'aglomeració central (MMAMB, 2003, p.84).

als habitatges, la distribució territorial de l'oferta actual es concentra especialment al municipi de Barcelona i als sistemes Vallès-Collserola i Rondes-Besòs, on gairebé hi trobem el 90% del total. En sentit contrari, és remarcable el poc pes específic del planejament que s'està desenvolupant en el sistema Delta del Llobregat en contrast amb èpoques anteriors (també és significativa la disminució de l'oferta dels sistemes Ordal-Llobregat i Rondes-Llobregat). Tot i així, aquest escenari es modificarà a curt i mitjà termini per l'aprovació del planejament que està en tràmit als diferents municipis¹⁴ (MMAMB, 2003, p.60). Tant a l'Àrea Metropolitana com a la Regió Metropolitana i al conjunt de Catalunya, es pot parlar d'un procés d'elevat ritme de construcció i de xifres rècord¹⁵. Com hem vist, la població es desplaça des del centre metropolità cap a la seva immediata corona, amb de migracions internes. Aquest fet cal relacionar-lo en bona part amb la major construcció d'habitatges, en termes relatius, d'uns sistemes en relació als altres: a la perifèria augmenta el volum de nous habitatges, amb un fort ritme de construcció residencial (MMAMB, 2003, p.64). Cal tenir en compte, però, que actualment ens trobem davant de dinàmiques especulatives que han fet augmentar el preu dels habitatges de forma desorbitada (i hi ha un dèficit d'habitatges protegits). També hi ha un augment dels habitatges secundaris, desocupats i d'altres (MMAMB, 1995).

3.1.1.2 Estructura bàsica de l'AUT

L'Àrea Urbana de Toulouse¹⁶ acull 964.800 habitants en una superfície de 4.000 km². El perímetre s'inscriu en un cercle amb un radi d'aproximadament 35 km. Les àrees urbanes més properes són les de Montauban al nord, de Castelnaudary a l'est, de Pamiers i de Saint-Girons al sud. De les 342 comunes de l'Àrea Urbana, 34 estan situades fora de l'Haute Garonne: 14 al Tarn, 7 al Gers, 6 a l'Ariège, 5 a Tarn-et-Garonne i 2 a l'Aude. La població d'aquestes 34 comunes és de 19.757 habitants, és a dir, el 2% de la població total. L'Àrea Urbana de Toulouse està situada pràcticament en la seva totalitat a la regió Midi-Pyrénées, encara que a l'est hi ha dues comunes situades al departament de l'Aude (de retruc, incloses a la regió Languedoc-Roussillon) (INSEE-AUAT, 2002). Segons l'INSEE i l'AUAT¹⁷, l'espai periurbà de Toulouse agrupa 270 comunes amb una població de 203.800 habitants. El pol urbà o aglomeració tolosina

---

¹⁴ En aquest sentit cal apuntar sectors com els de Pla de Ponent a Gavà, Oliveretes a Viladecans i Colònia Güell a Santa Coloma de Cervelló que, amb més de 7.000 habitatges, dinamitzaran de nou el sistema del delta del Llobregat. Entre d'altres municipis que estan tramitant nous sectors de planejament, és significatiu el del Centre Direccional de la Plaça Europa a l'Hospitalet del Llobregat.

¹⁵ La mitjana d'habitatges acabats a la RMB entre els anys 1992 i el 2002 és de 25.522, el 46% dels quals es construeixen a l'AMB i el 54% a la resta de la RMB. A Catalunya s'acaben en el mateix període una mitjana de 45.485 habitatges/any.

¹⁶ La informació referent a l'Àrea Urbana de Toulouse s'ha extret majoritàriament de l'*Atlas de l'aire urbaine de Toulouse* (INSEE-AUAT, 2002), encara que també s'ha consultat l'*Atlas régional. Représentations de Midi-Pyrénées*, publicat per l'INSEE i la Universitat Toulouse-le Mirail (1995) i s'han tingut en compte les aportacions de Jalabert (1995) sobre la metròpoli tolosina.

¹⁷ Agence d'Urbanisme et d'Aménagement du Territoire (Toulouse Aire Urbaine).

reagrupa Toulouse com a ciutat-centre, i la seva perifèria, constituint un total de 72 comunes poblades per 761.000 habitants.

La densitat de població a l'AUT és d'uns 240 habitants per km² (una densitat quatre vegades superior a la de la regió de Midi-Pyrénées), encara que aquesta variable varia molt d'unes comunes a unes altres. Amb els seus 4.000 km², és l'àrea urbana francesa més gran després de la regió de París, tot i que la densitat no és gaire elevada si la comparem a d'altres ciutats franceses, i disminueix a mesura que ens allunyem del centre de Toulouse. Tot i així, però, la diferència de densitat entre el centre de Toulouse, els barris perifèrics i les comunes periurbanes ha tendit a ser cada vegada menor, sobretot a causa de la urbanització dels espais que envolten les principals vies de comunicació a les zones rurals periurbanes (INSEE-AUAT, 2002, p.66-68). Per altra banda, val a dir que la construcció d'habitatges ha augmentat molt a tota la zona, encara que la densitat per hectàrea continua sent feble (1,1 habitatges per hectàrea), i disminueix a mesura que ens allunyem del centre i de les principals infraestructures. A les comunes periurbanes preval la casa individual (INSEE-AUAT, 2002, p.72). La presència de residències secundàries augmenta, també, a mesura que ens allunyem del centre de Toulouse.

Al llarg de la dècada de 1990, a l'Àrea Urbana de Toulouse, la població ha crescut a un ritme ràpid, pràcticament al mateix nivell de les dècades precedents. S'ha constituït com a una de les àrees urbanes més dinàmiques de França. Actualment, però, el seu desenvolupament és més equilibrat i tots els territoris de l'Àrea Urbana contribueixen a la seva expansió demogràfica: el centre es repobla, els barris perifèrics continuen guanyant habitants i la corona periurbana segueix una progressió ràpida i regular d'augment de la població, incorporant un bon nombre de comunes de l'espai rural. Actualment, Toulouse se situa al cinquè rang de les àrees urbanes franceses, rere París, Lió, Marsella, Aix-en-Provence i Lille. També és una de les ciutats més dinàmiques, perquè arriba a una taxa de creixement anual de l'1,5%, només per darrere de Montpellier (1,9%). La població ha augmentat de 167.400 habitants el 1999 respecte al 1990, tot i que aquest increment, destacable al pol urbà i als municipis periurbans, també és fruit de la incorporació al perímetre de l'Àrea Urbana de noves comunes de l'espai rural. D'aquesta manera, l'Àrea Urbana es densifica i s'estén territorialment. Amb 390.350 habitants l'any 1999, la comuna de Toulouse és la quarta ciutat francesa rere París, Lió i Marsella, i es constitueix com una de les ciutats més dinàmiques del país, un dinamisme només sobrepassat a la dècada de 1960 (INSEE-AUAT, 2002, p.50-51).

L'inici de la periurbanització a l'àrea de Toulouse tindria lloc a la fi de la dècada de 1960. A la corona periurbana, la població creix de forma regular des de 1975, guanyant més de 3.000 habitants cada any (abans de 1968, moltes comunes periurbanes eren encara molt rurals i el seu desenvolupament poc important). La periurbanització ha estat feta progressivament al llarg dels principals eixos de comunicació: la N20 nord i sud, l'autopista A61 cap a Carcassone, la N124 cap a Auch, la N117 i l'autopista cap a Tarbes, així com la N88 doblada per l'autopista

A68 cap a Albi. La majoria de les comunes periurbanes tenen una taxa de creixement molt forta (INSEE-AUAT, 2002, p.52-53). De fet, la clau del creixement demogràfic de l'àrea de Toulouse rau en l'excedent d'arribades respecte les emigracions. A la corona periurbana hi trobem famílies en cases unifamiliars que no volen viure ni al centre de Toulouse ni als seus barris perifèrics, que tot i així encara guanyen població, perquè molts joves s'hi instal·len, sobretot al cor de la ciutat, quan inicien els seus estudis superiors o troben el primer treball. La mobilitat residència-lloc de treball augmenta i l'ocupació tendeix a concentrar-se al centre de Toulouse o al seu pol urbà (molta gent s'hi desplaça per treballar des de la *banlieue*¹⁸ o des de les comunes periurbanes, sobretot fent ús de l'automòbil). Per altra banda, també cal recordar que la població, tal com passa a la RMB, tendeix a envellir.

A la fi de la dècada de 1970 l'activitat immobiliària decreix a la ciutat de Toulouse mentre augmenta la construcció de cases unifamiliars a la perifèria. De fet, als municipis de l'aglomeració tolosina hi ha una veritable explosió demogràfica i urbana amb la implantació de múltiples urbanitzacions. Al llarg de la dècada de 1990 es consolida a la perifèria de l'Àrea Urbana una urbanització cada vegada més difusa. Els territoris s'especialitzen i té lloc una fragmentació progressiva del paisatge social. I per contrarestar aquesta descentralització, les polítiques públiques tracten d'impulsar la reconquesta dels teixits urbans de Toulouse, encara que a la perifèria continua a bon ritme la construcció d'urbanitzacions. A la corona periurbana, els antics municipis rurals assumeixen les noves funcions lligades al sector serveis (comerços, equipaments...), per tal de respondre a les necessitats imposades per la urbanització creixent de l'espai (INSEE-AUAT, 2002, p.19). Tot i amb això, val la pena recordar que la forma tradicionalment dominant d'hàbitat a la regió tolosina és, precisament, la *toulousaine*, la casa individual sovint construïda pels seus habitants i situada en un entorn encara agrícola, bàsicament d'hortelans.

3.1.1.3 Usos del sòl a l'AMB i a la RMB

Fins i tot en un espai tan densament urbanitzat com l'Àrea Metropolitana de Barcelona, només el 40% de la superfície total és ocupat per usos efectivament urbans. Una xifra quasi equivalent (38%) correspon a zones de vegetació natural i el 16% als conreus. El 6% restant es distribueix entre altres elements naturals (masses d'aigua dels rius i estanys, platges), terrenys vacants, en procés d'urbanització, usos periurbans i sòls denudats. La vegetació natural es troba inclosa, en la seva major part, dins del perímetre de parcs que estan sota control i gestió pública, vigent des de fa anys (Collserola, Garraf) o en vies de formalització (Serra de Marina). Aquest

---

¹⁸ Suburbis o barris perifèrics.

fet és fonamental per a la seva preservació, en un territori que rep la pressió dels tres milions d'habitants que resideixen a l'àrea estricta i del milió i quart de l'entorn regional.

El sòl agrícola ocupa una superfície gens menyspreable —una sisena part del total— amb proporcions que dupliquen i tripliquen la mitjana a alguns municipis del delta i la vall baixa del Llobregat (com hem vist i com veurem, en aquest cas, la pressió urbana que reben prové, principalment, de les grans infraestructures i també dels usos periurbans que no es poden ubicar a l'interior de les ciutats). Per altra banda, la proporció de sòl destinat a usos urbans —residència, indústria, terciari, parcs, equipaments i infraestructures— varia molt acusadament d'uns municipis a d'altres, des de l'escàs 5% de Begues i Sant Climent de Llobregat al 75% o més de l'Hospitalet, Barcelona, Sant Adrià de Besòs, Cornellà i Esplugues. En general, es pot dir que té lloc una juxtaposició de models d'implantació d'activitats productives, amb la combinació d'espais industrials i terciaris (MMAMB, 1995, p.132–134).

Dins dels usos urbans poden distingir-se dos blocs: els vinculats més directament a la població i els serveis que s'hi relacionen, i els vinculats a les activitats productives —indústria— i de funcionament del sistema urbà —infraestructures—. La forta segregació d'usos que es dona a l'Àrea Metropolitana fa que hi hagi municipis molt especialitzats en un o altre bloc. Així, n'hi ha nou que destinen del 65% a pràcticament el 50% del seu sòl a indústria i infraestructures. En l'extrem contrari hi ha els municipis “dormitori” entre els quals, juntament amb els de residència de qualitat, és significativa la presència d'altres de nivell socioeconòmic baix, com Santa Coloma de Gramanet o Sant Vicenç dels Horts. Pel que fa al sòl estrictament residencial, representa el 21% del sòl total i el 53% de l'urbanitzat (MMAMB, 1995, p.52).

La proporció de sòl ocupat per usos urbans és molt menor a la Regió Metropolitana de Barcelona (menys d'un 15%) que a l'Àrea Metropolitana de Barcelona (40%). Contràriament, els espais forestals, amb el 61%, són els predominants a la RMB (38% a l'AMB), seguits pels agrícoles, amb el 26% (16% a l'AMB). Aquestes xifres, encara que s'han de considerar aproximatives, posen de relleu l'inferior grau de densificació urbana de la RMB respecte de l'AMB, així com l'important pes que hi tenen els espais naturals i oberts. En aquest sentit, cal destacar que els espais naturals protegits contenen el procés d'urbanització.

Pel que fa als espais urbans, tot i el que s'ha dit, no es pot dir que la RMB sigui un territori poc urbanitzat: si tenim en compte tot el sòl qualificat com a apte per a ser urbanitzat (sòl amb pendents inferiors al 20%), l'ocupació urbana puja fins al 25% i pot arribar al 40% d'acord amb el planejament aprovat, segons estimacions del Pla Territorial Metropolità de Barcelona (PTMB). Els usos urbans tendeixen a localitzar-se de forma molt concentrada al llarg dels principals eixos de comunicació, sovint fins arribar a enllaçar nuclis originalment separats, consolidant les continuïtats urbanes. En aquest tipus d'extensió tentacular hi juguen un paper molt destacat les implantacions industrials —situades majoritàriament a l'exterior dels cascs—, les quals, tot i el seu escàs pes respecte del sòl total (entorn del 3%), representen prop d'una

quarta part (entre el 17% i el 26%, segons les fonts) del total urbanitzat, proporció que en aquest cas és molt similar o potser una mica més alta que la que es dona a l'àrea central (entre el 18% i el 23%).

Una característica pròpia de la RMB és el pes molt important que té l'edificació de baixa densitat dins del conjunt de sòl destinat a residència, del qual n'ocupa ben bé la meitat de l'extensió (entre el 44% i el 58%, segons les fonts), mentre que a l'AMB en representa poc més d'un terç (entre el 35% i el 38%). Les tendències dels darrers anys indiquen que s'està donant a moltes urbanitzacions una progressiva transformació d'ús, per la conversió en habitatges principals de residències que abans eren de caràcter secundari, com a via per satisfer la demanda provocada per les dinàmiques de desconcentració de població des del centre metropolità cap a l'entorn regional. Aquest procés, especialment intens en les urbanitzacions que disposen de bona accessibilitat, obliga a dotar-les d'infraestructures pensades en funció d'un nombre de residents permanents inicialment no previst. Això comporta, a més d'uns elevats costos econòmics, l'efecte territorial de la progressiva densificació i la consolidació del caràcter plenament urbà d'àmplies zones que, fins fa poc, podien considerar-se com de transició entre els espais urbanitzats i els naturals. Els creixements potencials futurs confirmen les pautes d'ocupació apuntades i les estenen considerablement (MMAMB, 1995, p.54). En síntesi, com es diu al document de la MMAMB (2003, p.32), "les masses urbanes primer s'eixamplen a partir dels creixements residencials al voltant dels nuclis de cada municipi, després s'estiren amb teixits industrials suportats per les carreteres i, finalment, consoliden noves continuïtats urbanes intermunicipals en forma de xarxa d'escala regional". A continuació, s'inclou una taula amb dades de la MMAMB (2003, p.35)¹⁹ referents als usos del sòl, unes xifres que són prou indicatives de tots aquests processos. Cal dir, de totes maneres, que el nivell d'ocupació i de densificació del territori decreix des del centre vers els municipis de la perifèria, encara que hi ha diverses ciutats de la RMB que, tal com passa amb l'Àrea Metropolitana, també polaritzen al seu voltant usos, serveis i activitats, les quals esdevenen els centres d'un mosaic de sistemes urbans (MMAMB, 2003, p.32).

---

¹⁹ Les dades proposades per la MMAMB l'any 2003 són molt més precises que les proposades el 1995.

Taula 3.1.1 USOS DEL SÒL any 2000 (hectàrees)

	Total AMB	Total RMB
Residencial dens	6.489,00	11.516,70
Residencial extensiu	5.434,90	22.292,70
Parcs, Equipaments, Comerç	3.730,70	6.675,90
Indústria, Infraestructures	8.144,90	18.324,20
Total Urbanitzat	23.799,50	58.809,50
Agrícola	8.133,20	72.536,00
Forestal	29.247,20	185.960,20
Altres usos	2.296,70	6.843,10
Total no urbanitzat	39.677,10	265.339,30
Total	63.476,60	324.148,80

FONT: MMAMB (2003, p.35).

Com a conclusió, cal tenir en compte algunes consideracions relatives a la urbanització de l'espai metropolità. Així doncs, el territori urbanitzat a l'àrea de Barcelona l'any 1957 era de 10.000 ha. En quinze anys, entre 1957 i 1972, passà a ser d'unes 20.000 ha, és a dir, que en aquest període es va consumir tant territori com en tota la història de l'àrea. I més tard, entre 1972 i 1986 es produiria una veritable explosió: es van ocupar 20.000 ha més (els assentaments urbans ocupaven 40.000 ha), la qual cosa representa multiplicar per dos el creixement dels quinze anys anteriors i doblar, un altre cop, la superfície urbana de tota la història de l'àrea. Finalment, en el període 1986–1992, el ritme de creixement, tot i ser més accentuat que durant els anys seixanta, no va arribar a les xifres dels anys setanta.

El sòl urbà i les infraestructures ocupaven unes 45.000 ha l'any 1992, equivalents aproximadament al 14% del territori metropolità, de sòl eminentment pla. Així doncs, l'ocupació residencial del sòl des dels anys setanta fins als noranta s'ha multiplicat per 2,1, mentre que la població resident en tot el conjunt metropolità només va augmentar un 19,6%. Alhora, cal tenir present que l'increment del consum de sòl augmenta a mesura que les corones considerades estan més allunyades del centre urbà. La relació *increment de consum/increment de població* també ha augmentat amb la distància, cosa que es tradueix en una major ocupació *per càpita* del sòl en la perifèria²⁰ (Acebillo, J.; Folch, R., 2000, p.4). L'extensió de la urbanització, massa sovint en detriment de l'espai agrari, s'ha produït seguint models més dispersos, ja que la major part de les activitats tradicionals (residència, indústria, comerç) demanen major consum de sòl per realitzar les seves activitats (Acebillo, J.; Folch, R., 2000, p.5).

²⁰ Segons dades de la Direcció General d'Urbanisme i de la Monografia de Dades Numèriques del PTMB (1993), l'ocupació urbana arriba al 65% de la superfície de la comarca del Barcelonès i al 15% (unes 50.000 ha) de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

3.1.1.4 Usos del sòl a l'AUT

El territori de l'Àrea Urbana de Toulouse, tot i el seu fort creixement demogràfic i econòmic, està encara compost en la major part d'espais naturals (5,5%) i agrícoles (88%). Al nucli urbà, després d'una fase d'expansió ràpida a partir de la dècada de 1970, el consum de sòl per a la urbanització s'ha alentit. La corona periurbana no ha estat gaire urbanitzada, encara que acull una part important de la producció actual de cases unifamiliars (en urbanització o en sectors difusos) que transforma de mica en mica els seus paisatges. Les superfícies urbanitzades (habitat, activitats econòmiques, infraestructures), però, només representen més o menys el 12% del territori de l'Àrea Urbana. Aquesta ocupació del sòl per a la urbanització decreix des que ens allunyem del centre. A la comuna de Toulouse, al voltant d'un 70% de la superfície és urbanitzada. Aquest percentatge només arriba a un 38% per al conjunt del pol urbà, de manera que hi predominen els espais no construïts, naturals i agrícoles, que ocupen la meitat de l'espai (48%).

A principis de la dècada de 1970, la perifèria de Toulouse presentava encara un fort caràcter rural. En aquell moment, els espais urbanitzats no cobrien més d'un 14% de la superfície del pol urbà. Vint anys més tard, l'any 1990, aquest percentatge era del 32% i la zona urbanitzada s'havia més que doblat (12.000 ha més). De fet, aquest període està marcat per una forta producció de cases unifamiliars molt consumidores d'espai. La urbanització segueix la dinàmica de "taca d'oli" tan característica, també, de la Regió Metropolitana de Barcelona i de tantes altres ciutats del món. A Toulouse, aquesta dinàmica segueix els eixos de comunicació, provocant l'esquarterament de l'espai agrícola i natural, encara que les densitats són cada vegada més febles a mesura que ens allunyem del centre. L'eix oest, en direcció a Gers, així com l'eix sud, en direcció de l'Ariège, es desenvolupen especialment.

Entre 1990 i 1999, el consum d'espai al pol urbà s'ha alentit. En nou anys, 3.900 ha suplementàries s'han urbanitzat (2.800 per a l'habitat i 1.100 per a les activitats econòmiques), és a dir, 440 hectàrees per any, ben lluny de les 950 ha que es van urbanitzar anualment al període 1975–1990. Tot i així, el desenvolupament del pol urbà no ha frenat, ja que l'acolliment de població, d'habitatges i d'activitats econòmiques es manté a un ritme semblant al del període precedent, i a més, la densitat dels espais urbanitzats ha tendit a augmentar. El pol urbà s'urbanitza principalment en detriment dels espais agrícoles (hi ha una minva de 3.200 ha entre 1990 i 1999), sobretot a causa del creixement dels barris perifèrics, tot i que la degradació dels espais agrícoles i naturals, gràcies a unes reglamentacions de planejament més precises, sembla que es pot controlar. A la corona periurbana, les comunes acullen una part del creixement urbà, essencialment amb la construcció d'habitatges unifamiliars. Les superfícies construïdes progressen amb rapidesa, sobretot a les comunes situades al voltant del pol urbà o a la proximitat dels grans eixos de carreteres (INSEE-AUAT, 2002, p.38).

3.1.1.5 Ocupació i activitat econòmica a la RMB

El sistema productiu de la Regió Metropolitana de Barcelona s'insereix dins un marc dinàmic més ampli, l'arc mediterrani, que té els seus límits al sud del País Valencià, passa per Catalunya i Balears (amb dues metròpolis destacades, Barcelona i València), s'estén per la Catalunya Nord i Occitània (incloent Toulouse) i arriba fins al Laci italià. La RMB absorbeix més del 70% de la producció industrial de Catalunya, més del 80% de les seves exportacions amb contingut tecnològic alt o mitjà, i dins del seu territori s'obté el 69,2% del PIB català (any 2001). Gran part de les activitats que obtenen un major valor afegit es concentren dins l'aglomeració metropolitana barcelonina, i en els darrers deu anys s'ha produït una expansió de les activitats cap als eixos-corredors que s'han format al voltant de les infraestructures de transport (en el mateix període, també s'ha intensificat la relació de la RMB amb la resta d'aglomeracions metropolitanes catalanes) (MMAMB, 2003, p.76).

Es pot afirmar que existeix una complementaritat entre el nucli central, Barcelona, on predominen els serveis, i la resta de la xarxa de ciutats, de base més pronunciadament industrial, amb una forta activitat exportadora. Els canvis demogràfics recents apunten cap a una descentralització de la RMB, en desplaçar-se la població cap a la perifèria metropolitana i en tendir la localització industrial vers les ciutats de la segona corona metropolitana. Així doncs, el major grau de terciarització correspon a la ciutat de Barcelona, que s'ha especialitzat en serveis al conjunt dels sectors productius i en R+D. Dels 2.032.795 afiliats al règim de la Seguretat Social de la RMB el 2002, el 0,2% es dedicava a l'agricultura, el 22,3% a la indústria, el 8,5% a la construcció, i el 68,9% als serveis. Per a la AMB aquests percentatges són del 0,2%, 18,2%, 7,4% i 74,3%, respectivament i, referits a Barcelona, el 0,2%, el 13,5%, el 5,8% i el 80,5%.

Pel que fa a l'activitat terciària, cal dir que el 26,9% del PIB obtingut a la RMB l'any 2001 correspon a serveis a les empreses i als subsectors immobiliaris. El 2000, la taxa d'atur era del 8,2%, lleugerament superior a la taxa de Catalunya. Cal remarcar, també, que el nivell educatiu de la població ha incrementat molt les últimes dècades. Per altra banda, s'ha de subratllar que les exportacions de la RMB absorben l'any 1999 el 22,3% del total de les exportacions espanyoles. Dins de l'estructura productiva, avancen les activitats amb un major grau de tecnologia incorporada, i que requereixen una major preparació i especialització de la mà d'obra. Les activitats que impliquen un major ús de les noves tecnologies de la informació i la comunicació no són una exclusiva del nucli central de la regió. Les noves implantacions d'indústries es localitzen als eixos-corredors marcats per les infraestructures viàries (autopistes i línies de ferrocarril). Les ampliacions del port de Barcelona i de l'aeroport internacional del Prat de Llobregat, així com la millora de la xarxa ferroviària regional i de rodalies i l'arribada del tren d'alta velocitat, han de contribuir a abaixar el cost d'accessibilitat, mesurat en temps, tant

dins del territori metropolità, com de la regió envers la resta de Catalunya, l'arc mediterrani i la resta d'Europa (MMAMB, 2003, p.80).

3.1.1.6 Ocupació i activitat econòmica a l'AUT

A l'Àrea Urbana de Toulouse, en tot allò referent a l'ocupació, Jalabert (1995) estima que entre 1975 i 1990 el sector agrícola passa de 23.959 actius a 14.000 actius (és a dir, perd un 29,5% dels actius)²¹. El predomini dels serveis ja és aclaparador en aquest període: d'un 44,3% dels actius el 1975, es passa a un 54,2% dels actius l'any 1990. La indústria perd efectius (del 22,6% el 1975 s'arriba a un 16,2% el 1990), mentre que la construcció també té una tendència a la baixa (d'un 8,2% dels actius el 1975 es passa a un 6,5% dels actius el 1990). Alhora, segons Jalabert, en aquest període incrementa l'atur.

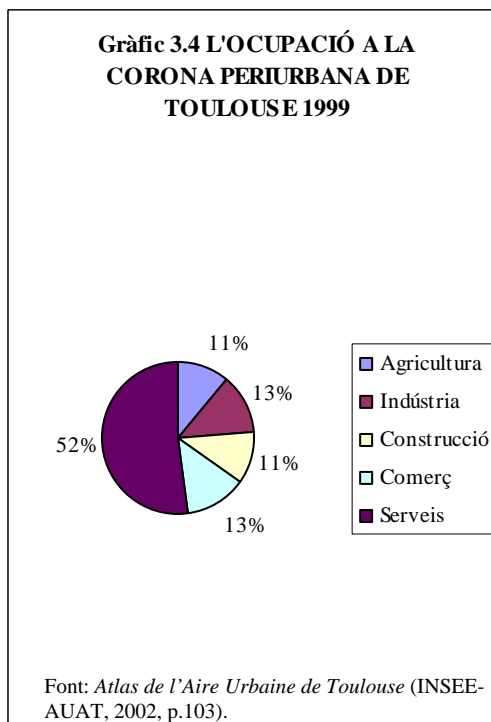
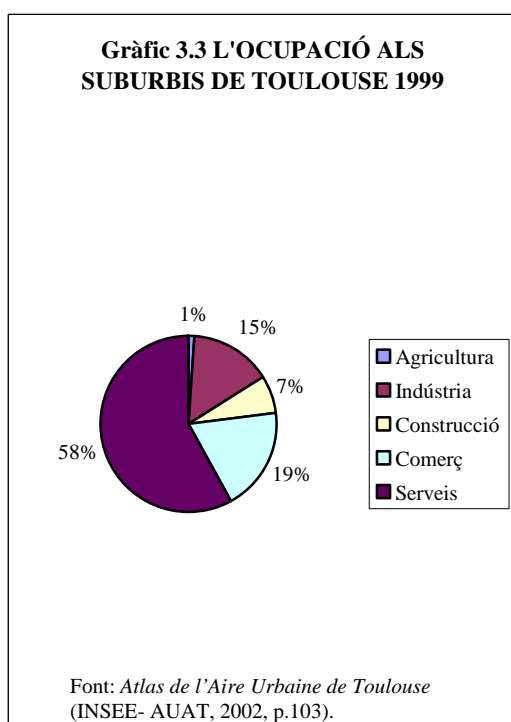
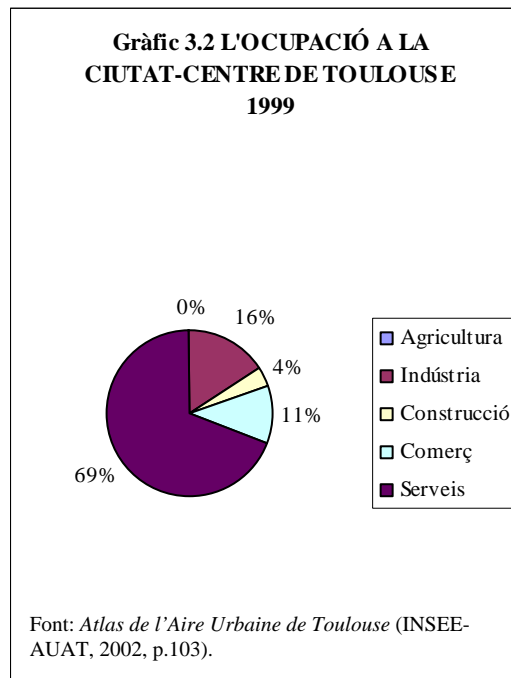
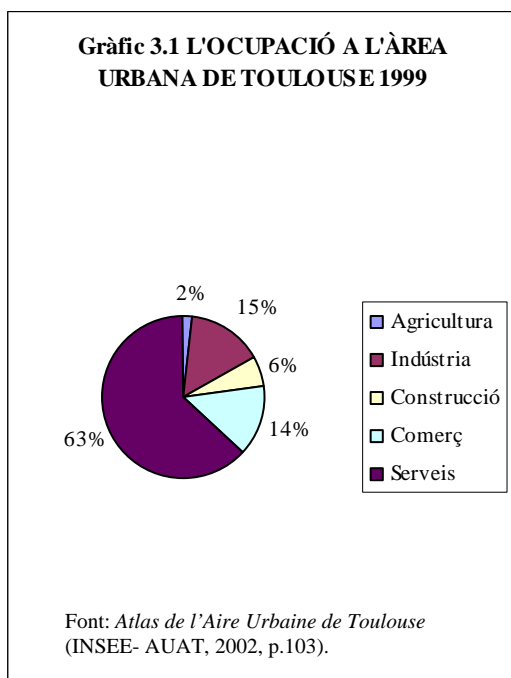
Per altra banda, l'INSEE-AUAT (2002) estableixen que l'Àrea Urbana de Toulouse ha guanyat 51.000 nous llocs de treball entre 1990 i 1999. La forta progressió de l'ocupació al terciari (55.000 ocupats més) compensaria de llarg la minva del sector agrícola (2.000 llocs de treball menys) i la construcció (3.500 ocupats menys). Com a principals vectors d'aquest augment, els serveis a les empreses ofereixen 64.000 nous llocs de treball, és a dir, 15.000 més que l'any 1990, i representen un 16% de l'ocupació total. Així doncs, podem dir que a l'Àrea Urbana de Toulouse l'ocupació és majoritàriament del sector terciari. Durant la dècada de 1990 s'han creat massivament llocs de treball en aquest sector (54.700 nous ocupats), de manera que els serveis representen actualment la part més gran, el 77%, dels 400.500 llocs de treball de l'Àrea Urbana. D'altra banda, en aquest mateix període, la indústria ha mantingut i quasi augmentat lleugerament els seus efectius. Però només representa avui dia menys d'un lloc de treball sobre sis, és a dir, una proporció inferior a la del conjunt de França (tret de l'Ile-de-France). Entre 1990 i 1999, tal com passava entre 1975 i 1990, els sectors tradicionals de la construcció i l'agricultura han perdut efectius (de fet, l'activitat agrícola, tret d'algunes situacions excepcionals, ha perdut preponderància al conjunt de Midi-Pyrénées (INSEE-UTM, 1995), encara que aquesta regió continua sent una de les més rurals de França (INSEE, 2003)).

Aquest predomini de les activitats dels serveis és més pronunciada al centre de la ciutat (69% dels llocs de treball), mentre que la proporció de l'ocupació al comerç és més elevada als barris perifèrics per l'existència d'importants centres comercials. La corona periurbana manté un caràcter rural encara pronunciat, amb un 11% dels seus llocs de treball al sector agrícola contra un 2% del conjunt de l'Àrea Urbana (vegeu gràfics 3.1, 3.2, 3.3 i 3.4). Els grans establiments d'ocupació industrial es localitzen sobretot a Toulouse, mentre que els més petits es reparteixen entre la ciutat-centre i la *banlieue*. Pel que fa a la construcció, llocs de treball i

---

²¹ Al conjunt de França, segons l'INSEE, es passa d'un 15% d'actius agrícoles el 1968, a un 6,7% el 1988.

establiments són molt dispersos en el territori i majoritàriament situats fora del centre de Toulouse. Cal destacar, sobretot, la presència d'una important indústria aeronàutica (INSEE-AUAT, 2002, p.102).

La població activa de l'Àrea Urbana ha continuat progressant en l'interval 1990–1999 (un 1,9% per any). La taxa d'activitat (57%) és una de les més elevades entre les principals àrees urbanes de França. L'activitat femenina és cada vegada més present. L'atur ha augmentat

des de 1990, sobretot a la comuna de Toulouse. Així, molts barris de la ciutat-centre, situats sobretot al sud-oest, estan afectats per l'atur i per la inestabilitat de l'ocupació (INSEE-AUAT, 2002, p.116).

Taula 3.1.2 CONCLUSIÓ: DADES COMPARATIVES RMB-AUT

	RMB	AUT
Municipis/comunes	164	342
Habitants	4.387.724	964.800
Superfície (km ²)	3.236	4.000
Densitat de població (h/km ²)	1.355	240
Usos urbans del sòl (%)*	15%	12%
Espais forestals (%)*	61%	5,5%
Espais agrícoles (%)*	26%	88%

FONT: MMAMB (1995, 2003), INSEE-AUAT (2002).

*dades aproximades

3.1.2 Característiques del relleu, el clima i la hidrografia

3.1.2.1 La Regió Metropolitana de Barcelona

La configuració geogràfica de Catalunya imposa uns condicionants físics molt clars per a les comunicacions internes i externes del país i per als assentaments humans. Així, els corredors naturals i les planes fluvials que s'obren pas entre els massissos muntanyosos han esdevingut els grans eixos estructuradors de les relacions territorials. Són els itineraris que han seguit des de sempre els camins i carreteres principals, els que seguiren també els ferrocarrils a partir de la segona meitat del segle XIX, els que cent anys després va reprendre la xarxa d'autopistes i vies ràpides, i els que avui, a l'inici del segle XXI, estan a punt d'acollir el traçat del TGV (MMAMB, 2003, p.16).

Així doncs, l'àmbit físic de la Regió Metropolitana de Barcelona queda molt ben perfilat geogràficament. El sector central de la Serralada Costera, del Penedès a la Tordera, es caracteritza per la presència de tres subunitats clarament diferenciades: la Serralada Litoral, arran de mar, la Serralada Prelitoral —també paral·lela a la costa, uns 30–40 km. terra endins— i, entre ambdues, la Depressió o Corredor Prelitoral. Pel que fa a la diversitat geològica i petrològica d'aquest conjunt d'unitats de relleu, cal dir que la seva estructura comporta respostes de caràcter diferent davant, no únicament dels agents erosius, sinó també de les actuacions humanes (les opcions agronòmiques, constructives i d'enginyeria estan molt

condicionades per la resposta geotècnica del substrat)²².

La Serralada Prelitoral, amb alçades que oscil·len entre els 1.100 m de Sant Llorenç del Munt, els 1.200 m de Montserrat i els 1.700 m del Montseny, estableix el límit de la regió amb l'interior de Catalunya, formant una gran barrera orogràfica tallada només pels passos del Besòs-Congost, del Llobregat i de l'Anoia que, per aquest motiu, han acomplert històricament un transcendental paper de comunicació entre la regió i tot el seu rerepaís (els congostos delimiten, alhora, els diversos massissos de la Serralada). La Depressió Prelitoral és constituïda per materials sedimentaris tendres, en els quals posteriorment s'encaixà la xarxa fluvial. Tot i ser solcada per cursos pertanyents a quatre conques —de la Tordera, del Besòs, del Llobregat i del Foix-Riera de la Bisbal—²³, la suavitat dels interfluvis que les separen fa que la continuïtat de l'eix paral·lel al mar no es trenqui, formant un corredor prou pla i ample que, de l'època romana ençà, ha estat un canal privilegiat de comunicació entre el continent europeu i la Península Ibèrica. D'altra banda, cal ressaltar la presència a tot l'àmbit d'importants aquífers, com els del Besòs i del Llobregat, o els de la Tordera, del Maresme, del Garraf, del Vallès i del Pla de Barcelona (Acebillo, J.; Folch, R., 2000, p.154–159).

La Serralada Litoral, amb alçades màximes compreses entre els 500 i 700 metres, és també tallada en tres massissos pel Besòs i pel Llobregat: Sant Mateu-el Corredor-Montnegre, al nord, Collserola, al centre, i Garraf-Ordal, al sud. Al peu, pel vessant de mar, s'estén l'andana o Corredor Litoral, format per les aportacions dels nombrosos torrents i rieres del Maresme, entre la Tordera i el Besòs. A partir d'aquest punt s'eixampla pel Pla de Barcelona i el delta del Llobregat, i desapareix quan el massís del Garraf li talla el pas en abocar-se sobre el mar. Més avall, els dipòsits de la riera de Canyelles i del Foix han conformat la plana de Vilanova, que

---

²²Per a més informació sobre el substrat geològic i edàfic de la RMB, vegeu l'*Atles Ambiental de l'Àrea de Barcelona* (Acebillo, J.; Folch, R., 2000, p.106–123). Així, a la part septentrional del Sistema Mediterrani (Serralada Litoral i Serralada Prelitoral), trobem l'antic massís hercinià amb materials del Paleozoic amb una edat que oscil·la entre els 250 i els 400 milions d'anys. De fet, la Serralada Litoral en el Maresme és un massís d'història geològica complicada, format bàsicament per granit, que s'erosiona amb facilitat i dona lloc a un material inestable, anomenat sauló, que constitueix sòls de poc gruix i poc compactats en els quals la coberta vegetal és oberta o poc espessa. Pel que fa a la Serralada de Collserola, està formada per una bona varietat de materials entre els quals predominen sobretot les pissarres, assentades sobre un basament granític. Sota Collserola, i abans d'arribar al mar, la plana de Barcelona és formada per terrenys terciaris recoberts per materials quaternaris. Rere la Serralada Litoral apareix la Depressió Litoral, composta per materials miocènics tous, i a la part septentrional de la Serralada Prelitoral, hi trobem els conglomerats eocènics de Montserrat i de Sant Llorenç de Munt, els cingles també eocènics de Bertí, i una part del mateix massís del Montseny, serralada paleozoica de materials fonamentalment pissarrosos i granítics. Més enllà, a la meitat meridional del Sistema Mediterrani, la serralada continua pel Penedès entre plecs i falles que afecten els seus materials triàsics i cretácis. Entre els relleus prelitorals i el Garraf, estructura alpina dels primers temps de l'Era Terciària, hi ha la fossa del Penedès, continuació de la Depressió Prelitoral, reblerta de sediments miocènics continentals de molt gruix que cap al sud-oest passen progressivament a dipòsits marins més fins i argilosos. I finalment, el massís del Garraf és format per una gran massa calcària miocènica, càrstica, desproveïda de terres conreables a causa de la facilitat amb què l'aigua dissol la roca i s'endinsa a través de les fissures calcàries formant avencs i cursos subterranis, motiu pel qual la xarxa hidrogràfica s'ha desenvolupat molt poc en superfície.

²³ L'Àrea de Barcelona conté la pràctica totalitat de les conques dels rius Foix i Besòs, a més de les rieres del Maresme i tot el sistema del Garraf, així com una part de les conques del Llobregat i de la Tordera. Com que aquestes conques no són suficients per satisfer la demanda d'aigua de l'àrea, s'exploten recursos hídrics externs al seu àmbit geogràfic, procedents de la part baixa de la conca del Ter i de la totalitat de la del Llobregat (sobre les característiques ambientals d'aquestes diferents conques hidrogràfiques, vegeu les pàgines 145 a 147 de l'*op.cit.* d'Acebillo, J.; Folch, R., 2000).

s'estén per la costa fins a enllaçar —per la riera de la Bisbal— amb la Depressió Prelitoral en la seva arribada al mar, als encontorns del Vendrell.

Aquesta connexió, i la que estableix la vall de la Tordera en l'extrem nord oposat, tanquen el circuit que, amb centre a Barcelona, relliga els dos eixos —litoral i interior— d'estructuració física i d'assentament humà de la regió. És el “vuit ferroviari” que definí Pau Vila, duplicat avui per la xarxa d'autopistes. El paper aglutinador de Barcelona com a “cap i casal” i motor econòmic de Catalunya deriva en molt bona mesura, sens dubte, de la seva posició estratègica: en el punt central de la costa —el mar ha estat, al llarg de molts segles, una via de comunicació primordial— i en la cruïlla dels corredors litoral i prelitoral amb els passos cap als Pirineus i cap a l'interior de la Península. El turó de Montgat, l'inici de les costes del Garraf i el congost del Llobregat a Martorell són els tres vèrtex de l'àrea. El costat nord del triangle passa pel darrere de Collserola i s'obre, sense barreres físiques, a la Depressió Prelitoral. Pels extrems costaners, l'expansió urbana també salva la feble oposició del turó de Montgat i, pels nous túnels, la del Garraf (MMAMB, 1995, p.34).

Així doncs, el principal eix de comunicació a Catalunya és el que comunica la Península Ibèrica amb Europa pel litoral mediterrani, entrant per la Jonquera i passant per Girona, Barcelona i Tarragona (autopista AP-7). D'aquest en deriva l'altra penetració bàsica cap a l'interior d'Espanya, per la Depressió de l'Ebre. El pas des de la costa cap a aquesta depressió es fa per dues branques, que s'ajunten a Lleida: des de Barcelona, per l'autovia N-II i, més al sud, per l'autopista A-2. La darrera comunicació important amb l'exterior és l'accés a França per la Cerdanya, a l'extrem de l'eix que uneix Barcelona amb el Pirineu, també desdoblant en dues branques: la del Besòs-Congost-alt Ter-collada de Toses (N-152/C-17) i la del Llobregat-túnel del Cadí (C-1411/C-16). Seguint aquests eixos, hi ha les penetracions cap a l'interior del país (via Igualada, Manresa i Vic), i la funció de *by-pass* de la gran aglomeració central que juga l'Eix Transversal. En definitiva, amb referència al que dèiem al paràgraf anterior, l'eix mediterrani es desdobla al seu pas per la Regió Metropolitana (autopista AP-7 per la Depressió Prelitoral i autopistes A-19 i A-16 pel Corredor Litoral) per reagrupar-se als dos extrems de la regió (MMAMB, 2003, p.16). Finalment, també s'han de destacar, dins l'àmbit metropolità, el projecte de Quart Cinturó, que relligarà l'anella de capitals mitjanes, fent-les més interdependents i menys dependents de Barcelona, constituint-se com a nou eix organitzador bàsic de tot l'espai regional (MMAMB, 1995, p.164). Val a dir, però, que aquest últim projecte té molts detractors a la zona afectada, que proposen una millora i potenciació de la xarxa viària existent.

L'Àrea de Barcelona, tot i la seva reduïda superfície, té una gran diversitat vegetal. El territori metropolità forma part de la regió biogeogràfica mediterrània, que es caracteritza per un clima amb un eixut estival, més o menys important, i dos màxims pluviomètrics, a la primavera

i la tardor²⁴. Aquests trets influeixen en la vegetació de forma més decisiva que no pas la mitjana anual de pluges que, en el cas de Barcelona (554 mm/any) és molt similar, per exemple, a la de París. El règim tèrmic de l'Àrea de Barcelona queda fonamentalment definit per la doble oscil·lació de les temperatures, diürna i anual. Les màximes temperatures a l'Àrea de Barcelona es donen a les àrees costaneres i disminueixen cap a l'interior. En valors absoluts (valors mitjans anuals) oscil·len entre els 16,5 °C de Barcelona i els 6,5 °C del Montseny²⁵ (Acebillo, J.; Folch, R., 2000, p.59). El perfil vertical de l'Àrea de Barcelona oscil·la dels 1.700 m del Montseny fins al nivell del mar. Això té una traducció evident en els diferents règims de precipitació. Les màximes precipitacions s'enregistren a la Serralada Prelitoral (Montseny, 1.070 mm/any). El curs anual de les precipitacions s'allunya del règim de clima mediterrani més típic, màxim a l'hivern i mínim a l'estiu. El màxim esdevé sistemàticament a la tardor i el mínim pot coincidir amb l'estiu o l'hivern. Octubre i setembre són mesos especialment plujosos, mentre que els característics de la sequera són juliol i febrer (Acebillo, J.; Folch, R., 2000, p.60)²⁶.

Per altra banda, cal tenir en compte que moltes zones baixes de l'Àrea de Barcelona es troben en permanent perill d'inundació o d'altres maltempsades meteorològiques justament a causa de no ajustar les seves pautes d'ús territorial als riscos derivats de superposar el règim climàtic mediterrani a una orografia accidentada. Així, per exemple, les condicions que donen lloc als aiguats responsables de les crescudes extraordinàries dels rius catalans són ben conegudes: la fosa ràpida de la neu de les muntanyes a causa d'un augment sobtat de la temperatura, les tempestes d'estiu, de caràcter local, que predominen sobretot a la Serralada de Marina (Maresme, Pla de Barcelona i Garraf), i les tempestes de tardor, que solen afectar una gran extensió del territori català i provoquen crescudes de major magnitud i virulència (Acebillo, J.; Folch, R., 2000, p.62–63).

Els factors ambientals que hem dit, juntament amb d'altres que s'hi relacionen com, sobretot, els edàfics (naturalitat dels sòls)²⁷, condicionen la vegetació potencial²⁸ de l'àmbit, entesa com aquella a la qual s'arribaria —en virtut de la successió vegetal natural— en absència

---

²⁴ Durant la tardor té lloc una activitat tempestuosa produïda per la invasió d'aire relativament fred sobre una Mediterrània calenta i humida, energèticament sobreescalfada en els mesos d'estiu, i que té com a conseqüència manifestacions meteorològiques de vegades espectaculars, com les tempestes, les riuades o les llevantades a la costa (Acebillo, J.; Folch, R., 2000, p.59).

²⁵ Si es consideren els valors màxims i mínims absoluts en els últims 20 anys, s'observa la tendència que les mínimes es presentin en el mes de febrer, especialment en àrees litorals, mentre que les màximes absolutes es registren sempre al juliol o a l'agost.

²⁶ Per a més informació sobre el marc atmosfèric i climàtic de l'Àrea de Barcelona, vegeu l'*op. cit.* d'Acebillo, J. i Folch, R. (2000, p.58–75), en aspectes secundaris com poden ser, per exemple, les característiques dels vents i la brisa.

²⁷ A la pàgina 120 de l'*op. cit.* d'Acebillo, J. i Folch, R. (2000), apareixen els diferents tipus de sòl que trobem en aquest àmbit: litosòls, regosòls, fluvisòls, rànkers, rendzines, cambisòls i luvisòls. Els cambisòls són els que ocupen una superfície més gran i es localitzen per tota la Depressió Prelitoral, el Maresme, el nord i nord-oest del Barcelonès i el Baix Llobregat.

²⁸ Per a més informació sobre la vegetació de tot l'àmbit vegeu l'*op. cit.* d'Acebillo, J. i Folch, R. (2000, p.268–269).

d'intervenció humana. De manera que l'alzinar —típic o amb roures— ocuparia bona part de la serra de Marina, Collserola i la part més septentrional del Garraf. La zona costanera d'aquest massís, més eixuta i càlida, duria una màquia de llentiscle i margalló, amb altres espècies llenyoses. Als marges dels principals cursos d'aigua, influïts per la humitat edàfica que els proporcionen els rius, s'hi trobarien boscos de ribera, mentre que la línia costanera constituïria l'àmbit de la vegetació psamòfila (de sorres) i halòfila (de reradunes i de llacunes litorals amb sòls poc o molt salats)²⁹. L'elevat nombre de zones amb vegetació potencial diferenciada, en una àrea petita com l'entorn de Barcelona, posa en relleu la gran diversitat vegetal d'aquest espai.

La vegetació actual coincideix amb la potencial només en alguns indrets poc alterats. Com dèiem, els alzinars es troben preferentment a la serra de Collserola i a la de Marina, sobretot en els vessants i racons obacs. Respecte d'uns anys enrere, semblaria que la superfície total ocupada per l'alzinar va en augment. Això indicaria que la dinàmica avança en sentit constructiu i que, si més no en certes zones concretes, els esforços fets des de l'Administració poden haver-hi tingut una influència clara. D'altra banda, els conreus, les pinedes —sobretot de pi blanc (*Pinus halepensis*)— i les formacions arbustives ocupen la major part del territori no urbà, fet que posa de manifest el grau notable d'alteració a què està sotmesa la rodalia de Barcelona. Els conreus, fruit directe de l'acció humana, es concentren al delta i als marges del Llobregat i, amb menys intensitat, al Vallès i a les petites àrees planes pròximes a les poblacions de la resta del territori. La implantació de les pinedes —de pi blanc, i també de pi pinyoner— ha estat clarament afavorida per l'activitat humana en els darrers segles. És un dels tipus de vegetació actualment més difós, formant magnífiques extensions a Collserola i a part del Garraf. Les formacions arbustives (que representen un estadi intermedi en la successió vegetal, en àrees que tenen vocació forestal) són especialment importants al massís del Garraf, sobretot en el seu vessant costaner, on la freqüència d'incendis i la lentitud amb què es recupera la vegetació als llocs secs fan molt difícil l'extensió de comunitats forestals.

Caldria remarcar, també, els espais protegits per les condicions naturals, com poden ser les fondalades de la Font Groga (al vessant septentrional de Collserola) amb penetracions de vegetació eurosiberiana en plena regió mediterrània, d'especial interès biogeogràfic, i, d'altra banda, els entorns de les llacunes del delta del Llobregat, que constitueixen, com veurem, un enclavament de gran importància ecològica —punt d'escala obligada de diverses aus migratòries— i on es troben algunes espècies vegetals de notable raresa (MMAMB, 1995, p.36). També destaquen per la seva importància els parcs naturals del Garraf, i els del Montseny, de Montserrat i Sant Llorenç del Munt (a la Serralada Prelitoral), així com el del Corredor-

---

²⁹ Vegeu l'*op. cit.* d'Acebilló, J. i Folch, R. (2000, p.266) per a més informació sobre el paisatge fluvial i el de les zones humides.

Montnegre (a la Serralada Litoral, al nord de la serra de Marina), àmbits naturals que fan de contenció al creixement urbanístic.

En definitiva, així doncs, cal tenir en compte que de la superfície total de l'Àrea de Barcelona prop d'un 20% és superfície forestal arbrada. Potser una de les característiques d'aquests boscos és que estan dominats fonamentalment pels pins, els quals cobreixen més del 90% de la superfície forestal. Moltes d'aquestes pinedes són mixtes amb alzines, sureres o roures. Cal destacar que els alzinars purs només ocupen un 5% de la superfície i les rouredes no superen el 0,2%, la qual cosa es deu probablement al fet que el roure és molt més vulnerable a l'efecte de la pastura, que pot arribar a inhibir completament la regeneració del bosc. En general, els boscos de l'Àrea de Barcelona són ecosistemes joves fruit de la successió secundària que ha recolonitzat antics terrenys dedicats a l'agricultura o a la ramaderia. Com dèiem, predominen les pinedes de pi blanc i de pi pinyer, que són espècies oportunistes capaces de colonitzar sòls pobres i degradats. Els alzinars i les rouredes generalment es presenten mixtos amb pins, siguin pinyers o blancs, i també molt poc desenvolupats. Finalment, val a dir que entre 1982 i 1989 es va produir una disminució de més de 6.000 ha de la superfície forestal. La davallada més important va ser al Vallès Occidental, al Maresme i al Vallès Oriental, mentre que a la resta de comarques es va produir un lleuger augment de la superfície (Acebillo, J.; Folch, R., 2000, p.263-264).

3.1.2.2 L'Àrea Urbana de Toulouse

Situada en l'àmbit de contacte de diverses grans regions naturals (conca d'Aquitània, Pirineus i Massís Central), l'Àrea Urbana de Toulouse es troba sotmesa a un clima oceànic de transició. La morfologia del territori, però, és poc espectacular: no hi ha unitats de relleu importants, es tracta d'un paisatge pla estructurat al voltant de la Garona. Al llarg del quaternari es va constituir un sistema fluvial important, com s'observa en les planes fragmentades i plenes de còdols que fan de transició entre zones de turons (Lauragais, Gascogne) i les terrasses al·luvials recents. De fet, l'erosió de roques toves, provocada per la Garona i els seus afluents, ha constituït grans valls. En aquest marc, els cursos d'aigua han depositat importants estrats d'al·luvions separats per petits tal·lusos. Les valls, amb zones pantanoses, són sovint dissimètriques. En general, el vessant orientat al sud és sempre més abrupte que el vessant oposat. Així, la vall de la Garona presenta a la riba dreta vessants modelats en la *mollasse*, mentre a la riba esquerra, predomina la topografia de la plana: grans plataformes esglaonades i tallades pels afluents. A la perifèria de la conca d'Aquitània, el relleu s'accidenta. Es passa, d'aquesta manera, per transició més que per ruptura, a les muntanyes properes del Massís Central i dels Pirineus.

Els turons que envolten la plana de la Garona són modelats per la *mollasse*, que forma el substrat del país tolosí. Els grans rius (Garona, Ariège, Tarn) creuen aquests turons i aboquen els materials que transporten en grans superfícies. Les planes baixes són caracteritzades per al·luvions recents. Aquests sòls són heterogenis, amb un predomini dels llims. Com més ens apropem al riu, els sòls són més sorrencs o hi trobem una presència més destacada de còdols. Aquests sòls, generalment poc àcids, de vegades calcaris, són sovint permeables. Les terrasses d'antics al·luvions formen grans superfícies planes. Els sediments són compostos d'una capa de llims superficial al damunt d'estrats amb còdols. Entre ambdós, hi podem trobar argiles. Aquest sòl típic és anomenat localment *boulbène*, sòl àcid, esmicolat i mal drenat. Emmarcant les valls, les vessants *mollassiques* del terciari cobreixen grans extensions de territori. El sòl que hi trobem és argilós, calcari o càlcic i du el nom local de *terrefort*. Al Lauragais i a la Gascogne, els vessants mitjanament accidentats formen un relleu suau de turonets. Els sòls són argilosos, profunds, calcaris o càlcics a les pendents menys pronunciades (s'erosionen quan són cultivats). Al sud, al Volvestre, el relleu és més accentuat. La repartició dels sòls és la mateixa (argilosos, calcaris), encara que la proporció de sòls erosionats és més important (INSEE-AUAT, 2002, p.26).

A l'Àrea Urbana de Toulouse trobem bàsicament un clima temperat oceànic, amb influències mediterrànies i continentals. És un clima caracteritzat per un estiu sec i calorós, un hivern suau i una primavera marcada per pluges fortes i tempestes violentes. Amb més de 2.000 hores de sol per any, aquesta zona és una de les més assolellades de França. Les variacions de temperatures són ràpides i importants, sota la influència de vents dominants: els vents d'oest-nord-oest, sovint acompanyats de pluja, i el vent d'Autan (sud-est), remarcable per la seva virulència. La humitat i les boires recorden als habitants de la zona la proximitat dels rius (INSEE-AUAT, 2002, p.27).

De camí de l'oceà Atlàntic des de la cadena pirinenca, la Garona constitueix l'eix més important al voltant del qual s'articula la xarxa hidrogràfica de Toulouse. A l'alçada de la ciutat, el curs del riu s'orienta vers l'oest, engrandint els seus meandres. Entrem, aleshores, al país de la Garona mitjana, ampli encreuament de planes al·luvials on es troben les aigües vingudes del Massís Central i dels Pirineus. La Garona rep, en forma de mitja estrella, els afluents de la riba dreta: l'Ariège, el corredor de l'Hers-Mort o el Tarn. Pel que fa a la riba esquerra, els seus principals afluents passen per la plana de Lannemezan (la Louge, le Touch, la Save) i després travessen les terrasses al·luvials per anar a desembocar directament a la Garona. Els canals completen aquesta xarxa hidrogràfica natural. Toulouse es troba a mig camí del canal de Deux Mers: el canal du Midi, el canal lateral de la Garona i el canal de Brienne es troben a Ponts-Jumeaux, mentre al canal de Saint-Martory hi van a parar part de les aigües de la Garona en avall de Saint-Gaudens fins a Toulouse. També trobem estanyols a la plana al·luvial de la

Garona, com a resultat del manteniment d'aigua a les graveres no submergides, i d'alguns turons sorgeixen cursos d'aigua secundaris.

L'Àrea Urbana de Toulouse està vinculada a tres àmbits hidrogeològics que varien en funció del substrat geològic:

- Als grans sistemes d'aqüífers de les planes de l'Haute Garonne i de l'Ariège, les capes freàtiques (lliures i altes, d'1 a 5 metres) són de mida destacada.
- Trobem, també, les zones al·luvials de la Garona a la riba dreta i a la riba esquerra, on els estrats són menys importants.
- Finalment, hi ha els vessants *molassiques* del Lauragais, on els estrats són poc presents.

Aquestes diferents capes freàtiques no tenen cap protecció natural respecte a la contaminació provinent de la superfície (només al sistema aqüífer dels vessants, els marnes i les argiles dels terrenys sedimentaris formen una pantalla protectora de les aigües subterrànies) (INSEE-AUAT, 2002, p.29).

3.1.3 Els paisatges agrícoles i l'activitat agrària

3.1.3.1 Regió Metropolitana de Barcelona

Com afirma J.Acebillo a l'*Atlas Ambiental de l'Àrea de Barcelona* (Acebillo, J.; Folch, R., 2000), entre 1972 i 1992 el consum de sòl urbà va ser de 23.554 ha a l'àrea de Barcelona, la qual cosa suposava un increment del 110% (més del doble respecte al 1972). A aquesta dada cal afegir que els plans generals municipals aprovats a la Regió Metropolitana no inclouen la correcció de les tendències expansives pròpies, perquè incorporen unes 25.000 ha de sòl urbanitzable, una part de les quals està en vies de desenvolupament, i tot això sense augmentar la població ni el nivell d'ocupació. Com ja s'ha dit amb anterioritat, aquesta dinàmica ha hagut d'afectar necessàriament els espais naturals i agrícoles de tot l'àmbit metropolità. Segons Acebillo, de fet, el control, la preservació i la racionalització de l'espai natural i rural existent ha de ser el primer objectiu de la planificació territorial.

Així doncs, des dels anys setanta, l'expansió de les superfícies urbanes residencials i industrials, així com dels seus serveis associats, s'ha portat a terme a costa dels sòls agraris periurbans, i sobretot de les unitats més productives, localitzades en valls i planes pròximes als rius i per tota la franja costanera (també a banda i banda de les principals vies de comunicació). A l'*Atlas Ambiental de l'Àrea de Barcelona* s'afirma que, segons el Pla General d'Ordenació Urbana i les Normes Subsidiàries, en els municipis considerats es preveu, en els propers anys, la transformació per a aquests usos d'unes altres 26.858 ha de l'Àrea Metropolitana, la qual cosa

repercutirà sense cap dubte en una nova minva de la superfície agrícola. D'aquesta manera, segons el PGM, les 1.052 ha agrícoles del Baix Llobregat es veuran reduïdes a 685, i les 2.968 del Delta a 1.950 (Acebillo, J.; Folch, R., 2000, p.5). En conjunt, a l'AMB la superfície urbanitzada representarà, en l'escenari límit d'esgotament del planejament vigent, poc més de les 75.000 ha, i el sòl no urbanitzable unes 218.000 ha (el qual contindrà usos agrícoles, forestals i, en una mesura difícil de preveure, activitats periurbanes) (Acebillo, J.; Folch, R., 2000, p.6).

Amb relació als espais agrícoles, a la RMB es poden diferenciar quatre grans zones: l'Alt Penedès, amb conreus llenyosos de secà i una estructura tradicional; el Vallès Oriental, amb conreus herbacis de secà fragmentats pel creixement urbà i les xarxes de transport; el Maresme, amb conreus de regadiu determinats per múltiples activitats periurbanes; i el delta del Llobregat, amb cultius subordinats a les grans infraestructures i al creixement urbà (Acebillo, J.; Folch, R., 2000, p.42). D'altra banda, com diuen els autors de l'*Atlas Ambiental de l'Àrea de Barcelona*, els paisatges contemporanis de la majoria dels països —en tot cas, de la totalitat dels països industrialitzats— són paisatges construïts. El procés s'inicià molts segles enrere, de la mà de les transformacions que l'activitat agrícola i ramadera anà introduïnt en el paisatge: rompudes, anivellaments, afeixats, conreus, forestacions, creació de pastures, etc. En aquest procés de construcció del paisatge s'ha arribat modernament a nivells molt avançats d'edificació, és a dir, de construcció paisatgística mitjançant la presència dominant d'edificis i infraestructures. Aquesta construcció de paisatge edificat és un element capital del concepte socioecològic, però no ha de fer perdre de vista el secular procés de construcció paisatgística no edificada dut a terme pel món rural tradicional i, actualment, per l'activitat agropecuària de caràcter industrial (Acebillo, J.; Folch, R., 2000, p.263).

El paisatge agrícola, com el forestal, es caracteritza també per una gran diversitat. L'horta dels deltes del Llobregat i la Tordera contrasten amb les vinyes i secans amb oliveres i ametllers, amb els conreus de cereals del Vallès i el Garraf, els fruiters del Baix Llobregat o els hivernacles de flor, planta ornamental, horta i maduixes del Maresme. En els darrers anys es detecta un abandó de l'activitat agrària a les zones de muntanya i en el límit amb les ciutats, a causa de la creació d'infraestructures, urbanitzacions i polígons industrials. Aquests espais on s'abandona l'activitat agrícola evolucionen ràpidament cap a ecosistemes forestals quan limiten amb el bosc, o bé es converteixen en erms i espais oberts quan se situen vora les ciutats entre els espais agrícoles i les construccions, o entre les infraestructures. Moltes vegades aquests erms passen a ser pasturats per ramats d'ovelles i esdevenen temporalment pastures, fins que acaben essent transformats.

Allà on continua l'activitat agrícola també es produeixen actualment canvis importants en el paisatge. D'una banda, la utilització de maquinària cada cop més pesant i ràpida obliga a transformar els camps tot unint parcel·les, eliminant marges i tanques arbrades o arbustives. La

construcció de camps més grans obliga a realitzar moviments de terres, a crear talussos i terrabuits amb un impacte evident en el paisatge, ja que aquests talussos pràcticament mai es revegeten i sovint pateixen els efectes de l'erosió. D'altra banda, com veurem al capítol següent, la intensificació agrícola obliga a treure el màxim rendiment dels camps, per la qual cosa s'ha generalitzat la utilització d'herbicides i plaguicides. Això ha comportat la desaparició o rarefacció de moltes plantes ruderals que encara eren comunes a l'Àrea en la dècada dels setanta. Per últim, la intensificació agrícola també es tradueix en la construcció d'hivernacles per tal d'allargar la temporada. El Maresme, el Baix Llobregat i el Vallès Oriental són comarques on els hivernacles són cada cop més freqüents.

A les zones de frontera entre el món agrícola, la ciutat i les infraestructures, d'ençà dels anys setanta s'ha produït un fenomen típic d'aquests espais, que ja s'ha comentat al capítol anterior, com és l'aparició d'hortets familiars il·legals. Quasi sempre aquests hortets se situen en terrenys públics situats entre infraestructures, arran de les vies del ferrocarril, arran de les autopistes, o bé en el domini públic hidràulic dels rius i la seva zona de servitud. A banda del problema d'estricta legalitat, sovint aquests hortets suposen un impacte paisatgístic important, no per l'hort en si, però sí pel tipus de tancaments utilitzats i les casetes que es construeixen per a les eines. Els tancaments acostumen a fer-se amb somiers, planxes metàl·liques i de plàstic, així com altres elements totalment discordants amb l'entorn. Les casetes d'eines acostumen a ser barraques construïdes amb materials diversos que a poc a poc van creixent i arriben a convertir-se gairebé en una segona residència on fer el dinar del diumenge. Alguns municipis han buscat solucions imaginatives per resoldre aquest problema que, a més de paisatgístic, és també social i moltes vegades fins i tot sanitari.

Les pastures permanents ocupen una superfície mínima d'aquesta àrea, que en els darrers temps (1989) ha arribat fins al 0,8% del territori, amb 2.802 ha. Curiosament, d'ençà de 1982 s'ha observat un augment de la superfície ocupada per aquests terrenys, en comarques com l'Alt Penedès, el Baix Llobregat, el Barcelonès, el Maresme i el Vallès Occidental, mentre que al Vallès Oriental la superfície ha disminuït. Probablement, segons els autors de l'*Atles Ambiental de l'Àrea de Barcelona*, es tracta de terrenys agrícoles abandonats recentment però que el propietari vol mantenir, almenys en teoria, com a pastures. Moltes vegades aquestes pastures se situen en terrenys públics, com les mateixes lleres dels rius, o en erms de terrenys urbanitzables i polígons industrials. La franja de transició entre el paisatge agrícola i el paisatge urbà o industrial és el paisatge agrícola abandonat a causa dels canvis en la propietat dels terrenys i de les expectatives que pot generar una determinada qualificació urbanística. Encara que es triguin anys a desenvolupar determinats plans urbanístics, les parcel·les moltes vegades queden abandonades i es converteixen en erms (Acebillo, J.; Folch, R., 2000, p.264–265).

Segons l'estudi de 1999 presentat per l'Equip Redactor del Pla Territorial Metropolità de Barcelona, prop d'un 25% de la superfície de la RMB és sòl no urbanitzable d'ús agrícola

(satèl·lit Landstat, 1992). El diferent grau de pressió urbanística que pateix aquest tipus de sòl incideix en el preu de les parcel·les, que varia en funció de quines siguin les rendes de situació, les expectatives d'urbanització i, en menor mesura, del valor afegit per la tecnologia agrícola aplicada. Així, segons els preus reals de mercat, una hectàrea de sòl agrícola a l'Alt Penedès pot valer una vintena part del que val una hectàrea agrícola en alguns municipis del Maresme.

A l'àmbit metropolità hi ha profundes diferències, tant pel que fa als aspectes estructurals com als productius. Els deltes, les valls, les muntanyes, els congostos i els vessants nord de les serralades són unitats morfològiques diferenciades, susceptibles d'acollir tècniques i produccions agràries molt variades. L'Equip Redactor del PTMB considera que quan hi ha àrees d'ús agrari molt properes als nuclis urbans, suportades per uns sòls d'excel·lents condicions, les rendes de posició poden contribuir a la conservació dels conreus si es dicta una normativa urbanística que ho possibiliti (reduint les pressions urbanes, propiciant tuteles públiques de l'espai, estabilitzant les expectatives...).

Els sòls agrícoles de la RMB es troben, en general, en terrenys amb un pendent no superior al 15%. En algunes zones del Maresme, però, existeixen conreus protegits amb hivernacles que superen aquest pendent, els quals ocasionen una forta erosió del sòl i generen un major coeficient d'escorrentiu a més d'un fort impacte visual. La comarca acumula més de 700 ha d'hivernacles, que suposen un 10% dels conreus herbacis de regadiu a l'AMB. La distribució i l'evolució de la superfície de conreu des de 1982 fins a 1989 mostra una marcada recessió de les terres llaurades amb un total de 14.995 ha perdudes, que representen el 20,5% de la superfície conreada l'any 1982. Segons dades de l'IDESCAT, s'ha passat de 72.824 ha de terres llaurades el 1982 a 57.950 ha el 1989 (disminució de més d'un 25%), fins a arribar a les 51.202 ha del cens agrari de 1999. Aquesta reducció del sòl agrícola estaria emmarcada en la crisi estructural de l'agricultura, el progressiu envelliment de la població agrícola i les creixents pressions d'ocupació d'usos urbans o periurbans.

El règim de tinença de la superfície agrària útil (SAU) és d'un 73,9% en propietat, en arrendament un 13,6%, en parceria un 10,9% i en d'altres règims un 1,6%. En la distribució del règim de tinença entre 1982 i 1989 s'observa que els percentatges de propietats d'arrendament no han variat significativament, mentre que la parceria ha baixat del 20,05% al 16,41%. D'altra banda, és una tendència generalitzada que el nombre de parcel·les de dimensions reduïdes disminueixi amb el temps, mentre que les mitjanes i les grans s'estabilitzen. Els problemes que comporta l'excessiva parcel·lació —deseconomies d'escala i pèrdua de superfície— fan de l'àmbit metropolità una àrea poc competitiva amb poques possibilitats d'introduir-hi noves tècniques. Si bé globalment hi ha una crisi estructural agrària, es troben conreus i explotacions que podrien arribar a generar rendes significatives. Per exemple, algunes de les superfícies destinades a productes amb denominació d'origen, de qualitat o comarcal (Equip Redactor del PTMB, 1999, p.87). Pel que fa al nombre d'explotacions i de titulars d'explotació, la tendència

també és negativa. Segons les dades de l'IDESCAT, s'ha passat de 17.998 explotacions amb terres al cens de 1982, a 15.414 el 1989 i a 7.253 el 1999, i s'ha passat de 14.146 titulars caps d'explotació al cens de 1989 a 5.957 titulars cap d'explotació al cens de 1999. A tots tres anys censals, hi predominen les explotacions d'entre 2 i menys de 5 ha³⁰.

Les millores de rendibilitat agrària requereixen freqüentment la capacitat del productor d'incorporar les rendes de transformació industrial (indústria agroalimentària) i de comercialització. Un exemple especialment reeixit d'aquesta estratègia el constitueix la regió del cava del Penedès. La PAC (Política Agrària Comunitària) iniciada el 1957 pels països de l'antiga CEE i ratificada el 1992, com veurem, ha causat un fort impacte sobre l'agricultura catalana. La principal innovació introduïda per la reforma de la PAC és que els agricultors puguin tendir a passar d'empresaris agrícoles tradicionals a gestors del paisatge. No cal dir, però, que aquests canvis han generat polèmiques, desavinences i animadversió entre grups de pagesos i entre la mateixa pagesia i les administracions. De fet, alhora, cal tenir en compte que actualment hi ha una creixent diversificació de les activitats agrícoles, no tan sols centrades en la producció, sinó també en la integració d'unes altres activitats associades, com poden ser la potenciació de l'agroturisme o el turisme rural (l'agroturisme, segons l'Equip Redactor del PTMB (1999), representa un 25% dels ingressos dels aproximadament 140 agricultors de Catalunya que han adoptat a temps parcial aquesta nova activitat).

Finalment, també ens hem de referir al fenomen de l'agricultura periurbana, que és analitzat abastament en aquesta recerca i que ocupa un espai creixent a la Regió Metropolitana de Barcelona, on ha de sobreviure, com hem vist al capítol anterior, en un entorn amb molts impactes negatius que afecten l'espai agrari i condicionen la viabilitat de les explotacions agràries (per l'Equip Redactor del PTMB (1999), en aquestes zones la productivitat agrícola té un interès merament complementari i s'han dictat normes de protecció ambiental que poden arribar a limitar certes tècniques de conreu). Així doncs, en definitiva, podrien integrar-se en el conjunt d'espais oberts, d'una banda, el sòl agrícola on les rendes de l'activitat són significatives, garantint-ne la protecció i promoció i, d'altra banda, aquells altres espais que combinen la tradició agrícola amb l'interès paisatgístic.

3.1.3.2 Àrea Urbana de Toulouse

Els espais agrícoles de l'àrea de Toulouse són diversos i es localitzen majoritàriament a la corona periurbana, encara que també en trobem als suburbis de la ciutat. Essencialment, es caracteritzen per un paisatge amb predomini de camps oberts. Tot i l'existència d'alguns trets

---

³⁰ Per a més informació sobre els municipis integrants de les set comarques de la RMB o les comunes de l'AUT, com pot ser per exemple les dades referents als diferents cultius presents als censos agraris catalans i francesos (nombre d'hectàrees per cultiu) o la distribució de la població activa per sectors econòmics, vegeu les taules de l'Annex.

fonamentals (poca presència de bardissa i de tanques), els paisatges agrícoles de la regió (coneguda també com a *le toulousain*), es diferencien segons criteris bàsicament topogràfics (relleu, naturalesa dels sòls...), però també es distingeixen per les pràctiques de cultiu o el nivell d'ocupació urbana que hi trobem.

Destaquen els paisatges agrícoles ondulats del *terrefort* al vessant est i nord, on hi ha una alternança de turons i de petites valls caracteritzats pels cultius extensius, on subsisteixen alguns prats, boscos i bardissa. Al vessant sud, al Lauragais, també hi trobem paisatges ondulats i boscosos, mentre a l'oest hi ha grans cultius sobre terrasses al·luvials, grans parcel·les en policultiu, sobre terrenys plans, on les bardisses han desaparegut (sovint ofereixen paisatges relativament monòtons). El paisatge de *maraiçage* (hortalisses i incipient arboricultura), al nord de la ciutat, és poc homogeni i està molt degradat. Cal dir que aquestes unitats paisatgístiques s'estructuren al voltant d'un patrimoni arquitectònic important, les granges (*ferme, borde*), memòria d'un patrimoni i d'un llinatge que queda reflectida en el tipus de construcció.

Per regla general, els paisatges agrícoles de l'aglomeració de Toulouse constitueixen paisatges oberts (grans superfícies oferint un camp de visió important, amb una bona apreciació de l'horitzó). Puntualment, a tocar de zones de xalets, les parcel·les agrícoles són més reduïdes i esquarterades per l'establiment d'urbanitzacions de cases unifamiliars (sobretot a la corona periurbana). Amb un ús quasi exclusiu dedicat a la producció agrícola, aquests espais segueixen, des de fa vint anys i més, una tendència clara al retrocés sota la pressió d'una creixent urbanització, sobretot a l'oest de Toulouse, afavorit pel poc relleu que hi ha "extensió dels xalets, de les zones d'activitat, traçat de noves infraestructures (carreteres)...". Com a signes visibles de la fragilitat i de la mutació, el *gel de terres* (bloqueig de terres), els erms i l'abandonament de les construccions marquen puntualment aquests paisatges.

El parcel·lari és relativament geomètric: els camps són de forma rectangular o més llargs que amples i disposats en llenques. El tipus d'organització de les terres es caracteritza per l'existència d'una trama poc marcada i per una disposició de tipus mosaic. El tipus de construccions arquitectòniques també influeix en el paisatge agrícola. Al voltant dels nuclis de població antics s'instal·len urbanitzacions, com per exemple als masos o bastida de Léguevin, així com a l'extensió urbanitzada dels marges d'aquest àmbit. Moltes vegades, les urbanitzacions són ben a prop de les grans propietats i finques agrícoles, allunyades dels nuclis de població i localitzades en un paisatge agrícola molt marcat.

Com es diu a l'*Atlas photographique et cartographique du paysage de l'Agglomération Toulousaine*³¹ (*Géo-Action*, 1995), en un context de pressió urbana cada cop més important, els paisatges agrícoles de l'aglomeració tolosina constitueixen un valor que convé mantenir dins

---

³¹ *Atlas fotogràfic i cartogràfic del paisatge de l'Agglomeració Tolosina.*

l'entramat urbà. El creixent interès dels habitants de l'Àrea Urbana pels seus paisatges agrícoles es tradueix en una percepció positiva d'aquests àmbits de transició paisatgística, espais periurbans que no són completament agrícoles però tampoc plenament urbans. Descoberts a partir d'un coneixement lineal i parcial mitjançant els desplaçaments quotidians de les persones que treballen a Toulouse o a la seva perifèria, els paisatges agrícoles són també freqüentats en el marc de les activitats d'oci, de passejades i d'esport en el conjunt de l'Àrea Urbana. A l'*Atlas*, es planteja la necessitat de preservar els espais rurals periurbans en la tendència a la urbanització creixent dins l'àmbit metropolità, com a zones d'esponjament. Tal com passa a la Regió Metropolitana de Barcelona, de mica en mica, els espais agraris queden relegats a un paper marginal i els plans d'urbanisme no els consideren com a valors que cal preservar. A l'*Atlas* es ressalta que aquests espais que considera com a propis d'una agricultura intersticial, són importants amb vista a mantenir un equilibri, fent la funció de connectors ambientals en uns entorns altament urbanitzats (*Atlas photographique et cartographique du paysage de l'Agglomération Toulousaine (Géo-Action, 1995)*). Tot i així, cal tenir en compte que la situació a la Regió Metropolitana de Barcelona és molt pitjor per la intensa vocació industrial de Catalunya, i el desequilibri entre la presència d'espais agrícoles i els espais urbanitzats és molt més contundent, sobretot en algunes comarques (Vallès Occidental o Baix Llobregat, per exemple).

La tradició rural del *pays toulousain* es plasma en el predomini dels espais rurals sobre la resta, ja que, com hem dit, aquests cobreixen el 88% de la superfície. Històricament, l'Àrea Urbana de Toulouse s'ha caracteritzat per la seva condició rural, ja que, de fet, la urbanització més intensa només ha tingut lloc al voltant de la ciutat. Els grans cultius de cereals i d'oleoproteínics són els de més implantació (INSEE-AUAT, 2002, p. 30).

A l'Àrea Urbana trobem cinc grans regions agrícoles. Les planes i vessants del Lauragais, a l'est i al sud-est, i de Volvestre i de Gers, han preservat les seves explotacions i estructures agrícoles, orientades essencialment cap a la producció de cereals. A l'oest, les valls i les terrasses de la Garona han experimentat una tendència negativa a causa de la desaparició de la ramaderia i per la manca de qualitat agronòmica de les terres, unida a la mida reduïda de les explotacions (només es mantenen les empreses agràries amb una bona infraestructura per al reg). Al nord, l'horticultura es manté al llarg de la riba de la Garona, al triangle Saint-Jory—Saint-Caprais—Merville. A prop, la terra vitícola de l'AOC Côtes du Frontonnais, finalment, veu com creix la seva popularitat. Nous productes destinats al mercat tolosí i noves activitats es desenvolupen igualment: punts de venda i accés obert a les granges, gestió de l'espai... (INSEE-AUAT, 2002, p.112).

Pel que fa als boscos i altres entorns naturals, com hem dit, només representen el 5,5% de la superfície de l'Àrea Urbana de Toulouse. Les grans unitats forestals són poc freqüents: Bouconne a l'oest, Buzet al nord-est i els conjunts de boscos de Volvestre al sud i de Lomagne

al nord-oest. Les altres unitats de bosc uneixen el territori agrícola i es troben sovint associades als cursos d'aigua o a les zones amb vessants on el relleu abrupte fa difícil la pràctica de l'agricultura (INSEE-AUAT, 2002, p. 31).

A l'*Atlas photographique et cartographique du paysage de l'Agglomération Toulousaine* també es destaquen diversos àmbits d'estudi dins l'Àrea Urbana:

- a) la **terrassa mitjana** (*moyenne terrasse*): municipis de Léguevin, Brax, Pibrac, La Salvetat, Mondonville, Aussonne, Cornebarrieu...

Entre la vall de l'Aussonelle i limitant amb el bosc de Bouconne, trobem paisatges agrícoles de cultius extensius en retrocés, poblets i patrimoni arquitectònic, amb una urbanització encara continguda, tot i que dispersa i sempre creixent. Trobem, també, el rierol de Courbet al sud i el de Gajéa al nord i destaca la proximitat de l'aeroport a Cornebarrieu.

Com a d'altres llocs de l'Àrea Urbana, l'activitat agrícola rivalitza amb una futura urbanització. Hi ha projectes viaris com la ronda Oest o la desviació de Léguevin. També es planteja revaloritzar el patrimoni arquitectònic i la riquesa de la xarxa hidrogràfica, mitjançant una política de gran enclavament (*grand site*) al bosc de Bouconne.

- b) la **terrassa baixa** (*la basse terrasse*): municipis de Plaisance, Tournefeuille i Colomiers, entre d'altres. Hi destaquen els impactes urbanístics, la ubicació d'indústries o el desenvolupament de la indústria aeronàutica. A Plaisance i Tournefeuille hi ha hagut un progrés ràpid de la urbanització al voltant dels nuclis de població (zona d'oci de La Ramée). La zona de Colomiers és, junt amb Blagnac, la zona industrial de la riba esquerra on s'ha ubicat la indústria aeronàutica; hi trobem, també, una urbanització antiga i important amb grans conjunts i zones urbanitzades, encara que caldria evitar l'elevada densitat de les construccions. L'alteració del talús boscos, de la riba del riu Touch i del canal de St. Martory, manté i provoca mutacions de les parcel·les agrícoles intersticials.
- c) la **vall de la Garona abans de la ciutat** (*la vallée de la Garonne avant la ville*): municipis de Portet, Roques o Pinsaguel, prop de la Garona i les seves ramificacions. Àmbit on trobem graveres, zones comercials i d'activitats.
- d) el **vessant sud** (*le coteau Sud*): municipis de Vieille-Toulouse, Pechbusque, Vigoulet-Auzil, Clermont, Goyrans, Lacroix-Falgarde, Aureville, Mervilla, Rebigue...

A la zona de Vieille-Toulouse, Pechbusque i Vigoulet-Auzil, hi trobem un espai d'un gran qualitat paisatgística, amb vistes sobre l'aglomeració, petits nuclis de població damunt dels turons i residències de luxe en "extensiu" (grans parcel·les disseminades). A la zona de Clermont, Goyrans i Lacroix-Falgarde, a la riba dreta de l'Ariège, sota un penya-segat al·luvial, hi trobem paisatges boscosos i agrícoles de qualitat amb una urbanització encara limitada, ja sigui en urbanitzacions, ja sigui més disseminada.

A la zona d'Aureville, Mervilla i Rebigue hi trobem petites valls cultivades i boscoses, reserves de natura i poca urbanització però amb tendència a la parcel·lació excessiva. En tot l'àmbit, es mira de preservar uns paisatges agrícoles de qualitat, supervisant el procés d'urbanització. També s'hi desenvolupen activitats d'oci.

e) **la vall de l'Hers abans de Toulouse** (*la vallée de l'Hers avant Toulouse*): municipis de Pompertuzat, Pechabou, Castanet-Tolosan, Auzerville-Tolosane, Ramonville, Labège, Escalquens... Es correspon al Lauragais, que ve de "llaurar" en occità, i en tot l'àmbit es mira de preservar tant el Canal du Midi com els entorns naturals de la pressió urbanística.

f) **el vessant Nord** (*le versant Nord*): municipis de Bruguières, Gratentour, Pechbonnieu, Montberon, St-Loup, St-Génies, Castelmaurou, Beaupuy, Rouffiac...

A Bruguières, Gratentour, Pechbonnieu, Montberon, hi trobem una urbanització continguda a la falda de la pendent, al peu del vessant; també hi ha espais agrícoles i una franja boscosa al capdamunt, i algunes vistes del nord de l'aglomeració.

A St-Loup i a St-Génies hi trobem el mateix esquema d'urbanització però el vessant està tallat pel Pichounelle, creant perspectives particularment interessants. El bosc de Preissac marca aquest sector.

A Castelmaurou, Beaupuy i Rouffiac, al capdamunt del vessant, hi trobem espais agrícoles de qualitat i alguns bonics boscos com el de Preissac. Hi trobem, també, una urbanització encara limitada i algunes grans propietats.

g) **la vall de la Garona després de la ciutat** (*la vallée de la Garonne après la ville*): municipis de Beauzelle, Blagnac, Gagnac, Seilh, Fenouillet...

A Beauzelle i Blagnac, a la riba de la Garona i a les seves ramificacions, hi destaca una urbanització antiga (xalets i habitatges col·lectius...) o l'impacte de l'aeroport i de les zones d'activitat.

A Gagnac, Seilh i Fenouillet, hi trobem municipis a vora del riu, amb les seves ramificacions i meandres. També hi ha graveres, algunes parcel·les d'hortelans i petits pobles amb una urbanització encara limitada, a més del golf de Seilh.

L'ocupació agrícola de l'Àrea Urbana de Toulouse es caracteritza per les seves diverses identitats i les produccions vegetals de qualitat. Tot i la nova tendència a la diversificació de les activitats, les evolucions dels deu darrers anys plasmen les fragilitats estructurals d'aquesta agricultura, confrontada cada vegada amb més intensitat al fenomen de l'expansió urbana. Cal tenir en compte que la superfície agrícola utilitzada (SAU) disminueix inexorablement, tal com passa a la Regió Metropolitana de Barcelona, tot i que és al pol urbà on el descens és més important (un 28% menys de SAU entre 1979 i 2000, mentre que a la corona periurbana la disminució només és del 7% entre aquests anys). L'any 2000, la SAU arriba a 250.000 ha a l'Àrea Urbana. A l'est, al sud i a l'oest, els turons han limitat l'extensió urbana, preservant al seu lloc les estructures agrícoles. Les valls i terrasses de la Garona han sofert un impacte més gran. Com veurem, la zona d'horticultura del nord de Toulouse, que abans es trobava a tocar de la ciutat, desapareix de mica en mica pel procés urbanitzador.

L'any 2000, es recensen 5.337 explotacions a l'Àrea Urbana: en vint anys, el seu nombre ha disminuït un 44%, arribant a un 56% menys al pol urbà, mentre que a la corona periurbana la disminució només és d'un 41%³². Aquesta davallada és resultat de la crisi agrícola, molt accentuada al pol urbà, i del reagrupament de les estructures. De fet, l'evolució de les superfícies mitjanes confirma aquest fenomen: es comptabilitzen 49 ha de mitjana per explotació a l'Àrea Urbana l'any 2000, contra 33 ha l'any 1979, una superfície que és superior a la corona periurbana (68 ha l'any 2000) respecte al pol urbà (30 ha). Aquest augment és degut sobretot al lloguer de noves terres. La superfície arrendada creix un 45%, sobretot a la corona periurbana, ja que per a la pagesia és un sistema més flexible que no pas la propietat (*faire valoir direct*). La pressió urbana, l'especulació per les terres, l'alça dels preus, accentuen la fragilitat i la manca d'inversions en el sector agrícola.

Tot i aquests elements negatius, l'agricultura periurbana tolosina té algunes contrapartides positives: qualitat dels sòls, recursos en aigua i xarxa de reg que permet una producció vegetal predominant. Els sòls d'al·luvions de la vall de la Garona són particularment favorables a l'horticultura. La superfície en terres llaurades es manté, arribant al 94% de la SAU l'any 2000, mentre que les pastures tenen poca presència (4% de la SAU) i tendeixen a disminuir. El nombre d'explotacions de ramaderia bovina, situades quasi exclusivament a la corona periurbana, està en franca disminució els darrers vint anys (81% menys). Aquesta activitat només representa algunes unitats especialitzades que sovint tenen problemes de

---

³² Al conjunt de França, es passa de 1.263.000 explotacions el 1979 a 680.000 l'any 2000 (SCEES-INSEE).

convivència amb els espais urbanitzats més propers. L'arrendament de bestiar (*cheptel*) (prop de 30.200 bovins l'any 2000), segueix la mateixa tendència, tot i que s'observa un increment de la talla mitjana dels ramats amb relació a vint anys enrere.

Per altra banda, segons l'INSEE i l'AUAT, l'any 1999 els actius agrícoles no representaven més d'un 1% de la població activa a l'Àrea Urbana, i un 5% de la població activa de la corona periurbana, contra, respectivament, un 2% i un 9% l'any 1990. S'observa, així doncs, una disminució en vint anys d'un 30% dels actius. Aquesta disminució és més important entre els agricultors-caps d'explotació (37% menys a l'Àrea Urbana entre 1990 i 1999), mentre que el nombre d'obrers agrícoles es manté globalment: una davallada a la corona periurbana compensa un increment al pol urbà. La població agrícola, tal com passa a la Regió Metropolitana de Barcelona, està envellida: només un 19% dels pagesos tenien menys de 40 anys l'any 2000 i un 41% tenien 55 anys o més, fenomen que s'accentua al pol urbà. Això provoca un gran problema pel que fa a les possibilitats de successió a les empreses agrícoles, conflicte també molt present a Catalunya i al conjunt del món occidental. Les instal·lacions, de fet, no compensen les jubilacions. La davallada en la taxa d'activitat agrícola, a més, s'accelera per un clar augment de l'activitat a temps parcial: l'any 2000, els caps d'explotació a temps complet representen menys d'un pagès sobre dos (INSEE-AUAT, 2002, p.112–113).

3.2 LES ZONES D'ESTUDI: EL MEDI COM UN RECURS PER A L'AGRICULTURA

L'àmbit analitzat a la Regió Metropolitana de Barcelona comprèn els cinc municipis de l'hemidelta dret del delta del Llobregat, és a dir, el Prat de Llobregat, Sant Boi de Llobregat, Viladecans, Gavà i Castelldefels. La zona escollida dins l'Àrea Urbana de Toulouse inclou cinc comunes del nord de la ciutat, a la riba de la Garona: Blagnac, Ausonne, Merville, St-Jory i Grenade.

Alhora, també hem afegit com a àmbits d'estudi de la Regió Metropolitana de Barcelona, la zona de Gallecs al Vallès Occidental i l'espai agrari de les Cinc Sènies a Mataró (Maresme). I pel que fa a l'Àrea Urbana de Toulouse, també hem estudiat l'àmbit d'influència del SICOVAL, al sud-est de l'aglomeració urbana. El funcionament d'aquests espais secundaris, però, serà analitzat al capítol 5, referent al planejament i als conflictes d'usos del sòl.

3.2.1 El delta del Llobregat³³ (Àrea 1)

3.2.1.1 Introducció

La comarca del Baix Llobregat, emplaçada a la part central de la costa catalana, en una posició geogràfica d'uns 41° 40' nord i 2° 10' est, comprèn la vall mitjana i baixa del riu Llobregat, amb una forma semblant a un triangle, i es constitueix com una faixa de terra llarga i estreta, estirada al llarg del curs del riu, que en algun indret no fa més de 5 km d'ample³⁴. S'estén des del congost del Cairat, on comença aquest territori estret i llarg, fins a la base on hi ha el delta del riu. Precisament, com hem dit, són els cinc municipis del Delta els que centraran l'interès del present estudi³⁵.

La superfície total del Baix Llobregat és de 486,10 km². Els 29 municipis que formen la comarca es troben dins l'aglomeració configurada al voltant de Barcelona i de les infraestructures, equipaments i serveis d'àmbit metropolità. L'estratègica situació del Baix Llobregat com a territori adjacent i d'entrada a Barcelona, n'ha fet un espai de suport de gran part de la xarxa de comunicacions amb altres territoris de Catalunya i de l'Estat i en un dels territoris de Catalunya que, en estreta relació amb la dinàmica expansió de Barcelona, més s'ha transformat des de la segona meitat del segle XX (ICC, 1995, p.16).

Les grans transformacions demogràfiques, econòmiques i d'usos del sòl de les últimes dècades, amb un increment de la diversitat i especialització del territori, han provocat que al Baix Llobregat, amb un 1,5% del territori català, hi visqui amb una diversa composició cultural el 10% de la població catalana, i sigui, amb una creixent terciarització del territori, una de les tres primeres comarques industrials de Catalunya. Amb la inclusió del seu espai dins de l'Àrea Metropolitana, el territori comarcal, caracteritzat per la gran diversitat dels paisatges, es veu abocat a un difícil equilibri entre la seva identitat i el fet metropolità que se superposa a la realitat local i comarcal.

En el conjunt de la regió es poden diferenciar quatre territoris amb una certa identitat: el Delta, la vall baixa, el sector de Garraf-Ordal i la zona nord. El sector que ens interessa per a aquesta investigació, el Delta, aplega els territoris que ocupen el ventall al·luvial que el Llobregat ha construït al llarg del quaternari. Es tracta d'una unitat física clara que engloba un conjunt de municipis que situen el nucli urbà a redós del massís de Garraf (Sant Boi, Viladecans, Gavà i Castelldefels) i el del Prat, al bell mig del Delta, formant la franja litoral. Es caracteritza per la topografia plana, la riquesa dels aquífers, la fertilitat dels sòls agrícoles, el

---

³³ Respecte a aquest espai, també val la pena donar un cop d'ull a l'obra de Tobaruela i Sans (2003) *El delta del Llobregat. Terres d'oblit*, a través de la qual el lector pot fer una aproximació a la dura realitat deltaica, en un llibre líric i una mica romàntic, però alhora ple de sensatesa i honradesa.

³⁴ Vegeu mapa 2 de l'Annex.

³⁵ Bona part de la informació utilitzada en aquest capítol prové de l'ICC (1995) i, en menor grau, de Rosés (1989), Rebagliato (1969) o altres autors com Codina (1971).

creixement demogràfic, la indústria i els serveis (especialment com a municipis costaners, tant per al turisme com per a la població de la conurbació barcelonina), i la proximitat a Barcelona (ICC, 1995, p.16).

En definitiva, el Baix Llobregat és un territori clarament mediterrani que s'estén des de la desembocadura del Llobregat, que ha construït un front de delta de 23 km (19 dins la comarca), fins a la muntanya de Montserrat, on hi ha els relleus més importants, per sobre dels 1.000 metres. El seu caràcter mediterrani es concreta amb un clima d'estius càlids i secs, tardors i primaveres plujoses i hiverns suaus. El territori comarcal presenta també grans contrastos geològics, des de les pissarres, calcàries i esquistos del paleozoic fins als al·luvions més recents al Delta. El riu, els aqüífers i les fèrtils terres han estat decisius en el desenvolupament de la zona.

3.2.1.2 El marc físic

El riu Llobregat determina i configura el paisatge de la regió, essent un gran potencial de riquesa i un dels principals trets d'identificació de la comarca. El riu, des del congost del Cairat fins al mar, talla totes les unitats estructurals que troba, ubicades paral·lelament a la línia de costa de NE a SO. Cadascuna de les grans unitats morfològiques de la zona estan constituïdes de materials geològics molt variats que ofereixen possibilitats molt diferents per a l'aprofitament del sòl i l'ocupació humana. Els sediments amb major extensió a la comarca són del quaternari. Les seves principals característiques són: la bona qualitat com a terres de conreu, la utilització de les sorres i graves com a material de construcció i d'alguns sediments més fins per a la fabricació de rajols, i l'interès aqüífer d'aquests materials, molt permeables. Contràriament, el perill d'inundació de les terres més baixes ha determinat que els antics nuclis urbans es construïssin, llevat del Prat, en zones més elevades, a recer de les inundacions (ICC, 1995, p.89).

Podem dir que el delta del Llobregat ha estat format pels materials arrossegats durant segles pel riu. El conjunt recrea una plana que s'obre en forma de triangle, formant un delta de 90 km² amb una línia de costa arquejada entre Montjuïc i Castelldefels. Segons Rebagliato (1969, p.455), serien els terrenys de la comarca de més interès econòmic: per l'aportació de materials pel riu Llobregat al llarg del quaternari i per la riquesa agrícola dels seus terrenys tot al llarg de les terrasses de la vall baixa fins al Delta. El creixement del Delta no ha estat constant ni sempre en la mateixa direcció (el riu ha canviat diverses vegades de desembocadura), sobretot perquè el Llobregat té un règim torrencial i un cabal que varia durant les èpoques de l'any i d'any en any.

La zona de la desembocadura es va formar majoritàriament durant l'holocè, després de la darrera glaciació. Es creu que la plana deltaica, constituïda per materials sedimentaris aportats

pel riu (argiles, llims, sorres), s'ha anat configurant durant més de 10.000 anys, en fràgil equilibri entre l'embat del mar, les oscil·lacions del nivell de les aigües i l'aportació de nous materials pel riu³⁶. També hi han incidit la redistribució dels sediments pels corrents litorals, amb el sorgiment de braços de sorra que van encerclar superfícies d'aigües marines. Llacunes i albuferes, amb estrats d'origen fluvial o marí, s'han anat formant fruit d'aquestes dinàmiques: aïllament respecte del mar creat per barres de sorra, taponament de la desembocadura de rieres i torrents, inundacions periòdiques sobre un terreny pla i permeable i llacunes a partir de braços de riu desapareguts... La construcció del Delta, i especialment de la seva part superficial, és un petit exemple dels canvis de configuració del territori a través de l'evolució geològica, per causes naturals o humanes (ICC, 1995, p.88).

Actualment, el Delta està en regressió, o, més ben dit, el seu creixement s'ha alentit: això es deu a diversos factors, sobretot a conseqüència de l'activitat i les intervencions humanes. A tota la zona hi ha hagut una acció intensiva de l'ésser humà, en forma de dessecació de llacunes i maresmes, roturacions, instal·lacions industrials, urbanitzacions, activitats extractives i abocadors i noves infraestructures. Així, el cabal del riu ha disminuït perquè la indústria i l'agricultura en fan servir l'aigua i això fa que les aportacions que arriben al mar siguin menors. A més, amb la construcció de rescloses per controlar les avingudes del riu i per a altres finalitats, com ara el regatge i la producció d'electricitat, molts materials sorrencs que arrossega queden immobilitzats. En general, ha disminuït el nivell de l'aigua subterrània per les extraccions per al proveïment. L'ampliació del port, per exemple, també bloquejarà l'arribada de sediments amb les corrents marines i provocarà una regressió encara més ràpida de la línia de costa i del conjunt del Delta, en un procés que ja es va iniciar amb la construcció d'espigons a la zona.

El Delta resultant de tota aquesta dinàmica es compon de sectors ben diferenciats (Rebagliato, 1969, p.457)³⁷: la **ribera**, la **terra**, la **marina** i les **sorres**. La **ribera** és la part més propera al riu i, per tant, la continuació de la terrassa inferior de riu amunt. L'abundància de sòls argilosos i l'aigua tan a l'abast fan que, malgrat el perill constant de riuades, hagi estat conreada des de molt antic i amb molta intensitat. La **terra** és la part més seca del Delta. La **marina**, que es coneix pel color fosc i l'olor forta dels sòls húmics, ocupa una franja estreta prop del riu, però a ponent s'eixampla fins al massís del Garraf (és la zona d'aiguamolls); quan el Delta central progressava en punta, una fletxa de sorra, segons sembla, tancà l'entrant que feia el mar per aquesta banda i el convertí en una maresma, l'últim residu de la qual fou l'estany de la Murtra. Les **sorres**, de llevant fins a migjorn, van terraplenant les maresmes, amb petits cordons de

---

³⁶ Rebagliato (1969) sosté que, en temps dels romans, el litoral deltaic estava situat probablement arran del camí antic de València, a uns tres quilòmetres de la costa actual (hi ha qui diu que el Delta es va formar a l'època romana i que des d'aleshores ha anat creixent d'una manera irregular).

³⁷ Cal tenir en compte, però, que quan aquest autor va elaborar el seu estudi sobre el Baix Llobregat, inclòs a la *Geografia de Catalunya* de Solé i Sabarís, les infraestructures del Pla Delta encara no s'havien desenvolupat.

dunes de 6 a 8 m d'alçada paral·lels a la platja que arriben al sector de Castelldefels i s'enfilen pel massís del Garraf. Les dunes s'han fixat, al llarg del temps, amb plantacions de pins.

Precisament, cal dir, en aquest sentit, que el Delta oriental, o més aviat, central³⁸, és completament planer, fins al punt que només el retall paleozoic de Sant Boi supera els 25 m d'altitud. Això ha plantejat problemes greus de drenatge i de dessalació al llarg del temps que tradicionalment es resolien amb plantacions d'arròs, les quals originaven un paisatge amb claps itinerants negats. Aquesta situació va afavorir la irrupció del paludisme, una epidèmia que també era provocada per l'existència dels estanys deltaics, l'amarament del cànem amb les aigües evacuades al riu de la vall baixa esquerra, la manca de sortida al mar del canal de la Dreta, els vedats de caça i pesca... Un cop desaparegut el cànem, però, allargat fins al mar el desguàs del canal, transformats els vedats en conreus gràcies als pous artesianes, el paludisme —i el tifus com a complement— persistí amb caràcter endèmic fins que desaparegué el conreu de l'arròs³⁹. En definitiva, el resultat de l'activitat humana ha estat, en molts casos, la dessecació d'aquests aiguamolls com a mesura higiènica i per dur a terme pràctiques agràries (la Murtra, el Remolar-Filipines, la Ricarda i ca l'Arana són les llacunes litorals més emblemàtiques que han arribat fins als nostres dies). L'avanç del Delta, així doncs, ha estat una constant fins a la segona meitat del segle XX. És a partir d'aleshores quan s'inicia una regressió que sembla imparable.

3.2.1.3 La climatologia

El clima del Baix Llobregat és, en general, mediterrani marítim: estius secs i calents i hiverns més suaus, amb uns màxims pluviomètrics a principi de tardor i alguna vegada a la primavera. Hi ha una varietat de situacions meteorològiques extremadament rica, produïdes per la seva localització i, també, per l'heterogeneïtat geogràfica de la comarca. De fet, el seu emplaçament propicia un predomini de vents al llarg de la vall⁴⁰.

El règim de temperatures del Baix Llobregat és suau per la influència marítima. A l'estiu, a les zones litorals, les temperatures rarament sobrepassen els 30 °C. Al Prat de Llobregat els valors mitjans de les màximes diürnes són de 27,3 °C al juliol i de 27,4 °C a l'agost, mentre que els valors mitjans de les mínimes oscil·len entre 18 °C i 19 °C. L'oscil·lació

---

³⁸ Segons Rebagliato, el Barcelonès seria el veritable Delta oriental.

³⁹ En èpoques d'escassetat alimentària al país, en la Guerra Civil o en les guerres mundials, l'endèmia rebrotava. Hom la donà per vençuda, gràcies a les noves tècniques sanitàries, el 1943 pel que fa al paludisme, i el 1950 per al tifus. El 1962 es conreaven encara 33 hectàrees d'arròs, però el 1968 havien desaparegut, almenys a escala fiscal. Segons Codina (1971), el problema de les epidèmies, inclòs el còlera, va ser especialment intens al llarg del segle XIX. Pel que sembla la construcció del Canal de la Dreta, amb desguassos deficients que generaven inundacions a la zona, hauria potenciat el problema.

⁴⁰ A l'estiu, la marinada, que remunta tota la comarca i forma núvols convectius i boires que arriben fins a les muntanyes de la Serralada Prelitoral, sol provocar, durant el dia, vents que al Delta són del SSO i vall amunt passen a ser del S o SSE (les nits resten en calma o bufen terrals del nord, fluixos, prop del Delta). A l'hivern, per contra, la marinada pràcticament només es limita a la zona costanera: són més freqüents les irrupcions d'aire del nord (vents de NNO, seguint la direcció de la vall, provinents de l'interior del país).

tèrmica diürna, relativament baixa a la costa (uns 9 °C al Prat), augmenta ràpidament cap a l'interior i torna a disminuir a les zones altes. La temperatura mitjana del Prat és de 15,6 °C (la mitjana hivernal arriba als 10 °C). És una temperatura fresca, més baixa que la de Castelldefels i Barcelona, perquè el Delta es manté obert a tots els vents (a Sant Boi, per exemple, la mitjana és de 16,3 °C). El règim de precipitacions del Baix Llobregat és molt semblant al que s'enregistra a la façana mediterrània de Catalunya. Les quantitats anuals recollides oscil·len entre els 570 i 610 ml (al Prat es recullen 530 ml). La distribució anual de les precipitacions presenta uns clars mínims a l'hivern i, sobretot, a l'estiu, i uns màxims a les estacions intermèdies⁴¹. Molt sovint es produeixen inundacions catastròfiques (vegeu foto 3 de l'Annex), com desgraciadament es va poder constatar durant la tardor de l'any 2002 (es van perdre collites senceres). Per altra banda, tenint en compte tota la temporada, l'evaporació és més elevada que les precipitacions, fet que s'agreuja a l'estiu, quan les precipitacions són menors. Segons Rebagliato (1969, p.458), les pluges solen venir de garbí i, al sector litoral, de llevant.

3.2.1.4 La hidrologia

Com dèiem abans, la xarxa hidrogràfica de la comarca, òbviament, té per eix neuràlgic el Llobregat, que s'ha constituït com a eix motriu dels canvis econòmics que ha viscut la comarca. Tot i néixer al Pirineu, es comporta com un riu mediterrani⁴². A Martorell, el Llobregat rep l'aportació del riu Anoia. Passat el seu congost, la vall baixa del Llobregat forma un ampli passadís entre els massissos litorals de Garraf i Collserola, i, en arribar a Sant Boi i Cornellà, la plana s'obre al Delta. A la part baixa del curs del riu, a la vora esquerra, hi ha el canal de la Infanta Carlota, inaugurat l'any 1819, d'uns 17 km de llarg (de Molins de Rei al sud de Montjuïc) i amb una concessió de 4,2 metres cúbics per segon d'aigües per al reg agrícola: tot i la seva funcionalitat per a l'agricultura, sembla, però, que als seus inicis va ser aprofitat per les farineres de la zona (Codina, 1971). Encara que actualment no arriba a regar un miler d'hectàrees dins la comarca, va ser pensat per regar-ne més de 3.000 (Rosés, 1989). A l'altra vora hi ha el canal de la Dreta, que data de l'any 1855 i recorre uns 14 km entre Sant Vicenç dels Horts i la platja. És de caràcter agrícola, tot i que, com al de la Infanta, també s'hi hagi anat imposant un ús industrial. El seu cabal teòric, segons Rosés, és inferior al del canal de la Infanta (3,75 m³/s), si bé per a Codina (1971) és superior. Rosés afirma que el canal de la Dreta rega les poblacions del Delta, en una àrea que havia superat les 4.500 ha però que a la dècada de 1980

---

⁴¹ Tot i haver-hi diferències importants entre un any i un altre, el màxim primaveral és més acusat a l'interior, mentre que prop de la costa les precipitacions més intenses es donen a la tardor. Al Prat, per exemple, hi plou més a l'hivern que a l'estiu, i a la tardor més que a la primavera.

⁴² La conca del Llobregat pertanyia, a finals de la dècada de 1980, a la Confederació Hidrogràfica dels Pirineus Orientals. Té una longitud de 156,50 km i una àrea de 4.948 km quadrats.

arribava només a les 3.000 ha⁴³. Com veurem a l'últim capítol, però, municipis com Gavà i Viladecans són regats mitjançant el sistema de corredores, la creació de nous pous a l'espai agrari o per capillaritat a les zones sorrenques (aprofitament de l'aigua dels aquífers superficials per processos naturals d'evapotranspiració).

Avui dia, el règim de pluges no és suficient per compensar les pèrdues del Llobregat degudes a l'ús que fan de l'aigua l'agricultura i la indústria, pel regatge i el consum urbà de l'àrea de Barcelona. L'empobriment del riu s'accentua aigües avall i es posa en perill, fins i tot, la salubritat pública en èpoques de sequera, quan el volum d'abocaments contaminants és més gran que les aportacions del riu. Després, també hi ha les inundacions com a fenomen contrari: a la tardor, durant alguns dies, els cabals poden ser de desenes de m³/s, quan les aportacions dels afluents i els torrents creixen considerablement⁴⁴. El Llobregat, com bona part dels rius catalans, té una forta irregularitat, que és palesa en les diferents aportacions anuals. La torrencialitat és una característica lligada al règim hidrològic, conseqüència de l'organització i l'estructura de la conca, que provoca avingudes periòdiques amb cabals punta molt elevats (ICC, 1995, p.96–97).

Fora de la conca del riu Llobregat i la seva xarxa tributària, la més important a la comarca, als sectors més interns i meridionals del Garraf es desenvolupa una xarxa hidrogràfica que vessa directament al mar. Alguns cursos superficials provinents, també, de l'aurèola impermeable d'aquesta zona o de les planes litorals, arriben al Delta per separat. A part de rebre l'aflluència de l'Anoia, la xarxa tributària del Llobregat s'enriqueix, també, més enllà del congost del Cairat, amb un conjunt de rieres i torrents. Les rieres que baixen de les muntanyes situades entre Castelldefels i Sant Boi, llevat de la dels Canyars, es difuminen en entrar al Delta, aboquen les seves aigües a la xarxa de drenatge d'aquest. A començaments dels anys noranta se n'inicià la canalització, derivant-ne algunes cap a altres. Finalment, les que travessen el Delta fins al mar són: la dels Canyars, la de Sant Climent i la Roja, a més del canal de la Bunyola, que desguassa bona part de les aigües al Prat. Sovint, però, els aiguats provoquen destrosses a causa de la mala canalització d'aquestes rieres. Per altra banda, la presència d'aigua en la xarxa de drenatge excavada del Delta, que aboca als estanys, és permanent des de la meitat d'aquest al mar, ja que hi aflora l'aquífer superior. Segons l'ICC, aquesta xarxa va permetre la conquesta del Delta per a l'activitat humana.

Els estanys i els aiguamolls del Delta constitueixen punts d'aigua superficial distribuïts antigament per tota la plana deltaica, especialment prop de la costa. També alguns clots d'antigues extraccions d'àrids, drenatges o el canal olímpic, han esdevingut estanys artificials, gràcies a la proximitat dels nivells piezomètrics de l'aquífer superior. Com dèiem, l'origen dels

---

⁴³ Per a més informació sobre aquests dos canals, vegeu Rosés (1989), Pomés (2001) o l'ICC (1995). Per conèixer més detalls de la seva evolució històrica, vegeu Codina (1971).

⁴⁴ L'aigua caiguda sobre la conca del Llobregat representa un valor mitjà de 3.216,4 hm³ per any, els cabals mitjans que el Llobregat aboca al mar són de 531 hm³ per any, indicador de la baixa densitat de drenatge de la xarxa hidrogràfica, tot i que es produeix una gran infiltració i hi ha una evapotranspiració elevada (ICC, 1995, p.94).

estanyos deltaics pot ser el resultat del desplaçament dels antics braços de riu (avui reblerts però presents en la toponímia com a “rius morts”. Molts estanys, així, tindran formes allargades i perpendiculars a la línia de costa). Altres maresmes i estanyols se situen en depressions immediatament posteriors a la línia de dunes de les platges.

Pel que fa a la hidrologia subterrània, l'aquífer és la unitat hidrogeològica bàsica. Els al·luvials del Llobregat són un conjunt d'aquífers que, amb una extensió d'uns 18 km², comencen al pas del Llobregat pel congost de la Serralada Prelitoral i finalitzen al delta del Llobregat. Estan formats per sorres i graves de la terrassa inferior del riu i estan en comunicació hidràulica amb la seva llera actual. Els pous poden donar cabals d'uns 350–700 m³/h. L'aquífer del Delta presenta una formació semblant a la del delta del Besós, en tres capes superposades (Acebillo, J.; Folch, R., 2000, p.157).

Per altra banda, podem dir que hi ha tres tipus bàsics d'aquífer, tots tres presents a la comarca: el granular, el fissurat i el càrstic⁴⁵ (ICC, 1995, p.97–98). El Delta es caracteritza per l'engruiximent del cos sedimentari al·luvial i l'aparició d'una falca d'argiles i llims impermeables que separa dos aquífers, un de profund i confinat, i un altre de superior o lliure. L'aquífer superior, que s'estén de Cornellà fins al mar, és drenat pel riu, i els nivells piezomètrics alts de la zona central es deuen a la infiltració dels canals de la Infanta Carlota i de la Dreta del Llobregat i dels regs agrícoles. A l'aquífer profund, en ser un aquífer costaner, el contacte entre aigua dolça i aigua salada avança o recula segons la pressió de l'aquífer. Amb cabals superficials disminuïts i fortes extraccions es produeix la intrusió o salinització de les aigües subterrànies. De fet, cal dir que entre els anys seixanta i setanta, el conjunt dels al·luvials del Llobregat va patir una explotació creixent per a diferents usos. Al principi d'aquestes extraccions, l'aquífer es realimentava mitjançant l'aigua que circulava per la llera del riu i, atès que aquesta aigua transportava sals de les mines de Súria i Cardona (a banda d'altres substàncies contaminants), la qualitat de l'aquífer va començar a degradar-se. A la contaminació procedent del riu s'hi ha d'afegir la procedent dels excedents de reg i de residus industrials, entre els quals no falten els dissolvents orgànics. Aquesta casuística ha motivat la degradació del sistema, que apareix penjat per sobre del nivell freàtic (sobretot en estiatge) i amb la seva capacitat de retroalimentació disminuïda (Acebillo, J.; Folch, R., 2000, p.157).

---

⁴⁵ Per a més informació sobre les característiques de l'aquífer, vegeu ICC (1995, p.97–98). Bàsicament, podem dir que no forma un cos continu, sinó que omple diferents cubetes excavades seguint el curs del riu, delimitades per llandars rocosos que estrenyen el pas i dificulten el trascolament subterrani d'una unitat a l'altra. En aquest aquífer, un dels més importants de Catalunya, s'hi destingeixen diferents unitats: la Cubeta d'Abrera, la Cubeta de Sant Andreu, la zona de la vall baixa (Pallejà-Cornellà) i el Delta.

3.2.1.5 El regadiu

Com destaca Rosés (1989), gairebé la meitat del sòl agrícola comarcal era cobert al llarg dels anys vuitanta per una infraestructura de regadiu. Això ha diferenciat el Baix Llobregat de les comarques que l'envolten (només el Maresme el superava en proporció de superfície regada⁴⁶). El pas dels cursos fluvials per la comarca ha comportat que les seves aigües s'utilitzessin per al reg de les planes al·luvials. Segons l'ICC (1995), la superfície regada (54%) supera la meitat de la superfície cultivada. El desenvolupament del regadiu també ha permès regar zones tradicionalment de secà.

El regadiu, base del desenvolupament agrícola comarcal, ha estat possible gràcies a la utilització dels aqüífers de l'àrea més baixa del riu, de pous i, des del començament del segle XIX, com hem vist, a l'existència dels canals de la Infanta Carlota i del canal de la Dreta, segons creuen la majoria dels autors consultats⁴⁷. El sistema de regadiu més utilitzat fins als anys vuitanta ha estat el tradicional, la inundació dels camps mitjançant sèquies i derivacions⁴⁸. Fins aleshores, sols un 3% de les explotacions de regadiu tenien una instal·lació de reg per aspersió, i el goteig, compost per una xarxa de tubs i goters, només estava instal·lat en un 1% (a poc a poc, aquests sistemes més moderns han anat ocupant cada vegada una superfície més gran).

El regadiu era remarcable, segons Rosés, al Prat, Sant Boi i Viladecans. Cadascun d'aquests municipis tenia de 800 a 1.000 ha regades, en total més d'un 50% de l'extensió comarcal, que als anys vuitanta era de 5.300 ha. Gavà, junt amb municipis com Molins, Sant Feliu, Sant Joan i Santa Coloma, també tenia una extensió considerable de regadiu, que oscil·lava de 200 a 500 ha (totes aquestes poblacions es troben a la vora dels dos canals de regadiu abans esmentats). Així doncs, en el conjunt comarcal, el regadiu ocupava fa vint anys, per Rosés (1989), un 46%⁴⁹ de les terres de conreu⁵⁰. L'ICC (1995), però, remarca, tal com ja s'ha dit, que a la part baixa dels municipis de Viladecans, Gavà i Castelldefels, el reg és poc freqüent, ja que el nivell freàtic de l'aqüífer superficial és a pocs centímetres del nivell del sòl⁵¹,

---

⁴⁶ El Barcelonès, amb un 80% de regadiu als vuitanta, no podia entrar en consideració, perquè no arribava a 700 ha de sòl agrícola, mentre que el Garraf i l'Alt Penedès pertanyen a la Catalunya de secà.

⁴⁷ Codina (1971) i Pomés (2001) es refereixen a altres sistemes de reg, com la instal·lació de màquines de vapor elevadores d'aigua, al segle XIX, instal·lades en petites rescloses.

⁴⁸ Sistema de reg tradicional "a tesa", per inundació, ja sigui amb solcs o taules (ICC, 1995). Com veurem al capítol 6, però, els pagesos del Delta parlen de reg "a manta".

⁴⁹ Xifra inferior al 54% proposat per l'ICC (1995).

⁵⁰ Hi havia municipis amb tot o gairebé tot el sòl agrícola regat, com era el cas de Castelldefels, Cornellà, el Prat, Sant Boi, Sant Joan i Sant Vicenç (90-100%).

⁵¹ Codina (1971) parla dels mètodes de reg que aquests tres últims municipis del Delta occidental, Viladecans, Gavà i Castelldefels, van haver de desenvolupar, a través de les sínies amb tracció animal o, fins a principis de segle XX, amb les aspes de vent per als pous artesianes. Més endavant, quan el nivell piezomètric de l'aigua havia davallat a tot arreu, es faria ús, per extreure l'aigua dels pous, dels motors d'explosió o elèctrics: segons Pomés (2001), l'any 1949, al terme del Prat hi havia més de 400 motors per extreure aigua dels pous. Codina assenyala que el paisatge de sínies i torres d'aspes propi de la zona de Gavà i Viladecans va ser substituït per les petites casetes que guarden aquests motors elèctrics, tal com es pot observar encara avui dia.

la qual cosa permet el reg per capil·laritat. Aquest nivell s'enriqueix amb les aigües depurades provinents de la xarxa de reg, a través de les corredores. De manera que, tot i així, aquesta zona es pot considerar com una zona regada. Cal tenir present, com subratlla emfàticament Codina (1971), que l'any 1894, al municipi del Prat, es va accedir per primera vegada, amb la construcció d'un pou artesià, a l'aigua potable dels aquífers del Delta: la proliferació de pous, a partir d'aleshores, seria imparable. Aquest fet, junt amb la construcció dels dos canals principals als quals ens hem referit, al segle XIX, havien de marcar el futur de la pròspera agricultura de la primera meitat del segle XX.

Cal afegir que, si bé el sòl agrari ha hagut de competir amb altres usos, l'aigua ho ha hagut de fer amb l'activitat industrial: la indústria, al llarg del temps, ha anat prenent l'aigua a l'agricultura i ha esgotat pous i aquífers. Per això, molt sovint els pous per a ús agrícola han hagut de ser aprofundits per recuperar el cabal que feia falta, cosa que ha encarit sistemàticament el reg agrícola (a més, moltes indústries han utilitzat de desguàs la xarxa de regadiu, sèquies secundàries i terciàries, fet que ha empitjorat la situació). La contaminació de l'aigua, de l'aire i del sòl, que es manifesta en la salinització de les terres⁵², hauria contribuït, segons Rosés (1989), en el procés d'abandonament de terres de conreu i hauria condicionat, d'alguna manera, la pràctica de l'agricultura al Delta. De totes maneres, es tendeixen a recuperar velles pràctiques agrícoles que redueixen aquesta salinització, com són els estanyats⁵³, tècnica per la qual s'inunden les terres de conreu alguns períodes a l'any, per contribuir a la lixiviació de les sals i l'enriquiment dels sòls agraris.

3.2.1.6 Sòls i vegetació

El sòl és la capa externa de la litosfera, originada per l'alteració de les roques sota la influència dels agents atmosfèrics i dels éssers vius. Constitueix un medi organitzat complex i dinàmic en el temps i en l'espai. És un dels principals factors mediambientals, base dels ecosistemes naturals i dels agrosistemes, i suport del medi urbà i industrial. És un recurs escàs, gairebé no renovable, que cal gestionar amb criteri. Com que els sòls s'originen a partir de les roques, i al Baix Llobregat hi ha una gran diversitat geomorfològico-litològica i estratigràfica, hi trobem una gran varietat de sòls: des dels sòls prims i pedregosos de les serralades Prelitoral i

---

⁵² Contaminació provocada per l'alta concentració de productes químics i metalls pesants, per la salinitat pròpia del riu i de les aigües subàlvies (proximitat del mar, sobreexplotació dels aquífers, recarrega amb aigües superficials contaminades...), i per les extraccions d'àrids i sorres que destrueixen sòls de gran qualitat agrícola, que sovint han estat reblertes amb materials contaminants, generalment escombraries (els municipis del Prat i Gavà serien els més afectats per aquestes dinàmiques).

⁵³ Vegeu *Notícies del Parc Agrari del Baix Llobregat*, núm. 4 (desembre 1998), p.12-13, editat pel CONSORCI PARC AGRARI DEL BAIX LLOBREGAT.

Litoral (calcaris, gresosos o esquistosos), fins als sorrencs i fangosos de la plana deltaica, on trobem sòls salins i torbosos⁵⁴.

La vegetació o coberta vegetal depèn no només de la climatologia, la topografia o els resultats de l'activitat humana, sinó també del tipus de sòl, ja que n'extreu els nutrients minerals necessaris per créixer. A la vall del Llobregat predominen els *lehme* no relictos, sedimentaris de bona fertilitat idonis per al conreu, tot i que els sòls del Delta més propers a la línia de costa, on hi ha el solontxac, en són una excepció, pel seu alt contingut de sal, a causa de l'evaporació de l'aigua. La vegetació clímax depèn més del clima que dels sòls, i això la fa força uniforme. La vegetació varia en el temps, com a resultat de l'activitat humana o bé de forma natural: un mateix indret pot ésser ocupat consecutivament per una sèrie de comunitats de complexitat creixent que arriben a una certa estabilitat. És el que s'anomena vegetació potencial, que coincideix, generalment, amb la vegetació primitiva (aquella que existia prèviament a la implantació humana).

El Baix Llobregat pertany a la regió fitogeogràfica mediterrània, que comprèn les terres de clima temperat que envolten el mar Mediterrani. Forma part del domini mediterrani de l'alzinar típic (*Quercetum ilicis galloprovinciale*), que necessita sòls ben constituïts: la comarca esdevé territori de transició entre la vegetació mediterrània boreal, caracteritzada per l'alzinar, i la vegetació mediterrània meridional, de caràcter més àrid. A la comarca es poden distingir cinc dominis de vegetació o territoris, corresponents a àrees de condicions climàtiques i/o edàfiques diferenciades (ICC, 1995, p.106–108): el de l'alzinar, com ja s'ha dit; el de la màquia de llentiscle i margalló; el dels boscos caducifolis de ribera (d'afinitat eurosiberiana); el de les comunitats halòfiles i helofítiques litorals; i el de les comunitats psammòfiles litorals (aquestes dues últimes corresponen a tipus de vegetació azonal, lligades a unes condicions ambientals molt específiques, com són les dels ambients humits salinitzats i els sorrals costaners del Delta). Pel que fa a la zona del Delta, són rellevants les tres últimes tipologies.

3.2.1.7 Usos del sòl

La superfície amb vegetació natural (matollars i boscos), que recobreix les àrees muntanyoses, és dominant en el conjunt comarcal, si bé el bosc no forma grans masses contínues a causa, entre altres, de la proliferació d'urbanitzacions⁵⁵. El Baix Llobregat és una comarca molt urbanitzada, amb una elevada proporció de les superfícies artificials que, l'any 1992, representaven un 19,8% del total comarcal en contrast amb el 3,5% a Catalunya (ICC, 1995, p.109). Una proporció inferior de superfície ocupen les zones industrials i comercials

---

⁵⁴ Els sòls més freqüents al Baix Llobregat pertanyen a grans grups i subgrups dels ordres dels entisòls, inceptisòls, mollisòls i alfisòls, tots ells més o menys aptes per a la pràctica de l'agricultura (ICC, 1995, p.103–104).

⁵⁵ Les àrees ocupades per zones urbanes de baixa densitat representen el 6,4% del territori.

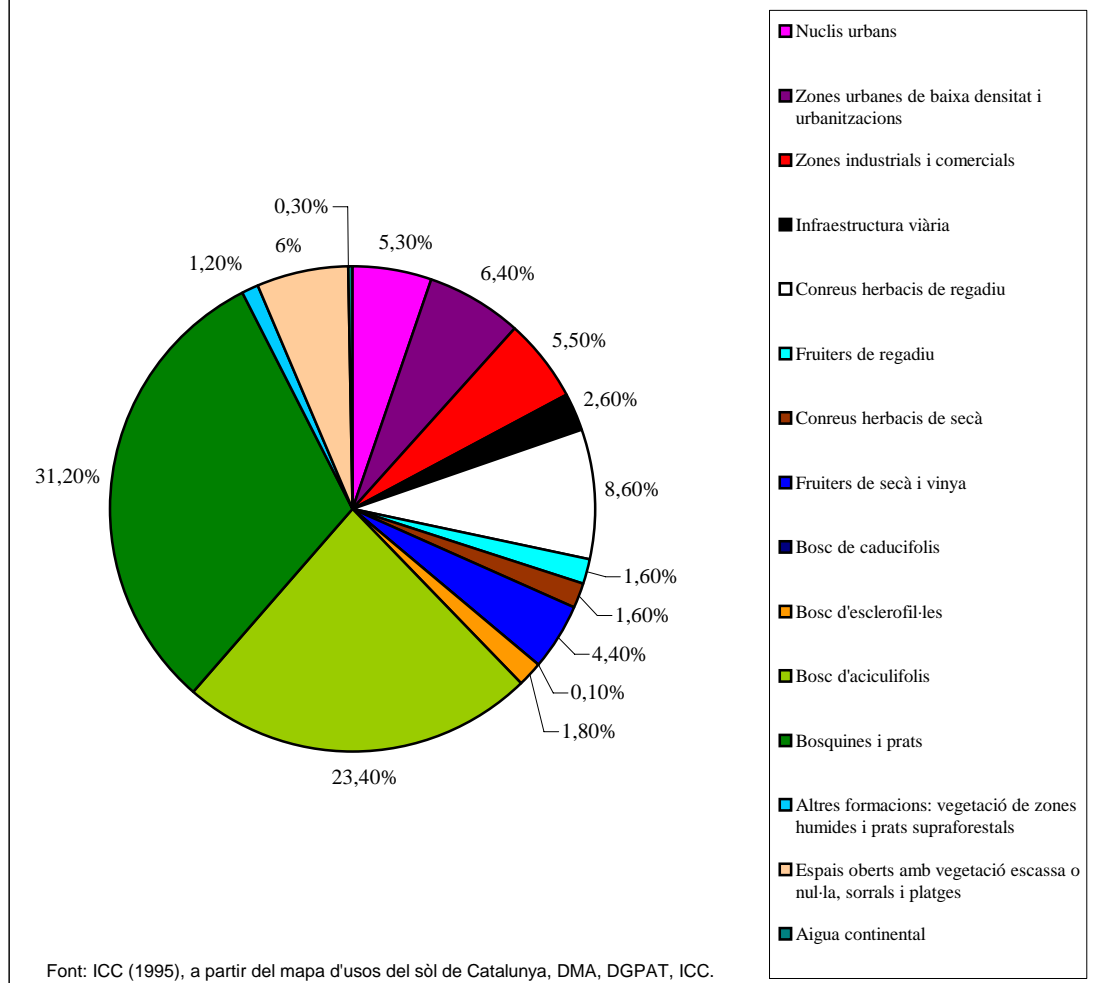
(5,5%), que s'intercalen en el teixit urbà i connecten sovint els diferents nuclis, els quals superen globalment en extensió (reflex del pes industrial de la comarca). Els nuclis urbans (5,3%) s'estenen principalment a les vores de les planes al·luvial i deltaica (destaca la línia que va de Castelldefels a Sant Boi, amb Gavà i Viladecans enmig, el Prat i la zona de l'altra banda del riu). Les superfícies artificials d'infraestructures viàries i comunicacions ocupen el 2,6% de la superfície comarcal.

Així, tot i l'expansió urbana i industrial del Baix Llobregat, les zones agrícoles (16,2% del total) representen una proporció de superfície poc inferior a l'artificial (a Catalunya, aquesta relació és d'un 34,4% de superfície agrícola). Els conreus herbacis de regadiu (hortalisses) són dominants a l'ampla plana deltaica (8,6%), destacant la carxofa, l'enciam, l'espàrrec i el porro, entre d'altres. Menys estesos són els fruiters de regadiu (1,6%), entre els quals destaquen els presseguers (ICC, 1995, p.109); els arbres fruiters ocupen l'estreta i llarga plana al·luvial, junt amb els conreus herbacis⁵⁶. Al gràfic següent, queda plasmada la distribució d'usos.

---

⁵⁶ Aquesta relació serà comentada a l'apartat 4.6.1 referent a la producció i comercialització dels productes agrícoles. Precisament, s'hi inclou la categorització de les zones agrícoles proposada per Rosés (1989) amb relació als cultius predominants al Delta.

Gràfic 3.5 USOS DEL SÒL AL BAIX LLOBREGAT, 1992

Pel que fa als usos del sòl a la dècada de 1960, la informació aportada per Rebagliato (1969) esdevé determinant però incompleta. Les dades del Ministeri d'Agricultura del 1969 (Rebagliato, 1969, p.459), obtingudes d'enquestes municipals, assignen al Baix Llobregat un 24,3% de superfície forestal arbrada, que és desglossat en un 21,9% de pinedes, només un 1,5% d'alzinars i un 0,9% d'arbres de ribera i altres caducifolis⁵⁷. Pel que fa de les àrees forestals no arbrades, Rebagliato només s'atreveix a quantificar la superfície de màquies i garrigues, que havien de representar segons aquest autor el 14,9% del total comarcal. Per altra banda, tampoc inclou la superfície destinada a nuclis urbanitzats ni a infraestructures i vies de comunicació en general⁵⁸. Així doncs, és difícil copsar comparativament quina ha estat l'evolució dels usos del sòl entre 1969 i 1992, encara que els mapes d'Alegre (1987) i del CREAF (última actualització

⁵⁷ Les superfícies de bosc als municipis del Delta ja era bastant limitada als anys seixanta: el Prat del Llobregat (2,1%), Sant Boi (4%) i Viladecans (10,7%).

⁵⁸ Les mancances de l'anàlisi de Rebagliato, però, han d'obeir forçosament a les limitacions tècniques pròpies del seu temps, per això cal suavitzar les possibles crítiques.

del juliol de 2001)⁵⁹, també ens puguin ajudar a tenir una visió general de la distribució recent d'usos i de cobertes al delta del Llobregat. De totes maneres, la informació aportada per l'ICC (1995) és prou completa i acurada. Així, podrem entendre millor sobre quin marc té lloc l'actuació del planejament urbanístic que descrivim al capítol 5.

En definitiva, tornant a la vegetació, la importància que sobre el paper té l'alzinar com a ecosistema característic de la zona, no té una representació clara sobre el terreny, perquè l'activitat humana ha introduït canvis profunds en el paisatge i ha alterat tots els ecosistemes: la vegetació de la zona està molt degradada, essent l'erosió del sòl un dels impactes més greus que poden observar-se. Dues dècades després, l'ICC (1995, p.110), com hem vist al gràfic anterior, aporta les següents dades: 23,4% de bosc d'aciculifolis (pi blanc), el més estès a la comarca, i només un 1,8 d'esclerofil·les, és a dir, alzines (un 0,3% més que en les dades de Rebagliato). En general, així doncs, es pot dir que, segons l'ICC, el bosc s'ha mantingut o ha augmentat una mica (sobretot per l'abandonament de molts cultius de muntanya): així, s'arriba a un 31,2% de superfície de bosquines i prats, mentre que els espais oberts amb vegetació escassa o nul·la representen només el 5,8% de la superfície comarcal (zones d'extracció minera i abocadors). De manera que les àrees de vegetació natural ocupen més de la meitat de la superfície comarcal (57,7%), proporció semblant a la que hi ha a Catalunya (56,4%). Per altra banda, la vegetació de les zones humides només arriba a un 1,2% del total, ubicada al voltant dels estanys del litoral deltaic —el Remolar i la Ricarda—, una de les tres principals àrees d'aquest tipus que hi ha a Catalunya⁶⁰. Tota aquesta informació, si bé té les seves limitacions, ens ha de permetre conèixer quina ha estat l'evolució dels usos del sòl al llarg del temps.

Finalment, cal destacar que si entenem el delta del Llobregat com un recurs per a l'agricultura, ens trobem amb unes terres extraordinàriament riques que es beneficien dels sediments aportats pel riu i proporcionen un nombre de collites elevat amb productes de qualitat. El regadiu hi és generalitzat i la presència d'aigües subterrànies, abundant. De manera que la constitució d'uns sòls rics en nutrients, conjuminada amb la potencialitat dels recursos hídrics i un clima suau i, generalment, benigne per a les pràctiques agràries (pràcticament no hi ha gelades al Delta), ha fet d'aquesta zona un lloc privilegiat entre les regions d'horticultura al nostre país⁶¹, tot i els inconvenients derivats del desenvolupament de l'Àrea Metropolitana. En definitiva, ens trobem amb una comarca amb un gran dinamisme demogràfic i un dinamisme econòmic que, superat el creixement industrial, va decantant-se cap a una especialització en uns serveis determinats: serveis d'oci, equipaments i infraestructures de l'Àrea Metropolitana de

---

⁵⁹ Mapa d'usos elaborat per Alegre i *Mapa de Cobertes del Sòl de Catalunya* (MCSC), creat pel CREA per al Departament de Medi Ambient.

⁶⁰ A la zona deltaica i a les llacunes, com hem vist, apareixen vegetacions especialitzades, com ara els canyars, que neutralitzen la presència de sal tant a la sorra com a l'aigua.

⁶¹ Destaquen cinc funcions bàsiques de les zones agrícoles de la comarca: productiva, territorial, mediambiental, econòmic-social i cultural (ICC, 1995, p.127).

Barcelona. Es tracta d'una comarca demogràficament densa (1.245,2 h/km², l'any 1994) que s'ha transformat econòmicament molt i de manera accelerada en poc temps.

3.2.2 Les comunes de la riba de la Garona: Blagnac, Ausonne, Merville, St-Jory i Grenade (Àrea 2)

Abans de començar, cal fer un aclariment: la major part de la informació continguda en aquest subapartat ha estat extreta dels *Plans d'Occupation des Sols* (POS) i *Plans Locals d'Urbanisme* (PLU) de les comunes de l'àrea d'estudi, elaborats pels ajuntaments implicats i l'AUAT⁶², o per empreses d'arquitectes i de gestió ambiental privades. En primer lloc, de totes maneres, cal tenir present que el curs de la Garona en el seu pas per l'àrea d'estudi seleccionada ha modelat el paisatge al llarg del temps, i amb les seves crescudes i les inundacions que ha provocat, s'han configurat les terres agrícoles que coneixem avui dia.

3.2.2.1 Introducció

Dit això, cal explicar que quan se surt de la ciutat de Toulouse en direcció nord-oest i s'entra a l'àrea d'estudi, ens trobem de seguida amb la comuna de Blagnac, situada jeràrquicament en cinquè lloc dins l'aglomeració tolosina. Localitzada a la primera corona perifèrica de Toulouse, aquesta comuna ofereix la imatge d'una ciutat diversificada amb un ambient agradable aconseguit mitjançant un nivell d'equipaments i de serveis molt elevat. Blagnac, que acull l'aeroport de Toulouse, s'ha desenvolupat així doncs en el marc de l'activitat lligada a l'aeronàutica. La zona d'activitats aeroportuàries, que ha tingut rellevància a partir de la dècada de 1970, li permet avui dia d'acollir prop de tres quartes parts dels llocs de treball d'aquest sector i una població important de gent molt preparada. De manera que Blagnac es constitueix com a centre neuràlgic a l'aglomeració de les activitats terciàries. Però el desenvolupament de la comuna no ha suposat un creixement desmesurat i desordenat de la urbanització, sinó que s'ha construït nous barris de forma equilibrada i s'ha preservat el valor patrimonial del casc antic. Així doncs, s'ha cercat de forma exemplar l'equilibri entre la urbanització inevitable i el manteniment de la qualitat del medi ambient, i s'ha aconseguit una unitat urbana autònoma però a la vegada ben integrada a l'aglomeració.

La comuna que trobem a continuació és Ausonne, que es troba en la segona corona de l'aglomeració tolosina, al cantó de Grenade, a 16 km de la Plaça del Capítol, a Toulouse.

---

⁶² Agence d'Urbanisme de l'Agglomération Toulousaine. S'ha de fer una menció especial, en aquest punt, al document publicat per aquest organisme el 1995 que du per títol *Atlas du milieu naturel et urbain*, on es descriu i s'analitza les característiques ambientals i socioeconòmiques de l'aglomeració tolosina. Les dades que hi apareixen poden ser útils de cara a tenir una visió més sintètica i global dels materials exposats en aquest capítol i, en particular, en aquest subapartat, on ens referim estrictament a les comunes de l'Àrea 2.

Aquesta comuna es troba a mig camí entre el bosc de Bouconne i la Garona, a Seilh, i és travessada àmpliament per la vall de l'Aussonnelle i la del Panariol. Amb uns valors agrícoles i naturals remarcables, que homogeneïtzen el paisatge i el patrimoni de tot el terme, aquesta comuna és un dels grans espais de natura del nord-oest tolosí, tot i ser molt a prop de grans centres urbans. Tot seguit, també a l'Àrea 2, trobem la comuna de Merville, dins l'Haute-Garonne però molt propera als departaments del Gers i del Tarn-et-Garonne, entre la vall del riu Save i la de la Garona. La distància de Toulouse a Merville és d'uns vint quilòmetres. La pressió urbanística, com a les altres comunes, és forta (hi ha 155 habitants més cada any), i està transformant de ple la vocació agrària predominant al cantó de Grenade.

La comuna de Saint-Jory està situada a 17 km de Toulouse, al nord del departament de l'Haute-Garonne. Forma part del cantó de Fronton. Dos rius ressegueixen els seus límits: la Garona per l'oest i l'Hers per l'est. A Saint-Jory destaca el paisatge de camps agraris entre petits nuclis d'urbanització dispersa. El territori comunal s'estén sobre terrasses al·luvials actuals, a la riba dreta de la Garona, i ha sofert al llarg del temps una activitat agrícola intensiva, tot i que també hi trobem alguns espais naturals remarcables. Finalment, cal dir que la comuna de Grenade està situada 25 km al nord de Toulouse i s'estén a la plana de la Garona, a una alçada mitjana d'uns 110 m, al punt de confluència del riu Save i la Garona. Aquesta comuna està travessada per diverses carreteres departamentals i la caracteritza un medi relativament homogeni, format pel sistema de terrasses de la Garona, que també trobem a la major part de comunes de l'Àrea 2.

3.2.2.2 La climatologia

Es pot afirmar que el clima tolosí, caracteritzat per les influències simultànies de l'oceà Atlàntic i del Mediterrani, presenta tanmateix un caràcter relativament continental. Està marcat efectivament per un estiu sec i calorós, un hivern suau i una primavera més aviat plujosa, i pot sofrir variacions ràpides i importants de temperatura, a causa de la influència dels vents dominants: vent d'oest a nord-oest i vent d'Autan (sud-est). L'amplitud tèrmica de mitjana calculada a l'estació de Blagnac és, aproximadament, de 15,6 °C. El relleu del sector oest és relativament pla, amb pendents inferiors a l'1%, fet que provoca que les terrasses de la Garona estiguin relativament exposades als vents, sobretot als occidentals. D'altra banda, la proximitat de les valls de la Garona, de l'Aussonnelle i del Touch, provoca una presència persistent d'humitats i boires. La contaminació a la zona no suposa un problema greu, sobretot per la funció dels vents, que netegen l'atmosfera. A Merville, les precipitacions mitjanes anuals són de 658 mm, i estan repartides en 102 dies (el més de maig és el més plujós amb una mitjana de 77 mm). En aquesta comuna, el vent d'oest és predominant respecte al vent d'Autan.

3.2.2.3 El marc físic i biològic. Sòls, vegetació i fauna.

El territori de les comunes de Blagnac i d'Aussonne queda a la riba esquerra de la Garona, més enllà de Toulouse, en un ampli sector que du el nom de “terrasses al·luvials” del riu. Aquestes terrasses, formades per la Garona, se sobreposen les unes a les altres i s'alcen progressivament cap a l'oest i el bosc de Bouconne. Des del punt de vista geològic, al sector nord-oest de l'aglomeració hi trobem quatre tipus diferents de sòl: el llit major de la Garona (al·luvions recents), els al·luvions quaternaris i moderns de la plana, els al·luvions de les terrasses mitjanes i els al·luvions recents de les valls de l'Aussonnelle i el Touch. Les terrasses planes d'al·luvions antics han format sòls gravosos que no són massa aptes per a les pràctiques agrícoles (cal fer tractaments hidroagrícoles de drenatge i irrigació). De tota manera, cal dir que no sempre és així: els sòls dels Ramiers de la Garona (Blagnac) i de la vall de l'Aussonnelle (Aussonne) tenen una gran potencialitat per als diferents usos derivats de l'activitat agrícola, sobretot a causa dels dipòsits profunds d'al·luvions recents. La presència d'una capa espessa de *loess* i de llims dipositats per les inundacions assegura una bona fertilitat, fet que queda contrastat per la presència, encara avui dia, d'importantes zones hortícoles. Influïda per la proximitat de la Garona, la geologia del territori de Blagnac és, així doncs, dominada per formacions d'al·luvions de terrasses baixes, compostes d'una capa inferior de còdols rodats que passen a formacions de llits de sorra irregulars i a una capa de llims d'inundació fins molt constants en la superfície. Les ribes de la Garona, ampliades a nivell dels Quinze Sols i del casc antic de Blagnac, són formades per al·luvions del llit major, sorrencs, renovats amb les crescudes mitjanes del riu. Entre totes dues entitats geogràfiques, afloren diverses formacions geològiques: al nord, es distingeixen principalment, a nivell dels Ramiers, els al·luvions recents formats per una capa de còdols de 4 a 5 metres de gruix, recoberta per sorres poc llimoses en direcció al riu que deriven en llims d'inundació a la part externa; al sud, també hi trobem al·luvions moderns al llarg del curs d'aigua del Touch, com hem dit, que alhora és format per llims argilosos. En definitiva, dos tipus de materials afloren a l'est de la comuna. S'hi observa, d'una part, esllavissades i solifluxions dels al·luvions quaternaris (a l'alçada del centre de Blagnac) i, d'una altra banda, margues, argiles i gresos de l'estampià i l'aquità (llit avall del Touch, prop de la confluència amb la Garona, i a l'interfase de la terrassa baixa i de la plana fluvial al nord).

El territori comunal d'Aussonne també el trobem a cavall entre la terrassa mitjana i la terrassa baixa, separades per un brocal que hi ha al sud fins a Cornebarrieu i al nord fins a Merville. Aquest brocal forma un talús d'uns vint metres de desnivell d'orientació nord-sud. El riu Aussonnelle ha constituït la seva vall ampla i sinuosa en aquestes terrasses seguint el mateix eix. D'altra banda, la part est de la comuna de Merville, es caracteritza per tenir dipòsits d'al·luvions que constitueixen la terrassa baixa de la Garona. A les capes inferiors hi ha

essencialment materials de diferents mides, transportats i remoguts, amb còdols rodats, en espais de 5 a 6 metres d'amplada recoberts de llits sorrencs irregulars. La part superior d'aquestes formacions està recoberta de llims molt fins fruit de processos menys agressius a les planes d'inundació. Els gresos i esquistos alterats, que constitueixen els còdols, han sorgit en part del desmantellament dels contraforts pirinencs. Anant cap a l'oest, a l'alçada de la vila de Merville (tal·lusos de transició amb les terrasses), la geologia està marcada per una successió d'afloraments fruit d'esllavissades amb solifluxions més o menys argiloses, seguint un eix nord-oest/sud-est, en una franja d'alguns centenars de metres. El substrat molàssic aflora en arribar a aquesta franja. Els al·luvions de les terrasses altes i mitjanes, encara més a l'oest, formen un conjunt d'amplada variable. Els materials que constitueixen aquestes terrasses estan descompostos i desagregats, fet que ha generat formacions de sorres fines i argiloses. Els llims de superfície, més o menys hidromorfes, han seguit una evolució pedològica intensa i formen sòls qualificats com a *boulbènes*. La successió de crescudes del riu ha modelat el paisatge, aïllant unitats de terrasses, algunes de les quals constitueixen petits altiplans trossejats. Així, a Merville, els gresos constitueixen el substrat dels dipòsits d'al·luvions antics.

A Saint-Jory, la part essencial del territori comunal roman sobre els al·luvions de la plana baixa de la Garona. Estan compostos de llims superficials, poc o gens sorrencs en superfície i sovint hidromòrfics. Els materials sorrencs els trobem a partir d'1 a 1,5 m de profunditat. Com més s'apropen al riu, les formacions superficials de llims són menys espesses i el caràcter sorrenc del sòl és més intens (en aquest sector s'han fet nombroses extraccions). A la riba oest, els al·luvions de la Garona són més recents i exclusivament compostos de sorres i graves, mentre que a l'est, els al·luvions formats pel riu Hers presenten un caràcter més argilós en superfície, i argilós i sorrenc en profunditat. Sota els al·luvions, el substrat presenta trets característics de marga (la veiem puntualment vora el llit de l'Hers i al fons del llit de la Garona).

Pel que fa a Grenade, la comuna més allunyada de Toulouse de l'Àrea 2, cal dir que el territori d'aquesta comuna es presenta com una successió de desnivells. Les terrasses altes les trobem a 160 m i estan constituïdes de grava de diferents tipus. A la zona inferior de les terrasses hi ha un talús de 30 a 35 m de desnivell, on destaca la presència d'alguns boscos. La terra baixa, cap als 125 m d'alçada, té una amplada de 4 km i està resseguida per la vall de la Save. Prop de la confluència amb la Garona, aquesta vall assoleix una amplada d'1 km. La ciutat fortificada de Grenade es va ubicar en aquesta terrassa, al capdamunt d'un talús dominant. La terrassa, molt plana, està constituïda d'una capa de llims que passen al damunt de graves i còdols. El llit major de la Garona i la Save, cap als 105 m d'alçada, està delimitat a l'oest per un talús de 5 m d'alt que protegeix la terra baixa de les inundacions. Tot i les inundacions freqüents, el llit és cobert d'importants boscos. A les terrasses, hi predomina l'activitat agrícola, tot i que al llogarret de Saint-Caprais les terres agrícoles donen pas, progressivament, a

l'extracció de materials de construcció. De fet, Grenade, junt amb Saint-Jory, són les comunes de l'àrea d'estudi amb una vocació agrícola més marcada. Cal mencionar la presència de diverses comunitats de regants en aquesta comuna gestionades pels mateixos agricultors (ASA d'En Beldou, a la zona inundable de la Garona, ASA du Jagan i el Réseau de Merville, gestionats per la Compagnie d'Aménagement des coteaux de Gascogne⁶³...).

A Blagnac, cal dir que els al·luvions de la terrassa baixa donen lloc a sòls bruns, descalcificats, homogenis en tota la seva espessor prop del riu i que evolucionen vers terres argiloses i silícies a la plana. La permeabilitat dels sòls tendeix a disminuir quan ens allunyem del riu. Prop del llit fluvial, els sòls són entre llimosos i sorrencs. Cap a l'exterior, el sòl és de tipus argilós i silici —sorrenc, llimós i argilós alhora— a la superfície i molt poc permeable i granellós en profunditat. L'escolament, important a l'oest, s'afebleix progressivament a l'est.

Les principals àrees d'interès natural que trobem al sector nord-oest poden classificar-se en quatre tipologies diferenciades:

- El corredor natural de la Garona, amb una riquesa faunística i de flora que prové de la diversitat d'hàbitats constituïts al voltant del riu (illots, platges de grava, terrenys pantanosos i aquosos, boscos de salzes, penya-segats, braços morts del riu i zones humides) i de les potencialitats ofertes pel medi, tant pel que fa als ocells com pels peixos migradors.
- El bosc de Bouconne, la gran superfície del qual i l'aïllament de les terrasses més altes constitueixen un indret natural característic, “refugi” pintoresc al país tolosí, que roman interessant tot i la forta freqüentació que registra: bosquets i boscanes de roures, pedunculats i pubescents.
- Els *ripisylves* de la vall de l'Aussonnelle i del Touch, així com dels seus afluents, que tenen tendència a desaparèixer com a conseqüència dels diversos treballs de recalibratge, d'urbanització de les seves vores i, sobretot, com a resultat de l'explotació agrícola intensiva.
- Els boscos de les vessants als terrenys no cultivables o inconstruïbles: el brocal de les terrasses, els vessants de les valls de l'Aussonnelle, del Touch, del Gajéa i certs penya-segats abruptes...

El sector nord-oest, així doncs, cal vincular-lo a l'àmbit d'influència atlàntic, amb sèries de vegetació com els verns o els roures pubescents i pedunculats. Fora dels grans conjunts naturals esmentats al paràgraf anterior, els espais boscosos de tipus natural ocupen poc espai. La major part de l'ocupació dels sòls es destina a l'agricultura intensiva i a la urbanització. La vegetació de ribera dels cursos d'aigua és pràcticament l'única, per tant, assegura el

---

⁶³ Companyia de gestió dels vessants de Gascogne.

manteniment de la dinàmica, la diversitat ecològica i l'equilibri d'aquest entorn. El paper de la xarxa hidrogràfica integrada a la conca fluvial de la Garona és, doncs, primordial, com a suport espacial i biològic del conjunt d'espècies que representen la fauna i la flora que podem trobar al territori de l'aglomeració de Toulouse o viatjant d'un lloc a l'altre (ja sigui entre els Pirineus i el Massís Central o mitjançant l'eix migratori de la Garona).

Els espais naturals d'Aussonne són bàsicament plantacions forestals de diferents tipus. En primer lloc, tenim les plantacions del brocal de les terrasses, bosquets o boscos de mida reduïda alineats al llarg de les pendents d'orientació est: en trobem a la Brana d'En Bas, un sector que ha estat urbanitzat en parcel·les d'hàbitat unifamiliar. Són plantacions que han desaparegut a causa de l'agricultura intensiva. En segon lloc, les plantacions dels vessants de la vall es troben en pendents sovint molt fortes. Després, els *ripisylves* dels cursos d'aigua (o vegetació dels marges o de zones humides), els trobem a l'Aussonnelle i els seus afluents. Estan molt degradats a causa de l'activitat humana, de la urbanització i de l'activitat agrícola. En darrer lloc, destaquen les bardisses arbustives, que pràcticament han desaparegut entre les parcel·les agrícoles. Finalment, a Aussonne trobem també parcs i jardins amb espècies vegetals interessants.

A Merville, d'altra banda, els espais naturals més destacats també estan vinculats a la Garona i les seves ribes, i en alguns casos es constitueixen com a zones protegides ZNIEFF⁶⁴, com és el cas del Ramier de Bigorre (vegeu capítol 5). Els altres espais que cal tenir en compte a la comuna són les formacions boscoses dels vessants situats entre l'alta i la baixa terrassa de la Garona i a la vall de la Save, i als bosquets i bardisses residuals de l'altiplà agrícola. L'entorn lligat a la Save s'ha mantingut en bon estat, amb el *ripisylve* i les formacions boscoses als meandres. Són espais d'un gran interès ja que es constitueixen com a refugi de la fauna i flora salvatges, contribuint, alhora, a preservar la qualitat del paisatge.

A Saint-Jory també hi ha diversos espais protegits ZNIEFF (vegeu capítol 5) vinculats a la Garona, i d'altres que trobem a les seves ribes sense estar protegits, com els boscos, bosquets i zones de bardisses residuals dels espais agraris. Aquests espais secundaris tenen un gran interès com a refugi per a la fauna i la flora salvatges, i contribueixen alhora a mantenir la qualitat del paisatge. A Grenade, trobem cinc espais ZNIEFF (vegeu capítol 5) cobrint part del llit de la Garona, així com el biòtop conegut com la Saulaie de Saint-Caprais. En aquesta comuna, fora dels terrenys cultivats, la vegetació està representada a les terrasses altes i baixes per roures pedunculats i roures pubescents. Aquests boscos es troben en terrenys amb forts pendents o difícils de cultivar. Els massissos boscosos representen 137,47 ha, és a dir, el 3,7% del territori comunal.

---

⁶⁴ *Zones Naturelles d'Intérêt Ecologique, Faunistique, et Floristique.*

En definitiva, la comuna de Blagnac va ser implantada a la vall de la Garona, a tocar del llit del riu, essent la porta de l'àrea d'estudi que mena vers la ciutat de Toulouse. La zona presenta un relleu relativament pla, amb una alçada que oscil·la entre els 123 i els 150 m, i el territori comunal queda circumscrit a la vegada en la plana inundable de la Garona i en les terrasses baixes que hi van a parar. Aquestes dues entitats ofereixen un paisatge homogeni, ample i obert, interromput puntualment per algunes zones on les pendents es rompen (brocal de terrassa), a nivell del rierol le Riou, del riu Touch i la Garona. Els dics també són presents a l'àrea d'estudi, com a element constitutiu del paisatge que ajuda a prevenir possibles inundacions. A Merville, l'alçada varia dels 109 m del punt més baix i els 179 m al punt més elevat. Aquesta comuna ocupa una situació privilegiada a les antigues terrasses al·luvials altes i mitjanes de la Garona, que perden alçada progressivament i adquireixen una estructura triangular al nord, a la zona on conflueixen amb el riu Save prop de Grenade. Aquesta situació genera una topografia molt diversificada al territori comunal: el llit menor de la Garona, vorejat per la seva ampla plana al·luvial; una línia de vessant, talús de transició amb les terrasses; un altiplà corresponent a les terrasses al·luvials antigues de la Garona; un flanc de pendent que va a parar a la vall del Save i, finalment, una petita plana al·luvial més aviat encaixonada al límit del llit menor del mateix riu.

D'altra banda, els dos perfils geomorfològics que trobem a Blagnac (plana baixa i terrassa baixa) es caracteritzen per tenir una vegetació ben diferenciada, fruit d'un context físic i antròpic particular. A la plana baixa, els ecosistemes de ribera de la Garona estan bàsicament representats pels verns, encara que és una espècie poc comuna, reemplaçada sovint per salzes (*Salix alba*, *Salix atrocinerae...*) i lianes, com les clemàtides i el llúpol. Aquesta vegetació evoluciona a mesura que ens allunyem del riu, passant de la salzeda a la freixeneda, i de la roureda al roure pedunculat (*Quercus robur*). També s'han introduït d'altres espècies, com *Robinier* falsa-acàcia —per estabilitzar els moviments de terra i protegir una part de la plana baixa de les crescudes— i pollancre —pollancreda, amb un subsòl que oscil·la entre gespa i bardisses impenetrables—. Pel que fa a la terrassa baixa, a partir del brocal de terrassa s'observa un canvi a la vegetació: es passa dels boscos de ribera —l·ligats a la presència de rius— a les boscanes de terrassa. Els roures dominen, particularment el roure pubescent, acompanyats de bedolls, oms, erables i moixeres. També hi trobem vegetació arbustiva variada, massissos boscosos als quals s'afegeixen talusos i bardisses arbòries. El brocal de terrassa està compost per una vegetació mixta, mentre que la bardissa acull diverses espècies, recreant formacions vegetals lineals de poca alçada però denses i fornides. A Aussonne i Merville, trobem, en els àmbits aquí referits, el mateix tipus de vegetació que a Blagnac.

La fauna és variada a l'Àrea 2. Els himenòpters (abelles, borinots, vespes...), els lepidòpters (papallones) i els coleòpters poblen abundantment el territori. Fugint dels sectors més urbanitzats, trobem els insectívors (talps, eriçons, musaranyes...) i els rosegadors (esquirol,

ratolí...), així com els depredadors (guineu, teixó, fagina...), que troben protecció i aliment a les bardisses i boscos de la zona. També destaquen la llebre i el conill. I pel que fa als grans mamífers, només hi trobem el senglar i el cérvol. D'altra banda, la fauna piscícola de la Garona es caracteritza bàsicament pels salmònids migradors. Hi ha salmons, truites, aloses, esturions i anguiles, entre d'altres. Finalment, cal assenyalar que la vall de la Garona constitueix un eix de comunicació i de migració destacat per a les aus. Hi trobem diverses categories d'ocells: els niadors (rossiyols, mallerengues d'aigua, milans negres, falcons albanells...), que freqüenten els boscos de ribera; els que trobem a les zones humides (polles pintades, agrons rojos, bitons...); els ocells de pas (grues, cigonyes, falcons vespers...) ; i, finalment, els ocells hivernadors (gavines, cormorans, fredelugues...). Algunes d'aquestes espècies estan en perill d'extinció i són protegides per la llei. Caldria veure, també, quina incidència té la presència d'aquestes aus per als cultius de la zona.

3.2.2.4 La hidrologia i la hidrogeologia

El sector nord-oest, amb les terrasses de la riba esquerra de la Garona, es caracteritza per la vall formada per aquest riu, cap a la qual aflueixen els cursos d'aigua principals de l'Aussonnelle i del Touch. De camí entre els Pirineus i l'Oceà Atlàntic, la Garona topa, un cop fet un terç del seu recorregut, amb el territori de l'aglomeració tolosina, que s'integra totalment en el seu sistema fluvial. A aquesta alçada, l'orientació del riu fins aleshores (nord-est) canvia vers el nord-oest, en direcció a Bordeaux, fent els seus meandres més amplis. El comportament hidrològic de la Garona pot ser conegut a partir dels valors següents:

- el seu cabal mitjà diari, màxim, és de 1.540 m³/s a Portet-sur-Garonne,
- el seu cabal objectiu d'estiatge és de 48/52 m³/s,
- el seu cabal crític és de 27 m³/s.

Sembla que a l'any 1998, la part superior del curs de la Garona i fins al braç inferior, era de bona qualitat. Més avall del braç inferior, s'havia millorat els resultats, però un cop travessada Toulouse, els afluents de qualitat mediocre o dolenta, així com els abocaments domèstics, provocaven un deteriorament de la qualitat de les aigües. No obstant això, es pot dir que des de 1989 s'observa una millora de la qualitat de les aigües de la Garona (tan amunt com avall de Toulouse), que és el resultat de la lluita contra la pol·lució realitzada tant pels industrials com per la col·lectivitat en general.

El curs de l'Aussonnelle, des del seu naixement a l'oest de Saint-Lys, drena les terrasses mitjanes a partir d'un eix sud-oest/nord-est fins a la seva confluència amb la Garona a Seilh. Un gran nombre de petits afluents van a parar a la riba esquerra després de les terrasses més altes de Bouconne: el Courbet, el Rouchet... Sols dos rierols van a parar a la riba dreta: el Bassac i el rierol de Fodouas. El cabal mitjà diari i màxim de l'Aussonnelle és de 34 m³/s. Si bé la qualitat

de les aigües de l'Aussonnelle és bona riu amunt, aquesta es degrada molt quan arriba a l'aglomeració de Toulouse i esdevé mediocre quan conflueix amb la Garona.

D'altra banda, el Touch travessa les terrasses al·luvials de la Garona i hi aboca les aigües a l'alçada de Blagnac i Toulouse. El seu cabal mitjà diari és de 100 m³/s. El seu cabal d'estiatge és de 0,6 m³/s i el seu cabal de crisi de 0,45 m³/s. La qualitat de les aigües del Touch és passable fins a Tournefeuille i, després, mediocre quan travessa Colomiers, Toulouse i Blagnac. Cal afegir que tant pel que fa a l'Aussonnelle com al Touch, la desproporció entre la contaminació rebuda —fins i tot després del tractament dels residus— i els seus febles cabals, dificulta una evolució favorable de la qualitat de les aigües.

Les terrasses al·luvials del sector nord-occidental estan vinculades a un àmbit sense un sistema d'aqüífers propi: la zona al·luvial de la Garona, a la riba esquerra, posseeix capes freàtiques de transmissivitat mitjana que segueixen un eix sud-oest/nord-est i vessen les aigües a la Garona (al sud de Blagnac). Alguns anys, l'aigua sobresurt entre 0 i 3 metres. Les terrasses de la Garona no aporten cap protecció contra la pol·lució de les franges d'aigua al·luvials i, així doncs, el seu nivell de vulnerabilitat és màxim. Per això és necessari un control estricte dels desguassos i dels abocaments d'aigües residuals domèstiques, industrials i agrícoles.

Situada generalment a prop de 1.500 m de profunditat, una capa inframolàssica és present al sector nord-occidental de l'aglomeració. Vinculada a la Garona, s'estén seguint un eix sud-nord. Aquesta capa geotèrmica és explotada en el seu perímetre de concessió al voltant de Blagnac per a diferents usos dins l'àmbit comunal (els dos punts de bombament existents tenen una profunditat de 1.400 m). El subsòl també ha estat explotat per la riquesa dels seus materials. S'han extret àrids a la zona de Quinze-Sols, i s'han deixat un gran nombre d'estanyols a l'aire lliure que s'han convertit en refugi de la fauna avícola de la riba de la Garona. Tots aquests rius dels quals parlem poden sofrir desbordaments. De fet, la Garona, més enllà de Toulouse, pot augmentar la freqüència i l'amplitud dels seus meandres, ampliant alhora el seu llit i la seva zona inundable. D'altra banda, cal dir que tant aquest gran riu com el Touch tenen diverses preses al llarg del seu recorregut que interfereixen el seu curs. Pel que fa al territori comunal de Merville, aquest és travessat per dos grans cursos d'aigua: la Garona, com és evident, que limita la part est de la comuna, i la Save, a l'oest. Aquests dos rius conflueixen uns quilòmetres més al nord, a l'alçada de Grenade, la comuna veïna. També hi ha riscos a Merville derivats de possibles desbordaments.

A Saint-Jory, a l'oest, la Garona és a 4 o 5 m per sota el nivell de la Plana. El sector situat a l'oest del canal pertany a la conca de vessament d'aquest riu, com no podia ser d'una altra manera. La xarxa de valls de drenatge està ben desenvolupada a la plana, però la manca d'inclinació provoca sovint problemes d'escolament i d'estancament d'aigües. A l'est del canal, les aigües vessades són drenades per l'Hers. Grenade també està situada, com és lògic, sobre les terrasses al·luvials de la Garona. El substrat d'aquesta comuna està constituït per gresos de

l'Oligo-miocè, formats pel desmantellament del Massís Central, que va provocar l'ompliment de la cubeta de la conca d'Aquitània. Durant el Miocè, aquest ompliment pràcticament es va acabar. I, així doncs, el paisatge no va patir més modificacions que les causades per la irrupció de la xarxa hidrogràfica. La vall de la Garona, bastant ampla, s'ha constituït per les divagacions dels meandres i la deposició de formacions al·luvials importants, que poden arribar als 10 m. L'alternança de fases d'erosió i sedimentació, lligades als períodes glaciars, ha permès la formació de terrasses en diferents pisos. Els materials de les terrasses (alta, mitjana, baixa) són similars als que trobem a les altres comunes. A la riba dreta de la Garona, els al·luvions recents formen la plana baixa, amb àrees de grava que afloren o que són cobertes d'una capa de llims (aquesta zona és propícia a l'extracció d'àrids). Pel que fa a la Save, l'altre riu destacat a Grenade, també hi trobem diverses terrasses a la seva gran vall, amb al·luvions constituïts per sorra i grava, encara que aquesta formació és hidràulicament independent de l'aqüífer general. A la comuna de Grenade trobem sòls bruns descalcificats dels al·luvions moderns de la plana baixa de la Garonna, i sòls bruns depurats dels vells al·luvions de les terrasses baixes de la Garona. Són sòls formats per al·luvions gruixuts omplerts de llims fins d'inundació. Els àmbits amb terrenys més endurits, rubefaents a causa de la presència d'elements fins sortits de la depuració de la part superficial del sòl, són bàsicament destinats a les pràctiques agrícoles, de conreus hortícoles i de cultius extensius de cereals. Es tracta de zones relativament profundes, riques i fàcilment irrigables gràcies a una poderosa capa al·luvial a poca profunditat. Els sòls bruns depurats els trobem en àmbits relativament profunds i amb una reserva d'aigua important, protegits de les crescudes dels rius, on s'ubiquen majoritàriament cultius extensius de cereals.

A la zona nord de Blagnac també hi trobem dos cursos d'aigua secundaris, alimentats principalment per valls i una xarxa pluvial enterrada, el rierol de les Garosses i el del Riou. El conjunt de la xarxa hidrogràfica és completada per graveres al nord-est de la comuna i l'estany del Ritouret al centre de l'aglomeració de Blagnac. A Aussonne, el Gajéa travessa una vall petita, encaixonada i molt boscosa: es tracta d'un curs d'aigua que té una funció recreativa. Més avall del llac d'Aussonne, el Panariol es troba amb l'Aussonnelle, un riu que té una qualitat global de l'aigua "mediocre" (quan passa per Aussonne i d'altres comunes riberenques, la seva qualitat, a causa de la pol·lució, és pèssima). La conca i la riba de l'Aussonnelle, a causa del perill de desbordament, han estat estudiades des del punt de vista hidrològic i hidràulic, i s'han determinat zones inundables. El Gajéa, amb una qualitat d'aigües bona al seu capçal, empitjora al seu pas per Aussonne. Cal afegir, també, que les terrasses de la Garona no aporten cap protecció contra la pol·lució de les franges d'aigua al·luvials. Així doncs, el seu grau de vulnerabilitat és màxim, i per tant s'ha de vigilar les tasques de sanejament i el control dels residus domèstics, industrials i agrícoles. A Merville també hi ha rius secundaris: Cazevielle, Pédaouco, Très Cap, Fourclins, Laguillou... que aboquen tots les seves aigües a la Garona, i el Ribarot, Beillard, Cucq, Saint Benoît... que van a parar a la Save.

3.2.2.5 Usos del sòl i paisatges

El territori comunal de Blagnac s'ha desenvolupat històricament sobre espais rurals i agrícoles continguts en el corredor natural format per la Garona. La zona dels *Ramiers* constitueix la principal riquesa biològica i paisatgística, un àmbit que queda protegit pel planejament, ja que es tracta d'una àrea inundable i inconstructible. Aquesta part oriental del territori queda separada de la resta de la comuna per un talús de 15 a 20 metres de desnivell que representa el pas de la plana baixa a la primera terrassa al·luvial. Aquesta terrassa, molt plana, ha suportat la part més essencial del desenvolupament de la comuna i de la plataforma aeroportuària. Així doncs, la Garona a l'est i el seu afluent, el Touch, al sud, constitueixen els límits naturals del terme. El sector urbanitzat de Blagnac, encaixonat entre aquests dos rius i l'aeroport, a l'oest, només pot créixer actualment cap al nord. De fet, l'extensió ràpida de la urbanització a partir dels anys 1970 ha provocat una transformació destacada del paisatge natural. La gestió d'aquest fenomen ha permès de crear i desenvolupar una xarxa d'espais verds públics que acompanyen les zones urbanitzades i s'articulen de forma equilibrada amb els indrets naturals més importants, a les valls de la Garona i del Touch, així com amb els espais agrícoles que encara queden a la comuna. A la vall de la Garona trobem zones humides amb una varietat rica d'espècies d'aus, i un medi aquàtic que acull els peixos migradors que remunten el riu. Al Touch, en canvi, els espais de ribera han estat majoritàriament destruïts per la urbanització, encara que mantenen una remarcable funció ecològica (ecosistema aquàtic fràgil) i social (espai natural de proximitat per a la pràctica d'esports i l'oci).

Pel que fa a l'activitat agrícola, trobem dos sectors majoritaris a Blagnac: el llit major i la plana baixa de la Garona, amb una vocació hortícola contrastada, i la baixa terrassa al·luvial al nord i nord-oest de la comuna, on s'han fet grans inversions per a la irrigació i on es concentren majoritàriament els cultius extensius de cereals. A la plana baixa de la Garona, prop del riu, trobem una horticultura que es recolza en una xarxa de reg associativa gestionada pels mateixos agricultors. Tots dos espais, tant la plana baixa de la Garona com la baixa terrassa al·luvial, fan funcions de corredors ecològics a la comuna, al llarg de la Garona i en la unió amb d'altres termes. A la zona hortícola, de fet, hi destaca una complementarietat entre agricultura i paisatges, entre la zona de *Ramiers* i la zona natural dels *Quinze-Sols*. Finalment, també cal referir-se als terrenys agrícoles de l'àmbit de l'aeròdrom de Toulouse-Blagnac, unes 150 ha, on els agricultors tenen múltiples problemes a causa d'un entorn advers. Sembla que el 1998 hi havia sols 19 agricultors amb explotació a Blagnac: la continuïtat de les explotacions només està assegurada a curt i mitjà termini al sector cerealícol del nord i l'oest, mentre que el sector hortícola, tot i estar força degradat, té un projecció més a llarg termini pel fet de trobar-se en zona inundable.

També trobem encara zones boscoses remarcables (Pinot, ribes del Riou, els Quinze-Sols, els Ramiers, les ribes del Touch i la Garona...), que junt amb els jardins locals generen un ecosistema vegetal a Blagnac que s'ha de valorar i que contribueix positivament a millorar la qualitat de vida dels ciutadans. L'arribada de nous residents en l'àmbit rural, tanmateix, així com la freqüentació dels espais agraris en activitats d'oci per part dels ciutadans de l'aglomeració, pot provocar conflictes amb els agricultors. Cal dir, però, que les activitats de lleure vinculades a l'agricultura (agroturisme, venda directa a la granja, projectes pedagògics...) són poc presents a Blagnac.

A Aussonne, tot i el desenvolupament d'extensions urbanes escampades per tot el territori comunal, els espais agrícoles representen dos terços de la superfície total d'Aussonne, la major part d'ells destinats al cultiu de cereals i irrigats per la xarxa de reg Merville. Hi trobem en aquest terme tres enclavaments agrícoles erms (Enseigure, Sibielle —prop de la riba dreta de l'Aussonnelle— i Prestillou —un antic planter—). En aquesta comuna hi trobem un centre de recerca per a la selecció de llavors, a Borde Basse, on l'empresa France Maïs Pioneer s'ha instal·lat. Aussonne es caracteritzaria per reunir tres entorns agrícoles diferenciats: la terrassa baixa i la terrassa mitjana de la Garona, i els al·luvions recents de la vall de l'Aussonnelle. Hi ha productors prop de la zona urbana. Hi ha edificacions rurals antigues al llarg del riu, amb grans explotacions a la zona de les terrasses. A Aussonne, els espais agrícoles homogenis els trobem a tres indrets: la zona nord, irrigada pel perímetre de Merville, fins a Bouconne cap a Mondonville i vers la Garona a Seilh; la vall de l'Aussonnelle, des de Moulins fins a Périac; i, finalment, la terrassa, de Borde Basse fins a l'Enseigure. A Grenade, la urbanització segueix els eixos de les vies de comunicació i s'estableix, també, als diversos llogarrets comunals (Saint-Caprais, Les Aubinels, Engarres). Les zones d'activitats les trobem al llarg de la carretera de Toulouse. La zona rural cobreix la major part del territori comunal, mentre que els boscos són poc nombrosos i generalment estan situats a les àrees amb pendents o a les terres inundables de la Garona. Finalment, com hem dit, l'extracció d'àrids es desenvolupa bàsicament a Saint-Caprais.

D'altra banda, el paisatge de la zona de cultius extensius de cereals, al nord/nord-oest de Blagnac, ens mostra un espai obert i pla —quasi, diríem, monòton. Alguns arbres aïllats i algunes masies amb plantacions interfereixen puntualment el camp de visió que s'obre ample i llarg vers l'horitzó. De tota manera, hi ha algunes boscúries i zones d'equipaments en harmonia amb el paisatge. A l'est, la plana baixa de la Garona, com hem dit, és el sector dels horticultors, el que aquí ens interessa, que conserva encara una identitat agrícola original molt marcada. El paisatge en aquest àmbit, completament pla, presenta poques dimensions verticals, tret d'alguns arbres aïllats o algunes edificacions. Les sínies constitueixen un patrimoni local molt típic que trobem ací i allà per les zones cultivades d'horta, àrees que estan resseguides per franges de vegetació (el *ripisylve* de la riba de la Garona, les vores boscoses de la terrassa baixa i els

marges del Riou) que impedeixen veure-hi més enllà i que fan impossible una ampliació territorial de l'activitat agrícola (de fet, al capítol següent veurem com a Blagnac i a tota l'Àrea 2 cada vegada hi ha menys agricultors).

A Merville, l'estructura paisatgística de la comuna es desprèn de l'anàlisi de la seva geografia i, per tant, hi trobem:

- Una vasta unitat agrícola oberta i molt desestructurada, que es correspon amb la plana al·luvial a la riba esquerra de la Garona i a una part de l'altiplà de terrasses,
- Una petita unitat agrícola oberta en un passadís estret al llarg de la Save, a la riba dreta, en un ambient molt particular,
- Una unitat agrícola més o menys de *bocage* (presència de bardisses i bosquets) a l'altra part de l'altiplà de terrasses i, sobretot, a les vessants.

En aquest paisatge trobem al límit del vessant est de Merville un espai urbanitzat, coherent, a l'alçada del casc antic, i un espai urbanitzat difús i desestructurat que correspon a les zones d'urbanització recents al voltant del poble i dels masos. La part més antiga de Merville, així doncs, queda emmarcada en l'embolcall de boscatges que ressegueixen les terrasses al·luvials a l'est i el vessant que en baixa. Cal dir, a més, que la xarxa de reg d'aquesta comuna és gestionada pels Coteaux de Gascogne⁶⁵.

D'altra banda, el territori comunal de Saint-Jory, que, com hem dit, queda emmarcat en l'actual terrassa al·luvial de la Garona, ofereix principalment un paisatge agrícola fortament influït per l'activitat hortícola. Aquest espai rural s'ha estructurat en el passat al voltant de grups difusos d'edificis, inclosos els habitatges i les explotacions agrícoles. Les construccions tradicionals, cada cop menys presents en el territori, es caracteritzen per la presència d'elements vegetals: alineaments d'arbres a les vores de les vies d'accés; arbres de parc, com el cedre, al voltant de l'edifici, i bosquets i bardisses envoltant tot el conjunt arquitectònic. Més enllà de les edificacions, trobem, a la part nord, vegetació de plàtans a la carretera nacional 20 i al llarg del canal lateral de la Garona. Pel que fa al paisatge estrictament agrícola, cal dir que pateix una forta desestructuració lligada a la urbanització recent i a les activitats d'extracció d'àrids. Així doncs, l'espai agrícola queda esquarterat, seguint l'estructura tentacular de la major part de les carreteres de la comuna, i banalitzat per la multiplicitat de llacs i estanys residuals generats per l'explotació d'àrids, sense que hi hagi hagut cap rehabilitació. Alhora, s'ha tendit a abandonar la vegetació tradicional a favor d'espècies més estandarditzades.

---

⁶⁵ Vessants de Gascogne. Institucionalment, aquesta entitat es coneix com a Compagnie d'aménagement des Coteaux de Gascogne.

3.3 ANÀLISI COMPARATIVA DE LES ÀREES D'ESTUDI

La Regió Metropolitana de Barcelona i l'Àrea Urbana de Toulouse presenten característiques morfològiques i estructurals ben diferents. A aquesta escala petita podem dir que ens trobem davant de dues realitats diverses. Per començar, com hem dit, Catalunya té una vocació industrial més marcada que no pas la regió de Midi-Pyrénées, més orientada vers l'activitat agrícola i la ramaderia, tot i que el nucli de Toulouse és capdavanter en el desenvolupament de la indústria aeronàutica. Pel que fa a l'àmbit metropolità, la RMB acull quatre vegades més població que l'AUT, i la densitat de població és molt més elevada (1.355 h/km² per només 240 h/km² a l'àrea de Toulouse). També la diferència entre municipis compresos dins la RMB (164) i comunes inserides a l'AUT (342) és evident, tot i que de vegades es fa difícil equiparar aquestes dues entitats, sobretot perquè les comunes acostumen a ser territorialment més petites que els municipis. L'estructura territorial de la RMB és "polinuclear", amb una àrea central molt directament vinculada a Barcelona, i un conjunt de sistemes urbans organitzat entorn de les polaritats intermèdies de la segona corona metropolitana (el poder d'atracció de la ciutat de Barcelona s'estén per tota la Regió Metropolitana i més enllà). Per la seva banda, la ciutat de Toulouse tindria una estructura "mononuclear radial", ja que hi trobem un centre molt potent que fa caure en la seva òrbita d'influència totes les localitats que l'envolten, sense altres polaritats comparativament importants que aglutinin porcions significatives del territori metropolità. Tot i aquestes diferències de base, però, podem considerar que ens trobem davant de dues òrbites metropolitanes molt dinàmiques. Barcelona s'ha convertit en un dels eixos de desenvolupament econòmic del sud d'Europa, i es destaca com a plataforma logística de primer ordre, mentre que la ciutat de Toulouse ha sabut conjuminar la vocació agrícola de la regió on està inserida amb la implantació d'indústries i de tecnologies capdavanteres.

Si bé la ciutat de Barcelona va perdre habitants a les dècades de 1980 i 1990, que s'instal·laven a les diverses corones metropolitanes, actualment sembla que aquesta tendència s'ha aturat i la població del centre s'ha estabilitzat. Per la seva banda, la ciutat de Toulouse també recupera habitants al centre i als barris perifèrics, tot i que les corones periurbanes continuen guanyant població. A tots dos àmbits, s'han ubicat gran part dels serveis en els entorns perifèrics. Pel que fa als usos del sòl, la relació és molt desigual, perquè a l'AUT predominen els espais forestals i agrícoles, a molta distància dels usos urbans. A la RMB, per contra, destaquen els espais forestals per damunt dels agraris, però els usos urbans tenen una presència notable. A tots dos àmbits, de totes maneres, el fenomen de la pressió urbanística sobre les zones agrícoles i naturals és destacable, tot i que pel volum de població de la RMB, la situació de degradació del territori a l'àrea de Barcelona és més preocupant. Sembla que a Catalunya ni tan sols la legislació vigent pot garantir la continuïtat dels espais agrícoles: és en

aquestes zones on s'ubiquen la major part d'infraestructures i vies de comunicació. Al capítol referent al planejament i els conflictes pels usos del sòl, veurem quins instruments hi ha als dos àmbits d'estudi per frenar aquests processos, que a França estan una mica més controlats gràcies a un marc legal més favorable.

Amb relació a l'orientació econòmica de l'àrea de Toulouse i de Barcelona, hem de referir-nos al projecte de cooperació transfronterer i transnacional que propugnen alguns polítics catalans. El que s'ha conegut com a Euroregió Pirineus-Mediterrània⁶⁶, insereix el sistema productiu de la Regió Metropolitana de Barcelona, com s'ha dit, dins d'un territori dinàmic més ampli, l'arc mediterrani, que té els seus límits al sud del País Valencià, passa per Catalunya, Aragó i Balears (amb dues metròpolis destacades, Barcelona i València), s'estén per la Catalunya Nord i Occitània (incloent-hi Toulouse) i arriba fins al Laci italià. L'Euroregió, així doncs, neix amb vocació d'obertura i cooperació seguint els arcs pirinenc, mediterrani (d'Itàlia fins al Magreb), les valls dels grans rius (Ebre, Garona i Roine) i les illes de la Mediterrània Occidental. Cal dir que a part dels aspectes més purament econòmics i de millora de les infraestructures i els sistemes de transport, és una proposta social i cultural per apropar els territoris implicats, que es preocupa, també, entre d'altres elements, de la protecció d'un medi natural comú partint dels criteris de la sostenibilitat. Aquesta confluència d'interessos es tradueix en una estructura socioeconòmica similar, pròpia dels països desenvolupats, en què el sector serveis és cada vegada més present, seguit per la indústria i, en darrer terme, pel sector primari (a la RMB, de totes maneres, el sector industrial continua tenint un paper molt destacat).

Pel que fa al territori on queden ubicades la RMB i l'AUT, val a dir que són completament diferents. Catalunya és un país molt muntanyós i la Regió Metropolitana queda tallada per les Serralades Litoral i Prelitoral, i per les depressions que es formen. El clima i la vegetació de la RMB són característicament mediterranis, tret d'algunes excepcions com és el cas del massís del Montseny, on hi ha influències del clima continental. L'AUT, per contra, es troba sotmesa a un clima oceànic de transició, amb influències mediterrànies i continentals. La morfologia del territori, en aquest cas, és poc espectacular: no hi ha unitats de relleu importants, es tracta d'un paisatge pla estructurat al voltant de la Garona. Al llarg del quaternari es va constituir un sistema fluvial important, com s'observa en les planes fragmentades i plenes de còdols que fan de transició entre zones de turons (Lauragais, Gascogne) i les terrasses al·luvials recents. Tot el conjunt constitueix un entorn òptim per a la pràctica de l'agricultura. Pel que fa als cursos fluvials de la RMB són de menor importància que la Garona i es veuen condicionats pels règims de pluviometria irregulars tan propis del Mediterrani.

---

⁶⁶ Sobre aquesta proposta, vegeu el treball de Perkmann (2003) i el document del 29 d'octubre de 2004 d'Acta de Constitució de l'Euroregió Pirineus-Mediterrània, presentat pel Gabinet de Premsa del President de la Generalitat de Catalunya (Departament de Presidència). D'altra banda, al programa del Partit dels Socialistes de Catalunya de juny de 2003 també s'hi fa referència.

Els paisatges agrícoles i forestals de la RMB són més diversos que els de l'AUT: l'horta dels deltes del Llobregat i la Tordera contrasten amb les vinyes i secans amb oliveres i ametllers, amb els conreus de cereals del Vallès i el Garraf, els fruiters del Baix Llobregat o els hivernacles de flor, planta ornamental, horta i maduixes del Maresme. Els espais on s'abandona l'activitat agrícola, sovint fruit de la implantació de noves infraestructures i vies de comunicació, evolucionen ràpidament cap a ecosistemes forestals quan limiten amb el bosc, o bé es converteixen en erms i espais oberts quan se situen vora les ciutats entre els espais agrícoles i les construccions. Moltes vegades aquests erms passen a ser pasturats per ramats d'ovelles i esdevenen temporalment pastures, fins que acaben essent transformats (com hem dit, però, allà on continua l'activitat agrícola també es produeixen actualment canvis importants en el paisatge). Els hivernacles són cada cop més freqüents a moltes zones (sobretot al Baix Llobregat i al Maresme) i provoquen greus impactes paisatgístics. Tant a la RMB com a l'AUT, de fet, trobem les servituds i les problemàtiques pròpies de les zones periurbanes que tenen repercussions en la constitució d'un paisatge mínimament equilibrat, tot i que sortint de la ciutat de Toulouse, ben aviat es topa amb unitats de paisatge molt més ruralitzades que les que pugui haver-hi a la RMB. Així doncs, a l'AUT, el bosc hi és poc present i els conreus són majoritàriament de cereals, fet que genera un paisatge menys divers, amb grans extensions de camps resseguits per turons. Els conreus d'hortalisses, que trobem bàsicament a la zona nord-oest de Toulouse, tenen una presència més feble però donen peu a paisatges més variats. Els paisatges agrícoles de la regió (coneguda també com a *le toulousain*), de totes maneres, es diferencien segons criteris bàsicament topogràfics (relleu, naturalesa dels sòls...), però també es distingeixen per les pràctiques de cultiu o el nivell d'ocupació urbana que hi trobem.

Tant a la RMB com a l'AUT, l'ocupació agrícola es caracteritza per les seves diverses identitats i, en alguns casos, per les produccions vegetals de qualitat. A ambdues localitzacions, però, tot i la nova tendència a la diversificació de les activitats, les evolucions dels últims anys plasmen les fragilitats estructurals de l'agricultura periurbana, confrontada cada vegada amb més intensitat al fenomen de l'expansió urbana. A la RMB, la distribució i l'evolució de la superfície de conreu des de 1982 fins a 1989 mostra una marcada recessió de les terres llaurades amb un total de 14.995 ha perdudes, que representen el 20,5% de la superfície conreada l'any 1982. Segons dades de l'IDESCAT, s'ha passat de 72.824 ha de terres llaurades el 1982 a 57.950 ha el 1989 (disminució de més d'un 25%), fins a arribar a les 51.202 ha del cens agrari de 1999. Aquesta reducció del sòl agrícola estaria emmarcada en la crisi estructural de l'agricultura, el progressiu envelliment de la població agrícola i les creixents pressions d'ocupació d'usos urbans o periurbans. A l'AUT, la superfície agrícola utilitzada (SAU) també disminueix inexorablement, tot i que és al pol urbà on el descens és més important (un 28% menys de SAU entre 1979 i 2000, mentre a la corona periurbana la disminució només és del 7% entre aquests anys). L'any 2000, la SAU arriba a 250.000 ha a l'Àrea Urbana. A l'est, al sud i a

l'oest, els turons han limitat l'extensió urbana, preservant al seu lloc les estructures agrícoles. Les valls i terrasses de la Garona han sofert un impacte més gran. Com veurem, la zona d'horticultura del nord de Toulouse, que abans es trobava a tocar de la ciutat, desapareix de mica en mica pel procés urbanitzador.

Pel que fa al règim de tinença de la superfície agrària útil (SAU) a la RMB, predomina la propietat, mentre a l'AUT hi té un paper destacat el lloguer de terres, ja que per a la pagesia és un sistema més flexible que no pas la propietat (*faire valoir direct*). D'altra banda, és una tendència generalitzada que el nombre de parcel·les de dimensions reduïdes disminueixi amb el temps, mentre que les mitjanes i les grans s'estabilitzen. Els problemes que comporta l'excessiva parcel·lació —deseconomies d'escala i pèrdua de superfície— fan de l'àmbit metropolità barceloní una àrea poc competitiva amb poques possibilitats d'introduir-hi noves tècniques. Si bé globalment hi ha una crisi estructural agrària, es troben conreus i explotacions que podrien arribar a generar rendes significatives. Pel que fa al nombre d'explotacions i de titulars d'explotació, com hem dit, la tendència també és negativa, i als tres darrers anys censals, predominen les explotacions d'entre 2 i menys de 5 ha. A l'AUT, la situació de reducció del nombre d'explotacions és la mateixa, fruit, també, de la crisi agrícola i el reagrupament de les estructures. Les superfícies mitjanes de les explotacions són molt més grans a l'AUT que a la RMB i han tendit a augmentar amb el temps: es comptabilitzen 49 ha de mitjana per explotació a l'Àrea Urbana l'any 2000, contra 33 ha l'any 1979, una superfície que és superior a la corona periurbana (68 ha l'any 2000) respecte el pol urbà (30 ha). Cal dir que a tots dos àmbits d'estudi, la pressió urbana, l'especulació de les terres i l'alça dels preus, accentuen la fragilitat i la manca d'inversions en el sector agrícola.

Tot i aquests elements negatius, l'agricultura periurbana tolosina té algunes contrapartides positives: qualitat dels sòls, recursos en aigua i xarxa de reg que permet una producció vegetal predominant. Els sòls d'al·luvions de la vall de la Garona són particularment favorables a l'horticultura. La superfície en terres llaurades es manté, arribant al 94% de la SAU l'any 2000, mentre que les pastures tenen poca presència (4% de la SAU) i tendeixen a disminuir. En definitiva, la població activa agrícola de la RMB i l'AUT ha anat disminuint progressivament i l'estructura d'edats està força envellida. Això provoca un gran problema pel que fa a les possibilitats de successió a les empreses agrícoles.

Centrant-nos ja en les zones d'estudi seleccionades a partir d'una escala gran, l'Àrea 1 (el delta del Llobregat) i l'Àrea 2 (la zona hortícola del nord de Toulouse), cal dir que tots dos àmbits destaquen per la fertilitat dels seus sòls, fruit d'una composició morfològica òptima, que afavoreix una pràctica intensa de l'horticultura. La principal diferència entre les dues àrees, però, és que la primera és un delta, encara que en tots dos casos hi ha un riu que vertebrava el territori. La Garona, de totes maneres, és un riu de vocació atlàntica, amb una amplada i un cabal molt superiors als del Llobregat, un riu mediterrani. El delta del Llobregat, d'altra banda,

amb uns 90 km² de superfície i 23 km de front litoral, constitueix un espai més homogeni que no pas l'Àrea 2, que al llarg de cinc comunes va resseguint les ribes de la Garona. D'altra banda, la posició estratègica del Baix Llobregat com a eix de comunicacions de la ciutat de Barcelona amb la resta de l'Estat espanyol, i les grans infraestructures ubicades al Delta (port, aeroport i Zona d'Activitats Logístiques, sumades, darrerament, al desviament del riu Llobregat), fan de l'Àrea 1 un espai on els conflictes pels usos del sòl han de ser necessàriament més intensos dels que trobem a l'Àrea 2, on destaca, sobretot, la ubicació de l'aeroport i la base de la indústria aeronàutica i aeroespacial a Blagnac. Tot i tractar-se d'un periurbà degradat, el paisatge i l'ocupació humana constitueixen un entorn més harmònic que no pas el que trobem a l'Àrea 1, on els espais agrícoles sí estan greument amenaçats.

Tant l'Àrea 1 com l'Àrea 2 estan situades damunt de materials al·luvials arrossegats pel pas d'un riu, que en alguns punts formen terrasses, i a tots dos llocs, entre d'altres elements, trobem sòls formats al quaternari o influïts per la dinàmica fluvial o deltaica. Al Baix Llobregat hi trobem des dels sòls prims i pedregosos de les serralades Prelitoral i Litoral (calcaris, gresosos o esquistosos), fins als sorrencs i fangosos de la plana deltaica, on hi ha sòls salins i torbosos. A l'Àrea 2 predominen sobretot els sòls formats a partir d'al·luvions, encara que les sorres i els fangs també són presents a les ribes dels rius. En aquest sentit, a part de la Garona i el Llobregat, hi ha altres cursos fluvials menors i, en el cas de l'Àrea 1, rieres, estanys i alguns aiguamolls característics de les zones deltaïques. També hi ha, a tots dos àmbits, un subsòl ric en aquífers que afavoreixen les pràctiques agrícoles (en el cas del Baix Llobregat, aquests recursos són, malauradament, mal utilitzats per la indústria o contaminants per l'acció inconscient dels humans). Aquests entorns afavoreixen el reg de les terres agrícoles, i els pagesos de l'Àrea 1 i l'Àrea 2 s'han preocupat des de fa molt de temps de gestionar les comunitats de regants locals per tal d'administrar bé l'aigua (destaquen els canals de la Dreta i de la Infanta a l'àrea del Delta). També cal recordar que tant el Delta com la zona hortícola de l'Àrea 2 poden patir inundacions, encara que és sobretot a l'Àrea 1 on han tingut lloc les catàstrofes més importants, sobretot fruit de la torrencialitat pròpia de les conques mediterrànies.

Tot i tenir climes diferenciats, no es pot dir que, en aquest sentit, l'Àrea 1 i l'Àrea 2 siguin antagoniques. De fet, podem afirmar que en ambdós llocs trobem climes relativament benignes per a les pràctiques hortícoles, tret dels moments en que hi ha inundacions o glaçades. Pel que fa a la vegetació, la comarca del Baix Llobregat esdevé territori de transició entre la vegetació mediterrània boreal, caracteritzada per l'alzinar, i la vegetació mediterrània meridional, de caràcter més àrid, encara que cal destacar la vegetació de les zones d'aiguamolls, molt rica i variada. Tant a l'Àrea 1 com a l'Àrea 2, d'altra banda, trobem boscos de ribera. A la zona nord-oest de Toulouse també hi ha boscos que cal destacar, com el de Bouconne, hàbitat idoni per a les rouredes, com ja s'ha dit. En conjunt, però, l'Àrea 2 presenta una vegetació ben

diferent de l'Àrea 1, ja que hi ha varietats pròpies d'entorns atlàntics o continentals, com són els verns, els salzes, els oms, els pollancre, els bedolls o els erables, entre d'altres (també destaca el brocal de terrassa). Pel que fa a la fauna, es pot dir que hi ha pocs elements comuns entre les dues zones: potser hi ha més varietats de mamífers i de peixos a l'Àrea 2, però ja sabem que l'Àrea 1 destaca per la presència important d'aus migratòries a les zones d'aiguamolls. Finalment, amb relació als usos del sòl, recordem que tot i l'expansió urbana i industrial del Baix Llobregat, les zones agrícoles comarcals representen una proporció de superfície poc inferior a l'artificial. Els conreus herbacis de regadiu (hortalisses) són dominants a l'ampla plana deltaica, destacant la carxofa, l'enciam, l'espàrrec i el porro, entre d'altres. Menys estesos són els fruiters de regadiu. A l'Àrea 2, la situació és similar, i els camps de conreus queden intercalats entre els nuclis urbans i les infraestructures. Destaca el fet que molts dels cultius d'hortalisses de l'Àrea 2 es troben en zones inundables, situació que els protegeix de futures requalificacions de terrenys. Així doncs, en conclusió, es pot dir que si bé ens trobem amb entorns relativament similars i susceptibles de comparació, cal puntualitzar que, entre d'altres elements, el relleu, el clima i la fauna són diferents. De fet, com veurem als capítols següents, es pot dir que les agricultures que es realitzen a les àrees d'estudi tenen trets específics que les fan úniques: l'organització de les tasques agrícoles, la manera de treballar i el comportament dels agricultors no són, ni de bon tros, idèntics. En definitiva, a aquestes alçades i seguint aquesta línia argumental, un cop conegut a fons el marc d'estudi, cal preguntar-se ja com reaccionen els pagesos catalans i els agricultors tolosins davant la pressió urbanística i les problemàtiques mediambientals que tenallen la realitat socioeconòmica dels nostres camps.

4. LES TRANSFORMACIONS DEL SECTOR AGRARI A LES ÀREES D'ESTUDI (1950–2000)

4.1 EL PAPER DE L'AGRICULTURA AMB RELACIÓ A LA INDÚSTRIA I ALS SERVEIS

4.1.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

La tradició i l'arrelament de les pràctiques agrícoles a la zona del Delta és indiscutible fins a la segona meitat de segle XX, quan l'agricultura i la ramaderia eren les activitats econòmiques fonamentals de la comarca. Com es diu a *L'economia del Baix Llobregat. Creixement i desequilibris* (Rosés, 1989, p.93), “el sector agrícola comarcal, sobretot a la part baixa del territori, era un dels més dinàmics i avançats de Catalunya i molt possiblement un dels capdavanters de tot l'Estat”. A partir de 1950, però, s'inicia una decadència progressiva i inexorable a causa de diversos factors que s'analitzaran al llarg d'aquest treball. Un d'ells és el desenvolupament de la indústria. També hi ha el factor del creixement urbanístic de Barcelona i molts nuclis de l'Àrea Metropolitana, acompanyat del desenvolupament de les infraestructures i el creixement dels serveis.

El canvi més important a partir de 1950 va consistir en una reducció sense precedents de l'espai agrari: entre 1954 i 1969 hauria experimentat una minva d'un 48,6%¹. Si als anys seixanta es calculava, més o menys, que les terres de regadiu i de secà ocupaven un 37,2% del total del sòl comarcal (Rebagliato, 1969), l'any 1984 les terres de conreu ocupaven només el 24,5% del territori al Baix Llobregat, inferior al 32,6% de Catalunya, però superior al 18% de l'entorn barceloní (Rosés, 1989). La superfície agrària l'any 1990 arribava només a un 15,08% de la superfície comarcal (ICC, 1995). De les 5.670 ha cultivades el 1955 a la zona del Delta, es va passar a 2.840 ha el 1990 i a unes 2.100 ha l'any 2000.

De manera que el Baix Llobregat ha estat, així doncs, a partir de 1950, un territori on les activitats industrials han tingut una gran importància, pel fet que el riu Llobregat s'ha utilitzat com una font d'energia i per la proximitat de Barcelona. De fet, el pes i l'estructura actuals de l'economia del Baix Llobregat no es podrien entendre sense tenir en compte el procés d'expansió industrial i demogràfica que va viure la comarca en el marc de l'obertura de l'economia espanyola a partir de 1960, que va configurar una comarca essencialment industrial (Rosés, 1989). Entre 1960 i 1990, la població dels municipis del Delta es va quintuplicar (Casanova i Antonio, 1989–1990) (entre 1950 i 1975 passà de menys de 100.000 habitants a més de mig milió al conjunt de la comarca). L'expansió en taca d'oli de la ciutat real de

---

¹ La més alta del país després del 84,1% del Barcelonès i abans del 48,2% que hauria perdut el Vallès Occidental.

Barcelona va afectar progressivament els territoris més propers i l'espai agrari de la zona, amb la construcció de barris dormitori per als obrers immigrants i les famílies, la ubicació de polígons industrials i de noves vies de comunicació o la millora de les ja existents. En definitiva, el dinamisme econòmic del Baix Llobregat ha respost en gran mesura als avantatges geogràfics que presenta la comarca, com són la seva integració en l'àrea econòmica de Barcelona, les bones comunicacions i la important demografia, entre d'altres factors.

Aquesta conjuntura, junt amb tots els elements que s'analitzen en aquest treball, ha propiciat el procés a la comarca de substitució de les activitats agràries, que, de totes maneres, s'ha donat de forma general a tots els països desenvolupats i fortament industrialitzats, tot i ser més accelerat a la proximitat de les àrees urbanes. Com veiem al llarg d'aquest estudi, l'activitat agrària que subsisteix al Delta, com a agricultura periurbana, ho fa en condicions molt precàries i suportant nombrosos impactes. Paradoxalment, però, l'agricultura continua sent productiva, com es diu a l'apartat 6 d'aquest capítol, per les característiques del medi al Delta, que faciliten en general produccions elevades i de qualitat, als bons circuits de comercialització (renda de situació òptima per la proximitat de Barcelona) i a la resistència del teixit social agrari local que lluita per no desaparèixer.

L'estructura de l'economia comarcal presenta un perfil molt diversificat amb la presència de vint branques d'activitat i una predominància dels sectors metal·lúrgic, químic, de la construcció i del comerç. És, juntament amb els del Vallès Occidental i el Barcelonès, un dels perfils més similars al de l'estructura global de l'economia catalana, amb la diferència que les activitats industrials continuen sent les més significatives, tot i l'expansió de les terciàries. Per fer-nos una idea, val a dir que el PIB comarcal estimat el 1993 per al Baix Llobregat fou de 827.735 milions de pessetes, dividit sectorialment de la següent manera: 56,50% serveis, 35,07% indústria, 7,79% construcció i 0,64% agricultura (ICC, 1995). L'aportació comarcal al PIB total de Catalunya se situava en el 7,86%²: 7,22%, 9,44%, 8,21% i 2,80% pel que fa a serveis, indústria, construcció i agricultura, respectivament³.

Una enquesta sindical de 1965 (Rebagliato, 1969) avaluava la població activa del Baix Llobregat en un 50,3%, dins la qual la població preponderantment agrària representava el 9,8%, unes 11.599 persones, el percentatge agrari més baix després del Barcelonès i el Vallès Occidental (1,81 actius agraris per explotació). Però ja el 1975, deu anys més tard, segons Rosés (1989), els actius agraris no eren més del 2,6% dels actius de la comarca, en contrast amb el 6,34% que tenia Catalunya (menys del 3% al Baix Llobregat i 6% i escaig a Catalunya, segons l'ICC, 1995). Així doncs, en quinze anys, de 1960 a 1975, la comarca es transformà radicalment i ràpidament en industrial i urbana.

---

² Vegeu taula A.2.14 d'Oliver i Alonso (1994, p.85).

³ També a l'ICC (1995).

A la taula 4.1.1.1 de l'Annex (Rosés, 1989, p.53) (els percentatges proposats per l'ICC (1995) són pràcticament els mateixos), podem veure que per al conjunt de la comarca, l'activitat principal l'any 1975 és la industrial, que ocupa una mica més del 51% dels actius, un percentatge força més alt que el que es dona a Catalunya (39,37%); el sector de la construcció també és més elevat en percentatge al Baix Llobregat que no a Catalunya (15,9% per 10,5%), relacionat, sense cap mena de dubte, amb la necessitat d'habitatges per a tota la població immigrada. Per contra, el sector terciari es mostra força inferior al Baix Llobregat (una mica més del 29%) que no a Catalunya (gairebé el 43% de la població activa). Així doncs, es remarca el caràcter profundament industrial de la comarca del Baix Llobregat, almenys l'any 1975.

La crisi mundial de 1973, amb efectes a Catalunya a partir de 1975, tingué una especial repercussió al món industrial i, per tant, al Baix Llobregat. El fort impacte de la crisi i les limitacions de la reconversió econòmica iniciada, que abocava a la transformació dels sectors industrials protagonistes de l'expansió industrial, feren del Baix Llobregat una de les comarques amb majors índexs d'atur.

Com a resultat de la crisi industrial i del context de la crisi econòmica, la població activa ocupada en la indústria i la construcció va davallar considerablement, mentre que la del sector terciari va augmentar. L'any 1986 (ICC, 1995, p.125), hi ha una important disminució del sector secundari (46,88% dels actius) respecte al 1975 i, en canvi, un fort augment del terciari (40,97% dels actius). El primari es manté si fa no fa igual, bé que amb una tendència a la disminució (1,65% dels actius). La construcció també té una forta reducció (6,19% dels actius)⁴. En definitiva, la crisi econòmica va afectar profundament l'estructura industrial de la comarca.

Els actius agraris veuen reduïts els seus efectius amb un 1%, quasi la meitat, en l'interval de temps entre 1975 i 1986: passen d'un 2,6% a un 1,65% de presència en la població activa. Per conèixer millor l'evolució dels sectors d'activitat econòmica a la zona d'estudi, es poden observar les taules 4.1.1.2 i 4.1.1.4 de l'Annex, que, tot i contenir també dades provisionals, són prou il·lustratives de la davallada de l'agricultura (segons aquestes dades, en municipis del delta del Llobregat com Sant Boi o Viladecans la població activa agrària està a punt de desaparèixer)⁵, de la crisi del sector secundari i l'increment i estabilització del sector terciari. Caldria destacar l'excepció de Castelldefels, que entre 1975 i 1986 doblaria els seus actius agraris, tot i que en l'actualitat l'agricultura d'aquest municipi torni a estar sota mínims (només pervivien dues explotacions agràries el 1999, com veurem al punt 4.2.1).

A partir de 1986, però, es produeix la recuperació i un nou creixement de la indústria i de la construcció, i l'expansió del terciari, que ha passat al davant a la indústria pel que fa als

---

⁴ Rosés (1989, p.54-55), tot i proposar el mateix escenari, presenta dades diferents per a l'any 1986 (són dades provisionals).

⁵ Per Rebagliato (1969), l'any 1965, a Sant Boi hi havia 2.280 actius agraris, a Viladecans 1.052 i al Prat, 820: si ens fíem d'aquestes dades, podem copsar la impressionant davallada dels actius agraris en aquests tres municipis entre 1965 i 1975 (vegeu taula 4.1.1.4 de l'Annex).

actius ocupats. L'any 1991, els serveis van passar a aglutinar un 46,33% de la població activa ocupada, enfront d'un 42,77% de la indústria i un 9,74% de la construcció (tendència més accentuada a Catalunya, ja que els serveis representen gairebé el 52% de la població activa, mentre que la indústria només el 36,19% i la construcció el 8,23%). De 1986 a 1991 tots els sectors han augmentat els actius ocupats, llevat de l'agrari, que ha continuat perdent-ne, un 3,90% entre aquests anys, fins arribar a un 1,16% dels ocupats l'any 1991⁶. Els serveis s'han incrementat un 54,83% i la indústria i la construcció un 47,36% i un 115%, respectivament (vegeu taula 4.1.1.3 de l'Annex).

La superació de la crisi i el creixement econòmic experimentat des de mitjan anys vuitanta van ampliar i diversificar les bases de l'economia comarcal. Fent l'anàlisi per municipis, a part de Sant Climent de Llobregat, que mantenia un important pes relatiu de l'agricultura, dotze municipis presentaven un major grau de terciarització i setze municipis mantenien la proporció més gran d'ocupats en el sector industrial.

Entre els canvis més importants produïts al mercat de treball entre 1986 i 1991, cal destacar el creixement espectacular de la població activa i de l'ocupació (aspecte que reflecteix i accentua el comportament de l'economia catalana). L'increment de la població activa va ser del 19,06% i té el seu origen, fonamentalment, en la incorporació de la nombrosa població jove nascuda els anys setanta i en la incorporació massiva de la dona al món laboral, com mostra l'augment de la taxa d'activitat femenina⁷. D'altra banda, l'augment de l'ocupació va afavorir la incorporació d'un nombre important d'aturats i el creixement de la població activa. Així, la comarca passava a tenir una de les taxes més elevades d'atur el 1986, de gairebé el 27% (27,2%, 53.137 persones (Rosés, 1989))⁸, a l'11,2% el 1991 (ICC, 1995)⁹. El 1992, però, es va produir un trencament en la tendència expressada com a conseqüència d'un refredament general de l'economia, que situava la taxa d'atur comarcal en un 13,37% el març de 1993, si bé es comença a recuperar el 1994 (els serveis i la construcció són els sectors que primer van experimentar un increment dels aturats).

Les dades contingudes a la taula 4.1.1.5 de l'Annex, aportades per l'IDESCAT (nombre d'ocupats per sectors els anys 1986, 1991 i 1996 als municipis del Delta i al Baix Llobregat en general), corroboren la informació que hem aportat fins a aquest punt. El 1991, respecte al 1986,

---

⁶ Segons l'ICC (1995), però, el Prat, Sant Boi i Viladecans eren els municipis amb major nombre d'ocupats (superaven els 300 cada un). Els municipis del Delta representaven, ells sols, el 49% dels actius agraris de la comarca; el Prat i Castelldefels, entre d'altres, però, eren els municipis que més havien reduït el nombre d'ocupats entre 1986 i 1991 (vegeu taula 4.1.1.5 de l'Annex).

⁷ Disminueix tant el percentatge com el nombre absolut de mestresses de casa (d'un 23,47% el 1975, es passa a un 18,4% el 1986) (Rosés, 1989): les dones casades s'incorporen al món del treball i substitueixen els homes en atur.

⁸ Gavà, Sant Boi i Viladecans superaven la taxa d'atur comarcal. Castelldefels i el Prat de Llobregat tenien una taxa d'atur a l'època superior al 24%. L'atur afectava els municipis més poblats, els que tenien els majors percentatges de mà d'obra poc qualificada, la més afectada per la crisi econòmica.

⁹ Segons Soy i Casals (1994), en canvi, la taxa d'atur al Baix Llobregat el 1991 era de 15,75%, un valor superior al corresponent a Catalunya (14,19%). En general, l'evolució de les taxes d'atur als anys noranta respecte als vuitanta, va ser a la baixa.

només Viladecans va augmentar el nombre d'ocupats en el sector agrari (en 50 actius). Curiosament, el 1996, Castelldefels i Gavà eren els únics municipis que veien augmentar el nombre d'ocupats en el sector agrari respecte al 1991. Com ja s'ha dit, però, la xifra global d'ocupats en agricultura al Delta, fins al 1996, continua disminuint. La tendència de la indústria i la construcció és a la baixa, tot i l'augment en el nombre d'ocupats de 1991. I els serveis, com hem anat repetint, progressen al llarg dels anys vuitanta i principis dels noranta i aglutinen el major nombre d'ocupats per sectors d'activitat el 1996.

Els sectors d'activitat més afectats per l'atur són els més representats en el teixit industrial del Baix Llobregat. Així, segons una informació de març de 1992 (Soy i Casals, 1994), la proporció més elevada d'aturats correspon, en primer lloc, a la metal·lúrgia, maquinària, material elèctric i instruments de precisió; en segon lloc, al comerç i les reparacions, i en tercer lloc, al tèxtil i la confecció. La resta de sectors mantenen uns percentatges similars i no destacables: l'activitat agrícola i ramadera presenta 103 aturats, un 0,3% del total. Cal tenir en compte, però, que el Baix Llobregat, junt amb el Barcelonès, el Vallès Occidental i el Vallès Oriental, totes elles comarques que superaven els 100.000 llocs de treball en termes d'ocupació, concentraven pràcticament les dues terceres parts del total d'ocupats català el 1990. En conseqüència, aquestes quatre comarques barcelonines aporten elles soles, també, vora les dues terceres parts de tot el PIB català en aquest període. És a dir, les comarques de l'àrea d'influència de Barcelona tenen un paper central en l'economia del país.

El creixement de l'atur industrial és el resultat dels reajustaments que es produeixen en aquest sector, que s'han de considerar, en bona part, amb relació a les estratègies de producció de la indústria europea i mundial, i amb el canvi tecnològic. Per altra banda, val la pena remarcar que, si bé l'eix neuràlgic de la productivitat industrial, en un principi, es va desenvolupar als municipis limítrofs amb Barcelona, després ha canviat la pauta de localització industrial: la zona nord, per la presència de sòl industrial i unes bones comunicacions, ha polaritzat l'activitat industrial i de creixement econòmic a la comarca fins als anys noranta.

Per altra banda, segons Oliver i Alonso (1994), el cicle del sector agrari a partir de 1990 estava relativament poc relacionat amb el conjunt de l'economia, ja que va experimentar una forta caiguda el 1991 i el 1993, i un creixement molt notable el 1992¹⁰. Les variacions en la resta de sectors (indústria, construcció i serveis) tenien, en aquest període, per raó més directa, el perfil del mateix cicle econòmic, és a dir, l'esgotament de la fase expansiva a principi dels noranta i la franca recessió des de final de 1992 i 1993. La participació del Baix Llobregat sobre el PIB total català durant el període 1990–1993, va ser, per a cadascun d'aquests anys, del 7,91%, 7,92%, 7,85% i 7,86%, respectivament (va ser la tercera comarca en importància per

---

¹⁰ El PIB del sector primari, aquest any, va superar un 18% de taxa mitjana per al conjunt de Catalunya. En èpoques de crisi es consumeixen més productes agraris. Alhora, l'atur en els sectors industrial i de serveis promou més llocs de treball agrícoles.

darrere del Barcelonès i el Vallès Occidental). El Baix Llobregat, al mateix temps, participava en un 2,80% en el PIB agrari total de Catalunya els anys 1992 i 1993. Pel que sembla el sector primari, en aquests anys, és el que presenta un menor grau de concentració de la producció.

En definitiva, pel que fa al conjunt de Catalunya, les comarques de l'interior, relativament poc denses demogràficament i amb un elevat pes de la població dedicada al sector agrari, es contraposen a les comarques situades al passadís litoral i prelitoral, entre les quals podem incloure el Baix Llobregat, comarques densament poblades amb poc pes de les activitats agràries. El Baix Llobregat, com s'ha vist, amb una ocupació agrària inferior a la mitjana catalana (al voltant del 3,5% a principis dels anys noranta a Catalunya), es troba molt lluny del 44,4% que assoliria una comarca com la Terra Alta en el mateix període. El pes demogràfic de les regions no agràries, però, arrossega fortament la mitjana catalana i fa que sigui una de les més baixes dels països occidentals, comparable a la dels EUA o de la Gran Bretanya, tot i que conviuen, en una economia tan diversificada com és la catalana, espais comarcals amb un pes de població agrària molt elevat.

Pel que fa a l'any 2000, l'economia del Baix Llobregat ha estat la més dinàmica de totes les que conformen l'eix metropolità, amb un creixement del 4,08%. Ha estat el quart any consecutiu que la seva taxa de variació se situa per sobre el 4%, tot i que des de 1998 s'observi un lent procés d'alentiment (Oliver i Alonso, 2001). Els progressos de la indústria i els serveis han permès aquests registres. Però destaca l'important avenç assolit pel sector primari (8,76%), més de 2 punts percentuals per sobre la mitjana catalana, encara que la seva aportació al PIB comarcal és mínima. I s'aprecia un fre en la construcció. De manera que en el període 1995–2000, el Baix Llobregat hauria estat la comarca catalana que més ha crescut.

L'expansió del sector primari del 2000 ha estat possible pel comportament del subsector agrari, que ha registrat un creixement del 9,24% (l'any anterior va ser el subsector ramader l'artífex del creixement). Destaquen la producció d'hortalisses (10,6%), així com la de flors i plantes (13,4%) i la fruita fresca (5%). Aquest increment s'ha reflectit en el mercat de treball del sector, on els aturats han disminuït un 11,2%, mentre que el nombre d'afiliats al règim general ha augmentat un 12,8% (hi podem trobar, però, persones no estrictament pageses). De totes maneres, tant al Baix Llobregat com al conjunt de Catalunya, la feblesa del sector primari davant els altres sectors és clara, i es tradueix en una pèrdua de posicions sobre el conjunt de l'economia (des del màxim de l'1,9% del PIB que representava el 1996, fins a l'1,7% el 2000, en tot l'àmbit català) (Oliver i Alonso, 2001).

Per acabar, val la pena fixar-nos en les grans tendències que ha seguit l'economia del Baix Llobregat els últims quaranta anys i que hem descrit fins ara: com hem vist, fins a la dècada de 1960, el pes de l'agricultura en el conjunt comarcal ha estat de primer ordre, tot i que la indústria ja comença a desenvolupar-se intensament en aquest període. De fet, el sector secundari es manté en el primer lloc en termes de població activa ocupada en l'àmbit comarcal a

la dècada de 1970. Però els efectes de la crisi econòmica d'aquesta dècada es fan sentir i a la dècada següent, la de 1980, hi ha un important retrocés de la indústria i la construcció, mentre que el sector dels serveis comença a despuntar. A la dècada de 1990, en una tendència que perdura encara avui dia, els serveis es consoliden com a primer sector econòmic comarcal. I l'agricultura, com s'ha dit repetidament, ha anat perdent posicions des de 1960 fins a l'actualitat: avui dia ocupa un paper pràcticament testimonial com a sector productiu en l'economia del Baix Llobregat.

4.1.2. La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

La població activa agrícola a França, segons les cens agrari francès, comprèn totes les persones que tenen una activitat professional, ocupen un lloc de treball o busquen feina, i que pertanyen a les categories socioprofessionals següents:

- els agricultors-productors-explotadors així com les ajudes familiars;
- les persones que exerceixen per la seva banda oficis relacionats amb l'agricultura, així com les seves ajudes familiars;
- els obrers agrícoles;
- d'altres assalariats agrícoles (al cens de població de 1975 només).

El sistema que permet estudiar aquesta població no és el mateix el 1975 que el 1982, però les divergències introduïdes són limitades i tenen relació amb alguns oficis lligats a l'agricultura (pescadors, cultivadors d'ostres, treballadors de salines...), exclosos el 1975 i inclosos el 1982. Pel que fa als empresaris que tenen contractats deu assalariats o més, són inclosos el 1975 i exclosos el 1982, tal com passa amb les professions tècniques liberals i amb els assalariats que fan tasques tècniques en empreses agrícoles.

Les dades de les quals disposem per a l'Àrea Urbana de Toulouse no sempre es corresponen a les que hem trobat per al delta del Llobregat. Ens ha calgut treballar directament amb els censos agraris i de població, ja que hi ha molt poques publicacions sobre les comunes que hem escollit. De totes maneres, podem analitzar les dades contingudes al *Recensement Général Agricole* (anys 1979, 1988 i 2000), al *Recensement Général de la Population* de 1990, i a l'*Inventaire Communal* de 1998¹¹. I hem pogut tractar dades de l'INSEE i el SCEES¹² relatives a la població i a variables del cens agrari de 1970.

---

¹¹ Cens General Agrícola, Cens General de Població i Inventari Comunal, respectivament.

¹² Service Central des Enquêtes et Etudes Statistiques.

En primer lloc, ens remetrem a les dades que aporta Luciani (1998, p.7–8) al seu estudi¹³. Lligant-ho amb el que s'ha dit al capítol anterior, sembla ser que l'any 1990 l'Haute-Garonne comptava 925.958 habitants, i la població total arribava el 1996 a 1.004.114 persones. Així doncs, el departament on es localitza l'Àrea 2 va experimentar un creixement demogràfic general després de la postguerra, però el repartiment de la població és molt desigual. El 1990, a les 588 comunes del departament, les 80 comunes classificades com a urbanes comptaven 720.540 habitants, dels quals 650.000 tan sols per a l'aglomeració tolosina. Així doncs, ens trobem amb una forta diferència demogràfica entre el nord i el sud del departament, i amb un desequilibri important entre Toulouse i la resta de l'Haute-Garonne. Aquesta polarització també es troba a escala regional: en vuit anys, l'Àrea Urbana de Toulouse va guanyar 100.000 habitants, segons l'INSEE, a diferència dels 11.000 que van guanyar les altres àrees urbanes de la regió i de la pèrdua de 5.900 per a l'espai rural residual. En aquest context, l'agricultura té un pes específic feble dins de l'economia local. Com a exemple, direm que el 1996 la producció agrícola representava 2.260 milions de francs al conjunt del departament, mentre que l'empresa tolosina Motorola, amb 2.000 treballadors, arribava als 4.700 milions de francs. Així doncs, a l'Haute-Garonne trobem a la vegada una gran diversitat de zones agrícoles i una forta atracció de la ciutat de Toulouse dels territoris circumdants. La condició de territori periurbà de l'aglomeració tolosina, val a dir-ho, si entenem el sòl agrari com a generador d'especulació immobiliària, provoca molta competitivitat per l'ús de la terra entre els agricultors i els nous habitants de les franges urbanes.

A continuació, inclourem més dades contrastades, referents a la població i als percentatges d'activitat. A les taules 4.1.2.1 i 4.1.2.2 que incloem a continuació, veiem com la població ha anat augmentant a totes les comunes des de 1975 (a Aussonne, pràcticament es dobla la població entre 1975 i 1982). En total, augmenta uns 6.000 habitants la població de tota l'àrea entre 1975 i 1982. Pel que fa als actius agraris, el tant per cent també va a la baixa, i arriba a disminuir més de la meitat a comunes com Aussonne o Merville, els dos àmbits on més es redueix la població activa agrària. La població total a l'Àrea 2 creix fins a 31.841 habitants el 1990, i arriba a 37.846 habitants el 1999 (un augment de 15.805 habitants en tot l'interval 1975–1999). Per comunes, així doncs, el creixement és sostingut a tot arreu en aquest període.

---

¹³ *Etude des freins à l'installation des jeunes en maraîchage et propositions d'actions dans le cadre de l'O.G.A.F. maraîchère du nord ouest toulousain*. Projecte d'Enginyer (Enesad, ADASEA).

Taula 4.1.2.1 POBLACIÓ TOTAL (hab.) I PERCENTATGE D'ACTIUS EN L'AGRICULTURA (respecte al total d'actius) A L'ÀREA 2

	Població total 1975	Població total 1982	Actius agraris 1975	Actius agraris 1982
Aussonne	1.952	3.636	6,60%	2,90%
Blagnac	11.651	14.929	1,60%	1,20%
Grenade	4.540	4.784	12,80%	7,40%
Merville	1.365	1.929	32%	13,60%
Saint-Jory	2.533	2.760	22,90%	16,20%
Total Àrea 2	22.041	28.038	-	-

FONT: INSEE, SCEES.

La població de l'Àrea 2, de totes maneres, arriba a un valor molt inferior al conjunt de la població de l'Àrea 1. Això implica que, en un territori de dimensions pràcticament idèntiques com són les dues àrees d'estudi, tal com hem indicat a la introducció, la densitat de població sigui molt més baixa a l'Àrea 2.

Taula 4.1.2.2 DADES DE POBLACIÓ A L'ÀREA 2

	any 1990	Any 1999	taxa de creixement*	densitat de població 1999**
Aussonne	4.007	4.270	0,64	306,7
Blagnac	17.249	20.806	1,89	1219,5
Grenade	5.042	5.832	1,47	155,8
Merville	2.291	2.834	2,15	91,1
Saint-Jory	3.252	4.104	2,35	213,0
Total Àrea 2	31.841	37.846	1,74	322,2

FONT: elaboració pròpia a partir de les dades d'Agreste (*Recensement Général Agricole*) i del *Recensement Général de la Population*.

*anual acumulativa

**h/km²

Taula 4.1.2.3 TOTAL D'ACTIUS OCUPATS PER SECTORS ECONÒMICS 1999 (I PERCENTATGES) A L'ÀREA 2

	Pobl. Activa	Agricultura	%	Indústria	%	Construcció	%	Serveis	%
Aussonne	2.148	36	1,68	416	19,37	144	6,70	1.308	60,89
Blagnac	10.574	52	0,49	1.824	17,25	264	2,50	7.269	68,74
Grenade	2.578	108	4,19	404	15,67	184	7,14	1.536	59,58
Merville	1.413	52	3,68	292	20,67	84	5,94	912	64,54
Saint-Jory	1.955	112	5,73	252	12,89	132	6,75	1.268	64,86
Total Àrea 2	18.668	360	1,93	3.188	17,08	808	4,33	12.293	65,85

FONT: *Recensement Général de la Population*.

D'altra banda, com podem veure a la taula 4.1.2.3, l'any 1999 predominaven els ocupats en el sector serveis, amb un percentatge d'actius força elevat (65,85%), seguits, a molta distància, per la indústria (17,08%), la construcció (4,33%) i, ja molt enrere, l'agricultura (1,93%). I si alhora comparem aquestes dades amb les de la taula 4.1.2.1, veiem que el percentatge d'actius agraris ha minvat molt a totes les comunes (destaquen els casos de Merville

i Sant-Jory, on la davallada supera quasi els deu punts). L'estructura de la població activa, així doncs, és força similar a la que trobem al delta del Llobregat, si tenim en compte, per exemple, que l'any 1991 el percentatge d'agricultors a la zona deltaica només representava l'1,39%, i l'any 1996, arribava sols a l'1,24% (vegeu dades contingudes a la taula 4.1.1.5 de l'Annex). De manera que la crisi i davallada de l'activitat agrícola periurbana, almenys pel que fa al nombre i percentatge d'actius, és una realitat palpable a ambdues àrees d'estudi, en una dinàmica que d'una manera o altra ha afectat tots els àmbits rurals dels països occidentals, altrament anomenats "primer món", "centre" o "països desenvolupats". De fet, l'anàlisi de Klatzmann (1978) incideix en aquest punt: la davallada d'actius agrícoles també ha estat molt destacada a França, com a la majoria de països industrialitzats, i ja a la dècada de 1970 es trobava per sota del 10% del total d'actius¹⁴.

Per altra banda, també podem afirmar que la zona nord de Toulouse està especialitzada en serveis que permeten desenvolupar i potenciar l'activitat econòmica de la ciutat-centre, fet que queda corroborat per la presència destacada de la indústria aeronàutica i aeroespacial a la comuna de Blagnac. Blagnac, la comuna que té més població en aquesta àrea d'estudi, reuneix un màxim d'ocupats en el sector serveis. La resta de comunes li van al darrere a molta distància, essent la comuna de Merville la que té el menor nombre d'ocupats (912), mentre que Grenade, la comuna de l'àrea d'estudi més allunyada de Toulouse, és la que reuneix un percentatge més baix d'ocupats en els serveis (59,58%). Pel que fa als actius agrícoles, en nombre total i percentatges, predominen les comunes de Grenade i Saint-Jory, a l'extrem nord d'aquesta Àrea 2, mentre Blagnac va a la cua. I amb relació a la indústria, destaquen els 20,67% d'actius de Merville i els 19,37% d'Aussonne (Saint-Jory seria la comuna "menys" industrial). Finalment, a la construcció, cal assenyalar el 7,14% d'actius de Grenade, dada que pot indicar un alt índex de construcció de nous habitatges periurbans en aquesta comuna (de fet, totes les comunes oscil·len entre el 6% i el 7% d'actius en aquest sector, tret de Blagnac, on, potser per l'absència de sòl per edificar, només hi trobem un 2,5% d'actius).

Per acabar, referint-nos de nou a Luciani (1998), cal dir que no és fàcil de conèixer el nombre exacte d'horticultors a l'Haute-Garonne. De totes maneres, la Cambra d'Agricultura considerava l'any 1997 que n'hi ha uns 780, d'entre els quals uns 160 especialitzats en la producció d'all. Dels 620 restants, al voltant de 500 es troben al cinturó verd de Toulouse. Però la manca de dades oficials ens mostren les mancances d'aquest sector. Potser caldria que els organismes agrícoles hi incidissin més.

---

¹⁴ Pacione (1984, p.245-258) també es refereix al transvasament de mà d'obra del sector primari cap a la indústria i els serveis. Aquest autor considera, de totes maneres, que la transformació de productes alimentaris mitjançant les empreses agroalimentàries podria generar llocs de treball a les àrees rurals.

4.2 EVOLUCIÓ EN EL NOMBRE I LA DIMENSIÓ DE LES EXPLOTACIONS AGRÀRIES, LES TERRES LLAURADES I LA SAU

Com proposen Tulla a García Ramon *et al.* (1995) i Chaléard i Charvet (2004), cal remarcar que les activitats productives agràries combinen els factors de producció terra, treball i capital, encara que la utilització del factor terra sigui l'element determinant. El progrés tècnic i la bona gestió de vegades són considerats com un quart factor de producció que permet millorar els rendiments per unitat de superfície. En els apartats que apareixen a continuació fins al final d'aquest capítol, analitzem l'agricultura del delta del Llobregat i de la zona hortícola del nord de Toulouse tractant els diferents factors de producció per separat.

S'han valorat les aportacions de Marc Bloch (1978), que fa un anàlisi històric rellevant per conèixer l'estructura de les explotacions agràries franceses al llarg del temps. Però també s'han tingut en compte altres autors, com Clout (1976), Ilbery (1998) o els mateixos Chaléard i Charvet (2004), tots ells autors de manuals de geografia rural i agrícola, així com Bacaria (1984), Barciela (1987), Benelbas (1981, 1989), Gervais *et al.* (1976), Klatzmann (1978) o Servolin (1977, 1989), d'entre una llarga llista d'aportacions.

En un sentit general, Ortega Valcárcel (1988, p.82) es refereix a l'activitat agrícola periurbana afirmant que “la contracción del espacio agrario, la disminución del número de explotaciones, la fragmentación de éstas, no indica una actividad residual, en cuanto coexiste con la transformación y el dinamismo de la explotación agraria, y con el desarrollo de un tipo de agricultura de plena integración en esa economía urbana”. D'altra banda, els elements positius que poden ser favorables per a les explotacions periurbanes també són analitzats per Ortega Valcárcel: “los productos de elevada elasticidad de demanda respecto de la renta, y de alta elasticidad de oferta respecto de los precios, como son los hortofrutícolas, ganaderos de consumo diario, en especial los lácteos frescos y los cárnicos de gran consumo —porcino y aves—, entre otros, permiten a la explotación agraria periurbana mantener su competitividad frente a otras dedicaciones del suelo. A través del cambio en la producción, o del cambio técnico, la explotación periurbana, pequeña o grande, adquiere derecho de ciudadanía, asegura su integración económica y social en las periferias urbanas y industrializadas” (p.82). En definitiva, les explotacions agrícoles periurbanes es regiren per una forta inestabilitat però per una gran capacitat d'adaptació que els donaria continuïtat. El preu del sòl, d'altra banda, estaria massa sovint molt per sobre de la productivitat de la terra, fruit de les activitats especulatives, com ja hem dit. Aquest és un dels principals inconvenients que trobem a les àrees periurbanes. Però Ortega Valcárcel és moderadament optimista, i considera que la pervivència de l'activitat agrícola periurbana és possible. Veurem, ara, què passa amb l'anàlisi de les estructures agràries de les àrees d'estudi.

4.2.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

Amb un comportament que ha seguit la tònica de la resta de Catalunya, les explotacions del Baix Llobregat han disminuït considerablement al llarg dels períodes intercensals (Rosés, 1989). En els deu anys que van de 1962 a 1972, coincidint amb l'època de gran desenvolupament industrial, la CMB¹⁵ perd gairebé la meitat de les explotacions, i en el període 1972–1982, parcialment de crisi del sector industrial, en perd poc més d'un 10%. A la comarca, el comportament és diferent i es reflecteix en una pèrdua sostinguda. Al Delta, només a Sant Boi hi ha un augment en el nombre d'explotacions amb terres entre 1962 i 1972: es passa de 330 a 336 explotacions (taula 4.2.1.4 de l'Annex).

Taula 4.2.1.1 VARIACIÓ DEL NOMBRE D'EXPLORACIONS AL BAIX LLOBREGAT I A LA CMB. 1962–1982 (Índex 100: 1962)

	1962	1972	1982	1989	1999
Baix Llobregat	100	72	51,3	40,2	16,6
CMB	100	52,5	45,2	-	-

FONT: Rosés (1989), a partir de *Censo agrario*, 1962, 1972 i 1982. INE.

Les variacions més remarcables del decenni 1972–1982 tenen lloc als municipis que pertanyen a les àrees muntanyenques del Baix Llobregat, amb una agricultura basada en el secà, on justament la dificultat de l'explotació va causar més abandonaments (dinàmica que s'ha produït, en general, a tota la Catalunya on el relleu i els problemes d'adaptabilitat no han fet viables les finques). Tot al contrari de les zones planeres, on, segons Rosés (1989), les infraestructures de regadiu i la rendibilitat dels conreus n'haurien permès la subsistència. Cal recordar, però, que el creixement urbanístic i el desenvolupament industrial i d'infraestructures que ha patit el Delta han afectat greument, en molts casos gairebé de forma irreversible, l'espai agrari de la zona. Així, al conjunt del Baix Llobregat, el cens agrari de 1972 tenia un 72% de les explotacions censades el 1962 i, vint anys després, al cens de 1982, la reducció vorejava un 50%, fins arribar a l'alarmant 16,6% de 1999. Aquesta disminució va ser generalitzada, tot i les excepcions que anirem comentant.

Per analitzar l'evolució del nombre d'explotacions, la superfície total que han ocupat aquestes als municipis del Delta i les terres llaurades o SAU (superfície agrària útil), s'ha fet servir la informació de l'INE¹⁶ dels censos agraris de 1962 i 1972, i les dades aparegudes al web de l'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT), referida als censos agraris de 1982, 1989 i 1999, per als cinc municipis de la zona d'estudi. Cal tenir en compte, però, que si bé al 1962 es tenien en compte totes les explotacions, fins i tot les que ocupaven superfícies menors a 0,1 ha, a partir de 1972 només es refereixen les explotacions superiors a 0,1 ha. Per altra banda, de

¹⁵ Corporació Metropolitana de Barcelona.

¹⁶ Instituto Nacional de Estadística.

1962 només hi ha dades de la superfície censada per explotacions en aquests municipis, mentre que al cens de 1972 ja s'especifica, a part de la superfície total censada, les terres llaurades (en ha). A partir de 1982 s'han utilitzat les dades referents a la SAU.

Hem escollit aquest criteri metodològic partint de la premissa que les terres llaurades inclouen els conreus herbacis, els guarets, les hortes familiars i les terres dedicades a conreus llenyosos¹⁷, i que la SAU és el conjunt de la superfície de les terres llaurades i de les terres per a pastures permanents¹⁸ (IDESCAT, 1990). Tenint en compte l'especificitat de la zona del delta del Llobregat, on el percentatge de pastures permanents és molt reduït a causa d'un ús intensiu del sòl agrícola i les pràctiques agràries que s'hi desenvolupen, hem considerat la SAU una unitat de mesura vàlida per als anys 1982, 1989 i 1999, compatible amb la variable de terres llaurades de 1972.

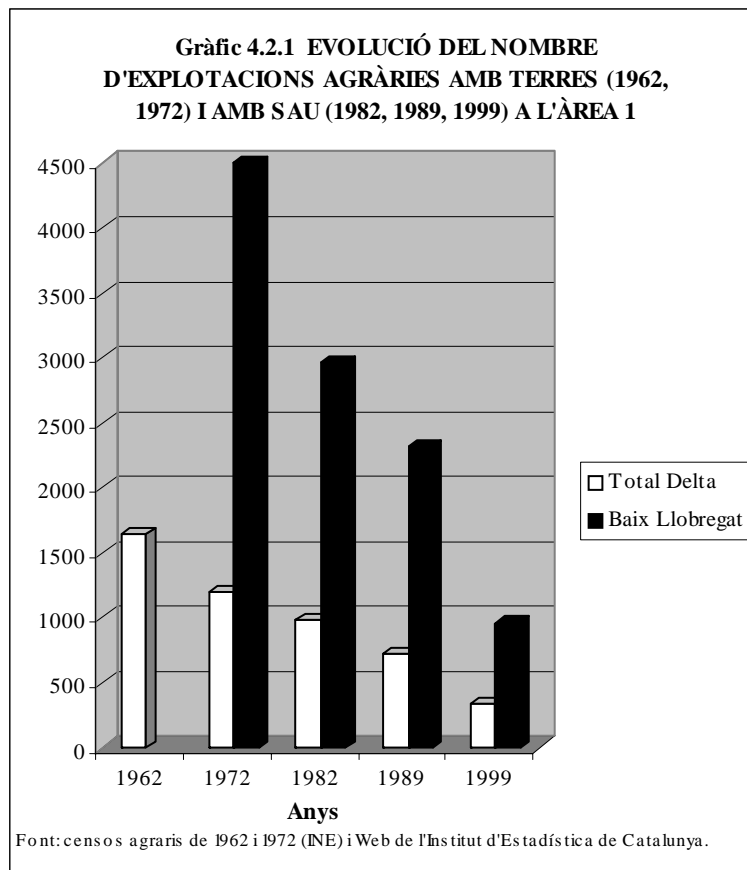
De totes maneres, a la taula 4.2.1.2 de l'Annex s'inclouen les dades desglossades de la SAU per a aquests anys, per fer constar el poc pes relatiu de les pastures permanents amb relació a les terres llaurades del Delta en aquesta unitat de superfície. De tot el conjunt només destaquen excepcionalment les 294 ha de pastures permanents comptabilitzades al Prat de Llobregat en tres explotacions diferents el 1999. Tot i l'augment del nombre d'hectàrees de pastures permanents l'any 1999, les explotacions amb pastures han tendit a disminuir de 5 a 3 en el període 1982–1999 al delta del Llobregat.

A la taula 4.2.1.3 de l'Annex, de manera general, observem com la superfície total de les explotacions, amb SAU i tot tipus de terres, ha disminuït paulatinament des de 1962 als municipis del Delta. De totes maneres, destaquen els increments en hectàrees de Castelldefels el 1982, de Gavà el 1999 (tot i ser el municipi on, en conjunt, la davallada és més forta), del Prat l'any 1972, de Sant Boi en el període 1962–1982 i de Viladecans el 1989. Al municipi de Castelldefels, com veurem, l'augment de la superfície total de les explotacions va lligat a un increment de les terres de conreu i del nombre d'explotacions (taules 4.2.1.4 i 4.2.1.5 de l'Annex).

---

¹⁷ Terres llaurades són les terres que reben assistència cultural sigui quin sigui el seu aprofitament i la data en què s'hagi realitzat dins de l'any agrícola. Aquesta assistència cultural és la que s'efectua amb aixada, arada, rascle, conreadora, escarificadora o extirpadora. No entren dins d'aquesta categoria les tasques d'estendre adob, passar rodet, tallar, birbar a mà o sembrar, practicades a les prades permanents (Web de l'IEC).

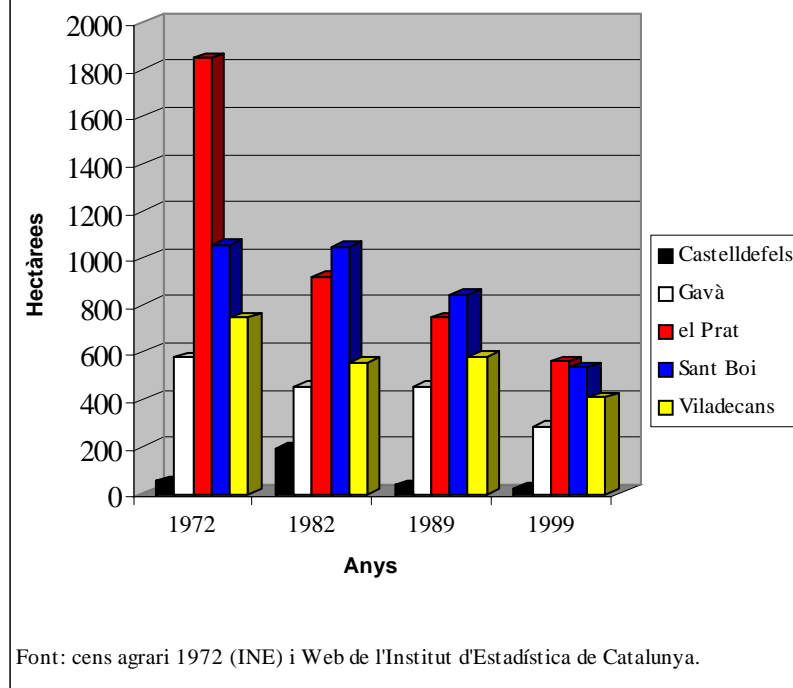
¹⁸ Pastures permanents són terres dedicades de forma permanent (cinc anys o més) a la producció d'herba. Es consideren els tipus: prats o prades permanents, i altres superfícies utilitzades per a pastures (Web de l'IEC).

Com apunta Rosés (1989), en línies generals el nombre d'exploracions a la zona d'estudi ha anat disminuint en els períodes intercensals, tret d'algunes excepcions. Si observem el quadre 4.2.1.4 de l'Annex constatem com la davallada del nombre d'exploracions ha estat constant entre 1962 i 1999 al municipi del Prat. Entre 1972 i 1982 Castelldefels augmentava el nombre d'exploracions, increment que es pot explicar per l'augment paral·lel de les terres de conreu (vegeu taula 4.2.1.5 de l'Annex i gràfic 4.2.2): aquest municipi tenia el 1982 unes 137 ha de conreu més que deu anys enrere. A Viladecans, on pràcticament no varia el nombre d'exploracions, la composició es va mantenir pràcticament invariable al llarg d'aquests deu anys, ja que s'hi van conservar d'un 95 a un 100% de les empreses (Rosés, 1989) i fins i tot van augmentar¹⁹. Després, continuarien disminuint a ambdós municipis (a Castelldefels, fins a la pràctica desaparició el 1999). A Gavà, la tendència és igualment negativa, tret del període 1982–1989. I a Sant Boi, tot i el petit augment entre 1962 i 1972 al qual ja hem fet referència, es repeteix el mateix cicle. L'any 1999, la reducció és espectacular amb relació a deu anys enrere i s'arriba a 333 explotacions per al conjunt del Delta. Queden sols un 20,2% de les explotacions que hi havia el 1962.

¹⁹ Per explicar aquests lleus símptomes de recuperació del sector, també podem seguir els criteris de Santonja (1987), que considera que el sector agrari va resistir millor la crisi econòmica entre 1975 i 1985.

Gràfic 4.2.2 EVOLUCIÓ DE LES TERRES LLAURADES (1972) I DE LA SAU (1982, 1989, 1999) A L'ÀREA 1

L'evolució de les terres llaurades i la superfície agrària útil (vegeu taula 4.2.1.5 de l'Annex i gràfic 4.2.2) es correspon amb la tendència negativa del nombre d'explotacions al Delta²⁰. El Prat seria el municipi on el retrocés de la superfície agrària és més espectacular entre 1972 i 1999: actualment, només quedarien un 30% de les terres útils de 1972. Com hem dit, en aquesta línia hi ha l'excepció de Castelldefels, on entre 1972 i 1982 hi hauria un augment d'unes 140 ha de superfície agrària útil (Rosés, 1989). Per altra banda, a Viladecans, hi hauria una disminució de la SAU l'any 1982, tot i l'augment del nombre d'explotacions que ja hem comentat. Com a cas excepcional, en aquest municipi hi hauria un augment de 24 ha en la SAU entre 1982 i 1989, encara que la davallada en el nombre d'explotacions ja sembli imparable. I com a exemple de la relativitat d'aquestes dades, observem com a Gavà, tot i l'augment del nombre d'explotacions l'any 1989, la superfície agrària continua disminuint. Les oscil·lacions positives en aquestes tendències només representen petits oasis esporàdics en un marc de franca decadència de l'activitat agrària al Delta, almenys pel que fa a aquestes variables, i no han d'obeir necessàriament a processos significatius de reactivació del sector, malgrat les aportacions de Santonja (1987).

Com a resultat del primer cens agrari d'Espanya, confeccionat l'any 1962, al conjunt del

²⁰ Tulla (García Ramon *et al.*, 1995) ens remet a la idea que l'especialització regional i la demanda creixent per a altres usos explicarien el retrocés de la superfície agrària.

Baix Llobregat resulten censades 32.478 ha agrícoles, equivalents al 68% de la superfície (el 32% restant cal suposar-lo no agrícola) (Rebagliato, 1969). Rebagliato ja detectava, a la dècada dels seixanta, explotacions inferiors a 1 ha que, segons ell, no solien ser veritablement agrícoles: eren hortets familiars de treballadors industrials o dedicats als serveis, terres cultivades a temps parcial, minifundis que, en una dinàmica que ha persistit i s'ha potenciat fins als nostres dies, abundaven i abunden sobretot als municipis industrials. Per Rebagliato, les petites explotacions compreses entre 1 i 5 ha eren les més abundants a la comarca, destacant sobretot la seva localització al Delta, tot i les objeccions a la seva rendibilitat que plantegem a l'apartat següent.

Rebagliato (1969), referint-se a les dades del cens agrari de 1962, ens diu que les explotacions de 5 a 20 ha, petites si eren de secà, abundaven al nord de la comarca i en el límit del Delta, al Prat (78 explotacions i 656 ha), Sant Climent, Sant Boi i Gavà. De la categoria de 20 a 25 ha l'extensió més gran corresponia a Gavà, amb 403 ha (fora d'aquest cas i de Santa Coloma de Cervelló, aquestes explotacions es trobaven en municipis de muntanya i només en part eren conreades). Les explotacions de 50 a 200 ha es trobaven, majoritàriament, al massís del Garraf. I pel que fa a les 16 explotacions superiors a 200 ha, ocupaven una cinquena part de la comarca.

Les aportacions de Rebagliato, però, contrasten amb les dades que hem obtingut del cens agrari de 1962²¹ (INE) exposades a la taula 4.2.1.6 de l'Annex: observem que predominaven a la zona del Delta, en primer lloc, les explotacions compreses entre 0 i 0,9 ha; en segon lloc, les explotacions d'entre 2 i 4,9 ha, i, en tercer lloc, les explotacions d'entre 1 i 1,9 ha. A mesura que les dimensions augmenten, el nombre d'explotacions és menor, tot i que les explotacions grans acaparin un volum d'hectàrees important. Per altra banda, segons el cens agrari de 1972, aquest any la situació de conjunt era bastant similar a deu anys enrere a la zona d'estudi, tot i que destacaven, en primer lloc, les explotacions que oscil·laven entre 2 i 4,9 ha. En segon lloc, trobem les explotacions d'entre 1 i 1,9 ha i, en tercer lloc, les explotacions d'entre 0 i 0,9 ha i d'entre 5 i 9,9 ha. Com deu anys abans, hi ha poques explotacions de 10 a 19,9 ha i de més de 20 ha.

Segons Rosés (1989), el nombre d'explotacions al Baix Llobregat a començaments dels anys vuitanta era d'unes 3.000 (unes 4.500 el 1972), un 80 % de les quals eren de la dimensió més petita censada, de 0 a 5 ha. En la seva anàlisi del cens agrari de 1982, estableix que, als municipis del Delta, zona de ple domini de l'horta —Sant Boi, Viladecans, Gavà, el Prat i Castelldefels—, hi havia un 36% de les explotacions de dimensió petita, d'1 a 5 ha (cal no oblidar que són cinc municipis sobre el total comarcal de 27). També hi havia una important

---

²¹ S'ha fet correspondre els intervals de les dimensions de les explotacions dels anys 1962 i 1972 (taula 4.2.1.6 de l'Annex), amb els que apareixen a les taules 4.2.1.7, 4.2.1.8 i 4.2.1.9 de l'Annex (anys 1982, 1989 i 1999, respectivament), elaborades amb dades de l'IDESCAT. S'ha escollit aquest criteri per tal de facilitar la comparació entre els anys censals de tot el període 1962–1999. De manera que hem sintetitzat i simplificat els intervals apareguts als censos de 1962 i 1972. Potser d'aquí sorgirien les diferències amb l'anàlisi de Rebagliato.

presència dels municipis deltaics pel que fa a la grandària intermèdia, de 5 a 10 ha. Tret de Castelldefels, a tots n'hi havia més de 25 explotacions. En conjunt, tenien el 43% de les empreses agràries mitjanes. Quant a les explotacions considerades grans —almenys en aquest país—, el Prat i Sant Boi continuaven sobresortint en el conjunt comarcal, juntament amb Esparreguera i Abrera. Tots aquests municipis tenien més de deu explotacions de 10 a 20 ha. Curiosament, però, la finca més gran de tota la comarca, superior a 100 ha, era al mig del Delta, a Castelldefels (Rosés, 1989).

Com ja s'ha dit, s'han ajustat els intervals de les dimensions de les explotacions continguts als censos agraris de 1962 i 1972 (INE) (taula 4.2.1.6 de l'Annex), amb els apareguts als censos de 1982, 1989 i 1999 (IDESCAT) (taules 4.2.1.7, 4.2.1.8 i 4.2.1.9 de l'Annex, respectivament), per facilitar la comparació entre els períodes intercensals. Als censos agraris de 1962 i 1972 apareixen més intervals entre 0 i 1 ha, i entre 2 i 5 ha, que han estat unificats. En tots els casos, però, tant abans com després de 1982, hi ha diverses classificacions per a explotacions majors de 20 ha: vista la petita incidència d'aquesta tipologia quant al seu nombre (que no pas a les hectàrees que ocupen), s'ha decidit reunir-les en un sol àmbit.

En els anys 1982, 1989 i 1999, destaquen a la zona del Delta les dimensions d'entre 2 i 5 ha, tal com passava el 1972. L'any 1982, com el 1972, trobem en segon lloc les explotacions d'entre 1 i 2 ha i, en tercer lloc, les explotacions d'entre 0 i 1 ha. L'any 1989, en segon lloc destaquen les explotacions d'entre 0 i 1 ha, en tercer lloc, les explotacions d'entre 5 i 10 ha i, en quart lloc, les dimensions d'entre 1 i 2 ha. Només al Prat se superen les deu explotacions d'entre 10 i 20 ha. L'any 1999, es repeteix la distribució de 1989, tot i que en segon lloc trobem les explotacions d'entre 5 i 10 ha i en tercer lloc, les de 0 a 1 ha. L'abandonament de terres agrícoles, paral·lel a la disminució del nombre d'explotacions i de pagesos al Delta, ha pogut afavorir l'augment de les dimensions de les explotacions: els pagesos que van quedant podrien incorporar les terres que es van deixant. De totes maneres, en aquests tres anys, es constata, tal com passava als anys 1962 i 1972, la poca incidència de les explotacions de més de 10 ha al Delta: l'any 1999, però, trobem a Castelldefels una explotació de 24 ha, que se suma a les que ja hi havia a la resta de municipis deu anys abans. De fet, les explotacions de més de 20 ha han augmentat lleugerament al Delta entre 1962 i 1999, mentre que les de 10 a 20 ha augmenten entre 1962 i 1989 i disminueixen el 1999.

En definitiva, però, al llarg dels períodes intercensals, des dels anys seixanta fins a l'actualitat, tot i la decadència del sector, es conserva el caràcter hortícola del Delta que pressuposa l'existència de petites explotacions d'entre 0 i 5 ha: com veurem, els cultius del Delta, en general, no permeten l'ús de gaire maquinària, tot i les consideracions de Rosés (1989), Benelbas (1981) i Grifoll *et al.* (1980). De fet, les pràctiques agrícoles a la zona, a part del desenvolupament dels hivernacles, no han pogut incorporar amb tant d'èxit com en altres regions els resultats de la revolució tecnològica i la modernització del camp, tret d'algunes

excepcions, com es desprèn del resultat de les entrevistes. Requereix molta feina a mà i bastanta mà d'obra, tot i fer un ús intensiu de la terra. Les dimensions inferiors a 5 ha han de garantir, en funció de les característiques de l'agricultura al Delta, la rendibilitat i la pervivència de les explotacions.

Segons Casanova i Antonio (1989–1990), el cens agrari de 1962 donava uns valors de 2,7, 3,2 i 3,6 ha de grandària mitjana de les explotacions a Viladecans, Sant Boi i el Prat, respectivament (a partir de la mateixa font, hem calculat 3,1 ha per al Prat). Destacarien les 6,8 ha per explotació a Gavà. Per aquest autor, el 35%, el 12% i el 40% del nombre d'explotacions a Viladecans, Sant Boi i el Prat, respectivament, estava per sota d'1 ha de superfície i quasi la meitat del total tindria menys de 5 ha. No obstant això, com hem dit, amb les dades de la taula 4.2.1.6 de l'Annex a la mà, podem dir que les explotacions de menys de 5 ha el 1962, superaven amb escreix el 50% del total d'explotacions del Delta. La grandària mitjana de les explotacions amb terres al conjunt del Delta seria, amb les dades de què disposem, de 4,1 ha, tenint en compte que el cens de 1962 inclou únicament la superfície total de les explotacions.

Les variacions entre 1972 i 1982 no van alterar gaire la grandària mitjana de les explotacions: de les 3,6 ha de 1972²², es passava a 3,2 ha deu anys més tard a la zona d'estudi, molt a prop de les 3 ha de mitjana per al total comarcal, que es va mantenir invariable (Rosés, 1989)²³. Per municipis, les superfícies mitjanes superiors a la comarcal només es donaven al nord i a l'oest de la comarca, on l'estructura de conreus i la disponibilitat del sòl feien que es pogués mantenir amb més facilitat que no pas al Delta i a la vall baixa del Llobregat, on el sòl agrícola havia estat envaït per altres usos, com ara obres públiques, indústria i ocupació urbana. La grandària mitjana de les explotacions al Delta el 1989 era de 3,7 ha i el 1999 de 5,4 ha²⁴. Aquesta última xifra descriu com el fenomen d'abandonament de l'activitat agrària i la davallada del nombre d'explotacions ha estat més ràpid que el procés de desaparició de sòl agrari: les explotacions que s'han mantingut han pogut incorporar les terres agrícoles en desús i han incrementat les seves dimensions. Aquest procés no implica, però, una major productivitat i rendibilitat de les explotacions. Precisament, en un context de degradació i desaparició de l'espai agrari, de desvalorització de l'agricultura de la zona, molts pagesos han plegat perquè no veuen un futur clar en la seva activitat econòmica.

---

²² Hem calculat 3,7 ha de dimensió mitjana de les explotacions amb terres sobre el total de terres llaurades, a partir del cens agrari de 1972.

²³ A partir dels censos agraris de 1972 i 1982.

²⁴ Segons Montasell (1998), 4 ha l'any 1998.

4.2.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

Luciani (1998) es pregunta al seu estudi sobre l'agricultura del nord-oest de Toulouse si hi ha un model d'explotació periurbana. Segons aquesta autora, una de les principals característiques de l'agricultura periurbana residiria, com hem dit al capítol 2, en la seva diversitat, tant d'una aglomeració a una altra com a l'interior d'una mateixa perifèria. De fet, la SEGESA afirmava el 1994 que “no hi ha models d'agricultura propis de la perifèria de les ciutats, ni en termes d'estructura ni en termes de producció. Trobem sobre el terreny estudiat una juxtaposició de sistemes que van dels cultius extensius de cereals clàssics fins a produccions molt intensives, en estructures d'explotació molt diversificades”. Tot i així, algunes empreses es mantenen mentre que d'altres desapareixen. D'aquesta manera, la ramaderia tendeix a allunyar-se mentre que el cultiu d'hortalisses romanen com a activitats vinculades a la ciutat: a França, segons el *Recensement Général Agricole* de 1988, les comunes urbanes representen més del 60% de les superfícies de fruites i verdures fresques i un 70% de la superfície en horticultura. A cada zona periurbana, els sistemes de producció són influïts per les especialitats regionals i les variades orientacions empresarials. Al nord de França, a la Champagne i al centre, els sistemes periurbans són dominats pels cultius extensius de cereals, mentre al Franche-Comté predomina la ramaderia lletera i al sud trobem cultius especialitzats en regions vinícoles i hortícoles. Globalment, es poden distingir quatre tipus d'agricultures periurbanes (Luciani, 1998):

- Agricultures relíquia, vestigis de sistemes hortícoles i arborícoles que formaven part dels antics cinturons verds de les ciutats.
- Agricultures especialitzades que treballaven per als mercats nacionals o internacionals, sense relació amb les ciutats properes (com és el cas dels perímetres de floricultura a Holanda).
- Sistemes idèntics a aquells que hi ha a les zones rurals veïnes, que han estat engolits per la urbanització.
- Finalment, noves formes d'agricultura, amb un desenvolupament recent, que ja no responen, únicament, a les necessitats alimentàries clàssiques, com poden ser l'agricultura d'oci, la collita a la granja, granges eqüestres, etc.

La mida de les explotacions depèn en conseqüència dels sistemes de producció periurbans i de les característiques regionals: la mitjana de les superfícies és, segons dades de la SEGESA de 1994, de 4,4 ha a Toulon, 20 ha a Lille, 87,1 ha a Châlons-sur-Marne, i, a tot França, de 23,5 ha. Sigui quina sigui la regió, aquestes mitjanes són sempre més reduïdes que a les zones rurals. A la nomenclatura de l'INSEE de l'any 1997, la mida mitjana nacional de les explotacions agrícoles passa de 22,2 ha en pol urbà, a 38,9 ha en medi rural aïllat. L'agricultura

periurbana es caracteritza també per tenir una població més envellida que a les zones rurals: la proporció de caps d'explotació de més de 55 anys és d'un 53,3% als cantons urbans, mentre que al periurbà és d'un 47,6% i a les zones rurals, d'un 44,1%. Trobem sobretot agricultors jubilats o que treballen a temps parcial: representen el 40% dels explotadors als espais de predomini urbà i el 34% als espais característicament rurals (Luciani, 1998, a partir de dades de SEGESA). Però conegudes aquestes informacions, què podem dir de l'agricultura periurbana tolosina? De mica en mica anirem desfent el cabdell, i estirant el fil del coneixement, intentarem arribar a conclusions més o menys encertades, en aquest capítol i en els que vindran.

Centrant-nos ja en els objectius d'aquest subapartat, cal dir que per al cens agrari francès, una explotació agrícola és una unitat econòmica que respon alhora a les quatre condicions següents:

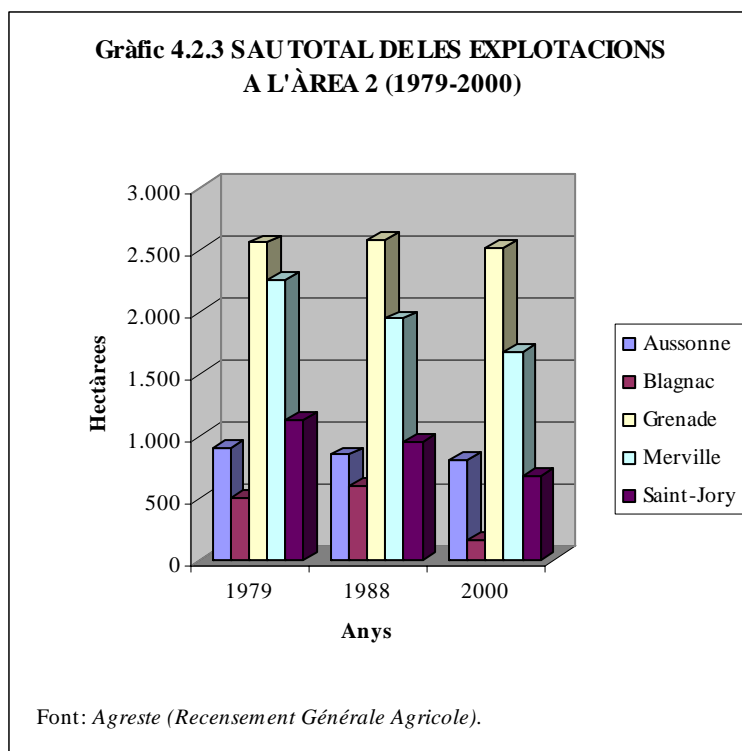
- Produeix productes agrícoles.
- Arriba o sobrepassa a una hectàrea de superfície agrícola utilitzada o, en defecte, respon a certes característiques d'equivalència.
- Està sotmesa a una gestió corrent independent.
- Està localitzada en un lloc determinat.

Pel que fa a la Superfície Agrícola Utilitzada (SAU), al cens agrari francès aquesta inclou el conjunt de cultius i plantacions (també els jardins i hortets familiars vinculats a l'explotació) i les superfícies de pastura encara productives i els guarets (el 1970 incloïa també els avets de Nadal). La SAU mitjana no inclou les superfícies sense Superfície Agrícola Utilitzada. El conjunt de terres d'una explotació són comptabilitzades a la comuna on aquesta està localitzada. Les terres llaurades inclouen els cereals, els cultius industrials, els llegums secs, els camps de farratges en cultiu principal, les hortalisses a l'aire lliure i els guarets.

Segons Luciani (1998, p.8), després d'una forta baixada entre 1970 i 1988 (pèrdua de 29.000 ha), consumida pels espais d'urbanització i d'equipaments, la SAU de l'Haute-Garonne s'ha estabilitzat per arribar a les 403.700 ha el 1997, és a dir, el 64% del territori. La superfície de les terres llaurades ha augmentat una mica després de 1993, passant de 307.000 ha el 1993 a 309.300 ha el 1997, probablement a causa de la reforma de la PAC.

Amb les dades de l'Àrea 2 a la mà, com podem observar a la taula 4.2.2.1 de l'Annex, Grenade és la comuna amb una extensió total en hectàrees més gran, seguida de Merville, Saint-Jory, Blagnac i, a la cua, Aussonne. Pel que fa a la SAU total de les explotacions d'aquests termes, la correlació de forces situava a l'any 2000 a Saint-Jory (673 ha), Aussonne (803 ha) i Blagnac (159 ha) en darrer lloc, essent aquesta última, com hem vist, la comuna més implicada en el desenvolupament de la indústria i els serveis a tota l'àrea d'estudi, mentre que Grenade, amb 2.518 ha, i Merville, amb 1.674 ha, anaven al capdavant. L'evolució al llarg dels anys censals de la SAU total de les explotacions a l'Àrea 2 és negativa a totes les comunes, tal com

passa a l'Àrea 1, tret de les petites oscil·lacions positives que experimenten Blagnac i Grenade al cens de 1988 respecte al 1979 (vegeu gràfic 4.2.3). A grans trets, però, com podem veure a continuació, les comunes que perden paulatinament més SAU total són Blagnac, Merville i Saint-Jory, mentre que Aussonne i Grenade es mantenen estables²⁵.

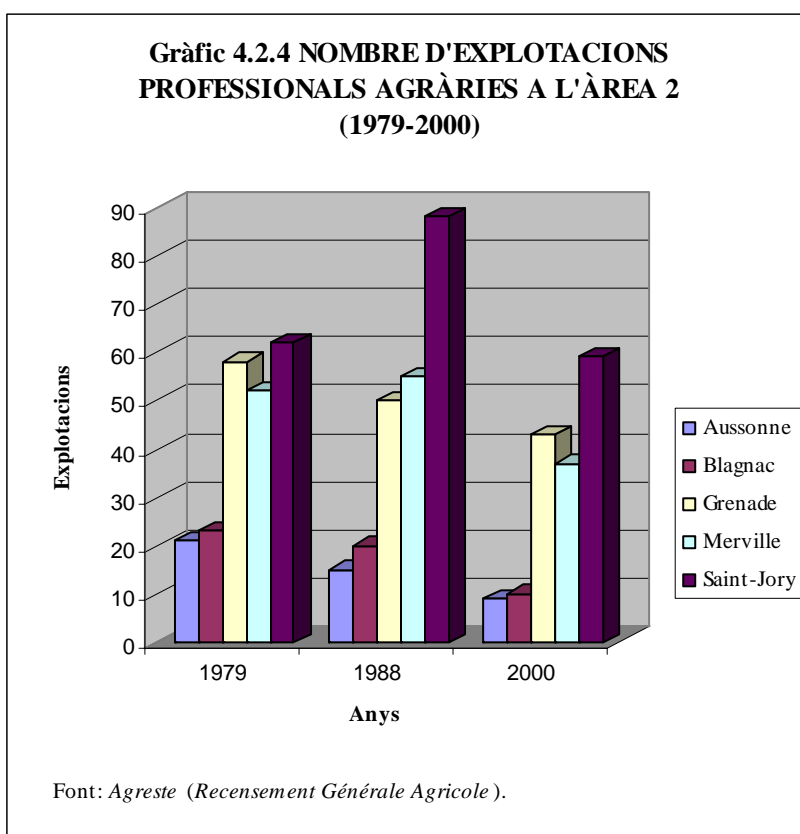

Pel que fa al nombre d'exploracions professionals per comunes a l'Àrea 2 (vegeu gràfic 4.2.4 que incloem a continuació), a tot arreu la tendència entre els anys censals 1979 i 2000 és igualment negativa, encara que en els casos de Merville i, sobretot, de Saint-Jory, hi ha augments que cal tenir en compte l'any 1988 respecte al 1979 (de fet, com s'observa a la taula 4.2.2.2 de l'Annex, al conjunt de l'Àrea 2 hi ha un increment global del nombre d'exploracions professionals el 1988 amb relació al 1979). A l'Haute-Garonne la situació és la mateixa. Després de 1990 la taxa de desaparició anual és d'un 4,3%, és a dir, 1,3 explotacions menys cada dia, i un pas de 12.800 a 9.500 explotacions entre 1988 i 1995. El 1997, restaven 8.700 explotacions a l'Haute-Garonne i fent una projecció futura, Luciani apunta que amb una taxa d'un 4,3% de desaparició no havien de quedar més de 7.500 ha l'any 2000 i 4.700 el 2010. Les explotacions que desapareixen es caracteritzen per la seva mida petita i l'edat avançada del cap d'explotació (generalment, es tracta de productors que es jubilen sense tenir un successor). Les

²⁵ En aquest punt, és interessant analitzar les dades contingudes a la taula 4.2.2.8 de l'Annex, que fan referència a la superfície de terres llaurades: com podem veure, tenint en compte, com hem dit, que la SAU inclou les terres llaurades i les pastures permanents, el nombre d'hectàrees de terres llaurades a l'Àrea 2 és considerable, i mostra una evolució per comunes generalment negativa, tret del cas de Grenade. Aquesta evolució és força similar a la de la SAU total de les explotacions (taula 4.2.2.1 de l'Annex).

explotacions especialitzades tenen una taxa de desaparició més elevada que les altres categories: un 13% de les empreses desaparegudes entre 1993 i 1995 són explotacions de cultius especialitzats, mentre que aquestes no representen més d'un 5% del nombre total d'explotacions agrícoles.

A la taula 4.2.2.2 de l'Annex també observem que la dimensió de mitjana que ocupen les explotacions professionals augmenta entre els diferents anys censals a Aussonne i a Grenade, disminueix a Saint-Jory (potser per l'especialització hortícola), tendeix a l'alça a Merville i augmenta molt a Blagnac el 1988 per reduir-se dràsticament a la meitat del 2000 en aquesta comuna (de 26 a 13 ha d'un any censal a l'altre). De fet, segons Chaléard i Charvet (2004), la mida mitjana de les explotacions a França tendeix a créixer, mentre el nombre d'explotacions disminueix.

D'altra banda, a la taula 4.2.2.3 de l'Annex veiem que les altres explotacions (es pressuposa, "no professionals") també disminueixen al llarg dels anys censals a totes les comunes i al conjunt de l'Àrea 2. La SAU de mitjana ocupada per les altres explotacions augmenta a grans trets a totes les comunes estudiades tret d'Aussonne, on va a la baixa. En conjunt, així doncs, a la taula 4.2.2.4 de l'Annex observem que el total d'explotacions de l'Àrea 2 mostra un balanç negatiu (només augmentaria lleugerament el nombre total d'explotacions a

Saint-Jory el 1988 respecte al 1979)²⁶. Finalment, la SAU de mitjana ocupada pel nombre total d'explotacions augmenta o es manté estable els últims anys, com a Saint-Jory, on oscil·la entre les 6 i les 8 ha (a Blagnac, en canvi, es passa de les 16 ha de 1988 a les 11 ha dels anys censals 1979 i 2000).

Pel que fa a les taules 4.2.2.5 i 4.2.2.6 de l'Annex, que mostren dades sobre les explotacions segons la mida de la SAU²⁷, veiem que, al conjunt de l'Àrea 2, a tots els anys censals predominen les explotacions petites de menys de 5 ha, seguides a grans trets per les d'entre 10 ha a menys de 20 ha, les de 5 ha a menys de 10 ha, les d'entre 20 ha a menys de 35 ha, les de 50 ha o més i, finalment, per les de 35 ha a menys de 50 ha. Per comunes, observem que a Saint-Jory predominen i augmenten les explotacions petites al llarg dels anys censals, potser fruit de l'excessiu parcel·lament provocat per la pressió urbanística que s'observa a aquesta comuna, amb una clara vocació hortícola. Aquest fenomen s'observa també a Aussonne, encara que en un grau menor, mentre a Blagnac, Grenade i Merville, curiosament, hi ha una forta davallada de les petites explotacions. En el cas de Grenade i Merville²⁸, això podria ser fruit d'una més intensa orientació cap als cultius extensius de cereals, que requereixen de superfícies més grans. D'altra banda, en aquest període 1970–1988, la davallada per comunes en el nombre d'explotacions que oscil·len entre les 5 ha fins a les de menys de 35 ha és sostinguda, tret de petites excepcions (Saint-Jory i Aussonne). Finalment, veiem que el nombre d'explotacions de més de 35 ha tendeix a recuperar-se a Grenade i Merville l'any 1988 respecte al 1979, mentre que per a les de 50 ha o més, hi ha una disminució a Blagnac, una petita revifalla a Aussonne, i un augment mantingut a Grenade i Merville. De fet, a la taula 4.2.2.7 de l'Annex, s'observa que la tendència a l'augment en el nombre d'explotacions a aquestes dues comunes es manté al cens de l'any 2000. A Aussonne, per altra banda, pel que fa a les explotacions més grans, cal fer esment del màxim de 166 ha de SAU de mitjana a què s'arriba al cens de l'any 2000, encara que hi trobem un nombre de grans explotacions reduït. A Grenade, en canvi, la SAU mitjana es manté al voltant de les 120 ha i a Merville disminueix fins a les 79 ha l'any 2000.

En definitiva, podem afirmar que les grans explotacions són més nombroses en aquesta àrea d'estudi que al delta del Llobregat, ja que tot i l'especialització hortícola d'algunes de les comunes estudiades, les explotacions cerealistes també són presents a la zona nord de Toulouse i acostumen a tenir dimensions considerables. Per Luciani, la disminució del nombre d'agricultors ha afavorit molt l'engrandiment de les estructures. Segons l'*Enquesta d'estructura*

---

²⁶ Pel que fa al nombre d'explotacions individuals, vegeu la taula 4.2.2.9 de l'Annex. Com a la taula 4.2.2.4, només en el cas de Saint-Jory hi hauria una lleugera inflexió positiva en el nombre d'explotacions individuals l'any 1988 respecte al cens anterior.

²⁷ Entre 1993 i 1995, un 40% de les explotacions desaparegudes tindrien menys de 5 ha, un 35% entre 5 i 20 ha, un 19% entre 20 i 50 ha i un 6%, més de 50 ha.

²⁸ Segons el POS de Merville, d'un conjunt de 26 explotacions, 13 tindrien una propietat d'entre 20 i 49 ha, 8 entre 50 i 74 ha, i 7 per damunt de 75 ha.

de 1995 (Luciani, 1998, p.10), entre 1988 i 1995, la mida mitjana de les explotacions ha passat de 29 a 39 ha. La proporció d'explotacions de més de 100 ha s'ha doblat i més, mentre la part de les explotacions de 10 a 20 ha ha disminuït un 30%. Les empreses de menys de 10 ha més o menys es mantenen: corresponen en general ja sigui a activitats de cultius especialitzats o a petites explotacions de cereals o, en darrera instància, a explotacions de policultiu amb ramaderia. Finalment, Luciani també analitza la davallada en el nombre d'explotacions hortícoles. Pel que sembla, els anys setanta són el punt culminant dels cultius d'hortalisses a l'àrea d'estudi. Després d'un augment del nombre d'explotacions hortícoles entre 1970 i 1979, es constata una desaparició del 73% d'aquest tipus d'explotacions entre 1979 i 1993. La taxa de desaparició del conjunt d'explotacions agrícoles del departament en el mateix període, sigui quina sigui l'orientació tècnica i econòmica, és del 47%, fet que mostra que la desaparició d'explotacions d'hortalisses a la zona d'estudi no és només fruit d'una evolució global de l'agricultura. Les taxes de desaparició més elevades s'observen a Toulouse i a les comunes més properes: així doncs, sembla haver-hi una correlació entre la desaparició dels cultius d'hortalisses i l'augment de la pressió urbanística. Per acabar, a la taula 4.2.2.10 de l'Annex es pot contrastar aquesta evolució negativa (només hi ha una certa inflexió positiva del nombre d'explotacions a Saint-Jory el 1988 respecte al 1979). Correlativament, però, augmenta la dimensió mitjana de les empreses en el període 1970–1997. Així doncs, ens trobem davant d'un procés de desaparició d'explotacions per una banda, i de reestructuració per l'altra, que suposa un creixement de la superfície de les empreses hortícoles (no podien ser competitives essent tan petites), lligat a l'augment dels beneficis del sector, que esdevé, com veurem, la primera producció agrícola del departament pel que fa al seu valor.

El creixement de la dimensió de les explotacions pot ser considerat un element positiu, ja que hauria de permetre competir amb els productes d'importació i permet de furnir les centrals de compra (*centrales d'achat*). Luciani, en aquest sentit, proposa que la zona s'orienti cap a l'exportació, amb el cultiu a l'aire lliure i extensiu d'hortalisses. Però no sembla que els productors hagin agafat aquest camí. Per tenir un sector dinàmic, amb capacitat d'innovació, cal que hi hagi un nombre estable d'explotacions i agricultors, però només l'arribada de jovent podria assegurar aquesta funció. Luciani considera que els agricultors tolosins, de totes maneres, estan mal organitzats i tenen una lògica lligada a l'explotació individual basada en el patrimoni. Quan l'explotació d'hortalisses sobrepassa la mida estàndard i ja no es compta amb més mà d'obra, la tendència és transformar l'empresa i les terres suplementàries cap al cultiu de cereals. Així doncs, sense una política institucional activa per frenar aquesta evolució, moltes explotacions tendiran cap a l'horticultura extensiva i més tard cap als cultius de cereals, fet que pot provocar la desaparició progressiva dels cultius d'hortalisses.

4.3 L'ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT I LA PARCEL·LACIÓ. EVOLUCIÓ I CANVIS

L'estudi de la propietat no constitueix l'eix fonamental d'aquesta investigació, però ajuda a aconseguir els objectius que ens hem marcat. Si es vincula el règim de tinença de la terra amb la capacitat de decisió de la pagesia, per exemple, esdevé una variable molt significativa. Per a l'Àrea 1 s'han contrastat els resultats de la recerca de Casanova i Antonio (1989–1990) amb estudis realitzats per altres autors, com Codina (1971), Pomés (2001) o Tribó (1992) pel que fa a la perspectiva històrica²⁹ (segles XVI a XX), i Rebagliato (1969) o Rosés (1989) pel que fa al període 1950–1990. També s'ha contraposat el seu estudi amb els resultats de l'anàlisi dels censos agraris de 1962 i 1972 (INE) i de les dades de l'IDESCAT per als anys 1982, 1989 i 1999. Per a l'Àrea 2 s'ha fet ús tant de dades estadístiques com de material bibliogràfic.

4.3.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

4.3.1.1 L'estructura de la propietat al llarg del temps

Codina (1971, p.105–111) remarca el fet que si bé a principis del segle XVI els pagesos del Delta eren propietaris de les seves terres, a partir de 1530 el nombre de propietaris autòctons anirà disminuint pràcticament fins als nostres dies. La ciutat de Barcelona, en el marc de la decadència catalana, torna a interessar-se per aquestes terres en moments de crisi econòmica: la burgesia i, en menor grau, l'aristocràcia van ocupar les terres que els pagesos dèltics van anar abandonant com a resultat d'una conjuntura desfavorable. Just en el moment en què els pagesos catalans començaven a ser propietaris, segons Codina, els pagesos del Delta van anar perdent la possessió de la terra³⁰.

Per Casanova i Antonio (1989–1990), en canvi, fins al segle XIX la propietat de la terra va restar immòbil a mans de l'Església i la noblesa. L'arrendament era el contracte habitual per a colons, parcers i rabassaires³¹. Això, junt amb el treball a jornal, eren les úniques sortides per a

---

²⁹ L'obra de Bofill *et al.* (1995) *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat*, amb aportacions de J. Codina i G. Tribó, també ens introdueix (com el seu nom indica) als canvis socioeconòmics més importants que han tingut lloc al Baix Llobregat als segles XVIII, XIX i XX, tractant aspectes com el de la propietat de la terra, que és el que ens interessa en aquest apartat i que ja comenten Codina (1971) o Tribó (1992) a les obres que citem a continuació.

³⁰ Pomés (2001), però, considera que la pagesia de la zona del Prat i Sant Boi va poder guanyar-se la propietat emfiteùtica entre finals del segle XV i principis del XVI i hauria disposat, així doncs, de quatre segles per consolidar, amb la seva independència jurídica, les seves propietats i explotacions. De manera que la diferència de grandàries de les parcel·les (al Delta central serien més grans que a la resta de la zona), que condiciona molt el tipus de cultiu que s'hi fa, tindria uns fonaments clarament històrics. Val a dir que l'emfiteusi és un contracte pel qual la terra, un mas o una finca, és posseïda a perpetuïtat per una persona, l'emfiteuta, mentre aquest i els seus successors, posseïdors del domini útil, paguin una pensió periòdica (cens) al senyor del domini directe.

³¹ El *parcer* és el pagès que mena una terra sota un contracte en virtut del qual el propietari li cedeix l'ús temporal de la terra a canvi del pagament d'una part dels productes o fruits. El *rabassaire* és un parcer de la vinya.

una població que només posseïa petites parcel·les, insuficients, generalment, per sobreviure. Dels canvis que van tenir lloc al llarg del segle XIX cal destacar que les grans propietats de la noblesa i l'Església, sobretot mitjançant la desamortització, van passar a mans de la burgesia. De fet, la gran propietat burgesa va ser la gran beneficiada, ja que va invertir els beneficis industrials en la compra de terres. Alhora, els veïns accedien a la propietat en posar-se en conreu noves terres, tot i que d'una manera reduïda (Codina considera que els pagesos del Delta no es van poder beneficiar del procés de desamortització: la terra, simplement, havia canviat d'amo). El resultat va ser una dualitat, la polarització en l'estructura de la propietat: pocs propietaris amb grans superfícies i molts propietaris amb petites parcel·les.

Els veïns del Delta (jornalers, menestrals, petits arrendataris...) es repartien les terres que els barons d'Eramprunyà van cedir³², i van colonitzar les terres pantanoses de la Marina entre Viladecans i Castelldefels (repartiments emfitèutics dels segles XVIII i XIX que beneficiaren gran nombre de veïns). Les terres repartides, però, van ser molt petites, fet que va consolidar el fenomen d'una excessiva parcel·lació que avui persisteix. D'altra banda, en el cas concret del Prat, aquest municipi oferia a la burgesia més facilitats i atractius per a la compra de finques; els grans propietaris burgesos també cediren als veïns petites parcel·les per colonitzar la zona de la marina del Prat, amb unes condicions d'arrendament favorables fins que el terreny comencés a produir (Casanova i Antonio, 1989–1990, p.34). Al mateix temps, el creixement agrícola de la comarca des de mitjan segle XIX es recolzava fonamentalment en la petita propietat de cultiu directe.

Per altra banda, l'auge que experimenta la parceria a partir de la segona meitat del segle XVIII, com a resultat de l'alienació de la propietat als naturals durant els segles XVI i XVII, es bat en retirada davant la progressiva reimplantació d'una modalitat que ja havien utilitzat els pagesos del Delta des del segle XV, quan cedien temporalment l'ús d'algunes peces de terra: l'arrendament en metàl·lic (Codina, 1971). Des de 1830, aproximadament, la parceria deixaria pràcticament d'existir al Delta. Durant el segle XVIII, els propietaris i terratinents forans de la zona deixen d'intervenir directament en l'administració dels masos, just quan la revolució burgesa triomfa a Barcelona: "L'amo deixa de freqüentar la masia [...]. Això portarà, a la llarga, de la parceria a l'arrendament en moneda [...]. La parceria [...] desapareixerà i cedirà el pas a una altra quasi-propietat que farà que —ja als segles XIX i XX— les generacions de masovers en un mateix mas se succeeixin de pares a hereus i molts arribin a atènyer-ne la plena propietat per compra" (Codina, 1971, p.247). La irrupció del regadiu al segle XIX afavoriria aquesta expansió.

---

³² La banda de ponent del Delta va restar sota jurisdicció baronial pràcticament fins a la primera meitat del segle XIX. En el marc de les transformacions jurídiques que va sofrir la propietat durant aquest segle, els barons d'Eramprunyà repartiren la zona sorrenca del Delta entre els habitants de l'àrea dividida en feixes individuals de només una o dues mujades.

És en aquest sentit que Codina parla del procés històric de la revertibilitat de la propietat: la classe pagesa va rescatant mica en mica la propietat de la terra. Per aquest autor, però, si els propietaris rurals residents al mateix Delta s'acostaven a un centenar en entrar al segle XX, aquests eren amos de molt poca terra³³. No és fins a mitjan segle XX que el pagès del Delta recupera el 50% del territori, que perdé en finalitzar el segle XVI. El procés de revertibilitat de la propietat no ha anat més enllà, ja que hi ha hagut a la regió el fenomen tan conegut d'inversió de riquesa per part de l'Estat (amb expropiacions), de la indústria o del turisme.

L'estructura de la propietat a l'inici del segle XX havia canviat poc amb relació a la del segle anterior (de fet, hi havia una lleugera tendència en el creixement dels dos grups extrems de grandària de propietat al Delta). Les petites propietats tendien a ser cada cop més petites, però a la vegada més productives (en part, gràcies al regadiu i al treball intensiu, majoritàriament familiar). El creixement de la petita propietat es consolidava, en un procés constant i progressiu que ha perdurat fins a l'actualitat, tant pel que fa al nombre absolut de propietaris com al control de la riquesa rústica: masovers, parcers i arrendataris podien continuar adquirint les terres que bona part de la burgesia barcelonina havia retingut en forma de gran propietat. Cap als anys trenta del segle XX, els pagesos del Baix Llobregat que tenien algun tros de terra en propietat eren un 35% del total (Pomés, 2001, p.23)³⁴. Cal remarcar que, com ja s'ha comentat, a la primera meitat del segle XX s'inicien les grans expropiacions (construcció de la Zona Franca, del Polígon Industrial Pratenc, i després de la Guerra Civil vindrien l'Aeroport, l'obertura de l'autovia de Castelldefels, la urbanització de part de la franja costanera, els polígons industrials i els nous barris dels municipis deltaics). Es començava a dibuixar l'escenari que coneixem actualment, amb els seus avantatges i problemàtiques, en el qual les expropiacions juguen un paper cabdal en el retrocés de l'espai agrari i condicionen l'activitat agrícola de la zona.

La reduïda dimensió de les explotacions explicaria la impossibilitat per a una part important dels propietaris del Delta d'obtenir rendiments suficients de les seves finques³⁵.

---

³³ El 1587 hi havia 18 propietaris rurals que sumaven la major part de la superfície del Prat. El 1643, n'hi havia 16 que tan sols controlaven el 16,5% de les terres. El 5% escàs de la propietat rural en mans dels habitants dèltics al llarg del segle XIX, sobrepassa el 12% a partir de 1870.

³⁴ Segons aquest autor, en l'actualitat les terres agrícoles de la comarca conreades en règim de propietat ja arriben al 57%. L'arrendament i la parceria ocuparien un 32% i un 8%, respectivament. Tanmateix, sempre segons Pomés, rabassaires i parcers tingueren un paper molt destacat en la gran revolució agrària que suposà el progrés de la vinya a la comarca entre els segles XVIII i el primer terç del XX.

³⁵ Les divisions entre 2 i 5 ha rondarien els límits del que es pot classificar com a superfície mínima per a una explotació agrària (a partir de 5 ha es podria considerar que la superfície permetia al seu titular viure dels rendiments agraris). "Per dedicar-s'hi completament [a l'agricultura] els caldria com a mínim una superfície que, salvant les diferències de qualitat i d'ubicació del terreny, hauria d'estar compresa entre les 4 i les 8 ha" (Casanova i Antonio, 1989-1990, p.37). Amb l'anàlisi de les entrevistes (capítol 6), veurem quines són les mides de les explotacions i les parcel·les dels pagesos enquestats i quina és la seva rendibilitat.

Casanova i Antonio (1989–1990) considera que la dimensió mitjana³⁶ de les explotacions palesaria la feblesa econòmica de la propietat com a unitat productiva agrària. Així doncs, davant els canvis d'usos del sòl o de requalificació dels terrenys, els petits propietaris no oposaran resistència a desfer-se de sòl agrari si els beneficis econòmics que esperen obtenir amb els canvis de classificació del sòl són superiors als que estiguin rebent.

La gran propietat³⁷ apareixia contrarestant, fa cinquanta anys, el pes de l'atomització dels petits propietaris³⁸, tot i que no significava necessàriament que per la seva extensió hagués d'anar acompanyada d'uns alts rendiments agraris. Tribó (1992, 1995) considera que la crisi agrària de finals del segle XIX va afavorir un repartiment més equitatiu de la terra, la qual cosa va consolidar un nou tipus de petita propietat pagesa que pels volts de 1930 representava quasi el 80% dels propietaris, que es veurien afavorits per la creixent demanda de productes hortofructícola per part de Barcelona i per l'exportació cap a Europa. El progrés de la propietat mitjana hauria ajudat a suavitzar la polarització estructural entre petita i gran propietat. Aquests propietaris mitjans es van enriquir amb l'exportació i alguns es van convertir en grans propietaris. Tribó també assenyala que la gran propietat va perdre importància relativa pel que fa a terra controlada i nombre de propietaris. Pel que sembla, a mitjan segle XIX hi havia una gran dependència respecte als propietaris barcelonins. La superació de la crisi agrària de finals de segle XIX hauria facilitat la penetració de capital barceloní a la comarca. La crisi es resol a les explotacions petites i mitjanes amb l'explotació directa de la terra a través de les estructures familiars pageses.

Segons Tribó (1992), aquesta crisi “hizo nacer una nueva organización de la producción agrícola en la comarca que incidió en la transformación de los sistemas de tenencia y explotación de la tierra y en la configuración de nuevos procesos de trabajo, más intensivos, que fomentaron un incremento de la productividad agrícola y permitieron un notable aumento demográfico” (p.225). S'iniciava el camí de l'exportació cap a Europa. Els grans propietaris intentaven gestionar directament les seves propietats i, al conjunt del Delta, la importància dels jornalers estrictes permetia parlar d'un veritable proletariat rural. En definitiva, per Tribó, a cavall dels segles XIX i XX es va tendir a repartir la riquesa rústica més equitativament i l'arrendament es va convertir en la forma d'explotació dominant, junt amb les petites propietats explotades directament. Alhora, amb el desenvolupament industrial, sorgia el treballador mixt agricultura-indústria i un nou tipus de propietat vinculada al creixement industrial, diferent de les grans explotacions agrícoles anteriors, amb un caràcter més marcadament capitalista.

---

³⁶ Tribó (1992) diu que “definimos como pequeña propiedad la que no garantiza la subsistencia de la familia campesina y le exige un trabajo remunerado fuera de la explotación familiar, la mediana en principio es la que permite vivir a una unidad familiar y puede puntualmente utilizar trabajo asalariado, y la gran propiedad es la que utiliza normalmente trabajo asalariado” (p.211).

³⁷ Amb relació a aquest tipus de propietat, vegeu *Un capitalismo imposible? La gestió de la gran propietat agrària a la Catalunya contemporània*, p.9–62, de Garrabou *et al.* (2001).

³⁸ Les propietats de més de 10 ha representaven més de la meitat de la superfície agrària total, controlada per escassos propietaris (Casanova i Antonio, 1989–1990, p.40).

Efectivament, després de la crisi de finals de segle XIX, algunes inversions barcelonines en terres del Baix Llobregat ja es van fer pensant en la futura revaloració especulativa d'unes terres molt properes a la ciutat.

4.3.1.2 El parcel·lari

La fragmentació de la propietat al delta del Llobregat, unida a les divisions de la important xarxa de camins i de reg i a l'inici del desenvolupament de les vies de comunicació i les expropiacions de sòl per urbanitzar o ubicar indústries i infraestructures de serveis, originava, cinquanta anys enrere, que les parcel·les fossin també molt reduïdes³⁹. El nombre de parcel·les de les explotacions és molt contrastat amb el que presentava la propietat (Casanova i Antonio, 1989–1990, p.47). Com veurem al capítol 6, el pagès del Delta ha tendit a arrendar parcel·les contigües a les que tenia en explotació per tal d'unir-les i constituir una explotació amb una grandària econòmicament viable.

Segons Casanova i Antonio, el parcel·lari presentava, pels volts de 1950, unes característiques en la seva estructura semblants a les de la propietat, amb un clar predomini de les superfícies petites. La grandària dominant era la inferior a 0,5 ha (una mujada), encara que la parcel·la mitjana fos lleugerament superior a 1 ha (el petit parcel·lari era important en nombre, però no en superfície ocupada). Rebagliato (1969), en canvi, cenyint-se als resultats del cens agrari de 1962, indica que el Baix Llobregat comptava amb 15.983 parcel·les, d'un parell d'hectàrees com a mitjana, mida que només era superada àmpliament pels municipis muntanyencs (Begues, Vallirana i Collbató) amb 6 o 7 ha per parcel·la. Es quedaven pels volts d'1 ha municipis ben regats com Sant Boi, Viladecans o Sant Feliu de Llobregat, entre d'altres.

La reduïda grandària de les parcel·les produïa una major fragmentació de les propietats: l'any 1950, a Viladecans hi havia una mitjana de 2,3 parcel·les per propietat; a Sant Boi, d'1,8; al Prat, d'1,5, i a Castelledefels, de 2,4. A Viladecans, la parcel·la mitjana era d'1,1 ha; a Sant Boi, d'1,5 ha, i al Prat, de 3,6 ha. Les parcel·les inferiors a 1 ha representaven la majoria del parcel·lari dels tres municipis el 1950 (Casanova i Antonio, 1989–1990, p.48). L'excessiva parcel·lació del Delta va originar problemes per a una modernització de l'agricultura, ja que es diluïen els esforços dels pagesos, tot i que permetia tenir conreus diferents sobre sòls diferents⁴⁰.

Les dades aportades a la taula 4.3.1.1 de l'Annex ens indiquen, contrastant el que s'ha dit fins a aquest punt, que el 1962, el 61,5% de les parcel·les del Delta tenien menys d'1 ha, mentre que el 1972, n'hi havia un 51,6% d'aquesta dimensió. Com el 1950, continuaven

---

³⁹ L'estudi de Pacione (1984, p.89–90) pot ser rellevant per entendre les problemàtiques de caire econòmic derivades d'una excessiva parcel·lació de la terra: pèrdua de temps anant d'una parcel·la a una altra, dificultats per mecanitzar les explotacions, problemes entre propietaris, etc.

⁴⁰ Segons Lebeau (1983), per a un cultiu determinat, el temps de treball productiu necessari i el cost de producció creixen quan disminueix la mida de les parcel·les i quan augmenta la distància d'una a una altra.

dominant les parcel·les de la mida més petita. L'any 1962, destacava Gavà amb 897 parcel·les inferiors a 1 ha. La resta de municipis, a excepció de Castelldefels, en tenien entre 500 i 600. Precisament, Castelldefels era l'únic municipi que tenia més parcel·les d'entre 1 i 5 ha que d'1 ha. L'any 1972, destacaven les 511 parcel·les d'1 ha de Sant Boi, mentre que Viladecans i el Prat tenien més parcel·les d'entre 1 i 5 ha que d'1 ha. En aquest cas, Castelldefels tenia més parcel·les de menys d'1 ha. El nombre de parcel·les majors de 5 ha és pràcticament irrellevant en aquests dos anys censals al conjunt de municipis del Delta. La parcel·la mitjana el 1962 era d'1,6 ha i el 1972, d'1,8 ha. I el nombre de parcel·les per explotació, de 2,5 el 1962 i 2,7 el 1972. En definitiva, el nombre de parcel·les a tota la zona el 1972 és considerablement menor al de 1962: només s'hi conserven el 75% de les parcel·les que hi havia deu anys abans.

Per Rosés (1989), si la grandària de les explotacions fa vint anys, com hem dit, era per terme mitjà molt petita, 3 ha (vegeu taula 4.3.1.2 de l'Annex), calia considerar encara que estaven constituïdes per un nombre de parcel·les considerable, donades les seves dimensions. Efectivament, tres parcel·les de mitjana al Delta en una explotació de 3 ha redueixen a una dimensió molt petita la unitat treballable (només Gavà, amb quatre parcel·les i el Prat, amb dues, variaven el nombre de parcel·les de mitjana el 1982). Tot i així, el nombre de parcel·les que hi havia el 1972 s'havia reduït un 20% al Baix Llobregat i un 12,5% al Delta a la dècada dels vuitanta. Les reduccions més importants van tenir lloc, sobretot, als municipis on el sòl agrícola ocupava relleus més muntanyosos. A molts municipis del sud (entre els quals trobem Castelldefels o Viladecans), en canvi, va passar tot el contrari i hi va haver un fort augment de la parcel·lació. Segurament, el descompartiment de parcel·les ja existents en va ser la causa, ja que en un territori tan saturat per tota mena d'usos, difícilment es creen noves parcel·les agrícoles⁴¹.

L'any 1982 (taula 4.3.1.3 de l'Annex), la parcel·la mitjana d'entre tots els municipis del Delta era d'1,5 ha. A diferència de Rosés (1989), hem calculat 2,5 parcel·les per explotació⁴². Per altra banda, destacaven les 478 explotacions amb una sola parcel·la de 2,1 ha de mitjana. Tots els municipis tenien més de 100 explotacions amb una sola parcel·la, amb l'excepció de Gavà, que tenia el major nombre d'explotacions amb més de sis parcel·les. Igualment, el major nombre de parcel·les les reunien les explotacions amb més de sis parcel·les: 862 repartides en 114 explotacions amb 1,3 ha de mitjana. Val a dir, però, que a mesura que augmenta el nombre de parcel·les, disminueix el nombre d'explotacions.

L'any 1989, si observem la taula 4.3.1.4 de l'Annex, hi ha una disminució d'un 25% d'explotacions amb terres, la qual cosa suposa una davallada d'un 11% de parcel·les respecte al 1982 al Delta. La parcel·la mitjana el 1989 és d'1,4 ha i hi ha tres parcel·les per explotació. Com

---

⁴¹ Segons Rosés (1989), però, això no és constatable a partir dels censos agraris, perquè a partir de 1982 no tenen present la variable grandària de la parcel·la. Efectivament, les dades de l'IDESCAT referents als censos de 1982, 1989 i 1999, classifiquen les explotacions en funció del nombre de parcel·les i la superfície total ocupada, sense tenir en compte les dimensions del parcel·lari.

⁴² Les dades de l'IDESCAT difereixen de les de Rosés pel que fa al nombre d'explotacions el 1982, segurament perquè aquest autor només té en compte les explotacions amb SAU.

l'any 1982, a mesura que augmenta el nombre de parcel·les, disminueix el nombre d'explotacions: així doncs, també destaquen les 329 explotacions d'una parcel·la de 2,3 ha de mitjana. Igualment, en aquest cas, el major nombre de parcel·les es concentraven a les explotacions amb més de sis parcel·les: 916 d'1,1 ha de mitjana, distribuïdes en 100 explotacions. El Prat és el municipi que té més explotacions d'una sola parcel·la i Sant Boi, el que en té més de sis. A Castelldefels, pel seu baix nombre d'explotacions i superfície agrícola, és evident que és el municipi on trobem menys parcel·les al llarg dels períodes intercensals, tot i que durant els anys vuitanta s'hi detecti un augment espectacular, que tornarà a disminuir radicalment durant els noranta.

L'any 1999 (taula 4.3.1.5 de l'Annex), la disminució en el nombre de parcel·les al Delta és molt dràstica: només subsisteixen la meitat de les parcel·les que hi havia el 1989. En aquest cas, hi ha més explotacions de dos a tres parcel·les que d'una parcel·la, potser a causa del procés de degradació de l'espai agrari i al retrocés general de l'activitat agrària, així com al desenvolupament de l'agricultura a temps parcial, que provocaria una major subdivisió de les explotacions: la zona de regadiu de la vall baixa, per exemple, també es caracteritza per tenir un gran nombre de parcel·les de petites dimensions (ICC, 1995). L'any 1999, la parcel·la mitjana és de 2,2 ha i hi ha 3,4 parcel·les per explotació, és a dir, el descompartiment de les explotacions en diferents parcel·les sembla que va en augment. Com als dos censos anteriors, destaquen les 477 parcel·les concentrades en 56 explotacions de més de sis parcel·les.

En definitiva, en tot el període 1962–1999, tot i la inadequació de les dades de parcel·lació de 1962 i 1972⁴³ respecte dels censos posteriors, es pot afirmar, en primer lloc, que la important disminució del nombre de parcel·les al Delta (i al Baix Llobregat) és correlativa a la davallada del nombre d'explotacions, de pagesos i de superfícies agràries. En segon lloc, es constata que el nombre de parcel·les per explotació, en línies generals, va en augment (de 2,5 el 1962 a 3,4 el 1999), possiblement com a resultat de la conjuntura desfavorable per a l'agricultura de la zona, a l'esbiaixament de l'espai agrari que facilita el descompartiment de les explotacions: de fet, la dispersió de les explotacions en diverses finques es dona de forma generalitzada a la majoria de les explotacions de la comarca (ICC, 1995), realitat que també hem contrastat, en molts casos, gràcies a les entrevistes. Finalment, hem de destacar que la parcel·la mitjana a tot el Delta oscil·la, els últims quaranta anys, entre l'1,6 i les 2,2 ha del darrer cens. Aquest augment és paral·lel al de la dimensió mitjana de les explotacions. L'abandonament de l'activitat agrària per part de molts pagesos pot afavorir que els que es mantenen acaparin més terra, tot i que cada vegada hi ha més camps erms.

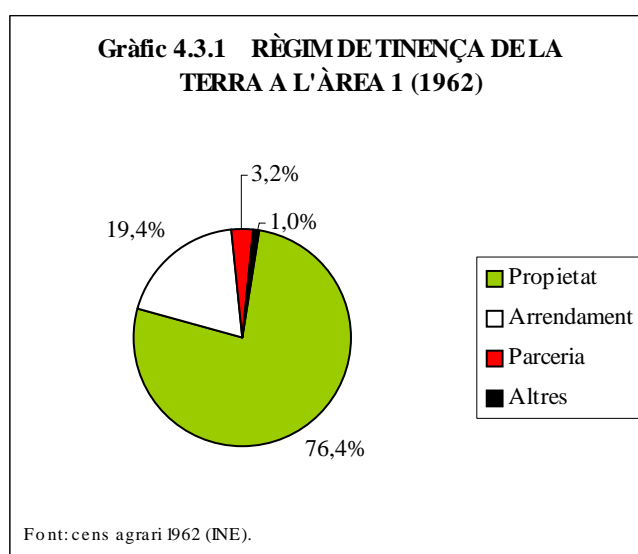
---

⁴³ Com hem vist, en aquests censos es classifiquen les parcel·les segons la seva mida.

4.3.1.3 Règim de tinença de la terra

Rebagliato (1969), amb relació al règim d'exploració, apuntava que als anys seixanta del segle XX la majoria de municipis declaraven un predomini clar de l'exploració directa. Per aquest autor, la parceria ocuparia el segon lloc, encara que a Cervelló, per exemple, dominava l'emfiteusi, i als municipis de la vall baixa i el Delta, agrícolament més progressius, els masovers havien cedit el lloc als arrendataris.

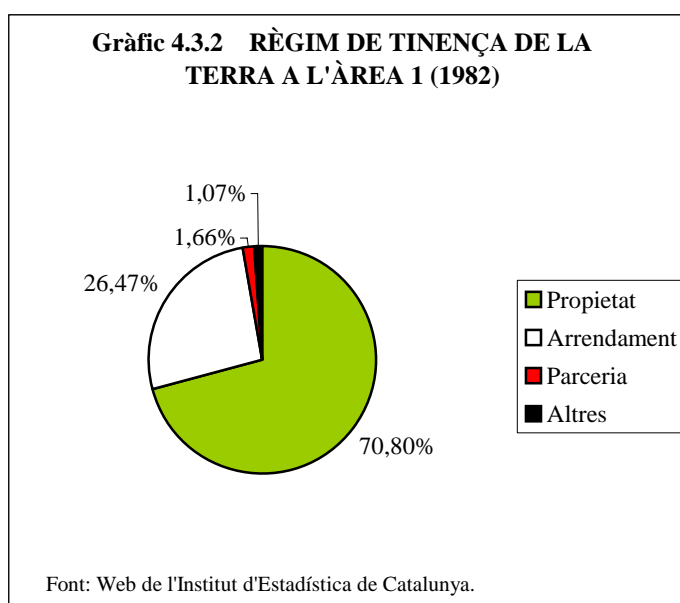
Si observem les dades dels censos de 1962 i 1972 (taula 4.3.1.6 de l'Annex), però, constatem que el règim de propietat és el més estès aquests dos anys, amb un 76,4% i un 71,5% del total de la superfície censada, respectivament. L'arrendament augmenta el 1972 (27,21%) respecte al 1962 (19,35%), i la parceria té una presència insignificant amb una tendència a la disminució. Tot i així, la parceria, encara que testimonial, apareix a les estadístiques: recordem que Codina (1971) considera que aquest règim havia d'haver desaparegut pels volts de 1830 al Delta, substituït per altres formes de tinença.

Per Rosés (1989), als anys vuitanta del segle XX, la gran majoria de les explotacions agrícoles del Baix Llobregat estaven en mans dels seus propietaris, és a dir, que eren ells mateixos que les conreaven. Considerant la superfície total de les explotacions, Rosés estipula que, en aquest període, un 80% seria explotat en règim de propietat, seguit de l'arrendament. Aquests valors, tot i no coincidir amb el 70,8% que presentem nosaltres a la taula 4.3.1.7 de l'Annex per al conjunt del Delta, l'any 1982 (dades de l'IDESCAT), no diferirien gaire dels de la dècada anterior. Rosés creu que només s'observa una certa alteració si ens remuntem als anys seixanta del segle XX, quan una part de les terres afectades pel contracte de la parceria passaven a formar part de la propietat. Des del nostre punt de vista, només es pot afirmar que, entre 1962 i

1982, el règim de propietat va lleugerament a la baixa: es passa d'un 76,4% a un 70,8% del total.

De fet, en el conjunt de municipis de la CMB, amb característiques d'agricultura periurbana molt semblants a les del Baix Llobregat, Rosés (1989) considera que la proporció entre les terres explotades pel propietari i les cedides en arrendament es mantenia relativament estabilitzada, i amb aquestes dues modalitats de tinença, es regia la major part de les terres que van deixar d'estar afectades per contractes de parceria. Això corrobora les tesis de Codina (1971) i es veu recolzat pels resultats de les taules estadístiques que presentem a l'Annex. Així doncs, podem afirmar que el tant per cent d'arrendament als municipis del Delta no varia gaire el 1982 respecte a la dècada anterior. I que el règim de parceria, en el seu paper testimonial, només suposava un 1,6% de la superfície total de la zona.

Si el règim de tinença és analitzat tenint en compte únicament la SAU i les altres superfícies que formen part de l'explotació —boscós, marges, torrenteres, etc.—, s'observa a la dècada dels vuitanta una composició de la propietat diferent. A la comarca, l'explotació en règim de propietat significava un 60% del total de la SAU i l'arrendament un 26%⁴⁴. Les terres conreades sota contracte d'arrendament ocupaven extensions considerables als termes municipals de Cornellà, Molins, Pallegà, el Prat, Sant Feliu i Sant Vicenç, on gairebé la meitat de les terres agrícoles es regien per aquest contracte en aquest període. Pel que sembla a la dècada dels vuitanta, l'arrendament era l'única forma més o menys viable d'augmentar la

⁴⁴ Per Rosés (1989), aquestes dades reflectirien d'una manera més fidedigna l'estructura del sòl pròpiament agrícola. De fet, al punt 4.2.1 d'aquest capítol, s'ha considerat la SAU com el millor referent per estudiar l'evolució de les superfícies agrícoles treballades. De totes maneres, les dades de l'IDECAT sobre els règims de tinença, com hem pogut veure, es refereixen a la superfície total de les explotacions i no únicament a la SAU.

grandària de l'explotació o d'accedir a terres de conreu, sobretot perquè al Baix Llobregat comprar terra era molt difícil per al pagès (era impensable capitalitzar-la a través de l'agricultura) (Rosés, 1989). Només cal tenir en compte que el 1984 una hectàrea de sòl amb classificació d'agrícola a la zona del Delta es cotitzava a l'entorn dels 4 milions de pessetes, encara que els preus anaven dels 2.500.000 als 5.000.000 de pessetes per hectàrea (Casanova i Antonio parla de preus de 3 a 8 milions de pessetes per hectàrea com a preu de la terra amb finalitat estrictament agrària el 1990). Avui dia, aquests preus s'han disparat.

Així que, sovint, fa vint anys el pagès optava per llogar la terra, cosa que li era molt més assequible, ja que el lloguer d'una hectàrea de terra era d'unes 60.000 pessetes anuals. Aquesta situació, que va abocar a l'ampliació de l'explotació per mitjà de l'arrendament, impedia el desenvolupament d'inversions a mitjà i llarg termini, molt arriscades perquè el contracte havia estat gairebé sempre anual i fet oralment. Pel que sembla aquesta conjuntura no oferia gaire seguretat, i tant l'arrendatari com l'arrendador estaven sotmesos a un buit de protecció legal. Actualment, com veurem, tot i que molts pagesos prefereixen comprar, continuen arrendant terres.

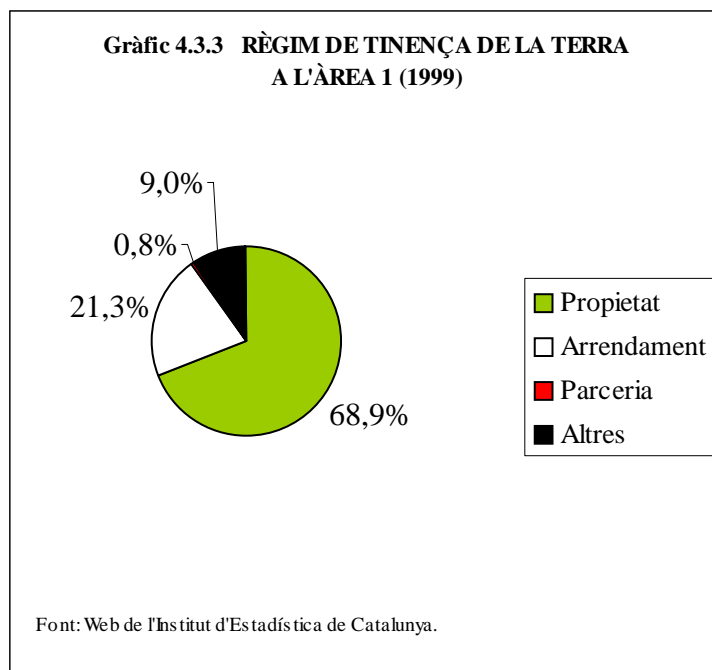
D'altra banda, molts pagesos, durant els anys vuitanta, tenien terres fora del municipi de residència (sobretot a la zona més baixa de la comarca). Aquest fet, plenament vigent en l'actualitat, tindria el seu origen, segons Rosés, als anys seixanta, quan, en plena demanda de sòl per ubicar indústries i residències, el pagès es veia obligat a vendre les terres i a establir-se en altres poblacions on no hi hagués aquella demanda, sense canviar el lloc de residència.

Com podem observar a les taules 4.3.1.8, 4.3.1.9 i 4.3.1.10 de l'Annex, el règim de propietat, després de disminuir en el període intercensal 1962–1982, s'ha estabilitzat pels volts del 70% des de 1982. El 1989⁴⁵ destaquen les 634 ha en propietat del Prat i, el 1999, les 576 ha de Gavà, on hi ha 182 ha més en propietat que deu anys enrere. L'arrendament recula gradualment des del 27% de 1972 al 21,3% de 1999, pràcticament el mateix percentatge que el 1962, passant pel 25,2% de 1989. Aquest règim de tinença destaca, als dos últims censos, sobretot a Sant Boi. I la parceria, a punt de desaparèixer, arriba a un insignificant 0,8% l'any 1999 al conjunt del Delta, lluny del 3,2% de 1962, mentre que la resta de règims de tinença arriben a un destacat 9%, molt per damunt dels percentatges dels altres anys censals, potser fruit de la precarietat, de la indefinició legal en què es troben bona part de les terres de la zona.

---

⁴⁵ L'ICC (1995) i Montasell (1998) donen unes altres dades per al 1989 pel que fa al règim de tinença al Delta: 63,5% de propietat, 33,9% d'arrendament i sols un 0,4% de parceria.

Casanova i Antonio (1989–1990) considera que diversos autors han remarcat l'existència d'una expectativa especulativa entre els agricultors periurbans, “aquesta és més gran com més reduïda és la seva vinculació a la terra, especialment si són conreadors a temps parcial, grans propietaris o d'edat avançada sense descendència” (p.5). La seva hipòtesi de treball és precisament que “la majoria dels propietaris de finques agrícoles accepten fàcilment desprendre's de la terra a canvi de rebre una bona compensació econòmica, especialment si aquests no són cultivadors directes, o no n'obtenen un rendiment important” (p.5). El propietari, així doncs, si no és cultivador directe, espera obtenir per les seves parcel·les un preu superior a l'estrictament agrari, mitjançant, moltes vegades, una requalificació urbanística.

Cal tenir en compte que la pressió de l'Àrea Metropolitana i la corona de municipis que l'envolta és molt gran sobre l'espai agrari i explica, en bona part, el paper de la propietat en els processos de pèrdua de sòl agrari. Propietat i explotació agrària no sempre van unides. Segons Casanova i Antonio (1989–1990), hi ha un alt percentatge d'arrendament al delta del Llobregat: de fet, aquest autor, referint-se a diverses fonts consultades, considera l'arrendament i el règim mixt arrendament-propietat les dues formes habituals de tenença a la terra del Delta, tot i les dades dels censos que hem aportat i les conclusions de Rosés (1989), exposades a les pàgines anteriors.

De fet, Casanova i Antonio aporta dades contradictòries pel que fa a la superfície censada en règim de propietat als censos agraris: per al 1982 dona les xifres del 68% (propera al nostre 70,8%) i 80% (com Rosés, 1989), xifra, aquesta última, també vàlida per al cens agrari de 1972, segons aquest autor. Alhora afirma que segons el *Directorio de las Explotaciones Agrarias* de 1986, el règim de propietat es reduïa sols a un 36% del total, mentre que el règim

mixt de propietat-arrendament, a un 30%. Per altra banda, segons el mateix Casanova i Antonio, la Unió de Pagesos calculava el 1980 que al Baix Llobregat el pagès conreava en règim de propietat un 40,3% del sòl; la resta era arrendament al pla i parceria a la muntanya, on el pagès propietari no era gaire freqüent. Així doncs, l'arrendament podria estar més estès del que indiquen les estadístiques oficials (la pressió fiscal podria ser motiu d'ocultació per part dels propietaris de la terra)⁴⁶. Com veurem al capítol 6, també hi hauria casos de sotsarrendament, com a forma de treure un profit extra de terres arrendades amb renda molt baixa, que s'han deixat de treballar directament pel titular del contracte.

L'estructura de la propietat del sòl agrari vindria a ser un element accelerador o alentidor dels canvis en l'ús del sòl. En aquest punt ens hem de preguntar, com fa Casanova i Antonio, si l'actual distribució de la terra al Delta és un factor favorable a la progressiva desaparició de l'agricultura com a activitat econòmica rendible⁴⁷. Segons aquest autor, l'any 1990, la situació de l'estructura de la propietat al Delta era molt semblant a la que trobàvem quaranta anys enrere, tot i la reducció del nombre de propietaris i de la superfície agrària. Amb tot, si ens remetem als resultats exposats al punt 4.2.1, la superfície mitjana per explotació ha passat de 4,1 ha el 1962 (tenint en compte que el cens de 1962 inclou únicament la superfície total de les explotacions) a 5,4 ha el 1999 (per als tres últims censos només hem tingut en compte la SAU).

El nombre de propietaris el 1990 continuava sent molt elevat, amb unes finques de dimensions reduïdes que feia que les propietats mitjanes se situessin al voltant de les 2 ha. Per Casanova i Antonio, s'observava una reducció de la superfície mitjana de la propietat en el període 1950–1990 a Viladecans, Sant Boi i el Prat, més important com major era en aquests la reducció percentual de la gran propietat⁴⁸. Alhora, segons el mateix autor, el nombre de contribuents per propietats rústiques era elevat si es comparava amb el de titulars d'explotacions agràries. Tal com passava el 1950, hi havia un fort contrast entre el nombre de propietaris rústics i el de titulars d'explotacions agràries (el Prat i Gavà són els municipis del Delta que perden més explotacions en el període intercensal 1962–1982). Casanova i Antonio creu que l'existència d'una petita propietat, inferior a 1 ha, també era el tret característic de l'estructura de la propietat l'any 1990. La gran propietat, així doncs, presenta uns valors contraris a la petita propietat: pocs propietaris acumulen un percentatge elevat de la superfície agrícola.

---

⁴⁶ Per Casanova i Antonio, la superfície en arrendament ha de ser més propera a la que mostren els sindicats i altres autors, és a dir, per sota del 50% de la superfície conreada. La tendència seria la reducció d'arrendataris, ja que "la tenència sense inquilins de la terra per part dels propietaris, o amb condicions d'usdefruit restrictives, es converteix en una garantia de venda sense problemes" (1989–1990, p.103).

⁴⁷ Per aconseguir els seus objectius, Casanova i Antonio va consultar els cadastres i els amillaments de la zona. Els amillaments ofereixen, a part de les dades del contribuent, la superfície de les parcel·les que té cada propietari, la seva localització, els conreus que es fan i la seva qualitat. També indiquen les rendes de les finques a l'efecte del pagament de l'impost de la contribució rústica i inclouen els caps de bestiar sotmès a contribució. Es critica els amillaments pel frau fiscal que incorporen.

⁴⁸ De 2,6, 2,8 i 5,4 ha de superfície mitjana de la propietat a Viladecans, St. Boi i el Prat, respectivament, l'any 1950, a 2,5, 1,8 i 3,6 per als mateixos municipis el 1990 (Casanova i Antonio, 1989–1990, p.60).

A diferència de 1950, hi ha un increment en el nombre de propietaris i en la superfície controlada pel grup de menys de 0,1 ha. En municipis com Castelldefels, Viladecans, el Prat i Sant Boi⁴⁹, van augmentar les urbanitzacions il·legals sobre aquest tipus de petites superfícies (realitat que s'ha constatat, en part, amb les entrevistes, com veurem), amb la presència al cadastre de rústica de parcel·les que no tenien una funció agrària: un cop consolidada una construcció sobre sòl rústic, s'inscriví al cadastre urbà, però la parcel·la continuava figurant al cadastre rústic. És un fenomen que ha progressat molt les últimes dècades, amb el creixement urbanístic de la zona i el desenvolupament industrial, dels serveis i les comunicacions que, en molts casos, sobretot quan hi ha hagut expropiacions, ha suposat la divisió de les propietats quan ha calgut fer millores en la xarxa viària.

El nombre de parcel·les de la propietat l'any 1990 (cadastres) era força superior al de les explotacions als municipis de Castelldefels, Gavà, Viladecans i Sant Boi durant el període intercensal que s'estén entre 1962, 1972 i 1982⁵⁰. Per altra banda, el cas contrari el trobem al Prat. La parcel·la mitjana de la propietat se situava al voltant d'1 ha de superfície el 1990. Més de la meitat de les parcel·les tenien superfícies inferiors a 1 ha, encara que aquestes representessin una mínima part de la superfície agrària. Segons Casanova i Antonio, els índex de parcel·lació de la propietat se situaven en una mitjana d'1,5 (tres quartes parts de les propietats al Delta eren de parcel·la única el 1990).

Casanova i Antonio creu que el parcel·lari de la propietat el 1990 continuava molt més dividit que el de l'explotació, tal com passava el 1950. El gran propietari, amb propietats de més de 10 ha que aglutinaven la major part de la superfície agrícola dels municipis del Delta⁵¹, continuarà residint a la ciutat (en molts casos, a Barcelona) i el petit propietari, als pobles (el percentatge de propietaris més elevat, tot i posseir en conjunt menys extensió de terres que els grans propietaris, era originari dels municipis del Delta). Per aquest autor, la gran propietat⁵² seria la més afectada pels moviments especulatiu, que afavoreixen la reducció de l'espai agrari a favor d'actuacions urbanístiques. El límit de 10 ha seria perfectament vàlid per a la plana deltaica, on una finca d'aquestes característiques pot incloure una explotació agrària moderna,

---

⁴⁹ Segons Casanova i Antonio, Sant Boi va ser el municipi que va perdre més superfície agrària al Delta (afirmació que contrasta amb les dades presentades a l'apartat anterior).

⁵⁰ Cal tenir en compte, com hem vist, que el nombre de parcel·les de les explotacions indicades al cens de 1982 s'han reduït a menys de la meitat el 1999, per la minva de la superfície agrària i l'engrandiment de les explotacions que han quedat.

⁵¹ A través de les entrevistes, s'ha trobat pagesos que tot i no considerar-se grans propietaris, aglutinen una superfície superior a 10 ha amb les seves explotacions.

⁵² El qualificatiu de gran propietat no seria del tot exacte: dependria del rendiment econòmic que se n'obtingués o que es pogués obtenir de la finca, si es vol parlar de propietats rústiques (Casanova i Antonio, 1989–1990, p. 90). En aquest sentit, vegeu l'obra ja citada amb anterioritat de Garrabou *et al.* (2001), on els seus autors es plantegen què s'ha d'entendre per gran propietat. En aquesta obra s'analitza el paper de la gran propietat al nostre país i les modalitats de gestió que hi ha hagut, amb els seus beneficis i les seves contrapartides, anant des de l'explotació directa per part dels propietaris fins a les formes indirectes (emfiteusi, parceria: sobretot aquesta última, segons Garrabou *et al.*, va tenir un paper rellevant per al manteniment de les grans propietats, tot i que en el present estudi s'ha constatat la poca rellevància que la parceria ha anat tenint en el conjunt de règims de tinença al Delta del Llobregat a partir del segle XIX, quan, segons Codina (1971), va ser substituïda per l'arrendament).

competitiva i necessitada de mà d'obra fixa, sense comptar el cap d'explotació i el treball familiar⁵³. Per altra banda, a les finques en zones d'alt valor ecològic, amb sòl poc apte per a l'agricultura (aiguamolls, per exemple), l'efecte del *valor expectant*⁵⁴ es dona igual que en les finques d'alt rendiment, i amb aquest, té lloc l'increment del preu de mercat. Són àrees amb un doble valor per als seus propietaris: un valor de mercat, donat per les característiques de la finca i les seves possibilitats futures, i un valor de canvi, davant les Administracions públiques (la necessitat de zones verdes en l'àmbit de l'Àrea Metropolitana pot fer que aquestes finques d'alt valor ecològic siguin elements de negociació davant l'Administració i facilitin amb la seva venda o cessió altres actuacions urbanístiques). Però com diu Casanova i Antonio: “poques vegades el planejador dissenya una nova actuació urbanística al Delta tenint en compte el potencial agrari de la terra. Sempre és més fàcil supeditar la pèrdua d'un espai d'alt rendiment agrícola, que modificar el traçat d'un eix viari o modificar la ubicació d'un nou polígon industrial” (1989–1990, p.91).

Tres quartes parts de les propietats rústiques tenien fa deu anys menys de 5 ha, i es trobaven, com hem dit, per sota la superfície mínima per fer viable una explotació agrària. El col·lectiu dels petits pagesos, així doncs, devia ser favorable als canvis d'usos del sòl, canvis que havien d'implicar un preu elevat de venda (havien de ser menys reacs a vendre que els titulars d'explotacions). Treballar les terres a temps parcial, arrendar-les o deixar-les ermes mai podria compensar econòmicament un propietari. En canvi, el nombre de propietaris que són a la vegada titulars d'explotacions, contraris a qualsevol canvi en l'ús del sòl, havia de ser bastant reduït.

En definitiva, l'estructura de la propietat rústica del delta del Llobregat presenta un nombre major de propietaris que de titulars d'explotacions, unes propietats i un parcel·lari de dimensions més reduïdes que la mitjana catalana de regadiu (amb parcel·les, en general, bastant petites), i uns percentatges de propietaris forasters, sobretot en les grans propietats, que no es troba entre els pagesos conreadors directes⁵⁵. El context repercuteix en una major receptivitat positiva per efectuar canvis d'usos del sòl, d'ús agrari a urbà-industrial. L'estructura de la propietat agrària es converteix, així doncs, en un element dinamitzador de la pèrdua de sòl agrari i de la desaparició d'explotacions agràries (sobretot les més petites): el sòl abandonat per una petita explotació difícilment tornarà al procés econòmic. La propietat es rendibilitzarà amb nous usos del sòl més que a través de l'activitat agrària.

En aquest sentit, finalment, ens remetrem a les afirmacions de Gómez Mendoza (1977, p.15–16) relatives a la propietat de la terra. Aquesta autora considera que amb certes condicions,

---

⁵³ Casanova i Antonio constata la reducció del nombre de propietaris de més de 25 ha en diversos municipis del Delta entre 1950 i 1990. No totes les grans propietats tenen vocació agrària.

⁵⁴ Vegeu, en aquest sentit, les aportacions d'Esteban (2001) al capítol 5.

⁵⁵ Al costat de grans propietaris locals o amb llarga tradició agrícola, i les seves formes de gestió, hi ha inversors en propietats rústiques, contribuents per a finques sense vocació agrària que tenen la intenció d'urbanitzar o revendre les terres amb la millor plusvàlua possible.

l'alça dels preus de la terra i dels impostos rústics que es deriven del desenvolupament urbà pot provocar una fragmentació de les explotacions i, per tant, aturar el procés de concentració, frenant el progrés agrícola dels àmbits periurbans. Gómez Mendoza es refereix a l'excelsa complexitat de les relacions de producció camp-ciutat. El primer mecanisme d'aquesta dialèctica tindria relació amb la importància de la propietat urbana del sòl agrícola, que es resumeix en tres grans tipus: la pagesia que ha abandonat el camp però ha conservat la propietat d'algunes parcel·les; l'evasió absentista cap a una professió urbana d'antics caps d'explotació rural, ja siguin propietaris nobles o burgesos i, en última instància, la propietat especulativa adquirida mitjançant un capital constituït en activitats no agrícoles i invertit en produccions agropecuàries lucratives. Segons Gómez Mendoza, en aquests dos darrers tipus de propietaris resideix naturalment la responsabilitat de la modernització capitalista de les estructures agràries, l'empresa de tipificació de la producció a la recerca d'una rendibilitat de les inversions.

4.3.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

Marc Bloch (1978) recull el testimoni de diferents estudiosos per referir-se als camps del sud de França. Pel que sembla, la irregularitat de la forma i la disposició dels camps respon al fraccionament de la pròpia superfície cultivada, condemnada, per les limitacions del sòl i del relleu, a no ser, massa sovint, més que un "sembrat d'oasis" enmig d'ermes irreductibles. Així doncs, l'ocupació del sòl, al migdia francès, no es corresponia als grans "blocs" compactes, fàcilment divisibles en franges estretes, que trobem al nord de França. A la regió mediterrània els camps s'han cultivat en dos temps, no s'ha adoptat la rotació triennal que va desenvolupar-se a les regions septentrionals on imperaven les parcel·les allargades. Amb el pas dels segles, els pagesos van abandonar les seves obligacions senyorials i van treure profit de les successives revolucions tecnològiques, sobretot de la supressió del guaret i la rotació de cereals amb cultius farratgers (unes innovacions no més importants, assenyala Bloch, que les revolucions agrícoles que va haver-hi des del paleolític fins als temps moderns). La Revolució Francesa va acabar amb els antics usos comunitaris i això va provocar unes convulsions al món agrari que trigarien a superar-se. El cert, però, és que amb la Revolució no tot va canviar de manera radical: la burgesia va buscar la manera d'apropiar-se de la terra, i amb la Restauració la gran propietat "burgesa" i la gran propietat "noble" es van unir per formar la classe dels "grans agraris", que durant molt de temps ha estat característica del món agrícola francès (Servolin, 1989, p.59). I alhora, de mica en mica, els petits pagesos van anar accedint a la propietat de la terra, tot i que com podem veure al gràfic 4.3.5, l'arrendament continua sent majoritari al conjunt de França. De fet, el mateix Servolin (1989) es refereix a l'aspiració secular i legítima de la pagesia d'assegurar-se, al preu que sigui, un control estable i, si és possible, definitiu, de la terra. Davant d'aquesta inèrcia, els grans propietaris rendistes, terratinents, aniran cedint les seves parcel·les

als petits agricultors francesos, antics parcers i arrendataris, cansats de la dependència vers els senyors, d'haver de cedir un lloguer o una part dels fruits obtinguts⁵⁶.

La zona hortícola que hem escollit com a àrea d'estudi, reuneix uns pagesos⁵⁷ que tenen una cultura i un passat comuns. Tal com passa al Delta, aquests orígens compartits els uneixen al territori. De fet, l'Àrea 2 és una zona productora d'hortalisses que va desenvolupar-se sobretot després de la Segona Guerra Mundial, gràcies a l'arribada d'immigrants italians i espanyols, que en un primer moment van ser parcers i de mica en mica van esdevenir propietaris. A Blagnac, per exemple, la zona hortícola dels Ramiers es caracteritza per tenir una estructura de la propietat molt trossejada, heretada històricament de l'atribució del que es coneix com a Quinze-Sols a cada habitant. Tanmateix, en aquesta comuna, la dinàmica de concentració de parcel·les en un nombre petit d'horticultors ha afavorit la creació d'unitats de propietat d'una mida més conseqüent i més interessant econòmicament. A les zones agrícoles de l'oest i el nord de Blagnac, els agricultors han aconseguit constituir unitats de tinença més estructurades, indispensables per a explotacions de cultius extensius de cereals, sovint mitjançant intercanvis amistosos.

Pel que sembla, segons Gervais *et al.* (1976, p.294), l'assoliment de la propietat a les terres tolosines ha tingut lloc en dos temps: en primer lloc, una fase d'extrema parcel·lació de l'explotació i de la propietat alhora; després, una concentració de la propietat pagesa, amb la desaparició de les parcel·les més petites. Així doncs, un cop acabada la guerra de 1914–1918, les petites explotacions desapareixen una a una, situació de la qual s'aprofiten les explotacions de 15 a 30 ha. A grans trets, podem dir que la gran propietat a França continua essent dominant a les regions on millor s'ha implantat, i l'arrendament tendeix a substituir la parceria. A la zona de Toulouse, d'altra banda, a mitjan segle XX, les explotacions de mida mitjana començarien a estar en mans d'agricultors més que no pas de propietaris burgesos (Gervais *et al.*, 1976, p.303), mentre que al conjunt de França, ja es tracti de parcers que esdevenen arrendataris, o parcers o arrendataris que esdevenen propietaris, els grups socials que sorgeixen de la desaparició de la gran propietat són tant de la mitjana com de la gran pagesia, i les explotacions que adquireixen estan generalment més ben agrupades. I formen contingents de terres amb superfícies més importants que les petites propietats, molt parcel·lades i disperses, heretades dels avantpassats. De fet, la parcel·lació excessiva de les explotacions, resultat d'un sistema successori que prescriu un repartiment equilibrat de la terra entre els hereus, ja va ser considerat com una absurditat econòmica al primer terç del segle XX. No només pressuposava una despesa de

---

⁵⁶ Sobre les problemàtiques derivades dels règims de tinença a França, vegeu, també, l'obra *Besoin de terre des agriculteurs*, de Violette Rey (1982). L'autora analitza la diversitat de formes i de processos en què ha tingut lloc l'engrandiment de les explotacions, que són l'expressió concreta de la necessitat de terra que tenen els pagesos. Pel que sembla, la majoria d'agricultors, partint del progrés tècnic de les últimes dècades, volen engrandir l'explotació per augmentar els beneficis, encara que un arrendament amb una pràctica agrícola intensiva també pot ser vàlida en aquest sentit (i de fet, Rey creu que és millor incidir en els mitjans de producció i distribució que en els lligats a les estructures de propietat de la terra).

⁵⁷ A França, com hem dit al capítol teòric, els agrada més parlar d'agricultors.

temps i de treball, sinó que frenava la introducció del progrés tècnic. Així, la llei del 27 de novembre de 1918 fornava tots els mitjans legals per permetre als propietaris rurals la concentració de terres, però no comportava cap obligació i no hi havia cap òrgan especial que supervisés les operacions un cop eren decidides. Per això, en un principi, la concentració de terres de diverses explotacions va ser força insignificant (Gervais *et al.*, 1976, p.543).

Pel que fa a les SAFER⁵⁸ (vegeu Miquel, 2001, p.239–240) i Vigreux (1970, p.62–64)), van ser una institució creada amb la llei d'orientació de la terra de l'agost de 1960, derivada de la política d'estructures de l'Estat francès, amb la intenció de desbloquejar el problema de l'accés a la propietat territorial de les explotacions (Servolin, 1989). Promogudes pel sindicat CNJA (Centre national des jeunes agriculteurs), adherit a la FNSEA, les SAFER tenien l'objectiu de permetre la desmobilització de les parcel·les més petites i protegir la terra contra aquells que voldrien acaparar-la, a partir de lleis específiques. La finalitat de les SAFER, així doncs, seria millorar les estructures agràries, augmentar la superfície d'algunes explotacions i facilitar el cultiu de terres i la instal·lació d'agricultors. Les societats incloses a la SAFER han de dotar a l'administració dels mitjans per intervenir directament en el mercat de la terra per dominar-lo i orientar-lo segons els seus interessos. No s'obliga a ningú a vendre terres. En tot cas, es limiten les ambicions del comprador, per tal de permetre una justa repartició de terres entre productors. Les lleis que s'han promulgat en aquest sentit tenen un caràcter economicista i moral: cal donar la propietat del sòl a aquells que ho mereixen, en funció de les seves capacitats i mitjans, res més que això. D'altra banda, és una filosofia que alguns sindicats, com la JAC (Jeunesse agricole catholique), accepten de bon grat. De fet, són lleis que s'inscriuen en una llarga tradició i no molesten els membres de la CNJA, molt lligats al dret de propietat però que situen, en la jerarquia dels seus valors professionals, la justícia i la seguretat per damunt de la llibertat⁵⁹.

Aquestes societats anònimes (SAFER) de caràcter semipúblic, agregades per l'Estat, no tenen pas una finalitat lucrativa, fet que les diferencia de la resta de compradors i fa acceptable el seu dret de preempció sobre les vendes. Compren i redistribueixen terres entre els agricultors, revenent-les en intervals de cinc anys, sense obtenir beneficis. Són constituïdes en societats anònimes sota l'ègida de l'Estat, però amb la iniciativa de les organitzacions professionals representatives, que en tenen la responsabilitat⁶⁰. Intervenien en el mercat com qualsevol altre comprador i no poden, doncs, accelerar l'alliberament de terres, encara que impliquen una regulació interessant de la transacció de terres en el marc del lliure mercat (a la dècada de 1970

---

⁵⁸ Sociétés d'aménagement foncier et d'établissement rural (societats de gestió de la terra i d'establiment rural). Sobre les SAFER i els drets de propietat i d'explotació a França, vegeu també l'article de Coulomb (1985).

⁵⁹ Per a una anàlisi més aprofundida del diferent paper dels sindicats agrícoles francesos a la postguerra, amb les diferents opcions de política econòmica que proposen, així com sobre les seves perspectives enfront del problema de la terra, vegeu Barrès (1984) i Coulomb (1985).

⁶⁰ D'entre els experts que en formen part, hi trobem delegats del Crèdit Agrícola, de la FNSEA i del CNJA, membres de les cambres d'agricultura i dels consellers generals. No hi tenen representació membres dels sindicats d'esquerres, amb poca presència a les associacions agrícoles.

les SAFER compraven 80.000 ha per any) (Klatzmann, 1978). El prototipus de comprador de terres és conegut per les societats constituïdes en funció d'aquests criteris, per tal que les parcel·les no vagin en mans de persones equivocades. Les terres que poden ser llaurades han d'estar protegides. Es pretén impedir per tots els mitjans que els mateixos grans productors —i no només els capitalistes urbans— influeixin massa en el mercat comprant a preus elevats diferents propietats, tant si són a prop com lluny dels seus dominis, amb l'únic objectiu d'invertir els seus diners i sense tenir cap interès a engrandir la seva explotació. El paper de les SAFER consistia, en un principi, a reformar propietats mitjanes viables en àmbits regionals, i més tard a impedir la divisió d'explotacions en actiu. També tenen prioritat de compra en molts casos i fins i tot tenen la possibilitat de demanar a un tribunal la revisió dels preus. Sembla ser, però, que aquestes mesures no agraden a tothom (Miquel, 2001, p.242), i en alguns sectors s'ha temut que aquestes mesures fossin un pas previ a la nacionalització de les terres (Klatzmann, 1978), tot i que Servolin (1989) argumenta que aquestes societats de gestió no han canviat massa les coses. De fet, les SAFER no han intervingut d'antuvi sobre el dret de propietat, però han contribuït a facilitar les transaccions d'explotacions en superfícies considerables. Aquestes iniciatives han permès canviar el paisatge rural en tota l'extensió de les SAFER que hi ha al territori francès, tot i que no tenen la mateixa incidència a les diferents regions on actuen.

De totes maneres, el problema de la successió a les explotacions, amb la possible incorporació de joves, i l'envelliment de la població agrícola, són l'eix dels conflictes per la terra. Si l'agricultor considera la terra abans de tot com una eina de producció, preferirà llogar-la a comprar-la, per tal de no endeutar-se massa, encara que en molts casos comprar és l'única opció que contempla el productor. Pel que fa al propietari explotador de les terres que hereta un patrimoni agrícola, cal que, si té germans, els pagui la part d'herència que els pertoca. Així doncs, a part de la inversió en infraestructures de treball (maquinària, adobs, llavors...), el productor tindrà despeses addicionals lligades amb els règims de tinença (fins i tot l'arrendatari ha de pagar al propietari un traspàs). En definitiva, les SAFER són més eficaces si poden realitzar una "operació d'agrupament" enlloc de diverses operacions puntuals, afavorint l'unió de terres disperses (allò que es coneix com a *remembrement* en francès). Tots aquests elements s'han de tenir en compte per a una política agrícola global si no es vol deixar l'agricultura en mans dels grups econòmics més poderosos que pressionen els sectors que cerquen un major equilibri social (Klatzmann, 1978).

Les dades referents a la propietat i la parcel·lació per a l'Àrea 2, no obstant, són minses i esbiaixades (com apunta irònicament Servolin (1989, p.70): "el sistema estadístic francès, tan precís, tan perfeccionat, tant per davant dels altres Estats europeus, no ha publicat mai l'estadística sobre la propietat de la terra dels agricultors..."). Fins al moment, només hem trobat als censos agraris informació per bastir dues taules, la 4.3.2.1 i la 4.3.2.2 de l'Annex, referents, respectivament, a la superfície en arrendament i a la superfície d'aprofitament. L'arrendament,

si hem de fer cas a la taula 4.3.2.1, ha augmentat a l'Àrea 2: s'ha passat de 2.405 ha l'any 1979 a 3.088 ha l'any 2000. Per comunes, Aussonne i Grenade incrementen paulatinament el nombre d'hectàrees en arrendament, mentre a Blagnac i Saint-Jory la tendència és a la baixa a partir de 1988, i a Merville, l'arrendament disminueix el 1988 respecte el 1979 però s'incrementa al cens del 2000.

D'altra banda, als termes, tret de lleugeres oscil·lacions positives a Blagnac i Grenade l'any 1988, la superfície d'aprofitament es va reduint a tot arreu. Finalment, el nombre d'explotacions amb superfície en arrendament o amb superfície d'aprofitament també disminueix en tots dos casos, a excepció de Saint-Jory, on s'incrementen esporàdicament el 1988, i de Grenade, on les explotacions amb arrendament augmenten l'any 2000 respecte al 1988. Aquestes dades són la prova que la desaparició de les explotacions agrícoles de la zona és inexorable, situació que influeix en totes les variables censals i que també es dona a la Regió Metropolitana de Barcelona. Tot i així, pel que fa a l'arrendament, cal tenir en compte que tot i que hi ha menys explotacions, la superfície de les terres arrendades augmenta, sobretot a Grenade, Merville i Aussonne, segurament a causa de la presència dels conreus extensius de cereals que hem anomenat abans (a Saint-Jory i Blagnac, clarament hortícoles, aquesta situació no es dona). Aquest fet, en la seva totalitat, també fa palpable l'augment de la dimensió mitjana de les empreses agrícoles.

Tant per a la taula 4.3.2.1 com per a la 4.3.2.2 de l'Annex, cal remetre's a les apreciacions metodològiques dels censos francesos. El cens, en aquest cas, es refereix a la superfície d'arrendament o al "parc" en propietat o copropietat. En aquest treball hem equiparat el que els censos anomenen *faire valoir direct*⁶¹ amb la propietat. Quan es parla de *faire valoir direct*, ens referim a aquelles terres que pertanyen per dret a l'explotació. Si es tracta d'una explotació gestionada per una agrupació d'agricultors, són propietat d'un dels seus membres o de l'entitat constituïda per l'agrupació. El percentatge és calculat el 1970 amb relació a la superfície agrària útil, i el 1979 i 1988, amb relació a la superfície agrària utilitzada. De totes maneres, cal tenir en compte les apreciacions de Chaléard i Charvet (2004, p.29–30), que afirmen que no s'ha de confondre propietat i explotació (no poden superposar-se a la valenta). La tinença de la terra, de fet, ha de prendre formes diferents. En el *faire valoir direct*, explotació i propietat es confonen. Això no té cap relació amb la mida de les explotacions ni amb la residència del propietari, que pot viure a les terres o a la ciutat, i controlar la producció i produir directament per ell mateix o utilitzar el servei d'un administrador. En el *faire valoir indirect*, el propietari no assegura la valoració de la terra que posseeix, sinó que la confia a un tercer. De fet, pot arribar a compartir el seu patrimoni territorial entre diversos usuaris. Inversament, un mateix explotador pot treballar les terres de diferents propietaris, fet que sembla que ha

---

⁶¹ Ho podríem traduir per 'ús directe i indirecte' de l'explotació.

esdevingut molt freqüent a França. L'establiment del contracte té lloc entre el propietari i l'explotador i això fa que el règim de tinença pugui tenir formes diverses.

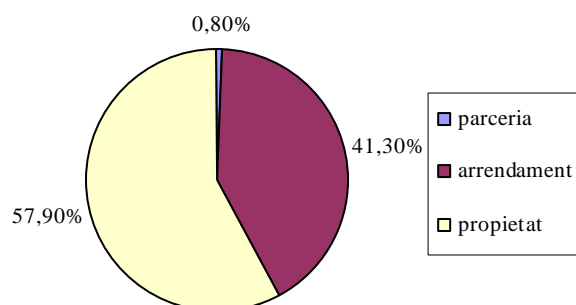
Chaléard i Charvet (2004, p.159) aporten altres informacions rellevants. Així per exemple, entre 1988 i 2000, les terres en *faire valoir direct*, en què l'explotador agrícola i el propietari de la terra són la mateixa persona física o moral, van disminuir a tot França 2.756.000 ha, és a dir, un 21,5%. Al llarg del mateix període, les superfícies explotades en arrendament han augmentat 2.152.000 ha, és a dir, un 14%. La parceria⁶², que constitueix la part essencial de la resta de règims de tinença, té una repercussió mínima i només representa un 1% de la SAU, tendint a la disminució. D'altra banda, les superfícies agrícoles explotades en *faire valoir indirect* (arrendament o parceria) constitueixen actualment un 64% de les superfícies agrícoles franceses. El que es coneix com a *Statut du Fermage* (Estatut de l'Arrendament), posat en pràctica a partir de 1946 per tal de protegir millor els drets dels arrendataris en les seves relacions amb els propietaris, afavoreix efectivament aquells que lloguen terres, mitjançant preus bastant modestos (si es té en compte el valor de la terra). Els capitals que no són invertits per a la compra de terres, així doncs, poden emprar-se en inversions molt més productives. De totes maneres, sembla que el que progressa més són els modes de *faire valoir* mixtos, en què els agricultors són, per una part, propietaris de les terres que exploten i, per una altra, llogaters de les terres de la seva explotació.

Luciani (1998) aporta també dades que cal tenir en compte per al conjunt de l'Haute-Garonne. De fet, segons aquesta autora, la proporció d'arrendament com a règim de tinença ha progressat molt des de 1979 en aquest departament, passant del 30 al 41,5% de la SAU, en detriment de la propietat i la parceria, que pràcticament hauria desaparegut. De totes maneres, amb un 58% del total de la superfície, la propietat continua sent majoritària a la zona, encara que és minoritària per al conjunt de França (vegeu gràfics 4.3.4 i 4.3.5).

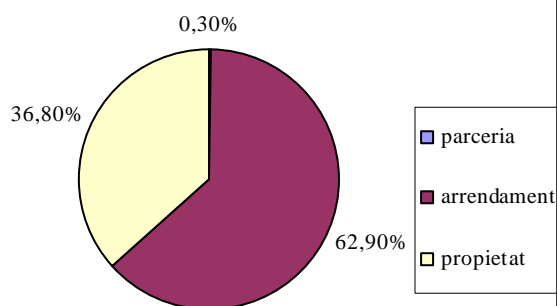
⁶² Chaléard i Charvet consideren la *parceria* com aquell règim en què el propietari de la terra aporta, a més de les terres agrícoles, una part més o menys important del capital d'explotació.

**Gràfic 4.3.4 PERCENTATGE DELS
DIFERENTS RÈGIMS DE TINENÇA A
L'HAUTE-GARONNE (1995)**

Font: Luciani (1998) a partir de dades d'Agreste (1995).

**Gràfic 4.3.5 PERCENTATGE DELS
DIFERENTS RÈGIMS DE TINENÇA A
FRANÇA (1995)**

Font: Luciani (1998) a partir de dades d'Agreste(1995).

Pel que fa a les explotacions constituïdes en societats de gestió (vegeu taula 4.3.2.3 que afegim a continuació i la informació continguda al subapartat 4.4.2), segons Luciani aquestes progressen de forma regular, tot i que son minoritàries (sols un 10%) amb relació a les explotacions individuals. Després de 1990, la instal·lació amb ajudes sota la forma de societats s'estabilitzava al voltant del 40%, fet que permetia pensar que aquest estatut estava destinat a

desenvolupar-se durant els anys següents i que representava una bona raó per acceptar els beneficis dels quals dotava l'administració.

Taula 4.3.2.3 **REPARTICIÓ DE LES EXPLOTACIONS SEGONS EL SEU ESTATUT A FRANÇA**

	1979	1988	1995
Explotadors individuals	97,80%	93%	89,60%
GAEC*	0,50%	2,40%	4,70%
EARL** i d'altres	1,70%	4,60%	5,70%

FONT: Luciani (1998) a partir de dades del RGA 1979 i 1988 i l'*Enquête Structure* 1995.

**Groupement Agricole d'Exploitation en Commun.*

***Exploitation Agricole à Responsabilité Limitée.*

En aquest sentit, cal fer referència de nou a Chaléard i Charvet (2004, p.160–161), que parlen també de la ràpida progressió dels estatuts jurídics de societats, com a element indispensable per entendre l'univers de les estructures agràries franceses (vegeu capítol 6). Segons aquests autors, el model d'explotació familiar de responsabilitat individual continua essent el model dominant a França: és el cas del 80% de les explotacions i afecta el 58% de la superfície agrícola. De totes maneres, aquest model recula davant la progressió de diversos estatuts jurídics de societats, GAEC, EARL⁶³ i societats civils: les explotacions amb aquests tipus d'estatuts reunien el 2000 el 42% de les superfícies agrícoles. El nombre de GAEC, estatut jurídic posat en funcionament a principis de la dècada de 1960, ha progressat un 10% entre el 1988 i el 2000. D'altra banda, el nombre d'EARL, forma jurídica creada durant la dècada de 1980, ha augmentat moltíssim, passant de 1.500 a prop de 56.000 entre 1988 i 2000. Molt sovint, les EARL són una continuació de les GAEC “pares-fills” després de la jubilació del pare: és freqüent, doncs, que no tinguin més d'un membre. De totes maneres, la diferència amb l'explotació familiar de responsabilitat individual és molt important en la mesura que instaura una dissociació entre el patrimoni familiar i el capital de l'empresa agrícola. Família i explotació, dos elements estretament imbricats fins ara, es troben a partir d'ara netament separats.

Finalment, hem de destacar, encara que sigui de forma breu, el treball de Belotti i Bonnet (1982) sobre les estratègies que tenen els agricultors de Toulouse a l'hora de conservar o vendre les terres. Cal dir que les reaccions dels pagesos en aquesta àrea són molt similars a les que s'ha detectat a la Regió Metropolitana de Barcelona. Paradoxalment, com expliquen Belotti i Bonnet, molts agricultors venen part de les terres per poder continuar treballant a les seves explotacions. En aquest sentit, els pagesos són especuladors potencials. De fet, generalment la venda de terres sempre té una causa econòmica. La pressió urbanística genera sovint expectatives irrealistes, soluciona problemes econòmics a curt termini, però amb vista a la pervivència del teixit social agrari, provoca, aquí i a tot arreu, uns desequilibris irreversibles. I si

⁶³ Grups Agrícoles d'Explotació en Comú i Explotacions Agrícoles de Responsabilitat Limitada.

el sector agrari no té un poder representatiu clar a la comuna, l'alcalde i el govern municipal faran prevaler els interessos de tots els àmbits per damunt dels de la pagesia.

4.4 ANÀLISI DEL FACTOR TREBALL

En aquest apartat analitzarem les característiques de la mà d'obra a les explotacions de les àrees d'estudi, com a referent indiscutible del factor treball. Abans de continuar, però, cal tenir en compte, de nou, les aportacions de Gómez Mendoza (1977), que afirma que el valor del sòl, per una banda, i de la mà d'obra, per l'altra, resulten més elevats a la perifèria urbana que a les zones més allunyades del mercat, ja que sempre existeixen per a aquests l'alternativa de la conversió en mà d'obra i sòls urbans i industrials. L'agricultor periurbà es veu, així doncs, forçat a produir amb tota la intensitat i amb grans rendiments en la superfície més petita que sigui possible. Dit d'una altra manera, no pot permetre's el luxe de l'extensivitat i per això ha de fer inversions continuades que millorin els rendiments (encara que a l'àrea de Toulouse, on no hi ha una manca d'espais tan gran com a la Regió Metropolitana de Barcelona, molts agricultors prefereixin abandonar l'horticultura per realitzar cultius extensius de cereals). Aquest fet equivaldria a dir que a l'agricultura periurbana prevalen els factors de treball i capital sobre el factor terra. D'altra banda, Gómez Mendoza considera que a les zones metropolitanes el més habitual és que l'atracció exercida sobre la mà d'obra i els caps d'empreses per les activitats no agrícoles incideixi en una progressiva concentració de les terres i en la seva intensa mecanització, i per consegüent, en una millora de les estructures de les explotacions amb la desaparició de les marginals.

4.4.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

La manca general de dades referents a aquest aspecte i al de l'ús de maquinària (que serà estudiat al proper apartat), als diferents municipis del Delta⁶⁴, en els períodes anteriors a 1982, ens ha obligat a centrar-nos en l'evolució d'aquests factors els darrers vint anys. Segons l'ICC (1995), al Baix Llobregat, com al conjunt de Catalunya, hi dominen les explotacions familiars, que poden tenir, sobretot a l'època de collita, algun treballador eventual.

Abans de continuar, però, val la pena fer uns aclariments previs amb relació a la mà d'obra per interpretar satisfactòriament les dades sobre el factor treball que incloem en les pàgines següents. Segons la informació continguda al web de l'IDESCAT, es considera com a mà d'obra familiar el titular, el cònjuge i els altres membres de la família sempre que facin treballs agraris per a l'explotació, ja sigui de forma contínua o eventual i assalariats o no

---

⁶⁴ Les dades relatives a la mà d'obra i la maquinària contingudes als censos de 1962 i 1972 són, com a màxim, d'abast provincial, i, per tant, poc útils per a aquest anàlisi.

assalariats. S'inclouen com a altres membres de la família del titular els seus ascendents, descendents i altres parents, incloses les persones que hi tinguin relació de parentiu per matrimoni o adopció, independentment del fet que visquin en l'explotació o no.

De cada una de les persones que constitueixen la mà d'obra familiar, al web de l'IDESCAT, es recullen les següents dades: sexe, edat, si és cap d'explotació, nombre de jornades completes i/o parcials treballades a l'explotació durant el període de referència, si reben regularment algun tipus de remuneració i si han exercit alguna altra activitat lucrativa. Per altra banda, es designa com a titular de l'explotació la persona física o jurídica que, actuant amb llibertat i autonomia, assumeix el risc d'una explotació agrària i la dirigeix pel seu compte o mitjançant una altra persona. Es pot considerar titular: el propietari quan dirigeix directament les seves terres, encara que compti amb un cap d'explotació; l'arrendatari; el parcer, o tothom qui, amb llibertat i autonomia, assumeix el risc d'una explotació, sigui quin sigui el règim de tinença.

En un altre sentit, sempre segons l'IDESCAT, un titular es considera persona física quan és una persona individual o quan diverses persones individuals exploten en comú un indivís o qualsevol altra agrupació de terres o ramats, sense que s'hagi formalitzat legalment una societat o agrupació. Quan en una explotació la funció de titularitat és compartida per dues o més persones individuals, es fa constar només una d'elles d'acord amb els criteris següents de preferència: en primer lloc, la persona que dirigeixi l'explotació o tingui una major participació en la gestió; en segon lloc, la que tingui una major participació en les responsabilitats financeres, i, en tercer lloc, la de major edat.

En definitiva, el cap d'explotació és la persona responsable de la gestió corrent i quotidiana de l'explotació. Generalment, coincideix amb el titular. Si no, pot ser un altre membre de la família o una persona assalariada fixa. Tota explotació agrària té, però, un únic cap d'explotació. Precisament, aquesta categoria, que no apareixia el 1982, sí que consta als censos de 1989 i 1999, tant per als titulars, com per als cònjuges, els altres familiars i els assalariats fixos. Quan per al cens de 1972 ens referim als empresaris, estem parlant de titulars.

Finalment, pel que fa a la mà d'obra assalariada, està constituïda per persones diferents del titular i membres de la família, persones que treballen a l'explotació a canvi d'una contraprestació en diners, en espècie o en ambdues formes a la vegada. Comprèn els assalariats fixos (la prestació dels quals és continuada a l'explotació al llarg de l'any); inclou també el cap d'explotació quan aquest no figura en la mà d'obra familiar; els assalariats eventuais (la prestació dels quals és de caràcter esporàdic o de temporada per a determinades feines agràries), i, en darrer terme, els assalariats d'empreses contractades. L'IDESCAT recull el nombre de jornades completes treballades en l'explotació per persones no ocupades directament pel titular durant el període de referència.

Així doncs, al cens agrari de 1972 (INE), hi havia 1.154 empresaris (titulars als censos posteriors), classificats com a persones físiques, dels quals 876 eren considerats agraris (vegeu

taula 4.4.1.2 de l'Annex). Al Delta, al municipi del Prat era on se'n trobaven més, seguit de Sant Boi: tots dos superaven amb escreix els 300 titulars. El grup de 35 a 54 anys era el més comú a la zona, seguit del de 65 anys i més.

Segons Rosés (1989), al llarg de l'etapa 1972–1982 hi va haver un descens clar del nombre de caps d'empresa agrària: una quarta part van abandonar l'activitat. Aquest descens va ser relativament menor que el de les explotacions (això pot explicar que alguns pagesos es quedessin altres explotacions per ampliar la seva). Si es compara l'evolució d'aquesta variable a la CMB⁶⁵, s'observa que la reducció no va ser tan forta, ja que al tombant dels anys setanta van plegar un 12% dels empresaris agraris. L'estructura per edats d'aquests empresaris ve a ser igual al Baix Llobregat i a la CMB, amb una preponderància del grup de 34 a 54 anys.

Taula 4.4.1.1 EVOLUCIÓ COMPARATIVA DEL NOMBRE D'EMPRESARIS AGRÍCOLES A LA CORPORACIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA I AL BAIX LLOBREGAT. 1972–1982

	CMB				Baix Llobregat			
	Nombre		%		Nombre		%	
	1972-1982	1972-1982	1972-1982	1972-1982	1972-1982	1972-1982	1972-1982	
Fins a 34 anys	95	130	2,9	4,5	112	131	2,6	4,1
De 34 a 54 anys	1231	1270	37,2	37,1	1789	1215	41,0	38,5
De 55 a 64 anys	928	931	28,1	32,2	1193	990	27,4	31,3
De 65 o + anys	1051	758	31,8	26,2	1261	824	29,0	26,1
TOTAL	3305	2889	100	100	4355	3160	100	100

FONT: (Rosés, 1989) a partir de *Censo agrario*, 1972 i 1982. INE.

Mentre que el 1975 només set municipis de la comarca tenien menys del 2,5% de la població activa en el sector agrari (entre els quals hi ha Castelldefels i Sant Boi), el 1986 només vuit municipis superaven aquest percentatge. Així doncs, si entre 1972 i 1982 va descendir el nombre de caps d'empresa agrària un 25%, el nombre d'actius en aquest sector va baixar un 54% entre 1975 i 1986.

Les dades de l'IDESCAT de 1982 (taula 4.4.1.3 de l'Annex) ja fan la distinció entre homes i dones en els censos referents a la mà d'obra. Hi havia, en el cens d'aquest any, 1.066 titulars persona física, dels quals 938 eren homes. El municipi on se'n localitzaven més era, de nou, el Prat, seguit de Sant Boi, com deu anys abans. El grup d'interval 35–54 anys continuava sent el més freqüent, seguit del de 55 a 64 anys, tot i que per a les dones era aquest darrer el més estès. Precisament, a les edats d'entre 55 a 64 anys, dominaven Sant Boi i Viladecans per sobre del Prat pel que fa al nombre de titulars persona física masculins. En tercer lloc, pel que fa als grups d'edat, hi havia el de 65 anys i més, amb 223 homes titulars i el municipi de Sant Boi al

⁶⁵ Corporació Metropolitana de Barcelona.

capdavant (aquest grup, amb 41 titulars dones, era el segon més estès entre les dones, destacant el municipi de Viladecans amb 14 persones de sexe femení).

Rosés (1989) considera que el 1982, per municipis, s'observen comportaments força diferents. Aquest autor ja constata que, per norma general, a tota l'àrea del Delta i de la Vall Baixa hi havia un bon nombre de població pagesa i entre 100 i 300 caps d'empresa a cada municipi. Com hem dit, Sant Boi i el Prat eren els municipis amb més empresaris agraris, gairebé 300, un nombre molt minso al costat del conjunt d'actius. I és també al Prat on hi havia la major proporció d'empresaris joves (de menys de 34 anys). Així doncs, les poblacions del Delta, especialment Gavà, el Prat, Sant Boi i Viladecans, tenien una majoria (més d'un 60%) de caps d'explotació que es dedicaven exclusivament a l'agricultura. Segons Rosés (1989), l'explotació hortícola que hi dominava no permetia cap dedicació a temps parcial. En canvi, l'agricultura del nord de la comarca, on el conreu del cereal i de la vinya deixaven compartir l'agricultura amb altres activitats, sí que permetia una dedicació a temps parcial (a Olesa, Sant Esteve, Collbató i Esparreguera, els empresaris agraris que no es dedicaven exclusivament a l'agricultura anaven d'un 60 a un 70%)⁶⁶. Precisament, l'ICC (1995) aporta dades rellevants en aquest sentit per al 1989: el Delta tindria el tant per cent més elevat al conjunt comarcal d'activitat agrària exclusiva o principal: un 50%, bastant superior al 30% de mitjana de la resta d'àrees principals del Baix Llobregat.

Abans de continuar endavant, cal dir que els intervals de les edats dels titulars, de la mà d'obra familiar i dels assalariats fixos ha estat unificada als censos de 1989 i 1999 amb els de 1972 i 1982, per fer commensurables els diferents resultats i simplificar-ne l'anàlisi. Així doncs, el nombre de titulars continua disminuint al Delta i al conjunt de la comarca: al cens de 1989, com podem observar a la taula 4.4.1.4 de l'Annex, sobre un total de 817 titulars, 725 són homes i, en una tònica general als censos de mà d'obra, només 92 són dones. Tal com passarà el 1999, la majoria dels titulars persona física són alhora caps d'explotació⁶⁷. Sant Boi, amb 224 titulars, seguit de Viladecans, amb 195, són els municipis on trobem més titulars: d'aquesta manera, el Prat perd l'hegemonia dels censos anteriors. De fet, tots els municipis, tret de Castelldefels, superaven els 150 titulars. A la taula 4.4.1.5 de l'Annex es reflecteix que, com anys enrere, el grup de 35 a 54 anys és el més freqüent entre els homes, seguit del de 55 a 64 anys. Entre les dones, destaquen les 35 titulars de 65 anys o més, 19 de les quals es concentren a Viladecans.

Al cens de 1999 (vegeu taula 4.4.1.6 i 4.4.1.7 de l'Annex), el nombre de titulars persona física disminueix espectacularment respecte als censos anteriors. S'arriba a 337 individus, dels

---

⁶⁶ Per l'ICC (1995), l'existència d'una important agricultura a temps parcial fa que el nombre de titulars de les explotacions més els familiars que hi col·laboren no sigui igual al nombre de jornals de dedicació. Caldria recórrer a les unitats de treball anual (1 UTA= 275 jornades de treball completes l'any) per conèixer el factor treball. D'altra banda, sobre l'agricultura a temps parcial, les seves causes i les tipologies de pagesos que s'hi dediquen a Georgia (EUA), és remarcable el treball de Barlett (1986).

⁶⁷ Com hem dit, l'epígraf "caps d'explotació" només apareix a partir del cens de 1989 per a totes les categories de mà d'obra a les explotacions.

quals 274 són homes, sempre al capdavant (el nombre de dones continua sent molt inferior). Com passava el 1989, la majoria dels titulars són alhora caps d'explotació. Només Sant Boi i Gavà superen lleugerament els 100 titulars: precisament és Sant Boi on, com el 1989, en trobem més, tot i que Gavà, amb un titular menys, pràcticament l'iguala (en aquest darrer municipi és on trobem més dones titulars). Des de 1972, tal com passa amb la resta d'epígrafs referents a la mà d'obra i la maquinària, i com hem vist amb l'extensió de la SAU i el nombre d'explotacions, Castelldefels és el municipi amb menys titulars i, en definitiva, amb menys presència agrícola: actualment, l'agricultura en aquest municipi, orientat cap el turisme i els serveis, està a punt de desaparèixer. Si és que no ho ha fet, ja.

L'any 1999, a diferència dels tres censos anteriors, el grup d'interval de 55 a 64 anys és el més freqüent entre els homes, per al conjunt de municipis del Delta (vegeu taula 4.4.1.7 de l'Annex). Aquest fet podria corroborar el procés d'envelliment de la població agrària i la dificultat per trobar un relleu generacional real. Entre les dones, però, tots els grups d'edat, a excepció del de menors de 34 anys, tenen un pes similar. Val a dir que en tot el període 1972–1999, el grup de fins a 34 anys és el menys nombrós entre els titulars persona física. És a dir, als joves els costa accedir a la titularitat d'una explotació. El relleu generacional es complica. Per acabar, a més, cal tenir en compte que si bé els pagesos del Delta ja són pocs, sembla que algunes persones alienes al sector s'inscriuen legalment als règims agraris com a pagesos per poder cobrar subvencions, ajudes i pensions, tot i dur a terme una altra activitat, fet que infla unes xifres de per si molt reduïdes. És un dels biaixos que cal tenir en compte a l'hora d'analitzar aquestes dades, que s'han de relativitzar. La situació encara podria ser pitjor del que indiquen les estadístiques.

La categoria d'ajuts familiars, el 1982, inclou els cònjuges. Com veiem a la taula 4.4.1.8 de l'Annex, hi ha en el cens d'aquest any 844 persones classificades com a ajuts familiars, de les quals 522 són homes i 322, dones, un 38% del total. El percentatge de dones en aquesta variable és més elevat que entre els titulars o els assalariats fixos, sobretot perquè es tenen en compte els i les cònjuges, en molts casos dones. D'entre els homes, destaquen els menors de 34 anys, segurament fills dels caps d'explotació o de titulars que col·laboren en les tasques de l'explotació. A aquest grup el segueix el de 35 a 54 anys⁶⁸. I d'entre les dones, sobresurten les que es troben entre 35 i 54 anys, que, com hem vist, poden ser les mateixes cònjuges del titular o cap d'explotació. Tots els municipis del Delta, llevat de Castelldefels, amb 14 individus, es troben entre les 130 i 260 persones comptabilitzades com a ajuts familiars dins de l'explotació: a Sant Boi és on n'hi ha més, seguit de Viladecans.

---

⁶⁸ Com diu Rosés (1989), les persones de la família de l'empresari que feien tasques agrícoles al cens de 1982 superaven els dos milers al conjunt de la comarca. Solien ser gent jove: gairebé un 40% tenien menys de 34 anys. Una proporció semblant representaven els de 35 a 54 anys.

Als censos de 1989 i 1999, es distingeix, del conjunt de familiars que col·laboren en l'explotació, els cònjuges de la resta de familiars (vegeu taula 4.4.1.9 de l'Annex). El nombre total de cònjuges disminueix el 1999 respecte al 1989. Els homes cònjuges, en aquest cas en nombre bastant inferior al de dones cònjuges per als dos censos, es mantenen estables entre aquests deu anys. Paral·lelament, les dones cònjuges disminueixen considerablement al cens de 1999, potser fruit de l'abandonament general de l'activitat agrària per part dels seus marits, pagesos titulars. El 1989, destaquen els 64 cònjuges a Gavà, dels quals 55 són dones. I el 1999, les 28 dones cònjuges de Sant Boi sobre un total de 38 en aquest municipi. Tot i el predomini del sexe femení en aquesta categoria, pel que fa als cònjuges caps d'explotació, només hi ha una dona el 1989 a tot el Delta (i 9 homes) i cap el 1999, mentre que el nombre d'homes es duplica el 1999 respecte a deu anys enrere. Al conjunt de la comarca, el global de cònjuges caps d'explotació es manté estable, amb una lleugera disminució.

Com s'observa a la taula 4.4.1.10 de l'Annex, el 1989 es comptabilitzen 337 altres familiars que col·laboren en les explotacions del Delta, a part dels cònjuges (si se sumen els 203 cònjuges de 1989, tenim 540 persones). De totes maneres, la xifra global és bastant inferior al nombre d'ajuts familiars de 1982. El 1989 hi ha 294 homes i 43 dones considerats com a d'altres familiars (si hi afegim els cònjuges, 324 homes i 216 dones, respectivament). Tant per als homes com per a les dones, destaca Viladecans, que és l'únic municipi que supera, en conjunt, les 100 persones.

Al cens de 1999 (taula 4.4.1.11 de l'Annex), trobem, al Delta, 126 altres familiars, 98 dels quals són homes i 28, dones; si hi afegim els 107 cònjuges (taula 4.4.1.9), tenim 233 persones. Amb o sense cònjuges, la disminució el 1999 respecte a deu anys enrere és de més d'un 50%. Només hi ha tres municipis que superin les 30 persones com a altres familiars dins de les explotacions de la zona, amb Sant Boi en primer lloc, seguit de Viladecans i Gavà. El Prat experimenta una davallada molt important respecte als anys anteriors. I Castelldefels arriba a la mínima expressió. Podem dir, realment, que l'estructura agrària del Delta, si el nombre de titulars i d'ajudes familiars ha arribat a uns mínims històrics⁶⁹, tal com passa amb la SAU i el nombre d'explotacions, corre un veritable perill de desaparèixer, si no s'hi posa remei, si no es prenen mesures dràstiques.

Al cens de 1989 (taula 4.4.1.10 de l'Annex), quan se separen els cònjuges de la resta de familiars, no hi ha cap dona cap d'explotació al Delta com a altres familiars. El mateix passa el 1999 (taula 4.4.1.11 de l'Annex). Pel que fa als homes, hi ha una reducció de més d'un 75% en aquests deu anys d'entre els altres familiars caps d'explotació masculins. El 1989 sobresurten els 38 homes caps d'explotació a Viladecans. En aquest mateix cens, destaca el grup de 45 a 49

---

⁶⁹ De totes maneres, Montasell (1998, p.80) afirma que el relleu generacional està més assegurat al Baix Llobregat que al conjunt de Catalunya: el 37% dels actius agraris superen els 50 anys i el 33% té menys de 35 anys.

anys pel que fa a aquesta categoria. El 1999, tot i la reducció d'altres familiars caps d'explotació, destaca l'interval 35–39 anys. Recordem que només es tracta d'homes.

Si observem la taula 4.4.1.12 de l'Annex, al cens de 1989, tal com passava el 1982, a mesura que augmenten les edats dels altres familiars que treballen o col·laboren en les explotacions, en general, hi ha menys ajudes familiars: així doncs, un 47% dels homes tenen menys de 34 anys. Entre les dones, sobresurten les persones d'entre 35 i 54 anys. El 1999 (taula 4.4.1.13 de l'Annex), com en els dos censos anteriors, la majoria dels altres familiars, tant homes com dones, també tenen menys de 34 anys. En segon lloc trobem el grup de 35 a 54 anys pel que fa als homes i el de 55 a 64 anys pel que fa a les dones, seguit del grup de 65 anys i més quant a ambdós sexes.

Com podem observar a la taula 4.4.1.14 de l'Annex, l'any 1982, com el 1972 (taula 4.4.1.2 de l'Annex), la majoria de titulars es dediquen a l'activitat agrària, això si hem d'entendre que la dedicació a l'explotació pressuposa dur a terme una activitat agrària. Fora de l'explotació, però, una majoria es dedicava a activitats no agràries i a altres activitats. La dedicació dels ajuts familiars era, majoritàriament, també a l'activitat agrària (quasi un 50%), si entenem que és l'activitat pròpia de l'explotació agrària a la qual pertanyen. Fora de l'explotació, una majoria dels ajuts familiars es dedicaven a activitats no agràries. I més d'un 25%, a altres activitats.

Al cens de 1989⁷⁰ (taules 4.4.1.15 i 4.4.1.16 de l'Annex), es distingeix el cònjuge de la resta de familiars. L'any 1989, el nombre de titulars dedicats només a l'explotació és bastant similar a 1982 al tot el Delta. Pel que fa a la resta de familiars, si hi afegim els cònjuges, la suma supera lleugerament la de 1982. En un segon terme, en tots els casos, titulars, cònjuges i altres familiars es van dedicar, majoritàriament, principalment a l'explotació: és a dir, tot i treballar fora, van dedicar a l'explotació la major part de la jornada laboral.

La conjuntura que hem descrit per al 1989, es repeteix el 1999 (taules 4.4.1.17 i 4.4.1.18 de l'Annex). Un major nombre de titulars dedicats només a l'explotació contrasta, com deu anys abans, amb el nombre de la resta de familiars amb la mateixa dedicació. El retrocés d'uns i altres, però, com hem anat remarcant, en la tendència negativa que afecta l'agricultura del Delta, és la tònica general dels últims anys: hi ha, només, una mica més d'un terç de titulars i altres familiars que es dedicaven a l'explotació deu anys abans. Com el 1989, tots aquells que, tinguin la categoria que tinguin, treballen fora de l'explotació, la majoria s'hi dediquen principalment: és a dir, hi passen la major part de la jornada laboral.

El 1982, com observem a la taula 4.4.1.19 de l'Annex dels assalariats fixos a les explotacions del Delta, hi havia 197 assalariats, la majoria dels quals també eren homes.

---

⁷⁰ En aquest cens i en el de 1999, la persona en qüestió, titular, cònjuge o familiar, s'hauria dedicat *sols a l'explotació* quan no ha exercit cap altra activitat lucrativa; *principalment a l'explotació* quan ha exercit una altra activitat lucrativa però ha dedicat a l'explotació la major part de la jornada laboral; *secundàriament a l'explotació* quan la major part de la jornada laboral es realitza fora de l'explotació agrària (Web de l'IEC).

Destacava el grup d'entre 25 i 54 anys, seguit del de 55 a 64 anys, pel que fa als homes, mentre que hi havia més dones de menys de 25 anys (al conjunt de la comarca, però, el grup més nombrós d'entre les dones era, també, el de 25–54 anys). Per municipis, Sant Boi era on hi havia més assalariats fixos, seguit del Prat de molt a prop. La resta, excepte Castelldefels, tenien més de 20 assalariats.

Precisament, Rosés (1989) es refereix a aquesta realitat. Tal com recorda aquest autor, a més dels ajuts familiars, el cap d'explotació té personal assalariat i jornalер, sobretot a les explotacions hortícoles del sud de la comarca, al Delta, on la intensitat i la continuïtat del treball ho reclamen. Val a dir que el 1982, si ens referim a les dades de la taula 4.4.1.19, gairebé un 50% dels assalariats del Baix Llobregat treballava al Delta. En un sondeig al qual es refereix el mateix Rosés (1989), a l'àrea deltaica, es va arribar a la conclusió que cada cap d'explotació donava ocupació als anys vuitanta a cinc treballadors, que, familiars o forans, venien a representar quatre empleats fixos i un de temporer (amb les dades del cens de 1982 a la mà, però, només es comptabilitzen 1,8 assalariats per explotació). Sembla, però, que els treballadors eren en una bona part jornalers, el jornal dels quals el 1984 era de 1.800 a 2.000 pessetes i la setmanada més normal de 10.000 pessetes⁷¹. La majoria d'aquests treballadors no cotitzaven a la Seguretat Social Agrària, però en molts casos tenien el cobriment d'una assegurança d'autònoms. Tot i que els sous eren baixos, el 1984 eren superiors al salari mínim interprofessional (cal tenir en compte que al llarg dels anys precedents a la dècada dels vuitanta, van augmentar considerablement respecte als salaris dels temporers tradicionals). A més, tal com passa avui dia, a tota l'àrea hortícola també rebien un complement del sou, que consistia en un pagament amb una quantitat d'hortalisses per al menjar del dia.

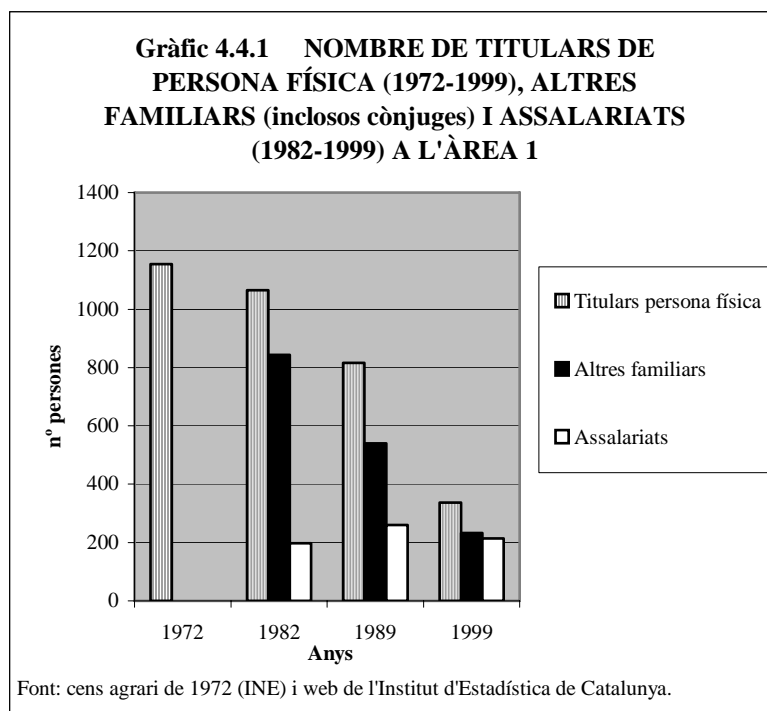
El 1989 (taula 4.4.1.20 de l'Annex), sorprenentment, augmenta el nombre d'assalariats fixos al Delta, que ara ja representen més del 50% del total comarcal (indicador de la importància encara vigent de l'agricultura d'aquesta zona en el conjunt del Baix Llobregat): s'arriba a 259 assalariats fixos, 62 més que set anys abans. La majoria continuen sent homes. Com el 1982, destaca clarament el grup de 25 a 54 anys (vegeu taula 4.4.1.21 de l'Annex), en aquest cas, tant per a homes com per a dones. Per municipis, Sant Boi és on trobem més assalariats fixos, seguit de Gavà i, molt a prop, de Viladecans. Tots els municipis n'augmenten el nombre tret del Prat. Si hi ha 259 assalariats repartits entre 123 explotacions amb mà d'obra, tenim 2,1 persones per explotació: la ràtio augmenta respecte al 1982. Pel que fa als assalariats caps d'explotació, el 1989 hi ha 35 homes i cap dona. La majoria es troben entre els 40 i els 60 anys i, en menor grau, entre els 30 i els 40 i després dels 60 anys

---

⁷¹ Segons Montasell (1998, p.79) els treballadors eventuais equivalen, al Baix Llobregat, a 500 UTA. Es considera que la dedicació mitjana per al cultiu d'horta a l'aire lliure és de 3.000–4.000 hores/any, mentre als hivernacles és de 4.000–5.000 hores/any, fet que significa una demanda de treball d'un a tres llocs per hectàrea segons la intensitat del cultiu. Segons Montasell, l'horticultura intensiva, tot i poder presentar puntes de demanda de treball, és bastant regular al llarg de l'any.

El 1999 (taula 4.4.1.22 de l'Annex), el nombre d'assalariats fixos al Delta disminueix respecte al 1989, però continua sent superior en 18 assalariats el 1982 (215 en total, 206 dels quals són homes). Aquestes dades poden ser un indicador d'una professionalització de les tasques agrícoles de la zona, quan el nombre d'ajudes familiars, com hem vist, tendeix a disminuir: les explotacions que aconsegueixen sobreviure, tot i la decadència general de l'agricultura de la comarca, necessitarien més mà d'obra assalariada exterior a la família per tirar endavant. Els últims fonaments de les empreses familiars agràries, de l'antiga unitat de producció-reproducció domèstica agrària, desapareixen. Quan ja no es produeix per a l'autoconsum, quan la dona o l'home i els fills comencen a treballar fora de l'explotació, a buscar un nou futur lluny del camp, deixant sol el pagès o la pagesa amb la seva feina, contractar mà d'obra assalariada pot ser una bona sortida, sempre que sigui rendible i la mateixa explotació ho requereixi. Precisament, com veurem al capítol 6, molts dels pagesos entrevistats no tenen una altra alternativa que no sigui contractar mà d'obra assalariada.

Igual que el 1989, la majoria d'assalariats fixos el 1999 tenen entre 25 i 54 anys (taula 4.4.1.23 de l'Annex), tant entre els homes com entre les dones. A diferència dels dos censos anteriors, però, el municipi amb més assalariats fixos és Viladecans, seguit de Sant Boi i, ja més enrere, de Gavà i el Prat. De fet, tots en disminueixen el nombre tret de Viladecans. La ràtio explotacions amb mà d'obra/nombre d'assalariats, puja fins a 2,5 treballadors per explotació. Finalment, pel que fa als assalariats fixos caps d'explotació, el 1999, el nombre més elevat es troba entre els 35 i els 39 anys. Per sota els 25 anys no n'hi ha cap, i entre els 40 i els 60 anys, n'hi ha uns 10 per quinquenni. A diferència de 1989, apareix una dona assalariada al Delta com a cap d'explotació.

En definitiva, el gràfic 4.4.1 ens mostra la tendència global, a grans trets negativa, del conjunt de la mà d'obra al Delta els últims 30 anys. Hi ha una disminució global de la població activa agrària, però alhora hi ha un gran canvi dels seus diferents components: una dràstica reducció dels titulars d'explotació, una disminució menys que proporcional dels altres familiars i un increment dels assalariats.

4.4.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

Als censos agraris francesos, el conjunt de persones que viuen o treballen a l'explotació es compta segons la comuna on aquesta està ubicada. Es considera que el treball és a temps complet quan l'activitat agrícola és almenys igual a 39 hores per setmana o a 20 dies per mes. L'activitat agrícola, com a noció de l'estadística agrícola, inclou el conjunt de treballs que contribueixen:

- a la producció de productes agrícoles de l'explotació (anys 1970 i 1979);
- o bé a la producció i comercialització de productes agrícoles de l'explotació (1988).

Els caps doble-actius són aquells que han declarat una professió no agrícola (a títol principal o secundari). Els caps d'empresa de treballs agrícoles o silvícoles, els piscicultors i els aiguacultors, són considerats aquí (contràriament a la definició de l'INSEE que hem aportat en pàgines precedents) com que exerceixen professions para-agrícoles, és a dir, no agrícoles. La població agrícola familiar comprèn, a més del cap d'explotació i els coexplotadors eventuais, totes les persones de la seva família vivint i treballant a l'explotació. L'assalariat agrícola

permanent és una persona ocupada regularment (a temps complet o a temps parcial) amb treballs de tipus agrícola a l'explotació, i que no pertany a la família del cap d'explotació ni a la dels coexplotadors eventuais. Pel que fa al nombre d'UTA (Unitat de Treball Anual) d'una explotació, és la mesura del treball agrícola concedit per la mà d'obra, prenent de mitjana el treball d'una persona dedicada a temps complet durant un any sencer. Per un treballador donat, és una funció del seu temps com a actiu agrícola a l'explotació. Les UTA totals inclouen les UTA familiars, les UTA assalariats (assalariats permanents no familiars, temporers i ocasionals) i les UTA que corresponen al personal de les empreses de treballs agrícoles i de cooperatives d'ús de material agrícola (el 1970, el treball de les ETA-CUMA⁷² no va ser tingut en compte).

Amb relació a aquests conceptes, cal remetre'ns de nou a Chaléard i Charvet (2004, p.161). Pel que sembla, l'explotació agrícola apareix cada vegada més dissociada del parc de material que utilitza per a les diferents tasques. Així doncs, molts agricultors francesos fan ús —com veurem al capítol 6—, per als diferents treballs agrícoles, de les CUMA i de les ETA. Mentre la mà d'obra assalariada permanent forneix cada vegada menys el treball a les explotacions, el nombre d'UTA que concedeixen les CUMA i ETA ha augmentat d'un 23% entre el 1988 i el 2000. Un agricultor francès de cada tres és avui dia membre d'una CUMA (element que cal tenir en compte per entendre el subapartat 4.5.2 referent a la maquinària). Tot i així, el nombre de CUMA “integrals” que lloguen als seus adherents no només les màquines agrícoles sinó que també els serveis dels assalariats que les fan funcionar, tendeix a augmentar, com si es tractés d'empreses de serveis. Tanmateix, avui dia la mà d'obra familiar assegura encara el 75% del treball a les explotacions agrícoles franceses.

Si analitzem els intervals d'edats dels caps d'explotació més presents a l'Àrea 2, com indiquen les taules 4.4.2.1 i 4.4.2.2 de l'Annex, generades a partir de les dades aportades pel SCEES (a partir de censos agraris), veiem que les edats més representatives als tres anys censals proposats (1970-1979-1988) són les que oscil·len entre els 35 i els 49 anys. De fet, aquesta és una franja d'edat similar a la que trobem a l'Àrea 1. A l'any 1970, les edats més presents després de l'interval 35–49 anys són, per ordre d'importància, les següents: 65 anys o més, 60–64 anys, 55–59 anys, 50–54 anys i menys de 35 anys. A l'any 1979, després de l'interval 35–49 anys, trobem el grup 55–59 anys, seguit del 65 anys i més, el de 50–54 anys, el de menys de 35 anys i, finalment, el de 60–64 anys. I per a l'any 1988, al grup de 35–49 anys el segueixen el de 55–59 anys, i a aquest el de 50–54 anys, el de 60–64 anys, el de 65 anys i més i, per acabar, el de menys de 35 anys. S'observa, doncs, que la presència de caps d'explotació joves, tal com passa a l'Àrea 1, és poc important. Pel que fa a la resta de grups d'edat als diferents anys censals, mostren una correlació de forces equilibrada, encara que es detecta, com a la majoria de països desenvolupats, un progressiu envelliment de la població agrària.

---

⁷² Enterprises privées de Travaux Agricoles (ETA) i Coopératives d'Utilisation du Matériel Agricole (CUMA). És a dir, 'Empreses privades de Treballs Agrícoles' i 'Cooperatives d'Ús de Material Agrícola'.

Les dades contingudes a les taules 4.4.2.3 i 4.2.2.4 de l'Annex, aportades pel *Recensement Générale Agricole*, amplien la informació presentada a les taules 4.4.2.1 i 4.4.2.2. Veiem que el nombre total de caps d'explotació i coexplotadors tendeix a disminuir al llarg dels anys censals, passant dels 428 efectius de 1979 als 290 de l'any 2000, situació provocada, com és obvi, per la reducció del nombre d'explotacions i de la SAU. Per edats, així doncs, la tendència també és a la baixa, si bé els individus de menys de 40 anys i els de més de 55 anys experimenten una lleugera revifalla al cens de 1988. El grup predominant el 1979 és el de 40 a 55 anys, seguit de molt a prop pel de més de 55 anys, i ja molt més enrere, pel de menys de 40 anys. L'any 1988 se situa al capdavant el grup de més de 55 anys, a molta distància dels altres dos grups d'edat. I al cens de 2000 torna a ser predominant el grup d'entre 40 i 55 anys. Això ens indica que si bé hi ha una tendència més o menys general d'envelliment de la població agrària, s'ha aconseguit a l'Àrea 2 aturar aquest procés i fins i tot es pot parlar d'una certa estabilització en quant a l'edat dels actius agraris. De totes maneres, però, caldrà veure en el capítol d'anàlisi de les entrevistes si la continuïtat a les explotacions està assegurada. En aquest sentit, hem de tenir en compte, també, les dades aportades pel POS de Merville: el nombre d'agricultors inscrits actualment seria de 62, amb una edat mitjana d'uns 54 anys; hi predominarien dos grups d'edat, el de 35–54 anys i el de més de 60 anys.

D'altra banda, les explotacions amb caps femenins, com indica la taula 4.4.2.5 de l'Annex, s'ha multiplicat per quatre entre el cens de 1979 i el de 2000 a tota l'Àrea 2 (de 20 a 81 explotacions), mentre que la superfície ocupada per aquestes explotacions ha augmentat pràcticament deu vegades (de 168 ha l'any 1979 a 1.102 l'any 2000). Aquest fet implica un major protagonisme de les dones en el sector agrícola analitzat⁷³. Caldrà veure, però, si hi ha o no supeditació a la voluntat dels homes pagesos. Per comunes, tret dels casos d'Aussonne i Blagnac, el nombre d'explotacions gestionades per dones tendeix a augmentar de forma considerable i pel que fa a la superfície que ocupen aquestes explotacions, Aussonne és l'única comuna on es perden hectàrees.

Cal fer esment, arribats a aquest punt, de la taula 4.4.2.6 de l'Annex, on es fa referència a la població i mà d'obra de les explotacions (dades del SCEES a partir dels censos agraris de 1970–1979–1988). Al total de l'Àrea 2, tant pel que fa a l'evolució al llarg dels anys censals dels caps a temps complet com de la població agrícola familiar, la tendència és a la baixa, mentre que entre els caps doble-actius (aquells que han declarat una professió principal o secundària no agrícola)⁷⁴, el nombre total de persones augmenta el 1988 respecte al cens de 1979. Per comunes, pel que fa als caps a temps complet, només Saint-Jory augmenta el nombre d'efectius. Els caps doble-actius (o a temps parcial) mostren també una evolució regressiva, tot i

---

⁷³ De totes maneres, segons el cens agrícola francès, el tant per cent de caps femenins a França és d'un 21,9% (l'INSEE dóna el percentatge d'un 22% de dones instal·lades en agricultura l'any 2002).

⁷⁴ Epígraf que es correspondria amb el de la pagesia a temps parcial a Catalunya.

que amb més alts i baixos d'una comuna a l'altra. Destaca altra vegada Saint-Jory, doblant el nombre d'efectius de 1988 a 1979. Finalment, pel que fa a la població agrícola familiar, és a dir, els membres de la família que, a part del cap, treballen a l'explotació, la disminució d'individus és un fet a tot arreu, encara que de nou a Saint-Jory hi ha una lleugera remuntada el 1988 respecte del 1979. Aquestes dades, com anunciàvem al subapartat anterior per a l'Àrea 1, corroboren l'anàlisi generalitzada que postula la desestructuració de les explotacions familiars agràries tradicionals, amb una mà d'obra que és rellevada per la contractació d'assalariats, sovint immigrants (sobretot al cas del delta del Llobregat).

Pel que fa als caps d'explotació i coexplotadors que treballen a temps complet (taula 4.4.2.7 de l'Annex)⁷⁵, també disminueixen al cens de 2000 respecte als anys censals anteriors, en què es mantenen estables en 284 efectius a tota l'Àrea 2. Grenade i Saint-Jory són les dues úniques comunes on hi ha una lleugera inflexió positiva al cens de 1988 respecte al de 1979. Amb relació a la mà d'obra familiar activa a les explotacions (taula 4.4.2.8 de l'Annex), la baixada en el nombre d'efectius també és la tònica dominant al llarg dels anys censals, fruit, com hem dit abans, de la reducció en el nombre d'explotacions agràries, i s'arriba a uns mínims destacats l'any 2000 (només 358 efectius a tota l'Àrea 2, dels 1.338 individus que hi havia el 1970). Saint-Jory seria l'única comuna on hi ha un augment d'efectius d'aquesta variable al cens de 1988 respecte al de 1979. A la taula 4.4.2.9 de l'Annex, que trobem a continuació, la situació és completament idèntica: reducció en el nombre global d'UTA⁷⁶ familiars a tota l'Àrea 2 i a totes les comunes, tret de Saint-Jory, on hi ha una inflexió positiva al cens de 1988 respecte als de 1970 i 1979 (cal recordar, com hem vist amb anterioritat al punt 4.2.2 (vegeu també taula 4.2.2.2 de l'Annex), que Saint-Jory, junt amb Merville, són les dues úniques comunes de l'àrea d'estudi on augmenta el nombre d'explotacions professionals al cens de 1988 respecte al de 1979). Aquest cop, altra vegada, la disminució l'any 2000 (s'arriba a sols 290 efectius a tota l'Àrea 2) respecte als altres anys censals és espectacular.

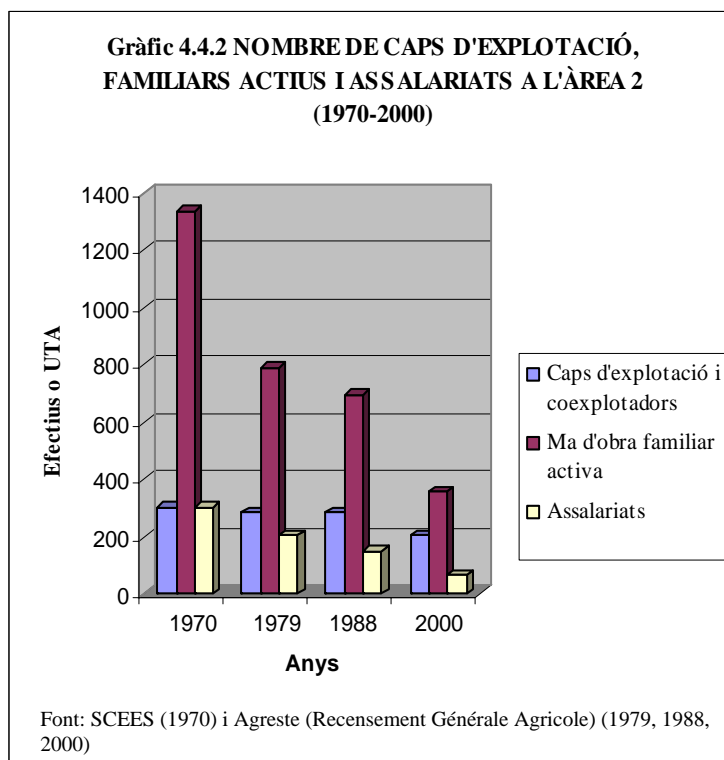
Els assalariats en UTA a les explotacions de la zona (taula 4.4.2.10 de l'Annex) també van a la baixa a totes les comunes al llarg de les últimes dècades, quedant en la majoria dels casos en uns pocs efectius (sobresurten, però, els 32 assalariats de Saint-Jory a l'any 2000). Sols en el cas de Merville hi ha una certa revifalla en el nombre d'individus el 1979 respecte el 1970. Globalment, però, es passa dels 302 efectius o assalariats en UTA de 1970 a només 65 l'any 2000. Les Unitats de treball any totals a la zona (taula 4.4.2.11 de l'Annex) mostren una evolució similar, tret d'una lleugera inflexió positiva a Saint-Jory al cens de 1988. D'altra banda, la taula 4.4.2.12 de l'Annex ens indica, també, que el nombre d'assalariats permanents a la zona disminueix rotundament i s'arriba a sols 48 efectius a tota l'Àrea 2 l'any 2000, quan el

---

⁷⁵ Les taules 4.4.2.7, 4.4.2.8 i 4.4.2.9 de l'Annex, complementen i amplien les dades de la taula 4.4.2.6, aportant com a novetat la informació del cens del 2000. La diferència rau, com hem dit amb anterioritat, que en un cas són dades del *Recensement Générale Agricole* i de l'altre provenen dels censos agraris elaborats pel SCEES.

⁷⁶ Unitat de treball any.

nombre total l'any 1970 era de 187 efectius, i el 1979, de 178 efectius. Finalment, a la taula 4.4.2.13 de l'Annex, veiem paradoxalment que el nombre de caps d'explotació de 50 anys o més sense successor tendeix a disminuir, encara que aquesta dinàmica no és fruit d'un augment dels agricultors amb successor, sinó que és el resultat de la franca davallada en el nombre d'actius agraris que hem anat descrivint en aquestes pàgines.

En definitiva, el gràfic 4.4.2 ens mostra l'evolució dels caps d'explotació i la mà d'obra a l'Àrea 2. Si recordem el gràfic 4.4.1 del subapartat anterior, observem que la situació no és exactament la mateixa al delta del Llobregat que a la zona hortícola del nord de Toulouse. En aquest cas, la mà d'obra familiar també disminueix, però aquest fenomen no implica un creixement de contractació de mà d'obra assalariada. Tant sols es mantenen estables els caps d'explotació i coexplotadors. Per tant, s'albira un problema greu a les explotacions tolosines si no hi ha un relleu en els diferents components de la mà d'obra. Qui treballarà la terra si només queden caps d'explotació o coexplotadors? Les empreses de serveis? O la maquinària substituirà definitivament la mà de l'home? Això potser és possible en les grans empreses de cultius extensius de cereals, però... i a les petites explotacions hortícoles que requereixen encara avui de molts braços? Com assenyalen Gervais *et al.* (1976), així doncs, és evident que l'explotació familiar ja no és l'eix a partir del qual s'estructura la vida agrícola moderna⁷⁷. Moltes

⁷⁷ Vegeu l'anàlisi d'Alvisi (1994) sobre la família rural, en aquest sentit. Alvisi contraposa la família més ruralitzada i tradicional a una de caire més urbà i modern.

explotacions reben els ingressos d'un membre de la família que treballa fora de l'empresa agrària. Pel que fa als temporers, la seva situació és sovint precària en el context de l'agricultura capitalista.

En aquest sentit, el treball de Luciani (1998) és revelador sobre el conflicte de la successió a les explotacions de l'Haute-Garonne. Després de 1992, les ADASEA⁷⁸ de l'Haute-Garonne experimenten un descens en el nombre de demandes d'ajuda a la instal·lació, de l'ordre d'un 30% per any. La situació esdevé catastròfica el 1995, quan només 43 DJA (*Dotation Jeune Agriculteur*)⁷⁹ són reemborsades, amb relació a les 120 que es van pagar a principis de la dècada de 1990. Paral·lelament, a tot l'Estat francès, els propòsits de l'agricultura en la gestió del territori i en l'ocupació al medi rural empenyen els professionals agrícoles a iniciar una *Charte Nationale à l'Installation* ('Carta Nacional per a la Instal·lació'), que planteja noves accions amb l'objectiu de mantenir un nombre d'agricultors en el territori que es consideri satisfactori. L'objectiu d'aquesta Carta és el de permetre una instal·lació per començar a treballar d'aquí a uns anys, per tal d'estabilitzar el nombre d'agricultors en 550.000 al conjunt del territori francès. En el cas de l'Haute-Garonne, per exemple, es pretenia instal·lar 150 joves per any al 2000.

L'ADASEA de l'Haute-Garonne va iniciar el 1996 una reflexió sobre les causes de la davallada del nombre d'instal·lacions amb ajuda. Mitjançant les OGAF (*Opérations Groupées d'Aménagement Foncier*)⁸⁰, l'ADASEA va posar en pràctica mesures de recolzament a la instal·lació de joves en territoris específics, sobretot en zones periurbanes que afecten una gran part de l'Haute-Garonne (OGAF periurbà del sud-est de Toulouse, l'any 1997). De fet, això és així perquè als àmbits periurbans la instal·lació està greument amenaçada pel creixement de la ciutat. Així doncs, el projecte d'OGAF hortícola en zona periurbana s'emmarca en la idea de permetre l'arribada de joves agricultors i de dinamitzar el sector hortícola del nord-oest de Toulouse (Àrea 2), millorant les condicions de producció i comercialització. Luciani, al seu estudi, es pregunta les raons de ser d'aquests propòsits, i arriba a la conclusió que l'horticultura és un producció agrícola important a l'Haute-Garonne. I pel que sembla, els organismes agrícoles s'hi interessen des de fa alguns anys.

El Projecte Agrícola Departamental pretén desenvolupar i reforçar l'activitat hortícola a partir de la realitat que suposa la proximitat de Toulouse. La Cambra d'Agricultura de l'Haute-Garonne va realitzar un conjunt d'enquestes comunals el 1997 a la zona nord-oest tolosina per tal de censar les explotacions hortícoles. De fet, sembla que els projectes per a la instal·lació en

---

⁷⁸ *Association Départementale pour l'Aménagement des Structures des Exploitations Agricoles* (Associació Departamental per a la Gestió de les Estructures de les Explotacions Agrícoles).

⁷⁹ Dotació Jove Agricultor. Vigreux (1970, p.64-65), d'altra banda, fa esment a les IVD (*Indemnité Viagère de Départ*), indemnitzacions vitalícies per jubilació que com a renda anual perceben els vells agricultors que accepten abandonar les seves terres en profit d'individus més joves, amb la condició, en principi, que aquesta cessió afavoreixi una certa concentració de terres.

⁸⁰ Operacions de Grups per a la Gestió de la Terra.

horticultura formen part dels projectes de l'OGAF periurbà del SICOVAL, al sud-est de Toulouse, i, com hem dit, també sorgeixen de la voluntat de l'ADASEA de l'Haute-Garonne. Al mateix temps, però, veient l'edat elevada dels horticultors i la desaparició d'un nombre important d'explotacions com a resultat de la pressió urbanística, alguns alcaldes del nord-oest tolosí han fet explícita la seva voluntat de mantenir les zones hortícoles de les seves comunes, uns àmbits que influeixen històricament el paisatge de la plana de la Garona al nord de Toulouse. Segons Luciani, l'horticultura és igualment una oportunitat per a la instal·lació de joves fora del context familiar. En efecte, l'horticultura extensiva, tal com es practica a la plana de la Garona, necessita menys superfície i menys material que el cultiu de cereals o el policultiu amb ramaderia, que són les dues orientacions tècniques majoritàries de les explotacions del departament. La instal·lació en el cultiu d'hortalisses necessita una inversió i préstecs a terminis mitjans i llargs menys elevats que els que es necessiten a qualsevol altre tipus d'explotació agrícola, tot i obtenir, sovint, igual o més beneficis al cap de tres anys. Si considerem totes les dades econòmiques que planteja Luciani⁸¹, així doncs, veiem que l'horticultura és un dels sectors on un jove té menys problemes a instal·lar-se fora del nucli familiar des del punt de vista financer. És la raó per la qual l'ADASEA de l'Haute-Garonne vol incorporar mesures d'ajuda per a la instal·lació en horticultura, a la zona històricament destinada a aquests cultius, prop de Toulouse, per mitjà d'una *Opération Groupée d'Aménagement Foncier* (OGAF).

Però què són ben bé les OGAF? Són un tipus d'iniciativa que sorgeix el 1970, tenint en compte la diversitat de realitats locals en la posada en marxa de mesures estructurals a França. El seu objectiu és el de facilitar l'adaptació i la millora de les estructures de propietat de la terra de les explotacions agrícoles, així com la seva organització i la seva inserció en un context local. Una OGAF permet reagrupar un conjunt d'accions, ja siguin específiques (les OGAF es beneficien d'un pressupost propi finançat per l'Estat i gestionat per la CNASEA⁸²), ja siguin presents en d'altres dispositius, en un perímetre donat i per un temps limitat (en general, tres anys). Es tracta, així doncs, d'una mesura local destinada a respondre a un problema específic, per accions estructurals o directament complementàries d'aquestes. Hi ha OGAF que han estat molt útils per modernitzar explotacions agrícoles, per afavorir la instal·lació en zones difícils, per ajudar algunes explotacions a diversificar-se o a tenir en compte el respecte pel medi natural. Així doncs, un programa OGAF pot incloure les accions següents:

- accions d'alliberament de terra a favor de demandants prioritaris,
- accions de reestructuració parcel·lària,

---

⁸¹ Els beneficis al llarg de tres anys, que semblen inferiors als de les altres OTEX (*Oriental Technico Economique d'Exploitation*), no seria representatiu, segons Luciani, a causa del nombre feble d'horticultors instal·lats després de 1991 (uns 18) i de la presència entre ells de diversos casos particulars en els quals els beneficis són negatius. Si no comptem aquestes darreres, obtenim uns ingressos disponibles en Unitat de Treball Home (UTH) en el tercer any de 84.700 francs, comparable a la mitjana departamental amb totes les OTEX incloses.

⁸² Centre National pour l'Aménagement des Structures des Exploitations Agricoles.

- accions de millora de la terra (sanejament, posar tanques...),
- accions econòmiques a favor de certes activitats (diversificació, per exemple),
- accions a favor de la instal·lació,
- accions per tal de millorar i protegir el medi ambient...

Segons Luciani, a la zona hortícola del nord de Toulouse, la pressió urbana i l'evolució incerta dels cultius d'hortalisses, associats a l'envelliment dels productors, fa témer un afebliment a llarg termini d'aquest sector d'activitat. Al seu parer, una OGAF permetria mobilitzar mitjans financers i de desenvolupament en profit dels tres objectius considerats prioritaris pel conjunt dels agricultors de la zona d'estudi: la transmissió de l'explotació, la millora de la comercialització i una valoració més positiva del medi natural. Aquesta seria, doncs, per a Luciani, una bona oportunitat per saber què pensen els professionals agraris amb relació al futur del sector, discernint els problemes actuals de l'horticultura tolosina i promovent un projecte comú amb una dinàmica d'acció col·lectiva.

Amb relació a la mà d'obra, que és l'aspecte que aquí ens interessa, trobaríem tres problemes fonamentals en l'àmbit hortícola de l'Àrea 2:

- L'edat dels horticultors és elevada i la seva successió no està assegurada.
- La manca de solidaritat entre els productors provoca dificultats de comercialització i de pèrdua de competitivitat a nivell de les grans superfícies.
- La gestió de la pol·lució provocada pels productes fitosanitaris podria ser millorada en un marc de respecte pel medi ambient.

Luciani (1998) es proposa al seu treball analitzar el primer dels conflictes. Segons sembla, a la zona d'estudi hi ha poques explotacions disponibles per a la instal·lació d'un jove o no tenen unes característiques satisfactòries (massa petites, absència d'hangar, per exemple...). Hi ha explotacions hortícoles que es venen, però els propietaris no volen cedir-les per tal que s'hi localitzi una nova empresa. Però per què, això? Segurament a causa de la forta pressió urbanística. Cal dir, alhora, que tanmateix hi ha pocs candidats per continuar amb la gestió d'una explotació hortícola, perquè poques vegades el seu projecte pot desenvolupar-se en l'àmbit considerat. Les ofertes i demandes de terra queden en el buit. Els joves perden la il·lusió i les ganes de tirar endavant quan es topen amb un context periurbà problemàtic.

A l'Haute-Garonne, així doncs, la població agrícola disminueix proporcionalment a la davallada del nombre d'explotacions. L'any 1995 inclou 29.640 persones, de les quals 17.470 són actius agrícoles i 9.460, caps d'explotació (Luciani, 1998). La mida mitjana de la família agrícola es manté estable en 3,1 persones, de les quals 1,8 són actius. El grup de caps d'explotació de més de 60 anys continua sent elevat, un 31%, mentre la part de menys de 35 anys no sobrepassa el 10%. Tanmateix, l'edat mitjana dels caps d'explotació disminueix i arriba

als 52,4 anys el 1995 (52,9 el 1993 i 53,4 el 1988). Aquest rejuveniment, però, segons Luciani, és provocat pel gran nombre de jubilacions més que no pas per la instal·lació de joves agricultors. L'enquesta d'estructura d'*Agrreste* de 1995 (Luciani, 1998), d'altra banda, indicava que un 44% dels caps d'explotació de més de 50 anys no tenien successor. Si hi afegim les successions poc clares, veiem que un 67% dels caps d'explotació a l'Haute-Garonne no tenien un successor conegut al llarg de l'última dècada. Així doncs, dos terços de les explotacions d'aquest departament tenen un futur incert. Pel que sembla, el 1997, segons dades de l'ADASEA, un 13,5% dels caps d'explotació cedien la seva explotació a un descendent ja instal·lat, i un 13,8% volien transferir les terres als veïns, de manera que en total un 27% de terres alliberades permetrien l'engrandiment d'explotacions. En conseqüència, les instal·lacions no representarien més d'un 26% de les successions, que tindrien lloc essencialment en el context familiar, ja que sols un 2,4% dels caps d'explotació voldrien cedir la seva explotació a un jove fora del parentiu.

L'any 1997 hi havia 1.160 assalariats permanents a l'Haute-Garonne per a 8.700 explotacions agrícoles (13,3%). N'hi havia 1.127 el 1995 per a 9.640 explotacions (11,9%) i 1.230 el 1988 per a 12.845 explotacions (9,5%), fet que confirmaria l'augment relatiu —amb relació als caps d'explotació— del nombre d'assalariats agrícoles permanents al departament. Mentre que la mà d'obra temporal va disminuir entre 1995 i 1997 (de 193.300 a 94.800 dies de treball), el nombre d'hores de treball per setmana dels assalariats permanents va augmentar. Així doncs, la mà d'obra assalariada, tal com hem observat a l'Àrea 1 i com passa a les estructures agrícoles dels països desenvolupats, substituïa la mà d'obra familiar. Luciani constata que un 71% de la població activa agrària treballa a temps parcial (la meitat de la població agrícola treballa a menys de mitja jornada). El 1997, la meitat dels caps d'explotació del departament eren explotadors a títol exclusiu i no tenien cap altra activitat, mentre que l'altra meitat treballaven a temps parcial (un 9% eren explotadors a títol principal i tenien una activitat secundària, i un 41% eren productors agrícoles a títol secundari). En definitiva, es constata que hi ha un gran nombre de caps d'explotació sense professió, inactius o jubilats (hi hauria un 26% de jubilats del nombre total de caps d'explotació a l'Haute-Garonne). La importància del temps parcial s'explica alhora, així doncs, per la proximitat de Toulouse, tal com passa entre el Delta i Barcelona, que ofereix possibilitats de feines subsidiàries, i pel gran nombre de jubilats que són caps d'explotació a títol secundari. D'aquesta manera, es constata l'existència d'una agricultura d'oci, practicada pels jubilats o pels treballadors a temps parcial, que tenen el seu propi hort.

Per a Luciani, tanmateix, la pregunta clau és quins són els impediments que no permeten la instal·lació de joves a les explotacions de l'Haute-Garonne. Sembla que 230 caps d'explotació arriben a l'edat de jubilar-se cada any. Paral·lelament, cada vegada hi ha menys fills d'agricultors que volen continuar la feina dels pares: dos terços dels caps d'explotació del departament no tenen un successor conegut. En aquest sentit, els professionals de l'Haute-

Garonne van signar el mars de 1997 una *Charte Départementale pour l'Installation des Jeunes en Agriculture*⁸³. Davant del greu problema de les jubilacions, aquesta iniciativa pretenia arribar a les 150 instal·lacions amb ajuda l'any 2000, amb una estabilització del nombre d'agricultors l'any 2010.

L'arribada de nous agricultors, amb ajudes, ha baixat molt després de 1989, encara que hi ha una millora després de 1996. El 1997, 86 joves es van beneficiar d'ajudes a la instal·lació, d'entre els quals un 25% ho feien fora de l'estructura familiar. Luciani, per als anys 1993–1994 proposa la xifra aproximada de 140 instal·lacions (productors a títol exclusiu o principal de menys de 54 anys) per any a l'Haute-Garonne. El 1996, el percentatge d'arribades de caps d'explotació de menys de 40 anys en relació amb el nombre total de caps del departament era de l'1,6%, xifra comparable a la situació regional (1,9%) i nacional (1,75%) a França. A partir d'aquestes dades, la feblesa del nombre d'instal·lacions és una evidència, vist que segons els anys hi ha entre un 50 i un 60% de jubilacions. Tampoc no hi ha gaires ajudes, lluny dels propòsits de la carta departamental per a la instal·lació. Luciani apunta en aquest sentit que l'arribada de joves agricultors sense ajudes era estable al llarg del temps, al voltant d'un 53%, sobretot a causa de l'absència de capacitat professional intrínseca, per la manca d'informació lligada als sistemes d'atribució de les DJA (*Dotation Jeune Agriculteur*) i pels vincles socioeconòmics relatius a la concessió d'ajudes, que obligaven a fer pronòstics d'èxit o fracàs en la gestió de les explotacions en un horitzó temporal determinat. Caldria arribar, segons Luciani, a 230 instal·lacions per any per respectar els objectius de la Carta Departamental d'Instal·lació, és a dir, per arribar a l'estabilitat del nombre d'agricultors a l'Haute-Garonne el 2010. Si el nombre d'insercions sense ajuda roman estable (70), això equivaldria a 160 insercions per any. Per tant, Luciani troba l'objectiu de la Carta Departamental inaccessible: considera més viable arribar a les 140 instal·lacions amb ajudes per any. En definitiva, s'aprecia un cert fracàs de les polítiques orientades a assegurar la continuïtat de les explotacions a nivell regional i per a tot França.

El primer dels factors que frenen una possible continuïtat a les explotacions per part de joves dins de la mateixa família és l'evolució demogràfica de la població agrícola. Des de 1968, la població activa agrícola s'ha dividit per tres, mentre la població de l'Haute-Garonne ha augmentat un 34%. L'edat mitjana dels agricultors augmenta (un 58% tindria més de 50 anys el 1995), mentre que la família agrícola té una estructura molt similar a la no agrícola. I només un 24% de les explotacions agrícoles de l'Haute-Garonne tenen un successor. Però per què els joves no volen prendre el relleu dels vells? Luciani assenyala raons psicològiques i econòmiques. L'ofici de pagès pateix encara avui d'una imatge negativa per al conjunt de la societat, sobretot entre els fills d'agricultors que no han estudiat estudis agraris. Hom ho

---

⁸³ Carta Departamental per a l'Instal·lació de Joves en l'Agricultura.

considera massa dur, amb poc temps lliure per a l'oci i les vacances. La incertesa lligada al context econòmic agrícola i la irregularitat dels ingressos d'un any per l'altre també serien un fre a la continuïtat. Molts joves prefereixen, així doncs, buscar oficis menys arriscats a la ciutat, sobretot si es tracta d'una zona periurbana. I d'altra banda, sovint els fills d'agricultors no tenen ganes de treballar a l'explotació familiar perquè aquesta no és prou gran ni rendible en termes de viabilitat agrària.

Luciani assenyala tres dificultats bàsiques per part dels joves agricultors de l'Haute-Garonne per instal·lar-se: després dels problemes de finançament vindrien els problemes d'informació i, en tercer lloc, la manca d'experiència i de formació. Pel que fa al finançament, l'agricultor que cedeix l'explotació, ha de comprovar que hi ha unes garanties financeres per part del candidat a la instal·lació (ja sigui per arrendar o per comprar una finca). El candidat també s'ha de veure capaç d'invertir per començar a treballar, sobretot si es tracta d'un agricultor que comença de zero, sense suport familiar, i si vol iniciar produccions de risc (com la que suposa l'agricultura ecològica, per exemple). D'altra banda, molts joves consideren que els processos burocràtics per continuar en una explotació són massa complexos.

Els productors d'edat avançada poden seguir diversos camins per trobar un successor: a través del RDI (*Répertoire Départemental à l'Installation*), encara que és una via amb poc èxit, segons Luciani, sobretot perquè molts productors són reticents a traspasar la seva explotació a un jove; a través de la SAFER; mitjançant anuncis en revistes o diaris agrícoles, i a través del boca orella. Luciani lamenta, però, que hi hagi tan poques ofertes en aquest sentit, en gran part a causa de la manca d'interès dels agricultors en edat de jubilar-se de cedir l'explotació a un jove de fora la família, per por a no rebre el pagament de l'arrendament o de la venda de les terres, el desconeixement del candidat, etc. A més, la *Dotation Jeune Agriculteur* moltes vegades no té en compte moltes demandes de joves candidats que no compleixen els requisits: la meitat dels que es presenten no té cap formació agrícola coneguda i l'edat mitjana és més elevada que entre els candidats a la instal·lació en l'àmbit familiar agrícola, alhora que sovint disposen de pocs recursos econòmics. En definitiva, Luciani considera que hi ha una certa inadequació entre les explotacions que es cedeixen i els projectes dels que s'instal·len: la majoria d'ofertes són per a iniciar-se en els sistemes de producció regionals tradicionals, mentre que més de la meitat dels candidats prefereixen orientar-se cap a cultius especialitzats, de manera que les demandes d'instal·lació en grans cultius de cereals i bovins no són suficients. A la vegada, els candidats generalment busquen superfícies més petites de les que s'ofereixen, i prefereixen arrendar que no pas comprar, mentre que la majoria d'ofertes són per vendre. Finalment, poques vegades s'ofereix també l'habitatge o finca en la cessió, situació que és vista com un gran desavantatge pels aspirants a instal·lar-se. Coneguda aquesta situació, cal preguntar-se què podria fer-se per encoratjar els fills d'agricultors a continuar la feina dels seus pares i quin paper haurien de tenir les institucions agrícoles de l'Haute-Garonne per afavorir les instal·lacions fora del context

familiar. Luciani, en aquesta línia, fa propostes que podrien contribuir en tot aquest procés (1998, p.19–20) i que poden ser molt valuoses tant per als organismes de gestió com per als mateixos agricultors. De fet, Luciani, en el marc del projecte d'OGAF considera que si es vol ubicar agricultors joves en horticultura, cal fer-ho en explotacions d'horta preexistents. Per aconseguir aquests objectius, s'ha de conèixer l'aspecte històric de l'ocupació de l'espai, tenir la certesa de disposar d'un sòl adaptat al cultiu d'hortalisses i d'un material de base funcional, així com d'edificis adequats dins l'explotació. També és molt important assegurar la transmissió del coneixement en la gestió dels cultius, del *savoir faire* alhora tècnic i comercial.

familiar. Luciani, en aquesta línia, fa propostes que podrien contribuir en tot aquest procés (1998, p.19–20) i que poden ser molt valuoses tant per als organismes de gestió com per als mateixos agricultors. De fet, Luciani, en el marc del projecte d'OGAF considera que si es vol ubicar agricultors joves en horticultura, cal fer-ho en explotacions d'horta preexistents. Per aconseguir aquests objectius, s'ha de conèixer l'aspecte històric de l'ocupació de l'espai, tenir la certesa de disposar d'un sòl adaptat al cultiu d'hortalisses i d'un material de base funcional, així com d'edificis adequats dins l'explotació. També és molt important assegurar la transmissió del coneixement en la gestió dels cultius, del *savoir faire* alhora tècnic i comercial.

4.5 MAQUINÀRIA I INNOVACIÓ TECNOLÒGICA

4.5.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

Entenem per maquinària agrària, seguint els criteris de l'IDESCAT, el conjunt de màquines que es fan servir en les explotacions agràries tant com a elements de tracció per tal de treballar la terra o per a la recol·lecció de les collites, com les instal·lacions de munyiment, tancs refrigeradors de llet, etc. En aquest punt, considerarem, únicament, la maquinària propietat exclusiva de l'explotació. La modernització tecnològica de les explotacions és força diversa a causa dels diferents graus de professionalització dels cultivadors del Baix Llobregat, de les seves expectatives i dels seus recursos econòmics (ICC, 1995). Progressivament, van augmentant els contrastos. Les explotacions que volen mantenir la seva productivitat i competitivitat han d'efectuar inversions de manera continuada⁸⁴.

Segons Benelbas (1989), el canvi tecnològic es va accelerar durant el període 1955–1984: “primerament fou la substitució de la tracció animal per la mecànica. La mecanització d'una bona part dels treballs agraris permet un estalvi de mà d'obra important. És a dir, cada persona empleada en el sector agrari pot aconseguir potencialment un major producte, o dit d'una altra manera: per unes hectàrees donades, la producció pot ser assolida amb menys ocupació” (p.171). Així, una vegada s'ha produït la innovació tecnològica, la difusió dependrà dels preus relatius entre els distints factors de producció. Si els sous són baixos, l'empresari agrari endarrerirà la introducció de la mecanització (es compara el preu del factor treball o salari amb el cost anual del tractor o de la maquinària en general). Cal tenir en compte que tota innovació és precedida per una etapa d'escepticisme i d'expectació davant dels

---

⁸⁴ Cada explotació, en funció de les disponibilitats humanes i econòmiques de l'empresa familiar, així com de les característiques (mida i qualitat) de les terres, estableix el tipus de cultiu que més rendibilitat pot donar-li. Segons Montasell (1998), la productivitat dels cultius (kg/m^2) pot incrementar-se escollint la llavor o planta adequada i si aquests es fan a l'aire lliure o en hivernacle. Les inversions al Baix Llobregat per a instal·lacions oscil·laven fa quatre anys entre $1.700 \text{ ptes.}/\text{m}^2$ i $7.000 \text{ ptes.}/\text{m}^2$. La xarxa de reg per microaspersió o localitzat podia variar, el 1998, entre 150 i $100 \text{ ptes.}/\text{m}^2$ en aquesta comarca. Aquests dos tipus d'inversions són les més destacades que fan els pagesos de la zona. Per evitar robatoris, també s'ha invertit posant tanques al voltant de les explotacions.

resultats, que provocaran, en segon lloc, el rebuig o l'adopció del nou sistema⁸⁵ (Benelbas, 1981, p.203).

Per a Benelbas, Catalunya és pionera en la mecanització respecte a la resta d'Espanya, tot i que a la dècada de 1940 els criteris de distribució de les llicències d'importació de tractors afavoriren les grans empreses agràries del sud peninsular. Com apunten Grifoll *et al.* (1980), a Catalunya, “el procés de mecanització ha estat molt intens, ja que el nombre de tractors s’ha sextuplicat en el període 1960–1975 i el de motocultors s’ha multiplicat per 15” (p.35). La causa d’aquest avenç podria ser els majors nivells salarials que hi ha hagut a Catalunya. Tenint en compte, com hem dit, que l’empresa agrària catalana és majoritàriament familiar, si l’empresari pot estalviar ocupació familiar, aquesta podrà ser dedicada a feines fora de l’explotació, en altres empreses agràries, en la indústria o els serveis. I això comportarà un augment dels ingressos domèstics i facilitarà l’adquisició de maquinària⁸⁶.

Benelbas (1981) ressalta la importància de la presència de nuclis urbans en els processos de difusió tecnològica⁸⁷. Pel que fa al delta del Llobregat, la presència de nuclis de població grans tan a la vora facilita l’ocupació per part dels membres de les empreses agràries en activitats no agràries. Bacaria (1984)⁸⁸ també es refereix al procés de transformació socioeconòmic del camp català, quan l’agricultura tradicional va quedar fora de combat i va haver-hi, sobretot a partir de 1950, un gran desenvolupament de les noves tecnologies. Els canvis radicals que es van succeir van provocar la decadència de les explotacions menys preparades. La dependència del capital i del coneixement científic eren ja imprescindibles per continuar practicant l’agricultura. Es completava la integració del sector agrari al capital, mentre que les vies de dependència i subordinació hi han esdevingut múltiples i cada vegada més absorbents.

Sánchez de Puerta i Taberner (1995), però, es pregunten per què un productor, inserit en un sistema social agrícola tradicional, es nega a adoptar una nova tecnologia. De fet, aquests autors consideren que la innovació tecnològica pot arribar a provocar alienació en els individus,

---

⁸⁵ Sobre les actituds de la pagesia enfront de la innovació tècnica, vegeu l’article de Fremeaux (1978). Aquest autor es refereix a l’esperit contradictori dels agricultors, fruit de dificultats tècniques, econòmiques, cognitives, que es corresponen amb categories o grups socials reals i identificables. Aquesta condició pot ser font de conflictes violents provocats per la penetració del capitalisme i la superació de les ideologies, estratificades històricament. En definitiva, així doncs, el comportament innovador d’un agricultor és un símbol de participació al seu grup socioeconòmic.

⁸⁶ Benelbas té en compte altres factors per explicar la importància del procés de mecanització català, com és l’accés immediat i fàcil a centres de reparació i manteniment de maquinària, atesa la proximitat a la xarxa de nuclis urbans amb oferiment de serveis i difusors de tecnologia agrària. Les despeses en mecanització, carburants, lubricants, cobertes, conservació i amortització de maquinària han anat en augment a mesura que el procés d’implantació de maquinària s’ha anat desenvolupant.

⁸⁷ Sobre el lloc que ha tingut l’estudi de l’adopció i la difusió tecnològica en la ciència moderna, vegeu Ruttan (1996).

⁸⁸ Al seu article “Agricultura i canvi tecnològic. Les innovacions induïdes a l’agricultura catalana (1950-80)” (Recerques, núm. 16), aquest autor parla del canvi tecnològic amb relació a les diferents tipologies d’explotacions, en funció de la teoria de les innovacions induïdes. Per Schumpeter la innovació és un factor purament econòmic que pot explicar els cicles econòmics i l’evolució del sistema capitalista per causes endògenes al mode de producció: la reducció de costos és el que provocaria la innovació. Els canvis en el nivell dels preus relatius dels factors de producció poden influir el camí de l’activitat innovadora i, per tant, de la direcció del progrés tècnic.

si, fruit de la implantació del sistema de producció capitalista, els pagesos deixen de controlar globalment el cicle productiu. Aquest procés pot implicar una aculturació de la comunitat pagesa, que perd el seu caràcter intrínsec, sovint mitjançant la figura d'un líder que adopta la innovació (segons el paradigma de la Transferència Tecnològica (TDT)): el pagès tradicional, reconegut per la seva comunitat, és substituït per l'agricultor modern investit per un tècnic. Així doncs, Sánchez de Puerta i Taberner inclouen el dubtós concepte de "sostenibilitat psicosocial", principi que es recolza en la base de la sostenibilitat ecològica.

D'altra banda, la generació de tecnologia a l'agricultura, pot ser explicada per la demanda de capital que serveixi per estalviar terra (*land-saving*) o per estalviar el treball que fa la pagesia (*labour-saving*)⁸⁹. La tecnologia es podria classificar en funció de si serveix per a un o altre estalvi. En una agricultura amb elevada densitat demogràfica (com és el cas del delta del Llobregat), l'augment de la productivitat del treball (producte per persona) només és possible a partir de l'augment del producte per unitat de superfície, mentre que en una agricultura amb baixa densitat demogràfica (molta disponibilitat de terra), aquest augment només és possible a partir de reduir el treball per unitat de superfície. D'aquesta dualitat estructural, Bacaria planteja que pot sorgir una dualitat d'innovació tecnològica: les explotacions més petites s'especialitzen en cultius que requereixen més dotació de treball per hectàrea (*land-saving*), i així donen ocupació al treball familiar de què disposen, mentre que les explotacions més grans s'especialitzen en cultius menys intensius, amb menys dotació de treball per hectàrea, perquè han d'ocupar treball assalariat (*labour-saving*)⁹⁰.

La classificació de Rogers⁹¹ proposada per Bacaria referent als agricultors innovadors, els adoptants intermedis i els adoptants retardats, pot enriquir el resultat de l'anàlisi de les entrevistes exposat al capítol 6. Els retardats (endarrerits en el procés d'innovació) es veuen arrossegats al canvi tecnològic, al canvi de cultius o a l'abandó, ja que no poden continuar produint amb les antigues tècniques, que els comporten pèrdues o el manteniment de nivells de renda baixos. Ben al contrari, els innovadors serien fonamentals des de la perspectiva de les transformacions, perquè són els primers a buscar noves tècniques que els permetin l'obtenció de beneficis positius (per Benelbas (1981), els innovadors serien els que maximitzen els beneficis mitjançant la innovació)⁹². De fet, per Bacaria, l'existència d'una agricultura marginal, com en

---

⁸⁹ Sobre aquests aspectes, vegeu Pacione (1984, p.70).

⁹⁰ De totes maneres, Bacaria també defensa que aquest dualisme (que en part s'explicaria per la contraposició de la petita producció mercantil i el mode de producció capitalista, que analitza Servolin (1977), entre altres autors) no és vàlid per descriure la realitat de l'agricultura catalana d'abans de 1980, perquè en explotacions familiars podien tenir lloc innovacions per estalviar treball i en explotacions d'estructura més clarament capitalista, amb ocupació de mà d'obra assalariada, hi podia haver innovacions per estalviar terra. Les diferències es trobarien més aviat en les restriccions sobre els factors de producció que operen en els diferents tipus d'explotacions.

⁹¹ *Diffusion of Innovations* (Free Press of Glencoe, 1962).

⁹² Segons Benelbas, "la innovació en agricultura es va estenent fins al punt de provocar crisis de sobreproducció [...] Els qui primer van adoptar el canvi són els qui obtenen els beneficis més elevats, i un cop aquest es generalitza acostuma a traspassar els límits de la viabilitat econòmica i, per tant, ja no constitueix una font de benefici extraordinari" (1981, p.204).

molts casos arriba a ser la del delta del Llobregat, ha d'explicar-se per la impossibilitat d'adaptació tècnica a les noves escales de producció⁹³. Així, hi hauria explotacions més eficients que d'altres. Gervais *et al.* (1976), però, consideren que les explotacions més avançades es complementen amb les més endarrerides en el sistema econòmic global.

La difusió de la maquinària a Catalunya ha seguit uns períodes (Bacaria, 1984): a partir de 1945–50, les innovacions mecàniques afecten els tractors i els equips per a l'ormeig, sembradores i adobadores; en el període 1965–1974 es comencen a introduir les màquines per a tractaments; fins al període 1970–80 no s'introdueixen els frigorífics i els sistemes d'estalvi d'aigua... En els primers temps dels seixanta les innovacions tendeixen a ser substitutives de mà d'obra (tractors, recol·lectores), i en els setanta les innovacions introduïdes comporten una major intensificació del treball. En general, sembla que les innovacions en la maquinària s'introdueixen més tard al secà que al regadiu. Tot i així, a la llum del resultat de les entrevistes que hem fet i de les tipologies d'explotacions que proposa Bacaria (1984, p.25), hem de dir que la innovació mecànica més important hauria estat el tractor.

Per les característiques de l'agricultura periurbana de la zona, que comporta un retrocés important de l'espai agrari, ha calgut estalviar terra: això ha provocat una intensificació del treball, que ha anat de bracet amb el canvi tecnològic. La millora tecnològica ha suposat nous tractaments fitosanitaris, noves llavors, o la introducció d'hivernacles⁹⁴. Bacaria considera que les innovacions mecàniques, les més ràpides a difondre's, s'expandeixen de les explotacions amb assalariats cap a les familiars, segurament perquè les primeres són les més interessades a substituir el treball per maquinària, tot i que els canvis de cultius seguirien una evolució inversa, potser perquè les explotacions familiars volen aconseguir un màxim d'ocupació per hectàrea a causa de la impossibilitat d'augmentar la superfície de conreu. Les millores tecnològiques, però, es difondrien de les explotacions familiars vers les que tenen assalariats, perquè requereixen d'un seguiment i un control més precisos, a petita escala. La tendència general per als dos tipus d'explotacions seria l'estalvi de treball, com també argumenta Benelbas (1989). En definitiva, si l'explotació no és viable, l'agricultor no serà innovador: les explotacions eficients han de ser el motor del canvi en l'agricultura.

Centrant-nos ja de ple en l'anàlisi quantitativa de les dades de l'IDESCAT, cal dir que hi ha hagut una disminució gradual en el nombre de tractors en el període intercensal 1982–1999, òbviament, fruit de la conjuntura desfavorable per a l'agricultura de la zona. De 535 tractors el 1982, es passa a 523 el 1989 i a 310 el 1999. Aquesta davallada corre paral·lela a la

---

⁹³ Bacaria afirma, amb relació a l'agricultura marginal, que: "hi ha un conjunt de restriccions a curt termini que ho expliquen: la manca de possibilitats d'ampliar la dimensió, la manca d'accés al recurs capital i la manca de coneixements culturals suficients" (1984, p.20).

⁹⁴ Precisament, com veurem al següent apartat, els hivernacles, representació clara del procés d'innovació tecnològica al delta del Llobregat fruit d'una major inversió de capital, s'han difós molt les últimes dues dècades (vegeu taula 4.6.1.7 de l'Annex), tot i la precarietat de les condicions de treball de la zona i les poques expectatives de futur per a l'agricultura. Bacaria i, sobretot, Benelbas (1989), com veurem a l'apartat següent, classifiquen com a químiques i biològiques les innovacions referents als tractaments fitosanitaris o a les llavors.

reducció del nombre d'explotacions i d'actius agraris. El 1982 hi havia 1,17 tractors per explotació a la zona del Delta, si es tenien en compte només les explotacions amb aquest tipus de maquinària (xifra pràcticament idèntica a la resta de la comarca), i 0,54 tractors per explotació si es tenien en compte totes les explotacions amb SAU. Aquest any, tots els municipis tenien més de 100 tractors, tret de Castelldefels, amb 12, i Viladecans, amb 93. Sant Boi, amb 164 tractors, era el que en tenia més, seguit de Gavà i el Prat, que en tenien els mateixos, 133 (vegeu taula 4.5.1.1 de l'Annex). La majoria de tractors tenien el 1982 menys de 80 CV de potència, amb 222 tractors d'entre 34 i 54 CV (a més potència, menys tractors comptabilitzats). Castelldefels, per exemple, tenia més tractors de menys de 34 CV que de la resta de categories.

Pel que fa a 1989 (taula 4.5.1.2 de l'Annex), hi havia 1,2 tractors per explotació amb aquest tipus de maquinària al Delta (a la comarca el percentatge era similar al de 1982), i 0,7 tractors per explotació tenint en compte totes les explotacions amb SAU. Els percentatges, així doncs, augmentaven lleugerament: hi havia un grau de mecanització més elevat que l'any 1982. Com al cens anterior, tots els municipis tenien més de 100 tractors tret de Castelldefels. Com el 1982, Sant Boi, amb 170 tractors, era el capdavanter, seguit de Gavà. I, com aleshores, la majoria de tractors tenien menys de 80 CV (destacaven els 198 tractors d'entre 34 i 54 CV). Al mateix Sant Boi, trobem el nombre més elevat de tractors potents (10 d'entre 80 a 108 CV i 7 de més de 108 CV). Respecte al 1982, a tots els municipis hi ha una davallada en el nombre de tractors tret de Sant Boi i Viladecans.

Com veiem a la taula 4.5.1.3 de l'Annex, la categorització dels tractors segons la seva potència, curiosament, se simplifica el 1999 respecte als censos anteriors. Tot i la disminució en el nombre de tractors, augmenta el nivell de mecanització respecte als dos censos anteriors: 1,28 tractors per explotació i 0,9 tractors per al conjunt d'explotacions amb SAU al Delta (1,22 per al conjunt de la comarca pel que fa a explotacions amb aquest tipus de maquinària). L'any 1999, Sant Boi, amb 105 tractors, continua sent el puntal de la zona, tot i ser el municipi on la disminució és més dràstica. El segueix Gavà, amb 81 tractors. Com als altres anys censals, la majoria de tractors tenen menys de 80 CV, entre els quals destaquen els de menys de 55 CV (Sant Boi continua sent el municipi amb més tractors potents). Tot i les afirmacions de Benelbas “a l'època de l'abandó d'actius agraris més intenses tenen lloc els creixements més espectaculars en mecanització” (1981, p.142), val a dir que, encara que hi ha un grau de mecanització més alt respecte a anys anteriors, la davallada en el nombre de tractors respecte al 1989 és espectacular i sembla imparabile⁹⁵.

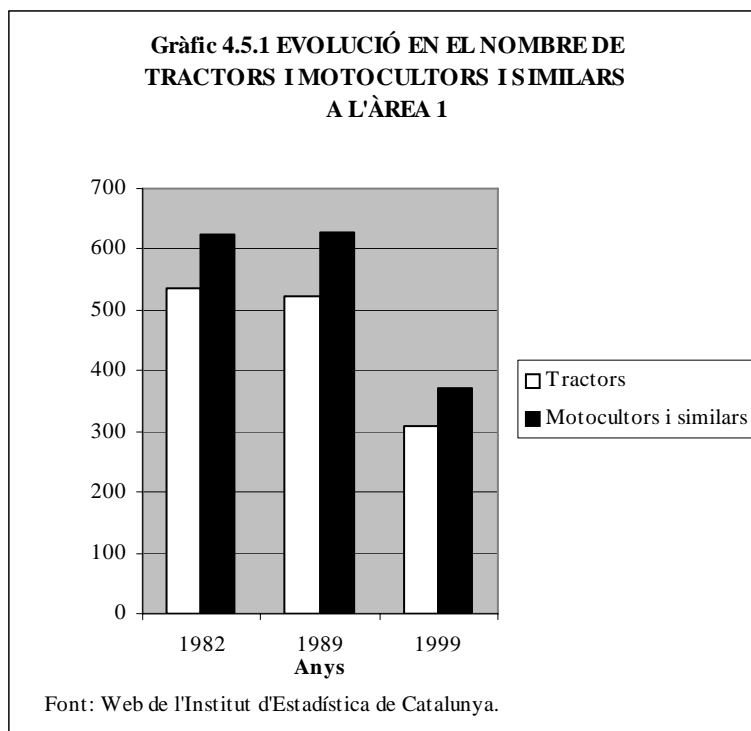
---

⁹⁵ Grifoll *et al.* (1980), però, també apunten que “entre els factors explicatius de la mecanització trobem, com dèiem, el comportament dels salaris agrícoles i la disminució de la mà d'obra” (p.35).

Com constata Rosés (1989), pel caràcter hortícola d'una bona part de la comarca, el nombre de motocultors va destacar sobre la resta de maquinària a la dècada de 1980 (vegeu taula 4.5.1.4 de l'Annex). Així, segons aquest autor, hi havia 1.808 motocultors i 1.348 tractors, valors idèntics o molt aproximats als que presentem nosaltres per a l'any 1982 (vegeu, també, gràfic 4.5.1 de la pàgina següent). Aquest parc configurava uns índexs de mecanització d'unes 10 ha per màquina. Això volia dir que aproximadament cada 0,3 explotacions hi havia tractor i motocultor. Comparativament amb la Corporació Metropolitana de Barcelona, la comarca tenia fa vint anys unes cotes de mecanització més baixes. Si al Baix Llobregat corresponien de 9 a 10 ha a cada tractor i motocultor, al conjunt de la CMB aquests valors baixen fins a 7 ha per màquina. Només els índexs de mecanització dels municipis del sud de la comarca, al Delta, eren força semblants als de la CMB. Dels municipis que tenen més motocultors a principis dels anys vuitanta, una vegada més, sobresurten els municipis deltaics, tot i que hi havia poca diversitat de maquinària per atendre la varietat de tasques hortícoles.

Si observem la taula 4.5.1.4 de l'Annex, a Sant Boi és on trobem més motocultors i similars als tres anys censals que aquí analitzem: 220 màquines el 1982, 214 el 1989 i 126 el 1999. La tendència, així doncs, és a la disminució global a tot el Delta en el període 1982–1999. Només hi hauria un petit augment el 1989 respecte al cens anterior: de 623 motocultors i similars el 1982, es passava a 628 el 1989, increment que es manifestava sobretot a Gavà i Viladecans. En deu anys, de 1989 a 1999, hi ha hagut una davallada d'un 40% a tota la zona, i s'ha arribat al canvi de mil·lenni amb només 373 màquines d'aquest tipus. Els municipis que més han patit aquesta caiguda han estat el Prat i Castelldefels, amb un descens de més d'un 50% (de 1982 a 1989, el mateix Castelldefels ja havia perdut més de la meitat dels seus motocultors).

L'any 1982, el nombre de motocultors per explotació al Delta amb aquest tipus de maquinària (1,13 a tota la comarca) era pràcticament igual al de tractors, mentre que hi havia 0,6 motocultors per al total d'explotacions amb SAU. El 1989 augmentava la ràtio a 1,26 màquines per explotació (1,19 a la comarca) amb maquinària i a 0,87 motocultors per al total d'explotacions amb SAU. I el 1999, tal com passa amb els tractors, aquests percentatges tenen un increment considerable: s'arriba a 1,5 per explotació amb maquinària (1,36 comarcal) i a 1,12 motocultors per al total d'explotacions amb SAU. Així doncs, tot i la davallada en el nombre de motocultors i similars, hi ha un augment, com amb els tractors, del grau de mecanització de la zona.

Molta de la informació que incloem a l'Annex sobre maquinària, a part dels tractors i motocultors, es refereix a un o dos anys censals i, només en algun cas esporàdic, a tot el període 1982–1999. Això, pels mateixos canvis en l'estructura dels censos de maquinària al llarg dels tres anys censals analitzats en aquest apartat, ha fet pràcticament impossible seguir l'evolució de la resta de la maquinària propietat exclusiva de les explotacions al llarg dels darrers vint anys.

Aparentment, pot semblar que, per la desaparició d'explotacions i de mà d'obra, la quantitat de maquinària sempre hagi de disminuir (com en el nombre de remolcs o de cisternes de distribució de fem líquid, per exemple), encara que la pèrdua de capital humà pugui potenciar una major mecanització. Ja hem vist com aquesta relació explotacions-maquinària produeix un grau més alt de mecanització. De totes maneres, la tendència no sempre és negativa. La taula 4.5.1.5 de l'Annex, per exemple, mostra un augment en el nombre d'arrencadores de patata el 1989 respecte al 1982. I a les taules 4.5.1.6 i 4.5.1.7, s'observa un augment el 1999 respecte al 1989 en el nombre de sembradores i de les adobadores centrífugues o pendulars.

Com s'observa a la taula 4.5.1.8 de l'Annex, les motobombes augmenten el 1999 respecte a deu anys enrere. Per altra banda, segons Rosés (1989), el capital emprat en camions i furgonetes ha tret recursos a la compra de maquinària necessària per a la producció. De fet, molts pagesos del Delta i del Baix Llobregat, com encara passa avui dia, han comercialitzat directament els seus productes, per a la qual cosa han necessitat estar ben motoritzats, i sempre s'han obtingut més beneficis d'una inversió encaminada a la comercialització que no pas a la producció. És natural, doncs, que moltes explotacions, sobretot les d'horta, hagin invertit més en motorització que no pas en mecanització.

Per acabar, val la pena comentar els petits detalls que apareixen als censos de maquinària i no hem inclòs a les taules de l'Annex. Són dades que passen pràcticament desapercbedes, per la seva poca incidència als diferents municipis del Delta. Per exemple, excepcionalment, es detecten al Prat tres instal·lacions mecàniques de munyiment el 1982 i una el 1989, així com dues munyidores portàtils el mateix any al mateix municipi. Hi ha dues adobadores "en banda" a Sant Boi i una a Gavà el 1989. I una sembradora "a cops" el 1999 en aquest darrer municipi. També, a Sant Boi, hi ha una adobadora pneumàtica el 1999. Per altra banda, el 1999, hi ha censada una empacadora de palla o fenc al Prat.

Tampoc s'ha inclòs a les taules bona part de la informació referent a les màquines per a regatge automatitzat, a causa, també, de la seva escassa presència: a Gavà i al Prat el 1989 hi havia un canó enrotllable a cada municipi (els dos únics de la comarca), i, també en aquest últim municipi, l'únic pivot de la comarca (el 1999 també n'hi havia un a Sant Boi). Alhora, el 1989, hi havia altres sistemes autodesplaçables de regatge automatitzat a Sant Boi i Gavà (1 màquina per cada municipi) i dues màquines al Prat, sobre un total de cinc a tota la comarca.

En darrera instància, hi ha alguns casos poc rellevants, com és la presència, el 1989, d'una plataforma automotriu per collir fruita a Sant Boi. El 1999 trobem dues desensitjadores a la comarca, una a Gavà i l'altra al Prat. Aquest mateix any, també es fa constar als censos un tanc refrigerador al mateix municipi del Prat, potser lligat a la producció lletera, residual al Delta.

En definitiva, tot i que el cens de maquinària de 1982 (IDESCAT) és bastant complet, a partir de 1989 apareixen noves categories, com la de les adobadores, els equips accionats per tractor per a tractament fitosanitari, màquines per a regatge o furgonetes i camions (que ja no apareixen el 1999, cens en què s'inclouen per primera vegada els ordinadors). El 1989 i 1999, a diferència de 1982, també s'inclouen els remolcs, les cisternes de distribució de fem líquid i les sembradores, entre altres epígrafs. De totes maneres, al cens de 1999 hi ha certs tipus de maquinària que ja no apareixen i que sí que constaven als dos censos anteriors, potser pel retrocés de l'agricultura a la comarca i al conjunt de Catalunya, la minva del nombre d'explotacions agràries i de la SAU. O potser, simplement, a causa dels canvis tecnològics que se succeeixen al món rural, que provoquen la desaparició d'un tipus de maquinària i el sorgiment de nous utensilis. Així, respecte del 1982, el 1999 es fa referència al tractament fitosanitari i al reg, però es deixa de banda les segadores/batedores de cereals, les recollidores i les arrencadores (que també apareixen el 1989).

Així doncs, com hem dit, el retrocés de l'agricultura al Delta no ha impedit que incrementés el grau de mecanització de les explotacions de la zona. De totes maneres, però, al capítol 6 veurem com els pagesos expliquen que, per la diversitat productiva de les explotacions, per la necessitat d'abastir Barcelona i l'Àrea Metropolitana d'hortalisses i fruites fresques variades, en molts casos no es poden permetre el luxe de mecanitzar completament tot

el cicle productiu. En paraules de Lebeau (1983), la mecanització va unida indistriablement a l'especialització: un policultivador no podrà comprar mai tota la maquinària que requeririen els seus diferents cultius. Com diuen els pagesos del Delta, encara es fa molta feina a mà: no poden tenir una màquina per a cada producte, no seria rendible, quan el que predonima és el cultiu d'una àmplia gamma de varietats hortícoles i de fruita, en unes dimensions mitjanes de les explotacions deltatiques bastant reduïdes. També una excessiva parcel·lació de les finques, en un paisatge similar al *bocage* (Lebeau, 1983), hauria contribuït a impedir una major mecanització de la zona. De totes maneres, Grifoll *et al.* (1980) arriben a unes altres conclusions: “els conreus de regadiu (com els de la zona del Delta) exigeixen una mecanització per unitat de superfície bastant més forta que els de secà, tal com passava amb l'ocupació agrícola, i els productes d'horta són els que exigeixen una major mecanització per unitat de superfície” (p.235–238). I de fet, Rosés (1989) matisa que la zona hortícola és la més mecanitzada de la comarca.

4.5.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

Els agricultors francesos, a partir de 1950, van començar a adquirir de forma generalitzada petits tractors fets a la mida de les seves explotacions. D'aquesta manera, van tenir consciència, per primera vegada, d'entrar veritablement a la societat industrial (Gervais *et al.*, 1976). A la dècada de 1960 ja hi havia un milió de tractors repartits pel territori nacional. Però calia que la nova maquinària fos rendible, i això, inevitablement, canviarà els temps i les formes de vida. I de mica en mica els tractors van ser cada vegada més potents i els principis de la revolució verda, la qual serà analitzada al proper apartat, es van imposar arreu. Així doncs, la producció va tenir un augment sense precedents, però els agricultors van començar a endeutar-se i a dependre cada vegada més de les estructures del mercat capitalista, com apunten Klatzmann (1978) i Servolin (1989) —a l'obra *L'agriculture moderne*—, en tots els moments del cicle productiu (obtenció de llavors, tractaments fitosanitaris, distribució dels productes a través de la indústria agroalimentària...) ⁹⁶.

Per començar l'anàlisi estadístic d'aquest punt a l'Àrea 2, cal dir que hi ha menys informació sobre mecanització a les explotacions del nord de Toulouse que no pas a les del delta del Llobregat. Però tot i així, val la pena estudiar-la a fons. En primer lloc, abans de centrar-nos en la maquinària en un sentit estricte, ens referirem a la superfície irrigable (taula 4.5.2.1 de l'Annex), com a àrea susceptible de ser regada amb els mitjans mecànics actuals de l'explotació. El nombre d'explotacions amb superfície irrigable, com és lògic, disminueix al llarg dels anys censals, fruit de la tendència negativa (almenys quantitativament) que afecta l'agricultura

---

⁹⁶ Mooney (1982) es refereix a les teories de Mann i Dickinson, de 1978, que analitzen la distinció entre temps de treball i temps productiu. El primer seria estrictament el temps que es dedica a fer un treball concret, mentre que el segon inclouria tot el cicle productiu. Segons Mooney, la manca d'aquesta diferenciació impediria el desenvolupament del capitalisme.

periurbana tolosina. Només hi ha lleugeres oscil·lacions positives a Aussonne el 1979 respecte 1970 i a Saint-Jory el 1988 (143 explotacions regades) i el 1979 respecte al 1970 (124 explotacions regades). Pel que fa a la superfície en hectàrees o parc irrigable, a grans trets, evoluciona positivament el 1979 en relació amb el 1970 i després davalla de forma relativa, tot i que a l'any 2000 (2.889 ha) és queda a un nivell força superior que al cens de 1970 (2.299 ha). Les dades sobre la superfície efectivament irrigada (només en disposem per a l'interval 1970–1988 (SCEES) a la taula 4.5.2.2 de l'Annex), que es refereixen a les parcel·les irrigades almenys un cop al llarg de la campanya agrícola, mostren una davallada en el nombre d'explotacions irrigades però un augment considerable de la superfície regada al llarg dels anys censals (de 1.909 ha el 1970 a 3.033 ha el 1988). Només a Saint-Jory hi ha una evolució positiva en el nombre d'explotacions amb superfície irrigada en el període 1988–1970 (a Aussonne hi hauria un lleuger augment el 1979 respecte al 1970). Pel que fa a les hectàrees irrigades, com hem dit, la tendència és positiva amb algunes oscil·lacions desfavorables poc destacables (a Blagnac, Merville i, curiosament, també a Saint-Jory, tot i l'augment en el nombre d'explotacions irrigades). D'altra banda, encara que podríem dir que es tracta d'una dada poc rellevant perquè a la zona d'estudi hi ha poques inundacions, a la taula 4.5.2.3 de l'Annex veiem que només trobem explotacions amb superfície drenada amb drenatges enterrats⁹⁷ al cens de 1988 (21 explotacions repartides entre Blagnac, Grenade i Merville i 525 ha drenades, amb una forta presència a Grenade, on predominen, com sabem, les explotacions de cereals). Finalment, per tancar aquesta descripció d'epígrafs censals vinculats a l'ús de maquinària, cal fer referència a la taula 4.5.2.4 de l'Annex on s'exposa la superfície en àrees d'hivernacles i coberts alts⁹⁸. De nou, destaca Saint-Jory, ja que s'hi concentren la major part d'aquestes infraestructures (a tota l'Àrea 2, es passa de les 1.139 àrees de 1988 a les 1.265 àrees l'any 2000, la major part a Saint-Jory). Veiem, doncs, que augmenta la presència d'aquest tipus de superfícies cobertes d'un any censal a l'altre, fet que seria un indicador d'una tendència a la intensificació agrària i a l'estalvi de terra (*land saving*), fenomen molt característic, com hem vist, dels entorns periurbans hortícoles amb un índex elevat de pressió urbana sobre el sòl agrari.

A continuació, exposarem les dades de què disposem referides estrictament a la maquinària. A la taula 4.5.2.5 de l'Annex veiem que disminueix el nombre d'explotacions amb tractor⁹⁹, encara que aquest fet no implica necessàriament que hagi de disminuir alhora el grau de mecanització per explotació. Hi ha menys explotacions, és cert, tal com hem pogut comprovar, però les explotacions que queden, tal com passa al delta del Llobregat, tendeixen a

---

⁹⁷ Aquest tipus de superfícies pressuposen l'existència d'una xarxa de desguàs sota la parcel·la (no comprèn les parcel·les on hi ha hagut prats amb marjals i basses).

⁹⁸ Pel que fa a l'Àrea 1, aquesta variable s'analitzarà al següent subapartat, relatiu a la producció i comercialització. Ho hem fet així seguint criteris metodològics lligats a la naturalesa diferenciada dels censos catalans i francesos: per al cas francès, així doncs, aquesta variable està més vinculada a la maquinària que als epígrafs dedicats a la superfície de cada cultiu.

⁹⁹ El cens agrari francès, quan es refereix als tractors, no inclou les carretes elevadores ni la utilització de tractors d'estructura fixa.

mecanitzar-se més: la majoria tenen diversos tractors, sobretot si cultiven superfícies de cereals. El municipi amb més presència de tractors seria, altra vegada, Saint-Jory (80 explotacions l'any 2000). La superfície en hectàrees o parc (en propietat o copropietat)¹⁰⁰ que ocuparien les explotacions amb tractor s'incrementaria l'any 1988 respecte al 1979, però disminuiria altra vegada al cens del 2000. Com sempre, Saint-Jory seria l'única comuna on l'increment del cens de 1988 es faria evident. A la taula 4.5.2.6 de l'Annex veiem que el nombre d'explotacions amb recol·lectores de cereals¹⁰¹ augmenta el 1988 respecte al 1979, però en disminueix el parc. Pel que fa a les recollidores-premsa clàssiques (recullen bales de 15 a 50 kg), aquestes van a la baixa a totes les comunes en presència a les explotacions i al parc conjunt (a Merville, ni tan sols en tenim constància). Grenade, comuna vinculada més intensament a la producció de cereals, és on en trobaríem més, tal com passa amb les recollidores-premsa de grans bales (de més de 250 kg), que només apareixen en aquesta comuna de l'àrea d'estudi (tres màquines, com podem observar a la taula 4.5.2.7 de l'Annex). Finalment, a la mateixa taula 4.5.2.7 de l'Annex veiem que el nombre d'ensitjadores (recollidora-trituradora de palla o de ferratge) es redueix a sols un efectiu a Saint-Jory al cens de l'any 1979.

---

¹⁰⁰ El parc de material correspon a les màquines utilitzades amb finalitat agrícola. Inclou les màquines venudes o destruïdes, després de la seva utilització durant la campanya, i esperant el seu reemplaçament (si aquest reemplaçament ja s'ha efectuat, només els nous materials instal·lats són comptabilitzats). Pel que fa a la propietat de la maquinària, als censos francesos aquesta s'entén amb relació a l'explotació, sigui quina sigui la persona física o moralment propietària. El material prestat en termes de col·laboració entre veïns és censat una sola vegada l'explotació del propietari. Pel que fa al material en copropietat, aquest pertany a diverses explotacions i és comptabilitzat a cadascuna de les explotacions copropietàries (no inclou el material utilitzat en el marc de les CUMA (Cooperatives d'Ús de Material Agrícola).

¹⁰¹ Inclou tota la maquinària que realitza en una sola operació la collita i la batuda de cereals, llegums secs, cultius oleaginosos, llavors...

mecanitzar-se més: la majoria tenen diversos tractors, sobretot si cultiven superfícies de cereals. El municipi amb més presència de tractors seria, altra vegada, Saint-Jory (80 explotacions l'any 2000). La superfície en ha o parc (en propietat o copropietat)¹⁰⁰ que ocuparien les explotacions amb tractor s'incrementaria l'any 1988 respecte 1979, però disminuiria altra vegada al cens del 2000. Com sempre, Saint-Jory seria l'única comuna on l'increment del cens de 1988 es faria evident. A la taula 4.5.2.6 de l'Annex veiem que el nombre d'explotacions amb recol·lectores de cereals¹⁰¹ augmenta el 1988 respecte 1979, però en disminueix el parc. Pel que fa a les recollidores-premsa clàssiques (recullen bales de 15 a 50 kg), aquestes van a la baixa a totes les comunes en presència a les explotacions i al parc conjunt (a Merville, ni tan sols en tenim constància). Grenade, comuna vinculada més intensament a la producció de cereals, és on en trobaríem més, tal com passa amb les recollidores-premsa de grans bales (de més de 250 kg), que només apareixen en aquesta comuna de l'àrea d'estudi (3 màquines, com podem observar a la taula 4.5.2.7 de l'Annex). Finalment, a la mateixa taula 4.5.2.7 de l'Annex veiem que el nombre d'ensitjadores (recollidora-trituradora de palla o de ferratge) es redueix a tan sols un efectiu a Saint-Jory al cens de l'any 1979.

4.6 PRODUCCIÓ I COMERCIALITZACIÓ

4.6.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

El procés d'intensificació i diversificació de la producció, afavorit pel progrés tecnològic, iniciat a finals del segle XIX i principis del XX (Sanz, 1987), es va veure frenat durant els anys de postguerra (Pujol i Andreu, 1989) sobretot per l'intervencionisme del govern franquista (Barciela, 1987). A partir dels anys 50 hi hagué una certa flexibilització, però no va ser fins a la dècada de 1960 que es repregué la línia de desenvolupament i d'especialització agrària present durant els primers decennis del segle XX. De totes maneres, en aquest període el sistema econòmic va començar a mostrar els primers símptomes de crisi. L'adopció de la

---

¹⁰⁰ El parc de material correspon a les màquines utilitzades amb finalitat agrícola. Inclou les màquines venudes o destruïdes, després de la seva utilització durant la campanya, i esperant el seu reemplaçament (si aquest reemplaçament ja s'ha efectuat, només els nous materials instal·lats són comptabilitzats). Pel que fa a la propietat de la maquinària, als censos francesos aquesta s'entén amb relació a l'explotació, sigui quina sigui la persona física o moralment propietària. El material prestat en termes de col·laboració entre veïns és censat una sola vegada l'explotació del propietari. Pel que fa al material en copropietat, aquest pertany a diverses explotacions i és comptabilitzat a cadascuna de les explotacions copropietàries (no inclou el material utilitzat en el marc de les CUMA (Cooperatives d'Ús de Material Agrícola).

¹⁰¹ Inclou tota la maquinària que realitza en una sola operació la collita i la batuda de cereals, llegums secs, cultius oleaginosos, llavors...

tecnologia de la “revolució verda”¹⁰² (mecanització, consum de fertilitzants i fitosanitaris), que sobretot es va implantar als països més pobres, trencà la tradicional economia natural dels sectors agrari, pràcticament autosuficient. Es va creure que la solució per als problemes de la producció agrícola es reduïrien a difondre les noves tècniques i a facilitar els mitjans financers que exigien la seva aplicació.

Però la crisi energètica de 1973 demostraria que tampoc els principis d’aquesta revolució de l’agricultura “moderna” eren infal·libles. Ni el subministrament d’energia i materials aliens a les explotacions agràries va ser constant, amb preus estables, ni la nova tecnologia, que no es va generalitzar a escala mundial, ha estat inofensiva per a l’equilibri ecològic i l’alimentació humana (Barciela, 1987). En definitiva, no es resolía adequadament el problema de la fam al món. Avui dia, en el context de la globalització econòmica, alguns sectors de l’opinió pública proposen revisar o modificar totalment els preceptes que regeixen la producció agrícola per fer-la més sostenible¹⁰³. En aquesta línia, Lyson i Welsh (1993) contraposen els beneficis del que anomenen “agricultura sostenible”, als perjudicis de l’agricultura convencional. Per aquests autors, la producció agrícola no es pot entendre com un element a part del context ambiental i social en el qual està inserida. Amb l’adveniment del nou segle, de fet, la sostenibilitat sembla ser un objectiu fonamental de la majoria de governs (tot i que poques vegades es compleixen tan bons propòsits). Els partidaris d’aquest tipus d’agricultura aposten per la diversificació del cicle productiu i el tipus de cultius seleccionats, fent rotacions més freqüents, usant menys productes químics i apropant la producció final directament al consumidor (deixant de banda la producció en massa), amb una major incrustació i arrelament de l’agricultor al teixit social agrari local. També es prefereix una activitat extensiva a una intensiva i massa vinculada a un capital i una gestió substitutius del factor terra. En definitiva, amb aquest sistema, segons Lyson i Welsh, hauria de prevaldre la propietat sobre l’arrendament i el treball a temps complet hauria d’ocupar l’espai del treball a temps parcial. Les explotacions haurien de ser, com a màxim, de dimensions mitjanes, i el treball individual hauria d’estar per damunt del corporatiu.

---

¹⁰² Vegeu García Ramon (García Ramon *et al.*, 1995, p.102–106 i p.116–118). D’altra banda, Chaléard i Charvet (2004) consideren que a partir de 1950 es passa de la mecanització a la motomecanització de l’agricultura, gràcies al motor d’explosió. Joaquim Sempere (2000) també prefereix parlar de motorització enlloc de mecanització. Al seu llibre *Sociología y medio ambiente* (p.58–63) explica els primers intents d’introduir maquinària motoritzada a Anglaterra a finals del segle XVIII, i posteriorment, al segle XIX, als Estats Units. Pel que fa a la introducció de fertilitzants químics, aquests ja apareixen per primera vegada al segle XIX i tenen una gran repercussió en la millora de la qualitat de vida de gran part de la població. De totes maneres, no serà fins al segle XX, com hem explicat, que les diferents revolucions tecnològiques arribaran al seu màxim esplendor.

¹⁰³ Diversos autors, a part dels que se citen en aquest apartat, han tractat temes relacionats amb la necessitat de transformar el sistema productiu vigent per tal d’assolir la sostenibilitat ambiental, com Byé i Fonte (1992), que proposen un nou científisme que permeti superar l’actual crisi ecològica. Aquests autors, però, a diferència d’altres estudiosos, consideren que encara perviuen en la producció agrícola moderna bastants vestigis de les pràctiques tradicionals, tot i que la tendència és la d’una substitució total d’aquestes pels processos industrials (tendència accentuada amb l’adopció recent de les biotecnologies). En definitiva, els pagesos van perdent capacitat operativa en la gestió de les seves explotacions. De totes maneres, Byé i Fonte consideren que les biotecnologies poden contribuir a generar una nova ciència incorporada als sabers agrícoles tradicionals, que podria rebre el nom de “gestió de l’hàbitat” o “agroecologia”. Aquesta nova ciència uniria en un corpus allò local amb allò global.

Gómez Benito (1995), en aquest sentit, emfatitza la necessitat de protegir la diversitat biològica del planeta: “la diversidad biológica constituye un patrimonio natural cuya conservación se presenta como una condición necesaria para la conservación futura de la humanidad y, en general, de la vida terrestre. De esta manera, la conservación de la biodiversidad se convierte en uno de los ejes fundamentales de la estrategia de la supervivencia de la vida en general y de la humanidad en particular y también en condición necesaria de la calidad de las condiciones de vida. Por ello, la biodiversidad constituye uno de los pilares o componentes del llamado «desarrollo sustentable»” (p.127-128). És interessant remarcar, d'altra banda, que aquest autor lliga aquest principi de sostenibilitat amb la necessitat de protegir, també, la diversitat cultural del planeta, entenent-la com totes aquelles pràctiques tradicionals (sobretot agrícoles i ramaderes) que vinculen l'activitat humana al medi i l'enriqueixen. Així doncs, Gómez Benito critica que la modernització agrícola global ha substituït bona part de les velles cultures agràries de subsistència que hi havia al planeta i que tenien un profund coneixement del seu entorn. L'estudi dels sistemes cognitius locals de cultures tradicionals, d'aquesta manera, pot ser un bon punt de partida, segons Gómez Benito, per generar teories i pràctiques contraposades als principis de la revolució verda. Cultura i formes de producció camperoles quedarien vinculades a l'hora de fer noves propostes amb vista al futur. És en aquest sentit que cal protegir el saber de les comunitats pageses, per tal de garantir la supervivència d'aquests grups.

Al capítol 6 es constata que el delta del Llobregat i la zona hortícola de Toulouse també s'han vist afectats pel procés de globalització, encara que no podem parlar exclusivament de cultura agrària tradicional per a aquests àmbits: l'agricultura moderna ha anat substituint les velles pràctiques, que perviuen com a *survivals* en un context de producció agrícola intensiva. Les conseqüències de la implantació de la PAC¹⁰⁴ i de l'entrada a la Unió Europea no sempre han estat positives per al sector agrari espanyol i català (vegeu apartat següent). En general, l'agricultura va deixant de ser, de mica en mica, un sector prioritari en l'àmbit nacional espanyol, un cop s'ha materialitzat la unió amb Europa. L'agricultura deltaica no pot competir amb altres zones d'Espanya o amb països del tercer món, que produeixen més i a un preu més baix. Benelbas (1989) parla de la química i la biològica com a segona i tercera revolucions, respectivament (entenem la mecanització com a primera revolució tecnològica). Els avenços en el camp dels adobs complexos han permès un nivell de fertilització de la terra més equilibrat i a un cost més baix que els nitrats naturals, cosa que ha fet possible una major producció per unitat de superfície: és més fàcil i barat reposar els nutrients de la terra. Però es generen desequilibris i contaminació. Almenys, s'ha de veure quins són els productes d'última generació i quins són els seus efectes. De totes maneres, com hem vist, la intensificació ha permès incrementar les

---

¹⁰⁴ Política Agrària Comuna.

produccions, i s'ha constituït com una tecnologia “estalviadora de terra” (*land-saving*) molt útil per a una zona on la terra no és abundant, com el delta del Llobregat.

El mateix es pot dir dels plaguicides. La intensificació produeix una major proliferació d'insectes paràsits i diferents patologies, tot i que la mateixa indústria química ha posat els mitjans que, tècnicament, fan viable aquesta estratègia. Com veurem al capítol 6, darrerament, els sectors més innovadors del món agrari del Delta es plantegen una reconversió cap a les pràctiques de la lluita integrada (introducció de depredadors naturals, reducció en l'ús d'adobs químics...), que no comprometrien el nivell de producció (cosa que sí que passa amb l'agricultura biològica¹⁰⁵). Com hem dit, Benelbas proposa la biològica¹⁰⁶ com a tercera revolució tecnològica que, posteriorment o simultàniament a la química, va introduir innovacions en llavors i animals híbrids que permetien un rendiment unitari més alt. Com l'anterior, també seria un altre canvi tecnològic “estalviador de terra” molt propici per a la zona del Delta. Mentre que la mecanització podia afavorir una major escala de producció, el canvi químic i biològic eren neutrals pel que fa a la dimensió. Una producció basada en híbrids inestables d'alt rendiment feia disminuir l'ús de llavors de producció pròpia, i amb això augmentava la compra de factors de producció a la indústria subministradora de la nova tecnologia. Cal recordar que tots aquests factors, emmarcats en la dependència de l'agricultor al capitalisme i les problemàtiques que se'n deriven —tot i que el pagès conserva la seva condició de productor autònom—, també han estat brillantment analitzats per Claude Servolin (1989), tal com s'ha apuntat a l'apartat anterior.

Com amb les altres dues revolucions, Catalunya també va ser pionera en aquest tipus d'innovació tecnològica¹⁰⁷, que, per altra banda, també afavoriria el desenvolupament de la

---

¹⁰⁵ Aquest és un altre àmbit que cal tenir en compte, ideològicament més compromès amb el medi ambient que els altres tipus d'agricultura, i que també es pot anomenar “ecològica” en la seva orientació comercial. Sigui quina sigui la manera de referir-nos-hi, formaria part d'una crítica frontal als sistemes de l'agricultura convencional. El problema és que generalment es pensa que els nivells de producció obtinguts amb mètodes exclusivament naturals no són gaire elevats. Caldria una reconversió del sector agrícola que suposés, per exemple, canvis estructurals com la incorporació de més mà d'obra al camp, ja que es rebutgen principis bàsics de l'agricultura “moderna” com són la mecanització a ultrança o l'ús d'adobs, pesticides i productes fitosanitaris químics. Per la situació periurbana del delta del Llobregat, per la proximitat de nuclis urbans i els problemes de contaminació, l'agricultura biològica no hi és gaire viable. Joaquim Sempere (2000, p.67), de totes maneres, exposa al seu llibre exemples en què s'ha comprovat que el model de producció ecològic no només no contamina el sòl si no que n'augmenta la fertilitat (reduint les pèrdues de carboni i nitrògen per lixiviació), i permet arribar al mateix volum de producció que el sistema convencional. Així doncs, contràriament al què es creu, Joaquim Sempere (2000) planteja la idea que el sistema ecològic podria ser viable per alimentar la població mundial sense les contrapartides provocades per l'agricultura convencional. D'altra banda, Berlan-Darqué i Kalaora (1992) es refereixen al fenomen de la conscienciació ecològica dels agricultors i el sector agrícola francesos, que apropa els productors al rol de “jardiniers de la natura i del paisatge”, terme del qual parlarem més endavant. I Wossink, De Koeijer i Renkema (1992) expliquen com es pot internalitzar els costos ambientals en el model econòmic i de gestió de les explotacions. A aquest nivell, el saber ancestral de la pagesia s'ha de conjuminar amb els coneixements dels tècnics.

¹⁰⁶ Val a dir que entenem com a *biològic* tres nivells: 1) la proposta de Benelbas: els transgènics (investigació biològica sobre cultius transgènics). 2) l'agricultura biològica, com hem vist, que implica no utilitzar productes químics ni transgènics. 3) la lluita contra les plagues a través de la introducció d'insectes o altres elements biològics que generin un equilibri de l'ecosistema.

¹⁰⁷ Benelbas sosté que “la proporció de les despeses corrents fora del sector agrari respecte al Valor Afegit Brut és gairebé el doble a Catalunya que a la mitjana estatal. Això indica una major adopció de les noves tecnologies” (1989, p.174).

producció integrada, partidària, com hem dit, d'un ús racional dels recursos i de l'aprofitament al màxim de les potencialitats del sistema ecològic. A l'últim capítol veurem com aquestes idees van guanyant terreny entre la pagesia i es materialitzen, a la zona del Delta, amb dues ADV (Associacions de Defensa Vegetal), sorgides els últims anys i que disposen de tècnics especialistes en la lluita biològica contra les plagues.

Tanmateix, el problema de l'expansió de la producció és si trobarà una demanda que estigui disposada a consumir l'increment de productes que se li ofereix. Per Benelbas (1989), en les últimes dècades hi ha hagut un canvi en la composició de la producció agrària catalana a favor d'aquells productes la demanda dels quals s'ha expandit, i s'ha contret la producció dels productes amb demanda en retrocés, en un procés d'ajustament que s'ha efectuat a una velocitat més gran que la mitjana d'Espanya¹⁰⁸. Segons Benelbas, es podria dir que la productivitat d'un treballador en l'agricultura catalana és el doble que la del treballador mitjà en l'agricultura espanyola. A Catalunya, el pagès entra en una major competència amb els altres sectors productius pels factors de producció: en haver-se d'enfrontar a uns preus més elevats d'aquests, l'empresari agrari hauria vist que la intensificació productiva és l'estratègia adequada per a la maximització del seu benefici en un entorn econòmic altament competitiu. Aquest aspecte, però, també pot suposar una marginació de l'agricultura a Catalunya respecte a altres zones d'Espanya, on els factors de producció són més assequibles. Tot i la decadència de l'agricultura al Delta en pràcticament totes les variables que s'han analitzat fins a aquest punt, val a dir que la situació estratègica d'aquesta zona en la conurbació barcelonina també pot tenir conseqüències positives. Si ens remetem a Benelbas: “el millor marc per al desenvolupament agrari és precisament aquell en què les connexions amb l'urbà són màximes, ja que la ciutat és el centre que genera la tecnologia agrària i és també el centre de consum” (1989, p.179).

Centrant-nos ja en l'àmbit del Delta, a partir de 1920 començà a desenvolupar-se la gran indústria a la zona i, com afirma Codina, “en uns pocs decennis l'estructura socioeconòmica hi canvià radicalment: el proletariat esdevingué industrial i millorà el seu *status*, sobretot a partir de mitjans de segle; la pagesia, literalment enriquida pel regadiu i l'exportació, anà batent-se en retirada i venent el terreny a preu d'or, tant a la indústria com —al Delta de ponent— al turisme, però morint sense remei” (1971, p.431).

Codina es refereix al que ell anomena “l'època daurada de l'agricultura”. Pel que sembla, després de la Primera Guerra Mundial i fins al 1936, va començar l'exportació de carxofes dèltiques, la més important de la zona, que va arribar a 40 vagons diaris l'any del sublevament nacional. Pomés (2001), que coincideix amb Codina, situa el 1890 com a data d'inici de les exportacions de fruites i verdures de la zona (afirma que el 1902 van passar per la

---

¹⁰⁸ “Si l'oferta d'un producte és excedentària, els preus es redueixen i el productor reacciona dedicant-hi menys superfície; si l'oferta d'un producte és deficitària, els preus augmenten i el productor hi assigna més superfície” (Benelbas, 1989, p.190).

duana de Portbou, procedents del pla del Llobregat, un miler i mig de tones de fruita). Sembla que l'exportació es destinava als mercats de França, Gran Bretanya, Alemanya, Suïssa i Escandinàvia. L'any 1931 van sortir de l'estació de Molins de Rei cap a l'exportació més de quatre milions i mig de quilos de fruita, segons Pomés. Per altra banda, les exportacions d'enciam superarien les de carxofes a partir de 1925, i arribarien el 1936 a 100 vagons diaris cap a França, Gran Bretanya i l'Europa central. Aquesta xifra, bastant important, sembla que va ser superada els anys 1962–64, amb 800 i 900 hectàrees d'extensió i 6.000 tones de producció amb destí gairebé exclusiu a Alemanya, Suïssa i Gran Bretanya. La manca de més fonts d'informació, però, no permeten contrastar aquestes dades.

Codina descriu amb passió el procés d'expansió del sector agrícola del Delta, quan es consolidava, en el període d'entreguerres, com un veritable rebost de Barcelona¹⁰⁹. En aquella època, en què les produccions semblaven ser abundants (Codina ens parla d'unes 25.000 quarteres anuals de mongetes i 4.000 dotzenes diàries de melons durant l'estiu, una xifra que es podria considerar exagerada), es genera el mite de la terra deltaica com a referent de la fertilitat i l'abundància terrenals. El que sí que és cert, però, tal com hem vist al capítol anterior, és que les condicions climàtiques i les característiques del sòl eren i són molt favorables per a la pràctica de l'agricultura. La Guerra Civil i els primers anys del franquisme van frenar les exportacions, que havien seguit fins aleshores un creixement espectacular.

De totes maneres, per Codina, en aquest període, els pagesos del Delta van millorar el seu *status*. Es van adquirir nous terrenys i finques. Durant els temps de la postguerra (1939–1950), molts amos barcelonins, a causa de la crisi econòmica, van deixar les terres als pagesos que les treballaven, en un nou pas per a la consolidació de la propietat pagesa. A més, molts d'ells es devien veure afavorits pel fenomen de l'estraperlo¹¹⁰ a l'hora de comercialitzar els seus productes. El procés de decadència de l'agricultura de la zona, però, començaria a partir de mitjan dècada de 1960, just en el moment en què es consolidava el sistema d'agricultura “moderna” i s'iniciava la “revolució verda” al nostre país, a causa dels factors que hem anat repetint, inclosa la forta immigració: desenvolupament de la indústria i els serveis, i necessitat d'espai per al creixement de Barcelona i la seva conurbació.

Abans de continuar endavant, val la pena remarcar el fet que, en l'anàlisi de la producció agrícola al Delta, un dels principals problemes amb què es troba un investigador és la manca de dades rellevants. Trobar informació fidedigna sobre aquesta zona és pràcticament impossible abans de 1950, difícil entre 1950 i 1975 i més fàcil els últims 25 anys. El que passa és que bona part de la informació de què disposem és d'abast nacional, per comunitats

---

¹⁰⁹ Aquesta situació devia afavorir que el projecte de *Regional Planning*, al qual ens referim al capítol 5, ja inclogués la previsió d'una reserva per a ús agrari molt important.

¹¹⁰ Pujol i Andreu (1989) analitza el desenvolupament dels mercats negres després de la Guerra Civil. Per aquest autor, l'estraperlo “és un obstacle important per conèixer l'evolució que experimentà el producte agrari i ramader i, per tant, la productivitat econòmica del sector, puix que les fonts que podrien possibilitar aquest estudi recullen simplement els preus fixats per l'administració” (p.157).

autònomes o regions o, com a màxim, provincial. La informació d'abast comarcal és força esporàdica i, si parlem estrictament dels municipis del Delta, ens trobem davant d'una nebulosa. Com es diu a l'*Atlas comarcal del Baix Llobregat* (ICC, 1995): “la inexistència d'estadístiques sobre les produccions del Baix Llobregat no és casual. La diversitat d'explotacions i el diferent grau de professionalitat amb què són portades, així com la dispersió de la comercialització, dificulten el càlcul de les produccions obtingudes, que sovint el mateix pagès desconeix” (p.131). Així doncs, les superfícies destinades als diferents cultius poden ser una dada indicativa de la seva importància en volums de producció. Per això, més endavant hem inclòs les dades de l'IDESCAT referents a la superfície destinada a hortalisses i fruiters i al nombre de caps de bestiar per espècies, als últims vint anys. Tot i així, des de l'ICC se'ns proposen, orientativament, algunes apreciacions sobre la producció anual d'alguns cultius a la comarca els darrers anys: cirera, 4.000 tones; pruna, 7.000 tones; pera, 8.000 tones; préssec, 14.000 tones; caqui, 1.000 tones; oli, 130.000 litres; vi, 17.000 hl; carxofa, 11.000 tones; enciam, 20 milions d'unitats.

Rebagliato (1969), tot i trobar-se a la seva època amb el mateix problema, estableix que en sis anys (de 1962–63 a 1968–69) va haver-hi una minva d'un 13,7% de la superfície llaurada, desglossada en un 19,4% al secà i un 3,3% al regadiu. A l'època, sembla que entre el secà i el regadiu, la vinya i els fruiters passaven per davant les hortalisses en el conjunt comarcal. Per altra banda, Rebagliato¹¹¹ divideix en dos sectors l'àrea d'estudi, el Delta occidental i el Delta oriental. Segons aquest autor, en general, als dos àmbits, a mitjan dècada de 1960, ja hi havia desaparegut la trilogia mediterrània. Sense gaire arboricultura, les hortalisses de totes les classes ja eren predominants (ocasionalment, s'hi trobaven també altres conreus, com l'arròs).

Al Delta occidental, així doncs, les hortalisses eren molt importants: s'arribava a prop de mig miler d'hectàrees (ja destacaven els espàrrecs de Gavà). Els fruiterars regats ocupaven més de 250 ha, 240 de les quals a Viladecans i la resta a Castelldefels. Al Delta oriental (o més aviat, central), l'any 1969, en règim de secà es pot dir que només quedaven unes 390 hectàrees a Sant Boi, la major part destinades a fruiterars (cirerers, nesprers i presseguers), i la resta a cereals i llegums diversos o a patates tardanes. En el regadiu, dominaven les hortalisses amb més d'un miler d'hectàrees al Prat, i prop de 400 a Sant Boi. Sense oliverars i amb poca vinya (només de secà), els fruiters constituïen el conreu arbori important, amb 627 ha, 429 a Sant Boi, 174 a Cornellà i la resta al Prat. Dominaven les pomeres amb 364 ha, 243 a Sant Boi i 106 a Cornellà, i seguien, en proporcions similars, els presseguers (85 ha), les pereres (47 ha a Sant Boi i 29 a Cornellà) i les pruneres (66 ha). De manera que el Prat era, possiblement fins

---

¹¹¹ En aquest punt ens remetem a aquest autor, tot i que la informació que aporta sobre aquest primer període és bastant caòtica (vegeu Rebagliato, 1969, p.474–481). Les dades que dona, de totes maneres, es poden considerar, com a mínim, il·lustratives de la realitat productiva de la zona (seria interessant conèixer com va obtenir-les).

aleshores, el municipi més especialitzat de Catalunya en els conreus d'hortalisses, i Sant Boi un dels que tenien una gamma més completa de conreus.

La ramaderia va anar perdent la importància relativa que havia tingut en aquesta comarca. En principi, es tractava sobretot d'ovelles transhumants de muntanya que aprofitaven les pastures estiuenques del massís de Garraf. Més tard, va ser bestiar valencià i fins i tot de més lluny (Aragó, la Manxa, Múrcia), el que va poblar en certes èpoques de l'any el Delta baix (les marines), fins que, dessecat aquest i regularitzades les aigües restants, fou conquerit pels conreus. Mentrestant, el porc i l'aviram casolans de les masies deixaven lloc al Delta a una veritable especialització avícola: la gallina blanca del Prat ("potablava") en seria un bon exemple. A començaments del segle XX, quan l'alfals fou, juntament amb l'arròs, el gran colonitzador de les marines, semblava que el Delta s'orientava cap a l'economia lletera, però les 2.000 vaques del Prat de l'any 1914 s'havien reduït a 200 el 1940. Segons Rebagliato, el Baix Llobregat va renunciar a una possible vocació ramadera. I els preus pagats per les fruites i hortalisses a Barcelona van fer especialitzar la comarca en aquests productes.

Tot i la pèrdua de pes econòmic de l'agricultura amb relació als altres sectors productius que s'ha analitzat al subapartat 4.1.1, el món agrari deltaic encara conservava als anys vuitanta produccions força rellevants, sobretot pel que fa a l'horticultura, gràcies, en bona part, a l'existència d'una bona estructura de regadiu. De fet, però, al segon capítol hem vist com el seu caràcter periurbà condiciona molt la supervivència de l'activitat agrària. La varietat és una de les característiques de la morfologia del Baix Llobregat: aquesta realitat ha originat una bona diversitat d'agricultures. Als anys 80, l'aprofitament agrícola ocupava al Delta més de 3.800 ha, més d'una tercera part de la superfície ocupada pels conreus de la comarca. La tipologia de conreus, bàsicament hortícoles, no havia variat respecte a les dècades de 1950 o 1960 (Rosés, 1989). L'agricultura del Delta ja es caracteritzava per una explotació intensiva, a diferència de la resta de la comarca. Però no s'hi ha trobava la sofisticació del Maresme o de diverses zones agrícoles del País Valencià (segurament, l'element inversor en aquesta zona té un factor de risc molt més elevat que en altres regions, per les problemàtiques derivades dels usos del sòl i la contaminació).

Cap al 1975 es va començar a estendre a la comarca la construcció d'hivernacles que, en un principi, cobrien superfícies que oscil·laven entre 1 i ½ ha, amb un sistema d'estructura metàl·lica. Ben aviat, la superfície coberta arribà a 10 ha i es va estabilitzar fins al 1986, que va tornar a créixer. Sembla que el motiu va ser l'opció per les instal·lacions no fixes, més barates que els hivernacles tradicionals (túnels de PVC de 8 o 9 metres d'amplada, una mida molt idònia per als conreus d'horta). Als anys vuitanta, la superfície coberta ocupava unes 30 ha i els conreus que s'hi feien eren especialment tomàquets, cogombres i enciams. L'any 1990, la superfície ocupada per hivernacles era de 33 ha, 10 de les quals dedicades al cultiu ornamental i la resta a hortalisses (ICC, 1995).

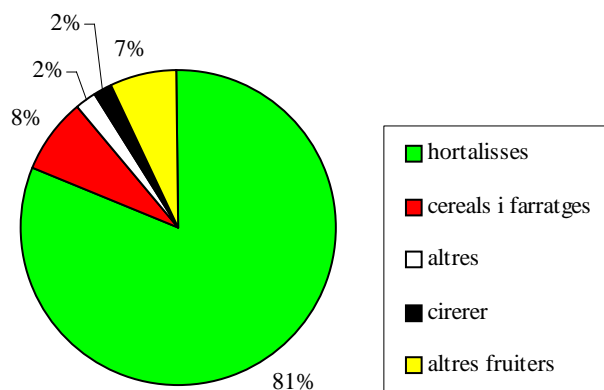
Per Rosés, tot i ser molt reduïda, l'àrea deltaica presentava, a la dècada de 1980, fins a quatre zones amb característiques físiques i productives diferenciades:

- La primera, a l'entorn de Sant Boi i el Prat, es distingia per una horticultura de caràcter extensiu, amb una especialització productiva basada en les carxofes (potser el conreu de més tradició, vegeu foto 1 de l'Annex), els enciams, els apis, les patates i tota mena de crucíferes, com ara cols, coliflors i bròquils.
- La segona, localitzada a Viladecans, tenia conreus més intensius i variats, entre els quals dominaven les cebes tendres i els porros. Aquesta zona és la que va desenvolupar més els sistemes de cobert (hivernacles).
- La tercera zona, al municipi de Gavà, correspon a l'àrea sorrenca del Delta i la caracteritza el conreu de l'espàrrec, tant per vendre'l verd com blanc.
- La quarta zona, les parts baixes dels municipis de Viladecans i Castelldefels, es va anar especialitzant en els manats de petits tubercles elaborats artesanalment: raves, porros, xirivies, pastanagues, etc. Aquest tipus de producció necessita sempre oferir una collita molt recent, cosa que connota una característica de producte de qualitat.

Aquesta categorització encara es pot considerar vàlida vint anys després, si bé els canvis són ràpids i el creixement urbà, imparable. Les altres zones de conreu rellevants són **la vall** (fructicultura de regadiu), **la muntanya** (fructicultura de secà) i **la zona nord** (cereals, vinya i olivera), que tenen els seus trets específics i distintius. Els grups de conreus més importants eren i són els hortícoles, els fruiters de regadiu, els fruiters de secà i la vinya (a cada grup hi ha individualitats de molta importància, com la carxofa, el cirerer o la vinya).

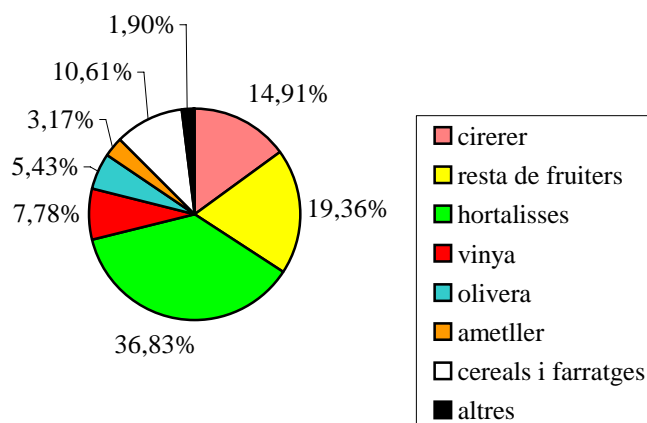
De manera que, als anys vuitanta del segle XX, com temps enrere i fins a l'actualitat, les hortalisses constituïen la producció per excel·lència de la zona deltaica (vegeu taula 4.6.1.2 de l'Annex). Llobregat amunt també hi havia explotacions d'horta, però gairebé totes eren per al consum familiar i només ocupaven entre 30 i 60 ha a cada municipi. Castelldefels, Gavà, Viladecans, el Prat, Cornellà i Sant Boi ocupaven als anys vuitanta un total de 2.674 ha, un 85% de l'extensió comarcal d'horta. El 1986 la superfície d'horta al conjunt de la comarca era de 3.135 ha. Les ocupacions més grans corresponien a Gavà, el Prat, Sant Boi i Viladecans, municipis de la part més ampla del Delta, amb un 91%, un 82%, un 57% i un 43%, respectivament, sobre el total conreat a cada municipi. L'any 1990, la superfície total d'horta al Baix Llobregat havia disminuït fins a 2.700 ha i la de fruiters arribava a 2.405 ha, que representaven, respectivament, el 36,82% i el 34,27% de la superfície cultivada (vegeu gràfic 4.6.2), dades que expressen la dominància d'aquests cultius i l'especialització hortofructícola de la comarca (ICC, 1995). Pel que fa a la zona del Delta (gràfic 4.6.1), segons l'ICC (1995), un 81% de la superfície cultivada era ocupada per hortalisses, un 2% per cirerers i un 7% per altres fruiters. Aquests percentatges són indicadors clars de l'especialització hortícola de la zona, que concentra la major part de la producció d'horta de la comarca.

Gràfic 4.6.1 SUPERFÍCIE OCUPADA PELS CULTIUS A L'ÀREA 1, 1990

Font: ICC (1995), a partir de PPABL, 1990.

Gràfic 4.6.2 SUPERFÍCIE OCUPADA PELS CULTIUS AL BAIX LLOBREGAT, 1990

Font: ICC (1995), a partir de PPABL, 1990.

Segons Rosés (1989), la producció comarcal d'horta del 1984¹¹² va ser de 69.776 t, gairebé el 10% del total català (per Montasell (1998), en canvi, representa un 17% d'aquest total). La comarca ocupava el tercer lloc en el rànquing de producció hortícola per comarques, precedida pel Maresme i el Montsià (àrea hortícola del delta de l'Ebre). Els enciams i les carxofes eren els cultius que oferien un volum de producció més elevat, més de 13.000 i 11.000 t, respectivament, d'un 16 a un 19% de la producció total d'horta. Sant Boi i el Prat eren

¹¹² Les dades corresponents al volum de producció que proposa Rosés (1989), tant dels conreus hortícoles com de tots els que apareixen més endavant, fan referència a *L'agricultura de les comarques de Catalunya. Superfícies i produccions. 1984*. DARP. Generalitat de Catalunya.

els municipis amb més extensió dedicada a aquests dos conreus. El primer tenia un centenar d'hectàrees dedicades a cada un i el Prat en dedicava 50 a l'enciam i 573 a les carxofes, el producte agrícola que li ha donat més renom. Dins d'aquesta zona, situada a ple Delta, s'estimava que la productivitat anual era d'uns 50.000 enciams per hectàrea i de 25.000 kg per hectàrea de carxofa¹¹³.

A la rodalia de Gavà l'espàrrec ocupava, fa vint anys, unes 120 ha, una meitat al secà i l'altra al regadiu. Un altre grup important eren i són els productes comercialitzats en manats: pastanagues, porros, cebes, faves, espàrrecs, etc. Gavà, Viladecans i Castelldefels tenien la major part d'aquestes produccions. Només Gavà conreava gairebé 200 ha de porros i unes 100 de pastanagues. Quant al volum de les produccions d'aquests cultius, l'espàrrec assolía 890 t, un 90% de la producció total catalana, i els porros també aconseguíen una importància relativa considerable, ja que les més de 4.000 t que es collien significaven quasi el 70% del volum total de Catalunya. Tots aquests volums productius corresponien majoritàriament a la zona del Delta, que, d'altra banda, és on es practicava i es practica una horticultura pròpiament de mercat.

Si la producció d'espàrrecs del Delta representa el 90% del total de la producció catalana, la taula 4.6.1.3 de l'Annex, amb dades provincials i de Catalunya, pot servir-nos orientativament per conèixer les produccions de la zona, sobretot pel que fa a aquest cultiu, tot i que la producció de carxofa també hi destaca. Veiem com les produccions d'aquests dos cultius augmenten a finals de la dècada de 1980 i disminueixen el 1996. Segons dades aparegudes al document *Estadística i conjuntura agrària*, núm. 162–163 (març-abril 2001), publicat pel DARP, es van produir 244 tones d'espàrrecs a la província de Barcelona l'any 1999, sobre un total de 290 tones a tot Catalunya. Així doncs, seguint la tendència de 1996, es confirma que la producció d'aquest cultiu va a la baixa. En línies generals, la producció d'hortalisses a la província de Barcelona ha estat més important que a la resta de províncies catalanes, amb 8.937 ha i 220.465 tones l'any 1998¹¹⁴. El delta del Llobregat, entre altres zones altament productives, com el Maresme, ha hagut de jugar un paper important en aquesta dinàmica provincial.

A les taules 4.6.1.4, 4.6.1.5 i 4.6.1.6 de l'Annex, observem la davallada del nombre d'hectàrees dedicades a hortalisses¹¹⁵ a la zona del Delta, correlativa a la desaparició d'explotacions i a la minva de la SAU. Els municipis que més l'han patit són Castelldefels i el Prat (molt afectat per les expropiacions)¹¹⁶, amb més d'un 50% de pèrdua en tot el període 1982–1999. Gavà hauria perdut aproximadament el 50% dels conreus d'hortalisses, i

---

¹¹³ Rosés (1989) remarca que aquestes estimacions del valor de la productivitat corresponien a *Sant Boi 1984. Història d'un creixement desequilibrat*. Ajuntament de Sant Boi.

¹¹⁴ *Estadístiques agràries i pesqueres de Catalunya*, 1998. Publicat pel DARP.

¹¹⁵ El 1982, la patata s'inclouïa com a conreu hortícola. A partir del cens de 1989, hi ha un epígraf específic per als conreus de patata, diferent de les hortalisses.

¹¹⁶ Si ens remetem a Rebagliato (1969), el municipi del Prat hauria passat de 1.000 ha d'hortalisses a la dècada de 1960, fins a 161 ha el 1999 (IDESCAT); és a dir, només haurien sobreviscut el 10% de les terres en tot el període.

Viladecans i Sant Boi (el municipi que el 1999 conservava més hectàrees d'aquests conreus)¹¹⁷ serien els que s'haurien mantingut millor. Hi ha un predomini clar de les hortalisses de regadiu sobre les de secà (sobretot a Sant Boi i al Prat): només a Gavà el 1982 i a Castelldefels el 1999, hi ha més secà que regadiu. En general, però, a tots els municipis hi hauria una pèrdua sostinguda de conreus d'hortalisses, fet que, tot i l'increment de la intensificació del treball de la terra i el creixement de les zones d'hivernacles, podria indicar una baixada en la producció. En comptar, com hem dit, amb poques dades referents a la productivitat, les extensions dels conreus ens poden ajudar a valorar la pèrdua de pes econòmic relatiu dels cultius de la zona. Per Grifoll *et al.* (1980), precisament, els grups de cultiu amb rendiments per hectàrea més elevats, com les hortalisses, tenen poc pes en termes de superfície.

Com es pot observar a la taula 4.6.1.7 de l'Annex, la majoria d'hectàrees d'hortalisses al Delta es localitzen, en la terminologia emprada per l'IDESCAT, en conreus hortícoles¹¹⁸, sobretot a l'aire lliure (les hortalisses en terrenys de conreu, és a dir, junt amb qualsevol altre tipus de conreu no hortícola, com poden ser els cereals, representen un percentatge irrellevant). Mentre que els conreus hortícoles amb protecció baixa (la majoria de regadiu, excepte 300 àrees de cultius el 1982, a Viladecans) han disminuït al llarg del període intercensal 1982–1999 fins, aproximadament, a la meitat, els hivernacles, tant en nombre d'explotacions com en l'espai ocupat, s'han multiplicat per 2 i escaig. Aquest fet pot ser resultat de la pèrdua de sòl agrari, que provoca que molts pagesos optin per intensificar encara més els processos de treball de les seves explotacions. Els hivernacles, que permeten seguir tot o gairebé tot el cicle productiu dels cultius sota cobert, aprofitant la poca terra que queda, suposen un increment dels nivells de producció i representen una salvació per a molts pagesos de la zona. Destaquen, sobretot, a la zona de Gavà i Viladecans: en el conjunt del Baix Llobregat, tal com passa amb els conreus hortícoles en general, els hivernacles es localitzen majoritàriament al Delta.

Per altra banda, Rosés (1989) creu que en el curs dels anys precedents a la dècada dels vuitanta, el panorama comercialitzador va variar substancialment. De fet, diversos autors consideren que fins als anys seixanta la producció hortícola s'encarava cap a l'exportació¹¹⁹. Amb el tancament de fronteres de la CEE, però, el mercat europeu va tallar-se en sec i la comercialització es va dirigir íntegrament cap a Barcelona i rodalia. Cal dir que, a més, durant els vuitanta, es va xocar amb la competència d'altres regions productores de la resta de l'Estat, sobretot Almeria, Múrcia i el País Valencià, que amb un sistema comercialitzador recolzat en un transport ràpid, arribava amb molta facilitat al mercat barceloní. Davant de l'oferta del Baix

---

¹¹⁷ A Sant Boi, si es consideren vàlides les 400 ha d'hortalisses que Rebagliato (1969) atribueix a aquest municipi a la dècada de 1960, no hi hauria hagut pèrdua d'hectàrees d'aquests cultius, globalment, en tot el període 1960–2000.

¹¹⁸ Hortalisses conreades sobre terres on exclusivament es conreen espècies hortícoles. Dins d'aquest concepte es diferencien dues formes de conreu: **a l'aire lliure** (s'exclouen els conreus efectuats sota qualsevol tipus de cobertura, temporal o permanent, i els conreus arenats a l'aire lliure) i **amb protecció baixa** (s'inclouen els conreus protegits per malles tallavents, enconxats, túnels, planters i arenats a l'aire lliure).

¹¹⁹ Codina (1971), Rosés (1989), ICC (1995) o Pomés (2001).

Llobregat, aquestes regions productores ofereixen una regularitat de subministrament estricta i una qualitat i una quantitat constants, cosa que constitueix la principal competència als productes comarcals. Així, vistos aquests desavantatges, l'horticultura del delta del Llobregat es va anar especialitzant en productes de més mal transportar (sobretot pel seu volum), com ara les coliflors, els enciams, etc., els quals no tenien tanta competència. Tanmateix, també produïa bledes, porros i petits tubercles que reclamaven un tipus de cultiu més artesanal, al qual no s'havien abocat les grans zones productores d'hortalisses. Finalment, la producció que s'anava obtenint sota la cobertura dels hivernacles sortia al mercat quan l'arribada de productes d'Andalusia o del País Valencià començava a minvar (un altre handicap seria la diversificació de conreus que practicaven i practiquen normalment les explotacions, tot i que cada vegada s'ha anat tendint més cap a l'especialització). Els pagesos i pageses entrevistats, al capítol 6, expliquen molt bé el context desfavorable per a la comercialització dels productes autòctons.

L'horta del Llobregat tenia, com passa avui dia, una destinació preferencial: el mercat de Barcelona. Almenys un 60% de la producció s'adreçava a Mercabarna als anys vuitanta (aproximadament, la meitat de la producció d'hortalisses provinent de la província de Barcelona, al Mercat Central, és originària del Baix Llobregat)¹²⁰. D'altra banda, la venda directa dels mateixos productors, tant a Mercabarna com als mercats municipals de les poblacions de la comarca i de Barcelona, també se n'emportava una proporció considerable. En general, tota la producció es comercialitzava fresca, excepte una part de la collita de carxofes, que anava cap a la indústria conservera de Múrcia¹²¹ (gràfic 4.6.3).

Com expliquen els mateixos pagesos, però, tot el procés comercialitzador té un aire molt individualitzat. Precisament, aquest fet representaria, segons l'ICC (1995), una dificultat afegida a l'hora de competir amb produccions de regions més allunyades que arriben al mercat amb una organització i agressivitat més grans. Per Rosés (1989), segurament, l'excessiva dependència de Barcelona i l'elevada rendibilitat que proporcionava comercialitzar directament la producció van frenar les possibles iniciatives per establir una organització comarcal cooperativa (en el sector hortícola comarcal només s'havia creat fins aleshores una cooperativa, al Prat). De totes maneres, l'ICC (1995) destaca que, per tal de resoldre els problemes derivats d'un excessiu individualisme, es van crear, als anys vuitanta, algunes cooperatives orientades a la comercialització de la producció, tot i que el 1992 agrupaven encara pocs productors (la constitució del Parc Agrari hauria col·laborat en aquest procés).

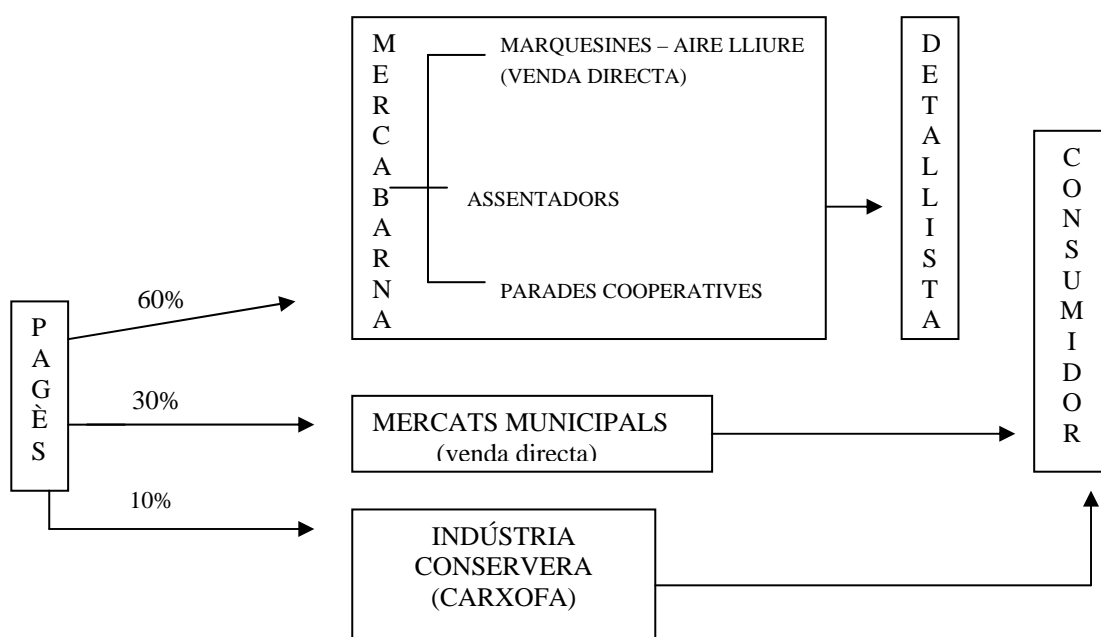
---

¹²⁰ Segons Montasell (1998), però, es considera que, en el conjunt de les comarques de la província de Barcelona, un 40% de les hortalisses provenen del Baix Llobregat, un 40% del Maresme i el 20% restant de la resta de comarques. Aquest 40% provinent del Baix Llobregat suposa unes 40.214 tones, que representen al voltant d'un 10% del total d'hortalisses que entren a Mercabarna, tot i que darrerament se n'ha observat una disminució.

¹²¹ La carxofa es comercialitza fresca d'octubre a març i d'abril a maig-juny és enviada a les conserveres: la replega i la tramesa cap a les indústries es feia bàsicament a través de la Cambra Agrària de Sant Boi i de majoristes del Prat (vegeu foto 6 de l'Annex).

L'estructura de la comercialització que presentem a continuació, pressuposem que encara és vàlida per a l'actualitat, tot i que pot haver augmentat la distribució de productes a través de Mercabarna, en detriment dels altres canals, sobretot de la venda directa. La distribució de les produccions comarcals al Mercat Central, avui dia, es fa bàsicament en tres àmbits: 1) la nau G, ocupada pels pagesos de la comarca, mitjançant les seves agrupacions i cooperatives (vegeu foto 4 de l'Annex); 2) les Marquesines (espai obert on es paga diàriament per utilitzar un espai per a la venda); 3) els assentadors (vegeu foto 5 de l'Annex).

Gràfic 4.6.3 COMERCIALIZACIÓ DELS PRODUCTES HORTÍCOLES (dècada 1980)

Font: Rosés (1989), a partir de la informació del SEA de Sant Boi de Llobregat.

Per altra banda, la producció fructícola obtinguda gràcies al regadiu, es localitzava, principalment, als anys vuitanta, a la zona de la vall (Rosés, 1989)¹²². Pel que fa al Delta, aquesta orientació productiva és menys important. Sant Boi i Viladecans, per exemple, també dedicaven una superfície considerable al fruïter de regadiu, tot i que no significava gaire dins el conjunt de terres agrícoles. Sant Boi dedicava més de 100 ha a les pomeres, una trentena a les pereres i una altra als préssecs (en total, 220 ha dedicades als fruïters, un 24% sobre el total conreat). A Viladecans, les pomeres també eren preponderants, amb 55 ha, seguides en importància per les pruneres, les pereres i els préssecs (174 ha dedicades a fruïters, un 16% sobre el total conreat).

¹²² Als darrers temps, alguns pagesos de la zona s'estan reconvertint, també, cap a la producció hortícola, que dona un nombre de collites més elevat.

Tal com passa amb les hortalisses, la superfície total de fruiters també ha disminuït al Delta els últims vint anys, fins a arribar a tan sols 91 ha el 1999 (taules 4.6.1.8, 4.6.1.9 i 4.6.1.10 de l'Annex). El percentatge de fruiters del Delta amb relació a la resta del Baix Llobregat és molt petit i disminueix al llarg d'aquests tres anys censals: d'un 10% el 1982, es passa a un 8,5% el 1989 i s'arriba a un 7,7% el 1999. Sant Boi, seguit de Viladecans, són els dos municipis on trobem més hectàrees, encara que la informació aportada per Rosés a la pàgina anterior no coincideix amb les dades que proposem de l'IDESCAT a l'Annex sobre aquests dos termes. L'aportació de la resta de municipis és pràcticament nul·la. Rebagliato (1969) atribueix 429 ha de fruiters a Sant Boi a finals de la dècada de 1960: el 1999 s'ha arribat, només, a les 49 ha. La relació entre el secà i el regadiu és més equilibrada que amb les hortalisses.

Com hem dit, Sant Boi és el municipi del Delta amb més extensió de fruiters. Tot i les aportacions contradictòries de Rosés (1989), podem dir, seguint la informació dels tres últims censos apareguda al web de l'IDESCAT, que, l'any 1982, destacaven a Sant Boi 39 ha de pomeres (regadiu), 25 ha de pereres (regadiu), 20 ha de presseguers (secà i regadiu), 49 ha de cirerer i guinder (secà) i 44 ha de prunera (regadiu). A Viladecans, van arribar a 28 ha de cirerer i guinder aquest mateix any. Però Sant Boi no només va ser el terme amb més superfície de fruiters del Delta i, segurament, el més productiu, també va ser el que va reunir més hectàrees de prunera del Baix Llobregat i, pel que fa a les pomeres, es va situar, amb dues hectàrees menys, només per darrere de Sant Feliu. També era el municipi del Delta que tenia més arbres en disseminat¹²³ (a la comarca ho era, de lluny, Sant Feliu).

L'any 1989, la situació proporcional de fruiters i les seves varietats als municipis del Delta es manté estable respecte al cens anterior. Només augmenten la seva presència a Viladecans en 15 ha. Destaquen, a Sant Boi, 20 ha de pomeres (regadiu), les mateixes que a Sant Feliu, però, menys que a Sant Joan Despí; 15 ha de pereres (regadiu), 20 ha de presseguers (la majoria de regadiu), 35 ha de cirerers i guinders i 34 ha a Viladecans (sobretot de secà)... 36 ha de prunera (regadiu) a Sant Boi i 10 ha a Viladecans (aquest any, de totes maneres, Santa Coloma de Cervelló, amb 52 ha, supera Sant Boi pel que fa a aquest darrer cultiu).

Finalment, el 1999, només Gavà augmenta les hectàrees de fruiters doblant-ne la quantitat: passa de 3 a 6 ha. La minva d'hectàrees és considerable en totes les espècies de fruiters. Només queden 4 ha de pomera (regadiu) a Sant Boi i 2 ha a Gavà (a Sant Joan Despí hi ha, amb 19 ha, la màxima extensió de la comarca, que reuneix un total de 59 ha), 2 ha de perera (regadiu) a Sant Boi i a Viladecans, 4 ha de presseguer a Sant Boi i 2 ha a Gavà i a Viladecans, 21 ha de cirerer i guinder (secà) a Sant Boi i 19 ha a Viladecans. I, també, 14 ha de prunera (regadiu) a Sant Boi i 5 ha a Viladecans.

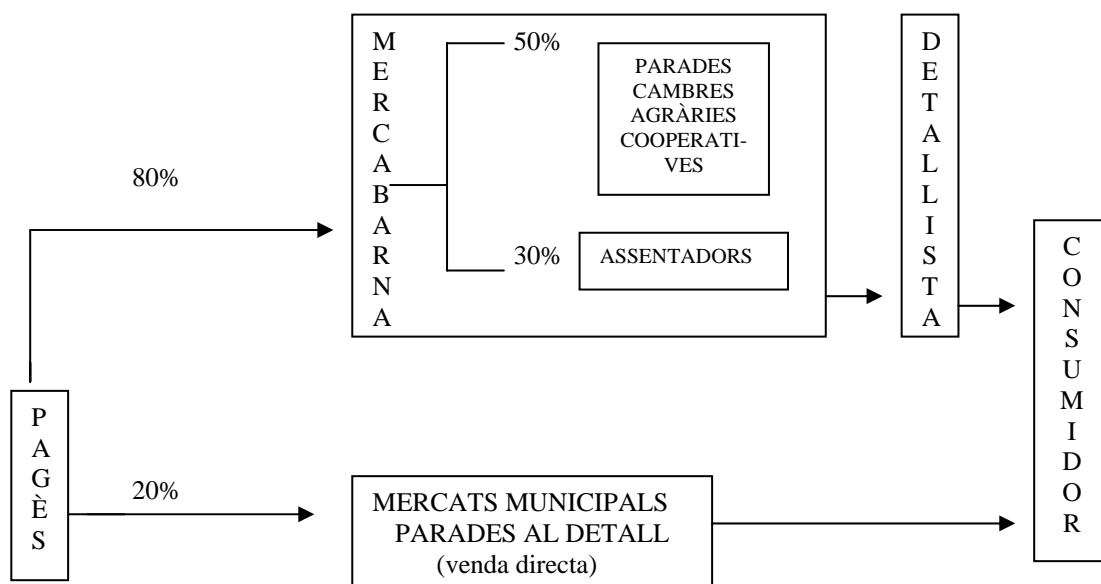
---

¹²³ Fora de la plantació regular, aïllats. Epígraf present al cens agrari de 1982, que ja no apareix a partir de 1989 (IDESCAT).

De manera que les produccions de fruita de la comarca no tenen gaire importància davant les vastes produccions de les regions fructícoles de Lleida i Girona. Així, l'any 1998, hi havia sols 6.516 ha de fruiters a la província de Barcelona respecte a les 152.227 ha del conjunt de Catalunya. I es van produir només 42.183 tones de fruita a Barcelona, mentre que a la província de Lleida es va arribar a les 790.849 tones¹²⁴. A més, la participació del Delta, com hem vist, és poc important. L'any 1984, per exemple, les 13.734 t de pomes del Baix Llobregat només representaven el 3% de la producció catalana, i les 8.758 t de peres, el 4%. Els préssecs, però, assolien més d'un 7%, amb una collita de 12.073 t. Només destacaven les prunes: la producció comarcal suposava dos terços del total català.

Les cambres frigorífiques regulen la comercialització de la fruita i permeten una venda esglaonada de la producció. En el següent gràfic s'observa com s'organitza a grans trets la comercialització, sistema sobretot vàlid per a la Vall Baixa, on les produccions són més importants i l'estructura productiva està molt més orientada cap a aquests cultius que no pas al Delta. En aquest sector, però, el pagès també treballa d'una forma molt individualitzada i li ha costat d'agrupar-se en cooperatives. Precisament, Pomés (2001) creu que la davallada de les exportacions va comportar la crisi de les cooperatives de la comarca, que encara perdura avui dia, quan la pagesia està greument amenaçada.

Gràfic 4.6.4 COMERCIALIZACIÓ DELS FRUITERS DE REGADIU (dècada 1980)

Font: Rosés (1989), a partir de la informació del SEA de Sant Boi de Llobregat

¹²⁴ Dades del document *Estadístiques agràries i pesqueres de Catalunya*. 1998, publicat pel DARP.

La informació aportada per l'ICC (1995) pel que fa a la comercialització, no varia gaire respecte del que ens diuen Rosés (1989) o Pomés (2001). Pel que fa als canals de distribució, però, els percentatges canvien una mica dels proposats per Rosés, potser perquè l'ICC, a diferència d'aquest autor, es refereix a la dècada dels noranta i al conjunt de la producció agrícola: la venda a l'engròs continuaria predominant (75%), amb un 65% a través de Mercabarna (amb intermediaris o sense); a molta distància, el Mercat Central de la Mancomunitat Sabadell-Terrassa (10%) constiuiria el segon punt de comercialització a l'engròs.

En una proporció força menor, part de la producció hortofructícola, tal com proposa el mateix Rosés, seria canalitzada cap a la venda directa al detall (20%) en els mercats municipals barcelonins i en els mercats i botigues de la comarca. Altres destinacions menors que també es destaquen a l'*Atlas comarcal* (1995) són la indústria conservera de Múrcia, a la qual es venen carxofes i, a petita escala, l'exportació (bàsicament de cireres i préssecs). Pel que sembla, almenys una part de la producció del Delta ha obtingut una denominació de qualitat o d'origen, distintius amb què es comercialitza, com és el cas de "Pollastre i Capó del Prat"¹²⁵ (1987). El Delta també participaria, encara que en menor grau, en la denominació de "Cireres del Baix Llobregat" (1984).

Finalment, el pes de la ramaderia dins l'activitat agrària comarcal ja era molt minsa vint anys enrere (en el context d'una agricultura periurbana es fa difícil el desenvolupament del sector ramader, ja que vol més que una dedicació a temps parcial). Segons Rosés (1989), però, l'únic municipi on la ramaderia assolia una importància més o menys remarcable era el Prat, a la zona deltaica, que tenia un 25% dels caps de bestiar boví de la comarca i un 60% de l'oví. Al Prat encara hi havia ramats d'ovelles fa vint anys que aprofitaven els ermots i la vegetació de les vores del riu, però ja aleshores es feien cada vegada més inusuals, perquè encara que l'explotació ovina té poca importància, es tendia a l'estabulació i a la cria intensiva d'aquest bestiar. Amb tot, molts municipis en conservaven l'any 1982 cert nombre de caps, tot i que era un ramat que amb prou feines servia per a l'autoconsum de la població. L'explotació bovina era important a Abrera, que concentrava més del 40% de la cabana comarcal. Però junt amb el sector porcí i l'aviram, seguien la tònica del poc pes de la ramaderia en el conjunt comarcal¹²⁶.

En definitiva, així doncs, la ramaderia al Delta és poc important. Ja hem dit que a principis del segle XX, la regió va deixar de costat una possible vocació ramadera (Rebagliato, 1969). L'ICC (1995) també ressalta que el Baix Llobregat no ha estat mai una comarca pròpiament ramadera i, els darrers temps, encara menys. S'atribueix aquesta decadència a la manca d'un bon condicionament: l'impacte ambiental i sanitari de les granges en una zona tan

---

¹²⁵ Denominació que inclou nou municipis de la comarca, entre els quals hi ha els cinc municipis del Delta.

¹²⁶ Cal destacar, però, els galls i les gallines de pota blava del Prat, que ja anomenen Rebagliato (1969) i l'ICC (1995), aquest darrer com a pollastre i capó de raça catalana del Prat, criats reglamentàriament de forma tradicional, per la qual cosa la seva població seria més aviat reduïda (uns 3.000 caps).

densament poblada no l'afavoreix. Només el bestiar oví i cabrum trobaria un medi adequat per alimentar-se en les planes regables del Delta i de la Vall Baixa a partir de les restes de plantacions d'hortalisses de regadiu. Segons l'ICC, el bestiar vacum es localitza en un 68% a Abrera i Torrelles, mentre que el porcí en un 38% a Gavà, i la resta, pràcticament, a Sant Esteve Sesrovires, Viladecans i Olesa. El bestiar oví, el més important de la comarca, es troba en un 69% al Delta i a la Vall Baixa, on assoleix una densitat de 58,57 caps/km². Mentre que la densitat mitjana de Catalunya és de 30 caps/km quadrat, la de la comarca se situa en 35 caps/km² (en nombres relatius, així doncs, destaca la importància de l'oví a la comarca). Per acabar, només cal dir que la producció ramadera anual al Baix Llobregat és d'uns 500 milions de pessetes (aproximadament 30.120 euros). A l'Annex, es presenten tres taules (4.6.1.11, 4.6.1.12 i 4.6.1.13) amb el nombre de caps de bestiar per espècies als tres últims anys censals, als cinc municipis del Delta. En general, sorprèn que el nombre total de caps de bestiar del Delta augmenti, amb un nombre destacat d'ovins i aviram sobre la resta. Tot i que les dades de l'IDESCAT que presentem no coincideixen amb Rosés (1989), podem dir, en línies generals, que, en el període 1982–1999, l'oví, l'aviram, el cabrum i el porcí augmenten al conjunt del Delta, mentre que el boví disminueix.

En definitiva, com a conclusió a aquest subapartat, cal tenir present que hi ha hagut al llarg de les últimes dècades una especialització hortícola als municipis de Castelldefels, Gavà i el Prat, i una especialització fructícola a Sant Boi i Viladecans, tot i que proporcionalment, als darrers anys, els conreus d'hortalisses s'han anat imposant al conjunt del Delta en detriment dels fruiters. Tot i així, encara que, fruit d'aquesta anàlisi, pugui semblar que el sector agrícola estigui immers en una recessió insalvable a la zona, Montasell (1998) remarca que la productivitat agrària de la comarca és una de les més elevades de Catalunya i del conjunt de l'Estat¹²⁷.

4.6.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

A finals del segle XIX, s'incia el debat a França entre els defensors del proteccionisme per una banda i del lliurecanvisme per l'altra. De fet, una de les fites que es plantejava l'agricultura francesa a principis del segle XX era assolir l'autosuficiència alimentària (Gervais *et al.*, 1976). Es creia que l'activitat agrícola no estava prou mecanitzada i que no utilitzava suficientment els mitjans moderns (adobs químics, pesticides...). Després, les dues grans guerres

---

¹²⁷ Amb referència a les UDE (Unitats de Dimensió Econòmica, equivalents a 962 euros, aproximadament), el Baix Llobregat supera les 10 unitats, i es tracta, segons Montasell, d'una comarca amb una de les agricultures més consolidades, més productiva i amb rendibilitats superiors a la mitjana de Catalunya. Si la rendibilitat es valora per unitats de superfície (UDE/SAU), el Baix Llobregat presenta una ràtio de 3,2 UDE. Al Baix Llobregat serien els cultius hortícoles els que donarien una rendibilitat major per explotació, amb 20,54 UDE. La productivitat (PIB anual sector/nombre d'ocupats anuals del sector) o rendiment per unitat de temps al sector agrari, se situa al conjunt de Catalunya al voltant de 2,3 milions/actius per any de PIB i en 3,6 milions per al Baix Llobregat, fins a arribar a un nivell semblant al d'altres sectors productius.

i, un cop finalitzats els conflictes, la mecanització i la intensificació agràries semblen imparables, encara que l'agricultor francès, sobretot el petit productor, és fidel al seu caràcter estalviador i poc emprenedor, segons Gervais *et al.* De totes maneres, la mentalitat empresarial s'anirà fent el seu lloc en el teixit agrari, tot i el caràcter autàrquic de moltes petites explotacions que no són absorbides pel sistema econòmic capitalista fins molt més tard, tal com assenyala Servolin (1977). Aquest mateix autor es refereix a la consideració especial que rep la pagesia francesa de part dels àmbits polítics i econòmics dominants a França: s'ha volgut mantenir gairebé fins als nostres dies la relativa autarquia, independència i el caràcter tradicionalista del món agrícola francès, com un valor que la política agrícola no podia modificar, cercant només a protegir-lo i facilitar-ne el funcionament. Aquesta seria, de fet, la raó fonamental de l'estatus específic de la pagesia francesa (Servolin, 1989), que tant s'admira des d'altres països (com ara el nostre): considerar la pagesia i l'agricultura com un món a part.

Durant la Segona Guerra Mundial, tal com va passar a Espanya durant la Guerra Civil, fruit de l'afebliment de l'economia nacional, també van desenvolupar-se els mercats negres a França. Després de la barbàrie nazi, el país es reorganitza i s'entreu la possibilitat de compatibilitzar el comerç exterior amb el proveïment dels mercats interns, superant la lògica de l'estalvi pròpia de la pagesia tradicional. I això només serà possible mitjançant una modernització en tots els àmbits del món agrari i de la inserció de l'agricultura en el conjunt del sistema productiu. Amb la primera crisi de sobreproducció de 1953, els preus s'enfonsen, i amb aquesta crisi desapareixen els vestigis de l'antic sistema agrícola i s'inicia l'aplicació d'una política agrícola moderna (Servolin, 1989)¹²⁸. Segons Gervais *et al.* (1976), de fet, entre 1950 i 1975 l'agricultura francesa va canviar més del que ho havia fet entre les acaballes del segle XIX i el final de la Segona Guerra Mundial, i el 1974 ja se situava en segon lloc en volum d'exportacions mundials, només darrere dels Estats Units (tot i que a molta distància)¹²⁹. En aquest sentit, la producció de cereals esdevenia cabdal, també per alimentar el bestiar. I fruit de les revolucions tecnològiques que hem explicat al subapartat anterior, la mecanització i la intensificació agrària, amb l'ús de pesticides i de varietats seleccionades i genèticament modificades, han permès un gran increment de les produccions tot i la reducció de la mà d'obra¹³⁰. Les lleis per al desenvolupament del sector agrícola eren impulsades des del govern, encara que no tots els agricultors en van sortir beneficiats: només van sobreviure les explotacions més ben preparades, més innovadores (Servolin, 1989). De totes maneres, per al cas francès, Gervais *et al.* (1976) es refereixen a un desajust important en el si de l'economia provocat pel paper de l'agricultura: el 1974, un 11% dels treballadors eren agricultors, però el valor monetari de les seves produccions no sobrepassava el 6% del PIB (p.155).

---

¹²⁸ Sobre aquesta temàtica, cal fer esment, també, de l'obra de Vigreux (1970): *Les crises du monde rural*.

¹²⁹ Klatzmann (1978) també en fa referència.

¹³⁰ Sobre aquests aspectes, vegeu, també, Klatzmann (1978, p.79-94).

Així doncs, segons Miquel (2001, p.273–274), es pot dir que el 1962 França és al principi de la modernització de la seva agricultura. El país pretén cremar etapes per produir més i més barat, i desenvolupar alhora la indústria agroalimentària. Els mecanismes compensatoris de Brussel·les faciliten alhora als agricultors francesos la conquesta dels mercats d'altres continents, gràcies a la garantia dels preus que fan possible la venda a ultramar, a preus més baixos per mantenir ingressos estables. En un primer moment, en definitiva, l'entrada de l'agricultura a la Comunitat Europea rellança el productivisme i provoca un augment massiu dels rendiments. Amb la crisi del petroli de la dècada de 1970, però, es busquen noves fórmules productives: els excedents alimentaris generats i la crisi ecològica impliquen un canvi d'horitzó a les explotacions.

No es pot produir infinitament sense tenir en compte els preus i les oscil·lacions de l'oferta i la demanda. El progrés agrari, entès com una cursa vers l'infinit que implica innovacions i inversions de capital constants, amb el consegüent endeutament dels agricultors, comença a ser qüestionat (Klatzmann, 1978). De fet, la primera crisi del petroli, el 1974, seguida d'una segona crisi cinc anys més tard, obliga les economies europees a revisions dràstiques sobre el seu funcionament. L'augment de l'atur i l'alentiment de l'expansió es tradueixen en una minva del consum que afecta molt el món agrícola. Així doncs, el productivisme capitalista és al punt de mira. L'agricultura, com la resta de sectors econòmics, és objecte d'ajustos dramàtics als mercats, i l'Estat té pocs mecanismes per intervenir. En aquest context, els agricultors han d'adaptar les seves butxaques a la crisi, comprar menys maquinària, emprar el parc existent i reduir el consum de fertilitzants. El preu del petroli es multiplica per quatre, el cost de l'energia augmenta... L'increment d'un 50% del preu dels fertilitzants provoca, també, com a reacció, una disminució d'un 25% del seu consum. Al següent apartat veurem com tots aquests factors han repercutit en la PAC i les seves reformes. Els nous desafiaments de la globalització, de fet, han empès la França a convertir-se en un país exportador, capdavanter en la producció d'aliments, en part per pal·liar el greu problema de la fam al món (Klatzmann, 1978).

Per començar, de totes maneres, per tenir una idea de com podien ser les terres dels voltants de Toulouse farà uns cent anys, ens remetrem de nou a les paraules de Miquel (2001, p.85–86): “la *terre forte* dels voltants de la Garona no està només consagrada als monocultius de cereals, sinó que forneix amb abundància els molins de Toulouse instal·lats després de l'Edat Mitjana al riu efervescent. Els pagesos practiquen una policultura rica, al voltant de granges construïdes amb tàpies i totxanes roses, recobertes de teules romanes, sota l'ombra de plàtans o pins. Els masovers del sud-oest fan mans i mànigues. Les dones engreixen les oques i els ànecs, creen jardins al voltant de cada borda, cullen violetes que es venen a Toulouse, cullen les prunes a les hortes d'Agen que forneixen 40.000 tones de prunes, s'empastifen les mans esporgant, amb els seus fills, les plantes dels camps de tabac. Els homes treballen la terra amb l'ajuda del

tir de grans bous gascons, veremen les vinyes i seguen el blat a les seves petites possessions. Tot és possible en aquesta terra fèrtil i assolellada, en aquesta Andalusia fabulosa dels comtes de Toulouse. En aquest país de xauxa, hom s'alimenta dels productes de la granja, però la collita és prou abundant com per dur-la en gran part cap a Toulouse. Els compradors l'adquireixen al canal de Midi, proveït de les aigües de la Muntanya negra des del segle XVII gràcies als càlculs empírics de Riquet, recaptador de gabelles i ignorant de la física. Els seus treballs han permès l'enriquiment dels terrenys de ribera gràcies a la fàcil comercialització dels fruits de la *terre forte*".

Deixant la literatura mistificadora de Pierre Miquel a part, de temps passats de bucolisme agrícola que potser no han existit mai, val a dir que al cens agrari francès, a partir de 1979, apareixen bastantes dades relatives a la superfície agrícola en hectàrees dels diferents cultius. De moment, ens cenyirem a aquesta informació, ja que com passa per a l'Àrea 1, és difícil quantificar les produccions netes en tones de cada producte. Tanmateix, abans de continuar, inclourem dades relatives a la producció obtinguda al conjunt del departament de l'Haute Garonne (taula 4.6.2.1). Extrapolant aquestes xifres, ens podrem fer una idea del que passa a l'àrea d'estudi, tot i que a les comunes escollides hi trobem una activitat hortícola destacada que no deixa de ser minoritària a un departament centrat bàsicament en les grans extensions de cereals.

Taula 4.6.2.1 PRODUCCIONS A L'HAUTE-GARONNE L'ANY 2003 (10 quintars (q) = 1 tona)

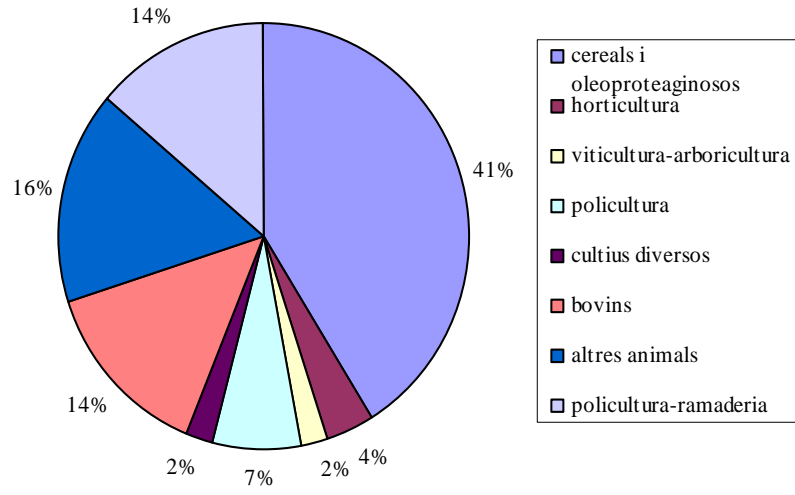
Blat tendre	1.282.250 q	Tabac	375 q	Ovins	97.660 caps
Blat dur	2.163.000 q	Lavanda	240 kg d'essència	Equins	5.520 caps
Ordi	366.780 q	Patates	6.480 q	Gallinacis	428.000 caps
Civada	18.700 q	Total cireres	600 q	Ànecs	159.000 caps
Blat de moro en gra	2.083.400 q	Total préssecs i altres	9.905 q	Oques	6.000 caps
Blat de moro en llavor	22.000 q	Total prunes	1.265 q	Galls dindis	28.000 caps
Total blat de moro	2.105.400 q	Total peres	2.630 q	Pintades	48.000 caps
Sorgo	362.100 q	Total pomes	59.600 q	Coloms	5.000 caps
<i>Triticale</i>	64.680 q	Nous	30 q	Total conills	32.000 caps
TOTAL CEREALS	6.385.585 q	Avellanes	15 q	Total ous de gallina	19.080.000 ous
Colza	101.190 q	Kiwis	11.650 q	Llet vaques	1.127.590 hl
Gira-sol	1.140.000 q	All en verd	425 q	Llet d'ovella	380 hl
Soja	307.000 q	All en sec	7.500 q	Llet de cabra	5.170 hl
TOTAL OLEAGINOSOS	1.548.190 q	Maduixes	600 q		
Faves	11.660 q	Melons	3.360 q		
Pèsols	203.000 q	Pèsols petits	135 q		
TOTAL PROTEAGINOSOS	215.410 q	Mongeta verda	7.000 q		
Total cols, arrels i tubercles	87.000 q	Blat de moro dolç	3.150 q		
Blat de moro de farratge i ensilat	990.000 q	Pèsols secs	2.700 q		
TOTAL FARRATGES	1.069.800 q	Total vinyes	2.287 q		
TOTAL PRATS ARTIFICIALS	581.600 q	Total vins	84.038 hl**		
TOTAL PRATS TEMPORALS	773.900 q	Bovins	124.379 caps		
TOTAL STH*	1.118.800 q	Porcins	16.745 caps		
CONJUNT (PRATS + STH)	2.474.300 q	Caprins	3.570 caps		

FONT: elaboració pròpia a partir d'AGRESTE-*Statistique Agricole Annuelle (SD)*.

**Superficie toujours en herbe* (superfície sempre en herba)./ **Hectolitres.

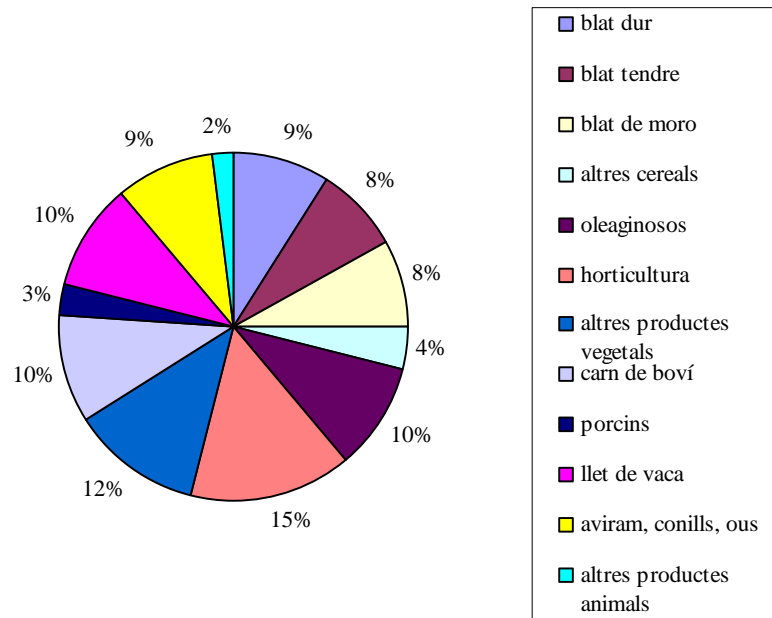
Els gràfics que incloem tot seguit (4.6.5 i 4.6.6) ens ajudaran a copsar la distribució de la producció per explotacions i el percentatge de les diferents produccions en la seva comercialització al departament de l'Haute-Garonne.

Gràfic 4.6.5 REPARTICIÓ DE LES EXPLOTACIONS AGRÍCOLES DE L'HAUTE-GARONNE PER OTEX* EL 1995

Font: Luciani (1998), a partir d'Agreste, enquesta d'estructura 1995.
 *OTEX: Orientation Technico Economique d'Exploitation.

Gràfic 4.6.6 PERCENTATGE DE LES DIFERENTS PRODUCCIONS EN LA COMERCIALIZACIÓ AGRÍCOLA DE L'HAUTE-GARONNE (1996)

Font: Luciani (1998) a partir de dades del SCEES, 1996.

Sobre la qüestió de la producció i la comercialització a l'Àrea 2 cal tenir molt present el treball de Luciani (1998), que ja hem citat amb anterioritat. Segons aquesta autora, els cereals i oleoproteaginosos representen el 41% de les explotacions agrícoles de l'Haute-Garonne a l'*Enquesta d'estructura* de 1995, i, referint-se a dades d'*Agreste* de 1997, el 63,3% de la SAU el 1996–1997. L'evolució recent es caracteritza per una substitució dels cereals pels oleaginosos, amb una forta correlació entre l'evolució de les superfícies i la suma dels ingressos per hectàrea. Les produccions més a l'alça serien el gira-sol¹³¹, que esdevé el principal cultiu del departament, i la soja. Luciani assenyala que els cultius extensius constitueixen el 38% del valor de les produccions agrícoles departamentals el 1996. L'Haute-Garonne figura entre els cinc primers llocs a nivell nacional en la producció de soja, blat dur, sorgo i gira-sol. Segons Luciani, referint-se a l'*Enquesta d'estructura* de 1995, el 30% de les explotacions estan especialitzades en la ramaderia, de les quals un 10% en bovins per a carn (cal afegir-hi les explotacions amb policultius ramaders, un 14% de les explotacions el 1995). Tot i que el nombre de caps de bestiar més o menys s'ha estabilitzat, el sector ramader experimenta una disminució important del nombre de productors d'ençà de 1993, fet que provoca una concentració de les explotacions. La ramaderia, així doncs, es troba, tot i que en fem esment, fora de la zona d'estudi, a la part sud del departament d'Haute-Garonne, sobretot als Vessants de Gascogne fins a Volvestre. Els ovins i caprins són també molt presents a la zona dels Pirineus Centrals, on la ramaderia és l'orientació tecnicoeconòmica majoritària de les explotacions. Però anant directament a allò que més interessa d'aquest apartat, amb referència estricta a l'Àrea 2, cal assenyalar que els cultius vegetals especialitzats només representen el 6% de les explotacions agrícoles (Luciani, 1998).

Aquestes explotacions especialitzades es localitzen efectivament a les valls situades al nord de Toulouse. L'horticultura, que reagrupa els cultius d'horta, la floricultura i les tasques de planter, ocupa, segons Luciani, la zona periurbana del nord-oest de Toulouse, als al·luvions de la Garona, mentre l'arboricultura i la viticultura es troba quasi exclusivament al Frontonnais (també al nord de la ciutat, però una mica més enllà). Fruit del seu fort valor afegit, les verdures fresques representen el 16% de les ventes agrícoles, fet que mostra la importància econòmica d'aquest tipus de producció (Luciani, 1998). Així doncs, veiem que l'agricultura de l'Haute-Garonne està orientada majoritàriament vers les produccions vegetals, en les quals trobem a la vegada la preponderància pel que fa a superfícies i de valor econòmic. Les produccions agrícoles es caracteritzen pel creixement dels oleaginosos i per la concentració de caps de bestiar bovins i ovins. Cal dir que l'heterogeneïtat geogràfica del departament provoca una distribució de les produccions agrícoles en el territori (vegeu, en aquest sentit, el capítol 3).

---

¹³¹ Sembla que el gira-sol s'ha implantat també per les seves qualitats paisatgístiques (al territori del SICOVAL, precisament, es valora l'agricultura per la qualitat que aporta a l'entorn, en un àmbit que es distingeix pels serveis d'oci que dona als habitants de l'Àrea Urbana de Toulouse).

Esquemàticament, en definitiva, es pot afirmar que els grans conreus extensius se situen a les dues terceres parts del nord del departament i la ramaderia al sud. L'arboricultura i la viticultura també es troben al nord, com hem dit, a la regió de Fronton. I, finalment, només dir que, tot i la seva relativa poca presència, l'horticultura, com a producció amb un alt valor afegit, constitueix l'eix agrícola bàsic de l'àrea d'estudi seleccionada.

Els cultius hortícoles ocupen prop de 3.000 ha a l'Haute-Garonne, superfície que, segons Luciani (basant-se en dades del DDAF¹³² de l'Haute-Garonne de 1997), ha romàs estable des de 1992. Les principals produccions hortícoles (en superfície ocupada) són, en primer lloc, els enciams (quasi un 25% del total), seguits de les cols, els porros, l'all i la mongeta verda (vegeu taula 4.6.2.2).

Taula 4.6.2.2 SUPERFÍCIE DELS PRINCIPALS CULTIUS HORTÍCOLES DE L'HAUTE-GARONNE EL 1997

Cultius	Superfície
Enciams diversos	767 ha
Cols diverses	365 ha
Porros	300 ha
Alls	222 ha
Mongeta verda	200 ha
Pastanagues	190 ha
Cebes diverses	170 ha
Raves	150 ha
Altres	640 ha
TOTAL	3.004 ha

FONT: Luciani (1998), a partir de dades del DDAF d'Haute-Garonne, 1998.

La superfície mitjana de les explotacions hortícoles de les catorze comunes que Luciani ha estudiat¹³³ varia, d'un lloc a l'altre, d'entre 1 a 11 hectàrees. Aquesta variabilitat seria fruit dels diferents tipus d'horticultura que hi trobem. En aquest sentit, Luciani proposa quatre tipologies:

- a) **Tipologia 1:** explotacions especialitzades en una o dues espècies hortícoles a l'aire lliure, com la pastanaga, el porro, la patata... Són produccions amb una sola collita per parcel·la i any (sistema extensiu), que poden ser molt mecanitzades.
- b) **Tipologia 2:** explotacions de cereals que fan horticultura com a complement, ja sigui en rotació en parcel·les irrigades, ja sigui en parcel·les específicament seleccionades.

¹³² Direction Départementale de l'Agriculture et de la Forêt.

¹³³ Toulouse, Launaguet, Aucamville, Fenouillet, Saint-Alban, Gagnac, Lespinasse, Saint-Jory, Blagnac, Beauzelle, Seilh, Merville, Grenade i Ondes (210 horticultors, un terç dels que hi ha a l'Haute-Garonne). Així doncs, Luciani inclou al seu estudi quatre de les comunes de l'Àrea 2 (Saint-Jory, Blagnac, Merville i Grenade), tret d'Aussonne. Segons aquesta autora, les comunes més orientades en l'horticultura serien precisament Saint-Jory, Toulouse, Merville, Grenade i Blagnac. No és, per tant, una coincidència, la nostra elecció per l'Àrea 2.

- c) **Tipologia 3:** explotacions hortícoles tradicionals, de superfície més reduïda (4.000 m² a 3 ha), que produeixen diferents espècies amb rotacions més freqüents durant l'any: enciam, ceba, tomàquet l'estiu, api, espinacs o porros l'hivern, per exemple. És una horticultura a l'aire lliure intensiva.
- d) **Tipologia 4:** explotacions d'horticultura intensiva en hivernacles.

Segons Luciani (1998), la quarta tipologia d'aquesta classificació no és majoritària a les comunes estudiades. Els hivernacles els trobem sobretot a Saint-Jory i a les comunes més properes de Toulouse, on s'associen a explotacions de la tipologia 3. La tipologia 1 es troba sobretot a la zona dels Ramiers, a Blagnac, on els cultius hortícoles extensius a l'aire lliure van lligats a una superfície equivalent de cereals per assegurar una rotació anual de les parcel·les. A Seilh, Beauzelle, Merville, Grenade i Ondes, els horticultors són principalment productors de cereals. Produeixen verdures a l'aire lliure de manera extensiva, però tracten de diversificar els cultius: mongeta verda, coliflors, apis naps, patates, etc.

A continuació, analitzarem, com hem dit, les dades contingudes a les taules del cens agrari francès referents a la superfície dels cultius, per fer-nos una idea de conjunt de quines són les produccions predominants al llarg del període 1970–2000. El punt de partida hauria de ser la idea que l'agricultura periurbana està en crisi generalitzada o almenys en procés de reconversió, tant a l'Àrea 1 com a l'Àrea 2. D'aquí la davallada en el nombre d'explotacions i la minva de la població activa agrària. És partint d'aquesta premissa que cal analitzar, també, els censos francesos.

Les explotacions de cereals¹³⁴ a l'àrea d'estudi (taula 4.6.2.3 de l'Annex), no cal dir-ho, han disminuït. La davallada és homogènia i generalitzada a totes les comunes i al conjunt de l'Àrea 2: es passa de 436 explotacions el 1970 a 146 l'any 2000. La superfície destinada als cereals també va a la baixa globalment (de 4.775 ha el 1970 a 3.223 el 2000), però es constata una inflexió positiva a Blagnac el 1988 i a Grenade, Merville i Saint-Jory el 1979. Destaca el cas de Grenade, on, segons el cens, hi havia més superfície de cereals el 2000 que no pas el 1970. A la taula 4.6.2.4 de l'Annex veiem que l'evolució de la superfície farratgera principal (aquella que ocupa el sòl durant un període que va d'una campanya agrícola fins a un màxim de cinc anys, inclosos els cultius amb llavor de 1970 i 1979) és la mateixa: es passa de 180 explotacions el 1970 a sols 26 a tota l'Àrea 2. Pel que fa a la superfície, augmenta el 1979 respecte al 1970 (sobresurt el cas de Grenade), però als censos següents la davallada és significativa, passant de les 747 ha de 1970 a sols 260 ha pel conjunt de l'àrea d'estudi. Tot seguit, a la taula 4.6.2.5 de l'Annex, amb les pastures o superfície sempre en herba (STH, *surface toujours en herbe*), és a dir, aquells camps on creix l'herba de forma natural o on s'ha

---

¹³⁴ Quan ens referim al cens agrari francès, entenem per cereals aquells que són cultivats pel gra o la llavor (s'exclou els cultius de cereals que són collits amb la planta sencera).

plantat en un període anterior a cinc anys, s'observa una tendència similar. Es passa de 221 explotacions el 1970 a sols 22 el 2000, i de 554 ha el 1970 a sols 160 el 2000. Per comunes, observem un lleuger increment el 1988 a Aussonne, i el 1979 a Grenade i Saint-Jory.

La taula 4.6.2.6 de l'Annex (cultius industrials)¹³⁵ mostra una evolució paradoxalment diferent. El creixement en el nombre d'explotacions és espectacular el 1988 respecte 1979, passant de sols 23 unitats a 144 a tota l'Àrea 2 (l'any 2000 torna a disminuir lleugerament aquest valor, quedant en 97 explotacions). Per comunes, la tendència és similar, encara que a Grenade i Saint-Jory, el nombre de 1979 és inferior al de 1970. Pel que fa a la superfície, segueix el mateix cicle (augment el 1988 respecte al 1979 i 1970, i estabilització al 2000), passant de 124 ha el 1970 a 1.055 el 2000. Per comunes, trobem que a Merville i Saint-Jory, hi ha un retrocés el 1979 respecte el 1970. Grenade seria el terme on trobaríem més hectàrees d'aquests tipus de cultius l'any 2000 (461 ha). La taula 4.6.2.7 de l'Annex mostra un recorregut irregular i poca presència dels cultius de llegums secs i protegítics a l'àrea d'estudi (entenem que els llegums secs són cultivats pel seu gra, utilitzat en l'alimentació humana o animal —proteginosos— o bé com a llavor). Es passa de 45 explotacions amb aquest tipus de cultius el 1970, a sols una el 1979, 16 el 1988, fins a atènyer les 22 explotacions del 2000. Per comunes, destaquen Merville i Saint-Jory. Curiosament, hi ha més superfície a l'Àrea 2 d'aquests conreus el 1988 i el 2000 (s'arriben a les 134 ha) que no pas el 1970, quan hi havia moltes més explotacions que s'hi dedicaven.

Pel que fa a la taula 4.6.2.8 de l'Annex, que exposa els resultats obtinguts per a les hortalisses i flors¹³⁶, veiem que el nombre d'explotacions segueix una línia descendent-ascendent, amb els valors següents: 389 (1970), 98 (1979), 227 (1988), 70 (2000). Aquesta evolució també es plasma comuna per comuna. Destaca el cas de Saint-Jory, com a terme específicament hortícola que queda a molta distància en nombre d'explotacions (127 el 1988) i superfície ocupada (135 ha el 1970, 189 ha el 1988) de la resta de comunes. De totes maneres, a l'any 1970, hi havia una presència relativament important d'explotacions hortícoles a tota l'àrea d'estudi, amb superfícies prou destacables a diverses comunes, com és el cas de Blagnac (103 ha), on, segons el cens, no hi hauria cap explotació d'aquest tipus l'any 2000. Com veurem al capítol 6, tanmateix, en aquesta recerca s'ha trobat diversos pagesos de la zona inundable de Ramiers, a Blagnac, a la riba de la Garona, agricultors que encara estan en actiu.

La taula 4.6.2.9 de l'Annex mostra que les explotacions i la superfície de vinya¹³⁷ s'apropen a tota l'Àrea 2 pràcticament a la desaparició: de 346 explotacions i 282 ha el 1970, es

---

¹³⁵ Es considera cultius industrials la remolatxa sucrera, els cultius oleaginosos, els tèxtils, el llúpol, el tabac, les plantes medicinals, les llavors de gra (incloses les llavors farratgeres el 1988)...

¹³⁶ Cultivades amb tècniques hortícoles a l'aire lliure o en hivernacles. Les hortalisses inclouen els espàrrecs, maduixes, blat de moro dolç, melons, patates per la fècula i el planter (les patates per a consum familiar també s'inclouen als censos de 1970 i 1979). Pel que fa a les flors o plantes ornamentals, s'inclou el planter herbaci i s'exclou els planters ornamentals llenyosos.

¹³⁷ Es consideren plantacions de vinya tant les que estan en actiu com les inactives, tant per a la bóta com per a la taula. Les vinyes amb empelts, els planters vitícoles i els guarets de vinya queden exclosos.

passa a 7 explotacions i 3 ha el 2000. Per comunes, sobresurt el cas de Grenade. Val a dir, però, que els cultius de vinya no són característics d'aquesta Àrea 2. Cal anar fins a la propera zona de Fronton per trobar un sector vitivinícola fort. Tot seguit, a la taula 4.6.2.10 de l'Annex es presenten el que s'anomena cultius permanents, que inclouen la majoria d'arbres fruiters (albercoquer, cirerer, presseguer, prunera, perera, pomera...), petits fruits (oliveres, nogueres, kiwis...) i diferents tipus de planters (ornamentals, fruiters, forestals...)¹³⁸. La taula ens mostra que, partint de les 13 unitats de 1970, s'arriba a un màxim de 19 explotacions a l'Àrea 2 amb aquests tipus de cultius el 1979, i després davalla fins a les cinc explotacions del 2000. Pel que fa a la superfície, l'evolució és la mateixa, arribant a 555 ha el 1979 (destaquen a Grenade les 316 ha de 1970 i les 300 ha de 1979). Podem dir que a l'àmbit d'estudi aquests cultius tenen una presència relativa que en alguns casos arriba a superar la de les hortalisses, com a l'any 1979, tot i que al cens del 2000 les estadístiques els donen poca rellevància. Finalment, amb relació a la taula 4.6.2.11 de l'Annex, podem dir que els guarets, que inclouen totes les terres deixades en repòs durant una campanya agrícola per tal de renovar una plantació, tenen una presència bastant homogènia a totes les comunes, i pel que fa als totals de l'àrea, l'evolució del nombre d'explotacions baixa des del valor de 1970 (391 unitats) al de 1979 (106), per després remuntar paulatinament fins a les 137 explotacions de l'any 2000. La superfície parteix de les 674 ha de 1970 i assoleix un valor mínim el 1988 (254 ha), per arribar, de nou, a les 638 ha l'any 2000 a tota l'Àrea 2.

A partir de la taula 4.6.2.12 de l'Annex, ja entrem en l'anàlisi bàsicament ramader¹³⁹. No ens estendrem com s'ha fet amb els cultius perquè cap dels agricultors entrevistats té bestiar i per tant les dades no són tan rellevants. De totes maneres, cal aturar-s'hi perquè amb els censos a la mà es detecta una important presència de caps de bestiar a la zona. Pel que fa al total dels bovins a tota l'Àrea 2, veiem que la davallada en el nombre d'explotacions (de 126 el 1970 a 4 l'any 2000) i en el nombre d'efectius (de 1.904 l'any 1970 a 291 l'any 2000) és inqüestionable, tot i que hi ha un lleuger augment de caps de bestiar el 1979 (2.222 efectius). El total de vaques¹⁴⁰ (taula 4.6.2.13 de l'Annex) segueix exactament la mateixa evolució, encara que el nombre d'explotacions i efectius és menor, arribant, també, a sols 4 explotacions i 195 vaques l'any 2000. Sembla que Grenade és la comuna on s'ha concentrat majoritàriament aquesta producció a l'àrea d'estudi. Les vaques de llet (4.6.2.14 de l'Annex) tenen una presència mínima a la zona (destaquen els 75 efectius de Merville el 1988).

---

¹³⁸ Inclouen les plantacions, en producció o no, de petits horts, petits fruits i altres espècies llenyoses no forestals, així com els peus de vinya per empeltar i el conjunt de planters llenyosos (forestals, fruiters, ornamentals, vitícoles...). Els petits horts que només eren emprats per al consum familiar també s'inclouen als censos de 1970 i 1979.

¹³⁹ Els animals censats són aquells que eren a l'explotació el dia que va passar l'enquestador. El conjunt del ramat d'una explotació agrícola és comptat en funció de la comuna on està situat el ramader.

¹⁴⁰ Una vaca per entrar al cens, ha d'haver parit almenys una vegada. És lletera si la seva llet és destinada majoritàriament al consum humà (en el seu estat, on en forma de crema, mantega o formatge). És nodrissa si la seva llet serveix per alletar els vedells. Les vaques d'escorxador també són comptabilitzades.

Sobre l'aviram¹⁴¹ (taula 4.6.2.15 de l'Annex), veiem que les explotacions van a la baixa (de 421 l'any 1970 a 45 el 2000) però els efectius van a l'alça després d'un mínim de 1979 (21.012), arribant a 58.993 el 2000. Per comunes, les concentracions més altes d'aquest bestiar són a Merville els anys 1970 i 1979 i, sobretot, a Grenade el 1988 i el 2000. En aquest sentit, la taula 4.6.2.16 de l'Annex (gallines) mostra valors i evolucions molt similars. Amb els equins (cavalls, ponies, ases, mules...) (taula 4.6.2.17 de l'Annex) la tendència torna a ser negativa i a l'any 2000 ja no són presents al cens, encara que el 1988 s'havia arribat a 94 efectius (215 el 1970) a tota l'Àrea 2. El total d'ovins (taula 4.6.2.18 de l'Annex) mostra una progressió en el nombre d'efectius (de 800 el 1970 a 1.333 el 1988, amb una forta presència a Grenade) i una desaparició del sector a l'any 2000 al conjunt de la zona d'estudi. Les explotacions oscil·len entre les 7 de 1970 i les 16 de 1979. Pel que fa a les ovelles mare¹⁴² (taula 4.6.2.18bis de l'Annex), només es tenen dades per al període 1970–1988, però el cens reflecteix una certa estabilització (Grenade torna a ser la comuna amb més efectius). La taula 4.6.2.19 de l'Annex (total porcins) també és un indicador d'un suposat procés de desarrelament del sector porcí a la zona, que pràcticament és inexistent als censos de 1988 i 2000, després d'haver arribat a 1.258 efectius el 1979. Pel que fa a les truges mare (que han parit almenys una vegada) i porcs d'engreix¹⁴³ (taula 4.6.2.19bis de l'Annex), només es tenen dades per al període 1970–1988. Es detecta una major presència de porcs d'engreix, sobretot a comunes com Blagnac i Merville al cens de 1979, que no pas de truges. De conilles mares (taula 4.6.2.20 de l'Annex) tampoc n'hi ha constància al cens de 2000. La davallada és clara el 1988 (79 efectius) respecte el 1979 (544 efectius). Finalment, pel que fa als ruscós d'abella en producció (taula 4.6.2.21 de l'Annex), s'observa que només trobem explotacions el 1979 (7) i el 2000 (6), encara que és el 2000 quan s'arriba al màxim d'efectius (410), sobresortint la comuna de Grenade i, en segon lloc, la de Saint-Jory. D'altra banda, el total de caprins (taula 4.6.2.22 de l'Annex) mostra la poca rellevància d'aquest bestiar a la zona (només el 1979 hi ha presència d'explotacions (4) i d'efectius (40), la major part concentrats a Blagnac; el 1970 i 1988 els valors són 0). Per acabar amb l'anàlisi estadístic, cal comentar la taula 4.6.2.23 de l'Annex, on s'inclouen dades sobre el deute TVA i el reintegrament global de les explotacions. El primer valor augmenta a l'Àrea 2 el 1988 respecte el 1979 i torna a disminuir el 2000. El segon valor, disminueix el 1988 en relació el 1979 i torna a augmentar el 2000.

Al gràfic que presentem a continuació, s'observa com, tot i que l'Àrea 2 és considerada la zona hortícola de Toulouse, hi predominen els cultius de cereals al llarg dels anys censals, encara que també aquests tendeixen a disminuir. La resta de cultius segueixen evolucions

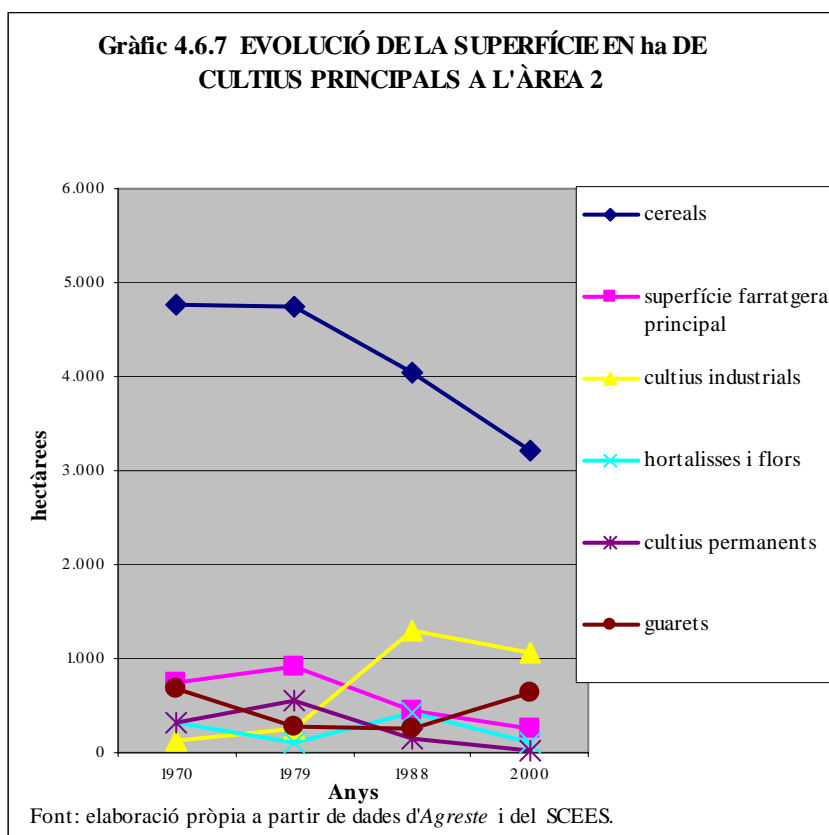
---

¹⁴¹ Gallines, pollets, pollastres, galls dindis, pintades, ànecs, oques, coloms, codornius no destinades a la cacera.

¹⁴² Les que han parit almenys una vegada. Les ovelles que van a l'escorxador també són comptabilitzades.

¹⁴³ Comprenen, a més dels porcs destinats a l'engreix, els porcs reproductors i les truges d'escorxador. Les porcelletes tot just alletades no s'inclouen.

irregulars (sobretot les hortalisses), generalment a la baixa (cultius permanents i farratges) i, en alguns casos, amb tendències més positives (cultius industrials i guarets).

Pel que fa a l'anàlisi de la comercialització dels productes a l'Àrea 2, ens remetrem altra vegada a l'estudi de Luciani (1998). Sembla ser que més de 200.000 tones d'hortalisses són comercialitzades cada any a Toulouse: 130.000 tones importades i 70.000 tones (un terç del total) produïdes a la regió de Midi-Pyrénées, segons dades de la Cambra d'Agricultura de 1995, fet que emfatitza la importància de les importacions al mercat local. El MIN (*Marché d'Intérêt National*)¹⁴⁴, l'equivalent de Mercabarna a Toulouse, també conegut com a *marché gare* (mercat estació o mercat punt d'arribada), és el principal lloc de comercialització per als productors de la zona hortícola periurbana tolosina. Reagrupa 400 horticultors dels 500 que hi ha a la zona, segons Luciani, que venen al *carreau* (parada del mercat central) a detallistes o a centrals de compra (*centrales d'achat*). Les centrals de compra distribueixen més del 80% de les mercaderies que passen pel MIN, i són també la principal sortida per al centenar d'horticultors que venen directament la seva producció. La pressió d'aquestes centrals ha provocat la creació

¹⁴⁴ Sobre les característiques d'aquests tipus de mercats a França, vegeu també l'obra de Dezert, Metton i Steinberg *La périurbanisation en France* (1991, p.102-103).

de les dues agrupacions de productors que hi ha a l'Haute-Garonne: la SARL Toulouse Frais i la SICA Les Maraîchers Toulousains¹⁴⁵, que comptabilitzen una trentena d'agricultors.

De forma general, es pot afirmar que el MIN esgota les seves possibilitats ràpidament, ja que la major part de la producció ja és venuda abans de l'obertura de les sessions de treball. Les parades ja no són un lloc de comercialització i de venda, sinó més aviat un indret per lliurar les comandes encarregades amb alguns dies d'antelació. Els principis bàsics del mercat central d'indivisibilitat, d'unitat, ja no són una realitat, fet que, segons Luciani, posa en qüestió la mateixa existència d'aquesta estructura. En definitiva, es calcula que només un 5% dels horticultors de la zona periurbana practiquen la venda directa a l'explotació o en mercats a l'aire lliure¹⁴⁶, segons dades de la Cambra d'Agricultura de 1997, però Luciani considera que caldria contrastar aquesta xifra perquè els coneixements amb relació a la comercialització dels productes són molt incomplets, tal com passa al delta del Llobregat. A més, no existeix a Toulouse cap empresa col·lectiva que reagrupi els agricultors ansiosos per distribuir els seus productes mitjançant la venda directa, com és el cas d'altres metròpolis franceses (a Grenoble, per exemple).

El mercat potencial de consum de les hortalisses de l'Haute-Garonne queda circumscrit sols a nivell del gran sud-oest. S'estén d'Aurillac a Narbonne, Andorra, Tarbes i Agen. L'exportació cap a Espanya seria pràcticament inexistent. Luciani considera que si comparem el pes de les importacions al de la producció local, a partir de les dades que hem exposat abans, quedaria clar que cal, abans de tot, abastar i conquerir els mercats tolosins. Per tal de fer créixer els mercats potencials dels horticultors de la regió de Toulouse, cap a l'any 1992 es va crear una marca col·lectiva: *Fruits et Légumes du Pays Toulousain*¹⁴⁷. Promoguda per la Cambra d'Agricultura més que pels mateixos productors, aquesta marca seria, segons Luciani, relativament ineficaç. Permet identificar el lloc de producció de les hortalisses venudes fora de l'Haute-Garonne, però no ha estat potenciada a Toulouse: no la trobem a les grans superfícies ni als mercats a l'aire lliure, i no aporta cap avantatge comercial als productors locals. Aquesta marca tampoc seria un indicador de qualitat ja que cap plec de condicions¹⁴⁸ (informes que supervisen la distribució de la producció de cada agricultor) hi està associat. Guanyar-se els mercats, ja sigui per la recerca d'un producte típic o d'un producte de qualitat, hauria de ser un objectiu bàsic, i segons Luciani no s'han fet prou esforços en aquest sentit, ni s'ha estudiat els possibles mercats potencials. Així doncs, tot i el desafiament que planteja la proximitat de Toulouse, l'agricultura hortícola de la zona estaria poc adaptada a les possibilitats que ofereix la

---

¹⁴⁵ SARL (Société Anonyme à Responsabilité Limitée) Toulouse Fresc i SICA (Société coopérative d'Intérêt Collectif Agricole) Els Horticultors Tolosins.

¹⁴⁶ Vegeu, en aquest sentit, l'article de Clare Hinrichs (2000), que analitza l'arrelament dels mercats locals amb sistemes de distribució de venda directa. L'anàlisi de Clare Hinrichs queda vinculat als paradigmes de l'agricultura sostenible.

¹⁴⁷ Fruits i Verdures del País Tolosí.

¹⁴⁸ Traducció de *cahier de charges*, del qual parlarem al capítol 6.

demanda urbana, a part de no assolir un nivell competitiu en els mercats internacionals, on els productes d'horta espanyols semblen tenir més avantatges i més capacitat d'adaptació. En definitiva, podríem dir que tal com passa a l'Àrea 1, partint d'unes produccions hortícoles gens menyspreables, els agricultors periurbans tolosins haurien d'estudiar noves formes d'organització de la comercialització, per tal d'enfrontar-se al nou escenari que planteja la globalització econòmica mundial.

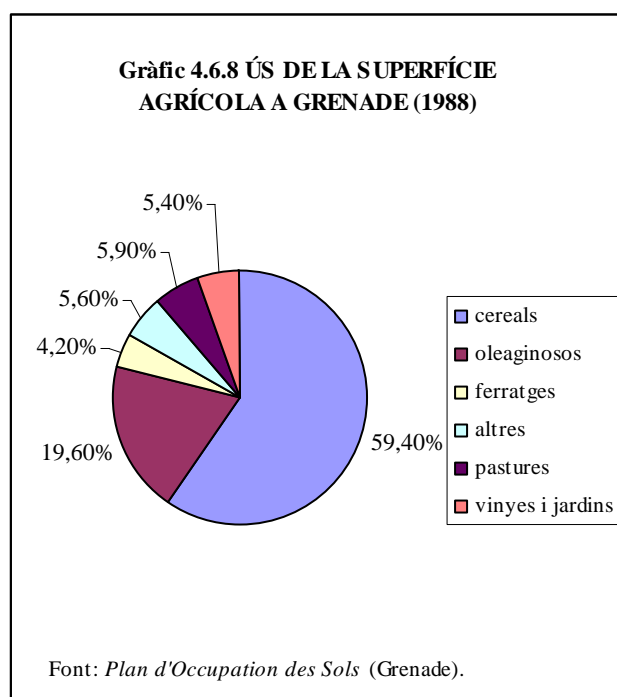
En aquest sentit, Luciani (1998), davant la pressió urbanística i el col·lapse que provoca a les zones periurbanes hortícoles, àmbits que com hem dit ja no poden competir amb els grans mercats, proposa que s'incideixi en promoure els valors ambientals i paisatgístics d'aquests indrets. Així doncs, per potenciar les produccions autòctones i fer-les atractives per als habitants de les ciutats, es podria organitzar la comercialització directament des de les explotacions. De fet, els últims temps ha sorgit una demanda urbana de productes locals que vol fugir de la massificació i l'homogeneïtat de varietats pròpies de l'agricultura capitalista. Els urbanites s'apropen al món rural periurbà, que és el que tenen més a prop: granges escola, turisme rural, hortets familiars, proliferen arreu. Els agricultors esdevenen comerciants, hostes, animadors... Es preocupen per la presentació dels productes i la seva mentalitat tradicional de productor de cereals o d'hortalisses, canvia completament. Però molts agricultors entren en conflicte amb aquesta nova dimensió de la pagesia, contradictòria amb l'essència del seu ofici ancestral. Potser els joves ho tenen més fàcil, sobretot si no tenen orígens pagesos amb els que podrien entrar en conflicte. Luciani afirma que a Toulouse existeix una denominació específica per a aquest tipus de cultius, *bienvenue à la ferme*¹⁴⁹ (63 productors el 1997), però que és difícil de quantificar en termes econòmics per tractar-se d'una activitat sovint informal. D'altra banda, la venda directa als mercats pot continuar sent una bona opció per a molts productors, sobretot en les explotacions petites, diversificades i amb mà d'obra familiar, encara que requereix un bon tracte amb la clientela i esforços de marketing per tal d'adaptar l'oferta a la demanda local.

Finalment, ens remetrem a la informació aportada pels POS i PLU d'algunes comunes de l'Àrea 2 que poden ser rellevants per al present estudi. A Aussonne, per exemple, els recursos agrícoles ocupen encara prop d'un 60% de l'espai comunal. La producció cerealícola (72% de la superfície el 1988) cedeix progressivament terreny als cultius oleaginosos (com el gira-sol). Els cultius hortícoles persisteixen localment gràcies a algunes plantacions de vinya i jardins. La ramaderia, per contra, segons el POS d'Aussonne, seria inexistent. A Merville, un 89% del territori estaria considerat com a zona natural, del qual un 62% estaria destinat a l'agricultura. Segons el POS d'aquesta comuna, la superfície agrícola de les explotacions és inferior a 20 ha per a la majoria de casos, i l'activitat agrícola està orientada bàsicament vers una agricultura de cereals en part regada (blat de moro (26%), gira-sol (21%) i soja (13%),

---

¹⁴⁹ Benvingut a la granja.

principalment) i la policultura (cultius hortícoles a l'aire lliure). Hi ha molt poca ramaderia. La SAU, segons el POS de Merville, és repartida entre 44% de terres en sec, 44% de terres irrigades i 12% en d'altres superfícies. No hi hauria cap activitat agroturística censada. El sector agrícola de Merville és considerat, com la resta de comunes de l'Àrea 2, una zona sensible. Un *Contrat de Terroir*¹⁵⁰, del qual parlarem al proper capítol, existeix, en aquest sentit, a Merville, amb diverses finalitats: el manteniment d'un entorn de qualitat, així com la conservació i la diversificació de l'agricultura i les empreses agroalimentàries. En definitiva, a Grenade, l'agricultura segueix essent un sector dominant, amb una ocupació del sòl que arriba al 70% del territori comunal. Els cultius de cereals ocupen més de la meitat de les terres cultivades (59,4%), i els oleaginosos un 19,6%. Pel que fa a la producció animal, hi ha un 74,6% d'ovins, un 19,9% de bovins i un 4,8% d'equins. La resta de produccions són, segons el POS d'aquesta comuna, poc importants. A continuació, incloem un gràfic referent a l'ús agrícola per cultius.

¹⁵⁰ Contracte Territorial, de la terra, del paratge.

4.7 COM AFECTA LA PAC (POLÍTICA AGRÀRIA COMUNA) ALS ÀMBITS PERIURBANS?

L'entrada a la Comunitat econòmica europea de països com França¹⁵¹ i, posteriorment, Espanya, va implicar nous plantejaments. De fet, un dels aspectes essencials del Mercat comú europeu és la lliure circulació de productes, capitals i homes. Aquesta idea s'ha d'aplicar igualment a l'agricultura. Però la CEE, més que cap altre país, no ha pogut evitar el fet de posar en marxa una política agrícola. Aquesta es basa bàsicament en un suport als preus que s'apliquen, sota formes diverses, a la majoria de productes, representant al voltant d'un 90% del valor de la producció agrícola. D'entre els mitjans utilitzats per fer respectar els preus fixats per la CEE, la tarifa de duanes comuna per als productes de països tercers va assegurar, al seu moment, un cert grau de protecció. Les conegudes com a “sostraccions a la importació”, variables segons les condicions del mercat, han tingut per objectiu situar els productes importats al nivell dels de la producció interna, mentre que les “restitucions a l'exportació” han permès als productors de la CEE d'exportar als mercats mundials, percebent uns preus que són garantits. Aquest mecanisme complex ha estat considerat pels socis comercials de la CEE —en particular pels Americans— com a massa proteccionista. Les variacions del valor de les monedes dels països del mercat comú van crear problemes de difícil solució, agreujats pel desordre monetari: així doncs, per exemple, si el marc era revalorat, els productes alemanys esdevenien més cars, fet que necessitava de la creació d'“imports compensatoris”.

La política agrícola comuna inclou també una política d'estructures, menys important que la política de preus. En les arques del FEOGA (Fons europeu d'orientació i de garantia agrícoles), allò que és consagrat a l'orientació representa ben poca cosa en relació amb el cost de manteniment dels preus. La política d'estructures, de totes maneres, s'ha anat enriquint al llarg dels anys amb noves mesures, com l'ajuda a les regions desfavorides —sobretot per a l'agricultura de muntanya— i els “plans de desenvolupament”. Els agricultors que presenten, seguint certs criteris, un programa de desenvolupament de la seva explotació destinat a incrementar els beneficis, poden gaudir d'una ajuda financera de la CEE (Klatzmann, 1978).

De bon principi, França pretenia convertir-se, amb l'elevat nombre de terres agrícoles que posseïa, en la granja d'Europa. Però calia unificar criteris al voltant d'una política agrària comuna, que absorbia una part important dels pressupostos comunitaris (un 70% el 1985) i afavoria el desenvolupament d'institucions supranacionals. La PAC cercava assignar als agricultors europeus una sortida constant i fiable dels seus productes, garantida per mesures de dret públic internacional. Per això, a escala continental, es va constituir un sistema de gestió dels mercats semblant al que ja hi havia a França des de 1953. Així doncs, la PAC reposava

---

¹⁵¹ Sobre el paper inicial de França al Mercat Comú i les repercussions a l'interior del país, vegeu Vigreux (1970, p.74–86).

damunt de tres principis fonamentals: la unitat del mercat entre els Estats membres, la preferència comunitària i la intervenció comuna sobre els mercats i els preus, per protegir les produccions europees. D'altra banda, aquesta política implica la solidaritat financera entre països membres, encara que s'han detectat problemàtiques de diversa consideració (Servolin, 1989).

El sistema de la PAC, amb la seva garantia il·limitada de sortida per als principals productes i els seus preus garantits o sostinguts, havia d'estimular per força la productivitat. Era una extrapolació dels sistemes que els països europeus havien posat en marxa després de la guerra per posar remei a les penúries i atènyer l'autosuficiència. L'augment de la demanda a escala planetària fruit de l'expansió econòmica mundial va afavorir el consum i el progrés de la producció. Les importacions de països tercers es van anar reduint. En aquest marc, els objectius dels governs francesos posteriors a la Segona Guerra Mundial eren de convertir França en un país de gran pes com a exportador de productes agroalimentaris, proveint sobretot el mercat europeu, però sempre tenint l'ull posat a la resta del món. El cas és que si durant la dècada de 1960 el balanç comercial de França era negatiu, a la dècada de 1970 les exportacions van superar lleugerament les importacions, però no fou fins als anys vuitanta que el país va assolir la categoria de gran exportador (Servolin, 1989, p.129–194).

D'altra banda, Valdovinos (Garcia Ramon *et al.*, 1995, p.161–172) fa referència als efectes que té per a l'agricultura mundial la globalització econòmica, amb la creació el 1995 d'organismes com l'OMC (Organització Mundial del Comerç) i els processos de liberalització del comerç, que han acabat essent perjudicials per als països més pobres, incapaços de superar la rèmora del deute extern. A la majoria de països rics, però, l'agricultura encara està fortament protegida i les subvencions que reben els agricultors no són per solucionar problemes de producció (l'economia agrícola hi és excedentària) sinó que més aviat la seva finalitat és mantenir les rendes dels pagesos. Paradoxalment, així doncs, aquest proteccionisme que ha permès als països industrialitzats mantenir la seva hegemonia en la producció d'aliments, ha saturat el sistema econòmic agrícola i l'ha fet entrar en crisi.

La confrontació comercial entre Europa i els Estats Units pel que fa a l'activitat agrícola i ramadera parteix d'una diferenciació del sistema productiu. Mentre que als EUA l'agricultura passa a formar part de processos típicament industrials, subjectes a les condicions del mercat internacional i a la política econòmica del govern més que no pas a la seva política agrícola, a Europa, fruit de les successives incorporacions de països a la CEE, el model és molt més heterogeni. L'aplicació de la PAC, però, ha convertit els seus membres en una de les principals potències agrícoles, i alhora ha protegit els seus productes i ha frenat una part de les importacions de la resta del món. La política agrària comuna afavoreix l'exportació i una major especialització productiva interna entre països i regions. Segons Valdovinos, els objectius inicials de la PAC eren: garantir el subministrament de productes mitjançant l'autoabastiment,

aconseguir eficiència en la producció d'aliments i, finalment, assegurar rendes raonables d'ingressos agraris.

L'augment desmesurat de la productivitat ha comportat els darrers anys una reforma d'aquesta política agrària. Els excedents difícilment poden vendre's en un mercat mundial saturat i sense una demanda solvent, a causa del creixent endeutament dels països més pobres. D'altra banda, les pressions exercides a escala internacional i els durs enfrontaments entre països al si del GATT (Acord General sobre comerç de Mercaderies) van afavorir la reforma. La PAC, però, no ha aconseguit l'equitat en les rendes dels agricultors¹⁵² i el sistema de sosteniment de preus no va ser gens beneficiós en aquest sentit. Els principals afavorits per aquesta política, així doncs, han estat les explotacions més grans dels països del nord, perquè els agricultors percebien preus garantits pel volum total de la seva producció i perquè els productes més ben pagats han estat els típicament continentals, com la carn de boví, els cereals i la llet. Aquestes afirmacions ens duen a pensar que l'agricultura hortícola periurbana no hi ha sortit beneficiada.

Sembla que, seguint amb Valdovinos, a la dècada dels vuitanta, amb la PAC es van introduir tota una sèrie de mesures que havien de permetre racionalitzar el sector agrari comunitari i pal·liar la situació excedentària a què s'havia arribat: es redueixen els preus de garantia, s'imposen quotes a alguns productes dels quals ja es comptava amb importants excedents (com la llet) i es promou l'extensificació de la producció mitjançant la compensació als agricultors per la reducció d'almenys un 20% de les seves produccions de llet, carn de boví i vi. Per arribar a aquests objectius, s'apliquen una sèrie de programes i mesures¹⁵³. Les ajudes directes a l'agricultor constitueixen la nova modalitat que va imposant-se de mica en mica substituint el sistema anterior de recolzament dels preus. A finals de la dècada dels vuitanta s'introdueixen noves estratègies que han de permetre corregir encara més els desajustos provocats per la PAC. En primer lloc, la política de preus s'endureix amb la congelació o retallada de tots els preus d'intervenció. En segon lloc, s'estableix el principi de corresponsabilitat pel qual els agricultors assumeixen la part de culpa si sobrepassen les quantitats màximes garantides. En tercer lloc, s'imposen normes de qualitat i presentació en la comercialització dels productes. Finalment, s'estableixen primes anuals per hectàrea que es paguen als agricultors que utilitzen mètodes de producció més respectuosos amb el medi ambient (ús de menys mètodes productius contaminants, canvis en l'agricultura intensiva...). A la dècada dels noranta, hom s'adona que amb les mesures preses durant els anys vuitanta no n'hi havia prou (Valdovinos, a Garcia Ramon *et al.*, 1995, p.167). Així doncs, durant els noranta, elements com la ruptura de les negociacions del GATT, els problemes ambientals generats per

---

¹⁵² Segons Valdovinos (citant a Coulomb, 1993), un 80% de les ajudes pressupostàries beneficiaven únicament al 20% dels agricultors.

¹⁵³ Els programes *set-aside* (ajuda a la retirada de terres llaurables); jubilació anticipada (els agricultors majors de 55 anys poden optar al cessament de l'activitat), i s'apliquen al mateix temps nous sistemes de canalització de les ajudes.

l'agricultura, els problemes pressupostaris i la persistència de la sobreproducció, seran decisius per accelerar la reforma de la PAC.

La reforma de 1992¹⁵⁴ suposa un canvi de la política d'ajudes a l'agricultor, i amb la racionalització del sector agrari que s'imposa, es culminen mesures que ja s'havien implementat durant la dècada de 1980. Cal destacar que s'adopta el programa d'acció agroambiental mitjançant el qual es pretén integrar la protecció del medi dins l'activitat agrària. L'agricultor, a ulls de la PAC, ja no és únicament productor, sinó que en ell recau també la polèmica funció de gestió de l'espai i protecció dels recursos naturals en benefici públic. D'altra banda, paral·lelament a aquests programes, des de 1973 la CEE va instituir una sèrie de fons, els Fons Estructurals¹⁵⁵, als quals ens hem referit abans, per compensar les diferències regionals, no només de les que partia cadascun dels països quan entrava a la Comunitat econòmica europea, sinó també de les provocades per la pròpia PAC. De fet, com emfatitza Valdovinos, els desequilibris regionals suposen un dels principals obstacles per al desenvolupament del projecte europeu, essent augmentats per la política agrària. Cal subratllar que aquests fons anaven dirigits bàsicament a les explotacions petites de les àrees més problemàtiques (vegeu Valdovinos, a Garcia Ramon *et al.* (1995), p.168-172). Podrien incloure, així doncs, les zones periurbanes degradades de les rodalies de Barcelona i Toulouse?

L'Acta Única Europea de 1988 reorienta la política socioestructural, que es dirigeix vers una política de desenvolupament regional, per garantir la "cohesió" del conjunt econòmic i social europeu. L'objectiu és promoure un major desenvolupament econòmic potenciant nous sectors, com l'agroturisme i les activitats artesanals, alhora que s'afavoreix una major sensibilització per l'entorn natural i es fa front al problema del creixent despoblament del medi rural¹⁵⁶. A partir d'aleshores, les autoritats de cada regió i Estat podran definir la seva pròpia política de desenvolupament rural, sempre que no sigui contradictòria amb les estratègies globals de les institucions comunitàries. A aquestes alçades cal preguntar-se de nou quines solucions es plantegen en aquest nou marc europeu per a l'agricultura periurbana.

Abans de continuar endavant, s'ha de fer referència a la informació continguda al *Llibre blanc del sector agrari* (DARP, 2001, p.63–69), coordinat per J.Peix i Massip. En primer lloc, cal dir que la fundació del Mercat Comú i, posteriorment, de la Unió Europea, va generar moltes expectatives a Catalunya, i es va creure que es podria modernitzar el sector agrícola del país. L'agricultura ha incrementat la seva productivitat més que qualsevol altre sector, i Catalunya ha deixat el seu rol d'importadora d'aliments i productes agraris per passar a ser exportadora. Això ha estat possible gràcies a una forta aportació tecnològica, uns augments de productivitat i uns

---

¹⁵⁴ Sobre aquesta reforma, vegeu Ilbery (1998, p.57–81). Chaléard i Charvet (2004, p.92–94) també analitzen la PAC i la reforma de 1992, amb les seves conseqüències. A l'obra de Pacione (1984, 79-81), d'altra banda, també es fa referència a les polítiques agràries europees. Finalment, Naylor (1994) es refereix a la PAC i les controvèrsies que ha originat a França.

¹⁵⁵ FEDER, FSE, FEOGA-Orientació i FEOGA-Garantia.

¹⁵⁶ S'implementen el que es coneix com a PIC (Programes d'Iniciativa Comunitària).

preus remuneradors. Així doncs, segons el *Llibre blanc del sector agrari*, l'agricultura catalana ha passat de ser una reserva de mà d'obra qualificada per a la indústria, el servei domèstic i la construcció, a ser un sector que demanda mà d'obra que exporta productes agroalimentaris a diversos països.

La Política Agrària Comuna ja té una llarga vida, durant la qual s'han experimentat diversos mecanismes per la regulació dels mercats. El 1962 va ser aprovada la primera PAC i el 1968 la primera OMC de la llet. Les mesures d'estabilització dels mercats amb els seus preus d'intervenció, van ser les successores de les tradicionals mesures proteccionistes del segle passat reclamades pels partits agraris de la preguerra i ja van incloure el 1988 uns límits de producció amb la seva corresponent penalització si es superaven. El 1992, MacSharry els va modernitzar aplicant el mètode anglosaxó, satisfent temporalment el GATT, combatent indirectament els *lobbys* del comerç internacional i pagant directament als agricultors i ramaders unes primes caigudes del cel, que van permetre un augment immediat de les rendes agràries sense tocar els pressupostos de la Unió Europea.

Les quotes de producció, seguint pràctiques americanes, també molt barates per a les arques comunitàries, han permès, amb encert, mantenir les produccions competitives i satisfer una demanda a vegades regressiva. Els costos d'aquest model per a les Administracions autonòmiques espanyoles ha estat molt important, ja que han hagut de constituir una burocràcia al servei dels controls i els pagaments, erosionant una Administració en què la prioritat era la tecnologia i el mercat. Els acords de l'OMC que preveuen la liberalització dels mercats fan perillar el futur de les dites quotes i obligaran a millorar les tradicionals mesures temporals d'estabilització de mercats. Les primes, d'altra banda, han suposat uns bons ingressos, que han generat un augment del preu del sòl, afavorint paral·lelament un augment de productivitat del sector que pràcticament inverteix anualment el valor dels ajuts en la renovació i modernització del parc de maquinària.

Actualment s'està definint un nou escenari de preus. En la mesura en què els preus internacionals dels cereals de les zones productores, ajudats per la remuntada del valor del dòlar, superen els preus dels mercats europeus i desvirtuen una política de compres d'intervenció. És per això que es preveu un avançament progressiu de la prevista adequació dels mecanismes d'intervenció. Els repetits acords de l'OMC exigeixen la desaparició de les barreres duaneres de tots els productes i especialment dels agrícoles. És necessari recordar constantment que la Unió Europea no només forma part de l'OMC, sinó que és una de les potències promotores en ser uns dels primers països exportadors. L'objectiu de la UE seria salvaguardar en el futur el model europeu d'agricultura, en quant a sector econòmic i com a base d'un desenvolupament sostingut, resultat del caràcter multifuncional de l'agricultura europea i de la funció que assumeix l'agricultura en l'economia, el medi natural, el paisatge i la societat. En resum, la UE manifesta la voluntat de reduir les barreres aranzelàries tot mantenint unes ajudes compatibles

amb el comerç mundial, que formarien part del que es coneix com a “caixa verda”, que té com a missió potencial el desenvolupament rural, conservar la natura i mantenir l’agricultura sobre la base d’un desenvolupament sostenible com a poder econòmic i social de les zones rurals.

D’altra banda, cal dir que en política alimentària es premien actualment els conceptes de qualitat i seguretat. Els fenòmens recurrents de malalties del bestiar transmissibles a les persones com l’EEB, productes contaminats o toxiinfeccions alimentàries, fan necessari el manteniment d’una xarxa de control adient. La traçabilitat¹⁵⁷ és una resposta europea a la lliure circulació dels animals i plantes vives i dels productes alimentaris (el lliure mercat comporta també una homogeneïtzació de normes). S’ha de tenir en compte, també, que el Reglament de Desenvolupament Rural (1257/99), aprovat l’any passat, indica el camí a seguir als diferents països membres de la comunitat europea. El Programa de Desenvolupament Rural (PDR) de cada Estat i a Espanya, a més de cada Comunitat Autònoma, estableix les prioritats de les actuacions que permeten anar preparant la substitució dels esquemes d’ajuts. D’unes ajudes als preus es pretén passar a unes ajudes per al desenvolupament rural, per a la conservació de la natura i per a la millora de les explotacions agràries. L’objectiu de la millora de les rendes passa ara pel desenvolupament rural, la millora de la competitivitat, la millora del treball i la conservació del medi natural.

Un nou concepte a tenir en compte en una política alimentària dels països desenvolupats és el constituït pels programes de lluita contra la fam, que permeten adquirir productes en els moments en què els preus són baixos (i que permeten estabilitzar-los). Pel que sembla, els EUA, amb un índex de pobresa més alt que Europa, utilitza freqüentment els programes d’ajuda alimentària en el propi país i en el tercer món com a eina de política agrària. Paral·lelament, Europa planteja la necessitat d’augmentar els programes existents amb la triple finalitat de socórrer poblacions, evitar la destrucció i el malbaratament d’aliments i, a la vegada, treure del mercat els excedents conjunturals de productes estacionals. Els Bancs d’Aliments (*Food Bank*) estant canalitzant aquests instruments d’actuació. També cal tenir present que el període 2000–2006 es planteja com a fase accelerada d’adequació del desenvolupament rural per a fer front a la globalització dels mercats i a la incorporació dels països de l’Est i centre d’Europa (PECO). La incorporació d’aquests països suposarà una forta aportació de productes continentals: sempre han actuat com a graner d’Europa i representaran noves possibilitats per als productes mediterranis. Alhora, però, caldrà reduir els dèficits pressupostaris dels Estats i

---

¹⁵⁷ Aquest és un element que cal tenir en compte, sobretot de cara a l’anàlisi de les entrevistes a l’Àrea 2. Al *Llibre blanc del sector agrari* (DARP,2001, p.193–194) s’explica en que consisteix la traçabilitat: “la seguretat del consum alimentari només es pot garantir en un perfecte coneixement de l’origen i l’elaboració posterior del producte. La traçabilitat dels aliments és la ‘capacitat de reproduir l’historial d’un producte, a fi de poder localitzar ràpidament l’origen dels problemes que puguin sorgir en la seva elaboració o distribució i evitar-los en el futur’. Una adequada traçabilitat és la garantia de qualitat, permet detectar els problemes al llarg dels diferents processos de producció de les matèries primeres, la seva elaboració, manipulació i envasat, així com la distribució fins arribar al lloc de consum i, al personalitzar el producte sortint de l’anonimat, reconeix la funció de l’agricultor a partir de l’inici de la cadena alimentària. Els productes protegits mitjançant una marca de qualitat han de complir les exigències de traçabilitat”.

controlar la despesa per tal de consolidar l'euro com a base de la política monetària europea, tenint en compte que la línia directriu agrícola defineix la contenció de la despesa com a punt de partida (la Cimera de Berlin va situar la despesa de la PAC (UE/15) a l'entorn dels 43.000 milions d'euros per any).

Així doncs, el Consell de Ministres de la Unió Europea va aprovar una sèrie de reglaments que vénen a emmarcar una nova visió de l'agricultura, un cop superats els pressupòsits de 1992. S'introdueixen diverses adaptacions als programes estructurals per tal d'apropar-los a la realitat, optimitzant les inversions i tot mantenint el mateix nivell pressupostari a valors corrents (els abans citats FEDER, FSE, FEOGA i també els Fons de Cohesió, IFOP, etc.). L'objectiu del reajustament dels instruments de la PAC és el compliment dels compromisos internacionals definits en els acords establerts per l'OMC, que obliga els diferents països a l'apropament de preus per a determinats productes. Es redueixen els preus d'intervenció dels cereals (15%) i els ajuts a les oleaginoses (33%) i les proteaginoses (8%). De tots ells, Catalunya n'és netament deficitària i per tant reduirà la nostra despesa exterior i millorarà la competitivitat en les produccions ramaderes intensives (porcs, vedells i avicultura).

Segons el DARP (2001), el reajustament de la PAC ha estat positiu per a l'Estat espanyol. Es reconeixen per a l'Estat espanyol determinats augments; en la quota lletera (550.000 t), en els vedells amb dret a prima (111.000 caps més), en drets de plantació de vinya (17.355 ha), i s'incrementa el rendiment mitjà dels cereals (de 2,6 a 2,9 t/ha). Tot això, superant en part una sèrie de greuges històrics originats a partir de la integració d'Espanya a la CEE. Per la seva banda, l'agricultura catalana es caracteritza per ser netament importadora de matèries primeres, especialment cereals i oleaginoses, que transforma i exporta a la resta de l'Estat i Europa. La reducció dels preus de mercat presenta globalment una oportunitat de reducció de costos. També es milloren els nivells de primes en la producció de cereals i làctics, ampliant les quotes de llet, els drets de plantacions de vinya i els drets de prima en vedells.

L'agricultura catalana es troba orientada bàsicament cap al mercat: les ajudes europees signifiquen només el 20% de la seva renda agrària, cosa que no passa a altres comunitats autònomes (a l'Aragó, per exemple, representa el 59%). De fet, segons els redactors del *Llibre blanc*, el pagès català, en una recent enquesta, manifesta que prefereix rebre ajuts per a millorar la competitivitat produint per al mercat que no pas generar excedents i rebre ajuts compensatoris. D'altra banda, en el període actual, que es perllongarà fins al 2006, s'ha de posar en marxa un nou programa agrícola per a Europa. Aquest és un repte per a l'agricultura catalana que, pel seu dinamisme, pot assumir. Europa dóna les eines i des de Catalunya s'ha d'adaptar-les a la realitat pròpia. Així doncs, el món rural hauria de ser un sector dinàmic al servei de la modernització del país. En aquest sentit, el Reglament sobre Desenvolupament Rural defineix, per primera vegada, el caràcter dinamitzador de l'agricultura i amplia el seu àmbit d'acció a tot el medi rural, considerant l'explotació agrària com element clau d'ocupació d'amplis sectors del

territori europeu i incentivant, alhora, la producció local. També es té en compte la protecció del medi natural i per això, per tal de poder rebre els ajuts definits en el reglament de desenvolupament rural, s'han de complir les lleis ambientals i practicar una agricultura "a ús i costum de bon pagès", és a dir, tal com es realitzava tradicionalment en perfecta simbiosi amb l'entorn.

Dit això, cal tenir en compte, també, que la millora de l'ocupació segueix essent un objectiu prioritari de les polítiques europees. Si quan es va fundar la CEE l'agricultura perdia mà d'obra a favor de la indústria, amb el temps ha passat a ser un sector dinàmic que genera ocupació en les zones rurals. Per aquest motiu, els objectius de la UE s'amplien vers una dinamització de tot el medi rural i en especial de la transformació i comercialització agràries. Així doncs, l'Administració Agrària de cada país membre haurà d'adequar les seves propostes de política agrària a un nou disseny que obliga a aplicar el principi de subsidiarietat i considerar l'explotació agrària i el territori com el centre d'actuacions. En aquest sentit, les explotacions rebran un tracte personalitzat i es definirà unes propostes de modernització i sostenibilitat en un termini determinat. L'objectiu prioritari de les polítiques agràries se centra ara en cada una de les explotacions agràries individualitzades i les seves associacions, en una tasca a molt petita escala. En definitiva, la PAC i la seva incidència a Catalunya han anat evolucionant al llarg del temps: si el 1990 es dedicaven molts recursos per a les intervencions de suport al mercat i la resta d'àmbits (pagaments diversos, medi natural i estructures) quedaven arraconats, amb la nova PAC, a partir de 1993, canviava la tendència. Els pagaments compensatoris (primes) guanyaven terreny a costa de les intervencions, mentre que el medi natural i les estructures es mantenien si fa o no fa igual. L'any 2000, amb el Programa de Desenvolupament Rural, seguien disminuint els pressupostos per a l'estabilització de mercats, es mantenien les primes (pagaments transitoris) i augmentaven els incentius per al desenvolupament rural. Finalment, es preveu que al 2008, amb l'aplicació de la LOA (Llei d'Orientació Agrària), augmentin encara més els incentius per al desenvolupament rural, mentre que els pagaments transitoris, l'estabilització dels mercats i les mesures agroambientals ocuparan un espai pressupostari similar.

Però no tot és tan fàcil com pot semblar a simple vista, ni tan bonic com ho veuen algunes institucions. Les aportacions crítiques a la PAC de Riechmann (2003, p.455-509) poden ser vàlides en aquest sentit. Riechmann considera que les polítiques agràries actuals als països rics són bàsicament planificació central aplicada amb instruments de mercat (subvencions, impostos, exencions, formació i propaganda, etc.), que no té en compte els drets inalienables dels éssers humans. Per això proposa, partint d'una consideració ètica i moral que defugui l'economicisme de les institucions globals, que es lluiti per la nutrició bàsica com a dret humà universal. De fet, cal tenir present que per Riechmann, els mercats mundials, estructurats únicament en funció de mesures liberalitzadores, són imperfectes. I potencien, cada vegada més,

les desigualtats entre rics i pobres. D'altra banda, el productivisme impulsat per la PAC ha provocat problemes ambientals a causa de les pràctiques nocives de l'agricultura intensiva (ús excessiu de plaguicides i fertilitzants) i ha alterat els sistemes agraris dels països més pobres. La reforma de la PAC de 1992, de la qual hem parlat abans, impulsada per MacSharry, cercava, en aquest sentit, una vinculació més estreta i respectuosa de l'agricultor al medi ambient. També es volia frenar la producció d'excedents i se substituïen progressivament els preus de garantia per ajudes directes als productors. De totes maneres, Riechmann segueix opinant que la PAC continua estimulants més el productivisme que l'aplicació de mesures agroambientals.

Riechmann també aporta dades: la PAC suposa el 45% del pressupost global de la UE, que puja a uns 90.000 milions d'euros: a la PAC hi va quasi la meitat, més de 40.000 milions d'euros cada any. El 60% dels recursos d'aquesta política (uns 25.000 milions d'euros) es dediquen a les ajudes directes dels agricultors; sols un 12–14%, aquests últims anys, a desenvolupament rural (2003, p.466). Espanya és el tercer país receptor de fons, per darrere de França i Alemanya (les ajudes comunitàries representen més del 25% dels ingressos anuals declarats pel sector agrari al nostre país). Amb la penúltima reforma de la PAC, el que es coneix com a Agenda 2000, s'emfatitza la multifuncionalitat de l'agricultura: el seu objectiu no és només produir aliments, fibres i combustibles, sinó també preservar els ecosistemes i paisatges rurals, així com contribuir a un desenvolupament rural equilibrat. També es pretén reduir encara més les ajudes als productors.

De totes maneres, com hem dit, a escala global, la fissura entre països rics i pobres es fa cada vegada més gran, constatació que fa difícil arribar a la seguretat alimentària mundial i impossibilita avançar cap a una agricultura sostenible. En aquest sentit, les organitzacions que representen els interessos dels agricultors més pobres i l'agricultura pagesa, agrupades en la coordinadora mundial *Via Campesina*, exigeixen la sortida de qualsevol negociació relativa a la producció i comercialització d'aliments de l'OMC. Perquè com diu José Bové, entre molts d'altres, el món no és una mercaderia. No pot ser que no hi hagi lleis ni regulacions que regeixin el comerç internacional, situació que amenaça els drets humans més bàsics i la salut ambiental del planeta. Així doncs, Riechmann proposa que es protegeixin els mercats locals i regionals, per tal d'assegurar la sobirania alimentària dels productors, amb un nivell alt de protecció interior, i s'imposi el comerç just.

Per tots aquests motius, l'autor de *Cuidar la T(tierra)* proposa una nova PAC per al segle XXI, ja que considera que ni la reforma de 1992 ni l'Agenda 2000 de 1999 han estat prou eficients i no han abandonat el seu perfil productivista, si bé l'han maquillat per intentar atenuar-lo. Però els criteris ecològics i la sostenibilitat, per molt que siguin paraules que estan de moda, segueixen al calaix. En aquest sentit, Riechmann ho té clar: cal anar més enllà de l'Agenda 2000, cal anar cap al desenvolupament rural sostenible i l'ecologització del sector agroalimentari. Ja no s'ha de produir "encara més", sinó que cal "produir l'indispensable,

mantenint-nos dins de la capacitat de càrrega dels ecosistemes”, desintensificant l’agricultura. Només així el discurs de la multifuncionalitat tindria sentit. De fet, però, la proposta de reforma de la PAC que va presentar la Comissió Europea l’estiu de 2002 seguia, segons Riechmann, aquesta línia: desvincular la producció de les ajudes directes (fent minvar l’agricultura intensiva i els excedents), reduint aquestes ajudes i destinant els pressupostos, com hem dit abans, cap a un desenvolupament rural ambientalment sostenible (s’introdueixen els nous conceptes d’“ecocondicionalitat” i “modulació obligatòria”). Però aquestes propostes van aixecar polseguera i el debat continua obert: és difícil nedar a contracorrent, que s’humanitzin les polítiques econòmiques mundials, que finalment s’integrin de debò els criteris de protecció ambiental.

Finalment, cal remetre’ns de nou als orígens d’aquesta recerca. Quina incidència té la PAC en els espais agrícoles periurbans? La ponència *La politique agricole commune et les paysages agricoles périurbains*, de Pierre Donadieu, és il·lustrativa en aquest sentit. Segons Donadieu (2004), la PAC i el seu transcurs cap a l’horitzó 2010 exercirà una influència considerable sobre l’estabilitat o l’evolució dels espais oberts periurbans, un cop s’hagi decidit que es vol fer en aquests entorns: no només són un espai a ús públic (infraestructures, vies de comunicació, etc.), també hi trobem boscos, zones naturals i, per al que aquí ens interessa, camps de cultiu. És evident que per a les diferents administracions, aquestes zones —amb una diversitat tan gran d’usos del sòl— constitueixen uns espais molt estratègics, susceptibles de polèmica i controvèrsia. Si els espais agraris, generalment més vulnerables que els espais boscosos o naturals (sovint protegits), més sensibles a l’especulació immobiliària i la metropolitització, han de restar agrícoles, cal que rebin el recolzament dels poders polítics urbans, amb un planejament específic. Un control sobre el mercat de la terra pot fer necessari la compra de terres estratègiques per a les col·lectivitats (regió, departament o província, grups de comunes o municipis) en un context de forta pressió urbanística. Quan aquest factor no es dona, la perennitat dels espais agrícoles només depèn d’una possible rendibilitat elevada de les explotacions i de la supervisió de les regles de protecció dels sòls a urbanitzar.

En el marc de la PAC, si uns cultius no són rendibles, caldrà reemplaçar-los per d’altres, a no ser que sigui preferible afavorir la presència de boscos urbans i periurbans, o d’espais naturals. Tot i així, també es pot donar el cas que les col·lectivitats urbanes vulguin ajudar els agricultors a quedar-se en aquests espais o a instal·lar-s’hi. No repetirem aquí l’anàlisi fet sobre les característiques i funcionament de la PAC, però cal dir que l’evolució actual, amb una disminució del valor real dels productes agrícoles —un 30% en 30 anys—, amb l’increment dels preus de cost dels productes agrícoles, la disminució del nombre d’agricultors i l’ampliació de la Unió Europea a 25 membres des de l’1 de maig de 2004, tindrà sense cap mena de dubte diverses repercussions sobre els agricultors periurbans:

- L'augment de la mida de les explotacions agrícoles amb la disminució del nombre d'agricultors (la mida mitjana de les explotacions europees es manté feble: 18,1 ha que varien de les 4,4 a Grècia a les 60 del Regne Unit).
- La deslocalització d'empreses agrícoles a causa de condicions naturals adverses (clima, relleu, etc.) o com a resultat de la presència urbana, ja sigui cap a zones climàticament més ben situades (sud d'Europa), ja sigui cap a països de l'est d'Europa (hi ha 3.800 agricultors holandesos a Polònia des del 2004).
- L'estabilització de les agricultures amb un alt valor afegit i de renom internacional, per a les quals la PAC és sobretot una comoditat (viticultura de qualitat al voltant de Bordeaux i a la plana urbanitzada del Languedoc, producció de bulbs, flors i ramaderia lletera al centre i l'oest dels Països Baixos...). Aquesta capacitat d'adaptació als entrebancs provocats pels mercats mundials concernirà també les explotacions especialitzades amb un fort capital tècnic i financer (cultius de cereals i ramaderia industrial al nord d'Europa, explotacions d'arboricultura i d'horticultura al sud d'Europa...).
- La inestabilitat de la majoria de les explotacions agrícoles que ve provocada per les ajudes europees i la pluriactivitat.

Aquestes causes estrictament agrícoles no seran les úniques a explicar l'evolució dels espais periurbans. L'agricultura en aquests àmbits evoluciona com a les zones rurals (augment de la població no agrícola, conflictes entre actors de l'espai productiu i de l'espai recreatiu, turístic i residencial), i està influïda, alhora, pels projectes urbans i les necessitats de les ciutats. Segons Donadieu (2004), els espais agrícoles periurbans poden fornir les ciutats dels valors de la multifuncionalitat tan recercats per la PAC: l'agricultura seria l'única activitat periurbana que dotaria les unitats urbanes de béns i serveis mercantils i no mercantils, ja sigui amb productes agrícoles transformats o amb valors paisatgístics, de seguretat alimentària i de biodiversitat, així com amb beneficis qualitatius per als teixits socials existents. Aquesta multifuncionalitat és generalment una construcció política i social dels poders públics urbans, ja que ni l'agricultura social (els hortets comunitaris d'inserció social, per exemple), ni les tècniques agrícoles respectuoses amb la qualitat de les aigües i dels sòls, així com amb la biodiversitat animal o vegetal (mitjançant l'agricultura biològica o *raisonnée*¹⁵⁸), ni molt menys els paisatges de qualitat, patrimonials o no, sorgeixen del no res.

Donadieu descriu quina influència pot tenir la PAC en quatre escenaris diferenciats que tenen com a factor comú l'existència d'una agricultura periurbana. En el primer escenari, amb

---

¹⁵⁸ Al capítol 6, d'anàlisi de les entrevistes, parlarem d'aquest tipus d'agricultura, semblant a la producció integrada, però que a França rep el nom d'*agriculture raisonnée*, és a dir, agricultura raonable o raonada. Cal dir que la majoria d'agricultors entrevistats a l'Àrea 2 la practiquen.

els àmbits periurbans com a marc d'activitats residencials i de turisme, es corrobora la tendència actual de la PAC cap a l'horitzó 2020. Les ajudes a l'agricultura s'afebleixen i pressuposen una forta dependència dels agricultors dels preus del mercat mundial i de les ajudes directes. Paral·lelament, la incitació a una agricultura de precisió (ajudes directes) i respectuosa amb el medi ambient, s'accentua. En aquest context, les agricultures periurbanes es desplacen cap a activitats de servei per a les ciutats i els turistes (hortets, activitats pedagògiques, animació, vendes directes, agroturisme, inserció social, caça, pesca...). La multifuncionalitat potencial és utilitzada i "rendibilitzada", però pot marginar les empreses agrícoles especialitzades, que acaben per buscar una altra localització.

En un segon escenari, per contra, el dels àmbits periurbans amb activitats agroindustrials, trobem una diferenciació respecte l'aglomeració compacta. La ciutat no s'estén més gràcies a la influència de les lleis governamentals, tant de caire urbà com agrícola, i a una PAC forta que sosté una agricultura respectuosa amb el medi ambient i els valors naturals. En aquest marc d'aplicació de lleis urbanes i agrícoles, la multifuncionalitat s'organitza més per zones d'espais especialitzats públics i privats (oci, boscos, agricultura...), que per la integració econòmica de les funcions pròpies de les empreses agrícoles. Un bon exemple actual seria l'agricultura del Randstaadt holandès (ramaderia lletera, floricultura i horticultura d'hivernacle, producció de bulbs...), tot i estar amenaçada a mig terme, també, per la metropolitanització. També seria el cas de l'agricultura de l'altiplà de Saclay, al sud-est de la regió parisina.

En un tercer escenari, als àmbits periurbans de natura, el context és el d'una liberalització de la producció de béns i de natura (aigua, sòl, boscos, biodiversitat...) i de limitació dels riscos naturals (pujada de nivell del mar, efecte hivernacle, incendis, contaminació de les aigües, etc.). Pressuposa un afebliment dels poders europeus (PAC), nacionals i regionals, però també l'aparició, junt amb els agricultors, de nous operadors en el mercat de béns i serveis de natura. Aleshores, el camp al voltant de les ciutats és dominat tant per activitats productores de natura per als habitants de les urbs, amb l'existència d'un mercat lliure, que per a les activitats d'agricultura de precisió, biològica o social.

Finalment, en el quart escenari, el darrer, el de la ciutat-país-territori, la regió rural veïna de la ciutat, gràcies a l'afebliment dels poders europeus, nacionals i urbans, esdevé atractiva per a la creació de llocs de treball per part de regions concretes. La periurbanització s'atenua o desapareix i l'àmbit periurbà pren els caràcters socials i paisatgístics dels àmbits rurals on es va a treballar o a viure.

Així doncs, en els tres primers escenaris, la permanència en el territori dels agricultors periurbans depèn de diversos factors:

- de les seves capacitats per conformar-se localment a les exigències ambientals de la PAC (agricultures de precisió) o de deslocalitzar-se;

- de les seves aptituds per inventar i diversificar la producció per fer créixer els seus ingressos i respondre a les necessitats dels ciutadans (fent multifuncionals les empreses);
- de la voluntat de les ciutats de generar projectes agrícoles urbans en benefici dels agricultors (estabilitat dels espais, serveis ambientals i socials);
- de la manera amb la qual els poders polítics europeus, nacionals, regionals i locals es complementaran o no, per orientar i ajudar els agricultors que hi ha al voltant de les ciutats i que han esdevingut tan gestors d'espais, partint d'accions públiques, com empresaris, a partir d'accions privades.

Segons Donadieu, si el manteniment de l'agricultura al voltant de les ciutats no interessa ni als poders urbans ni a les societats urbanes, dues altres solucions, almenys, són disponibles per gestionar els espais oberts: els boscos, els estanys i els parcs públics. Així doncs, per concloure aquest apartat, cal dir que el futur dels paisatges agrícoles periurbans depèn de dos factors principals:

- El primer és l'orientació de la PAC. Si aquesta política sosté cada vegada menys els preus agrícoles i les ajudes directes als agricultors, les empreses agrícoles seran a Europa cada cop més sotmeses a les lleis generals del mercat mundial. Si no són més rendibles o amenacen l'esdevenidor, desapareixeran, canviaran el seu emplaçament i seran reemplaçades —o no—, per d'altres més competitives. Al voltant de les ciutats només quedaran les empreses agrícoles més eficients i d'altres més orientades vers els serveis, més o menys multifuncionals i molt lligades als mercats urbans de béns i serveis (escenari 1). Tot això, sempre que la contaminació de l'aire i el sòl no posi en entredit el valor dels productes.

Per contra, si la PAC, amb l'ajuda dels Estats i dels poders urbans, s'orienta vers un sosteniment dels preus i de les ajudes lligades a la qualitat dels productes, cap a un respecte dels recursos naturals i del benestar animal, les granges romandran relativament competitives, utilitzant eventualment les potencialitats del mercat urbà (escenari 2). En el tercer escenari, liberal, amb una desaparició de la PAC, podria aparèixer un mercat de productes de natura i de serveis paisatgístics estimulats per la proximitat urbana.

- La segona causa és el caràcter del tipus de polítiques de les metròpolis i aglomeracions urbanes. Si les ciutats es reafirmen en esquemes forts de planificació urbana limitant l'extensió urbana i protegint els sòls de la pressió urbanística, fent més densa la ciutat, augmentant els transports col·lectius i constituint un vincle recíproc amb els agricultors, les empreses agrícoles podran aleshores decidir de quedar-se en l'òrbita urbana. Però amb la condició que la PAC els sigui favorable.

Per contra, si no existeix una planificació urbana, ni una política de transports col·lectius, o si aquestes polítiques són insuficients, els agricultors se n'aniran després d'haver venut els seus terrenys per urbanitzar, si en són propietaris. En aquest marc (escenari 1) de suburbanització generalitzada en grans conurbacions o megalòpolis, afavorit per la feblesa de la PAC, hi ha poc espai per a l'agricultura, encara que es poden generar serveis urbans o patrimonials (paisatges culturals) per a les perifèries residencials cada vegada més allunyades dels centres i les activitats turístiques.

4.8 ANÀLISI COMPARATIVA DE LES ÀREES D'ESTUDI

En primer lloc, s'ha de dir que als darrers cinquanta anys, la dinàmica socioeconòmica dels països rics i suposadament desenvolupats s'ha imposat a les dues àrees d'estudi. Això vol dir que, en un començament, el sector industrial va prevaler per damunt del sector agrícola i es va anar desconfigurant la societat rural i agrària tradicional. Posteriorment, a partir de la dècada de 1980, serien els serveis que agafarien embranzida i veuríem com la terciarització de l'economia esdevenia un fet plausible. La indústria perdia de mica en mica el seu lloc preponderant i l'agricultura periurbana s'enfonsava definitivament en una misèria tutelada per les institucions amb competències en el territori. Tothom clamava el cel. Cada cop hi ha menys pagesos, menys agricultors! La nostra història ancestral, el nostre lligam amb la terra, es perden! El cert és que la població activa agrària tant a l'Àrea 1 com a l'Àrea 2 ha anat disminuint a un ritme vertiginós al llarg de les últimes dècades i avui és pràcticament irrisòria, i mentre construïm noves carreteres i nous centres comercials, sentim una nostàlgia estranya. Paradoxalment, de totes maneres, la producció agrícola no és necessàriament inferior a la de fa cinquanta anys, tot i la disminució del nombre d'explotacions, titulars, caps d'explotació, familiars i mà d'obra assalariada. Perquè el procés d'intensificació agrària, fruit de les diferents revolucions tecnològiques, s'ha anat imposant arreu, a Catalunya i al sud de França. La mecanització i motorització de les tasques agrícoles, substituint el factor humà, i l'ús de pesticides, adobs químics, productes fitosanitaris i, més recentment, l'aplicació de biotecnologies, han permès no només mantenir les produccions, sinó també augmentar-les, incrementant abastament els beneficis. El que no queda clar és si les zones periurbanes de l'Àrea 1 i l'Àrea 2 han participat d'aquesta tendència.

Com hem dit, l'any 1991 hi havia sols un 1,16 d'actius agraris a l'Àrea 1, mentre que a l'Àrea 2, el percentatge era lleugerament superior el 1999: en quedava un 1,93%. Es dedueix, doncs, que al nord de Toulouse el sector agrari és proporcionalment més present i està més consolidat que no pas a l'Àrea 1, i, en general, a la Regió Metropolitana de Barcelona, en un departament d'especialització agrària més clarament definida com és l'Haute-Garonne. Cal

recordar, però, que la població de l'Àrea 1 és molt superior a la de l'Àrea 2. Hi havia 96.641 ocupats el 1996 al delta del Llobregat, mentre que a la zona nord de Toulouse sols s'arribava a 18.668 ocupats el 1999. Pel que fa a la terres llaurades i la SAU, l'evolució és negativa a totes dues àrees d'estudi, com és obvi. A l'Àrea 1 s'arriba a sols 1.815 ha de SAU el 1999, mentre que a l'Àrea 2 el nombre d'hectàrees és molt superior: 5.827 ha al cens del 2000, fet que reafirma la idea del fort potencial agrícola del sector agrícola a la zona nord de Toulouse, per bé que una bona part d'aquestes extensions estiguin destinades al cultiu de cereals i no únicament a l'horticultura. Amb relació al nombre d'explotacions, la davallada és considerable sobretot a l'Àrea 1. Només quedaven 333 explotacions al Delta el 1999 i 251 a l'Àrea 2 l'any 2000 (la disminució ha estat més sostinguda en aquest segon àmbit). Pel que fa a la mida mitjana de les explotacions, aquesta disminueix des de 1962 a l'Àrea 1 però torna a augmentar el 1999, i a l'Àrea 2 es produeix un fenomen similar, si bé hi ha un nombre més important d'explotacions grans a causa, sobretot, de la destacada producció extensiva de cereals. Podem concloure, en aquest sentit, que l'augment de la mida mitjana de les explotacions és un fet comú de la Regió Metropolitana de Barcelona i de l'Àrea Urbana de Toulouse (i en un espectre territorial més ampli, de les perifèries de les grans ciutats i dels països rics en general), resultat de la disminució del nombre d'agricultors: els pocs pagesos que queden, així doncs, tot i la dinàmica de degradació dels espais agraris, acaparen més terra i constitueixen explotacions més potents, sobretot a les zones periurbanes.

Tant a l'Àrea 1 com a l'Àrea 2, en una dinàmica que s'endevina comuna a diverses zones, els pagesos han anat accedint a la propietat de mica en mica, en una pugna dura amb els sectors socials dominants, primer la noblesa i el clergat i, posteriorment, la burgesia urbana acaparadora de terres. Al delta del Llobregat els pagesos tenien la propietat de la terra al segle XVI, i la van perdre: no la van recuperar fins a finals del segle XIX i, sobretot, al llarg del segle XX, en el moment de màxim esplendor de l'agricultura deltaica, però ja a les portes de la seva decadència. A la zona nord de Toulouse, hi té lloc un procés similar: els immigrants italians i espanyols es van instal·lar com a parcers i a poc a poc es van anar fent propietaris. De totes maneres, com hem dit, l'arrendament és predominant a França, així com la propietat ho és a l'Àrea 1 i, es pressuposa, a Catalunya i Espanya.

La problemàtica periurbana vinculada al tipus d'estructures de tinença de la terra que trobem al voltant de ciutats com Barcelona o Toulouse s'entreveu similar. Com afirma Casanova i Antonio (1989–1990), l'estructura de la propietat al Delta mostra una receptivitat positiva al canvi dels usos agraris del sòl pels urbans o industrials. El pagès, també fruit de l'envelliment de la població activa agrària i la manca de descendència, espera una requalificació urbanística que generi plusvàlues més que no pas un augment dels beneficis que permetin fer noves inversions. D'aquesta manera, la propietat de la terra esdevé un element dinamitzador de la pèrdua de sòl agrari i d'explotacions agràries, sobretot les més petites, almenys a l'Àrea 1.

Així doncs, el sòl abandonat per una petita explotació difícilment tornarà al procés econòmic. Com s'ha dit, la propietat es rendibilitzarà amb nous usos del sòl més que amb l'activitat agrària. I només un sistema de planejament eficaç podria aturar aquesta tendència.

Pel que fa a l'Àrea 2, la situació pot semblar la mateixa, però cal dir que la principal diferència entre un i altre àmbit seria l'existència a França de les Sociétés d'aménagement foncier et d'établissement rural (societats de gestió de la terra i d'establiment rural), conegudes popularment com a SAFER. A Espanya hi ha hagut tímids intents d'imposar un sistema similar, sobretot a partir del projecte de Parc Agrari del Baix Llobregat, però encara som a anys llum¹⁵⁹. Aquestes societats, pel que sembla, tenen dret de preempció en els processos de venda de terres, i haurien de permetre als agricultors un accés més directe a la terra. Cal dir, però, que no tot són flors i violes i fins i tot alguns dels pagesos enquestats, com veurem al capítol sisè, ni tan sols saben com funciona aquest organisme. D'altra banda, sembla que les societats de gestió (EARL i GAEC, entre d'altres, per al cas francès) tenen una presència destacada a França, encara que a l'Àrea 1, com veurem al capítol sisè, a part de l'Empresa Familiar Agrària (EFA), també existeixen algunes fórmules legals a tenir en compte (Societat Cooperativa Privada (SCP), entre d'altres)¹⁶⁰. També cal tenir en compte, en aquest punt, que a l'Estat francès no existeix la institució de l'hereu, vigent a Catalunya. La mateixa legislació francesa prohibeix l'hereu i obliga a la distribució dels béns entre tots els hereus per parts iguals. Això vol dir que en cada canvi generacional el fill que assumeix la titularitat de la finca i en vol guardar la unitat ha de comprar als altres hereus la seva part (en cas contrari, es posen en venda les terres)¹⁶¹.

Amb relació al factor treball, l'estructura de la mà d'obra de les explotacions és semblant tant a l'Àrea 1 com a l'Àrea 2. La crisi de la família productora tradicional és un fet a banda i banda dels Pirineus, i l'envelliment dels caps d'explotació agrària pressuposa un greu problema amb vista a la continuïtat de les explotacions. Els francesos, però, com hem vist, sembla que han posat en marxa tota una sèrie de mecanismes per frenar un procés especialment

---

¹⁵⁹ Al *Llibre blanc del sector agrari* (DARP, 2001, p.125), s'explica que a Catalunya hi ha diversos antecedents de gestió conjunta per la compra de finques, que van acollir-se a desgravacions fiscals i van redistribuir-se solidàriament d'acord amb uns principis d'equitat. El concepte de Fons de Terres supera el de redistribució de la propietat per entrar en el de gestió. Sembla que hi ha cooperatives que presten serveis als seus socis creant bancs de terres per tal de redistribuir els residus orgànics ramaders entre totes les finques de la zona, per cultivar les finques que aporten els seus socis, antics pagesos, o que fins i tot realitzen la recol·lecció conjunta à càrrec dels agricultors. El problema ja no és el de la compra de finques, que representen en elles mateixes una inversió o un lligam amb el passat, sinó la gestió d'aquestes finques per a la seva incorporació a la col·lectivitat.

¹⁶⁰ Al punt 4.3.1 no s'ha fet referència a les SAT (Societats Agràries de Transformació) perquè d'entre tots els pagesos entrevistats a l'Àrea 1 no hi va haver cap informant que en formés part. Les SAT són societats civils de finalitat econòmica per a la producció, transformació i comercialització de productes agrícoles i la realització de millores i prestació de serveis en el medi rural. A Catalunya trobem diferents tipus de SAT: les Societats Agràries de Transformació de Productes (SAT), les Societats Agràries de Comercialització (SAC), les Societats Agràries d'Explotació en Comú (SAEC), les Societats Agràries d'Utilització de Maquinària (SAUM), que es correspondrien a les CUMA franceses, i, finalment, les Societats Agràries de Serveis (SAS), que prestarien serveis a les explotacions agràries (DARP, 2001, p.177-181).

¹⁶¹ Econòmicament això representa, a França, que el fill que queda a pagès ha d'assumir un cost similar al de l'arrendament. En efecte, tenint en compte que els canvis generacionals estan situats entre 30 i 40 anys, el fill que es queda les finques de la família ha de comprar la terra als altres germans i ha d'estalviar, segons el nombre de germans, un valor similar al de la renda de la terra, que oscil·la entre el 3 o 4% (DARP, 2001, p.125).

agut a les zones periurbanes. Com es pot concebre una agricultura productiva i dinàmica si pràcticament no hi ha joves que agafin el relleu dels més grans? En aquest sentit, crec que a Catalunya és on hi ha més feina a fer. Al delta del Llobregat i al conjunt de la Regió Metropolitana de Barcelona, parlar de joves que continuïn la feina dels pares o de gent disposada a començar de zero als camps periurbans és molt agosarat, pràcticament una qüestió de ciència-ficció. D'altra banda, però, l'evolució dels diferents components de la mà d'obra és quasi la mateixa a l'Àrea 1 i l'Àrea 2. La franca davallada d'actius agraris arrossega aquesta variable, correlativa a la desaparició del nombre d'explotacions i de superfície agrària útil. Al Delta, com hem dit, hi ha una disminució del nombre de titulars d'explotació i d'ajudes familiars, i una estabilització, amb un lleuger increment, del nombre d'assalariats, fet que indica un canvi estructural lligat a la dissolució de la unitat agrícola familiar i tradicional. A la zona hortícola del nord de Toulouse, en canvi, només es mantenen estables els caps d'explotació, mentre que les ajudes familiars i els assalariats disminueixen.

La maquinària també ens mostra un paisatge semblant, si bé cal dir que les estadístiques catalanes referents a aquestes variables (com també passa amb les referents als règims de tinença) són més completes que no pas les franceses. El nombre de maquinària utilitzada disminueix a tots dos àmbits, fruit de la conjuntura desfavorable per a l'agricultura periurbana que hem anat descrivint, però aquest procés implica alhora un augment del grau de mecanització de les explotacions, que han tendit a concentrar les seves terres i, davant la manca de mà d'obra, han aprofitat per mecanitzar les tasques agrícoles (sobretot amb l'adopció del tractor com a eina bàsica de treball). Tot i així, ja hem dit que tradicionalment ha estat difícil introduir maquinària en els cultius d'hortalisses, a causa de la fragmentació de parcel·les, la vulnerabilitat de les produccions i l'heterogeneïtat dels cultius. Les dificultats per fer noves inversions en un medi socioeconòmic excessivament fràgil també són una constant als entorns agrícoles periurbans. D'altra banda, tant per a l'Àrea 1 com per a l'Àrea 2 podem considerar vàlides les reflexions esbossades a l'apartat 4.5.1 referents a la capacitat dels empresaris agrícoles per introduir innovacions tecnològiques a les seves explotacions.

La producció i comercialització a les àrees d'estudi segueix uns cicles i uns models de comportament propis dels països desenvolupats. Els sistemes de producció són bàsicament els de l'agricultura convencional, encara que a Catalunya ja es parli de producció integrada i a França cada cop sigui més present el que es coneix com a *agriculture raisonnée* (agricultura raonable o raonada). D'altra banda, seria difícil d'introduir l'agricultura biològica per la proximitat de nuclis urbans importants a tots dos àmbits, que impedeixen dur a terme una activitat equilibrada i sense pol·lució. Però el que cal és comentar l'especificitat periurbana de les àrees d'estudi, ja que condiciona les pautes de funcionament dels sectors agrícoles locals. Tanmateix, trobem diferències remarcables a l'Àrea 2 respecte de l'Àrea 1. A la zona de Toulouse, per exemple, conviuen amb la producció hortícola els cultius de cereals, que

pràcticament són inexistents a la zona del Delta, on a part de la especialització hortícola (81% dels cultius) hi ha una petita proporció d'arbres fruiters. La ramaderia, d'altra banda, sembla que té una presència prou important a les dues àrees, tot i el seu paper subsidiari de l'activitat agrícola. La diversificació en els productes d'horta és similar i trobem diferents cultius que permeten, com hem vist, de distingir en zones de producció a l'Àrea 1 i d'establir diferents tipologies d'explotacions a l'Àrea 2. A tots dos àmbits, cal remarcar-ho, hi ha una presència de superfícies d'hivernacles destacable que afavoreix la intensificació agrícola.

Al Delta trobem produccions importants de carxofes, enciams, apis, crucíferes, patates, cebes tendres, petits tubercles, porros i espàrrecs, mentre a la zona nord de Toulouse es cultiven sobretot pastanagues, porros, patates, enciams, cebes, tomàquets l'estiu, api i espinacs. Pel que fa a les superfícies, el 1999 quedaven 1.004 ha de conreus d'hortalisses al Delta, mentre a la zona nord de Toulouse n'hi havia sols 117 ha l'any 2000, ubicades de forma predominant a Saint-Jory. Així doncs, aquestes dades mostren la importància relativa en pes i presència dels cultius hortícoles de l'Àrea 1, tot i la considerable reducció de la SAU al Delta les últimes dècades. Cal recordar, però, que els cereals són, de llarg, majoritaris a l'Àrea 2 (3.223 ha l'any 2000). Els conreus d'hortalisses de la zona nord de Toulouse, així doncs, constitueixen únicament una illa enmig d'un mar d'herba, però val a dir que els horticultors en treuen molt de profit, esgotant les potencialitats del sòl, esprenent fins al darrer bri de vida dels seus cultius, molt sovint en camps envoltats de cases unifamiliars (cas de Saint-Jory). D'alguna manera, tant l'Àrea 1 com l'Àrea 2 són els rebosts de les seves ciutats respectives: el Delta haurà de tenir necessàriament més cultius hortícoles si vol abastir una ciutat com Barcelona, diverses vegades més gran i més poblada que Toulouse. Finalment, cal dir que el sistema de comercialització a l'Àrea 1 i a l'Àrea 2 té molts trets similars: la major part de les produccions deltaiques es distribueixen a través de Mercabarna, mentre a Toulouse es fa el mateix a través del MIN o *marché gare*. Els pagesos i agricultors miren d'organitzar aquesta etapa del seu treball, però les cooperatives tenen poc pes específic als àmbits periurbans, per la proximitat dels mercats potencials que provoca que els productors se cenyixin a patrons de comportament bastant individualistes, sobretot a l'Àrea 1. A l'Àrea 2, de fet, existeixen agrupacions d'agricultors amb vista a agilitzar els processos de comercialització, però també són força minoritàries. D'altra banda, podem equiparar el que són els assentadors de Mercabarna a les centrals de compra (*centrales d'achat*) del mercat de Toulouse, com a entitats a les quals els agricultors venen els seus productes. Tant Mercabarna com el MIN, en definitiva, han de competir, per abastir els seus entorns immediats, amb les grans zones productores d'hortalisses a escala planetària, com poden ser les superfícies d'hivernacles de Múrcia i Almeria, i això pressuposa un contratemps important, una debilitat intrínseca d'aquests àmbits periurbans degradats en la dinàmica perversa de la globalització econòmica. La capacitat d'adaptació a les fluctuacions de l'oferta i

la demanda, buscant els buits que deixen les grans produccions als mercats locals, és un dels principals valors que pot tenir un hortolà del periurbà, tant a França com a Catalunya.

Per acabar, recordem que l'anàlisi de la PAC ens ha mostrat com les polítiques agrícoles europees afecten les zones periurbanes. Sembla que a França aquestes polítiques fa més temps que s'apliquen i, en general, han permès una reestructuració del sector. Això ha estat així sobretot a partir de la reforma de 1992, que ha permès reorientar les ajudes cap al desenvolupament rural per millorar les condicions de treball i la qualitat dels productes finals. També s'ha anat introduïnt, de mica en mica, la preocupació per les repercussions mediambientals de les produccions agrícoles i ramaderes. Pel que fa als espais periurbans, tant a França com a Espanya, si es destinen d'una forma massa evident cap a serveis d'oci per als habitants de les ciutats, aquesta nova funcionalitat territorial pot acabar per arraconar les explotacions agrícoles que subsisteixen, que cercaran un nou emplaçament per desenvolupar les seves activitats productives. Per això projectes com el Parc Agrari del Baix Llobregat incideixen en la necessitat d'esperonar les produccions de les explotacions periurbanes, per mantenir un teixit agrari local que repercutirà positivament en la conservació dels espais agrícoles. Només una PAC forta i un compromís del planejament orquestrat des de les ciutats pot mantenir la viabilitat de les explotacions agrícoles als entorns periurbans, amb lleis que afavoreixin la cohesió dels nuclis urbans i desenvolupin els transports públics, protegint els espais lliures i assegurant la pervivència de l'espai agrari i les empreses que s'hi ubiquen. I això ha de ser així tant al delta del Llobregat i la Regió Metropolitana de Barcelona com a la zona hortícola del nord de Toulouse i al conjunt de l'Àrea Urbana tolosina.

5. ELS CONFLICTES ENTRE L'ESPAI AGRARI I LES DEMANDES DE SÒL PER A ALTRES USOS

5.1 LES CONSEQÜÈNCIES DEL DESENVOLUPAMENT URBANÍSTIC EN EL PLANEJAMENT

En aquest apartat farem una anàlisi teòrica dels conceptes relatius al planejament que afecta les zones d'estudi, sempre tenint en compte que el planejament són el conjunt d'accions concertades i orientades a ordenar en el territori els habitants, les activitats, les construccions, els equipaments i els mitjans de comunicació, unes mesures que generalment són impulsades pels poders públics, és a dir, les administracions i institucions competents. Posteriorment, farem un repàs dels plans urbanístics que s'hi han aplicat al llarg del temps. Així doncs, caldrà esbrinar com va afectar al delta del Llobregat l'aplicació del Regional Planning de 1932, que ja plasmava la necessitat de preservar els espais agrícoles. En aquesta Àrea 1 parlarem també del Pla general metropolità de 1976 com a punt d'inflexió que marca un abans i un després i, finalment, ens centrarem en temps més propers, a través del Pla territorial metropolità de Barcelona i el Pla Delta de 1994. Pel que fa a l'Àrea 2, val a dir que l'any 1963 Toulouse, entre altres ciutats, ja es definia com a metròpoli d'equilibri fent de contrapès de París...

5.1.1 Conceptes a tenir en compte per entendre la realitat urbanística de l'Àrea 1

A Catalunya, els plans generals d'ordenació són l'instrument urbanístic per excel·lència, ja que pretenen la definició del projecte general d'una ciutat, a partir de la consideració de les diverses situacions i circumstàncies que es donen en el seu entorn espacial. Els plans generals poden comprendre àmbits d'uns quants municipis, encara que són fonamentalment instruments d'ordenació de l'espai municipal, i per tant la seva transcendència en l'ordenació urbanística del territori és deguda al paper principal dels ajuntaments en aquesta matèria. Així doncs, tot i la complexitat del territori actual que reclama a més altres instruments, els plans generals municipals són insubstituïbles a causa de la importància de la relació entre terme municipal, col·lectivitat urbana i ajuntament. El pla general defineix l'ordenació urbanística del municipi amb les determinacions següents (Esteban, 2001, p.47):

- a) La diferenciació del sòl del municipi en tres classes bàsiques o règims (urbà, urbanitzable i no urbanitzable), que comporten l'atribució de diferents drets i deures als seus propietaris, i l'establiment de diferents tipus de regulacions pel que fa als usos i edificacions.

- b) L'assenyalament de l'estructura general de l'ordenació del municipi, composta pels elements del sistema de comunicacions (vialitat, ferrocarril...), d'equipaments (sanitari, docent, esportiu...) i del sistema d'espais lliures públics.
- c) La programació de les actuacions en etapes, en especial pel que fa al sòl urbanitzable que ha de ser objecte de desenvolupament.
- d) L'adopció de mesures de protecció del medi ambient, conservació de la natura, el paisatge i els elements i conjunts d'interès històric i artístic.
- e) L'assenyalament de les circumstàncies en què és procedent la seva revisió.

La manca d'adequació als criteris temporals en l'aplicació de les mesures urbanístiques ha dut a una separació clara entre el *projecte d'ordenació física* del municipi i el *programa d'actuació*, els quals haurien de tenir diferents procediments de formulació i períodes de vigència. Esteban distingeix entre els plans urbanístics, els plans territorials i els plans estratègics (2001, p.49). Els plans urbanístics serien instruments d'efectes directes sobre la destinació del sòl i les seves possibilitats d'utilització pels ens privats, i per tant serien imprescindibles per a qualsevol acció de desenvolupament urbà. Serien els plans propis de l'espai municipal, encara que tindrien també un caràcter territorial. Amb el concepte de pla territorial, de totes maneres, ens referim a un instrument d'escala superior, que té per objecte regular les accions en una extensió àmplia del territori, i donar pautes per als plans urbanístics dels municipis o de les àrees urbanes compreses en el seu àmbit. Abans de la regulació legal dels plans territorials, des dels plans urbanístics ja s'havia abordat la superació del terme municipal per tractar els problemes d'ordenació de les ciutats més dinàmiques en relació amb el seu entorn. Es tracta dels plans urbanístics plurimunicipals, també coneguts com a plans metropolitans quan es referien a aglomeracions urbanes formades a l'entorn d'una metròpolis important, com ha estat el cas dels plans de l'àrea de Barcelona de 1953 i 1976.

Aquest tipus de planejament de caire estructural que busca en el territori la solució dels problemes que no pot resoldre en l'àmbit de les ciutats, va rebre als EUA en el primer terç del segle passat el nom de *Regional Planning*, i va ser a Nova York un dels llocs on primer es va assajar. En aquest corrent ideològic cal inscriure el denominat *Pla de distribució en zones del territori català* (1932), promogut per la Generalitat durant la República. A Espanya, les lleis urbanístiques de l'Estat han proposat des del 1956 fins al 1992 uns quants instruments de planejament d'escala territorial: *plan nacional de urbanismo*, plans provincials i plans directores territorials de coordinació, els quals han estat poc utilitzats, segons Esteban. Per aquest autor, la causa de la poca utilització dels plans territorials en un període de gran expansió com el dels anys cinquanta del segle XX és, probablement, "que aquests instruments no han estat imprescindibles per actuar des de l'òptica dels objectius a curt termini". I continua: "mitjançant els plans urbanístics que abasten l'àmbit de cada terme municipal i els projectes sectorials de carreteres i altres infraestructures, és possible actuar en qualsevol punt del territori, si bé amb

escasses garanties que a escala territorial el resultat sigui coherent, com es pot comprovar en el procés d'ocupació del sòl que hi ha hagut en moltes parts del territori europeu, i en concret a Catalunya" (Esteban, 2001, p.51). En definitiva, podem afirmar que entre 1939 i 1956 hi ha una mancança extrema d'instruments per a un planejament equilibrat del territori i una presència moderada entre 1956 i 1975. Després d'aquest període (tal com va passar entre 1932 i 1939), la situació es normalitza.

Al nostre país, les competències d'ordenació territorial han estat transferides per l'Estat espanyol a partir de 1980. Així, el planejament territorial ha adquirit un valor d'acte d'afirmació territorial de cada comunitat autònoma. La legislació que regula l'ordenació del territori a Catalunya defineix els dos tipus de figures clàssiques: els *plans territorials* pròpiament dits, amb un abast global dels diversos aspectes compresos en un àmbit territorial, i els *plans territorials sectorials*, que es refereixen a un aspecte concret del territori: carreteres, espais protegits, sanejament, etc. Segons Esteban, encara cal fer molts progressos en aquests tipus de plans, vistos els resultats obtinguts pel Pla territorial general de Catalunya, aprovat l'any 1995, del qual parlarem més endavant. En aquest sentit, Esteban diu que "segurament, el camí passa per entendre que els plans territorials, sense perdre el seu objectiu coordinador de les diverses actuacions en un espai ampli, haurien de ser uns instruments més àgils, més oberts i també més selectius en el seu contingut, en definitiva menys encarcerats que els que proposa la Llei de política territorial del 1983". Finalment, els plans estratègics, que han tingut molt d'èxit a Catalunya a la dècada de 1990, eren inicialment plans dels quals es dotaven grans empreses i corporacions privades per orientar la seva política de producció i de mercat. De fet, són plans d'enfocament molt més ampli que els plans urbanístics i territorials, en tant que en els seus objectius i mesures s'inclouen nombrosos aspectes de caràcter econòmic i social que no tenen una concreció directa en propostes d'utilització física de l'espai, i que poden així mateix referir-se a àmbits territorials i competencials molt diversos. Tot i així, aquests plans no estan regulats jurídicament i les seves propostes no són vinculants, però poden ser complementaris amb el planejament urbanístic o el territorial, tot aportant els objectius i els criteris expressats per les institucions i la societat civil, que caldrà tenir en compte per a l'elaboració del pla d'ordenació urbanística. D'aquesta manera, podran participar del planejament les entitats representatives de la ciutat, assolint una coherència entre els diversos instruments. La projecció dels valors de la sostenibilitat econòmica, social i ambiental en el planejament, tindrà, en aquest sentit, un caràcter estratègic (veure les agendes 21 locals).

Tornant al principi, a més del *pla general d'ordenació urbana*, la Llei de 1975 va definir altres instruments, com ara les *normes subsidiàries municipals de planejament* i les *delimitacions de sòl urbà*, que eren de formulació i gestió més senzilles que els plans generals, i que es preveia que fossin utilitzats als municipis de menor dinàmica urbanística i capacitat tècnica més limitada. Per a àmbits més amplis que el pla general, la Llei de 1975 va definir els

plans directors de coordinació, que han estat molt poc utilitzats i que podem considerar com un instrument d'ordenació d'escala territorial. D'altra banda, com a instruments de desenvolupament de l'ordenació urbanística del pla general, la legislació va definir els plans parcials i els plans especials de reforma interior o de millora urbana. Els *plans parcials* tenen per finalitat determinar l'ordenació de les *àrees d'extensió* de la ciutat, és a dir, de les zones on es produeix la urbanització del sòl exterior que s'incorpora a l'àrea urbana existent. Els *plans especials de reforma interior o de millora urbana* són diferents de la resta de plans especials, i, de fet, els podríem anomenar *plans parcials de reforma*, mentre que els plans parcials podrien tenir la denominació de *plans parcials d'extensió*. Així doncs, la resta de plans especials (com el del Parc Agrari del Baix Llobregat), serien una mena de calaix de sastre instrumental en el sentit que són eines de contingut i abast normatiu obert, adaptables a qualsevol altre objectiu específic d'ordenació urbanística, com pot ser la protecció de l'espai agrari del delta i la vall baixa del Llobregat, si s'exclou el desenvolupament urbanístic de sectors de sòl urbanitzable o sòl urbà. Finalment, els *estudis de detall*, es limitarien a la precisió de detalls de l'ordenació que poden referir-se bàsicament a alineacions i a la composició volumètrica de l'edificació.

Els últims anys, la planificació territorial comença a valorar amb força i positivament tot l'espai que queda fora de l'espai urbanitzat (Casamor, 1998). Com veurem, però, l'urbanisme no havia afrontat fins ara en profunditat la problemàtica de l'espai no urbanitzat, no s'havien tingut en compte els processos i les dinàmiques dels ecosistemes a l'hora de planificar. Les decisions amb relació a l'ocupació del territori són resultat de la relació simbiòtica dels humans i la seva cultura amb el medi natural. Actualment, com hem vist, l'antagonisme camp-ciutat es dilueix, sobretot a les àrees periurbanes, tenint en compte que el planejament urbanístic té sempre entre els seus objectius propiciar una bona eficiència funcional dels espais que ordena (Esteban, 2001, p.95).

Cortina (1998) considera indispensable que per a la protecció de les zones agrícoles s'aportin, des de l'àmbit jurídic, fórmules legals, innovadores i imaginatives, que permetin als espais agrícoles, dins del conjunt d'espais oberts metropolitans, representar de forma positiva "el papel que el actual marco legal les niega al relegarlos a un aspecto residual, definido en negativo como suelo no urbanizable" (p.21). Per Cortina, la consideració negativa del sòl no urbanitzable prové de la Llei del sòl de 1976: no és aclaridor que es designi la part majoritària del territori com a negació de la part minoritària¹. Sobretot quan el sòl no urbanitzable representa el 75% de l'àmbit metropolità i el 95% de l'Estat espanyol.

Un altre problema afegit és que l'administració pública no sempre ha pogut aturar l'especulació urbanística. Les mesures de restricció edificatòria no han estat sempre suficients

---

¹ Altres autors han coincidit a remarcar el caràcter subsidiari del sòl no urbanitzable. En aquest sentit, vegeu les ponències compilades per Costa (1980) a les primeres jornades agràries del Maresme, organitzades per la Unió de Pagesos. Els ponents, entre ells Benelbas, mostren la seva preocupació pel futur del sòl agrari a Catalunya.

per resistir les pressions sobre el sòl. Uns pocs errors poden espatllar la funció de contenció i trencar el sistema global². Al conjunt metropolità, els espais oberts són zones on l'edificació està molt limitada però no sempre és nul·la. Amb la figura de Pla especial, s'estableix una xarxa d'espais lliures a l'àmbit metropolità, essencials en l'estructuració del territori metropolità per garantir la connectivitat entre aquests mateixos espais i no permetre el creixement urbà en forma de "taca d'oli"³. Fins ara, la qualificació urbanística de "sòl rústic de valor agrícola protegit" (clau 24) no ha impedit als ajuntaments atorgar llicències per a altres usos, realitat que ha provocat forts impactes sobre l'espai agrari. L'espai agrari és vist, massa sovint, com una reserva de sòl per al creixement urbà, amb els equipaments i infraestructures que aquest requereix. En aquest sentit, són força reveladores les afirmacions de Gaviria (1978): "el despilfarro de suelo, forma parte de la última etapa del modo de producción capitalista, y [...] la producción del espacio es uno de los últimos motores de un sistema económico obsoleto. Por tanto, al hablar de suelo hay que hablar de producción, uso y consumo de este suelo" (p.245).

Cortina (1998) subratlla que el Pla general d'ordenació, per mitjà del mecanisme de la classificació urbanística, estableix el règim jurídic del sòl d'acord amb la legislació urbanística vigent. Segons Cortina, caldria superar la visió actual de la classificació del sòl i situar-se dins la categoria jurídica de "sistema d'espais lliures". En efecte, per damunt de la classificació del sòl urbà, urbanitzable i no urbanitzable, la legislació urbanística hauria establert la categoria de sistemes per a aquells casos en què l'interès col·lectiu ha d'estar per sobre de l'interès particular (aquest seria el cas del Parc Agrari, que com veurem, ha generat molta polèmica)⁴. Així, es faria entendre que les administracions públiques hauran de promocionar aquests espais d'especial valor, l'interès dels quals obliga a aprofundir en les seves funcions. En aquest sentit, Valdovinos (García Ramon *et al.*, 1995) recalca la idea que la planificació rural s'ha de concebre com una "acción de política territorial integrada donde explícitamente se consideren las cuestiones económicas, sociales y medioambientales" (p.139). Per Valdovinos, la cobertura territorial de la planificació al medi rural té molt a veure amb el grau d'autonomia dels poders locals i el respecte a la seva especificitat, tot i que aquesta "no será operativa si no forma parte de un proyecto planificador regional y global, pues muchos de los fenómenos rurales tienen una

---

² Rueda (1998) es refereix a la complexitat del sistema urbà, i parla de la necessitat de veure'l com un veritable ésser viu, un ecosistema en plena transformació. D'aquesta manera podem entendre'l millor i podem endegar polítiques respectuoses als espais periurbans que frenin una expansió urbana sovint caòtica, amb repercussions socioeconòmiques negatives.

³ Sobre el creixement desmesurat de les ciutats i la pressió urbanística que aquestes exerceixen sobre l'espai agrari, vegeu Entrena Durán (2004), que es refereix també a la dificultat d'establir els límits de les grans metròpolis en el territori en el context de la globalització. Entrena Durán, d'altra banda, proposa alhora una sèrie d'indicadors socials per a l'estudi del fenomen de periurbanització. En aquest sentit, també és destacable el treball de Paül i Tonts (2005), que fa referència a l'evolució recent de la urbanització a la Regió Metropolitana de Barcelona i a les possibilitats de controlar-ne l'expansió a través del planejament. Segons aquests autors, però, el planejament urbanístic a casa nostra no ha estat eficient en l'acompliment d'aquest últim objectiu.

⁴ Cortina (1998) considera que "es hora ya de entender que en el suelo no urbanizable de especial protección, en algunos casos donde el territorio está especialmente presionado por el fenómeno de la urbanización, el interés colectivo del espacio agrario, natural, forestal, fluvial o litoral requerirá una clasificación como sistema de espacios libres territoriales, estableciéndose así una mayor protección" (p.22-23).

implantación supra-municipal y supra-regional” (García Ramon *et al.*, 1995, p.176). Els projectes del Parc Agrari o de l’Anella Verda, amb una gran incidència sobre l’espai agrari del Delta, els hem d’entendre en aquest sentit.

Tot i el temor d’alguns sectors de la pagesia del Delta amb relació a la normativa dels sistemes d’espais lliures, la categoria de sòl no urbanitzable no hauria de comportar per si mateixa la necessitat d’una titularitat pública, sempre que l’interès col·lectiu es compleixi per part dels propietaris (Cortina, 1998)⁵. Per altra banda, com veurem més endavant, la creació del Parc Agrari ha comportat recentment, tot i els nombrosos contratemps, l’aprovació d’un Pla especial per a la zona del Delta i la Vall Baixa que suposa la fixació dels espais agrícoles de la zona. Els plans especials apareixen en la legislació urbanística com els instruments orientats a ordenar algun aspecte concret del territori. Segons Cortina (1998), es defineixen per la seva “especialitat”, a diferència dels plans generals, en el sentit que no persegueixen l’ordenació urbanística del territori en tots els seus aspectes, sinó tan sols en algunes de les temàtiques concretes i específiques que assenyalava la llei. El caràcter obert amb què la llei estableix el planejament especial, afavoreix l’ús dels plans especials per potenciar les diverses finalitats de protecció de l’espai agrari⁶. La figura del Parc Agrari, així doncs, ha de permetre aconseguir aquests objectius al Baix Llobregat.

Ahora, cal tenir en compte que hi ha una certa dispersió pel que fa a les responsabilitats institucionals en tot allò relacionat amb l’ordenació i gestió del territori. A la zona del Delta hi ha cinc institucions públiques que poden definir qüestions territorials fonamentals (Casamor, 1998): l’Estat (representat bàsicament pels Ministeris de Foment i de Medi Ambient), la Generalitat de Catalunya (representada per les conselleries de Política Territorial i Obres Públiques, de Medi Ambient i d’Agricultura), la Diputació de Barcelona, el Consell Comarcal i els ajuntaments. A aquestes institucions, cal afegir les empreses públiques (d’explotació dels sistemes de transport o de promoció de l’habitatge, entre d’altres), amb certa autonomia i poder de decisió, i que poden arribar a tenir un pes específic superior a les mateixes institucions, i els agents privats. Casamor planteja la necessitat que tots aquests organismes treballin coordinadament. El pagès o pagesa, però, queda molt sovint aïllat i oblidat sota aquest entramat institucional i empresarial, com veurem, i es veu incapaç de reaccionar i fer sentir la seva veu, sobretot quan els sindicats no són sempre una plataforma de lluita eficaç.

De fet, cal tenir present que la societat actual tendeix a donar als seus poders públics el poder de definir estratègies i dur a terme actuacions sobre el territori, fins a arribar a crear

---

⁵ La regulació normativa dels espais agrícoles del Rodal de Sabadell, a la Revisió del Pla general d’ordenació, aprovada el desembre de 1993, constitueixen un precedent en aquest sentit a Catalunya.

⁶ Segons Esteban (2001, p.263), els *plans especials* “es dirigeixen a completar i millorar l’ordenació d’aspectes de les àrees urbanes i del seu entorn rural”. Són plans de naturalesa urbanística que poden arribar a superar l’àmbit municipal i constituir-se a partir de plans territorials sectorials o plans directores de coordinació. En el nostre cas, els plans especials de protecció permetrien protegir i consolidar els valors paisatgístics i rurals dels ecosistemes agraris. També trobem els plans especials d’infraestructures i els plans especials d’equipaments. Per aprofundir en el coneixement dels plans especials, vegeu Esteban (2001, p.263–278).

institucions per aconseguir aquests objectius. Valdovinos (García Ramon *et al.*, 1995) considera que l'ordenació i la planificació enteses com a funcions públiques permeten a la societat tenir l'oportunitat de plasmar la seva pròpia organització del territori, a través d'uns instruments determinats, fent d'àrbitre en cas de litigi. En aquest sentit, el paper de la pagesia en la gestió del territori quedaria relegat a un segon terme amb relació a les competències urbanístiques que la societat atorga a les institucions. En matèria d'urbanisme, així doncs, la pagesia tindria ben poca cosa a dir, sobretot perquè aquest col·lectiu ha perdut pes específic a les institucions municipals i supramunicipals. Així doncs, Valdovinos, referint-se a Tulla, creu que l'ordenació del territori pot definir-se “como el conjunto de medidas y actuaciones públicas a través de las cuales toda sociedad fija cómo se debe adaptar la organización del espacio a las necesidades de los procesos económicos y sociales que operan sobre él” (García Ramon *et al.*, 1995, p.138). El pla és l'instrument amb el qual es marquen les directrius del planejament en un territori donat, plasman la seva pròpia dinàmica, per tal de prevenir quina en pot ser l'evolució futura.

L'ordenació urbanística estableix a les àrees rústiques dels municipis quines poden ser objecte de processos d'urbanització i quines han de preservar la seva condició de rústiques (Esteban, 2001). Els pagesos, propietaris o arrendataris, es poden trobar en el procés de creixement urbanístic dels municipis del Delta en diferents situacions. Les últimes disposicions en matèria de legislació urbanística, segons Esteban, es refereixen als sòls que l'ordenació incorpora a àmbits de transformació urbanística, es tracti d'àrees de la ciutat existent que cal reformar o d'àrees rurals que han de ser urbanitzades: aquestes estableixen l'obligatorietat solidària de tots els propietaris que formin part d'una àrea de sòl que es transforma, de cedir tot el sòl necessari per configurar la xarxa d'espais públics i les parcel·les per a determinats edificis d'interès públic o col·lectiu i, alhora, de costejar la urbanització i els serveis necessaris. No cal dir que aquestes mesures i les expropiacions directes per a la creació de noves infraestructures han afectat les explotacions de molts pagesos del Delta⁷.

La divisió bàsica del sòl distingeix entre sòl urbà, sòl urbanitzable i sòl no urbanitzable. Aquesta categorització prové de la Llei del sòl de 1975⁸. Les subdivisions de cada categoria provenen en part d'aquesta llei i de la de 1998. Esteban parla de sòl urbà consolidat i no consolidat, sòl urbanitzable programat i no programat⁹ (sòl que ha de ser urbanitzat o que pot ser urbanitzat, respectivament, segons la Llei de 1975), i, finalment, de sòl no urbanitzable (veure taula 5.1.1.1 que afegim a continuació). El sòl urbanitzable es referiria a aquell espai

---

⁷ Tot i així, Esteban explica que els propietaris de terrenys rústics que l'ordenació urbanística no preveu que siguin objecte d'urbanització, tenen el dret de gaudir de les seves finques conforme a la seva condició de rústiques, sempre que observin les normes relatives a la conservació del paisatge i els elements naturals que s'assenyalin. De manera que aquests terrenys quedarien exclosos del concepte jurídic de propietat urbana.

⁸ La Llei del sòl de 1956, però, expressava aquesta distinció a partir dels conceptes de sòl urbà, sòl de reserva urbana i sòl rústic.

⁹ Delimitat en sectors i no delimitat en sectors a partir de la Llei del sòl de 1998.

encara rural que podria incorporar-se a l'àrea urbana a través d'un procés d'urbanització: és per tant, un estat transitori del sòl en el seu pas de zona rústica a sòl urbà. Per altra banda, el sòl no urbanitzable pot ser no adequat o protegit. L'espai agrari del Delta entraria dins d'aquesta última categoria, encara que a molts no els acabi d'agradar.

Taula 5.1.1.1 LA CLASSIFICACIÓ DEL SÒL SEGONS EL RÈGIM JURÍDIC

Sòl urbà consolidat	Sòl que ha estat objecte d'anteriors processos d'urbanització, i que té una configuració determinada pel sistema d'espais públics i pels espais parcel·lats que el pla d'ordenació urbanística fa substancialment seva.
Sòl urbà no consolidat	Sòl que ha estat objecte d'anteriors processos d'urbanització i/o d'ocupació per edificació, però que el pla d'ordenació proposa que sigui objecte d'una reforma que afectarà la seva configuració i usos.
Sòl urbanitzable programat o delimitat en sectors	Sòl del qual el pla d'ordenació urbanística assenyalava l'interès per a la ciutat de la seva urbanització. A aquest efecte, el pla el divideix en sectors perquè siguin objecte d'actuacions parcials d'urbanització i l'inclou en el seu programa d'actuació.
Sòl urbanitzable no programat o no delimitat en sectors	Sòl del qual el pla d'ordenació urbanística assenyalava únicament l'aptitud de la seva urbanització si es donen determinades circumstàncies.
Sòl no urbanitzable, no adequat	Sòl que el pla d'ordenació urbanística exclou de la possible urbanització per tractar-se de sòl no adequat per a un desenvolupament urbà sostenible, ja sigui per les seves característiques físiques o per la seva localització.
Sòl no urbanitzable protegit	Sòl que el pla d'ordenació urbanística exclou de la possible urbanització perquè cal que sigui preservat per les seves qualitats paisatgístiques, naturals, culturals, productives, etc.

Font: Esteban (2001, p.63–65).

L'assenyalament de l'àmbit del sòl urbanitzable ha estat una de les decisions més polèmiques dins del planejament general dels municipis. De fet, de la seva delimitació depèn la pervivència dels espais rurals, ja que s'estableix fins on ha d'arribar la ciutat (sòl programat) i fins on s'accepta que arribi (sòl no programat). La classificació del sòl com a urbanitzable crea inevitablement un valor expectant¹⁰, que seria absurd propiciar en terrenys que no siguin realment necessaris per al desenvolupament urbà. La Llei del sòl de 1998, a més, contribuiria a fomentar les iniciatives privades d'urbanització sense tenir gaire en compte la seva localització. En concret, aquesta llei ens diu que el sòl urbanitzable serà el de tot el terme municipal que no sigui urbà o no urbanitzable, considerat aquest últim només com un sòl que tingui motius objectivables de protecció. El govern de dretes anterior, contribuïa, d'aquesta manera, a potenciar el creixement caòtic i irracional dels nuclis urbans, lluny dels plantejaments que defensaven un creixement racional i sostenible a través d'una delimitació més acurada del sòl

¹⁰ Vegeu Casanova i Antonio (1989–1990), a l'apartat 4.3.1 del present estudi.

urbanitzable (Esteban, 2001). No es pot justificar fins a l'infinit l'expansió del sòl urbà, precisament perquè aquest pot ser reutilitzat partint del mateix nucli dels municipis¹¹.

La classificació d'un sòl com a urbanitzable és el reconeixement, així doncs, de la seva aptitud per passar d'una renda rural, més baixa, a una renda urbana¹², força més alta. És a dir, és l'acceptació d'una expectativa de plusvàlua. El pas de la renda rural a la urbana es dona per mitjà del compliment d'unes obligacions i deures¹³, que comporten una sèrie de despeses de transformació. Al nostre país, com a molts d'altres, es tolera la participació dels propietaris i promotors privats en l'acció urbanitzadora, tot i que s'han anat establint contraprestacions d'interès públic a aquestes actuacions privades (Esteban, 2001). Aquesta realitat representada per les característiques del sòl urbanitzable pot generar situacions d'injustícia sobretot entre aquells pagesos que volen continuar amb el seu ofici i veuen perspectives de continuïtat en els seus fills, però no poden mantenir les seves explotacions localitzades en futures zones d'urbanització.

L'aplicació de les normatives establertes per l'ordenació urbanística té lloc a partir d'actuacions aïllades (preferentment sobre sòl urbà consolidat i sòl no urbanitzable) i amb l'establiment d'unitats d'actuació (més pròpies del sòl urbà no consolidat i el sòl urbanitzable). L'execució de les unitats d'actuació es desenvolupa partint dels mecanismes de compensació i cooperació, en què els particulars participen de les càrregues i beneficis imposats per una determinada acció. En major o menor grau, hi participa l'administració implicada, tot i que al primer mecanisme sobresurti la lògica de la gestió privada i al segon el de la gestió pública.

En darrer terme, l'aplicació del planejament també pot generar-se a partir de l'expropiació¹⁴. Com diu Esteban (2001, p.242), el sistema d'expropiació "en l'execució d'actuacions aïllades, representa l'assumpció d'unes càrregues per la col·lectivitat a compte d'uns beneficis de caràcter general, els quals poden ser de percepció immediata o a llarg termini". S'empra sobretot per implementar infraestructures i desenvolupar l'eix viari i les comunicacions. Esteban explica que les diferents administracions (municipal, autonòmica, estatal...) poden expropiar elements d'interès urbanístic i territorial, representant diferents

---

¹¹ Segons Roda (2000), la Llei 6/1998 de l'any 1998 sobre el règim del sòl declarava tot sòl urbanitzable, excepte el que estigués sotmès a algun règim especial de protecció (com podria ser estar inclòs al Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN) o que el planejament considerés preservar un sòl pel seu valor agrícola, forestal, ramader o natural). Per altra banda, el Reial decret llei 4/2000 de l'any 2000, segons el mateix Roda, ha promogut mesures urgents de liberalització i ha afavorit la urbanització de sòl no urbanitzable. En aquest context, Roda proposa que es defineixin Espais d'Interès Agrari per tal de preservar-los, a través, si cal, d'un Pla d'espais d'interès agrari (PEIA).

¹² Entenem per *renda urbana* "aquella que el sòl pot produir per al desenvolupament d'usos i activitats urbanes, especialment les derivades de la construcció d'habitatges i d'edificis per a la indústria, comerç i oficines" (Esteban, 2001, p.128).

¹³ Un dels pagesos entrevistats s'ha vist involucrat en un procés d'aquestes característiques. S'ha vist obligat a vendre la seva masia contra la seva voluntat i a complir els requisits que li imposa la llei i els interessos dels promotors de la urbanització de l'espai que ell ocupava. Li volen imposar les mateixes obligacions que a la resta de propietaris i als urbanitzadors privats, que són el costejament de les obres d'urbanització necessàries, la cessió del sòl per a sistemes locals (en alguns casos, també per a sistemes generals) i la cessió d'un percentatge de l'edificabilitat del sector. Com veurem, la seva resistència a vendre les terres pot provocar en darrer terme una expropiació per part de l'administració.

¹⁴ Vegeu Esteban (2001, p.236-237).

àmbits d'assumpció d'unes càrregues per a l'obtenció d'uns beneficis socials, econòmics o ambientals, els quals s'han valorat políticament com a mereixedors de la inversió pública necessària. Hem de dir, en aquest punt, que sobre el paper són precisament les expropiacions les que han condicionat més la pràctica de l'agricultura al Delta. De fet, Esteban assenyala que el preu del sòl¹⁵ de les unitats expropiables o el pagament de les indemnitzacions, que pot variar a l'alça o a la baixa, són motiu de polèmica. Per això cal regular-los per facilitar que el conjunt de càrregues i beneficis derivats de les expropiacions reverteixin alhora sobre els interessos de la col·lectivitat, representada per l'administració, i sobre els mateixos particulars implicats (en aquest cas, els pagesos)¹⁶. Els acords entre l'administració actuant i els propietaris de sòl tenen lloc mitjançant el que s'anomenen convenis urbanístics, per a la concreció de l'ordenació urbanística i l'establiment de les condicions per a la seva execució.

L'ordenació urbanística es concreta sobretot per mitjà de la divisió del sòl en diferents zones, a les quals atribueix, amb divers grau de concreció, una determinada destinació. La qualificació urbanística, així doncs, es fonamentarà en l'adscripció del sòl a determinades zones dividides en règims del sòl diferents. En aquest sentit, introdueix les nocions de sistemes, zones i sectors, que es van consolidar a partir del PGM¹⁷ de 1976 a l'Àrea 1.

Per sistemes entendríem totes les àrees de sòl que configuren l'estructura d'espais públics de la ciutat, que és la base del que entenem per estructura urbana (s'hi inclou la xarxa d'espais públics, les xarxes especialitzades d'interès públic¹⁸ i els equipaments, aquests últims, com a espais que es reserven per a la localització dels usos imprescindibles per a la col·lectivitat urbana). Així, podríem dir que els sistemes són "totes les estructures funcionals urbanes, d'interès públic general, per a les quals l'ordenació urbanística cal que reservi el sòl en les quantitats i localitzacions adequades" (Esteban, 2001, p.71). Una de les pors d'alguns sectors de la pagesia del Delta, com veurem, era precisament la consolidació de l'espai agrari, amb el projecte de Parc, com a sistemes, fet que impediria la requalificació del sòl agrari cap a altres usos i l'obtenció de plusvàlues. Els sistemes més freqüents que s'utilitzen en el planejament general, però, són el viari, el ferroviari, els serveis tècnics d'infraestructures, els equipaments i els parcs i espais lliures (també s'hi poden afegir els sistemes portuaris i aeroportuaris). Per altra banda, les zones serien tota la resta de sòl del municipi no qualificat com a sistema, és a dir, els espais parcel·lats, els espais parcel·lables i els espais que no es poden parcel·lar en el sentit

---

¹⁵ El valor del sòl només té valor de mercat quan el considerem com a suport d'activitats amb contingut econòmic. Les infraestructures agràries no tindran tant de valor com els usos industrials. Esteban analitza les diverses propostes de valoració del sòl.

¹⁶ Per conèixer millor els tres sistemes d'actuació, compensació, cooperació i expropiació, vegeu també Esteban (2001, p.244–251). L'expropiació és l'alternativa per quan fallen els altres dos sistemes per al desenvolupament d'unitats d'actuació. Com hem vist, es pot donar, per exemple, en cas que un pagès afectat per un procés d'urbanització es negui a participar-hi.

¹⁷ Pla general metropolitana.

¹⁸ Xarxes de comunicacions i xarxes de serveis.

urbanístic del terme. En el sòl no urbanitzable les zones assenyalen els usos admesos (agrícola, ramader, forestal, etc.) a cada àmbit considerat pel pla general¹⁹ (Esteban, 2001, p.75).

Davant la supeditació del món rural al món urbà, pel que fa al sòl no urbanitzable, cal afegir als valors econòmics i socials de l'espai agrari, els valors ambientals. Des de la Llei del sòl de 1956, tota la legislació urbanística ha establert que els plans generals havien d'assenyalar clarament aquella part del sòl del municipi que havia de quedar fora del procés urbanitzador. En aquell moment, es va emprar la qualificació de "sòl rústic" per al sòl no urbanitzable, epígraf que no exclouia aquest sòl del procés urbanitzador amb plans parcials. El resultat va ser una proliferació desmesurada dels nuclis urbanitzats i les urbanitzacions. Amb la Llei de 1975, es va introduir la denominació de sòl no urbanitzable que s'ha mantingut fins avui. La Llei del sòl de 1998 no l'ha variat però n'ha modificat les condicions de la delimitació, la qual cosa l'ha convertit en el punt feble del planejament general (Esteban, 2001).

Com hem apuntat amb anterioritat, hi ha dos motius per a la consideració dels sòls com a no urbanitzables en el planejament: ser inadequats per al desenvolupament urbanístic o ser mereixedors de protecció com a sòls de naturalesa rústica. El creixement dels nuclis urbans situa aquests tipus de sòls en una situació de fragilitat que en pot acabar justificant una protecció permanent, per la seva vulnerabilitat i la seva especificitat en un entorn periurbà degradat com pot ser el del delta del Llobregat. Segons Esteban (2001), la tècnica bàsica per establir diferents tipus i graus de preservació en el sòl no urbanitzable ha estat la divisió zonal segons la naturalesa del sòl i dels elements que es volia protegir: s'han establert diverses categories zonals en funció dels usos que es volia prioritzar, limitar o protegir (agrícola, forestal, d'interès natural i paisatgístic...).

Segons aquests criteris, s'ha arribat a prohibir usos del sòl no complementaris amb els propis de l'espai agrari i que suposen una proliferació, per exemple, d'activitats relacionades amb l'oci dels habitants de les ciutats. Molts pagesos tenen por, en aquest sentit, que la preservació de l'espai agrari potenciï les zones rurals com a zones de lleure per als urbanites. Pel que fa als criteris d'urbanització, només es permeten edificacions aïllades i hi haurà nombroses restriccions (Esteban, 2001, p.298–300). Les úniques edificacions admeses són les destinades a explotacions agrícoles i les vinculades a l'execució, servei i manteniment de les obres públiques²⁰. El pla general hauria de regular el grau d'admissió i les condicions d'aquestes edificacions en cada una de les zones del sòl no urbanitzable. Els edificis d'habitatge familiar, en què viuen alguns dels pagesos i les pageses entrevistats en aquest estudi, es poden considerar en principi incompatibles amb la majoria de destinacions específiques i de motius de protecció,

---

¹⁹ Especialment amb relació als diferents graus de tolerància puntual del sòl per a construccions auxiliars o edificacions, en funció dels usos rurals assignats i del grau de protecció establert.

²⁰ També s'autoritzaran les edificacions d'utilitat pública o interès social que hagin d'emplaçar-se en el medi rural, i els edificis aïllats destinats a habitatge familiar on no hi hagi cap possibilitat de formació d'un nucli de població.

a diferència dels edificis d'utilitat pública o interès social²¹. De fet, Esteban fa propostes amb relació a la necessitat que l'ordenació urbanística reguli els usos periurbans.

Els plans especials en sòl no urbanitzable permeten proposar mesures de protecció més afinades que les que hagi pogut establir el pla general (perquè per la seva complexitat temàtica no hauria pogut concentrar-se en els problemes específics de l'espai rural). Els plans especials podrien abastar el sòl no urbanitzable de diversos municipis, en dependència també d'administracions d'àmbit superior²². Els plans generals poden entendre's com el resultat d'una reflexió social col·lectiva, amb la qual els ciutadans poden defensar els seus interessos particulars. L'acció del planejament vindria a ser una planificació a llarg termini que també ha d'incloure la resolució dels problemes immediats. Segons Esteban, en el futur, el planejament urbanístic hauria d'ocupar-se només de l'ordenació de les àrees urbanes i del desenvolupament de les àrees urbanitzables, mentre que el tractament del territori rural s'hauria de fer per mitjà del planejament territorial. En l'àmbit urbà, caldria donar preeminència als ajuntaments, mentre que en l'àmbit rural i en la creació de noves infraestructures, la gestió hauria de recaure més aviat en mans de la Generalitat de Catalunya com a organisme supramunicipal.

Finalment, ens remetem a Abadia (2003). Aquest autor considera, en la línia del que estem explicant, que la proliferació del planejament territorial no ha tingut l'èxit que s'esperava: en general, diu Abadia, “no es va més enllà d'una certa intensificació en la protecció i el control del desenvolupament urbà” (p.92). Al seu article, Abadia es refereix a la proposta del Pla territorial metropolità de Barcelona —del qual parlarem més endavant— de 1998, lamentablement, com diu, poc coneguda, fins i tot entre molts professionals, fet que ha provocat que no hagi estat ni valorada ni tampoc debatuda, especialment pel que fa a l'instrument essencial: l'espai obert —illes metropolitanes (que inclou bona part dels territoris periurbans). Cal tenir en compte que a l'àmbit metropolità de Barcelona, el 1992, trobàvem 12.600 activitats que artificialitzaven 12.900 ha (és a dir, el 3,9% del territori metropolità). En conjunt, el 75% en superfície i el 89% de les activitats es troben majoritàriament a sòl no urbanitzable. Això explicaria per què el fenomen periurbà és complex i no pot quedar limitat a un únic règim de sòl. En definitiva, però, sembla que el fenomen periurbà de nova aparició intensifica l'ocupació sobre el sòl no urbanitzable: un 81% de la superfície i un 92% de les activitats de nova aparició es localitzen sobre aquest règim de sòl. L'ocupació periurbana de noves activitats, així doncs, es dirigeix especialment als espais agrícoles, forestals i els denominats “lliures permanents”, tant

---

²¹ La seva possibilitat es limitaria quasi sempre al sòl no urbanitzable de règim ordinari i, si cal, a algunes subzones de les àrees d'interès agrícola.

²² Tal com passa a la zona del Delta amb el projecte del Parc Agrari, que depèn d'entitats supramunicipals com la Diputació de Barcelona o el Consell Comarcal del Baix Llobregat. Esteban descriu altres instruments que poden ser vàlids per a la preservació i millora de l'espai rural: els plans directores de coordinació, els plans territorials parcials i els plans territorials sectorials (2001, p.306–308).

de noves activitats com d'aquelles que amplien la seva superfície. Per acabar, Abadia (2003)²³ considera que la naturalesa sistèmica, complexa i dinàmica del fenomen periurbà obliga a aplicar nous conceptes per a l'anàlisi, i nous instruments per a una regulació que el faci sostenible a llarg termini. Caldria aplicar la superfície artificialitzada com a nou concepte per tal d'aconseguir una valoració més realista de l'ocupació de les activitats periurbanes als espais lliures. El règim urbanístic del sòl ja no és representatiu de les formes reals d'ocupació del territori. Són necessaris, en aquest sentit, paràmetres addicionals per diferenciar amplituds i intensitats (sòl transformat, artificialitzat, consolidat, etc.) que permetin diferenciar entre l'ocupació "establerta oficialment" i la "reconeguda" (per fotointerpretació). De fet, una nebulosa de microactivitats (de menys d'1 ha) suposen el 84% en nombre i es troben uniformement escampades pel territori de la regió metropolitana, seguint criteris "intrínsecs" de localització. El 0,2% d'activitats correspon a usos de gran mida (més de 50 ha) i suposen el 25% de la superfície total del fenomen periurbà. En aquest cas, els factors de localització són fonamentalment extrínsecs. Així doncs, el fenomen periurbà té una naturalesa territorial bàsicament dispersa, però presenta processos de concentració molt importants, fins i tot agressius, en determinades circumstàncies.

Seguint amb les conclusions d'Abadia (2003), ja hem dit que els espais urbans estan en un procés d'imparable expansió, mentre que els espais lliures estan en progressiva desaparició. El règim urbanístic afavoreix amb el planejament una ocupació urbana il·limitada, mentre el sòl no urbanitzable resta sempre sota l'expectativa de les disposicions de sòl urbà. En aquest marc, mentre la necessitat col·lectiva d'ocupació de nous espais urbans no necessita quasi raonaments a cada nou pla, la defensa dels espais "no urbanitzables" necessita un gran esforç previ de coneixement, raonament i defensa per obtenir una protecció efectiva. Abadia proposa, en aquest sentit, que la substitució de la designació de "sòl urbà o urbanitzable" per la de "sòl artificialitzat o artificialitzable", aconseguiria penalitzar de forma genèrica i sistemàtica l'efecte de cada nou pam de terra arrencada als espais lliures (o "sòl no urbanitzable").

De fet, Abadia explica que les mateixes administracions abusen de la declaració d'interès públic o social de les activitats com a procediment per facilitar i accelerar la seva implantació a sòl no urbanitzable, davant dels inconvenients tècnics, polítics o econòmics de situar-les en sòls (generalment urbans) sotmesos a procediments urbanístics més controvertits o costosos. Molts cops, però, aquests inconvenients duen a localitzacions inadequades i poc raonades quan s'observa des de l'òptica territorial; en especial pel que fa a les funcions naturals dels espais ocupats. Com diu Abadia, "s'entra així en contradicció amb un altre interès col·lectiu d'ordre superior: la utilització racional del sòl com a recurs no renovable. La decisió no és

---

²³ Aquest autor va crear els índex de distribució territorial (IDT) com a indicadors senzills dissenyats per calcular la capacitat de concentració-dispersió respecte a àmbits específics, partint dels espais oberts —illes metropolitanes establertes pel planejament metropolità. En aquest sentit, Abadia es refereix a l'agrupació d'activitats diverses, com la proliferació d'hivernacles, que sovint agafen la fisonomia d'un polígon industrial.

senzilla” (2003, p.109). Aquest autor considera també que no hi ha prou indicadors dissenyats per a la valoració quantitativa de la superfície artificialitzada, i aposta per l’eliminació dels paisatges amb espais degradats i abandonats per retornar-los al seu estat natural (creu que la capacitat de regeneració de la natura és alta quan se la deixa respirar). L’explicació d’Abadia acaba amb un cert optimisme, quan diu que “la franja d’allò que ha de ser estrictament urbà o rural és cada dia més difús. Usos tradicionalment rurals deixen de ser-ho a causa de la industrialització dels sistemes productius aplicats i a la seva intensa afectació física en el territori (com és el cas de molt hivernacles). Tanmateix, usos antigament molt artificialitzadors i industrialitzats perden agressivitat quant a la seva arquitectura i els seus procediments”.

En definitiva, segons Abadia, els instruments i procediments vigents no disposen de la suficient flexibilitat per assumir un nombre de comportaments tan diferent i dinàmic, raó per la qual moltes de les activitats periurbanes troben la seva localització en els espais més fràgils. En aquest sentit, la utilització de metodologies que no tenen en compte el caràcter dinàmic i evolutiu dels elements del fenomen periurbà, invalida a mitjà termini qualsevol intent de regulació. En concret, una regulació d’activitats no ha d’estar dissenyada amb l’objectiu d’excloure a priori certes activitats i permetre’n unes altres, sinó d’obtenir les garanties suficients de compatibilitat entre les activitats i la funció territorial i local assignada als llocs. Així doncs, sembla clar que qualsevol normativa desenvolupada sobre la base d’una casuística tancada de tipologies, deslligada a més de les necessitats específiques dels espais lliures a ocupar, està abocada al fracàs. L’experiència i el fenomen periurbà són proves irrefutables. O bé es dissenyen per adaptar-se amb flexibilitat al ritme d’evolució (d’un sistema complex) o s’ha de ser capaç d’establir regles de joc que realment suposin principis generals de sostenibilitat²⁴. I com diu el mateix Abadia (2003, p.112), “es pot concloure que el fenomen periurbà no és només el resultat de la resposta a noves necessitats plantejades per un procés espontani d’evolució de les aglomeracions urbanes o metropolitanes; és també el reflex del conjunt de mancances dels sistemes administratius i dels instruments que hi incideixen, generen i controlen el mateix procés d’evolució. Per tant, tard o d’hora caldran modificacions profundes, similars a les suggerides, si es vol trobar una solució acceptable per una evolució sostenible; solucions que hauran d’afectar les metodologies clàssiques, però especialment caldrà inventar nous procediments democràtics d’interrelació i participació (tant en sentit vertical com horitzontal) entre governs, institucions i població, per tal de distribuir de forma més racional tant els drets com les obligacions que afecten al nostre territori”.

---

²⁴ El concepte *desenvolupament sostenible* aplicat a sistemes naturals, caòtics per essència, significa, com assenyalen els experts, l’evolució cap a punts d’equilibri dinàmic situats al límit del “caos” (Abadia, 2003, p.111).

5.1.2 Conceptes a tenir en compte per entendre la realitat urbanística de l'Àrea 2

Més endavant farem una síntesi general de la història del planejament a França i, en particular, per al cas de la ciutat de Toulouse. En aquest punt, però, cal tenir en compte alguns elements d'especial transcendència, com és el cas de la llei d'orientació de la terra (*Loi d'orientation foncière (LOF)*) del 30 de desembre de 1967, que millorava el planejament establert fins aleshores i situava els principis per a l'elaboració conjunta, per part dels serveis estatals i les comunes afectades, de dos tipus de documents d'urbanisme:

— L'*Schéma directeur d'aménagement et d'urbanisme (SDAU)*²⁵, que fixava les orientacions de les polítiques de planejament a llarg termini, en general a escala intercomunal. Depenia en les seves decisions de les col·lectivitats públiques, però mai dels propietaris del sòl. Els objectius eren localitzar els espais a preservar (agricultura, espais forestals, etc.) i delimitar els espais destinats a la urbanització, així com els grans equipaments públics, definint una primera etapa de realització. Després de la llei del 7 de novembre de 1983, la seva elaboració va ser descentralitzada (és a dir, va passar a dependre d'un organisme de cooperació intercomunal). L'Estat, per mitjà del prefecte, estava associat a tot aquest procés. Podia exigir mesures de protecció d'interessos més grans (projectes d'interès general, lleis de planejament i d'urbanisme...). El prefecte podia, alhora, demanar a les comunes que elaboresin un esquema director²⁶. Val a dir, però, que la complexitat de la descentralització de tot el procés, els constrenyiments, sense avantatges immediats, que aporta a les comunes l'esquema director, han suposat un gran alentiment de la seva elaboració. A més, els prefectes han recorregut molt poques vegades al procediment conjunt, essent aquesta una de les conseqüències nefastes de la descentralització, és a dir, la reculada de les perspectives intercomunals en matèria d'urbanisme. Davant d'aquesta problemàtica, l'Estat ha proposat per ell mateix les *Directives territoriales d'aménagement (DTA)*²⁷. Així, la llei d'orientació per al planejament i el desenvolupament del territori del 4 de febrer de 1995 ha previst la possibilitat d'establir, sota la responsabilitat de l'Estat, directrius territorials de planejament que s'avancen als documents d'urbanisme²⁸ i que han fixat les orientacions fonamentals en matèria de planejament i d'equilibri entre desenvolupament, protecció i valoració dels territoris.

---

²⁵ Esquema director de planejament i urbanisme. Inclou un pla (a una escala variable entre 1/10.000 i 1/25.000), un informe explicant i justificant les opcions escollides i annexos tècnics.

²⁶ Si no ho feien en un termini de dos anys, podia fer-lo elaborar segons el procediment anterior a la llei de 1983, és a dir, per elaboració conjunta entre les comunes afectades i l'Estat. En aquest cas, l'esquema director era aprovat per l'Estat sol.

²⁷ Directrius territorials de planejament.

²⁸ S'han establert sis directrius territorials que, de totes maneres, a principis de l'any 2002 encara no havien estat aprovades.

— El *Plan d'occupation des sols* (POS)²⁹, que fixava, en el marc de les orientacions de l'SDAU (sempre que n'hi hagués un), les normatives generals d'usos del sòl, habitualment a l'escala de la comuna, definint, parcel·la a parcel·la, les possibilitats de construir i tot el reglament i servituds que calia respectar. La llei de 1967 preveia que els POS fossin obligatoris més o menys per les mateixes categories de comunes que les indicades a les lleis de 1919 i 1924 (i més tard, a la de 1943). La llei de 1967 va instituir, també, les zones de planejament concertades (*Zones d'aménagement concerté* (ZAC)), que substitueixen les ZUP (vegeu punt 5.1.4). Després de 1983, no existien, per a les comunes de més de 10.000 habitants o per a les localitats turístiques, obligacions d'establir un POS, encara que s'hi veien abocades pel fet que en la seva absència s'aplicaven “regles generals d'urbanisme”, que preveien una limitació de les construccions i que provocaven que el poder de donar permisos per construir i per gestionar les parcel·les o les ZAC restés en mans de l'Estat. D'altra banda, la llei de 1983 ha empès les comunes més petites a establir els seus POS preveient que els aplicarien POS simplificats. Aquestes disposicions van encoratjar l'elaboració de POS, però van dissuadir indirectament d'establir esquemes directors, i van provocar, a l'escala comunal, un fraccionament del poder de decisió en matèria d'urbanisme. Cal tenir en compte, sobretot, que en aquests documents, com a instruments de regulació dels valors de la terra i dels costos d'urbanització, es fa referència a zones on s'apliquen diferents reglaments, zones que podrien ser classificades en dues categories:

1. Les **zones urbanes “U”**, que estan urbanitzades o tenen vocació de ser-ho (tret dels espais cultivats a protegir, els espais boscosos classificats, les zones malmeses). Aquestes zones urbanes estan subdividides (UA, UB, UC, etc.) generalment del centre a la perifèria (i normalment estan afectades d'un coeficient d'ocupació dels sòls (COS), densitat màxima admissible³⁰) i es destinen molt sovint per a l'emplaçament d'equipaments públics. Els permisos per construir no es poden refusar i els constructors hi són vinculats per una *taxe locale d'équipement* (TLE)³¹ (el finançament dels equipaments que falten o que són insuficients van a càrrec de la comuna).
2. Les **zones naturals**, en què la urbanització està prohibida. Es distingeix les zones d'urbanització futura (NA), les zones naturals ordinàries (NB), les zones de riquesa natural (NC, essencialment agrícoles o forestals), les zones de paratges d'interès, de riscos i/o

---

²⁹ Pla d'ocupació dels sòls. Inclou un informe de presentació, documents gràfics, un reglament i annexos. Els documents gràfics, amb una escala que varia de l'1/2.000 a l'1/10.000, indiquen els límits de les zones segons quina sigui la seva vocació i la seva constructibilitat, els espais reservats a les vies de circulació, els espais verds, els barris a protegir, etc..

³⁰ Relació de la superfície de sòl fora de la construcció amb la superfície del terreny.

³¹ Taxa local d'equipament.

malmeses (ND). De totes maneres, la urbanització pot tenir lloc després de la intervenció d'un procediment espacial, amb la parcel·lació (*lotissement*) o, com hem dit, amb les zones de planejament concertades (ZAC).

Així doncs, les lleis de descentralització de 1983 han facilitat, afavorint les comunes, els processos d'elaboració dels documents urbanístics³². Els SDAU esdevenen esquemes directores i afecten també les zones rurals. Pel que fa als POS, la llei de 1983 els fa facultatius. Les lleis de descentralització han introduït, per preservar l'interès general, les lleis de planejament i urbanisme (afectant sobretot la muntanya, el litoral i els voltants dels aeròdroms), les prescripcions de planejament i els programes d'interès general que s'imposen a les col·lectivitats territorials. Els alcaldes han obtingut un nou poder que ha implicat, segons alguns estudiosos, problemes en la gestió del territori. De manera que la dècada de 1980 hauria estat, a França, la del retrocés de les preocupacions urbanístiques i de l'interès general en profit dels interessos locals.

La descentralització ha provocat la crisi dels esquemes directores, que han caigut en desús, mentre que els POS sovint es modifiquen (el procés ho permet) en funció dels projectes presentats pels constructors que convenen a l'alcalde: així, han estat els projectes de construcció els que s'han imposat sense valorar els documents d'urbanisme, precisament quan hauria de ser a l'inversa. Finalment, la llei del 13 de desembre de 2000 "Solidaritat i renovació urbana" ha reemplaçat els POS pel *Plan local d'urbanisme* (PLU)³³, i l'esquema director per l'*Schéma de cohérence territoriale* (SCOT)³⁴. Aquests nous documents d'urbanisme tenen per objectiu permetre una visió més global del planejament, que inclou l'habitatge i els transports, els PLU a escala comunal (de la ciutat), i els SCOT a escala intercomunal (de l'aglomeració):

— L'*Schéma de cohérence territoriale* (SCOT), com a document de planificació estratègica, es constitueix com a element global, bàsic i indispensable, per assegurar els equilibris entre el desenvolupament urbà, la preservació dels espais agrícoles i forestals, la protecció dels espais naturals i dels paisatges, la barreja d'elements urbans i de grups socials en l'hàbitat, un ús racional de l'espai, la gestió de la mobilitat i la limitació de l'ús de l'automòbil, etc. Els SCOT tenen en compte els programes estatals i de les col·lectivitats locals³⁵.

---

³² Els POS estaven elaborats i modificats per iniciativa de les comunes (l'Estat també hi col·laborava, aportant assistència tècnica i controlant la seva legalitat, encara que després de 1983 el seu paper va ser reduït al mínim).

³³ Pla local d'urbanisme.

³⁴ Esquema de coherència territorial.

³⁵ Els programes locals de l'hàbitat (PLH), els plans de desplaçaments urbans (PDU), els plans locals d'urbanisme i els plànols comunals han de ser compatibles amb els SCOT. El perímetre dels SCOT és determinat pel prefecte amb la supervisió de les comunes. És establert mitjançant l'associació dels serveis de l'Estat per un establiment públic de cooperació intercomunal, que l'aprova després d'una exposició pública (en absència dels SCOT, les zones d'urbanització futura (NA) no podran ser urbanitzades si no és amb l'acord del prefecte).

— El *Plan local d'urbanisme* (PLU) té un objectiu més ampli que els POS: ha de constituir un projecte de desenvolupament per a la comuna. Cal que contribueixi, com l'SCOT a escala intercomunal, a mantenir els equilibris generals de la comuna, esdevenint el marc de coherència de les diferents accions de planejament. Cal que sigui compatible amb els SCOT, els PDU i els PLH. Pot precisar les afectacions del sòl, definir les regles de construcció, l'aspecte exterior de les construccions, fixar els coeficients d'ocupació del sòl... Alhora, també pot precisar el traçat de les vies de comunicació, identificar els elements a protegir o a valorar, fixar els emplaçaments reservats o definir els perímetres d'intervenció prioritària (contràriament als POS, però, no hi ha articles obligatoris). Els PLU són elaborats per la comuna, associant els serveis de l'Estat i les altres persones públiques segons les modalitats simplificades amb relació als POS. És aprovat, després d'una exposició pública i d'eventuals modificacions, pel consell municipal, i és revisat en aquest marc.

Hi ha d'altres documents d'urbanisme rellevants, com poden ser:

- Les lleis i prescripcions de planejament i d'urbanisme³⁶, que tenen objectius diversos: desenvolupament i protecció de la muntanya, llei d'urbanisme per a les zones properes als aeròdroms, llei per al planejament, la protecció i la revalorització del litoral...
- Els projectes d'interès general i les operacions d'interès nacional poden ser imposats pel prefecte un cop s'han establert els SCOT i els PLU.
- Els projectes regionals de planejament.
- Els projectes de valorització del mar, com a documents orientatius, que fixen la vocació general de les zones litorals.
- Les **cartes intercomunals** de desenvolupament i planejament són documents de referència, establerts a les zones rurals per iniciativa de les comunes.
- Els projectes de protecció i revalorització dels centres històrics i les zones de protecció del patrimoni arquitectònic, urbà i paisatgístic.
- La **carta comunal**, com a document urbanístic simplificat, ben adaptat a les necessitats de les petites comunes rurals, que ha de ser compatible, tal com estableix la llei SRU (*solidarité et renouvellement urbains*) de 13 de desembre de 2000, amb els SCOT. Aquesta carta comunal serà sotmesa a exposició pública i ha de permetre el lliurament, per part de l'alcalde, d'autoritzacions d'usos del sòl.

Per al que aquí ens interessa, cal destacar sobretot la importància de les cartes intercomunals i les cartes comunals per la seva implicació en el planejament de les zones rurals. En definitiva, el dret urbanístic ha multiplicat el nombre de documents disponibles, buscant

---

³⁶ Les disposicions restrictives previstes per aquestes lleis poden ser adaptades pels esquemes directores i pels POS al context local.

d'aquesta manera d'associar i equilibrar l'interès general amb el manteniment de l'autonomia de les col·lectivitats territorials, encara que després de la descentralització de 1983 hi ha veus que opinen que s'ha afavorit massa les comunes en detriment dels interessos col·lectius.

Amb relació als **instruments operacionals** de l'urbanisme francès, cal destacar les *Zones d'aménagement concertée* (ZAC) o zones de planejament concertades, a les quals ens hem referit abans, com a procediment excepcional i polivalent. Instaurades, com hem dit, per una llei de 30 de desembre de 1967, el seu objectiu era afavorir operacions urbanístiques d'una certa importància per concertació entre les col·lectivitats públiques i els promotors privats³⁷. La comuna acordava un cert nombre de construccions i permetia, en contrapartida, participacions financeres privades als equipaments públics (així, les ZAC esborren els POS i permeten crear regles d'ús del sòl adaptades). Actualment, la combinació d'aquests procediments provoca que, si una comuna estén les zones U (urbanes), satisfarà a un major nombre de propietaris de la terra, però alhora s'haurà de fer càrrec amb el seu pressupost de les despeses generades pels nous equipaments; en un sentit contrari, si s'amplien les zones d'urbanització futura (NA), el cost d'urbanització recaurà en els gestors i, per mitjà d'aquests, en els constructors i els compradors de béns immobiliaris. D'altra banda, en aquest apartat cal referir-se, també, a la parcel·lació (*lotissement*), com a divisió d'una propietat de la terra en parcel·les destinades a ser venudes a persones que desitgen construir-hi. Després de l'abús de la "parcel·lació defectuosa" del període d'entreguerres, el decret del 26 de juliol de 1977 va reformar el procés de parcel·lació, que va rebre grans aplicacions, i afavoria alhora l'accés a la propietat de cases individuals. La parcel·lació és una operació privada que durant la dècada de 1980 va tenir molt d'èxit, i va esdevenir la principal forma de desenvolupament urbà. Pel que fa a aquests instruments operacionals, finalment, cal destacar els organismes del planejament: si una col·lectivitat pública no desitja realitzar per ella mateixa una operació de planejament, pot confiar-la a una societat privada (fet que no exclou la comuna d'emprar el dret d'expropiació), a una EPA (*établissement public d'aménagement*) o a una SEM (*sociétés d'économie mixte*)³⁸.

La política de planejament del territori s'hauria hagut de renovar amb l'elaboració de la llei per al planejament i el desenvolupament del territori (coneguda com a llei Pasqua), del 4 de febrer de 1995, que ja hem citat abans. Aquesta llei preveia l'elaboració d'un esquema nacional i esquemes regionals de planejament, així com esquemes sectorials per a les infraestructures de transport, les telecomunicacions, l'ensenyament superior i la recerca, els equipaments culturals i

---

³⁷Vinculades a les ZAC, apareixien també les PAZ (*Plan d'aménagement de zone* o pla d'urbanisme de zona). La llei SRU de 13 de desembre de 2000, però, integrava al PLU les prescripcions relatives a les ZAC i suprimia les PAZ, fent desaparèixer el caràcter excepcional de les ZAC.

³⁸ Establiment públic de planejament i societats d'economia mixta, respectivament.

l'organització sanitària. Era una proposta dins dels canons tradicionals, però ni el programa ni els terminis previstos van ser respectats³⁹.

D'altra banda, com veurem més endavant, cal tenir en compte que a França s'ha posat èmfasi en la participació ciutadana com a punt de trobada entre la població afectada i els poders públics a l'hora d'aplicar un planejament determinat, ja que sovint els experts no han tingut prou en compte la voluntat popular. En definitiva, però, caldrà veure si a l'àrea de Toulouse, a diferència del cas espanyol, la democràcia participativa impregna més les decisions del planejament. En general, de totes maneres, a l'àmbit rural, ni el paisatge ni el tipus de vida són respectats (vegeu capítol 2). De fet, cal que l'urbanisme rural s'esforci per mantenir el caràcter morfològic (agrupament de les edificacions, materials, colors...) dels pobles i, alhora, tracti de modernitzar els habitatges, afavorint la creació d'equipaments públics i la implantació de noves activitats (petita indústria, logística, serveis) que impulsin l'economia local (com podria ser, per exemple, el desenvolupament del turisme rural).

Amb relació al planejament, per al cas francès també cal remetre's a les categories zonals (*zonage*), que es recolzen en la separació estricta de les funcions urbanes: zones d'hàbitat, zones d'activitats, centres comercials, zones d'oci, etc. L'urbanisme s'aplica mitjançant mecanismes jurídics i administratius, com hem vist al subapartat anterior, vinculats a la política de la terra (adquisició i viabilització dels sòls), a la reglamentació dels usos del sòl, expressada sobretot pels plans urbanístics, i per la creació d'organismes operacionals encarregats de gestionar les grans operacions d'urbanisme.

La dificultat per als poders públics d'assegurar-se el control del mercat de la terra ha estat considerada durant molt de temps la primera causa de la manca d'efectivitat de les polítiques d'urbanisme. A França, ha calgut potenciar la gestió del litoral al departament de Languedoc-Roussillon i la creació de noves ciutats per desenvolupar una política urbanística sistemàtica i amb importants èxits.

El **primer imperatiu** hauria estat evitar un augment de l'especulació. Es va imposar el *droit de préemption* (dret preferent de compra) i, en particular, les *Zones d'aménagement différé* (ZAD)⁴⁰, instituïdes per la llei de 1962. A una ZAD, el propietari que desitja vendre el seu terreny cal que efectuiï una *déclaration d'intention d'aliéner* (DIA)⁴¹ de les seves propietats i béns immobiliaris. La col·lectivitat que posseeix el dret preferent de compra disposa, aleshores, d'un període de dos mesos per substituir el comprador si fa falta, ja sigui el cas que el bé venut li interessa, ja sigui que considera el preu com a especulatiu (en aquest últim cas, el preu de referència serà el valor del bé un any abans de la creació de la ZAD).

---

³⁹ Un avantprojecte de l'esquema nacional, pel que sembla, d'una imprecisió total, va ser presentat el 1997. Més tard, la llei Voynet de 1999 ha suprimit l'esquema nacional.

⁴⁰ Zones de gestió diferida. També cal tenir en compte les *Zones d'aménagement concertée* (ZAC), o zones de planejament concertades.

⁴¹ Declaració d'intenció d'alienar.

L'any 1975 es van crear les *Zones d'intervention foncière* (ZIF)⁴²: la comuna es beneficia d'un dret preferent de compra a les poblacions de més de 10.000 habitants que disposen d'un *Plan d'occupation des sols* (POS). Però el preu de referència és el de mercat. L'any 1985, les ZAD i les ZIF es van unir en el marc del dret preferent de compra a zona urbana i periurbana, i es van aplicar a les zones urbanes i a les zones d'urbanització futura definides pels POS. Les ZIF i el dret preferent de compra de 1985, referint-se als preus de mercat, no tenien més la lògica de lluita contra la pujada de preus que tenien les ZAD. Aquest darrer mecanisme es va reinstaurar el 1989 i va ser ampliat el 1991, però en benefici de les comunes, que no sempre l'han emprat.

El **segon imperatiu** és tenir la capacitat jurídica de comprar terres, fins i tot encara que el propietari no desitgi d'introduir-les al mercat. Per aconseguir això, cal que s'apliqui el procés d'expropiació. Aquest procés ha estat de mica en mica introduït, perseguint l'interès general, en l'exercici del dret, tot i que ho ha fet amb dificultats, ja que es topava amb el dret a la propietat, "inviolable i sagrat", reconegut per la Declaració dels drets de l'home i del ciutadà de 1789. L'expropiació suposa una liquidació de la cessibilitat que delimita les parcel·les a adquirir, després que una declaració d'utilitat pública dels treballs hagi estat proclamada. El jutge territorial (*juge foncier*) aplica l'ordenança d'expropiació i fixa el preu en referència amb els preus de mercat. En general, el procés d'expropiació té sobretot un paper dissuasiu: el propietari, que sap que haurà de cedir el seu terreny, prefereix molt sovint negociar de forma amigable el preu i la data de cessió.

El **tercer imperatiu**⁴³ és el de disposar dels mitjans financers per comprar les terres. Aquests poden venir dels fons públics, inscrits als pressupostos de l'Estat o de les col·lectivitats locals, o de crèdits.

Un cop s'ha adquirit uns terrenys, cal gestionar-los, és a dir, fer-los viables per a l'ocupació des de diversos punts de vista (drenatge, sanejament, canalització de serveis (aigua, electricitat, gas, telèfon) eixos viaris i d'estacionament, etc.) i subdividir-los en funció del pla d'urbanisme detallat del sector afectat. En les grans operacions d'urbanisme, aquesta tasca, com l'adquisició de terrenys, és confiada molt sovint per les col·lectivitats públiques responsables a organismes gestors (establiments públics de planejament, societats d'economia mixta...). I un cop que una política de la terra de gran envergadura és constituïda en una regió, es pot crear en aquest sentit un organisme públic⁴⁴ dedicat a la planificació. Per altra banda, cal tenir en compte

---

⁴² Zones d'intervenció sobre la terra.

⁴³ Aquests tres mecanismes que hem descrit haurien estat força eficaços al Languedoc-Roussillon i a les noves ciutats.

⁴⁴ Organismes com l'Agence foncière et technique de la région parisienne (AFTRP), creada el 1962, que poden constituir reserves de terra que es poden posar a disposició de col·lectivitats públiques o d'administracions, sempre que ho requereixin (la LOV de 1991 ha previst la creació d'establiments públics locals per a la gestió de la terra, dotats d'una fiscalitat pròpia, encara que aquesta disposició hauria estat molt poc utilitzada).

que la gestió de la terra és molt més complicada i complexa al centre de les ciutats, on el preu dels terrenys és molt més elevat.

El dret urbanístic determina els perjudicis que pateix un espai per mitjà del planejament i assegura el control d'aquestes afectacions mitjançant mecanismes d'autorització (en particular, el permís de construir), fixant els mitjans de realització de les operacions (acció territorial, finançament, organismes gestors...). L'adquisició de terres en zona rural o en zona lliure no hauria d'anar en detriment de l'agricultor, afavorint l'especulació urbanística.

Taula 5.1.2.1 TERMES TÈCNICS UTILITZATS ALS PLANS D'OCCUPATION DES SOLS (PER ZONES)

Tipus de zones	Vocació	Característiques	Zones	Observacions
U	Urbana	equipaments públics, aigua, sanejament, electricitat, vies de comunicació, serveis... El conjunt d'aquestes característiques és, en quantitat i en qualitat, suficient per admetre una construcció.	UA	cas antic dels nuclis urbans, hàbitat aglomerat.
			UB	hàbitat més recent, restriccions de construcció, coeficient d'ocupació del sòl limitat, eventualment àmbits subzonals amb característiques diferents...
			UC	com l'UB, però amb un hàbitat més difús (terrenys més grans).
N	Natural	equipades o no	NA	zones d'urbanització futura, obertes a l'urbanització a mesura que es realitzen els equipaments zona I Na: urbanització a curt terme zona II Na: urbanització a mig plaç zona III Na: urbanització a llarg plaç.
			NB*	zones d'hàbitat difús, utilitzades parcialment, no incloses al sanejament col·lectiu, construccions autoritzades (terrenys de mida molt gran).
			NC	zones amb riqueses naturals: zones agrícoles, zones amb un subsòl a explotar, construccions limitades a edificis vinculats a l'activitat.
			ND	zones a protegir: riscos (inundacions...), sorolls (aeroport...), qualitat dels llocs (parcs...)...

Font: Chambre d'Agriculture.

*NB: aquest tipus de zones no han tingut una presència sistemàtica als POS. Les diferents zones poden, alhora, subdividir-se (per exemple, UBa, UBb, tenint regles de constructibilitat diferents).

Taula 5.1.2.2 TERMES TÈCNICS UTILITZATS ALS PLANS LOCALS D'URBANISME (PER ZONES)

Tipus de zones	Vocació	Característiques	Zones	Observacions
U	Urbana	equipaments públics, aigua, sanejament, electricitat, vies de comunicació, serveis... El conjunt d'aquestes característiques és, en quantitat i en qualitat, suficient per admetre una construcció.	UA	casc antic dels nuclis urbans, hàbitat aglomerat.
			UB	hàbitat més recent, restriccions de construcció, coeficient d'ocupació del sòl limitat, eventualment àmbits subzonals amb característiques diferents...
			UC	com l'UB, però amb un hàbitat més difús (terrenys més grans).
		AU	zona I AU: urbanització a curt termini zona II AU: urbanització a mitjà termini zona III AU: urbanització a llarg termini	
N	Natural	zona agrícola a protegir pel seu potencial agronòmic, biològic o econòmic de les terres agrícoles que comprèn zona natural i forestal a protegir per la qualitat dels indrets, dels entorns naturals i dels paisatges.	A	espais equipats o no, construccions limitades a edificis lligats a l'activitat agrícola o necessaris per a un ús públic o d'interès col·lectiu.
			N	pot autoritzar-se la construcció a condició que no interfereixi en la conservació dels paratges, els entorns naturals i els paisatges.

Font: Chambre d'Agriculture.

Merlin (2002), en aquest sentit, fa apreciacions sobre el planejament francès que convé tenir en compte i que poden ajudar a entendre la contraposició de plans urbanístics. Segons Merlin, l'èxit que van tenir els POS a escala comunal no es correspon amb la manca de ressò dels SDAU, que, com hem dit, van ser reemplaçats mitjançant la llei SRU pels *schéma de cohérence territoriale* (SCOT). Els SCOT, com hem vist, tenen un caràcter de document de planificació estratègica que pren en consideració les polítiques d'habitatge, de transport i d'urbanisme comercial, per tal de reforçar les polítiques intercomunals. Així doncs, com postula Merlin, una política nacional de planejament territorial pressuposa mesures preses a escala d'un país o estat, partint d'una certa descentralització i una bona concertació amb les polítiques endegades per les col·lectivitats territorials (la llei preveu els dispositius necessaris per assegurar aquesta coherència).

Merlin considera que la distinció entre el planejament urbà i el rural cada vegada és més tènue, fruit del procés de rururbanització que hem explicat al capítol teòric, a partir del qual els usos urbans s'expandeixen arreu. A les zones rurals, tanmateix, la pressió urbanística és menor, i per tant les mesures preses pel planejament seran sovint més toves i flexibles. La LOF, Llei d'orientació territorial de 1967, va instituir, a part dels SDAU, els PAR (*plans d'aménagement*

rural)⁴⁵, documents orientatius que no obstant això estaven desproveïts d'efectes jurídics. Vindran, aleshores, els POS, i més tard, els PLU, molt útils a les comunes rurals, mentre els SDAU i els SCOT faran la seva funció a escala intercomunal.. El planejament rural, així doncs, com l'urbà, serà essencialment global: ambdós concerneixen el creixement demogràfic, les necessitats en habitatge, els llocs de treball i la localització d'activitats, els equipaments, els mitjans de transport i de comunicació, l'equilibri entre espais naturals i espais construïts, etc. La substitució del planejament antic pel més modern tindrà, en efecte, aquesta funcionalitat. D'altra banda, cal que les polítiques sectorials que afecten l'agricultura, en aquest cas, siguin coherents amb el planejament global.

Merlin també analitza les conseqüències de l'èxode rural (2002, p.221–225) i les lleis derivades d'aquest fenomen, així com del procés de rururbanització posterior que va iniciar la revitalització d'alguns àmbits del món rural. Tot seguit, Merlin es refereix al planejament rural orientat vers l'activitat agrícola, també referit al desenvolupament rural de les activitats no agrícoles, encara que no estudia què passa veritablement als àmbits periurbans. Parla de les SAFER, que han estat analitzades al capítol anterior, com a eines per evitar que aquells que no són agricultors adquireixin terres agrícoles. Segons Merlin, de totes maneres, a partir de la dècada de 1970, s'ha tractat d'introduir a l'espai rural tècniques de planificació inspirades en aquelles que estaven en vigor al medi urbà. Així doncs, en aquests anys setanta els PAR (*plans d'aménagement rural*) tenien aquesta funció: es van crear paral·lelament (i per la mateixa llei d'orientació de la terra (LOF de 1967)) que els SDAU (*schémas directeurs d'aménagement et d'urbanisme*). Més tard, a la segona meitat dels anys 1970, s'impulsen els *contrats de pays* (contractes de país), calcats dels contractes de ciutats mitjanes que els havien precedit. I, en definitiva, després de la descentralització (1983), també es generen cartes intercomunals, que concerneixen alhora l'espai urbà i l'espai rural.

Els PAR determinaven les orientacions del planejament d'un sector rural (en general, es tractava d'algunes desenes de comunes) i els mitjans que calia posar en funcionament. Eren documents que tenen un paper comparable, encara que no idèntic, als SDAU dels entorns urbans. Contenien indicacions relatives a l'afectació i a la utilització dels sòls, tot i que eren mesures només de tipus indicatiu, desproveïdes d'efectes jurídics tant si es tractava de col·lectivitats territorials com de persones privades. Diversos centenars de PAR s'han establert a tot França, la majoria a principis de la dècada de 1970, i cal dir que quan la seva elaboració ha estat ben encaminada, han permès a les comunes i a la població d'identificar les seves potencialitats i debilitats, de definir objectius de planejament o d'equipament. A partir de 1976, algunes col·lectivitats locals han tractat de lligar els PAR als contractes de país. Els PAR, de fet,

---

⁴⁵ Plans de planejament rural.

han desaparegut amb la descentralització: la llei del 7 de gener de 1983 els ha eliminat i ha creat en el seu lloc les cartes intercomunals.

Pel que fa als *contrats de pays*, van sorgir de la voluntat d'associar les polítiques de desenvolupament econòmic amb les de planejament rural, a partir de 1975. Aquesta política concernia els medis fràgils on era necessari de crear activitats amb la finalitat de mantenir sobre el territori la població, tot oferint un entorn prou agradable. Es pretenia alhora d'associar els pobles i el camp al planejament territorial i desenvolupar les responsabilitats locals, la solidaritat, la concertació. Així doncs, els *contrats de pays* eren convenis entre l'Estat i les col·lectivitats locals d'un país amb l'objectiu d'implementar accions de planejament i d'incitar a l'activitat econòmica. D'entre els molts projectes per al desenvolupament econòmic que incloïen, cal destacar, per al nostre cas, el de les ajudes per a la instal·lació de joves agricultors. Tot i així, segons Merlin, els resultats d'aquests procediments no van ser sempre els esperats.

Les cartes intercomunals, d'altra banda, com a continuadores de les PAR, són un document d'orientació que concerneix a la vegada el desenvolupament econòmic i social, i, alhora, la previsió d'equipaments. La carta no té funció jurídica i reposa sobre un acord unànim de les comunes afectades (no necessàriament rurals). Aquestes comunes estan vinculades per solidaritats geogràfiques (una vall, un país, una aglomeració...) o econòmiques i socials (un nucli de llocs de treball, una zona turística...), sense que hi hagi una regla precisa, tot i que s'exigeix una deliberació concordant entre comunes. Així doncs, el rol d'aquesta carta és abans pedagògic que operacional o normatiu. De fet, ja no es preveu la seva articulació amb els esquemes directores i amb els POS. Les seves orientacions s'han de tenir en compte per a la presa de decisions en els aspectes econòmics o en l'àmbit del planejament. La dimensió espacial és menys present que als PAR i la dimensió econòmica, per contra, hi és més desenvolupada. En definitiva, la carta intercomunal analitza el desenvolupament econòmic, social i cultural i preveu els equipaments i serveis públics necessaris. També defineix els programes a posar en marxa per a complir aquests objectius, mitjançant convenis amb l'Estat, la regió o el departament. La carta intercomunal és establerta per un conjunt de comunes (reagrupades per exemple en sindicat o associació), amb l'ajuda dels serveis estatals i en concertació amb aquests, amb les col·lectivitats territorials, els organismes professionals, econòmics i socials. Està finançada per les comunes, que poden rebre una subvenció de l'Estat, de la regió o del departament. Cal dir, en aquest sentit, que a França hi ha prop de 300 cartes establertes, que concerneixen més de 7.000 comunes i uns 5,5 milions d'habitants (Merlin, 2002). Però tot i aquest èxit quantitatiu, Merlin considera que la carta intercomunal ha estat una eina de planejament encara més tova que els PAR que reemplaçava, on els problemes d'ordenació del territori hi tenien encara menys cabuda.

Finalment, cal recordar que la llei d'orientació per al planejament i el desenvolupament del territori (llei Pasqua)⁴⁶ del 4 de febrer de 1995, a la qual hem fet referència abans, ha posat al dia la noció de “país” i ha buscat d'organitzar al voltant d'aquest el desenvolupament i el planejament rural. La cooperació intercomunal delimita els “països” a l'interior de França com a “territoris presentant una cohesió geogràfica, cultural, econòmica o social”, que manifesten uns interessos comuns entre espais rurals i ciutats. Les col·lectivitats territorials, en aquest sentit, han de definir un projecte comú de desenvolupament i són el marc d'actuació de l'Estat a favor del desenvolupament. D'altra banda, la llei d'orientació per al planejament i el desenvolupament sostenible del territori⁴⁷, del 25 de juny de 1999, coneguda com a llei Voynet, ha previst l'elaboració d'una carta de “països” que ha de ser adoptada per les comunes afectades. Aquesta carta ha d'expressar “un projecte de desenvolupament sostenible del país” i tenir en compte les dinàmiques locals que impliquen un major desenvolupament. Ha de reforçar la cooperació entre la ciutat i l'espai rural. La intercomunalitat es recolza en la possibilitat de passar d'un contracte entre l'Estat i el sindicat mixt o establiment públic de cooperació intercomunal constituïda entre les comunes d'un àmbit donat. Com veurem més endavant amb el cas del SICOVAL de l'àrea de Toulouse, aquests enclavaments tenen uns trets específics, i es constitueixen com a punts neuràlgics d'un tipus de vida i d'uns llocs de treball determinats, en què sovint els habitants tenen el sentiment de formar part d'una mateixa comunitat⁴⁸.

Així doncs, la política d'ordenació territorial que sorgeix de les lleis Pasqua i Voynet atorga un lloc preeminent a l'escalafó intermedi que representen el “país” i, en medi urbà, les aglomeracions. Aquesta escala sobrepassa la competitivitat tradicional entre els partidaris del departament i els de la regió. Amb el temps, sorgeix la llei Chevènement de 1999⁴⁹, que proposa una nova forma d'intercomunalitat, la *communauté d'agglomération* (comunitat d'aglomeració, com és el cas del SICOVAL). Es preveu que la comunitat de comunes, que concerneix sobretot les zones poc urbanitzades, tingui una taxa professional única o una fiscalitat addicional. Proposa incitacions financeres fortes (dotació d'intercomunalitat) per a la constitució de reagrupaments intercomunals amb una fiscalitat pròpia. De fet, seran precisament els *contrats de pays* que ho pressuposaran com a nova fórmula, situació que encoratja molt, també, i de retruc, la intercomunalitat. Aquesta nova escala per al tractament de problemes urbanístics comuns (incloent els SCOT) serà concebuda com un progrés en l'aplicació del planejament, per tal de cercar un equilibri entre el desenvolupament de les zones urbanes i industrials, i la protecció dels espais agrícoles i dels espais naturals. Cal tenir en compte que, com passa a

---

⁴⁶ *Loi d'orientation pour l'aménagement et le développement du territoire (LOADT)*.

⁴⁷ *Loi d'orientation pour l'aménagement et le développement durable du territoire (LOADDT)*.

⁴⁸ Estan constituïts, aquests “països”, per iniciativa d'un prefecte o de les comunes afectades després de l'avis de la Comissió departamental de cooperació intercomunal. Un consell de desenvolupament defineix el projecte col·lectiu, que serveix de base, després, a la carta del territori del “país”. El “país” ha d'obtenir l'acord de les comunes afectades (i de les estructures intercomunals), del departament, del prefecte de la regió i finalment de la Confederació regional per al planejament i el desenvolupament del territori (Merlin, 2002, p.231).

⁴⁹ Sobre aquesta llei i les anteriors (Pasqua i Voynet), vegeu Merlin (2002, p.317–337).

Catalunya i Espanya, a França i als seus espais periurbans els processos d'expropiació de terres per a ubicar-hi noves infraestructures és força comú i també impossibiliten una pràctica sostenible de l'agricultura. La "sort" que té la pagesia de l'Àrea 2, de totes maneres, és que moltes terres queden protegides pel fet de trobar-se en zones inundables, on no es permet l'edificació.

Centrant-nos, finalment, en el planejament específic de les zones periurbanes a França (veure Dezert, B; Metton, A. i Steinberg, J., 1991, p.191–211)⁵⁰, cal dir que, d'entrada, associem el concepte periurbanització al caos urbanístic. L'excessiva parcel·lació del territori periurbà fa pensar en un camp semblant a un trencaclosques, a mig camí entre l'urbà i el rural. Segons els autors de *La périurbanisation en France*, l'estudi del planejament urbanístic dels entorns periurbans constitueix una de les tasques més difícils que hi ha, per diverses raons:

- a) Són zones de conflicte entre l'urbà i el rural, i per conseqüent són particularment fràgils i inestables.
- b) Les superfícies afectades són prou grans i difícils de controlar, sobretot si hom hi inclou la "tercera corona" o el "rurbà" més allunyats de les metròpolis. Hi ha un fort contrast entre l'aglomeració de Toulouse, per exemple, que només té en compte el nucli urbà i les comunes més properes, i les comunes periurbanes més rurals i allunyades del centre. El periurbà, així doncs, inclou un territori molt més gran que el de la pròpia aglomeració.

De fet, la planificació existeix, per sort, als espais periurbans com arreu, i hi trobem, almenys per al cas francès, operacions d'urbanisme molt programades a escala regional i nacional⁵¹. El problema de la terra és, tanmateix, l'eix a partir del qual gira tota la política del planejament periurbà. Dezert, Metton i Steinberg parteixen dels POS per referir-se a aquests àmbits, i distingeixen (vegeu taula 5.1.2.1 i la informació que incloem a les pàgines precedents) les zones urbanes (U) de les zones naturals (N), amb totes les seves subdivisions sobre el territori. Podem pensar, així doncs, que les opinions i l'anàlisi d'aquests autors es correspondria

---

⁵⁰ L'article de Chassagne (1982) ja incideix en l'efecte de la planificació espacial en les activitats rurals a França. L'autora es pregunta si els instruments del planejament francès són eficients amb relació al desenvolupament rural, ja que considera que els intercanvis entre la part (medi rural) i el tot (societat global) estan mediatitzats per l'organització institucional de la gestió territorial. Aquesta situació genera una contradicció entre la voluntat d'ajudar al medi rural i un planejament sovint agressiu. El sector agrícola, així doncs, en aquest marc, no tindria cap incidència en les decisions de gestió territorials que provenen de l'administració. Chassagne, per tant, enfront d'aquesta situació, proposa que el poder sigui retornat als actors i a les comunitats locals, mitjançant petits parlaments territorials amb capacitat de prendre decisions (això sí, no vinculants), que haurien d'influir en les autoritats administratives competents, encara que admet que serien mesures utòpiques de difícil realització. En definitiva, caldria un planejament urbanístic que tingués en compte els drets dels més dèbils i que protegís veritablement el sòl agrícola. Bauer i Roux (1976), en aquest sentit, fan referència a la desprotecció que pateixen els representants polítics locals a França davant les directrius urbanístiques establertes pel poder central. Aquests autors, de fet, fan una crítica frontal a la burocratització de l'urbanisme francès.

⁵¹ Stolfi (2004), a la seva ponència presentada a les Jornades europees d'agricultura periurbana de Viladecans (12, 13 i 14 de maig de 2004), parla de la necessitat d'adequar el planejament urbanístic a les característiques dels espais periurbans.

en l'actualitat amb els PLU, lligant-ho amb el que hem vist amb anterioritat. Segons aquests autors, la delimitació entre zones urbanes i zones naturals és determinant en l'esdevenidor d'una comuna, també als àmbits periurbans. S'ha criticat en aquest sentit la rigidesa d'un sistema que decreta que una parcel·la sigui urbana a l'esquerra d'una via de comunicació i natural a la dreta. El resultat són desequilibris i, sovint, injustícies entre els propietaris afectats, d'entre els quals un pot revendre la seva parcel·la a un preu de terreny urbanitzable i l'altre s'ha de satisfer a fer-ho tan sols a preu agrícola, un preu que generalment és deu vegades menor.

En absència d'altres documents d'abast més ampli, segons Dezert, Metton i Steinberg, els POS constituïen, així doncs, més que un reglament sobre els usos del sòl. Esdevenien un veritable instrument de planificació que determinava, sovint de forma irreversible, el futur d'una comuna. La major part de les vegades era la política municipal, mitjançant els POS, que decidia d'urbanitzar molt, poc o gens el territori de la comuna, així com escollia el procés, espontani o concertat, que calia seguir. En conseqüència, n'ha resultat una mena de "mosaic" més o menys desendreçat entre les comunes que s'impliquen totalment amb la urbanització, aquelles que miren de frenar aquest fenomen i les que el refusen totalment. També hi ha, però, elements conjunturals que cal tenir en compte: les característiques del medi físic, presència de vies de comunicació, etc. I, pel que sembla, la composició social d'una comuna també influiria en l'actitud d'una municipalitat amb relació a la urbanització. D'una banda, els equips municipals, frenant el procés urbanitzador i supervisant les característiques de les operacions immobiliàries i els POS, buscaven el control del seu electorat. Perquè els "nous rurals" no són necessàriament els més interessats a incrementar el nombre d'urbanitzacions i la degradació del territori. Per l'altre costat hi ha la pressió de les comunes veïnes, sobretot en el marc dels sindicats intercomunals, amb la lògica dels equipaments en ment, on les necessitats financeres pesen sobre les eleccions que es fan, en el sentit d'una urbanització que, com a Espanya, infla els pressupostos municipals i atrau eventualment empreses de fora, tot i que, al mateix temps, amplia els costos.

Així doncs, per a Dezert, Metton i Steinberg, un dels problemes del planejament al periurbà reposa, en conseqüència, en l'absència, parcial o total, de concertació intercomunal, no només pel que fa a polítiques globals, sinó que també a les modalitats urbanístiques que s'apliquen a França. Trobem diferents categories de sòl per a entorns similars en comunes properes. Quan no hi ha pla urbanístic, s'apliquen a França les regles generals de l'urbanisme, que el substitueixen i delimiten les zones que cal protegir a les cartes comunals. De fet, una llei del 7 de gener de 1983 aplica el principi de constructibilitat limitada, segons el qual, en absència de POS, la construcció no pot autoritzar-se fora de "zones ja urbanitzades". Per això seria necessària una veritable política intercomunal, segons Dezert, Metton i Steinberg, per coordinar les diferents iniciatives, unes polítiques que si bé existeixen des de fa temps (cas dels SDAU), són poc presents als entorns urbans, i sovint no són gaire operatives, tot i que no s'han trobat

elements que les substitueixin. Cada comuna, així doncs, es veu confrontada amb els seus problemes financers i no veu més enllà del seu horitzó, tant pel que fa als recursos com a les despeses d'equipaments i infraestructures. Tanmateix, existeixen fórmules de cooperació, que afecten sobretot la praxi més que la política de despatxos: parlem dels sindicats a vocació múltiple (SIVOM), que tenen la tasca del finançament i la gestió de les xarxes de sanejament, d'aigua potable, de transport públic i escolar, etc. Les cartes intercomunals van una mica més lluny i defineixen projectes de planejament o prescripcions de protecció comuna de paratges.

La llei del 7 de gener de 1983 establia que les comunes podien elaborar i aprovar cartes intercomunals de desenvolupament i de planejament, que definissin les perspectives a mitjà termini del desenvolupament econòmic, social i cultural, i determinessin els programes d'acció corresponents, precisant les condicions d'organització i de funcionament dels equipaments i els serveis públics. A partir d'una proposta de les comunes afectades, els perímetres de les diferents zones urbanístiques són establertes pel representant de l'Estat al departament, després d'un avís del Consell General. Les comunes s'associen per a l'elaboració de la seva carta i determinen les modalitats de concertació amb l'Estat, la regió, el departament i els principals organismes professionals, econòmics o socials que els reclamen. Les cartes poden servir de base per a convenis amb el departament, la regió o l'Estat per a l'execució de projectes i programes que hagin definit. En zona rural, les cartes substitueixen els PAR (*plans d'aménagement ruraux*), com a base del planejament rural. D'aquesta manera, el fet innovador seria que la iniciativa sorgeix de l'àmbit local, i per això l'ajuda financera de l'Estat reclamaria algunes contrapartides, en part perquè els dirigents polítics ho han de veure molt clar a l'hora de recolzar la creació d'una carta intercomunal.

Pel que fa als elements territorials de gestió que convé tenir en compte en zona periurbana, cal dir que tota política de planejament urbanístic n'ha de fer ús si vol prosperar. Amb aquest objectiu, dues modalitats essencials són emprades: la prohibició de construir i l'adquisició de terrenys. En zona periurbana, l'adquisició es fa molt més costosa tenint en compte les superfícies afectades, tret de casos particulars com els centres de les ciutats noves o certs emplaçaments reservats per a equipaments (autopistes, aeroports, zones d'activitat). La prohibició d'urbanitzar esdevé generalment, aleshores, l'única eventualitat, almenys per un període limitat. Tot seguit ens referirem al problema de la protecció d'indrets peculiars que necessiten de procediments específics. Ens referirem únicament en aquest punt a les qüestions lligades a categories urbanístiques del sòl, com són aspectes de gestió i de lluita contra l'especulació amb els terrenys. Així, podem distingir tres tipus de procediments:

1. Les zones NA dels *plans d'occupation des sols* (veure taula 5.1.2.1): tenien una gran importància com a reguladores del mercat del sòl i, en conjunt, fan bé aquesta funció: en efecte, constitueixen una mena de pont entre les zones urbanes i els altres tipus de zones naturals, i atenuen una mica la rigidesa d'aquesta classificació. En altres termes, actuen com a veritables

reserves de sòl, tot i que a mitjà termini poden ser urbanitzades. Hi ha, però, avantatges clars: oferint una proporció suficientment important de terrenys susceptibles de ser urbanitzats, eviten la precarietat i un augment desproporcionat dels preus del sòl. Atreuen, en aquest sentit, les pràctiques especulatives, que d'aquesta manera no només s'apliquen en les zones ja urbanitzades o en curs de ser ordenades. Alhora, els agricultors que hi són implantats saben que les seves instal·lacions són precàries i tenen, així doncs, prou temps per buscar una solució a la seva situació. Els inconvenients que troben condicionen el volum de superfície que gestionen els agricultors implicats. Les zones NA prou grans provoquen incertesa a la comuna, sobretot per als agricultors que no saben si podran mantenir-s'hi dos o deu anys. Aquest tipus de zones poden implicar, també, que hi hagi parcel·les abandonades esperant per ser urbanitzades, amb unes conseqüències tant a nivell econòmic com a estètic poc convenients. Per això cal, sempre segons Dezert, Metton i Steinberg, recórrer a les ZAD.

2. Les *Zones d'Aménagement Différé* (ZAD): es tracta, en principi, de zones molt més grans que les zones NA i que són, sovint, intercomunals. Corresponen, ja sigui a una voluntat de preparar una urbanització futura (ciutats noves), o, per contra, a l'objectiu de preservar l'actual ocupació del sòl. De manera diferent a les NA, les ZAD no impliquen una prohibició formal de construir. Es caracteritzen per un dret de preempció sobre els terrenys dels quals gaudeix la col·lectivitat territorial, generalment la comuna afectada: cap propietari no pot vendre sense avisar la col·lectivitat, i aquesta pot renunciar o no al seu dret de compra. La durada de les ZAD ha estat de 14 anys. Aquest procediment hauria contribuït a lluitar de forma eficaç contra l'especulació i la urbanització "salvatge". Tot i així, esdevé una estratègia cara i massa restrictiva per a les col·lectivitats, els promotors urbanístics i els particulars.

3. L'acció de les SAFER, de les quals ja hem parlat amb anterioritat. Cal dir, però, que a diferència dels dos procediments anteriors, es tracta d'una mesura específicament dirigida per afavorir el món rural. Les SAFER beneficien en efecte d'un dret de preempció sobre les terres agrícoles, fet que permet que siguin adquirides per tal de desenvolupar una acció de planejament (concentració de terres, drenatge, sanejament...). Les terres són revenudes o llogades de seguida a agricultors i no a inversors urbans. De totes maneres, les limitacions que afecten les polítiques públiques provoquen que els resultats obtinguts per les SAFER siguin puntuals i poc satisfactoris.

D'altra banda, Dezert, Metton i Steinberg també es remeten al planejament operacional instituït per les ZAC (*Zones d'aménagement concertée*) i la parcel·lació (*lotissement*), als quals ja ens hem referit. Aquests autors analitzen alhora els instruments urbanístics que permeten protegir el medi ambient, i trobem tres tipus de situacions:

1. Les comunes sense POS i sense prescripcions particulars: tornem a trobar-nos amb regles generals d'urbanisme i amb el principi de la constructibilitat limitada, que tracten d'aturar l'excessiva parcel·lació. Només es permeten construccions a l'interior o com a continuació d'un

edifici ja existent, així com aquelles que són necessàries per a l'explotació agrícola, a la captació de recursos naturals, per a equipaments col·lectius (també es censuren les instal·lacions incompatibles amb la presència de nuclis habitats). L'aplicació d'aquestes prescripcions és difícil a causa de les diferències d'apreciació dels serveis implicats i les condicions específiques de cada col·lectivitat local. D'aquesta manera, la llei de 1976 va instituir les *Zones d'environnement protégé*⁵², reemplaçades des de 1985 per les *Zones de protection des sites et paysages*⁵³, que havien d'assegurar la protecció del medi ambient mentre s'esperava la publicació del POS. En aquest sentit, veurem més endavant com a l'Àrea 2 hi ha diverses zones naturals d'interès ecològic, de la fauna i de la flora ZNIEFF (*Zones naturelles d'intérêt écologique, faunistique et floristique*), que van ser creades el 1982 pel ministeri del Medi Ambient francès, tot i que no disposen de cap base legislativa. Es tracta tan sols d'una funció d'inventari: les ZNIEFF identifiquen sectors d'interès particular a nivell ecològic. Alguns (de tipus I) concerneixen indrets puntuals (un bosc, aiguamolls...); d'altres (de tipus II), constitueixen grans conjunts ecològics diversificats i sensibles (una vall, un estuari, un bosc...). No podem parlar, doncs, d'una mesura de protecció (Merlin, 2002, p.251).

2. Les comunes amb POS, a les quals n'hi havia prou de delimitar els sectors que requerien d'una protecció particular, sobretot les zones naturals.

3. Les prescripcions particulars: algunes zones especialment sensibles poden ser dotades de procediments específics: litorals, zones de muntanya... Així, a l'Ile-de-France es van constituir zones naturals d'equilibri, *Zones naturelles d'équilibre* (ZNE): es tractava de zones que feien de tampó en els intervals que hi havia entre cinc ciutats noves, en les quals l'agricultura i el bosc havien de ser protegits. Es van publicar Llibres Verds, que contenien recomanacions sobre la necessitat de limitar la urbanització (hàbitat i activitats), de mantenir l'agricultura, de desenvolupar activitats d'oci a l'aire lliure. Tot i així, sembla que, en absència de directives jurídiques i de reglaments precisos, l'impacte de les ZNE ha estat limitat.

Dezert, Metton i Steinberg es refereixen a la planificació regional que establien els esquemes directors o SDAU (avui, com hem vist, parlem d'SCOT), com a l'únic instrument de planejament que pot controlar l'evolució de la urbanització a les zones periurbanes, tan fràgils i sensibles, encara que consideren que són els mecanismes més difícils d'aplicar, ja que requereixen d'una concertació quasi perfecte entre els diferents àmbits de l'administració implicats. A part de les ZAC, de les quals hem parlat abans, hi hauria les zones d'activitats econòmiques i científiques (ZAE), que planificarien el desenvolupament econòmic a la perifèria de les aglomeracions, per tal de gestionar la sortida de gran nombre d'activitats del centre de les ciutats cap a les zones perifèriques. S'arriba, en aquesta línia, a la creació de tecnopols, molt ben adaptats als entorns periurbans. Es tracta de zones d'activitats especialitzades en la indústria de

---

⁵² Zones amb el medi ambient protegit.

⁵³ Zones de protecció dels indrets i els paisatges.

punta i la recerca científica i tecnològica. Els espais verds o agrícoles, les activitats d'oci a l'aire lliure, la proximitat dels grans eixos de comunicació i dels aeroports constitueixen factors molt atractius per a aquests tipus d'activitats. De fet, la ciutat sempre ha tingut una tendència, com hem vist al capítol teòric, a expulsar totes aquelles funcions no desitjades a l'exterior (extraccions d'àrids, centres comercials, desballestament de cotxes, abocadors, vies de comunicació...). I la periurbanització no ha canviat aquesta tendència. Per tant, és difícil de concebre, com postulen Dezert, Metton i Steinberg, que es pugui protegir el medi ambient agrícola i forestal original, tot i els esforços que es puguin fer en aquest sentit. Perquè com diuen aquests autors (Dezert, B; Metton, A. i Steinberg, J., 1991, p.208): “només cal una línia d'alta tensió per desnaturalitzar un paisatge, la planificació d'una via ràpida per pertorbar l'explotació agrícola o per impedir el pas d'animals salvatges. No som a prop de trobar la situació ideal per fer cohabitar la ciutat i el camp, malgrat totes les precaucions preses a nivell de la planificació”. De fet, tanmateix, per acabar amb aquest apartat, cal dir que Dezert i els seus col·legues consideren que les propostes lligades al planejament i al reglament urbanístic que esbossen, van més vinculades a la urbanització que a la protecció de l'agricultura i els espais naturals. Per això, creuen, caldria potenciar els documents d'urbanisme globals a una regió o àmbit, en el nostre cas, la zona hortícola tolosina o Àrea 2.

Luciani (1998) també es refereix a la protecció que reben els espais agrícoles periurbans als documents d'urbanisme. Un ús del sòl assegurat i regulat és una condició determinant en el manteniment de l'activitat agrícola, i condiona molt la possibilitat de la transmissió d'explotacions als més joves. Segons Luciani, a França existeixen diverses maneres de protegir un espai agrícola en zona periurbana, però serien estratègies estretament vinculades a la voluntat política local de preservar una agricultura propera a la ciutat. Les col·lectivitats territorials, així doncs, poden fer ús dels documents d'urbanisme per atènyer aquests objectius. Luciani, de totes maneres, a partir de les consideracions aparegudes als POS i als SDAU, creu que la protecció establerta pel planejament és precària, ja que molts d'aquests documents poden ser modificats o revisats un cop s'han aprovat, com ha passat a moltes de les comunes properes a Toulouse. Aquestes revisions freqüents han permès a les municipalitats passar de zones no urbanitzables NC a zones d'urbanització futura NA quan la pressió urbanística és intensa. Encara que això respongui sovint a la voluntat individual dels agricultors, és una font d'incertesa sobre l'esdevenidor agrícola d'una comuna. I en una aglomeració com Toulouse, la multiplicació dels procediments de modificació dels POS ha estat perjudicial per a l'activitat agrícola. En definitiva, així doncs, podem dir que els documents d'urbanisme només són vàlids per protegir les zones agrícoles a curt termini, fet que és insuficient per limitar la pressió urbanística dels àmbits periurbans.

Com podem mantenir, en aquest sentit, el sòl agrícola com a tal? Luciani creu que aquesta és una situació complexa. D'una banda, les estratègies individuals dels agricultors els

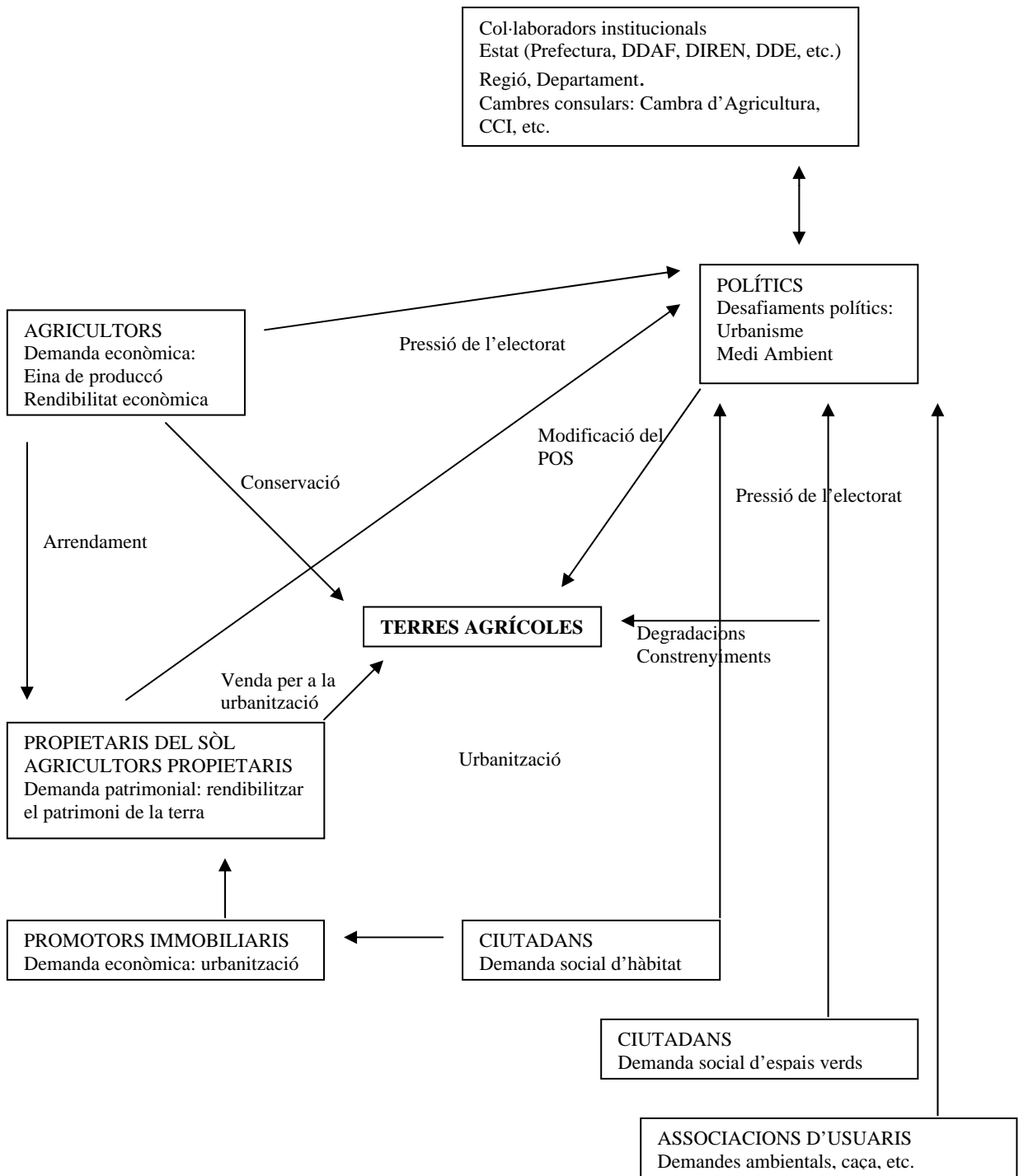

conduïen a reclamar que les seves terres passin a zona urbanitzable per fer una bona inversió amb vista a la jubilació. D'altra banda, però, hi ha l'interès de la col·lectivitat, la voluntat de fer una política de planejament sostenible, el desig de la professió agrícola de mantenir l'agricultura i la possibilitat que s'instal·lin pagesos joves, elements que poden incitar a reflexionar i a endegar mesures que permetin de garantir l'estabilitat territorial i de frenar l'especulació sobre les terres agrícoles. Per mantenir l'agricultura a la zona periurbana de Toulouse, diu Luciani, cal en primer lloc una voluntat política forta, com la que hi ha a l'àmbit del SICOVAL, on s'hauria preservat un 60% del territori com a zona agrícola. En segon terme, seria essencial la intercomunalitat, que ha de posar fi a les rivalitats entre comunes que tracten d'atreure sempre més activitats en el seu territori en detriment d'altres termes veïns. Així doncs, el manteniment de l'agricultura a l'aglomeració tolosina requereix d'una reflexió que segons Luciani encara no s'hauria dut a terme: caldria assegurar, en aquest sentit, una bona entesa entre els polítics, els professionals agrícoles i els urbanistes, per fer convergir els interessos de tots els actors del territori. Pel que sembla, però, molts POS no consideraven l'agricultura com una activitat econòmica a tenir en compte. És considerada una activitat provisional, apreciada per la seva funció de gestió i manteniment de la terra però destinada a deixar espai per a la urbanització quan el creixement urbanístic així ho requereixi. Només un compromís, en el marc de polítiques regionals o locals, amb programes de reestructuració del sòl i de gestions específiques (com la de la xarxa de reg), associat a una política de desenvolupament econòmic de l'agricultura periurbana, hauria de permetre contrarestar les afectacions que rep l'activitat i d'afirmar-la com una riquesa econòmica per al territori. Per això caldria un pla de protecció específic. Luciani, d'altra banda, també es refereix a la necessitat de preservar l'agricultura i l'activitat dels pagesos com a elements que han d'ajudar a mantenir l'estabilitat i la qualitat ambiental i paisatgística del territori. En zona periurbana, de totes maneres, la funció ambiental tindria limitacions, segons Luciani, pels impactes que produeix l'activitat agrícola en els habitants de la zona (sobretot a causa de les males olors i els sorolls).

Als anys 1980, els urbanistes han començat a reflexionar, en un context de crisi econòmica, sobre la necessitat de gestionar millor la urbanització del territori: en aquesta línia, es va començar a creure que l'activitat agrícola periurbana podia tenir diverses funcions positives. Així, per exemple, mitjançant aquest tipus d'agricultura es podia afavorir la creació de franges verdes que podien evitar l'evolució cap a una urbanització contínua, o es podia aïllar pobles tranquils de les zones més agitadaes, o es podia ocupar zones no urbanitzables a llarg termini per raons majors (classificades com a ND) o lluitar contra l'existència d'erms. En aquest sentit, l'agricultura periurbana ha passat de la funció de reserva de sòl per a les necessitats urbanes a la d'eina per al planejament urbanístic. També cal tenir en compte una altra funció d'aquesta agricultura intersticial, que es correspondria amb la de la necessitat social d'espais verds i que vincularia l'activitat a una nova funció d'oci, paisatgística i recreativa, de fàcil

aplicació i poc cara en recursos, que apropiaria els habitants de les ciutats a la natura i a una horticultura de jardí. El problema, però, és que aquesta valoració és passiva i no remunerada, i no acaba d'engrescar la pagesia. Les conseqüències d'aquesta situació són dobles: d'una banda, els agricultors periurbans no són remunerats pel servei paisatgístic o recreatiu que ofereixen als ciutadans, mentre que, d'altra banda, la mateixa presència dels habitants de les ciutats a les zones agrícoles és globalment perjudicial per a l'activitat. Però, segons Luciani, per evitar els efectes negatius de la forta pressió urbanística que pateixen els àmbits periurbans, si no hi ha una voluntat política destacada, caldria fer una ordenació del territori orientada vers les funcions productives i d'acolliment de visitants, passant d'una funció paisatgística passiva a un servei actiu i que pugui tenir una remuneració. El preu d'aquest servei pot ser inclòs en una mercaderia (etiqueta ecològica o marca del productor que pot indicar proximitat, com podria ser "la pastanaga de Blagnac"), podria estar inclòs en un impost, o podria formar part d'un contracte amb condicionants. Tot i així, fins que no es consolidin aquests factors col·laterals i hi hagi polítiques globals de gestió intercomunal en aquest sentit, la funció productiva ha de ser l'eix a partir del qual es desenvolupi l'agricultura periurbana i el pagès rebi la seva remuneració econòmica bàsica. A l'Àrea 2, aquestes polítiques no existeixen i, per tant, l'activitat agrícola ha de recolzar-se en l'existència de terres inundables per persistir, on la urbanització és inviable a curt i mitjà termini. Però per mantenir aquesta activitat en aquests espais no urbanitzables, de totes maneres, on els productors, com hem vist, ja són molt vells, també caldria afavorir la instal·lació de nous pagesos des de l'administració.

Gràfic 5.1.1 ELS ACTORS DEL PERIURBÀ I LES SEVES DEMANDES AMB RELACIÓ A LES TERRES AGRÍCOLES

Font: Luciani (1998).

5.1.3 El planejament urbanístic a l'Àrea 1: història i perspectives

5.1.3.1 Els plans urbanístics d'abans del Pla general metropolità de 1976

El planejament anterior al Pla general metropolità de 1976, des del Pla Cerdà de 1859⁵⁴ fins al Pla director de 1968, passant pel Pla comarcal de 1953, va servir per configurar urbanísticament el marc territorial on s'havia de desenvolupar la ciutat de Barcelona i la seva àrea d'influència⁵⁵, que inclou la zona del Delta del Llobregat. La proposta de Regional Planning de 1932⁵⁶, precedent de planificació territorial al nostre país, ja concebia el Delta a partir dels seus valors agrícoles, mentre que el Pla Macià de 1934 tindria una visió de l'espai agrari de la zona entès més com a reserva de sòl per al creixement de Barcelona (Marshall, 1994). Aquesta perspectiva és la que prevaldrà en el futur, tot i les mostres per part de l'administració d'una certa sensibilitat amb relació a la preservació dels ecosistemes agraris i naturals de la zona. A partir de 1950, el creixement econòmic tindrà repercussions sobre el planejament. L'estructura de la població, marcada per una forta immigració, i les pautes socioeconòmiques, afavoriran el menysteniment de l'agricultura i la potenciació de la industrialització i la urbanització.

Però tornem al Regional Planning de 1932. Pau Vila (1934)⁵⁷ ja en parla com a “Pla de distribució en zones del territori català” i anomena els germans Rubió i Tudurí com els seus impulsors. Sembla que el treball d'ambdós autors presentava cartogràficament els elements fotogràfics del paisatge natural i els aspectes elementals del paisatge humanitzat que, com diu el mateix Pau Vila, “fosos entre ells constitueixen la fesomia de la terra”. I continua: “hom hi veu representats, en un seguit de cartes, relleu, terrenys, pluviositat, xarxa hidrogràfica, distribució del poblament, zones agrícoles, conreus predominants, formacions vegetals, zones ramaderes, clapes mineres, aprofitaments hidràulics, zones i nuclis industrials, vies i mitjans de tràfic, monuments i indrets amb restes arqueològiques, bells paisatges, possibles reserves urbanístiques, llocs propicis per a l'establiment de sanatoris, parcs, palestres esportives i camps d'aterratge” (1934, p.121). Pau Vila considera que aquest va ser el primer pas per a

---

⁵⁴ Serratosà (1997) explica que tant el Pla Cerdà com el Pla comarcal de 1953 i, posteriorment, el Pla general metropolità de 1976, són els tres únics casos de plans generals d'ordenació urbana que ha tingut Barcelona (que curiosament, no haurien estat redactats ni aprovats pel seu ajuntament). Per Serratosà, un Pla general d'ordenació urbana és la figura central de tot l'entramat legislatiu del planejament català i espanyol. Aquest tipus de pla seria el que fixa amb precisió els usos possibles a les diferents parts del territori i les intensitats d'aquests usos. Com diu Serratosà, “d'alguna forma, defineix les càrregues i els beneficis dels propietaris amb molta precisió i, per tant, té una transcendència fonamental” (1997, p.11).

⁵⁵ Vegeu Trias Fargas (1972). *El Àrea Metropolitana de Barcelona: Génesis y Problemática*. Madrid. Editorial Moneda y Crédito. Servicio de Estudios en Barcelona Banco Urquijo.

⁵⁶ Pla de distribució en zones del territori català.

⁵⁷ El treball de Pau Vila al qual fem referència apareix a una obra publicada el 1978 *La geografia i els seus homes. Selecció d'escrits de geografia*, encara que es tracta d'un article del 1934, “La urbanització de Catalunya”, aparegut a *La Publicitat* el 30 de març d'aquest mateix any.

l'establiment d'un pla urbanístic nacional, ja que els autors "no s'han deixat portar d'un afany de grandeses ni d'una prouja projectista, sinó purament i simplement amb el propòsit de valorar l'existent i agermanar-ho en un endegament de les iniciatives i de les necessitats futures amb una visió de conjunt dins les possibilitats de Catalunya" (1934, p.122). Pau Vila ressalta que no només s'incideix en la necessitat de potenciar la industrialització, sinó que els autors consideren que cal preservar l'agricultura per tal d'alimentar el país sense dependre massa de l'exterior mitjançant un desenvolupament dels transports. En definitiva, cal donar valor a tots els factors constituents de la identitat històrica catalana i projectar-los cap a la universalitat. I això inclou el sector agrari. Per aquest motiu, Pau Vila diu que s'ha de ser cautelós davant del procés d'urbanització del territori.

Tot seguit, ens referim al treball de Roca (1979), on s'afirma que el Regional Planning és l'únic assaig de planejament del conjunt del territori català d'abans de la dècada de 1980. Roca es refereix al perill que ja va detectar un dels germans Rubió i Tudurí, Nicolau, amb relació a la consolidació de Catalunya com una gran "ciutat" on només prevalgués una industrialització i urbanització desaforades, que possessin en perill els sòls agrícoles i les reserves naturals. Així doncs, és important tenir present que el temor a un creixement il·limitat i caòtic ja apareix a les primeres dècades de segle XX. L'alternativa que proposa Rubió, en aquest sentit, és la de la ciutat-jardí, a partir dels models de petites ciutats com Letchworth i Welwyn. De fet, és a partir d'aquest model que pren forma el projecte de Regional Planning, que sorgeix de la necessitat de superar la crisi econòmica dels primers anys de la dècada de 1930 a partir dels elements propis de la tradició urbanística local. El text del pla consta d'una sèrie de prefacs i de dues parts fonamentals: l'una destinada a l'anàlisi territorial, l'altra dedicada a l'elaboració d'una proposta d'ordenació del territori i localització d'activitats productives i no productives (1979, p.154). L'agricultura, com hem dit, hi ocupa un lloc privilegiat... Però si això és així, per què hem arribat a la situació actual? En aquest pla, d'altra banda, es reflexiona sobre com s'ha de constituir la xarxa de vies de comunicació a tot el territori. En definitiva, l'anàlisi territorial del Regional Planning constitueix una visió de conjunt de les relacions entre les activitats productives, distributives i de consum catalanes (incloent-hi el consum d'espai) i el medi físic en què es localitzen. En el context de crisi econòmica mundial, no es creu massa en la industrialització integral de Catalunya, sinó que es valora el món rural com a dipositari d'una producció agrícola que ha de ser bàsica per a l'autoabastiment i la seguretat del país (Roca es refereix a una filosofia que en temps moderns ha fet furor: la del "creixement zero"). En aquest sentit, es propugna un cert retorn al camp. Vist això, es pot dir que aquest pla, innovador i modern, encara no ha estat posat en pràctica i, fins i tot, es podria dir que ja hem fet tard. Pel que fa a l'Àrea 1, d'altra banda, Rubió ja es mostrava partidari de mantenir el delta del Llobregat com a zona agrícola, en funció, no de les necessitats de creixement de Barcelona, sinó del conjunt català (a la Vall Baixa, calia deixar les vores del riu a

l'agricultura i el límit del terreny regable a la circulació). El Regional Planning, així doncs, estableix zones productives i zones de lleure per a l'esbargiment de la població (com pot ser el massís de Collserola i les reserves del delta del Llobregat). Més tard, sorgiran el Pla general d'obres públiques (PGOP) de 1935, que reprendrà la xarxa viària del Regional Planning, i es crearà la Conferència per a l'Aprofitament Industrial de les Riqueses Naturals de Catalunya (CAIRN), que suposarà un punt d'inflexió respecte el Regional Planning, ja que s'impulsarà de nou el procés d'industrialització del país, encara que es conservarà el caràcter globalitzador de la proposta i la gestió acurada —almenys en la teoria— dels recursos naturals.

Superada la postguerra, s'aprova l'any 1953 el Pla comarcal, que neix amb una preocupació fonamental: regular el creixement de la ciutat, creant, alhora, la gran Barcelona, tal com s'havia fet amb les grans ciutats europees, superat de lluny el marc establert pel Pla Cerdà al segle XIX. Amb el Pla comarcal, es vol consolidar el paper direccional de Barcelona a tota la regió, amb una millora de les comunicacions (cinturons de ronda, ampliació del port i l'aeroport...) i la consideració de l'espai verd com a element funcional. Com assenyala Casamor (1998), però, s'incidia excessivament en la dicotomia camp-ciutat, plantejant-se únicament la problemàtica urbana. Aviat, el sistema viari agrari, suficient fins aleshores per assegurar la comunicació entre nuclis de població, queda obsolet i ha de ser substituït.

El desenvolupament de les directrius del Pla comarcal i l'aplicació de les normes urbanístiques estava en mans dels municipis, tot i la seva manca de preparació i de mitjans (Trías Fargas, 1972). Com hem dit, a tota la regió es va haver de fer front a una enorme pressió demogràfica que va provocar un augment de l'especulació sobre el mercat del sòl i l'inici d'un més que destacat retrocés de l'espai agrari. Es va caure, ja a partir de la dècada de 1950, en molts casos en la il·legalitat. Es requalificaven molts terrenys segons convingués a interessos concrets de les administracions locals, tal com encara passa avui dia, i es contribuïa així en el procés de decadència de l'agricultura. A tot això, cal afegir un dèficit en infraestructures i serveis públics.

Calia desenvolupar un Pla d'ordenació urbana⁵⁸ en funció de les expectatives que hi havia per als propers cinquanta anys amb relació a l'evolució de la població, per evitar un creixement caòtic, tot i que a la pràctica s'iniciava una urbanització del sòl rústic sense precedents que acabaria afectant de ple el delta del Llobregat. Tot i així, a l'àrea de Barcelona, era la primera ocasió històrica en què el planejament urbanístic abastava i ordenava un territori abans que aquest visqués la seva explosió urbana, l'era del progrés i el desenvolupament. El Pla comarcal, però, no va saber captar la nova dinàmica metropolitana, tot i que es consolidava la qualificació agrícola del Delta del Llobregat que havia de sobreviure, amb penes i treballs, fins a

---

⁵⁸ El Pla comarcal també va ser anomenat *Plan de ordenación de Barcelona y su zona de influencia* (PO-53) (Pié, 1997). Per aquest autor, va ser el precedent més directe de la Revisió de 1974, tot i que hauria estat "una oportunitat històrica desaproveitada" (1997, p.19).

l'actualitat. En definitiva, el Pla comarcal de 1953, antecedent del futur Pla general metropolità de 1976, amb un àmbit d'influència igual a aquest, va ser aprovat quan ningú imaginava les grans transformacions urbanes que afectarien la comarca⁵⁹. Segons l'ICC, però, “la forta pressió demogràfica sobre el territori i les circumstàncies polítiques van fer saltar el Pla a trossos” (1995, p.54). Teòricament havia durat vint-i-quatre anys, fins a l'aprovació del PGM de 1976, tot i que al final ja no s'assemblava en res a l'original⁶⁰.

L'any 1968 s'aprovava el Pla director de l'Àrea Metropolitana de Barcelona⁶¹. Aquest nou pla es converteix, de fet, en una revisió preceptiva del Pla comarcal de 1953, que s'havia mostrat poc efectiu. Amb aquest Pla director es reconeix oficialment l'existència d'una Àrea Metropolitana de Barcelona. El context de superació del Pla de 1953 pressuposa un desajust entre la realitat econòmica i l'organització de l'estructura territorial sobre la qual es recolza. També es creu que l'estructura administrativa vigent a l'època no és viable per dur a terme una política efectiva d'ordenació territorial. Es considera, donada la situació urbanística de l'Àrea Metropolitana (amb un impressionant dèficit d'infraestructures, de serveis urbans i d'organització espacial (Trías Fargas, 1972)) que cal fer una planificació a curt o a mitjà termini, ja que la realitat de l'àmbit exigeix actuacions urgents⁶².

Al Pla director es planteja una concepció més holística de l'urbanisme, més sensible amb les necessitats dels ciutadans davant de l'increment del nivell de renda i la qualitat de vida de la població. Es defineix el model teòric de ciutat-territori i es planifica el creixement de l'Àrea Metropolitana. Al Delta, comença a consolidar-se la situació que coneixem avui dia: un continu urbà que lliga els municipis de la zona on també s'ubiquen les indústries i els serveis, a partir del qual s'implementen les infraestructures. El context és del tot desfavorable a la preservació dels espais naturals i agraris. El municipi del Prat, que queda aïllat al Delta oriental, ha estat el que ha sofert més impactes per la presència immediata de Barcelona, amb la creació de la Zona Franca, per exemple, o les afectacions fruit del desenvolupament del Pla Delta (vegeu els apartats 5.1.3.3 i 5.2.1). Al Pla director de 1968 es feia patent la necessitat d'arribar a una situació urbanísticament “solucionada”, és a dir, d'equilibri territorial, tot i que, coneguts els resultats de conjunt, posem en dubte que això s'hagi aconseguit. És possible que mai s'arribi a una situació final.

---

⁵⁹ Segons l'ICC (1995), tot i les seves limitacions, el Pla de 1953 era un pla de concepció multipolar que volia reforçar la centralitat i la identitat dels nuclis urbans existents i no establir continuïtats urbanes entre els municipis. Es zonificava cada municipi per corones des del nucli antic passant per *ensanche*, *residencial urbana*, *residencial suburbana* i *ciudad jardín*. Va tenir l'encert d'esbossar infraestructures viàries desenvolupades posteriorment i plantejava, també, una incipient zonificació industrial sobre el Delta i la Vall Baixa.

⁶⁰ L'any 1959 va sorgir el Pla provincial fruit de la preocupació pel problema del desequilibri territorial de l'activitat econòmica, tot i que no va ser tan transcendent com el Pla comarcal per a l'àmbit que aquí ens preocupa.

⁶¹ Elaborat per la Comissió d'Urbanisme a suggerència de la Direcció General d'Urbanisme.

⁶² El Pla director preveia que els plans especials i els comarcals o intermunicipals permetrien resoldre els problemes a curt i mitjà termini. Trías Fargas, però, qüestiona la utilitat i encert del Pla director perquè segons creu no deixa de plantejar-se com una base d'actuacions a llarg termini.

L'aplicació de la Llei del sòl a les dècades de 1960 i 1970 no va regular el mecanisme d'expropiació de terres o la compra de sòl per generar plusvàlues, processos que, afavorits per la pressió demogràfica, han afectat molt el Delta i el conjunt del Baix Llobregat en el canvi d'usos d'agrari a urbà-industrial. El balanç de la política d'actuació urbanística del sector públic fins a la dècada de 1970 havia estat decebedor a l'Àrea Metropolitana, tot i que l'opció fonamental relativa a la distribució del terme municipal entre els usos urbans, industrials i rústics, estava ja definida, "eliminando el margen de improvisación y arbitrariedad" (Trías Fargas, 1972, p.235). El fet que per mitjà de plans parcials es pogués modificar el pla general, va reduir considerablement les garanties que el desenvolupament urbanístic real s'ajustés al planificat. En aquest sentit, Trías Fargas denuncia el funcionament oligopolístic del mercat del sòl i els moviments especulatius, que provocarien "una degradación y pérdida de funcionalidad del territorio" (1972, p.244).

En definitiva, els plantejaments del Pla director de 1968 "se resumen y convergen en la voluntad de descongestión residencial, industrial y terciaria del continuo urbano barcelonés" (Trías Fargas, 1972, p.364). Es promou una descentralització del territori metropolità amb l'impuls d'un planejament policèntric, recolzat en una potenciació de les vies de comunicació. L'expansió en forma de taca d'oli del conjunt metropolità calia que fos planificada, però els conflictes entre les administracions amb competències de planejament a la zona (sobretot entre els ajuntaments), van impedir que hi hagués resultats més positius.

Es plantejava un model de creixement que evités una excessiva concentració. Però s'ha acabat consolidant el continu urbà sense pràcticament zones intermèdies d'espais verds o naturals i zones rurals, enteses com a zones d'esponjament i d'equilibri territorial. Aquestes àrees no estrictament urbanes haurien hagut d'aturar el creixement caòtic i la degradació del territori. Com veurem, la Diputació de Barcelona ha volgut participar d'aquestes idees i està impulsant darrerament una visió més dinàmica i integradora d'aquests espais no urbans en el conjunt de l'Àrea Metropolitana.

5.1.3.2 El Pla general metropolità de 1976 i el Pla territorial metropolità de Barcelona

A partir de la dècada de 1960 es comença a demanar la revisió del Pla comarcal de 1953, que, com hem dit, aviat s'havia mostrat obsolet. Finalment, se'n va autoritzar una revisió anticipada, de la qual en resultaria la Revisió del pla comarcal de l'any 1974⁶³. Pel que fa al Pla

---

⁶³ Segons Pié (1997), la Revisió del pla comarcal de 1974 va ser fruit d'una llarga reflexió iniciada el 1964, mentre que el PGM de 1976 "va ser producte de la necessària articulació política del Pla" (p.18). El primer havia de resoldre els problemes urbanístics del moment, mentre que el segon havia de donar resposta a les fortes tensions socials i polítiques derivades de la Revisió. Es tractava de dos documents molt similars amb algunes diferències significatives. El problema més greu amb què van topar els tècnics va ser la manca d'una tradició pròpia en urbanisme consolidada (Pié, 1997).

general metropolità, molts dels autors consultats⁶⁴ coincideixen que una de les seves grans aportacions és la classificació del territori en dos grans grups, en funció, per primera vegada, del major o menor interès col·lectiu: es parla de zones i sistemes. Serratosa (1997) explica que amb el PGM es preveien tres tipus de sistemes: sistemes locals, sistemes generals i sistemes territorials. Les zones, per la seva banda, van permetre regular els processos urbans en marxa mitjançant una normativa de control a partir d'una concepció dinàmica de les transformacions urbanes (concepte de *zoning*) (Ferrer, 1997).

Serratosa (1997) destaca la importància concedida al viari al PGM amb relació a les previsions de sòl i a una voluntat propositiva de coherència global davant el caos imperant. També subratlla la reducció de l'edificabilitat, la capacitat legal d'edificar, així com la intenció d'aconseguir una normativa senzilla, clara i unívoca, que va facilitar la participació d'una ciutadania que acabaria salvant les idees essencials del Pla. Com explica Huertas (1997), l'acció dels ciutadans va ser determinant per evitar molts projectes impopulars. Potser perquè per primera vegada el procés d'informació pública es va convertir en un mecanisme de participació ciutadana.

El PGM, un pla urbanístic⁶⁵ que havia d'afectar 27 municipis de l'Àrea Metropolitana, ha tingut un èxit relatiu en el tema de la descongestió, tot i el balanç positiu global que generalment se'n fa (Serratosa, 1997). El Pla territorial metropolità, que afecta un àmbit territorial molt més ampli, ha de continuar afavorint aquesta descongestió⁶⁶ i la millora de la qualitat urbana en el nucli central, així com una certa compactació a la resta del territori metropolità. De fet, la versió final del Pla de l'any 1976 ja havia de reconduir “els grans desajustos derivats dels quasi vint anys de desenvolupament ràpid, iniciats a mitjans dels cinquanta, a tota l'àrea metropolitana” (Ferrer, 1997, p.46).

Els objectius bàsics del PGM passaven per: la normalització del mercat del sòl, la descongestió de les àrees centrals, la contribució del sistema urbà al desenvolupament de les activitats econòmiques i la millora de l'hàbitat. El Pla havia de forçar l'eliminació dels mecanismes externs que havien anat apareixent per incrementar el valor del sòl, posant en marxa una àmplia política de qualificació de nou sòl residencial i industrial a la primera corona metropolitana. Alhora, calia superar els grans dèficits acumulats des del Pla comarcal de 1953 en matèria d'infraestructures viàries i de comunicacions, zones verdes i equipaments.

---

⁶⁴ Els documents publicats a la *Revista Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (Territori-estratègies-planejament)*, núm. 28: *Els 20 anys del Pla General Metropolità de Barcelona*, per Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, ens donen el punt de vista de diferents especialistes sobre aquest pla dues dècades després de la seva aprovació: Serratosa, Pié, Huertas, Solans, Ferrer, Esteban, Terán (tots ells, de l'any 1997).

⁶⁵ Xalabarder (2001) els defineix com a “instrumentos de la legislación para prever y dirigir obras de urbanización o reformas en la ciudad” (p.22) i com a “herramientas que aplica el planeamiento y definen tipos de suelo, usos e intensidades de edificación” (p.29).

⁶⁶ Trías Fargas (1972) i Pié (1997) es refereixen al Pla director de 1968 com a inici del procés de descongestió.

L'estratègia general de planejament es va centrar en l'ordenació de l'activitat industrial (amb una descentralització d'aquesta), el sistema de comunicacions, els sistemes territorials, la definició d'uns anomenats subsistemes funcionals d'hàbitat i la localització de diversos centres direccionals. Pel que fa a les comunicacions, l'objectiu va ser assolir un alt nivell de mobilitat urbana. Es va potenciar sobretot la xarxa viària i, també, els sistemes portuari i aeroportuari, que com veurem han rebut un gran impuls gràcies al Pla Delta, dues dècades més tard. S'entenia els sòls agrícoles protegits del delta del Llobregat com a sistemes territorials i reserves de caràcter estratègic. Els sistemes de platges i fronts litorals també van rebre protecció directa i indirecta. Ja s'anava prenent consciència que la pressió sobre els espais no urbanitzats de l'Àrea Metropolitana era molt forta.

Bona part dels objectius es van aconseguir, tot i que el fre a la densificació i congestió urbana propugnats pel PGM no va ser tan ràpid i complet com s'esperava (Ferrer, 1997). Un cop es va aprovar el Pla, es tancava un cicle en l'evolució del sistema urbà metropolità de Barcelona i s'iniciava un nou procés. Per Ferrer, les àmplies reserves de sòl "amb destinació a vialitat, espais de protecció, equipaments de nivell metropolità o centres direccionals", s'ha traduït "en la disponibilitat d'un important marge de maniobra en la gestió urbanística" (1997, p.53). Això hauria afavorit les grans transformacions de la dècada de 1980. Ferrer, però, també es refereix al ràpid creixement del sòl industrial qualificat en els municipis fronterers a la CMB⁶⁷ a partir de 1976, creixement més fort que el que tingué lloc a l'àmbit metropolità estricte. L'ocupació de sòl a l'àmbit de la regió metropolitana s'accelerà extraordinàriament al llarg de la dècada de 1980, situació que havia de perjudicar per força l'espai agrari del Delta, ja bastant malmès.

Esteban (1997) explica com alguns ajuntaments es van oposar a algunes propostes de creixement del PGM per l'ambigüitat que va haver-hi al llarg d'alguns anys amb relació a la interpretació de les normes que regulaven les cessions de sòl i els aprofitaments en els sectors de sòl urbanitzable⁶⁸. L'espai rural, mitjançant un pla especial, va ser un dels àmbits significatius no urbanitzats, reconegut com un component actiu i fonamental de l'ordenació metropolitana. Un pla especial, sota l'epígraf de PERM, tenia per objectiu la recerca de l'estructura bàsica de cada paisatge rural metropolità en termes de formes de colonització agrària i divisió del sòl. Aquesta figura de planejament havia d'afectar també el delta del Llobregat. Segons Esteban, es plantejava, a tot l'àmbit metropolità, la coordinació espacial de les infraestructures i la preservació i millora dels espais no urbanitzats.

Per altra banda, hi ha grans projectes estratègics que corresponen al període més recent de la vigència del PGM (es formulen a partir de 1990). Són projectes ambiciosos, que pretenen

---

⁶⁷ Corporació Metropolitana de Barcelona, entitat que va desaparèixer formalment el 1987.

⁶⁸ *La revisió del Programa d'actuació urbanística* (PAU) de 1984, redactat per la CMB, havia de recollir aquestes preocupacions, constituint-se en una adequació del PGM a la nova situació de l'administració democràtica (Esteban, 1997).

transformacions urbanes importants. Abasten àmbits relativament grans, de problemàtica complexa i amb diversos operadors. Pretenen una renovació de la imatge urbana quan el PGM ja està consolidat, encara que sovint es desenvoluparan molt lentament i amb diferents ritmes al llarg del temps. Alhora, fomenten el debat entre els diferents agents socials implicats (Esteban, 1997). Precisament, el Pla Delta, que comentarem més endavant, es constituïria com un gran projecte estratègic. En definitiva, vint anys després de la seva aprovació, el Pla general metropolità continuava viu i amb plena efectivitat. Hi ha hagut modificacions però el seu esperit continua vigent i en ple rendiment. És un referent per a la comarca. Tot i els seus aspectes negatius, podem dir que hi ha un abans i un després del PGM.

Solans (1997) considera que “calia reduir els avantatges de les zones centrals i millorar substancialment les densitats de les zones exteriors” encara que, com diu, “l’actual desenvolupament del PGM sota el nou model d’urbanització esdevé al final un èxit” (p.91). Solans explica que el PGM és el primer pla de tot l’Estat que inclou l’exigència de desenvolupar una política real de sòls. Amb aquest objectiu, s’obliga a ajustar qualificacions, l’extensió i les intensitats de les noves zones. En funció d’aquesta nova lògica, es classifiquen els sòls en els termes del seu règim jurídic. Perquè la ciutat havia arribat a un màxim i el cost dels solars no afavoria la localització de l’activitat econòmica. Amb el Pla comarcal de 1953 totalment superat, el valor de la terra arribava a xifres abusives i frenava el desenvolupament. Així, la pressió transformava les zones verdes en edificables i utilitzava els plans parcials exclusivament per augmentar les densitats. Les velles categories de nucli de població, de sòl urbà i de sòl de reserva urbana havien esdevingut inoperants. I es permetia classificar com a sòls de reserva urbana els sòls rurals encara que no estiguessin previstos al Pla General, fet que afectava directament el planejament. Quan en el marc de les velles classificacions no es garantia la correspondència entre qualificació urbanística i gestió, el PGM introdueix el concepte de classificació jurídica del sòl sota conceptes que en aquell moment innova i classifica com a urbans, urbanitzables i no urbanitzables.

El problema de la categoria de sòls no urbanitzables (rurals segons la Llei de 1956), que hem comentat amb anterioritat, és que conceptualment aquest tipus de sòls estan pensats per urbanitzar-los en el futur. Cal protegir-los per evitar un creixement desordenat dels municipis i preservar els espais naturals, agrícoles i forestals. El Pla donava una consideració especial als espais forestals i a les zones agrícoles d’alt valor, com pot ser l’àrea deltaica, pels tipus de conreus, pel valor dels freàtics, per la qualitat edafològica o per altres valors mediambientals. Com argumenta Solans (1997, p.98), els sistemes naturals han de trobar l’equilibri que els permeti subsistir com a sistemes territorials, mitjançant els criteris de sostenibilitat i desenvolupament que assegurin la qualitat de vida i l’ocupació de la gent. El Pla perseguiria aquest equilibri dinàmic per sobre d’una intervenció destructora del marc.

Casamor (1998) i l'ICC (1995) expliquen que l'ordenació urbanística de les zones agrícoles del Baix Llobregat ve regulada pel PGM i pels plans generals dels municipis situats fora de l'antiga Corporació Metropolitana de Barcelona. Segons Casamor (1998), el model del PGM ja està superat, tant pel que fa al model de distribució territorial de les zones agrícoles, com a la normativa que les regula i a la concepció del seu rol en el territori. La prova d'això seria l'evident inadequació dels usos actuals als previstos fa més de vint anys al PGM, i la incapacitat de respondre als fenòmens que s'han produït dins les zones agrícoles. El Pla territorial metropolità de Barcelona hauria de permetre superar les limitacions intrínseques al PGM.

Al llarg de les últimes dècades, en les successives fases de planejament territorial⁶⁹, s'ha considerat seriosament la necessitat de completar la xarxa viària metropolitana amb la creació d'eixos de comunicació no només radials des de la ciutat, sinó també transversals, no lligats necessàriament amb el centre. La potenciació dels corredors del Besòs i del Llobregat i el tap que representa el massís del Garraf per al desenvolupament de noves infraestructures, haurien relegat la zona del Delta a un pla secundari des del punt de vista de les comunicacions. Potser per això l'agricultura s'hi hauria mantingut fins als nostres dies.

Per altra banda, ja hem explicat que al Baix Llobregat els assentaments urbans s'han fet bàsicament a la interfase plana-muntanya de la vall del riu i de la vora del Delta, on s'han donat els majors avantatges locacionals. En tot aquest àmbit, una urbanització desaforada, la ubicació d'indústries, grans superfícies i vies de comunicació, a partir de les dècades de 1960 i 1970, així com la proliferació d'urbanitzacions i segones residències a la zona de muntanya, ha creat a la comarca importants desequilibris territorials, socials i econòmics. Fins a començaments de la dècada de 1950, però, la comarca havia mantingut un to bàsicament agrícola, amb petits nuclis urbans. No va ser fins a la crisi econòmica de finals de la dècada de 1970 que es va frenar la disbauxa urbanística. Amb l'adveniment de la democràcia i en un context de crisi general, els ajuntaments del Delta i la Vall Baixa, poc dotats de recursos, van haver de fer front als desordres generats pels greus problemes d'urbanització i equipaments derivats del creixement especulatiu del període 1960–1975 (ICC, 1995).

Aquesta situació no es reinvertiria fins al final de la crisi econòmica, a partir de 1984, quan la major part de les necessitats urbanes van ser resoltes: aleshores, la reurbanització i el reequipament dels municipis del Delta guanyaria en qualitat. S'iniciava la inversió pública en infraestructures per part de l'Estat, alhora que es reprenia la inversió privada en residència i indústria, pràcticament inexistent en el període anterior. Tot i la millora experimentada a partir

---

⁶⁹ En l'estructuració territorial actual de Catalunya, persisteixen i se superposen tots els models de divisió territorials precedents. El 1994 es creava la Mancomunitat de municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, que incloïa 17 municipis del Baix Llobregat, i es donava continuïtat a determinats serveis de la Corporació Metropolitana de Barcelona (CMB). En conjunt, subsisteixen la divisió provincial i les diputacions, i es reimplanten les comarques (només ha desaparegut la CMB) (ICC, 1995). El procés de transformació institucional, però, no es pot donar encara per acabat a tot Catalunya.

de la dècada de 1980 pel que fa a l'ordenació del territori, la comarca encara pateix el greu problema de no tenir una idea clara de futur. L'agricultura, a més, ha estat la gran oblidada (ICC, 1995).

El ritme de creixement urbà del període 1976–1992 ha estat molt inferior al de 1953–1976, fet que ha donat al PGM una llarga vida. En contra de la idea de polaritats del Pla comarcal de 1953, s'ha potenciat la idea de continus urbans intermunicipals. Al Delta, els municipis de Castelldefels, Gavà, Viladecans i Sant Boi constitueixen la unitat urbana principal, separada per les terres agrícoles de la façana marítima. L'estructura de tota la zona és formada per vies d'accés i de ronda i per vies intermunicipals de reforç intern o de connexió amb les anteriors (vegeu mapa 4 de l'Annex). Grans peces de parcs, equipaments i direccionalitat, als buits intermunicipals, completen els sistemes generals del Pla. L'ICC considera que moltes infraestructures de la comarca s'han construït amb una quinzena d'anys de retard respecte a les d'altres metròpolis europees. Les noves vies han generat un important creixement industrial i residencial des de finals de la dècada de 1980. A la dècada de 1990, gairebé tots els sòls urbanitzables del PGM-76 estaven en desenvolupament. Així doncs, actualment, la configuració territorial del Delta del Llobregat és hereva del PGM. Aquest ha estat un pla fonamental per a l'estructura urbana, la distribució d'usos i la definició formal de la zona⁷⁰.

Finalment, ens remetem als documents de base del PGM⁷¹, on es fan les previsions de creixement per al futur i s'analitza la situació resultant del planejament anterior. En el procés de consolidació de l'Àrea Metropolitana es va preveure per a l'any 2000 un augment de la població molt més gran del que hi ha hagut en realitat. Alhora, es constata l'augment de sòl urbanitzat i urbanitzable respecte al Pla de 1953, per satisfer les necessitats del desenvolupament, fins arribar a les 30.900 ha, mentre que només es destinaven a sòl no urbanitzable 16.852 ha, susceptibles de ser requalificades en un futur. Amb aquests àmbits no urbanitzats es pretenia protegir els espais i els paisatges naturals, agrícoles, forestals o litorals, dels processos d'urbanització desaforats i l'especulació. Ja es plantejava la necessitat de mantenir l'espai agrícola del delta del Llobregat, protegint-lo de les iniciatives urbanístiques especulatives. I es pretenia valoritzar els espais naturals dels aiguamolls litorals mantenint-ne el caràcter d'ús públic.

El PGM reservava per al conjunt de l'Àrea Metropolitana el 60% del territori a cascs urbanitzats i urbanitzables (usos públics) i la resta, un 40%, es limitava als usos privats. Així, el

---

⁷⁰ Segons l'ICC, però, el PGM "al costat dels seus encerts en l'estructura viària, en parcs i equipaments, en la seva instrumentació pel desenvolupament de sòl amb la cessió i urbanització de sòls públics, ha generat una sèrie de problemes en la construcció urbana del territori, sovint per una manca de definició formal de la ciutat tot i la minuciosa definició del sòl urbà i urbanitzable programat. El control minuciós de la forma de l'espai públic i de les alineacions i ordenances de l'edificació privada, mancat d'un rigor analític propositiu, ha induït a realitzacions de poca qualitat urbana" (1995, p.54).

⁷¹ Publicats per la Corporació Metropolitana de Barcelona el febrer de 1976 i que inclouen una *Memoria* (vol. 1), un *Estudio Económico* (vol. 2) i un *Programa de Actuación* (vol. 3).

problema del grau òptim de densitat de població ja esdevenia primordial. Com es diu a la memòria (p.18) del PGM, la regulació dels usos en urbans, urbanitzables i no urbanitzables pretén “asegurar en el tiempo un elevado grado de urbanización en todo el territorio, la tutela del paisaje y de la naturaleza, el equilibrio dinámico del medio ambiente, una calidad ambiental en todas las áreas urbanas y el ordenado desarrollo en el espacio de les diferentes usos y actividades”. Tot i aquesta sensibilitat vers l’entorn, es preveia el pas a sòl urbà de gran proporció de sòl de *reserva urbana* o de *desenvolupament urbà* dels plans anteriors. Al PGM, el sòl urbanitzable programat i no programat quedava molt reduït, la qual cosa facilitava la urbanització definitiva i l’edificació de molts espais. De totes maneres, es pretén millorar la qualitat de vida dels ciutadans reduint la concentració edificatòria. I es planteja la necessitat de minimitzar els impactes del procés de creixement urbà sobre el territori.

Aquests objectius s’han de complir a través d’una “férrea disciplina urbanística respecto a las facultades relativas al uso y edificación del suelo” (*Programa de Actuación*⁷² (CMB, 1976, p.7)). En aquest document també es remarca que s’aplicaran “cuantas medidas sean necesarias para impedir que los terrenos del suelo no urbanizable puedan ser dedicados a utilizaciones que impliquen transformaciones de su destino o naturaleza o lesionen el valor específico que en ellos se quiera proteger” (p.7). A part de tenir en compte, almenys formalment, la necessitat de protegir l’espai agrari, el *Programa de Actuación* del PGM determina com s’ha d’executar el planejament i quina coordinació institucional ha d’haver-hi al darrere. Avui dia, però, podem dir que els resultats del PGM quant a la protecció de l’espai agrari han estat més aviat minsos. La il·lusió que va generar el PGM en un principi, per les possibilitats d’una definitiva ordenació racional del territori, s’ha acabat esvaint en molts casos. Amplis sectors de la pagesia s’han sentit enganyats, desatesos per l’actuació urbanística dels ajuntaments dels seus municipis⁷³.

Per altra banda, el Pla de la regió metropolitana de Barcelona (en fase de redacció el 1995), que incloïa la comarca del Baix Llobregat sencera, podria ser un primer pas en la consideració de la comarca com a unitat de referència del futur planejament urbà. Aquest pla, juntament amb el Pla territorial general de Catalunya⁷⁴, haurien de ser els nous instruments de planificació territorial de referència per al desenvolupament territorial de la regió metropolitana de Barcelona i Catalunya (ICC, 1995). Segons l’equip redactor del PTMB⁷⁵ (1999), el Pla

---

⁷² Aquest Programa queda definit per tres nivells d’actuació interrelacionats: 1) agents públics i privats, Administració local i central; 2) actuació inversora i no inversora; 3) actuació urbanística i no específicament urbanística.

⁷³ Al diari *La Vanguardia* (dia 18.10.02, p.5, “Vivir en Barcelona”), el Conseller d’Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya manifesta que cal que s’elabori una revisió en profunditat del PGM, probablement per un interès dels subjectes econòmics en la urbanització a través de l’especulació. En qualsevol cas, són els 27 ajuntaments que, per majoria, poden demanar aquesta revisió, i no pas la Generalitat. Els alcaldes demanen que, abans de negociar, primer s’aprovi el Pla de la Regió Metropolitana.

⁷⁴ El Pla territorial general de Catalunya, que també anomenarem PTGC, va ser redactat per la Direcció General de Planificació i Acció Territorial i fou aprovat pel Parlament de Catalunya el març de 1995.

⁷⁵ Pla territorial metropolitana de Barcelona. Per a la seva elaboració es va crear una Comissió d’Ordenació Territorial Metropolitana.

territorial metropolitana de Barcelona és legalment un pla territorial parcial, que com a tal s'ha d'adaptar al Pla territorial general constituït pel Pla territorial general de Catalunya. La Llei 7/1987⁷⁶ va fixar per al PTMB una sèrie de determinacions a complir:

- Definició dels espais d'interès natural supracomarcal. Definició de les terres d'ús agrícola i forestal que cal preservar. Mesures de protecció dels recursos naturals i del medi.
- Emplaçament de les grans infraestructures, siguin de transports o de qualsevol altre tipus.
- Directrius de distribució geogràfica dels usos i les activitats a què s'ha de destinar prioritàriament (el sòl i la indicació de les àrees en què cal promoure usos específics).
- Àrees de protecció de construccions d'espais d'interès historicoartístic.
- Previsions de desenvolupament socioeconòmic i determinacions per a la planificació urbanística.

El PTGC ens interessa sobretot perquè engloba el PTMB⁷⁷, com a pla territorial parcial, i té com a funció definir el model indicatiu i de referència dels plans, programes i actuacions que afecten el territori, inclosos els plans territorials sectorials. Els objectius bàsics del PTGC són fomentar l'equilibri territorial de Catalunya dinamitzant les activitats econòmiques i garantint nivells adequats de qualitat ambiental. Aquest Pla defineix com a àmbit funcional l'Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB)⁷⁸, precisament on es localitza el Baix Llobregat i el seu Delta, l'àrea d'estudi que aquí ens interessa.

Les directrius que el PTGC⁷⁹ fixa per al PTMB van dirigides a una gestió més sostenible del medi natural, amb la constitució d'un sistema territorial integrat d'espais naturals que assegurin la continuïtat del sòl no urbanitzable al llarg de tot el territori⁸⁰. També es pretén reglamentar els processos de transformació d'ús del sòl agrícola i impulsar tota una sèrie de mesures infraestructurals (equip redactor del PTMB, 1999) vinculades a la zona del Delta mitjançant el Pla Delta, que s'analitzarà en el següent subapartat, i que tenen per objectiu consolidar la ciutat de Barcelona i la seva zona d'influència com a plataforma logística de primer ordre al sud d'Europa. Alhora, es busca regular l'especulació en la formació dels preus

---

⁷⁶ Llei de 4 d'abril (DOGC 826 del 8 d'abril de 1987).

⁷⁷ Per aprofundir en el coneixement del PTMB val la pena consultar els documents provisionals presentats pel seu equip redactor (abril 1998): *Estudi Econòmicofinancer i Programa d'Actuacions Prioritàries; Memòria*; i, finalment, les *Normes Territorials Metropolitanas*.

⁷⁸ A part de la zona d'estudi, inclou les comarques de l'Alt Penedès, el Barcelonès, el Garraf, el Maresme, el Vallès Occidental i el Vallès Oriental.

⁷⁹ L'obra compilatòria *Ecologia i territori a Catalunya. Una crítica ecologista al Pla territorial general de Catalunya* (1996), amb escrits de diversos pensadors, és, de totes maneres, una bona mostra dels punts febles del PTGC des del punt de vista de la sostenibilitat ambiental.

⁸⁰ Recordem, en aquest sentit, el projecte d'Anella Verda promogut per la Diputació de Barcelona per connectar els espais naturals i agrícoles de l'Àrea Metropolitana.

del sòl a través d'una racionalització del planejament urbanístic. En última instància, cal dir que als documents provisionals presentats per l'equip redactor del PTMB l'abril de 1998 (aquest Pla encara no ha estat aprovat), es reflexiona també sobre els usos periurbans i la regulació del sòl no urbanitzable o sòl rústec des del punt de vista de la sostenibilitat ambiental.

Per acabar, ens remetem al Pla estratègic del Baix Llobregat⁸¹ de 1994, que inclou una sèrie d'objectius orientats a desenvolupar econòmicament la comarca. Per superar la crisi econòmica que ha sacsejat el Baix Llobregat les últimes dècades, per afrontar el progrés industrial i la massiva ubicació de noves infraestructures, ha calgut impulsar aquest Pla. El seu objectiu general seria enfortir la base productiva, millorar la qualitat de vida i projectar una imatge renovada de la comarca mitjançant la concertació. Per aconseguir-ho, es proposen una sèrie de línies estratègiques, com són: impulsar els grans projectes infraestructurals i urbanístics, potenciar la diversitat productiva i millorar la formació agilitzant el mercat laboral. La segona proposta, potenciar la diversitat productiva, seria la més rellevant des del punt de vista del nostre estudi, perquè pressuposaria frenar el retrocés de l'activitat agrària a la comarca.

5.1.3.3 El Pla Delta (1994)

En aquest subapartat ens referirem sobretot al treball publicat per l'Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona l'any 2000⁸² (vegeu, també, el de 1998⁸³) referent a aquest pla⁸⁴. En primer lloc, cal dir que la importància de les actuacions infraestructurals que s'havien de dur a terme a l'àmbit del Baix Llobregat, i que havien d'afectar de ple el Delta, va portar a les diferents administracions responsables a coordinar els seus esforços. L'any 1994 es signava, finalment, el Conveni de cooperació sobre el Pla Delta⁸⁵. La idea de crear noves infraestructures a la comarca, però, no era nova, ja feia dècades que s'anava gestant. Les seves conseqüències econòmiques, territorials o mediambientals han de ser molt importants, a causa, també, de la complexitat de les infraestructures que s'han projectat. Molts diners invertits, resultats positius i negatius, desconeixement dels principals impactes en els ecosistemes que ha de provocar... Es tracta d'un projecte ambiciós que tindrà una profunda incidència sobre un territori reduït que pot veure àmpliament superada la seva capacitat de càrrega.

La diversitat de projectes que es proposaven sobre el mateix àmbit i els problemes que havien de generar van encaminar les diferents administracions implicades cap a la redacció i

---

⁸¹ A partir d'un estudi elaborat pel Gabinet d'Estudis Econòmics, SA, i publicat per la Generalitat de Catalunya i el Consell Comarcal del Baix Llobregat l'any 1994.

⁸² *Avaluació de l'impacte del Pla Delta sobre la comarca del Baix Llobregat*, estudi dirigit per Oriol Nel·lo.

⁸³ *Dictamen sobre los espacios agrarios del Llobregat y la incidencia sobre los mismos de las actuaciones del Convenio Delta* (autoria compartida de Cortina, Casamor, Breton i Montasell, 1998).

⁸⁴ Per a més informació sobre el Pla Delta, vegeu Trullén (1995), Baró (1995), Alemany (1995), i el document *Directrices para el Planeamiento de las infraestructuras del Delta del Llobregat* (M.O.P.T.M.A., 1994).

⁸⁵ També incloïa un nombre rellevant de projectes i línies d'actuació inclosos al Pla estratègic econòmic i social Barcelona 2000 (vegeu Cortina, 1998, p.7).

aprovació dels projectes amb la signatura d'un Pla de coordinació, conegut com a Pla Delta. Es va signar com a document oficial el 16 d'abril de 1994 per les administracions públiques central, autonòmica i local⁸⁶. Val a dir, però, que aquest acord no es constitueix ben bé en un pla, sinó en un pacte institucional que fixa uns objectius, una estratègia i unes actuacions a realitzar, així com una programació⁸⁷. En concret, el pla duu el nom de *Convenio de Cooperación en Infraestructuras y Medio Ambiente en el Delta del Llobregat* (Nel·lo, 2000). Els objectius generals del Pla Delta, exposats en aquest document que acabem de citar, serien:

- Configurar en una part del delta del Llobregat una estratègia de desenvolupament que transformi la ciutat de Barcelona en centre direccional o plataforma logística⁸⁸ de primer nivell al sud d'Europa, aprofitant les sinèrgies de les instal·lacions portuàries i aeroportuàries.
- Respectar al màxim l'equilibri global de l'ecosistema deltaic, subjecte a múltiples pressions les últimes dècades.
- Impulsar els projectes sectorials tenint en compte la seva interrelació i la seva incidència sobre el medi. Cal, així doncs, estudiar els impactes territorials i mediambientals del pla i definir les mesures correctores, tenint en compte els criteris del desenvolupament econòmic.

En l'àmbit dels objectius concrets del pla, les diferents administracions han hagut d'adaptar les previsions i objectius del Pla general i dels plans i projectes sectorials, a les Directrius per al planejament de les infraestructures en el delta del Llobregat. També han hagut de cooperar en el desenvolupament posterior dels instruments de planejament i l'execució de les actuacions. De fet, el Pla Delta detalla la tramitació administrativa urbanística de tots els plans i projectes que componen les 15 grans actuacions infraestructurals previstes (a les quals ens referirem més endavant). Com diu Nel·lo (2000), aquest pla no és més que un conveni de cooperació en infraestructures que ha desencadenat àmplies expectatives de desenvolupament econòmic en l'àrea del delta del Llobregat. Es proposa, per primer cop, una col·laboració coordinada entre les diferents administracions públiques que tenen competències sobre el territori del Delta i entre aquestes i les organitzacions que regeixen les infraestructures més importants.

---

⁸⁶ El Ministeri d'Obres Públiques, Transports i Medi Ambient, la Generalitat de Catalunya, l'Ajuntament del Prat de Llobregat, el Consell Comarcal del Baix Llobregat, la Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona i l'Ajuntament de Barcelona van signar el conveni que oficialitzava el Pla Delta (Cortina, 1998).

⁸⁷ Això és així perquè, com diu Cortina (1998), aquest Pla "no encaja en lo que nuestra legislación denomina figuras de planeamiento (tanto territorial como urbanísticas)" (p.12), tot i que es vol coordinar en un Pla urbanístic de conjunt els diferents plans i els projectes sectorials, de forma coherent, amb les propostes d'ordenació del Pla territorial metropolità.

⁸⁸ La logística pot ser definida com "el procés de planificació, implementació i control de l'eficiència i l'eficàcia de cost dels fluxos i emmagatzemat de mercaderies, existències, productes acabats i la informació relacionada, des del seu lloc d'origen fins al lloc de consum d'acord amb les necessitats dels consumidors" (definició extreta per Nel·lo (2000, p.11) de l'American Council of Logistics).

L'objectiu primordial és impulsar la realització de grans obres i estudiar i oferir alternatives als seus impactes sobre el territori i les economies locals. Tot el procés, però, no ha seguit un ritme adequat, en l'elaboració dels projectes, en la seva aprovació o en la posterior contractació i execució de les obres. Es constata que hi ha endarreriments en tots els projectes, estudis, tramitacions i obres programades recollides al Conveni de 16 d'abril del 1994 (Nel-lo, 2000). Segons Esteban (1997), però, el Pla Delta és un gran pla estratègic concebut en funció d'unes circumstàncies i expectatives actuals però basat en un planejament general que ja té més de vint anys, el Pla general metropolità.

Per acabar, no hem d'oblidar, però, que en la consecució del Pla Delta no tots els actors socials han estat d'acord amb els plantejaments de l'administració central, la Generalitat de Catalunya i, en part, de l'Ajuntament de Barcelona (Marshall, 1994). L'Ajuntament del Prat, el més afectat per aquest projecte, ha resistit fins al final, i algunes entitats ecologistes com DEPANA han pressionat fins on han pogut. Tant l'administració local del Prat, clarament progressista, com DEPANA, han integrat els criteris de sostenibilitat en els seus discursos, i han posat en dubte la idea de creixement il·limitat que defensen, entre d'altres, les administracions autonòmica i central. DEPANA, segons Marshall, ha considerat que el projecte és insostenible des dels punts de vista socioeconòmic i ambiental⁸⁹.

5.1.4 El planejament urbanístic a l'Àrea 2: història i perspectives

A França, l'urbanisme apareix en la legislació el 1884, quan s'imposa a les comunes un pla general d'anivellament i del viari. Més endavant, a partir de 1902, s'institueix el permís de construir a les aglomeracions de més de 20.000 habitants. Però es tracta de mesures tècniques que afecten la construcció. De fet, els primers textos relatius al planejament no apareixerien fins passada la primera guerra mundial⁹⁰, i molts d'ells no s'aproven fins gairebé iniciada la segona guerra mundial, quan ja hi ha hagut processos d'urbanització poc reglamentats, amb construccions defectuoses. El període d'entreguerres va veure néixer, també, la preocupació per generar un urbanisme a escala de les grans aglomeracions, encara que difícilment es podria frenar els abusos que ja s'havien anat cometent. El dret de l'urbanisme va ser encara completat pels decrets-llei de 1935 (extensió del permís de construir, d'expropiació, etc.). Més endavant, la llei del 15 de juny de 1943, que no va ser sotmesa a cap procés parlamentari però que va ser

---

⁸⁹ En aquesta línia de crítica del Pla Delta des d'una perspectiva ambiental, no podem oblidar les aportacions de Breton (1995) "The New Logistical Development for Barcelona's Port and Airport: Sustainable Development?", a Lars Orrskog (ed.) *Adjusting cities to the demand for sustainability- how and by whom?* Royal Institute of Technology. Department of Infrastructure and Planning. Stockholm.

⁹⁰ La primera llei que instaura plans de gestió, de millora i d'extensió, va ser la llei Cornudet, votada el 1919 tot i haver estat presentada i discutida des de 1912 (va ser modificada i reforçada per la llei de 1924). Si hom vol conèixer a fons la història del planejament a França, de totes maneres, és recomanable, entre molts altres autors, l'obra de Pierre Merlin (2002), *L'aménagement du territoire*. Merlin proposa altres dates per a l'inici del planejament oficial del territori a França, generalment després de la segona guerra mundial.

aprovada després de la *Libération*, va constituir les bases d'un planejament centralitzat els principis del qual van estar en vigor fins a les lleis de descentralització de 1983. Es tractava del precepte segons el qual les disposicions d'urbanisme que restringien la utilització del sòl no podien donar peu a una indemnització quan no modificaven l'estat anterior dels llocs: és el resultat d'un llarg conflicte amb els propietaris de la terra, molt poderosos fins aleshores. La llei de 1943 preveia dos nivells de planificació:

- El projecte de planejament intercomunal (esdevingut pla director d'urbanisme intercomunal el 1959), s'aplica a un grup de comunes;
- El projecte (esdevingut pla el 1959) de planejament comunal és obligatori a les comunes que estaven sotmeses als plans previstos per les lleis de 1919 i 1924.

El pla d'urbanisme en detall no va ser creat fins el 1959. Tots aquests plans havien de superar un període d'exposició pública, amb possibilitat d'introduir al·legacions, abans de ser aprovats. Tot i així, en molts casos, només es van aplicar de manera prou intensiva en el període de reconstrucció de després de la guerra, així que a grans trets es pot dir que els resultats no van ser del tot encoratjadors. Alhora, es va crear el dret de preferència de compra⁹¹ el 1962 a les ZAD (*Zones d'aménagement différencié*)⁹², mentre que els grans conjunts urbanístics van ser reglamentats en el marc de les *Zones à urbaniser par priorité* (ZUP)⁹³, instituïdes per decret el 31 de desembre de 1958. Calia gestionar uns entorns periurbans o rururbans, als afores de les ciutats, que començaven a estar molt degradats per una urbanització excessiva, sense continuïtat ni harmonia, fruit de l'èxode de la població que abandonava el centre dels nuclis urbans de les metròpolis més importants.

És en aquest sentit que, a finals de la dècada de 1970, pels efectes de la crisi econòmica i de l'execució de polítiques globals a les metròpolis franceses, l'activitat immobiliària decreix a la ciutat de Toulouse, mentre que la construcció de cases unifamiliars, afavorida per la política nacional d'accés a la propietat, s'accelera a la perifèria, tot i la preeminència des del punt de vista urbanístic del nucli urbà de Toulouse durant molt de temps. La perifèria, així doncs, experimenta una veritable "explosió" demogràfica i urbana, a través bàsicament d'urbanitzacions. Per tal de gestionar el seu desenvolupament i garantir una oferta urbana més diversificada, diverses comunes, com Blagnac, Colomiers o Castanet-Tolosan, generen grans zones de planejament concertat (*Zones d'aménagement concerté* (ZAC)).

Al llarg de la dècada de 1990, el procés d'expansió urbana continua a través de la construcció de xalets a la gran perifèria i genera una urbanització cada vegada més difusa. Aquest desenvolupament provoca una especialització creixent dels territoris metropolitans i

---

⁹¹ *Droit de préemption*.

⁹² Zones de planejament diferides.

⁹³ Zones a urbanitzar prioritàriament.

contribueix a una fragmentació progressiva del paisatge social, afavorint, alhora, un creixement sense precedents de la mobilitat amb automòbil. Per contrarestar aquesta expansió i per oferir una alternativa a l'habitatge individual a la perifèria, les polítiques públiques es preocupen per “reconquerir” els teixits urbans existents al nucli urbà de Toulouse. Tot i així, als afores la construcció d'urbanitzacions continua a un ritme elevat. Les noves operacions són sovint més denses i diversificades amb programes per a habitatges col·lectius o de cases per a grups. Alhora, el nivell dels equipaments i serveis de les comunes també progressa, i fins i tot alguns pobles es constitueixen com a veritables eixos de les activitats quotidianes: Muret, Colomiers, Blagnac, Castanet-Tolosan... Finalment, a la corona periurbana, els antics municipis rurals assumeixen les noves funcions de la societat moderna (serveis, comerços, equipaments...), per tal de respondre a la demanda creixent generada per l'extensió de la urbanització (INSEE-AUAT, 2002, p.19).

En aquest punt, però, cal que ens centrem en els plans urbanístics específics que han afectat la ciutat de Toulouse i les comunes de l'àrea d'estudi que hem escollit (INSEE-AUAT, 2002, p.130–135).

- **El Pla Mondran (1752):** els *embellissements*⁹⁴ de Toulouse. Presentat el 1752 per Louis de Mondran, el *Projet pour le Commerce et les Embellissements de Toulouse*⁹⁵ no va ser realitzat íntegrament, però hauria dotat la ciutat de passeigs verds i d'apreciables perspectives. Aquest projecte, per la seva ambició, marca la gènesi dels plans d'urbanisme a Toulouse, en el moment que la ciutat comença a créixer fora dels murs per urbanització “espontània”.
- **El Pla Jaussely (1928):** una ambició “barcelonina”. Després de la primera guerra mundial, les municipalitats són convidades a dotar-se d'un *Plan d'aménagement, d'embellissement et d'extension*⁹⁶, per tal d'aturar el desenvolupament anàrquic del segle anterior. A Toulouse, el pla de Léon Jaussely és presentat el 1928; tolosí d'origen, aquest arquitecte, que va col·laborar en el projecte d'extensió de Barcelona, proposa la realització d'una xarxa de vies noves que havien de cobrir, com una tela d'aranya, el conjunt del territori comunal i generar diverses obertures al centre històric. Només alguns fragments d'aquest programa es van concretar algunes dècades més tard, però no pas al centre urbà.
- **El Pla Nicod (1947):** planejament i urbanisme. Iniciat durant la segona guerra mundial per una petició de la municipalitat, el primer pla Nicod entra en vigor a Toulouse el 1947. Si el viari ocupa encara un lloc privilegiat, aquest pla desenvolupa en primer lloc la noció de *zonage* i delimita un “perímetre

---

⁹⁴ Embelliments.

⁹⁵ Projecte per al Comerç i els Embelliments de Toulouse.

⁹⁶ Pla de gestió, d'embelliment i d'extensió.

d'aglomeració" que correspon a la zona urbanitzada i urbanitzable de Toulouse, comunicada pels serveis de base (aigua, gas, electricitat, sanejament) i destinada a acollir 370.000 habitants com a màxim (una població que s'obté finalment el 1968 però en un perímetre molt més gran). Al mateix temps, cal dir que la part rural del territori comunal és implícitament definida.

Aquest pla serà revisat a la baixa el 1955, a fi de reduir la zona urbanitzable i les càrregues en termes de realització i de manteniment de vies i xarxes. Aquesta decisió afavorirà una cert augment de la densitat, sobretot a través de grans edificis en copropietat. Ràpidament caduc a causa del creixement demogràfic, el segon pla Nicod serà també incompatible amb les ambicions d'una ciutat que frisava per convertir-se en metròpoli d'equilibri.

- **“Naixement” de l'aglomeració** (1962): el 1956, un “agrupament d'urbanisme”, va reunir, per iniciativa de l'Estat, 26 comunes al voltant de grans projectes com poden ser la central de selecció de Saint-Jory, el cementiri suburbà, la zona industrial intercomunal, etc. Els “perímetres d'aglomeració” són definits altra vegada, però no són gaire respectats.

La unitat urbana definida el 1962 per l'INSEE segons el principi de continuïtat urbana només compta per a dues comunes: Toulouse i Blagnac, i només sis comunes disposen d'un pla d'urbanisme. Planificats en l'entusiasme dels “Trenta Gloriosos”, el barri del Mirail i la ciutat nova de Colomiers són impulsats mentre un nou pla de viari és presentat l'any 1965: l'esquema Badani. L'actual xarxa de viari ràpid urbà a l'aglomeració reprèn una bona part d'aquest esquema, amb l'excepció de dos projectes “funcionalistes”, molt polèmics i simptomàtics dels anys seixanta: la cobertura amb una autovia del canal de Midi i la realització d'una via a la ribera, al centre històric.

- **1982: el primer “SDAU”**: definit, com hem vist al subapartat 5.1.2, l'any 1967 (com els POS), per la llei d'orientació de la terra⁹⁷, l'SDAU (*Schéma directeur d'aménagement et d'urbanisme*) és un document d'orientació que indica sobretot la destinació general dels sòls, el traçat indicatiu de les principals infraestructures i determina les grans opcions de planejament a mitjà i llarg termini.

La unitat urbana comptava aleshores amb 29 comunes, però el perímetre d'aquest primer SDAU, definit el 1971, incloïa 63 comunes: és la primera vegada que un document d'urbanisme federa d'aquesta manera nombroses comunes al voltant d'una noció —ampliada— d'aglomeració. Aprovat el 1982, aquest esquema, que reposava aquesta vegada en hipòtesis demogràfiques i econòmiques,

---

⁹⁷ *Loi d'orientation foncière et urbaine* (LOF).

reafirma un cert *zonage* funcional (comptant, sobretot, la definició de grans zones d'activitats) i preconitza per primera vegada, paral·lelament a una gran xarxa de carreteres per a l'aglomeració, la realització d'una xarxa de transport en comú per a tot l'àmbit.

- **De l'esquema director al projecte d'aglomeració:** des de la fi dels anys vuitanta, com que el creixement demogràfic no s'atura, la forta expansió espacial que pateix la metròpoli tolosina fa necessària una reflexió que ha d'incloure per força un àmbit territorial més ampli. Centrant-se en els desafiaments econòmics, ecològics i socials, es tracta d'estructurar aquest creixement urbà dotant la regió tolosina d'un projecte a més llarg termini que afirmaria el seu posicionament europeu: és el projecte d'aglomeració.

1. **1998: un nou schéma directeur:** l'any 1995, l'SMEAT (Sindicat Mixt d'Estudis per iniciar i culminar la revisió de l'esquema director de l'aglomeració tolosina, creat el 1991), publica un primer projecte d'aglomeració titulat *Toulouse Métropole, un cap pour le long terme*⁹⁸; aquest "llibre blanc" servirà de base al nou esquema director —actualment en vigor— que serà definitivament aprovat el 1998. Si bé el perímetre de l'esquema director no canvia i concerneix les mateixes 63 comunes, el projecte d'aglomeració insisteix tot i així en la necessitat de tenir en compte una "àrea metropolitana" en la seva accepció més àmplia, amb la projecció del procés d'extensió urbana com un dels seus objectius principals: la intensificació urbana ("fer la ciutat sobre ella mateixa"), la recerca de l'equilibri habitatge/llocs de treball i la posada en marxa d'un pla global de desplaçaments figuren entre les grans orientacions que es proposen. El projecte, que defensa una gestió basada en l'estalvi de sòl, desitja igualment condicionar el desenvolupament urbà a la programació d'infraestructures de transports.

2. **Un projecte més qualitatiu:** destacant sobretot el desafiament ecològic i les propostes per a una major cohesió social, el projecte d'aglomeració esdevé més qualitatiu que el precedent SDAU. Estableix un lloc important a l'espai públic, preconitza la renovació de la xarxa secundària (passeigs, avingudes...) i

---

⁹⁸ Toulouse Metròpoli: un objectiu a llarg termini.

inicia de forma destacada una xarxa “verda i blava”, com a plasmació de les noves preocupacions ambientals. La noció de desenvolupament sostenible apareix per primera vegada, així com el concepte de “qualitat de la ciutat”, fins ara oblidats pels esquemes “funcionalistes”. El projecte fa referència també a la diversitat social dels diferents territoris i insisteix en la necessitat d’una política voluntarista de l’habitatge.

3. **La proposta europea:** el projecte d’aglomeració desitja alhora aconseguir la inserció de la metròpoli tolosina en la xarxa de grans ciutats europees; per aconseguir això, proposa la realització de grans infraestructures de carreteres i ferroviàries (eix Madrid-Lyon, gran ronda d’autopistes, vincle amb Barcelona, TGV Gran-Sud...) i té com objectiu la construcció de grans equipaments i la consolidació —o creació— de polígons econòmics d’excel·lència (aeronàutic, espacial, electrònic, biomèdic, turisme...).
4. **Territoris per viure-hi:** fora del nucli urbà de l’aglomeració, els nuclis dels pobles així com les entrades històriques a la ciutat constitueixen la “ciutat heretada”, portadora d’identitat: el projecte proposa una valoració, una recomposició o una renovació d’aquests teixits urbans ja constituïts amb la finalitat d’acollir-hi nous habitants. Organitzats com pètals al voltant de la ciutat central, sis “territoris d’equilibri” —o enclavaments de vida— han estat igualment concebuts per garantir als habitants un marc de vida de qualitat així com un accés a les funcions urbanes essencials: llocs de treball, transports, comerços i serveis.
5. **La xarxa verda i blava:** recolzant-se en els cursos d’aigua i les seves riberes, que dibuixen, “per capil·laritat”, una xarxa natural fins al cor de l’aglomeració, el projecte preveu la creació d’un entorn “verd i blau” que relligaria entre elles les principals zones verdes i d’oci, com el bosc de Bouconne. A part de la seva funció de preservació i de valoració del patrimoni natural, aquesta xarxa permetria crear una continuïtat per als vianants i de carrils per a bicicletes entre els diferents sectors de l’aglomeració.

6. **Els intercanvis intermodals:** el projecte multimodal preveu el desenvolupament d'un sistema de carreteres de l'aglomeració, associat a la creació d'una xarxa de transport en comú combinant diverses línies de metro, serveis de comunicació ferroviaris acompassats i diferents transports col·lectius en enclavaments determinants. Repartits entre les entrades de la ciutat i al centre de l'aglomeració, en l'encreuament dels principals sistemes de transport (vies ràpides, metro, trens, autobús i transports en general), diferents pols d'intercanvi permetran d'assegurar la complementarietat entre aquestes diverses maneres de desplaçar-se.
7. **La xarxa secundària, suport a la (re)composició urbana:** des que les vies ràpides (del sistema primari) resten exclusivament dedicades als desplaçaments de trànsit, la xarxa secundària constitueix un dels suports de la recomposició urbana: ja urbanitzades en part o en la seva totalitat i comunicades per mitjà de transports col·lectius, les entrades de la ciutat així com algunes avingudes i passeigs permeten efectivament d'“allargar la ciutat” —i la seva diversitat— acollint habitatges, comerços, activitats i serveis.
8. **Els enclavaments del desenvolupament econòmic major:** cinc portes urbanes han estat definides a les entrades de l'aglomeració; situades al punt de trobada entre les vies de comunicació ràpides i els principals eixos de transport en comú, aquests pols d'intercanvi, fàcilment accessibles, podrien acollir grans equipaments metropolitans del futur així com algunes activitats econòmiques. Els enclavaments econòmics majors (indústries aeronàutica, espacial i electrònica) tendeixen també a desenvolupar-se, generalment en continuïtat amb les implantacions existents. El projecte preveu igualment la recuperació de certs territoris avui en decadència, constituïts per espais industrials o comercials.

— **Toulouse 2015: cap a una nova escala de planificació urbana:** el recent dispositiu legislatiu porta les àrees urbanes d'avui dia a pensar el seu futur en funció de diversos criteris: la intercomunalitat, la solidaritat urbana i el desenvolupament sostenible. La llei d'orientació i de planejament sostenible del territori (coneguda com a llei Voynet, a la

qual s'ha fet referència abans) amplia i renova el marc de la planificació urbana instituint els SCOT i els PLU que, com hem dit al subapartat 5.1.2, substitueixen respectivament els SDAU i els POS. L'any 1999, l'Àrea Urbana de Toulouse ja comptava amb 342 comunes i s'estenia més enllà dels límits departamentals de l'Haute-Garonne. Aquest creixement, fort i continu, justifica avui dia un nou exercici de planificació destinat a una escala molt més gran, que integraria la realitat del desenvolupament urbà. L'elaboració d'un futur esquema de coherència territorial (SCOT) ens duria, conseqüentment, a tenir en compte les evolucions d'aquesta corona periurbana i, fins i tot, a "reimaginar" les relacions de la metròpoli tolosina amb les ciutats mitjanes properes de Midi-Pyrénées⁹⁹.

Pel que fa a les comunes de l'Àrea 2, ens remetem altra vegada a la informació continguda als documents d'urbanisme locals, als POS i PLU als quals hem pogut accedir (vegeu bibliografia). Blagnac, així doncs, des de la fi del segle XIX fins a 1950, és fortament impregnada per la seva activitat agrícola. Paral·lelament, la comuna comença a beneficiar-se d'una política de construcció d'habitatges impulsada per al desenvolupament econòmic de Toulouse. L'augment dels intercanvis domicili-treball que se'n deriva justifica, aleshores, la posada en marxa d'una línia de tramvia Toulouse-Blagnac. Aquests intents d'extensió urbana i econòmica, de totes maneres, no oculten la preocupació que els habitants de Blagnac tenen per la preservació del seu entorn natural. De 1950 a 1970, hi ha una transformació radical al municipi: de poble rural, esdevé ciutat satèl·lit de la metròpolis regional, Toulouse. El centre s'identifica encara amb el poble antic, i s'hi localitzen la major part de comerços i serveis. Fora dels seus límits tradicionals, la urbanització es desenvolupa ràpidament. Cap al sud, per començar, l'hàbitat s'estén al llarg de les carreteres de Compans i Grenade en forma d'urbanitzacions i blocs de pisos als anys 1950. Després de 1960, d'altres sectors són afectats per la urbanització: els barris del Plateau i de la Palme (carretera de Grenade), a l'est del casc antic, i al nord. Aquest creixement ràpid i desordenat, sense referir-se a cap pla urbanístic de conjunt, fa difícil la ubicació de nous equipaments. Finalment, de 1970 fins a l'actualitat, un Pla d'urbanisme director (PUD) és adoptat pel Consell Municipal el 1969 i aprovat per la Prefectura el 1971. És revisat el 1973 per tal de realitzar un POS, els principis de planejament del qual persegueixen l'objectiu d'organitzar i de mantenir el creixement, preservant el casc antic i

---

⁹⁹ Sobre la projecció de la regió Midi-Pyrénées a Europa (en una Euroregió que inclouria també Catalunya), vegeu el capítol 9 de l'*Atlas régional* de l'INSEE-UTM (1995). En aquest capítol també es fa referència al debat que va precedir la consolidació de l'*schéma directeur* a l'aglomeració tolosina i al projecte d'aglomeració amb una extensió en forma d'estrella, necessari per mantenir l'equilibri entre Toulouse i els principals nuclis urbans de la regió, arribant a una veritable Regió-Metròpoli. D'altra banda, per conèixer a fons el planejament que s'ha dut a terme a l'AUT en tots els àmbits i territoris que la constitueixen, és d'especial valor el treball publicat per l'AUT l'any 2003 amb el títol de *Diagnostic Stratégique Toulouse Aire Urbaine*, on també es fan propostes per al desenvolupament sostenible de la regió i s'analitza les característiques socioeconòmiques d'aquest àmbit, els usos del sòl i l'ocupació del territori per les diferents activitats productives.

millorant la qualitat de vida. Juntament a aquesta reflexió sobre la planificació del desenvolupament de la comuna, el municipi s'implica directament en la gestió del planejament del seu territori. Una important política de reserva de sòl és posada en marxa sota la forma de *Zone d'aménagement différencié* (ZAD), seguida pel desenvolupament dels nous barris d'habitatges, el Ritouret i Grand Noble, com a *Zones d'aménagement concerté* (ZAC). Amb la finalitat de respectar un equilibri entre el nombre d'habitatges i els llocs de treball a la comuna, una important zona econòmica és reservada a l'oest, al límit de la R.D. 902. Avui, assolits bona part dels objectius que es plantejaven, Blagnac ha trobat un equilibri entre la història i el desenvolupament comunal, i es reafirma en la seva posició al si de l'aglomeració tolosina. La població de Blagnac supera avui dia els 20.000 habitants, i amb el desenvolupament d'Airbus, la imatge "aeroespacial" de la comuna arriba a tenir projecció internacional. Alhora, la dimensió intercomunal dels projectes de planejament s'imposa. *Blagnac Consellation* s'ha creat i defineix un esquema de sector coherent a les sis comunes del seu territori.

A Blagnac, l'SDAT (*Schéma directeur de l'agglomération toulousaine*)¹⁰⁰ aprovat l'11 de desembre de 1998 ha fixat el marc de referència del desenvolupament de l'aglomeració tolosina a l'horitzó 2015. Partint d'aquesta figura de planejament s'ha organitzat la projecció territorial de la indústria aeronàutica de tot l'àmbit. Els grans equilibris, de totes maneres, són preservats: la relació urbà/rural entra dins d'uns paràmetres raonables, les potencialitats d'acolliment de nous habitants és mantinguda... La segona revisió de l'SDAT comporta estrictament el manteniment de prou sòl per al desenvolupament d'activitats aeronàutiques en el futur. També s'ha reservat zones per a la urbanització, i s'ha relocalitzat zones per a l'oci a Blagnac i Beauzelle. Els espais naturals són especialment protegits. En definitiva, del centre històric de la capital regional a les diverses centralitats sectorials, dels grans espais de l'economia als dels espais naturals, l'aglomeració ha de valorar, desenvolupar i promoure tots els indrets necessaris per al seu equilibri. De fet, l'aglomeració tolosina, a un horitzó 2015–2020, haurà de consolidar-se en etapes successives definint els límits de l'urbà, els dels grans espais de natura que componen la trama verda i blava de l'àmbit, i els dels espais agrícoles periurbans. Caldrà, així doncs, preservar els espais intersticials entre les zones urbanes i rurals definides pel planejament, per tal que en puguin gaudir les generacions futures. Per aquest motiu, caldrà aplicar economies d'escala en el planejament territorial, tenint en compte que l'aglomeració disposa de diversos indrets atractius per a ser desenvolupats: la seva imatge i la seva accessibilitat els converteixen en punts estratègics per a l'economia metropolitana. Cal tenir en compte, també, que se cerca un equilibri entre els elements urbans i els elements rurals, conjuminant allò que ve de la ciutat amb el que sorgeix del camp a tot l'àmbit metropolità, a partir de les xarxes d'espais verds i blaus que hi trobem (eix Garona-Ariège, l'arc verd, els grans

---

¹⁰⁰ Esquema director de l'aglomeració tolosina.

espais d'oci, el canal du Midi, el Touch i l'Aussonnelle, la riba de l'Hers...). Les polítiques ambientals per assolir la sostenibilitat dels ecosistemes, de fet, es constitueixen com a elements indispensables en una perspectiva que englobi tots aquests espais, també per millorar la qualitat de vida dels seus habitants.

D'altra banda, per a aquest àmbit, també cal tenir en compte el projecte *SIVOM Blagnac Constellation*, creat el 13 de juny de 1996, que comprèn sis comunes al nord-oest de l'aglomeració tolosina: Aussonne, Beauzelle, Blagnac, Cornebarrieu, Mondonville i Seilh. Es constitueix com a espai fornidor d'activitats i de llocs de treball, com a "país" dotat d'una identitat forta i original al nord-oest de la ciutat de Toulouse. Tenint en compte tant la vocació aeronàutica com el seu patrimoni natural, *Blagnac Constellation* s'ha plantejat tres objectius bàsics:

1. estudiar les perspectives de planejament, de desenvolupament econòmic, sociocultural i d'oci del seu territori.
2. definir una estratègia de desenvolupament que desemboqui en un esquema de sector.
3. dotar-se d'una estructura de cooperació intercomunal que permeti la posada en pràctica de projectes i afavoreixi una solidaritat financera entre les comunes que en formen part.

Es tracta d'un projecte que s'ha constituït al voltant de nocions qualitatives lligades als serveis oferts, a l'espai vital, a les formes urbanes. Aquesta iniciativa és un testimoni d'una exigència de qualitat per a un desenvolupament sostenible del territori. Reposant en aquests pressupòsits, el projecte de *Blagnac Constellation* planteja quatre propostes complementàries:

1. establiment d'una xarxa d'espais naturals per tal d'organitzar-ne la gestió i la protecció.
2. el reforç de les infraestructures de comunicació de la xarxa de transports en comú.
3. el planejament i la promoció dels sectors de desenvolupament sostenible (accés residencial).
4. la realització d'equipaments públics majors.

Segons el SIVOM, territori on trobem tant una agricultura hortícola com una agricultura extensiva de cereals (vegeu el document del POS de Blagnac, p.103–104, any 2000), hi ha una certa tibantor a l'àmbit periurbà entre els productors agrícoles i els habitants propers als camps. La pressió urbanística és molt intensa, sobretot a la segona corona periurbana, on es realitzen nombrosos projectes urbans i d'infraestructures. D'aquest context, en resulten dues menes de situacions: ja sigui que els espais agrícoles estan enclavats en el medi urbà (un 40% de la superfície total), ja sigui que aquests espais es mantenen en continuïtat amb els territoris

agrícoles dels pobles veïns (60% de la superfície total) amb un potencial agrícola revaloritzat pel desenvolupament del reg i les reestructuracions parcel·làries. Diversos criteris són favorables per al manteniment de l'activitat agrícola. Són essencialment de dos ordres:

- territoris “capacitats” per a les pràctiques agrícoles: per les característiques del sòl (zones d'al·luvions), pels planejaments endegats (irrigació i drenatge).
- territoris sota un constrenyiment d'inconstructibilitat: pel seu caràcter inundable (vall de l'Aussonnelle, Ramiers de Garona...), per l'existència d'un *Plan d'exposition au bruit* (Pla d'exposició als sorolls) de l'aeroport Toulouse-Blagnac...

Sembla que el futur de les explotacions de *Blagnac Constellation* està assegurat a la majoria d'aquests territoris agrícoles, tot i que hi ha alguns indrets conflictius i trobem nombroses parcel·les escampades ací i allà, properes a zones urbanitzades i sense successor potencial. Als Ramiers de Blagnac, però, on es concentra dos terços de l'activitat hortícola del sector nord-oest, hi ha pocs problemes de successió, i hi trobem un *savoir-faire* reconegut per tothom, amb una zona ben estructurada i un excel·lent valor agronòmic dels sòls, una xarxa d'irrigació associativa recent, un terrenys sobre els quals no es pot construir a causa dels riscos d'inundació i, en definitiva, una gran complementarietat amb la zona de natura dels Quinze Sols i, més globalment, amb la vall de la Garona, situació que pot afavorir el manteniment a llarg terme de l'activitat dels horticultors. Darrerament, fruit del recolzament dels habitants de Blagnac, han sorgit iniciatives per tal de gestionar el territori i el paisatge d'aquests indrets privilegiats, orientant les produccions vers la qualitat, les diferents formes possibles de comercialització (MIN, venda directa...) i una millora de les relacions entre els agricultors i els habitants de la zona, mitjançant l'agroturisme, les granges pedagògiques, etc. Aquestes iniciatives, efectivament, poden contribuir a mantenir la rendibilitat d'aquesta activitat econòmica agrícola i a protegir-la a llarg termini.

Pel que fa a la indústria aeronàutica, s'ha promogut un gran projecte per desenvolupar un nou parc d'activitats aeronàutiques: l'*AéroConstellation*, que cobreix més de 200 hectàrees del territori comunal. La vila de Blagnac, per mitjà del *SIVOM Blagnac Constellation* així com gràcies a l'Estat, la Regió, el Consell General i el Districte de Grand Toulouse han pres la decisió de crear una *Zone d'aménagement concerté* dedicada al desenvolupament de les activitats aeronàutiques en lligam amb la plataforma aeroportuària de Blagnac (*ZAC AéroConstellation*). Així, seguint aquesta dinàmica, es preveu ubicar noves activitats de serveis en aquest àmbit, en el marc d'una futura *ZAC Andromède*. Amb el projecte de *ZAC Aéroconstellation*, a part de les infraestructures lligades a la ciutat aeroportuària i als nous eixos de comunicació que requerirà, així com la ubicació de les noves empreses que hi seran vinculades, també es prendran mesures per minimitzar els impactes sobre la població local i sobre el medi natural, tal com passa amb el Pla Delta a l'Àrea 1. De fet, tot l'àmbit nord-oest de

l'aglomeració tolosina (equivalent a l'Àrea 2) esdevé, en aquest sentit, un dels nuclis bàsics per al desenvolupament de la ciutat de Toulouse. Es potencien els diversos sectors socioeconòmics metropolitans i es projecta la imatge d'aquesta urbs arreu del món.

Finalment, cal dir que el territori comunal de Blagnac s'estén per una superfície de 1.719,10 ha repartides així:

- Les zones urbanes (804,39 ha): urbanitzades en gran part, mostren poques capacitats de nous acolliments i concerneixen el 46,8% del territori.
- Les zones d'urbanització futura (274,20 ha): corresponen a les zones de desenvolupament futur de Blagnac. Estan situades essencialment a dos indrets (*Aéroconstellation-Andromède*) i representen el 15,9% del territori comunal.
- Les zones naturals (362,10 ha): es remeten a indrets de valor agrícola, amb riqueses naturals i a zones amb riscos (inundacions); representen un 21% del territori. A les zones agrícoles amb riscos d'inundació, catalogades com a zones NC, l'extensió de les construccions d'habitatges no pot superar els 20 m²; els hangars i hivernacles agrícoles han de respectar els desguassos d'aigua.
- Les ZAC (277,91 ha): la seva superfície correspon als territoris afectats de Grand Noble i a la ZAC Grand Noble II; correspon a un 16,30% del territori.

A Aussonne, el casc antic (castell, església i poble primitiu) es troba al cim d'un turonet, mentre que el municipi actual s'ha desenvolupat a la part més plana: hi ha masos, cases i granges disperses. Com la majoria de les comunes de l'aglomeració tolosina, Aussonne ha conegut un important desenvolupament urbà els últims trenta anys. L'hàbitat dispers i les urbanitzacions han començat a implantar-se a partir de la dècada de 1970, i han generat un conjunt poc coherent i desorganitzat. Aquesta dinàmica ha prevalgut fins a l'aprovació de l'SDAU de 1982 (de fet, ha calgut conjuminar les directrius del POS comunal amb els de l'*Schéma Directeur*). De totes maneres, l'absència d'un projecte global i coherent d'urbanització del territori comunal ha conduït a l'estat urbà confús que coneix Aussonne avui dia: el casc antic roman aïllat dels altres nuclis de la comuna i el desenvolupament urbanístic irreflexiu i desordenat ha provocat un esquarterament destacat del paisatge. Fruit d'aquesta dinàmica negativa, i aprofitant el projecte endegat de revisió del POS, la municipalitat ha orientat la seva política urbanística cap una altra direcció. Es privilegia des d'aleshores el desenvolupament urbà del centre i s'opta per una urbanització en franges destinada a reforçar el pes del centre, mentre es densifica els contorns immediats.

En aquesta comuna, el planejament local també contempla la protecció dels espais agrícoles, com els sectors irrigats de la riba esquerra de l'Aussonnelle. Es planteja la idea que l'activitat agrícola del conjunt de l'Àrea 2 sigui emprada per a cobrir les necessitats de l'aglomeració tolosina. També cal tenir en compte que hi ha sectors de transició que surten

beneficiats d'una protecció dels seus paisatges (com a la perifèria del bosc de Bouconne i al voltant dels nuclis rurals, així com als límits de la vall de l'Aussonnelle i dels seus afluents). El document del POS d'Aussonne planteja, alhora, la necessitat de crear zones d'activitats amb vocació agrícola i paraagrícola (com poden ser laboratoris) prop del nucli urbà d'aquesta comuna, per tal de potenciar a nivell general l'agricultura periurbana de la comuna. La protecció del medi natural, així doncs, anirà de bracet amb el desenvolupament agrícola comunal. Hi ha previstes plantacions d'arbres a la zona nord, a les ribes de la Garona, que han estat desforestades per les pràctiques agrícoles (a diferència de la zona sud, on s'ha mantingut el bosc a les parcel·les privades), per tal de potenciar l'identitat agrícola local. A part d'això, es preveu que les dues valls forestals dels rierols de la Carpette i de Barnefond, així com els marges de la terrassa de la Garona, quedaran vinculades a la plana de l'Aussonnelle, fet que permetrà la valoració eficaç de les "tres valls". D'altra banda, a excepció de la zona d'activitats, la totalitat dels espais construïts estan situats a l'alçada de la vall de l'Aussonnelle. La integració paisatgística serà un principi que caldrà aplicar i que servirà per ressaltar les especificitats pròpies dels espais urbanitzats i també les dels espais naturals i agrícoles veïns. Es pretén constituir franges boscoses allí on les construccions estiguin orientades vers la vall. El POS d'Aussonne també indica que es crearan zones boscoses intermèdies que faran de vincle entre diferents àmbits, remarcant la diversitat de paisatges (naturals, agrícoles o urbanitzats) de la comuna, al llarg de les carreteres RD 64 i 65, i permetent la connexió entre zones d'habitatges. Així, s'ha previst crear una zona verda a l'Einsegnure, que serà gestionada a mesura que s'urbanitzi el sector, sobretot a partir de la constitució del projecte d'*Aéroconstellation*, i que actualment està preservada.

Amb relació al repartiment de les hectàrees de la comuna per zones, sobre un total de 1.398 ha, cal dir que la revisió del POS d'Aussonne reservava 287,7 ha a zones urbanes (UA, UB, UC, UD, UE), 155,75 ha a zones d'urbanització futura (INA, INAA, IINA, IIINA, IVNA) i 956 a zones naturals (NB, NC, NCA, ND), d'entre les quals, 648 ha es consideren agrícoles (NC). De totes maneres, segons aquesta revisió del POS, sembla que del conjunt de terres agrícoles hi hauria a la comuna 363 ha que podrien ser urbanitzades en el futur: de fet, es calcula que la disminució de les superfícies agrícoles seria de 150 ha segons el planejament local vigent.

Pel que fa al lloc que ocupa Aussonne dins l'àmbit de *Blagnac Constellation*, aquesta comuna del nord-oest tolosí es prepara per jugar-hi un paper determinant en les properes dècades. El seu territori esdevindrà un punt on es faran inversions destacades gràcies a la disponibilitat de sòl que presenta. De fet, segons el document del POS d'Aussonne, la participació de la comuna dins el *SIVOM Blagnac Constellation* li permetrà de desenvolupar activitats econòmiques que la situaran en un primer ordre entre les comunes del nord-oest de l'aglomeració i, de retruc, al conjunt de l'Àrea 2. La protecció i valoració d'una ruta verda que

l·ligui el bosc de Bouconne, a Mondonville, amb les valls de l'Aussonnelle (a Aussonne i Cornebarrieu) i de la Garona (Beauzelle i Blagnac) constituirà l'eix fonamental del projecte *Réseau Vert* (Xarxa Verda) de *Blagnac Constellation*. Aquesta ruta verda, que figura a les orientacions de l'SDAT i al POS d'Aussonne, és composta, dins del territori comunal, per una zona agrícola que cal protegir i per la vall de l'Aussonnelle. De fet, la plana d'Aussonne és una zona d'agricultura periurbana que serà afectada per una reestructuració del sòl agrícola, per la creació de granges pedagògiques i per la gestió sostenible del paisatge. La comuna, d'altra banda, també posseeix espais naturals protegits: la vall de l'Aussonnelle, boscos i corriols pedagògics. Aquesta ruta verda es ramificarà i tindrà connexions internes. En aquest sentit, seguint la lògica de desenvolupament de *Blagnac Constellation*, la comuna d'Aussonne es recolzarà en el seu patrimoni natural per organitzar el seu desenvolupament urbà. Les futures zones d'urbanització es crearan al voltant d'una "xarxa verda urbana" que connectarà els barris amb els espais naturals, per tal de potenciar la complementarietat i l'equilibri entre paratges naturals i paisatges urbans. Cal tenir en compte, també, que *Blagnac Constellation* vol desenvolupar un turisme "verd" de proximitat, mitjançant l'adequació del patrimoni natural preservat als equipaments d'oci existents (com el camp de golf de Seilh), gràcies a l'existència de la xarxa de mobilitat per a vianants i ciclistes.

A Merville, el poble antic està situat en una terrassa al límit del flanc del vessant, on hi ha una cruïlla amb les vies que convergeixen al centre, pràcticament al cor del terme. De forma allargada i arraulida al voltant del castell, la comuna està constituïda per edificis densos i alineats per carrers, amb l'ajuntament i l'església al centre. Al voltant d'aquest, trobem tres menes d'urbanització:

- Les urbanitzacions de primera corona amb relació al nucli, de composició agrupada i densa, on les vies sinuoses no semblen els carrers d'un poble sinó camins privats (són vies que sovint recreen ondulacions o són simplement culs de sac, que generen en conjunt un teixit complex poc jerarquitzat).
- Una edificació continua al llarg de les vies, que genera un teixit molt lax, amb nombroses sortides vers aquests eixos d'entrada a la comuna, que provoquen problemes de seguretat. És aquesta mena d'urbanització que ha format, ací i allà, llogarrets aïllats en el conjunt del territori comunal.
- A l'exterior del poble i de les edificacions al llarg dels diferents eixos, trobem un hàbitat difús on els habitatges són generalment antics.

Per a la comuna de Merville, cal parlar també del *contrat de terroir*¹⁰¹ Cadours-Grenade (una mena de projecte de planejament territorial). En aquest sentit, el departament és la institució federativa de les iniciatives locals. El *contrat de terroir* consisteix en la traducció de la visió dels actors locals sobre l'esdevenidor del seu territori i la posada en marxa d'accions i mitjans per a realitzar-les. Els eixos d'aquest projecte o contracte són:

- Un marc de vida de qualitat, que s'aconseguiria amb: un planejament urbanístic coherent, una valoració del patrimoni i les activitats culturals, el desenvolupament de les capacitats turístiques, el desenvolupament dels esports i l'oci, l'ordenació dels elements lligats al medi ambient.
- Un desenvolupament econòmic i social equilibrat, basat en: el reforçament del recolzament als diferents sectors econòmics implicats a la comuna, el manteniment i la diversificació de l'agricultura i el sector agroalimentari, i la potenciació dels serveis.
- Una participació de tots els actors, a partir de: la valoració dels trets específics i distintius del territori, i la informació i mobilització de totes les parts implicades.

D'altra banda, cal tenir en compte que la comuna de Merville no forma part del perímetre de l'SDAU (*Schéma directeur d'aménagement et d'urbanisme de l'agglomération toulousaine*), ja que limita al sud i a l'est amb el territori que aquest projecte inclou, encara que és de suposar que les accions a Merville seran les mateixes que a les comunes on té vigència. La comuna de Merville també es preocupa pel manteniment de les zones naturals i agrícoles que es troben en el seu perímetre, per tal de preservar el paisatge comunal. Al document del POS de Merville es planteja la necessitat de fer una distinció clara entre els espais agrícoles i les zones urbanitzades de la comuna. En conjunt, es pretén gestionar correctament la urbanització i protegir l'entorn on té lloc la vida del terme. Alhora, es planteja la idea de que cal "gestionar l'avenir des dels temps presents", tot mantenint una coherència més efectiva i una qualitat global del territori comunal.

Pel que fa a les zones destinades a l'activitat agrícola a la comuna de Merville, tenen vocacions diverses:

- El sector NC té una orientació agrícola preponderant.
- El sector NCa correspon a una zona on les instal·lacions classificades com a agrícoles no estan autoritzades: efectivament, per protegir les zones I NA i II NA, s'hi impossibilita l'edificació.
- El sector NCb correspon a un càmping, com a base d'oci.

---

¹⁰¹ L'aplicació de la llei de planejament del territori del 9/2/95 i la Carta Regions-Departaments del 9/9/94, i la convenció d'aplicació del Contracte de Pla Estat-Regió, article 35, proposen un nou procediment de planejament concertat del territori: els *contrats de terroir*.

- El sector NCc correspon a una reserva de sòl comunal destinada al planejament d'equipaments públics culturals esportius i d'oci.
- Finalment, els sectors "i" representen les zones inundables.

Cal tenir en compte que a les zones NC el reglament dels POS precisa que els canvis d'afectació dels edificis només seran utilitzats en la mesura que contribueixin a la preservació del patrimoni arquitectònic (i que puguin ser rehabilitats per a usos compatibles amb el caràcter de la zona agrícola), sense que pertorbin l'activitat agrícola. Entre d'altres mesures, per perpetuar la qualitat paisatgística de les zones agrícoles, es precisa a l'article 13 del reglament dels POS que les plantacions d'arbres (bosquets) i de bardisses vegetals de caràcter local, siguin prescrites al voltant dels edificis agrícoles. Finalment, cal dir que a Merville, les zones agrícoles NC representen a la segona revisió del POS (any 2000) el 71,247% del total. Globalment, l'objectiu del POS del Merville, així doncs, és el d'afavorir les zones a urbanitzar prop del poble, tot conservant el potencial agrícola local, i incidint en la qualitat urbanística, de l'arquitectura i de la vegetació de la comuna.

La comuna de Saint-Jory (vegeu el seu *Plan Local d'Urbanisme*) queda clarament dins l'àrea d'influència de l'aglomeració tolosina, que és en extensió continua. És a les portes de l'*Schéma directeur de l'agglomération toulousaine*, que fixa les orientacions precises pel que fa al planejament. En aquest sentit, es vol integrar la dinàmica de l'aglomeració tolosina en el desenvolupament futur de la comuna. De totes maneres, el futur *Schéma de cohérence territoriale* de l'aglomeració (SCOT), inclourà ja Saint-Jory. Per això cal integrar quan abans millor les orientacions de l'SDAT. L'SDAT, així doncs, estableix les polítiques prioritàries per al desenvolupament sostenible de l'aglomeració tolosina:

1. Estratègies d'aglomeració per a un desenvolupament de les funcions metropolitanas:
  - reforçament dels pols econòmics majors (aeronàutica, electrònica, indústria espacial, química, biotecnologia, salut, turisme, indústria del saber i la informació...).
  - recolzar el sorgiment de nous pols i diversificar el teixit econòmic.
  - articular l'estratègia territorial i la intercomunalitat.
2. Una política de l'hàbitat al servei dels grans equilibris socials:
  - reforçar l'hàbitat als indrets de caràcter urbà.
  - organitzar la perifèria de la comuna al voltant de les centralitats existents.
  - establir orientacions estratègiques en matèria d'hàbitat.
3. Mesures per a la preservació i la gestió del marc vital i el medi ambient:
  - promoure un pla per al paisatge.

- valorar els espais naturals d'interès col·lectiu: una xarxa verda i blava per a l'aglomeració.
  - desenvolupar un projecte per a l'agricultura periurbana.
4. Dispositius vinculants contra els riscos naturals, industrials i els perjudicis urbans:
    - prevenció de riscos naturals.
    - control dels riscos tecnològics i industrials.
    - lluita contra els perjudicis urbans (soroll, contaminació, deixalles...).
    - organització d'una gestió global del cicle de l'aigua (riu, aigua potable, sanejament).
    - assegurar el transport de l'energia (electricitat, gas...).
  5. Una política global de desplaçaments al servei d'un projecte.

Saint-Jory és a les portes del sector nord-est de l'aglomeració tolosina (conjuntament amb Bruguières i Lespinasse) i és influïda per aquesta situació. Algunes de les orientacions que estableix l'aglomeració afecten aquesta comuna, com veiem a continuació:

1. En matèria d'organització espacial i d'ocupació del sòl: acolliment i hàbitat.
  - 1a) acolliment i hàbitat:
    - reforçar les centralitats del poble que ja existeixen per tal d'afavorir la composició urbana.
    - potenciar el casc urbà quan és travessat per un passeig a la zona nord, reforçant els sectors limítrofs ja urbanitzats.
    - incidir en el desenvolupament d'un hàbitat diversificat al voltant d'un nou passeig urbà que estructurari el conjunt.
    - mantenir “un creixement mesurat” dels principals pobles de l'aglomeració als vessants i a la segona corona periurbana, mitjançant la configuració d'un espai rural dominant.
  - 1b) rebuda d'un desenvolupament econòmic major:
    - es tractaria de reconquerir l'eix de la RN 20, de la porta de Paris (Sesquièrre-Lalande), a Fenouillet, Saint-Jory i Saint Alban Lespinasse al nord, integrant les prescripcions relatives a l'urbanització a les vores dels grans eixos de la *loi Paysage* de 19/01/95.
2. En matèria de desplaçaments:
  - realitzar un passeig urbà a la zona nord per tal de recolzar la xarxa existent entre Castelginest i Toulouse.
  - realitzar el vincle de pol a pol est-oest, entre el futur passeig urbà nord i el sistema aeroportuari de Blagnac (amb un nou pont sobre la Garona entre Fenouillet i Beauzelle).

— millorar en sectors de vessants els principals itineraris assegurant les connexions transversals entre la RN 88 i el futur passeig urbà.

— organitzar una oferta de transports col·lectius eficaç.

3. En matèria de medi ambient:

— prevenir els riscos (PPR Garona i Hers, riscos naturals majors de Fenouillet, Gagnac... les aigües pluvials i la capacitat dels medis receptors, etc.).

— posar en funcionament un pla de protecció i valoració dels grans paratges naturals (Garona, vessants, ruta verda intersectorial est-oest entre la Garona i el canal lateral), a través d'una potenciació dels projectes d'equipaments "d'oci i natura" a la comuna.

4. D'altres orientacions estratègiques de l'SDAT seran tingudes en compte, com la protecció de l'espai agrícola periurbà.

En aquest sentit, cal dir que a Saint-Jory hi ha diversos projectes de noves infraestructures a tenir en compte, per fer front als desafiaments que planteja el desenvolupament econòmic regional, sobretot en tot allò que fa referència a l'*Aéroconstellation* de Blagnac. Els sectors més urbanitzats de Saint-Jory són el nord-est i el sud-oest, mentre que el centre estaria proporcionalment menys urbanitzat. Les construccions al centre mostren una ordenació densa i alineada al voltant dels carrers. A la resta del territori, al llarg de les vies, que segueixen una estructura d'estrella a partir del centre, la urbanització s'estén seguint un ordre més dispers, i les construccions ressegueixen les vies de comunicació de forma poc ordenada (de vegades, les urbanitzacions formen una zona d'aglomeració més densa). Al llarg de la RN 20, i perpendicularment, trobem edificis industrials destacats, de totes les formes arquitectòniques, amb una presència destacada d'hivernacles agrícoles. Al territori agrícola de l'oest, també hi ha grans edificis i hivernacles que transformen el paisatge.

Finalment, cal tenir present que el PLU de Saint-Jory estableix que s'ha de construir l'extensió de la comuna al voltant de la que ja existeix, preveient que hi haurà noves zones urbanitzades en franges estretes: la pressió urbanística és molt destacada, i les zones urbanitzables tal com estaven definides al POS anterior estan edificades de forma molt escampada. En matèria de medi ambient i paisatge, d'altra banda, el planejament local (PLU) promou la preservació dels paisatges agrícoles comunals, protegint el medi ambient front a l'expansió ràpida de la urbanització. Un dels altres objectius ha de ser la preservació dels espais verds, tot millorant-ne l'accessibilitat, així com una reflexió sobre l'ordenació que cal dur a terme als marges del canal i de la Garona. Respecte de Saint-Jory, cal parlar, a més, del PADD

(*Projet d'aménagement et de développement durable*¹⁰²). S'han establert set línies estratègiques (vegeu 2a revisió del PLU de Saint-Jory), que constitueixen les orientacions generals de planejament i d'urbanisme a la comuna i serveixen de base per resoldre diferents problemàtiques. Es tracta d'orientacions operacionals que són més properes a la gestió quotidiana de Saint-Jory. Així, per exemple, es pretén preservar tres eixos nord-sud de la comuna: el de la Garona, el del seu canal lateral, i el de l'Hers, àmbits que tenen qualitats paisatgístiques interessants i que seran connectats mitjançant camins de vianants o carrils bici, aprofundint en la vessant lúdica dels usos del sòl i donar una alternativa a l'ús de l'automòbil. D'aquesta manera, la conservació dels espais naturals de la comuna, i de retruc, de l'activitat agrícola periurbana, serà més efectiva i tindrà repercussions positives en la població local.

L'objectiu de l'SDAT per a la comuna de Saint-Jory, en definitiva, seria el de reforçar el nucli de la comuna a la perifèria de la zona urbana de l'aglomeració tolosina, per tal de garantir un equilibri entre l'aglomeració urbanitzada i el medi rural allunyat, recreant veritables pols d'activitat. De fet, Saint-Jory és la primera població veritable que trobem sortint de Toulouse, i caldria reforçar aquesta identitat buscant el seu equilibri funcional dins l'aglomeració, partint de les premisses del desenvolupament sostenible. D'altra banda, com hem vist al subapartat 5.1.2, la zona A dels PLU correspon als espais agrícoles de la comuna, de valor econòmic i patrimonial, que a Saint-Jory tenen una orientació quasi exclusivament hortícola, distribuïts a l'oest de la zona urbanitzada i, en menor mesura, prop de la zona inundable de l'Hers. La zona agrícola és reservada a l'activitat agrícola, inclosos els habitatges dels agricultors. Només seran admeses les construccions d'habitatges amb la condició que siguin necessaris per als explotadors, així com les instal·lacions que requereixin. També s'acceptaran espais d'oci sempre que no interfereixin amb la vocació agrícola de la zona. Tota edificació haurà de disposar d'un sistema de sanejament autònom. De totes maneres, existiran certes restriccions a l'edificació: així, per exemple, haurà d'haver-hi una distància mínima respecte els eixos viaris, caldrà assegurar, alhora, que el sistema d'escolament de les aigües de pluja funciona, i hi haurà uns criteris a l'hora d'escollir els colors amb què es pinten els edificis agrícoles, així com també s'estableix el tipus de vegetació que ha d'envoltar aquestes edificacions (vegeu el document del PLU de Saint-Jory, *rapport de présentation*, p.86 i 87). Així doncs, hi hauria a Saint-Jory 430,7 ha del territori comunal de vocació agrícola (zona A) i 1.032,3 ha com a espais naturals (zona N).

Per acabar, la comuna de Grenade, la més rural de l'Àrea 2, construïda al segle XIII seguint un pla ortogonal regular, té monuments històrics destacats, com un vell mercat, una església i una bastida, que constitueixen un marc excepcional que cal preservar adaptant-lo a les realitats de la vida actual. Per aconseguir això, cal que siguin rehabilitats els edificis antics

---

¹⁰² Projecte de planejament i de desenvolupament sostenible.

respectant l'arquitectura existent. D'altra banda, trobem a la comuna zones inundables vinculades als rius Save i Garona, que com als altres termes, emmarquen àmbits no urbanitzables. Les construccions futures a Grenade i la ubicació de noves infraestructures, de totes maneres, obligaran a la municipalitat a obrir noves graveres. S'ha localitzat un indret a la riba dreta de la Garona, al poblet de Saint-Caprais, de 201 hectàrees, que ja ha estat explotat amb anterioritat. Pel que fa a la urbanització, a la comuna de Grenade és molt antiga: el creixement demogràfic de la postguerra va contribuir a expandir-la.

El planejament urbanístic a Grenade s'orienta vers la integració de la vila rural, que a principis del segle XX va tenir encara un caràcter fortament agrícola, amb la petita vila exterior que ha de promoure l'activitat econòmica i estar preparada per acollir nous habitants, sobretot a partir de l'eix que constitueix la carretera de Toulouse. Cal tenir en compte, també, que Grenade té un paper molt destacat al seu cantó i s'hi troben bona part de les activitats i serveis de la zona, de vocació intercomunal. Com es diu al document de revisió del POS de Grenade, aquesta comuna és valorada pel seu entorn i la qualitat del seu medi ambient. Per aquest motiu es pretén protegir la seva important zona agrícola (clau NC al POS), les zones naturals ND i els espais esportius i d'oci. En aquesta línia, la gestió de l'aigua i el sanejament de la vila també tenen una funció important. Pel que fa a les zones agrícoles NC, ocupen 2.138 ha al POS de Grenade, mentre les zones naturals protegides ND, 1.199 ha. Al sector NC, la revisió del POS d'aquesta comuna estableix que l'activitat agrícola ha de poder ser exercida en bones condicions. Com passa arreu, només s'hi autoritzen construccions vinculades a l'agricultura i a la rehabilitació dels edificis existents (també es permet l'extracció d'àrids, amb les instal·lacions que requereix, en alguns àmbits com el llogarret de Saint-Caprais i les zones submergibles de la Garona). A la zona ND, d'altra banda, com a zona natural protegida a causa dels riscos d'inundació, hi ha ubicades algunes explotacions agrícoles. En definitiva, els POS i els PLU, a l'Àrea 2 i a tot França, recerquen un equilibri entre la protecció de l'espai i l'ordenació territorial.

A les comunes de l'Àrea 2, així doncs, les explotacions hortícoles estan envoltades, molt sovint, per zones urbanitzades. La situació, però, és diferent a les comunes on hi ha zones inundables, i és en aquests àmbits on es conserva millor l'horticultura, com als Ramiers de Blagnac o a la zona de Saint-Caprais, entre Saint-Jory i Grenade, per exemple. D'altra banda, a les comunes més allunyades de Toulouse el corrent migratori és menor i per aquest motiu la pressió urbanística no és tan intensa. També cal tenir en compte que la voluntat política de conservar zones agrícoles varia molt d'una comuna a una altra. És en aquest sentit que *Blagnac Constellation* ha demanat un estudi a l'AUAT i a la Cambra d'Agricultura per preservar l'activitat agrícola en el desenvolupament econòmic de les sis comunes que inclou aquesta iniciativa (d'altres comunes mostren menys interès pel que fa a la preservació). La revisió generalitzada dels POS a l'Àrea 2, de totes maneres, ha generat incertesa en relació al futur de les terres agrícoles i l'activitat que s'hi realitza. I de fet, com diu Klatzmann (1978, p.173), els

POS no eliminen l'especulació urbanística, sinó que poden arribar a agreujar-la quan un propietari entreveu possibilitats futures d'urbanització d'una parcel·la agrícola.

5.2 LES INFRAESTRUCTURES

5.2.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

Rosés (1989) destaca que, al llarg del temps, el Baix Llobregat ha hagut de fer front a la problemàtica que implica estructurar a la comarca una autèntica xarxa de comunicacions. Aquesta s'hauria vist determinada per la diversitat estructural del relleu i per la pressió socioeconòmica de Barcelona sobre les poblacions de la zona. En aquest sentit, podem dir que l'any 1879 es va construir la carretera de les costes del Garraf (posteriorment, la C-246), tot i que el creixement de Barcelona i la seva àrea metropolitana han requerit noves inversions. Així, es va construir l'autovia de Castelldefels¹⁰³, que travessa les planes del Delta per fora els nuclis històrics de població i fa de muralla entre aquests i els nuclis sorgits a la façana del litoral arran del *boom* turístic dels anys seixanta. Pel que fa al ferrocarril, arribava a Molins de Rei el 1855 i a Martorell el 1859, i una segona línia anava de Barcelona a Vilanova, passant per les terres del Delta, a partir de 1881 (el ferrocarril de via estreta, inaugurat l'any 1892, passa per Sant Boi). El trànsit de llarg recorregut, però, passa en bona part pel Vallès, la qual cosa afavoreix la descongestió de la comarca. També hi ha nombroses línies d'autobús a la zona que uneixen les diferents poblacions entre elles i amb l'exterior, encara que com a la resta de països industrialitzats, tendeix a potenciar-se l'ús de l'automòbil en detriment dels serveis públics¹⁰⁴. Per altra banda, l'aeroport, tot i tenir influència sobre tot el territori català, ha permès dinamitzar l'economia del conjunt del Baix Llobregat i, especialment, la dels municipis del Delta.

La construcció des de finals dels anys seixanta de la xarxa bàsica metropolitana ha anat configurant un fort entramat en el continu urbà Barcelonès-Delta, amb una densitat de vies molt superior a les que trobem a la resta de la comarca (ICC, 1995). La construcció de l'autovia de Castelldefels (C-246) i de la Ronda de Dalt de Barcelona, amb continuïtat al Prat i a la nova autopista de Garraf (A-16), o l'arribada de l'autovia de Sant Feliu fins al port, han tingut, com veurem al següent apartat, un important paper transformador. En conjunt, el Baix Llobregat, tot i constituir un gran espai de comunicacions, és encara avui dia un territori mal intercomunicat,

---

¹⁰³ El Pla general metropolità de 1976 en preveia la prolongació des de l'aeroport fins a l'inici de les costes del Garraf, consolidant la separació entre nuclis urbans i zones turístiques (Rosés, 1989).

¹⁰⁴ L'ICC (1995) considera que el desenvolupament del transport públic és encara insuficient a la comarca.

especialment en la seva connexió transversal (ICC, 1995)¹⁰⁵. Per altra banda, les infraestructures previstes en el marc del Pla Delta són, bàsicament, de tres tipus (Nel·lo, 2000): les econòmiques, que generaran activitat i ocupació; les de comunicació, que garanteixen el funcionament fluid de les econòmiques; i les ambientals, que faran que l'activitat de les dues anteriors siguin sostenibles.

1. Les infraestructures econòmiques són aquelles que donen suport directament a activitats econòmiques i que comporten, alhora, la creació i manteniment d'ocupació en les seves instal·lacions. Serien:

- El Port de Barcelona, on es localitzen un nombre molt elevat d'ocupacions lligades amb el sector dels transports, del comerç i de la logística. La seva ampliació ha de suposar un increment de l'ocupació directa en el seu àmbit d'influència i una repercussió general a tot l'entorn territorial (el Pla Delta recull les propostes del Pla director del Port de Barcelona).
- Zona d'Activitats Logístiques (ZAL)¹⁰⁶: es tracta d'un espai adjunt a una gran infraestructura de transports o dins d'una gran àrea metropolitana que acull un important nombre d'ocupacions vinculades directament a la logística i a la distribució.
- Aeroport de Barcelona, situat al municipi del Prat de Llobregat, que té, segons Nel·lo, una vinculació directa amb la logística (entesa com a tècniques per al control i organització dels fluxos materials i d'informació).

2. Les infraestructures de relació, de comunicació i de suport, són les necessàries per al funcionament eficient de les infraestructures econòmiques i per assimilar els impactes que aquestes tindran sobre el territori. El Pla Delta inclou les següents:

- Desviament i canalització del Llobregat, per donar continuïtat als espais de creixement del Port i de la Zona d'Activitats Logístiques. Al tram final del riu, des del pont de Mercabarna fins al mar, s'ha canalitzat el curs fluvial per a un llit nou.
- Accés ferroviari al Port, per a la distribució o la recepció de mercaderies (les noves terminals s'han de construir al Port i la Zona d'Activitats Logístiques). Segons l'ICC (1995), es preveia la construcció d'un nou traçat ferroviari de doble via per a la circulació de mercaderies des del Port i la seva ZAL fins al Papiol, on connectaria amb la línia que duu a França.

---

¹⁰⁵ Amb un total de 101 km d'autovies i autopistes, 249 km de carreteres i 110 km de ferrocarril, el Baix Llobregat té una densitat de carreteres de 0,80 km/km quadrat, el percentatge més alt d'entre totes les comarques catalanes. L'enquesta de mobilitat de 1990 de l'Entitat Metropolitana de Transport (EMT), indicava que uns 300.000 viatges/dia, de tot tipus, relacionaven el Delta amb el Barcelonès. Es calcula que sortien de Barcelona en direcció al Garraf, passant pel Delta, uns 168.000 vehicles/dia, dels quals 139.000 correspondrien a l'autovia de Castelldefels (ICC, 1995).

¹⁰⁶ Aquest terme, en anglès, es correspondria amb els *Distriparks*.

- Accessos per carretera a l'Aeroport i a l'autopista A-16: construcció de l'anomenada Pota Sud, planificada a finals de la dècada de 1980, única obra totalment executada de les previstes al Pla Delta, segons Nel·lo, l'any 2000.
- Autovia del Baix Llobregat: planificada en dos trams, Abrera-Sant Feliu i Santa Coloma de Cervelló-Port, canalitza una part important del trànsit generat en les infraestructures econòmiques anteriors.
- Millora dels accessos al Prat de Llobregat: aquest municipi és el que suportarà més impactes territorials del Pla i li ha calgut millorar els seus accessos terrestres a l'A-16 i a l'autovia de Castelldefels (C-246).
- Millora i condicionament del canal del marge esquerre del riu Llobregat: amb el desviament ha calgut modificar i condicionar els canals i, especialment, el principal del marge esquerre del riu.
- Pla parcial del Centre Direccional: per localitzar un Centre Direccional i establir-ne les seves funcions, cal remetre's a un Pla parcial.
- Pla especial de la zona de terra de l'Aeroport, per consolidar la ciutat aeroportuària.

3. Infraestructures ambientals. A part dels estudis d'impacte ambiental del Pla Delta, s'han proposat, segons Nel·lo, unes actuacions específiques per tal de millorar la qualitat del medi ambient:

- Pla especial de protecció de les àrees PEIN (zones incloses en el Pla d'espais d'interès natural establert per la Generalitat).
- Projecte de regeneració de la costa, ja que la zona de la desembocadura del Llobregat ha patit una important regressió que caldria aturar, a la vegada que es regeneren la costa i les platges. Possible ubicació d'un Parc Litoral, que com a cordó biològic ha d'unir els espais naturals de la Ricarda i el Remolar, partint de la platja del Prat (Breton, 1999).
- Pla d'ordenació dels espais litorals: la zona localitzada entre el riu, l'aeroport i el mar, que també inclou les àrees dels dos punts anteriors i que cal que sigui reordenada.
- Construcció de la depuradora: com diu Nel·lo (2000), “depurar les aigües del riu i les residuals de la zona és una necessitat per mantenir un nivell acceptable de qualitat de les aigües costaneres i per augmentar la recàrrega dels aqüífers subterranis” (p.68).

De manera que es pot dir que aquest conjunt d'actuacions infraestructurals previstes pel Pla Delta constitueixen “una intervenció global i coordinada sobre el territori del delta del Llobregat” (Nel·lo, 2000, p.68). Tot i així, de les quinze actuacions, només les que hem

considerat com a infraestructures econòmiques han de tenir una incidència en la creació d'activitats i ocupacions de caràcter logístic. Però cal dir que aquestes no podrien desenvolupar-se sense una planificació global, uns modes de transport i unes comunicacions eficients amb els territoris que han de servir. I, igualment, no podrien prosperar sense considerar els impactes i la millora de les condicions ambientals del territori en què s'ha de consolidar la plataforma logística. Cal dir que la construcció de les infraestructures econòmiques del Pla Delta ha suposat una inversió de gairebé 800.000 milions de les antigues pessetes¹⁰⁷, de les quals la meitat anirà a l'aeroport, un terç al port i aproximadament un 10% a la ZAL (Nel-lo, 2000, p.69).

El Pla director del Port de Barcelona, elaborat i aprovat per l'Autoritat Portuària de Barcelona el 1997, que actualitza les previsions i propostes del Pla director de 1989, inclou un cofinançament per part del sector públic i el privat, com es diu, per evitar els riscos de comptar només amb capital públic. Amb aquest Pla director, es preveu una ampliació del port de Barcelona de les 558 ha de superfície terrestre, les 374 ha de superfície marítima i els 19.776 m de longitud dels molls de l'actualitat, a 1.331 ha de superfície terrestre, 714 ha de superfície marítima i 23.666 m de longitud dels molls en un futur¹⁰⁸. De l'any 1997 fins al 2011 es preveuen un total d'inversions, entre capital públic i privat, d'aproximadament 1.635 milions d'euros.

El Pla director de l'Aeroport de Barcelona va ser aprovat l'any 1999, i té com a objectius principals la construcció d'una tercera pista (prevista per a l'any 2003 i ja finalitzada en l'actualitat)¹⁰⁹ i d'una nova gran terminal de passatgers entre les pistes (any 2004). Segons Nel-lo (2000), també es planteja la remodelació de les actuals terminals, la construcció d'un gran Centre de Càrrega Aèria, la urbanització de la Ciutat Aeroportuària, nous accessos generals (ferroviaris i viaris), noves connexions internes i les creació d'una Àrea de Protecció Ambiental. L'objectiu és assolir un trànsit anual de 40 milions de passatgers i 500.000 tones de mercaderies, amb una freqüència de 90 operacions per hora¹¹⁰. El conjunt de l'aeroport, que a la dècada de 1990 arribava a les 850 ha, passarà a ocupar una superfície de 1.533 ha. Tot plegat, es fonamenta en la idea de consolidar Barcelona com a plataforma logística del sud d'Europa. Per a això es requereix un aeroport internacional dinàmic, eficient i ben connectat amb tot el món. Aproximadament, es calcula que s'invertiran en el Pla director de l'Aeroport un total de 2.711

---

¹⁰⁷ 4.820 milions d'euros.

¹⁰⁸ Nel-lo (2000) descriu detalladament quines han de ser les ampliacions i millores del Port (p.70).

¹⁰⁹ Segons Breton (1999), la longitud de la nova pista havia de ser de 2.629 metres i havia de quedar encaixada entre les dues zones protegides (PEIN i ZEPA) de la Ricarica-Ca l'Arana i el Remolar-Filipines, a les quals, en principi, la pista no havia d'afectar directament. DEPANA creia que l'impacte més greu es produiria a la llacuna de la Ricarda.

¹¹⁰ A la dècada de 1990, segons l'ICC, només s'utilitzaven 8,9 milions de passatgers i hi havia 123.000 vols l'any (el 95% del trànsit aeri català). El moviment de mercaderies fou de 63.000 tones el 1990. Veiem, doncs, com el Pla director preveu un increment considerable de les funcions i les capacitats de l'Aeroport del Prat que, tot i així, abans d'aquest projecte no havia arribat al seu sostre de desenvolupament i creixement.

milions d'euros. Cal dir, també, que per culminar aquestes actuacions s'ha projectat l'arribada de l'AVE¹¹¹ a l'aeroport. Després d'una intensa polèmica entre tots els sectors implicats, inclosa la pagesia, s'ha optat pel fet que el seu traçat definitiu travessi, al Delta, el terme de Sant Boi. Tot i els impactes negatius que aquesta nova infraestructura tindrà per a l'espai agrari, s'ha intentat reduir-ne al màxim els efectes.

Pel que fa a la Zona d'Activitats Logístiques, cal dir que va començar a ser operativa l'any 1993, pocs mesos abans de l'aprovació del Pla Delta. En un espai reduït de temps, es van ocupar 60 hectàrees. L'any 2000, hi havia 40 empreses instal·lades o a punt d'instal·lar-s'hi. En total, un cop enllestida, la ZAL ha de tenir 257,8 ha. Aquesta infraestructura, segons Nel·lo (2000), és la principal "quant a grandària i especialització, de les previstes en el Pla Delta per a la localització de les empreses que realitzaran les funcions logístiques de recepció i distribució de les mercaderies" (p.72). Es preveu que s'hi inverteixin un total de 430,6 milions d'euros. En definitiva, Nel·lo assegura que les expectatives generades pel Pla Delta estan provocant el sorgiment a la comarca d'importants focus empresarials i d'activitats logístiques, com poden ser: noves infraestructures i estacions ferroviàries, empreses i instal·lacions en els polígons i en el sòl preparat en l'àrea del Baix Llobregat, o la consolidació del Parc Logístic de la Zona Franca.

De fet, cal entendre el Pla Delta en un context de desenvolupament molt més ampli, d'abast internacional, tot i que serà l'àmbit del delta del Llobregat el que en sortirà directament més afectat, en la seva estructura socioeconòmica i en l'equilibri territorial i dels seus ecosistemes agraris i naturals. Per exemple, es crearan molts llocs de treball però la regió haurà de suportar impactes ambientals negatius. Com diu Nel·lo (2000), el Pla Delta és "l'operació infraestructural més important que avui dia està plantejada a Catalunya. Important en termes de recursos destinats, d'implicacions estratègiques de futur i de repercussions sobre la qualitat de vida i les oportunitats laborals de la població" (p.188). El problema, però, és que la majoria de les infraestructures han dut un considerable retard en la seva construcció, segons Nel·lo, i aquest fet podria condicionar l'èxit global del Pla i el seu impacte en el Baix Llobregat, tenint en compte, també, que cal competir amb les plataformes logístiques del nord d'Europa, ja molt consolidades. Això, si es vol que Barcelona lideri el progrés de l'àrea meridional mediterrània. Per acabar, cal dir que tots aquests projectes no podrien progressar si a la comarca no hi hagués un conjunt d'infraestructures energètiques ben estructurada, com són un gasoducte, línies elèctriques d'alta tensió, 1.920 camions cisterna transportant gas natural, 42 estacions de servei, etc. (ICC, 1995). Aquestes infraestructures, no ho dubtem, també afecten d'una manera o una altra l'espai agrari.

---

¹¹¹ Alta Velocidad Española. També podem parlar de TGV (Tren de Gran Velocitat).

Per tancar aquest subapartat cal remetre's, de nou, a la interessant ponència de Font i Paül (2004)¹¹², on analitzen l'impacte de les infraestructures de transport sobre l'espai agrari, informació que, per altra banda, també podria ser inclosa al següent apartat 5.3 (en tot cas, ens serveix com a introducció al mateix). Aquest impacte provoca pèrdua substancial de sòl agrari i múltiples afectacions a les explotacions agrícoles¹¹³, que en alguns casos poden quedar fragmentades en dos o més trossos (la parcel·la més petita, fruit d'aquesta dinàmica, sovint queda abandonada). Alhora, les infraestructures pròpies del món agrícola (xarxa de reg i camins rurals) es veuen greument afectades per les obres de construcció dels eixos viaris, amb impactes que poques vegades es corregeixen (no s'han d'obviar, tampoc, les repercussions sobre el medi ambient en general i la qualitat paisatgística del territori). De totes maneres, Font i Paül consideren que es poden minimitzar aquests impactes i assolir un paisatge i un entorn de qualitat. Però també cal tenir en compte que quan es construeix una nova infraestructura viària, sovint va acompanyada d'un increment de la urbanització i l'especulació sobre el territori agrari, de vegades, fins i tot, entrant en contradicció amb les directrius establertes pel planejament.

En definitiva, així doncs, Font i Paül (2004) són contundents i reafirmen el principal argument esbossat en aquest capítol: les grans infraestructures es construeixen o s'implanten a costa d'espais agraris periurbans, al delta del Llobregat, a la Vall Baixa, a la Regió Metropolitana de Barcelona i al conjunt de l'Estat. Per frenar aquest procés, els autors proposen mecanismes de control per tal de seleccionar els millors traçats amb relació als espais agraris: els estudis i avaluacions d'impacte ambiental, els plans territorials i urbanístics, i, finalment, la legislació en matèria d'espais agraris. Segons Font i Paül, però, ni els estudis d'impacte ambiental, ni el planejament territorial (s'ha intentat sense gaire èxit mitjançant plans territorials parcials i amb algun pla supramunicipal, com el PGM), ni tampoc el planejament urbanístic, no prenen gaire en consideració els espais agraris. Finalment, pel que fa a la legislació en matèria agrària, també podem dir que els resultats han estat escadussers a gairebé totes les unitats territorials analitzades en el present treball. Només un pla d'espais d'interès agrari (PEIA), com a contrapunt dels PEIN als espais d'interès natural, podia haver donat alguna alegria, però sembla que tampoc ha anat endavant. Així doncs, hi ha manca de planificació i de coordinació

---

¹¹² Ambdós ponents es refereixen específicament, en una part del seu estudi, a la situació que pateix la Vall Baixa a la comarca del Baix Llobregat.

¹¹³ Vegeu, també, sobre aquesta temàtica, a Entrena Durán (2004). Aquest autor, a la seva ponència a les Jornades europees d'agricultura periurbana, es refereix a l'intent de Font de classificar els "territoris metropolitans" en diverses tipologies (p.7-8): aglomerats, extensions de trames urbanes, filaments, desagregats, assentaments dispersos, elements arterials, i, finalment, enclavaments o nodes. Entrena Durán planteja també la necessitat de cercar la cohesió socioeconòmica dels espais periurbans i aprofundir en la protecció de l'agricultura que s'hi realitza, i dels espais naturals, per tal de garantir la sostenibilitat dels ecosistemes metropolitans. Per això, a través de la implementació d'eines educatives, els habitants d'aquests àmbits s'han de comprometre cada vegada més en la seva conservació. Finalment, pel seu valor amb relació a les hipòtesis plantejades en aquest treball, cal fer esment de les afirmacions d'Entrena Durán respecte a la situació dels espais agraris periurbans i la pressió urbanística que sofreixen: "quizá sea en Francia donde, en relación con los otros tres países estudiados en Newrur, pueda hablarse de que los cambios en la agricultura y en el entorno derivados de dicho fenómeno se han producido de manera más equilibrada y sin implicar consecuencias demasiado negativas para el medioambiente" (p.18). Entrena Durán, de fet, proposa accions i estratègies col·lectives des de tots els àmbits de la societat per fer front al deteriorament dels espais periurbans.

entre els diferents àmbits del planejament. Cal dir, però, que Font i Paül reclamen a la seva ponència, per acabar, l'existència d'un pla territorial sectorial agrari, per tal de blindar aquests espais enfront de la creació de noves infraestructures tal com s'ha fet amb els espais d'interès natural. Perquè els espais agraris són un patrimoni social, ambiental i cultural que cal preservar per a les generacions futures, un element bàsic del territori interrelacionat amb els espais naturals, indispensable per a qualsevol plantejament a llarg termini. Només, com diuen Font i Paül, ens cal pensar una mica i buscar solucions imaginatives, si és que realment es vol canviar aquesta inèrcia. Altre cop, haurem d'escoltar la veu de la gent, ja que és la mobilització ciutadana la que als últims anys ha reclamat amb més força una transformació de les polítiques territorials cap a una veritable sostenibilitat.

5.2.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

Segons l'*Atlas régional* de l'INSEE-UTM (1995), la mediocritat de les infraestructures de transport ha estat un contratemps important per al desenvolupament de les comunicacions entre els diferents àmbits de la regió Midi-Pyrénées. Segons aquest document, no s'hauria pogut garantir la cohesió del territori regional al voltant de la metròpoli tolosina, allunyat dels grans centres d'activitats de França i amb una manca de bons enllaços entre les diferents ciutats d'aquest àmbit del sud de França. Els grans desafiaments que es plantejaven a la dècada de 1990 i en endavant, així doncs, havien de ser treure aquest territori del seu aïllament secular, connectant-lo amb el sud i amb el nord, a partir de l'adscripció als eixos més importants d'activitat econòmica a Europa, d'entre els quals trobaríem Barcelona i l'Euroregió mediterrània, i en el que les autopistes i el tren de gran velocitat tindrien un paper primordial. D'altra banda, però, a l'*Atlas de l'aire urbaine de Toulouse* (INSEE-AUAT, 2002) s'afirma que la comunicació de l'Àrea Urbana de Toulouse amb l'exterior està assegurada per la xarxa de carreteres nacionals i departamentals que convergeixen a la capital de l'Haute-Garonne, a la qual s'ha superposat recentment un sistema d'autopistes amb una estructura d'estrella en direcció a Montauban, Albi, Carcassone, Pamiers i Saint-Gaudens. Aquest sistema és completat per un anell de rondes realitzat als anys noranta, que va ser ampliat parcialment al sector oest. La xarxa d'autobusos urbans de Toulouse, connectada amb el servei de metro, permet una comunicació eficaç entre l'aglomeració i el nucli urbà. Una vintena d'estacions d'autobusos estan en connexió amb les estacions del metro. De fet, es preveu que a mitjà termini, la xarxa de transports col·lectius estarà estructurada al voltant de les línies de metro, com a continuació dels seus eixos fins a la perifèria.

Cal dir que la xarxa departamental d'autobusos interurbans es compon de 44 línies regulars. La majoria de les línies tenen el seu acabament prop de l'estació de SNCF de Matabiau. Lligada a la xarxa d'autobusos urbans, hi ha llançadores periurbanes que duen els

passatgers cap a les comunes de Colomiers, Blagnac i l'Union. Un sistema idèntic permet igualment d'arribar a Saint-Jory, Saint-Sulpice, Pins-Justaret, Carbonne, Muret, Mérenvielle, Castelnau-d'Estrétefonds i Villefranche-de-Lauragais. També hi ha línies regionals que completen la xarxa en direcció a les principals ciutats de la regió. Pel que fa al circuit ferroviari, està constituït per una estrella amb sis branques centrada a l'estació de Toulouse-Matabiau. Es compten 40 estacions a l'Àrea Urbana. Hi ha diversos projectes de connexió per integrar el ferrocarril amb el metro. D'altra banda, cal dir que els carrils bici estan molt implantats a l'AUT com a veritable aposta de futur. De fet, hi ha una "xarxa verda" per a l'oci dels ciutadans que es va constituint progressivament, comunicant per camins no transitables els principals espais naturals (canal du Midi, Garonne, bosc de Bouconne, espais boscosos...): aquesta xarxa cobreix actualment prop de 300 km (INSEE-AUAT, 2002, p.44). Tot i així, per les característiques de la urbanització, dispersa en el territori periurbà, cada vegada és més freqüent l'ús de l'automòbil (només al nucli urbà de Toulouse es faria un ús més general dels transports públics).

Les indústries tradicionals, la logística (plataforma de Castelnau d'Estrétefonds) i els comerços de grans superfícies estan sobretot localitzats al llarg de la RN 20, nord i sud de l'aglomeració. Al sector nord-oest (Toulouse, Blagnac, Colomiers...), hi ha implantades activitats d'alta tecnologia vinculades a les indústries aeronàutiques. Les principals empreses d'aquest sector (com l'EADS Airbus), estan localitzades en aquest àmbit, sobretot a les comunes de Toulouse, Colomiers i, per al que aquí ens interessa, Blagnac, prop, precisament, de l'aeroport Toulouse-Blagnac. L'operació d'*Aéroconstellation* (cadena de muntatge de l'avió d'Airbus A380), implica una relocalització parcial en aquest indret d'establiments actualment disseminats (INSEE-AUAT, 2002, p.100).

A Blagnac trobem diferents infraestructures de transport terrestre. Quant a vies de comunicació, destaquen la ronda Oest, la RD 2 i la RD 1, com a eixos més saturats de trànsit al sector nord-oest. També hi trobem l'A 62, la RN 20, la RD 902, la RD 64 i la RD 65. Alhora, cal fer una menció especial a la xarxa de ferrocarril i a la infraestructura de transports aeris, que en aquesta comuna està molt desenvolupada (hi trobem l'aeroport Toulouse-Blagnac). A Aussonne, les infraestructures viàries segueixen exactament les formacions naturals del paisatge: la RD 65, eix nord-sud, limita amb dues terrasses; la RD 64, eix sud-oest/nord-est va del riu Gajéa a l'Aussonnelle, i la RD 63, eix sud-oest/nord-est, s'amaga rere el turó de "la Planète". Tenint en compte la dispersió de la urbanització, en un context en el qual s'ha de tenir en compte diversos factors, el paisatge de la comuna es caracteritza per tenir múltiples unitats imbricades les unes amb les altres recreant un mosaic pintoresc. El nucli urbà antic va implantar-se a una alçada destacada, dominant la confluència dels dos principals cursos d'aigua que travessen la comuna, allunyat dels sectors inundables. Si la vall de l'Aussonnelle és ampla i oberta —i molt cultivada—, la vall del Gajéa (o Panariol) està molt encaixonada i és molt boscosa, i no hi trobem més que una petita franja de vall cultivada. La vall de l'Aussonnelle és

molt visible de tot arreu i sobretot des dels punt més alts de “la Planète” o del poble, a diferència de la petita vall del Gajéa.

A Aussonne, l'hàbitat s'ha desenvolupat en línia recta al llarg dels diferents eixos, provocant l'esquarterament progressiu de les terres agrícoles. Tot i que l'espai agrari és encara important en superfícies, no es veu gaire bé des dels eixos viaris o des dels barris urbanitzats, a causa de les bardisses, les tanques o els habitatges. A les vies de comunicació que travessen Aussonne de nord a sud i d'est a oest no hi trobem elements representatius de la comuna. Tampoc hi ha seqüències visuals que permetin d'identificar els canvis de medi (natura, agricultura, activitats, hàbitat...), fruit del caos urbanístic. Així doncs, el casc antic és l'únic indret remarcable per la qualitat del planejament aplicat i l'homogeneïtat dels habitatges. Situat a una certa alçada, és perceptible des dels voltants tot i la juxtaposició de vivendes individuals a la rodalia. Així doncs, el paisatge comunal ha estat molt influït per l'impacte dels barris contemporanis implantats, tot i que aquests es troben a una distància considerable del centre, tocant els límits exteriors de la comuna.

D'altra banda, cal tenir en compte que Aussonne no és travessada per cap dels grans eixos viaris de l'aglomeració tolosina (no hi passen ni la RD 1, ni la RD 2, que sí que travessen el terme de Blagnac), però està ben comunicada per tres vies departamentals de nivell secundari de l'aglomeració que són disposades en forma d'estrella al voltant del centre urbà: la RD 1c i el tros sud de la RD 65, que permeten arribar a la RD 1; la RD 64, que fa d'enllaç amb la RD 2, i, finalment, la RD 65, que fa de lligam al nord entre Aussonne i Merville, i més enllà, amb Grenade, mentre que al sud, permet arribar fins a Cornebarrieu. Pel que fa a la RD 63, travessa la comuna pel sud-est: és un eix destacat dins del marc de *Blagnac Constellation*, ja que fa d'enllaç amb les comunes de Cornebarrieu i de Seilh. Cal tenir en compte que aquesta xarxa de carreteres, generada a partir de l'extensió difusa de l'hàbitat per un territori comunal molt estès, s'ha desenvolupat seguint els paràmetres de la urbanització. La seva qualitat és mediocre, és utilitzada en excés, i és bastant perillosa a causa del nombre elevat de vehicles que hi transiten, especialment pels camions molt pesants que hi passen per escurçar el camí entre altres carreteres principals (com la RD 1 i la RD 2). Segons el document del POS d'Aussonne (2000), tot el conjunt esdevé una excessiva càrrega financera per a la comuna, amb perjudicis importants per als habitants de la zona i un perill potencial permanent per a ciclistes i vianants. De fet, la xarxa de carrils bici i camins per a vianants està poc desenvolupada, però sembla que té un potencial interessant: actualment hi hauria pocs carrils específics per a bicicletes, però s'haurien fet algunes actuacions encaminades a corregir aquesta situació. Pel que fa als camins de passejada, el document del POS d'Aussonne planteja diverses possibilitats a tenir en compte.

D'altra banda, cal dir que la comuna de Merville es troba al mig del triangle format per la comuna de Grenade, cap del cantó del qual forma part Merville, l'Isle Jourdain, la comuna més propera del departament del Gers, i Toulouse i la seva aglomeració, que és a tocar d'aquest

terme. Els principals eixos de comunicació que trobem a la comuna són: la RN 20 a l'est (unint Montauban i Toulouse) i la RN 124, al sud (unint l'Isle Jourdain i Toulouse); aquestes dues vies estan unides a la RD 17 al llarg de la vall de la Save, l'única via transversal que després de l'Isle Jourdain va en direcció Grenade (és la via de desenclavament del nord-oest del departament de l'Haute-Garonne); a l'interior d'aquest triangle, dues vies van en direcció Toulouse, la RD 1 i la RD 2 (que segueix la vall de la Garona), i formen la connexió de serveis propera a Merville. Tot i així, al POS de Merville es detecten diverses problemàtiques que cal tenir en compte amb relació a les comunicacions de la comuna: el pas per sobre la Garona només pot fer-se a dos indrets (el pont d'Ondes i el pont de Gagnac); la connexió amb l'aglomeració tolosina té lloc sobretot a Blagnac, on hi ha un excés de tràfic. De fet, a les comunes de la corona periurbana al voltant de Toulouse, com pot ser Merville, més enllà del districte de gran Toulouse, el percentatge d'actius que treballen fora de la població on viuen és elevat i això fa incrementar molt el trànsit de vehicles i els embussos, sobretot en direcció Toulouse i la seva aglomeració, tot i que s'ha tractat de mitigar aquesta situació amb la creació de nous eixos viaris. Pel que fa a l'activitat econòmica d'aquesta comuna, es concentra als tres eixos viaris que penetren l'aglomeració tolosina: a la nacional RN 20 (eix Montauban-Toulouse) i a l'autopista A 62 —on trobem un dels nuclis de desenvolupament més importants de la regió de Toulouse—, a la RD 2 i, finalment, a la RD 1, on trobem diverses zones d'activitats. Podem dir, de fet, que Merville està situada en un sector econòmic fort, proper de l'Eurocentre i la seva zona d'activitats, amb un eix viari ben comunicat.

Pel que fa a Saint-Jory, trobem tres eixos de comunicació orientats de nord a sud: la RN 20 altra vegada, el canal lateral de la Garona (d'un gran valor paisatgístic), i la via de ferrocarril amb la línia Toulouse-Bordeaux. La comuna està organitzada amb una trama molt influïda pels eixos viaris. El canal de la Garona i la via de ferrocarril són molt propers i paral·lels l'un de l'altre. La RN 20 travessa el centre de Saint-Jory, i fa difícil les connexions transversals. Els eixos naturals de l'Hers i la Garona també impossibiliten una connexió lateral més fluïda. D'altra banda, el sistema viari de la comuna està organitzat essencialment de manera convergent cap al casc antic, sobretot quan ens apropem al centre. La urbanització està molt influïda per aquesta estructura, sobretot a la part oest de la comuna, ja que les construccions s'han organitzat seguint aquests eixos. També cal dir que Saint-Jory està connectada a l'aglomeració tolosina per l'autopista A 62 (*des Deux Mers*), que lliga Bordeaux i Toulouse. Pel que fa a la RN 20, és un de les principals localitzacions per a la requalificació de territori al nord de Toulouse. Tot el conjunt, així doncs, és primordial per connectar l'aglomeració tolosina i la de Montauban, i es recrea un conjunt que atorga una morfologia particular al territori comunal, molt marcat per les ruptures nord-sud. En un altre sentit, es pretén construir una via est-oest que connecti la zona d'activitats aeronàutiques (al voltant de l'*Aéroconstellation*) al pol Eurocentre

que es constituirà, al límit nord de la comuna de Saint-Jory, per iniciativa del Conseil Général, amb un nou pas vers la Garona i sobre el seu canal lateral.

Les diverses connexions de Saint-Jory amb les comunes dels voltants estan poc desenvolupades (només la relació amb Saint-Sauveur, amb un pas per damunt de l'Hers, està consolidada). El camí del riu ressegueix la Garona i arriba a Grenade i a Gagnac-sur-Garonne. A l'oest de Saint-Jory hi ha d'altres vies secundàries a tenir en compte: la carretera de Saint-Caprais (RD 20), el carrer de Grenade (perllongat pel camí de Perruquet i el camí de Pradel), el carrer de Fabas (seguit del de Beldou, Claou i Gagnac) i el camí de Canou. En aquest àmbit les construccions s'han desenvolupat de forma allargassada al llarg dels camins, i s'ha consolidat un teixit relativament impermeable. Els fluxos de vehicles i les relacions entre barris estan influïdes per la morfologia de tot el sistema, que ha evolucionat poc en els últims trenta anys. A l'est del terme, trobem: els camins de la Plaine i de Tucol, la RD 20 d'Ondes a Saint Félix, i els camins de Bougeng, Trinchet i Ladoux. En aquest àmbit, la urbanització ha dut a crear connexions transversals, i trobem nombroses interseccions, que reclamen una ordenació específica. Finalment, cal dir que els projectes d'infraestructures de carreteres a escala de l'aglomeració tindran un fort impacte sobre el territori comunal, en particular la via de ronda nord de la metròpoli tolosina. Finalment, a Grenade destaca sobretot la presència de la carretera de Toulouse (també hi arriben la RD 2 i la RD 17). En aquesta comuna, la densitat de circulació creixent que transita a l'interior del nucli urbà ha fet que es plantegi la construcció de vies de circumval·lació.

5.3 PRINCIPALS IMPACTES SOBRE L'ESPAI AGRARI

5.3.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

Els principals impactes sobre l'espai agrari, molts dels quals derivats del desenvolupament de les propostes del Pla Delta que acabem d'enumerar, ja fa temps que venen succeint-se a la zona del delta del Llobregat. Es tractaria, bàsicament, de les servituds que ha de suportar l'agricultura de la zona en la seva condició periurbana, concepte que hem analitzat al capítol teòric. Hem vist com el progrés de la indústria, a partir de la segona meitat de segle XX, i el posterior impuls dels serveis, han relegat l'agricultura a un paper pràcticament testimonial. L'espai agrari, a partir del fort creixement industrial de les dècades de 1960 i 1970, ha patit contínues agressions (recordem, en aquest punt, la ponència de Font i Paül (2004) que hem esmentat abans): noves vies de comunicació (ferrocarril, carreteres, autovies, autopistes...), implantació de polígons industrials (en zones habilitades pel planejament o bé, en alguns casos, sobre l'espai agrari, en situació d'il·legalitat) o d'activitats diverses alienes a l'agricultura (desguassos, abocadors, tallers...), creació de noves àrees per a activitats logístiques,

d'equipaments o de serveis, proliferació d'hortets marginals, creació de barris o urbanitzacions il·legals, convivència conflictiva amb els espais naturals... A més, podem sospitar que el Pla Delta agreujarà la situació d'indefensió d'un espai agrari ja profundament fragmentat, malmès i contaminat¹¹⁴.

De totes maneres, Cortina (1998) proposa que un dels objectius fonamentals del Conveni Delta sigui la “potenciación del espacio agrario conjuntamente con el espacio de especial valor natural, el espacio forestal, el espacio fluvial y el espacio litoral, como elementos estratégicos de articulación y ordenación territorial, preservación medioambiental, así como elementos de dinamización socio-económica, educativa y cultural” (p.9). De fet, en aquest document es proposa la realització d'un estudi d'impacte ambiental global per a la zona paral·lela a la consecució del Pla Delta¹¹⁵. També es creu necessària una planificació integrada del territori amb mitjançant una gestió que impulsi el sector productiu agrari.

L'existència d'activitats marginals en l'espai agrari perjudica la feina dels pagesos, deteriora la xarxa de camins i incrementa la inseguretat (per la presència de nuclis urbans propers, l'atac a les infraestructures agràries és constant). A part dels problemes que generen les construccions, activitats o horts il·legals, el barraquisme o la presència creixent d'hivernacles a la zona provoquen impactes ambientals i paisatgístics negatius. El dinamisme econòmic que els hivernacles poden generar en l'horticultura del Delta, però, els fa imprescindibles per pensar l'agricultura del futur. Per altra banda, l'impacte de les infraestructures territorials bàsiques, a les quals ja ens hem referit, fan retrocedir l'espai agrari i fragmenten les explotacions. A aquests problemes cal afegir la presència de tanques que encerclen els camps, que suposen un impacte visual molt negatiu, i els greuges derivats de l'extracció d'àrids¹¹⁶. Tot el conjunt fa que el desenvolupament d'una agricultura productiva sigui cada vegada més difícil.

Com veurem al capítol següent, els pagesos i les pageses es queixen que la presència de ciutadans per la xarxa de camins rurals interfereixen en la seva feina. La pressió demogràfica que pateix l'espai agrari perjudica les activitats econòmiques que s'hi fan, sobretot quan es produeixen robatoris. Amb el Parc Agrari, però, veurem com s'ha creat un servei de vigilància eficaç. Tot i el desenvolupament del Parc, Breton (1998) constata que l'estat dels camins, els canals de reg o dels serveis que requereix la pagesia per treballar amb normalitat es troben encara en una situació desfavorable. No falten, però, poders administratius ni instruments legals per frenar el procés de degradació de l'agricultura de la zona. Manca, simplement, actuació administrativa i una voluntat real d'actuar sobre el territori.

---

¹¹⁴ En aquest sentit, es calcula que el valor final dels perjudicis derivats dels efectes del Conveni Delta sobre l'espai agrari del Delta i la Vall Baixa, amb relació als beneficis que aporta aquest mateix espai, ha de ser d'uns 451,8 milions d'euros (Montasell, 1998).

¹¹⁵ Mitjançant un “procedimiento de evaluación de impacto territorial” (PEIT) (Cortina, 1998).

¹¹⁶ En molts casos, s'han reomplert les zones d'extracció abandonades amb residus i altres materials que han arribat a contaminar l'aquífer superficial i els sòls.

El desviament del riu Llobregat, l'ampliació del port, de l'aeroport¹¹⁷ i la creació de la ZAL acabaran de degradar i fragmentar la major part de terres agrícoles dels seus voltants. En alguns casos, però, faran desaparèixer directament l'espai agrari que integra la seva zona d'expansió, amb les conseqüències ambientals negatives que això tindrà. En la xarxa viària, la Pota Sud, que comunica la Ronda de Dalt i el Cinturó del Litoral amb l'A-16 i l'aeroport, es consolida com la frontera definitiva entre la zona agrícola del nord i el municipi del Prat (la zona agrícola del Prat i Sant Boi ha quedat subdividida en cinc àrees inconnexes). Pel que sembla, el traçat de l'autopista ha afectat una zona agrícola de gran qualitat. Més enllà, l'autopista A-16 separa el continu urbà dels municipis i els polígons industrials de Sant Boi, Viladecans i Gavà, de la zona estrictament agrícola, orientada cap al litoral. Segons alguns pagesos, però, la terra que quedava per sobre de l'A-16, tocant a les muntanyes, qualificada com a sòl urbanitzable, era la més bona. Alguns municipis, com el del Prat o Sant Boi, de totes maneres, han endegat projectes per consolidar i preservar el conjunt d'infraestructures agràries, com els camins o els canals de reg¹¹⁸. Finalment, el traçat de l'AVE esquinçarà una part important de l'espai agrari de Sant Boi, tot i les mesures correctores que es puguin aplicar (s'ha pensat, per exemple, en elevar les vies), i afectarà un total de 30 ha. Breton (1998), així doncs, es planteja la necessitat de fer un estudi d'impacte ambiental¹¹⁹ per contrarestar els efectes del Pla Delta sobre l'espai agrari i els seus mitjans socioeconòmics. De fet, ens podem preguntar si realment quedaran terres agrícoles després de tots aquests projectes.

5.3.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

Tal com passa a l'Àrea 1, a l'Àrea 2 també hi ha problemes de contaminació, si bé són menors que al delta del Llobregat. Segons l'INSEE-AUAT (2002), la qualitat de l'aire és satisfactòria (p.34-35). Els transports i el sector industrial serien els més contaminants. D'altra banda, a França també es mesura l'impacte de la sonoritat produït bàsicament per les infraestructures, i es té en compte l'afectació que produeix (per exemple, el trànsit aeroportuari), en la població local¹²⁰. De fet, a l'Àrea 1, hi ha hagut darrerament mobilitzacions veïnals a Gavà reclamant a l'Aeroport de Barcelona una regulació dels impactes sonors provocats pel trànsit

---

¹¹⁷ Es calcula que el desviament del riu i l'ampliació de l'aeroport afectarà 300 ha.

¹¹⁸ Es calcula que en el conjunt del Delta i la Vall Baixa hi ha una xarxa de 160 km de camins rurals i una xarxa de canals de reg que sobrepassa els 200 km. (Montasell, 1998).

¹¹⁹ Breton fa una sèrie de propostes per minimitzar els impactes sobre l'espai agrari (p.66-67) i sospesa la possibilitat de considerar el Conveni Delta com un motor per a la revalorització d'aquest espai, sempre que una part important de les inversions anessin encaminades a millorar la sostenibilitat del territori. Es lliga aquest plantejament amb el desenvolupament del Parc Agrari.

¹²⁰ L'aeroport de Toulouse-Blagnac s'ha dotat d'una carta de qualitat del medi ambient (*charte de qualité de l'environnement*), sorgida d'una concertació entre associacions locals, comunes, representants d'usuaris, sindicats i administracions, per tal de limitar els impactes sobre la qualitat de vida de la població de la zona (INSEE-AUAT, 2002, p.35).

d'avions, per millorar la qualitat de vida de la població afectada. D'altra banda, la qualitat dels cursos d'aigua seria satisfactòria en el període 1990–1999, excepte per a l'Aussonnelle i la Garona després del seu pas pel centre de Toulouse. També es regula i condiciona l'aigua per al reg agrícola. Cal dir que els documents urbanístics consultats a ambdues àrees d'estudi, ja reflecteixen, tot i les limitacions en la seva aplicació, mesures per protegir els espais no urbans i els paisatges que constitueixen. A l'Àrea 2, així doncs, existeix una voluntat política en aquest sentit: al POS d'Aussonne es planteja la necessitat de preservar la identitat de la comuna, els seus trets més específics i atractius, així com s'aposta per millorar la qualitat de vida dels seus habitants a través d'una política compartida amb els agricultors i una estratègia intercomunal que afecti la gestió dels espais cultivats. A Aussonne, s'han detectat tres grans zones agrícoles homogènies: el sector de l'Enseigure, com a indret on el manteniment de l'activitat agrícola només es concep a curt termini, tot i que hi haurà una certa protecció a la part de Borde Basse; per contra, es confirma la vocació agrícola de la zona de les terres al·luvials de les parts més fondes de la vall de l'Aussonnelle, fins i tot si aquest àmbit és objecte d'una protecció més marcada i el gran sector nord és regat per la Compagnie d'Aménagement des Coteaux de Gascogne (companyia de gestió dels vessants de Gascogne).

Pel que fa a les zones que seran urbanitzades en un futur a Aussonne, el POS d'aquesta comuna detecta diversos impactes destacables tant per al medi ambient com per al paisatge, que seran mitigats, en part, per mesures correctores:

- Sobre les característiques del sòl, la impermeabilització de terrenys implicarà la posada en funcionament d'una xarxa important de recuperació d'aigües pluvials, amb la creació de conques de retenció. La xarxa d'*Aéroconstellation* serà tractada independentment de la xarxa comunal.
- Sobre la topografia, els indrets previstos per a ser urbanitzats s'evitaran a les valls (vall de l'Aussonnelle) i rierol del Panariol.
- Sobre la hidrografia, la creació d'una nova estació depuradora permetrà de reforçar el nivell de la qualitat de les aigües de l'Aussonnelle. El tractament i el control de les aigües de pluja previstos són una garantia en aquest sentit.
- Sobre la climatologia, la composició urbana de les operacions amb vocació d'hàbitat haurà de tenir en compte els efectes dels corrents d'aire. De fet, en relació amb l'escalfament del planeta, també es pretén introduir vegetació a diverses zones. Així, pel que fa al medi biològic, els paratges naturals i els boscos principals queden protegits. S'imposa la plantació d'arbres seguint criteris espacials.
- Sobre la contaminació, l'expansió de la urbanització tindrà efectes en la qualitat de l'aire, que seran compensades amb la implantació de modes de transport alternatius i amb el desviament del tràfic al nucli urbà.

- El paisatge d'Aussonne, és evident, serà modificat. Tanmateix, la gestió de la major part de la urbanització mitjançant operacions de caràcter públic garantirà un respecte del paisatge natural, amb la creació de zones verdes com a tampó entre les zones urbanitzades i les no urbanitzades, i la constitució d'un urbanisme de qualitat a les zones urbanes i als espais públics.
- La circulació de vehicles també requerirà de mesures especials (vegeu POS d'Aussonne), com la millora dels sistemes de transport col·lectius.
- També es preveu millorar el sistema de recollida de deixalles, que en alguns àmbits serà selectiva (vidre, paper, plàstic...).

Un dels impactes sobre l'espai agrari més destacats a l'Àrea 2, d'altra banda, és la de les zones d'extracció d'àrids i graveres que s'ubiquen a les diferents comunes. A Grenade, per exemple, es prenen mesures per no alterar el paisatge i l'ecosistema de la plana de la Garona. Pel que fa a la urbanització, ha augmentat força a tota l'àrea d'estudi, i és obvi que les noves construccions incidiran d'una manera o d'una altra en l'espai agrari. Com veurem al capítol de les entrevistes, la cohabitació entre agricultors i habitants no pagesos no sempre és fàcil, tenint en compte que moltes explotacions estan ubicades, sobretot en el cas de Saint-Jory, dins de la zona urbanitzada de les comunes. Això fa que els productors hagin de prendre mesures ambientals i de limitació dels impactes sonors (com el soroll de la maquinària) per no interferir en la vida dels habitants locals.

5.4 ELS ESPAIS NATURALS PROTEGITS: CONFLICTES I COMPLEMENTARIETATS

5.4.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

El patrimoni natural del Baix Llobregat no pot ser entès en un sentit estricte, només a partir de la seva concepció com a espai monumental, singular o verge. Els espais més valuosos des del punt de vista ecològic són àrees de dimensions reduïdes, profundament transformades per l'activitat humana. La forta petjada antropogènica condiciona les àrees naturals de la zona. Tot i així, trobem comunitats biològiques remarcables en un context local i comarcal, necessàries per al manteniment d'un territori equilibrat (ICC, 1995). Destaca a la comarca el delta del Llobregat, com un dels tres últims aiguamolls significatius de Catalunya i una zona reconeguda amb importància internacional per a diverses espècies d'aus aquàtiques.

Les reserves naturals¹²¹ de la Ricarda-Ca l'Arana i el Remolar-Filipines (el Prat-Viladecans), i la zona de protecció bàsica de la Murtra (Gavà-Viladecans), formen el conjunt d'espais del Delta inclosos en el Pla d'espais d'interès natural de Catalunya (PEIN)¹²², aprovat el 1992. Aquest pla inclou els espais amb valors naturals rellevants, assegurant-ne una protecció bàsica i integrant-los coherentment en la planificació del territori, ja que tenen valor de pla territorial sectorial (ICC, 1995). Els estanys de la Ricarda-Ca l'Arana i del Remolar-Filipines, com a reserves naturals parcials¹²³, ocupen una superfície total de 497,9 ha, desglossada en 177,3 ha de reserva i 148,7 de zona d'influència per a la Ricarda-Ca l'Arana, i en 110,8 de reserva i 61,1 de zona d'influència al Remolar-Filipines. L'estany de la Murtra, per la seva banda, ocupa 17,5 ha. Alhora, hem de remarcar la declaració de diversos espais del Delta, en total 573 hectàrees, com a zona d'especial protecció per als ocells (ZEPA)¹²⁴.

També cal tenir en compte el riu Llobregat amb la seva ribera, que tot i el seu estat de precarietat constitueix un ecosistema de molta importància que dona vida a tot el territori. Segons l'ICC (1995, p.189–190), el riu Llobregat i la seva ribera recreen un conjunt paisatgístic de gran potencial ecològic, tot i que el cabal del riu és actualment un dels més contaminats d'Europa. El paisatge de la ribera ha estat radicalment transformat fruit de la pressió de l'activitat humana. Tot l'entorn ha derivat cap a una situació de marginalitat i s'hi han ubicat abocadors de residus, zones d'extracció d'àrids o horts il·legals, entre altres usos marginals. Del paisatge de ribera, tan perjudicat com la fauna aquàtica i de ribera per les canalitzacions, queden fragments molt degradats de bosc amb àlbers i salzes, i són abundants les bardisses i els canyars. Al llarg del riu també s'han conservat alguns prats i platges fluvials. La recuperació de la vegetació de ribera i la regeneració del llit i les aigües del riu, a través de la creació de zones verdes i parcs fluvials, amb itineraris i recorreguts, poden contribuir a reequilibrar aquest territori tan malmès per l'allau d'infraestructures que l'afecten, inclòs el mateix desviament del riu¹²⁵. De fet, el futur de la comarca depèn en bona part del futur del riu. Per la seva banda, als espais agrícoles s'hi desenvolupa en certa mesura la vegetació i la fauna autòctones. Les terres planes del Delta, esteses en un front costaner d'uns 23 km des de Montjuïc fins al Garraf, com

---

¹²¹ Per a més informació sobre els espais litorals i adjacents del delta del Llobregat, vegeu el treball de Breton (1999).

¹²² Els beneficis obtinguts pels PEIN han estat molt minsos en els seus anys d'implantació, si hem de fer cas a les nombroses crítiques que han hagut de fer front, sobretot de part dels grups ecologistes.

¹²³ Com es diu al Decret 275/1999, de 13 d'octubre, de modificació del Decret 226/1987, de 9 de juny, de declaració de les reserves naturals parcials del delta del Llobregat de la Ricarda-Ca l'Arana i el Remolar-Filipines: "les reserves naturals parcials del delta del Llobregat, objecte de declaració mitjançant el Decret 226/1987, de 9 de juny, de declaració de les reserves naturals parcials del delta del Llobregat de la Ricarda-Ca l'Arana i el Remolar-Filipines (DOGC núm. 866, de 20.7.1987), són zones humides d'una riquesa natural remarcable, sobretot per la diversitat d'espècies ornitològiques que s'hi acullen" (web de la Generalitat de Catalunya). L'ICC (1995) afirma que al llarg de la dècada de 1990 s'han creat les reserves naturals parcials del litoral del Prat (del Remolar al Club marítim) amb 17,73 ha i Reguerons (Viladecans) amb 37,45 ha. Al mateix temps, s'ha ampliat en 2 ha la del Remolar-Filipines i l'estany de la Murtra ha passat a ser reserva amb una superfície de 19,20 ha. Amb tot això, la superfície de zona de reserva natural parcial del Delta hauria passat de 288,1 ha a 364,16 ha.

¹²⁴ Segons comunicació de l'Estat espanyol el juny de 1994 a la Unió Europea (web de l'Ajuntament del Prat).

¹²⁵ El 4 d'agost de 1998, el Ministeri de Medi Ambient va formular la declaració d'impacte ambiental del projecte de desviament del riu Llobregat.

hem dit, i amb una extensió d'uns 98 km², acullen uns espais naturals tan propers com desconeguts.

Per l'ICC, l'interès i la rellevància dels espais naturals del Delta respon a diferents motius. En primer lloc, destaca la diversitat d'ambients naturals que presenta a partir d'un paisatge primigeni construït per comunitats vegetals pròpies dels sorrals costaners, extensions importants d'aiguamolls salabrosos litorals i boscos de ribera, que ha estat profundament transformat per l'acció de l'home. Entre aquests ambients trobem els aiguamolls litorals, el riu, les platges, els camps de conreu (primera ocupació humana a costa de les arbredes riberenques i més tard de les maresmes litorals) o les pinedes (plantades en les zones de dunes mòbils de les platges per fixar-les). En segon lloc, cal remetre'ns a l'excepcionalitat d'uns aiguamolls litorals en un context periurbà, que comporta certs avantatges i molts inconvenients. La seva situació en el litoral mediterrani ibèric permet a aquests aiguamolls fer d'escala en les rutes migratòries dels ocells aquàtics europeus entre Europa i Àfrica. Així, la rellevància de la fauna que s'hi concentra fa que l'indret tingui renom internacional. En tercer lloc, cal dir que el Delta posseeix importants singularitats botàniques i zoològiques, molt vinculades als aiguamolls, amb la presència d'espècies remarcables, en perill d'extinció o al límit de la seva àrea geogràfica de distribució. Alhora, s'hi detecta l'existència de concentracions destacades d'individus reproductors, hivernants i migratoris de moltes espècies ornitològiques¹²⁶.

Salicornars, jonqueres o canyissars, com a exemples de comunitats vegetals adaptades a les dures condicions ambientals dels aiguamolls, conviuen amb rareses com poden ser diferents espècies d'orquídies i alguna malvàcia excepcional. Amb relació a la fauna, cal remarcar l'extraordinari nombre d'espècies observat: unes 339, el 81% de les espècies citades als Països Catalans, un 70% de les de la Península Ibèrica i un 56% de les d'Europa. Això és així per la funció d'escala que fan els aiguamolls en els trajectes migratoris i la gran varietat de biòtops que presenten (també, per la seva posició equidistant de les dues principals zones humides de Catalunya, el delta de l'Ebre i els aiguamolls de l'Empordà) (ICC, 1995).

La situació dels espais naturals del Delta, però, és precària, fruit, sobretot, del seu caràcter periurbà. A la difícil convivència amb les terres agrícoles, que potser en altres èpoques havia estat més equilibrada, cal afegir tots els inconvenients que també afecten l'espai agrari: regressió continuada causada per l'ocupació urbanística, industrial, de serveis i d'infraestructures; fragmentació del territori i consegüent aïllament dels espais naturals, que en dificulten la conservació; degradació ambiental resultat de la contaminació de les aigües i pels abocaments sòlids; freqüentació incontrolada dels espais més fràgils, i la utilització irregular i marginal de bona part d'aquests entorns. La declaració dels aiguamolls de la Ricarda-Ca l'Arana i del Remolar-Filipines com a zones de reserva natural parcial, de totes maneres, ha estat

---

¹²⁶ Les espècies ornitològiques més freqüents serien, segons l'ICC (1995, p.189), el bernat pescaire, el xoriguer, la gavina vulgar, el corb marí gros, l'arpella, els camesllargues, l'ànec collverd, la polla d'aigua i el corriol camanegre.

decisiva per a la conservació d'aquests paratges. Encara que el seu futur, com el de l'espai agrari, és negre. A més, tot i defensar espais igualment amenaçats, la relació dels grups ecologistes amb els diferents grups de la pagesia de la zona és lluny de ser cordial.

L'agricultura com a activitat també té efectes negatius sobre el medi ambient, i a l'àmbit del Delta, pot arribar a afectar la preservació de les zones humides protegides. Al mateix temps, molts pagesos han de suportar estoicament que les aus arrasin massa sovint les collites. Els grups ecologistes, però, estan interessats en la conservació dels espais agraris perquè representen zones de protecció i aïllament dels espais naturals, i poden funcionar també com a corredors biològics per a la fauna. Com diu Cortina (1998), els espais naturals o seminaturals i l'agricultura, "pueden beneficiarse mutuamente, pero la relación no está exenta de problemas que a las dos partes interesa solucionar por razones de supervivencia en un espacio metropolitano donde las presiones de ocupación del territorio con argumentos de rentabilidad económica son muy fuertes" (p.21).

Les zones humides d'especial protecció han generat el creixement de la població d'algunes espècies que s'alimenten als camps de cultius més propers, fet que ha interferit en l'activitat agrària que s'hi fa. Sovint, es tracta d'espècies que no estan amenaçades ni en perill d'extinció, sinó que són aus bastant comunes amb poblacions importants: ànecs collverds, polles d'aigua, estornells i gavines, en serien un bon exemple. Les gavines, en aquest cas, serien molt destructives per als hivernacles, ja que es dediquen a foradar-los. Aquesta situació genera conflictes i malentesos entre els grups ecologistes i alguns sectors de la pagesia, que poca cosa poden fer a part de denunciar els atacs de les aus i fer algunes batudes puntuals¹²⁷. Tot i així, els ocells i mamífers de l'àrea ofereixen un important servei a l'agricultura com a depredadors naturals d'invertebrats que poden constituir plagues o fer malbé els cultius. A part de les batudes, però, per controlar l'efecte de les aus sobre els cultius també s'ha proposat la creació de llacunes protegides, perquè actuïn com a element dissuasiu, o portar a terme una tècnica cultural en una part reduïda dels camps de cultius que ofereixin aliments a les aus, per evitar, així, l'atac a altres camps (Breton, 1998).

Per altra banda, els principals impactes que produeix l'activitat agrària sobre els sistemes naturals afectarien el sòl i les aigües. La intensificació no controlada dels cultius, segons Breton (1998), pot destruir l'estructura i algunes propietats del sòl, causant, també, una pèrdua excessiva i accelerada de nutrients fins arribar a esgotar el sòl. En algunes zones del Delta es produiria una pèrdua de fertilitat per degradació estructural, afavorida pel monocultiu, el reg excessiu i l'abús de maquinària pesada. L'agricultura intensiva que es practica al Delta, que empra una gran quantitat de productes químics, com plaguicides, pesticides i fertilitzants, agreujarien l'alteració estructural del sòl. Les aigües contaminades acaben afectant els aqüífers.

---

¹²⁷ Es calcula que al voltant d'un 15% de la població ornitològica que s'observa als cultius és insectívora, un 55% és omnívora i un 30% és fitògafa.

La reutilització de l'aigua de les depuradores i el rentat dels sòls agrícoles contribueixen a la salinització dels recursos hídrics. La manca de sensibilitat de molts pagesos respecte a la problemàtica ambiental afavoreix aquests processos quan, per exemple, es llencen als canals recipients mig plens amb productes tòxics. Cal dir, també, que els aqüífers estan sobreexplotats no només per l'agricultura i la implantació del regadiu. La indústria i el creixement urbà són, actualment, les principals causes d'esgotament dels aqüífers. Molts cops, l'aigua que es fa servir per al reg es dirigeix cap als aiguamolls protegits i els contamina. Finalment, ens hem de referir a la pastura excessiva que acaba afectant les zones protegides, fenomen que caldria reubicar i orientar cap a pautes més sostenibles en la seva relació amb l'entorn¹²⁸. Tots aquests factors generen una sinergia ambiental negativa que acaba afectant els espais naturals protegits del Delta. Tot i així, des del planejament, podem dir que s'han tingut més en compte les necessitats dels espais naturals, almenys fins ara, que les dels mateixos espais agraris. I això genera malestar en la pagesia, tot i que la constitució del Parc Agrari pugui haver invertit aquesta tendència.

Així doncs, cal regular la població d'aus de la zona perquè afectin el mínim possible les pràctiques agràries, i establir, si és necessari, un sistema de compensacions econòmiques per a la pagesia sempre que es produeixin destrosses. La pràctica dels estanyats pot ajudar a mantenir una relació simbiòtica entre els espais agraris i naturals que beneficiï els dos àmbits (hi ha hagut iniciatives en aquest sentit en alguns punts del Delta). Per acabar, d'altra banda, cal dir que el delta del Llobregat ha estat proposat per formar part de la xarxa Natura 2000, com a LIC (Lloc d'Importància Comunitària) i fent valer la seva condició de ZEPA (zona d'especial protecció per als ocells). Altres espais proposats per formar part d'aquesta xarxa europea a la Regió Metropolitana de Barcelona, també com a LIC, serien: els espais de les Serres del Litoral central, l'espai de Montserrat-Torres Blanques, l'espai de Sant Llorenç del Munt i l'Obac, els espais de les Serres del Litoral septentrional, Gallifa, el Massís del Montseny i els estanys de la Tordera.

5.4.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

Diversos dispositius s'han posat en marxa per tal de protegir les riqueses naturals que es troben a l'Àrea Urbana de Toulouse. Algunes posseeixen un fort valor jurídic, contractual, com les normatives per a la protecció dels biòtops, definits principalment al llarg dels grans cursos d'aigua de l'Ariège i la Garona. Destaca, també, la presència d'indrets classificats i inscrits, com una mesura justificada per una política rigorosa de conservació dels paisatges (canal du Midi), i

---

¹²⁸ Els prats halòfils interiors amb joncs, en zones de moderada o baixa inundabilitat, són un tipus d'ambient molt freqüent al Delta, adequat per a la pastura d'ovelles. Els cavalls també pasturen en ambients inundats. Vaques i braus són els animals menys selectius i els podem trobar en ambients més "durs" (Breton, 1998, p.59).

reserves naturals, espais protegits per a la conservació del seu medi natural, com a Nailloux i Montgeard, l'única reserva delimitada a l'Àrea Urbana de Toulouse. Aquesta llista no seria completa sense els espais boscosos classificats i inscrits als documents d'urbanisme de les comunes. D'altres mesures, obligatòries i europees, tenen més aviat valor d'inventari: les *Zones naturelles d'intérêt écologique, faunistique et floristique*¹²⁹ (ZNIEFF), de les quals en trobem a diferents àmbits a l'Àrea 2, recullen principalment zones boscoses i entorns fortament vinculats als cursos d'aigua, mentre que les *Zones d'intérêt communautaire pour les oiseaux* (zones d'interès comunitari per als ocells), destinades a protegir els ocells salvatges, les trobem bàsicament al corredor ecològic que constitueix la Garona.

La comuna de Blagnac té un patrimoni natural d'una riquesa remarcable, lligat, efectivament, a la presència de cursos d'aigua. Com dèiem, la Garona i els seus voltants representen una zona humida particularment important al nord dels Pirineus, punt bàsic per a l'avituellament de les aus migratòries que van cap al sud. Associada a nombrosos afluents, la Garona juga un paper essencial en el trajecte que recorren nombroses espècies animals i vegetals en el seu camí entre l'Europa central i els Pirineus. La diversitat d'hàbitats (boscos, platges, penya-segats, illes, braços morts, zones humides...) és molt rica tant pel que fa als animals com a les espècies vegetals. De fet, la Garona es beneficia d'una categoria d'*Arrêté Préfectoral de Protection de Biotope*¹³⁰, del 19 d'octubre de 1984. Així doncs, a la comuna de Blagnac, l'illa de Pecette, el Ramier des Quinze-Sols i el Pied de Boeuf han estat reconeguts com a indrets d'un gran interès ecològic. L'illa de Pecette és objecte d'una protecció per *Arrêté Préfectoral* del 24 de febrer de 1993, i s'està intentant protegir el Ramier des Quinze-Sols mitjançant aquest mateix procediment.

Cal tenir en compte que aquests ecosistemes fluvials acullen una flora i una fauna originals. Hi podem observar ocells prestigiosos com l'agró (espècie protegida a nivell europeu), el brenat pescaire, el martinet blanc, el rossinyol, el pigot garser mitjà, la mallerenga d'aigua i, fins i tot, el falcó. Aquesta riquesa ornitològica ha permès la classificació d'aquests espais com a *Zones d'importance communautaire pour les oiseaux*¹³¹ (ZICO, núm. MP 06). També trobem, en aquests entorns, libèl·lules i altres insectes, així com amfibis i rèptils (hi ha una tortuga d'aigua dolça en perill d'extinció). La riquesa i la diversitat d'aquests ecosistemes ha suposat, igualment, que siguin considerats com a *Zone naturelle d'intérêt écologique, faunistique et floristique* (ZNIEFF):

- Ramier des Quinze-Sols et Pied de Boeuf. 15 hectàrees. ZNIEFF de tipus I núm. 04000025. *Ripisylve* i boscos de ribera, velles graveres, illes i illots, bancs de grava i sorra, salzeda i pollancreda, vern glutinosos...

---

¹²⁹ Zones naturals d'interès ecològic, faunístic i florístic.

¹³⁰ Decret Prefectoral de Protecció del Biotop.

¹³¹ Zones d'importància comunitària per als ocells.

- Illa de Pecette. 15 hectàrees. ZNIEFF de tipus I núm. 04000026. *Ripisylve* i boscos de ribera, illa al·luvial. Salzedà, pollancreda, roureda pubescent... Ambient del vern glutinos i el roure pubescent...

Per completar aquestes estructures d'inventaris i de protecció, una classificació en "espai boscós per conservar o per crear i protegir", per a la qual s'apliquen disposicions del codi d'urbanisme, afecta diversos espais naturals de la comuna:

- Illa de Pecette: *ripisylve* i espècies associades, franja verda de la Garona.
- Ramier des Quinze-Sols: *ripisylve*, plantacions forestals i espècies associades, franja verda de la Garona.
- Petita vall del Riou: *ripisylve* i espècies associades per restablir i preservar, ramificació de la franja verda de la Garona.
- Espai de Pinot: boscos per preservar en el marc de la xarxa verda de Blagnac.

Les vores de la Garona, i sobretot el sector del Ramier des Quinze-Sols, han estat proposats com a espais de l'Àrea Urbana de Toulouse per formar part de l'inventari de Natura 2000 de la directiva europea Habitats núm. 92-43 CEE, futur marc de la política ambiental francesa i europea. Finalment, cal dir que la Garona ha estat considerada com a "eix de migracions prioritari" en el SDAGE Adour-Garonne, amb el pas i la reproducció de salmònids (salmó atlàntic, truita de mar...), d'aloses i llamprees en particular.

A Aussonne no hi trobem zones naturals d'interès ecològic, faunístic i florístic (ZNIEFF) establertes pel planejament, tot i que caldria una protecció estricta dels *ripisylves* de la vall de l'Aussonnelle i dels bosquets de les pendents d'aquest àmbit. Això hauria de ser així perquè el conjunt d'aquest ecosistema boscós i els indrets privilegiats que acullen fauna i flora naturals participen en el manteniment de la biodiversitat i garanteixen l'equilibri paisatgístic de les terrasses i la vall, alhora que permeten l'existència d'un entorn saludable per als seus habitants, gràcies als corriols i camins que trobem en aquests paratges.

A Merville, diverses zones han estat inventariades com a ZNIEFF¹³². També formen part de l'ecosistema de la Garona. A la comuna trobem la zona "Vall mitjana de la Garona", núm. 0400 de tipus II, que s'estén per 25 comunes (entre les quals hi ha Merville), i que inclou zones de tipus I, que corresponen a sectors de *ripisylve* o a zones humides:

- al nord, la zona "Saulaie"¹³³ de Port-Haut de la Dupine", núm. 04000019, de tipus I, que s'estén igualment a dues comunes més,

¹³² Cal recordar que aquests espais poden ser de dues menes: la ZNIEFF de tipus I que correspon a "zones homogènies a nivell biològic que presenten un interès remarcable i cal que siguin protegides amb mesures reforçades" i la ZNIEFF de tipus II, que són "conjunts d'entorns sensibles on tota modificació de l'ecosistema s'hauria d'evitar".

¹³³ Salzedà.

- al centre, la zona “Ramier de Bigorre”, núm. 04000020, de tipus I, conservada pel seu interès ornitològic,
- al sud, la zona “Gravières de l’Espagnol”, núm. 04000021, de tipus I, que s’estén igualment a una altra comuna,
- la zona “Bosquet de Bergnier”, núm. 04310000, de tipus I-II, que recobreix un petit bosquet de roure pedunculat i roure pubescent de la terrassa al·luvial inferior.

En un context general molt pobre en paratges naturals “salvatges”, pel conjunt de la regió tolosina, el Ramier de Bigorre, situat a l’oest de la comuna, ofereix un exemple de bosc de ribera original. Inventariat, com hem vist, en el marc de les ZNIEFF, aquest àmbit també està protegit per un *Arrête de Biotope* (decrets prefecturals del 19 d’octubre al 15 de desembre de 1994)¹³⁴. Aquest paratge de 60 ha es constitueix, per una banda, de terrenys que pertanyen al Domini Públic Fluvial (22 ha), ocupats per boscos naturals i zones de recolonització, i, per l’altra banda, de terrenys privats (32 ha), ocupats per pollancredes i boscatges, que depenen de Nature Midi-Pyrénées. Aquesta associació ha definit un pla de gestió a llarg termini per restaurar l’ecosistema fluvial. En un primer temps, el pla vol assegurar la regeneració dels poblaments forestals del *ripisylve* i potenciar-los per tal d’acollir una visita raonable de públic. També hi ha projectes secundaris per tal de garantir el manteniment dels espais protegits i per permetre la descoberta d’aquests indrets amb un acompanyament pedagògic (panells d’informació, recorreguts temàtics...).

A Saint-Jory, els espais naturals amb un valor patrimonial reconegut, també estan vinculats essencialment al sistema de la Garona, i han estat objecte de diversos inventaris. El llit de la Garona i la seva riba dreta, quan travessen la comuna, formen part del paratge “Garonne, Ariège, Hers, Salat, Pique et Neste” (paratge núm. FR7301822), que ha estat proposat com a indret susceptible de ser considerat d’importància comunitària, sota el títol de la directiva Habitats 92/43/CEE. Aquest paratge recobreix el llit menor però també grans parts dels *ripisylves* i d’altres zones humides associades. Alhora, diversos sectors han estat considerats per l’inventari nacional com a ZNIEFF:

- “Gravières de Jacquepoul et Borde Blanche”, núm. 0410 de tipus I, que recobreix amb llacs i estanys (antigues graveres), així com amb zones de prats i cultius. És un paratge de gran interès ornitològic: hi ha concentracions d’aus aquàtiques hivernant, sobretot d’ànecs, xarxets, gavians, gavines, bernats pescaires i fotges. A les terres llaurades dels voltants, desenes de bernats pescaires hi troben aliment (entre 60 i 80 cada any). Com a amenaces importants per a aquests paratges destaquen les activitats aquàtiques i la intensa freqüentació de pescadors.

---

¹³⁴ Cal dir, també, que la Garona està preservada per un decret d’aquesta mena amb relació als peixos migradors.

- “Saulaie de Port Haut et de la Dupine”, núm. 04000019 de tipus I, que recobreix les corrents d’aigua de torberes, aiguamolls i boscos. L’interès ornitològic d’aquesta zona rau en què és un lloc de reproducció de l’albanell, el milà negre, el pigot garser mitjà, la mallerenga d’aigua (en *ripisylve*), el petit corriol, de colònies d’orenetes de riu, de bernats pescaires i de llúdrics.
- La zona “Moyenne vallée de la Garonne¹³⁵”, núm. 0400 de tipus II, que recobreix aigües corrents, llacs, estanys, torberes, aiguamolls i boscos. Es tracta d’un espai de gran riquesa i diversitat faunística. Sobretot, hi trobem martinets de nit de l’Europa occidental i l’agró roig del sud-oest de França, llúdrics, una gran densitat d’esquirols i una gran riquesa i diversitat de libèl·lules. És un paratge receptiu de peixos migradors. Com a amenaça destacada, hi ha l’extracció de granul·lats al llit menor de la Garona.

En contraposició a aquests paratges, cal fer esment de les graveres i els llocs d’extracció d’àrids. Les inundacions també han estat una constant en aquesta comuna, com a tota l’Àrea 2, i s’han pres diverses mesures respecte a això (vegeu 2a revisió del PLU de Saint-Jory, *Rapport de présentation*, p.60). En aquest sentit, es va constituir un pla de prevenció de riscos naturals a la zona (amb un decret del 6 de juny de 1951, la Garona entrava a formar part d’un pla de superfícies submergibles), que ha derivat en un pla de prevenció de riscos d’inundació (PPRI). Aquest pla preveu de garantir l’escolament de les aigües i preservar les superfícies de vessament durant les crescudes. També pretén limitar els futurs impactes de les inundacions, tant pel que fa a les poblacions afectades com al patrimoni construït. D’altra banda, a Saint-Jory i la seva zona d’influència, hi ha instal·lacions industrials que cal supervisar amb atenció per fer front als riscos d’incendi i d’explosió. Finalment, a Grenade trobem cinc ZNIEFF: la salzeda de Crespys, el braç mort de Larroque, la salzeda de Saint-Caprais Bagnols (Hers-Garona), la salzeda de Saint-Caprais (illa de Martignac) i la salzeda de Port Haut i de la Dupine.

---

¹³⁵ Vall mitjana de la Garona.

5.5 MIRANT CAP AL FUTUR: PROJECTES PER PRESERVAR ELS ESPAIS AGRARIS PERIURBANS. ÉS POSSIBLE LA PRÀCTICA D'UNA AGRICULTURA SOSTENIBLE A LES ZONES D'ESTUDI?

5.5.1 La Regió Metropolitana de Barcelona

En aquest àmbit, s'ha de distingir entre els projectes ja reglamentats jurídicament i els que no ho estan. El Parc Agrari del Baix Llobregat, per exemple, ja té el seu Pla especial aprovat, com l'espai rural de Gallecs, per al qual s'ha establert recentment un Pla director urbanístic. Pel que fa a l'espai agrícola de les Cinc Sènies-Mata-Valldeix (Maresme), també té el seu Pla especial per desenvolupar l'activitat agrícola de la zona. En darrer terme, la proposta de Parc Agrícola del Vallès seria l'única zona analitzada on no hi ha una base urbanística i jurídica legal actualment aprovada.

5.5.1.1 El delta del Llobregat (Àrea 1) i el projecte de Parc Agrari

Les zones agrícoles de l'entorn de Barcelona han de considerar-se dins del sistema d'espais oberts de l'Àrea Metropolitana, de manera que es revaloritzin¹³⁶ socialment pel reconeixement de les seves funcions ambientals¹³⁷. El projecte d'Anella Verda¹³⁸ pretén, en aquest sentit, permetre la connectivitat entre tots els espais naturals de l'àmbit barceloní, a través, també, dels espais agrícoles com a zones d'esponjament (ICC, 1995). Per al territori concret del Delta, és d'especial rellevància el projecte de Parc Agrari (vegeu mapa 6 de l'Annex): aquesta iniciativa, que com hem dit, inclou un polèmic Pla especial, ha de garantir l'estabilitat de l'espai agrari i, alhora, la realització de les funcions productives que en justifiquin la protecció. El Parc ha de ser, sobretot, un instrument que permeti a les explotacions del Delta mantenir la seva viabilitat econòmica.

---

¹³⁶ Montasell (1998) proposa un mètode de valoració mediambiental dels ecosistemes agraris que permeti, per exemple, temptejar el valor d'una finca davant d'una expropiació, valorant no només el sòl sinó també les infraestructures agràries que s'hi localitzen. El preu mitjà del sòl, emprat per a les expropiacions, seria, a la zona d'estudi, al voltant de 8,4 euros/m², equivalent a 84.337 euros l'ha. El valor de restitució de l'explotació agrària, és a dir, el que costaria retornar al seu estat inicial la fertilitat acumulada, el sistema de reg i les plantacions, si hi hagués hagut una expropiació, seria de 4,21 euros/m², equivalents a 42.168 euros per ha (es tractaria dels valors mitjans del preu d'expropiació). La construcció de canals i camins també tindria un preu específic. Segons Montasell (1998), el valor total de l'espai agrari del Delta i la Vall Baixa l'any 1997, pel sistema de restitució, era de 633,5 milions d'euros.

¹³⁷ Montasell (1998, p.100), tal com fa l'ICC (1995) (vegeu capítol segon del present estudi), proposa unes funcions característiques de l'espai agrari: l'econòmica o de producció de béns essencials, la mediambiental (capaç de ser receptor de residus) i una funció social en generar béns i serveis que són demanats per la societat (oci i usos recreatius-educacionals).

¹³⁸ Per a més informació sobre el projecte d'Anella Verda, vegeu el número 6 d'Àrea. *Revista de debats territorials*, del febrer de 1999, publicada per la Diputació de Barcelona.

Les funcions mediambientals¹³⁹ de l'espai agrícola del Delta són clares: actua com a pulmó de la conurbació barcelonina, esdevé corona protectora de les zones humides protegides, permet la recàrrega dels aqüífers i fa d'espai de transició cap al sistema de ribera del riu Llobregat. El problema, però, sorgeix quan la necessitat de protecció d'aquests espais parteix d'una iniciativa institucional, com veurem al capítol següent, emparant-se en la idea que les zones agrícoles són un bé comú que cal protegir. A la poca pagesia que encara es manté activa al Delta li sembla que els interessos col·lectius de la societat amb relació a la preservació d'aquests àmbits agraris periurbans no té en compte els seus interessos particulars. Els pagesos i les pageses, massa sovint, veuen que no se'ls escolta, que les decisions de l'administració van per un cantó i les seves necessitats per un altre. Fer de pagès actualment al delta del Llobregat és, pràcticament, anar a contracorrent per les adversitats que han d'afrontar: econòmiques, tècniques, a l'hora de distribuir la producció, per la intrusió dels habitants de la zona o d'activitats no agrícoles...

Com veurem, a la pagesia li costa creure en una iniciativa institucional com el Parc Agrari, que surt "de dalt", i que no acaba de resoldre les seves reclamacions, potser perquè tenen difícil solució. Tenen por que l'espai agrari es transformi en última instància en un equipament urbà més. Tampoc entenen les dinàmiques que articulen les seves terres en el conjunt metropolità com a zones d'alt valor ambiental vinculades en l'entramat d'espais naturals i agraris. Els pagesos volen fets i no paraules. Volen tenir la possibilitat, en darrer terme, de desfer-se de les seves terres a un preu convincent. I per això, per sectors bastant amplis de la pagesia, el Parc Agrari és una mesura d'última hora, una operació de cosmètica de les diferents institucions implicades per protegir un espai agrari extenuat i moribund. Els pagesos volen tenir el dret de guardar-se l'última carta. I si cal, vendre les propietats que els seus avantpassats han anat conquerint mica en mica.

Seguint amb el que anàvem dient, Cortina (1998) descriu les diferents tipologies de parcs agraris¹⁴⁰:

- Tipus "museu", testimoni d'una activitat agrària pràcticament desapareguda a la zona. Són de petites dimensions amb poques explotacions més o menys subvencionades. Seria el cas dels ecomuseus a França o Anglaterra.

---

¹³⁹ Montasell (1998) també proposa mètodes de valoració dels beneficis ambientals que l'espai agrari atorga a la societat, en funció dels criteris de sostenibilitat i a la internalització de les externalitats que proposa l'economia ambiental. Montasell (1998) valora els beneficis globals que aporta l'agroecosistema del Delta i la Vall Baixa en 71,61 milions d'euros.

¹⁴⁰ És rellevant, en aquest sentit, l'article d'Alberdi (2003) sobre els parcs rurals. Alberdi els analitza a partir de la seva condició d'instrument de vertebració dels sistemes urbans, cenyint-se al cas de Sant Sebastià, al País Basc. La realitat que ens mostra Alberdi, però, és força semblant a la que presentem en aquest treball, ja que podríem dir que la condició dels espais periurbans és pràcticament igual a tots els països desenvolupats, i les problemàtiques derivades de la implantació d'un parc agrari, molt similars, almenys en aquest cas.

- Parcs agraris temàtics per promocionar productes agrícoles, artesanals o una certa imatge del país. Poden ser més o menys extensos i orientats cap a les visites turístiques, de les quals reben ingressos.
- De protecció de l'activitat agrària i dels valors paisatgístics i naturals. Es plantegen com a conservació del que perviu o com a instrument d'intervenció per arreglar situacions més o menys degradades¹⁴¹. Cal distingir entre:
  - a) parcs agrícoles mitjans: superfícies no superiors a 5.000 ha, al voltant de ciutats mitjanes o grans, amb l'objectiu de preservar l'equilibri territorial a escala municipal o metropolitana (aquest seria el cas del Parc Agrícola de Mas Canals de Sabadell).
  - b) parcs agrícoles extensius: amb superfícies superiors a les 5.000 ha, actuen com a equilibradors del territori a escala regional, a la vegada que poden acollir al seu interior espais naturals protegits amb una normativa diferenciada.

Cadascun d'aquests models disposa d'una estructura, competències, recursos i normativa legal adequada per acomplir els seus objectius. A part del Parc Agrari del delta del Llobregat, segurament el més destacat a tot Catalunya, i del Parc Agrícola de Mas Canals (216,6 ha), que ja hem anomenat, al nostre país trobem també l'espai agrícola de les Cinc Sènies de Mataró, del qual parlem al subapartat 5.5.1.3, o el Parc Rural de la Torre Negra (280 ha) de Sant Cugat del Vallès. A l'estranger, destaquen el Parc Agrari de Milà¹⁴², que integra 61 municipis i ocupa 47.759 ha, i el Parc Agrari de Palerm¹⁴³, que ocupa unes 800 ha, entre d'altres. També cal remarcar, en aquest sentit, el projecte transfronterer d'Arc Llatí, que inclou la xarxa Àgora del Món Rural que té per objectiu el desenvolupament de l'activitat agrícola periurbana als països mediterranis¹⁴⁴. El Parc Agrari del delta del Llobregat pot arribar a ser un projecte primordial per assegurar la pervivència de l'agricultura de la regió. Un cop coneguda la situació de degradació de l'espai agrari, la riquesa natural de l'entorn, la proximitat dels grans mercats urbans i la tradicional importància del sector agrícola de la comarca, es pot considerar que la iniciativa té una raó de ser.

---

¹⁴¹ Cas dels aiguamolls de l'Empordà, en què l'activitat agrària entra en conflicte amb la conservació dels espais naturals (cal trobar fórmules d'integració de la pagesia en la gestió ambiental), i dels Parcs Naturals Regionals de França.

¹⁴² Sobre aquest Parc Agrari, vegeu la ponència d'Ignazio Bonacina, presentada a les Jornades europees d'agricultura periurbana celebrades els dies 12, 13 i 14 de maig de 2004 a Viladecans: "L'agricultura nell'area periurbana e metropolitana milanese. Strategia e interventi per la tutela e la valorizzazione".

¹⁴³ No sabem si continua funcionant actualment.

¹⁴⁴ Vegeu la ponència "L'apport du réseau Agora du Monde Rural de l'Arc Latin. Agriculture périurbaine méditerranéenne, 2° pilier de la PAC de 2007 à 2013 et propositions de réformes du réseau Agora du Monde rural de l'Arc Latin", presentada per Eric Adrien (2004) a les Jornades europees d'agricultura periurbana, celebrades els dies 12, 13 i 14 de maig de 2004 a Viladecans.

Sota el concepte de Parc Agrari s'amaga la idea d'una eina que serveixi per ordenar, potenciar i gestionar l'espai agrari del Delta i les activitats econòmiques que s'hi fan, així com els valors ambientals, socials i culturals de la zona i els seus habitants. L'ús de l'àmbit que ha de gestionar el Parc ha de ser eminentment agrícola, entès com una activitat econòmica dinàmica que es desenvolupa respectant l'entorn. El Parc pressuposa mesures per millorar la producció i comercialització dels productes hortícoles del Delta, i la implementació de tot un conjunt d'equipaments, com són: el condicionament de camins i desguassos, la constitució d'un servei de vigilància i seguretat davant dels robatoris, el subministrament d'aigua de reg i la creació d'àrees de serveis per al sector agrari (com la benzinera finançada pel Parc Agrari que la cooperativa de Sant Boi té en una nau a la zona agrícola o la nau de la cooperativa Eurohorta a Gavà, també finançada pel mateix projecte, encara que avui ja ha desaparegut). Es pretén, alhora, eradicar les instal·lacions alienes a l'activitat agrària i els horts il·legals. I elaborar un pla de recuperació de les zones degradades, amb la descontaminació dels sòls. A part de millorar la xarxa de camins, regulant-ne l'ús, i promoure les innovacions tecnològiques, es busca la promoció dels productes agraris locals. També és un objectiu prioritari minimitzar l'impacte de la fauna sobre l'agricultura i ordenar i regular l'ús social del territori. De moment, les institucions implicades en el projecte i les mesures compensatòries plantejades pel Conveni Delta afavoririen aquesta dinàmica. El problema, però, vindria per les dificultats d'aconseguir un acord consensuat amb tots els sectors de la pagesia del Delta i alguns ajuntaments de la zona.

La política amb relació al sòl és un dels eixos més problemàtics i polèmics, i un dels elements clau de la gestió del Parc. En aquest sentit, es plantegen diverses mesures: la creació de patrimoni públic de sòl a partir de les restes de parcel·les afectades per infraestructures viàries; intervenció al mercat del sòl a través del tempteig i reculada en operacions de compra-venda realitzades a la zona; compra de sòl a propietaris absentistes o pagesos que es retirin; imposició de taxes sobre els camps no cultivats, i possibilitat d'efectuar ordenacions parcel·làries. Molts pagesos i pageses es mostren en desacord amb aquests plantejaments que, segons creuen, els han de reduir la llibertat de moviments i els lliguen a l'ofici de pagès sense cap contrapartida econòmica clara. Tot i així, sembla que s'ha sospesat instaurar un sistema de compensacions per a la pràctica d'una agricultura en condicions desfavorables com és la del Delta, sobretot si s'afavoreixen pràctiques agràries sostenibles.

Cal dir, també, que la idea de Parc Agrari apareix com a planejament territorial. El Consell de Protecció de la Natura de la Generalitat de Catalunya, al seu dictamen sobre el Pla territorial general de Catalunya, quan es refereix a l'àmbit agrari, diu: "en les àrees de confrontació entre activitats divergents (expansió urbana, infraestructures, equipaments...), seria convenient introduir la figura del Parc Agrari". Per altra banda, el mateix Consell de Protecció de la Natura, al seu dictamen sobre el Pla director de coordinació del delta de l'Ebre, defineix el concepte de Parc Agrari com "l'espai obert i delimitat, el propòsit del qual és facilitar i garantir

la continuïtat de l'ús agrari, preservant-lo de la seva incorporació al procés urbà, impulsant programes específics que permetin desenvolupar el seu potencial econòmic, mediambiental i sociocultural, protegint el patrimoni natural del seu entorn" (Cortina, 1998, p.26). Es tracta, com diu Cortina, d'una normativa que s'adapta a diferents realitats amb un denominador comú, a través de la categoria de sistema d'espais lliures de sòl no urbanitzable d'especial protecció.

Tot i la postura desfavorable d'alguns sectors de la pagesia, la iniciativa del Parc Agrari recull una nova sensibilitat social que veu amb bons ulls la preservació dels espais agraris dels àmbits metropolitans. Aquestes àrees es constitueixen en territoris on es valora més la qualitat que la quantitat, i contribueixen, a través de la interconnexió entre el conjunt d'espais naturals i agraris, a fer regions sostenibles des dels punts de vista ambiental i socioeconòmic. La dicotomia camp-ciutat, finalment, es dilueix en la nova realitat metropolitana. L'activitat agrària no és valorada únicament des de criteris economicistes. També es tenen en compte els valors culturals i paisatgístics de l'espai agrari, com a patrimoni cultural viu, encara que això no agradi a molts pagesos. Precisament, un dels aspectes més polèmics del projecte de Parc Agrari, des del punt de vista de la pagesia, és potenciar l'espai agrari també com a espai d'oci i d'educació ambiental (de fet, alguns municipis del Delta, com el del Prat de Llobregat, estan incidint en aquestes funcions).

Pel que fa a l'adopció de criteris de sostenibilitat, hem de tenir present, també, el pensament de Jacobs (1991)¹⁴⁵. Aquest autor cita l'Informe Brundtland de la Comissió Mundial sobre Medi Ambient i Desenvolupament, de 1987, per definir de manera resumida què hem d'entendre per *desenvolupament sostenible*: "desarrollo que atiende a las necesidades del presente sin comprometer la capacidad de las generaciones futuras de atender a sus propias necesidades". En aquest sentit, podem concebre l'activitat agrària com un element positiu amb vista a mantenir la biodiversitat del Delta. Els marges i els límits de les explotacions, així com els canals de reg, constitueixen l'hàbitat d'un gran nombre d'espècies animals i vegetals, i contribueixen a connectar, com hem dit, diferents espais naturals que es constitueixen en un sistema únic Collserola-Llobregat-Garraf. De fet, l'extensa i ramificada xarxa de canals de reg funciona com a corredor biològic que permet la circulació de moltes espècies, sobretot entre les diferents zones humides. L'establiment de comunitats de bosc de ribera i matollars a les vores dels canals, propiciada per una millora generalitzada de la qualitat de les aigües, han atret espècies animals, sobretot peixos (angules i anguiles, entre d'altres) i amfibis, com expliquen

---

¹⁴⁵ *La economía verde; medio ambiente, desarrollo sostenible y la política del futuro*. Barcelona. Fuhem/Icaria. Economía Crítica. No aprofundirem, però, en aspectes relacionats amb l'Economia Ambiental, com la internalització de les externalitats negatives que provoca l'activitat humana, en termes monetaris, sobre el medi ambient. El que sí que hem de tenir en compte, de totes maneres, és el paper primordial que han de tenir les polítiques de conservació de l'agricultura en tota directriu de planejament urbanístic si volem que s'emmarqui dins dels criteris de sostenibilitat, per tal de tenir un territori equilibrat en els seus diversos usos (vegeu Jansen i Hetsen (1991) i Pfeffer i Lapping (1994)). D'altra banda, Selman (1993) es refereix a la necessitat de mantenir i millorar els paisatges agraris seguint aquests mateixos paràmetres.

els mateixos pagesos. D'aquesta manera, des de fa uns quants anys, s'ha invertit el procés de regressió d'una part de la fauna de la zona.

En la gestió dels canals, per contribuir a mantenir la biodiversitat de la zona, s'ha de fer front a la contaminació de les aigües, les plagues de mosquits i la fluctuació dels cabals fruit de l'ús agrícola (Breton, 1998). La pràctica dels estanyats¹⁴⁶, que consisteix a inundar els camps durant un determinat període de temps abans de plantar, a part de dessalar els sòls té un impacte positiu per a la biodiversitat (s'ha observat un ús d'aquests ambients per part de les aus migratòries, que els empen com a punts de recàrrega energètica). Aquesta pràctica té un efecte fungicida, desinfectant i insecticida sobre el sòl. Actuant com una zona humida, els camps estanyats atrauen espècies pròpies d'aquests ambients. També s'ha aconseguit minimitzar els impactes negatius de les inundacions, que provocaven la pèrdua de les collites, amb la canalització de les rieres que desemboquen directament al mar¹⁴⁷. El procés d'asfaltar bona part del territori dels municipis ha suposat que minvés la capacitat de la terra d'absorbir l'aigua de pluja. Les avingudes sobtades han estat importants, per la rapidesa amb que llisca l'aigua sobre l'asfalt, i han fet moltes destrosses les últimes dècades. La canalització de les rieres i la millora dels sistemes de desguàs han permès controlar aquests fenòmens, tot i que les sequeres que s'han registrat els últims anys haurien reduït el risc d'inundació (els desastres de la tardor de 2002, però, haurien invertit aquesta tendència). La inundació periòdica de camps, però, pot ajudar a recuperar espais agraris degradats.

La pràctica d'una agricultura sostenible al Delta¹⁴⁸ passa necessàriament per la resolució del problema de la contaminació. La pol·lució és provocada per les àrees urbanes, industrials i les vies de comunicació i, indubtablement, afecta la producció agrària, tot i que és la contaminació de les aigües la més preocupant (Breton, 1998). L'explotació excessiva de les aigües subterrànies per a la indústria, per al consum humà i per a l'agricultura, ha provocat problemes d'intrusió marina i salinització de l'aqüífer profund, repercutint en contra de l'activitat agrícola.

---

¹⁴⁶ En aquest sentit, vegeu la revista *Notícies del Parc Agrari del Baix Llobregat*, núm. 4, desembre de 1998, p.12-13. N'hem fet referència a l'apartat anterior i al capítol 3 d'aquest estudi.

¹⁴⁷ El resultat de les inundacions no sempre és negatiu. Breton (1998, p.58) es refereix als efectes positius que provoquen: es planteja que l'aigua que es canalitza fins al mar sigui utilitzada per inundar els camps, enriquint-los amb l'aportació de sediments i frenant el retrocés del Delta.

¹⁴⁸ Sobre els paràmetres psicosocials d'estudi del comportament de la pagesia amb relació a la conservació dels espais agrícoles i naturals, vegeu l'article de Beedell i Rehman (2000). Scott, Park i Cocklin (2000), d'altra banda, es refereixen en termes semblants a la sostenibilitat social sorgida de comunitats rurals que posen en pràctica activitats sostenibles, també des d'un punt de vista econòmic i ambiental. Aquests autors, però, posen en qüestió aquests termes tan usats actualment. De fet, opinen que un sistema social no pot ser sostenible sinó és, alhora, econòmicament i ambientalment viable. En aquest punt, també destaquen les reflexions sobre el desenvolupament rural esbossades per Murdoch (2000) i Buller (2000): el primer afirma la importància de l'estudi de les xarxes per entendre el món rural i reformular les velles tradicions analítiques, mentre el segon analitza l'impacte dels programes LEADER a França (sobre el cas espanyol, vegeu el treball d'Esparcia (2000)). Pel que fa a Bryant (1995), analitza el paper que tenen els actors locals en la transformació de l'espai als entorns periurbans, incidint, també, en el rol que adquireixen els agricultors: aquest autor, així doncs, es remet als conflictes relatius als usos del sòl que intentem descriure en aquest treball, a la lluita que ha de dur a terme el pagès per sobreviure amb l'activitat que realitza en àmbits de predomini urbà i industrial. Les aportacions de Gravsholt (2002) també són interessants ja que es refereixen a com influeixen les decisions dels agricultors en la configuració del paisatge. Gravsholt considera que no només hi ha motius productivistes en aquest tipus de decisions.

La greu contaminació que pateix el riu Llobregat i els seus afluents, tot i les depuradores, provoca que la qualitat de l'aigua que entra als canals de reg sigui molt baixa i acabi afectant, de retruc, les explotacions agràries. Cal dir, també, que en el mateix sistema de canals de reg hi ha abocaments de residus industrials descontrolats¹⁴⁹.

La millora de la qualitat de les aigües, així doncs, sembla indispensable, perquè com diu Breton (1998): “la mejora de la calidad del agua de los canales potenciará, indirectamente, la función de éstos como corredores biológicos y repercutirá, directamente, en la mejora de la calidad del agua destinada al riego, pero también del agua que recarga el acuífero (a menudo la misma) y que permite mantener las zonas de marismas y lagunas” (p.56). Destaca, a part del reg a través del canal de la Dreta a la zona de Sant Boi i el Prat, l'ús que es fa amb el sistema de corredores de les aigües residuals per al reg a Gavà i Viladecans, mitjançant un sistema de bombeig i una càmera de distribució a partir d'una depuradora d'aigües industrials i d'ús urbà. Aquest sistema fa un tractament biològic d'aquestes aigües amb digestors anaeròbics.

La preservació de l'espai agrari, objectiu fonamental del Parc del delta del Llobregat, passa per la presència de pagesos en el territori i la viabilitat econòmica de les seves explotacions. Per això també cal revaloritzar els trets paisatgístics de la zona i els valors culturals dels seus habitants, així com la funció territorial i ambiental de l'espai agrari. Una agricultura sostenible passa, sempre que sigui possible, per minimitzar els impactes negatius que representa la seva activitat per al territori i millorar la qualitat de la producció. En aquest sentit, els esforços destinats a potenciar la producció integrada¹⁵⁰, a través de les ADV¹⁵¹, o a impulsar l'agricultura biològica (de difícil implantació en un àmbit que sofreix tants impactes i problemes de pol·lució), sempre seran positius. Per això, cal informar bé la pagesia, sovint ignorant d'aquests criteris, de quines són les pràctiques ambientalment més positives. Sobretot, si van acompanyades de contrapartides econòmiques, com l'estalvi en l'ús de pesticides i una millora de la qualitat dels productes. L'entorn periurbà i la contaminació del sòl, l'aigua i l'aire no afavoreixen aquesta millora, fet que condiciona el futur de l'agricultura deltaica. De totes

---

¹⁴⁹ Breton (1998) fa una sèrie de propostes per millorar la qualitat de les aigües (p.56–58). Es refereix als filtres verds i als sistemes de llacunatge. També planteja la lluita contra la subsidència, proposant maneres de mantenir el flux de sediments a través dels canals, evitant el retrocés de la superfície del Delta. Al mateix temps, l'ús dels fangs reciclats de les depuradores podria ser vàlid per fertilitzar els camps.

¹⁵⁰ L'any 1997 sortien al mercat, envasats en caixes amb els distintius corresponents, els primers tomàquets de producció integrada amb Denominació Genèrica de qualitat segons la resolució de 18 de novembre de 1996 del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca de la Generalitat de Catalunya.

¹⁵¹ Associacions de Defensa Vegetal. Altres institucions amb un pes específic en l'activitat del sector agrícola a la comarca són: l'IRTA (Institut de Recerca Tecnològica Agroalimentària) i el SAEMA (Servei d'Assessorament de l'Empresa Agrària), que substitueix els antics Serveis d'Extensió Agrària (SEA), totes elles institucions vinculades al Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca de la Generalitat de Catalunya, que ha obert una Oficina Comarcal també en substitució del SEA. Alhora, destaca el Patronat de Promoció Agrícola del Baix Llobregat, organisme autònom del Consell Comarcal que té com a objectiu la dinamització econòmica del sector agrícola a la comarca, el desenvolupament de l'espai rural i la seva protecció ambiental. Aquesta última entitat s'encarrega de la gestió de la finca de Can Comas, propietat del Consell Comarcal, on s'hi duen a terme pràctiques d'experimentació agrícola (Montasell, 1998, p.84–85).

maneres, en l'àmbit del Parc Agrari s'ha desenvolupat el projecte Residu 0¹⁵², a partir del qual no s'ha usat pràcticament productes fitosanitaris en algunes explotacions, on tan sols hi haurien penetrat les toxines pròpies d'un entorn amb una petjada antròpica molt important (indústries, vies de comunicació, nuclis urbans...).

Breton (1998) afirma que els ajuntaments de la zona, excepte algunes excepcions, no tenen una visió global del territori. Cada municipi tindria els seus propis projectes per a l'espai agrari i no hi hauria hagut una voluntat conjunta de coordinar esforços en aquest àmbit. Com hem dit, massa sovint l'espai agrari és vist com una reserva de sòl per a altres usos en un futur. De totes maneres, l'Ajuntament del Prat, el municipi més afectat pel desenvolupament del Pla Delta, mostra una especial sensibilitat per la conservació dels espais naturals i agraris de la zona, i la consolidació d'aquestes zones a través de corredors biològics. A Sant Boi, l'ordenació de l'espai agrari també ha estat una prioritat i se segueixen normatives molt estrictes pel que fa a la seva protecció. A Viladecans, en canvi, es va donar prioritat a la ubicació d'una zona d'equipaments en un espai rural¹⁵³ que encara conserva una personalitat bastant forta i es va apostar perquè la tercera pista de l'aeroport quedés en el seu terme municipal, opció que va ser rebutjada. Cal dir que molts ajuntaments poden veure la creació del Parc Agrari com un fre al creixement urbanístic o a la implantació d'indústries, per exemple, i a la recaptació fiscal pertinent. Per això cal negociar l'àmbit del Parc. Per altra banda, el Consell Comarcal del Baix Llobregat, la Diputació de Barcelona¹⁵⁴ i la Unió de Pagesos, institucions integrants del Consorci del Parc Agrari (creat el 1998), mostrarien una actitud favorable a la preservació de l'espai agrari. També formarien part d'aquest Consorci, amb diferents graus d'implicació en el projecte de Parc Agrari, catorze ajuntaments de municipis del delta i la vall baixa del Llobregat¹⁵⁵, entre els quals hi ha els cinc municipis inclosos a l'Àrea 1. En concret, a la zona del Delta, es pot afirmar que pels municipis de Gavà i Viladecans el Parc Agrari no és un projecte interessant de cara a desenvolupar els seus termes. Els municipis de Sant Boi i del Prat, en canvi, estarien més compromesos en la potenciació dels valors agraris del territori que gestionen.

Les polítiques de les diferents administracions i institucions implicades en el desenvolupament de la zona són, sovint, contradictòries. És difícil potenciar la zona del Delta com a plataforma logística del sud d'Europa, com es proposen diverses institucions (entre les

---

¹⁵² Vegeu la revista *Notícies del Parc Agrari del Baix Llobregat*, núm. 11, maig 2004, p.8-9.

¹⁵³ Amb el gran projecte de parc, el Parc del Delta, a desenvolupar en 600 ha de superfície agrària, aquest espai esdevé àrea reservada pel PGM com a zona d'equipaments. Fa uns quants anys es va començar a desenvolupar en aquest municipi el Pla especial del Remolar i el paratge de les Filipines, que preveia la construcció d'una carretera, un passeig marítim i un camp de golf.

¹⁵⁴ Aquesta institució ha donat suport al desenvolupament d'auditories ambientals municipals a la zona, mitjançant les agendes 21 locals.

¹⁵⁵ Castelldefels, Cornellà del Llobregat, El Papiol, El Prat de Llobregat, Gavà, L'Hospitalet de Llobregat, Molins de Rei, Pallejà, Sant Boi de Llobregat, Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí, Sant Vicenç dels Horts, Santa Coloma de Cervelló i Viladecans. Hi ha alguns indicis, però, que apunten que els últims temps, els municipis de Pallejà i l'Hospitalet s'haurien desvinculat del Consorci.

quals, la Generalitat de Catalunya)¹⁵⁶, i mantenir, alhora, els espais naturals i agraris deltaics, així com les explotacions agràries que tradicionalment hi han subsistit. El conflicte entre els diferents sectors de la pagesia, les institucions i les administracions implicades, així doncs, és latent. Cal que hi hagi un debat viu entre els diversos àmbits implicats en els grans canvis que afecten i afectaran el delta del Llobregat, per arribar a un mínim consens social. Com veurem, però, els pagesos i pageses del Delta creuen que les institucions i administracions que tenen competències a la zona els ha oblidat o, directament, els ignora.

Per acabar, hem de remetre'ns als documents en els quals es descriu el projecte de Parc Agrari, com són la revista *Notícies del Parc Agrari del Baix Llobregat*¹⁵⁷, que informa periòdicament sobre els objectius i les noves actuacions sobre l'espai agrari, o el document *Pla de Gestió i Desenvolupament del Parc Agrari del Baix Llobregat*¹⁵⁸, que ha estat aprovat el mes de juny de l'any 2002 i que afegeix al text provisional que citem en aquest apartat els resultats d'unes enquestes on la pagesia mateixa feia una valoració del projecte de Parc. D'altra banda, el Pla especial del Parc Agrari ha estat aprovat definitivament el mes de setembre de l'any 2004 (vegeu el document *Pla Especial de Protecció i Millora del Parc Agrari del Baix Llobregat*, publicat pel Consorci Parc Agrari del Baix Llobregat), de manera que el projecte ja té la base legal adequada per desenvolupar-se, i es revaloritzarà així el territori qualificat com a agrícola al PGM. Aquests tres documents permeten assolir una visió de conjunt del procés d'implantació del projecte.

Al Pla de gestió i desenvolupament (PGD) s'expliquen quins van ser els antecedents que van provocar la consolidació del projecte de Parc Agrari per al Baix Llobregat. L'any 1994, el Patronat de Promoció Agrícola del Consell Comarcal del Baix Llobregat va elaborar un document sobre aquesta temàtica¹⁵⁹ per trobar solucions al problema de la degradació de l'espai agrari i les seves conseqüències sobre l'agricultura periurbana de la zona. La Unió de Pagesos ja fa anys que està lluitant en la mateixa línia, reivindicant els drets de la pagesia. El Pla estratègic del Baix Llobregat, com hem vist, en la seva segona fase d'elaboració a l'any 1995, també inclou aquesta preocupació en els seus objectius¹⁶⁰. El *Parc Agrari* és una figura i un model de gestió del territori innovador i està orientada a donar resposta a la problemàtica de cada cas concret, sense que hi hagi un model preestablert. A part dels exemples de dins i de fora del

---

¹⁵⁶ L'Agència Metropolitana Barcelona Regional hauria tingut una actitud similar a la de la Generalitat (Breton, 1998). Podem considerar que la postura de l'Administració Central també coincideix amb la del govern català.

¹⁵⁷ Núm. 1 a 13 (gener de 1998 a gener de 2005), editat pel Consorci del Parc Agrari del Baix Llobregat, a Sant Feliu de Llobregat. Aquesta publicació, a part de divulgar quines són les característiques de l'agricultura del Baix Llobregat, informa els interessats sobre les actuacions que es van duent a terme dintre del projecte.

¹⁵⁸ Setembre de 1998. Proposta (text provisional). Consorci Parc Agrari del Baix Llobregat. Sant Feliu de Llobregat. El mes de juliol de 2002 ha aparegut el text definitiu.

¹⁵⁹ *El futur de l'agricultura del delta i de la vall baixa del Llobregat en el marc del Pla d'infraestructures i medi ambient*.

¹⁶⁰ Bàsicament, els seus objectius serien "garantir l'estabilitat de les zones agrícoles i les seves condicions de viabilitat", manifestant que "els parcs agrícoles es presenten com un marc per al desenvolupament d'aquesta política, tot destacant la rellevància que es dona al projecte de Parc Agrari del Llobregat".

nostre país que hem exposat a les pàgines anteriors, al PGD es destaquen els parcs de l'Aubagne o Grenoble. Cal dir que el concepte de *parc* s'utilitza cada vegada més per identificar un espai de qualitat amb una gestió específica¹⁶¹, que no té res a veure amb la imatge tradicional del jardí públic.

A començaments de 1996, la Diputació de Barcelona va encarregar a la Unió de Pagesos la redacció d'un estudi sobre la *Implementació d'un Parc Agrari a la comarca del Baix Llobregat*, per establir el marc conceptual que definís l'abast i les característiques generals d'un parc agrari per a la vall baixa i el delta del Llobregat. I finalment, al llarg de l'any 1996, les futures entitats integrants del Consorci del Parc Agrari¹⁶² van emparar-se en una Programa Life de la Unió Europea, impulsat aquest mateix any, que tenia com a objectiu prioritari la redacció de projectes que comportessin la millora de les condicions ambientals de territoris costaners. L'espai agrari del Delta entrava perfectament dins d'aquesta categoria. El mes de desembre de 1996, la Unió Europea va comunicar oficialment l'acceptació del projecte amb un termini d'execució de dos anys, des del setembre de 1996 fins al setembre de 1998, amb un pressupost de 150 milions de pessetes. Calia redactar el projecte i iniciar una sèrie d'actuacions pilot de caràcter demostratiu. L'objectiu final havia de ser consolidar i desenvolupar l'espai agrari de la vall baixa i el delta del Llobregat, en concret, el que el PGM de 1976 va establir com a zones 24 (sòl rústic de valor agrícola protegit). S'encarrega la redacció del pla especial del parc i d'onze estudis d'àmbit sectorial sobre les diferents actuacions que cal dur a terme per potenciar l'activitat agrícola¹⁶³. Segons informació de *Notícies del Parc Agrari* (núm.7, juliol any 2000), la implementació del Projecte Life ha estat tot un èxit i ha animat les institucions implicades a continuar donant suport al projecte de Parc. El pressupost global del Parc per a l'any 2000 va ascendir a 215 milions de pessetes.

Un dels objectius bàsics del projecte és aconseguir unes explotacions viables en el context d'una agricultura sostenible integrada en el territori i en l'entorn natural, atorgant un ús social ordenat als espais agraris i naturals. Per potenciar els valors territorials i agroambientals de l'àmbit del parc es parteix d'un ens gestor (el Consorci), que ha de promoure el desenvolupament econòmic d'unes explotacions agràries sostenibles; del Pla especial, que com a figura urbanística, delimita l'àmbit del Parc Agrari, en regula els usos i en defineix les infraestructures generals; i del Pla de gestió i desenvolupament (PGD), que estableix les línies estratègiques, els objectius específics i les mesures d'actuació per als diferents àmbits de gestió

---

¹⁶¹ Podem trobar zones industrials anomenades parc tecnològic, parc d'activitats econòmiques o parc d'activitats empresarials, o grans superfícies comercials com a parcs comercials.

¹⁶² Com hem dit, el Consell Comarcal del Baix Llobregat, la Diputació de Barcelona i la Unió de Pagesos, a les quals posteriorment s'afegirien diversos ajuntaments de la zona.

¹⁶³ Aquests estudis són: seguretat rural; disciplina urbanística i vigilància mediambiental; gestió de la terra; desenvolupament de la ramaderia; gestió de l'aigua (aigües de reg i drenatges); reutilització de zones degradades; xarxa viària; reubicació d'activitats agropèrfèriques (els agropols); relació entre les zones naturals i agrícoles; millora de la comercialització del producte; i l'ús pedagògic i social dels parcs agraris i aplicacions de les innovacions tecnològiques en la millora de la producció.

de l'ens, en funció dels plantejaments generals. El PGD és un pla sectorial, pel fet que actua en un sector determinat (l'agrari), si bé amb un criteri d'integritat, de globalitat, considerant l'àmbit d'actuació un sistema agrari (agroecosistema). També és un pla estratègic, ja que es projecta un desenvolupament cap al futur, establint grans línies d'actuació que posteriorment es concreten en objectius específics i mesures. En definitiva, el PGD és un acord institucional entre els agents implicats en el Consorci del Parc Agrari per potenciar el projecte de Parc i preservar l'espai agrari del Baix Llobregat.

Al PGD es remarca que per tenir una agricultura viable cal que hi hagi pagesia treballant l'espai agrari. Ha ser una agricultura productiva i, alhora, respectuosa amb el medi ambient, amb uns sistemes de comercialització adequats. Al PGD (p.8) es diu que l'objectiu general del Parc Agrari ha de ser "consolidar i desenvolupar la base territorial i facilitar la continuïtat de l'activitat agrària, impulsant programes específics que permetin preservar els valors i desenvolupar les funcions de l'espai agrari en el marc d'una agricultura sostenible integrada en el territori i en harmonia amb el medi natural". Aquest objectiu general s'orienta cap a cinc línies estratègiques¹⁶⁴ (vegeu el llistat que presentem a la pàgina següent).

---

¹⁶⁴ Aquestes cinc línies estratègiques es desenvolupen en 17 objectius específics i 47 mesures concretes d'actuació que recullen, ordenades, les diferents propostes presentades en els estudis generals i sectorials fets prèviament. Cal dir, però, que al text definitiu de 2002, aquestes cinc línies estratègiques es desenvolupen en 15 objectius específics i 49 mesures concretes d'actuació.

LÍNIES ESTRATÈGIQUES	OBJECTIUS ESPECÍFICS
1. Assolir l'eficiència de les infraestructures i els serveis generals del territori agrari	1.1. Millorar l'eficiència de la xarxa de camins
	1.2. Millorar l'eficiència de la xarxa de drenatge
	1.3. Millorar la qualitat de les aigües de reg i l'eficiència de les xarxes de distribució
	1.4. Garantir la seguretat rural
2. Promoure sistemes de producció i comercialització que afavoreixin l'increment de les rendes generades per les explotacions agràries	2.1. Promoure la introducció de noves tècniques agrícoles, especialment d'aquelles més respectuoses amb el medi.
	2.2. Impulsar la professionalització de l'activitat ramadera per fer-la viable tot complint les normatives vigents
	2.3. Promoure la cooperació entre els pagesos per valorar les produccions i millorar les condicions d'accés al mercat de forma competitiva
3. Fomentar la implantació de serveis i la modernització de les explotacions agràries per millorar-ne la viabilitat	3.1. Impulsar la implantació i el desenvolupament de serveis a les empreses agràries que afavoreixin la incorporació de valor afegit als seus productes.
	3.2. Promoure una normativa de l'espai agrari que possibiliti el desenvolupament de les empreses agràries
	3.3. Fomentar la formació dels pagesos en les noves tècniques de producció, comercialització i gestió (<i>aquest objectiu desapareix al text definitiu del juliol de 2002</i>)
	3.4. Afavorir l'adequació de l'estructura i el dimensionat de les explotacions agràries als requisits que en permetin la viabilitat
4. Aconseguir un espai de qualitat integrat en el territori i amb harmonia amb el medi natural	4.1. Millorar les relacions entre les zones naturals i les àrees d'activitat agrícola atenuant els impactes de la fauna silvestre.
	4.2. Recuperar zones degradades i traslladar o eradicar les instal·lacions alienes al medi agrari.
	4.3. Vetllar per la disciplina urbanística i la vigilància mediambiental i fer un seguiment acurat de la qualitat ambiental del Parc Agrari
5. Consolidar i donar a conèixer el patrimoni natural i cultural del Parc Agrari sense interferències amb l'activitat agrària	5.1. Ordenar i condicionar els espais i accessos d'ús públic al Parc Agrari
	5.2. Difondre els valors productius, ecològics i culturals del Parc Agrari
	5.3. Desenvolupar programes pedagògics i divulgatius sobre l'espai i les activitats agràries (<i>aquest objectiu desapareix al text definitiu del juliol de 2002</i>)

Font: <http://www.pangea.org/cepa/trobades/parcagrari.html>.

D'entre els objectius concrets assolits o en curs de realització pel Parc Agrari, es poden destacar:

- Convenis amb els Ajuntaments de Gavà i Sant Boi de Llobregat per a la millora de camins.
- Obres de millora de la seguretat i vials en el sector agrícola del Pla.
- Aprovació del projecte d'obres de rehabilitació de la masia Can Comas.
- Convenis amb entitats agràries:
  - Cooperativa Agrícola Santboiana (ajudes per a l'emplaçament d'una nau i una benzina a la zona agrícola).
  - Cooperativa Eurohorta (ajudes per a la seva consolidació, amb al creació d'una Planta de Normalització de Productes Hortofructícoles). Aquesta cooperativa, però, ha desaparegut darrerament.
  - Cooperativa Agroparc
  - Cooperativa Agrícola de Santa Coloma
  - Associació de criadors de pollastre de la raça Prat
  - Associació de productors de tomàquet del Baix Llobregat
- Conveni amb EROSKI.
- Estudi de màrqueting del porro de Gavà i del tomàquet de producció integrada.
- Subvencions anuals a entitats agràries sense finalitat de lucre.
- Creació del logotip Producte fresc del Parc Agrari del Baix Llobregat
- Redacció del Pla de gestió i desenvolupament.
- Concurs per a l'adjudicació del servei de vigilància del Parc Agrari. Inici del seu funcionament a la zona del Parc Agrari.
- Seguiment qualitatiu de les aigües de reg
- Redacció del Pla especial
- Realització de l'itinerari pedagògic del Parc Agrari
- Publicació *Notícies del Parc Agrari*
- Experiència dels efectes agronòmics i el comportament de les aus en estanyats de llarga durada.
- Eliminació dels jacints d'aigua als canals de Gavà.
- Neteja d'abocaments incontrolats.
- Consolidació de l'Arborètum per tal de recuperar i treballar amb espècies d'arbres fruiters autòctones (a la masia de Can Comas). Inscripció de l'Arborètum en el registre de producció ecològica.

Font: <http://www.pangea.org/cepa/trobades/parcagrari.html> i *Notícies del Parc Agrari*.

En darrer terme, cal que ens remetem al Pla especial de protecció i millora del Parc Agrari, al qual ja ens referíem abans i que, com dèiem, ja ha estat aprovat definitivament.

Aquest Pla especial té l'objectiu de fixar, definitivament, amb una base jurídica, la zona del Parc Agrari. Es tracta de reforçar la qualificació urbanística de l'espai agrari per mantenir les terres agrícoles com a tals al llarg del temps. De fet, la necessitat de revaloritzar l'espai agrari és fonamental per consolidar el Parc Agrari, tenint en compte, com hem vist, que en la majoria de vegades al llarg dels últims cent anys, el planejament no n'ha tingut en compte la preservació i s'han considerat les terres agrícoles com una reserva de sòl per al desenvolupament industrial i urbanístic. Com es diu al número 5 de la revista *Notícies del Parc Agrari* (març 1999), es planteja l'execució del Pla especial en dues etapes per aturar el procés de degradació de l'entorn periurbà: “una orientada a delimitar i consolidar l'àmbit de sòl agrícola, i una segona dirigida a implementar progressivament el nou model estructural” (p.12). Des d'aquesta publicació, es considera que el planejament urbanístic que ha d'afectar l'entorn del Parc Agrari ha de tenir en compte: la identificació d'àrees homogènies agrícoles i el respecte a la diversitat paisatgística de l'àrea; racionalització de la xarxa de camins, distingint-ne els diferents usos; adequar el traçat de la xarxa viària local a les activitats del Parc... Amb relació als camins agrícoles, l'objectiu seria assegurar l'accés adequat a totes les finques, racionalitzant la xarxa, establint un sistema de camins coherent i jerarquitzat (caldrà evitar que determinades vies es puguin convertir en drecceres de circulació general a través del Parc Agrari). També seria convenient, entre altres mesures, adequar els camins d'aigua (xarxes de reg i drenatge) a les exigències d'una agricultura competitiva; alhora, caldrà controlar les activitats no agrícoles que es desenvolupen a l'espai agrari i interfereixen en la pràctica de l'agricultura, i, finalment, caldrà que la distribució de dotacions lúdiques i culturals fos ordenada, per tal que es poguessin establir sinergies positives amb l'activitat agrícola.

De totes maneres, el document *Pla especial de Protecció i Millora del Parc Agrari del Baix Llobregat*, aprovat el setembre de 2004, conté un conjunt d'informacions rellevants a les quals cal fer esment. Les dues finalitats del Pla especial, així doncs, serien:

- la de disposar d'una eina administrativa que permeti la gestió sostenible del territori de la vall baixa i el delta del riu Llobregat.
- la de consolidar l'espai agrari fent possible la viabilitat i millora de les rendes de les empreses agràries ubicades dins el marc territorial que delimita el pla, mitjançant l'assoliment de l'eficiència de les infraestructures, els serveis generals i l'impuls de sistemes de producció i comercialització.

Cal dir, però, que en el camí d'implantació del Pla especial del Parc Agrari no tot han estat flors i violes. A part de l'oposició ferma d'un grup de pagesos de la zona, va haver-hi dificultats d'encaix amb l'evolució de les propostes del Pla Delta o de les diverses iniciatives de planejament municipal tot just endegades. Fruit d'aquesta complexa conjuntura, l'encàrrec realitzat per a la redacció del Pla especial difícilment podia assolir mai la sincronització

necessària amb la resta d'iniciatives de la zona per procedir amb les degudes garanties a la seva tramitació. De totes maneres, partint del bagatge compartit amb les diferents institucions i administracions amb competències en el territori, es reformula la redacció del Pla especial en base a la informació recollida fins aquell moment. Els quatre anys transcorreguts durant el període d'elaboració d'aquest Pla han fet que, en un territori tan dinàmic com el Baix Llobregat, s'hagin concretat molts dels projectes que hi planaven i s'hagin produït diverses modificacions de planejament. Així doncs, el document del Pla especial parteix de diverses determinacions inicials:

- mantenir l'objectiu general i els específics del Parc Agrari exposats en el tràmit de l'Avanç de Pla.
- adequar la informació bàsica d'acord amb el divers grau de desenvolupament dels projectes de grans infraestructures, derivades en la seva major part del Pla Delta, facilitat pel Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya.
- actualitzar tota la informació de base, recollint principalment les modificacions de planejament subministrades pels ajuntaments i les voluntats expressades de modificació dels models urbans (Gavà, Pallejà, el Prat de Llobregat, Sant Boi de Llobregat, Santa Coloma de Cervelló, Sant Vicenç dels Horts i Viladecans), així com els canvis en els usos del sòl.
- adaptar el document del Pla especial a les prescripcions de la nova Llei d'Urbanisme.

Alhora, aquest document incorpora les dues prescripcions que es feren constar a l'acord d'aprovació inicial del Pla, adoptat pel Ple del Consell Comarcal del Baix Llobregat, amb data 15 de juliol de 2002. El Pla especial, així doncs, ha de ser un instrument vàlid per aturar el deteriorament de les infraestructures i els serveis generals del territori agrari, i per contribuir, d'aquesta manera, que les empreses agràries siguin més viables. Com ja hem dit, la desestructuració territorial ve donada per la partició de finques, la modificació constant de la xarxa de camins i regs (fruit de la irrupció constant de noves vies de comunicació), la dimensió massa reduïda de les explotacions i la poca disponibilitat de terres per arrendar. Alhora, la pressió constant que exerceix el mercat sobre el valor del sòl, en alguns casos provocada per les pròpies administracions (amb compres de sòl a preus superiors als del mercat habitual o creant expectatives més o menys llunyanes de reclassificació del sòl), representa sovint una greu amenaça a la continuïtat de l'activitat agrària. D'altra banda, el deteriorament ambiental de l'espai agrari també és evident, fet que comporta la disminució de la qualitat de l'aigua, la reducció de la riquesa dels sistemes naturals, i la degradació i desestructuració general del

paisatge¹⁶⁵. El Parc Agrari, a més, ha de vetllar per la protecció del patrimoni cultural de la zona.

Els elements de l'espai agrari que s'han vist més afectats per la irrupció d'usos periurbans no agrícoles que han desestructurat el territori, han estat les xarxes de reg, drenatge i camins, ja que s'han vist tallades, desviades i desorganitzades, la qual cosa ha comportat, en darrer terme, la seva manca de funcionalitat, i un fort impacte negatiu en les activitats agràries. Per això caldrà ubicar aquestes activitats periurbanes de servitud (vegeu capítol teòric) fora de l'espai agrari. De totes maneres, el document del Pla especial també fa referència als valors positius que amaga aquest territori: la seva consolidació ve reforçada pel bagatge professional del sector, amb més de dos-cents anys de tradició agrícola de regadiu, que ha fet possible una àmplia xarxa de camins i de reg, una important estructura de cooperatives agràries i unes explotacions que han sabut aprofitar un sòl d'alta qualitat com és el deltaic. A més, com ja hem dit, cal afegir la renda de situació, provinent del fet de tenir un mercat consumidor proper tan destacable com el de la regió metropolitana, que en un gran nombre coneix i valora les produccions en fresc del Baix Llobregat.

Coneguda una problemàtica que ja hem analitzat a bastament en aquest treball, cal tenir present que l'objectiu del Pla especial és “mantenir el major àmbit possible de sòl agrícola, atribuint-li un model estructural propi”. Així doncs, el Parc Agrari preserva un patrimoni agrari i natural on convergeixen tres tipus d'interessos: l'interès productiu de l'activitat econòmica, l'interès ecològic i ambiental dels sistemes naturals que conté i l'interès social del manteniment d'un paisatge agrari i de les activitats educatives i recreatives que el parc pot acollir. El Pla especial vetllarà per a que conflueixin aquests interessos, i per això, els seus objectius específics seran:

- en l'àmbit productiu i econòmic, estructurar l'espai agrari per garantir les condicions necessàries per a una producció agrícola competitiva i de qualitat.
- en l'àmbit ecològic, garantir la pervivència del sistema d'espais naturals i preservar la seva riquesa biològica, en un entorn paisatgístic de qualitat.
- en l'àmbit social, preservar el patrimoni cultural i paisatgístic i estructurar l'espai agrari per tal de facilitar l'ús social ordenat, en la mesura que sigui compatible, com espai per al lleure i l'educació ambiental.

L'assoliment d'aquests objectius es planteja per mitjà del desenvolupament de les cinc

---

¹⁶⁵ Vegeu l'article de Nogué (2003) referent a la pèrdua de qualitat dels paisatges a Catalunya. Aquest autor afirma que el nostre país cada vegada és més lleig i denuncia el caos en la gestió dels paisatges, a diferència de països com França, que han sabut conservar-los i millorar-los. Nogué considera les unitats paisatgístiques com un bé cultural que cal preservar, “una peça fonamental de tota identitat territorial” (p.43), diu, i reclama la creació d'una consciència paisatgística similar a la consciència ecològica.

línies estratègiques que recull el Pla de gestió i desenvolupament del Parc Agrari i que hem anomenat abans. D'altra banda, cal dir que el *Pla especial de protecció i millora del Parc Agrari del Baix Llobregat* té el caràcter i la naturalesa jurídica d'un **pla especial urbanístic** (vegeu document del Pla especial, p.11-14). Aquest pla ha de mantenir la classificació en clau 24¹⁶⁶ dels sòls no urbanitzables del delta i la vall baixa del Llobregat, que són considerats *Rústic protegit de valor agrícola*, com ja hem dit, i que consoliden allò establert pel Pla general metropolità (PGM) de 1976, tot i que hi introdueixen algunes modificacions destacables. De fet, el Pla especial vol dotar el Parc Agrari d'una normativa complementària a la que estableixen les normes urbanístiques del PGM per al règim de sòl no urbanitzable qualificat de sòl rústic. Una normativa que consideri, aclareixi i reguli en detall tots aquells aspectes rellevants per al correcte desenvolupament de l'activitat agrària i que la normativa urbanística metropolitana no va abordar o ho va fer de manera especial. Per tal de precisar en un futur les diferents facetes del projecte de Parc que actualment no es poden desenvolupar en tota la seva extensió, el Pla especial introdueix els **Plans rectors de desenvolupament** (PRD), que constituïran els projectes d'ordenació temàtics —amb la determinació de mesures de caràcter urbanístic, productiu, ambiental i paisatgístic—, el conjunt dels quals acabarà definint l'ordenació completa del Parc Agrari. Aquests Plans rectors de desenvolupament que es proposen són: Pla rector de millora de producció agrària, Pla rector de gestió dels recursos hídrics, Pla rector d'ordenació de l'estructura viària, Pla rector d'ordenació dels usos rururbans, Pla rector d'ambientalització i qualitat paisatgística (que es coordinarà amb la resta de plans) i Pla rector d'ordenació de l'ús social.

En definitiva, el Pla especial delimita els sòls agrícoles a protegir en aquest espai periurbà: es va optar per una delimitació en la qual prevalgués la claredat geogràfica dels límits, sempre que fos possible, mantenint la compacitat i continuïtat del territori, com a criteris bàsics sobre els quals definir un projecte coherent, i sempre que les tramitacions urbanístiques d'última hora dels municipis implicats ho permetessin —es van retallar 400 ha de Parc en tot el procés de redacció del Pla especial—. Així doncs, l'àmbit del Pla especial de protecció i millora del Parc Agrari inclou un total de 3.332 ha, que es divideixen en dos subàmbits de 3.175 i 157 ha. De la mateixa manera, l'àmbit del Parc Agrari té una superfície de 2.938 ha, dividides en dues subzones de 2.791 i 147 ha (vegeu taula següent, amb les superfícies destinades a cada municipi).

---

¹⁶⁶ Clau 24 (*Rústic protegit de valor agrícola*), 24a (*sòl rústic de valor agrícola amb servituds aeronàutiques*) i clau 6 (*sistema de parcs i jardins urbans*) del Pla general metropolità (PGM), així com el sistema hidrològic del riu Llobregat.

Taula 5.5.1.1 SUPERFÍCIES DEL PLA ESPECIAL I DEL PARC AGRARI

Municipis	Superfície Pla especial (ha)	Superfície Parc Agrari (ha)
Castelldefels	7,5	6,9
Cornellà de Llobregat	33,2	28,4
El Papiol	66,9	46,5
El Prat de Llobregat	319,9	294,0
Gavà	508,4	466,0
Molins de Rei	141,4	124,9
Pallejà	42,2	32,8
Sant Boi de Llobregat	871,3	792,7
Sant Feliu de Llobregat	197,2	148,5
Sant Joan Despí	220,4	168,7
Sant Vicenç dels Horts	154,8	118,8
Santa Coloma de Cervelló	189,3	163,0
Viladecans	579,5	546,8
TOTAL	3.332,0	2.938,0

Font: *Pla Especial de Protecció i Millora del Parc Agrari del Baix Llobregat*, CONSORCI DEL PARC AGRARI DEL BAIX LLOBREGAT, 2004.

El document del Pla especial¹⁶⁷, a part de delimitar els espais a protegir i desenvolupar a cada municipi (p.23-25), també estableix el conjunt d'usos admesos dins del Parc Agrari (p.26), que són quasi exclusivament els agrícoles i ramaders. La resta d'usos es consideren rururbans, és a dir, que no responen estrictament a una estructura productiva agrícola i que comporten un grau d'artificialització més o menys elevat, però que s'ubiquen a l'espai rural. Cal destacar, en aquest sentit, les referències que fa el document del Pla especial a les activitats para-agrícoles, a la ubicació de construccions pròpies de l'activitat agrària (vegeu les Ordenances del Parc Agrari, que estableixen les tipologies d'edificacions permeses, colors, cobertes, tancaments, paviments, senyalització i mobiliari), als paràmetres que han de seguir les noves infraestructures i a les directrius d'emplaçament de les servituds hidràuliques i aeronàutiques que afecten el Parc Agrari. La reorganització del territori, davant l'allau de noves infraestructures que implementarà el Pla Delta, ha de conduir a aconseguir parcel·les funcionals, mentre que les activitats subsidiàries de l'agricultura (magatzems, frigorífics, parcs de maquinària agrícola, central d'envasos, bàscules, etc.) així com entitats i empreses de comercialització o agroalimentàries, s'ubicaran en nuclis o agropols situats convenientment en sòl agrícola poc viable (sòls contaminats, espais residuals, terrenys improductius...). Per assolir aquests objectius, el mecanisme bàsic serà la reparcel·lació agrícola, i s'afavoriran iniciatives d'adequació de

¹⁶⁷ Vegeu la normativa inclosa en aquest document per assolir una visió més detallada de la complexitat del projecte i les disposicions legals establertes. En línies generals, podem dir que el Pla especial ha estat redactat d'acord i en coherència amb la legislació territorial, urbanística i sectorial vigent a Catalunya.

l'estructura i dimensionat de les explotacions agrícoles als requisits que en permetin la viabilitat, així com la implantació de noves tecnologies per millorar-ne l'eficiència. Com hem dit, a més, es potenciaran les pràctiques agrícoles sostenibles, és a dir, que no perjudiquin el medi ambient, com les produccions integrada i ecològica (recordem que s'ha creat el logotip de Producte fresc del Parc Agrari, que aprofita l'incentiu positiu de la proximitat als mercats de la regió de Barcelona).

En darrer terme, cal fer esment, també, de l'existència d'un Consell Agrari del Parc Agrari del Baix Llobregat, en la qual els pagesos de tot l'àmbit tenen veu i vot encara que les seves resolucions no són vinculants (vegeu Annex). En aquest sentit, caldrà veure fins a quin punt aquest organisme és representatiu de la voluntat de la pagesia de l'àmbit d'estudi i si s'hi veuen plasmades les seves inquietuds. Es tracta d'un òrgan consultiu on s'integren els sectors socials, professionals, econòmics i entitats privades del sector agrari que persegueixen finalitats d'interès general que coincideixen amb les pròpies del Consorci i que, entre d'altres, té les funcions d'informació, consulta i assessorament. En concret, aquestes funcions són (vegeu la revista *Notícies del Parc Agrari del Baix Llobregat*, núm. 10, gener 2004, p.24):

- rebre informació de les activitats que desenvolupa el Parc Agrari.
- expressar la seva opinió i assessorar respecte als assumptes que la Comissió Executiva o el Ple del Consorci de Parc Agrari els plantegi, en especial pel que fa referència als programes d'actuació i inversions del Consorci.
- trametre suggeriments a la Comissió Executiva o al Ple del Consorci del Parc dels assumptes relatius a la gestió del Parc.
- totes aquelles tasques relacionades amb les funcions assenyalades en els apartats anteriors.

D'altra banda, en conclusió, cal dir que s'ha començat a parlar del territori i del projecte de Parc Agrari com a 24@ en clara referència al planejament urbanístic vigent, és a dir, com un espai de qualitat on s'hi desenvolupa una activitat econòmica agrària de futur en el marc de la societat de la informació i les noves tecnologies, també aplicades a l'agricultura.

5.5.1.2 L'espai rural de Gallecs (Vallès Oriental)

L'obra de Gordi (2003)¹⁶⁸ ens ha servit d'aproximació a la problemàtica que presenta aquest espai. Gallecs és un projecte urbanístic que va ser aturat gràcies a l'arribada de la democràcia a les institucions i a la pressió popular, que conjuntament van frenar el procés d'urbanització d'una nova ciutat, que ja s'havia iniciat amb l'expropiació de 1.472 ha d'un

---

¹⁶⁸ *Gallecs. Més de trenta anys de propostes i accions* (editorial Mediterrània). Destaca també l'obra de Riera (2003), *Els paisatges de Gallecs*, un bon document introductor per conèixer les característiques d'aquest paratge, i l'anàlisi de Llop (2003).

fragment de la plana vallesana, distribuïdes en set termes municipals. Aquesta porció del territori vallesà ha passat per diverses mans. Un cop acabada l'expropiació, als anys setanta, va entrar a formar part del patrimoni públic, primer del Instituto Nacional de la Vivienda, després del INUR (Instituto Nacional de Urbanismo), encara que gestionat per l'empresa Santa Maria de Gallecs S.A., i, finalment, amb el traspàs de competències urbanístiques al nou Govern de la Generalitat de Catalunya va entrar a formar part del patrimoni de l'Institut Català del Sòl (INCASOL). Al llarg de les dècades dels vuitanta i noranta es van desenvolupar urbanísticament 671,3 ha a partir d'acords bilaterals entre l'INCASOL i els respectius ajuntaments. Actualment resten unes 800,4 ha sense urbanitzar¹⁶⁹, una important part de les quals encara són representatives d'un paisatge rural amb un alt grau de qualitat ambiental. És un valor que cal protegir dins la Regió Metropolitana de Barcelona.

El Gallecs actual és fruit d'una paradoxa. Gràcies a un procés d'expropiació, l'ajuntament franquista de Mollet del Vallès va aprovar inicialment el 17 de març de 1966 (i, definitivament, la Comissió d'Urbanisme de Barcelona, el 9 d'octubre de 1967), un Plan Parcial de Ordenación del Sector de Gallecs, que preveia urbanitzar 207.655 m² per a usos residencials¹⁷⁰. Una altra de les peculiaritats d'aquest espai és que, malgrat que és un paradigma de lluita per la protecció de valors paisatgístics (que inclou l'ocupació de masies), és encara un sòl qualificat com a urbanitzable no programat, fet que segons la nova Llei d'urbanisme de Catalunya representa que tot el seu sòl és simplement urbanitzable.

Tot i que la història de l'emplaçament de Gallecs té més de mil anys (vegeu Gordi, 2003), des d'un punt de vista urbanístic Gallecs neix el 1970 quan es delimita una Actuació Urbanística Urgent (ACTUR), encara que aquesta delimitació no es correspon ni amb la geografia ni amb la història del lloc, perquè inclou tres conques hidrogràfiques i territoris de diverses parròquies, amb dinàmiques diferenciades (Gordi es refereix únicament, quan parla d'aquest paratge, al tronc central de la vall de la riera de Gallecs). El Consorci de l'Espai Rural de Gallecs (CERG) va néixer l'octubre de 2000 i està format pels ajuntaments de Mollet del Vallès (455,4 ha) i Parets del Vallès (70,1 ha). Va comptar amb la col·laboració econòmica i tècnica de l'Àrea d'Espais Naturals de la Diputació de Barcelona, ja que l'espai de Gallecs s'integra plenament en l'estratègia de l'Anella Verda que impulsa aquesta institució. Així doncs, es pot dir que la voluntat política de crear un consorci ha estat cabdal per a la preservació d'aquest espai rural, després de més de trenta anys de conflicte.

Els principals objectius i finalitats d'aquest organisme van encaminats a garantir la preservació i la millora dels valors productius, ecològics, paisatgístics i culturals de Gallecs, així com impulsar les funcions econòmiques, mediambientals i socials d'aquest espai. Les principals

---

¹⁶⁹ 425 ha a Mollet, 177 ha de Santa Perpètua de Mogoda, 48 ha de Palau-solità i Plegamans, 40 ha de Montcada, 53 ha de Lliçà d'Avall i 74 ha de Parets.

¹⁷⁰ El febrer de 1967 es va presentar una "Propuesta de ordenación de polígono industrial de Gallecs", la qual va desestimar la Comissió d'Urbanisme de Barcelona.

línies d'actuació del CERG, en aquest sentit, serien: millora dels ecosistemes naturals (sobretot dels espais forestals i fluvials), que implica, també, la millora del patrimoni arquitectònic i de l'activitat agrària; l'educació ambiental i la gestió de l'ús públic (paisatge, lleure, respecte a l'entorn, mesures per protegir i habilitar l'espai agrari, etc.). L'estiu de 2002 un projecte del CERG va ser acceptat dins d'un programa europeu LIFE-Medi Ambient per desenvolupar activitats de promoció del territori de Gallecs com a connector biològic. Aquest programa LIFE s'articula en cinc programes: restauració del connector biològic, gestió agrícola sostenible, gestió forestal sostenible, fonts d'energia alternativa i divulgació de la gestió del connector biològic (educació ambiental). Els elements més destacables del projecte són la construcció d'un aiguamoll de regulació d'avingudes, el GR 97-3, el foment de l'agricultura ecològica i l'estalvi d'aigua per a reg, l'aplicació del codi de bones pràctiques agronòmiques, la gestió forestal tant pel que fa a la prevenció dels incendis forestals com a l'ús públic i el lleure en el medi natural, la construcció d'un molí de vent per a reg agrícola i demostratiu d'energia eòlica en el medi rural, l'edició de publicacions periòdiques, un sistema d'informació geogràfica i la construcció d'un punt d'informació per al ciutadà en aquest entorn¹⁷¹.

L'activitat agrària s'ha mantingut a la zona, segons Gordi, gràcies a la tenacitat dels agricultors i a l'atorgament el 1984 de llicències agràries a precari per part de l'ajuntament de Mollet del Vallès i de l'INCASOL. El pas dels anys, però, i el manteniment de la incertesa sobre el futur de les terres ha anat generant una simplificació dels conreus, els quals han anat tendint cap a un predomini dels cereals. La principal tasca del CERG ha estat, en primer lloc, planificar el futur de l'agricultura amb la redacció d'un Pla de gestió sostenible agrícola, amb el qual es pretén posar les bases per al desenvolupament d'una agricultura sostenible (conservació dels recursos naturals i protecció del medi ambient, viabilitat econòmica i equitat social) i la potenciació de la producció local, entre moltes d'altres mesures de tipus agroambiental. Es plantegen diferents propostes de models de gestió agrícola: la rotació de conreus extensius, la rotació de conreus alternatius (mongeta de ganxet i patata), la rotació per a la prevenció d'incendis, el conreu de petits fruits, la rotació d'horta i les plantes aromàtiques i medicinals. A grans trets, podem dir que l'agricultura que s'ha anat fent a Gallecs al llarg del segle XX ha estat de secà, amb un pes molt rellevant de la vinya fins ben entrats els anys seixanta. L'economia de les masies de Gallecs, d'altra banda, estava molt diversificada (per a més informació sobre l'activitat agrària al llarg del segle passat a la zona, vegeu Gordi, 2003, p.53–60). Però amb l'expropiació l'economia rural de Gallecs es veurà del tot trasbalsada i a partir de

---

¹⁷¹ Vegeu, en aquest sentit, la ponència "L'ús del sòl i gestió mediambiental del territori de Gallecs com a connector biològic estable d'espai periurbà de l'Àrea Metropolitana de Barcelona", de Ricard Estrada (2004), presentada a les Jornades europees d'agricultura periurbana (Viladecans, 12, 13 i 14 de maig de 2004). De fet, cal remarcar que la vocació d'expansió del model de gestió i el treball en xarxa, ha propiciat que l'espai rural de Gallecs sigui membre de la Federació Europea d'Espais Naturals i Rurals Metropolitans i Periurbans, FEDENATUR i d'EUROSITE, així com de la Xarxa de Custòdia del Territori. Aquestes entitats permeten teixir un complex entramat de complicitats molt adequades per potenciar les activitats agrícoles periurbanes a Europa.

1970 aquest escenari canviarà radicalment: molts propietaris marxaran del lloc i les activitats agrícoles i ramaderes passaran a ser de subsistència.

Així doncs, tornant als inicis, cal tenir present que a la zona de Gallecs el Ministerio de la Vivienda plantejava, a través d'un Decret llei d'Actuacions Urbanístiques (ACTUR) —aprovat el 27 de juny de 1970—, amb l'expropiació de terrenys, la creació d'una futura ciutat que havia d'arribar als 250.000 habitants. Els motius que esmentava el Decret eren fer front a la forta demanda de vivendes socials que hi havia a les grans concentracions urbanes, sobretot a Madrid i Barcelona, i a la necessitat de tenir sòl urbanitzable a preus raonables. Va haver-hi diversos estudis d'arquitectes i urbanistes destacats (Gordi, 2003, p.65–93) que criticaven el projecte, però a partir del juny de 1980 (Reial decret 1503/1980), la Generalitat de Catalunya rep totes les competències sobre política urbanística, així com el traspàs de la propietat de l'ACTUR de Santa Maria de Gallecs de l'INUR a l'INCASOL, i, per tant, aquest serà el nou interlocutor que des del seu inici té clar que aquest sòl li permetrà crear nou sòl industrial a la plana al·luvial de la riera de Caldes i desenvolupar per a sòl residencial els territoris propers als nuclis urbans existents. En conseqüència, la Generalitat, malgrat enterrar el projecte de macrociutat per a Gallecs, anirà desenvolupant a partir d'acords bilaterals amb els ajuntaments i dels consegüents plans parcials, sectors importants de l'ACTUR. Per tant, Gallecs es converteix en una reserva de sòl, una solució congelada apta per resoldre un gran nombre de problemes diferents.

Tot i així, a la tardor de 2002, l'INCASOL fa una proposta per a aquest espai per mitjà del Departament de Política Territorial i Obres públiques. Concretament, es pretén conservar, dins del sistema Mollet-Granollers, el 90% del territori de Gallecs, a canvi d'acabar de desenvolupar el 10% en quatre àmbits situats en els termes municipals de Palau-solità i Plegamans, Santa Perpètua de Mogoda, Mollet del Vallès i Parets del Vallès. Pel que fa als usos agrícoles, el pas dels anys i la manca de desenvolupament urbanístic de la totalitat de l'ACTUR de Santa Maria de Gallecs va generar que aquest espai estigués subjecte a tot tipus d'actuacions (ocupacions de masies, creació d'horts familiars, abocaments de runes...). Afortunadament, la major part de les terres van continuar conreades, en gran part, pels antics propietaris, els quals vivien, com és natural, amb una gran incertesa sobre el seu futur. Quan va arribar la democràcia, les institucions van captar aquesta inquietud. De fet, en primer lloc, el Parlament de Catalunya va aprovar una Proposició no de llei que instava el Consell Executiu de la Generalitat de Catalunya a elaborar una normativa en el termini d'un any que permetés la utilització agrícola transitòria dels sòls expropiats a Gallecs. D'acord amb aquesta proposició es va dictar el Decret 475/1982, que regulava l'ús agrícola amb caràcter transitori dels terrenys expropiats per l'ACTUR Santa Maria de Gallecs. Aquesta normativa no confereix als titulars de les llicències agràries cap mena de dret de futur ja que la seva extinció no donarà lloc a cap tipus d'indemnització i aquesta es pot produir a petició de l'INCASOL en qualsevol moment,

simplement tenint present que haurà d'avisar amb sis mesos d'antelació. D'altra banda, però, també cal tenir present que als titulars de les llicències no se'ls exigeix cap tipus de cànon per a la utilització dels terrenys. El procés, així doncs, va ésser el següent: calia fer una petició a l'Ajuntament, que es remetia a l'INCASOL, que l'informava, i posteriorment la Comissió d'Urbanisme de Barcelona en resolvia l'atorgament. Prenent com a exemple Mollet del Vallès, el 9 de novembre de 1983 la Comissió d'Urbanisme de Barcelona va atorgar 77 llicències agràries per al terme de Mollet del Vallès, que havien estat informades favorablement per l'Ajuntament i l'INCASOL i, finalment, l'Ajuntament de Mollet del Vallès en la sessió de 2 de gener de 1984 de la Comissió municipal permanent va atorgar les 77 llicències (l'INCASOL, de totes maneres, no ha influït els posseïdors de les llicències agràries per dur a terme cap pla de gestió, encara que sí que ha fet actuacions de caire ambiental a la zona). També cal tenir en compte les actuacions del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca (DARP) i del Departament de Medi Ambient (DMA) amb vista a la preservació dels recursos paisatgístics i dels ecosistemes naturals i agrícoles de Gallecs, com a elements patrimonials únics de la Regió Metropolitana. Aquests objectius queden vinculats a la voluntat de convertir Gallecs en un espai de lleure compatible amb les funcions agroambientals del territori. L'antic govern de la Generalitat, tot i així, com argumenta Gordi, volia mantenir aquest espai encara en la indefinició dels seus usos i en el sentit global del seu planejament. En definitiva, Gallecs és objecte de matèria parlamentària per la confluència d'una sèrie d'elements que condicionen a la vegada positivament i negativament l'actuació o la protecció sobre els espais periurbans amb valors naturals.

A l'any 2000, de totes maneres, sembla que hi ha hagut un punt d'inflexió amb una proposta de planejament global que podia iniciar la solució sobre el futur d'aquest espai natural vallesà. Es tracta d'una Proposició no de llei sobre l'establiment d'un plantejament global per a l'ocupació dels terrenys de Gallecs d'acord amb els ajuntaments dels municipis corresponents i que acaba amb la Resolució 501/VI del Parlament de Catalunya, sobre la protecció del paratge de Gallecs i el traçat de la denominada via interpolat entre Molins (Baix Llobregat) i Montmeló (Vallès Oriental). Aquesta resolució proposa la redacció d'un projecte d'ordenació urbanística i ambiental per a Gallecs des d'un punt de vista global i en col·laboració amb els ajuntaments. Bàsicament, aquesta iniciativa es fonamenta en la protecció del 90% del paratge natural de Gallecs, promou la signatura de convenis entre la Generalitat i els ajuntaments de la zona per executar projectes de treball relatius a aquests espais periurbans amb valors naturals i impulsar la redacció amb els ajuntaments d'un Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge, previst a la Llei 12/85, d'espais naturals; i finalment valorar altres traçats de la via interpolat al seu pas pel Vallès Oriental. Els diferents grups polítics, en el seu moment, mantenien postures divergents i això ha condicionat la resolució final del conflicte. Finalment, amb l'entrada dels socialistes al govern de la Generalitat, sembla que s'imposa una visió global molt més clara,

sense actuacions urbanístiques no relacionades amb intervencions destinades a preservar aquest espai agrari i natural, on tot passa com a primer punt per la declaració de Gallecs com a sòl no urbanitzable i amb les proteccions especials adequades, com alguns dels plans especials de protecció aprovats per ajuntaments de la zona que han estat part del contenciós. Així doncs, en definitiva, és en aquest sentit que es va redactar el Pla especial de protecció de l'àrea de Gallecs, com a acció més decidida des que es va iniciar el conflicte, per tal "de conservar i millorar els seus especials valors ecològics, agrícoles, paisatgístics i arquitectònics comptabilitzant-los amb el lleure, l'educació i la investigació científica" (Gordi, 2003, p.121). Per acabar, en aquest punt cal remetre's de nou a les reflexions de Gordi. Segons aquest autor, el Pla territorial metropolità de Barcelona (PTMB) assenyala que "la concepció de no urbanitzable dels espais oberts no és la millor i que millor seria anomenar-los *espais rústics o rurals*" (2003, p.174). Gordi està d'acord amb aquesta afirmació perquè el concepte de *no urbanitzable* pot tenir una connotació de situació transitòria i en canvi parlar d'*espai rural* no deixa lloc a dubtes i a més seria un terme que es contraposa clarament amb el d'*urbà*. D'altra banda, en segon terme, és molt important la concepció que els espais oberts no poden ser una simple suma d'espais residuals que ha deixat el creixement urbanístic, sinó que han de configurar una veritable xarxa territorial amb personalitat pròpia i amb caràcter finalista. En aquest sentit, Gordi aposta per generar un espai capaç de mantenir separades físicament i amb claredat dues trames urbanes, per tal de promoure, al mateix temps, un tipus de relació no generadora de continuïtats urbanes. És seguint aquests paràmetres que s'ha de concebre el planejament de Gallecs i de la seva zona d'influència al Vallès Oriental. En definitiva, el profund anàlisi d'aquesta realitat per part de Gordi, no exempta de crítiques a les polítiques de l'anterior govern de la Generalitat, és una clara aposta per la protecció i el desenvolupament de l'espai rural de Gallecs. Per concloure aquest subapartat, de fet, s'ha de remarcar que gràcies a l'acció decidida de l'actual govern i a les dinàmiques positives iniciades els darrers temps, el passat 29 d'abril de 2005, el conseller de Política Territorial i Obres Públiques, Joaquim Nadal, va signar l'aprovació definitiva el Pla director urbanístic del paratge de Gallecs¹⁷².

---

¹⁷² El Pla director aprovat té tres objectius principals:

a) **Conservar lliure d'urbanització l'espai de Gallecs**, que es mantindrà així com a espai natural, terreny agrícola i àmbit de lleure en la natura per als ciutadans de les poblacions veïnes. b) **Ordenar de manera definitiva** la urbanització de l'entorn del paratge i les àrees de contacte entre l'espai construït i l'espai lliure. c) **Garantir la gestió de l'àmbit de Gallecs** amb la participació de les administracions locals i la Generalitat. Així, el Pla director garanteix la no urbanització de les 774 hectàrees que configuren l'espai central de l'àrea. A partir de l'aprovació del Pla director urbanístic, s'iniciaran els tràmits per la qualificació de Gallecs com a espai obert de protecció especial dins el Pla territorial metropolità que el Departament de Política Territorial i Obres Públiques està elaborant. Així mateix, el paratge serà inclòs pel Departament de Medi Ambient i Habitatge en el Pla d'espais d'interès natural (PEIN). D'altra banda, cal dir que es preveu la constitució d'un consorci integrat pels municipis concernits (Lliçà de Vall, Mollet del Vallès, Montcada i Reixac, Palau-Solità i Plegamans, Parets del Vallès, Polinyà i Santa Perpètua de Mogoda) la Generalitat i altres institucions que vulguin adherir-se. El Consorci rebrà el sòl protegit en règim de cessió i el gestionarà per tal de garantir-hi la continuïtat de les activitats agrícoles, la preservació del paisatge i l'ús com espai de lleure per part dels ciutadans.

5.5.1.3 L'espai agrícola de les Cinc Sènies-Mata-Valldeix (Maresme)

Es tracta, en paraules de Llop (2003), d'un espai altament productiu i qualificat. Amb la redacció d'un Pla especial s'han establert uns indicadors sobre els tipus de pràctiques agrícoles i sobre els agents que hi intervenen, que justifiquin amplament la necessitat d'ordenar, regular i protegir específicament aquest territori del procés urbà i, alhora, legitimin l'opció per la millora i el desenvolupament agrícola d'aquest territori. D'altra banda, la determinació realitzada en el marc de la revisió del Pla general d'un model de ciutat amb un creixement mesurat i compacte, que tendeix a potenciar el propi creixement interior i la transformació de la ciutat consolidada, més que no pas el consum de sòl lliure, significa i comporta una aposta per un model que valora més la qualitat de l'espai que la quantitat. Aquesta determinació respon a la consciència que, en el marc de competències de les diferents ciutats localitzades a l'entorn de l'àrea metropolitana, els fets diferencials de qualitat han de ser els senyals d'identitat i distinció respecte a la gran i extensa taca d'oli i construccions que han omplert els últims anys una gran part del territori metropolità, i que com afirma el mateix Llop en referència a altres estudis, han consumit més sòl els últims vint-i-cinc anys que a la resta de la història.

Segons Llop, el concepte de sòl lliure i la terra com un bé escàs i finit ha de donar més valor, si pot ser, a la possibilitat de disposar d'una "gran horta moderna" que faci alhora les funcions de corredor i de separador territorial en la continuïtat urbana del front litoral del Maresme, i que al mateix temps permeti de gaudir als seus habitants d'un sòl lliure i d'oci, generador de passejos i itineraris verds, que complementi les activitats d'oci dels ciutadans i les ciutadanes de Mataró. D'altra banda, el Pla especial d'aquest àmbit té com a finalitat garantir l'estabilitat de l'ús i la pràctica agrària d'aquestes terres com un element de qualitat de la mateixa ciutat, de tal manera que amb l'estabilitat de l'ús del sòl lliure es reforci el paper mediambiental i d'espai d'oci d'aquest territori. Per assolir aquests objectius (productius, mediambientals i culturals) el Pla disposa i garanteix la construcció d'una estructura de suport d'itineraris i circuits, constituïda per una xarxa de camins de terra (el camí de les vinyes, el camí del mig, la carretera de Mata, el camí de can Redeu, el camí dels contrabandistes...), i d'aigua (la riera de Sant Simó, la riera Sumells, el torrent del Forcat, la riera de Mata, el torrent de Vallgiró...), que han de garantir la connexió i l'accés a les diferents finques i als diferents enclavaments d'aquest territori.

Conjuntament amb la definició d'aquesta xarxa de camins i d'accés, el Pla especial fixa la localització d'unes peces de sòl que han de ser estructuradores en la composició i configuració d'aquest territori i que han d'assegurar una finalitat dirigida a tres objectius: equipar la ciutat, millorar l'activitat agrària i augmentar les opcions de l'oci. Com explica Llop,

la dotació de sòls destinats a equipaments es localitza estratègicament als punts de frontera entre la ciutat i el territori de les Cinc Sènies. Es tracta de peces de sòl d'uns 62.000 m² en conjunt, destinades a tres finalitats concretes. En primer lloc, la localització d'un espai destinat al foment i a la millora de la pràctica agrícola, que alhora ha d'exercir la funció d'escola de natura, de lloc de formació i experimentació, i d'entrada al territori de les Cinc Sènies, com a peça de sòl amb un programa obert en el que puguin localitzar-se des d'un *agrocenter* fins a una planta de reciclatge agrícola, o delimitar espais per a camps experimentals. En segon lloc, la localització d'un espai destinat a centre de serveis, que millori l'oferta actual d'equipament esportiu, lúdic i cultural del barri de Rocafonda, ubicat en l'encreuament de la riera de Sant Simó amb la carretera de Mata, i per extensió de la ciutat de Mataró. I, en tercer lloc, un equipament logístic destinat a possible pàrking de vehicles, localitzat entre Vallveric i Can Quirze, sota el pas de l'autopista A-19, en uns terrenys de poca qualitat agronòmica, i que ha de cobrir aquest dèficit i oferir un servei necessari per al conjunt de la ciutat.

Llop afirma, tot seguit, que la millora i estabilitat agrària es concreta al Pla especial amb la localització d'una determinada quantitat de sòl, quasi 20 ha, equivalents a un 10% del conjunt del sòl productiu de la part de les Cinc Sènies, destinades a formar part del sistema agrícola, la funció del qual ha de ser doble: d'una part, disposar d'un banc de terres que serveixi per experimentar amb noves tecnologies i per aplicar pràctiques agràries encaminades vers una agricultura de millor qualitat i més sostenible, i d'altra banda, garantir l'existència de prats secs o illes-refugi, que són tan importants en la lluita integrada contra les plagues, o el que és el mateix, disposar d'un actiu de terres agrícoles vitals per a l'equilibri ecològic i assegurar una lluita biològica alternativa a l'adopció i abús de productes químics. D'altra banda, l'augment de les opcions d'oci passa pel reforç del paper estructurador i bàsic de les peces destinades a parcs forestals periurbans i, més concretament, la qualificació de 21 ha al voltant del Turó d'Onofre Arnau, localitzat en una posició privilegiada en el conjunt del territori de les Cinc Sènies, tant per la seva posició geogràfica, com per la seva posició elevada de mirador cap al conjunt del territori lliure del seu entorn.

Amb relació al sòl d'aprofitament privat, el Pla especial defineix, en allò relatiu al sòl agrícola, tres unitats territorials que coincideixen amb les zones del Pla. Segons Llop, a la part inferior, i repartit en quatre àmbits, hi trobem: a la zona de llevant, l'àmbit de desenvolupament agrícola de Sant Simó (entre la riera de Sant Simó i la riera Sumells); a la zona central, l'àmbit de desenvolupament agrícola del torrent del Forcat (entre la riera Sumells i la riera de Mata, o baixada de la variant de la N-II); a la zona de ponent, l'àmbit de desenvolupament agrícola de la riera de Vallgiró (entre la riera de Sumells i el límit del terme municipal amb Sant Andreu de Llavaneres); i a la part superior de la variant de la N-II, la zona de desenvolupament agrícola de Mata-Valldeix. Sobre aquestes zones i quant als usos i les activitats agrícoles que cal potenciar, el Pla especial, diu Llop, genera paràmetres i condicions que tendeixen a garantir una bona

pràctica agrícola i la compatibilitat d'aquesta pràctica amb el desenvolupament sostenible del territori.

Al treball de Llop també es fa referència a la sostenibilitat com a principi a partir del qual totes les administracions són solidàriament responsables. En aquest sentit, la definició i determinació de condicions que fomentin l'ús de pràctiques agrícoles coherents amb la sostenibilitat del territori del municipi, són una competència també municipal i concurrent amb altres administracions superiors. Les determinacions del Pla, no suposen desregulacions del marc actual, sinó ben al contrari, confereixen una major definició i concreció d'aquelles ordenacions de les administracions superiors. Com explica Llop, les condicions que s'estableixen sobre la qualitat de la terra, l'ús racional del sòl, l'explotació dels recursos naturals de l'aigua, o la regulació del nivell d'artificialització de la terra i de la construcció de les instal·lacions d'agricultura protegida, no fan altra cosa que donar forma normativa a una pràctica que ja existeix avui dia, a la vegada que es corregeixen i es dirigeixen cap a bones pràctiques agràries, els desajustaments que es puguin produir en el futur. La contenció dels usos compatibles i admesos en aquest espai té com a objectiu potenciar aquest lloc com un territori competitiu, lliure i privilegiat, en el qual fomentar la qualitat productiva del conjunt territorial. Pel que fa als sòls d'aprofitament privat, el Pla especial regula les àrees vinculades a les explotacions tradicionals de les cases rurals d'interès, conscient de la importància i de la significació d'aquestes construccions en el conjunt del territori de les Cinc Sènies. Finalment, el Pla reconeix i regula aquells sòls en els quals ja existia una presència de serveis i dotacions enteses com a complementàries de l'oferta d'oci del Pla: l'hotel, el càmping i el golf, en els quals es determinen les condicions i el marc de referència al qual s'han d'ajustar els possibles plans especials que es redactin amb aquesta finalitat.

Per acabar, Llop afirma que per al seu desenvolupament i execució, el Pla especial programa les inversions necessàries i previstes per a la formalització del "banc de terres" dins del sistema agrícola i l'adquisició dels terrenys en els quals localitzar els equipaments detallats amb anterioritat. D'altra banda, i donada la complexitat i el nou marc que suposa l'aprovació d'un instrument d'aquestes característiques del qual no hi ha massa referents en la pràctica urbanística catalana, es proposa la creació d'un òrgan gestor, la Taula de les Cinc Sènies, que serà l'encarregada de desenvolupar les mesures previstes pel mateix, així com el pla detallat de gestió que ha de concretar les diferents accions i processos definits al seu interior. Arribats a aquest punt, però, ens preguntem, després de l'explicació de Llop, com afectarà aquest Pla especial la pagesia i els habitants de la zona, i si realment servirà per preservar aquest espai agrari. Cal destacar, a la llum del que s'ha dit fins ara, que tant al Parc Agrari del Baix Llobregat com a l'espai de les Cinc Sènies, el planejament ha permès l'establiment d'un Pla especial. Caldrà veure, doncs, si aquest instrument és realment efectiu. Al següent capítol, sabrem què opina la pagesia d'aquest espai del Maresme, si realment els pagesos es veuen representats o, tal

com passa al Parc Agrari del Baix Llobregat, consideren que hi ha massa activitats vinculades a l'oci dels habitants de l'àrea metropolitana que no prenen en consideració les problemàtiques pròpies d'un àmbit periurbà com aquest i que afecten negativament les seves explotacions.

5.5.1.4 Altres propostes de protecció i desenvolupament agrícola a tenir en compte a la RMB

A part dels parcs agraris i agrícoles que hem anomenat al subapartat 5.5.1.1, cal mencionar d'altres plantejaments que s'estan endegant al nostre país. En concret, ens referirem a la proposta de Parc Agrícola del Vallès a partir del document *Bases per a la protecció del Parc Agrícola del Vallès*, elaborat per l'ADENC¹⁷³ i la plataforma Salvem el Vallès. Amb aquest Parc Agrícola es pretén conservar els espais agraris de la zona tant des del vessant productiu com des de les possibilitats que ofereix com a espai d'oci per als habitants de la comarca. Segons els autors d'aquest document, hi hauria un ampli consens social sobre la necessitat de la seva preservació com a espai agroforestal, per fer front a la creixent expansió urbanística de la zona. De fet, es tractaria d'una proposta que defineix un model de protecció, ordenació i gestió dels espais agrícoles del Vallès a partir de quatre instruments bàsics. Els dos primers plantegen l'ordenació i protecció de l'espai obert de la plana en dos àmbits de planejament. El primer seria el futur Pla territorial metropolità de Barcelona (PTMB) i un segon de més precís es faria a través d'un Pla especial del Parc Agrícola del Vallès (PEPAV)¹⁷⁴. La gestió del Parc Agrícola del Vallès es delimitaria des d'un conveni que crearia un Consorci entre les diverses administracions públiques implicades i els propietaris agrícoles. El Consorci del Parc Agrícola del Vallès seria l'encarregat d'elaborar finalment el Pla de desenvolupament i gestió del Parc Agrícola. Consorci i Pla de desenvolupament i gestió completen els instruments proposats en les Bases.

L'objectiu de les Bases per a la protecció del PAV és explicitar en quins àmbits de la planificació territorial cal que es fonamentin i quines pautes de gestió cal aplicar als espais agrícoles, forestals i fluvials, així com al patrimoni natural i històric existent. La finalitat última és, sens dubte, obtenir un Vallès amb una estructuració territorial més racional i sostenible, que garanteixi la futura conservació dels seus espais naturals. I això, segons els autors de les Bases, només pot ser possible amb la incorporació d'aquesta proposta a l'ordenació territorial del Vallès.

---

¹⁷³ Associació per la Defensa i l'Estudi de la Natura.

¹⁷⁴ Un Pla territorial sectorial d'espais agraris haurà de reconèixer la totalitat del PAV com a parc agrícola, creant aquesta figura en el seu ordenament jurídic. Aquest pla sectorial ha de reconèixer les problemàtiques de l'agricultura periurbana. Finalment, haurà de donar un suport especial a les zones que en el PEPAV quedin definides amb la categoria de Zones de Producció Agrícola.

Però anem a pams. La Plana del Vallès és el nom que rep la part de la Depressió Prelitoral catalana inclosa a les comarques del Vallès Occidental i del Vallès Oriental. Al nord i a l'oest limita amb la Serralada Prelitoral, i al sud i a l'est, amb la Serralada Litoral. És en aquesta depressió on s'ubica la proposta de Parc Agrícola del Vallès. Cal remarcar que a la zona hi trobem sòls òptims per a les pràctiques agrícoles. La vegetació natural pertany al domini de l'alzinar litoral, amb certa importància de les rouredes a les fondalades i de la sureda a l'extrem NE. A finals del segle XIX la fil·loxera va acabar amb el paisatge dominat per les vinyes. Una ràpida progressió de les pinedes colonitzadores de terres abandonades i l'acció humana han afavorit que bona part dels alzinars hagin estat substituïts per pinedes de pi blanc, pi pinyer o pi pinastre. Altrament, cal destacar que a l'entorn dels cursos fluvials s'hi troben diferents formacions de caducifolis de ribera. El paisatge de la plana està configurat per un mosaic on alternen boscos, conreus i nuclis urbans; un estudi de l'ADENC estimava que, l'any 1994, els sòls forestals representaven el 33% de la superfície de la plana; els agrícoles el 35% i els urbans el 31%. Avui la plana vallesana és un espai altament urbanitzat amb una població que supera el milió de persones. Per tant, s'hi ha desenvolupat un creixement urbà molt important i amb un considerable grau de dispersió.

Al document al qual hem fet esment abans, hi apareix una diagnosi socioeconòmica i ambiental on es mostren les problemàtiques dels dos vallesos que cal resoldre i que fan necessari aquest projecte. No entrarem ara en detalls, sobretot perquè la situació és molt semblant a la que trobem al Baix Llobregat, és a dir, pressió urbanística, expansió dels nuclis urbanitzats i ubicació constant de noves infraestructures, vies de comunicació, urbanitzacions i zones industrials, realitat que comporta una degradació gairebé irreversible del medi natural i agrícola. En aquest marc, és obvi que la situació de la pagesia al Vallès serà molt similar a la del delta del Llobregat: manca de relleu generacional, dificultats per ampliar les explotacions i per assegurar-ne la viabilitat econòmica i la continuïtat, expropiacions constants, pèrdua de riquesa dels sòls agrícoles, poc pes específic de l'agricultura en l'economia comarcal, etc. Per tots aquests motius, segons els impulsors de la iniciativa, es justifica plenament la necessitat d'una proposta de gestió i planificació específica per als espais oberts de la Plana del Vallès, que integri els camps, boscos i rius de la plana, així com el patrimoni històric existent, tot reconeixent la triple funció que han de desenvolupar: la funció de producció agrícola, la funció de protecció dels valors naturals i ambientals i l'ús social educatiu i de lleure. Per tant, es proposa, per resoldre el conjunt dels problemes detectats i en un marc territorial integrat, la creació del Parc Agrícola del Vallès (PAV). La seva concreció s'ha de fer a través d'un Pla especial del Parc Agrícola. La seva garantia jurídica s'ha de fonamentar en el seu reconeixement en la planificació sectorial i parcial que emana del Pla territorial general de Catalunya. La necessitat d'una proposta de la magnitud de la que es presenta, es veuria reforçada per la insuficiència que tenen els actuals projectes desenvolupats a la plana per mantenir l'activitat

agrícola en el futur. Només cal recordar que el Parc Agrícola de Milà o la “Y” de Grenoble són parcs que oscil·len entre les 35.000 i 45.000 ha.

Els objectius fonamentals de les bases per a la protecció del Parc Agrícola del Vallès són la salvaguarda dels valors agrícoles i estètics del paisatge rural vallesà, la conservació i enriquiment de la diversitat biològica de la plana i la protecció i divulgació del seu patrimoni històric i arqueològic. Per tal d’assolir aquestes fites, els impulsors de la proposta consideren els següents objectius sectorials:

— **Referents a la delimitació i l’ordenació territorial:**

- Assegurar la qualificació de sòl no urbanitzable d’especial protecció i amb caràcter supramunicipal, mitjançant el Pla territorial metropolità de Barcelona, per als àmbits integrants del Parc Agrícola del Vallès. Aquesta qualificació ha de ser la plena garantia jurídica de la no ocupació urbanística d’aquests espais.
- Donar les directrius bàsiques per a l’elaboració d’un Pla especial per al parc i inserir-lo dins la planificació territorial parcial i sectorial de Catalunya. Les directrius del Pla especial han de permetre simplificar la gran quantitat de classificacions urbanístiques.
- Evitar una major fragmentació dels espais naturals de la plana provocada per noves implantacions urbanes o infraestructures, per tal de garantir la continuïtat paisatgística i de les poblacions biològiques.

— **Referents a la gestió i el desenvolupament:**

- Considerar el manteniment de l’activitat agrícola com l’element fonamental per a la conservació del patrimoni natural de la zona. Això implica fomentar una activitat agrícola diversificada i que incorpori els paràmetres de sostenibilitat i respecte als valors naturals. Aquest objectiu implica el foment d’una agricultura i ramaderia que premii la qualitat sobre la quantitat.
- Promoure una gestió forestal que prengui en consideració la regeneració natural del bosc, el manteniment de la seva riquesa florística i la problemàtica dels incendis forestals.
- Recuperar la qualitat ecològica dels cursos fluvials, fonamentada en la millora de la qualitat de les seves aigües i en la regeneració de la vegetació de ribera. Aquest objectiu comporta una gestió integral de la conca del Besòs.
- Fomentar la integració paisatgística de les zones urbanes amb l’espai rural i, alhora, mitigar l’efecte de barrera biològica dels espais urbans, mitjançant un disseny continu i coherent de les zones verdes que aprofiti les formacions forestals pròpies de la comarca.
- Promoure la recerca i la formació en el camp de l’agricultura, la ramaderia i la silvicultura com a mecanisme de promoció i desenvolupament de l’activitat agrària.

- Promoure la difusió i comercialització dels productes del Parc Agrícola.
- Difondre i preservar els valors ambientals, socials i el patrimoni cultural i arqueològic existent, entesos no només com a elements enriquidors culturalment, sinó també com a elements de qualitat de vida de la ciutadania.
- Dinamitzar i corresponsabilitzar la societat civil en la defensa i preservació dels espais agroforestals de la plana.
- **Referents al finançament i l'organització administrativa:**
- Donar suport econòmic i reconeixement al pagès en la seva activitat professional al camp.
- Definir un model d'organització administrativa del parc que tingui en compte la realitat social en la composició dels seus òrgans de gestió, la necessitat d'un marc de gestió global i la realitat territorial de les vies verdes com a entitats de gestió local.

D'altra banda, els impulsors de la proposta també creuen imprescindible l'elaboració d'un Pla de desenvolupament i gestió (PDG), que té un fort paral·lelisme amb el Pla de gestió i desenvolupament (PGD) del Parc Agrari del Baix Llobregat. Aquest Pla ha de ser elaborat per l'Òrgan Rector, que ve a ser com el Consorci del Parc Agrari del Baix Llobregat, i que es fonamenta en un conveni entre les diverses administracions públiques implicades i les principals associacions de pagesos. Un cop aquest organisme hagi estat constituït, s'ha d'aprovar el Pla de desenvolupament i gestió, que estarà estructurat al voltant de tres eixos estratègics:

- Eix per a la sostenibilitat ambiental: es pretén garantir el manteniment i millora dels principals ecosistemes del parc agrícola gestionant els hàbitats agroforestals i fluvials, però també els cicles dels nutrients, de l'aigua i l'erosió del sòl.
- Eix sobre infraestructures agroramaderes: es pretén fomentar la recerca i la formació per promocionar el desenvolupament de l'agricultura i la ramaderia, tot recuperant per a aquesta finalitat la Torre Marimon (Caldes de Montbui). Finalment es proposa un Segell de Qualitat per a l'agricultura del Vallès i un Consell Regulador amb la seu social al Parc Rural de Gallecs.
- Eix social i cultural: el patrimoni cultural i natural de la plana és el fonament de les potencialitats educatives i de lleure dels seus espais agroforestals. S'ha d'inventariar el patrimoni històric i arqueològic, actualitzar la xarxa de senders naturals i històrics i crear Centres d'Interpretació Ambiental i Històrica. S'ha de formar un equip de voluntaris del parc com a forma de participació ciutadana.

D'altra banda, cal dir que les bases per a l'estabilitat del finançament, com a complement del PDG, se centrarien en la definició d'instruments de suport públic a l'activitat

agrícola com el Banc Públic de Terres. També s'arreglaran els camins agrícoles i es vol crear una Xarxa Comercial Agrícola del Vallès, buscant l'obtenció de productes de qualitat amb la instauració del Segell de Producte de Qualitat del Vallès. Les ajudes al sector haurien d'anar lligades als Plans tècnics de gestió i millora agrícola i forestal. Finalment, cal fer referència a diversos projectes concrets, com els de les Vies Verdes del PAV: trobaríem la Via Verda Sant Llorenç-Collserola, la Via Verda Farell-Marina, la Via Verda Bertí-Gallecs, la Via Verda Tagamanent-Céllecs i el Sistema Fluvial del Besòs. També hi hauria Vies Verdes Forestals a la Plana del Vallès, com la del Baix Montseny i la d'Obac-Olorda. En conjunt, la proposta pretén consolidar l'Anella Forestal del Vallès, estructurada a partir dels parcs naturals de tot l'àmbit. Pel que fa als Àmbits d'Interès Bàsic Agrícola, aquesta iniciativa distingeix entre:

- Zones de Producció Agrícola, àrees en què cal especialment zonificar les zones d'horta i la seva superfície màxima.
- Zones Agrícoles d'Interès Natural, entre les quals trobem alguns erms i cultius importants per a la fauna.
- Arbredes en Zona Agrícola; la normativa ha de regular el tractament d'aquestes arbredes i formacions lineals considerades com a fragments en la matriu agrícola.

En definitiva, es tracta d'una proposta ambiciosa que pretén gestionar i blindar un territori molt gran per tal de frenar la pressió urbanística i la degradació dels espais naturals i agraris. Esperem que tingui èxit en la seva concreció, però s'ha d'admetre que caldrà arribar a un difícil acord entre totes les parts implicades, i més quan es vol preservar i desenvolupar l'activitat agrària al mateix temps que es concep aquest espai com a paratge de lleure per als habitants de la zona. Per l'experiència que tenim, aquest doble vessant productiu i d'oci no ha estat ben vist pels pagesos que formen part del Parc Agrari del Baix Llobregat. En aquest sentit, caldrà buscar un consens, una fórmula nova en la qual tots els sectors s'hi vegin representats i implicats.

5.5.2 L'Àrea Urbana de Toulouse

5.5.2.1 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2) i el projecte *Terres en ville*

En primer lloc, cal recordar que, com hem vist, les inundacions també són un element destacat a l'Àrea 2, tal com passa a l'Àrea 1. A Toulouse, la Garona és calibrada en gran mesura, seguint un canal amb límits precisos (amb dics). Amunt, forma un torrent natural, amb un llit ample, perillós i inestable. El riu pot, amb les grans crescudes, tallar alguns meandres i crear nous braços morts. El seu règim torrencial és, de vegades, terrible, amb una influència pirinenca marcada, sobretot a la primavera, quan es recullen les aigües del desglaç (d'abril a

juny). Les inundacions de la Garona han generat diverses catàstrofes al llarg de la història, amb una freqüència centenària. Amb el pas dels segles, al llarg de la Garona, com a d'altres rius, l'ús industrial dels cursos d'aigua i el desenvolupament de la urbanització en zones submergibles han provocat la proliferació d'obres que han agreujat el perill d'inundació. Tot i així, preval a tot l'àmbit una política de prevenció i s'han delimitat, a partir d'un model, les zones no urbanitzables pels possibles riscos d'inundació (INSEE-AUAT, 2002, p.36–37).

Dit això, cal dir que moltes de les terres de la pagesia entrevistada a l'Àrea 2 es troben en zona inundable, és a dir, que no pot ser urbanitzada. I això, no cal dir-ho, garanteix el manteniment de l'ús agrícola. D'altra banda, cal remarcar que a l'Àrea 2 no existeix cap projecte específic per a la protecció de l'espai agrari i el desenvolupament de les activitats econòmiques vinculades a l'agricultura, com sí que passa amb el Parc Agrari del Baix Llobregat. Com a màxim, podem parlar del projecte de *Terres en ville*, que inclou diverses metròpolis franceses, entre elles la mateixa Toulouse. Davant del procés de creixement urbanístic i la conseqüent pressió sobre els espais rurals periurbans, ha sorgit a França la necessitat d'ordenar aquests territoris. Com ja hem vist al llarg d'aquest treball, si això no fos així, aquesta mutació brutal suposaria que la lògica estrictament urbana s'imposaria definitivament sobre el món rural, ja que, fruit d'aquesta situació, l'agricultura i les activitats forestals periurbanes corren el risc de desaparèixer. Així doncs, per tal de proposar alternatives a la gestió duta a terme fins ara, diversos territoris francesos s'han compromès en la recerca d'un planejament i d'un desenvolupament sostenible equilibrat que integri la posada en pràctica de polítiques agrícoles i forestals adequades per a aquests àmbits periurbans. Actualment, aquests territoris han decidit agrupar-se a tot França mitjançant una nova associació: *Terres en ville*.

Així doncs, el 15 de juny de 2000, polítics d'abast supramunicipal i responsables agrícoles que es caracteritzen per la posada en marxa de polítiques agrícoles periurbanes als seus territoris, creen *Terres en ville*. Aquesta associació, paritària entre polítics i responsables agrícoles, reagrupa sis àrees urbanes franceses, a les quals cal afegir, entre d'altres, l'Àrea Urbana de Toulouse: la Comunitat de Comunes de Têt-Mediterrània, la Comunitat d'Aglomeració Garlaban-Huveaune-Sainte Baume, el Cinturó Verd Mancelle, la Comunitat Urbana de Nantes, la Comunitat d'Aglomeració Rennes Metròpoli i l'Y de Grenoble. Aquests territoris han decidit d'aquesta manera posar en comú les seves experiències per intercanviar les seves maneres de treballar, per promoure el rol i l'interès de l'agricultura periurbana i per afavorir el desenvolupament d'aquestes polítiques al territori francès i a l'estranger. Els objectius d'aquesta associació són:

- incrementar els intercanvis i la manera de treballar entre els seus membres.
- afavorir l'experimentació en comú als territoris d'actuació.
- elaborar proposicions polítiques per tal considerar positivament l'agricultura i els boscos periurbans en els àmbits metropolitans i en relació amb la ciutat-centre.

L'associació ha decidit de treballar al voltant de quatre temàtiques:

- l'agricultura i la planificació urbana per a un projecte comú de territori.
- la valoració dels productes de l'agricultura periurbana per a un projecte comú de territori.
- les demandes urbanes i el desenvolupament dels serveis.
- els Contractes Territorials d'Explotació i el Programa de Desenvolupament Rural Nacional. En funció d'aquest marc, quin marge d'actuació queda per als actors locals?

Terres en ville ha escollit donar prioritat als intercanvis vius i operatius entre els actors locals de les regions urbanes, de l'agricultura i dels boscos, i els representants de les grans polítiques departamentals, regionals, nacionals o europees. Sense fòrums ni col·loquis, els seminaris de *Terres en ville* volen ser un exercici de preguntes/respostes amb l'objectiu de delimitar els problemes trobats i a treure'n l'aigua clara, també a partir d'accions concretes o amb la constatació de les mancances de cada territori. Així doncs, el setembre de 2001, a Nantes té lloc el primer seminari "Ciutat i Agricultura: complementarietats o contradiccions de les polítiques locals, nacionals i europees". I el juliol de 2002, a Aubagne hi ha el segon seminari "Entre la ciutat i l'activitat agrícola, quina intervenció sobre la terra cal fer en les regions urbanes?" D'altra banda, cal tenir present que són membres de l'associació (o poden ser-ho), els territoris urbans i periurbans, segons la definició de les àrees urbanes de l'INSEE. L'associació està composta, també, per dos col·legis amb veu deliberativa: el Col·legi de les Col·lectivitats Locals i el Col·legi de les Cambres d'Agricultura. Cada territori està obligatòriament representat per dos membres titulars i dos de suplents: un titular i un suplent sortits del primer col·legi, i, un titular i un suplent sortits del segon col·legi. L'associació està administrada per una Assemblea General i un Consell d'Administració.

L'Assamblea General està composta de tots els membres i es reuneix almenys un cop l'any. L'Assamblea General escull els membres del Consell d'Administració que són, com a màxim, uns vint (amb paritat) comptant els dos col·legis. El despatx està compost per sis membres, d'entre els quals dos són copresidents (un de cada col·legi), dos vicepresidents, un secretari i un tresorer. La copresidència és rotatòria entre territoris urbans i periurbans cada tres anys. Finalment, cal dir que els recursos de l'associació es componen del producte de les subvencions acordades pels Departaments, els Consells Regionals, l'Estat i la Unió Europea. Pel que fa a les contribucions dels membres dels dos col·legis, les cotitzacions, les subvencions i tots els altres recursos existents, cal dir que no estan prohibits a partir de la llei d'1 de juliol de 1901. Vista la poca informació relativa a aquesta associació amb relació a l'Àrea Urbana de Toulouse, no ens atrevim a fer-ne cap valoració concreta (és tot tan confús i vague), encara que

sembla que, davant les afirmacions d'alguns tècnics i d'alguns pagès, com veurem al capítol següent, el projecte alimenta les esperances d'aquelles persones preocupades per la conservació dels espais agrícoles periurbans a la regió tolosina i, a un nivell més general, a tot França.

5.5.2.2 L'àmbit del SICOVAL

Què és el SICOVAL? Anteriorment ja n'hem fet referència, com a comunitat d'aglomeració amb pes específic en el planejament de l'Àrea Urbana de Toulouse. El cas és que després de 29 anys, aquesta iniciativa, pionera en projectes intercomunals i creadora d'una taxa professional única, du a terme un programa ambiciós. S'ha consolidat amb la solidaritat entre les 36 comunes que l'integren¹⁷⁵, amb l'objectiu de preservar la qualitat de vida i innovar, i assegurar el desenvolupament sostenible de les terres del sud-est de Toulouse. Alhora, es pretén estructurar un territori periurbà de qualitat, on la vida, el medi ambient, les activitats econòmiques, l'hàbitat i l'oci es complementin de forma harmoniosa. Des de 1975, hi ha la voluntat d'establir un planejament coherent lligat a la solidaritat intercomunal per a la creació i la repartició de les riqueses. Els recursos del SICOVAL estan bàsicament fonamentats en la implantació i el creixement de les empreses del Tecnopol Toulouse Sud-est (no hi ha un cost addicional per als habitants de la zona pel fet de formar part d'aquest entramat). D'altra banda, cal dir que des de 1993, per afavorir la implantació del projecte, les comunes del SICOVAL es comprometen i signen una carta de planejament, mitjançant la qual, com hem dit amb anterioritat, el 60% del territori és destinat a l'activitat agrícola i als espais verds, un 20% a l'hàbitat i a les activitats econòmiques i un 20% és reservat per a l'ús i aprofitament de les generacions futures. Així doncs, la comunitat d'aglomeració del SICOVAL du a terme actualment quatre grans missions que permeten el desenvolupament d'una veritable intercomunalitat de projectes i serveis:

1. Desenvolupament econòmic i llocs de treball:

- creació i gestió de quatre parcs d'activitats econòmiques del Tecnopol Toulouse Sud-est.
- suport a la creació d'empreses (planters).
- desenvolupament d'una economia social i solidària.
- coordinació d'una xarxa de col·laboració entre diferents sectors del treball, de la formació i la inserció laboral.

---

¹⁷⁵ Aquestes comunes són: Aureville, Auzeville-Tolosane, Auzielle, Ayguesvives, Baziège, Belberaud, Belbeze de Lauragais, Castanet-Tolosan, Clermont-le-Fort, Corronsac, Deyme, Donneville, Escalquens, Espanes, Fourquevaux, Goyrans, Issus, Labastide-Beauvoir, Labège, Lacroix-Falgarde, Lauzerville, Mervilla, Montbrun Lauragais, Montgiscard, Montlaur, Noueilles, Odars, Pechabou, Pechbusque, Pompertuzat, Pouze, Ramonville Saint-Agne, Rebigue, Les Varennes, Vieille-Toulouse, Vigoulet-Auzil.

- servei d'acollida i d'acompanyament dels ciutadans que busquen feina i resideixen en aquest territori.
2. Medi ambient i espai vital:
- realització d'un diagnòstic Agenda 21 per dur a terme una política de desenvolupament sostenible.
  - ajudes per al desenvolupament de l'agricultura periurbana.
  - rehabilitació, supervisió i manteniment dels rius, amb mesures preventives en la gestió de les conques hidrogràfiques. Cal fer referència, en aquest punt, al projecte de protecció sostenible d'un rierol, el Tissié, mitjançant franges de vegetació per tal de frenar, alhora, l'erosió i la degradació del sòl.
  - recollida, tractament i reutilització de les deixalles (sempre que sigui possible).
  - gestió, conservació i promoció d'una xarxa de camins de passejada.
  - preservació i valoració del patrimoni natural i construït.
  - animació, coordinació i acompanyament d'accions culturals i esportives intercomunals.
3. Gestió de l'espai:
- posada en marxa d'un projecte de planejament mitjançant documents de planificació general, com un SCOT (*Schéma de Cohérence Territorial*) i comunal (POS, PLU, cartes comunals).
  - definició d'una política d'hàbitat que asseguri una repartició equilibrada i diversificada de l'oferta d'habitatges.
  - elaboració d'un pla per desenvolupar els transports en comú i una xarxa de carrils bici.
4. Solidaritat i política ciutadana:
- recolzament als projectes intercomunals creadors de lligams socials i de col·laboració amb les associacions.
  - lluita contra les exclusions: reinserció social i professional en el marc d'un Pla Local d'Inserció mitjançant nous llocs de treball.
  - ajudes a les parelles, política d'igualtat i d'accés als drets laborals.
  - cooperació descentralitzada.

Així doncs, amb esperit de cooperació i de solidaritat, el SICOVAL gestiona igualment equipaments comuns i assegura l'assessorament, els serveis i els materials necessaris per a la gestió de les 36 comunes que integren aquest projecte intercomunal. D'altra banda, cal dir que

el Tecnopol Toulouse Sud-est és la punta de llança d'un projecte econòmic per a tot l'àmbit, que engloba 820 empreses i 18.600 llocs de treball. El SICOVAL és membre i administrador de la xarxa France Technopoles Entreprise Innovation, i com a tal és creador, promotor i animador de les quatre localitzacions que constitueixen el Tecnopol:

- Labège-Innopole, que representa 485 empreses, 130 comerços, 10.250 llocs de treball i 3.000 estudiants. És el motor del Tecnopol.
- El Parc du Canal, pol internacional dins el món espacial, l'observació de la Terra, la informàtica... Reagrupa 200 empreses i 3.850 assalariats.
- L'Agrobiopol, orientat cap a les ciències agrobiològiques, reagrupa més de 55 organismes, laboratoris i escoles, 2.700 llocs de treball i 2.600 estudiants.
- La vall de l'Hers, reagrupa el conjunt d'altres indrets del SICOVAL que cal tenir en compte, on estan instal·lats 80 establiments (1.800 assalariats) dinàmics i amb molt potencial en els camps de l'aeronàutica, la salut, el món espacial, l'agroalimentació...

En definitiva, el SICOVAL contribueix al desenvolupament econòmic d'aquestes activitats mitjançant el manteniment de la qualitat de tot l'entramat d'empreses i la col·laboració de les universitats, les grans escoles i els laboratoris de recerca. Aquesta iniciativa es recolza en el que es coneix com a pols d'excel·lència: les ciències biològiques i agrònòmiques, la salut, les biotecnologies i els dispositius mèdics, els satèl·lits i les seves aplicacions, i, finalment, les tecnologies de la informació, de la comunicació i les telecomunicacions. En aquest sentit, hi ha dos grans projectes operacionals que combinen inversions i accions d'animació econòmica, que tenen per objectiu recolzar els pols d'atracció: el planter *Prologue Biotech* per a l'acollida específica de projectes de creació d'empreses de caràcter biotecnològic, i la posada en marxa d'una infraestructura de fibra d'òptica destinada a oferir una gran activitat en matèria de telecomunicacions. Així doncs, podem dir que el SICOVAL no és un projecte destinat únicament a la protecció de l'espai agrícola i a la promoció del desenvolupament econòmic de les explotacions agràries, com és el Parc Agrari, encara que també inclou aquestes funcions.

Però tornem als orígens. Els estatuts del sindicat intercomunal del SICOVAL són originaris de 1975 i englobaven, en un principi, sis comunes. Incidien sobretot en el planejament global de la zona, la posada en marxa d'una política de protecció i millora del medi ambient, i de l'equilibri i l'harmonia de tot l'àmbit. Però no fou fins el 1992 que es constitueixen els estatuts de la comunitat de comunes del SICOVAL, que ja englobava 33 comunes. Aquests estatuts ja desenvolupaven les orientacions generals del projecte, que s'establien a partir de quatre competències: planejament espacial, accions de desenvolupament econòmic d'interès comunitari, protecció i valoració del medi ambient, política d'habitatge i de promoció de l'espai vital. El 1996, el SICOVAL evoluciona cap a una comunitat de viles amb capacitat d'orientar

les seves pròpies actuacions. Així doncs, es transfereix a la comunitat la competència de creació, realització i gestió de zones de planejament concertades (*Zones d'aménagement concerté*) amb la vocació d'acollir residents dins del projecte comunitari. Paral·lelament, s'ha confiat a la comunitat totes les accions afavoridores d'una intercomunalitat d'idees i projectes en els camps cultural, social, esportiu i d'oci. Finalment, l'1 de gener de 2001, el SICOVAL, d'acord amb la llei relativa al reforçament i a la simplificació de la cooperació intercomunal, ha optat per la forma més evolucionada de cooperació: la Comunitat d'Agglomeració. En aquest sentit, i en paral·lel amb les competències suplementàries (organització dels transports, política urbana, política laboral, etc.), el SICOVAL inscriu totes les seves accions en una perspectiva de desenvolupament sostenible, reflex de les orientacions establertes de forma informal vint-i-cinc anys abans.

Pel que fa al planejament, l'*Schéma directeur de l'agglomération toulousaine* (al qual ens hem referit abans), no s'adiu a la voluntat de les comunes membres del SICOVAL, sobretot, per al que aquí ens interessa, en tot allò relatiu a la protecció dels espais naturals i agraris i al desenvolupament agrícola, i tampoc frena la pressió urbanística de l'agglomeració. Per això, el 1991 es constitueix el sindicat mixt d'estudis per iniciar i posar en marxa la revisió de l'esquema director de l'agglomeració tolosina (SMEAT)¹⁷⁶, al qual també ens hem referit abans, i que obeirà a la necessitat d'orquestrar un altre tipus de desenvolupament urbanístic i econòmic per a l'agglomeració. De mica en mica, aniran apareixent documents i propostes per a la gestió global del SICOVAL (vegeu Annex documental: carta de planejament i estatuts). La Llei SRU de 2001, ha obligat, anys més tard, a elaborar un SCOT per a tot l'àmbit. Pel que fa als objectius de la carta de planejament, aquests van encaminats a potenciar el desenvolupament sostenible:

- regular i controlar el creixement urbà,
- posar l'economia al servei de l'ocupació,
- protegir i valor el medi ambient,
- generalitzar la solidaritat,
- facilitar els desplaçaments i, en particular, afavorir els transports col·lectius,
- millorar l'hàbitat i els serveis,
- protegir el patrimoni.

---

¹⁷⁶ *Syndicat mixte d'études pour entreprendre et mettre en oeuvre la révision du schéma directeur de l'agglomération toulousaine.*

D'altra banda, la posada en marxa de l'Agenda 21 ha de contribuir a l'assoliment de la sostenibilitat mitjançant les següents accions:

- unes pràctiques agrícoles respectuoses amb el medi ambient¹⁷⁷,
- unes activitats urbanes preocupades per la protecció de les capes freàtiques, de la qualitat de l'aire i d'una limitació de la impermeabilització dels sòls,
- unes pràctiques arquitectòniques que estalviïn energia en la construcció d'edificis públics (també hi ha iniciatives per als habitatges privats),
- mesures relatives a la millora de les condicions de la circulació del trànsit, i dels desplaçaments interns, optimitzant en particular l'ús dels eixos ferroviaris i de carreteres.

Cal fer especialment esment, també, de la preocupació del SICOVAL per la constitució de reserves de sòl que puguin ser emprades en un futur, ja sigui per assegurar el desenvolupament urbà, protegir zones naturals, permetre la instal·lació de joves agricultors o afavorir el manteniment o l'accés a la superfície mínima exigida per assolir explotacions agrícoles viables. Segons la carta de planejament, trobem al SICOVAL tres tipus de zones:

- Els espais actualment urbanitzats, així com els espais urbanitzables per les comunes dotades d'un POS, d'un PLU o d'una Carta comunal. Aquests espais corresponen a les zones U, NA i NB dels POS, a les zones U i AU dels PLU, i a les zones urbanitzables de les cartes comunals. Aquests espais ocupen actualment un 20% del territori.
- Els espais definitivament protegits de la urbanització, consagrats a les activitats agrícoles i a les construccions que requereixen, a les futures *Zones agricoles protégées* (ZAP), a l'entorn natural (boscós, indrets remarcables, Canal du Midi, xarxa hidrogràfica...), o ordenats de cara a les activitats d'oci i els esports. Aquests espais corresponen generalment a les zones NC i ND i als terrenys classificats com a TC dels POS, i A i N dels PLU, així com a les zones no urbanitzables dels plànols comunals. Aquests espais han de representar, com a mínim, el 55% del territori.
- Els espais que encara no han estat atribuïts, coneguts com a "zones blanques", que corresponen principalment a zones agrícoles que les comunes destinaran o bé a ser protegides, o bé a la urbanització (amb una concertació). La zona blanca, que ocupa actualment el 20% del territori, podrà disminuir seguint les variacions de les altres dues zones.

---

¹⁷⁷ S'ha establert, amb la col·laboració dels agricultors, un Contracte Territorial d'Explotació (*CTE collectif*), que comprèn un conjunt de mesures agroambientals per tal de gestionar de forma sostenible els cursos d'aigua de tot l'àmbit i les bardisses i matolls que els rodegen, amb l'objectiu de frenar-ne la degradació i l'erosió (recordem el cas del Tissié, rierol que ja hem anomenat amb anterioritat).

En definitiva, l'afectació dels sòls és el resultat de la concertació entre totes les comunes, però el perímetre de les diferents zones és determinat a cada comuna pels mateixos polítics. D'altra banda, cal tenir en compte que aquesta comunitat d'aglomeració determina el posicionament i, eventualment, la realització o la planificació d'infraestructures i superestructures d'interès comunitari, i estableix el pas d'aquests diferents equipaments i vies en funció de les prioritats que haurà fixat. Però tornant a l'activitat agrícola, cal tenir present que els alcaldes i representants polítics de la zona s'han associat amb els professionals agrícoles, recolzant-se en la Cambra d'Agricultura de l'Haute-Garonne, per tal de posar en pràctica una política d'usos del sòl que permeti la gestió concertada de la terra i contribueixi a mantenir una agricultura dinàmica (instal·lació de joves agricultors, reestructuració i diversificació de les explotacions...) i un desenvolupament econòmic del sector (zona d'activitats econòmiques, infraestructures...). En aquest sentit, cal dir que el SICOVAL té una concertació amb la SAFER Gascogne Haut-Languedoc (GHL) per tal de gestionar el sòl agrícola en aquest sector periurbà, i que s'ha dut a terme una OGAF (vegeu capítol 4) que facilita la instal·lació de joves agricultors. Així doncs, la SAFER GHL ha constituït un cert nombre de reserves de sòl que són finançades pel SICOVAL, fet que ha de permetre d'aportar compensacions als agricultors les explotacions dels quals són afectades per futures zones d'activitat o d'infraestructures. De fet, s'ha establert un conveni a la zona per tal que la SAFER GHL sigui l'operador a partir del qual es distribueixen les terres agrícoles. Així doncs, es vol preservar el futur de l'agricultura de tot l'àmbit tot mantenint l'eina de treball dels agricultors. En un context de forta pressió urbanística, el paper de la SAFER seria el de vetllar per uns preus del sòl agrícola raonables per tal de facilitar la instal·lació de nous actius, anticipant-se al canvi de destí de les terres. En definitiva, la funció de la SAFER GHL es fonamentaria en tres tipus d'intervencions (vegeu documentació Annex):

- El control del mercat. Aquesta SAFER informará al SICOVAL de les notificacions o promeses de venda que rebrà i aportarà una anàlisi del mercat del sòl al sector.
- La intervenció sobre la terra. Aquesta SAFER podrà dur a terme operacions que han de permetre la protecció o la valoració del territori agrícola (evitant el trossejament i la degradació de les parcel·les), forestal o rural. Amb aquesta finalitat, negociarà principalment de forma cordial amb els propietaris explotadors i podrà, en alguns casos particulars, exercir el seu dret de preempció sempre que es respecti la llei.
- La realització d'estudis i l'aportació de consells tècnics.

5.6 ANÀLISI COMPARATIVA DE LES ÀREES D'ESTUDI

Per començar, cal dir que partim de dues tradicions urbanístiques diferenciades. Vist i conegut el contingut d'aquest capítol, és obvi que el planejament urbanístic francès és més complex i elaborat que l'espanyol i el català. Potser per això no els cal constituir parcs agraris a tort i a dret, perquè la preocupació pels espais agraris periurbans ja queda reflectida al planejament de base. De fet, podem dir que a Catalunya hi ha una veritable “febre” de constitució d'instruments jurídics per tal de protegir els pocs espais agrícoles que queden a la Regió Metropolitana de Barcelona, sobretot amb l'articulació de plans especials.

A Catalunya, els plans generals d'ordenació urbana¹⁷⁸ són l'instrument urbanístic per excel·lència a l'àmbit municipal —en alguns casos també supramunicipal—, i estableixen la categorització del sòl com a urbà, urbanitzable i no urbanitzable. D'altra banda, amb el concepte de pla territorial ens referim a un instrument d'escala superior, que té per objecte regular les accions en una extensió àmplia del territori, i donar pautes per als plans urbanístics dels municipis o de les àrees urbanes compreses en el seu àmbit. I, finalment, cal fer esment dels plans metropolitans, que engloben diversos municipis al voltant d'una gran ciutat com pot ser Barcelona. Però la problemàtica més punyent amb relació a l'urbanisme al nostre país és que els espais agrícoles, tot i trobar-se generalment en sòl no urbanitzable, han estat considerats històricament com una reserva de sòl per a l'expansió urbana i el conglomerat d'infraestructures, viàries, industrials i de serveis que requereix. Hi ha qui propugna que per superar aquesta situació s'ha d'establir un “sistema d'espais lliures”, és a dir, que per damunt de la classificació del sòl urbà, urbanitzable i no urbanitzable, la legislació urbanística hauria d'establir la categoria de sistemes per a aquells casos en què l'interès col·lectiu ha d'estar per sobre de l'interès particular. En aquest sentit, cal dir que als plans territorials elaborats

---

¹⁷⁸ També hi ha les *normes subsidiàries municipals de planejament* i les *delimitacions de sòl urbà, els plans parcials* i els *plans especials*.

recentment al nostre país, també s'hi fa referència com a “sistema d'espais oberts”¹⁷⁹.

A França, els SDAU (*schéma directeur d'aménagement et d'urbanisme*) i els POS (*plans d'occupation des sols*) han estat substituïts, com hem vist, pels SCOT (*schéma de cohérence territoriale*) i els PLU (*plans locaux d'urbanisme*). Els PLU, com hem dit, tenen un objectiu més ampli que els POS: han de constituir un projecte de desenvolupament per a la comuna. Cal que contribueixin, com l'SCOT a escala intercomunal, a mantenir els equilibris generals de la comuna, esdevenint el marc de coherència de les diferents accions de planejament. Un cop analitzades les característiques dels documents urbanístics francesos, hom s'adonarà de la profusió dels mateixos. N'hi ha molts i molt variats. Aquesta realitat permet una protecció més acurada del territori, ja que es parteix de la concreció i del detall, d'un sistema estructurat en un país de més llarga tradició democràtica. Així doncs, també els programes de desenvolupament rural (com els *plans d'aménagement rural*) estan més consolidats i són més operatius. I els projectes intercomunals com el del SICOVAL o els *contrats de pays* tenen una importància i un ressò difícils de trobar al nostre país. De fet, com ja hem dit, aquesta nova escala per al tractament de problemes urbanístics comuns (incloent els SCOT) és un progrés en l'aplicació del planejament, en la recerca d'un equilibri entre el desenvolupament de les zones urbanes i industrials, i la protecció dels espais agrícoles i dels espais naturals. De totes maneres, la problemàtica periurbana, les expropiacions per ubicar noves infraestructures i equipaments prop de les zones urbanes són una realitat de totes dues àrees d'estudi, i tot i que la pagesia francesa sembla que a priori té més suport de les administracions, els pagesos i pageses de l'àrea de Toulouse que hem entrevistat també mostren la seva preocupació davant l'inexorable procés de creixement urbanístic que dificulta la viabilitat de les explotacions agrícoles. En aquest sentit, Dezert, Metton i Steinberg (1991) ja diuen que, a França, cada comuna té els seus propis projectes d'expansió que protegiran més o menys, en funció dels seus interessos, els espais agrícoles periurbans. És a dir, tot i que els francesos sembla que tenen més instruments de

---

¹⁷⁹ El sistema d'espais oberts constitueix, conjuntament amb el sistema d'assentaments i el d'infraestructures de mobilitat, un sistema bàsic d'estructuració del territori. El plans territorials reconeixen com a integrants d'aquest sistema els sòls qualificats com a no urbanitzables. Es tracta, doncs, d'un sistema territorial complex a on és possible i necessari articular una sèrie de propostes que el dotin de contingut i que permetin alhora assolir l'acompliment dels principals objectius del planejament territorial: ordenar les implantacions sobre el territori, atraure l'activitat econòmica als espais idonis i garantir la qualitat de vida i el desenvolupament sostenible. Així doncs, com hem dit, el sòl no urbanitzable no pot seguir essent considerat en negatiu com a reserva futura de sòl esperant a ser urbanitzat. Cal planificar-lo i gestionar-lo proactivament com un sistema consistent i territorialment coherent que garanteixi el funcionament del conjunt del territori i que estructurï els sistemes urbans en un marc de màxima eficiència. En aquest sentit, el conjunt de directrius i estratègies proposades en el sistema d'espais oberts han d'anar encaminades a afavorir la diversitat del territori i mantenir la referència a la seva matriu biofísica, protegir els espais naturals, agraris i no urbanitzables en general com a components de l'ordenació del territori, moderar el consum de sòl i especialment protegir el paisatge. Per tant, cal assegurar per mitjà de l'ordenació territorial que es mantingui una xarxa d'espais lliures que relligui els espais més valuosos de la Regió Metropolitana de Barcelona i del conjunt de Catalunya, que s'han de mantenir al marge de la urbanització. Per assolir aquests objectius, amb el sistema d'espais oberts s'estableixen tres tipus de sòls segons el grau de protecció que atorga per fer front a les transformacions: els de *protecció especial*, els de *protecció territorial* i els de *protecció preventiva*. Tot i així, cal dir que el sistema d'espais oberts no pot ser abordat de forma homogènia. No tot el sòl no urbanitzable compleix les mateixes funcions territorials ni té el mateix valor. L'anàlisi dels valors naturals intrínsecs del sòl no urbanitzable, així com dels valors econòmics, socials i culturals que l'acompanyen, esdevé, doncs, un instrument fonamental per tal d'estructurar una proposta coherent per al sistema d'espais oberts.

planificació rural, la pressió urbanística és un fenomen extrapolable a tots els països industrialitzats. Per això, Luciani (1998) ens ha dibuixat un panorama més pessimista respecte a la realitat agrícola periurbana de l'àrea de Toulouse.

Tot i aquests arguments que hem anat esbossant, no es pot dir que els diferents plans urbanístics a Catalunya no hagin pensat que calia preservar l'espai agrícola de la Regió Metropolitana de Barcelona. Hem vist com des del Regional Planning de 1932 fins al PGM de 1976 hi havia una certa sensibilitat en aquest sentit, que es plasma d'alguna manera en el Pla territorial metropolità de Barcelona i el Pla territorial general de Catalunya, encara que el recent Pla Delta tingui greus afectacions per a l'espai agrari, tot i les contrapartides que planteja. El problema no és aquest, sinó que té més a veure amb la praxi concreta de cada municipi. Al llarg de les dècades, hi ha hagut un desgavell important en relació a les polítiques urbanístiques dels municipis metropolitans, amb una expansió desmesurada dels nuclis urbans, les urbanitzacions i la irrupció constant de noves infraestructures. Un planejament supramunicipal, així doncs, no ha estat ni és garantia de res. A Toulouse, en aquest sentit, no hi ha hagut gaire més ordre, encara que per la seva dimensió inferior a Barcelona, s'ha pogut establir un planejament més acurat i que vigila millor els detalls. Es van iniciar projectes intercomunals d'aglomeració ben aviat i la ciutat va seguir un procés d'expansió similar a la d'altres metròpolis franceses. Com hem vist, d'altra banda, l'anàlisi dels documents d'urbanisme locals de l'Àrea 2 ens ha aportat informació rellevant sobre les actuacions concretes en aquest territori. D'alguna manera, es pot dir que el planejament francès a escala comunal és estricte i no s'hipoteca el futur de les zones naturals i agrícoles de l'Àrea 2 a un creixement urbanístic il·limitat, tot i que les administracions locals tenen entre mans importants projectes vinculats a la indústria aeronàutica i aeroespacial. En aquest sentit, podem dir que la situació del delta del Llobregat és similar, i tampoc serem tan injustos: als últims anys, les administracions amb competències sobre aquest territori (sobretot la Diputació de Barcelona) estan fent esforços ingents per preservar els espais agrícoles i els espais naturals d'aquest àmbit i del conjunt de la Regió Metropolitana de Barcelona.

Pel que fa a les infraestructures, l'Àrea 1 suporta una implantació que supera de lluny la seva capacitat de càrrega: autopistes, autovies, i els projectes que inclou el Pla Delta, és a dir, ampliació de l'aeroport amb una tercera pista, desviament del Llobregat, arribada de l'AVE, etc. Aquesta situació fa que el delta del Llobregat sigui la zona més estratègica de Catalunya quant a les comunicacions, tot i que alhora els seus espais naturals i agraris sofreixin forts impactes. D'altra banda, a l'Àrea Urbana de Toulouse, les comunes de l'Àrea 2 presenten una configuració infraestructural similar, ja que hi trobem autopistes i la ciutat aeroportuària de Blagnac, encara que el volum d'impactes és menor i s'hi detecta un cert grau d'esponjament. Tot i així, també aquí el futur de les zones agrícoles i naturals és incert davant del procés de creixement urbanístic de l'aglomeració tolosina, amb totes les servituds que planteja.

A les dues zones d'estudi hi ha nombroses zones naturals protegides. Al delta del Llobregat hi ha dues reserves naturals incloses al PEIN, mentre que a l'Àrea 2 trobem àmbits inventariats com a ZNIEFF. Hem vist com la convivència entre els espais naturals i els agraris no és fàcil a l'Àrea 1, tot i que uns i altres poden arribar a ser complementaris, ja que les terres conreades poden fer de connectors biològics per a la fauna entre els diversos espais protegits de la Regió Metropolitana de Barcelona. La presència d'una gran diversitat d'aus a les zones humides deltaïques ha provocat un cert grau de confrontació entre alguns sectors de la pagesia, que veuen com els ocells els malmeten els cultius. Alhora, les pràctiques agrícoles, si no són respectuoses amb el medi ambient, poden afectar negativament les àrees d'aiguamolls. A l'Àrea 2 no s'ha detectat aquesta difícil convivència entre pagesia, agricultura i preservació dels ecosistemes naturals, tot i que, com hem vist, hi ha moltes zones inventariades pel seu valor faunístic i florístic, fruit de la gran diversitat d'animals i plantes que hi trobem i que d'alguna manera o d'una altra han de tenir un cert grau d'incidència en les pràctiques agrícoles. Cal remarcar, també, que ambdues àrees d'estudi són susceptibles de patir inundacions a causa de la presència d'un curs fluvial important, al voltant dels quals s'han generat uns ecosistemes molt rics, com poden ser els boscos de ribera.

Finalment, cal que fem referència als projectes que s'han endegat a totes dues regions per protegir els espais agrícoles periurbans. A Catalunya sembla que estan a l'ordre del dia els parcs agraris: a la Regió Metropolitana de Barcelona, a part del Parc Agrari del Baix Llobregat, que hem analitzat en profunditat, hi ha diverses iniciatives en aquest sentit, com hem vist —cas del Parc Agrícola del Vallès—, i hi ha alguns espais agrícoles, com el de Gallecs o el de les Cinc Sènies de Mataró, que estan rebent un tracte preferencial. Però què està passant a l'àrea de Toulouse? Per què no hi ha cap projecte específic per protegir l'agricultura periurbana que s'assembla als que s'estan endegant a la Regió Metropolitana de Barcelona? El projecte de *Terres en ville* i el SICOVAL fan una referència una mica vague i generalista d'aquesta realitat. No es fan plans especials, ni plans de gestió i desenvolupament. Però cal que ens tornem a repetir: potser és que els francesos han bastit un urbanisme prou eficaç per tal de frenar la depredació del territori, o almenys per mitigar-ne els efectes, recreant mosaics territorials amb paisatges equilibrats i plens de bellesa que trobem a tot França, de dalt a baix i de baix a dalt, on els elements urbans es barregen amb els rurals sense que cap dels dos móns predomini totalment damunt de l'altre. La presència de terres inundables a l'Àrea 2, de fet, assegura el manteniment de l'agricultura en el futur. Mentrestant, nosaltres posem pedaços, inventem instruments jurídics per preservar un territori ja malmès, ens omplim la boca de paraules com “sostenibilitat” i pel pati del darrera no parem de construir cinturons de ronda, urbanitzacions i ciutats de vacances. Potser és que ens mereixem el que tenim. Perquè som uns veritables destructors de paisatges.

6. EL PAPER DE LA PAGESIA EN LA GESTIÓ DEL TERRITORI

L'objectiu bàsic d'aquest capítol és comprovar si els plantejaments introduïts en les nostres hipòtesis de treball (vegeu capítol 1) són vàlides. En aquest sentit, però, també cal tenir en compte la reflexió teòrica iniciada a l'apartat 2.3 del present estudi, anàlisi on s'introdueixen conceptes que són essencials per copsar en tota la seva magnitud els resultats assolits en aquest capítol. Hem reflexionat al voltant de nocions com territori, comunitat rural i, fins i tot, cultura agrària, termes que estan directament relacionats amb la construcció de les hipòtesis. Així doncs, a les pàgines que segueixen, en primer lloc hem categoritzat els membres de la pagesia deltaica i els agricultors de la zona hortícola de Toulouse que hem entrevistat amb una taula que incloem a l'Annex, on es reflecteixen, entre diversos conceptes, el municipi del pagès o pagesa, el règim de tinença de la terra, el nombre de mujades¹ o hectàrees cultivades, el sistema de cultiu i de prevenció de plagues, l'ús de maquinària, i, en definitiva, tots aquells elements vinculats amb l'explotació. Partint d'aquesta taula, s'extreuran unes conclusions. Finalment, en un segon apartat, es reflectiran les opinions dels pagesos entrevistats a totes dues àrees d'estudi amb relació als dinou conceptes clau que hem introduït al primer capítol i que ens han servit per analitzar les entrevistes. També inclourem les opinions de la resta de persones entrevistades, és a dir, tècnics, regidors, alcaldes, que tenen més o menys relació amb l'agricultura del Delta i de la zona hortícola de Toulouse. Les afirmacions de tots els entrevistats ens han de servir, en darrera instància, per avaluar quin paper té la pagesia en la gestió del territori agrícola a la regió de Barcelona i a l'àrea de Toulouse, tenint en compte també les hipòtesis secundàries plantejades al primer capítol.

6.1 PERFIL BÀSIC DELS INFORMANTS I LES SEVES EXPLOTACIONS

La informació relativa a aquest apartat queda reflectida en les taules 6.1.1, 6.1.2, 6.1.3, 6.1.4, 6.1.5 i 6.1.6 que adjuntem a l'apartat 9.2 de l'Annex². A l'Àrea 1, bàsicament, cal dir que la major part dels entrevistats, amb algunes excepcions, tenen orígens pagesos, amb uns antecedents que poden arribar a diverses generacions. Com es pot veure, entre els informants del delta del Llobregat hi ha deu homes i dues dones, i només dos d'ells tenen una dedicació a temps parcial. Les seves edats oscil·len entre els 32 i els 72 anys, essent l'interval 40–52 anys el més freqüent (exactament, en nou casos). Tots els pagesos i pageses entrevistats viuen i treballen al Delta, excepte els dos últims casos: els pagesos P11 i P12 viuen a l'Hospitalet i Sant Climent, respectivament, però tenen la major part de les terres al Delta, fet que demostra el fort caràcter agrícola que manté aquesta zona, com a subministradora de terres, en el conjunt del

---

¹ Extensió que equival a 0,49 ha.

² Vegeu també el mapes 5 i 10 de l'Annex, on situem les parcel·les de les explotacions dels informants.

Baix Llobregat. A l'Àrea 2, també hem entrevistat deu homes i dues dones, per tal que la comparació entre tots dos àmbits fos proporcional i representativa. En aquest cas, però, només hem entrevistat una persona que no tingui una dedicació completa a l'explotació, ja que el fenomen de l'agricultura a temps parcial està poc estès a les rodalies de Toulouse. La gran majoria d'agricultors també tenen orígens pagesos, encara que en aquest cas, molts d'ells o bé vénen d'altres indrets de França o bé són immigrants italians (només cal veure'n els cognoms). L'interval d'edats a l'Àrea 2 oscil·la entre els 24 i els 68 anys, tot i que cal remarcar que, en aquest cas, molts informants també estan situats en la franja d'edats d'entre 40 i 52 anys (exactament en sis casos, mentre la resta d'informants tenen 24, 37, 38, 56, 63 i 68 anys, respectivament, del més jove al més gran). Tots els agricultors de l'Àrea 2 viuen i treballen a la zona d'estudi i tenen extensions de terreny considerables, sobretot perquè a diferència de l'Àrea 1, complementen el cultiu d'hortalisses amb el de cereals. Un cop feta aquesta breu introducció, la resta d'informació serà tractada i analitzada al següent apartat, en el qual es fa referència als conceptes clau emprats per analitzar les entrevistes. L'anàlisi culminarà amb un apartat on es contraposaran les realitats de totes dues àrees d'estudi. Finalment, només volem recordar que els criteris de selecció dels informants queden exposats al primer capítol. Cal tenir present, en aquest sentit, que en el cas del delta del Llobregat, atès que les entrevistes es van realitzar entre finals de l'any 2001 i el 2002, pot haver-hi alguna informació referent a l'explotació i a la vida d'un dels pagesos seleccionats que hagi variat al llarg d'aquests darrers tres anys i escaig. S'ha optat, de totes maneres, per seguir parlant dels informants i les seves vides en present, per fer més viu el seu testimoni. D'altra banda, pel que fa a la zona hortícola del nord de Toulouse, s'ha reproduït els fragments de les entrevistes en francès, per donar vivacitat al discurs, encara que s'ha fet una descripció prèvia i minuciosa del que diuen els informants en la nostra llengua, per evitar llacunes en la comprensió del que diuen i expliquen els agricultors. És per aquesta raó que ens allarguem més en els subapartats dedicats a l'Àrea 2.

6.2 EL RESULTAT DE LES ENTREVISTES EN FUNCIO DELS CONCEPTES CLAU

6.2.1 Règim de tinença, dimensió i parcel·lació de les terres

6.2.1.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

El règim de tinença predominant entre les persones entrevistades a l'Àrea 1 és el de la propietat, present en deu dels dotze casos, tot i que en quatre d'aquests deu casos apareix en una forma mixta de propietat i arrendament. L'arrendament tot sol, per tant, només es conserva en dues explotacions. Aquesta mostra vindria a corroborar, a grans trets, les dades que aportem al capítol 4 referents al règim de tinença al delta del Llobregat. La dimensió de les explotacions de

la mostra és superior a la mitjana, que, com hem dit, el 1999 oscil·lava entre les 4 i 5 ha: bàsicament, les explotacions dels informants tenen entre 7 i 49 ha, tot i que n'hi ha dues més petites (d'1 i 5 ha, respectivament), que es correspondrien amb els dos casos d'agricultura a temps parcial. Les dades referents a la parcel·lació indiquen un alt grau de descompartiment de les explotacions que superen en gairebé tots els casos la mitjana que hem proposat al capítol 4 per a 1999 (com a cas excepcional, destaca P6, que té 13 ha en arrendament en una sola parcel·la). Val a dir que en molts casos la pagesia de la zona es refereix a una unitat de mesura pròpia de la regió, la mujada, quan es parla de les dimensions d'una explotació. La mujada, com hem dit, equivaldria a mitja hectàrea (0,49 ha).

Cal dir que en un cas, P1, un dels pagesos entrevistats, explica que ha arribat a rellogar terres, és a dir, ha arrendat terres que ell ja treballava com a llogater a terceres persones. El mateix P1 es refereix a la institució de l'hereu, de la qual ell no es va poder beneficiar pel fet de ser el germà petit:

(P1) “Bueno, he comprat terra, he comprat terra. A casa meva, nosaltres treballàvem poca terra i érem dos germans. El meu germà, diguem, era l'hereu, entre cometes. I en voler continuar jo fent de pagès, també, pues, em vaig haver d'espavilar, no. El meu germà es va quedar a casa amb la majoria de les terres...”

Per això P1, com molts altres pagesos, ha hagut de crear-se el seu propi patrimoni de mica en mica, rellogant, si cal, les terres que ha arrendat. També s'ha beneficiat de les terres dels seus sogres, a les quals ha pogut accedir per mitjà de la seva dona. De fet, molts pagesos i pageses, com el pare de P10, a part de rebre en herència una part de les terres dels seus pares, han incorporat les terres dels sogres a les seves explotacions, en el cas que aquests també siguin pagesos. Fins i tot, alguns pagesos han heretat terres en arrendament: és el cas de P12, que conrea unes terres que ja treballava el seu avi. Per altra banda, s'observa que una estratègia comuna entre alguns pagesos enquestats, com P2, és la d'intentar concentrar totes les parcel·les que es treballen en una sola zona. Alguns, com P7, ho han pràcticament aconseguit, d'altres, com P6, ja concentren les seves terres en una sola parcel·la.

La majoria dels informants preferirien comprar a arrendar per ampliar les dimensions de les seves explotacions. Molts, però, llevat que tinguin un fill o una filla disposat a quedar-se a l'explotació (com és el cas de P6, P8 i, sobretot, P10) prefereixen no ampliar les seves terres. Això és així per la pèrdua de protagonisme de la família en les tasques agrícoles, la manca de continuïtat real i la creixent dependència de la contractació de mà d'obra assalariada, sovint immigrada, amb la problemàtica que aquest fet comporta des del punt de vista de la pagesia. La crisi estructural que pateix el sector agrícola de la zona, unida a la manca de perspectives de futur clares i encoratjadores, contribueix a accentuar el pessimisme dels pagesos i no afavoreix que es comprin o s'arrendin noves terres. En aquest sentit, P2 es refereix a la dificultat afegida que suposa comprar noves parcel·les, sobretot perquè és difícil trobar-ne en venda i l'especulació està provocant estralls a la zona. Al mateix temps, els preus de les terres agrícoles

són elevadíssims. Alguns pagesos parlen de 20 milions de pessetes l'hectàrea. D'altres, com P3, diuen que s'ha arribat a 30 o 40 milions l'hectàrea, encara que hi ha informacions que parlen de fins a 80 milions. De fet, també per la manca de continuïtat a les explotacions, molta gent compra terres amb l'expectativa de revendre-les en el futur després d'una possible requalificació d'agrícola a industrial. De manera que no és fàcil entendre que per P2 arrendar terres sigui més fàcil que comprar-les (l'última peça que ha agafat en arrendament li costa unes 200.000 pessetes per hectàrea l'any).

Una gran part dels pagesos entrevistats consideren que, a causa de la situació desfavorable en què es troben, haurien de tenir més facilitats per adquirir noves terres, per frenar així els processos especulatiu existents a la zona. Sobre els possibles mecanismes d'intervenció externs per ampliar les explotacions, P5 opina el següent, en el que ve a ser una reflexió sobre la seva condició de pagesos periurbans:

(P5) "...Home, aquí al Baix Llobregat jo crec que no es pot fer, tot això, avui, ja. No ens podem estendre, no hi ha terreny per estendre'ns, és diferent d'altres zones, aquí no hi ha terreny per estendre'ns (...) Més aviat per arreglar lo que hi ha, tipo de regs, tipo de carreteres, tipo de tanques... (...) Això sí, però per comprar terres, no, no ho veig. No ho veig perquè no podem anar al mar a guanyar terra per comprar terra, no podem anar a les muntanyes. Estem aquí, ens han voltat de fàbriques i estem aquí dins. I aquí hem de subsistir. Avui ens en pendran un tros, l'endemà un altre tros, ara vindrà l'AVE i passarà per sobre. Això no es pot evitar, aquest progrés no es pot evitar, és impossible."

Alguns pagesos, com P6, P7, P9 o P11, consideren que els mecanismes per fer més assequible la compra de terra ja els regula el mercat, no cal que hi intervingui l'administració. El mateix P11, com la major part dels enquestats, afirma que és perjudicial que quedin terres ermes perquè...

(P11) "...quan les terres són cultivables, hi han cultius, sempre tens la forma de defensar davant d'un urbanista que vulgui fer una nau industrial o qualsevol cosa d'aquestes, sempre podríem dir, això és camp agrari, i pots queixar-te."

Les opinions respecte a quins mecanismes d'intervenció són els més idonis, com fer reparcel·lacions d'antigues terres, unir dues explotacions, o crear un banc de terres, varien d'un pagès a un altre. P1 creu que es podrien fomentar lloguers de terres a bons preus i a terminis llargs per tal que els pagesos poguessin prosperar. P3 pensa que el millor mecanisme per a la gestió de la terra és la compra directa i, com P8, creu que unir parcel·les disperses o ajuntar dues explotacions és una utopia. P6 i P9 no veuen factible unir parcel·les que han quedat separades, però sí que són partidaris d'unir dues o més explotacions (per P6, sempre que es respecti la propietat). Alhora, P6 i P10 també són partidaris de posar al mercat terres sense cultivar perquè puguin ser arrendades a preus assequibles, mentre que P9 considera que les terres s'abandonen perquè són dolentes i cultivar-les ja no és rendible. P7 considera que els trossos que queden d'una finca expropiada són massa petits per aprofitar-los i que pel caràcter individualista de la pagesia del Delta no es crearà fàcilment una explotació a partir de dues (en general, P7, com la mateixa P8, es posicionen en contra de qualsevol tipus d'intervencionisme). De fet, P8 no confia

que sigui factible la mesura de posar a la circulació terres que han quedat ermes. P10, per contra, veu positivament que s'actui sobre les restes d'una finca ajuntant-les i que s'afavoreixi la posada en comú de les terres de dues o tres explotacions. Per acabar, cal dir que P3 i P7, com veurem més endavant, contraris al projecte de Parc Agrari, es posicionen en contra de la creació d'un banc de terres, mentre que P6 i P8, també detractors del Parc, s'hi posicionen a favor. P9 veu amb bons ulls el banc de terres però no considera que sigui necessari, com tampoc creu que crear un ens gestor per llogar terres sigui una bona idea. P10, per la seva banda, favorable al projecte de Parc Agrari, pensa que el banc de terres i una entitat que administrés les terres de lloguer, impedit que quedessin terres sense treballar, tindrien la seva raó de ser. Finalment, destaca el cas de P6, que admet sense embuts que si comprés terra ho faria per:

(P6) “per tenir-ho, per especular, per vendre, però mai per cultivar, eh, perquè estem... Estem malament, aquí...”

6.2.1.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

Com es pot observar a la taula 6.1.4 de l'Annex, la majoria d'informants de l'Àrea 2 tenen terres en propietat i terres en arrendament en una mateixa explotació. Només hi ha dos casos (A1 i A2) que només tenen terres en propietat i un cas (A5) que té les terres en arrendament. El nombre d'hectàrees que tenen és força elevat, sobretot pel fet que hi ha vuit explotacions que combinen els cultius d'hortalisses amb els de cereals. Així, hi ha un grup de set explotacions que tenen unes dimensions reduïdes, d'entre 2,5 ha i 12 ha, on predominen els cultius d'hortalisses, i cinc explotacions on, a part de les hortalisses, hi ha grans extensions de cereals, amb explotacions de 36 ha, 39 ha, 70 ha, 95 ha o, fins i tot, d'entre 140 i 150 ha.

En aquest sentit, cal dir que A1 i la seva família cultiven nou hectàrees d'hortalisses i unes trenta hectàrees de cereals. Abans eren arrendataris i de mica en mica van anar esdevenint propietaris. Ara tot el tros li pertany. Com el mateix A1 explica, l'explotació no ha augmentat gaire amb el temps, sempre ha oscil·lat entre les 35 i les 39 ha. Tot i la considerable grandària de les explotacions de l'Àrea 2 respecte les de l'Àrea 1 a la qual ens hem referit, A1 també considera que les explotacions hortícoles de la zona són relativament petites. De fet, A1 explica que si fan més gran l'explotació, cultivaran cereals i minvaran una mica la superfície d'hortalisses perquè aquests cultius requereixen molta mà d'obra i, per tant, són més cars econòmicament. A1 creu que comprarien terres abans que arrendar-les per amortitzar les inversions en material i personal. A2, d'altra banda, explica que té totes les terres juntes al voltant de casa seva, en una mateixa parcel·la. A2, com A6, són els informants que tenen l'explotació més petita: 2,5 ha. A2 té totes les terres en propietat, tot i que en un passat havia estat arrendatari i parcer, com ell diu, a l'època del seu pare. Com A1, de fet, A2 afirma que

molts agricultors de la zona han començat com a parcers, han esdevingut arrendataris, i han acabat com a propietaris:

(A1) "...parce qu'ici, sur la région toulousaine, c'est tout de petites exploitations... Deux hectares et demie, trois hectares, une hectare, cinq hectares, huit hectares... Et après de grosses exploitations de quinze, vingt hectares, il n'y a peut être trois ou quatre qui font de légumes, quoi. Après c'est de petites... C'est plein de petites exploitations (...). Oui, les exploitations de céréales sont grandes (...) mais après au niveau des légumes, c'est tout de petites, deux hectares, trois hectares, une hectare et demie, de... Très petites, quoi! (...) Pour nous, aujourd'hui, si on prenne plus de terres, si on agrandit, c'est pour faire de la céréale, (...) et peut être un petit peu moins de légumes, parce qu'on n'est pas nombreux, et pour trouver du personnel c'est difficile, et comme nous on a un travail... C'est saisonnier, quoi, c'est (...) de mars à novembre, et après l'hiver, bon, on a pas trop trop de travaille, donc... Avoir quelqu'un toute l'année pour nous aujourd'hui ça nous coûte trop cher. Voilà il faudrait faire plus de légumes. Si on agrandit c'est pour faire de la céréale, c'est pas pour faire de... (...) dans la mesure du possible, ça serait acheter (...). Ça peut marcher, mais bon, si on investisse après dans du matériel (...) et dans du personnel il vaut mieux presque l'avoir en pleine propriété."

(A2) «...ça a été le parcours disons de beaucoup des gens, je pense, dans la région. Ils ont commencé comme métayers, puis ils sont devenus fermiers, puis ils sont devenus propriétaires, voilà."

La superfície de l'explotació d'A2 ha estat sempre la mateixa, fins i tot quan es trobava més a prop de Toulouse, però ell mateix considera que li agradaria tenir més terres. Per fer més gran la seva explotació, A2 prefereix arrendar que comprar, encara que com diu només pensa en la jubilació perquè la seva empresa no té continuïtat:

(A2) «...j'ai cinquante-six ans et...Bon. Je pense plutôt à la retraite que de m'agrandir, comme il n'y a pas de repreneur en arrière, donc...»

A3 explica que té terres en propietat a Aussonne, mentre que a Blagnac té terres en propietat i en arrendament. El seu fill és propietari a Blagnac i ell ho és a Aussonne, on tenen unes 68 ha i 15 en arrendament. Diu que també té 10 ha més a Grenade en lloguer. A Blagnac, així doncs, en total, tindrien sis o set hectàrees en propietat i set o vuit en arrendament:

(A3) «...je n'ai dix en location, et dix à Grenade en ferme (...), en location. À Aussonne je n'ai soixante à moi, soixante-cinq, et quinze en location, mettons, du voisin, du voisin, à Aussonne, du voisin. À Blagnac, on a... Marc il en a, cinquante pour cent... Oui, sis ou sept en propriété, et sept ou huit en location."

A3 diu que abans tenien menys terres i que moltes eren del seu pare. Després van anar incorporant hectàrees, encara que no en gran nombre. El seu fill va comprar terres a Blagnac per a ell, mentre que A3 va fer el mateix a Aussonne:

(A3) «...Avant c'étaient les terres de mon père (...), on n'avait, on n'avait, on n'avait un peu... On avait des parcelles par ci par là, en location, on n'avait, on n'avait (...). On avait toujours une dizaine d'hectares (...), et puis après on a grossi, on a grossi un peu, on a grossi (...). Pas terriblement, parce que de sept, huit hectares, on est passé à quinze, à Blagnac, on n'a pas grossi énormément! (...) Il les a acheté (...), il les a acheté pour lui (...), à Aussonne je les ai acheté pour moi (...)."

Més endavant, A3 explica que no tenen prou espai per als seus cultius a Blagnac i que per aquesta raó també cultiven hortalisses a Aussonne, tot i els inconvenients dels continuats desplaçaments. Diu que si tinguessin totes les terres a Blagnac sortirien guanyant:

(A3) «...moi je pense prendre la retraite (...), bon... De terres il y en a, il y en a... À Blagnac, à Blagnac ce n'est pas le problème, à Blagnac, oui, on aurait, on aurait quatre ou cinq d'hectares de plus, et ce n'est pas plus mauvais. Parce que, parce qu'on fait (...) des choux à Aussonne... Parce que sur Blagnac, sur quatorze hectares, on est, on est serré. On fait de salades deux, trois fois sur la même terre, la même année. Et, on est serré sur Blagnac, et c'est de bonnes terres, c'est de très bonnes terres. Donc on fait de chou verte et de chou-fleur, on n'a pas assez de place à Blagnac, on va le faire à Aussonne. Seulement c'est le trajet, c'est aller les chercher, c'est aller les travailler... Il y a huit kilomètres, ce n'est pas grand, mais il faut y aller. Il faut y aller, donc... Si c'était à Blagnac, si ces sept ou huit hectares de plus on les aurait à Blagnac, ça l'arrangerait beaucoup, il aurait moins... Moins à charrier.»

A l'entrevista realitzada a A3, ell i la seva dona diuen que també lloguen terres a l'EARL de Cazac, tant el fill d'A3 com ell mateix, i que treballen conjuntament. D'altra banda, A3 considera que tant comprar terres com arrendar-les tindria elements positius:

(A3) «...ça dépend les opportunités (...), ça dépend de la situation... Acheter, acheter (...), oui, quand c'est de petites parcelles, acheter, mais louer, louer ce n'est pas mal non plus, parce qu'on a moins de... Moins d'argent à dépenser.»

A4 té parcel·les a Saint-Caprais i a Grenade. La seva explotació està dividida en dues parts: la més petita a Saint-Caprais, unes 13 ha, la més important a Grenade, unes 60 ha. A4 prefereix arrendar que comprar terres a causa de l'elevat preu que tenen les parcel·les i per les complicacions que es generen a l'hora de trobar-ne. Més endavant explica que tenen unes 25 ha en propietat i que el total de l'explotació l'heretaran els seus fills a parts iguals, perquè són ells que han de tirar endavant l'empresa. A4 creu que haurien de tenir més terres, unes dues-centes hectàrees de conreus extensius de cereals per tal que l'explotació fos rendible:

(A4) «...vous n'en trouvez pas beaucoup, ici c'est pratiquement impossible. Parce que s'il faut (...) en trouver de terres, aller trop loin... Ça va causer de problèmes d'organisation, oui. Déjà Grenade ce n'est pas trop loin, ça va, c'est à six kilomètres, un quart d'heure, vingt minutes, pour aller sur les terres, oui. On y va mais s'il faut aller trop loin... (...) Il y a pratiquement des problèmes dans toutes les terres, ici (...). Alors en propriété, il y en a moi... Bon, je suis en train de... Les donner à mes enfants, mais... En propriété, dix, vingt-cinq, à peu près... Il y en a une partie sur Grenade, qui est aux enfants, qui est à mes fils, ils ont la moitié chacun... Le reste, ils ont des petits bouts, ici, sur Saint-Caprais, mais c'est très peu. (...) Je suis en train de tout leur donner (...), que ça soit eux qui se débrouillent... (...) Positif oui, mais alors là il faudrait passer à... À deux cents hectares (...), pour faire que de la grande culture. Avec soixante-dix hectares, ce n'est pas suffisant... Rien que de la grande culture. C'est pour ça qu'avec les légumes et la grande culture, c'est bon. Mais rien que la grande culture, oui, il faudrait (...) deux cents hectares.»

D'altra banda, A5 té totes les terres arrendades i només és propietari de l'hangar que té a l'explotació. El fet que la zona de Blagnac on treballa es trobi en zona inundable on no pot edificar-s'hi res, li dóna una seguretat amb vista al futur. Diu que sempre ha treballat en 4 ha de terreny, encara que li agradaria tenir més terres, ja fos arrendant o comprant. Pel que fa a A6, ell i la seva família tenen 4.000 metres en arrendament (una parcel·la al fons de l'explotació) i de la resta en són propietaris. Voldrien comprar 3.600 metres més encara que no pensen a fer més gran l'explotació, ja se senten satisfets. Farà uns quaranta anys que tenen la mateixa superfície de terres: abans tenien només una hectàrea i ara arriben a les dues i mitja. La dona d'A6 ho explica d'aquesta manera:

(dona d'A6) «...pas depuis qu'on est mariés (...), si vous voulez, depuis que mes parents sont maraîchers (...), c'est-à-dire (...) depuis, depuis... En 1946 ils avaient un hectare, ils étaient en périphérie de Toulouse, et depuis qu'ils sont ici on ne l'a... Ça ne c'est pas... C'est à peu près la même... (...) Depuis qu'on est mariés, nous, combien on a... Trois mille mètres de plus, c'est tout. Cinq mille avec cette année...»

A6 considera que estaria bé tenir més terres per cultivar-hi cereals, però la seva dona diu que és difícil de trobar noves terres a la zona, sobretot per arrendar, i ells ja exploten molt les seves parcel·les:

(dona d'A6) «...difficile... Si on aurait plus de terres on ferait moins de rotation, nous on charge beaucoup les terres... Au niveau, difficile... Si, parce qu'en fermage on n'en trouve pas dans le coin, il faudrait acheter...»

Finalment, A6 afirma que tot i que comprar terres és car, per fer més gran l'explotació prefereixen comprar que arrendar. A7, per la seva banda, explica que té unes 11 ha en propietat i només una hectàrea en arrendament. Considera que fer més gran l'explotació ja no és possible però que en tot cas ell arrendaria ja que la terra és cara en aquesta zona:

(A7) «...agrandir ce n'est plus possible. Si je devrais agrandir encore, je pense que si je trouverais un fermage, je prendrai un fermage (...), oui, c'est beaucoup moins... C'est chère la terre ici...»

A8 té entre 60 i 65 hectàrees d'hortalisses, sobretot perquè pot mecanitzar els cultius de mongetes i de pastanagues, i quasi 100 ha de cereals. Té dos terços de les terres en propietat, i un terç en arrendament. Li pregunto si han incrementat el nombre d'hectàrees amb els anys, i respon:

(A8) «...je ne sais pas jusqu'à quand il faut remonter... Quand mon père a commencé, il y avait vingt hectares. Et là, depuis deux ou trois ans, là, on est arrivé jusqu'à cent cinquante hectares.»

També explica per què van fer més gran l'explotació, encara que veu difícil de fer més ampliacions en un futur:

(A8) «...on a eu des opportunités pour acheter des terres, et puis après, la production... La demande était là donc qu'on a pu produire en conséquence... (...) Maintenant, en fin... S'il y avait des opportunités on pourrait peut-être s'agrandir, mais il n'y a aucune terre de libre dans les environs...»

A9 va arribar a la zona amb els seus pares i un germà, i van constituir una explotació de sis hectàrees. Actualment té deu hectàrees, un 60% en propietat i la resta en arrendament. Va augmentar la dimensió de l'explotació llogant noves terres, tot i que admet que el gran problema de la zona és trobar terrenys agrícoles disponibles. De fet, A9 creu que seria positiu fer encara més gran l'explotació, sobretot per endegar cultius complementaris que contribuïssin a millorar la qualitat de la producció, i que preferiria arrendar que comprar perquè no és tan car i trobant-se en zona no edificable, no podrien esperar una requalificació de terrenys:

(A9) «...non, sachant qu'on était sur six hectares au départ, et puis on est passé à dix, ce qui, ce qui fait que l'augmentation ça soit du fermage... (...) Le problème c'est qu'on ne trouve pas d'autres... qu'on ne trouve pas des

terrains disponibles pour si l'on veut agrandir l'exploitation, voilà. Et puis ça c'est un gros, gros, gros problème, ici... (...) Oui... Une bonne raison... ce n'est pas pour produire plus, c'est pour avoir en plus une facilité de travail. Sachant qu'on est sur des terres très argileuses, ici, le secteur à moi, ici, dont des terrains très lourdes, très coulants, très forts, eh... très bon pour les cultures d'été de forte chaleur, mais pour les cultures de printemps il faut avoir de la culture... il faut avoir de terrains, eh... d'avance, c'est pour labourer... C'est pour ça que s'il y a une... il peut y avoir plus de terres, c'est pour faire des rotations, pour faire des engrais verts, pour pouvoir avoir moins de problèmes, eh... C'est vrai que moi si j'aurais cinq, six hectares des terres de plus, je travaillerais beaucoup plus à l'aise... (...) Louer (...) moins cher et puis bon, acheter, je ne vois pas l'intérêt d'acheter pour une bonne raison, que ça restera des terres agricoles puisqu'on est sur une zone inondable, ici (...).”

A10 i el seu marit tenen totes les terres a Saint-Jory. Són propietaris i arrenden una part al seu sogre. Abans, tampoc tenien més terres en propietat, i fins i tot l'explotació hauria disminuït:

(A10) «...non, non, non... depuis que je me suis installé avec mon mari, l'exploitation n'a pas grossi, elle s'est même (...) diminue. Mon beau-père a vendu une parcelle, il y a quelques mois, pour payer des... une partie des frais de succession.”

D'altra banda, més que tenir més terres, A10 afirma que els agradaria canviar la seva disposició, perquè tenen parcel·les a l'altra banda de la carretera i pateixen diversos inconvenients, sobretot a causa de la presència d'una zona de graveres per on circulen molts camions. Així doncs, els agradaria reagrupar-les. També preferirien comprar a arrendar, per la seguretat que aquest fet els donaria. A10 explica que, alhora, es troben amb la presència d'un grup d'ètnia gitana (*gens du voyage*) amb el qual han de competir per l'ús del sòl:

(A10) «...plus de terres non, mais changer la disposition des terres, oui (...). Oui, on aimerait... Là, il y a un champ de blé juste en face, là, derrière les arbres, qui n'est pas à nous. Nous on a les terres de l'autre côté de la route, là en bas, et cette route est très passagère, et il y a beaucoup, beaucoup de camions, parce qu'il y a des gravières, de chaque côté, et avec le (...) qu'on passe avec le tracteur, il y a beaucoup de circulation et c'est gênant. (...) Voir les terres, plus, regrouper, donc, si on trouverait une parcelle comme ça, eh, on serait prêts à l'acheter... Si elle n'était pas trop chère, on garderait tout, si non on (...) être en train de partir de là-bas, pour acheter ici, pour qu'on n'aille plus de routes à traverser. Voilà. C'est, c'est... L'objectif... que l'on se fixe... Et acheter de la terre en plus, non... (...) Nous on préfère acheter (...), oui, parce que louer, le propriétaire, du jour à lendemain, en fin... le propriétaire peut dire, bon, dans un an vous arrêtez d'exploiter, moi je le vends à quelqu'un d'autre, et... et on peut se retrouver avec... avec des maux... en fin. Une fois que là c'est zone inondable, donc que ce n'est pas constructible, donc qu'on se retrouvait avec n'importe qui à côté. Puisqu'ici c'est à nous... c'est plus facile. Comme là, j'ai fait derrière la maison, il y avait deux parcelles qui faisaient en tout un hectare, un hectare... deux! Deux hectares et demi. Et l'agriculteur qui avait ces parcelles, ne le travaillait plus depuis très longtemps, et il la vendu à des gens du voyage. Alors maintenant on a toutes ces parcelles derrière, là, qui sont aux gens du voyage...»

A11 també té les parcel·les en explotació a Saint-Jory, una hectàrea en arrendament i tres en propietat, i aquesta proporció no hauria variat amb el temps. Quan li pregunto si seria positiu tenir més terres, respon que suposaria una inversió en material i personal difícil d'assumir:

(A11) «...je dirais oui et non... disons que... actuellement c'est une période ou bon... je ne sais pas si j'aurais une succession sur l'exploitation, donc que je ne sais pas si l'opportunité vraiment très bonne pour vraiment m'agrandir... Après c'est certain qu'en termes de débouchée (...), en termes de débouchée, je pense que j'aurais une débouchée si j'agrandissais l'exploitation (...). Qui dit agrandissement de l'exploitation, suppose embaucher de personnel, et ainsi de suite, quoi, (...), le matériel, et ainsi de suite, quoi (...). Ça ne limite pas qu'à l'idée d'acheter trois, quatre ou cinq hectares supplémentaires, quoi. C'est en tout, un investissement en bâtiments, matériel et... en suite il faut penser au (...) personnel (...), obligatoire...»

A A11 li és indiferent comprar o arrendar a l'hora d'incrementar la dimensió de la seva explotació. L'única cosa que el preocupa és que les noves parcel·les no fossin massa lluny de les que té actualment:

(A11) «...Il n'y a pas de... (...) pour l'instant... je n'ai pas jamais réfléchi vraiment... la question ne se pose pas, mais je ne vois pas, déjà, bon, trouver des fermages c'est difficile parce que bon, c'est un engagement pour le propriétaire, et... l'opportunité d'acheter je ne sais pas si elle y est réellement, quoi... Je ne sais pas... Je n'ai pas réfléchi, je ne sais pas quel serait la meilleure solution, quoi... (...) Je crois que si je devrais agrandir quel que soit... quel que soit l'agrandissement disons que... ce soit ou avec fermage ou en... ou acheter, je préférerais d'avoir favorisée la proximité, quelque fois qui ne soit pas loin, quoi... Aller à dix, quinze kilomètres, pour seulement changer de (...)... que ce soit l'un ou l'autre, je préférerais acheter ou louer quelque chose qui est à côté plutôt que... (...) qu'aller plus loin.»

Finalment, el marit d'A12 explica que tenen dos terços de les terres en propietat i un terç en arrendament. Abans tenien més terres, unes 45 ha, meitat seves, meitat llogades. I A12 diu que abans feien més cereals però que de tota manera estan ben situats i tenen un sistema de reg eficient:

(A12) «...non, on faisait beaucoup plus de céréale (...)... Oui, on est bien placé, on a la place, donc qu'on a toutes les terres irriguées (...), voilà. Nous on est bien équipés en irrigation...»

Actualment, A12 i el seu marit tenen 36 ha en total, inclòs l'arrendament, i dos terços de les terres estan juntes, al voltant de la seva granja, a Grenade. Consideren que els cereals no valen res econòmicament i que per això s'han orientat vers les hortalisses. Diuen que no necessiten més terres, i que en tot cas els agradaria vendre algunes parcel·les, tot i que es troben, també, en zona inundable, i farien poc negoci:

(A12) «...non, ce qu'on préférerait en vendre quelques unes, plutôt (...), et chères! (...) Mais nous on est en zone inondable... (...) Le jour où elles seront... le jour où elles seront, elles vaudront le coût, on sera... on ne n'aura plus besoin (*elle rit*)! (...) Mais on serait vieux, on ne serait plus là, peut être!»

Així doncs, a la zona hortícola del nord de Toulouse, ens trobem amb uns agricultors amb poques possibilitats d'incrementar la dimensió de les seves explotacions i d'optar a possibles expectatives de venda mitjançant requalificacions de terrenys, fet que limita la seva capacitat d'especular, sobretot perquè l'Àrea 2 es troba essencialment situada en terrenys inundables on, en la majoria dels casos, no es pot edificar (A1, però, gràcies a la localització de la seva explotació, sí que pot combinar agricultura i urbanització).

6.2.2 Ús de maquinària

6.2.2.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

En línies generals, si hem de fer cas dels resultats de les entrevistes realitzades i de l'anàlisi estadística i la reflexió teòrica de l'apartat 4.5.1, l'activitat agrícola del Delta està fortament mecanitzada. De fet, es tracta d'una agricultura intensiva que així ho requereix, a causa, també, de la dificultat de trobar mà d'obra. La revolució tecnològica i les tècniques estalviadores de terra (*land saving*), que hem explicat al capítol 4, haurien afavorit un increment de la mecanització. Tot i així, en molts casos, com ja hem dit, els mateixos pagesos expliquen que encara fan molta feina a mà, sobretot a l'hora de collir, per les característiques pròpies dels conreus d'hortalisses típics del Delta, que impedeixen una mecanització absoluta del procés de producció (que sí que seria possible, per exemple, en produccions més extensives com els cereals). Per altra banda, la mà d'obra encara és important a l'hora de sembrar o en els processos de seleccionar i fer manats amb els productes un cop collits. I al mateix temps, per la diversitat de cultius que tracten, molts pagesos no es poden permetre el luxe de tenir una maquinària específica per a cada conreu. Com diu P1:

(P1) “Nosaltres, ara, el que sí hem notat molt, aquí s'ha millorat molt, que ens hem mecanitzat, en molts aspectes, tot i que l'horta és diferent que el cereal o que la vinya. L'horta, tu pots mecanitzar el tema de preparar les terres, no, però a l'hora de collir no hi ha cap màquina que et culli les faves o que culli els espinacs o que et culli les cireres. Ho has de fer tu manualment, no? O sigui, estem fent feines ara igual que es feia fa dos-cents anys. L'horta és molt manual. La maquinària és... Només és aplicable a l'hora de preparar les terres, o de llaurar, de fresar, de ruixar... No, però tu, per collir les cebes i per collir els alls i per collir les faves, ho has de fer amb els ditets... (...) Aquí a aquesta zona és molt tradicional, tot, perquè és clar, pràcticament, fora el sembrar, és manual, gairebé tot. El collir és manual, el traginar és manual, l'arreglar és manual, o sigui, aquí estem molt poc mecanitzats aplicats a l'horta. És que no es pot mecanitzar gaire.”

Els pagesos i pageses entrevistats tenen com a mínim un tractor per treballar a la seva explotació, excepte el cas d'un pagès a temps parcial que només té una hectàrea i fa servir un motocultor. Destaquen els casos de P11, que per a una extensió de cultius de 49 ha fa anar cinc tractors, i sobretot, el de P12, que tot i sent un pagès a temps parcial encara conserva dos tractors i quatre motocultors. En general, tots ells tenen la maquinària necessària per treballar cultius d'hortalisses, com són les màquines d'ensulfatar, estripadores, punxons, desbrossadores, ruixadores, fresadores, arades... I, en el cas de P6, es parla fins i tot d'una recol·lectora de patates. Per altra banda, la majoria tenen camions, furgonetes i remolcs, i aquells que han de guardar molta producció abans de dur-la a Mercabarna (cas de P2, P7, P8 i P11, entre d'altres), tenen cambres frigorífiques. Pel que fa a la maquinària per rentar els productes i fer manats de cara a envasar-los o comercialitzar-los, hi ha el cas de P10, que en fa ús però a petita escala, o de P11, que té la seva pròpia marca de bledes i espinacs. D'altres, com P4, s'han beneficiat dels avantatges aconseguits per alguna cooperativa de la zona, com Eurohorta, que tenia un conveni amb el Parc Agrari i havia aconseguit aquest tipus de maquinària de tractament dels productes.

Cal dir, també, que per mitjà d'aquesta entitat s'havia aconseguit una màquina plantadora que agilitzava enormement el procés de plantar els cultius. P4 explica que l'any 2002 va poder plantar 300.000 porros en dos dies amb aquesta màquina, que en planta 22.000 l'hora. Abans, es podia haver passat tot l'estiu per enllestir aquesta feina. Segons P4, fins i tot s'havia plantejat l'ús d'una nova màquina des d'Eurohorta per collir els porros. Com diu ell mateix, aquest estalvi de temps li hauria permès de concentrar-se en altres feines. En aquest sentit, P6 afirma que l'únic cultiu que li permet sembrar i collir quasi un 100% de la producció fent ús de maquinària és el de la patata (P8 també en fa ús).

La manca de cohesió en el sector agrari del Delta, però, impediria una major col·laboració entre pagesos a l'hora d'adquirir maquinària, fet que impediria la implantació de noves tecnologies. Alguns, com P12, tot i pensar que hi ha maquinària que no es pot compartir, cas del tractor o la fresadora, creuen que les cooperatives s'haurien d'involucrar més en aquest sentit i tenir eines a la disposició dels pagesos. P8 explica aquesta situació:

(P8) “És més, es té tantes màquines i tantes coses, perquè... Bueno, el meu marit té un parell d'amics que aquell, pues, a vegades s'ho canvien, o s'ho tal, o aixins... Les màquines i tal... Però normalment, no. I és més, la cooperativa a vegades té màquines que són de la cooperativa i tu has d'anar, o sigui... No tu pots anar a la, a dir, a agafar la màquina i fer-la servir, no... De la cooperativa t'envien una persona que t'ho fa. No dius tu, bueno, pues jo vaig i llogo la màquina...”

P3, de totes maneres, explica que s'han donat alguns casos de pagesos, en grups de dos o tres individus, no més, que compren maquinària conjuntament per amortitzar-la en funció del poc ús que en fan cada un d'ells per separat. Per altra banda, la major part dels pagesos enquestats consideren que la mecanització ha estat un dels eixos fonamentals que han permès la modernització del camp els últims cinquanta anys, factor bàsic a l'hora d'explicar els canvis en l'organització de les feines agrícoles i en la relació entre els pagesos. P10 i P11 descriuen com els han afectat els canvis fruit de la mecanització a l'hora de treballar:

(P10) “La màquina aquella, tu poses amb el peu, ja surt lligat i el deixa allà a la caixa. Torna, passa les cebes o lo que sigui, ho agafa... Que és molt diferent fer-ho d'aquesta manera que estar sentat i lliga-ho, pela-ho primer, a mà, lliga-ho... I lo que fas (...) amb una hora, d'aquesta manera, pues n'estaven (...), jo què sé, ells t'ho dirien més bé que jo perquè ho fan, ho veuen... A lo millor mitja hora o vint minuts pues han amanadat dos-cents manats, pues estarien (...), estaven tot el dematí, o sinó tot el dematí, pues quatre o cinc hores, dues o tres persones... Vull dir, que és molt diferent.”

(P11) “Totes les màquines que es fan, estan per algo bo. No sé, per exemple, la màquina de plantar, ha estat un invent molt bo... No? Per exemple, si abans tenies les bandejes aquestes que hi han els tacos, i amb vint persones en plantaves cent en un parell d'hores, ara, les mateixes persones, amb quatre persones, en un parell d'hores en plantes moltes més (...). Això et suposa (...) que la gent no els tens tots plantant, si no que culls i plantes, i també et suposa, pues, no sé, com et diria... Formes diferents de treballar la terra, perquè hi ha una màquina (...) O sigui, les màquines no s'adapten a tu, ets tu el que t'has d'adaptar a les màquines. I depèn de les màquines pues agafes els terrenys.”

6.2.2.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

A l'Àrea 2, el grau de mecanització de les explotacions també és molt elevat. Els productors tenen tractors i tot tipus de maquinària. Destaca l'existència de plantadores (sobretot per als enciams) que agilitzen molt les tasques agrícoles. En aquest sentit, podem dir que les explotacions tolosines estan més ben preparades, tot i que una part del cicle productiu, sobretot al moment de collir i de preparar els productes per a la comercialització, continua fent-se manualment. A1 té cinc tractors, preparats cadascun amb una de les eines que necessita per no perdre temps. Té una plantadora, un rascle rotatiu, arada, pulveritzador, engranelladora per escampar els adobs... A2 té tres tractors, un rascle rotatiu, arada... A3 té l'explotació molt mecanitzada, amb tractor, plantadores automàtiques i tot tipus d'automatismes, com les màquines per rentar els enciams, camions, ordinadors per a la comptabilitat, tot plegat per facilitar la feina. A4 té una infraestructura similar, mentre que A5 explica que, a part de tot això, té una cambra frigorífica per emmagatzemar enciams abans de comercialitzar-los. A6 diu que estan molt mecanitzats però que la collita encara la fan amb les mans, mentre que per a la plantació tenen maquinària específica. Destaca, a part de les plantadores, el conreador, un rascle rotatiu o els discos. A7 diu que té tres tractors, com la majoria d'horticultors, mentre que A8 afirma que tenen una estació de condicionament per a les pastanagues, les mongetes, maquinària per a la preparació de la terra, sembradora i recol·lectora... Diu que la collita d'enciams, per exemple, en part és manual i en part mecanitzada, com les mongetes. La collita de naps i carbassa també es fa amb les mans, com les tasques de condicionament dels productes. A9, per la seva banda, diu que té set tractors, cadascun amb la seva eina per tal de no haver d'enganxar-les i desenganxar-les constantment. Explica que s'ha comprat un nou tractor últim model amb el qual plantarà enciams, api i cebes, encara que la collita la fan tota manualment, ja que cal tallar l'enciam fresc. L'api i la ceba també la cullen a mà, però tenen una màquina per rentar els productes. A10 diu que fan servir sobretot les mans per treballar, però que tenen un rascle rotatiu per preparar la terra i, just abans la floració, utilitza també un conreador, diu, com la majoria d'agricultors de la zona, per fer els sots on plantaran els enciams. Després tenen una plantadora, ni massa moderna ni massa rústica, per plantar petites quantitats. Pel que fa a A11, afirma que té la maquinària pròpia dels agricultors de la zona, com A12 i el seu marit, que també han adquirit una rentadora per a les cebes i una cambra frigorífica. A12 diu que tenen quatre tractors i que com A9, ja tenen l'eina enganxada i preparada per no perdre temps. De totes maneres, presentada aquesta informació, veiem com els informants expliquen amb veu pròpia la tecnologia que utilitzen:

(A1) «...parce qu'on va planter des salades on part avec trois tracteurs ou quatre. Chacun à son outil derrière pour pas perdre de temps, quoi (...). Après on a une planteuse à salade, une herse rotative, charrue... Parce qu'à chaque fois qu'on plante, on laboure, on laboure pour préparer... Après un pulvérisateur pour le traitement, un

épandeur d'engrais, les outils classiques, quoi! Du... À part la planteuse à salade qui est spéciale pour planter salade, quoi, chou... Et faire la plantation.”

(A3) «...le tracteur, l'arrosage, les enrôleurs, pour une culture maraîchère (...), les planteuses, les planteuses automatiques, pour les salades, automatique... On a le plus d'automatismes possible, pour aller le plus vite possible (...) La céréale c'est plus automatisé, c'est sûr, mais... L'investissement il est... Sur le jardin, c'est automatisé... (...) On a la machine à laver la salade, la salade (...), on a des automatismes fixes, on a des camions... (...), en question de comptabilité, on a les ordinateurs (...)... Et le traitement, c'est du matériel, mais il faut, après... C'est du travail, eh!»

(A4) «...tracteur, machine... Tracteur, en suite, pour le légume on a (...) laveuse, en fin, tout ce qu'il faut (...), quand on faisait du poireau. Au niveau de la plantation c'est pareil, on a aussi une planteuse... On est obligé de suivre l'évolution des machines aussi parce que... On gagne du temps (...).”

(A5) «...le tracteur, (...), les machines planteuses automatiques... (...) J'ai une chambre froide, en fin (...), pour garder la salade, parce que... Il y a une partie (...) qu'on la garde pendant le matin, à livrer de bonne heure, et une partie qu'on livre de suite...»

(A7) «...dans le maraîchage on est obligés d'avoir beaucoup de tracteurs, parce qu'on n'a jamais un outil derrière, et puis bon il faut le gros pour labourer, les moyens... Passer la herse, le petit pour planter ou pour traiter... Tous les maraîchers ils ont en moyenne, deux ou trois tracteurs, quoi, minimum, eh...»

(A8) «...on a une station de conditionnement déjà pour les... pour les haricots, station de conditionnement pour les carottes aussi, et en suite on a tous... Tous les tracteurs, et outils pour la préparation du sol, et semis... plantation et récolteuse... (...) pour les salades c'est manuel, pour les navets aussi, c'est manuel, les citrouilles aussi, c'est manuel... En suite, au point de vue de la salade et les haricots, la récolte est mécanisée... C'est mécanisé jusqu'à la récolte, si vous voulez. Et en suite, en station de conditionnement, il y a du travail manuel, quoi.”

(A9) «...alors, la technologie... quand on parle de technologie, quelle type de technologie.. ? Bon, d'abord, ici on n'utilise pas de goutte à goutte... Les technologies, bon, c'est classique... (...) D'ailleurs, sur l'exploitation, je viens de n'acheter un qu'il y a huit jours que j'ai reçu... j'ai sept tracteurs (...)... Chacun est presque... a son outil, pour éviter de déteiler atteler. Et... bon, j'ai, je... je viens de changer la... bon, un tracteur, que j'ai, supplémentaire, en 1995 (...), turbo, que je vais mettre derrière une planteuse et que je viens de changer pour planter de la salade, pour planter le cèleri, pour planter l'oignon, voilà! Pour avoir une machine plus performante encore (...). Je suis spécialisé qu'en culture maraîchère (...). Machine à récolter, non, parce que la machine à récolter nous avons fait des essayes sachant que la salade ici, il faut couper frais... on coupe tout à la main. (...) Les récoltes se font toutes manuelles. Le cèleri c'est tout à la main, l'oignon, aussi... Bon, l'oignon, bon à part d'une machine ici pour laver, et le plonger un petit peu, mais il faut... il faut botteiler, tout, faire tout à la main... (...) Oui, oui, sachant qu'il n'y a pas quand même des machines très performantes là-dessus... (...) La salade c'est mécanique.”

(A10) «...surtout les mains... technologie au niveau des matériels? Alors, bon, mon mari il fait le labour, en suite il a une herse rotative pour préparer la terre, et juste avant la floraison, il utilise un cultivateur pour faire des... des plants (...). Pratiquement tous les maraîchers d'ici on l'a, aussi. C'est pour faire les bouts de terre où l'on va planter la salade. Et après on plante un plant, avec une planteuse classique, pas très moderne, mais pas trop rustique non plus, et voilà... On ne plante pas énormément, c'est des petites quantités.”

(marit d'A12) «...préparation du sol, cultivateur, (...), en fin, charrue, cultivateur... Donc après un semoir en graine, j'ai quand même, pour les navets, pour l'hiver... Maintenant on ne fait pas du plant, des navets... Qu'est-ce qu'on a? Après une laveuse, pour les oignons, chambre froide, et... voilà... (...) Mais je ne veux pas... déteiler un outil, atteler... je mets un tracteur par outil (...), et quand on n'a besoin...»

Tots els informants són conscients que la mecanització de les tasques agrícoles ha implicat una transformació de la manera de treballar i de les relacions entre els mateixos agricultors. Hi ha hagut innovacions tecnològiques molt importants, entre les quals la majoria destaquen el tractor, i en segon terme les plantadores i pulveritzadors. A1, per exemple, admet que en aquest procés hi han sortit guanyant, tot i que diu que per amortitzar la maquinària calen treballadors i grans extensions de conreus. D'altra banda, el mateix A1 explica que no s'ha de confondre la imatge romàntica de la pagesia tradicional que tenen els habitants de la ciutat amb

la feina dels agricultors actuals, que s'ha modernitzat molt les últimes dècades i ha mecanitzat la major part del procés productiu:

(A1) «...ça a impliqué beaucoup, oui, parce que maintenant, bon, c'est... Les plantations sont moins pénibles... Bon, après la récolte c'est toujours pareil... La récolte, on récolte à main, mais il y a de machines, mais ça coûte énormément cher et il faut du monde et il faut des grandes, des grandes surfaces. Donc que la mécanisation elle nous a apporté un plus, oui, plus de facilités pour nous, quoi. (...) Ça... (...) Non, la mécanisation ça qu'elle n'a pas apporté, il faut, il faut... Il faut en parler, il faut le dire que, maintenant, on n'est plus, on n'est plus... Ceux-là qui vont planter la salade à la main, on n'est plus ceux-là qui vont passer la cerclette pour faire à l'herbe, on n'a plus la boîte pour sortir la salade (...). Eh, nous, ici, on n'est pas assez bons, en fin... On n'est pas encore... On n'est pas encore assez bons pour le dire, parce que... Les gens de Toulouse croient qu'on est encore avec une boîte à sortir quatre coulis de salade, du champ, quoi... Que tout ça c'est fini, que les carottes maintenant on ne les ramasse plus à la main, on les ramasse avec la machine, et... On a, on a encore une mauvaise image du métier, quoi, parce que les gens viennent pas... Il y a beaucoup de jeunes qui ne viennent pas au métier parce qu'ils croient encore qu'on ramasse les carottes à la main, où qu'il y a encore un cheval dans l'exploitation, quoi... Tout ça c'est fini, (...) et quand on fait une exposition de légumes, eh... Les gens nous demandent, est-ce que vous pouvez apporter du vieux matériel? Et nous on veut plus le faire. On peut faire amener un tracteur avec une planteuse à salade, expliquer au gens que quand on est debout on plante la salade maintenant, on n'est plus à quatre pattes à poser un pied devant l'autre. C'est sûr que de fois c'est difficile, mais bon... Il y a beaucoup moins de... Il y a plus de mécanisation, les carottes, maintenant, celui qui est bien équipés, il la touche presque plus, après quand il la trie... (...) Les gens croient qu'on est encore après... À l'époque des années cinquante ou soixante, quoi...»

A4 també incideix en la idea de la transformació tecnològica que ha canviat la manera de treballar i es refereix sobretot a la irrupció del tractor en el món agrícola, entre moltes altres innovacions:

(A4) «...Oui. On ne travaille plus de la même façon, parce que de fois ça va beaucoup plus vite, on gagne énormément de temps. La mécanisation ça va apporter... Mais ça... Ici ça date déjà de... La mécanisation de... De quarante ans, au moins, de quarante ans en arrière. Je ne sais pas en Espagne... Ça a marché... C'est peut être plus récent, en Espagne? (...) Ça a marché peut être plus vite, en Espagne, que ne pas en France, peut être... Parce que moi, mécanisation, moi je... Bon, la mécanisation, c'est vrai qu'elle a, elle a... Elle a évolué depuis la fin de la guerre, quoi, disons, la moitié du siècle, à peu près, les cinquante dernières années. C'est là où il y a eu plus d'évolution, mais surtout quand même les vingt dernières années où vraiment, ça... Où l'électronique est entré dans la machine agricole, c'est vrai que ça a apporté beaucoup... On trouve, le tracteur, il y a autant d'électronique sur un tracteur que sur une voiture... (...) Déjà le tracteur, oui... Lui c'est l'outil à tout faire, on peut mettre n'importe quoi devant, on peut mettre n'importe quoi derrière, l'hydraulique, tout ça, ça a apporté beaucoup. En suite la... Au niveau légumes, les machines de conditionnement, de lavage, de conditio... En fin, tout. Là il y a eu, énormément de progrès. Dans les grandes cultures, bon, il y a eu une évolution aussi, mais... Bon, c'est le semoir, la préparation du sol, tout ça, oui... Il faut voir les choses comme ça... Mais le tracteur, c'est sûr qu'à la base, le tracteur, c'est lui qui a apporté le plus, quoi...»

A6 considera que la plantadora d'enciams és molt important, tot i que cada estri fa la seva funció, mentre que el seu sogre apunta que tant la plantadora com el tractor són indispensables i A6 conclou que és una qüestió de prioritats:

(A6) «...oui, on va dire la planteuse... (...) bon, tout est important, eh. S'il n'y a un qui n'est pas là, la chaîne est coupée, eh!

(el sogre d'A6) ...il faut, il faut bien les deux (...). Le tracteur et la planteuse... Bon, en tant qu'il y a la planteuse... Il y a la petite planteuse et puis il y a la grosse planteuse... (...) Nous on a la grosse planteuse, (...) on met les salades et puis ça plante toute seule...

(A6) ...moi je dis... Tout est important, mais bon, il y a des priorités, c'est sûr, eh!»

Aquesta modernització, però, segons A8, hauria canviat la manera de relacionar-se dels productors, que ara sempre anirien amb presses, tot i que reconeix els avenços assolits, sobretot

gràcies a la mecanització de les collites (el seu pare collia una hectàrea de mongetes a mà mentre ara en cullen trenta-cinc amb màquina):

(A8) «...bon, peut être, on prend moins le temps de parler de... de se changer les... On est toujours pressés, toujours... (...) La récolte automatique mécanisée (...)... Ça se fait, par exemple, pour les carottes ou les haricots verts... Au début ils les récoltaient à la main, et maintenant c'est à la machine et en... Ils faisaient, par exemple, quand il a commencé, quand il s'est installé, mon père... Il avait fait jusqu'à un hectare d'haricots verts, ramasser à la main c'est déjà beaucoup de travail. Maintenant on en fait trente-cinq à la machine...»

De totes maneres, A9 considera que la mecanització del camp ha estat positiva i no ha canviat excessivament les relacions entre agricultors. Segons A9, sempre els quedaria un temps per trobar-se, als salons o als sindicats, tot i que aquest procés hauria afavorit més unes explotacions que d'altres. A9 també es refereix a les contrapartides de la mecanització, que tot i que hauria aportat grans avanços al món agrícola, hauria estat contraproductent a l'hora de consolidar la mà d'obra al camp, insubstituïble en molts cultius hortícoles. A9, tot i així, parla de veritables revolucions dins del sector gràcies a la irrupció de nova maquinària que haurien alleujat el treball de l'home:

(A9) «...la mécanisation est une très bonne... est une très bonne chose... (...) Non, on ne peut pas dire qu'elle a changé les relations... Elle a... elle a fortifiée certaines exploitations, où alors les a fragilisée, peut être, je dirai, parce que, les relations elles sont... l'agriculteur trouve toujours moyen quand même de se rencontrer, parce qu'on reste toujours des agriculteurs, qui sont les salons et d'autres, où les gens discutent... bon, et puis des réunions syndicales qui font que... on peut se rencontrer... (...) Mais le machinisme a bien sûr soulagé physiquement l'agriculteur, mais quelque part ça a un coût. Et le machinisme... une machine ça s'use, ça s'entretient, et à l'heure actuelle ça devient très lourd. Bon, ceci dit, le machinisme quand même peut limiter la main d'œuvre, parce que la recherche elle est là aussi. Mais dans le maraîchage on ne peut pas supprimer la main de l'homme. Il y a la machine qui bien sûr fait un plus, ce qui est important... Moi-même ici sur mon exploitation huit hectares et sept tracteurs, dont je viens de me n'acheter un 95 chevaux tout neuf, et puis après avec une nouvelle planteuse... l'investissement de tout, là, trois cents mille francs, en euros, en fin... trois cents mille francs, ça fait, trente millions de centimes. Je crois que ça a un coût, donc qu'on travaille toujours pour le matériel, mais la main de l'homme est indispensable. Derrière, elle va faire un certain travail, mais dans le maraîchage il faudra toujours la main de l'homme... (...) Quand vous parlez de technologique, c'est-à-dire, dans la... (...) Bien sûr que le machinisme est une... a été une révolution. Il y a beaucoup de machines qui sont des révolutions, qui ont, en fin, comment te dire, un soulagement physique... C'est vrai que ça a un coût, mais... si le prix serait payé à sa juste valeur je crois c'est quand même autant plus agréable de travailler quand même...»

D'altra banda, A10 explica com hi ha un petit empresari que fa per ells les collites de cereals, perquè a la seva explotació tenen bàsicament maquinària per als cultius hortícoles i només tenen temps i diners per dedicar-se a les hortalisses. A10 considera que actualment la gent molt sovint té el material que necessita per a l'explotació i no el comparteix amb els veïns, situació que sí que es donava en el passat. Avui, així doncs, els agricultors serien més individualistes (cosa que també pensa A2), encara que A10 admet que si necessita algun estri, el veí l'hi deixarà. Finalment, A10 i A2 també creuen que el tractor ha estat un gran progrés, com la manera de treballar, les arades o la irrigació. A2 considera que la irrigació ha permès de fer tot tipus de cultius allà on es vulgui:

(A10) «...Oui, pour la céréale c'est un entrepreneur qui nous récolte le... (...) c'est une autre personne, oui, oui (...), qui nous récolte, qui nous fait le semi, parce qu'il faut de semoir particulier... Nous tout le matériel que l'on a c'est pour le maraîchage. Après le céréale, on le fait (...) par quelqu'un d'autre, et on le paie pour le travail qu'il nous fait. On fait des factures (...), il vient faire le semi... parfois il nous fait quelque labour quand on n'a pas le

temps de le faire, et après c'est la récolte avec les moissonneuses... (...) Oui, je pense oui... (...) Je ne sais pas. Disons que maintenant il y a beaucoup de personnes qui ont leur propre... leur propre matériel. Tandis qu'avant, ils s'entre... ils s'entraident (...) davantage. Parce que tout le monde n'avait pas des outils alors ils se les prêtaient un peu... un peu plus. En fin, ici, mon mari, c'est souvent ça qu'il me raconte, que, du temps de son père ils s'aidaient avec des voisins, là, pour... ils se prêtaient du matériel où alors, ils venaient s'entraider... que maintenant c'est un peu plus individualiste. Mais si on a besoin de quelque chose, si on va demander au voisin, je pense qu'il nous aide avec plaisir, eh... Je ne veux pas dire que mettons avec monsieur Goutoule on ne s'entendait pas... on s'entend très bien! Mais bon, eux ils ont beaucoup de travail, nous on a beaucoup de travail aussi. Alors, chacun essaye de faire son travail... mais après... Souvent il nous a dit qu'on pouvait venir chercher un outil qu'on n'avait pas pour l'essayer, et nous (...) ça, pareil, eh... (...) Oui, oui, ça c'est sûr, le tracteur, le labour, les charrues, et puis, l'irrigation, surtout, oui."

(A2) «...le progrès, le progrès, c'est-à-dire... Tout ce qui est progrès un production (...), en (...), le tracteur, les semences, les... Les... Les façons de travailler, la irrigation, la irrigation... C'est là où la irrigation a rentrée (...), alors qu'avant on irriguait très très peu ou quoi. Il y avait des régions où l'on disait, bon là il faut faire du blé, là on fait du maïs, et puis... On ne produisait pas grande chose (...). Là on peut produire de légumes n'importe où, du maïs n'importe où, et... Voilà!»

A11 veu molts elements positius en la mecanització, sobretot per a la qualitat de vida dels productors. Es controla millor la collita que quan es feia a mà i hi ha menys afectacions per a la salut de l'agricultor. Per acabar, el marit d'A12 considera, com els seus companys, que hi ha hagut un gran progrés en el treball de la terra i les collites, sobretot gràcies als tractors, i, en menor grau, en el condicionament dels productes:

(A11) «...Je pense que c'est quand même... grâce au machinisme on trouve quand même meilleur contrôle de récolte par rapport à il y a vingt ou trente ans en arrière où tout ce faisait à la main et... je pense que pour, quand même, pour la santé d'un agriculteur c'est quand même mieux, quoi, même tout ce qui est... (...) parler de traitements de protection et tout ça, ça doit quand même... Mais ça, aller dans le bon sens, quoi."

(marit d'A12) «...Le travail du sol, le travail du sol... (...) On voit passer de (...) au tracteur, quoi, avant c'était les vaches qui labouraient, eh, maintenant c'est les tracteurs, on arrive à faire le travail du sol. Après dans... dans le conditionnement du produit, ça a moins évolué, mais c'est surtout le travail du sol, et la récolte...»

6.2.3 Estructura de la producció i característiques de la mà d'obra

6.2.3.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

Tots els pagesos i pageses entrevistats cultiven de forma intensiva hortalisses, però P1 i P12 tenen alhora plantacions de fruiters (la major part, ubicats a la zona de Sant Boi, han anat desapareixent, en part a causa de la competència de les planes de Lleida), i P3 ha introduït oliveres a la seva explotació. La carxofa, afavorida pel clima suau del Delta, és un dels cultius principals dels enquestats, sobretot a la zona de Sant Boi i el Prat. P1 destaca els cultius de prunes, figues, carxofes i faves, mentre que per a P2 la producció de tomàquet i cogombre, també amb hivernacle, són els cultius més importants. P3 té la carxofa, les faves i les mongetes com a cultius principals. P4 destaca la pastanaga, el porro i l'enciam. P5 i P6, la carxofa, la coliflor i les tomaqueres (tot i que per a P6 el cultiu dominant seria l'api). P8, l'api, la col, la coliflor i les carxofes. P9 parla de tomàquets, carxofes i bledes. P10 afirma que bàsicament

cultiven tubercles. A continuació, la mateixa P10 explica el procés de producció, i P11, que fa bledes i espinacs, descriu com manipulen els productes de cara a comercialitzar-los:

(P10) “Nosaltres ens hem dedicat sempre a l’horticultura (...), que és el... Sembres i culls i tornes a sembrar, vull dir que a l’any fas pues varies... Aquí ne diuen la (...), això mateix, cultiu de rotació, això mateix, que fas varies... A lo millor pues fas una sembrada, pots posar, de bledes, o d’espinacs... Culls i al cap de dos mesos, pues està la terra neta, tornes a sembrar-ho... Vull dir, que en un any, per mi pots fer dos o tres sembrades o...”

(P11) “La bleda la transformem en quatre... De quatre maneres. La fem amb... Amb normal, lo que és la tradicional, no? A granel. Després fem la bleda en forma de manat... (...) Tradicionalment és a granel tal qual... (...) Llavors lo que fem és en forma de manat, amb una cinta (...), fem una faixa, que porta la nostra marca, amb el nostre codi de barres, amb producció integrada, lògicament. Fem després la mateixa bleda amb forma de manat però embasada en bolsa, que va per un altre tipus de superfícies que la volen embasada, amb plàstic, també amb la nostra marca i tota la... Tot lo que porta. Després fem la quarta gamma, tenim aquí, tenim una planta peticona de quarta gamma que es ven amb la bleda tallada, ja preparada per menjar... Això en quant a bleda, i en quant a l’espinac, només fem quarta gamma, que és fulla d’espinac, tallada i (...) embasada, exacte...”

Cap dels informants té bestiar, llevat que sigui per a consum propi (sobretot galls i gallines, pollastres o capons), com és el cas de P4, P11, P12 i P8, que també té un cavall. Pel que fa a la planificació dels cultius, trobem tant els pagesos que produeixen una gran varietat de productes a quantitats no gaire grans, per tenir una oferta més variada, com aquells que prefereixen cultivar poca varietat però en una major quantitat. Sobre el nombre de collites a fer, P1 opina que:

(P1) “Bueno, lo que passa que també jo comprenc que per exemple, la terra, aquí es podia treure dues o tres collites, i jo només en trec una. Al tenir tanta terra, pues tampoc l’explotes no, com, com caldria. Perquè lo que caldria per explotar-ho, a lo millor es menjaria els beneficis, també, no? Estem treballant amb uns preus molt ajustats i no pots badar gaire.”

La major part dels informants segueixen tot el cicle productiu dels seus cultius, des que compren el planter o les llavors (de vegades també se’ls fan ells), fins que comercialitzen el producte. P3 es refereix als canvis que ha sofert aquest cicle al llarg dels anys:

(P3) “Feies una tauleta, posaves uns vidres... A vera, també hi havia plantes que hi havia planteraires tota la vida, sempre n’hi han hagut, però hi havia moltes coses que t’ho feies tu. Però és que no hi havia, vull dir, aquesta pressió de plantar, collir, tornar a plantar, vull dir, es feia una plantació a l’any i s’ha acabat, vull dir, plantaves tomaqueres i després plantaves ja un enciam, però, però, eren dos plantades, justes, o una. Però és que ara, en els hivernacles estan plantant tres plantades...”

A la taula 6.1.2 que incloem a l’Annex, observem que, excepte en el cas de P1 (que només té dos treballadors a temps parcial), la participació de la família és present a gairebé totes les explotacions. Pares, mares, dones, germans, oncles, sogres i fills, encara tenen avui dia un paper destacat en el seu funcionament, tot i la constatació que fem al final de l’apartat 4.4.1, on, a partir del resultat de les estadístiques, ens hem adonat que de mica en mica la contractació de mà d’obra assalariada està rellevant el treball familiar (en part, per un augment del grau de mecanització). En aquest sentit, tots els enquestats tenen treballadors assalariats fixos excepte P1, P9 i P12 (aquests dos últims casos, per tractar-se d’explotacions a temps parcial, només tenen treball familiar). Alhora, excepte P1, P9, P10, P11 i P12, tots contracten treballadors temporers eventualment en moments de molta feina. En darrer terme, tots els informants

constitueixen una EFA, Empresa Familiar Agrària³, menys P3, P6 i P9. Per la seva banda, P11, amb tres socis més, i P5, amb els seus fills, constituïrien Societats Limitades, mentre que P4 i un dels seus germans constitueixen una SCP (Societat Cooperativa Privada). En línies generals, tots els enquestats són titulars i caps d'exploració, excepte les dues dones (P8 i P10), que col·laboren amb el marit o són copropietàries, i P5, que ha preferit que els caps d'exploració fossin els seus fills. P7, per la seva banda, és titular i cap d'exploració conjuntament amb un germà seu (les seves terres queden unides amb les d'un tercer germà, tot i tenir explotacions diferents). I en el cas de P9, és el seu pare qui és cap d'exploració.

Molts pagesos han reconvergit les seves explotacions passant d'uns cultius a uns altres en funció dels preus i la demanda o la disponibilitat de mà d'obra. P5, per exemple, com molts altres pagesos de la zona de Sant Boi, fa uns vint anys va reconvergit la seva explotació de fruiters cap a la producció d'hortalisses. P7 ha fet el mateix. A continuació, P11 explica per què es dedica a uns cultius i no a uns altres. Seguidament, reproduïm un diàleg amb P1 per fer-nos una idea de com organitza la pagesia del Delta el seu treball. Finalment, P9 es refereix als canvis que hi ha hagut:

(P11) “Nosaltres no ha sigut un canvi. Nosaltres sempre hem sigut bledaires des de fa 44-45 anys... Sempre hem fet bledes, sempre, el nostre fort sempre ha sigut la bleada. I bueno, eh... Entremig, a vegades hem fet escarxofes, però aquest any ha sigut l'últim perquè no és rentable, vull dir... Quan un negoci l'enfoques de cara a empresa, has de mirar tots els (...)... Allavores no et serveix, allò que a vegades, abans, anys endarrere, quan un pagès, o pagesos petits tenen X mujades de vàries de... D'escarxofes... I viuen només d'allò, llavorens així, bueno, és rentable, és rentable perquè és un pagès, que té dos o tres homes, i es dediquen exclusivament a allò i quan s'acaba la temporada, aquests dos o tres homes van al carrer i viuen de lo que surt. El cas nostro no és rentable perquè són, nosaltres tenim contractes de tot l'any. Llavorens a mi l'escarxofa no em rendeix. O sigui, jo... Per anar a guanyar lo que em guanyo amb l'escarxofa, trec a dos persones o tres i ja ho tinc, no fa falta que em trenqui els cuernos per fer més escarxofes. Per això dic (...)... Jo no hi visc de l'escarxofa, l'escarxofa és un engorro, per nosatres, és un engorro. Hi haurà qui plantarà molts més quilos d'escarxofes i aquell dirà, oh, és que les escarxofes, buf, per a ell és lo millor, no? Per a nosaltres no...”

(Entrevistador) “I perdona, que no t'ho he preguntat abans... Quan feu colles per treballar, quins són els moments de més feina?”

(P1) Bueno, a l'època de la recol·lecció, digue-li cireres, digue-li figues, digue-li faves.

(E) Ja.

(P1) És el moment de treure la collita, no.

(E) O sigui esteu tot l'any, alguns moments a l'any, alguns moments punta, diguéssim, al moment de la collita que tot l'any teniu bastants moments...

(P1) Sí, aquí el tema de l'horta pues figura que durant tot l'any sempre has de... Sempre vas collint. Com que sempre vas plantant, sempre vas collint.

(E) Però l'hivern és més tranquil o...?

(P1) No, perquè a l'hivern ens ocupa l'escarxofa, la fava, la borraja, no?

(E) Sí, sempre teniu algo.

(P1) A la primavera la cirera, després quatre tomàquets, després les prunes, després ja venen les figues, després ja tornes a començar amb les faves... O sigui sempre vas fent la roda.”

(P9) “Fa uns vint-i-cinc anys era diferent, perquè aquí, aquí abans hi havien camps que eren de mon avi, i hi havia com uns xipresos i això, el pati era molt més gran, llavons teníem bestiar, havíem tingut un porc, gallines, pollastres, però com a les cases de pagès (...)... Ho va vendre... (...) Bueno, aviam, també a vegades va a temporada (...)... Ara, com que el meu pare és més gran, doncs, porta menos feina l'escarxofa... Abans havíem fet espinacs, enciams, (...), pebrots, tota aquesta verdura l'havíem fet, nosatros, (...), pel consum de la botiga, eh, en aquesta hectàrea.”

---

³ A partir de 1995, amb la Llei de modernització agrària, totes les Explotacions Familiars Agràries que han acomplert els requisits que se'ls demanaven, han passat a ser Explotacions Prioritàries.

P11 critica la postura seguidista de molts pagesos a l'hora de produir i la manca de planificació en l'elecció dels cultius. Per P11, això en part es deuria, com veurem més endavant, a la inexistència d'un criteri col·lectiu que cohesioni la pagesia deltaica:

(P11) "Per exemple, ara van cares les cireres, no, ara van cares les cols... Tothom a plantar cols. Ara van cares no sé què, tothom a plantar aquell no sé què. Després se la foten pel cap, perquè clar, quan surten, com que ho fa tothom, pues va barato. O sigui, no hi ha una entesa de dir, pues mira, si aquí hi hagués una entesa, de dir, pues, som tants pagesos aquí al Baix, nosatres ens dediquem a això, aquest altre sector ens dediquem a... O sigui, aquí hi han... Mil pagesos. D'aquests mil, cent serem d'aquest cultiu, pues dediquem-se només a aquest cultiu. Aquests altres cent serem d'aquest altre, pues dediquem-se a aquest (...). Fem una bona envasadora d'aquest tema, fem una bona marca d'aquest tema, fem una col·lectivitat no, d'aquest tema? Però no, eh, d'aquest cent, que fan això, ara resulta que el veí fa allò, hosti allò també es ven, ah, jo també vull fer-ho! Llavons tot això fa que hi hagi una quantitat de producte que ens el fitem pel cap (...). Clar, jo sí per exemple... (...) O sigui, tu fixa-t'hi, si vas a veure grossos, que només toquem dos, tres productes, i els toquem tot l'any, tot l'any lo mateix. Jo em vaig liar a fer cogollos, i porto un any sencer fent cogollos sense parar (...)... Els fresem, perdem diners, tot lo que tu vulguis (...), no estem fent, hosti, si no funciona fora, va, què fa aquell? Pepino? Pues anem a fer pepino. Tampoc va, fora. No, no ho fem això (...). Apostem, estudiem, mirem que hi hagi un forat al mercat (...). Hem de fer això, vale, sabrem que estarem un any, dos anys intentant introduir-lo. Si no funciona als dos anys, pues fora, lògicament, no, perquè si no fas el burro. Però és, ja et diré jo que és el funcionament d'empresa, ho has de mirar, a veure, de dir, i al final d'any de dir, bueno, hem fet cogollo, sí, què hem guanyat? Pues no hem guanyat res. Què hem perdut? Pues mira, hem perdut tant... Hòstia! Continuem o què? Però per què podem fer-ho això? Perquè tenim uns productes que ens aguanten. Si no els tinguéssim possiblement no els podríem fer."

Tots els pagesos i pageses entrevistats es dediquen exclusivament a la seva explotació excepte P9 i P12, tot i que P1, per exemple, s'ha arribat a plantejar en els moments més difícils de treballar al camp només mitja jornada. P3 explica que, fins i tot, alguns pagesos petits que han anat plegant han anat a treballar a explotacions més grans. De fet, la major part dels informants es refereixen a la dificultat que tenen per aconseguir que la relació de despeses i beneficis els sigui favorable, en altres paraules, que la seva sigui una feina rendible. Per cobrir les despeses que tenen, depenen de les arbitrarietats del clima i d'encertar el cultiu adequat amb vista al mercat. S'arrisquen a perdre-ho tot per una mala collita. Molts, acaben buscant fonts d'ingressos alternatives (com P8, que elabora safates amb herbes per al caldo, o el cas dels pagesos que van a la indústria o a treballar a alguna institució i es dediquen al camp només a temps parcial) perquè cada cop és més difícil viure del camp. I més al delta del Llobregat. Els pagesos més joves, com P4 o els fills de P8 i P10, davant les dificultats a què han de front, no descarten anar a fer de pagès a una altra comarca.

Per altra banda, en major o menor grau, tots els pagesos enquestats dediquen una part de la seva producció a l'autoconsum (la majoria consideren que l'autosubsistència alimentària era la base de l'economia pagesa fins farà unes dècades, encara que, com hem vist, el Baix Llobregat ha estat durant el segle XX una zona molt productiva que fins i tot ha orientat en alguns moments la seva economia cap a l'exportació). En general, els entrevistats coincideixen en el fet que s'ha perdut riquesa i qualitat amb la desaparició de les varietats de fruites i verdures pròpies de la zona, sobretot pel que fa al gust, en detriment de les varietats que imposa el mercat i les empreses transnacionals, que generalment donen més producció, resisteixen millor les plagues, són de més bon veure i aguanten més temps un cop s'han collit. Tot i així, també n'hi ha que valoren més aquests avantatges de les produccions modernes, com és el cas

de P5 o P12, mentre que P11 considera que el que fa empitjorar la qualitat dels productes no són les varietats modernes sinó el trasllat i els dies que passen els productes abans de ser consumits. Amb relació a la qualitat dels productes, P7 afirma que:

(P7) “Es menja molt per la vista, més que pel gust, encara que torna a agafar-se una mica, però ja és difícil (...)... La gent vol maco, gros i tal, i a lo millor allò no vol dir que sigui lo més bo, no? Però és impossible anar en contra d'això, nosatros lo que el mercat et demanda, no pots inventar-te, de dir: bueno, és que aquests tomàquets són més bons i valen el doble perquè donen bona producció...”

Com hem dit, el paper de la família encara és important a les explotacions del Delta que hem estudiat, tot i la seva pèrdua de protagonisme. Alguns, com P3, consideren que és vital per al seu funcionament. Pel que sembla, però, fins fa unes dècades va ser molt més important, com explica P1:

(P1) “Home, clar, ara com que ha canviat tot el plantejament aquest... Jo me'n recordo a casa meva, quan hi havia feina, una feina grossa, com, al meu cas, que era collir cireres, pues participava tota la família, des dels avis, als nens i si m'apures hasta els veïns. Avui en dia, aquí, com que fem aquesta agricultura tipo periurbana, pues en molts casos, la dona del pagès pues treballa. La dona no et pot ajudar fora que no sigui un dissabte o un diumenge. Es va més a buscar el jornal, a buscar un cop de mà amb moros o amb algun veí, per sortir de la situació (...)...Jo he conegut, a casa meva, l'hora de les cireres, l'hora de les prunes, el temps de collir llorer, el temps de fer rams... Tothom mobilitza a tothom: des de pares, avis, àvies, veïns, oncles (...)... Hi havia molta més gent empleada, es mobilitzava més la gent, les dones no havien... No treballen tant com es treballa ara i llavons això vol dir pues que tietes o oncles venien a donar un cop de mà. Eh, era un plantejament diferent al que hi ha ara, clar.”

Les dones estaven profundament involucrades, a la societat tradicional, en les feines de casa, dia a dia, i, alhora, en les tasques agrícoles. Avui dia, les dones dels pagesos entrevistats o fan de mestresses de casa o treballen en una feina fora de l'explotació, tot i que és comú que es dediquin a vendre la producció als mercats i a Mercabarna. P10, però, explica que hi ha famílies que encara tracten les collites a la manera tradicional, en un procés on les dones tenen un paper destacat:

(P10) “...Encara n'hi ha que ho fan, aquí dalt hi ha una casa, que van al dematí, l'home, diguéssim, va al dematí, arrenquen, o a la tarda, al vespre del dia abans, arrenquen el gènero, cullen, diguéssim, i el porten a casa. Llavons aquí a casa seva pues ho pelen, ho renten, ho amanaden, lo que s'ha de fer al camp, diguéssim, pues ho fan a casa.”

Per altra banda, finalment, també cal dir que la major part de la mà d'obra assalariada, fixa o eventual, és immigrada, excepte en alguns casos puntuals, i generalment d'origen magrebí (tot i que també hi ha bastants sud-americans, africans i, en menor grau, europeus de l'est i asiàtics). En general, la concepció que la pagesia entrevistada té dels immigrants no és gaire bona, i no manca l'ús de termes despectius per referir-s'hi. De fet, molts pagesos consideren que els problemes que tenen en la contractació de mà d'obra immigrada (es donen casos en què els treballadors denuncien l'amo per suposat incompliment de contracte) i el procés d'aquests per obtenir papers legals, els estan perjudicant molt i col·laboren en el procés de desgast i en la crisi profunda que travessa l'agricultura del Baix Llobregat. Les paraules de P5 són ben explícites en aquest sentit:

(P5) “Avui és un martiri la gent. Avui tot són moros, negres i africans i... Tot. I tens uns problemes enormes, enormes! (...) Jo no en sóc (*de racista*). Però per la gent dolenta sí que en sóc de racista. Perquè jo amb moros, vaig a casa seva i són bellíssimes persones, jo els hi fet molts favors, jo els he jubilat a casa... Però n’hi ha que fill meu... Ojo, eh! Quan et cau una peça d’aquestes... Valdria més que m’hagués trencat la cama el dia que el vaig llogar, eh, m’entens? I això és una de les coses que fa avorrir de fer de pagès...”

P5 i P11, a més, diuen que la justícia afavoreix els immigrants anant contra les empreses agràries. P5 considera que els sindicats no actuarien amb prou fermesa, ja que assegura que molts pagesos han arribat a perdre part del seu patrimoni fruit de les demandes de la mà d’obra estrangera. Les afirmacions de P11 van en la mateixa línia:

(P11) “...Falta mà d’obra i la mà d’obra que tens dona molts problemes, sobretot els marroquins. La mà d’obra marroquina és caríssima, porta molts problemes encara que l’opinió pública, la gent, no ho sàpiga, i ens tractin de negreros explotadors i esclavitzadors de gent que vénen de l’altra banda del món... Eh, s’equivoquen molt... (...) Només s’escolta lo que realment diuen, i lo que diuen por ai, pues no escolten mai la part de la pagesia. Si jo et dic que aquí s’estan pagant sous de 130, 140 i 180 mil peles mensuals, per un marroquí... Quan tu por ahí sentiràs que a un marroquí se li donen 70, 80 al mes o a lo millor menos, que treballen per... (...) Encara que després, totes aquestes ONG i aquestes persones, que cuiden, que diuen que pobres, que no els paguem... Tot això és incert, això és una bola que hi ha molt gran... (...) O sigui, la pagesia aquí baix, se l’està carregant, molta pagesia, els abogats... Jo puc dir-te de pagesos que han tingut de plegar agobiats per culpa dels abogats, que defensen els... Sobretot els marroquins (...). A mi m’ho han intentat fer, a mi... Aquí tots, tots hem rebut per aquesta zona. Hi ha qui ha rebut i l’han fotut molt, i l’han destrossat, i després el que ha rebut, però ha tingut més agalles, i ha aguantat (...)... Hem tingut problemes, hem sortit als diaris i tot (...), amb boles, amb boles molt grans... (...) O sigui, nosatres hem viscut coses d’aquestes en qüestió de dos anys o tres (...), cada dia, cada dia, cada dia... Tot per enveges, tot per enveges o per... Sobretot per queixes dels marroquins, no? Estan mal informats a través dels abogats que els porten. Van a un tant per cent la majoria d’aquests abogats i abogades... (...) I aquest és un dels mals grans per a l’agricultura. Més gran això que no pas les expropiacions.”

Alguns pagesos entrevistats, però, com el mateix P5, recorden positivament l’arribada de mà d’obra d’altres parts d’Espanya, sobretot les colles de valencians, que a mitjan segle XX, quan l’exportació de productes a Europa va adquirir el seu màxim esplendor, venien en els moments més forts de les collites.

6.2.3.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

Ja hem dit que la majoria d’agricultors enquestats a l’Àrea 2 combinen els cultius d’hortalisses i els de cereals. A1, per exemple, cultiva blat mitjançant un contracte amb una cooperativa i gira-sol ric en oli, per obtenir més beneficis. D’altra banda, produeixen enciams de principis d’abril fins a la fi del mes de novembre, i col durant l’hivern. Cap dels informants té bestiar. Seguint amb A1, val a dir que antigament feien de tot: coliflor, pastanagues, porros, enciam... Però de mica en mica han anat abandonant cultius, en part per la dificultat de trobar mà d’obra. En un futur, pensen seguir com ara i potser introdueixen els espinacs:

(A1) «...là-bas on fait de ce... On fait du blé, et du tournesol. Mais on le fait sur... On fait du blé de qualité, sur contrat, avec la coopérative, on fait de contrats, pour que... Pour que on nous le paie un peu mieux, quoi. Et le tournesol, depuis cette année on fait de tournesol riche en huile, pour qu’on nous le paie un peu plus cher (...). Parce qu’on n’a pas beaucoup, mais comme, bon... Ça ne rapporte pas trop, la céréale, on essaye de faire mieux pour toucher un peu plus d’argent (...). Les légumes on fait essentiellement salade, du début avril jusqu’à (...) fin novembre, et après on a un peu de chou vert (...) pendant l’hiver... (...) De vaches il y en avait en 1960, il y en avait, mais après on les a... Ça a été abandonné. (...) Au début, au tout début ils faisaient, ils faisaient de tout. Il y avait de chou fleur, il y avait un peu de carottes, un peu de salade... Il y avait un peu de... Qu’est-ce qu’il y avait, après... De

chou vert. Après on a fait, carottes l'hiver, poireaux, et l'été salade. Et comment on était moins nombreux... Parce que mon oncle est parti et puis pour trouver les ouvriers c'est difficile, on a fait... On a travaillé beaucoup... On travaille beaucoup l'été avec la salade... On a arrêté la carotte, on a arrêté le poireau... Ça fait cinq ans, maintenant, qu'on ne fait plus de poireau, et dix ans qu'on ne fait plus de carotte, l'hiver. On fait que de la salade, l'été, et maintenant on fait un peu de chou pour l'hiver. (...) Pour le moment on fait... Aujourd'hui on va co... On continue comme ça, salade l'été, chou vert l'hiver... Peut être faire un peu d'épinard l'hiver, on sait pas encore, on va voir, mais après suivant la situation qui va se réaliser d'ici peut être trois, quatre ans, je ne sais pas..."

Tots els informants de l'Àrea 2 treballen a temps complet tret d'A4, que per la seva edat, només es dedica parcialment a l'explotació. Pel que fa a la mà d'obra, val a dir que A1 tenia un assalariat permanent que va marxar. A l'explotació d'A1 hi treballen la seva dona, els seus pares i, a l'estiu, hi ha dos estudiants que l'ajuden. La seva dona forma part de la societat, els fills ajuden quan poden, els pares també, tot i que s'han jubilat... El seu pare, però, encara va al mercat. A1 també explica com s'organitzava l'explotació en el passat. Primer hi havia el seu avi, després els seus fills van constituir les seves pròpies explotacions hortícoles. El pare d'A1 va començar a treballar amb la seva dona i un germà, que va acabar marxant, i A1 es va afegir a l'explotació dels pares. La dona d'A1, aleshores, va començar a treballar amb ell, com una germana d'A1, que només s'ocupa de la comptabilitat:

(A1) «...il y a ma femme, mes parents, bon... Ils m'aident. Et après l'été il y a deux... Deux étudiants qui viennent. (...) Des étudiants d'ailleurs... (...) Des étudiants qui ont vingt, vingt, vingt-cinq ans, qui viennent pour le... Pour juillet, août... Un peu juin, un peu septembre... (...) Ma femme, elle... Depuis un an, elle fait partie de la société (...)... Les enfants quand ils peuvent ils viennent nous aider, oui. (...) Mes parents aussi, oui, (...), mes parents ils habitent à côté, et comme mon père et ma mère ils ont toujours travaillé, s'arrêter du jour à lendemain (...) c'est difficile, et puis, bon, il va au marché, il rencontre les copains... Bon, c'est sûr que de fois il me dit, je m'en vais, et je dis (...), se débrouille, tu t'en vas, quoi (...), je ne suis pas après lui. C'est sûr que je n'ai besoin mais bon quand il veut partir il s'en va, quoi (...), non, on se débrouille... (...) Au début, au 1961, il y avait... C'était mon grand-père, avec, eh... Ses enfants qui travaillaient ici. Bon, et après il y a des enfants qui sont partis travailler... Faire maraîchage ailleurs... Et mon père il est resté ici avec ma mère et mon oncle. Et après mon oncle, dans les années quatre-vingt sis, quatre-vingt sept, il est allé travailler tout seul, et moi j'ai commencé à travailler en 1987, avec mon père et avec ma mère, tous les trois (...). Et depuis un an et demi, maintenant, il y a ma femme qui travaille avec moi au jardin, et mes parents ils sont à la retraite, mais ils m'aident. Ils... Ils restent là, ils sont là, ils viennent m'aider, quoi... (il a une soeur) qui participe à l'exploitation, parce qu'elle s'occupe de la comptabilité, mais elle vient pratiquement pas nous aider au jardin."

A l'explotació d'A2 hi treballen ell mateix, la seva dona i, esporàdicament, un nebot. No tenen mà d'obra. A2 cultiva api, enciam i una mica de coliflor:

(A2) «...il y a un neveu qui vienne, de temps en temps, mais bon, ce n'est pas... Il n'y a pas de main d'œuvre, eh... (...) Toujours la même chose, ça fait, ça fait, oui... Bon, de fois je fais quelque chose en plus, mais bon, ce n'est pas... Disons que ce n'est pas... Ce n'est pas significatif (...). Non, le principal c'est salade et céleri."

A3 explica que la seva explotació s'ha constituït en societat des de fa quinze anys, junt amb el seu fill, i que cultiven hortalisses a la zona de Blagnac i blat de moro, sorgo, cereals d'estiu i una mica de blat a la zona d'Aussonne. A3 es refereix a la desaparició d'horticultors a Blagnac a causa del procés d'expansió urbanística del municipi. Només quedarien les terres del Ramiers, a vora de la Garona, amb un sòl d'al·luvions i de sorres molt ric per a la producció d'hortalisses, una zona inundable on no es pot construir:

(A3) «...les parcelles à production maraîchère ou légumière (...). On a une autre... On a une exploitation à Aussonne ou l'on produise de la céréale (...), du maïs, du sorgho, de la céréale... Céréales d'été. La céréale d'été, un peu du blé, mais pas beaucoup. Là, sur Blagnac, on a... Il faut... Il faut en parler de... Des hectares? (...) Au centre de Blagnac, mais le centre de Blagnac il était petit, à l'époque, mais il c'est agrandi, il c'est agrandi. Maintenant il n'y a plus de terres maraîchères à Blagnac... Avant, il y a cinquante ans, il y avait, il y avait, à Blagnac, il y avait (...) quarante maraîchers. Ces quarante maraîchers ils avaient leurs exploitations, leurs fermes, et les terres à côté. Il n'y avait dans tout Blagnac. Bon, ils ont disparu, parce qu'ils ont vendu les terres, ou les terres se sont achetées, à bâtir (...), et aujourd'hui il ne restent plus qu'une dizaine des maraîchers, exclusivement dans la zone inondable du ramier (...), en bas, (...), à côté de la Garonne (...)... Très bonne terre (...) C'est des alluvions, c'est du sable, c'est des anciens lits de Garonne (...), des siècles... Des siècles passés... C'est des... C'est des alluvions, c'est... C'est très bonne terre pour le jardin, très très bonne terre.»

A3 cultivava diverses varietats d'hortalisses, però com a la majoria d'explotacions de la zona, s'ha especialitzat en dos o tres cultius (A3 fa un 80% d'enciam —una part sota cobert—, coliflor, col...). A3 considera que perquè sigui rendible, una explotació amb cereals ha de tenir un mínim de 100 hectàrees. Antigament, tenien vinya i bestiar i de mica en mica s'han anat especialitzant en pocs cultius. Abans, a Blagnac, es feien moltes pastanagues, però avui dia ja no és rendible:

(A3) «...Avant on faisait d'avantage de variétés... (...) Il y a longtemps on faisait sept ou huit variétés, on faisait du poireau, on faisait de l'ail, on faisait du chou, on faisait de carottes, on faisait... Maintenant on s'est, on s'est plutôt... En fin, nous, et puis toutes les exploitations à peu près, se sont spécialisées sur deux ou trois légumes, deux ou trois légumes, mais, pas plus. Nous on fait salade... Salade, quatre vingt pour cent salade. Et un peu de chou-fleur, un peu de chou vert, pour l'hiver. Un peu de chou-fleur, un peu de chou vert pour l'hiver, parce que l'hiver la salade il faut la faire sous abri... On la fait un peu sous l'abri, mais on ne peut pas en faire des hectares. Eh... Et une exploitation à Aussonne, céréale. Mais ici à Blagnac, maraîchage, maraîchage... (...). Il faut cent hectares, au moins (...), même pour une famille, pour une famille, en France... Je ne sais pas comme il vous paient le maïs, là bas, en Espagne, mais le maïs et les céréales, quand on vous paie le maïs à soixante centimes le kilo, soixante centimes de franc... (...) Dans le temps, dans le temps oui, (...), mes parents, mes parents, oui (...). Moi non, moi je n'ai jamais eu de bétail (...)... Beaucoup plus de variétés, oui, oui, mais ça c'est quand... Au fil des ans, quand je suis revenu de l'armée, dans le temps de nos parents, je suis pris, mais on avait de la vigne, aussi, on avait de la vigne, on avait du bétail, on avait... Beaucoup! Donc je suis pris dans la vigne, je suis pris par le bétail, et puis après, on se... On s'adapte un peu au marché. Ce qui demande, c'est, c'est... Et puis aujourd'hui on se spécialise sur une (...) de culture, chaque exploitation, se spécialise... On achète le matériel adéquat pour faire une culture... Ce qui va le mieux sur ses terres, aussi. Il y a des terres qui supportent mieux la carotte, que les salades ou que les poireaux, mais se spécialise un peu chacun sur ses terres, quand on commence à les connaître bien (...). On faisait beaucoup de carottes, on faisait beaucoup de... Ici à Blagnac on faisait beaucoup de carottes, tout le monde (...), tous les maraîchers, carottes. Il y a encore quinze ans, carottes au maximum. Et puis après les carottes se sont... Ils se sont spécialisés dans les Landes... Dans les Landes ils font des carottes... De centaines, de centaines, de centaines d'hectares, travaillant à la machine, avec des prix, des prix à la vente... Nous on travaille avec de petites surfaces, on travaille à la main, et... C'est n'est plus rentable, ce n'est plus rentable du tout! On a arrêté les carottes complètement. Il n'y a plus de carottes à Blagnac. Il ne restent que quatre ou cinq hectares de carottes sur tout Blagnac.»

A3 era cap d'explotació, però com que pensa jubilar-se aviat, ha deixat el lloc per al seu fill. De totes maneres, ell mateix explica que en una societat no hi ha cap d'explotació: la presa de decisions és col·lectiva. A l'explotació d'A3 hi treballen ell, la dona, el fill, tres assalariats permanents i quatre o cinc temporers (A3 té dues filles més que treballen a ciutat). Els temporers els contracten de maig a novembre, però tenen problemes per trobar mà d'obra i això interfereix en el ritme de producció. Diu que no poden contractar treballadors estrangers. D'altra banda, A3 explica que la seva dona fa la comptabilitat i participa en la collita (fins i tot participava a l'explotació l'exdona del seu fill):

(A3) «...c'est-à-dire, qu'au début, quand Marc, quand mon fils est rentré à l'exploitation, c'était moi le chef d'exploitation, puisque c'était moi qui l'est... (...) Mais petit à petit, petit à petit je lui laisse... Je lui laisse les responsabilités. C'est normal! Parce que moi, je vais arrêter, rapidement. C'est lui qui pendra, qui pendra la suite... C'est normal! (...) C'était moi mais maintenant c'est mon fils. Bien, bon, normal! (...) Dans une société... Dans une société agricole il n'y a pas de chef d'exploitation. (...) La prise de décisions, on discute à tous les trois! Quand on veut faire... Au lieu de faire dix hectares de salade on décide d'aller dans le jardin et en faire trente, ce ne pas un qui décide, c'est tous les trois. Il n'y a pas un chef qui décide, qui commande, on est tous les trois, automatiquement. Dans cette société là, c'est normal. Il n'y a pas (...) À part on a les ouvriers, le personnel (...). On en a trois en C.D.I., permanent (...), trois personnes permanentes, et puis on en a quatre ou cinq saisonniers... (...) Les saisonniers vont venir maintenant. (...) Du mois de mai au mois de novembre, du mois de juin au mois de novembre, mais... Problèmes, là, là on a de gros problèmes, parce qu'on ne trouve pas... (...) Non, non, on prend qui veut, qui veut venir, mais... On a... On a de problèmes tous les ans, tous les ans! Ma femme elle fait vingt cinq, (...) vingt cinq contrats de travail, mais les types ils viennent huit jours, ils viennent quinze jours, ils viennent un mois, il y en a qui ne viennent pas du tout, et puis... Ce n'est pas possible! On ne peut pas, on ne peut pas... On est un peu bloqués, on a la production bloquée par la manque de main d'œuvre... (...) Nous c'est interdit, on n'a pas le droit, on n'a pas le droit d'employer des étrangers... D'employer des étrangers... Il nous faut des permissions de la (...) ANPE (...), l'ANPE nous envoie des gens! L'ANPE c'est l'Agence National pour l'Emploi, qui s'occupe des chômeurs. Ils nous envoient... Si on leur demande ils nous envoient des gars, eux, il n'y a pas de problème, mais il nous envoient n'importe qui, n'importe quoi, et des gens qui ne veulent pas travailler, alors, on n'a pas besoin... (...) Elle fait la comptabilité, elle fait l'exportation, elle fait la comptabilité, elle vient ramasser (...), quand c'est l'hiver, parce que l'hiver on a moins de boulot à la ferme (...). L'été (...), en saison, tous les matins, oui, oui... Travaillait la femme de mon fils aussi, eh! Bon, après, bon... Après ils se sont divorcé, mais... Elle venait aussi à ramasser un petit peu, de temps en temps, elle travaillait ailleurs, et elle venait travailler un peu...»

A4 treballa amb els seus dos fills, de 38 i 37 anys —diu que sempre han treballat en família, sense assalariats—. L'exploració és a Saint-Caprais i és des d'allà que prenen les decisions. A4 es refereix a la disminució alarmant d'agricultors a França. Com hem dit, cultiven tretze hectàrees d'hortalisses a Saint-Caprais i des de fa uns quants anys, cereals a Grenade — blat de moro, gira-sol, blat...—, i és per això que han arribat a les setanta hectàrees. D'hortalisses fan ceba, api, julivert, naps, col, coliflor... Han deixat de cultivar porros, però no han fet gaires canvis ni tenen cap reconversió important en perspectiva. A4 afirma que el cultiu que més s'està imposant és el d'enciam. D'altra banda, van tenir el primer tractor l'any 1956, que va acabar substituint definitivament el bestiar:

(A4) «...Philippe a trente-huit, et Jean-Pierre a trente-sept... (...) Un habite à côté et l'autre habite à Grenade, (...) mais il vient tous les jours travailler ici sur Saint-Caprais (...). C'est... L'exploitation est ici... C'est d'ici qu'on décide, qu'on organise le travail, sur Saint-Caprais... (...) Les agriculteurs diminuent toujours, on est de moins en moins (...). On est passé de trois ou quatre millions d'agriculteurs, en France, je crois qu'on est maintenant... Sept... Huit cent mille, à peu près, quoi, en espace de peu de temps, quoi, de quelques décennies... (...) Oui, à l'origine, maraîchage (...), très peu de grande culture, (...), et depuis maintenant, les terres qu'on a sur Grenade, sur la ville de Grenade (...), c'est assez récent, ça date de six ans, à peu près, cinq, six ans, eh! À ce moment on n'avait que treize hectares, en tout, sur Saint-Caprais. Et il y a six ans maintenant on a louées et achetées des terres sur Grenade. C'est pour ça qu'on est passé de treize à soixante-dix hectares... (...) (À Grenade ils cultivent) ...Rien que de grandes cultures, maïs, tournesol, blé, orge... On fait du blé de... Du blé améliorant, vous voyez, le blé de force qu'on appelle, de farine un peu... Meilleure qualité, peut être, de farine de meilleure qualité... Et l'orge c'est orge de brasserie, pour la bière. Voilà. Après bon, le tournesol c'est le tournesol classique, et le maïs aussi... (...) Oignon blanc, céleri, persil, navettes, chou rouge, chou blanc, chou-fleur... (...) Ça c'est suffi... On faisait... Depuis toujours, moi, que je me souviens, on cultivait des poireaux, mais, depuis quelques années il y a énormément de problèmes avec les poireaux, eh, beaucoup de maladies, beaucoup de... C'est de plus en plus difficile de les cultiver. On a essayé... Depuis cette année on a arrêté, on ne fait plus de poireaux. On allait à... On était à trois, quatre hectares de poireaux. Là on ne peut plus parce qu'il y a trop de problèmes (...). (Le bétail) ...C'est fini, ça, depuis, depuis... Cinquante-six, mil neuf cents cinquante six, on a (...) arrêté... On a acheté le premier tracteur en cinquante-six... (...) À peu près la même chose, (...), bon, il y a eu quelques changements dans le (...). Moi je me souviens quand j'étais jeune, il y a longtemps, l'an cinquante ... Sur Saint-Caprais on cultivait du melon, d'haricots... D'haricots blancs... Alors que ça a disparu complètement, depuis très longtemps, tout ça... (...) Pas pour le moment, pour le moment c'est comme ça... Oh, il faut toujours y penser! Il faudrait changer, parce qu'on ne peut pas toujours faire la même chose (...). Ces changements de culture, moi, sur mon... Sur ma vie d'agriculteur, c'est quand

même... Il y a eu de changements (...) ici sur le village de Saint-Caprais, dans les cultures: le melon a disparu, l'haricot a disparu (...), il y a beaucoup de choses... Ça a été remplacé par d'autres. Ce qui se fait beaucoup c'est la salade... La salade, toute sorte de salade, laitue, batavia, en fin...»

A5 explica que a la seva societat hi són ell i la seva dona, i que contracten entre quatre i sis persones a partir del mes de maig fins al mes de novembre, quan arriba el fred i les primeres gelades. La seva dona treballa només a temps parcial com una assalariada més, collint enciam, ajudant A5 a plantar, mentre que els seus fills, de vegades, els ajuden a collir. Els temporers són francesos, marroquins o d'altres indrets (els canvia cada any). Aquest informant afirma que fins al 1993 cultivaven una mica de tot: enciam, patates, pastanagues, col... Però amb el temps, com ha passat amb A6, ha acabat fent només enciam i no sembla que vulgui fer una reconversió en el futur:

(A5) «...les carottes ça ne rapporte plus, si vous voulez, le prix... On en faisait beaucoup l'été (...), on faisait beaucoup de carottes, si vous voulez, mais ça ne rapporte plus, parce que le prix a baissé, ça demandait beaucoup... Après, je me suis (...) faire, que de la salade... (...) Pour l'instant, la salade, il n'y a que ça, pour moi, pour produire, maintenant, il n'y a que la salade, ça rapporte le mieux. Si un jour il y a un autre produit que je vois qu'il peut se'n sortir, je peux le faire, je le ferait...»

Pel que fa a A6, diu que en primer lloc es van instal·lar a la zona la seva dona i els seus sogres, i que després va arribar ell. Abans només feien cereals, i van immigrar a la regió tolosina per cultivar hortalisses. Actualment fan dues collites d'hivern. Els caps d'explotació, explica A6, són la seva dona, la sogra i ell, i no contracten cap tipus de mà d'obra assalariada addicional. A7 afirma que a la seva explotació hi treballen en total cinc persones: els seus pares, dos assalariats i ell mateix. A4 diu que no tenen mà d'obra pels problemes que suposa la seva contractació. Prefereix que la mecanització faci el treball dels assalariats:

(A4) «...d'abord il faut trouver de bons salariés, ne pas toujours évident, et en suite c'est le coût, le coût... Ça fait... Entre les charges sociales, et le prix qu'il faut payer aux salariés ça fait quand même beaucoup... Je pense qu'il vaut mieux ce qu'il fait avec les machines au maximum, quoi, la possibilité, que d'avoir salariés... Il y en a qui n'ont, je ne suis pas contre ça, quand on ne peut pas faire autrement. En fin, ça pose quand même de problèmes... Tu vois, ici, sur Saint-Caprais, il y en a qui en ont...»

A7 cultiva cereals, blat, que dalla i deixa als camps per millorar l'estructura del sòl, com A10, que fan dues hectàrees d'hortalisses i la resta de cereals. A l'explotació d'A10 han establert un *Contrat Territorial d'Exploitation (CTE)* per tal de millorar les condicions dels cultius i per rebre ajudes per fer noves inversions en material; en aquest sentit, han de respectar un plec de condicions (*cahier de charges*): compren material i en contrapartida han de cenyir-se a les rotacions d'hortalisses i cereals per conservar la qualitat dels sòls. A10 i el seu marit reben ajudes de l'administració però aquesta informant considera que la seva explotació és igualment rendible sense aquest suport. Pel que fa a A7, en hortalisses fa cinc grans produccions: enciam, rave, api, naps i cols. Després, una mica de julivert i herbes aromàtiques. D'altra banda, diu que s'han mantingut en l'horticultura mirant sempre de diversificar la producció i buscant els cultius

que es venen millor. Així doncs, per exemple, van deixar de cultivar pebrots per les despeses d'embalatge i es van especialitzar, com tantes explotacions a la zona, en els enciams:

(A7) «...je fais du blé, moi, de la céréale, pour, pour... Améliorer l'structure du sol... (...) Un peu, de temps en temps, quand j'ai des parcelles libres, je fais semer du blé, dessus... Ce n'est pas pour la récolte, c'est pour après... Bon, la récolte je la ramasse, bien sûr, mais après, avec la paille, ça m'améliore l'structure du sol, justement pour faire de... De légumes, après... (...) Salade, toutes les salades, radis, cèleri branche... En grosse quantité... Navets, et choux... (...) C'est les cinq grosses productions... Après je fais un peu de persil, de la coriandre, un peu, on fait des herbes aromatiques, mais ça c'est en petite quantité... (...) On a... On a évolué toujours dans le maraîchage, mais on a évolué... Certains articles qui n'étaient pas à vendre, dans quelques années, ils ne sont plus... (...) On est resté dans le maraîchage mais en diversifiant les produits, quoi. Et de la salade ça fait, ça fait une vingtaine d'années qu'on fait de la salade, et... Et on essaie de changer un peu, quoi... On fait comme tout le monde, on essaie de faire les produits qui marchent le mieux, ou qui... Qui se vendent mieux, en fin, tout dépend d'une année à l'autre. (...) On faisait beaucoup de poivrons il y a une dizaine d'années, on faisait quatre ou cinq hectares de poivrons, et puis, on s'est rendu compte que... C'était de moins en moins rentable parce que... C'est surtout pour le conditionnement... Quand on les vendait, au début, on les vendait dans des grandes caisses en plastique, qui étaient récupérables, tu sais, de l'emballage (...), comme les caisses (...)... Si tu veux c'est de la location, en fait. Tu prends ta caisse, et quand tu la vends... En fin, quand... Tu la récupères, toi, en fait. Tu vas la chercher à Casino... Moi je livre à Casino, eh... Vous prenez des palettes de caisses, vous mettez la marchandise, on livre à Casino, et après, eux, vous les rendez, quoi, c'est un circuit fermé, l'emballage vous ne le payez pas. Donc que là c'était rentable. Alors on faisait des poivrons là dedans, puis après ils ont commencé à vouloir des cartons... Des cartons de cinq kilos avec l'étiquette, tout... Et après ils ont voulu des cartons de deux kilos, et c'est à partir de ce moment-là qu'on a arrêté de faire du poivrons, parce qu'une fois qu'on avait payé l'emballage, gladioles, tout ce, pour mettre les poivrons bien (...) dedans, et tout, on s'est rendu compte que ne c'était plus rentable donc qu'on a arrêté la production. Et c'est là qu'on c'est un peu plus lancé dans la salade.”

(A10) «...sur les terres là, sur celles qu'on est entouré, mais... parce que nous on a... en tout il y a peu près dix hectares, et on... on... il y a peu près deux hectares qui est... pour le maraîchage, et le reste, on fait de céréale, c'est-à-dire on... on fait des rotations, on fait de... on refait du maraîchage où il y a eu du blé, et pour... pour améliorer l'structure de la terre... et on la fait en CTE, aussi, en Contrat Territorial d'Exploitation (...). C'est pour, eh... pour améliorer les conditions de culture et pour avoir droit aussi à des... à des aides à l'investissement. C'est-à-dire en respectant certains... certains cahiers de charges, en cultures, ils nous aident pour investir dans du matériel. Alors on a acheté un peu du matériel et en contrepartie on respecte les... les rotations, c'est-à-dire qu'on ne fait pas deux années de suite, du maraîchage sur la même parcelle (...). On fait... voilà... On fait une année du maraîchage, l'année suivante on fait un blé, et l'année suivante on refait du maraîchage, et on refait du blé, et voilà. Pas deux années de suite la même culture sur la parcelle. (...) On reçoit quelques aides, oui, de l'administration, mais je pense qu'elle est rentable, sans les aides (...), maintenant oui, au début peut être pas... On nous a bien aidé, au début, quand on s'a installé, et... Mais maintenant là, ce Contrat Territorial d'Exploitation ça dure cinq ans. Là on est à la troisième année et dans deux ans c'est terminé, mais... même sans ça on peut vivre, oui, on peut vivre facilement, je pense. En fin, facilement... comblement, on va dire. On ne gagne pas des fortunes, mais... je pense qu'on peut arriver à faire vivre notre famille.”

A10 i el seu marit duen la producció de cereals a la cooperativa COPEVAL, encara que els cultiven bàsicament per les ajudes que reben i per conservar l'estructura del sòl, ja que només representen un 10% dels beneficis. La resta d'ingressos vindrien del cultiu d'hortalisses: cultiven escarola —a l'hivern en hivernacle—, enciam i espinacs. De cereals, fan blat i gira-sol. En superfície, els cereals representen un 40% del total, mentre que les hortalisses, un 60%. Abans feien coliflor però ho van deixar per la competència amb els bretons. En un futur proper, no pensen fer cap reconversió. A10 també explica que fan dues rotacions dins els hivernacles al llarg de l'hivern, amb dues collites successives, és a dir, planten a principis d'octubre i cullen a principis de gener (febrer i abril segueix la mateixa correlació). A l'estiu no fan res als hivernacles:

(A10) «...oui, non, on faisait du chou-fleur, avant, (...) oui. Et on arrêté le chou-fleur parce qu'il y avait beaucoup de concurrence avec les bretons, avec la Bretagne, et les conditions de travail étaient difficiles. Les quêtes

sont très lourdes, à porter, et moi je n'avais (...) du... du chou-fleur, alors. J'ai dit à mon mari... on a réfléchi et on s'est dit on va... On avait déjà fait de salade, avant, eh... et pendant deux ou trois années on avait arrêté les salades et on avait fait du chou-fleur. Et sa fonctionnait bien, et... Il faut beaucoup de terres, beaucoup de surfaces, et j'ai su que le travail était plus pénible. Et parfois les choux-fleurs arrivaient au même temps que celles de Bretagne, et elles n'étaient pas payées très chères (...). On fait des frisées... on fait deux rotations dedans. On fait deux cultures en hiver, on commence... on plante début octobre pour récolter début janvier, et après tout le mois de janvier on récolte, et on replante février, début février, en fin, pendant le février, et on récolte après en avril. On fait deux récoltes dans les serres. Et l'été on n'y fait rien dessous...»

Dels dos assalariats que té A7, un és temporer —treballa sis mesos, de maig a octubre— i l'altre permanent. Aquest informant explica com va haver de reduir la superfície de cultius d'enciams per la dificultat de trobar mà d'obra a un preu raonable. Com A4, A7 es queixa dels problemes derivats de la contractació d'assalariats, que cobren el salari mínim i tot i així a l'agricultor li surt molt car. A7 prefereix reduir i treballar amb la seva família que no pas fer més hectàrees i tenir, proporcionalment, els mateixos o menys ingressos:

(A7) “...En France la main d'œuvre coûte chère, les employés, bon... Tu peux, tu ne peux pas faire... En fin, nous on peut... Je ne peux plus n'avoir, quoi, ce n'est plus rentable, au prix qu'on vend les légumes, là, maintenant (...) Non... Ce n'est plus... Ce n'est pas la peine parce que je ne m'en sort pas mieux, quoi, je veux dire... Là en ce moment je fais quinze mille pieds de salade par semaine, que je plante et que je récolte chaque semaine. Il y a trois ans j'en faisais trente-cinq mille, et je me suis rendu compte qu'à la fin de l'année, c'était pareil, quoi, je veux dire, une fois que j'avais payé les charges, les employés, les produits et tout, je ne m'en sortais pas plus que maintenant, quoi. Donc que j'ai préféré réduire et m'en faire davantage moi même, si tu veux, avec ma famille, quoi, tout que de m'agrandir, d'employer du monde, et finalement au prix du compte, ne pas m'en sortir mieux que si je me le faisais moi même... (...) C'est le minimum, quoi, en fin, le minimum, c'est, ça, ça... Mil euros par mois! (...) Oui, en moyenne... (...) Ce n'est pas cher. C'est pour ça que... En fin, je veux dire l'emmerdant c'est ça parce qu'on ne trouve pas de main d'œuvre, parce que déjà on ne peut pas donner plus, parce que nous on a des marges maintenant de plus en plus réduites, et... L'emmerdant c'est ça qu'on ne peut pas donner plus, alors, pour trouver de la main d'œuvre, qui viennent, le travail est physique, quand même, et dur, donc, on ne trouve plus personne, quoi... (...) On ne peut pas les payer, les gens! On ne peut pas donner mille trois ou mille quatre euros à quelqu'un, parce que... Parce que déjà, déjà il y a le salaire, là, à la fin du mois, et puis il y a les charges... En France on a les charges, là... Pour donner mille euros à mon employé j'en paie, j'en paie deux mille, moi, par mois, en moyenne. Et à la fin de l'année ça fait, ça fait quand même... Ça fait un gros, un gros morceau....”

A7, d'altra banda, explica que pel volum de producció que fa, la seva explotació no és rendible i amb prou feines arriba a cobrir despeses. Li paguen, diu, molt malament cada peça, i estan atrapatats en l'engranatge de produir sense aturador. Per això, veu un futur poc esperançador en aquest ofici. Afirma que per sobreviure com a agricultor s'ha de produir moltíssim i tenir una gran explotació. En aquest sentit, A7 creu que per tirar endavant caldria canviar la manera de comercialitzar:

(A7) “...Avoir moins de contraintes, quoi, parce que là, avec les centrales d'achat, on est, on est, on est... On est pris dans l'engrenage, là, tu es obligé de produire, produire... Et après tu as les prix qui ne suivent pas, que les gens ils te... Ils te... (...) Ils serrent l'avis au maximum, ils te payent la marchandise de moins en moins bien, il n'y a pas de suite, quoi. C'est pour ça que moi je ne vois pas l'avenir rose dans mon métier. En ce moment, je vends la salade... Déjà, je ne la vends pas toute, j'en jette (...), et le peu que je vends, je la vends entre quinze et les vingt centimes d'euro. Ça ne fait pas beaucoup, eh! Zéro quinze et zéro vingt, eh! C'est des petites pièces comme ça, les voilà! Ah, et quelle salade! C'est lamentable, quoi, je veux dire, je ne rentre pas... Je ne couvre même pas les frais, quoi, et ça c'est depuis quelques années. Donc, et pratiquement tous les produits... Donc, je me rends compte que pour survivre dans ce métier je pense qu'il faut avoir une grosse, grosse exploitation, et fournir des volumes extraordinaires, quoi. La limite sur la masse je pense que... Les petits peu de bénéfices que tu as, je veux dire, sur la masse, tu arrives à t'en sortir, mais nous en tant qu'on est (...) des petits maraîchers, quoi, je pense, par rapport à certaines régions, et pour nous ce n'est plus rentable... (...) Elle était rentable, mais là maintenant de moins en moins, c'est pour ça qu'on essaye de se tourner vers une autre, une autre vente, quoi, que... Pour essayer de la rentabiliser un peu plus...»

A8 cultiva enciam, mongeta tendra, pastanaga, naps i carbassa, una mica de kiwis i cereals. Han canviat molt de cultius des que el seu pare va començar. Han fet endívies i porros, i més endavant s'han especialitzat en el cultiu de pastanagues. Pel que fa a la mà d'obra, a l'explotació hi treballa el seu pare —el seu oncle acaba de plegar—, ell mateix, tres assalariats permanents i dos o tres temporers (de vegades també hi col·laboren els avis d'A8). Quan cullen enciam no necessiten tanta gent, però quan planten pastanagues i mongetes tendres sí que necessiten mà d'obra suplementària. Sobre el futur de les explotacions agrícoles de la zona, A8 creu que s'implantaràn nous hivernacles per augmentar la producció a l'hivern sense necessitat d'agafar nous assalariats. En aquest sentit, A8 creu que l'organització de les tasques a nivell familiar continua sent vigent a la seva explotació. A l'explotació d'A9 hi treballen ell mateix, la seva dona i la seva cunyada, a més d'un jove assalariat permanent —diu que en volen agafar un altre perquè no donen a l'abast—, i contracten uns quatre temporers a l'estiu, estudiants joves que té uns dies de prova fins que s'aclimaten. Pel que fa a A10, ella i el seu marit són caps d'explotació i cadascun d'ells té un 50% de l'empresa; tenen una treballadora ocasional, que ve quan la necessiten (de vegades, el seu sogre també els dona un cop de mà). De l'assalariada ocasional, A10 diu que és una dona a qui convé treballar per ocupar-se i que la truquen quan requereixen els seus serveis. Finalment, A10 també explica com els seus fills els ajuden en algunes tasques a l'explotació (rentar enciams, passar el tractor, treure còdols dels camps...) i es refereix al rol de la dona a l'explotació. Segons ella, la dona pren decisions, ja no és només mà d'obra gratuïta:

(A9) «...On n'avait pas d'employés, on a un jeune employé depuis huit ans... Nous avons un employé depuis huit ans, lorsque mon frère, avant qu'il arrête, on n'a embauché un, un employé permanent qui est toujours ici. Mon frère il a arrêté, donc je vous ai dit, il y a cinq ans... Il a... J'ai maintenant dix hectares, je travaille... on travaille avec quatre employés, mais je cherche un autre employé parce que... (...) Non, dix hectares, on est quatre personnes à travailler. (...) Mais c'est... on est trop surchargés de travail... On cherche... Je cherche un emploi encore permanent et je travaille là, j'emploie des saisonniers, il y a quatre saisonniers qui vont arriver pour les mois de juillet août, mais on est trop juste en personnel, voilà... (...) Mon épouse, ma belle-sœur, l'employé et moi (...), quatre (...). Et on prend quatre saisonniers pour les mois de juillet août... (...) Ce sont des jeunes, ce sont des jeunes qui sortent des écoles (...) d'agriculture, même qui ne sont pas d'écoles d'agriculture, mais ce sont des jeunes que j'ai pu, moi, voir au travail, après deux trois jours d'essayer, de voir... Dont ces jeunes ça fait, les trois, quatre que j'ai, ça fait, il va faire trois ans... bon, ils ont entre, autour d'une vingtaine d'années, ils sont à l'âge de dix-huit ans, dix-sept, dix-huit ans, ils avaient, et bon, ils se plaisent à revenir parce qu'il y a une bonne ambiance, parce que bon, il y a... c'est le contexte! Quoi, eh. Ce ne sont que des jeunes qui sont en faculté ou... mais même qui ne sont pas du tout un fils d'agriculteur ou les jeunes aillent travailler, mais... voilà!»

(A10) «...c'est mon mari et moi, (...) tout le deux (...), on est à cinquante pour cent... (...) et on a cinquante pour cent de part chacun. (...) On a une ouvrière (...) occasionnelle (...), voilà. C'est-à-dire, elle vient quand on a besoin d'elle. En général elle vient le matin pour... juste pour couper la salade... (...) Ça représente à peu près, en plein été, ça représente à mi-temps, tandis qu'en hiver un petit peu moins. (...) Son père parfois il vient nous aider, (...) mais il y a quelques années il a été opéré du cœur, après il a été opéré des reins, donc... il s'est beaucoup... il travaille beaucoup moins. Il est à la retraite, maintenant, et il travaille beaucoup moins. Il nous donne un coup de main, de temps en temps, et... mais si non, on n'est que mon mari, moi, et... et notre ouvrière (...). Elle ne travaille pas à l'extérieur, elle... son mari est... est contrôleur de trains et elle... elle a dit qu'elle travaille pour s'occuper, parce que... elle ne veut pas rester chez elle toute la journée, alors elle a dû travailler le matin, de temps en temps, elle dit «ça va me faire bien», donc... quand on a besoin d'elle on lui téléphone, on lui dit, «est-ce que vous pouvez venir, et voilà, pour le ramassage», je lui dis, et elle ajoute «voilà», ou quand on a une grosse commande, et voilà. Donc que nous ça nous convient tout à fait, parce que ça ne nous fait pas de charges trop lourdes, parce qu'un ouvrier c'est cher quand même à payer, et... alors on a trouvé cette solution, elle est très contente... elle est déclarée quand même, eh! Oui, oui, on la déclare, et... elle est très contente et nous aussi (...). (Leurs enfants) Alors... il nous aident à

laver les salades (...), un petit peu, mais pas très souvent, de temps en temps (...), quand (...) des vacances... (...) Non, parce qu'on y va très tôt et... non, ils ne nous aident pas à ramasser, ils nous aident... Ils aident son père à passer le tracteur parfois. Hier, après-midi, ils ont tous ramassé, les trois enfants ont ramassé des pierres dans les champs... parce qu'il y a trop des cailloux, et ils les ont ramassés avec leur père. Et ils font des petites tâches comme ça de... de temps en temps. (...) (*la femme*) Elle propose des décisions, elle part... qu'avant elle était plus considérée comme de la main d'œuvre gratuite... que maintenant je ne crois pas. En fin, moi, avec mon mari, toutes les décisions on les prend à deux. Tous les achats de matériel, la stratégie d'exploitation, la vente... Mon avis a autant d'importance que le sien... Alors, je ne suis pas seulement de la main d'œuvre bonne marché."

A9 explica que abans feien una desena de productes mentre actualment s'han especialitzat en enciam —de tot tipus—, api, ceba i col —a l'hivern—. No cultiva cereals. Ha anat canviant les varietats de cultiu en funció de les demandes dels consumidors i, en alguns casos, com el de l'api, n'ha augmentat el volum de producció. A9 diu que durant l'hivern reflexiona sobre quins han de ser els productes que plantarà. Diu que no hi ha ningú que pugui dir-li els cultius que cal plantar (cap institució, cap entitat, cap sindicat), sinó que fa la selecció en funció dels seus clients:

(A9) «...Auparavant on faisait dix... une dizaine des produits, on faisait un peu de tout. À l'heure actuelle je suis spécialisé que sur trois articles... quatre articles, principalement les salades, tout type de salades, soit des laitues, feuilles chènes, batavia... Cèleris branche et oignon blanc, et choux en hiver (...). Non, on a changé, c'est-à-dire, il y a des produits que je ne fais plus, d'autres que... comme le cèleri, qu'on faisait très peu, que j'ai agrandi, ou j'ai... en fin, agrandi... ou j'ai... augmenté parce que je me suis sélectionné par rapport à ma clientèle, par rapport à la demande, parce que je me suis plus basé sur ces produits, parce que je savais m'en faire par rapport à la clientèle, et par rapport au marché. Voilà! (...) Non, non, absolument pas, ça c'est moi qui me le choisit, je peux augmenter ou diminuer certains types de produits, ça c'est à moi en fonction de ma clientèle, et comment je le ressente, et après discussion avec ma clientèle, et en fonction de la demande du consommateur, eh... ceci, ces réflexions sont faites en fin de l'année, disons pendant la période hivernale, on fait un constat de l'année passée, je contacte mes clients, et on fait une modification, c'est une modification pour l'année précédente."

A11 cultiva julivert, raves, bledes, cols, carbasses... A l'hivern fa productes embalats, per fer bullir l'olla, carbassa embalada... En un principi, feia sobretot enciam, però va evolucionar cap a petits productes, amb molta mà d'obra, per obtenir més rendibilitat. De moment, no pensa fer cap reconversió. A l'explotació treballen ell, la dona —tots dos són caps d'explotació— i un treballador ocasional:

(A11) «Alors je... je fais une culture du persil, du radis, surtout, blette, et les choux été hiver, quoi, les choux verts, l'été hiver, et la citrouille, aussi... et par contre, durant l'hiver je fais en plus de... si vous voulez des produits préemballés, type pot-au-feu, citrouille emballée, c'est... (...) Au départ je faisais de la salade, je faisais malgré surtout que de la salade, et en suite j'ai évolué vers... ce qu'on appelle les petits produits, avec beaucoup de main d'œuvre, pour avoir une meilleure rentabilité, quoi. Alors je n'avais pas... une exploitation suffisamment importante pour adapter à la salade, quoi, donc qu'on s'est orienté vers d'autres choses (...). (*Sur l'employé occasionnel il dit*) ...c'est un occasionnel à trente heures semaine, quoi, eh... (...) Il vient tous les jours, quand même, eh, et puis j'ai fait un contrat sur six mois, (...), six, sept mois, et puis après, bon, on verra..."

El sogre d'A12 tenia vaques lleteres i una mica de cereals. Quan el marit d'A12 va fer-se càrrec de l'explotació, va començar a produir hortalisses i van vendre les vaques. A l'hivern treballava a la fàbrica de xocolata dels pares d'A12 i a l'estiu es dedicava a l'explotació. Així doncs, en principi es dedicaven a l'empresa agrícola a temps parcial per pagar els crèdits. Avui dia, només hi ha inscrit a l'explotació el marit d'A12, però a partir d'aquest any A12 ha d'inscriure's com a agricultora. Per qüestions administratives, per raons relacionades amb la

cobertura social, fins ara només en formava part el marit. El sogre d'A12 és mort i la sogra és molt gran i no els ajuda a l'explotació, mentre que els pares d'A12 encara es dediquen a la fàbrica de xocolata de Larra:

(marit d'A12) «...et mon père il avait des vaches laitières, lui... Lui, il ne faisait pas le maraîchage, quoi... Vaches laitières, céréales, un peu de céréales, et c'est moi qui à partir de 1988, quand on a repris l'exploitation... En fin, quand j'ai repris l'exploitation, je me... mon père était à la retraite et... donc qu'il a vendu toutes les vaches, et nous... En fin, moi je me suis installé en culture légumière, en maraîchage, quoi. Mais je ne travaillais que l'été, on n'en faisait que l'été, et l'hiver j'allais travailler... (...) Je faisais du chocolat l'hiver et l'été je venais... je travaillais sur la ferme...

(A12) ...donc on travaillait sur la ferme à mi-temps... voilà. Parce qu'on l'achetait, c'était un gros investissement, et donc, moi mes chocolats me plaisait, j'avais un bon salaire et on vivait (...) sur mon salaire, et on allait travailler à la ferme six mois juste pour payer (...) les emprunts...

(marit d'A12) ...pour le moment principalement c'est moi (...), et dans, dans l'année prochaine elle va s'inscrire, en fin... en tant qu'agricultrice, quoi.

(A12) ...ce qui est marron c'est qu'on voulait s'inscrire tous les deux, pour des raisons aussi financières, et... parce que bon, il y a... je ne sais pas si on t'a expliqué, mais en France il y a plusieurs statuts quand on s'installe, pour payer, si on est à la CDA (...)... On t'a expliqué tout ça ou non?

(marit d'A12) ...en tant que couverture sociale, il valait... il valait mieux que je reste tout seul, parce que si elle rentrait avec moi ça va nous faire trop cher. Alors, comme elle est couverte par le régime général, encore, pour le moment c'est moi qui suis encore agriculteur, et elle, elle travaille sur l'exploitation, mais elle va y rentrer dans l'avenir, quoi...

(A12) ...ça a modifié aussi le statut puisque c'est un travail à deux... on risque de faire un avantage de chiffres, donc ça va modifier le statut, qu'on a actuellement...

(marit d'A12) ...c'est pour ça (...), pour des raisons économiques on reste pour le moment...»

A l'explotació d'A12, a l'estiu cultiven ceba blanca, ceba roja i julivert, mentre que a l'hivern, naps i coliflor. També fan maduixes, tot i que la ceba és el cultiu predominant. Però només fan 4 hectàrees d'hortalisses, la resta, 32 ha, són de cereals, blat, gira-sol, guarets... Han canviat de cultius al llarg dels anys: durant deu temporades van fer carbasses, però era un cultiu massa cansat i el van abandonar. Pel que fa a la mà d'obra, de vegades agafen temporers. Als fills sembla que no els interessin gaire les feines agrícoles, però de vegades els han d'ajudar a plantar (A12 diu que potser la filla s'ho pendria amb més entusiasme si plantessin cannabis). També hi ha alguns altres familiars que vénen a ajudar-los:

(A12) «...Alors, en maraîchage... Oui, savoir... Ce qu'on fait des produits? (...) Alors, l'été on fait de l'oignon blanc, de l'oignon rouge, du persil plant, en commun, et du persil frisé. À ce moment c'est de la priorité... ce qu'on fait en principal l'été. L'hiver on fait du navet, on fait du chou-fleur... en fin ça fait deux ans qu'on ne fait pas un bouillon, alors on n'a pas replanté cette année (*elle rit*), et en suite on fait... qu'est-ce qu'on fait à part des navets? (...) Oui, des fraises (...), oui, on essaye de... Mais en fin, c'est surtout l'oignon... pratiquement toute l'année on essaye de n'avoir...

(marit d'A12) ...On le fait en motte, nous irons autour de... deux hectares d'oignon, à peu près...

(A12) ...parce qu'on fait de céréale aussi un peu... (...) on ne fait pas trente hectares de maraîchage, si non on aurait vingt employés... Au moins (*elle rit*)!

(marit d'A12) ...blé, tournesol, jachères... voilà, oui.

(A12) ...on faisait... on a (...) et de la courgette. Là on est trop vieux maintenant, c'est trop pénible (*elle rit*). On ne peut plus se laisser galoper avec la chaleur. Et... oui, pendant dix ans on n'a fait de la courgette, et on a abandonné, oui, parce que bon... par rapport à ce qu'on faisait... ce n'était pas très... Par rapport à la fatigue, ce n'était pas génial...

(marit d'A12) ...oui, de temps en temps... bon, il y a (...) qui nous aide, et une amie qui vient nous aider quand on n'a besoin...

(A12) ...on va essayer quand même de la... de la déclarer, de la prendre un minimum, quoi, parce qu'il nous faut vraiment quelqu'un... (...) (*son fils*) ...il est jeune encore (...) et Sonia a dix-neuf ans et ça ne lui plaît pas du tout (...). Elle vient de temps en temps nous rendre service parce que les planteuses il faut être trois ou quatre, donc qu'elle vient de fois, quand on n'a besoin, mais ce n'est pas trop... non, non (...). Si on cultivait du cannabis peut être (*on rit tous*)...»

A1 afirma que pel volum de treball que tenen no ha pensat mai de fer la seva feina només a temps parcial. A l'estiu tenen molt treball, no tenen temps per a res, mentre que a l'hivern s'ocupen del material, planten el cereal... Plantar, fer els tractaments i collir... A l'hivern, però, com A2 i molts d'altres, tenen una mica de temps lliure per fer vacances. A2 explica que es lleva a les quatre del matí per anar al mercat i treballa fins al migdia. Després, treballa de les tres de la tarda fins a les vuit del vespre (en total, tretze hores diàries; en alguns casos, també treballa el cap de setmana). A3 diu que de maig a desembre és quan treballen més. A l'hivern fan reparacions i abans preparaven les xenilles —petits túnels de plàstic— per a les maduixes. Els horaris i les vacances d'A3 són similars als de la resta d'informants, tot i que hi ha casos en què les condicions de treball són especialment dures. A l'explotació d'A7, per exemple, només treballen entre quatre i cinc hores a l'hivern, i entre deu i onze hores a l'estiu. Els treballadors d'A7 fan una setmana de vacances a l'estiu i, la resta, a l'hivern. A l'explotació d'A8 poden arribar a treballar quinze hores a l'estiu (els assalariats treballen trenta-cinc hores). Pel que fa a A9, és veritablement esfereïdor el seu horari laboral, ja que els dies de mercat es lleva entre dos quarts de tres i les tres del matí i se'n va a dormir a les onze del vespre. La seva dona du la comptabilitat i s'ocupa dels treballadors, que sovint fan hores suplementàries. De vegades, com A12 i el seu marit, han de treballar els diumenges per collir o regar. A12, de fet, afirma que poden arribar a treballar setanta hores setmanals: han d'anar al mercat, s'estan arreglant una casa, han de regar, han d'arreglar el material... El marit d'A10 fa unes seixanta hores setmanals i la mateixa A10, quaranta. Aquesta família fa uns deu dies de vacances a l'estiu i una setmana a l'hivern. D'altra banda, A3 i la seva dona també es refereixen a l'organització del temps de treball dels assalariats:

(A1) «...non, parce que bon, l'été, bon, on a beaucoup de travail, on n'a pas le temps de s'occuper du matériel, on n'a pas de temps de s'occuper de moissonner, on n'a pas le temps de s'occuper de rien du tout. Et alors après ça arrive la saison creuse, l'hiver, où l'on met le matériel en place, on sème toute la céréale, on sème propre par tout, après, parce quand on attaque la saison on fait que ça, quoi, eh? Et lundi et dimanche matin c'est planter... C'est planter, traiter, récolter... Planter, traiter... C'est comme ça pendant trois mois ou quatre. (...) Ou cinq mois. On n'a pas le temps de s'occuper trop d'autres choses. Alors, donc, l'hiver, on prenne le temps de faire d'autres choses, de partir en vacances, un peu, (*il rit*), de prendre le temps de partir, l'hiver...»

(A2) «...ce matin j'ai commencé à quatre heures, jusqu'à midi (...), je me lève à quatre heures... (...) quatre heures, jusqu'à midi, ça fait, ça fait huit heures, ça... Huit heures, et je vais, je vais commencer à... Bon, habituellement je commence à trois heures jusqu'à huit heures... Cinq, huit et cinq... Treize, douze, treize heures par jour. Voilà, c'est la moyenne (...). L'hiver on travaille moins.»

(A3) «...nous, nous, on commence la vente, maintenant... Le gros, la saison commence maintenant, mai... Mai, jusqu'à en, jusqu'à en décembre, presque, parce que en décembre il fait beau, et... C'est la saison! Et après l'hiver, on bricole, on fait... On faisait de chenilles jusqu'à maintenant... Vous savez les chenilles (...) pour les fraises... Les chenilles faisaient ça, mais bon, c'est du travail... (...) Ça dépend l'hiver et ça dépend l'été... (...) L'été beaucoup plus (...)... L'été il n'y a pas d'heure, on se lève à quatre heures et on se couche à dix heures. On travaille. Mais l'hiver non, l'hiver moins... L'hiver on fait... Ça dépend, les jours de marché on commence à six heures... Ah, non, non... On n'est pas à trente cinq heures, eh! (...) Sauf l'hiver (...), l'hiver non. (...) Le samedi après-midi, le dimanche... C'est le travail qui commande, c'est, c'est le... Si jamais on a une semaine, ou il a plu, ou il a fait mauvais temps et s'il faut aller dimanche, on y va dimanche. Ce n'est pas, on n'est pas (...)... Ah bon, l'été oui, l'été, la saison, là, de juin à novembre... Alors, complet. (...) On prend huit jours par ici, huit jours par là. Un jour on prend huit jours, et un jour c'est mon fils qui prend huit jours, puis on reprend huit jours, puis... Quand on a des créneaux,

c'est possible! Il y a que quatre ou cinq ans, eh, qu'on prend de vacances. On n'a jamais pris de vacances en notre vie, eh! Là depuis quatre ou cinq ans oui, depuis quatre, cinq, six ans... Depuis qu'on est en société, depuis une dizaine d'années, on gère un peu mieux notre travail et comme ça on se prend quelques... Une semaine... Surtout, surtout l'automne, l'automne, le printemps, à la fin de la saison, non, juin, juin, octobre, alors, zéro. Là, ce n'est pas possible. (...) ...Mais variable, (...), bon, les saisonniers c'est variable, les saisonniers, ils se plient à ce qu'on leur demande, c'est le contrat. Mais les, les... Les permanents, ils sont (...) trente cinq heures par semaine (...), il faut qu'ils fassent, combien?

(dona d'A3) ...beaucoup plus d'heures l'été, moins l'hiver (...), et ils ont leur mois de congé, les ouvriers, oui, ils prennent leur mois de congé. Ils le prennent deux fois le mois de congé, deux fois quinze jours, ou trois fois, trois fois dix jours, comme ils veulent, mais, hors... Hors saison, quand même, hors saison. Hors saison et puis ils ont les... Ils ont les heures annualisées, c'est-à-dire que, quand il y a du travail ils travaillent, même de fois le dimanche, même de fois le samedi, et après ils font... Ils font tant d'heures dans l'année. Et puis après il y a... L'hiver il y a des semaines où l'on ne travaille pas. Où ils viennent (...) dix heures, (...) quinze heures pendant la semaine (...). Trois mille heures par an (...), nous on organise, on leur dit, bien, bon, la semaine prochaine il n'y aura pas trop de boulot, bon, eh, il n'y aura deux qui viendront lundi, un mardi, deux mercredi... Mais l'été, après l'été, normalement, (...), ils ont le même salaire tous les mois, par contre (...). Et après il arrive l'hiver et s'ils ont trop travaillé l'été, ils calculent leurs heures, même tous les jours, tous les jours, il y a des feuilles de... Tant d'heures, aujourd'hui tant d'heures (...)... Et puis après à la fin du mois, ils disent, bon, j'ai fait tant d'heures, il m'en fallait combien? Cent cinquante par mois? Bon, ils en manquent vingt, ou il y en a vingt de plus. Bon... Et à la fin de l'année... (...) On en récupère, s'ils en ont trop faites, s'ils en ont trop faites, ils les récupèrent. (...) ...S'il se présentent des marocains ou (...)... S'ils sont en situation irrégulière, (...) c'est pareil! Je ne sais pas si c'est parce qu'un immigré, un marocain, qui va travailler plus qu'un autre...»

(A7) «...En été on travaille beaucoup, en hiver... En fait on travaille avec le soleil, quoi. Quand il fait jour on travaille, en hiver il y a... On travaille quatre ou cinq heures par jour, parce qu'ici, bon, il fait jour tard et il fait nuit tôt. Et par contre, là, maintenant, tout est par le travail, quand... En moyenne il faut compter, dix... Onze heures par jour, quoi, minimum, en moyenne (...). Ils ont des vacances en (...) été... Bon, j'ai un employé, là, qui n'est pas trop intéressé, mais si non normalement en été je suis quand même obligé, en fin, ne pas obligé, mais bon, je leur donne quand même une semaine à chacun, une semaine, pas plus, parce qu'après je ne peux pas, eh! Après en hiver ils prennent du temps, le reste, les cinq semaines, bon, ils prennent une semaine en été, et l'autre semaine... Les quatre semaines qui restent ils les prennent en hiver, ou n'importe quand, ça ne me dérange pas.»

(A9) «...si c'est moi, personnellement? Eh... Alors, à partir du mois d'avril jusqu'au mois de novembre, le lundi, mercredi et vendredi... bon, tous les jours, même le dimanche matin, mais les trois jours de marché important je me lève à deux heures et demi trois heures du matin, et je me couche le soir à onze heures. Et les autres jours je me lève à cinq heures et je me couche à onze heures (...). Et mon épouse, je dirais, elle est... elle me suit, quoi, c'est pareil. En plus elle a la comptabilité, en plus elle doit gérer les employés, elle travaille avec moi, elle a à faire à l'intérieur... (...) On essaye, on essaye... bon, d'éviter de ramasser le dimanche matin, ou de travailler... On répare des plantations... En fin, si c'est juste que de ramassage pour le lundi pour le marché. Mais... bien sûr, si on peut s'éviter, aller, par exemple... Pour exemple, l'année 2003, on a dû travailler peut être cinq dimanches obligés d'en faire le ramassage. Si non, après... Oui, j'ai travaillé moi pour préparer les terres ou faire, et... l'irrigation en plein été, mais jusqu'à midi, puis après, j'arrête, voilà! (...) Au mois de janvier ou février (...)... Janvier ou février, on prend quinze jours ou voir trois semaines... quinze jours... (...) (*les salariés*) les vacances normales, ils les prennent... ils ne les prennent pas en pleine saison, c'est-à-dire, ils les prennent à l'automne ou en fin de l'hiver, là, voilà (...). Ils font les trente-cinq heures, plus des heures supplémentaires à ce qu'ils ont (...), quoi, voilà. Ce qui leur permet de faire plus... Mais ils font... c'est limite, quoi!»

(A10) «...mon mari il doit faire à peu près dans le... soixante, soixante-dix heures (...), par semaine, oui. Et moi je dois en faire une bonne quarantaine... Tous les jours, et même un petit peu parfois le dimanche matin... (...) Et plus mon mari, c'est l'arrosage... on ne coupe pas, eh! On ne récolte pas, le dimanche. (...) Voilà, il faut arroser, et... (...) Non, en hiver c'est plus tranquille. (...) Disons que là en été, nous, on s'arrête une dizaine de jours (...), d'une semaine à dix jours (...), entre le... du premier au quinze d'août, à peu près, on arrête. Disons que, au mois de juin, fin juin, on... Normalement on plante toutes les semaines, on plante des salades toutes les semaines. Et là, pendant deux semaines on ne plante pas, donc, début août on a... on a moins de récolte. On a une crue, et on fait ça pour (...) un peu, et pour partir un petit peu. On parte juste chez mes parents, eh! (...) Donc qu'on ne fait pas de vacances, on n'est jamais parti ailleurs, quand même...»

A4 i els seus fills treballen bastant a l'hivern —encara que admet que és l'estació més fluixa— i es poden permetre, fins i tot, de fer alguns dies de vacances a l'estiu. No sap dir les hores que treballen, però en tot cas també són moltes, sobretot quan han de regar els cereals. Formen part d'una societat d'agricultors per a la venda, al mercat central, de la seva producció, i per això l'emmagatzemen en una cambra frigorífica i la comercialitzen a partir del dilluns al

matí. Pel que fa a A5, viu una situació semblant a la dels seus companys —com A6— i treballa caps de setmana i tot, inclosos diumenge i dies festius. Les vacances les ha de fer l'hivern i va al seu país d'origen. A7 no treballa els diumenges —només rega—, perquè treballa amb centrals de compra que volen rebre les mercaderies els dissabtes pel matí. A11 es lleva molt d'hora per collir i dur els productes frescos als seus clients, sovint al *Marché d'Intérêt National* (MIN). A11 diu que de vegades treballen més l'hivern que l'estiu perquè han de condicionar certs productes per a la venda —de fet, fan les vacances a l'estiu— i els diumenges miren de no fer res:

(A4) «...difficile, on ne les compte pas... (...) Ça commence tôt, oui, c'est sûr que... Oui, bon... Oh, mais l'hiver aussi on attend pas mal de légumes l'hiver, où les journées... Sept heures, huit heures, même de fois plus, eh! Ou, l'été c'est variable (...)... Ce qui prend quand même beaucoup de temps c'est l'irrigation (...), surtout sur les grandes cultures, les enrouleurs et tout, il faut... (...) Bon, maintenant le printemps c'est l'époque des semis, les semis (...) des grandes cultures, bon, c'est sûr qu'il y a beaucoup (...), important, surtout quand on a de problèmes, comme cette année, climatiques... Uf, non, je pense que... C'est assez régulier, quoi, le... Le travail. Sauf le plein hiver, où il y a quand même un peu moins de travail... (...) (*la fin semaine ils travaillent*) le moins possible... Ce que l'on fait... Pour préparer, parce qu'on livre les légumes au marché de Toulouse... On a une... On a une (...) au marché (...)... On a... Plusieurs agriculteurs, on a créée une société de vente. Alors, on est sept agriculteurs, on porte la marchandise à Toulouse, on a un vendeur (...), là, là, par contre, on a... On a six employés, on a six salariés... Vendeur, secrétaire, comptabilité, manutentionnaire... (...) On a la marchandise, elle est vendue, elle est commandée... Alors, pour ne pas travailler le samedi ou le dimanche, on prépare le vendredi, on a une chambre froide, (...), ça part le lundi matin.»

(A5) «...ça dépend (...), il y a des jours... Parce que normalement c'était très dur... On commence à... Le printemps parce que le (...)... On commence à sept heures et après... Ça dépend des journées... Quand les journées s'allongent, on commence à six heures, on finit à midi. Donc... Il y a des jours où l'on fait sept heures, il y a des jours où l'on fait six heures, il y a des jours où l'on fait cinq heures, ça dépend des commandes, c'est... On suit le marché... (...) Oui, ça m'arrive beaucoup (...), tous les jours fériés. (...) Si tu es en zone inondable, on ne peut pas monter des serres, donc, ça ne m'arrive pas de travailler l'hiver... Je prépare, je nettoie, je rentre le matériel, j'entretien... Je fais l'entretien du matériel...»

(A7) «...non, le dimanche non, le samedi on ramasse, parce qu'on livre... Moi je livre, je travaille avec des centrales d'achat, comme le Casino, en fin... (...) Oui, voilà, en fait (...) je travaille avec la S.I.C.A.... Oui, voilà... Que la S.I.C.A. livre les centrales d'achat, (...) et les centrales d'achat ils veulent être livrés le samedi matin, aussi. (...) Donc qu'on travaille, on ramasse si tu veux, du lundi au samedi matin... Voilà! Après le dimanche, bon, tu es obligé d'arroser ou d'être (...) présent, surtout en été...»

(A11) «...oui, pas tous les jours à quatre heures, mais bon, ça peut être... (...) entre cinq et six heures, ça dépend, c'est en fonction de mes clients, surtout, qu'on va livrer le matin... (...) J'y vais, mais pas tous les jours, non plus, eh... J'ai souvent, en fin, moi j'ai souvent mes périodes, mes clients, qui... je les ai plutôt en fin de matinée, quoi, donc que je n'ai pas besoin de me lever très de bonne heure, mais par contre, je récolte la plupart des produits, le jour même (...), que je livre dans la fin de matinée, voilà... (...) Non, pour moi, parce que comme... je vous disais, je fais du conditionnement en... tout ce qui est barquette, pot-au-feu, citrouille, et tout ça... ça fait que j'ai autant de travail l'été que l'hiver. Mais peut être plus l'hiver que... (...) (*ils font les vacances*) à la fin du mois d'août (...), voilà, (...), oui, une semaine, quinze jours, puis après (...), on y va une semaine plus tard... ça dépend. Et on prend toujours, une dizaine de jours à la fin d'août avec les enfants, quoi (...). Samedi, le dimanche j'essaie de ne pas y toucher (...), et si on peut on essaie de... des fois se levant de bonne heure le samedi matin, en finissant même s'il faut à treize heures ou treize heures trente, on essaie des fois les samedis de finir... Ce n'est pas toujours le cas, eh! Si on peut, de... vers treize heures moins débloquée, quoi, d'être tranquille... Bon, après le dimanche matin c'est juste un petit arrosage ou un truc comme ça, mais si non on essaie de... le samedi midi ou lundi matin, d'être... on essaie, je veux dire, on n'y arrive pas toujours.»

A1, d'altra banda, explica que en temps del seu pare cultivaven una varietat d'enciam tradicional i autòctona anomenada *sagesse*, mentre A4 es refereix a l'any 2003 com un mal any de sequera i pedregades, i A3 parla dels bons i els mals anys que sovint els fan estar al límit de la rendibilitat. A3 i A9 també diuen que pràcticament no reben cap ajuda per a la producció. A9

parla dels possibles problemes derivats de la integració econòmica dels països de l'est, amb una mà d'obra molt barata. A9 diu que els països del sud faran productes primaris, mentre que el nord produirà patates, pastanagues, col... I ells, al mig, no sap a què es dedicaran. També es refereix a les revolucions tecnològiques com a instruments indispensables per garantir la seguretat alimentària al món, ja que A9 opina que amb els cultius biològics no n'hi ha prou (i a més, diu A12, els clients volen un producte impecable). Cal dir, però, que A12 i el seu marit pensen fer una reconversió cap a aquest tipus d'agricultura, i per això hauran de passar una etapa de transició de cinc anys durant la qual hauran de vendre els seus productes com si fossin produïts de manera convencional. Finalment, A11 es refereix al perfeccionament de les varietats de cultius que comporten una estandardització:

(A1) «...sagesse... Il y a... C'est tout de nouvelles, qui arrivent, maintenant, qui sont vraiment spécifiques. On en verra dans d'autres régions, mais le plus, il y a des variétés qui étaient faites pour être chez nous, quoi. En fin, chez nous... Sur la région de Toulouse, quoi...»

(A4) «...la sécheresse (...), je crois qu'il a fait plus chaud qu'en Espagne (...). Moi je n'ai jamais vu une année aussi sèche et chaude. Et alors on a eu ça, et au mois de... Fin août, ici il y a eu des orages avec de la grêle... Ça a pratiquement tout cassé, le maïs surtout a souffert énormément. Quelques légumes... Ça, les orages, c'est local (...), là, là... Mauvaise année... 2003... Très très mauvaise...»

(A3) «...même pour les serres, en fin, pour les serres... Rien... Si on reçoit... Quand on achète de l'irrigation... Mais ça c'est le département, eh! Parce que le département (...) ils ne l'ont pas... En Haute Garonne, en Haute Garonne, ici, on reçoit une aide de dix pour cent sur l'achat des matériels d'irrigation... D'irrigation... (...) Rampes... Et pour l'agriculture en générale, eh, pas seulement pour les maraîchers, pour tout le monde. Mais ça c'est (...), des petites... De subvention aucune... (...) Mais oui, oui, il y a eu de bonnes et il y a eu de mauvaises... Ou ça ne se vend pas... Ou les prix (...), très bas. Alors, c'est à la limite de la rentabilité. Même de fois, je me demande même si de fois on travaille pour rien, eh, souvent... (...) Vous, c'est pareil, eh!»

(A9) «...je n'ai aucune aide. Il y a ... La seule aide qui existe c'est (...) par le billet du Conseil Général sur des matériels qui représentent cinq pour cent sur une somme plafonné à cinquante mille francs et non renouvelable pendant cinq ans. Alors c'est... Ça ne représente rien du tout, quoi, rien du tout... Aucun aide au niveau national ni européen, parce qu'on n'est pas un organisation de producteurs (...) ...Plus maintenant on est confrontés avec les Pecos, les Pecos qui sont les pays de l'Est, où l'on va aider tous ces pays où il y a une main d'œuvre très bonne marché où ils ont quand même des terrains, et des terroirs qui sont... bon, avec des saisons bien spécifiques, parce qu'ils ont des problèmes climatiques, là-bas, eh, mais... le sud produira les produits primaires, et le nord produiront les produits... je dirais quelques, la patate, la carotte, les choux... et oui, mais il faut... Et nous au milieu je ne sais pas qu'est-ce qu'on va faire (...). Mais la révolution technologique je crois aussi qu'elle est... C'est l'être humain qui doit l'amener, elle est, elle est... elle est (...) dans la... dans la forme que lui peut lui donner, bon... La révolution technologique c'est vrai que le machinisme c'est... a été, a été une autre conception, et d'autres je dirais qu'en plus que le machinisme, qui ont (...) aussi les moyens chimiques et autres, un petit peu... C'est vrai que ceci, à l'heure actuelle, est mis (...) en question, mais on ne peut pas, si on veut nourrir une planète d'x milliards d'habitants on est obligés à un moment donné de faire utilisation de certains... on ne peut pas nourrir le monde qu'avec de la culture bio, c'est impossible.»

(A11) «...la qualité du sol, je ne pense pas parce qu'on a des rotations très très rapides, je ne sais pas si on les améliore... La qualité des produits finaux, je pense qu'on... on va vers un standard, je pense qu'on ne va pas vers de l'exceptionnel, on aura le... on ne trouvera pas de diversité ou des produits exceptionnels ou... de... mais on ira, que ça soit en salade ou même dans du radis ou dans n'importe quoi, on va retrouver du standard à peu près partout quoi, ça sera telle ou telle variété qu'on va retrouver à peu près chez tout le monde et...»

Una gran part dels enquestats dediquen una part del que produeixen a l'autoconsum, encara que no es preocupen gaire per autoabastir-se, i cada poc hi ha menys agricultors que conservin un petit hortet per al consum familiar. En aquest sentit, però, A1 diu que el seu pare cultiva tomàquets, carbasses, síndries... Per a A1, sempre hauria estat com ara, i quan necessiten

alguna cosa, la compren al mercat (A5 explica que tenen un hortet i que van al supermercat quan és necessari). Les afirmacions d'A10 també van en aquesta línia:

(A1) "...mon père il en fait un peu, quelque tomate, quelque courgette, quelque citrouille, quelque pastèque... (...) comme maintenant (...), parce que nous, comme on va au marché, comme on va au marché tous les jours, quand on a besoin de patates ou quand on a besoin de quelque chose, ils les achètent au marché. Mais ils essayent de trouver de copains."

(A10) «...oui, mais pas beaucoup (...), un petit peu. À peine... tout ce qu'on vend... ce qu'on ne vend pas! Ce qu'on ne peut pas vendre, parce que ce n'est pas... Ne sont pas assez jolies, ou... Mais on ne fait que des salades, alors... (...) Oui, on a un petit jardin potager mais c'est tout petit, puis je n'ai pas le temps de m'occuper, alors... mon beau-père le fait, ça m'occupe, mais à la fin de l'été il n'y a plus rien, il y a plus d'herbe que de légumes...»

Per altra banda, A2 diu que menja allò que cull i que produeix tomàquets per al consum familiar. La seva dona l'ajuda en tot allò que pot. De fet, ell considera que el paper de la dona és molt important dins l'explotació. Pel que fa a A7, explica que l'autoconsum forma part de la cultura de l'explotació, sobretot en el passat, i es refereix a l'estructura familiar i tradicional de les explotacions franceses, en què el pare exercia com a patriarca i gestionava el patrimoni. A9 també parla del passat i diu que abans l'activitat bàsica d'una explotació era alimentar-se i, en segon terme, donar aliment a la població per obtenir beneficis econòmics. A9 explica que, actualment, es mira de desenvolupar el cultiu de les violetes, tal com es feia fa cinquanta i cent anys, per compensar el període hivernal en què no es collien hortalisses, però A9 creu que les violetes suposen un cost en mà d'obra massa elevat. A9 afirma, tal com hem dit al capítol 4, que les explotacions avui dia es basen en la contractació d'assalariats més que en la família, mentre que en el passat hi podíem trobar quatre generacions (l'avi, l'àvia, el pare, la mare, el fill i els néts). Sobre el treball de la dona a l'empresa agrícola, A9 diu que és totalment essencial i indispensable, mentre A11 afirma que abans feien més les tasques domèstiques i avui dia treballen quasi tant com els homes a l'empresa agrícola. A11 explica que tenen un hortet a casa els seus pares i d'aquesta manera no necessiten comprar sempre el que mengen. Els pares d'A11 l'ajuden a l'explotació. Tot seguit, aquest informant explica que antigament, a l'època del seu avi, destinaven bona part de la producció a l'autoconsum (patates, vinya, cereals...):

(A2) «...je mange le même que ce que je ramasse. (...) Parce que je ne produis pas de tomates pour vendre, oui, ça oui, (...) mais je le fais, souvent, au milieu des autres légumes, quoi. (...) Elle va dans les champs, elle conduit le tracteur, elle plante, en fin... (...) Est presque aussi importante que l'homme. (...) Maintenant elle participe à tout."

(A7) «...Ah, non, non, moi je me fais tout, en fin... Oui, j'achète dans les supermarchés quand ma femme va faire les courses, quoi, les légumes. Mais si non quand je n'ai, moi, je mange les légumes que je produis. Je n'ai pas un jardin à part de ce que je vends, quoi. Non, non, non, je mange ce que je produis, eh! (...) Ça a toujours été comme ça (...). Les maraîchers, non, non, ils mangeaient les peu articles... Les maraîchers, si tu veux, ils produisaient sa culture... C'est vrai qu'à côté ils se faisaient un (...) de tomates, un (...) de poireaux... (...) Pour lui, quoi. Je veux dire, ça ne sortait pas de... Ce n'est pas un truc spécial, quoi, c'est... Ça rentre dans la culture de l'exploitation... (...) Ah oui, plus qu'aujourd'hui, oui, ils travaillaient tous, ils étaient... Il y avait le père, la mère, mettons... Déjà ils étaient, mes parents ils étaient... Déjà mon père ils étaient onze, frères et sœurs, de son côté (...), et travaillaient tous, plus ou moins, à la ferme, quoi, jusqu'à l'âge d'avoir dix-huit ans ou vingt ans, quand ils se mariaient, bon, ils partaient ou ils allaient ailleurs... Si non je veux dire c'était la grande famille, quoi... Il n'y avait un qui c'est marié, qui reste dans la maison, et qui continue à travailler dans l'exploitation. Mais c'était une autre mentalité, tu n'avais pas de... Tu n'avais pas de salaire, quoi, tu travaillais, c'était le... le père, c'était comme maintenant, comme mon père, tu vois, qu'on soit sept ou huit frères et sœurs... On livrait tous ensemble... Je veux

dire, c'était le père qui avait l'argent et tu travaillais, si tu mangeais, t'avais besoin d'un pantalon, c'est... Tu vois ce que je veux dire, tu n'avais pas un salaire, quoi, tu travaillais pour la famille, et la famille c'était le patriarcat, c'était le père qui gérait tout. (...) À l'époque ils se faisaient tout, eh, ah oui, oui, ils se faisaient tout...»

(A9) «...disons que d'abord, à la base, l'agriculture française, l'agriculteur, c'était d'abord de se nourrir, et le supplément, comme c'était aussi dans toute l'Europe et même en l'Espagne, c'était d'abord de faire nourrir... de nourrir sa famille, et le supplément c'était d'essayer de le vendre pour en retirer quelque chose. Mais ici, bon, il ne faut pas oublier, que dans cette région il y avait, surtout dans toute la région des productions de cultures légumières, mais aussi de fleurs. La violette avait été, donc (...) une part importante. Dans les années de 1900 à 1950 ça a été, la violette, a été une production qui était une compensation à une certaine période par rapport aux légumes, parce que c'est... du mois de janvier-février, là où on cueillit la violette sur... (...) Voilà. Et à l'heure actuelle on a essayé de relancer la violette, bon mais c'est un coût de main d'œuvre, qui est trop cher, quoi (...). Oui, le... tout... c'était beaucoup plus des exploitations familiales. À l'heure actuelle ce sont des exploitations et puis avec des employés. Avant on trouvait souvent le grand-père, la grand-mère, le père, la mère, l'enfant, et les petits enfants. Quatre générations! Maintenant, si vous en trouvez deux, c'est le maximum (...). Ah! De la femme? Une part très importante. Je crois que ça c'est à souligner, et il faut que vous le notiez dans votre intervention... Hors mis les grandes exploitations, qui sont... ou on peut les compter... Mais l'exploitation traditionnelle que soit en culture céréalière et (...) surtout en culture légumière, ici, la femme est une base essentielle. Sachant qu'elle est présente sur l'exploitation, elle gère souvent les employés, elle s'occupe de la comptabilité, elle fait un travail monstrueux. La femme est... je dirais, est la base essentielle. Sur mon exploitation elle est là, parce que moi je suis associé avec deux femmes, avec ma femme... avec mon épouse, et ma belle sœur, mais je connais toutes les autres exploitations où la femme a une partie... Ou les épouses ont une part importante...»

(A11) «...oui (...), j'ai un petit potager chez mes parents aussi, ou l'on se fait un peu du melon, du tomate, du concombre de... C'est une manière d'avoir quelque chose sur... (...) et ne pas toujours partir à acheter ou... (...) Ça a changé un peu, mais j'ai toujours mes parents qui (...) sont par là, qui viennent donner un coup de main... (...) Certainement oui, peut être (...). Ils commercialisaient pas mal, bon mais c'est vrai qu'il y avait quelques... moi je parle à l'époque de mon grand père, où il y avait quelques productions pour l'exploitation, quoi, en fin pour la consommation comme... ils ne produisaient pas des pommes de terres mais ils faisaient quand même une production de pommes de terre pour... Il y avait encore de la vigne à l'époque, il y avait... Ils faisaient un peu de céréale et ainsi de suite, donc, dans le cas ils avaient quand même une partie... (...) Avant peut être était... elle participait peut être... Au moins il n'y avait qui participaient aux... qui restaient aux tâches ménagères, et peut être un peu moins à l'exploitation, mais quand même il me semble que... on est obligés, en fin... Mon épouse est exploitante comme moi, elle est sur l'exploitation générale, presque... pratiquement autant que moi, quoi.»

Pel que fa a A12 i el seu marit, tenen un hort però no s'hi poden dedicar gaire per manca de temps. Expliquen que de vegades s'intercanvien productes amb altres agricultors, i que antigament hi havia més autoconsum. Els sogres d'A12 engreixaven porcs per menjar, mataben vedells, tenien pollastres, ous... No compraven quasi res. A12 diu que l'actual sistema econòmic els permet menjar tomàquets tot l'any i afirma que no sap si això és positiu, perquè modifica els costums alimentaris. A12 considera que les explotacions abans eren més autònomes i que sense PAC, la gent vivia bé. Finalment, diuen que el seu objectiu, és anar vers l'autoconsum per viure una mica a part del sistema mitjançant un projecte de casa de turisme rural, sense deixar de vendre els seus productes directament a la ferme per als habitants de Toulouse, com s'ha fet sempre:

(A12) «...mais on manque de temps, celui comble... on fait des légumes et on ne s'occupe pas très bien de notre...

(marit d'A12) ...ou si non on se les échange entre producteurs, (...) on se les échange de fois, un colis et deux colis, quoi. (...) (*dans le passé*) il y avait beaucoup plus d'autoconsommation, c'est-à-dire, souvent mes parents ils élevaient un porc pour manger, on tuait un veau, il y avait des poulets, des œuf... Ils n'achetaient quasiment rien, quoi (...). Tout ce qu'on produisait on le mangeait...

(A12) ...et puis maintenant, on est habitués, par exemple, on fait des tomates nous-mêmes... et on a des tomates. Mais de fois on a envie d'en manger l'hiver, donc qu'on en fait... On mange des tomates du Maroc ou d'Espagne. Vous voyez? On est, on est déformés par les envies, on sait qu'on peut... pourtant on sait qu'elles sont moins bonnes, puisque ce n'est pas la saison. Mais notre... on est... nos envies sont modifiés parce qu'on sait qu'on peut tout manger à n'importe quel moment de l'année, voilà. (...) (*les exploitations*) mais avant aussi elles étaient plus

autonomes... la preuve c'est qu'on n'avait pas la PAC. Maintenant on a des aides, pour survivre, alors qu'avant il n'y avait pas ces aides, les gens vivaient bien, ils vivaient... (...) On veut vivre un peu à part du système...»

Tots els entrevistats consideren que és positiu tenir la casa al costat dels camps de cultiu, sobretot per agilitzar les tasques, de rentar els productes i dur-los a la cambra frigorífica, d'embalar-los, a l'hora de regar... A9, per exemple, diu que hom pot dedicar-hi més atencions, encara que també és partidari de trencar una mica amb la dinàmica de treball quotidià. De qualsevol manera, segons A1 i A4, aquells que no ho tenen organitzat així perden temps i diners. En aquest sentit, si un dia ha de marxar de Saint-Jory, A1 buscarà també una casa amb els camps al voltant. A3, però, diu que a Blagnac no és possible tenir les terres i l'explotació davant la vivenda familiar. I A12 i el seu marit esperen poder eixugar aviat els deutes per acabar de restaurar el mas que tenen dins l'explotació —ella fa broma i diu que quan hi visquin el seu home podrà vigilar-la mentre faci la migdiada—:

(A1) «...nous on la chance d'avoir l'exploitation et les terres à côté. Ici, c'est une grande chance, parce qu'on a la maison, on a tout le matériel, tout est là, l'hangar pour laver, pour le frigo, tout est à côté, et on a les terres au tour, c'est-à-dire que si j'ai besoin de... S'il me manquent des grilles, des emballages, s'il m'en manquent, je suis à côté... Si... Je ne sais pas, moi... Si je dois aller faire de l'arrosage avec le moteur, on fait le tour, c'est tout à côté, et puis si le soir j'arrose, avant de me coucher, j'ouvre la fenêtre de la chambre, si je vois que tout s'est arrêté, je me couche tranquille. Il y en a... J'ai, mes beaux frères, qui sont agriculteurs aussi, qui font de maraîchage, mais à Saint-Caprais, à côté, ils ont de terres un peu par tout, et on se déplace beaucoup, et se déplacer beaucoup c'est une (...) grosse perte de temps (...) et d'argent. C'est-à-dire que si un jour je m'en vais d'ici, je vais retrouver la même chose. Si non, je ne sais pas (...). Je vais retrouver une maison avec la terre autour.»

(A2) «...c'est positif, oui, parce qu'il y a des choses, de fois, qu'on peut faire en cinq minutes... Si vous êtes loin (...), de l'exploitation, vous n'allez pas le faire, alors que là, vous pouvez le faire.»

(A3) «...ça serait bien qu'il y aille la résidence à côté des terres, ah, oui, ça serait bien, mais ici à Blagnac, ce n'est pas possible, ce n'est pas possible... (...) À Saint-Jory c'est possible. Ah, c'est bien, quand vous avez les terres devant la porte, vous arrosez... Le soir on arrose jusqu'à dix heures, minuit, on arrose jusqu'à minuit de fois, l'été. Il faut aller l'étendre, il faut aller voir l'arrosage, il faut aller... Et si vous l'avez devant la porte, c'est superbe... Bon, ici ce n'est pas possible.»

(A4) «...non, on n'a juste ces, là (...), où il y a du céleri et du persil, mais autrement on ne n'a pas. Oui, ça c'est quand même... C'est mieux, parce que ça... On perd beaucoup de temps... (...) Des trajets... Il faut... C'est ça... Alors qu'ici il y a les terres à côté, ou très très peu, un ou deux, quoi, peut être, qui ont quelques terrains... On a des terrains sur la route de Saint-Jory, là... Il y a presque trois kilomètres... On est plus prêts de Saint-Jory que d'ici. Après, Grenade... Bon. On ne peut pas faire autrement. Si c'était à côté ça serait mieux (...), ça serait beaucoup mieux...»

(A7) «...Ah oui, tout à fait, c'est positif. Parce qu'il n'y a rien de mieux que de (...) travailler dans les champs et d'être (...) à l'air libre, de... Voilà, quoi, d'être dans la nature, quoi...»

(A9) «...oui (...), oui, ça... ceci c'est vrai ici, c'est bien commun pour deux raisons, je trouve que c'est très bien, et ça c'est d'abord, dans le maraîchage, les produits évoluent de jour en jour où l'on est là présent, où on a l'œil en permanence sur les cultures, et puis, lorsqu'on est sur le lieu de l'exploitation et du travail, on n'a pas des pertes de temps à galoper sur les chemins, à droite à gauche... Il y a moins de perte de temps... On est plus centralisés, et c'est vrai qu'on est plus productifs et plus attentionnés au près des cultures légumières. Mais c'est vrai que le week-end ou le dimanche lorsque... bon, bien, il faut fermer, il faut essayer de cloisonner un petit peu, pour pouvoir... pour faire de la coupure, quoi.»

(A10) «...c'est positif (...), ah oui (...), c'est très pratique. Nous on voudrait même que ça soit plus près (...). Nous on voudrait avoir les champs de salade, là, on voudrait voir les salades de la fenêtre (*elle rit*), oui, oui, ça... Nous on trouve que c'est bien...»

(A11) «...ah oui, si non c'est... si non, de quel façon on maîtrisera l'arrosage et tout ça, on serait toujours (...)... J'ai un champ ici et un champ plus dans le coin... (...) Nous on est habitué à avoir (...) la maison sur l'exploitation, quoi.»

(A12) «...il y a douze ans on l'a achetée, les terres et la ferme, et on attendait d'avoir fini l'emprunt pour pouvoir réemprunter pour pouvoir la restaurer, donc ça c'est fait dans le temps... on ne pouvait pas tout faire au même temps, si non on aurait souhaité oui, il y vivre... C'est bien d'avoir le travail sur place... (...) Oui... mon mari pourra me surveiller quand il fait la *sieste*... des champs il pourra voir où je suis! (*elle rit*).»

Com veiem a la taula 6.1.5. de l'Annex, entre els enquestats de l'Àrea 2, trobem sis GAEC (*Groupement Agricole d'Exploitation en Commun*), tres EARL (*Exploitation Agricole à Responsabilité Limitée*), una empresa individual, una empresa familiar i una explotació també a títol individual (vegeu capítol 4). A3 i la seva família, per exemple, com hem dit, han constituït una societat que treballa les seves terres i els les lloga als membres de la unitat familiar. En un principi, com A7, eren un GAEC i amb el temps han constituït una EARL. De fet, A7 explica que quan va començar a treballar van crear un GAEC i que quan el seu pare s'ha jubilat, ha constituït una EARL:

(A3) «...on est en société (...), la société elle travaille toutes les terres, les miennes, celles de mon fils et celles qu'on a en location, c'est la société qui travaille les terres, ce n'est... Ce n'est pas moi, c'est... La société elle travaille toutes les terres. Et la société est en location... C'est elle qui loue les terres, à moi, à mon fils ou à ma femme.

(dona d'A3) ... (...) On était deux, et puis après on a fait un GAEC... (...) Parce que là le fils est venu travailler avec nous, là nous, on a monté un GAEC. Et puis après on fait une EARL, parce qu'il veut partir à la retraite (*son mari*).»

(A7) «...ils sont retraités et ils m'aident, ils m'aident bénévolement, quoi. (...) A resté mon père, qui était chef d'exploitation... Quand je me suis installé on a monté un groupement, un GAEC, un groupement agricole, là, et après, à partir du moment où il est parti à la retraite, c'est, c'est moi qui a repris... On a monté... Du GAEC on est passé à l'EARL... C'est une forme juridique, pour voir, que mon père, il me laisse les terres (...), EARL, (...), Exploitation à Responsabilité Limitée. Et GAEC c'est Groupement Agricole... Voilà!»

A4 i els seus dos fills constitueixen un GAEC familiar, que com diu el mateix A4, són els més presents a França. De vegades, però, poden crear-se a partir de la unió de dos o tres agricultors. A8 explica que hi ha diverses societats incrustades a la seva explotació: una EARL, una SARL (*Société Anonyme à Responsabilité Limitée*) que forneix de serveis concrets i, en darrer terme, el mateix A8 s'ha constituït a títol individual. D'altra banda, A12 i el seu marit, com ja hem dit, volen fer una casa de turisme rural i fer venda directa a l'explotació. Val a dir que aquesta és una iniciativa que les administracions de la zona haurien de tenir en compte. Seguint amb A9, però, aquest informant diu que van crear GAEC Hortifrais, un GAEC a tres bandes, amb la seva dona i el seu germà, mentre que A10 explica que la seva EARL funciona a preu fet i es beneficien d'ajudes fiscals, ja que la seva explotació té un volum d'ingressos no gaire elevat. Finalment, A11 va constituir un GAEC amb la seva dona i un veí, però pensen sortir de la societat ben aviat:

(A9) «...et en 1981 moi je me suis installé, et en 1991 on a créé un GAEC, qui s'appelle le GAEC Horti Frais. Le GAEC... Mon père il ne faisait pas parti du GAEC, parce qu'il venait de prendre la retraite, donc qu'on avait créé le GAEC, un GAEC à trois, avec mon épouse et mon frère, voilà. Mon frère il a arrêté l'activité depuis cinq ans pour des raisons de santé. Son épouse... Disons, sa seconde femme, parce que sa première en étant décédée...»

Travaillent sur l'exploitation et est associé avec mon épouse et moi-même. Donc qu'on est trois associés... On était un GAEC, donc qui travaillait sur six hectares, un GAEC à trois... À l'heure actuelle..."

(A10) "...On a fait une EARL et bon on a eu beaucoup de travail... (...) Nous on est au forfait, bénéficiaires forfaitaires (...), c'est-à-dire qu'on fait moins de cinq cents mille francs, en euros je ne sais pas combien ça fait, mais moins de cinq cents mille francs de chiffres d'affaires, c'est-à-dire que... c'est l'administration fiscale qui nous calcule notre revenu, c'est un revenu fictif, ça ne correspond pas forcément à la réalité, parce que si on gagnait qu'est-ce qui nous calculent, on ne pourrait pas vivre, donc que notre revenu, notre bénéfice réel de l'exploitation il est plus élevé que ce que nos assesseur fiscal nous calcule, alors... voilà! Parce qu'il nous permet de ne pas payer d'impôts, eh, et puis d'être plus libre au point de vue fiscal».

(A11) «...c'est-à-dire que là on était en GAEC avec un voisin, là, et comme le GAEC est en train de se terminer, parce qu'on... ce voisin a eu des problèmes familiaux, il y a divorcé, quoi, en fin, (...) le divorce et tout ça, donc qu'il se retire... il est en train de se retirer du GAEC, quoi... Officiellement ça devrait se relier bientôt, mais bon ça serait (...) rétroactif, à décembre 2003, quoi, eh! Fin de l'année dernier, donc que actuellement on est encore en GAEC, on était sur sept hectares de terrain mais là on est en train de... je vous dis qu'on n'a que quatre hectares parce qu'on est en train de sortir de cette société.»

D'altra banda, la majoria dels informants consideren que hi ha hagut un gran progrés en el món agrícola en les últimes dècades. Les llavors s'han millorat i es produeix molt més. La manera de treballar i les prioritats han canviat, i això ha transformat l'agricultura i el teixit social agrari. A3, per exemple, diu que es produeix deu vegades més que en temps dels seus pares i que ha millorat la qualitat dels productes, mentre que A7 afirma que hi ha sobreproducció i una gran competència entre regions. A12, de fet, afirma que aquests excessos també impliquen problemes per a la sostenibilitat ambiental. D'altra banda, A3 està d'acord en què les multinacionals volen exercir un domini sobre l'activitat dels agricultors però creu que això no els afecta (A10, en aquest sentit, opina que de tot arreu se'n volen treure diners, fins i tot del comerç amb llavors híbrides). A9, de totes maneres, no creu que ara es produeixi més que cinquanta anys enrere, ja que ha disminuït molt el nombre d'agricultors i hi ha menys explotacions. De fet, A9 diu que a la zona han pràcticament desaparegut moltes produccions, com la carxofa, el porro, la coliflor, la pastanaga... Així, als Landes hi ha explotacions de mil a mil cinc-centes hectàrees de pastanaga, mentre que a la zona hortícola de Toulouse s'han quedat amb una horticultura tradicional. A11, però, no té clar quin és el paper de les grans empreses transnacionals en el control de les llavors híbrides. I pel que fa a A12 i el seu marit, expliquen que els surt més a compte i els agrada més treballar en les hortalisses que en els cereals, tot i que no reben cap ajuda i la PAC només beneficiaria els grans productors. També es refereixen a les obres i tramitacions que tenen planejades a la seva granja per tirar endavant la casa de turisme rural:

(A3) "...Ça amélioré beaucoup (...), le produit (...). Il y a cinquante ans... Non, il y a quarante ans, on commercialisait, quand j'ai commencé, à quinze ans, on commercialisait de salades, provençale, eh, vingt quatre salades par grille, on mettait, oh, chez vous c'est pareil, eh, on mettait dans la grille... C'est les mêmes grilles que maintenant... On mettait vingt quatre salades, douze dessous, douze dessus (...). On vendait... À l'époque on vendait (...), on faisait la grille, on vendait... Maintenant on met douze salades dans la grille, c'est la même grille, eh! Six dessous, six dessus... Les salades elles sont, deux fois plus grosses, de même trois fois elles dépassent la grille, même on arrive à des plus grandes, maintenant, parce qu'elles ne contiennent pas (...) Douze, douze, elle ne contiennent pas dans la grille. Et avant, il y a quarante ans, on en mettait vingt quatre, tout le monde, tout le monde, le marché c'était la... C'était la norme! (...) Ça oui, ça nous a arrivé déjà (...), ça ne nous fait rien. Ça nous, nous, individuellement, un agriculteur, ne nous fait rien, les multinationales, de semences. Elles font ce qu'elles veulent. C'est sûr qu'elles

veulent dominer, elles veulent dominer le marché, chacune (...). Le plus cher possible, elles nous vendent... (...) Mais on produit (...) plus aujourd'hui, on produit plus de qualité, on produit plus de qualité, c'est beaucoup plus jolie, les légumes, maintenant, elles sont beaucoup plus jolies qu'il y a cinquante ans. Donc, il ne doit pas y avoir, il ne doit pas y avoir, bon... On apporte chaque année, on apporte les engrais chimiques, les engrais organiques, on fait de temps de repos sur les terres, donc... Elle ne s'appauvrit pas, elle ne s'appauvrit pas, si non, ça serait dégueulasse... (...) On produit plus aujourd'hui, plus aujourd'hui, la marchandise est plus jolie, les salades sont plus grosses, grâce à la génétique, grâce à la génétique, justement. En fin, n'empêche qu'on produit plus joli, on produit plus frais, on produit plus de couleurs, donc... (...) Là on est arrivé à une qualité, à une qualité... On ne pourrait même pas se le faire. C'est trop, c'est trop, c'est trop compliqué. On est arrivé à des qualités de plants, de qualité de graines, de semences, que, individuellement, on ne peut pas, on ne peut pas y arriver. En plus avec les ouvriers...»

(A10) «...je crois que oui (...), je pense que oui... Je ne connais pas trop les domaines mais... Partout il y a de l'argent à gratter ou... (*elle rit*) donc je pense que oui...»

(A7) «...Ah oui, dix fois plus, ah oui... C'est pour ça ne marche pas. Ça marche moins (...), ah oui, il y a surproduction, on se (...) le nez entre nous, là... pas entre nous, dans la région, là! Nous ce n'est pas région. Tu as la région de Toulouse, tu as le Lot-et-Garonne, il y a la région de Nantes, beaucoup plus haut, en remontant sur le (...) bord de (...), et chaque région se (...) la gueule entre eux, quoi, se fait la guerre entre eux.»

(A9) «...plus de production? Je ne sais pas, sur certains types de produits peut être, mais je ne crois pas. Non, je crois que... en fin, je crois... le nombre d'agriculteurs il a diminué, à l'heure actuelle on est moins de six cents mil agriculteurs en France, on était plus de trois millions et demi, il y a trente ans... eh... le structure, les exploitations, certaines sont disparues... D'autres ce sont agrandies... Non, non... Le... justement ce matin je discutais avec un producteur de plants... Les plantations, le planning de salades 2003 et cette année 2004, sont identiques. Bon, on n'a pas parlé de dix ans en arrière. Mais... sont identiques. Non, je crois que... Il y a par contre des évolutions qui ont été faites sur certains produits, certains produits qu'on produit plus, et d'autres qu'on a perdu. Ici dans la région, alors quand on parle localement, on ne produit plus... presque plus d'artichauts, on ne produit plus de poireaux... parce que ceci a été gagné par d'autres régions ou d'autres pays européens. Eh... le chou-fleur pareil, on ne le produit presque plus. Ne plus de carotte, presque plus de carotte... parce que sont les régions de (...) et Landes qui ont, eh... ce sont des secteurs qui sont, qui sont... qui étaient productrices de maïs, mais avec des sols très sablonneux, et ce gens-là se sont mis à faire des carottes... De mille cinq cents... des exploitations de mille et mille cinq cents hectares de carotte, voilà! Eh... c'est vrai qu'on reste encore dans un maraîchage traditionnel, ici.»

(A11) «...je ne sais pas, je ne suis pas très bien placé pour parler de ça, mais certainement qu'il va y avoir des politiques à ce niveau là qui doivent rentrer en jeu, à mon avis, parce que c'est vrai qu'il y a des périodes où on a les semences qu'on veut et il y a des périodes... soit disons ils ont des problèmes de germination, de production de semences ou qui sait pas quoi...»

(marit d'A12) «...parce que même avec la PAC je veux dire, on, on... Ça ne marchait pas... C'est fait pour les gros agriculteurs, qui ont quatre cents hectares, mais pour les bricoleurs comme nous...»

(A12) «...non, mais en plus, les céréales ça demande un investissement en tracteurs... mais au point de vue humain en... il y a peu de travail. On travaille quoi, les céréaliers, travaillent six mois sur douze... Et les autres six mois qu'est-ce qu'on fait? Nous ce qui nous intéresse aussi c'est le travail de la terre, quoi, les légumes on y est vraiment dedans. On est à quatre pattes à arracher et... le temps qu'on y passe ce n'est pas important. Mais c'est le temps qu'on y passe donne une valeur au produit, que dans la céréale vous n'avez pas, c'est...»

(marit d'A12) «...et puis les prix sont fixés à l'avance, tandis que dans les légumes, en allant au marché gare il y a l'offre et la demande, quoi. Il y a des jours où c'est comme ça, il y a des jours où on ne les vend pas, ou il y a des jours où on est contents d'y aller, eh, parce que...»

(A12) «...et puis sur... Sur une terre où vous faites une céréale comme le blé ou le maïs... il faut beaucoup d'hectares pour faire rien. Si on veut faire des légumes avec peu d'hectares on peut tourner. On a dit que c'est de ramasser, de replanter... donc, on fait, trois, trois... on peut faire trois ramassées sur la même terre. Alors, en céréale, une et puis... et puis c'est tout (...). Oui, il n'y a pas (...)... On gagne mieux sa vie avec du maraîchage qu'avec de céréale. Mais il faut vouloir travailler.»

(marit d'A12) «...pour une petite exploitation, eh? Pour quatre, cinq cents hectares, je ne sais pas... Lui peut être qui passe...»

(A12) «...mais pour nous, hors de question, on n'aurait pu vivre avec que de céréale, là c'était impossible (...). Et là comme on veut faire du gîte, on a commence, on a des stages à faire, qui se font (...) au Conseil Général de l'Haute Garonne, à Toulouse, on a fait cinq ou six stage où on nous apprend la gestion, comment recevoir... et puis pour qu'on sort un dossier, par rapport aux banques... (...) Pour le moment on fait notre maison (...), mais en même temps, on fait les grosses œuvres, pour... parce que si ça ne se fait pas... (...) ça serait des chambres pour... des chambres d'hôtes, pour... alors, on fait les grosses œuvres, et si on nous autorise le gîte, ils ne nous reste plus que l'intérieur à faire, après. On va mettre les escaliers comme ça...»

A10 explica que a la seva explotació han tingut problemes per a l'abastiment d'aigua i això ha provocat un endarreriment respecte a altres explotacions de la zona. La situació va ser precària fins que va construir-se l'estació de bombament d'aigua de la Garona:

(A10) «...l'exploitation de mon mari elle ne marchait pas très bien, parce que c'est une exploitation où il n'y avait pas d'eau (...), oui, d'eau, pour arroser. Parce qu'il y avait une nappe phréatique, mais elle était là-bas, un peu plus loin. Mais ici entre la Garonne, qui passe juste derrière et cette nappe, là, il était dans un endroit où même en creusant des puits il n'y avait plus beaucoup d'eau, alors, ils n'ont pas prospéré comme... comme ils auraient dû, par rapport à d'autres maraîchers vers Saint-Jory, eux, qui ont... qui ont beaucoup plus prospéré (...). Alors... moi je me suis installé en 1991, et en 1990, un an avant, il y a eu un réseau collectif d'irrigation. Il y a plusieurs agriculteurs (...)... voilà, l'station de pompage, ça fait l'station de pompage (...). Disons que pour nous c'est ce qui a sauvé un peu l'exploitation, eh... parce que sans eau on ne pouvait pas continuer. Maintenant on est toujours adhérents à ce réseau d'irrigation, et ça a bien permis de développer l'exploitation...»

La majoria d'entrevistats afirma que segueixen tot el cicle productiu, des que compren el planter fins a la comercialització del producte, passant, si s'escau, pel cultiu en hivernacles, el reg i els tractaments:

(A3) «...On achète le plant, jusqu'à la vente, conditionné (...)... Laver, ramasser, laver, conditionner... Et s'est vendu un produit fini...»

(A10) «...oui, on suit un cycle... oui, oui... (...) Disons que nous on achète le plant, on le met en serre, et c'est tout, ça pousse tout seul, on l'arrose, on surveille le traitement et on récolte. Tandis qu'avant quand ils semaient ils (...) surveillaient la levée... il y avait plus de travail encore.»

Finalment, sobre els robatoris d'hortalisses, una realitat que ha estat a l'ordre del dia al delta del Llobregat durant molt de temps, cap dels informants de l'Àrea 2 en fa una menció especial. A3 i A5, de fet, s'hi refereixen i diuen que són poc importants i no respondrien a una activitat organitzada. A1, però, explica que a la riba de la Garona tenen més problemes en aquest sentit:

(A4) «...bon, quelque petite (...) qui prend des artichauts, (...), ce n'est pas méchant...»

(A3) «(Des vols) de légumes, oui (...), dans la zone, oui (...). La police elle fait des tours, elle fait des rondes, mais bon, ça se limite quand même à quelques légumes, ce n'est pas important. C'est de vols individuels, individuels... C'est des gens qui prennent, deux choux, trois salades... Ce n'est pas des vols organisés, ce n'est pas de gars qui viennent avec de camions chargés de légumes, non...»

(A5) «...ce n'est pas... Ils volent... (...) Trois ou quatre pièces... Ce n'est pas des vols! (...) C'est des vols juste pour eux, pour manger (...), pas beaucoup...»

(A1) «Ici non, en fait nous on est entouré de monde ici, un peu, mais on n'a pas de problèmes, mais sur le bord de la Garonne, il y en a qui ont de problèmes, oui, parce qu'ils ont les champs loin des maisons, surtout à l'époque des artichauts et des asperges, là ils ont de problèmes...»

6.2.4 Sistemes de producció i de prevenció de plagues

6.2.4.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

Només un 33% dels enquestats afirmen que tenen hivernacles (de vidre, amb estructura de fusta o amb túnels plàstics). La meitat asseguren que practiquen la producció integrada (ús racional dels pesticides, modernització dels sistemes de reg, introducció de depredadors naturals de plagues...), tot i que només dos pagesos, P4 i P11, admeten fer-ho en la totalitat del procés de producció. La resta, a causa de la manca d'un reconeixement oficial d'aquest sistema i de l'absència d'un criteri conjunt a l'hora de produir de forma integrada, compaginen aquest tipus de producció amb la convencional. Els pagesos menys innovadors i menys preocupats per la millora de l'eficiència dels seus cultius, la qualitat dels seus productes i la protecció del medi ambient, continuaria produint de forma convencional. Com apuntàvem a l'apartat 4.6.1, les revolucions químiques i biològiques aplicades als conreus serien, a part de la mecanització, els altres grans factors de transformació i modernització del Delta i la zona hortícola de Toulouse (als quals podríem afegir la millora dels sistemes de reg). A continuació, P5 explica com s'ha aconseguit eradicar les males herbes, també gràcies a la maquinària. I P11 es refereix als problemes que tenen per impulsar definitivament la producció integrada, en part, per la manca de més suport institucional:

(P5) "...I amb els adobs també, perquè abans, abans, pues l'herba no la podies matar, la tenies que matar a base de remenar-la pues amb la, amb la mà d'obra i amb els, amb els cavalls, i tot. I ara, pues, amb les eines que tens, pues fan molta feina, i eliminen molta, molta herba. Abans es necessitava picar molt i ara pues, pues, han desaparegut varietats d'herba que era impossible fer-les desaparèixer amb les mans dels homes, m'entens? I la fresa les ha fet desaparèixer. L'ha trinxat tant que, que, que no ha tingut manera de poguer... De poguer pujar..."

(P11) "El canvi l'hem trobat en quant és més complicat per produir-la i en quant a... Com es diu això, a controls, per lo que és dir, hosti, ehm... Guanyem deu peles més per quilo? No, la venem al mateix preu (...)... Necessites més estar sobre, però en canvi no està remunerat, és a dir, no té un valor afegit... (...) No ho valoren perquè encara no (...) està prou estès, la Generalitat no ha dit res, no se'ls ha ocorregut treure un anunci per la tele dient, pues, producte de producció integrada, són de més qualitat o són... Tot això no, com que no surten, pues no ho diuen (...). El client no ho sap, la mestressa de casa no sap lo que és, vull dir ho desconeix totalment, no?"

Els adobs que fan servir els enquestats són químics i/o naturals. Per altra banda, la major part dels informants compren el planter i les llavors a planteraires especialitzats, que són els que tracten directament amb les empreses. En alguns casos, però, el pagès, com passava abans, s'ho fa ell mateix (sobretot amb la bleada i l'api, deixant espigar la planta, o amb síndries i melons, entre altres cultius). D'altres vegades, ho compren a planteraires que conserven llavors del país. P11 explica que ells mateixos es fan la seva llavor, encara que admet que no és gaire rendible (al mateix temps, considera que les empreses de llavors no els obliguen a res):

(P11) "El meu pare la va cultivar fa uns... 29, 30 anys, i la continuem mantenint... És una llavor d'aquí, nosaltres l'hem venut a alguns pagesos de per aquí i agrada, a molta gent li agrada. De totes maneres, jo et torno a dir, jo en faig, però cada vegada en cultivo menos, de llavor... (...) Avui en dia fer llavor val molts calers... (...) Avui en dia, el cost que et val, mantenir allò al camp, produir la llavor, amb els líquids que s'hi han d'arribar a tirar, les hores

de la gent que s'hi ha d'invertir... (...) El cost que té tot això, no et compensa a lo que és comprar llavor, no et compensa. (...) O sigui, la teva, és la teva, però si surt malament, surt malament, la que et porten de fora no surt mai malament, sempre surt bé... (...) (*les empreses multinacionals*) Obligar-te, obligar-te, no t'obliguen mai, híbrida o no híbrida. Lo que passa que, és lo que diem, si a tu t'estan donant una llavor híbrida que et funciona bé, que més et dóna que sigui híbrida o que no? Vull dir, a mi, o sigui, si tu no pots fer-te la llavor, o ja no et fas la llavor, perquè vols una espècie que et fagi llavor, si a tu lo que t'interessa és que no et fagi, o sigui, que et sigui... Un dels vertaders problemes que tenim en aquí, ara a aquesta època de l'any, és que, per exemple (...), d'una sèrie d'anys cap aquí, la llavor autòctona, la que s'ha fet cada un, ha degenerat. Llavors ens trobem que la que és d'estiu, s'espiga. Clar, s'espiga perquè, perquè no fa llavor. Clar, la gent ja no la vol, tu la portes al mercat espigada i allò no és vendible. Clar, la híbrida, la que et venen aquesta gent, pues s'espiga, doncs tu què has de comprar, la que no s'espiga... És que conservar una llavor que no es degeneri costa molt... (...) Llavors a mi em pot venir una inspecció i dir: tu, aquesta llavor d'on és? Doncs mira, és nostra. Ah, és seva? No, no, vostè no pot vendre, per vendre aquesta llavor la té que homologar, vendre uns quilos, i els quilos aquests han de passar per unes llistes per poder pagar. Si veuen que no cola, pues no és legal. Llavors aquí és on tot això degenera i és quan entren les multinacionals (...) que es dediquen a fer llavors, caríssimes, però llavors. Ara te les porten, sí, eh, tractades per no sé quantes enfermetats, per no sé quants virus, per no sé quantes coses... Sempre tenen el tractament fet. Això també és una garantia. Però que ens obliguin, no, jo no he vist mai... A mi, personalment, mai m'han obligat a res.”

Les noves llavors híbrides s'han aconseguit a través d'una selecció de les millors llavors. Tot i que poden ser immunes a determinades plagues o a un abús de pesticides, el problema que tenen, encara que P11 no ho consideri important, és que no donen noves llavors i això obliga els pagesos a comprar-ne cada any (a més, sovint els virus es transformen constantment i es fan resistents als tractaments). En aquest sentit, la pagesia perd bona part del control dels mitjans de producció, sobretot si pensem que, sovint, també són les mateixes empreses especialitzades les que venen els depredadors de plagues per a la lluita integrada. Hem de dir, però, que la major part dels pagesos entrevistats (entre ells P11), consideren que amb la desaparició de les varietats tradicionals s'ha perdut en gust però s'ha guanyat en qualitat, resistència i rendibilitat dels cultius, i hi ha més producció i una millor presentació dels productes. A continuació, P7, com P11, considera que produir llavors amb els sistemes tradicionals no és rendible (encara que, alhora, P7 explica com s'aconseguien i es tractaven les llavors anys enrere). P4 reflexiona sobre el fet que la pagesia ja no es generi el seu propi planter i llavors. P5 es refereix als antics mètodes de cultiu, quan es plantava sense *taco* i la planta patia pel trasllat fins al camp. P6 es remet als canvis en la manera de plantar (abans, es col·locaven uns vidres sobre les plantes per mantenir l'escalfor, com si es tractés d'un hivernacle). I P9, a la funció que tenen els planteraires:

(P7) “Abans, es plantava la llavor i llavors s'escatava, es feia l'escarda amb càvec i es deixava l'enciam prou ample perquè fos maco i tal, no? Però això és impossible, perquè els costos que té aquest ja no es poden assumir... (...) Això sí que s'ha subvertit tot, ara. Abans nosatros, la coliflor es feia la llavor... I ara, pues, a lo que intervé llavor, ja hi han grans multinacionals de llavors (...) que mitjançant cruces fan classes patentades i ja està... (...) Nosatros havíem deixat de fer tomaquera perquè portava molt de gasto i et donaven poc. Pues ara hi han classes que donen el doble de lo que donaven abans i es poden tornar a fer... (...) Guardàvem tomàquets macos, feiem... Igual que els melons, per exemple, guardàvem els melons més macos (...), aquell, els guardàvem i ens el menjàvem i la llavor era per fer llavor per l'any següent, només els més macos... Si s'obrien o eren lletjos, aquests ja no es guardava la llavor, llavors, anàvem millorant, per anar aguantant la classe...”

(P4) “...Jo me'n recordo de petit... Fotia uns túnels i plantava les tomaqueres i llavors les trasplantava... Comprava la llavor, deixava la llavor d'un any a l'altre, però això, no es pot fer en aquests moments, vull dir, encara que volguessis no ho podries fer, pels virus i moltes enfermetats que... Ja se n'han encarregat de que no... No puguis fer-t'ho tu mateix...”

(P5) “Tu anaves allà i deies vull tres mil bròquils, vull tres mil tomaqueres... Llavors ho arrencaven, eh, i t’ho donaven sense taco... Llavors el planter triga a refer-se, perquè estava uns quants dies que sembla que estigui mig mort...”

(P6) “...Es plantava a llavor, segons quines coses... (...) Sense sepelló ni res, a arrel nua... (...) Llavors s’havia d’escatar, aclarir, amb les brigades de gent... Però bueno, ara com que plantes controlat, amb els sepellons, la planta, la planta ja és viva, amb el taquet aquell i allò de la torva, i ja tenim unes màquines que ens marquen el puesto que ha d’anar, no n’hi cap ni una més ni una menos, perquè estan totes al seu puesto... Passa la gent a darrere plantant i s’ha acabat...”

(P9) “...I ell, ell, ja em ven el planter, jo no, no li porto res. La llavor, ara mateix, també vaig comprar-li amb ell, per melons, per mira, allò per menjar a casa, doncs cent plantes. Jo tenia llavor aquí a casa, d’unes, d’unes síndries i d’uns... Vull dir, de... D’uns melons, d’un meló que em van donar molt maco, i me l’he plantat jo per menjar també (...)... A vegades, aquest planter jo mateix que, que m’he fet jo, no que m’he fet jo, que he agafat la llavor, he agafat la llavor, he fet un forat, he tirat la llavor, llavors he posat el plàstic, perquè hi hagi més escalfor, vull dir... Això me l’he fet jo, aquest, no, no, no, aquest planter, això no és planter, és llavor. Clar, jo lo que compro són plantes, ja, la melonera, que el planteraire ja fa, no?”

Alguns pagesos que no fan producció integrada i per tant no són a cap ADV (Associació de Defensa Vegetal), reben assessorament per part d’un tècnic a la cooperativa on estan afiliats (P1, P5, P6, P9...). Per la seva banda, tots els pagesos que practiquen la producció integrada (s’ha desenvolupat sobretot la producció de tomàquet) són membres d’una de les dues ADV que hi ha al Delta⁴, on també hi ha un tècnic que els assessora, tant en l’ús de pesticides com amb els adobs. El resultat de la racionalització dels sistemes de cultiu que ha tingut lloc amb els sistemes integrats, segons els pagesos, ha estat una reducció del nombre de productes de tractament fitosanitari i una major concentració de l’oferta en les poques empreses que estan resistint a la reestructuració del sector. Cal tenir en compte, també, com veurem, que fins i tot els pagesos que practiquen el sistema convencional han après a ruixar poc els seus cultius, amb la qual cosa gasten menys diners i contaminen menys el medi ambient. Alhora, cal recordar que el certificat de producció integrada al Delta es vincula amb la nova categoria de “Producte fresc del Parc Agrari”.

Pel que fa als sistemes de reg, tots els pagesos i pageses entrevistats fan servir el sistema tradicional *a manta*, per inundació, a partir d’un sistema de canals, principals i secundaris (estructurats al voltant del canal de la Dreta i el de la Infanta) a la zona de Sant Boi i el Prat, i de corredores, a Gavà i Viladecans. El reg *a manta*, però, es va deixant de banda per la despesa d’aigua que pressuposa i per les conseqüències negatives que té sobre els cultius (P5 i P6, per exemple, opinen que amb aquest sistema s’ofega la planta, encara que P7 considera que permet una recàrrega immediata dels aqüífers, que frena la intrusió marina). Com hem dit, el sistema de corredores, vigent a Gavà i Viladecans, implica un bombeig de les aigües que han passat per la depuradora cap a aquest conjunt de canalets. El sistema es manté correctament, amb un nivell d’aigua equilibrat entre les corredores i el mar, per mitjà d’un mecanisme de comportes que hi ha a la zona de la Murtra, gestionat directament pels pagesos de les cooperatives de la zona. Sovint, si plou molt, els pagesos estan alerta per si cal obrir les comportes i fer circular aigua

---

⁴ ADV Baix Llobregat i ADV Delta.

cap al mar. Les corredores abasteixen directament d'aigua els camps i als pagesos no els cal formar part de cap comunitat de regants, com sí que passa a Sant Boi i el Prat.

A part del reg *a manta*, hi ha un 33% dels enquestats que fa servir també el reg per goteig i per aspersió, mentre que en dos casos, P8 i P11, a part del sistema tradicional, només fan servir el reg per aspersió. El percentatge de pagesos que han innovat els sistemes de reg, així doncs, és molt més important en aquesta mostra del que proposàvem a l'apartat 3.2.1 (un 3% el reg per aspersió i un 1% el goteig fins l'any 1980), tot i que P5 i P6 coincideixin a afirmar que aquests nous sistemes estan molt poc desenvolupats a la zona. Tot seguit, P9 es refereix als resultats beneficiosos del reg per aspersió, mentre que P10 assegura que el reg *a manta* pràcticament està del tot superat, i P2 i P12 lloen els avenços aconseguits:

(P9) “Ell ho feia rego per aspersió i li ha anat... Jo crec que li ha anat molt bé. Primer que, aviam, gastes menos aigua i després, eh, vull dir, la, la... Lo que és la planta, l'aigua la rep per sobre, vull dir... Però jo, quan rego així a d'allò (*a manta*), l'aigua per sota, i no és lo mateix regar, la gent pot regar a les vuit del vespre, perquè obres les comp... La d'allò, l'extensió aquesta, i cap al tard llavons l'aigua, l'aigua és com si fos pluja. I això és bo per la planta.”

(P10) “A manta, em sembla que ja no reguen enlloc, enlloc (...)... Bueno, sí, a Sant Boi reguen a manta, ara que hi penso, al camp de Sant Boi sí, reguen a manta (...). Aquí fan taules, fan taules, i allavorens... Fan taules i allavorens reguen a manta, però dins de l'hivernacle és amb gota a gota, un tubo d'aquell que va per terra (...)... I aspersió és aquí, a la part de Gavà, (...) i gota a gota a Viladecans, a dintre l'invernadero.”

(P2) “Bueno, l'aigua és lo principal, vull dir, l'aigua és lo principal, eh, allavons quin ús fem... Actualment, lo que s'està fent és, eh, els regs, que antigament eren a manta i així, pues lo que estem fent és ficar gota a gota i molta microaspersió i amb això pues s'aprofita, se re... La quantitat d'aigua, diguéssim, i també la planta ho agraeix, perquè no... És dir, a veure, la planta té que tindre prou... Hmm... Contra menys, menos alts i baixos faci, és millor, vull dir, per exemple, si una planta la regues tres vegades al dia millor que no una cada dos dies. Per molta aigua que li tiris a manta, diguéssim... I lo millor allò t'aguanta una setmana, però no és bo per la planta, perquè és clar, va d'una humitat molt forta hasta que després arriba a assecar-se molt per poder tornar a regar, mentres que amb el gota a gota pues pots regar-la cada dia i lo que tu vols, eh, llavons amb això lo que hem aconseguit és gastar menos aigua i aprofitar-la més, vull dir, això s'està fent molt i a més és molt més pràctic perquè no necessites a ningú... Vull dir, tu ho tens ja programat tot i ell sol, pues va regant, no necessites ninguna persona, i això és lo que hem fet més per aprofitar l'aigua, diguéssim.”

(P12) “Ajuda molt, vull dir, mira, el meu sistema antic, quan regues has de donar l'aigua, m'entens? I amb aquests sistemes tu apretes el botonet, i allòs va sol, no? Ho programes per a que regui dues hores, dues hores, o una hora, una hora, m'entens? Això, hem millorat, i a més a més a l'aigua, hi ha sistemes que pots tirar l'abono en l'aigua, no? Ja no has d'anar allò...”

Per altra banda, com hem dit al subapartat 3.2.1.5, a la zona de les sorres de Gavà i Viladecans, on el nivell freàtic de l'aquífer es troba molt a prop de la superfície, existeix el reg per capil·laritat, del qual se'n beneficien alguns dels pagesos enquestats. És a dir, l'aigua, per transpiració, arriba a la superfície. Al mateix temps, alguns pagesos també tenen pous i bombes. La major part dels informants consideren que la qualitat de les aigües no és gaire bona (és millor o pitjor en funció de la zona), però coincideixen que ha millorat molt els últims anys gràcies a les depuradores (fins i tot, en alguns canals es tornen a veure peixos). Pel que fa a les terres, en general, els pagesos opinen que s'han desgastat molt, per culpa del conreu intensiu. Consideren que la seva qualitat continua sent bona (recordem, però, que les millors terres agrícoles ja han estat ocupades per zones industrials o urbanitzades), tot i els greus problemes de contaminació.

6.2.4.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

A l'Àrea 2 hi ha diversos informants que tenen hivernacles. A5, però, només cultiva a l'aire lliure i A1 explica que no estan preparats per tenir-ne. A3 diu que en volen construir, 5.000 m², per tenir clients tot l'any (ara comercialitzen de maig a desembre i els agradaria fer-ho també de desembre a maig, durant els tres o quatre mesos d'hivern). A8 es refereix al progrés que suposen, ja que treballen en millors condicions. Tot i així, admet que acostumen malament al consumidor, que s'habitua a tenir productes de temporada tot l'any. A9 pensa el mateix i diu que no es pot anar contra natura, que cal menjar les collites a l'època que toquen. A9 creu que es forcen massa les produccions, als hivernacles, amb la calefacció... Finalment, A12 i el seu marit opinen que són una bona inversió, encara que aquesta informant prefereix estar a l'aire lliure:

(A1) «...on a pas fait... On n'a jamais eu... À un moment donné on en voulait, faire quelque chose, et puis on a laissé tomber... On n'est pas trop... On est peut être... On risque de ne pas être assez bons pour pouvoir faire de serres.»

(A8) «...ça peut être, en fin... c'est... on tombe un peu dans un système bizarre, du fait de... (...) en ces zones, les produits, et les productions, et on habitue le consommateur à avoir de tout, toute l'année, et ce n'est pas forcément très bon. Mais pour nous, par exemple, ça permet de travailler à l'abri et des (...) intempéries, et le climat est de plus en plus changeant... Et l'hiver, on a du mal, par exemple, à aller à ramasser des carottes ou à... Et ça nous permettrait de travailler dans des meilleures conditions.»

(A9) «...c'est-à-dire, non, si... ils ont pris les habitudes, bien sûr, manger... mais un consommateur qui connaît rien en agriculture ne sait pas que la tomate se produit à partir de... ici, de... début juin jusqu'à septembre, et octobre, maximum. Après lui il croit que la tomate pousse tout au long de l'année. Et oui, ça fait, c'est la structure du sol qu'on a modifié... les cultures hors sol, les technologies, le chauffage, les différents types de chauffage et les différents types de serres qui ont fait que... on produit, on va un petit peu contre nature, quoi, eh... voilà! C'est-à-dire que le consommateur on lui fait perdre ses repères. Je crois que... pour bien (...) il faut manger ses produits à sa saison...»

(A12) «...moi, pour l'instant, je me plais à travailler dehors, j'ai choisi ce métier pour être dehors, voilà, donc... (...) Non, ce n'est pas vrai... (...) Et moi ça va toujours être dehors, donc... parce qu'il n'y a plein des maraîchers qui nous disent, franchement, nous c'est du navets, donc, il faut, on est tout le temps dehors, toute la journée, qu'il pleuve, qu'il neige, à couper, à... mais moi je suis dehors, donc je préfère être dehors que dans une serre à ramasser du persil. C'est une... Pour l'instant!»

A1 diu que abans compraven llavors a la cooperativa i es feien ells mateixos el planter d'enciam. Actualment ho compren a un planteraire molt competent, segons A1, Midiplant, el mateix que assorteix una bona part dels informants de la recerca:

(A1) «...alors... Au départ, les semences on les achetait à la coopérative, pardon... Et on se faisait les plants, les plants de salade, c'est tout ce qu'on se faisait. Et puis j'avais un employé et il est parti. Et au même temps les plants de salade, les plants de salade et les plants de chou, on le fait faire par le producteur de plants. Il y a un producteur de plants qu'il est très compétent... Très bon, quoi! On lui fait faire les plants depuis... Deux ans, maintenant, on lui fait faire les plants... (...) Et après les céréales on les prene à la coopérative, quoi (...). On achetait toujours la graine. On achetait la graine dans les maisons de graine de... (...) Qui produisent, quoi, les salades, comme... À l'époque c'était la maison Cayllard, maintenant c'est Sigenta, Rizone, la maison Gautier... C'est des producteurs de... Des gros producteurs de graines, quoi, multinationaux...»

Tot i que bona part de la feina està mecanitzada —com a l'hora de plantar—, les collites i el rentat de les hortalisses encara es fan, en la majoria dels casos, manualment. A1 ho considera una riquesa cultural. Com diu A1, collint a mà, poden vigilar millor els productes, que han de tenir les màximes garanties per al client. A4, per altra banda, diu que les màquines no poden fer-ho tot. I A12 afirma que amb poc diners han de fer el màxim de coses a la seva explotació i que abans plantaven a quatre grapes mentre que ara tenen una plantadora, encara que continuen fent molta feina a mà. Així doncs, tot i que fan servir maquinària, el darrer cop d'ull sempre el fan amb les mans:

(A1) «...avec les légumes... Tout ce qui est ramassage, pour ramasser les salades, après pour les laver, pour le mettre en palette... Eh... De fois pour... Quand on a un peu d'herbe à l'encercler de temps en temps, si le désherbage n'a pas bien marché... Et après la plantation, elle est... Bon, elle est mécanique, mais il faut qu'on y soit pour mettre les plants sur le tapis, pour qu'elle aille toute seule... (...) Qu'on ramasse toujours à la main (...), une richesse culturelle. (...) Nous, dans le cadre de notre exploitation, la récolte on peut pas le faire mécanisé, nous, parce que ça nous ferait trop d'investissement, on n'a pas assez de surface, parce que même, il y a un agriculteur, un gros producteur qui plante beaucoup plus que nous... Il a une machine, mais il s'en sert pas tout le temps, quoi. Et ça fait un moment qu'il l'a, mais il y a de fois qu'il ne peut pas y aller, quoi, dans les champs. Et après la salade le problème c'est qu'on la ramasse toute. Nous savons que si un pied est trop petit, on ne le ramasse pas, on a... Ça nous fait un gâche de qualité supplémentaire, quand on est face au client, et que la conjonction est difficile, nous, on est, on est, on est un peu reconnu par le client, quoi, il sait qu'on a de la qualité.”

(A4) «...toujours un peu, oui, la machine ne fait pas tout, quand même, (...) ne se laisse que la mise en... Dans l'emballage, voyez, quand les légumes on les met dans l'emballage. Il y avait certaines légumes, comme du navet, la carotte, aussi, mais on est obligé... Il y a quand même une partie manuelle, (...), mais oui, c'est sur, s'ils font de (...) brocoli, bon, ce n'est pas la machine qui va faire ça! (...) Il faut quand même (...)...»

(A12) «...Oui, tout l'arrachage est à la main, et les paquets se font à la main, quoi, la laveuse ne fait que laver, et couper la flûne, donc qu'on a, oui, on a beaucoup de manutention... On arrache aussi, on nettoie beaucoup à la main, eh, quand même le persil, on passe... tout-à-l'heure on a nettoyé, parce que bon il y a des désherbants, quand même, mais il y a des herbes qui passent à travers, donc on nettoie à la main, oui... (...) Mais en finissons de produit fini, rien ne vaut le travail à la main, quoi, il faut la machine, il fait le coup d'œil à la main, le dernier coup d'œil il faut le faire à la main, eh. Si on veut avoir un joli produit, quoi, eh.”

La majoria d'entrevistats també miren de millorar constantment la presentació i la qualitat de les seves produccions, com diu A1, seguint els tractaments, l'aportació d'adobs, amb controls, provant les varietats que millor s'adapten a la regió tolosina, perquè si un producte és bonic a la vista, es vendrà millor. A2, però, considera que la presentació dels productes a França és pèssima, mentre que A3 també se'n preocupa, i afirma que els embalatges estan totalment estandarditzats i les coses no poden fer-se millor. Les afirmacions d'A9 i d'A11 també van en aquesta línia. A12 explica que van als salons d'agricultura per assabentar-se de les novetats que apareixen en el sector:

(A1) «...on essaye tout le temps d'améliorer de plus en plus la qualité, avec la... Suivre les traitements, suivre l'engrais, avec de contrôles... Essayer les variétés, avec (...)... On fait des essayes de salade tous les ans, et on essaye de faire... De trouver les plus jolies, quoi, dans le cadre des essayes, on essaye de sortir... D'avoir les variétés les plus jolies, qui se comportent le mieux, sur la région toulousaine... Par ce bilan on essaye de faire de la qualité. (...) (*la présentation des produits*) est très importante... Si le produit est beau, on aura toujours tendance à le vendre plus facilement (...)... S'il tape bien à l'oeil, ça va... Ça sera mieux que... On passera mieux, plus facilement.”

(A2) «...c'est très mal présenté, chez nous, moi je ne sais pas en Espagne comment le... Comment la production est présentée dans la distribution... Chez nous on est... Vraiment... (...) C'est lamentable, c'est tout. C'est lamentable (...). Oui, lamentable (...), parce que... Parce que nous on nous demande, on nous demande payer

de charges, on nous demande une certaine (...) rigueur dans la production, et puis il nous arrive dans une grande surface... Le matin, les légumes... Les légumes et les fruits est très beaux, mais quand il arrive le soir et il y a deux ou trois cents personnes qui l'ont... Remué, qui l'ont touché, qui l'ont pollué, qui l'ont... Vous voyez ou non? C'est... On n'a pas les mains propres... On n'est pas... Je trouve cela inadmissible, ça c'est quelque chose qui devrait être surveillée au même niveau que le fromage ou le reste. C'est mon opinion. Bon, maintenant ce n'est pas comme ça que ça se passe, voilà."

(A3) "...Oui, tous les jours, tous les jours (...), mais oui, que ça soit plus joli, pour le traitement, pour tout, pour tout (...)... Oui, ah oui, on s'a amélioré tout le temps! (...) (*sur la présentation des produits*) Oui, oui, mais on fait le maximum, on ne peut pas en faire plus, on fait... On commercialise dans de grilles standards, de l'emballage standard, comme en Espagne, et de fois ils t'envoient n'importe quoi (*il rit*) (...) Non, on a... En France, c'est tout standardisé, il y a (...) deux ou trois modèles de grille, deux ou trois modèles (...), mais c'est standardisé, c'est tout standardisé (...), c'est propre, c'est net... On ne peut pas faire beaucoup mieux, eh! On ne peut pas faire mieux, eh! C'est propre! (...) En grille, c'est propre, il n'y a pas à y revenir dessus... Il n'y a pas de retouchée des grilles neuves, la plupart du temps, il n'y a pas de retouchée!)"

(A9) «...les mesures oui, des mesures on en prend chaque année, on se remet toujours en question. D'abord, avec les techniciens de la Chambre d'Agriculture, puis avec les techniciens des coopératives, c'est-à-dire que je travaille avec des analyses du sol, je travaille avec... j'essaie de... eh... d'avoir pour avoir moins de coûts, mais c'est surtout pour essayer d'être plus juste, quoi, pour essayer d'avoir le meilleur produit, quoi, voilà... (...) Pour moi c'est la plus importante, d'ailleurs si je suis, quand je vous dis ça... quand je dis, j'ai créée la marque Horti Frais, j'ai créée un emballage bien spécifique, marqué, qui soit propre, qui soit... et un produit qui soit bien trié, bien emballé, la présentation... Un consommateur ou un acheteur, d'abord achète avec l'œil. L'œil c'est très important. Quand je dis l'œil, c'est... Un produit mal emballé, mal trié, le même produit, eh... peut varier. Je vois qu'à l'heure actuelle, je fais une différence au niveau des prix par rapport à mes concurrents, par rapport à... pas à mes concurrents, à mes confrères, je veux dire. Ils sont producteurs."

(A11) "...Après la question d'image de, d'image du... en fin, emballage du produit, et tout ça, bon, on essaie de travailler au mieux... On s'est lancé un peu dans les préemballés aussi parce qu'il y avait une demande... On essaie d'avoir, d'avoir aussi nos présentations qui nous démarquent un peu, quoi, mais après ça s'arrête là, quoi. (...) Ça, de toute façon, tout ce qui va dans le... dans le bon sens, c'est toujours très important. Le... La question, je crois, qu'il faut se poser, aussi, bon, si c'est bien présenté, bien travaillé, bien fait, déjà il y a une chance, aussi, une chance supplémentaire d'avoir une demande supplémentaire pour la commercialisation et valoriser notre produit. Et en fin ça ne fait pas tout, quand même, parce que souvent on nous demande quelque chose de correct, de propre et tout ce qu'on veut, mais le problème quand on passe par des intermédiaires auxquels on n'est pas intégrés, on n'est pas toujours sûrs de récupérer le produit de nos..."

Sobre la prevenció de plagues, A1 explica que hi havia un butlletí, temps enrere, amb indicacions per a la protecció de vegetals. Actualment hi ha un control estricte, i tots els enquestats practiquen un sistema químic però raonat, el que s'anomena *agriculture raisonnée*. Per aquest motiu segueixen, com diu A2, els criteris establerts pel *cahier de charges* (plec de condicions), que segons A8 està acreditat en l'àmbit europeu. Hi ha un tècnic que els ajuda a aplicar el millor tractament a cada moment. El tècnic controla la producció i les substàncies, com el nitrogen que hi ha als cultius. No practiquen la lluita integrada, ja que la majoria d'hivernacles, diu A1, són per a l'hivern, i A3 i A11 consideren que no és un sistema vàlid per a l'horticultura de la zona. A4 diu que basa el tractament fitosanitari en els productes químics però també de forma limitada i racional, i A5 diu que fa servir els mateixos principis en la lluita contra els paràsits i que també rep ajuda dels tècnics de la cooperativa COPEVAL, com A8. De fet, A8, en aquest sentit, també explica que reben butlletins amb informació del SRPV (Service Régional Protection des Végétaux) amb indicacions per al tractament fitosanitari. D'altra banda, A1 explica que des de fa tres o quatre anys, durant l'hivern, planten blat i el seguen abans que espigui per fer adobs en verd. Després l'aprofiten i el barregen amb la terra per obtenir matèria orgànica i millorar els sòls (també hi afegeixen fems secs). I quan planten enciams, hi aboquen

fertilizants químics (*engrais*) de forma raonable per culminar el procés. Tots els informants, de fet, farien un tractament similar i abocarien als seus cultius nitrats orgànics i productes químics alhora (A9 també aporta guano —compost a base de peix—, i fertilitzant a base de fulles i d'algues). Per altra banda, A5 considera que cal fer rotacions de cultius per conservar les qualitats dels sòls i la dona d'A6 es refereix a la traçabilitat com a garantia per als clients que els cultius han estat tractats de forma adient, mentre A8 afirma que a partir d'aquesta iniciativa es vol constituir una carta de l'horticultura dels cinturons verds de les metròpolis franceses. Recordem que amb la traçabilitat el comprador pot conèixer l'origen d'un producte i el procés emprat en la seva producció (aquest sistema és supervisat per la Chambre d'Agriculture a través de la figura del *conseiller agricole* o conseller agrícola que visita les explotacions de la zona). A continuació, però, afegim també les afirmacions d'A12 i el seu marit, que diuen que no sempre es pot estar segur de quin és l'origen real d'un aliment i critiquen frontalment aquest precepte. Tot seguit, la dona d'A6 diu que poden rebre informacions per fax que els avisen de les possibles plagues i dels productes que han de fer servir, sempre d'una forma "raonada", encara que A6 considera que no es pot justificar el que no s'ha pogut vendre. Pel que fa a A7, diu que de les 11 ha que té, només en cultiva tres o quatre a l'hora, i va fent rotacions de cultius i guarets. A7 també es refereix a l'*agriculture raisonnée* i al nivell altíssim d'exigència i de qualitat amb el qual treballen, sempre sota la supervisió de la Chambre d'Agriculture. Sembla que han de respectar uns intervals de temps cada cop que fan un tractament per no deixar residus a les plantes i hi ha un altre organisme, el SEDEC, que els avisa de les plagues i de com han d'afrontar-les. Fins i tot, explica que ha fet servir pràctiques pròpies de la producció integrada, ja que introduït un rusc d'abelles a un hivernacle per pol·linitzar les tomaqueres:

(A1) "...à l'époque il y avait... En fin, il y avait la protection des végétaux, qui nous envoyait un bulletin, l'"Alerte", et... Les agriculteurs, un truc, ça devient cher... Et plus personne a participé, donc on ne reçoit plus de bulletins d'alerte... (...) Maintenant on surveille. (...) (*sur les serres*) et puis c'est des abris froids, ils font de la salade l'hiver... Il y a de production des tomates... Il n'y a quelques qui sont à côté de Toulouse... (...) Depuis trois-quatre ans, maintenant, l'hiver, quand les terres sont vides, on sème du blé, et avant qu'il sortent les épis on passe un coup de... On le broie pour faire de l'engrais vert. Comme ça on capte l'azote pour passer l'hiver, quoi... Et en été, les terres sont propres. Et après on fait du blé, aussi, qu'on laisse... Qu'on va récolter, qu'on laisse la paille, pour mélanger la terre pour faire de... De la matière organique pour améliorer la terre. Et après on met de la matière organique, qu'on achète, c'est du... Du compost, quoi, c'est du fumier, fumier séché, et après il est en... Il est en bouchon ou en poudre. On fait ça, et après ce que... Et après quand on plante la salade... À chaque fois qu'on plante, on apporte de l'engrais chimique, juste sur la planche, parce qu'on plante sur un bout, et on le met juste sur la planche."

(A3) "(*la production intégrée*) Oui, on connaît, mais bon, dans l'agriculture maraîchère, je ne sais pas si ça... Je pense, je ne sais pas si c'est bien efficace, ce n'est pas utilisé dans le coin, on ne connaît pas... (...) Système insecticide, homologué, avec des produits homologués, les dates, les dates de traitement à la récolte... Bon, on fait attention à tout, eh! Mais... On ne va pas plus loin! (...) En lutte intégrée non, ça de la lutte intégrée c'est surtout pour les serres, ça peut marcher surtout pour des serres, mais dans le plein champ... (...) Le plein champ... Je ne connais pas (...), je ne connais pas personne qui... (...) On est toujours contrôlés... On note tout d'ailleurs, eh! On note tout ce qu'on fait, pour avoir de (...) à de contrôles... On a des contrôles... On a des contrôles, sur le marché, on a des contrôles! On a de prélèvement des produits pour l'analyse! (...) On a une lutte pour le nitrate, le nitrate dans l'eau, on a des... Des programmes de lutte. Ne pas, ne pas mettre trop d'azote, ne pas faire des test de nitrate, faire de... Non... Ça, on fait... Depuis deux ou trois ans, ça commence à se mettre en place...»

(A4) «...les produits chimiques, encore les produits chimiques, en essayant de... (...) De limiter, heureusement, la, la... Oui, parce qu'on sait très bien que les produits chimiques, bon (...)... Je vois que le... Il y a quand même une lutte contre les produits chimiques, on en a supprimé énormément, il y en a beaucoup qu'on ne fabrique plus, étaient quand même des produits très toxiques... On les a, on les a éliminés tous ces produits, et (...) quand même on est arrivé à limiter un peu... C'est vrai qu'il y a eu une consommation de ces produits qui était un peu... Qui se faisait n'importe comment, quoi... (...) (*sur les engrais*) Encore nous on n'a pas... (...) Il y a encore dix ans on n'utilisait que du chimique, alors que maintenant on utilise la moitié du chimique et la moitié (...) naturelle, organique... En fin, c'est quand même (...), c'est important, là (...), on n'est pas les seuls (...), il y a des agriculteurs qui utilisent de l'organique (...), on a divisé par deux, quoi, le... C'est... Je pense quand même que pour l'environnement (...), même pour les terres, ça marche bien comme ça... (...) Parce que l'engrais chimique c'était un peu la facilité... On allait chercher les engrais... Bon (...), ça marchait. Maintenant c'est un peu plus compliqué, parce que les engrais organiques, qui sont à base de végétaux, ou autre, bon, c'est un peu plus difficile à l'épandage... En fin, bon, on y arrive, quoi... Je pense que c'est bon pour tout. Mais même pour les plantes, d'ailleurs, c'est vrai, c'est quand même... C'est meilleur que tout chimique! Pour le moment on en est là.»

(A5) «...Terre grillée, ça change les cultures. (...) Oui, ça on le fait. On fait juste, quand il y a du mal à prévoir, quand tu as de maladies, quand tu as du mauvais temps, c'est tout. Quand il arrivent des pousserons, et tout ça, c'est interdit, parce que (...) l'année dernier, m'a dit, monsieur Pachi, pourquoi la qualité de la salade... Il ne faut pas avoir de terre dedans, il ne faut pas avoir de pousserons... Tant qu'on prévoit qu'il peut y avoir des pousserons, on les attaque, on utilise des produits... Parce qu'il y a des maladies, quand le temps il fait chaud, ou il pleut, il y a des milieux... On les traite avec des produits, mais (...) ce qu'il a besoin, on ne le fait pas tout le temps... (...) S'il n'a besoin...»

(**дона d'A6**) «...la traçabilité de nos produits, quand on livre... On livre avec notre numéro de parcelle sur les étiquettes, et les centrales d'achat peuvent remonter jusqu'à nous pour retrouver la traçabilité des produits... (...) Voilà! Et puis, bon, c'est un contrôle (...) sanitaire, on peut revenir jusqu'à nous et présenter notre cahier de cultures, savoir comment on a traité, pour quoi on a traité, si on a respecté les délais, si on ne les a pas respecté... Tout est marqué sur un cahier de traitement... (...) Et ça va être un système obligatoire à partir de l'année prochaine pour... (...) En principe on reçoit des avertissements agricoles (...), par fax, qui nous disent quels sont les pousserons de la salade, ou attention (...), traiter avec un produit... Mais cette année (...)... Ça va revenir... (...) Là ce n'est pas mis en place, encore, les avertissements, cette année...»

(A8) «...oui, oui, de toute façon on travaille sur la traçabilité, qui va être (...) à partir de maintenant (...), et puis, il se parlait d'une charte de maraîchage, de ceinture verte, justement au tour des grandes villes, mais je ne sais pas où c'est ça...»

(A7) «...Seulement en culture je n'ai entre trois et quatre, quoi. Il y en a que je laisse reposer, il y en a qui est labouré, il y en a qui est... Je n'ai pas onze hectares toujours en permanence rempli de légumes. J'ai onze hectares mais sur les onze j'en cultive trois, quatre, cinq, ça dépend, quoi. J'en laisse reposer, il y en a (...) que je laisse reposer pendant un an, et après, l'année d'après j'y plante. Là où j'ai planté cette année, je la laisse reposer l'année prochaine, quoi. J'essaie de tourner comme ça... (...) En qualité on ne peut pas faire mieux, quoi, c'est le prix qui manque... Je veux dire, on fait tout pour que ça soit joli, on a des cahiers de charges énormes, en fin... On est, on est contrôlé, en résidus phytosanitaires, en résidus d'engrais, quand on livre la marchandise, de temps en temps, on est contrôlé sur la salade, ou sur ce qu'on livre... Nous, nous-mêmes, on est suivi par la Chambre d'Agriculture, qui vient, tous, tous les mois, suivre le cahier des cultures, pour voir si on fait bien les traitements, bien l'engrais, et tout ça... On ne peut pas faire mieux, quoi! Je veux dire... On est presque à la limite d'avoir le label «agriculture raisonnée»... (...) Presque, oui... Ils manquent que deux ou trois trucs et on y est, quoi, je veux dire... (...) Il y a l'agriculture biologique, que ça c'est (...) du bio, et après tu as l'agriculture raisonnée, c'est-à-dire, une agriculture qui... Qui ne met pas plus d'engrais que la plante en demande, tu traites que si elle n'a besoin... (...) On utilise des produits, mais des produits homologués par la Chambre d'Agriculture... Tu n'as pas le droit d'utiliser n'importe quel produit à n'importe quel moment... Il y a des délais à la récolte à respecter, c'est-à-dire qu'un anti-pousserons c'est quinze jours ou vingt jours avant la récolte. Si tu as de la salade qui a des pousserons et que le délai est passé, tu ne peux plus la traiter, je veux dire, si non, après tu peux avoir des... Des résidus sur la salade, quand tu la consommes, bon, voilà, quoi. On est, on est assez strictes là-dessus, quoi (...). Ils viennent mettre des pièges à insectes dans les champs, ou de pièges à maladies et c'est eux qui nous envoient un fax quand (...)... Pour nous avertir de... Qu'il va y avoir un attaque de pousserons, un attaque d'insectes, une maladie, ou un truc comme ça, quoi. (...) C'est eux qui nous envoient un fax toutes les semaines pour nous dire ce qui a ou ce qu'il va y avoir... (...) Moi, le seul truc que j'ai fait cette année c'est de mettre une ruche dans une serre ou j'ai de tomates justement pour le marché, là, et je me suis rendu compte qu'il n'y avait pas trop d'abeilles, j'ai mis... J'ai fait mettre une ruche pour que ça me pollinise les fleurs et les tomates, c'est le seul truc que j'ai fait...»

(**marit d'A12**) «...qualité des sols... on paie un peu ce qu'on fait les autres avant...»

(A12) «...je vois le papa de Claude, comme il avait des animaux, sur le ferme, le fumier... son papa travaillait proprement, en faisant que le fumier était remis dans le sol, et le sol était toujours très bien travaillé, et ils étaient riches. Et c'est vrai que nous, maintenant on n'a plus de bêtes, donc qu'il faut qu'on pense par d'autres choses. On n'a plus le fumier, donc c'est vrai que les engrais... les engrais (...)... les engrais verts... cette année on a fait, c'est la première année qu'on fait de l'engrais vert, donc... vous savez qu'est-ce que c'est l'engrais vert?»

(marit d'A12) ...on plante des herbes, qui sont en feuille après (...), quand elles se...

(A12) ...donc ça on essaye, pour voir qu'est-ce que ça va à apporter à la terre. On fait quand même des analyses aussi des terres, pour voir ce qu'elles... ce qu'elles ont besoin...

(...)

(marit d'A12) ...on nous donne la traçabilité de la semence (...), voilà, quand on reçoit le (...), ou la facture, on a, une... on a tout, eh, on a la traçabilité, on l'a...

(A12) ...mais en fait, ça... normalement ça sert pour le consommateur, à la fin, et en fait ça ne veut rien dire parce qu'à la fin, le consommateur on lui vend n'importe quoi, n'importe comment, et on fait chier l'agriculteur à la base, et le consommateur il n'est pas à l'abri de qu'on vend de la merde...

(marit d'A12) ...ils peuvent acheter deux produits différents, prendre une très bonne traçabilité et acheter de la merde ailleurs... Qui est-ce qui va trouver que ce produit, c'est... (...) ils ont couvert parfois, ils ont un papier avec la traçabilité, mais bon, rien ne prouve que ça correspond à ce produit, quoi."

D'altra banda, A7 considera que els productes fitosanitaris són el principal progrés que ha tingut lloc en el món agrícola, tot i que admet que s'ha d'anar amb compte amb els problemes de contaminació que generen. I A9, en aquest sentit, arriba a dir que el principal enemic de l'horticultor és l'herba i A12 afirma que era un problema però que de mica en mica l'han anat gestionant millor i tenen les terres més netes. Ja hem dit que A10 i el seu marit han constituït un *Contrat Territorial d'Exploitation* (CTE), un contracte signat amb l'Estat mitjançant el qual es comprometen a respectar les dosis dels productes químics que aboquen als enciams, i fan anàlisis regulars, per tal de ruixar només amb el que la planta necessita. De fet, A10 explica que el seu marit fa un treball diari d'observació dels cultius per veure si cal fer tractaments, que mai seran sistemàtics i que només tindran lloc si la planta ho requereix. A10 pensa, però, que tot i tenir aquest contracte amb l'Estat, el control que reben és massa laxa, que en els darrers tres anys ningú els ha anat a veure. Tampoc, diu, hi ha gaires CTE a la zona. Finalment, A11 diu que considera que fan una producció tradicional, com s'ha fet sempre a la zona, respectant uns certs paràmetres. També opina que la producció ecològica requereix una certificació i una presa de decisions que s'entreveu complicada i acaba dient que la Chambre d'Agriculture no exerceix un control real sobre la seva activitat:

(A7) «...dans mon métier à moi (...), bon, le tracteur, ça se fait (...), mais justement, je pense que c'est les produits phytosanitaires, pour... le désherbant, par exemple. Avant, il n'y avait pas de désherbant, tu plantais, il fallait aller à arracher l'herbe, si non, se faisait, ta culture, se faisait envahir. C'est surtout ça, les produits phytosanitaires, je pense. Avec ça, maintenant, ça te permet de... tu plantes, tu traites, et puis voilà, il y a (...) d'autre à faire dessus, quoi. C'est pour ça aussi que les prix ont chuté je pense. Ça a été accessible à tout le monde, et en grande quantité, quoi. Avant il ne pouvait pas avoir des grandes quantités, parce que ce que tu plantais il fallait aller l'épiner, il fallait aller... Bon, s'il y avait des maladies ou des parasites, il n'y avait pas des produits pour le traiter, donc, c'était, c'était fini, quoi."

(A9) «...L'ennemi numéro un, ici, du maraîcher c'est l'herbe (...), ça c'est l'herbe, l'herbe parce qu'on est dans une région où il y a unes conditions climatiques qui sont favorables, nous avons des températures qui sont appropriés, où il y a des fois des pluies et... et nous avons de l'herbe qui pousse... et ça c'est l'ennemi numéro un du maraîcher."

(A12) «...mais c'est vrai que plus ça va, quand même, meilleur on gère le truc, eh! L'herbe, c'était, au début le problème c'était l'herbe, qu'est-ce qu'on avait comme herbe. Et maintenant on le gère mieux, ça. C'est plus... on a les terres plus propres."

(A10) «...oui, on a fait le CTE, dans le Contrat Territorial d'Exploitation... c'est un contrat qu'on a signé avec l'État, et dans ce contrat on s'engage à respecter les... les doses des produits, des produits chimiques qu'on met

sur les salades, les doses qu'on traite, pour faire des analyses régulièrement... On apporte ce que la plante a besoin, on fait les engrais, les produits phytosanitaires sont maîtrisés, et... et voilà! (...) Alors, on regarde sur la parcelle, eh, c'est un travail d'observation, au départ, et puis... on fait quelques traitements préventifs, (...) une maladie, eh, que l'on sait qu'elles attaquent les salades. Eh, donc qu'on fait un ou deux traitements, et après pour tout ce qui est ravageur, c'est-à-dire, tous les pousserons, les alerodes, toutes les petites bêtes, ça, mon mari va (...) dans la parcelle, et quand il les voit, il traite. Si non, autrement, on ne fait pas de traitement... (...) Non, ce n'est pas de la lutte intégrée, nous ce n'est que de la lutte chimique (...), les produits homologués... (...) Ils appellent ça le... ça ne me revient plus, maintenant. C'est les... les cultures raisonnés, (...), voilà, on raisonne tous les traitements, on ne fait pas des traitements systématiques, on fait juste le traitement dont la plante a besoin... (...) Oui, c'est le même principe, oui, sauf que la lutte intégrée ils utilisent beaucoup de... des autres insectes (...) pour (...) une population de pousserons... (...) Il y a des pousserons, il y a des alerodes (...), c'est de petites mouches blanches, mais il n'y a pas trop sur la salade (...). Là on ne peut pas dire qu'on n'est jamais contrôlé, eh. Depuis qu'on a fait les (...), depuis trois ans, personne n'est venu voir ce qu'on faisait. Alors, je trouve même que c'est un peu léger, parce que... mais il n'y a pas eu beaucoup des contrats CTE, ici...»

(A11) «...alors... Qu'est-ce que c'est la production raisonnée? (...) Moi je dirais qu'on fait une production traditionnelle, comment ça a toujours été fait dans la région, en essayant de respecter toutes les... dans la mesure du possible, toutes les contraintes qu'on nous impose, quoi. En essayant de tenir le cahier de traitement, le... et tout ce qu'on veut, quoi. Et... on est dans une zone vulnérable, on a essayé de limiter les apports d'azote, en essayant de regarder l'existence de (...), puis... (...) Bien, disons que... c'est une autre option... mon avis, à faire ça (...) qui est écologique, il faut rentrer dans une démarche, avoir la certification, quoi, pour l'exploitation, et puis après derrière il faut quand même avoir toute une démarche pour valoriser le produit, pour retrouver au moins les bénéfices des forts (...), si non, non... Maintenant je m'estime presque un peu trop vieux (*il rit*) pour commencer ce genre de choses. Tant qu'on pourra se débrouiller autrement... (...) (*la Chambre d'Agriculture*) ...certainement, elle apportera toujours l'appui technique, quoi, mais si non bon, il y a rien qui... à partir du moment où l'on utilise normalement les produits et on s'a adapté aux cultures, il y a, il y a... on ne nous empêche pas de faire quoi que ce soit, quoi.»

Diversos agricultors enquestats fan proves de cultius mitjançant una Associació departamental de desenvolupament hortícola (ADDH), amb el vistiplau de les empreses de llavors. A1 es refereix a la competència entre aquestes empreses per treure al mercat, el més ràpidament possible, noves llavors. A1 explica que ells prenen molta cura a l'hora de decidir quina és la millor llavor, ja que les empreses no poden certificar al cent per cent que el resultat serà l'òptim. Diu que abans tot plegat era més honest, es podien fiar del que deien les empreses especialitzades, encara que assegura que tenen molt bona relació amb el productor de planter, que forma part de l'associació departamental, i poden fer un bon seguiment dels productes fins a la venda. De fet, A1 considera que són les multinacionals les que estan al servei de l'agricultor, encara que molts dels enquestats consideren que el fet que les transnacionals posin al mercat llavors híbrides implica un cert control de l'activitat dels productors. A8, però, creu que són les cadenes de supermercats i les centrals de compra les que, molt sovint, volen supervisar-los, més que no pas els productors de llavors. A8 diu que els planters rústics moltes vegades són més resistents que els híbrids, i afirma que no poden lluitar contra una situació que considera que també han provocat els mateixos agricultors. Per altra banda, A2, A6 i A11 expliquen que abans ho feien ells mateixos: A2 plantava directament en llavor nua i per transplantament (*repiquage*), mentre que avui ho fa tot directament amb planter (*motte*); A6, fins fa tres anys, es feia el planter en un hivernacle però ha acabat anant al planteraire; A9 es fa el planter d'enciams, perquè opina que d'aquesta manera pot controlar millor tot el procés, tot i que la ceba i l'api el va a buscar a un productor especialitzat; i A11 planta directament la llavor de rave amb un sistema de precisió —explica que el seu pare, quan treballava, feia servir el sistema tradicional—. De fet, però, A3 i A12 opinen que si hom es fa el planter no hi guanya res, sinó

més aviat al contrari —es necessita temps, fer una bona inversió i més mà d'obra—, i A4 explica que a principis d'any fan una planificació de la temporada per tal de lliurar els productes de forma precisa i que per això cal tenir un bon subministrador de planters. A4 fa servir llavors híbrides per als seus cultius tret del blat i els ordís, i compra el planter tot i que opina que és més car. De totes maneres, pot dur una llavor al planteraire per tal que faci créixer el planter, encara que tenen molta oferta per escollir. A7, a part de comprar llavors i planter a Midiplant, també ho fa a l'Eurocentre i a d'altres cases, i el que no planta amb planter ho fa directament amb llavors. Aquest informant explica que existeixen varietats resistents a plagues que els permeten de fer menys tractament fitosanitari i d'obtenir un producte més homogeni. A9 explica que hi ha diverses empreses, unes cinc o sis, que dominen el mercat, i assenyala un país, Israel, com el màxim exponent d'aquest predomini. I A12 i el seu marit opinen que amb la desaparició de varietats de llavor tradicional s'ha perdut una riquesa cultural. A aquests informants, però, el que més els inquieta és la repercussió que tindran els cultius transgènics (OGM). En aquest sentit, creuen que s'ha de ser reticent i resistent a l'actitud de les multinacionals:

(A1) «...maintenant, en faisant, comme je vous disais, les essayes (...), à la ADDH, a l'association départementale... On est de plus en plus sollicités par les maisons de graines, pour faire des essayes... (...) Ce qu'il y a... Ce qui c'est passé l'an dernier, ils voulaient tellement sortir de nouvelles variétés, ils voulaient nous... Ils essayent de se battre l'un avec l'autre, ils sortent les variétés de plus en plus vite. Et l'an dernier ce qui c'est passé c'est que, à un moment donné, il y avait des endroits où ils avaient promis de graines, ils n'en ont pas donné, et ils ont sorti de variétés, qui se sont cassée la pipe. C'est-à-dire qu'il a fait tellement chaud l'an dernier... Ceux qui étaient un peu... Qui pensaient qu'ils allaient passer quelque chose... Qu'ils allaient passer l'été comme il faut, ceux-là ils se sont... Ils ont... *On les a planté d'un crever*, quoi. Et alors là ça leur retombe dessus, maintenant. Parce que maintenant nous, par le (...) des essayes, toujours, on fait très attention, c'est-à-dire, qu'on voit la vitrine, et on prenne le meilleur de la vitrine, mais on n'en met pas beaucoup! On en met un petit peu, et si ça va bien, l'an prochain on en mettra un peu plus. Avant on faisait, on faisait plus confiance, avant. Avant, bon, ils me disaient, il y a une variété qui est jolie, qui va à arriver, tu peux la faire, il n'y a pas de problème. Mais comme il y a tellement de concurrence là dedans... Ils essayent de (...) nous le donner, sans trop les essayer. Et alors là... Après c'est nous qu'on... Nous si on n'a pas de production, on ne vend pas, on ne gagne pas d'argent, et... Ça ne va pas. Maintenant, on fait très attention. (...) On achète le plant (...), on a très confiance au producteur des plants, donc lui, déjà lui fait une trie (...). En plus il fait partie de notre association, donc qu'on se connaît, quoi, on est des amis, en fait, quoi, on est tout un équipe, là, on s'entend bien, et par le bout de ça on arrive à contrôler. Après bon, après on attaque la production et jusque là... On suit le produit jusque la vente.»

(A3) «...maintenant il y a de (...) producteurs de plant, qui sont compétitifs, qui sont (...) au point, et qui vendent les plants à des prix... Même si vous vous le faites, vous gagnez rien, pécuniairement, vous perdez du temps et vous gagnez rien, alors, je vois que les collègues, en fin, sa se vend... Même les autres légumes, s'est pareil, même les choux... Ça nous prend beaucoup de temps de le faire, ça nous coûte aussi cher de se le faire que de l'avoir acheté. C'est plus joli, c'est plus... (...) On achète le plant (...), la motte, le plant de chou, le plant de chou-fleur, la motte de salade... On n'a pas de semences, on n'a pas, on ne n'achète pas... (...) C'est plus facile comme ça, c'est plus facile, ce n'est pas beaucoup plus cher, alors... Et puis le temps que ça prend!»

(A4) «...ça a changé, oui, on est passé à la motte, le plant, planté par le producteur de plant, quoi, qui sont... On continue d'ailleurs... (...) On fait... En début d'année on fait un planning pour la saison (...), planning de choux, planning de céleri, planning de persil, en fin, on fait... Et on est livré aux dates précises, quand même, c'est assez précis, eh. Quand on a (...) un bon producteur de plant, les dates de plantation sont précises. Là on est quand même bien... Très très bien servi (...). Et monsieur Corracin (...), il est chez le même producteur (...)... Directement le plant, oui, c'est beaucoup plus commode (...)... C'est plus cher, ça devient plus cher, eh, quand même, il faut quand même calculer mais en fin, bon... (...) Vous avez le producteur de plant que l'on a, qui habite à Gagnac... Vous savez, Gagnac, c'est à côté de Saint-Jory, eh... On peut... On peut acheter les graines... Vous connaissez, Vilmorel, et tout ça, vous connaissez, les gros producteurs de graines (...), les grosses maisons... On peut acheter les graines, on lui porte la graine, et ils vous sèment cette graine dans la motte... Si l'on veut, on peut faire comme ça. Mais bon, comme il a à peu près tous les producteurs de graines il les a, et on peut choisir... (...) C'est lui qui achète les graines, en majorité c'est ça... (...) Bien sûr, ils ont le monopole, vous saviez? (...) On le sait ça, on le sait depuis

longtemps, eh, qu'ils doivent avoir le monopole de la graine, ça c'est passé dans le maïs, aussi, dans le maïs... Il n'y a plus de maïs de souche, ancienne, le maïs d'origine, on ne n'a plus, mais c'est vrai qu'ils font ce qu'ils veulent... (...) On s'est aperçu que la semence du maïs est passée de zéro, en prix, à... C'est la folie! Ce n'est que du maïs! Alors, si tu as les prix... Oui, ils font ce qu'ils veulent!»

(A6) «...nous on ne fait qu'avec ça, maintenant, donc... Avant on se semait les graines, oui. On les commandait au marchand de graines, on achetait les pieds ronds, on se faisait les mottes, on se faisait le (...) dans une serre... Alors on se faisait tout! (...) Maintenant c'est la facilité, maintenant (*il rit*)... Voilà! Ça arrive tout prêt... (...) Gain de temps (...) Pas bien d'argent parce qu'on paie deux fois plus cher... (...) Mais on est plus tranquilles, quoi.»

(A7) «...les plants à ces deux fournisseurs. Et les graines que je sème, je les achète au (...) Vilmorel (...), en fin, les marchands de graines, quoi. Tout ce que je ne plante pas en motte, je sème la graine (...), que je m'achète moi-même... (...) Non, non, les variétés ont évolué beaucoup plus vite, maintenant... (...) Au début, il y a longtemps avant, il le semait, semait la graine, après il récoltait le plant. Maintenant, ici ça fait vingt ans qu'on achète les mottes. Parce que mottes, là, avec le plant, sont tous prêts, là, tu plantes à la machine, quoi. Je pense que ce qui a changé beaucoup c'est dans les variétés. Avant il y avait des variétés des salades qui, qui attrapaient des maladies, qui attrapaient... Maintenant ils ont sorti des nouvelles variétés, elles sont résistantes aux pousserons, c'est-à-dire, qu'elles n'attrapent pas des parasites, n'attrapent pas de maladies, en fin, sont pratiquement indestructibles, quoi... (...) les nouvelles plantes, là... (...) Ah oui, c'est des hybrides, ah oui... (...) Non, il vaut mieux acheter les nouveaux plants, ça te permet déjà de moins traiter, d'économiser du produit, ça permet d'avoir un produit beaucoup plus... (...) moins de travail à faire, et avoir un produit beaucoup plus homogène, quoi, toute pareille, et toute (...) pareille la salade. Alors qu'avant dans les vieilles graines, tu avais une grosse graine et une petite graine, en fin, je veux dire, ça faisait une grosse, une petite salade... En fin, ce n'était pas cent pour cent, quoi (...). Ce n'était pas homogène (...). Oui, ça peut y compter, oui, oui, je pense que ça peut, ça peut y faire... (...) Il y a que des hybrides, maintenant (...). Les graines? Non, non, ça c'est un truc qu'on ne fait plus, maintenant, c'est fini... (...) Ah oui, moi, j'achète... Après la plantation, c'est moi qui... (...) Avant... Certains articles je contrôle tout, certains, comme le persil, quoi, que je sème, moi, j'achète la graine... Bon la graine, ça serait un hybride, parce que des graines naturelles il n'y a plus, des hybrides ça fait dix ou quinze ans qu'on n'a que des graines hybrides... (...) Déjà je m'achète la graine, j'ai un semoir, je la sème, je l'arrose... Là je fais tout, du début jusqu'à la fin.»

(A8) «...est-ce que c'est les semenciers ou est-ce que c'est les magasins? Moi je serais plus pour que ce soit... en fin, c'est plus les magasins, le Carrefour, les centrales d'achat, qui ont tendance à vouloir maîtriser notre production et à (...) acheter des exploitations, plutôt que les semenciers... (...) On gagne en productivité, en... Mais parfois les plants... on les voit en salade ou en... peut être en carotte... les plants rustiques sont plus résistants que les nouveaux produits qui sortent sur le marché... (...) Oui, en fait, il faut racheter les semences chaque année, si non c'est... (...) On est obligé de racheter les semences chaque année... (...) On ne peut pas trop, on ne peut pas trop lutter, puisque... ce qu'ils ont... ce qu'ils font avec, par exemple, en carottes, le fait d'avoir des hybrides ce n'est pas très bien. En fait, il y a dix ans, dix, douze ans, qu'il existent des carottes hybrides, en fait, et c'est le... c'est le choix des agriculteurs qui sont allés dans ce sens là, en fait, parce qu'il existaient des lignes... on semait des carottes d'une population... Et ils ont trouvé plus intéressant d'aller dans les hybrides. En poireaux, de plus en plus d'agriculteurs d'ici, vont... achètent des hybrides plutôt que de semer des variétés de population mélangée...»

(A9) «...Alors, l'oignon, le cèleri branche, je fais faire le plant par un producteur de plants. Les salades, c'est moi qui me fais le plant, c'est moi qui achète les graines, c'est moi... sachant que je fais autour d'un million de pieds de salade, à peu près... (...) Non, non, non, je me le fais pour moi (...), parce que... je me le fais, pour une bonne raison, que je suis qui paie, j'ai les machines, j'ai ce qu'il faut... C'est parce que je me gère mieux au niveau des variétés, au niveau de semis... si j'ai envie d'augmenter à un moment donné le semis ou de diminuer, c'est moi qui me le gère, c'est moi qui fais le choix des variétés. Donc que ça me permet aussi d'essayer pas mal de variétés, et, donc, qu'en fonction de ça, je me le fais, je me le fais arranger. C'est vrai que c'est un coût de travail supplémentaire, ce n'est pas une... ce n'est pas sur un côté économique qu'on le gagne, mais c'est sur un côté... On gagne plus souple au niveau de... Voilà!»

(A12) «...surtout oui, c'est surtout avec les OGM, qui... Moi c'est les OGM qui m'inquiètent, oui, oui...

(marit d'A12) ...pour moi ça va modifier... Si les gens ne peuvent plus semer leurs graines (...), je ne sais pas... ça va créer la fin dans le monde, quoi. Je veux dire il y a que les riches qui pourront manger, et les pauvres ils ne pourront pas... plus se planter leur...

(A12) ...moi j'ai l'impression qu'on n'aura... on n'aura même plus le droit de pouvoir...

(marit d'A12) ...de pouvoir produire pour manger, quoi.

(A12) ...on va être obligés d'aller dans un organisme pour pouvoir acheter pour planter...

(marit d'A12) pour les plants... mais pour les graines, et tout ça... là je parle dans céréales, en prenant un pays comme l'Afrique, mettons. S'ils n'ont pas... si changent les graines... en fin, ça devient tout génétique... génétiquement modifié, ils n'auront plus leur graine, pour semer, pour faire leur (...)... Alors là on rentre dans une catastrophe, quoi. Au moins qu'on veut laisser, un peu...

(A12) ...en fin, moi je suis tout à fait, en fin, je n'étais pas... Moi je suis contre tout ce qui est OGM, voilà (...), c'est génétiquement modifié (...), et ça ne m'est égal parce qu'on ne maîtrise pas, et c'est déjà sur le marché, alors qu'on ne maîtrise pas, et ils font en fait ce qu'ils veulent... (...) Ça va modifier... les variétés, les variétés... oui, ça va modifier la nature, oui (...), tout à fait.

(marit d'A12) (*sur les semences hybrides*) ...si, on peut, comme les oignons, tout ça, on pourrait se faire la graine, quoi, on les laisse monter en graine, on pouvait... (...) Ça se dégrade, d'année en année, ça se dégrade, il faudrait toujours prendre des... en fin, des graines...»

El sistema de reg que utilitzen els informants de forma general és l'aspersió (tret d'A7 i A8, que també empen el gota a gota, tot i ser un sistema molt minoritari a la zona —és més propi de terres més caluroses on hi ha problemes d'aigua—). A1 explica que tenen pous i aprofiten l'aigua dels nivells freàtics, i que antigament també inundaven els camps, mentre que avui dia fan servir els *springers* disposats en línies i, com diuen A2 i A6, un sistema de rampes. A1 diu que si no es rega amb pous, es fa servir l'aigua dels cursos d'aigua, com la Garona o l'Hers, i els mateixos A2 i A6 afirmen que la qualitat de l'aigua és correcta (A5 diu que és bona, que no hi ha problemes amb l'aigua). A6 explica que, de moment, ells només reguen amb aigua de pou i A5 i A9 diuen que fan servir aquesta aigua per rentar les hortalisses. Per al reg de cereals, també es fan servir canons i pivots. A1 explica com funciona el reg, que si es gestiona bé pot ser molt profitós i es poden economitzar recursos. De fet, A2 considera que hi ha hagut un gran progrés en els sistemes de reg. El reg a la zona d'estudi, així doncs, quan s'usa l'aigua dels rius, seria individual, però funcionaria a partir d'una xarxa amb comportes gestionada a través d'estacions de bombament, com diu A3, per una Association Syndicale Autorisée (ASA). A l'ASA de Blagnac actualment hi ha onze regants, i hi ha tres motors bombant alhora per a les 70 hectàrees de Ramiers. A l'ASA de Beldour, a Saint-Jory, són vint-i-vuit regants i hi ha un cabal de 500 m³ l'hora, mentre que A12 i el seu marit tenen una estació de bombament individual a Grenade, que treu l'aigua del riu Save i que van construir ells mateixos gràcies a una subvenció, incloses les conduccions i sortides d'aigua (a Grenade hi ha dues ASA però ells no en formen part). A1 diu que fins i tot en temps de sequera no els falta aigua i tant ell com A3 i A9, entre d'altres, afirmen que no hi ha conflictes entre agricultors a l'hora de regar (A8 diu que tots tenen el seu contracte i A12 opina que només hi hauria problemes si manqués l'aigua). Fins i tot, sembla que en un moment de restriccions es van mobilitzar per reclamar els seus drets. De totes maneres, sembla que a la zona hi ha una central nuclear, com explica A7, amb la qual competeixen per l'ús de l'aigua de la Garona i per això fan torns de reg de tres dies per setmana. Cada pagès té la seva sortida d'aigua (*borne*) i és igual qui rega primer, diu A3, que explica que fan servir fins i tot els canons per als enciams, i torniquets, i mànegues enrotllades. La família d'A6 forma part de l'estació de bombament de Saint-Jory però no fan servir la seva *borne*, tot i que quan hi ha sequera, els pous estan buits. A4 diu que aprofiten l'aigua de la plana de Saint-Jory i dels rius Garona i Save, mentre que A5 diu que l'únic problema que tenen és quan es trenquen les canalitzacions a causa de la pressió. D'altra banda, és rellevant el cas d'A7, que explica que li ha sortit tan barat fer-se un pou com pagar les cotitzacions de l'estació de bombament d'un any. A8 fa servir una cobertura integral per al reg per aspersió dels enciams (petits *springlers*), grans bobines per a les mongetes tendres i les pastanagues, gota a gota per als kiwis... Aquest informant considera que avui dia es guanya temps i es rega més superfície

amb els nous sistemes de reg. Finalment, el marit d'A12 explica quant paguen per bombar 11 litres per segon a la seva explotació, més els costos d'electricitat i de material. A12 considera que l'aigua cada vegada és més cara —explica que els han posat comptadors i els la fan pagar—, encara que afirma que gràcies a l'accés a l'aigua de forma abundant, ha pogut desenvolupar-se l'horticultura a la zona:

(A1) «...la nappe phréatique (...), on pompe l'eau, (...), on a un moteur, un puit et l'on pompe dedans. (...) Ici c'est tout par le puit, (...), par le puit, ou il y en a qui pompent de la Garonne, dans le fleuve, ou dans l'autre fleuve qui est l'Hers, (...), qui est un petit fleuve qui se jette dans le Garonne. Si non c'est le puit. C'est tout par aspersion, et après, après pour les gros ils ont de (...) canons, de canons... (...) Si elle est bien maîtrisée (...), si on arrose comme il faut, et qu'on est bien équipé avec l'arrosage, c'est la meilleur façon de travailler, quoi. (...) Et on essaye d'économiser au maximum, quoi, parce qu'on arrose... Quand c'est la pleine saison l'été, on commence vers cinq heures et demie, six heures du matin... Bon, maintenant on a la chance d'être bien équipé et quand c'est dix heures, dix heures et demie, onze heures, disons, on a fini, nous, tout est arrosé, on est tranquille. À part on y revienne de fois l'après-midi quand la salade qu'on a planté le matin ou la veille elle est plus petite, quand il fait très chaud, quoi, comme l'an dernier... Mais si non c'est la meilleur façon pour nous. (...) Nous ici c'est chacun, c'est individuel (...), donc... En fait, ils ont un réseau, ils ouvrent la banne et ils ont de l'eau quand ils veulent, à partir du moi de mars, ils allument les pompes jusqu'au n'y a plus de légumes... (...) Ici on a des puits, on a l'eau à trois mètres et on a de l'eau tant qu'on en veut, tant qu'on en veut, tant qu'on en veut... Même en quatre-vingt douze, quand il a fait vraiment sec, les nappes sont descendues, mais il y a eu toujours de l'eau, et tant qu'on aura de l'eau dans le canal... Parce que le canal il perd un peu d'eau (...), et cela nous alimente la nappe, en plus... (...) Il n'y a pas de conflits parce que nous on est indépendants; on fait ce qu'on veut comment on veut... L'an dernier ils voulaient (...) nous restreindre l'eau, comme ils avaient restreint tous les céréaliers, et ils voulaient nous bloquer vingt-quatre heures par semaine... Un jour, par semaine, ils voulaient nous le bloquer, et les syndicats sont montés à la préfecture et ils ont dit que nous, cela n'était pas possible, parce que si l'on plante une salade, qu'on ne peut pas l'arroser, ce n'est pas la peine à la planter, et alors ils nous ont bloqué deux nuits par semaine, c'est-à-dire, de... De six heures du soir à six heures du matin, deux fois par semaine. Bon, cela ne nous a pas trop... Ça ne nous a pas embêté, quoi.»

(A3) «...nous... L'enrouleur, les enrouleurs ou l'springler, la intégrale... (...) Le canon (...), même pour la salade (...). Oui, c'est tout de l'aspersion, c'est tout de l'aspersion (...)... La intégrale, le petit springler, le petit tourniquet... La intégrale, enrouleur... Et pour la céréale les pivots (...), à Aussonne. (...) On a des stations de pompage (...), à... Plusieurs. À Blagnac ici on a une station de pompage, dans la Garonne, on pompe dans la Garonne, parce qu'on est à côté de la Garonne... On a (...) un groupement, une ASA, Association Syndicale Autorisée... On est (...) douze... On est que douze... On est onze, maintenant! On est onze, on a (...)... Il y a des gens tous les ans... (...) On a monté une station de pompage au bord de la Garonne, on a fait un bâtiment, on a monté une station... Ça pompe, trois moteurs, ça pompe, et on a fait un réseau dans toutes les terres agricoles, les soixante-dix hectares du ramier, on a fait un réseau et on savait qu'on a l'eau à la borne de l'station, comme ils ont à Saint-Jory. Ils l'ont aussi à Saint-Jory, mais je ne sais pas si Corracin... (...) Nous, ce n'est pas ça (...). On envoie l'eau dans un réseau. Bon, dans un réseau souterrain, qu'il y a sous la pompe... Les gens ils ouvrent leur borne, ouvrent leur borne et ils arrosent... Qui soit premier ou qui soit dernier, mais le réseau il est plein! (...) On n'est pas nombreux, on n'est pas nombreux... (...) Oui, le réseau, on a le réseau (...)... On est onze agriculteurs, on arrose cinquante hectares (...), cinquante ou soixante hectares, on arrose, de jardins, de maraîchage, de maraîchage, parce que là il n'y a que du maraîchage, eh... (...) (*sur la qualité des eaux*) Elle est bonne, elle n'est pas bonne, qu'est-ce que je en pense? Je ne l'ai pas analysée! Et... Vous arrosez les légumes avec quoi? Ou les céréales, avec quoi? Par les eaux (...) des ruisseaux, par tout, les eaux des puits (...), mais les puits, eh... Les puits quand il y a de la sécheresse il n'y a pas d'eau, alors...»

(A4) «...Alors, pour les grandes cultures c'est les enrouleurs, canons, la grosse bobine... Pour le maraîchage c'est le... L'springler, l'arroseur, (...) qui tourne... (...) Des puits dans la nappe phréatique, comme à Saint-Jory, c'est pareil, c'est la même... C'est l'eau, c'est l'eau qui a la même origine, toute à la plaine de Saint-Jory. Alors c'est des puits avec les moteurs électriques, bien sûr... Dans le... Sur le bord de la Garonne, on a des prises d'eau dans la Garonne, directement dans la Garonne. Sur Grenade, on a des prises d'eau dans la Sabe, la petite rivière qu'on a vu...»

(A7) «...Laboure, si tu veux... On laboure, on prépare le sol fin, et on le prépare... On y passe une herse, quoi, en fin, tout pour faire... Et on plante (...), arrosé par... Tout par puits (...). Par puit, en fin, on a fait des puits, voilà, on a fait des puits, parce que dans la région il y a les céréaliers qu'ils arrosent avec les coteaux de Gascogne, ils s'appellent, c'est-à-dire, il y a une grosse station de pompage, après ça alimente toute la plaine, tu as de bannes, tu sais (...), l'eau, là, tu peux la prendre l'eau, parce qu'en banne c'est doublement chère, alors on a préféré se faire des puits... (...) En fait on payait, en payant... Avec une année de cotisation de station de pompage, j'avais calculé que je me suis payé le puit, me faire le puit, le moteur et la installation, quoi. Donc qu'en une année j'avais remboursé et l'année d'après c'était, c'était... Je n'ai que l'électricité à payer, parce que le puit est à moi, et le matériel aussi, et ça

fait, ça fait un moment, ça fait quinze ans qu'on fait comme ça avec les puits. Au début quand on s'est installé on faisait avec l'station de pompage, là, comme tout le monde, et après, bon, quand on a vu les prix qu'ils pratiquaient, on a préféré se faire des puits, on a... Dans toutes les parcelles que j'ai, moi, j'ai des puits (...). Si, je fais le goutte à goutte pour le... Quand je plante mettons, des melons, de la pastèque, pour vendre sur les marchés, aussi, pour ne pas mouiller les feuilles, je mets un goutte à goutte... J'ai la plante sur films en plastique, noirs, et je mets goutte à goutte en dessus, bon... C'est le seul truc! Après c'est dans toutes nos grosses cultures que je fais sur aspersion... (...) Il n'y a pas des conflits, le seul truc, de fois, c'est que quand ils pompent de la Garonne... quand elle baisse trop, quand c'est la sécheresse, comme l'an dernier, mettons, ils sont obligés d'arroser, mettons, ils te donnent trois jours par semaine, pour arroser, chaque secteur. Merville, c'est, mettons le lundi, le mercredi, le vendredi. Un autre secteur ça serait le mardi, le jeudi et le samedi... Ils sort... ils réduisent mais ils n'interdisent pas de pomper, quoi. Non, non, mais il n'y a pas de problème, chacun paie son cotisation, chacun paie son eau... De l'eau il y en a, il n'y aucun problème entre agriculteurs... (...) Non, le conflit, là, il est, voilà, parce que sur la Garonne, il y a, déjà, il y a la centrale nucléaire de Voltège, à quatre-vingt, cent kilomètres plus bas, donc eux ils leur faut de l'eau pour produire la centrale, donc quand eux, ils arrivent, quand c'est la faute de l'eau qu'arrive, c'est eux qui disent, bon... il faut arrêter, il faut réduire le pompage, quoi, pour que, il y aille toujours le même débit de la Garonne. Et après tous ceux qui sont en amont de la centrale, qui sont obligés de calculer... C'est-à-dire que, si tu pompes, mettons, mille litres ou deux par jour, ça te peut porter que cinq cents, donc que tu es obligé de la partager avec tout autour (...)... C'est pour ça, qu'au lieu de pomper sept jours sur sept, ils t'autorisent à pomper que trois jours sur sept. Mais tu peux pomper quand même, tu peux arroser. Seulement, tu es limité dans les journées, quoi. Mais ça arrive rarement... c'est arrivé l'an dernier, c'est arrivé il y a deux ou trois ans, c'est, ça, ça... Ça dure de fois trois semaines, un mois, après des qu'il pleut, tu vois, ou qu'il y a un orage, après que ça se stabilise, et ça repart après normalement, quoi."

(A9) «Non, ici il n'y a pas... on n'est pas dans ce contexte où il y a la guerre entre... où il n'y a pas de guerre entre... parce qu'on n'a pas encore de pénuries d'eau. Et... le seul... le seul moyen lorsqu'il y a vraiment une crise de sécheresse profonde, la... les politiques ici favorisent quand même interdire des lavage de voiture et d'autres pour laisser l'eau aux agriculteurs, voilà."

(A12) «...pour l'instant on n'a jamais manqué trop... Même l'année dernière, ou c'était la canicule, on a la chance nous d'avoir... d'avoir eu de l'eau toujours. Donc (...) où il y en manque pas, il n'y a pas de problème. Si un jour il n'y a pas, il y aura des problèmes (...). Quand se rare, tout le monde..."

(marit d'A12) ...j'ai un droit de pompage, qui me coûte pour dix litres, quasiment onze litres seconde, je paie quatre... en francs... sept mille francs, ça c'est sept cents cinquante euros (...) par an, pour onze litres seconde, quasiment, eh. Et après je toutes mes frais d'électricité, amortissement du matériel... (...) Non, ça revient à... environs (...) ça fait deux mille francs hectare, ça fait trois cents euros hectare, irrigation, à peu près, plus amortissement, amortissement... des pompes..."

(A12) (*le prix*) ...a augmenté, c'est très cher (...), et ils nous ont (...). Ils nous ont... Avant on pouvait pomper de l'eau sans compter, maintenant ils ont mis des compteurs... (...) Oui, ça a évolué, en fin, dans les quantités, dans... (...) dans la production, ça a augmenté la production, quoi (...). Et puis même on s'est lancé sur le maraîchage parce qu'on avait de l'eau, et puis des méthodes... en fin, on était équipé pour... On n'aurait pas eu d'eau, on n'aurait pu faire de maraîchage... (...) Maraîchage nécessite beaucoup d'eau, quoi, en fin... (...) C'est primordial, sans eau on ne peut pas faire du jardin, oui."

A3 parla dels sistemes de reg antics, quan els cavalls giraven al voltant dels pous per treure l'aigua i regaven amb reguerons o petits canals (*rigoles*), mentre que A4 també s'hi refereix i es remet als antics *sillons* (solcs). Més tard van introduir els motors i van començar a regar per aspersió (A3 comenta que a França no es rega com a Espanya i Itàlia, on s'inunden els camps). De totes maneres, aquest informant considera que aquestes tècniques no han millorat la vida dels agricultors, perquè en tenir més terres, proporcionalment treballen el mateix temps. També diu que tenen autoritzacions per fer servir les estacions de bombament, i descriu com estan organitzades a la zona d'estudi, a Saint-Jory, Grenade, Aussonne i Merville (com diu A6, hi ha un horticultor com a president, hi ha un despatx...). I explica que introdueixen una mànega a la sortida d'aigua que tenen a cada explotació i ja poden regar. A4 considera que hi ha hagut un gran progrés en les tècniques de reg, mentre que A5 diu que sempre han sigut iguals des que ell és agricultor. D'altra banda, el sogre d'A6 es refereix a un sistema de reg tradicional à *la raie*, amb un plat (*assiette*) amb el qual es dirigia l'aigua cap als cultius, però tant ell com els

seus familiars opinen que no hi ha hagut gaires canvis els darrers cinquanta anys. A7 diu que abans ja es feia servir l'aspersió i les rampes, que les coses no han canviat tant (potser ho diu perquè és jove). També es refereix a la gran estació de bombament dels vessants de Gascogne, que rega prop de dos o tres mil hectàrees. Per a A8, la creació de les estacions de bombament d'aigua del riu han estat un progrés, ja que abans tothom treia aigua dels pous i de les capes freàtiques, però tenien problemes en èpoques de sequera. A9 també opina que res ha canviat i que l'aigua és un recurs a tenir en compte, que cal saber estalviar, encara que admet que a la seva zona no tenen problemes d'abastiment. D'altra banda, A9 considera que el reg per goteig és el que té més perspectives de futur —A10 també ho creu i li agradaria introduir el gota a gota a la seva explotació per millorar-la—. A9 i A10, finalment, fan un bon resum de com han evolucionat els mètodes per regar a la zona i A11 afirma que aquests sistemes estan en constant evolució i que s'evolucionarà cap a pràctiques més ràpides i efectives, encara que no sempre se segueix aquesta tendència:

(A3) «...Ils avaient un puit, à l'époque c'était des puits (...), c'était des puits (...), après les moteurs, au début c'était avec des chevaux (...), qui tournaient autour des puits pour monter l'eau, et puis eux ils arrosaient avec... Ils arrosaient avec de (...) rigoles, et puis après ils ont mis des moteurs. Voilà, j'étais petit, les premiers moteurs, les premiers moteurs électriques (...), par aspersion, alors on a commencé à arroser par aspersion. Ici en France, on n'arrosait pas... On n'arrosait pas comme en Espagne, où ils mettent de l'eau par immersion, ils immergent, ils mettent de l'eau par tout, ils font des basquets et ils mettent de l'eau, même pour le maïs, j'ai vu ça en Italie, ils arrosent le maïs comme ça, ils le noient! (...) Oui, énorme, énorme, énorme... (...) Ça a changé la vie parce qu'ils produisent beaucoup plus. La vie... Il n'y a pas... La vie n'a pas été meilleure, parce que les types, au lieu de faire une hectare de carottes, ils en faisaient quatre, avec les nouveaux principes d'irrigation, parce que ce lui gagnait du temps et on en faisait un peu plus. Et automatiquement les prix de vente ont baissé, et sa vie elle n'a pas été meilleure, mais... Bon, il y a un progrès, il y a un progrès. (...) Nous, la pompe en Garonne, c'est à nous (...), le pompage (...), l'station elle n'est pas à nous, et le réseau il est à nous (...). On a une autorisation, on a des autorisations, on a eu des autorisations... (...) À Saint-Jory (...) elle est plus importante, elle arrose plus de surface, plus de surface et l'station elle est plus importante, un peu plus... Mais il n'y a une (...) à Grenade, on a des terres céréalières à Grenade, même à Aussonne... On arrose par des réseaux d'irrigation (...), en pompage en Garonne... Mais à Merville, à Merville, ils arrosent trois mil hectares, avec un réseau. Et nous, on est penché, à Aussonne on est penché sur le réseau de Merville, on arrose le maïs avec les bornes du réseau de Merville... Oh, il y a beaucoup de (...), ça, ça fait beaucoup de... (...) C'est un réseau enterré, de tuyaux enterrés, sous terre (...). Et il y a des bornes (...) qu'on ouvre et l'eau elle monte, c'est de l'eau sous pression (...)... Sous pression, l'eau est à dix kilos, sous pression, alors, on met des tuyaux, à la borne, à la borne (...), il y a une manchette, on met des tuyaux et on met le pivot, un enrouleur, une intégrale... On ouvre la borne, shhht... Ça marche!»

(A4) «...avant c'était l'irrigation dans les sillons, vous savez, les champs, on mettait le bout, il y avait une rigole, quoi, qu'on appelle, (...), une rigole, oui, un petit canal, quoi, c'était un petit canal. Et on arrosait comme ça, quoi. Mais après ici, il y a quand même, je crois, dans les années soixante, on a commencé à arroser, avec les arroseurs, quoi (...)... Soixante, oui, on avait déjà de... (...) Ah, oui, oui, énormément (...), en irrigation... C'est une des choses qui a progressé même très très vite, l'irrigation. Bon, il y a cette consomma... La consommation de l'eau, qui... Là on nous embette un peu avec ça, parce que... On va limiter la consommation de l'eau d'irrigation...»

(sogre d'A6) «...ils ont commencé à sortir les premiers arrosages à rampe, là (...). En fin, il y avait des tourniquets... (...) Et puis, après, maintenant, ils ont mis des canons d'arrosage et trucs comme ça, tandis qu'avant c'était... À l'assiette... (...) Oui, il fallait arroser... On arrivait dans une raie, on mettait à travers, avec l'assiette, et (...), un truc, et on arrosait comme ça... Et il y avait des... À l'époque, pendant longtemps, aussi, il y avait l'âne qui tournait... Le puit (...) (*il rit*)... Qui montait l'eau. (...) Ah, je l'ai vu, ça!»

(A7) «...avant ils arrosaient par aspersion, mais bon, ce n'était pas d'springler, c'étaient des rampes qui tournaient comme ça, quoi. Il y avait un tub, avec des trous, là, avec un petit truc, un petit appareil qu'on mettait au bout, et ça arrosait comme ça, tu arrosais sur dix mètres de large, mettons, sur cinquante mètres de long, voilà. Et c'est toujours par aspersion, c'était... Ça a changé, ça c'est mécanisé un peu, c'était un peu plus complexe, avant... Maintenant c'est l'springler, avant c'était les appareils avec de rampes. Si non, ça a toujours été par aspersion, par

pompaje sous terrain... (...) Non, en arrosage non, pas du tout, ça n'a pas changé, ça fait (...) temps qu'on arrose toujours pareil... (...) La grosse station là, des coteaux de Gascogne? Ils ont de (...) grosse, des gros moteurs, là, de gros moteurs, ils pompent dans la Garonne, et après ils alimentent (...) par un réseau sous terrain, ils alimentent toute, toute la plaine, je crois, c'est... Ça part de Blagnac, jusqu'à, jusqu'à après Grenade (...) et au même temps, ça, ça... En hectares, je ne sais pas, elle doit arroser deux mille hectares, deux ou trois mille hectares, un truc comme ça...»

(A8) «...surtout depuis la formation de l'ASA, l'station de pompage... Avant tout le monde avait des puits, donc des points de pompage individuel, et on pompait tous dans la nappe. Seulement des grandes sécheresses... Il y a eu des épuisements, et on se retrouvait avec ne plus d'eau en plein été, quoi. Donc là, le regroupement on arrive à palier cette...»

(A9) «...ce qu'il faut tenir compte est comme vous faites chez vous dans le sud de l'Espagne... eh... je crois qu'une certaine culture... on va vers une technique qui est le goutte à goutte pour centraliser au mieux la quantité d'eau et le besoin de la plante sans en disperser par tout, sans en jeter, eh... n'importe comment, quoi. Le goutte à goutte reste encore, eh, je crois est un outil... bon, il y a d'autres systèmes qui sont à l'étude, mais bon, le goutte à goutte est quand même un outil que je pense va faire son chemin dans les années (...). Alors, il y a eu, chez les maraîchers, d'abord, il y a eu, l'irrigation... Alors, d'abord, on arrosait à l'assiette qu'on appelait (...), c'est-à-dire avec... dans... avec un (...) et une assiette, avec un genre de récipient, on projetait l'eau. Après il se fait l'irrigation par sillons (...), c'est-à-dire, on faisait un trou tout autour des plantes de tomate ou d'autres, et on inondait d'eau et ça humidifiait le sol. Après il est venu la technique des rampes, des rampes avec un oscillateur au bout, et puis après il est venu la technique d'springler, d'enrôleurs, de... comment on appelle ça... l'arrosage, il s'avance automatiquement pour l'irrigation de maïs, eh... (...) intégrale, et après... bon, et dans le maraîchage il sort le goutte à goutte. Plus après il y a de l'arrosage (...) dans les serres...»

(A10) «...oui, avant, ici, ils arrosaient à *la raie*, ça s'appelait (...), oui, ils prenaient de l'eau d'un puit, et avec un tuileau ils le mettaient... alors, ils avaient tous les champs en pente, un peu pointus, en fin, très très légers, très très légers en pente. Ils mettaient l'eau en haut et puis elle coulait jusqu'à en bas, dans un sillon, et alors il y avait quelqu'un qui surveillait ou bout du sillon, au bout du champ, et quand l'eau arrivait, et bien, ils mettaient le tuileau dans l'autre sillon. Et ils arrosaient comme ça. Ils ont arrosé comme ça pendant très très longtemps, et... (...) À *la raie* (...), au sillon, vous pouvez dire, dans les... arroser au sillon, disons, dans les (...) sillons de la culture... (...) C'est comme ça qu'ils arrosaient avant, mais il y a très très longtemps, eh! Et après quand les... quand les rampes sont arrivées ce sont des tuileaux (...) qui oscillent comme ça, avec des oscillateurs, et tout le monde s'est équipé comme ça, et... l'arrosage était beaucoup mieux.»

(A11) «...eh, disons que les gens sont passées de la technique de... certainement d'arrosage à *la raie*, à la rampe, et après de la rampe à l'aspersion, quoi, eh, en arrosage intégrale... C'est pour une question de mise en œuvre, eh, de mise en œuvre et plus rapide, quoi. Donc c'est lié au temps, quoi, au temps de mise en œuvre... Après je pense que s'il y aurait une technique encore plus rapide, je pense qu'on évoluerait vers une technique plus rapide. Je ne pense pas que ça soit un soucis de meilleure irrigation, ou de meilleure... parce qu'à ce moment là on pourrait travailler au... mettre en place de goutte à goutte ou trucs comme ça c'est faire une culture... donc ça ne se fait pas obligatoirement...»

6.2.5 Organització de la comercialització

6.2.5.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

Com podem observar a la taula 6.1.2 de l'Annex, tots els pagesos entrevistats duen la seva producció a Mercabarna excepte P4, que en el moment de fer l'entrevista comercialitzava per mitjà de la cooperativa Eurohorta de Gavà (que ja hem dit que ha desaparegut). A part de Mercabarna, P5 també ven part de la seva producció en un mercat i P8 i P11 n'envien una part a supermercats o grans superfícies. P7, per la seva banda, destina una part de la collita a la indústria conservera de Múrcia, per mitjà de la cooperativa del Prat. Finalment, P9, pel fet de ser un pagès a temps parcial, considera l'autoconsum, a diferència dels seus companys, una prioritat de la seva explotació.

Molts pagesos, fruit en bona part de la pèrdua de protagonisme de la família a les explotacions, han anat abandonant la venda directa als mercats municipals, “a la menuda”, com diuen, perquè no poden competir amb les grans superfícies. Com hem dit a l’apartat 4.6.1, els pagesos, a Mercabarna, ocupen la nau G. Els informants, com a membres de la pagesia, hi tenen parada pròpia o venen la producció mitjançant la parada d’alguna cooperativa. P1, P5 i P8 es queixen que els assentadors a Mercabarna cobren preus elevats per poder vendre els productes, aproximadament un 12% de recàrrec (P5 diu que són més cars que els de les mateixes cooperatives, encara que P8 opina que vénen a ser iguals). La majoria d’enquestats coincideixen a ressaltar la decadència del sector agrícola comarcal fruit de la globalització econòmica, que influeix negativament en la comercialització. Davant la competència creixent amb els productes hortícoles que arriben d’arreu del món, reclamen ajudes per al sector. A tots ells els preocupa la presentació dels seus productes:

(P1) “Home, jo crec que en general, afavoreix, no? Lo que passa que això, és clar, et fa que tu hagi de tenir una competència, perquè el mercat de Mercabarna és un mercat... Abans deien que era un mercat local, ara ja és nacional, per no dir mundial, no? Ve gènere de tot el món i llavors tu veus formes de treballar la gent, el mateix gènere que tens tu, formes de presentació i tu has de competir amb aquella gent, en qualitat, en presentació, en preu, i en molts casos això se’t fa molt difícil. No és lo mateix un propietari, com és el cas nostru, que hagi de competir amb una cooperativa de Bretanya, per exemple, no... Coliflor... Que tu, portes tres o quatre anys (...) i aquells senyors en tota una temporada porten tres milions. Tenen un màrqueting, una presentació que tu no tens, però tu has de fer front amb allò, no? (...) Ens condiciona i allavors tu has d’aprendre pues a tenir un producte més fresc, de més qualitat, de... Has de vendre una miqueta el tema aquest... (...) A mi el que em preocupa és que, que no, que no, que no ens ajudin els d’aquí. Tot lo que pugui venir de fora, no em fa por res ni ningú, perquè jo crec que aquí tenim qualitat suficient per fer front a qui sigui, no. A mi aquí lo que em preocupa és això, que jo sé que de França, pues venen gèneros, eh, subvencionats, o venen gèneros, eh, amb ajudes, no? Cosa que aquí, el tema de l’horta i de la fruita no tenim cap ajuda de res de res de res. T’ho has de fer tu tot sol i... Com bonament puguis.”

Ahora, P7 destaca el fet que s’ha perdut l’estacionalitat en la producció dels diferents cultius, i ara, en qualsevol moment de l’any, pots trobar als mercats qualsevol tipus de producte. Aquest seria un altre factor de competència deslleial que perjudicaria l’agricultura del Delta, que tradicionalment ha abastit la ciutat de Barcelona de productes de temporada locals. Aquests productes avui dia també haurien perdut la seva hegemonia en el context nacional. Els enquestats consideren que la proximitat de Barcelona els perjudica i els afavoreix alhora. Segons P2 i P11, per exemple, la presència de Mercabarna hauria frenat el desenvolupament del cooperativisme i, de retruc, el progrés col·lectiu de la pagesia. P4, per la seva banda, com la major part dels informants, coincideix a ressaltar els inconvenients de tenir un mercat central tant a la vora, referint-se, també, al progrés d’altres zones (que els ha acabat perjudicant):

(P2) “Jo crec que el problema que tenim aquí respecte les cooperatives és que tenim el mercat molt a la vora i tots ens espavilem una mica pel nostru compte, eh, mentre que a uns altres puesto, eh, ha donat tan resultat i tan èxit perquè allavors allà s’han tingut que ajuntar i exportar el gènere, diguéssim. Perquè jo he estat a Múrcia, Almería... En aquests puestos, i, és clar, els pagesos, pues, porten el gènere a una cooperativa i allà, pues, ho preparen, diguéssim, ho encaixen bé i tot i allavors amb un tràiler pues ho porten cap a Barcelona o cap a Alemanya o cap a on sigui. Però aquí tot... Tots tenim el nostru camión, eh, les nostres caixes, saps què vull dir? És una manera més individual, diguéssim, però això és perquè ja ve d’abans i com que tots tenim el nostru camión i tot això pues ho fem nosatros.

(Entrevistador) Clar, aneu a Mercabarna que està...

(P2) Exactament. Aquí el problema que tenim és a Mercabarna.

(E) Bueno, problema o...

(P2) Bueno problema o avantatge...

(E) O avantatge...

(P2) ...Depèn de com ho miris. Però és un problema de cara a les cooperatives, potser llavons si no tinguéssim Mercabarna i féssim cooperatives pues no faríem tantes coses, com abans t'he dit, i ens dedicariem a lo millor a fer tres o quatre coses i treballariem més bé... Més etiquetat, més ben amanadat, més ben... El gènere més ben presentat i... Clar, és, és un altre cas.”

(P11) “...Si Mercabarna estigués a 200 quilòmetres, aquell pagès sap que per poguer anar a Mercabarna, cal entrar dintre la cooperativa, llavons la mentalitat ja canvia... No, no, s'ha de cuidar la cooperativa, s'ha de cuidar perquè la cooperativa extreu material (...). Quan la cooperativa és lluny, es crea una unió de pagesos, una unió de la cooperativa, entre ells, i fan un producte, entre ells, bo. Busquen la manera, sempre, de fer el mateix producte, perquè la cooperativa, si van embalatge, pues que tot sigui igual, que tot sigui correcte, que puguin fer preu. Perquè la cooperativa mana. Diu, ei! Això ho hem de fer-ho així, si no això no ens farà competents, ens interessa treure... Tots van a una... En canvi, aquí, no. Quan estàs massa a la vora d'un mercat, et trobes de que la gent pues... Va, a mi em diràs tu lo que tinc que fer jo. Agafa el cotxe, o agafa la furgoneta i se'n va a Mercabarna.”

(P4) “No sé quants pagesos hi han a Gavà... Jo crec que pocs i mal avinguts... Potser a Viladecans canvia algo, però no m'equivocaria també de dir-te la mateixa paraula... Jo crec que el gran problema d'aquesta comarca és tindre Mercabarna tan a la vora... (...) Tothom prefereix anar al seu rotllo perquè no fos cas que l'enganyis... (...) Tenim el Mercat Central més gran d'Europa, després de París... És el mercat que es ven més després del de París a Europa... I és un volum important de vendes molt a la vora... Però tot i estant tan a la vora, els que estan a 2.000 quilòmetres de nosaltros, ens fan la competència com volen... Perquè estan units totalment, a través de cooperatives que comercialitzen un gènere tot igual... O sigui, a tu et porten un parell de tomàquets a Mercabarna, i el parell de tomàquets d'Almeria és tot igual, perquè allà s'han separat els productors que treballen bé amb els que treballen malament, o el tomàquet aquell o això, primeres, segones, terceres... (...) Aquella gent prosperen i aquí cada vegada ens ensosem més, perquè cadascú va al seu rotllo, cadascú planta una varietat diferent, cadascú porta un gènere diferent, i la gent, avui en dia vol qualitat... (...) Per culpa de l'anar desunits, ens han guanyat tot el terreny que han volgut. I nosaltros podíem ser els amos de Mercabarna, aquesta comarca, però pel fet de la gran expansió urbanística i industrial i, a més a més, per la gran desunió dels pagesos, ens han vençut com han volgut. Poden competir a preus més baixos i els hi surt rentable... I tu, venent-ho el doble de car, no els surt rentable...”

De fet, aquestes afirmacions corroboren la manca d'implantació del cooperativisme en la comercialització de productes, a la qual ja ens hem referit a l'apartat 4.6.1. Molts pagesos, però, com P8, P9 o P11, opinen al mateix temps, com a element positiu, que la proximitat de Mercabarna els permet fer diversos viatges en un sol dia invertint-hi molt poca estona. P9, d'aquesta manera, pensa que no tenen necessitat d'augmentar gaire el preu dels productes com a resultat del transport. P10 també considera que aquesta situació del gran mercat els afavoria més abans que ara, ja que la producció que arriba sobretot d'altres parts d'Espanya ha fet perdre l'hegemonia als productes locals. Segons P10, quan aquí encara s'estan collint fresons, cireres o tomàquets, arriben les collites d'altres zones i enfonsen els mercats catalans:

(P10) “Anys endarrere ens afavoria, molt (...). Ara, pues ja no ens afavoreix tant, en el sentit de que hi ha més, massa (...) gènere, massa producció de tot, i com que hi ha bones carreteres, bons camions i bons medis de transports, pues ja... Com que n'hi ha massa, hi ha més de lo que Barcelona pot consumir, pues ja no ens afavoreix tant, m'entens, m'explico? (...) Es produeix barbaritats... (...) Pues allavorens, tots aquests que ve de fora, pues fa mal en el d'aquí, eh, és això lo que diem. I qui diu amb la cirera, amb el fresó, després passa igual amb el tomàquet i passa igual amb tantes coses...”

Per altra banda, P2, com altres pagesos de la zona, té la sensació que la venda mitjançant Mercabarna va a la baixa. P4, que com hem dit comercialitzava per mitjà d'una nova cooperativa (sovint no donaven a l'abast davant la gran demanda de les cadenes de supermercats), explica per què prefereix no anar al Mercat Central:

(P4) “...Et foten els quartos com volen... Primer que et diuen que ho han vengut a 50 i ho han vengut a vint duros, una peça d'enciam... Però... És una cosa que no pots... No pots batallar. Però el gran problema de Mercabarna

és que... Portes 50 caixes d'enciams i al dia següent, et diuen que no cullis perquè encara tenen les 50 per vendre. I aquí no passa això, aquí no hi ha límit: venem al Caprabo, venem al... Als Prycas, Prycas-Continents i per una altra part venem al Supeco.”

P11 es refereix a les possibles limitacions amb què es poden trobar a l'hora de comercialitzar els productes, tot i que en el seu cas admet que tenen una xarxa de distribució prou bona:

(P11) “El pagès que fa de pagès, que només cull i ho porta a Mercabarna, aquell ho té malament, perquè si li treuen les terres no fot res més. Els pagesos que manipulem producte, si a mi em treuen les terres, doncs ja buscarem qui ens porti el producte. Vull dir jo, durant l'any, a vegades em toca comprar... I a vegades tinc molta més demanda que la producció que tinc, i mira que en tinc, però a vegades tenim més demanda que lo normal, i l'hem fet pujar des de Múrcia, de... O sigui, puestos. Pots demanar i et porten tràilers... (...)Nosaltres ho portem tot a Mercabarna, i d'allà, bueno, nosaltres tenim unes parades i tenim uns magatzems. Estem venent a França, a València, a Sevilla, a Bilbao, a Madrid (...), a Mallorca...”

Per acabar, P12 considera que la venda directa als mercats és més profitosa que anar a Mercabarna, tot i que finalment s'ha demostrat que no és rendible:

(P12) “...L'economia se'n ressenteix molt, si tu vas pel teu compte o no... (...) I aprofites més el gènere... (...) Vull dir si vas a Mercabarna ho has de portar tot de bona qualitat, m'entens? Aviam, si tens... No sé, et queden prunes petites o tomàquets petits, eh, tu vas al mercat, pues ho fas baratet i també ho vens, i és bo igual, no, perquè és bo igual, però és clar, a Mercabarna, no, a Mercabarna ha de ser presència, no, ha de ser maco, allò no t'ho volen per res, eh. I tu, eh, diguéssim, adineraves més quan anaves a vendre els teus productes (...)... I a part d'això, vull dir que la gent, al menys quan jo hi anava, vull dir, ara... Bueno, tampoc fa tant, eh, fa cinc anys que ho vem deixar... Per part de la gent, vull dir, ho valorava, eh, el fet de dir... És que jo vull dir, anava avui a collir i demà ho anava a portar a vendre, m'entens? Vull dir, era fresc... (...) Ho vem deixar perquè vull dir, les grans àrees aquestes també han fet molt de mal als mercats. Allavons el... L'Ajuntament de Barcelona volia fer unes remodelacions de mercats, però això ho havies de pagar... Tot era a base de milions. I tampoc vas allà a fer milions, vas a guanyar-te la vida. I la inversió, que no és mai teva, pues vem dir, mira, pleguem i... I bueno, ens hem dedicat a Mercabarna.”

6.2.5.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

Tots els informants de l'Àrea 2 distribueixen majoritàriament la seva producció a través del *Marché d'Intérêt National* (MIN) que hi ha a les portes de Toulouse, als Halles du Sud-Ouest, tret d'A7, que ho fa per mitjà d'una central de compra o SICA (*Société coopérative d'Intérêt Collectif Agricole*) i de la venda directa. A2 també ven part de la seva producció a un mercat local (un 5 o un 6%, i al voltant d'un 1% a l'exportació cap a Andorra), mentre que A4, A10 i A12 comercialitzen alhora a la cooperativa COPEVAL. A5 i A6 també fan servir els serveis de la SICA per vendre els seus productes. Finalment, A5 distribueix quan és necessari a través de supermercats i A8 ho fa a través de l'empresa privada. Respecte al Mercat Central (*marché gare* o MIN), veiem què diu el marit d'A12:

(marit d'A12) “...tous mes clients je les trouve au marché gare (...), de tout, magasins, centrales d'achat, le... ceux qu'ils font les marchés de pleine vente, eh... l'épicier... tout! Il y en a qui me prennent un colis jusqu'à cent colis, quoi...”

La destinació dels seus productes és generalment, a part de la ciutat i la regió de Toulouse, altres zones de França, sobretot la costa mediterrània (A9, per exemple, en destina un 30% i un 70% de la seva producció, respectivament). A1 diu que també ven a Andorra —com

A3— i que a l'hivern és quan es consumeix més a la regió de Toulouse. De fet, Andorra seria una de les destinacions més freqüents de les produccions tolosines. D'altra banda, també hi ha clients que van directament al MIN per comprar productes de la zona. Pel que fa a les cooperatives, segons A1, no funcionarien gaire bé, cadascú aniria a la seva. Segons A2, són els mateixos agricultors els que gestionen la venda i no un corredor comercial. I A3 explica que hi ha transportistes que vénen a cercar la mercaderia i que amb el seu fill han creat una agrupació de productors per a la venda mitjançant centrals de compra (A3 diu que els petits clients paguen preus molt més interessants que quan es ven a l'engròs mitjançant aquestes centrals). La venda directa als mercats locals, com diu A4, no seria rendible i suposaria una inversió de temps que no poden permetre's, encara que A7 hi està totalment a favor i A12 i el seu marit tenen projectes de futur en aquest sentit. De fet, A12 creu que podrien revaloritzar els productes si els venguessin, més cars, directament a l'explotació, i A7 pensa que en un futur produirà una diversitat més gran de cultius per distribuir-los en els petits mercats locals a través de la venda directa, tres vegades més cars del que es venen pels circuits convencionals. D'altra banda, A3 afirma que la zona de Toulouse no és una àrea de grans produccions d'hortalisses (en aquest sentit, és equiparable a Barcelona). I A9 diu que és un productor del tot independent i que tot i que no practica la venda directa, cal saber defensar els productes propis. I per això li agrada anar al MIN en persona i no vendre la seva producció per mitjà d'una cooperativa. A10 i el seu marit formen part d'una SARL (*Société Anonyme à Responsabilité Limitée*) Toulouse Frais que fa compra-venda al MIN com si es tractés d'un comerciant a l'engròs (ven a grans superfícies i centrals de compra), encara que en aquest cas saben el valor de marge que els queda, que sempre serà un 12% inferior al preu de venda (un comerciant a l'engròs es pot arribar a quedar un 30%). Aquesta informant diu que prefereix centrar-se en la producció que no pas en gestionar la venda directa mitjançant un mercat local, encara que mai se sap què es farà en un futur. A11, per la seva banda, considera que sovint són les cadenes de supermercats que compren hortalisses als productors les que poden provocar conflictes entre regions a l'hora d'abastir una ciutat, perquè es queden amb aquell que té el preu més baix. A8, finalment, diu que molts projectes de comercialització, com el de la SARL Toulouse Frais —encara que A10 assegura que té vigència actualment—, no tiren endavant perquè els agricultors són massa individualistes:

(A1) «...après ça part... Il y en a une partie qui part sur l'Andorre (...), oui, une petite partie... Après il y a sur la côte... Perpignan, Narbonne, Béziers... Un peu sur Toulouse, parce que l'été les toulousains ils partent en vacances, donc, il y a presque personne. C'est surtout l'hiver qu'il se consomme sur la région toulousaine. Et après du côté... Du côté de Cahors, Cahors, Suhillac... (...) Tout passe par le M.I.N.... En fin, nous on porte au M.I.N.... On a les clients qui viennent au M.I.N., et nous on leur vend directement... Voilà! (...) Ici très peu... Ici c'est plutôt chacun pour soi. En fin (...), chacun a son exploitation... Il y en a une, il y a une coopérative qui marche, c'était de personnes déjà qui portaient tout dans une central, et ils se sont regroupés tous ensemble pour porter à la centrale. S'ils leur manque de la marchandise, qu'ils nous téléphonent, nous on peut leur livrer, si on en a, on est pas fermés, quoi... Si on a de la marchandise, qu'ils en veulent, on peut en leur porter.»

(A2) "...vendre pour moi-même (...) parce que le (...) ça fait partie de notre métier (...). Je vend directement, si vous voulez, à des détaillants... Je n'ai... (...) Je n'ai de particuliers, si vous voulez, on vend directement mais à des détaillants. Mais c'est nous qui maîtrisons la vente, si vous voulez, les circuits de vente c'est nous qui les maîtrisons. Même quand j'expédie moi de la marchandise, c'est moi qui l'expédie, ce n'est pas un courtier."

(A3) "...On a des acheteurs sur la côte, des grossistes, qui nous achètent, et on fait, on envoie par transporteur. Il y a de transporteurs, il y a un transporteur basé à Toulouse, qui avait de semi-remorque, font le trajet la Provence, le Perpignan, toute la côte. Tous les jours, ils font le trajet tous les jours. Alors ces acheteurs ils nous téléphonent, et on donne au transporteur, on convient le prix et on donne tous les jours, tous les jours, pendant la saison. Et puis après on vend, on vend aux centrales d'achat, aussi. On a formé un groupement (...) de producteurs il y a trois ans ou quatre ans... C'est mon fils qui l'a formé, eh... Avec un directeur... Là, on vend dans les centrales d'achat. Les centrales d'achat, de Leclair, de Lidl, de... Toutes les centrales d'achat qui sont dans le coin, on leur vend aussi. À peu près, à peu près... (...) Le groupement, on a un directeur qui s'occupe, qui s'occupe d'acheter, de nous faire produire la marchandise, et c'est lui qui vend aux centrales d'achat, mais par téléphone, eh! Il vend aux centrales d'achat et puis après nous on lui porte au marché gare, on lui porte les commandes, ce qu'il faut... Il y a des centrales d'achat qui nous achètent beaucoup, d'autres moins, bon, ça c'est lui qui le voit, d'après les prix. (...) Et puis après il doit les livrer. L'un livre à midi, l'autre livre à six heures, l'autre livre... Ça dépend, la centrale, à quelle heure elle reçoit la marchandise. Alors on vend... Eux on vend à peu près à trente pour cent, à trente pour cent sur le marché (...), même pas, le marché, même pas... Vingt pour cent, vingt pour cent sur le marché, cinquante pour cent... Je ne sais pas... Quarante pour cent aux centrales... À l'expédition, la vente... C'est nous, la vente directe, mais à l'expédition ça va sur la côte, et puis après, trente pour cent, quarante pour cent, sur les centrales d'achat."

(A4) «...parce que pour faire la vente directe, bon, déjà il faut... Il faut beaucoup de temps, il faut quand même personnel, il faut être là! Tandis que là, moi, quand les légumes sont préparées la veille, le matin mon fils il part à quatre heures et demi, il va les apporter, il les charge sur le quai, et il revient, il revient ici. Il perd moins de temps. Il faudrait qu'il vend... Directement... Non, pour nous ce n'est pas possible. Il n'y a encore quelques uns qu'ils le font (...), petits producteurs... (...) Oui, je crois, eh. Bien qu'encore on a essayé de maintenir tous ces petits marchés qui ont quand même assez de débit, ici, se vend beaucoup de marchandise, comme ça. Mais il faut, il faut pouvoir le faire, il faut tout le temps... Comment, comment l'agriculteur est organisé, ce qu'il le fait... Nous, nous, on ne peut pas, ce n'est pas possible, parce qu'on a... Il y a quand même là... Cette surface de grande culture, qui prend quand même du temps... On ne peut pas faire des choses, s'occuper de l'exploitation et s'occuper de la vente du produit. Nous, les produits, on a (...) le vendeur, tout le temps comme ça, et...»

(A7) "...je l'amène tout à la S.I.C.A. qui l'envoie dans plusieurs centrales d'achat, et on essaie là de vendre un peu sur les marchés en direct, petits marchés de village, là (...). On a commencé un peu là cette année là, les petits marchés de pleine vente (...). À Merville il n'y avait un, ce matin, et on va essayer de n'avoir deux ou trois de plus, pour... (...) C'est positif parce que la même salade que je vends au marché, je la vends trois fois plus chère que si je la vendais à une centrale d'achat, pour le même prix de revient qu'elle me coûte, je la vends trois fois plus chère. Et c'est tous les produits comme ça. (...) C'est mieux... Seulement... (...) Je vends moins et je le vends plus cher... (...) Alors, à long terme, moi, mon truc ça serait de... Parce que là bon, il y a encore des crédits, pas mal de crédits à rembourser, et tout ça, jusqu'en 2008, je crois. Et... Moi, mon (...), à long terme, ça serait, bon, une fois j'aurais fini de payer les crédits, que je sois (...), ça serait de produire beaucoup moins de marchandise avec beaucoup plus de diversité, si tu veux, avoir... Au lieu d'avoir cinq articles n'avoir une dizaine, tu vois, et me les vendre, me les commercialiser sur les marchés locaux, parce que, tout autour de Toulouse là, il y a plein de petits marchés de pleine vente là, et ça marche bien, quoi... (...) Chacun son truc, eh (...), oui, parce qu'ils ne se font pas chier... (...) Ils reçoivent un fax... Tant de commande, tu arrives, tu as... Tu le montes en palette, voilà, tu as aucune contrainte... Puis il n'y a beaucoup qui n'aiment pas le contact avec les gens! Moi j'aime bien, la vente en direct...»

(A9) «...je suis un producteur indépendant, on est... je ne veux... je ne suis pas en... je n'adhère pas un groupement ni une organisation de producteurs, bon, parce qu'il n'existent pas encore ici, hors mis la S.I.C.A. et le Casino, voilà. (...) Non, non, je ne pratique pas la vente directe (...). Bien, on ne peut pas tout faire, c'est-à-dire que si on est sur l'exploitation, on ne peut pas être au même temps... Peut être un jour, je ne sais pas, mais je me dis que rien n'est impossible et rien il faut rien négliger, c'est peut être l'avenir, je ne sais rien... je ne sais pas, eh... Je crois quand même qu'il faut, d'abord, savoir bien produire et expliquer au consommateur ce qu'on produit et comment on le fait, et puis après... et défendre... et défendre son produit! Quoi, voilà... (...) Je crois qu'en tant que producteur indépendant, mais organisé, je dirais, en même temps, j'aime bien, encore le... le M.I.N., parce que c'est un moyen d'abord... on peut présenter nos produits et on a le relationnel avec les clients, et on peut discuter un peu et défendre nos produits... Hors que lorsqu'on le met à une coopérative, on le délègue, notre produit, on le donne à des administratifs... en fin, on le donne... on l'attribue à des administratifs, on ne maîtrise plus la chaîne commerciale, on ne fait que produire. Et les marchés de pleine vente, les autres... l'autre moyen de distribution, est une autre organisation mais je crois que ça c'est au choix et au goût de chacun, et suivant les régions... Et si on est plus dans une région où l'on n'a pas des grandes productions mais on aime bien ce qu'on produit et savoir le vendre, à qui on le vend et défendre les prix. Voilà, je crois que c'est... On tient à cette... Moi je tiens encore à cette notion. Et je ne veux pas déléguer mon produit à quelqu'un d'autre, parce que je ne sais pas ce qu'après il va me rester."

(A10) «...Nous on vend à un groupement de producteurs. Il y a plusieurs producteurs qui se sont réunis, ils ont formé une SARL, et... nous on porte à ce groupement... (...) SARL... C'est Société Anonyme à Responsabilité Limitée, donc... C'est-à-dire, c'est une entreprise qui est habilitée à vendre, à acheter... à acheter pour revendre. (...) C'est à Toulouse, au marché gare (...), au M.I.N.. Nous on vend là (...), dans le quartier des grossistes, on a un cadre comme un grossiste... On fonctionne comme un grossiste, finalement, sauf que nous on est adhérents à ce groupement, et la différence avec un grossiste c'est que le grossiste, il vend sa marchandise et il nous paye le prix qu'il veut. C'est-à-dire, on ne sait pas le prix qu'il a vendu notre marchandise. On sait le prix qu'il nous la paye, alors on ne connaît pas sa marge. Et tu peux la... dans ce groupement de producteurs, eh, on est payés douze pour cent de moins que le prix de vente. Alors, par rapport à un grossiste qui prend, environ, on le sait, à une marge d'un trente pour cent... Nous on a une marge de douze pour cent, alors, on vend beaucoup mieux (...). Nous on veut produire... on veut tout porter au même endroit et c'est quelqu'un d'autre qui vend, parce qu'on n'est pas vendeur... mais on a essayé, on a essayé de vendre un peu plus au détail, mais ça prend trop de temps et puis le temps qu'on passe à la vente, on ne peut pas le passer à la production, et... Nous on préfère privilégier notre temps, notre savoir faire à la production, et avoir un produit joli, qu'à livrer cent, et déléguer la vente à quelqu'un d'autre. Alors (...) le commercial il vend très bien nos produits et nous on porte, régulièrement... En fin, tous les jours il nous appelle pour nous demander ce qu'on a récolté et on lui porte ça le soir et demain matin il le vend tout, et demain il nous rappelle, on lui redit la quantité et...»

(A12) «...c'est-à-dire, regarde, pour que vous compreniez, nos produits partent d'ici à... le paquet d'oignons... il n'y a quatre ou cinq... ils partent d'ici à trente centimes d'euro... ils sont revendus au consommateur à un euro cinquante... voyez la différence? Donc, l'idéal ça serait quand même de le vendre ici... pas à un euro cinquante, parce que non... on... mais si on veut le vendre à un euro, eh bien... ça y est! Voilà!»

(A8) «On se retrouve sur le M.I.N., oui... Il y a eu une tentative de groupement... je ne sais pas si quelqu'un vous en a parlé, le *Toulouse Frais* (...), ça a été une tentative de groupement de producteurs, en fait... c'est que plusieurs producteurs de la région de ce coin, ici, se réagrupent, pour mettre en commun leurs marchandises et vendre directement par exemple aux grandes surfaces ou aux centrales d'achat. Mais c'est tombé à l'eau, parce que justement, du feu de cette mentalité individualiste chacun tire la couverture de son côté et ne pensent pas... (...) préférerait leurs... leurs objectifs que faire évoluer un groupe à parts entières.»

A1 es refereix als agricultors que s'uneixen i duen els seus productes a una central, com Jean Casino, i que acaben formant una SICA, una veritable agrupació d'agricultors. A4, per altra banda, explica que forma part d'una societat de productors per a la venda, que distribueix productes en hipermercats i supermercats com Carrefour o Leclair. Aquesta societat, composta per vuit o nou membres, compra productes a altres indrets per distribuir-los quan en falten a les collites autòctones. I A9 explica que tot i que hi ha diferents maneres de comercialitzar un producte, sempre és el MIN qui acaba establir el preu de venda. Aquest informant, d'altra banda, critica els petits horticultors marginals que practiquen la venda directa sense estar subjectes a cap llei de reglamentació com és la traçabilitat:

(A1) «...ils étaient une vingtaine, vingt, vingt cinq, ils portaient tout à la centrale Casino, Jean Casino. Ils portaient tous là. Et la société Casino leur a dit, maintenant il faut vous mettre tous ensemble sous un seul nom, pour pouvoir continuer à nous porter de la marchandise. Et alors ils se sont groupés ensemble, avec... Avec quelqu'un du Marche Gare, un grossiste (...), ils ont fait une société, une S.I.C.A. (...), tous ensemble, et alors ils portent tous au même endroit, et puis cette personne porte tout au Casino. Il y a que... Que ça marche... C'est vraiment un groupement de producteurs, cela.»

A1 diu que ha disminuït molt el nombre d'agricultors a la zona —s'hauria passat d'uns 1.200 productors als anys seixanta a uns 300 o 400 en l'actualitat— però que es continuaria produint el mateix o, com diu A2, encara més. Avui es produeix molt més enciam, i en segon lloc hi hauria l'api, la ceba i els raves. A1 explica que amb vista al futur tractaran de vendre enciams a petits clients, amb una bona presentació però una mica més cars, clients que venen

directament al consumidor, per tal de valoritzar més el producte. A8 afirma que si bé els compradors a l'engròs adquireixen molts productes a ull, si són bonics a la vista, els supermercats es fixen més que la traçabilitat sigui la correcta. En aquest sentit, A10 diu que li agradaria tenir uns embalatges personalitzats per als seus productes i que es reconeguéssin la traçabilitat, tot i que ja figura el número de productor a l'etiqueta i espera que el client ja els pugui reconèixer:

(A1) «...Moi, aujourd'hui, en fin, moi... Nous, aujourd'hui, on n'a pas de problèmes de vente. De fois le prix (...), parce qu'il y a la concurrence, mais... Je n'aurai pas besoin de personne, pour le moment. Là maintenant on va essayer quelque chose de nouveau, on va essayer de vendre de la salade mais à des petits clients, eh, une petite quantité de la production on va essayer de la vendre... Parce qu'avant quand on faisait une coulisse de salade, c'était douze pieds, sis à sis, et là maintenant on va essayer de le mettre dans de caisses à plastique, vertes et jaunes, et que sis pieds, dedans, pour essayer de les vendre un peu plus chères. Mais ça c'est pour les clients qui ont des petits magasins, c'est pour les clients qui vendent directement au consommateur, pas le donner à une centrale d'achat qui va après le distribuer à tout le monde. Et là on va essayer de valoriser un peu plus le produit. Mais ça c'est à l'étude, quoi, encore, ce n'est pas encore fait, et tout, c'est un projet, on est, on est... On est trop, trop agriculteurs à le faire.»

(A10) «...ah oui, moi je trouve... oui, oui. Même si on... si on faisait... si on avait l'opportunité, on aimerait bien avoir des emballages personnalisés, mais pour l'instant, un groupement, ce n'est pas l'actualité... (...) Nous on aimerait bien qu'elle soit reconnu, cette traçabilité (...). Mais nous on a déjà... on a un numéro de producteur, qui figure sur une étiquette que l'on colle sur les caisses. Donc que s'il y a un consommateur et veut savoir d'où vient la salade qu'il a achetée, il pourrait arriver à remonter la filière et à arriver jusqu'à nous. Mais bon, c'est rare, quand même, c'est...»

A1 afirma que la proximitat de Toulouse no els influeix en l'elecció del tipus de cultius, encara que la pressió urbanística sí que els pot condicionar i potser un dia hauran de marxar, mentre que A2 creu que un 80% de la producció es destina a l'aglomeració tolosina. A1 diu que estan en competència directa, per a l'abastiment de Toulouse, amb el Lot, Lot-et-Garonne —regió molt agrícola que rebria, segons A9, més ajudes del Conseil Général—, Marmande i Agen, més que no pas amb Espanya (Bèlgica, per contra, gran productora d'enciams, sí que els faria la guitza en la comercialització). A2 es refereix a la Bretanya, al nord de França, la Provença, Perpinyà... O als productors francesos que durant l'hivern produeixen a llocs com Martinica o Marroc. En aquest sentit, A7 considera que tot depèn dels preus de venda i que sovint les regions es mengen les unes a les altres i hi ha veritables batalles a l'hora de distribuir les collites. De totes maneres, tradicionalment, l'abastiment de Toulouse era fet per les terres hortícoles que hi ha a la regió, al voltant de la ciutat, encara que A4 opina que avui dia és necessari que també arribin productes d'altres indrets. A1 també pensa que a la zona, en un futur, hi haurà grans productors que produiran moltíssim, però creu que hi haurà un espai per als petits productors, que abastiran els mercats de venda directa i les petites botigues amb productes frescos. Segons A1, la frescor és el màxim valor que ells poden mostrar, collir avui, vendre demà. En definitiva, la majoria dels informants creuen que aquesta proximitat a la metròpoli tolosina els afavoreix, i a més, com diu A8, eviten passar per molts intermediaris. Tot i així, A11, que contacta directament els seus clients per telèfon, diu que li és igual tenir una gran

ciutat a prop, que a ell el que li interessa és tenir un grup de compradors regulars per a la seva producció, vinguin d'on vinguin:

(A1) «...ne nous influence pas sur le choix de notre production, sur la variété des produits et tout ça, ça ne nous influence pas. Par contre ça va nous... S'il y a une telle poussée foncière que ça va nous gêner, quoi, la nuisance elle est là, mais après sur le choix de nos produits, et tout, non, non, ce n'est pas... La ville de Toulouse, bon... (...) On est conditionné dans le billet que, en fin... Parce qu'il y a de la poussée foncière, parce que... Parce qu'il va falloir peut être un jour se n'aller de là, mais, après... Là, la production, nous, nous on produira ça... Moi, produire d'autres choses, demain, je ne sais pas si je le saurais faire, quoi. Pour le moment je sais bien faire la salade, je sais bien faire le chou... Est-ce que... Si je dois faire d'autres choses, je ne sais pas. Parce qu'il y a un gros... Ça... Sur Toulouse ça consomme, à part le mois de juillet, août, que bon, les toulousains sont en vacances, qui vont ailleurs, mais... Et puis sur la côte, Perpignan, tout ça, ils n'ont pas de production de salade, parce qu'il fait très chaud, donc c'est nous qu'on prenne le relais, mais après l'hiver il s'en consomme, quand même (...). C'était tout le, tout le pourtour toulousain qui était tout le... De ce côté ici il y avait tout plein d'agriculteurs qui apportaient à Toulouse, à l'époque. Bon, maintenant cette zone c'est déplacée sur Saint-Jory, mais ça fait déjà trente ans, donc maintenant je pense que s'il y en a qui veulent continuer il va falloir qu'on s'écarte encore de quinze ou vingt kilomètres (...). Je pense qu'ici, sur la région toulousaine, ceux qui risquent de rester... Il y aura des gros producteurs, des gros... Qui produiront... Qui produiront cent mille pieds de salade ou cent dix mille pieds par semaine, mais il y aura le petit producteur qui produira, eh... Cent mille pieds de salade par semaine, qui fera cent mille de l'oignon blanc, qui fera du persil, qui fera du... Parce que sur Toulouse il y a beaucoup de marchés de pleine vente, il y a beaucoup de petits magasins, encore, bon, il y a de grandes surfaces, il y a beaucoup de petits magasins, il y a beaucoup de petits acheteurs. Et puis, nous, ce qu'il y a c'est qu'on a... On a la fraîcheur. Et c'est ça qu'on veut garder au maximum. C'est-à-dire que nous on coupe aujourd'hui, demain matin... Ou cet après-midi ou demain matin c'est sur l'étalage, déjà, c'est déjà à la vente. Qu'il y a des régions où c'est... Où ils coupent aujourd'hui et ils livrent deux jours après.»

(A2) «...(*la proximité de la ville de Toulouse*) Elle nous favorise (...). Au moment des ventes, oui, parce qu'il y a quand même une forte consommation. On a beaucoup moins de problèmes que les zones d'expédition, par exemple. Vous preniez... Peut être... Je ne sais pas comment ça se passe en Espagne, mais... Dans la région d'Almeria où... Là où il y a toutes les serres des tomates, et tout ça, il doit y avoir beaucoup plus de problèmes que du côté de Barcelone. Nous, on a une consommation qui est quand même très très importante sur Toulouse, donc... On n'a jamais eu besoin d'exporter ou d'expédier beaucoup de marchandises. On n'a pas ressenti ce besoin. On l'a... On l'a toujours fait, un peu, mais c'est vraiment, c'est l'été (...). L'été on expédie sur la côte, sur Perpignan, tout ça, parce qu'eux ils manquent de légumes, avec les touristes, avec tout ce qui s'en suit (...)... Si non, c'est quatre-vingt pour cent la ville de Toulouse, et les alentours de Toulouse, quoi, l'agglomération toulousaine, il y a énormément de marchandises qui se consomment ici.»

(A7) «...oui, on est, c'est... La concurrence entre régions elle est trop, elle est rude, quoi, je veux dire, on est... on ne peut pas... on n'arrive pas à... comment dire... à travailler ensemble. C'est pour ça que je t'ai dit que l'entraide entre maraîchers et tout ça ce n'est pas possible, parce qu'on n'arrive pas presque à s'entendre avec le voisin... Bon, en fin, je ne sais pas en gros, quoi, mais entre régions on se fait la guerre, quoi, c'est... Quand tu as les centrales d'achat, ici, la salade elle est, mettons, à vingt centimes, en Haute Garonne ils vont te dire, oui, mais nous on la propose à quinze centimes, à condition que vous la prenez toute chez nous. En fin, ça fait (...) le bon rôle aux centrales d'achat, parce qu'eux ils sont (...) au dessus, et nous on est tous autour, on va dire que... (...) Et ça, ça sera celui qui fera le moins cher pour pouvoir vendre, quoi, et alors si on s'entendrait avec les autres régions, en disant bon, en dessous de tel prix on vend rien... Si personne ne vend, dans toutes les régions, automatiquement il n'y a plus de salade en vente dans les supermarchés, donc qu'ils seront obligés de payer un prix correct. Seulement manque (...)... On ne peut pas s'entendre avec les autres régions, ça fait que... si moi je vends trop cher, ils ne se font pas chier, ils vont dans le Lot, ils vont à Nantes, ils commandent un camion et tu sais maintenant, c'est de remorques de salade, ils démarrent le matin à huit heures et à onze heures, ils ont tout... Je veux dire, le transport ça n'a pas plus aucune importance, et c'est dommage, parce que à cause de ça, on... on, hélas, on se mange entre nous, quoi.»

(A11) «...moi, honnêtement, je ne travaille pas par rapport à la ville de Toulouse, je travaille par rapport à la taille de mon exploitation et aux clients que je pense à avoir... mis en conscience, quoi, qui sont capables de me suivre, quoi, sur quelques produits, parce que quand même c'est de petits produits mais pour que je m'en sorte il faut que je ramasse une certaine quantité, donc il faut que j'aie des clients qui soient capables de passer une certaine quantité, quoi. Donc que moi je me base en ça, quoi, et après... ce n'est pas parce qu'on est aux portes de Toulouse... Je pense que si ça serait un peu plus loin, ça serait pareil, quoi.»

Finalment, A1 explica que a l'Ajuntament de Toulouse li va interessar que el Mercat Central (*marché gare*), on hi ha la seu del MIN, fos a les portes de la ciutat, per tal que els petits comerciants poguessin abastir els seus comerços de forma fàcil i directa.

6.2.6 Perspectives de continuïtat

6.2.6.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

Arribats a aquest punt, coneguda la informació que hem exposat fins ara, és una obvietat dir que tots els pagesos i pageses entrevistats veuen molt difícil la continuïtat en el futur de les seves explotacions al delta del Llobregat. Només P6, P8 i P10 pensen, no sense dubtar, que els seus fills podran continuar la feina que ells fan. La resta, o tenen els fills molt petits i no s'ho han plantejat (encara que ho veuen difícil), o els seus fills treballen directament en una altra feina (val a dir, però, que P3 té un nebot amb possibilitats de continuar i P7 té algun familiar més jove que podria agafar el relleu). En el cas de P5, els seus fills es dediquen a la venda dels productes que cultiven, en una parada al mercat, però combinen aquesta activitat amb altres feines. En la majoria dels casos, els pagesos veuen la seva feina com una maledicció que, si poden, estalviaran als seus fills:

(P1) "I segurament que, a casa meva, jo ja seré l'últim, segurament, perquè els meus fills... El meu fill, tot i que, bueno, li agrada, és molt jovenet, té tretze anys, i sa mare, pues no vol que ho sigui ni en broma, no? I donada la circumstància que es donen actualment, jo també seria favorable a que no ho fos. Si algun altre dia, això canviés, és clar, a mi m'agradaria, a mi m'agradaria que el meu fill m'ajudés i seguís amb mi, no, sempre que les coses fossin més favorables que no són ara."

El mateix P1 es refereix a l'absència generalitzada d'expectatives de futur entre la pagesia de la zona:

(P1) "Home aquí, al Delta, lo que jo sé és que si es fiquessin una miqueta a tiro amb els preus ja hi hauria molta gent que ja firmaria, perquè aquí ja som majoritàriament gent gran, gent que està cansada, que lo que vol és calers i plegar, o sigui, aquí el tema és molt pelut. I la gent gran, tothom està desitjant vendre, lo més bé possible, però vendre, acabar... Acabar, perquè ells a casa seva no tenen continuïtat, potser igual que jo, i aquesta vida és molt dura i, ingrata i els preus no acompanyen i, lo que voldrien és, és acabar, i això seria una excusa per acabar."

P3 creu que el màxim problema per a la continuïtat de les explotacions al Delta és la manca de rendibilitat econòmica. P5, en la mateixa línia, és més contundent:

(P3) "Si hi ha continuïtat és que la gent té ganes de fer pagès. Si té ganes de fer pagès, a més a més que t'agradi, que et té d'agradar molt, tens que tenir també un superàvit en beneficis, perquè si no et guanyes la vida, per molt que t'agradi, tens de mantenir gastos, família i tirar endavant, eh?"

(P5) "Avui no rendeix fer de pagès... No hi ha porvenir... El Baix Llobregat desapareixerà... Pot trigar vint anys, pot trigar trenta anys, pot trigar quinze anys... No ho sé, quan, però desapareixerà. Barcelona ho absorvirà tot, m'entens?"

Com hem dit, la manca de perspectives de futur provoca que un sector important de la pagesia opti per agafar altres feines i dugui a terme les activitats agràries només a temps parcial, de forma subsidiària. També n'hi ha, però, que abandonen totalment la feina de pagès, mentre que alguns decideixen anar a viure a altres comarques menys amenaçades on podran treballar la terra sense tants entrebancs. Per la seva banda, P8 i P10 es lamenten que els seus fills, com a

pagesos joves, no reben prou ajudes per poder continuar amb garanties la feina a les seves explotacions.

6.2.6.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

La situació a l'Àrea 2 no canvia gaire respecte a l'Àrea 1. En aquest cas, a les explotacions d'A3, A4 i A8 la continuïtat està assegurada, mentre que a les explotacions d'A2, A6 i A9, simplement no hi ha continuïtat (a les sis restants, la pervivència no estaria assegurada). Tot i així, la mentalitat i l'actitud dels agricultors tolosins és en general una mica més optimista i vitalista que la dels pagesos catalans, i veuen més opcions de tirar endavant en un futur proper, encara que alguns ja pensen a jubilar-se, com A2 i A6 —de fet, A6 veu un avenir bastant fosc per al sector als propers anys—. D'altres agricultors més joves han pensat a traslladar-se a un altre lloc a causa de la pressió urbanística provocada per la proximitat de Toulouse —si poden, venent part de les seves terres a la urbanització futura per treure'n el màxim benefici—. Veiem, en aquest sentit, què diuen els informants. A7, per exemple, preferiria que els seus fills no continuessin a l'explotació, ja que considera que la professió s'extingirà en poc temps. Aquest informant també diu que la mitjana d'edat dels agricultors de la regió és molt elevada i que quan un jove s'instal·la com a agricultor, rep diverses ajudes, però al cap d'un temps l'administració competent ja no fa res per a ell. A8, d'altra banda, creu que en un futur hi haurà molts menys agricultors a la zona però que pel fet que bona part de les terres són en àrees inundables, molts cultius es mantindran:

(A1) «...Nous on ne fait pas n'importe quoi, non plus, mais s'il y a de nouveaux arrivants, comment est-ce qu'ils vont réagir? On ne peut pas trop le savoir. C'est ça un peu qui nous fait peur, quoi. C'est que peut être d'ici à dix ans, ou peut être demain, je ne sais pas, on va nous dire, «bon, essayez de faire quelque chose, allez vous installer ailleurs» (...). Et vendre ça, c'est très difficile, quoi, sentimentalement... (...) C'est très dur, c'est très dur à se defaire de tout ça, quoi. (...) Une vie pour le faire, et... (...) Il faut peut être aussi qu'à un moment donné il faut se dire, bon... Ça peut être possible, autant en tirer le maximum d'argent et d'aller faire... Recommencer ailleurs, quoi. Mais c'est dur.»

(A6) «...l'avenir il est mal, là, dans dix ans. D'ailleurs, parce qu'il n'y a pas de suite, derrière, à l'exploitation, il n'y a personne, donc, ça va...»

(A7) «...il vaut mieux pas (...), ce n'est plus... Au moins qu'il y aille un grand changement, mais non, pour moi, la profession, elle est... Elle est vouée à l'extinction, d'après moi... (...) Ici aussi, la main d'œuvre, c'est, c'est... je pense que ça doit être cinquante... entre cinquante et cinquante-huit ans (...). Tu verras, dans tout ce que tu vas rencontrer, là, tu n'as pas beaucoup qui sont jeunes, eh, des agriculteurs. Ici, tu as... Là où tu vas aller, là, chez Taillefer, il y avait son fils qui était en stage, là, chez moi, il y a... il avait vingt-cinq ans, ou vingt-six ans... Après je veux dire, dans la région, moi, on est cinq, à moins de quarante ans, on doit être quatre ou cinq, pas plus (...). Il y en a... en fin, un jeune qui s'installe, je veux dire, si, il y a des aides, tu as des emprunts à des taux (...) bas, et tu as une dotation, quand tu fais les études, au moment de t'installer, ils te donnent une prime, quoi, en fait. En contrepartie tu es obligé de t'inscrire à la TVA et d'exercer ton activité pendant dix ans. Tu touches la... (...) soixante pour cent de la prime, je pense ça varie entre dix et vingt mille euros, mettons... Tu touches soixante pour cent de ta prime quand tu t'installas, en étant jeune agriculteur, eh, et après, le quarante pour cent cinq ans après. Et après tu es obligé par contre d'exercer ton activité pendant dix ans. Et une fois que tu as eu ça, c'est fini, tu n'as plus d'aide de personne, et c'est pour toi, chacun pour soi... Après une fois que tu as eu ça, que tu es installé, que tu es parti, je veux dire, tu n'as plus personne qui vient te donner la main...»

(A8) «...Avec beaucoup moins d'agriculteurs (...), malheureusement oui, parce qu'il y a beaucoup de personnes qui sont âgés, ça arrête, sans qu'il y aille de reprise derrière (...). On sera peut être obligés un jour de partir d'ici, mais en fin, pour l'instant, ce n'est pas le cas, parce qu'on est en zone inond... en fait on est en zone inondable, donc que pour l'instant on est protégés par cette zone inondable (...). C'est inconstructible partout ce que nous avons les terres (...). Donc que son à vocation... En fin, pour l'instant, à moins qu'il aille modification des berges, je ne sais pas!»

A1 afirma que fins d'aquí cinc o sis anys no sabrà si hi haurà realment continuïtat a la seva explotació. De moment, al seu fill li agrada, però quan aquest tingui quinze o setze anys ho sabrà del cert. Aquest informant veu difícil el futur de l'agricultura a la regió i opina que no hi ha una voluntat política real per solucionar el problema de la continuïtat a les explotacions. A1 diu que si cal, s'haurà de fer venir joves de fora del món agrícola. A més, molts fills d'agricultors que han vist treballar moltíssim als seus pares, no volen patir el mateix que aquests han patit i sovint són els progenitors els que els animen a anar-se'n:

(A1) «...parce qu'on est de moins en moins, et... La tranche d'âge dans la région toulousaine c'est quarante huit, cinquante cinq ans, et des jeunes il n'y a pas beaucoup. Donc il n'y a pas une volonté politique pour que les gens restent. Parce que bon, c'est bien d'installer les jeunes (...), mais déjà ceux qu'ils y sont, si les exploitations qu'il y a aujourd'hui, il y aurait quelqu'un pour la prendre, ça serait déjà très bien, et aujourd'hui, il manque du monde (...). Si un jour il y a des jeunes qui doivent arriver, c'est des jeunes extérieurs au monde agricole, plus que de fils d'agriculteurs (...). Il y a la pression foncière, qu'il y est, et puis, les fils... Il y a beaucoup des fils d'agriculteurs qui ont vu les parents travailler énormément et qui n'ont pas envie de faire la même chose. Et alors s'il y a de la pression foncière derrière, les parents ils vont dire: ça vaut pas la peine que tu t'embêtes à faire du jardin là, que si cela se vend pour construire, ou s'il y a du monde autour des maisons... (...) Si je veux continuer, je pense que d'ici à deux ans il faut que je me cherche quelque chose ailleurs (...), pas loin d'ici. Il faudrait... Si je veux continuer que... Peut être que mon fils... Bon, aujourd'hui il a huit ans, il veut... Il me dise: je ferais comme toi. Mais après quand il arrivera à quinze, seize ans, il va dire: papa je veux faire d'autres choses. Mais peut être que j'arrive à trente huit, quarante ans... Si... Si je veux continuer, on verra la poussé foncière, mais peut être qu'aujourd'hui je vais commencer à réfléchir, à dire qu'il faudrait qu'un jour je me trouve quelque chose. Et si, si... Si demain il y a quelque chose qui se présente qu'il me plaît (...), peut être que je ferais l'effort d'investir, mais pas de (...), de quoi, de continuer ici, de me préparer un coin si un jour on me dit: bon, là, ça passe à constructible.»

A1 explica que els joves que volen instal·lar-se com a agricultors, si no volen gastar gaires diners busquen a les zones inundables, encara que no poden construir hangars ni tenir la vivenda prop de les terres. A1 afirma que l'objectiu per a la regió a curt termini ha de ser mantenir els agricultors que avui dia estan en actiu i, en segon terme, veure com se'n poden instal·lar de nous. A10 veu les coses difícils per a l'arribada de joves i fins i tot es planteja de vendre's les terres i marxar a un medi més rural:

(A1) «...Alors c'est sûr que ça nous préoccupe, on essaye par le bitlet des associations, de la fédération, d'essayer de maintenir, aujourd'hui... Notre politique c'est d'essayer de maintenir ceux qui sont en place. Et quand on aura réussi à maintenir ceux qui sont en place, on pourra attaquer la seconde phase, qui est d'inst... D'aller installer de nouveaux.»

(A10) «...je ne le vois plus... difficile (...), oui, parce qu'il y a de moins en moins de jeunes qui s'installent... Déjà ici c'est zone inondable. Alors, même s'il y a un jeune qui veut faire le maraîchage, même s'il n'a que trois hectares, avec trois hectares au début pour commencer il peut... il n'aura pas le droit de construire des hangars ni des maisons. Alors ça ne pousse aucun jeune à s'installer. Et... c'est vrai que la pression urbaine ici elle est forte et... Si un jour ils développent un... une zone constructible, je pense que nous on va envisager de partir (...). Vendre les terres, oui, et partir tout le monde dans la campagne, plus dans le milieu agricole...»

A9 explica que un fill d'agricultor normalment ajuda els pares a l'explotació. En el seu cas, però, té una filla que treballa a l'Ajuntament de Toulouse. De fet, a A9 li agradaria vendre la seva explotació després de la jubilació, però no troba ningú disposat a continuar la seva activitat. A10, d'altra banda, diu que als seus tres fills no els agrada gaire la feina del camp, però que tot i així sovint els donen un cop de mà, sobretot durant les vacances d'estiu. A10 no sap si en un futur els seus fills s'interessaran per aquest ofici. I A11 no sap si fer més gran la seva explotació perquè no sap si tindrà un successor:

(A9) «...Toujours oui, surtout les enfants, jusqu'une âge, lorsqu'ils sont, lorsqu'ils... tant qu'ils sont tous jeunes, ils viennent d'abord au marché, ça c'est la première chose, on les amène au marché. Puis après quand ils ont un âge un peu plus mûr, ils commencent à venir un peu à aider les parents, ou conduire le tracteur, eh! Et soit ils prennent le goût et ils restent sur l'exploitation, ou alors, bien, quand ils deviennent majeurs, ils... Mais la plupart continuent les études, quoi. Mais un vrai fils d'agriculteur et de maraîcher, ont toujours donné un coup de main à leurs parents. (...) Je n'ai qu'une fille qui a vingt-deux ans, qui ne restera pas sur l'exploitation, qui va se marier l'année prochaine et qui travaille à la mairie de Toulouse...»

(A10) «...Pendant l'été, quand on leur demande, ils viennent nous aider... Bon, ils sont encore très jeunes, mais mon, le... mon fils aîné il n'aime pas du tout l'horticulture. Ce n'est pas un manuel du tout, ah non, non, non, lui c'est l'école, les cahiers, les... (...) Il est plus intellectuel que manuel. Et ma fille, par contre, elle est... elle est les deux, elle. Elle aime l'école et ça ne lui dérange pas de venir prendre le tracteur, de venir nous aider. Et le petit, bon, il a que sept ans, il est... il est trop petit, encore. Mais lui il aime bien d'aller sur le tracteur, aussi. Mais je ne pense pas qu'ils continueront dans ce métier, parce qu'ils nous disent qu'on travaille trop (*on rit*). Il y a trop de travail! (...) Non, non, pour l'instant non (...). Ça c'est souvent vu, ça, les enfants font des études, ils vont voir ailleurs comment ça se passe, et puis après, parfois ils reviennent.»

(A11) «...je dirais oui et non... disons que... actuellement c'est une période ou bon... je ne sais pas si j'aurais une succession sur l'exploitation, donc que je ne sais pas si l'opportunité vraiment très bonne pour vraiment m'agrandir...»

6.2.7 Arrelament a la cultura pagesa local i manteniment de les tradicions

6.2.7.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

La tensió entre tradició i modernitat és una constant del caràcter de la pagesia del Delta. La innovació tecnològica i les millores en el tractament dels cultius han fet oblidar velles pràctiques, tot i que, com hem dit, es continua fent bastanta feina a mà. En algun cas, però, es mantenen tradicions ancestrals. El marit de P8, per exemple, encara llaura de tant en tant els seus camps amb un cavall com a fet testimonial, tot i que els cavalls, com explica P11 a continuació, són útils per a la collita de carxofes, ja que poden passar entre solc i solc sense fer malbé les plantes, a diferència dels motocultors. P4 explica que encara passen el *xapo* en aquells cultius en què no convé tirar-hi herbicida. P9 i sobretot P11, així doncs, es refereixen al manteniment de certes pràctiques tradicionals a l'hora de plantar i collir:

(P9) «...Perquè bueno, hi ha coses que... Jo mateix les tomaqueres me les planto amb una estaca que li diuen (...) que és com un ferro, que fa aixís, pam, i jo m'ho planto amb aixòs. I el càvec (...) tinc eines, aixís, de mà, clar que ho faig servir. Hi ha cosetes que les has de fer servir. Sí, sí, hi ha coses que no han canviat, eh, ojo, hi ha coses de fa dos-cents anys, se pot dir. Hi ha plantes, les plantetes que les tens que escatar, vull dir, eh...»

(P11) “La forma de collir es va canviar. Hi ha qui encara mantén formes de collir tradicionals, com per exemple, jo... La bleda, anys endarrere es collia amb espàtula. Aquí a casa la collim amb ganivet, però jo sé de molts pagesos que encara la cullen amb espàtula (...), l’espàtula és la rascleta (...) de rascar rajoles, (...) l’afiles ben afilada, i quan agafa la planta (...)... I la trenca... (...) Però vull dir la tradicional és l’espàtula (...)... Va més bé? (...) No ho sé. Per exemple, jo he vist collir escarxofes, encara, això encara s’utilitza, amb cavall. I això, fa... Què fa, una setmana o dos que hi havia uns homes que la collien amb cavall. El cavall, no... Una mula al mig i la gent va collint i ho va ficant dintre dels coves, i així ho van omplint, i el cavall és el que porta la càrrega. Clar, hòstia un cavall, encara al camp! Sí, però és clar, si mires la feina que fa, el cavall no et trenca cap planta, va pel mig, el que passa que ell et porta la càrrega... És vell però és modern, el sistema aquest, perquè si no, l’has d’agafar tu, posar-t’ho a l’esquena i portar-ho a l’altra banda del camp (*riu*), aviam... Posar un motocultor aquí dintre fent aquesta feina! Soroll, el merder, quatre rodes que passen pel mig... Llavons, aquesta cosa, aquí encara serveix.”

P2, de totes maneres, considera que cal superar algunes velles pràctiques que són obsoletes perquè s’ha demostrat que són ineficients: per exemple, diu que escatar les plantes com es feia abans, a dins dels hivernacles, perjudica els cultius. De fet, tot i la modernització de les explotacions, podem dir que el sector agrícola del Delta es mostra bastant reticent a les innovacions. Calen molts anys perquè una nova pràctica impregni l’activitat de la pagesia de la zona, encara que la millora sigui inqüestionable. Perquè el col·lectiu dels pagesos acostuma a ser conservador. Això ho demostra el fet que, tot i la poca incidència de la pagesia en el conjunt de la societat del Delta, encara es conservin un bon nombre de festes tradicionals. En alguns casos, aquestes festes s’han recuperat les últimes dècades, fet que implica un cert grau de revitalització del sector o una assumptió dels valors de la pagesia per part de la resta de la societat, tot i el retrocés que ha experimentat el món agrari al Baix Llobregat des de 1950. Un altre factor a tenir en compte que han comentat alguns dels enquestats, relacionat amb la comercialització, és que els consumidors han variat les seves preferències, costums i gustos, fruit dels grans canvis en els estils de vida succeïts les últimes dècades. Aquest fet també podria ser el fruit d’una transformació en l’oferta induïda per les grans empreses a partir de les grans revolucions tecnològiques del segle XX. Com hem dit, les varietats tradicionals han desaparegut i molts pagesos no han pogut fer-hi res, encara que consideren que s’han perdut coneixements, riquesa cultural i bona part del seu patrimoni ancestral. P5 opina sobre el canvi d’hàbits de la joventut en la manera de menjar:

(P5) “Avui la joventut no vol fer bullir l’olla, no vol tenir aquesta feina de netejar, de fer un caldo o bullir patates, o bullir bledes, o bullir col, o bullir bròquil... No... Això la joventut no ho fa, m’entens? I abans això era el plat de cada dia... (...) La joventut, a la joventut els hi agrada pues mira agafar si pot ser menjars d’aquests que ja venen cuïts i escalfa’ls una mica i ja està, ja, ja tenen el menjar fet, m’entens?”

El grau d’arrelament⁵ dels pagesos i pageses entrevistats a la comunitat rural i al seu entorn és encara avui dia important. De fet, com hem dit, tots ells tenen orígens pagesos excepte P8, que és originària de Barcelona (hi ha matisos en el cas de P6, ja que el seu pare, tot i venir de pagès, també havia fet de paleta). P2, per la seva banda, explica que la seva mare va haver de tornar a treballar al camp perquè no li quedava una altra sortida, tot i que també tenia orígens pagesos. L’existència d’un patrimoni familiar consolidat que s’ha anat creant de mica en mica i

---

⁵ Vegeu article de Breton, F.; Tulla, A.F. i Sempere, J. (2001) sobre el grau d’arrelament de la pagesia al Baix Llobregat, publicat a *Nature and society in regional context*, p.6–15 (4th Moravian Geographical Conference).

s'ha anat heretant de pares a fills al llarg dels segles és un de les raons bàsiques per les quals moltes explotacions s'han mantingut. Avui dia, però, com hem vist, a causa de la realitat desfavorable que afecta l'agricultura del Delta, la pervivència d'aquestes explotacions està greument amenaçada perquè els fills no estan en disposició de continuar. A continuació, P1 es refereix als seus orígens:

(P1) "...Jo ja he mamat de sempre, no, jo a casa, pues, ja sempre he vist això, i, és clar, ja ho has mamat, tot, una mica lo que et pugui explicar del camp d'aquesta zona, pues jo ja ho tinc sentit i viscut.

(Entrevistador) Llavors les... Tu, vens d'una família de pagesos i saps més o menys quantes generacions, o es remonta...?

(P1) Home, jo, per lo que sé de mon avi, pues mon avi deia que son avi, pues, l'avi de mon avi, era jornaler, anava a jornal, a espurgar ceps, eh... Lo que es feia allavorens, no? I ell, de solter... I de casat, es va establir pel seu compte i arran d'allò, pues, es va fundar, diguem, la casa de... D'on provinc jo que és de Sant Climent que es diu Cal Marxant.

(E) Cal Marxant.

(P) Cal Marxant de Sant Climent. Que va començar, per dir algo, la nissaga aquesta, l'avi de mon avi, no? I llavors va venir el meu besavi, que jo encara el vaig conèixer, el meu besavi i la meva besàvia, després els meus avis, mons pares, i bueno, fins al moment present, jo..."

El mateix P1 explica molt bé de quina manera es mantenen les tradicions i per què ell ha continuat la feina dels seus pares. Després es refereix al seu sentiment d'arrelament a la terra. Finalment, P1 es remet a les pràctiques tradicionals que faciliten la bona relació entre les persones, i P2 concep la transmissió dels coneixements de l'ofici de pares a fills com un fet positiu i parla, alhora, sobre la possibilitat i la necessitat d'introduir innovacions:

(P1) "A part, com que vas repetint... És clar, jo estic fent lo que... La gran part de les coses lo que ja feia mon pare i lo que feia mon avi, no... Llavors jo ja sé, ja sé... (...) Tu veus lo que fan a casa teva, després ja de molt petit ja et fan ajudar. Nosaltres ja de molt petits ajudàvem, a tragar galledes, tragar cistells i bueno, i al final pues acaba agradant-te, no? (...) Bueno, perquè penses això, no, que som pocs, que tu pues també en certa manera ets el dipositori de, de tota una nissaga, no, també tens un sentiment d'arrelat a la terra, també tot això ho valores, no. No, no, no ho valores merament pel fet de fer més o menys diners, no, és un conjunt de coses que també et lliguen (...) Sí, perquè és clar, per exemple, qui cull cebes, qui cull alls, pues bueno són dos o tres, o quatre o cinc... Pues s'arranquen, es porten a la barraca, es pelen, s'amanaden i amb aquest rentar i pelar i amanadar, pues es parla, hi ha una relació humana, no és la màquina freda que, que pugui... Veus, això sí que em consta que, que hi ha màquina d'arrencar porros i d'arrencar alls, no, em consta que hi ha maquinària... Però aquí, com les explotacions són petites, pues es fa manual, no? Allavorens això comporta una relació humana, entre pares i fills o entre amics, és una pràctica que es fa igual ara que cent anys endarrere."

(P2) "...Vas aprenent poc a poc, a casa, sense que pràcticament ningú t'ho expliqui, vull dir, perquè ho vas visquent i ho vas veient i... L'únic que és una cosa que et queda i... És una continuació, diguéssim, de, de... Dels nostres pares, dels nostres avis, i jo crec que sí, que és una cosa bona i..."

(Entrevistador) L'únic que tu mateix t'adones que hi ha coses que es feien...

(P2) Exactament, és lo que t'he comentat abans (*faig una rèplica inaudible*)... Que hi ha coses que es feien que amb nous sistemes no cal fer-les, allavorens te'n tens que anar... Pues és clar, adaptant una mica les coses, innovar-te una miqueta i no quedar-te enradere."

Les afirmacions de P3, tot i que lamenten la pèrdua del saber tradicional, van en la mateixa línia:

(P3) "A vera, història aquí, pues, jo penso que tothom té memòria i es pot recordar, lo que passa que està claríssim que jo me'n recordo... Es perd una riquesa, vull dir, d'un modo de treball, però que, vull dir, com tota modernitat, vull dir, es té que tirar endavant i es té que agafar el carro de la tecnologia nova. I allavorens això vol dir pues que ens tenim que agafar a les coses noves. Es perdran algunes coses..."

Pel que fa a les festes i fires agrícoles, la pagesia hi participa bastant, excepte a la Festa Major de cada poble, que ha perdut la seva vinculació amb l'agricultura. Destaquen la fira del

pollastre de Pota Blava, al Prat; la fira de la Puríssima, a Sant Boi; la fira dels espàrrecs, a Gavà, o la fira de Sant Isidre, a Viladecans. Tant a la Puríssima com a Sant Isidre, es fa una exposició amb paneres elaborades amb productes del camp. En molts casos, però, el component agrari ha anat perdent pes i s'ha potenciat més el vessant urbà i industrial d'aquestes festes. A part de trobar-hi diferents tipus de maquinària, hi podem arribar a trobar una exposició de cotxes o petites delegacions dels principals comerços d'aquestes poblacions. Per altra banda, a Sant Boi, des de fa uns anys, també es fa una carxofada popular. I al mateix temps, en alguns municipis del Delta, com a Sant Boi i al Prat, se celebra la festa dels Tres Tombs, que consisteix a fer una ruta pel poble amb cavalls i carruatges (P8 explica que també fan una processó amb els carros fins a Montserrat). P9 també diu que abans, a la zona de la Ricarda, es feien concursos de llaurar amb cavall o amb tractor. Cal dir que P4 i el marit de P10, tots dos de Gavà, formarien part del sector de la pagesia descontent amb la manera com l'Ajuntament gestiona les festes locals, com la fira de l'espàrrec:

(P4) “S'està barrejant lo que és la cultura de l'espàrrec d'aquí Gavà amb els productors d'horta, amb la política, vale? Allavors a l'Ajuntament li interessa que es fagi aquesta fira dels espàrrecs, no per a que els pagesos sigui una cosa típica de l'espàrrec de Gavà i les cebes de Gavà, i els raves de Gavà, o els porros de Gavà... No per això. Sinó perquè ell monta una parafernàlia i atrau, amb aquesta cosa dels pagesos, atrau a la gent, amb això atrau a la gent i ell ven lo seu: cotxes, estans de tot tipus, que no sé què, que no sé quants... I, per a que et facis una idea: l'Ajuntament de Gavà aprofitarà la fira dels espàrrecs per treure el projecte, ja aprovat per la Generalitat del Pla de Carat, que és allò de casa meva... O sigui a les dates aquelles el treurà a exposició pública (...) No utilitzem nosatros a l'Ajuntament per, per, per ensenyar els nostros productes, no. L'Ajuntament ens utilitza a nosatros per ensenyar els seus productes. Això, canvia molt.”

Alguns pagesos entrevistats, però, destaquen que abans, quan la pagesia tenia més pes als municipis, les festes i fires pageses tenien molta més importància. La mateixa P10, en aquest sentit, es refereix a la fira de Sant Isidre i a la festa de Sant Antoni, de Gavà, que ja no se celebren:

(P10) “Es feia vermut, es feia un ofici, o sigui, una missa, que encara es fa, encara es fa la missa... Llavons es porten... Es porten unes ofrendes per la missa, però després es feia un vermut, després a la tarda es feien... Això el que t'ho explicaria molt bé és el meu germà, perquè ell, el meu germà gran, ell se'n cuidava de molta cosa d'aquesta i... I sempre s'havia cuidat d'organitzar aquestes festes (...). Més o menos pues és això, no? En acabat, a la tarda, es feien concursos d'anar jugant... A la cooperativa hi anava la gent gran i es feien concursos d'anar a jugar cartes, d'anar a jugar a dòmino... Després tornaven a tenir un berenar... Per Sant Isidro, per Sant Antoni, el patró dels animals... Pues antigament com que hi havia... Tothom anava amb el cavall, pues també quan era la festa de Sant Antoni, bueno, es feia una festassa de por, quan jo era joveneta, pues es feia una festa de por (...) Se sortien unes carrosses molt maques amb carr... Amb cavalls, amb molts cavalls. Després s'adornaven... (...) Ja no es fa. Això es va anar perdent, ja, fa més anys que el dia de Sant Isidro, (...) la festa de Sant Isidro no fa tants anys que encara se celebra... Es feia bastant, la festa, però ara ja no... (...) Estaria molt bé que s'haguessin anat conservant, el que passa que clar... Una perquè abans es tenien animals i ara no se'n tenen... Vull dir, aquesta ja és lògic que, pues que no es pugui celebrar gaire, no? (*Riu*) A lo millor es fa l'ofici, es fa la missa, igual, el dia de Sant Antoni, però ja no hi ha res més, ja no hi ha ni vermut, ni hi ha carrosses, ni hi ha desfilada de carrosses, ni hi ha res. I... I d'això... Sí que seria important, però tot va canviant...”

Altres moments importants propis del calendari de la pagesia, com la matança del porc, han pràcticament desaparegut al delta del Llobregat, com explica P5:

(P5) “I és clar, tot això ho he viscut, tot, jo, tot aquest... (...) Abans no hi havia casa que no matés un o dos porcs a l'any... (...) I tenies menjar pues per tot l'any, pràcticament, perquè la cansalada ens l'haviem arribat a menjar

rància, m'entens? (...) Mataves dos porcs, un porc pels volts de Nadal, un altre porc a mig... Finals de febrer. I menjaves cansalada fins que era rància.”

Una altra pràctica cultural interessant que s'ha conservat fins als nostres dies és la d'estanyar, que ja hem comentat als capítols precedents, encara que pel que sembla, darrerament, l'administració no la permet. Els pagesos, tradicionalment, estanyaven per desinfectar la terra. P5 i P11, que considera que el seu problema és que es necessita molta aigua, en fan referència:

(P5) No es pot fer, està prohibit rotundament fer-ho... (...) El que ho ha fet l'han multat... (...) S'havia fet abans... (...) Si no hi ha aigua no es pot fer. No tenim aigua per estanyar. I tant que fóra maco poder estanyar! Perquè llavons desinfectes la terra i és més natural la desinfecció... (...) Després d'una anyada s'agafava, es feien uns marges alts aixís, amb els cavalls i les arades, i s'omplia allà durant un mes o dos mesos d'aigua, sí, com si fossin camps d'arrossos, igual. I allavors, què passa? Que mates bèsties, desinfectes aquella terra, perquè moltes vegades es feia que per un puesto entrava l'aigua i per l'altre sortia, m'entens? I aquella terra pues quedava... Eh, n'havia... Quedava neta de sal. A vegades la sal, doncs, pujava a dalt de tot, matava les plantes i estanyaves perquè la sal baixés cap avall... (...) Com més bruta és l'aigua millor. Quan venia un riu que venia l'aigua aquella tan roja, tant de to, allò és la flor de la terra, eh, s'estanyava, donava gust d'estanyar, perquè quedava dos dits d'un llot fi, que quan s'assecava allò era la flor de la terra, que venia de les muntanyes, m'entens? I allavons era maco estanyar, quan venia aquella aigua. Però ara no es pot fer, això.”

(P11) “S'ha fet tota la vida, (...), si no les plagues surten contínuament, (...), si tu tens unes terres, que no les pots estanyar, que no les pots desinfectar, segons... Que no hi pots tirar líquids de desinfecció, tot això està fomentant les plagues. Si nosaltres hem d'estar fomentant plagues, i ningú ens ajuda per treure aquestes plagues... (...) O sigui, hi han coses incoherents (...), perquè tu dius, no, no, és que nosaltres fem l'estany perquè la terra s'estova, no, perquè tu no deixes que es fagi herba (...), la remenes, perquè produeixi i quedi estanyada, i després per a que desinfecti. Clar, si a tu et diuen: no, és que això a partir d'ara no ho pots fer-ho. Bueno, llavons, dóna'm una alternativa... No, és que no hi ha alternativa...”

Finalment, cal subratllar que queden pocs pagesos que continuïn vivint amb les seves famílies en les masies que queden al Delta (generalment, les fan servir com a magatzem per a les eines de treball i com a espai de reunió per a la família els dies de festa, per fer-hi dinars i celebracions diverses). L'abandonament de les masies, que suposa una pèrdua de riquesa cultural a ulls dels entrevistats, implica el deteriorament d'aquests edificis, sovint afectats pel pas de les contínues infraestructures que es generen a la zona. Tot i així, molts pagesos prefereixen viure als pobles per les comoditats que hi tenen, encara que pugui semblar que ser pagès i viure en un pis sigui contradictori. La majoria de masies de la zona que es conserven es van construir als segles XIX i XX a mesura que es guanyaven terres a les maresmes, encara que n'hi ha de més antigues. Com diu P1, conservar les masies és important. Per P4, la seva desaparició és imminent:

(P1) “Jo crec que sí, jo crec, jo crec que és molt important, és part de la nostra història, és part de la nostra vida i que tot això s'ha de transmetre a les noves generacions. Jo crec que sí, és el nostre patrimoni. És la nostra memòria.”

(P4) “De masies en podria haver-n'hi una a cada cantonada... I no hi són. A la mateixa Zona Franca de Barcelona n'hi havia moltíssimes, et puc ensenyar bastantes fotos... Entre elles la del meu avi. I ja no hi són. I probablement al pas que anem, les podríem... Les podem comptar amb aquesta mà, eh?”

6.2.7.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

Com hem vist, la major part d'enquestats en aquest àmbit d'estudi, a diferència dels pagesos de l'Àrea 1, viuen a tocar dels camps de cultiu. En alguns casos, com el d'A1, els agricultors tolosins viuen en vells masos restaurats. D'altra banda, cal tenir present que una part important del teixit social agrari, sobretot a Saint-Jory, és d'origen italià. Això s'observa sobretot en els cognoms. Però no sembla que hagi repercutit en les relacions entre agricultors o amb la resta de la població local. De fet, vinguin d'on vinguin els agricultors que he anat trobant, d'Itàlia —fugint de Mussolini—, d'Espanya —escapant del franquisme—, del nord de França, del Marroc o de la mateixa zona d'estudi, una gran majoria tenen avantpassats o familiars pagesos —A6, però, tindria un origen urbà—. La família d'A3, per exemple, fa tres generacions que viu a la mateixa casa, i tenien les terres allà mateix però van ser expropiats fa vint anys. I A4 afirma que el seu pare, l'avi i el besavi ja eren agricultors a Saint-Caprais. Les paraules d'A7, d'altra banda, mostren el perquè del peregrinatge d'italians cap a França, d'agricultors pobres sense gaires terres que es morien de gana. A7 descriu com van arribar els seus pares, primer a l'Ariège com a arrendataris i més tard a terres tolosines, quan es van establir com a horticultors i van demanar préstecs. Els pares d'A9 també venien d'Itàlia i van haver de treballar de valent per tirar endavant les seves explotacions hortícoles:

(A3) «...ma maison native (...). On est là depuis, depuis... Trois générations. (...) On a la ferme à côté, là (...). Au début, oui, au début j'avais... On avait les terres à côté de la maison, il y a... Il y a (...) cent ans. Mon père, mon père était maraîcher. Il avait les terres ici, autour, autour de la ferme. Mais là on a été expropriés, il y a déjà (...) vingt ans, on a été expropriés pour construire des collectifs... (...) Mon père était maraîcher, mon grand-père (...) aussi (...), pas dans la zone du ramiers... (...) À l'époque c'était... Tout était des terres agricoles, à Blagnac. Il y avait trois mil habitants à Blagnac. Maintenant on n'a vingt cinq mil (...).»

(A7) «...C'était des agriculteurs, ils étaient pauvres, ils mouraient de faim, et c'est pour ça qu'ils sont venus, qu'ils sont venus ici (...). Ils avaient beaucoup... Comment dire... Pas beaucoup de terre (...), et beaucoup dans la famille... C'était une famille où ils étaient vingt-cinq ou trente, et il n'y avait pas beaucoup de terre, et bon, ils ont été obligés de venir en France, parce qu'il n'y avait pas assez, pas assez de boulot pour tout le monde... (...) Quand on est arrivé, en fin... Mes parents... Mon père, quand il est arrivé, il était... Maître (...), s'appelait, à l'époque, dans l'Ariège, de côté de (...), il faisait surtout de l'élevage, de la grande culture... Et après il a connu ma mère là-bas, et il sont venus s'installer à... À Lespinasse (...), à côté de... À côté de Toulouse, là, ils ont été, comment on appelle ça... Fermier en fer... En fermage, quoi, pendant, eh... Pendant une dizaine d'années... Et après, en soixante quinze, je crois, ou dix-sept, ils sont venus... Ils ont acheté ici. La maison, là, la ferme, avec... Il y avait sept hectares (...) autour de la maison, toute la terre qui est autour, c'est ici. Et après, un peu plus tard, on a acheté une parcelle de trois hectares et demie, un peu plus loin, à la route d'Aussonne. C'est à trois, trois kilomètres, d'ici, quoi... (...) Avant ils n'avaient pas du tout, en fin, ils étaient dans l'Ariège, oui, il n'y avait beaucoup plus de terre, celle-là elle n'était pas à eux, ils étaient, ils étaient fermiers, quoi, ils étaient... (...) Dans l'Ariège... Et comme tous les italiens, à l'époque, ils venaient ici, faire le maraîcher... Bon, ils ont fait pareil, quoi. Il en a qui sont restés là-bas, si tu veux, qui ont trouvé de quoi à acheter là-bas, et mon père, lui, il est venu ici parce qu'eux ils considéraient qui... Qui pouvait le faire travailler, quoi, en fin... À l'époque ils travaillaient moitié moitié. Le patron, (...) il fournissait la maison, le matériel, le bâtiment, pour travailler... Et après il partageait la vente... C'était partagé en deux, moitié pour le patron et moitié pour le fermier, et à partir de là, ils ont, ils ont commencé à travailler. Et c'est là qui se sont installés ici, quoi, depuis une vingtaine d'années, ils ont emprunté, et ils sont venus ici...»

(A9) «...à la base oui, c'était des agriculteurs, mais des agriculteurs, bon, qui pratiquaient la polyculture, quoi. Les céréaliers, tout ça, bon... Mon père étant venu ici en France dans les années quarante-huit cinquante... Il a d'abord travaillé dans l'agriculture normale, disons, l'agriculture céréalière et élevage, et puis en, dans les années cinquante-huit soixante, il a... il est allé se tourner vers les cultures légumières, voilà! D'abord en tant que métayer,

puis après en tant que fermier et après on a acquis cette exploitation ici pour s'installer, mais il n'y avait strictement rien, il a fallu défricher, il a fallu tout mettre, il a fallu tout faire, quoi, tout mettre en œuvre, et travailler beaucoup...»

Les festivitats agrícoles a la zona ja no són importants, i no sembla que hi hagi una revifada com hem observat a l'Àrea 1. A1, de totes maneres, explica que quan fan proves de plataformes d'enciams hi ha molta gent que els visita. Després hi hauria la festa de la violeta, l'exposició d'hortalisses a la Place du Capitole, a Toulouse... Fa uns anys, per exemple, es va fer un congrés nacional d'horticultors a Toulouse i van fer una piràmide d'hortalisses de 7 metres d'alçada... En aquest sentit, A9 es mostra molt efusiu i es refereix sobretot al ball d'horticultors on s'arriben a trobar més de 350 persones. A1, però, afirma que sempre tenen molta feina i no poden ocupar-se de tot això. A la festa local de cada comuna, així doncs, no hi participen, encara que A11 diu que de vegades es fan demostracions de com es batia i com es collia, abans, el blat. A2 explica que fan un sopar d'horticultors cada any, alguna sortida, però molt poques festes. Les festes s'haurien deixat de banda, com diuen la major part d'informants, encara que A2 considera que són una bona oportunitat per trobar-se amb altres persones no estrictament vinculades al sector agrícol. De fet, A7 afirma que ell hi participa però més com a ciutadà que com a agricultor i A8 diu que les festes són un bon moment per intercanviar idees. A3 explica que hi va encara que són quatre gats (només onze agricultors a Blagnac) i, a part del sopar d'horticultors, parla del ball. El testimoni d'A4, d'altra banda, ens mostra la decadència cultural de molts pobles agrícoles de la regió tolosina. Finalment, A7, A4 i A9 parlen de la festa del vi de Fronton com a activitat més destacada que impulsa tot el sector agrícol regional, tot i que és uns quants quilòmetres més enllà de la zona d'estudi. A9, que assegura que també fan activitats esportives, afirma que les festes són un punt de trobada molt important que s'hauria de mantenir:

(A1) «...on le fait déjà pour nous quand on fait les essayes, les essayes de plateformes de salade (...), où il y a beaucoup de monde qui vient, et on essaye d'inviter les politiques aussi, ce n'est pas évident (...)... On fait des essayes, des essayes de variétés et on essaye d'inviter toutes les personnes (...)... Des essayes pour faire, pour voir les variétés de... La qualité des salades différentes... (...) Chaque année ils essayent de faire, bon, la fête de la violette, et nous à exposer de légumes (...), là, dimanche on est invité Place du Capitole à Toulouse, pour faire une exposition de légumes, dans le cadre de... D'une exposition de fleurs et de pépinière (...), ils nous ont sollicité. Et après si l'on a fait un gros coup de pouce, il y a deux ans, un an, oui, deux ans, quand il y a eu le congrés national de producteurs de légumes à Toulouse. Et on a fait l'emblème du... De la fédération nationale c'est une pyramide de légumes, qu'on a fait Place du Capitole (...), elle faisait sept mètres d'hauteur (...), et elle a... Elle a attiré beaucoup de monde. Ça nous a fait un gros coup de pouce. Mais après, non, après, après cela qu'il y a c'est que... Qu'on a... Quand c'est la saison des beaux jours, qu'on n'a pas trop de temps de s'occuper de tout ça, et on n'a personne pour s'occuper de ça (...), sept mètres d'hauteur, oui (...). On a fait une carcasse de fer (...), après on a mis de planches, du grillage et on a tapissé de légumes. Elle faisait sept mètres d'hauteur, elle devait (...) faire trois mètres ou trois mètres cinquante sur trois mètres cinquante, avec une serre à côté, avec du plant, du plant de légumes, petit, gros, et tout ce qu'il fallait, quoi (...). Non, parce que c'est... Nous on n'a pas de raison d'être, parce que c'est la fête locale, quoi, il y a de ménage et tout, et deux, on n'a pas le temps.»

(A2) «...On fait un repas tous les ans, bon, un repas, mais il y a très peu de... Un repas, quelque sortie... Mais il y a très peu de fêtes. Les fêtes ont été abandonnées (...). Oui, les fêtes des agriculteurs ont été abandonnées, quoi... Il n'y a plus de fêtes, il n'y a plus de... Non... C'est un pays qui... (...) On participe au carnaval, on participe à la fête de la violette... Voilà, ça c'est... Les seules fêtes où l'on participe... La fête de la violette, puis Toulouse c'est la capitale de la violette, et... Le carnaval, on fait. Et puis (...), quand il y a le (...), de choses comme ça, on y participe un peu... (...) Bon, c'est vrai qu'un moment de (...) voir d'autres gens, que de (...) producteurs, quoi. De prendre contacte avec d'autres gens qui font d'autres choses dans le village.»

(A3) «On participe, les agriculteurs on participe (...), on n'est pas nombreux (...), à Blagnac il y a vint cinq mille habitants, il y a onze agriculteurs... (...) Ça n'existe plus ça, ça n'existe plus... (...) Nous participons dans les fêtes quand les gens, les commerçants font une fête on y va, mais, qu'est-ce que vous voulez, on est onze! Une fois, il y a quelques années, on a fait (...) au marché de détail (...), de Blagnac, on a fait une exposition, on a exposé nos légumes... (...) Oui les fêtes on aime bien, oui, on aime bien, si, on a le banquet... Ils nous en ont parlé de Saint-Jory, il y a un banquet de maraîchers, tous les ans (...)... Ils ne vous ont pas parlé, Corracin? (...) Ils organisent, à Saint-Jory (...), ils organisent un repas de maraîchers (...). Mais on y va, on y va! Ils organisent un bal aussi...»

(A4) «...oui, il y en a, oui, il y en a quelques unes, oui, dans le... Plutôt dans les grosses, dans les cantons (...)... Fêtes agricoles... Fronton, fait chaque année la fête du vin, là, ils organisent quand même... Grenade, ne pas tellement... Cadour (...), le canton de Cadour, eh, ils organisent une fête agricole, la fête de l'ail, parce que Cadour, c'est... (...) Si, si, il y a quelques communes... (...) Il n'y a plus ici au village depuis dix ans... (...) Oui, ça aussi, ça a disparu, dans beaucoup de communes. Parce que dans les fêtes, il n'y allait... Les gens, ils n'y allaient pas, ils allaient ailleurs. Ici c'est comme ça, je ne sais pas pourquoi... (...) Toujours quelque chose de positif, mais... Oui. Mais, les fêtes ici oui, ça c'est (...), ça a disparu, pratiquement, ne pas partout, mais, beaucoup de petits villages, il n'y a plus la fête (...). Il faut déjà des gens pour l'organiser, la fête, alors, là, s'ils n'ont plus personne...»

(A7) «...non... C'est des fêtes nationales, mais si non il n'y a rien du tout... (...) Ah, oui, il y a... Comment s'appelle... À Fronton ils font une genre... pendant trois jours, là, le (...), comment s'appelle ça? (...) Je crois c'est comme ça. Et c'est les viticulteurs, qui exposent leurs vins, après tu as (...) maraîchers qui... C'est surtout pour le légout et tout ce qui est issu de l'agriculture, le vin, les fruits, le miel... Il y a les apiculteurs, en fin... Ça le font une fois par an, à Fronton. Une genre de foire, pendant deux ou trois jours, là, ils te font goûter le vin, le miel, tu sais, les produits... Tout le monde expose sa marchandise, pendant trois jours. Si non, après, il n'y a rien d'autre... (...) En tant que citoyen, quoi, pas en tant qu'agriculteur, eh! C'est tout le monde, à la fête du village, tout le monde y va, et bon, on y va... Si tu travailles à la ville, si tu es agriculteur... c'est tout le monde pareil, quoi! Il n'y a pas spécifiquement une fête pour des agriculteurs organisée par les maraîchers, par exemple. Un truc comme ça, ça n'existe pas... (...) Encore il faudrait qu'il n'y aille beaucoup de maraîchers, pour faire quelque chose...»

(A8) «...oui, oui, c'est très important, et puis ça permet de voir d'autres personnes, d'autres... de changer des idées, puis de... de voir différentes... certaines choses...»

(A9) «...Oui, une fête caractérisée... Il y a le... On fait une fois par an le bal des maraîchers, ici, sur Saint-Jory, qui, voilà, qui regroupe plus de trois cents cinquante personnes, donc qui fait... Le bal des maraîchers est une... je dirai quelque chose qui est implantée depuis plus de trente ans et il s'organise chaque fois... Soit au mois de mars ou avril, voilà. C'est une festivité où les... on organise même des lotos et on faisait aussi, bon, pas mal d'autres activités... Bon, mais le bal des maraîchers... (...) Oui, il y a, par la ville de Toulouse ou d'autres villages alentour, on organise... Bon, d'abord, il y a Santeur et Saveur du Frontonais qui ne font que... eh, c'est pour développer le vignoble du Frontonais, mais ça développe toutes les autres productions... agricoles et maraîchères... Avec la ville de Toulouse, on vient de faire deux actions, une sur la place du Capitole, en espace... on a fait... on appelle ça un jardin éphémère, c'est-à-dire, que toute la place du Capitole était recouverte de fleurs et de légumes. Plus on travaille aussi à faire avec les activités sportives. Il y a eu pendant deux jours, eh... du BTT le long de Garonne, en fin... deux jours d'sport, courses à pied et en BTT, et aux arrivées on a fait des présentations de stands, des produits du terroir et du légumes. On le fait... on essaie de faire la promotion à ce style là... (...) Où l'on se retrouve, oui (...). Mais oui, je pense qu'il faut qu'elles soient... en plus, il faut qu'elles existent, il ne faut pas qu'elles se... ça c'est très important, je dirais même, à mon sens, il ne s'en font pas assez. Parce que (...) des festivités, crée aussi un point de rencontre, parce que le maraîcher, ou l'agriculteur a trop la tête dans le vide (?), c'est-à-dire, il est trop au travail. Et il... souvent on oublie, eh... on a du mal à se voir et à se côtoyer, et si de fois on se comprend pas, c'est parce qu'on est trop dans le travail. Et ce n'est point des festivités, ne restent point de festivités, mais qui sont un point de rapproche, de rencontre... très important à... je dirais, à pérenniser, qui se continuent à se faire...»

En apartats anteriors, hem vist com els agricultors encara cullen a mà moltes de les hortalisses que cultiven. Es pot interpretar com un manteniment de pràctiques tradicionals, però des d'un punt de vista científic, podem dir que és una activitat que no ha requerit, fins avui dia, cap tipus d'innovació per part del món agrícola. Un agricultor, de fet, no es planteja si el que fa és o no és tradicional. Simplement, actua i transforma allò que ha vist fer als seus pares només si en treu una rendibilitat en temps, esforç físic i diners. Així doncs, els sistemes de reg, per exemple, com hem vist, han evolucionat molt, però ha estat l'agricultor qui ha tingut l'última paraula a l'hora d'acceptar una innovació, una millora. A2 ens parla de tot això i A4 considera que no es pot continuar treballant la terra com fa cinquanta anys, que els que així ho fan no van

gaire lluny. A7, d'altra banda, explica que els enciams es cullen amb un ganivet, com s'ha fet sempre. La collita es manté tradicional, però els embalatges han deixat de ser de fusta i són plastificats. A9 parla de maneres de collir que es continuen fent de la forma tradicional, o de com observen la lluna durant la primavera quan toca plantar... A9 diu que no poden anar contra la natura. Es tractaria d'una riquesa cultural que caldria conservar, però A9 considera que cal viure en els temps actuals, cal progressar i evolucionar:

(A2) «...disons qu'il y a beaucoup de choses qui sont traditionnelles, je pense, bon, on ne les connaît peut être même pas (...). On les travaille parce que ça a toujours été comme ça, voilà. Je pense, oui, il doit n'avoir encore quand même quelques unes (...). Oui, parce que bon, on voyait nos parents faire comme ça et on fait pareil. Et puis un jour de fois on dit, mais, attend, pourquoi on ne fait pas comme ça? Est ridicule! Alors, on change, voilà. Mais, parce qu'on a été habitué à faire comme ça pendant toutes ces années, il nous semble qu'autrement on ne pourrait pas le faire.»

(A4) «...oui, ce n'était pas possible, je crois, eh... On n'aurait pas pu, on n'aurait pas pu... Je pense qu'un agriculteur n'aurait pas survécu s'il aurait continué à travailler comme il y a... Il y a cinquante ans, quoi. Ce n'est pas... D'ailleurs, je n'ai connu quelques uns qui, qui avait, qui ne sont pas allés loin, quoi, ce n'est pas possible, ce n'est pas possible...»

(A8) «...oui, je pense... En fait le maraîchage, c'est... la récolte, ça a toujours été la même, depuis (...) vingt ans, quoi, je veux dire, c'est une salade, tu la cueilles avec un couteau, la coupes avec un couteau, tout est fait manuellement. Sont rares ceux qui ont une machine à ramasser! La récolte c'est restée traditionnelle, quoi. Ça évolue par rapport à l'emballage, parce qu'avant c'était de l'emballage en bois et maintenant c'est de l'emballage en plastique... Ça évolue peut être avec les tracteurs, parce que bon avant il y avait des petits tracteurs avec des petits remorques, maintenant on n'a un peu plus gros, mais je veux dire, le fond, la base, c'est exactement la même, quoi. (...) Culturel, oui, oui, oui... Mais après ça ne me rapporte pas ni plus ni moins, quoi, je veux dire, même de fois ça me rapporte moins...»

(A9) «...bien, oui, il y a des pratiques traditionnelles comme... qu'on reste... qu'on applique encore, qui sont toujours de base, je dirais... (...) Il y a certains ramassages qui sont traditionnels, bien sûr, et je dirais aussi, il y a, il y a des règles aussi à respecter, car la nature reste la nature. On sait qu'au printemps on... nous personnellement on regarde la lune pour le semé, parce que... ça c'est du traditionnel, si non il y a des montés en graine... Et c'est vrai que la technologique évolue mais on ne peut pas aller contre nature, voilà. Il y a des règles à respecter dans la nature (...), il y a des règles à respecter... (...) Oui, c'est... bien sûr je crois que c'est de richesses culturelles locales, mais maintenant il faut quand même vivre avec son temps, je crois que je suis, et mes collègues on est... Il faut vivre avec son temps, il faut vivre avec le progrès, il faut évoluer... Lorsqu'on montre dans un salon une veille charrue avec un vieux tracteur et tout ça, oui, bon, c'est pour se rappeler, il faut... l'agriculture ce n'est pas ça, l'agriculture à l'heure actuelle c'est avec des tracteurs modernes, avec des outils modernes, c'est ce qu'il faut montrer aussi. C'est, quand même, il faut vivre avec son temps...»

Els informants també es refereixen a la pèrdua de varietats de llavors tradicionals amb la irrupció dels híbrids, que duren poc temps i després se n'ha de buscar de nous. Per això A2 conserva varietats autòctones d'api i d'enciam de la regió tolosina (A9 parla també d'una varietat de porro). A diferència d'A3, la major part d'informants creuen que són una riquesa que no s'ha de perdre —A2 pensa que les institucions han de fer esforços en aquest sentit—. A9, però, diu que cal evolucionar i adaptar-se a les noves demandes dels consumidors. Pel que fa a A3, explica que el seu pare tenia una hectàrea de vinya que van acabar arrancant per manca de rendibilitat. De fet, A3 diu que ja no tenen temps per dedicar als animals o a l'hort, és massa treball. A4 considera que amb la desaparició de llavors s'ha perdut en qualitat i A6 sosté, en aquest sentit, que els cultius haurien degenerat. A4 també explica que abans tenien pollastres, vaques, cavalls, porcs, bous, aviram, coloms, conills... en bona part, per al consum familiar. I finalment, A10 es refereix al sistema tradicional de plantar i de treballar el planter:

(A2) «...Oui, parce que, parce que c'est... Si vous voulez c'est éphémère, un hybride, un hybride va... Va durer dix ans, quinze ans, puis ça va disparaître. Il va falloir faire des recherches et en trouver d'autres.»

(A3) «...chez moi, mon père, il avait des vignes, ici là, ici là, il y avait une hectare de vigne, là et derrière, il y avait une hectare de vigne, pour faire le vin, pour la maison (...), je suis arrivé de l'armée à vingt deux ans, la première chose a été voir les vignes toutes arrachées! Tout arraché! On faisait du vin... Du vin (...), ce n'est pas n'importe quoi, on faisait le vin comme dans les exploitations familiales, on en vendait, on en faisait même pour nous, et on en vendait! (...) Mais les terres à l'époque, (...), à un franc cinquante, (...), le vin, dans les vignobles, à un franc cinquante... Et, faire du vin pourquoi? Pourquoi... On en boit... Qu'est-ce qu'on boit comme vin? Dix litres par mois, par mois... À un franc cinquante, vous voulez vous occuper d'une vigne, travailler la vigne, sulfater la vigne, ramasser, vendanger, tout... Ce n'est pas rentable, bon, c'est traditionnel peut être, mais nous on ne peut pas, on n'a pas le temps (...)... Si ce n'est pas rentable, on ne peut pas, on ne peut pas, travailler... (...) Avant oui, avant oui... À la ferme on avait des poulets, des lapins, les cochons, les vaches, le lait (...)... C'est trop de travail, on ne peut pas, on ne peut pas... La rentabilité c'est la rentabilité, on ne peut pas...»

(A4) «...Peut être dans la tomate, dans la tomate il doit rest... Vous parlez des anciennes variétés de légumes? (...) Il restent peut être encore quelques... Mais ne pas en production pour la vente, production pour manger personnellement, quoi, mais autrement ça a pratiquement disparu, ça... (...) Certainement (...). Au niveau qualité c'est sûr qu'on a perdu, là, je crois qu'on a perdu, parce que moi je vois la tomate... Dans la tomate on a fait des variétés... Elles sont solides, vous pouvez la tomber, en fin, mais au niveau gustatif ce n'est pas très très très bon, eh! (...) Oui, il y avait des poules, il y avait des vaches, il y avait des chevaux, il y avait des cochons... Bon, dans toutes les fermes c'était ça! C'était tout... Pas les chevaux, les vaches c'était pour le trav... Les bœufs c'était pour le travail. Mais tout le reste, les volailles, des pigeons, des lapins, c'était pour la consommation familiale, quoi, de la famille. Ça on le retrouvait dans toutes les fermes de France, et certainement d'Espagne, partout, c'est comme ça... Mais oui!»

(A9) «...il y a, oui, il y a certains produits comme peut être le cèleri (...), qui reste un cèleri local, mais après tout le reste... Il y avait un poireau aussi qui était local, mais ceci ça c'est perdu... C'est vrai que... bien, je crois que... dans le... dans le... dans le... dans le... à venir il n'y aura plus des semences ou des produits locaux, vraiment... (...) Bien, je crois que c'est l'évolution des choses, il faut, il faut... et puis aussi on ne peut pas... et puis il faut s'adapter par rapport au consommateur... on ne peut pas aller sur un marché avec un produit que le consommateur ne veut pas, ou qui n'est pas présentable et qui n'est pas accepté par le consommateur. Donc, bien, il faut... c'est vrai que quelque part c'est regrettable, mais, eh... on a quand même une entreprise à faire vivre et à tourner, et là en tant que patron, je ne peux pas moi produire si je ne peux pas vendre mon produit, parce qu'il ne plaît pas au consommateur.»

(A10) «...je crois que c'étaient des pépinières, oui. Ils achetaient des graines (...), ils les faisaient... ils faisaient leurs plants eux-mêmes. Et puis ils (...) les faisaient pousser et après ils les repiquaient en racines, en racines nues. Et après quand il y a eu le... quand les mottes des terres, les mottes on été inventées, ça a beaucoup développé les cultures de salade ici.»

A3 es remet igualment a l'abastiment de Toulouse, que tradicionalment ha estat fet pels horticultors de la regió. Actualment, però, poden arribar enciams frescos des de Bèlgica collits el dia anterior. Així doncs, tot ha canviat:

(A3) «...les maraîchers, exclusivement, exclusivement par les maraîchers. Mais oui, il n'y avait pas de (...) de transport. Il y a encore quarante ans, il n'y avait pas de frigo, il n'y avait pas de camion trop évolué... Maintenant il nous arrive, le jour même, il arrive de la laitue de Belgique (...), qui a été ramassée la veille, avec des camions frigo, donc qu'elle est fraîche. Il y a cinquante ans, on ne l'avait pas, tout ça. C'était (...) la production locale qui produisait, qui ravitaillait la ville. Maintenant il arrive de partout, c'est frais.»

D'altra banda, A1 considera que l'agricultor que vol començar no busca necessàriament un mas tradicional per instal·lar-se, sinó que més aviat el que li interessa és tenir un bonic hangar per poder treballar en condicions. De totes maneres, A1 es refereix a la diversitat de cases tradicionals que hi ha a França i, com la majoria d'informants, incideix en la necessitat de preservar aquestes construccions, sobretot perquè cada vegada en queden menys. De fet, com diu A3, sembla que a molts llocs es prohibeix la venda d'aquestes cases. I A4 diu

que pràcticament han desaparegut i el que es fa és barrejar estils. Les antigues cases *toulousaines* tenien un colomer, la granja i un petit hangar. A4 creu que és positiu refer les cases típiques i introduir-hi elements moderns. A7 fa una bona descripció de les cases tolosines (diu que estan de moda i que tothom vol tenir-ne una). I A9 assenyala que a la zona del Lauragais queden unes quantes cases típiques d'horticultors tolosins, rectangulars, amb la barraca al costat per guardar el motor per regar. Segons A9, són un patrimoni a protegir per a les generacions futures:

(A1) «...la ferme traditionnelle c'était celle comme ici là, mais après, un agriculteur qui s'installe il fait une maison normale, quoi, avec un hangar, ce qui doit l'importer le plus c'est surtout de faire un jolie hangar, eh, (...), eh, donc... Ici, bon, eh... Si quelqu'un s'installe sur une, une parcelle de terre qui fait dix ou quinze hectares, il va se faire une maison, il va se faire un hangar, et puis... Il va faire plutôt un jolie hangar, où il peut travailler comme il faut que de... (...) Ici sur la région toulousaine c'est la brique rouge (...), le toit en tuile et brique rouge, l'ancienne maison, la maison toulousaine c'est ça (...). Après, après en Bretagne c'est la maison est un peu plus raide, en Ardoise, c'est... Perpignan c'est la maison vraiment basse, un peu écrasée, le mas qu'ils appellent (...). Mais ici c'est la maison traditionnelle celle comme la nôtre, c'est ça, disons, rectangle, un rectangle avec un étage. (...) La maison typique il faut la conserver au maximum, ça donne, ça donne toujours le cadre de la... Le cadre de la région, quoi. C'est... Mais de... Des maisons... Des maisons toulousaines comme celle-là, à vendre il n'y a presque plus, maintenant. Toutes les gens les ont et ils les gardent.»

(A3) «...les fermes, anciennement (...), les fermes (...) qui étaient dans la région toulousaine, c'étaient, on appelait ça, des fermes... Des toulousaines. Et maintenant, bon, à Toulouse, c'est la brique (...) rose (...). Mais oui, quand... S'il y a des (...) fermes typiques toulousaines, il vaut mieux... D'ailleurs elles se maintiennent (...) Il y a des communes qui interdisent la vente, la démolition... Ce n'est pas de monuments (...), mais en principe c'est la tradition, il y a des communes, il y a des conseils municipaux, qui, à Blagnac, qui interdisent, qui font pression (...) pour arrêter les ventes de ces maisons anciennes, de ces maisons typiques.»

(A4) «...oui, mais il faut faire quand même la différence entre la construction urbaine, la ville, et la campagne. On retrouve des... Dans la maison toulousaine, qu'on appelle, oui, qui a disparu. À peine il n'y a quelques unes qui sont restées. Mais en fin, on ne construit pas trop maintenant sur ce genre de maisons, quoi, on ne peut plus le faire, parce que... Techniquement, si, on peut le faire, parce que bon, on fait n'importe quoi (...), de béton, la brique, on fait ce que l'on veut... Mais ça a un peu disparu. Je pense que les styles ce sont mélangés, un peu, ce qui est dommage, d'ailleurs. Voyez, mon fils il a la maison qui est après, là. C'est l'ancienne ferme toulousaine, de la région de Toulouse, toulousaine (...), avec le pigeonnier, la ferme, et en bout, un petit, un petit hangar, quoi, si on veut, à l'air libre. Ça on le retrouvait partout. Il a voulu faire ça. En moderne c'est joli, mais... On n'en voit pas beaucoup, comme ça. Il a un peu trop mélangé l'style. Je ne sais pas si (...) en Espagne... Je ne sais pas. On a gardait peut être davantage, en Espagne, l'style des maisons... (...) Le type de bâtiments il est... (...) Les toitures qui sont dans les régions de montagne... On voit les toitures qui sont beaucoup plus pointues... Ici, ici c'est plat, et puis le canal, en fin... (...) Et puis le canal qui est en réalité une tuile, une tuile romaine, finalement... En montagne on retrouve l'ardoise avec les petites plates (...), pointues... Oui, chaque région a quand même son style de... (...) Beaucoup restent dans des vieilles maisons... Ils on réparé, ils on refait... (...) Avec du vieux ils ont essayé de faire du neuf. Ils ont restauré, ils habitent toujours en... Ah, oui, ils sont restés... (...) C'est très important (...). Tout ce qui n'est pas réalisé par restauration, parce que ça coûte très cher... Mais quand il faut restaurer du vieux... Ça coûte cher, mais il n'y a qui disent, ah, il vaut mieux faire du neuf. On démolit, on va faire du neuf... Bon, je ne sais pas si c'est la bonne solution, quand même, c'est dommage, quelque fois...»

(dona d'A6) «...C'est une maison longue à deux... À deux toits (...), et en brique toulousaine, brique rouge (...) brique rouge câline...

(sogre d'A6) ...brique rouge... (...) Des cailloux comme ça, des cailloux (...)... Ils arrangeaient les briques rouges... Il y a... Il y a des murs, par ici, qui se sont montés comme ça. Il n'y a beaucoup plus dans les clôtures, dans les clôtures...

(dona d'A6) ...c'est dommage si ça disparaît, elles sont très belles (...). Celles qui sont en vente sont très chères, mais (...) des ruines... Elles sont bien restaurées... C'est très beau, après... C'est joli...»

(A7) «...de brique rouge, le petit toit devant, et long toit derrière, avec une grande ouverture devant, pour le soleil, et petite au côté nord, tu sais, pour ne pas que le froid... (...) Ah oui, oui, c'est ce qu'il fait la toulousaine je veux dire. (...) une maison toulousaine c'est ce qu'il fait le charme de la ville de Toulouse, et puis elles se vendaient chères, je veux dire, maintenant, une vieille toulousaine c'est à la mode, quoi, c'est quelque chose que tout le monde veut avoir.»

(A9) «...oui, il y a la maison toulousaine, qui reste quand même, eh... vous prenez sur les secteurs de Sable, Lauragais, qui était le secteur... vraiment la ceinture verte de Toulouse, c'était la maison toulousaine qui est vraiment typique, et la maison des maraîchers toulousains, qui est vraiment avec... qui était avec... qui était rectangulaire, avec son cabanon à côté, qui sont pour la récolte... pour la récolte des légumes, avec sa petite cabane où il y avait le moteur pour l'irrigation... C'était vraiment typique. (...) Oui, c'est vrai que c'est une représentativité de ce qui se faisait en culture légumière, en production légumière ici, mais je crois que les... les toulousains et les nouveaux toulousains qui viennent de l'extérieur, qui viennent habiter dans la région, ne connaissent pas peut être ces habitations... je crois qu'il est bon de conserver, parce que c'est vraiment d'abord, ce sont des (...)... des... des constructions superbes, mais aussi c'est vrai que ça restera quelque chose d'historique pour nous... nos générations futures, qui diront, voilà, il y avait de producteurs de légumes qui étaient dans ces maisons... c'était de ceinture verte...»

Finalment, A2 és l'únic informant que es refereix a la cultura i a la llengua occitana com un valor que cal defensar, tret d'identificació dels agricultors de la regió tan important, segons A2, com el seu caràcter individualista:

(A2) «...oui... L'individualisme, ça c'est sûr, ça... L'individualisme (...), puis la culture, la culture... C'est vrai qu'on est imprégné... Moi je suis imprégné de la culture occitane, ça c'est sûr... (...) On ne l'utilise pas beaucoup, très peu, c'est dommage (...). Avec les anciens, surtout, quand je m'en vais chez-moi, dans le Gers (...), là-bas tous les anciens parlent occitan, quoi (...). Un peu l'italien, aussi, mais bon... Très peu ça... Voilà.»

6.2.8 Concepció sobre la pagesia i la feina de pagès

6.2.8.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

Tots els pagesos i pageses consultats mostren un elevat coneixement de l'entorn on treballen i de les característiques del seu ofici, sobretot en tot allò referent als cultius i al tractament que requereixen. Observem, en aquest sentit, els comentaris de P9:

(P9) «Aviam, hi ha blada d'estiu i blada d'hivern... La blada, la blada d'estiu no s'espiga tan aviat... Perquè si ara plantés blada d'hivern, que també et sortiria blada, també és blada, però s'espiga molt aviat, m'entens? A l'estiu les flors puguen més aviat.»

Molts d'ells recorden com era la vida dels pagesos abans dels grans canvis que ha patit la zona. En alguns casos, fins i tot, ho fan amb nostàlgia. En general, afirmen haver escollit aquest ofici lliurement, encara que admeten que la família els pot haver influït. Gairebé tots els enquestats coincideixen a considerar que la seva és una feina molt dura i que han de fer molts sacrificis, com per exemple, treballar diumenges al matí, en part, perquè cal preparar els productes per a la venda del dilluns, que junt amb el dijous, és un dels millors dies de venda a Mercabarna. P11, però, pensa que gràcies als avanços tècnics, actualment hi ha feines més dures, com la de pescador o la de miner. Excepte els pagesos a temps parcial, que generalment treballen les tardes i els caps de setmana, la resta de pagesos es lleven d'hora cada dia i treballen fins més o menys les sis del vespre a l'hivern i fins les vuit o les nou a l'estiu, quan la jornada s'allarga. De vegades, durant la nit els toca el torn i han d'anar a regar i, quan hi havia més robatoris, també feien grups per vigilar els camps. Això acaba de complicar i allargar les jornades de treball. De fet, alguns també treballen el dissabte tot el dia, tot i que la tendència és

la de mirar de descansar els caps de setmana. P2, per exemple, des que té una cambra frigorífica, prepara el que vol vendre per dilluns el mateix dissabte i així descansa el diumenge. Precisament, segons P3 i P5, una de les raons per les quals molts joves no voldrien fer de pagès és el fet que s'ha de treballar els caps de setmana. Com diuen P1 i P9:

(P1) “El camp és molt sacrificat, sí. T’ha d’agradar. Jo crec, jo ho comparo amb els capellans que... T’ha d’agradar, és vocacional. Si no, les inclemències que, que pateixes no es paguen...”

(P9) “El camp és pesat, eh, vull dir, el camp no és allò de dir m’hi vaig a passejar i a veure-ho, no. El camp hi ha un dia, o diversos dies, que has de... T’has d’ajupir, eh, vull dir...”

Tot i ser una feina molt dura que requereix una atenció constant, aquells que s’ho poden permetre, com P2 i P4, aprofiten per fer vacances i fer algun viatge. Així i tot, encara que pagesos com P1 s’hagin plantejat canviar de feina, els informants consideren que la seva és una feina bonica i agraïda:

(P3) “T’enganxes, t’agrada la terra, t’agrada lo que estàs fent, t’agrada veure les plantes com creixen... És una cosa que et té d’agradar... Hi ha una part vocacional... Si no tinguessis aquest amor i aquestes ganes, no ho faries...”

(P5) “Ni que tingués trenta anys continuaria fent de pagès, perquè m’agrada fer de pagès, disfruto fent de pagès... (...) (*La feina de pagès*) És molt maca... I és bonica. L’únic que tens moltes enrabiades, perquè pues no tens apoio de... De ningú. Si has tingut una desgràcia, que se t’ha mort la collita no... No hi ha hagut cap, de l’administració, que t’ajudi, en res... (...) Subvencions no n’hem tingut mai a la vida. El Baix Llobregat no ha tingut mai a la vida cap subvenció de res. Ens ho ha mort tot l’aigua, ens ho ha mort tot el fred i ens hem tingut que valdre de fer crèdits personals a les caixes, a on sigui, per poder tirar endavant... M’entens? Tot i amb això, pues, m’agrada. M’agrada i... I repetiria treballant, la veritat, allà on sigui.”

(P9) “...A mi, cuidado, jo també ho faig, perquè també m’agrada, eh... M’agrada, aviam... M’agrada anar al camp, perquè em veig les coses, quan ho tinc plantat, ho veig que està bé, ho veig en línia, veig que els tomàquets o la verdura, veig que creix, a mi m’agrada...”

(P12) “...És molt variada, perquè ara culls, ara sembres, ara regues, ara ruixes, ara escates, no sé... Ara vas en tractor, no? És una feina molt variada i molt lliure. Aviam lliure, hi has de ser moltes hores, no, però... Però no et mana ningú.”

P1 expressa la contradicció d’aquells pagesos que encara resisteixen però que es plantegen si el seu ofici té algun sentit en el context actual al Delta:

(P1) “Però bueno, jo sempre dic lo mateix a mi el camp, considero... A mi m’agrada molt. Jo ho veig una feina molt maca. Lo que no veig tan maco és viure’n del camp, no, però el camp en sí és molt maco... (...) Jo demà pel matí vindré aquí i estarem, estarem a quatre graus o tres graus i el... Les plantes estan humides de la rosada de la nit, i fot un fred que pela, i has de fer foc per escalfar-te el cap dels dits, que, que, que se’t queden paralitzats... I, és clar, i després a sobre veus que la producció que treus, eh, l’has de mal vendre, o no la pots vendre, te l’has de guardar per l’altre dia, pues dius, hòstia, patir per sembrar, patir per cuidar, patir per collir i... Patir per vendre! Dius, escolta, apaga i vámonos, no. Jo tinc família, tinc cunyats que escolta, van a treballar amb les mans a la butxaca, amb un bocadillet i se senten allà i a l’estiu, aire acondicionat, i a l’hivern amb calefacció. I jo per anar a treballar, necessito furgoneta, tractor, motocultors... Un dineral! (...) Quan veu aquest panorama, (*la seva dona*) diu, escolta, tant de patir, sempre estàs patint... Ara pateixo perquè no puc regar que no ve aigua, ara pateixo perquè això... Tant de patir i tanta comèdia... Escolta, ens morirem igual! I després és això, que avui en dia, pues la gent, que té una feineta pues cobra un jornalet i també viu. I tu t’has de trencar els cuernos aquí i patim-patam sempre, i feina viva. I encara, la burla de la família, en molts casos, de dir: o tu rai que treballas per tu, tu rai... Com si treballar per tu avui en dia fos un xollo. Antigament sí que deien que val més ser un petit propietari que no un gran mosso, no, però avui en dia, escolta, la persona que té la sort de tenir feina fixa, a cobrar cada mes, tu. Ja sé que no els hi regalen res, però, a mi tampoc, eh! A mi tampoc em regalen res...”

P4 opina que actualment els pagesos tenen més temps per complicar-se la vida. Tenen més temps lliure que en temps dels seus pares, però, en definitiva, acaben treballant les mateixes hores perquè ara es produeix més. Tot seguit, veiem què opinen els pagesos i pageses entrevistats sobre la cultura pagesa de la zona, específicament periurbana, i què és el que en ressaltarien:

(P1) “Bueno, és una forma de, d’entendre el treball, d’entendre la pagesia, és una forma, una manera de, de viure l’agricultura, no? (...) Home, quins elements en ressaltaria? Potser aquest, aquest afany de treballar i sembrar, aquest neguit del dia a dia, aquest desespero que aquí tenim, no? És una... És una pagesia molt viva, és una pagesia diferent que pot ser el món del cereal o de la fruita, que és l’anyada, un cop a l’any i... Ja ho farem, ja ho collirem, no? Aquí és el dia a dia, avui cullo, demà llauro i demà passat sembro, no? És un neguit, és una lluita diària, no?”

(P2) “Home, seria pues la manera com es va començar, els nostros pares, els nostros avis, diguéssim, a... A cultivar les terres i a treballar-les i... I a viure d’elles. I, i aquesta és una cultura pues que jo crec que es tindria que mantindre, vull dir, que sapiguéssim pues... Que per lo menos que aquí hi havia hagut camps i que es treballava, no, vull dir, perquè arribarà un moment que no quedarà res...”

(P7) “Ja no som ni tampoc pagesos a l’ús... Clar, comparant-nos a nosotros amb els de la Catalunya central és... Clar, els meus fills van a col·legi a Barcelona, la meva dona és mestra, vull dir ja és que és diferent, no... (...) És que aquí estem tan a prop de la ciutat que no som estrictament del món rural, som una mica... Suposo que te n’hauràs donat compte... No som estrictament pagesos al uso (...), perquè tenim una mica de cada món... No som un món rural endogàmic... Sinó que aquí estem a la ciutat i en canvi fem de pagès.”

(P12) “...Aquest propi individualisme ha fet que sigui molt lliutador, molt lliutador ha sigut (...), sí, perquè jo vull dir he estat amb d’altres zones que, bueno, vull dir, a mitja tarda ja els veus a la plaça, assentats al banc, esperant la subvenció, per dir-ho d’alguna manera, eh, i aquí no, aquí, aquí pençar, pençar, pençar i pençar. I pençar.”

Per altra banda, un sentiment comú entre la pagesia del Delta és la de creure que estan desemparats, deixats de la mà de Déu davant les inclemències del temps, sense que ningú, ni l’administració, els ajudi realment:

(P1) “Sí, hi ha molta gent que està avorrida, que està fastiguejada, que està cansada, que està humiliada, que lo que vol és vendre lo més bé possible i plegar d’aquesta activitat. També crec que això també potser és gent de més edat, que s’ha sentit derrotada, no? I a més a més, jo aquest tema ho veig molt clar. Si s’ajuda altres col·lectius, per què no es pot ajudar en aquest? Avui dia em consta la televisió espanyola, la RENFE, la SEAT... Està subvencionada! Si no no tiraria endavant, doncs per què no es pot subvencionar, també, l’agricultura?”

(P4) “Som una espècie en extinció... Les espècies en extinció les ajuden, no, a procrear? Pues a nosotros també, igual...”

A part, generalment se senten bastant infravalorats per la resta de col·lectius socials:

(P2) “Sí, és lo que em dèiem, no, gent jove i així, no, que van a la discoteca i així... I quan, quan dius que ets pagès diu: hosti tu! Escolta’m, que fa aquest tio! No sé, no sé què pensen, vull dir... (...) Quan era jove també passava una miqueta això, no? Vull dir... I jo crec que no hi ha més pagesos perquè... Perquè és això, no, perquè la gent jove i així, pues quan s’ajunten... No sé, abans, a la meva època encara n’hi havia molts i sortíem junts i... No sé com dir-ho, fèiem una colla, no, i... T’agradava ser pagès, no, pràcticament? Però actualment jo ho veig que... Que no, no? Que n’hi ha tan pocs que (*rient*)... Són com bitxos rars, no? (...)... Un pagès... Jo ho veig així, eh? No sé...”

(P10) “I sembla com si (*riu*), com si... El que treballa al camp sigui diferent d’un altre, que a vegades passa, pues... (...) Per exemple si vas a... Pues amb una reunió que hi ha tota classe de persones, que hi ha mestres, hi ha metges, hi ha... Com ens va passar fa uns anys endarrere, que vem anar a aprendre durant un parell d’hiverns, vem anar a aprendre a ballar, balls de saló i pues no se t’occorreix dir que ets pagès (*riu*), perquè sí no... Allà hi havia professors (...)... Ja mires de no dir-ho perquè sembla com si... Mira, són pagesos, treballen al camp (*riu*) (...) Però bueno (...), per la nostra part no ens sentim, no ens sentim inferiors.”

En general, els enquestats veuen el futur de l'agricultura del Delta bastant negre, tret d'algunes excepcions, com P2 o P10. La manca de continuïtat en les explotacions afavoriria, com hem dit, que molts pagesos vegin amb bons ulls la idea de vendre les seves terres per a usos no agrícoles. P4 es refereix a aquesta situació:

(P4) "...Et van tancant, et van escanyant poc a poc... (...) Vull dir, tu estàs cuidant la teva terra aquí al costat i el teu veí ja està construint un bloc de pisos... (...) Jo, amb tota la gent gran que he parlat, estan desitjant que vinguin a comprar-li la terra. I més els que no segueixen els seus fills. Jo això ho he sentit, jo, a pagesos a la seva pròpia boca: a mi l'únic que em queda -paraules textuals d'un que...-... A mi l'únic que em queda es poder-me vendre el dia de demà les finques, pulir-me-les i a viure."

6.2.8.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

La major part d'informants a l'Àrea 2 també consideren que la seva és una feina dura però alhora gratificant. Com hem vist en subapartats anteriors, els agricultors tolosins, com els del Baix Llobregat, treballen moltíssimes hores, des de l'alba fins al crepuscle, inclosos, molt sovint, els caps de setmana. A l'Àrea 2, però, a l'hivern es treballa menys que a l'estiu. D'entre els informants, n'hi ha alguns que canviarien d'ofici si poguessin, però no s'ha detectat el grau extremat de desmoralització que hi ha entre la pagesia deltaica, envellida i sense gaires perspectives de futur. De fet, a l'àrea de Toulouse hi ha un percentatge molt més petit d'agricultors que es dediquen a l'activitat agrícola només a temps parcial que no pas al Baix Llobregat, on, en algunes àrees, s'arriba al 50% de productors, mig obrers industrials, mig pagesos. Centrant-nos ja en aquest apartat, però, val a dir que, com la major part d'informants, A1 diu que ha escollit tot sol i lliurement l'ofici de pagès, i que li agrada molt aquesta feina. També afirma que si els seus productes estiguessin més valorats, no emprenyarien els polítics ni es queixarien tant. Veiem, també, què diuen A7 i A10 de tot això, mentre A9 es refereix a la duresa d'un treball que no està reconegut com es mereix:

(A1) «C'est un travail qu'il faut aimer, parce que bon, eh... Moi, moi ça me plaît, donc, eh... Dur? Oui et non. C'est dur, oui, dans le sens où, eh... On n'arrive pas à valoriser le produit comme on veut (...), le vendre, on arrive... Presque, presque... Il faudrait que... Il faudrait qu'on puisse vivre de notre métier, et il y a de jours que c'est difficile... (...) Si un jour, si on vendrait le produit au vrai prix, on n'irait pas à embêter les politiques, on ferait notre travail tranquillement et on ne demanderait à personne. Là si on demande on nous donne rien, donc, on fait avec... Mais, eh, si on vendrait les produits au prix réel, on n'aurait pas besoin d'embêter tout le monde."

(A7) «...librement, c'est moi qui a voulu (...). J'ai toujours été dedans, moi. Quand j'étais petit, de toute façon, des que j'avais les vacances j'allais aider mes parents. Et puis petit à petit, bon, ça m'a plu, et je me suis lancé là dedans, quoi. De toute façon, je n'étais pas trop, je n'avais pas trop envie d'étudier, quoi. J'avais pourtant les capacités mais ça ne me plaisait pas, ça fait que, arrivés en quatrième, ou troisième, bon comme je ne faisais que faire le con, à l'école, mon père il m'a... Il m'a sorti de l'école... Après j'ai pris (...) en maraîchage, quoi. Je suis allé dans un lycée où l'on m'a appris à travailler, en fin (...), pour faire le maraîcher. Mais si non, après, les études générales, j'ai arrêté en quatrième."

(A9) «...là je crois que vous avez posé la question juste... Si, je sais que dans les autres pays européens, en Espagne aussi, ils travaillent dur, aussi. Maintenant, dans certaines exploitations, les propriétaires, on ne sait pas où ils sont, ils sont à l'extérieur... certains sont des très gros exploitants... Mais je parle de personnes qui travaillent sur l'exploitation, un métier qui doit (...), qui est très méconnu, eh... mais... Même en se mécanisant ça reste un métier

trop prenant, très prenant, je dirais, mais qui n'est pas à l'heure actuelle, reconnu à ça juste valeur. Et là bien sûr, on pourrait faire un débat là-dessus, sur ce que j'ai dit. Quand je dis qu'il n'est pas reconnu à sa juste valeur, parce que bon, après tout, on fait un produit je crois qu'il est fini, un produit propre, et quand on l'amène au consommateur c'est pour l'œil des gens..."

(A10) «...non, moi j'ai choisi librement (...). Si (...) le faire maintenant, je le referais. Même si je trouve que le métier est difficile, parce que c'est quand même physique... il y a beaucoup d'heures à passer, et... l'avantage que je trouve c'est que je travaille pour moi, on suit notre production, on n'a pas de patron, quoi, on n'est pas sur... On organise notre travail, mais ce n'est pas un travail comme l'on veut... on choisit librement les cultures que l'on veut faire, on est chef d'entreprise, quoi... Je trouve que c'est... (...) Pour la liberté c'est bien, après au point de vue revenus c'est... il faudrait que ça soit mieux valorisé... (...) Oui, physiquement c'est dur, en été c'est dur. Après en hiver un peu moins, sauf le froid, quand on ramasse les épinards dehors, mais... Le plus dur pour une femme c'est qu'il y a beaucoup d'heures, beaucoup d'heures... on n'est pas au trente-cinq heures comme... comme les autres ouvriers. (...) Et en fin je vis au rythme aussi des enfants. Et c'est qu'on s'est adapté avec ce travail, c'est l'avantage que je... que je trouve.»

La sensació a l'Àrea 2, però, com a l'Àrea 1, és de desprotecció i es veu amb recel i un cert pessimisme el futur que els espera els propers anys. A2 explica que es va fer pagès influït per la família, i que el seu ofici li agrada i no el canviaria per cap altre, a hores d'ara, però també opina que ho tenen bastant malament en una regió on hi ha d'altres interessos a part de l'agricultura. A un fill, de fet, no l'engrescaria gaire a fer-se agricultor. En definitiva, A2, com A11, creu que l'activitat agrícola familiar de la zona desapareixerà i s'imposarà una agricultura industrial, tot i que sobreviuran de forma marginal alguns horticultors que vendran productes directament als consumidors. A A3, d'altra banda, el van obligar a deixar l'escola per anar a treballar als camps, i el seu fill també va dedicar-se a l'explotació després de treballar uns anys en el món de l'electrònica. A A3 i A4 els apassiona la seva feina. A A3, com a A10, en part perquè se sent independent, tot i que en contrapartida creu que el que cal és millorar i invertir constantment. A3 pensa que en un futur, a diferència d'A2 i d'altres informants, les coses no canviaran massa, encara que opina que si les coses van malament, sempre els quedarà anar als mercats a fer venda directa. Pel que fa a A5, diu que si pogués deixaria la feina de pagès, a causa dels conflictes amb els assalariats, per anar a treballar a ciutat les trenta-cinc hores setmanals que li pertocuen, encara que després diu que s'estima la terra. A5 considera que abans la seva feina era més dura i A6 diu que és un ofici que esclavitza, que lliga molt, cal estar sempre a peu de camps. A7, d'altra banda, creu que és dur seguir fent de pagès a causa de l'expansió de Toulouse i el procés intens de pressió urbanística a què estan sotmesos. A7 diu que s'estima l'ofici, tot i que no està prou remunerat i que des de fa uns anys cada anyada és dolenta i no els surten els comptes. Per aquestes raons, de fet, a A7 no li importaria canviar de feina, encara que admet que li costaria. A8 es refereix a les inclemències del temps que malbaraten els camps, com els tornados de 1999, 2000 i 2001, o les inundacions provocades per la Garona, o les calamarsades... Del seu ofici, A8 també diu que és enriquidor i diversificat, i A9 considera que per fer-lo bé, cal tenir bona salut i saber produir, vendre i comprar. A9 explica que van arribar d'Itàlia amb la seva família i van haver de començar de zero. I A11 creu que és una feina molt estressant. Finalment, A12 afirma que li fa l'efecte que abans, per als pagesos, treballar moltes vegades era com una mena d'oci i que avui dia només es mira la rendibilitat. A

part d'això, aquesta informant considera que és una feina on la gent és molt seriosa treballant, i afirma que com que encara són joves, no els queda altre remei que lluitar i ser optimistes:

(A2) «...il faut l'aimer (...). Si l'on n'aurait pas été influencé par les parents, peut être qu'on ferait un métier qu'on n'aimerait pas toute sa vie. On l'a pas aimé peut être pas toujours, mais bon... (...) Un travail très dur, trop dur (...). Trop dur et pas assez considéré... (...) (*le futur il le voit*) pas très bien (...)... Toulouse grandit, oui, (...) et ça pousse ailleurs, et puis... Puis il n'y a pas de motivation, quoi, il y a autres choses à Toulouse à faire que de travailler de la terre. Il y a la industrie aéronautique, il y a beaucoup de... (...) Puis les trente-cinq heures de travail et tout ça qui se'n suit... Un autre bien être qui n'est pas le bien être, peut être, mais qui... Une autre façon de vivre... (...) (*s'il aurait un fils, il affirme*) qu'il ferait ce qu'il voudrait (...); je ne lui dirai pas de ne pas de le faire, mais je ne lui dirai pas de le faire (...). C'est vrai qu'on ne veut pas, on ne veut pas mais... On ne peut pas l'imposer, de toute façon, c'est... (...) Je ne dirai pas en voi de disparition. Je pense que notre, notre, notre système comme on l'a nous, ici, va disparaître. C'est-à-dire, le système familiale, avec de petites exploitations, je pense qu'un jour il disparaîtra (...). Non, le maraîchage il ne va pas disparaître, mais ça serait un maraîchage avec... Avec (...)... Il va n'avoir industriel, c'est-à-dire, des propriétés à quatre-vingt cents hectares, avec du personnel, des chefs de cultures, de... Bon ce qu'il se fait, dans d'autres pays. Chez nous ça doit se faire. Dans le sud de l'Espagne (...). Je pense que... Bon, les petits maraîchers ne disparaîtra pas complètement, eh, au cent pour cent, mais disons, que ça serait marginale, à une certaine époque. Je pense, en fin... J'espère me tromper, parce que ça serait dommage, quand même, mais je pense que c'est ce qui va arriver. Il va rester quelques maraîchers comme ça autour des grandes villes, et qui vendra, sa production, je pense, directement au consommateur.”

(A3) «...moi, à douze ans, on m'a dit, tu laisses l'école, tu va travailler... Tu viens travailler (...) (*il rit*)... Moi, à douze ans, et j'ai passé le (...) dernier examen (...), le certificat d'études, ça s'appelait, ici... J'avais treize ans, ou treize ans et demi (...)... On m'a dit, les études, maintenant, c'est fini... Allez, aux carottes! (...) Je ne sais pas, je ne suis jamais été, mais mon fils il a été... Il a fait des études depuis... Jusqu'à dix-sept ans... Un peu plus, dix-huit ans! (...) Non, non, dans le... Electronicien... (...) Et puis après, quand il a fini, il a eu du boulot, dans une... Siemens, ça s'appelait Siemens, il est allé travailler trois ou quatre ans dans une (...) d'électromécanique... Il faisait de (...) électronique, il faisait de tout (...)... Il y est resté quatre ans et puis après il est venu... Faire les salades... Il a dit là bas, moi je ne veux pas... Non, mais ça c'est... On a travaillé plus qu'un gars qui... À l'administration... Beaucoup plus d'heures... Ce n'est pas pareil, ce n'est pas pareil (...). La liberté, la liberté de se lever de bonne heure, en fin... Ce n'est pas pareil, ce n'est pas pareil... (...) (*son métier c'est*) dur, oui, dur, mais passionnant... (...) Améliorer, investir, améliorer, investir... Oui, oui, oui... (...) Toute la vie (...) ... Si vous ne le faites pas, ça ne peut pas marcher! (...) Je ne sais pas trop bien, je ne sais pas trop bien... Je pense que tant qu'on est aux portes d'une grande ville (...) il y a toujours une production qui est en train de couler sur la ville, au plus mal! Au plus mal, le jour ou l'on ne ferait plus de ventes, de l'expédition, le jour... Il n'y a plus... Aux portes d'une ville... On peut toujours aller sur le marché de plein air, à l'extrême, si ça ne marche plus, si ça ne marche plus, si les ventes on est concurrencé par les pays de l'Est, si on est concurrencé par tout le monde, on (...) par le faire sortir, de faire, comme vous disiez, certaines (...), vous allez faire le marché. Vous produisez et vous allez faire, vous allez vendre sur le marché. Là vous revalorisez au maximum et puis il y a toujours la vie. S'il n'y a pas la vie pour une exploitation de sept ou huit familles, il y aura toujours la vie que pour l'exploitant.”

(A4) «...dur, oui, mais passionnant (...), connaître les plantes, les voir pousser, c'est la vie (...), oui, c'est vrai (...)... Parce que si on fait un métier sans conviction, si on fait un métier qui ne plaît pas, on ne le fait pas bien, je crois, et je pense que le métier d'agriculteur c'est un métier que vraiment on est né dedans... Pratiquement, il faut...»

(A5) «...C'était plus dur... Planter, par exemple... Planter la salade... Avant, pour planter, par exemple, huit mil pieds de salade, il faut, quatre personnes, il faut, au moins, au moins, au moins, deux heures, deux heures et demie... (...) Avec une planteuse (...), deux personnes, huit mil... Huit mil pieds... (...) L'usage des machines a réduit beaucoup le travail...»

(A7) «...que peut être plus loin, il y a d'autres, d'autres endroits, dans la région de Nantes ou dans le Lot-et-Garonne, il y a moins d'expansion (...) de la ville, et là il y a peut être davantage des places pour les maraîchers, quoi. Ici... Non, la ceinture verte, là, de Toulouse, il y a... Il y en a un peu de maraîchers mais je crois que c'est, c'est... (...) Demeurer à la profession c'est... C'est un peu dur, eh! (...) C'est vrai que la vie qu'on mène... Bon, on n'a pas de patron, on fait ce qu'on veut, on est à l'air libre, c'est bien, c'est beau... Mais je veux dire, pour le travail physique qu'on donne, et pour les, les... Les contraintes qu'on a, ce n'est pas assez rémunéré (...). Je suis pris par les crédits, par les dettes, par... En fin, je changerais, disons, que... Pour l'instant, moi, dans mon opinion, pour l'énergie que j'y donne, tu vois, et le travail que je... Je ne suis pas assez rémunéré, quoi. Il y a des périodes, moi, pendant trois ou quatre mois, je ne peux pas me faire un salaire, parce que je ne rentre pas assez, parce que... Donc, au bout du compte... C'est vrai que après bon, je ne me plains pas, j'ai une maison, tu vois, j'ai une voiture... Je mange tous les jours! Tu vois ce que je veux dire? Mais en contrepartie, par rapport au travail que je fournis, c'est aussi un souci que j'ai, parce qu'en étant chef d'exploitation, je veux dire, il pleut, il grêle, du jour à lendemain tu ne peux plus payer un fournisseur, en fin, c'est, c'est... Tu as quand même de soucis, tu vois? Et comparé à ça, non, ce n'est pas assez

rentable, quoi. (...) C'est un travail dur, qui est... Qui est plaisant, quoi, je veux dire, quand... Quand on arrive à bien gagner sa vie, c'est, c'est... Moi ça va, c'est un métier qui me plaît, je veux dire, ça me... ça me ferait chier de m'arrêter du jour à lendemain, quand même... Parce que bon, je ne suis pas habitué déjà à travailler pour quelqu'un, avec un patron, quoi que ce soit, quoi. Mais je pense que si je serais obligé, j'arrêtera, quoi. (...) Serait moins physique, d'une part, et d'autre part ça me permettrait de prendre des vacances, de profiter de mes enfants... Tu sais, maintenant, tu es en trente-cinq heures, d'avoir le vendredi après-midi libre jusqu'à lundi on suit de suite, quoi. Des choses que je n'ai pas maintenant...»

(A9) «...Sachant que... quand on est maraîcher producteur de légumes, je dis toujours, (...), c'est un métier qui est complet. Il faut avoir plusieurs choses pour pratiquer ce métier. Il faut d'abord être en très bonne santé, puis il faut savoir produire, vendre et acheter. Si vous n'avez pas tous ces éléments, vous ne pouvez pas faire un bon maraîcher... Maraîcher ou producteur de légumes, je veux dire, eh! (...) Je pense que... qu'il y a eu plusieurs... en fin, ne pas je pense... il y a eu plusieurs raisons qui ont fait que je suis resté en ce métier, dont deux, c'est, d'abord avoir issu d'une famille d'immigrés, donc qu'on était... on n'avait rien, eh! On avait fait comme Linda de Sousa (¿?), on était avec la valise en carton, on n'avait rien. Et... et l'ambition d'arriver à faire quelque chose, bon, eh... mais... et aussi, quand on est jeune, on a aussi une manque de connaissance de ce métier et l'évolution qu'il pouvait avoir, les difficultés ou les atouts qu'on pouvait avoir, bon, donc, et puis les contraintes familiales, aussi, qui font que... on n'avait rien, donc qu'il fallait aider les parents aussi, et on est venu... on est... je suis resté dans ce métier malgré que ce n'était pas du tout ce que je voulais faire, parce que moi je me dirigeait pour être pilot d'avion, voilà. (...) C'est vraiment l'opposé, quoi, c'est plus que l'opposé! (...) Bon, alors, là c'est une question avec plusieurs réponses. C'est une agriculture qui sera indispensable et qui doit se pérenniser et exister, les cultures maraîchères, mais malheureusement, je dirais, étant près d'une grande ville les jeunes ne sont pas attirés par ce métier, qui est quand même contraignant par la multiplicité de travail et de temps de travail. Et la pénibilité quand même, qui reste quand même un travail assez dur, voilà.»

(A11) «...une bonne question... (*il rit*) La façon de vivre... Bon, c'est une... Il y a quand même... Moi quand je dis la façon de vivre... L'avantage de vivre quand même à la campagne, malgré tout, où on est... peut être... je parle pour les maraîchers, peut être... On a la impression d'être plus tranquilles, quoi, de ne pas être soumis à tout ce qui est contraintes de la vie citadine, quoi. Mais en contrepartie on a ce métier où moi je dis par rapport à un céréalier où à un éleveur, où il y a la contrainte de la commercialisation journalière, qui devient un métier très très stressant, quoi, très prenant, quoi...»

(A12) «...mais tu as vu les gens au travail avant..? Les gens qui travaillaient avant, j'ai l'impression qu'ils le faisaient comme un loisir, alors que nous ça nous demande... nous, même dans la journée on... il nous faut une rentabilité, donc qu'on travaille plus... (...) Mais toi, regarde, tu n'as... tu n'as encore les maraîchers où ils sont cinq ou six dans la même famille, ils mettent deux heures pour faire un paquet, mais comme ils sont... ils sont en famille, ils ne regardent pas, ça, alors que nous, on fait (...), dans la journée, nous, on veut savoir combien... on arrive à faire des paquets à l'heure. Donc que ça nous amène une rentabilité... et on en fait plus.»

A3 també es refereix al caràcter dels agricultors tolosins, diferent —tot i que, no ens enganyem, tampoc tant— dels de Perpinyà o Agen, sobretot per la manera de vendre els productes. A Toulouse es faria, segons A3, més venda directa, mentre que a aquests altres llocs, inclòs Nantes, s'aniria més per mitjà de cooperatives. Pel que fa a A7, distingeix els agricultors de la zona pel seu origen italià o francès, encara que assegura que hi ha bones relacions entre tots els membres de la col·lectivitat. A8 ressalta que a l'hora de comercialitzar, els agricultors de la zona són molt individualistes i A9 destaca que els cultius d'hortalisses han caracteritzat els agricultors de la zona:

(A3) «On ne change pas beaucoup un agriculteur perpignanais ou agenais, eh, un agriculteur toulousain... Mais toulousain... On n'a pas de... Oui. Toulousain, on a un système de vente particulier, bon, on a les maraîchers du coin et... C'est qu'on vend directement, on fait de la vente en direct, ne pas sur le marché, ce n'est pas le direct, le marché, ce n'est pas direct, direct... Mais, chacun commercialise sa production (...) au marché gare. Et ça, il y a beaucoup de régions qui ne le font pas. Et c'est un plus, c'est un plus, parce qu'on valorise au maximum malgré la concurrence... Il y a des pays de production que les maraîchers ils commercialisent, ils commercialisent directement, c'est lui qui vend directement aux professionnels, au... Et dans des régions de production comme Nantes, comme Perpignan, comme l'Agen, comme la Provence, c'est de coopératives... (...) Le maraîcher il a moins de contact avec... Avec le consommateur... Ne pas avec le consommateur, il a moins de contact avec l'acheteur. Et donc, je ne sais pas... Il évolue moins vite, il évoluera moins vite parce que... S'il n'a pas, s'il n'a pas ce contact, il ne peut pas

transformer, aussi vite, il ne peut pas transformer aussi vite sa production et sa demande... Si on le demande un peu plus de salade, comme... De rougeur, un peu plus...»

(A7) «Ah, on est... Je ne sais pas comment qualifier ça... Je ne sais pas... alors tu me poses une bonne... Je ne vois pas! (...) C'est difficile, oui, c'est... Non, je pense qu'il y a une bonne entente, quand même, malgré tout, entre nous... on est, on est assez... Mais ça dépend aussi de, de... Tu as les agriculteurs qui sont français, d'origine, et puis tu as les italiens, et ce n'est pas la même culture, ce n'est pas la même façon de... Dans le coin, ici, il y a beaucoup d'italiens, comme je disais tout à l'heure, ils sont tous, les maraîchers qu'il y a... Si tu vas à Saint-Jory, c'est quatre-vingt pour cent de maraîchers ou quatre-vingt dix qui sont des italiens, d'origine, ou bon. Et ils n'ont pas la même façon de vivre, de voir les choses, que, que... comme toi tu es en espagnol ça ne vit pas pareil qu'un français. Si toi tu viens habiter en France, mettons, tu n'auras pas la même façon de voir les choses que moi, parce que toi tu es issu de l'Espagne, et moi de... Et eux là c'est pareil, quoi, je veux dire, il y a une différence entre, un peu, avec (...) les origines, quoi. Si non après dans l'ensemble, bon, tout le monde s'apprécie mutuellement, quoi.»

(A8) «...très individualistes, on va dire (...)... Ils sont toujours en... en fin, ils ont toujours eu le... le grand pôle de commercialisation avec Toulouse et ils ont toujours eu l'habitude d'aller apporter leur production pour les toulousains, et attachés aussi à des productions locales, en fin, mais qui ce sont perdues, maintenant, comme la carotte... c'était une production locale à Blagnac, la violette... mais qui s'est perdue maintenant... Il y avait beaucoup de productions très locales.»

(A9) «...c'est une question qui demande... mais qui mérite réflexion... Sachant qu'elle avait une tradition cette culture qui a été occulté un petit peu mais qui a... qui a amené aussi un plus, par les immigrés italiens et espagnols qui sont venus travailler ces terres et faire de la production légumière... eh... Je crois que c'est une culture... sont des cultures des gens qui aiment ce qu'ils font, même si de fois l'on le fait pour grande chose, mais ils ont aimé faire... travailler ces terres pour bien nourrir les toulousains et les français.»

A3 diu, per altra banda, que si hagués de marxar de les seves terres abans de jubilar-se, això li faria mal, perquè són molts anys tractant de millorar-les:

(A3) «...si ça se présente pourquoi pas! (...). Ici on m'a mis dehors, à Blagnac on m'a mis dehors... Je n'ai profité de cet argent pour acheter ailleurs (...). Maintenant je n'achèterai pas, à soixante ans, je ne veux pas acheter ailleurs, (...), peut être mon fils, mais... Ça c'est... Une évolution, c'est une évolution. C'est vrai que... C'est vrai que quand vous avez bâti une exploitation à un endroit, que vous avez améliorée ou (...), de votre vie d'agriculteur, quand l'administration arrive et vous dis... Tu t'en vas plus loin, ça doit faire mal au cœur quelque part.»

Finalment, cal ressaltar les paraules d'A3 referides als habitants de Blagnac. Segons aquest informant, els seus veïns ni tan sols s'han adonat que hi ha agricultors a la zona. I això és greu i caldria fer una tasca de sensibilització per part de l'administració en aquest sentit. A4, per la seva banda, es refereix a la necessitat que hi hagi agricultors per mantenir la qualitat del territori, i A9 explica que amb el que li donen per un grapat d'enciams no en té ni per un cafè. A més, aquest informant considera que en poc temps no quedarà ni un pagès a la zona, tot i els elements positius que té la regió tolosina. Per acabar, A12 es refereix al canvi experimentat pel rol de la dona agricultora, que, com ella mateixa, ja no està sota l'autoritat de l'home i és més autònoma dins l'explotació. De fet, A12 considera que gràcies als estudis, molts agricultors han deixat enrere bona part de la ignorància que els caracteritzava:

(A3) «Mais les gens (...) ne savaient pas qu'il y avait des agriculteurs à Blagnac. Ils nous voient, quand ils viennent (...) faire du jogging ou faire du vélo, là bas, dans la zone de... Ah, il y a de salades, il y a de ceci, de cela... Mais voir les maraîchers ils ne sont jamais descendus, de Blagnac ils ne sont jamais descendus, ils ne savent même pas qu'il y a des légumes.»

(A4) «Oui, ça certainement. Oui, parce qu'un pays sans agriculteurs... Je ne sais pas qu'est-ce qui va se passer!»

(A9) “Je compare toujours, quand on vent, on vent une grille de salade, deux euros, deux euros cinquante. Vous voyez un coulis avec douze pieds de salades, déjà le coulis coûte zéro euros quatre-vingt et quelques et que vous allez boire un petit café, au M.I.N., au marché, vous allez boire un petit café, il n’y a pas de grande chose, et qu’ils vous demandent un euro dix... vous ne discutez pas le prix, vous payez... Mais pour payer un café il faut que je produise cinq... alors que moi il m’en resteront dix, il faut faire cinq colis de salade, de fois, c’est ça, oui... La valeur des choses... on n’a pas suivi l’évolution. (...) Ici dans la région? Alors, un petit historique... Lorsque le M.I.N., le nouveau M.I.N. de Toulouse c’est ouvert, les Halles du Sud-ouest qui sont, maintenant... donc qu’il y a trente-deux ou trente-trois ans, on était mille deux cents quatre-vingt producteurs... À l’heure actuelle on est trois cents, trois cents cinquante maxi, peut être. Dans les dix années à venir on est peut être une centaine, et dans les vingt années à venir je crois qu’il n’y aura plus... (...) Non, il n’y aura plus, de maraîchers, ici! (...) La pression foncière, non, non à ce que je sache à l’heure actuelle ils aim... aussi, bon... on est dans une grande métropole qui est quand même Toulouse, qui est une métropole dont on a l’opportunité, la chance qui est... où il y a de l’activité, et qui bouge, par rapport à une ville du nord de la France, où les activités sont moroses, tristes... eh, je... il ne faut pas non plus être loin du pôle de vente. La région... c’est vrai, on est des régions concurrentes, mais très proches de l’autre, qui est le Lot-et-Garonne, qui est à cent kilomètres, quoi, eh... Mais la ceinture verte de Toulouse, je crois qu’à... la ceinture proche, eh, les producteurs, bon... J’ai dit d’ici à vingt ans je pense qu’il n’y aura plus, mais parce que, parce que c’est le métier qui veut ça, parce que c’est un métier dur, parce qu’il n’y aura plus de jeunes qui veulent plus le faire, quoi. Il n’y a plus de jeunes, fils d’agriculteur (...), de maraîchers qui s’installent, mais en plus, par d’autres personnes extérieures qui veulent faire ce métier et qui tiennent à le faire, quoi... La pression foncière (...), l’urbanisation je dirai (...), bon, font qu’à l’heure actuelle les exploitants, quand vous avez un trimer dur, et que vous avez la difficulté à produire et à vendre, sachant que, il faut vivre aussi les urbains...”

(A12) “...Ce n’est pas que les rôles ont changé, c’est que les femmes, elles... en fin, on... moi j’étais habituée à avoir une indépendance par le travail, parce que j’ai travaillé ailleurs, parce que j’ai coupé... Ce qui est important c’est une indépendance, pouvoir dire à l’autre, eh, moi je vois les choses comme ça, et ne pas suivre tout le temps le vie d’une... une couple c’est... c’est même dans le métier, c’est deux personnes, ce n’est pas... ce n’est pas qu’une suivit à l’autre, il faut faire ça ou... non, c’est deux, donc ça a changé. Avant ce n’était pas ça, c’était l’homme qui disait il faut faire comme ça, et la femme... (...) Maintenant je pense qu’elle est plus en plus, dans l’agriculture, les femmes qui sont... elles y sont parce qu’elles veulent, elles ne le suivissent pas, elles veulent le faire, mais en donnant leur avis, voilà, ça ça a changé... (...) Oui, mais quand même il y a une ouverture... le fait que quand même les agriculteurs maintenant... En fin, avant, les agriculteurs étaient paysans parce que les parents l’étaient, alors que maintenant, souvent, en fin, c’est souvent par choix, et pour y arriver il faut quand même faire des études aussi. Il faut... en fin, on ne fait pas des thèses quand même mais bon, il faut au moins le bac, bon, il faut... donc il y a une culture générale qui n’avait pas avant. Donc ça ouvre un peu les gens, ils sont un peu moins cons, en fin... voilà, un peu moins cons qu’avant, donc qu’ils ont moins peur des autres, et ça, ça modifie, oui, voilà. Ça modifie, quand même...»

6.2.9 Percepció sobre el paper de l’administració

6.2.9.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

La percepció que els pagesos i pageses tenen de l’administració no és gaire positiva. En general, mostren desconfiança i rebutgen tot el que prové de les institucions. Consideren que podrien rebre més ajudes, que no s’escolten les seves reclamacions i no se’ls té en compte, sobretot en allò relacionat amb la reducció de l’espai agrari i les seves possibilitats de gestió. Els informants creuen que les institucions tenen les seves expectatives de creixement urbà, industrial i de serveis per al Delta, i en els seus plans la pagesia no hi entra. Tot seguit, P1 es refereix a aquestes temàtiques de dues maneres similars, mentre que P6 és més contundent:

(P1) “Aquí subvencions ni un duro. Ja et dic, ni de mon avi, ni de mon pare, ni de mon germà, ni de mi, aquí no hem vist mai ni un duro. Aquí l’únic que s’està fent ara, ja t’ho he dit abans, amb el tema del Parc Agrari, a nivell cooperatives, a nivell associació de productors... Pues, bueno, si et compres... Fas una càmera pues et paguen la meitat, o si compres un toro t’ho paguen la meitat, però allò, a nivell individual, vostè fa de pagès, fa anar tantes mujades, pues tindrà una subvenció per mujada... Aquí no hi ha res de res d’això...”

(P1) “Jo aquí el que veig és que l’Administració per una part, sembla que ho valori molt, això i que ho ressalti molt, però per l’altra part, no es vol implicar a fixar el pagès a la terra, no, perquè fixar el pagès a la terra no costaria gaire. Aquí només mirant de fer algun tipus d’ajuda o subvenció, un tant per... Per hectàrea, un tant per (...)... La gent, pues, s’ho veuria d’una altra manera, no? (...) Si continua tal com va ara, ho veig malament, malament. També crec que estem en un puesto que estem envoltats de lo que es diu l’agricultura periurbana i tot ens és, tot ens és desfavorable, no. Els ajuntaments i aquests grans municipis, pues no són, no són... O no volen ser conscients de lo que tenen i ells lo que volen pues el territori aquest per quedar-se’l ells per ficar els seus equipaments. I no ens són favorables a nosaltres. Al revés jo crec que aquí... (...) Si pots fer-hi un vistazo, sembla que estiguem en mig d’una reserva... D’índios vaja (...) ...Ells, tenen les seves expectatives de creixement, bé urbà, industrial o de serveis, i ells van a lo seu, ells van a lo seu, i peti qui peti.”

(P6) “...Una colla de porcs, els qui ens estan manant... Aquests que hi ha, els qui vindran i els que hi han hagut... No ens ajuden en res... (...) Si han de fer una carretera o han d’expropiar algú, no cal que hi hagi el Parc Agrari, per això ho volen, per tenir-ho, per fer lo que (...) amb ells els hi passi pels nassos... Llògic...”

La visió que té P8 de la situació no és gaire millor, i per la seva banda P12 es refereix al poc cas que l’administració fa a la pagesia:

(P8) “Jo crec que volen que ens avorrim... Jo he arribat a la conclusió que volen que ens avorrim, que malvenguem les terres i allavorens d’aixòs vindran quatre, que ja n’hi han, n’hi han varies, com... No són multinacionals, però, bueno, que s’ho estan quedant tot... (...) I llavors aquests seran els amos de tot, i llavors aquests faran pues lo que tinguin que fer... (...) Per a un ajuntament trenta anys no és res. Ells tindran, molta quantitat de terreno, a preu agrícola, a contribucions baixes, que el dia que amb ells els hi doni la gana, diran: aquí volem fer, una central d’autobusos, de la Mancomunitat o com sigui... Vindran, t’ho expropiaran, tindran, el terreno, prop de Barcelona, a preu baratíssim, eh, i ells seran els que especularan, això està claríssim. A nosaltres això se’ns ha fet una reserva d’índios... (...) Viu... O malviu com puguis, resisteix com puguis i d’aquí uns anys, ja veuràs tu (...)... Ells lo que volen és tindre una terra barata a prop de Barcelona, perquè quan a ells els hi doni la gana, aquí vindran... Jo no ho veuré, però tu que ets jove ho veuràs, eh... Veuràs com d’aquí vint o trenta anys, ho agafaran i ho expropiaran tot i aquí et faran pues lo que ells vulguin, eh, llavors (...) aquesta terra (...) la vendran al preu que a ells els hi doni la gana.”

(P12) “Com que no tenim força, doncs l’administració juga perfectament amb nosatres... Vull dir, fa una reunió amb nosatres, diguéssim, amb la Unió de Pagesos, quedaran en una cosa, faran una reunió amb els altres, quedaran amb una cosa i farà la seva, no faran ni una ni l’altra, farà la que ella vol fer. Aquesta és la realitat, eh, al menos amb l’experiència que jo tinc, aquesta és la realitat, vull dir ells fan... Aquí diuen, aquí hi hem de fer això, faran això. Amb aquest faran una reunió que ho intentarà... (...) No tenim cap força específica.”

Segons P5, per a l’administració, la zona del delta del Llobregat ha estat:

(P5) “...La gallina dels ous d’or... Agafar terrenos agrícoles a quatre rals i transforma’ls en terrenos industrials i terrenos urbans...”

P1, però, tot i creure, com la majoria de pagesos, que l’administració actuarà sempre en funció dels seus interessos polítics o electorals i que l’espai agrari és lluny de ser una de les seves prioritats, encara manté una porta oberta a l’esperança:

(P1) “Em consta que hi ha part de l’administració que voldria que aquí que es continués fent una pagesia tradicional i que hi hagués aquest, aquest caliu aquí, pues, si tinguessin algun tipus d’ajuda o recolzament, pues potser seria més agradable, fer de pagès, no?”

Hi ha pagesos, però, com P3 i P5, que pel fet de tenir un paper important en la gestió de les entitats pageses dels seus respectius municipis, tenen una relació amb els seus ajuntaments que consideren molt positiva i fructífera. Alhora, P5, potser pel fet de ser partidari del projecte de Parc Agrari, també té una bona concepció de les institucions que hi estan implicades. El mateix P5, per exemple, creu que l’ajuntament del seu municipi, a diferència de la Generalitat, sí que té en compte la pagesia a l’hora de prendre decisions sobre l’espai agrari. En aquest

sentit, diu que s'hauria millorat bastant els últims anys, sobretot gràcies a l'impuls que ha suposat el Parc Agrari. Per la seva banda, però, P11 no creu que es pugui gestionar l'espai agrari des d'un despatx, sense tenir cap contacte amb el món rural, encara que pensa que el pagès no està supeditat a les institucions a l'hora de prendre decisions. P7 també critica els funcionaris i buròcrates que es dediquen a defensar l'espai agrari des de les institucions, perquè ells poden fer festa els caps de setmana i els pagesos, als quals l'administració vol incentivar perquè no abandonin el seu ofici, han de treballar diumenges i tot. Almenys, diu P7, haurien de rebre una compensació. P8 recalca igualment que si hi ha una voluntat col·lectiva i real de mantenir la pagesia, les ajudes haurien de ser més importants i més ben planificades. Les paraules de P10 són il·lustratives en aquest sentit:

(P10) “Nosatres encara tenim un crèdit que no sé si és de l'any... De quan era, de les últimes inundacions que hi va haver-hi, de l'any 84 o 94... Devia ser del 94, perquè si no ja s'hauria acabat (...) Llavorens (...) et van fer comptar lo que havies perdut, sí, lo que havies perdut, i llavorens d'allò, aquella quantitat, si van fer constar, per exemple, que s'havia fet malbé, a lo millor per un valor d'un milió de pessetes, ens van donar una quantitat petiteta, no gaire gran, a fons perdut, i el resto, (...) llavors ho havies d'anar tornant per exemple pues que... A deu anys... Crèdits que deien, crèdits... (...) Entre això i res... Res... (...) Si ens haguéssim hagut de refiar d'això, pues ja em diràs...”

6.2.9.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

Els agricultors tolosins, en general, afirmen que no reben cap compensació ni ajuda per part de les administracions (tret d'alguns casos de greus inundacions). Molts pensen que no es valora prou l'espai agrícola i que no s'escolten les reclamacions de la pagesia. A8, per exemple, considera que les diferents institucions amb competències en el territori, com la Direction Régional d'Agriculture o la Chambre d'Agriculture els controlen i els dirigeixen massa. A4, A5, A9 i A10, però, creuen que aquests organismes els tenen en compte a l'hora de dissenyar la planificació urbanística i A4 afirma que reben diferents tipus de subvencions. A1, de fet, explica que reben una ajuda del Conseil Général per comprar material específic per a l'horticultura (un 10% del cost —un 5% segons A9— sense incloure els impostos). A1 diu que per rebre aquestes ajudes o d'altres d'abast estatal, cal formar part d'una agrupació d'agricultors i tenir uns ingressos globals molt elevats. Aquest informant també considera que com que cada vegada hi ha menys agricultors a la zona, tenen paulatinament menys incidència en les decisions polítiques que no pas altres regions, on el nombre de productors agrícoles és més elevat (cas de Lot-et-Garonne o Bretanya). Els esforços a l'àrea de Toulouse es dirigeixen a impulsar l'aeronàutica i no l'activitat agrícola. A1, de fet, diu que si els paguessin el preu just dels productes, no farien la guitza als polítics. I que no es fan esforços per assegurar la continuïtat a les explotacions. D'altra banda, A3 afirma que les cambres d'agricultura són les úniques entitats que poden pressionar l'administració per aconseguir millores per al sector agrícola:

(A1) "...Si un jour, si on vendrait le produit au vrai prix, on n'irait pas à embêter les politiques, on ferait notre travail tranquillement et on ne demanderait à personne. Là si on demande on nous donne rien, donc, on fait avec... Mais, eh, si on vendrait les produits au prix réel, on n'aurait pas besoin d'embêter tout le monde (...). Donc il n'y a pas une volonté politique pour que les gens restent. Parce que bon, c'est bien d'installer les jeunes (...), mais déjà ceux qu'ils y sont, si les exploitations qu'il y a aujourd'hui, il y aurait quelqu'un pour la prendre, ça serait déjà très bien, et aujourd'hui, il manque du monde (...)."

(A4) «...il y a les subventions de l'Europe, que tous les pays touchent, la PAC (...), en suite, on a... On a des subventions du Conseil Général de l'Haute Garonne (...), c'est les cantons, il y en a un dans chaque département, Conseil Général... Mais, nous, on a des subventions sur l'irrigation, quand on achète soit des arroseurs, des tubes de canalisation enterrée, on a des subventions. Il y a aussi des subventions sur la... La construction des serres, je crois... Les serres, (...), des subventions du Conseil Général. Il y a des aides de l'État, il y a plusieurs aides de l'État, mais souvent, sur les cultures que l'on fait, je ne sais pas trop de quoi on en sert... Ça fonctionne, ça... Mais tous les départements ne donnent pas des subventions. L'Haute Garonne, il y en a... Tarn-et-Garonne, pour l'irrigation ils n'ont rien (...), rien du tout. Je ne sais pas pourquoi, ça fait... C'est souvent les finances des départements...»

(A9) "...oui, ça c'est une... réflexion... en fin, plus qu'une réflexion, l'agglomération du grand Toulouse tient compte de l'espace agricole, tient compte des espaces verts, eh... très important, sachant qu'ils veulent... (...) Et ça c'est du concret, ça a été des volontés politiques locales qui ont... maintenir un espace... si non on ne peut pas vivre que dans du béton. Et le... on essaye... Et le (...) essaye de conserver un espace agricole, mais à un moment donné, on ne peut pas garder un champ agricole autour d'une usine, quoi, à un moment donné il faut que je... comment voulez vous que j'y passe? De lui-même, un agriculteur, il sent qu'il ne peut plus rester, quoi (...). Oui, oui (...), elle en tient compte, oui. Elle est... on a... une Chambre d'Agriculture qui est quand même assez forte, où nous avons des représentants agricoles assez, je dirais, convaincants. Et nous avons des personnes en France qui sortent du Conseil Général, Conseil Général et d'autres, qui sont des personnes qui sont quand même à l'écoute de l'agriculteur."

(A10) «...je ne sais pas, on est peut être écoutés mais entendus ce n'est pas sûr... (*elle rit*) je ne crois pas! Je ne crois pas... je crois qu'on passe après parce qu'on ne représente pas un potentiel économique assez important. Je crois que c'est plus important de... si mettons c'était pour les avions, pour l'aéroport, pour l'Airbus et tout ça, oui, ça ça représente quelque chose économiquement, mais nous, nos exploitations ce n'est pas... ce n'est pas nous qui rapportons le plus d'argent à l'État, eh! Au contraire, je crois qu'on leur en coûte à part de ça, alors, je ne pense pas qu'ils nous défendent (...) comme l'on voudrait...»

A1 insisteix en la idea que no hi ha la mateixa voluntat política de protegir l'espai agrícola a la regió tolosina que, per exemple, al nord de França, on l'administració, segons A1, ajudaria els agricultors a instal·lar-se. I A11 es mostra partidari de pendre mesures per protegir les zones agrícoles, però només es pregunta quins són els millors mecanismes en aquest sentit:

(A1) "...C'est une forte volonté politique (...). Dans le nord, oui... Du côté de Lille, c'est comme ça. Du côté de... De Nantes, je crois. Ils font de zones, de zones maraîchères. Et alors le type il peut faire... L'agriculteur il peut faire sa maison, il peut se faire l'hangar, mais il achète la terre... Il achète de la terre qui est... Considérée constructible, puis qu'ils... Ils y mettent un compteur d'eau, un compteur électrique, ils y mettent le gaz, ils y mettent le tout-à-l'égout... Et ils payent. Ou! Ils doivent payer, je ne sais pas, moi... Je veux dire, un prix bidon. La terre agricole aujourd'hui ça vaut ici... De... Je vais parler en francs... De... De vingt-cinq mil francs l'hectare à quarante-cinq mil francs l'hectare. Bon. Ils la vendent à ce prix-là, mais le... Mais le Conseil Général finance tout le reste. Et ici... (...) Ici, non. Ici la prennent, pas cher, pour la vendre chère après (...), l'administration. Et les agriculteurs ils en ont rien... Pardon... Ils en ont rien à foutre, entre guillemets."

(A11) «...on peut toujours prendre des mesures mais est-ce que le fait de prendre des mesures c'est toujours la bonne solution... Quelle... Est-ce que ça va être des mesures de quelle sorte... Des mesures préventives? Des mesures de répression? Moi si c'est des mesures préventives c'est toujours bien, des mesures de répression (...)... que ce soit à l'agriculteur ou dans n'importe quoi, de toute façon... Quand on parle de répression ce n'est jamais... la bonne solution à mon avis... Ça demande... Il la faut à un moment donné pour... au cas ou, mais si ça devient après systématique...»

De totes maneres, A1 diu que no és que siguin una joguina en mans de l'administració, que d'alguna manera ells continuen essent els amos de les explotacions i les terres on treballen. També afirma, de fet, que de mica en mica l'administració comença a tenir-los en compte, tot i

que els petits agricultors, davant el gran impuls de l'aeronàutica, ja no hi tenen res a fer i han perdut poder financer:

(A1) "...On est... Pas qu'on soit un jouet, parce que bon, il y a de... Il y a de poussé foncière qui font que de gens veulent vendre, mais tout le monde n'est pas prêt à vendre. Il y a de... Il y a les agriculteurs comme moi, ici, bon... Ou alors il faut vraiment qu'ils donnent, tellement d'argent que je puisse m'aller installer ailleurs, parce qu'une installation, comme on l'a ici dans notre situation, va coûter très très chère, ou alors on continue à faire du jardin et puis c'est tout. Ils ne vont pas... Mon père est propriétaire, il pourra vous le dire... Cassez vous! On est toujours maîtres des lieux. Et puis, s'il faut, ça ira malheureusement au tribunal ou quoi... Si on n'est pas décidés à vendre on est toujours maîtres. Maintenant après c'est la volonté de la personne qui travaille la terre (...). Maintenant ils commencent à s'intéresser (...), parce qu'il y a la... La Chambre elle essaye de... Elle a vu qu'elle a fait de bêtises à un certain moment (...), qu'elle a facilité la tâche... Elle a facilité la tâche aux communes, et maintenant elle essaye un peu de... De serrer les vis. Mais... Ce n'est pas évident, parce qu'il y a... (...) Si elle a la volonté politique, oui, mais aujourd'hui, chez-nous, sur la région toulousaine, c'est... Ils sont, les communes, sont axées sur, sur l'aéro... L'aéronautique, (...) ils mettront tout ce qu'il faut dans l'aéronautique que dans... Que le, le... Les petits agriculteurs ils ont rien à faire. On n'a pas de poids, on n'a pas du... Aujourd'hui, on n'a pas de... Ici on n'a plus de pouvoir financier (...). On ne l'a plus, on ne l'a plus."

A1 explica que a zones com Blagnac, per exemple, es permetrà que les terres agrícoles que no són en zona inundable, es venguin per a la urbanització:

(A1) «Mais à un moment donné il y a, il y a... Comment dire... Ils mettent... À un moment donné il y a certains endroits, ils mettent tellement d'argent sur la table (...), que... Il faut être fou (...)! C'est ce qui se passe sur... Du côté de Blagnac... Il y a de zones, bon, il y a de zones, ils vont les garder, parce qu'en zone inondable ils ne peuvent pas faire d'autres choses, ils vont les laisser aux agriculteurs. Mais tout qui est pas inondable, qui est constructible, ils vont essayer de le ramasser. Ils s'en foutent qu'il y aille un agriculteur o pas dessus!»

Finalment, A1, tot i que es nega a acceptar la qualificació de "jardiniers del paisatge" que sovint s'atribueix als agricultors, adverteix que ha d'haver-hi algú que s'ocupi de gestionar el territori. I que els ajuntaments corren el risc, algun dia, de necessitar el treball dels pagesos per tenir endreçats els espais agrícoles del terme. I aleshores, potser els agricultors tindran la paella pel mànec i seran més forts que ells. Pel que fa a A2, admet que d'alguna manera l'agricultura francesa està més protegida que la d'altres països, encara que afirma que el fet de queixar-se és un tret distintiu dels francesos. A9, per la seva banda, es dirigeix als poders públics per reclamar-los més ajudes i demanar-los que incentivin els joves a treballar en el món agrícola i a no marxar a les indústries:

(A1) «...c'est-à-dire qu'ici, il y a... En France il y a vingt ans il y avait... Il y avait le Ministère de l'Agriculture (...), et le Ministère de l'Environnement. Le Ministère de l'Agriculture était fort, et il y avait le Ministère de l'Environnement, le petit. Et maintenant il y a le Ministère de l'Environnement, et après il y a le Ministère d'Agriculture (...). Ça fait plaisir aux gens. C'est-à-dire que... Si nous, si nous n'entretenne pas, si nous n'entretenne pas ça, bon, il y aura de maisons, c'est sûr, mettons ici, mais de l'autre côté, là-bas, il y aura de friches comme ça. Et qui c'est qui va les entretenir? Ou la mairie décide se battre tous les jours pour obliger les propriétaires à les entretenir, ou va falloir qu'on aille ailleurs. Et comme les mairies déjà qu'elles ont beaucoup d'employés municipaux elles donnent du travail à des entreprises pour faire entretenir les bords des routes et des trucs comme ça, ils ont souciez... Pour le moment ils ne les reconnaissent pas trop parce que tout va bien, mais un jour ça va aller mal, et ils risquent de venir nous taper à la porte pour nous demander de les aider. Et là peut être qu'on sera peut être plus forts nous qu'eux."

(A2) «...oui, c'est vrai qu'elle est protégée, oui, peut être oui (...)... Oui, oui, non mais c'est possible, parce que, bon, les français aussi on est tous en train de brailler. Bon, on fait ça du matin au soir, c'est dans notre tempérament, c'est... Surtout dans le sud (...), ah, oui, oui, c'est notre tempérament, ça c'est comme ça. C'est vrai que peut être on est plus protégés qu'ailleurs, mais disons qu'on ne se rend pas compte. On s'en rend compte quand

on va... On vient chez-vous, quand on va visiter, quand on va en Espagne, et tout ça, là on s'en rend compte. Tant qu'on reste ici, on ne s'en rend pas compte. Voilà.”

(A9) «...comme ici à Toulouse, Toulouse ici, pourquoi quand je dis... pourquoi (...) l'administration demande... pourquoi il y a de moins en moins de maraîchers, de producteurs. Bien, je dis, écoutez, d'abord le problème est les trente-cinq heures... C'est parce que c'est un des problèmes... Deuxièmement on a l'opportunité, la chance, j'ai dit, d'être près d'une grande métropole, comme Toulouse, où les jeunes... Bien, écoutez, ils voient plus d'aller... d'aller travailler à l'extérieur, dans une industrie ou autre, que de travailler sur une exploitation péniblement et gagner sa vie difficilement. Voilà, c'est... le gros, le gros problème il est là. Si on aurait quand même... On a besoin d'être aidés, je dis, d'abord d'être reconnus et d'être aidés. Est-ce que je serais entendu? Je ne sais pas, mais il faut qu'ils prennent conscience que s'ils n'aident pas l'agriculture, même les maraîchers indépendants... il n'y aura plus de production légumière. Et ils mangeront, je ne sais pas quoi, les français, d'ici à quelques années...»

6.2.10 Visió dels sindicats

6.2.10.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

La visió que els enquestats tenen dels sindicats varia en funció de la seva filiació. Més de la meitat són de la Unió de Pagesos i en tenen una concepció positiva, com a sindicat reivindicatiu que mobilitza la pagesia, encara que P7 afirmi que no cal estar sempre d'acord amb el sindicat i critiqui obertament la seva política i actitud. La resta d'informants, menys P9, o formen part de l'Institut de Sant Isidre o hi tenen algun tipus de vinculació, tot i no estar-hi directament afiliats (cas de P3 i P6). P3, per exemple, considera que els sindicats van a la seva i P8 no n'aprova la gestió. En general, però, sobretot els integrants de la Unió de Pagesos, consideren que el sindicat defensa l'espai agrari i els seus interessos davant les polítiques de l'administració, independentment dels colors polítics. P7, però, opina que la Unió és un sindicat d'esquerres. En aquest sentit, P2 explica que es va afiliar a la Unió de Pagesos per qüestions ideològiques, en part, per defensar-se del poder dels petits cacics locals que dominaven les antigues Cambres Agràries. A part d'això, cal dir que els pagesos també s'afilien a un sindicat per rebre assessorament sobre la gestió de les seves explotacions.

P2 contraposa el paper de l'administració amb el dels sindicats, mentre que P8 critica l'actitud dels dos sindicats majoritaris a la comarca amb relació al tema de les expropiacions:

(P2) “...L'administració si, si li fa falta fer una infraestructura, pues, la té que fer, no? I no, no crec que ens contempli a nosaltros. Vull dir, si ells tenen que fer una carretera, pues la tenen que fer, no? Jo també ho entenc, vull dir, a vera... Però ells no... Els sindicats sí... (...) Sí, sí, per descomptat, vull dir, el sindicat és com si fóssim nosaltros, no, eh, vull dir, eh, fa que lo que nosaltros volem, vull dir, lo que a nosaltros ens interessa, a la pagesia. Ara, és clar, l'administració, pues quan necessita, pues fer alguna infraestructura o alguna carretera, com t'he comentat abans, pues ells, la tenen que tirar endavant, vull dir, no miren si allà hi ha una zona d'hivernacles o... O lo que hi hagi, vull dir.”

(P8) “Un fa la puta i l'altre la Ramoneta, però a l'hora de la veritat, d'allòs... Perquè hi han cases que un és d'un i l'altre és d'un altre... (...) No fan res, barallar-se... Si vas a un... A vegades hem anat a un, llavors s'ha posat verd en els altres, vale, però si a mi m'interessa dir-me si a mi em passa l'AVE o no em passa l'AVE (...), perquè l'AVE diuen que passarà per aquí, no? Si m'afectarà, si no m'afectarà... Si m'afecta, ja saps tu que no pots fer res, si t'afecta, t'afecta... Quan pagaran, quan m'ho donaran, què m'expropiaran i quan ho faran. No et donen cap solució, no expliquen res. L'únic que uns... Que si aquests fan malament, i els altres no d'allòs, però solucionar-te el problema en realitat no te'l soluciona ni l'un ni l'altre.”

Generalment, es generen controvèrsies al voltant dels sindicats i sovint es fa ús de la demagogia per desprestigiar-los. L'actitud dels dos sindicats amb més implantació a la comarca amb relació al Parc Agrari n'és una prova. Les desqualificacions han sovintejat des d'una i altra banda. La malversació de la informació i les acusacions difamatòries poden arribar a confondre la pagesia i a tacar la imatge d'una entitat concreta, fet que ha provocat un antagonisme entre els pagesos que es podria haver evitat. Les afirmacions de P10 són clares en aquest sentit:

(P10) "Això passa amb totes les coses, pues per exemple, també amb els sindicats, també passa, amb els sindicats, per exemple, amb la Unió de Pagesos, pues que anys endarrere (...), pues que quan això començava a sortir pues es manipulava i es deia que eren coses que no són aixís (...), és un sindicat, pues, reivindicatiu, no? I molt actiu. Però de prendre terres dels altres i d'això res, i de quedar-se el que... (...) Jo me'n recordo quan... Que al començament de la Unió de Pagesos, que (...) feien corre que tots els que són de la Unió de Pagesos, clar, volen, per això ho volen ser perquè en acabat, les terres que ells fagin anar quedaran (...), seran per ells, o sigui que li pendria les terres en el propietari (...). I nosaltres no hem tingut mai terres en arrendament, vull dir que totes les que hem fet anar sempre ha sigut (...) de casa, sí, dels meus sogres, dels meus pares, no? I... I clar, jo pensava, jo sentia que deien aquestes coses i pensava, mare de Déu, serà veritat?"

6.2.10.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

D'entre els informants de l'Àrea 2, la majoria, és a dir, set agricultors, formen part de la FNSEA —en alguns casos, també, de la FNPL, branca sindical dels cultius hortícoles—, dos són membres de la Confédération Paysanne i tres informants no són a cap sindicat (vegeu taula 6.1.6 de l'Annex). La FNSEA i la Confédération Paysanne són sindicats antagonics, el primer majoritari i de dretes, i el segon més aviat d'esquerres. Els sindicats tenen seus locals en les comunes agrícoles. Els motius per estar afiliats a un sindicat són diversos. A2, però, creu que estar al sindicat no li aporta res, tot i que assegura que hi ha una motivació altruista, i A3, com A9, afirmen que en formen part per lluitar per la defensa dels agricultors. Els sindicats, tot i així, cada cop tindrien menys incidència social, segons A3, per la davallada en el nombre de productors. A4, d'altra banda, considera que els sindicats no haurien de fer política tot i que creu que són un instrument que ajuda els pagesos. A6 explica que és a la FNSEA per tradició familiar —el seu sogre hi era—, i que no hi ha cap motivació política darrera aquesta decisió. També diu que s'entén bé amb els seus companys. A7 es mostra molt crític i no creu que els sindicats resolguin els seus problemes, i A9 diu que és sindicalista per fer conèixer a la resta de la societat com és realment la seva professió. En definitiva, A11 diu que el sindicat els recolza quan ho necessiten encara que mai perden la pròpia individualitat, i A12 diu que són a la FNSEA per simpatia:

(A1) "...ça peut nous aider (...). Un peu, il y a... Bon, de fois, il y a un peu (...), peut être certains problèmes à résoudre, savoir comment c'est passé dans d'autres régions, pour voir comment on peut faire autrement."

(A2) «Rien! (...) Rien du tout, là, il n'y a pas... Il n'y a pas de rémunération, il n'y a rien... C'est du bénévolé... (...) Toujours une motivation, parce qu'on essaye de défendre un peu les autres, les intérêts de chacun (...). Bon, c'est vrai que, c'est difficile, parce que... Personne n'est jamais d'accord.»

(A4) “...Faudrait pas que les syndicats agricoles (...), comme les autres, d’ailleurs, il ne faudrait pas qu’ils fassent de la politique. Ce n’est pas fait pour ça, le syndicat, ce n’est pas fait pour faire de la politique... (...) Alors, ils ont tous (...), disons, un côté politique, tous, en fin, ça c’est... (...) Ils défendent la profession, quand même, si, si, il faut leur reconnaître qu’ils défendent la profession. Bon, quelques fois on ne s’en rend pas trop compte, parce que... (...) On n’y touche pas directement, mais au niveau global si... Quand même, c’est-à-dire, quand on a un problème, bon, on sait qu’ils sont là.”

(A7) «...je pense que ça sert à rien, parce que quand tu as vraiment des problèmes il n’y a pas grand monde qui vient... (...) La FNSEA, bon, c’est... En fin, je ne veux pas critiquer, je ne suis pas là pour critiquer, mais bon, je me suis rendu compte que finalement quand on a des gros, des gros problèmes, des grosses emmerdes, pas grand monde, même les syndicats, qui viennent te proposer des solutions, quoi. Ils sont là pour fermer les cotisations en début de l’année, prendre la carte, et après... Moi, c’est mon avis à moi, après il doit n’avoir certains qui te diront le contraire. Voilà moi, moi, pour moi, c’est comme ça!»

(A9) «...que des soucis... (...) Non, je ne crois pas que ça soit, c’est surtout... Je ne parle pas de... Ce n’est pas de la motivation politique, c’est surtout une motivation pour sa profession, pour défendre une profession qui est pénible, qui est dure, qui est... qui est méconnue, ça je crois que c’est important... qui est méconnue de la majorité des français ou des européens, je crois.”

(A11) «...eh bien, ce que nous apporte un syndicat, quoi... de l’information, du soutien, lorsqu’on a des problèmes particuliers, quoi, et... jusqu’à présent j’ai toujours trouvé une organisation attentive et (...)... depuis que je suis ici (...). Moi, je fais ce que je veux pour l’instant, en fin, à mon avis, en fin... comme ça il n’a rien, il n’y a personne qui m’oblige à faire autres choses puisque j’avais envie, et... Après on sollicite le syndicat au partir du moment où l’on rencontre quelque problème particulier, quoi, mais bon, pour l’instant ce n’est pas le syndicat qui nous donne une orientation particulière, quoi.”

De totes maneres, A2 considera que l’agent social que permetria cohesionar més el col·lectiu d’agricultors serien els sindicats, encara que A4 diu que, al cap i a la fi, tampoc incideixen en la seva vida quotidiana tant com ho fan els consellers agrícoles de la Chambre d’Agriculture. Segons A7, d’altra banda, els sindicats també podrien fer la funció de permetre l’entesa entre regions, per tal d’evitar conflictes. Finalment, també val la pena recollir el testimoni d’A9, que explica allò que li ha aportat el fet de ser a un syndicat, com per exemple aprendre a escoltar i a parlar. A9 també es refereix a la necessitat de trobar la cohesió dins la pagesia, ja sigui per mitjà dels sindicats com de les cooperatives:

(A7) “Alors que si on essayerait d’avoir à la limite, tu vois... par syndicats interposés, s’il n’existait, un syndicat, et si ça servait à quelque chose, tu vois, ce que je te disais tout à l’heure, ça serait de faire un truc comme ça, de faire une entente entre régions. On est voisins à cinquante kilomètres, et on se bouche la gueule. Alors que si on essayerait de s’entendre, je veux dire, de dire, bon, une salade ça coûte quinze centimes à faire venir, à faire... pousser, si tu veux, en dessous de vingt-cinq on ne la vend pas, mais que ça soit ici ou à Agen, ou à Nantes, ou à... Ce n’est pas loin, eh, les régions, eh! Et si on aurait des syndicats ou des gens qui s’occuperaient de gérer ça, là ça serait bien, seulement, s’il faut rien, donc ça fait... C’est pour ça que je disais que pour moi ça sert à rien, ces syndicats. Si c’est pour aller à une réunion de temps en temps et manger, et boire un coup, je veux dire, il n’y a aucun intérêt, quoi. Et ça n’a jamais été fait, quoi, il n’a jamais eu des trucs comme ça...”

(A9) «...depuis tout jeune, j’ai toujours fréquenté le syndicat. Toujours... depuis l’âge de seize dix-sept ans (...). Bien, le rôle que j’avais à l’époque j’étais simple adhérent, puis j’ai été trésorier, secrétaire adjoint des jeunes maraîchers, du CNJA, et puis bon, ça m’a fait que j’ai appris certaines choses... j’ai appris à écouter, j’ai appris à parler, j’ai appris à... À disons à faire de (...), aussi, mais il faut de fois, il faut de fois être... Il faut savoir écouter, surtout, savoir écouter... (...) D’abord, je crois que quand on parle des syndicats, c’est... un syndicat sans politique, c’est un syndicat de regrouper les agriculteurs au billet de... autour d’une idée de... de faire avancer le métier, sans idées politiques derrière, eh! Eh... mais le... sur le billet d’une coopérative je ne sais pas, parce qu’ici il y a eu une très mauvaise expérience au niveau des coopératives... On est peut être différents du nord de la France... Je crois qu’il faut, bien sûr il faut qu’il y aille une cohésion entre producteurs, mais quelle serait la forme, justement on se pose la question, quelle serait la forme, pour pouvoir, que ces gens adhèrent... Et il y a... toujours, il faut qu’il y aille un intérêt financier, il faut que quelque chose, qui puisse amener les gens autour d’une cohésion, voilà...”

6.2.11 Actitud col·laboradora, solidaritat i cohesió social

6.2.11.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

Com a idea general, amb relació a aquest concepte, podem afirmar que els pagesos i pageses entrevistats a l'Àrea 1 consideren majoritàriament que la pagesia està menys unida ara que fa unes dècades, cap a 1950, quan encara no havien culminat els grans canvis estructurals al món agrari induïts per la modernització i la mecanització de les explotacions. Com hem vist a l'apartat 4.6 i a l'apartat 6.2.5 d'aquest capítol, el cooperativisme hauria fracassat a la comarca del Baix Llobregat i hauria impedit una unió més important de la pagesia a l'hora de comercialitzar els seus productes. En alguns casos aïllats, però, com expliquem al subapartat 6.2.2.1, alguns pagesos comparteixen maquinària. Però la major part dels enquestats troben a faltar un esperit col·lectiu més intens, que exemplifiqui l'adscripció a un grup amb interessos comuns. Per això podem dir que la comunitat rural en un sentit estricte hauria desaparegut al Delta, si és que mai hi ha existit. En aquest sentit, P11 parla d'una cooperativa de la zona:

(P11) "...És una cooperativa entre cometes, de pa sucac amb oli. Jo sé que hi han hagut verdaderes baralles, allà dintre, que jo sàpiga, eh. Hi havia molts pagesos i en queden molt pocs. Pel fet de que tothom va a la seva. No hi ha una unió, no existeix la unió. Eren vint, i ara són vuit..."

P12 es refereix a un individualisme que els ha acabat passant factura, sobretot, segons ell, per l'actitud d'alguns membres de la pagesia:

(P12) "...Al tenir la Barcelona tant a la vora, hem sigut molt individualistes, i això ens ha fet (...) Això ens ha fet caure molt més de pressa, eh, vull dir... (...) I després hi ha quatre personatges, tant a Gavà, a Viladecans com a Sant Boi, que, ni han estat en aquest sindicat ni han estat amb els altres i han anat pel seu compte, no, petits terratinents, petits, molt petits terratinents, es devien pensar... No sé què devien pensar. La qüestió és que molts d'ells han caigut més aviat que els petits, no? I, a part d'això, pues aquests el que han fet és molt de mal, perquè la pagesia pues ha... Caure, havia de caure, pel que et dic, no, perquè aquestes grans ciutats que ens envolten, pues s'ho mengen tot... Però s'haguera caigut d'una altra manera si s'hagués anat unit... (...) Però aquests, aquests lo que han fet és molt de mal, han lluitat no pels pagesos sinó pels seus propis interessos personals, eh."

De totes maneres, el mateix P12 considera que els enfrontaments entre els pagesos de la zona sempre han estat poc seriosos:

(P12) "Aquí enfrontaments forts no n'hi ha hagut mai, eh, vull dir, en aquesta zona, molt de cridar però res més, eh, sí, sí, cridar i res més... Enfrontaments reals de dir, no, no, això ho tirarem (...) als advocats i sindicats també i això i allò... No, que va, molt de xillar i res més. Perquè és que és el que deia abans, que és tan fort l'individualisme que hi ha, que entre ells ja no s'entenen."

Tot i aquesta suposada desunió de la pagesia, a la taula 6.1.3 de l'Annex, observem que tots els informants, excepte P11, són membres d'alguna cooperativa de la zona. Per altra banda, un 50% formarien part d'una de les dues ADV que hi ha al Delta i, com hem dit, tots els pagesos de la mostra estarien afiliats a un sindicat, excepte P3, P6 i P9. En alguns casos, la filiació sindical es continua de pares a fills, i alguns dels enquestats, a part d'haver participat activament a l'organització, van tenir un paper destacat en la constitució dels sindicats

democràtics un cop es va acabar la dictadura. Les cooperatives, com les ADV, tenen tècnics a disposició dels pagesos que els aconsellen a l'hora de fer els tractaments i, generalment, disposen d'un punt de venda especialitzat en productes fitosanitaris i adobs a preus més assequibles, a més de disposar de canals de distribució de les collites, com poden ser les parades a Mercabarna. Això explicaria per què les cooperatives, tot i no ser un element de cohesió tan important com en altres llocs més allunyats dels mercats centrals, encara tenen un pes específic en la societat pagesa del Delta. Pel que fa als sindicats, les raons bàsiques per les quals la pagesia s'hi afiliaria han estat exposades al subapartat anterior. També hi ha pagesos que militen en partits polítics, com P1. Alguns, fins i tot, tenen relació amb associacions ecologistes, com el mateix P1, o són membres de la Comissió de Medi Ambient del seu municipi, com P7. També hi ha un informant vinculat a una agrupació forestal i un altre que forma part del Conveni Agrícola Català, on es discuteixen els convenis entre els treballadors i la patronal. I, com dèiem al subapartat 6.2.3.1, P5 i P11 haurien constituït cadascun d'ells Societats Limitades i P4 una Societat Cooperativa Privada. Així doncs, podem afirmar que si bé no hi ha un sentiment comunitari fort, el nivell de cooperativisme, sindicalisme i assosiacionisme és bastant elevat. Alhora, segons P7, la confrontació política i ideològica entre els diferents sectors de la pagesia del Delta s'hauria suavitzat els últims temps.

Per altra banda, com hem dit, a la zona de Sant Boi i el Prat tenen vigència les comunitats de regants, perquè el sistema de reg encara depèn del canal de la Dreta. P1 ho explica molt bé:

(P1) "...Aquí estem, estem establerts com una comunitat de regants..."

(Entrevistador) Aquí a...?

(P1) Aquí, aquesta zona d'aquí som... Reguem pel canal de la Dreta i paguem un tant cada any per hectàrea. Sí, sí, aquí estem, hem creat una comunitat de regants.

(E) En aquesta zona que estem ara?

(P1) Sí, sí, però això ja fa més de, més de vuitanta anys. Llavors, tu...

(E) O sigui, n'hi ha moltes, de comunitats de regants?

(P1) No, no, aquí en aquest cas només n'hi ha una, el canal de la Dreta. Aquí tots reguem del canal de la Dreta, tots. I allavors tu encara que et facis un pou al teu camp, si aquest camp està englobat dintre d'aquesta comunitat, tu figura que has d'anar pagant a la comunitat aquesta."

Segons els informants, però, la gestió de l'aigua a partir del canal de la Dreta, sovint, genera tensió i enfrontaments, tractant-se, com diu P7, d'un sistema bàsicament insolidari:

(P1) "Amb la gestió de l'aigua, bueno, ja està tot reglat, que està tot ja programat, mitjançant els estatuts del canal... Lo que passa que, bueno, en èpoques d'escasès, pues sempre hi ha una mica de picabaralla, no? Perquè l'aigua és un bé molt preciat i a vegades a l'estiu, sobretot, que escasseja... I, hi ha moments de tensió, no? Però també dintre d'un ordre."

(P4) "Si el pagès d'avall el talla, tu et quedes sense aigua. O jo, el tallo, el de més avall està sense aigua... (...) Això es pot convertir en una autèntica guerra... (...) Té tot el dret de regar el que està primer que jo. I és així. Hi han uns dies que es rega el marge dret del canal i hi han uns dies que es rega el marge esquerre, no? Del canal, doncs... Hi ha gent que això tampoc no ho respecta, però per norma general, s'han posat dusos, eh, amb això, foten sancions i tot. I ara, últimament s'està respectant, però ara, per contra, vull dir, hi ha una falta d'aigua. Només que n'hi hagin dos pagesos que tallin aigua amunt, tu ja no tens aigua... (...) No sé per què, no hi ha suficient aigua."

(P5) "(Al pagès) quan li falta l'aigua, es torna dolent... No té amics ni té coneguts. És un problema greu aquest. És un problema greu perquè aquest any hi ha un decret de sequera, jo els hi estic dient que mirin de

solucionar-ho, que mirin ara que encara no hem arribat al punt fort de necessitar l'aigua... No se m'escolta gaire i les conseqüències si ve de que, no plou, com ara no ha plogut i ve lo que jo em penso que pot venir, hi pot haver pagesos que perdin l'amistat i tot pel regar, m'entens? Perquè és clar, tothom vol ser el primer que regui.”

(P7) “...Tu estàs davant i regues, tu estàs darrere i si rega el de davant no pots. No és allò de dir, bueno, comencem a dalt, anar regant, regant, regant, i quan acaba el de baix, tornar a començar a dalt... (...) Jo estic a dalt i rego tres cops, tu estàs a baix i regues quan pots, si regues de nit i punto... És una cosa insolidària totalment... (...) Que ha funcionat sempre aixís... (...) Que no està bé... (...) El que està davant no vol perdre el poder regar... Hi ha alguns puestos que s'ha aconseguit tres dies els de dalt, d'una carretera per exemple que parteix... Tres dies els de dalt, tres dies els de baix. Pues els de dalt, per exemple, no estan d'acord que diuen que només tenen tres dies i els altres reguen els tres dies que els hi toquen més els dies que no reguen ells... O sigui, que, sempre, a sobre que han regat sempre com han volgut...”

De fet, P4 diu que, sovint, en l'àmbit d'influència d'aquest canal, no es respecten els torns per regar, a diferència de les corredores de Gavà i Viladecans, on cada pagès agafa l'aigua que necessita sense seguir un ordre preestablert. P8 comenta que a causa dels problemes que han tingut per regar han acabat fent un pou. P5 explica que un any un pagès es va barallar amb un dels guardes del canal i...

(P5) “...Amb un cop de volant li va tallar el braç, i això és greu, això. Això és greu i llastimós perquè no s'ha d'arribar a aquests punts. Les coses hem d'arreglar-les a sobre la taula, les hem d'arreglar. No les podem arreglar a bufetades... (...) És el pa teu de cada dia... L'aigua és un problema greu aquí al Baix Llobregat.”

P9, però, explica que, tot i els conflictes, encara s'entenen prou bé:

(P9) “Home, a vegades, sempre n'hi ha algun que té mala pata, aviam, vull dir... Tu estàs regant, aixís al canal, tu tens un camp aquí, l'altre aquí, no sé, llavors tu vas i passa aigua, obres el tap, i regues... Bueno, no passa res, vull dir, sempre rega el qui li passa l'aigua, no hi ha el primer de dalt, ni el de baix, i això. El que passa que sempre pot venir un pagès... Escolta, que estic jo més a baix (...), he plantat una cosa, que m'interessa regar-la perquè és enciam, i d'això, he plantat coses amb taco, no? I allavors, home, ho entens, dius no... Però i regaràs tu. Jo ho he fet (...). Ara, quan em ve un i diu: home, que estic estanyant o no, o regant escarxoferes, i jo també estic est... Regant escarxoferes, i a mi em falta poc per acabar perquè jo he començat ja fa rato... Ell també ha començat més avall, fa molt més rato... Però bueno, no hi ha, no hi ha preferències ni d'això... A vegades... Jo no he vist mai discussions, no. Estàs regant, bueno, quan acabaràs ja em faràs una senyal! Bueno, esperes la senyal.”

A la zona de Gavà i Viladecans, com que tothom té accés a les corredores, no hi haurien aquestes disputes, perquè com diu P10:

(P10) “...I el que ja no té corredora, que no passa pel seu tros, pues aquell, ja es fa un pouet, ja s'espavila...”

La crua realitat esberla en mil bocins la imatge idíl·lica d'un grup de pagesos i pageses treballant conjuntament al camp, per exemple, batent el blat. El model socioeconòmic actual, les presses que s'imposen a l'hora de produir i consumir, han fet desaparèixer la quietud i la calma característics del món agrícola. La col·laboració entre pagesos a l'hora de la collita ja no és una estampa vàlida, encara que com creuen P2 i P3, el pagès del Delta sempre ha estat molt individualista, avui i fa cinquanta anys. P1 admet que el món actual no valora ni potencia l'ajuda mútua, però alhora pensa que tot depèn del grau de solidaritat de cada individu concret. En general, P1 opina que la relació entre els pagesos és bona. P4, però, es refereix al sentiment de companyerisme i solidaritat que suposadament hi havia quan el seu pare era jove (avui, segons diu, aquest sentiment hauria quedat reduït al grup d'amistats més pròxim). Així doncs,

P4 es remet al passat amb una certa nostàlgia, i les afirmacions de P5 recolzen aquesta concepció més idealitzada dels temps anteriors:

(P4) “Jo recordo que antigament quan era petit, el meu pare, una vegada o dos a l’any, quan acabaven per exemple la collita del tomàquet, se reunien, cinc, sis, set pagesos i anaven a dinar por ahí... (...) Jo sempre he sentit el meu pare que abans tothom al camp cantava. Ara no hi ha déu qui canti, tio... Tot lo contrari (*riu*)... Això la meua àvia, el meu pare, ho deien, ho han dit, i la meua mare: “és que abans anaven aquelles colles d’homes i dones i tots cantàvem i... Tots contents. Tots paràvem a esmorzar i tothom portava lo seu... Sí es feia mitja hora d’esmorzar pues era igual que fos mitja hora que tres quarts... Es feia una gran esmorzar quan es batia, tothom s’ajuntava per batre el blat i... Abans també es veu que feien blat, per aquí... (...) I allà pues s’aprofitava el dia que s’anava a batre a un camp, perquè l’entorn de pagesos d’aquell camp, portaven allà les seves collites i ja es batia tot de cop i tots s’ajudaven, entre si, pues tu m’ajudes a batre lo meu i fem el paller i... Tinc fotos a casa d’aquestes del paller i tot això. I jo després ja t’ajudo a fer lo teu, saps, i en un dia pues es fa la collita de quatre o cinc pagesos, no, a l’hora de batre...”

(P5) “No hi ha aquella convivència que hi havia abans... (...) És que abans, clar, pues... Venia l’hora d’esmorzar. El veïnat, ens reuníem en un camp, esmorzàvem plegats, fèiem petar la xerrada. I les hores... No tenien cap valor les hores. Ni els treballadors ni els amos... Quan sortia el sol ens hi posàvem i quan se n’anava el sol, quan se podia, es plegava, m’entens? I aquell home tenia... El treballador tenia un sou i avall, no hi havia tots aquests problemes que hi ha ara, ni vacances, ni totes aquestes coses, ni setmanades dobles i... Tot això no existia. Cada persona cobrava per viure, decentment, dins de la pobresa que hi havia 50 anys endarrere o 60... (...) S’esmorzava, es dinava, es brenava, tot al camp, menos sopar, tot es feia al camp... (...) Hi havia un altre ambient, més germanor... (...) Jo me’n recordo quan era canalla, el pare anava al cafè, cada vespre anaven a prendre cafè... Allà es feia la tertúlia. Quan no es feien la tertúlia, es feien al camp... (...) Tot això s’ha perdut completament... (...) Cadascú ens tanquem dins de casa i no sortim.”

Alguns pagesos fan colles per anar a caçar senglars, faisans, perdius, guineus o conills, per exemple, tot i que no estrictament a l’àmbit del Delta. També es reunien, com el pare de P9, per anar a pescar anguiles al Delta. Alhora, grups de pagesos fan batudes conjuntes per posar fi a les plagues d’aus que els malmeten els cultius, després de demanar un permís a l’administració competent, en aquest cas el Departament d’Agricultura de la Generalitat. Per altra banda, més endavant expliquem com la lluita davant els robatoris d’alguna manera també ha acabat unint els pagesos. Per acabar, però, cal dir que, tot i l’absència d’un esperit comunitari més evident, P1 fa referència a una pràctica concreta de gestió col·lectiva d’un pou que se surt de la tendència general:

(P1) “...En una terra que tinc, tenim un pou que és un sistema que és molt, molt interessant, que és un sistema comunal... Es va fer en el seu temps... Era una nòria, era una sínia, que diem aquí, compartida entre cinc o sis veïns i després s’ha acabat fent un motor elèctric, no? És un sistema que jo considero que és molt interessant perquè el pou dóna de sobres per cinc o sis veïns, a petita escala, i al mateix temps pues aquests cinc o sis veïns mantenim, mantenim el pou, no? És molt diferent... Jo sé gent que tenen dos i hasta tres pous. Allavons és clar, és una càrrega feixuga, no, has de mantenir els teus pous, les bombes, eh, (...) de la llum, les mínimes, no? I aquest sistema el trobo molt interessant... (...) Però això només em passa per desgràcia en un camp, només... (...) Això és molt interessant, és una forma de cooperativisme molt interessant, lo que passa és que aquí la gent és molt reàcia amb aquest tipus de, de coses, no? (...) Sí, sí... Aquí, aquí la gent sempre ha sigut molt individualista i més ara la gent que queda ara, que pràcticament és la majoria és gent gran, no, i la gent gran no, no els hi fas, no els hi canvies els esquemes així com així.”

Finalment, P9 també explica, com a fet excepcional, que els pagesos realment s’uneixen a la cooperativa del Prat de cara a preparar les carxofes per a les indústries conserveres de Múrcia:

(P9) “...Ara, quan és el temps, posem-hi, ara, de les escarxofes, bueno, l’escarxofa, doncs, es fa la conserva (...)... N’he portat poca, però bueno, n’he portat, no? Doncs, allà clar, allà tots anem units, allà ens ajudem uns els

altres a descarregar i aquestes coses, no? Ara, però un que planti més o d'això... Lo que interessa que es planti escarxofa perquè allò funcioni, perquè és una cosa que a la cooperativa els hi va bé.”

6.2.11.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

La solidaritat i la cohesió del grup d'agricultors de l'Àrea 2 tampoc és evident, tot i que l'individualisme no ha eliminat el sentiment de pertinença ni les actituds col·laboradores de certs individus. De fet, A1, tot i que admet que cadascú es queda a la seva explotació treballant, afirma que té bona relació amb els seus veïns, encara que no siguin pagesos:

(A1) “... ici très peu... Ici c'est plutôt chacun pour soi. En fin (...), chacun a son exploitation... (...) Parce qu'aujourd'hui, bon, j'ai des voisins gentils. On se connaît depuis quinze ans, vingt ans, il n'y a pas de problème. Ils savent comment on travaille, il nous comprennent, on les comprend, tout va bien. On ne fait pas...”

Tots els informants formen part d'alguna cooperativa (sobretot de COPEVAL) tret d'A2, A6 i A7. Sobre els beneficis que A1 treu de ser a una cooperativa, diu que són bàsicament de caire econòmic. A1 també considera que els últims temps s'hauria incrementat la solidaritat dins del col·lectiu, tot i que en el cultiu de cereals possiblement s'ajuden més que entre els productors d'hortalisses. A2 creu que abans hi havia més solidaritat entre la gent i A9 diu que cal treballar per unir esforços i ser més solidaris, obrint l'esperit als companys i fent més activitats plegats, encara que admet que l'egoisme és propi de l'ésser humà en general. En aquest sentit, A11 considera que si bé en un principi els agricultors es remeten a l'interès general quan endeguen una iniciativa, acaben centrant-se en els seus propis interessos. En darrer terme, A12 diu que les coses no han canviat tant i que el que ara anomenem col·laboració abans era simplement ajuda mútua o intercanvi de força de treball:

(A1) “...bon, on travaille avec une coopérative pour acheter tous les produits, en achetant tout au même endroit, on peut discuter le prix (...). Après, pour le céréale, bon, on peut passer des contrats, et ils essayent de valoriser le plus nos produits (...). Ça commence à changer. Avant c'était chacun pour soi. C'est toi qui crèves, tant mieux pour moi! Maintenant on est moins nombreux... Pas tous, eh? Mais on commence à être un peu... S'il arrive un souci à quelqu'un, bon, on essaye ans la mesure de l'entre-temps possible, de faire l'effort d'aller l'aider, ou de... De le soutenir, quoi! (...) (*Dans les céréales*) le travail c'est par périodes, ils ont peut être plus le temps de s'aider... Nous dans les légumes... Ça toujours été sur la région toulousaine, eh, chacun pour soi, quoi. En Bretagne, ils portent, ils portent de coopératives, ils sont ensemble, bon. Nous ici ça a toujours été plus ou moins...”

(A2) «Non, je ne crois pas, peut être (...) il n'y avait un peu plus avant (...), oui, parce qu'il y avait beaucoup plus de difficultés, peut être. Difficultés dans le travail, dans le... Je ne sais pas... Ça je ne sais pas, mais je pense (...) qu'il en devait avoir plus (...), on s'entre aidait beaucoup plus, alors que maintenant c'est fini ça. En fin, je ne sais pas. Ici c'est comme ça, mais chez vous (...) Comme je connais les catalans, un peu! (*il rit*) (...) Je connais surtout la Catalogne française, (...) espagnole (...), et c'est vrai (...) que les catalans c'est un peu comme nous, quoi, très indépendants, très individualistes (...). En fin, c'est ça qu'on ressent, eh!»

(A9) «Non, pas du tout. Il y a un gros travail à faire au niveau mental, déjà, avec les agriculteurs (...). Dans le mental, dans le mental, c'est-à-dire que d'abord... dans la solidarité, il n'y a pas de solidarité. Eh... des agriculteurs... Eh, sont, sont, des êtres humains comme les autres, et je crois que l'être humain est un peu égoïste, voilà, ça résume le tout. Et ce n'est pas... ce n'est pas parce qu'on est agriculteurs qu'on est meilleur que l'autre, que les autres, voilà. (...) On a... on a nous défauts et c'est... si on n'arrive pas aussi à sortir la tête de l'eau, je dirais c'est parce qu'on n'a pas d'entente et de cohésion, parce qu'on a quand même un pouvoir, on a un produit qui fait manger les gens, et on n'arrive pas à pouvoir encore s'entendre à faire... on est... on vend sur les mêmes marchés, on est côte à côte et on ne sait pas, on ne discute même pas du prix, combien, quoi, comment... (...) Si... ça nous arrive de se côtoyer, de faire une festivité ensemble, tout... Mais, quand c'est le moment du travail les gens ont des

difficultés à... chacun reste renfermé, n'ont pas l'esprit ouvert. Ça c'est un gros reproche que je fais à l'agriculteur, même chez les jeunes."

En la comercialització dels productes, com hem vist, hi ha iniciatives individuals i de grup —les cooperatives a la regió tolosina, com a l'Àrea 1, tampoc tindrien massa pes específic—, mentre que l'organització del reg s'estructura col·lectivament mitjançant les estacions de bombament, tot i que la majoria d'agricultors tenen el seu propi pou. A1 pensa que la millor manera d'organitzar-se que tenen els agricultors, de totes maneres, és amb els sindicats —també ho creuen la majoria d'informants— i l'associació departamental de desenvolupament hortícola (en darrer terme hi hauria les cooperatives). Aquest informant considera que entre pagesos ni amb altres grups socials no hi ha conflictes, que cadascú és independent. A2, d'altra banda, diu que sovint a França es parla de la competència exercida pels mercats espanyols, però ell opina que hi ha més conflictes entre francesos que amb els propis espanyols a l'hora de vendre els productes. Per A8 i A9, de totes maneres, la unió entre productors s'hauria de fer a partir dels interessos comuns a l'hora de la comercialitzar els productes. I A11 es refereix a la SARL Toulouse Frais, de la qual hem parlat abans, com a bona plataforma per als agricultors de la zona per distribuir la producció, tot i que aquest informant recalca els problemes de gestió que hi ha hagut en aquesta organització i postula que no hi ha un model únic i perfecte de col·laboració entre agricultors. A11, d'altra banda, explica que amb un company agricultor, sovint comercialitzen part de les seves produccions en comú:

(A8) «Moi ce que je préférerais c'est qu'il y ait, au point de vue de commercialisation, qu'il y ait un recentrement, un rassemblement autour de la commercialisation. Et ça ne se fait pas, quoi. Les syndicats pour moi c'est trop politique et... en fin, la politique n'a rien à voir avec... En fin, pour moi, n'aurait rien à voir avec la commercialisation, de faire un produit ou... s'aider.»

(A9) «Mais c'est là où il y a un gros défaut, un gros... où ça, où ça, où je dirais c'est... c'est un gros péché je dirais, c'est qu'on n'arrive pas à s'entendre, parce qu'on aurait tous les moyens, on aurait tous les atouts si on pourrait s'entendre. Mais lorsque vous vendez un produit à tel prix, et que vous avez un de vos confrères qui vont lui proposer encore plus bas... ça démontre bien qu'on n'arrive pas à s'entendre.»

(A11) «Je pense qu'il n'y a pas, il n'y a pas de formule type qui va faire que quelque chose va à marcher, et je pense que ce qui peut faire marcher quelque chose c'est de trouver la bonne personne, à un bon moment ou à un endroit, et cette personne qui arrive à maîtriser ce que... Parce que bon, il y avait eu un essai de commercialisation en commun, là, d'une société que vous avez peut être entendu parler qui s'appelle... qui s'appelle toujours de... société Toulouse Frais, je ne sais pas si personne vous en a parlé... À l'époque ça a été un projet qui a été porté par la ADDH... et il y a eu des réunions de préparation, pour créer un système de commercialisation... Ça aboutisse sur un système de commercialisation sous forme de SARL... (...) Société (...) à Responsabilité Limitée, et cette SARL il y a dix personnes qui sont entrées, à l'époque, mais à parts égales. Comme je vous disais, le problème c'est qu'au départ, bon, ça a un marché moyen, après ça a marché comme il faut, et puis quand ça a marché comme il faut ceux qui ont... ceux qui ont participé à son bon fonctionnement ont été mieux à l'écart et poussé à la (...), et c'est resté à la disposition de quelques personnes. Donc qu'à la limite, je peux dire, bon, que sa formule n'a pas pu être la mieux adaptée tout en voulant essayer d'être équitable... Il y a dix personnes qui sont rentrées à parts égales mais ça a fini qu'il y a une coalition qui a fait partir une partie de... de personnes. Donc je me demande si je n'aurais pas eu une ou deux personnes qui détiennent la plupart des actions, et qui vraiment il y a un objectif à très long terme, et avec une partie de... de toutes ces parties d'actions pour que les gens puissent adhérer à l'structure et ça va partir un peu l'structure, mais je ne sais pas si ça n'aurait pas mieux marché... (...) Pour l'instant, eh... disons que... il y a eu monsieur Taillefer... on commercialise un petit peu ensemble, je dirais, actuellement. Mais bon, disons qu'on se... on s'arrange, parce qu'on a des clients communs, et disons que quand on va au M.I.N. ou on... comment je vous dis, on va se rendre pour (...)... on s'organise, lui me prend ma marchandise ou pour aller mettons à Toulouse... Moi je

vais dans le Tarn-et-Garonne ou le contraire, on trouve de... on prend les commandes ensemble, quoi, sur ses clients (...). Mais, pour l'instant ça s'arrête là, quoi."

Alguns informants afirmen que van a caçar o pescar amb altres agricultors o gent diversa. Pel que fa a les tasques agrícoles, la majoria diu que no col·laboren gaire els uns amb els altres. A3 explica, tanmateix, que el material el tenen en comú amb altres agricultors per mitjà d'una societat CUMA (vegeu capítol 4, apartat 4.5.2), és a dir, com a Cooperativa d'Ús de Material Agrícola. Comparteixen, per exemple, tractors grossos, segadores, que compren col·lectivament entre diversos productors (individualment, diu A3, no s'ho podrien permetre). A7, però, diu que és bastant inviable en els cultius d'hortalisses tenir un tractor entre dos o tres productors alhora, perquè sempre és necessari a l'explotació, encara que A12 explica que n'han comprat un a mitges amb un veí. A8 recalca que cadascú treballa amb el seu material i A9, en aquest sentit, diu que compartir maquinària seria més viable en cultius de cereals:

(A3) «...le matériel il est à la société, il n'est pas à un ni à l'autre, il appartient à la société (...). Ça marche, ça marche à condition de s'entendre (...). Tant que c'est en famille, il n'y a pas de problème. On appartient à une C.U.M.A., ça c'est la société, la société elle est dans une C.U.M.A.... Vous savez qu'est-ce que c'est, une C.U.M.A.? Un Groupement... Non, d'Utilisation... Un Groupement d'Utilisation de Matériel Agricole. C'est, un ensemble d'agriculteurs... Ça c'est surtout pour les céréales (...), parce que pour le maraîchage (...) moi je n'en connais pas... (...). Des gros tracteurs, des gros disques, des gros (...), de cent quatre vingt chevaux, de cent... (...) C'est une société des agriculteurs (...). On est une douzaine, à la société. On a moissonneuse, pour le blé, pour le maïs, des tracteurs... (...) Sur le tracteur on n'est que six, (...) mais sur la moissonneuse on est douze adhérents... Ça c'est... C'est à part. En fin, c'est à part, on se sert du matériel de la C.U.M.A., qu'on paie (...). S'est intéressant sur le point de vue... On n'a pas besoin d'acheter individuellement de gros tracteurs. On peut se servir de gros tracteurs, avec de grosses charrues, avec de gros matériels, mais on n'a pas besoin d'acheter nous-mêmes, on les achète en groupe. Et sont, beaucoup plus... Ils sont plus vîtes à rentabiliser. Les tracteurs on les change (...) tous les quatre ans, quatre ans, cinq ans, ont change les tracteurs. Puis une exploitation même importante, individuelle, un tracteur ça vaut, ça vaut soixante millions! Individuellement on ne peut pas! Individuellement une, une... Ou alors il faut avoir, il faut avoir quatre ou cinq cents hectares, mais des petits, des petits agriculteurs avec peu de moyens, comme dans la région, on peu (...) difficilement bloquer, bloquer de millions comme ça pour un tracteur."

(A7) "Il n'y a pas, moi je n'en connais pas. Des maraîchers, si tu veux, qui se sont groupés à deux ou trois, acheter un tracteur à deux ou trois, ce n'est pas possible, parce que dans le maraîchage tu n'as besoin, pas longtemps, mais souvent, les outils. Un tracteur, tu va t'en servir un demi heure, un quart d'heure, mais il te le faut aussi (...). Tu ne peux pas te permettre d'aller le prendre chez le voisin..."

(A8) «Non (...). Tout le monde a son matériel, donc chacun travaille avec son matériel parce que si non, en fin, quand... De plus en plus, avec le temps, l'espace pour travailler est très réduit donc qu'on a besoin d'avoir tous au même temps le même matériel, par exemple. Donc chacun a son matériel et on est obligé de travailler avec son matériel..."

(A9) "Dans le maraîchage, c'est plus difficile, parce qu'on est au jour le jour, on ne peut pas se permettre de travailler avec des machines... Le jour même tout le monde, on va planter de la salade, comment-on fait? Bon, dépiquer un blé, moissonner un blé... la moissonneuse aujourd'hui c'est ici, le lendemain c'est... Ça peut attendre! Mais planter la salade ça ne peut pas attendre."

Respecte a les estacions de bombament, A3 emfatitza que ha incrementat la solidaritat entre els agricultors, encara que en el fons, a l'hora de produir, tothom vagi a la seva (també ho pensa A6). De totes maneres, A3 i A7 diuen que si hi ha algun contratemps a l'hora de treballar, els uns s'ajuden als altres. I A3 acaba dient que potser abans la gent, per força, havien de col·laborar més els uns amb els altres, en moments com el de collir i batre el blat. A4, d'altra banda, diu que els consellers agrícoles de la Chambre d'Agriculture, dels quals hem parlat amb

anterioritat al subapartat 6.2.4.2, els ajuden i els assessoren quan ho necessiten, mentre que A5 explica que a la cooperativa COPEVAL també reben assessorament a l'hora de gestionar els cultius. A5 comenta que hi ha un veí amb qui s'entén molt bé, tot i que a la zona cada cop hi ha menys agricultors i cadascú mira per a ell mateix. A5 creu que mitjançant un reagrupament de terres i la posada en comú dels mitjans de treball dels agricultors s'arribaria a una major cohesió del sector. A7 afirma que hi ha bones relacions entre els agricultors locals i considera que antigament hi havia encara menys unió dins la pagesia, que fins i tot no es deien els cultius que plantaven. A9 comenta que l'individualisme va contra els propis pagesos i A10 diu que sempre hi ha hagut molta competència a la zona, mentre que A11 afirma que moltes vegades la gelosia fa que no es valori prou aquells productors que han aconseguit impulsar les seves explotacions i, de retruc, el sector agrícola local. Finalment, A12 diu que hi ha més bona relació entre els pagesos joves que entre els més vells:

(A3) «...Il y a de la solidarité quand tout le monde doit trouver son compte, dans le cadre de (...)... L'station de pompage (...), il y a de la solidarité, parce que tout le monde est content d'avoir l'eau à la borne. (...) Il y a quinze ans c'était chacun son puit, chacun la pompe, le tracteur, l'électricité, le moteur, les emmerdes, la pompe qui ne démarre pas, le tracteur qui ne marche pas (...)... Tout le monde emmerdé. Et (...) pas d'eau dans les puits, la marchandise qui grille... Donc, tout le monde était emmerdé. Alors ils ont... On a monté, cette (...) station, et tout le monde n'est content, tout le monde a de l'eau, alors il y a de la solidarité, par force! Parce que le jour où ça ne marche pas (...), un moteur, il faut y aller! Parce que si on n'y va pas... Oh, oui, il y a de la solidarité, c'est normal, c'est normal... Maintenant, pour les marchés, pour les marchés, c'est, c'est... La solidarité c'est chacun pour soi, eh! (...) C'est l'humain, eh. (...) Oui, aussi, aussi, il y a de la solidarité, parce que si on n'y peut pas produire, c'est l'autre qui lui porte, c'est l'autre, c'est l'autre... C'est normal! Bien, oui, il y a de la solidarité, tant que chacun retrouve son compte. Si c'est bien, si c'est bien pour tout le monde, il y a de la solidarité. Maintenant, s'il y a trop de (...) à faire, il n'y a qui tireront la couverture... (...) Ça se passe bien, encore! On s'entend bien... (...) S'il y a un pépin, si quelqu'un il est malade, si quelqu'un vient de tomber malade, on va l'aider. Bon, mais... Non, chacun a son boulot, et puis on est tous débordés, on n'a pas le temps d'aller... Si on s'aide, s'il y a un frigo... S'il n'y a un qui a un frigo en panne, tiens, je vais mettre la marchandise chez toi, il vient mettre la marchandise chez moi! S'il n'y a un qui n'a pas d'eau, bon, qui a la borne en panne, branche toi chez moi! (...) On ne travaille pas les uns contre les autres, mais après chacun chez soi, eh! Ce n'est pas... S'il n'y a un qui est en panne avec le tracteur, tiens, prend le tracteur, aujourd'hui, prend le tracteur aujourd'hui, si tu dois aller labourer, si tu es en panne, prend le tracteur... Prend le mien... On s'aide, comme ça on s'aide, mais... On est tellement débordés, débordé chacun, qu'on ne peut pas trop aider le voisin, on ne peut pas aller labourer un morceau de terre au voisin, on doit faire le travail chez nous. On dit au voisin, tiens, prend toi le tracteur, va te labourer ton morceau de terre... Si tu es en panne, bon. Le frigo pareil, le frigo... Merde, j'ai le frigo en panne, ah, je suis emmerdé... Viens le mettre chez moi! (...) On est plus proche... Un camion, de fois... Tu vas au marché, le camion en panne... Elle ne démarre pas la batterie, et tout ça... Bon, il y en a que... Bon, nous on a trois camions... On n'est pas en panne, mais s'il n'y a un qui est en panne, prend toi le camion (...), je ne m'en sers pas ce matin, prend toi le camion... Bon, c'est de la, c'est de la... Ce n'est pas de l'aide, c'est de la, de la gentillesse (...)... *(Dans le passé)* Peut être, oui, au moment de battage, à l'époque, quand il y avait une machine, comme chez vous, c'est pareil, une machine pour moissonner... Il n'y avait qu'une et elle faisait tous les villages, et les gens s'aident les uns, les autres... Alors, maintenant, c'est beaucoup moins! Chacun à son matériel, et chacun travaille chez soi (...). *(Dans la CUMA)* Vous partagez les frais, on achète du matériel en commun, mais on ne s'aide pas (...), on a un parc de matériel en commun (...). Moi, j'ai besoin d'un tracteur, je vais le chercher, moi, mais ce n'est pas quelqu'un qui vienne (...)... Je prends ce tracteur, toi, tu prends celui-là, toi, tu prends la machine à moissonner... Bon, on a un chauffeur (...), à la moissonneuse il y a un chauffeur (...), et elle va chez un, chez l'autre, chez l'autre... (...) Il y a un peu d'entre aide, quand même, il y a un peu d'entre aide... (...) *(Sur l'agent social qui permettra plus la cohésion entre agriculteurs, il dit)* La coopérative, la coopérative céréalière, bon... La cohésion, ça ne fait pas la cohésion. Le syndicat, le syndicat... Un peu, un peu, si on veut... Mais ici à Blagnac il est en sommeil, il est en sommeil le syndicat, on n'est pas assez nombreux (...)... Bon, et le groupement de producteurs qu'on a monté il y a assez de cohésion parce qu'on se voit entre nous, toi tu peux produire ça, toi tu peux produire ça, eh... Ça nous rapproche, ça nous rapproche entre agriculteurs, entre maraîchers, voilà!»

(A5) «...j'ai un voisin (...), on s'entend très très bien... Donc, quand ça me manque, donc quand je suis à la limite (...), s'il veut prendre quelque chose, il m'aide... Et moi, c'est pareil... (...) On s'aide de fois... C'est tout... (...) Les agriculteurs travaillent tous seuls et il y a moins aussi d'agriculteurs qu'avant, il n'y a beaucoup qui sont partis à la retraite et il n'y a pas (...) d'autres gens qui se sont mis en place, donc... (...) Moi, je crois, quand j'ai

commencé (...), et après, quand j'ai pris la... Ça si vous voulez, quand j'ai pris les terres... C'est toujours pareil (...), il n'y a pas de changements... (...) (*l'agent social qui permettra plus de cohésion sociale*) C'est le regroupement, je trouve moi que c'est le regroupement, (...) le regroupement des terres, du travail, de tout! (...) De plusieurs agriculteurs...»

(A7) «Non, je veux dire on a des bonnes relations entre maraîchers. J'ai un voisin, là, ils se sont installés il y a deux ans... ils livrent à la S.I.C.A., aussi, ils ont, ils ont... mon âge, ils ont... (...) François Darrio il est un peu plus loin, lui il s'appelle... (...) Non, non, on a des bonnes relations, eh, avec, entre nous, là, on se prête le matériel, ils habitent juste à côté, quand on a besoin... Si le camion tombe en panne... Non, non, pour ça, on a des bonnes relations, après, ça s'arrête là, je veux dire... (...) Après tu... on s'entraide, je veux dire... Cet été je suis tombé en panne avec... J'avais trois tracteurs, je n'avais deux qui sont tombés en panne en espace d'une semaine. Je suis allé voir le voisin et il m'a prêté le sien, tu vois, lui tombe en panne avec le camion, je lui prête mon camion... On s'entraide comme ça, mais on n'achète pas ni de matériel ensemble, ni... C'est chacun ses... ses outils de travail, son matériel et sa façon de travailler, parce que tout le monde (...) a sa façon de penser, quoi... (...) Non, non... si, si, de fois, bon, ils sont emmerdés, parce qu'ils veulent planter, oui, à la limite... Je veux dire, ça se fait occasionnellement, et ce n'est pas, ce n'est pas une bande de travail, qu'on appelle, quoi. C'est chacun fait son truc, si tu n'as besoin, je viens, si non, voilà, quoi, si non ça reste comme ça... (...) Non, c'était pire, avant, (...) oui, c'était encore pire. Je m'en rappelle que à l'époque de mon père, là, ils ne se disaient même pas, ils ne voulaient même pas se dire ce qu'ils plantaient dans leurs champs parce que le voisin ne fasse pas pareil que lui (...) Mais après, mis à part ça, c'est fini, quoi, c'est chacun pour soi, et chacun travaille chez lui, et voilà, quoi! Après nous irons tous ensemble. On a un cahier des charges commun, avec les traitements, les produits... Ça là, c'est le cahier des charges pour tout le monde, mais après, chacun a sa façon de travailler, son matériel, et sont rares ceux qui travaillent ensemble, quoi.»

(A9) «...Si c'est pour des actions... c'est que le... je crois que ce sont... ce que les agriculteurs n'ont jamais compris, qu'il y a des actions qui seraient beaucoup plus intéressantes et qui leur rapporterait beaucoup plus... et qui pensent que de rester indépendants, de rester cachés, de rester individuels, ils sont meilleurs que les autres. Et c'est ça, ça reste dans l'esprit de l'agriculteur.»

(A10) «...je ne sais pas, je ne sais pas du tout parce que... je trouve que les gens sont assez individualistes ici, et... je trouve qu'ils ne s'entraident pas beaucoup. Et il y a beaucoup de concurrence (...), oui, moi je trouve. Et là peut être ils ne le pensent pas, mais moi je trouve qu'il y a une certaine concurrence (...). Non, il n'y a pas de problème (...), non, il n'y a pas de problème, mais... (...) Il n'y a pas trop... en fin, je ne sais pas comment dire. Peut être que ça commence à changer maintenant, mais je pense que du temps de mon beau-père, quand il y avait quelqu'un qui avait une... qui avait une bonne variété de salades ou d'une autre légume, et qui n'était content, il n'allait pas à le dire à son voisin (...).»

(A11) «Bien, disons que ça peut créer de jalousies à un moment donné, parce que bon, lorsque ce qui se passe, lorsqu'il y a un producteur qui s'agrandit, qui se mécanise et qui... et qui évolue et qui a une forte progression en production, si sur ces articles là, derrière, il y a une (...) vendre, comme ça, on va de suite accuser cette personne là parce qu'elle en fait trop, et casse le marché et ainsi de suite. Alors que bien souvent moi je préférerai de fois qu'il y ait plus de gens comme ça, parce qu'au contraire, ça fortifie la production et l'image de la région, parce que ce qui fait perdre un produit dans une région c'est lorsque la production baisse, baisse, baisse, et qu'on ne trouve plus... Les gens qui viennent à Toulouse et qui trouvent du poireau ou de la carotte ou du melon, je ne sais pas quoi, ils vont continuer à venir, mais si une fois ou deux fois, trois fois ils ne trouvent pas ce qu'ils ont besoin, ils iront sur un autre marché, donc... alors il y a toujours les anciens qui diront «oui, la carotte ne marche pas parce que tel il en fait trop»... mais si on n'a pas cette production dans la région les gens ne viendront plus, et il n'y aura plus cette production qui sera maintenue... Et c'est vrai que quand il y a quelqu'un qui s'agrandit ou qui fait en grosse quantité, ça crée souvent des... des jalousies, des jalousies ou... mais à mon avis sont dans l'erreur, quoi.»

A4, com el sogre d'A6, considera que fruit de la mecanització de bona part de les tasques agrícoles, ja no és tan comú que uns agricultors ajudin els altres com passava abans. Com recalca A11, de fet, el treball amb les hortalisses es fa dia a dia, no hi ha èpoques específiques de collita com passa amb la verema:

(A4) «Oui, c'était comme ça. Quand il y avait (...) la batteuse, dans la ferme, la batteuse pour battre le blé, tout le monde s'aidait, on s'entre aidait, quoi, on allait chez eux, les autres venaient chez nous, bon, chaque fois... Les vendanges... Parce qu'il n'y a plus de vigne, ici, eh... Avant chaque agriculteur avait une vigne, pour sa consommation, toute l'année, on s'aidait entre nous. Bon, comme il n'y a plus de vigne, ça n'existe plus. Comme il y a des moissonneuses-batteuses, on n'a besoin de personne. Comme ça, ça a disparu, mais ça a disparu par le fait qu'on n'a plus besoin de s'entre aider, pour ça. Le reste, bon, il arrive quelque fois, quand il y a un petit coup ou un coup dur, quoi, quelque chose, bon, sûrement... (...) Ah, oui là je peux vous répondre... Oui, maintenant ça... (...)»

C'est entièrement individualiste... C'est pareil en Espagne? (...) Oui, il a du changer les relations, parce que, comme je disais toute à l'heure, chaque agriculteur n'avait plus besoin de son voisin pour faire certaines tâches, déjà. Il avait la mécanique, ça lui suffisait. Déjà, il n'avait plus besoin des autres. Alors, ça a du... Ça a du certainement cassé quelque chose entre les..."

(sogre d'A6) «...avant il n'y avait d'avantage (...). Je me rappelle quand j'étais (...), moi, que j'étais gosse, pour moissonner, on s'aidait (...), avec les voisins, pour vendanger on s'aidait, pour dépiquer on s'aidait... Tandis que maintenant... (...) Ça n'existe plus, chacun a sa moissonneuse, chacun...»

(A11) «Non, non, il n'y a pas d'aide particulière (...), parce que les récoltes ce n'est pas comme une vendange et tout ça, ce n'est pas une période donnée, c'est des récoltes journalières, donc... Et c'est journalier pour tout le monde, donc que chacun s'organise sur son exploitation...»

A4 explica, també, que s'intercanvien hortalisses entre agricultors i d'aquesta manera no necessiten comprar-ne. Pel que fa a les relacions entre agricultors i caçadors, diu que són bones, a diferència d'altres indrets. De fet, A4 diu que moltes vegades els caçadors són els mateixos agricultors:

(A4) «...on achète au marché vu qu'on a quand même... Nous personnellement... En fin, là, quand même, entre agriculteurs, on se... On se donne des légumes (...)... Bon, il y en a qui produisent des artichauts, des asperges, ici... Bon, quand on veut des asperges on mange (...), ce n'est pas payé, quoi. Si l'autre il n'a pas de céleri on lui en donne. En fin, voyons, ça va, entre nous quand même, il y a... De ce côté-là, c'est bon, ça marche, ça se passe bien... (...) Ça ne se passe pas trop mal, finalement, entre agriculteurs et chasseurs. C'est souvent l'agriculteur qui est chasseur, d'ailleurs, mais, bon, savoir, même, au niveau de cultures il n'y a pas trop de problèmes, voyez, parce qu'il y a des régions où il y a des problèmes entre les agriculteurs et certains chasseurs... Oui, bon... Non, ici ça se passe bien, sur Saint-Caprais ça se passe bien, il n'y a pas de...»

Finalment, cal remarcar, com hem vist al subapartat 6.2.7.2, que la desunió que s'observa en el col·lectiu agrícola de la zona es manifesta també en la pèrdua de rellevància de les festivitats agrícoles locals. Tot i així, A8 explica que sovint fan trobades amb antics companys pagesos:

(A8) «On a des cousins qui sont un peu plus sur... sur les coteaux, à Béziers (...), avec qui on entretient des relations, qui sont des agriculteurs... En fin, moi j'ai de... j'ai fait mes études, j'ai des copains qui sont, après, un peu plus éloignés, dans le sud de la France... C'est vrai que je me retrouve plus avec des copains que j'ai eu en... quand j'étais en classe, mais qui sont un peu plus éloignés, qui sont à Cahors, qui sont à Brive, qui sont en... en Dordogne et... mais qui sont des agriculteurs aussi ou du milieu agricole.»

6.2.12 Assumir un risc invertint en la innovació i capacitat de fer noves inversions

6.2.12.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

Ja hem vist, sobretot al subapartat 6.2.7.1, com el manteniment de certes tradicions en les pràctiques agrícoles pot ser un fre a les innovacions, tot i que una actitud immobilista respecte al canvi tecnològic també pot respondre a criteris d'eficiència energètica o, fins i tot, ecològica (per exemple, quan ens hem referit a aquells pagesos que encara entren els cavalls en la collita de la carxofa, perquè no fa malbé els cultius com passa amb un motocultor). De totes maneres, els pagesos han d'anar renovant contínuament la seva maquinària si volen ser

competitius. P10, per exemple, com que té un fill disposat a continuar, ha anat fent successivament inversions en tecnologia a la seva explotació. Perquè com diu P10:

(P10) “Eh, después pues també t’has d’anar posant una miqueta al dia, si no... De la manera que la societat està que tu encara estiguessis com un... Com cinquanta anys endarrere, pues no sé, estaries com una mica desferrat, no?”

Alguns dels pagesos enquestats, com P1, afirmen que en el cas que obtinguessin els ingressos adequats, farien una reconversió i provarien d’introduir hivernacles a les seves explotacions, amb tot el que això comporta (com per exemple, iniciar-se en el món de la producció integrada). D’altres, com P4, si poguessin, incrementarien la seva superfície d’hivernacles. A l’apartat 6.2.4. també ens hem referit a la necessitat que té la pagesia d’innovar els sistemes de reg, per millorar l’eficiència dels seus cultius i contribuir a l’estalvi d’aigua. En aquest sentit, P1 és partidari d’una nova cultura de l’aigua.

Per altra banda, P2 planteja la idea que fer noves inversions sent arrendatari és arriscat, no es poden fer gaires planificacions a llarg termini, perquè sempre pot passar que el propietari et faci abandonar la terra. Així, com en el cas d’una expropiació, es perdrien totes les instal·lacions que s’haguessin creat. A més, les inversions són més factibles si la població agrària no està gaire envellida, i aquest no és el cas del Baix Llobregat. I la manca d’ajudes al sector, com recalca P8, tampoc ajuden en aquest sentit. Com diu P12:

(P12) “Però bueno, ja has de fer unes inversions que vull dir com que tothom va plegant, doncs ja ningú, (...) ningú inverteix. Només has de veure la maquinària... Si t’hi fixes per aquí baix (...), tractors nous poder en veuràs un parell, per dir algo, no?”

En definitiva, cal tenir present que la crisi estructural del sector, la situació de precarietat de bona part de les explotacions, l’absència d’una continuïtat real en la majoria d’empreses agràries i la manca de protecció de l’espai agrari, dibuixen un futur molt negre que no encoratja les noves inversions i iniciatives. P6 dóna el seu punt de vista:

(P6) “I fer inversions, per si falta maquinària, allò que he dit... Ara si això està així que no sap ningú lo que és (...), ni quan durarà ni allò, tothom està nerviós, ni pots fer inversions ni pots fer res...”

6.2.12.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

La situació a l’Àrea 2 respecte a aquest concepte és similar a la de l’Àrea 1. Alguns informants tenen hivernacles, tot i que proporcionalment tinguin menys superfície de coberts que a l’Àrea 1. Però tot i la manca d’inversions en aquest sentit, causada, en part, per les diferents necessitats productives de l’àrea de Toulouse, amb un clima més humit i plujós que el de la regió de Barcelona, no es pot dir que no es facin esforços en introduir innovacions en maquinària i en els tractaments fitosanitaris. A1 es refereix a les dificultats que tenen per introduir hivernacles, i als esforços que fan per millorar la qualitat dels seus productes i els

sistemes de producció que apliquen. La majoria d'enquestats, per exemple, han perfeccionat els mètodes per ruixar els cultius i s'han adquirit cambres frigorífiques per emmagatzemar les hortalisses un cop collides. De fet, A1 assegura que per seguir sent competitius s'han de fer inversions constants i A7 afirma que si bé la seva explotació ha tingut sempre la mateixa terra, el que hauria canviat seria el material —per exemple, van crear els hivernacles—. Pel que fa a A11, creu que els hivernacles no són el futur per a l'agricultura de la zona. En el seu cas, però, es planteja fer petits cultius de raves sota cobert com a fet excepcional:

(A1) «On n'a pas fait... On n'a jamais eu... À un moment donné on en voulait, faire quelque chose, et puis on a laissé tomber... On n'est pas trop... On est peut être... On risque de ne pas être assez bons pour pouvoir faire de serres (...) On essaye tout le temps d'améliorer de plus en plus la qualité, avec la... Suivre les traitements, suivre l'engrais, avec de contrôles... Essayer les variétés, avec (...)... On fait des essayes de salade tous les ans, et on essaye de faire... De trouver les plus jolies, quoi, dans le cadre des essayes, on essaye de sortir... D'avoir les variétés les plus jolies, qui se comportent le mieux, sur la région toulousaine... Par ce bilan on essaye de faire de la qualité (...). On a toujours essayé d'améliorer au maximum pour se donner le moins de pénibilité, quoi, pour être le plus tranquille possible, quoi (...)... On a essayé depuis dix ans, quinze ans, on a essayé de renouveler au fur et à mesure pour pas avoir trop à investir, pour essayer de rester dans la course... Dans la course, du matériel performant, parce qu'il y en a qu'à une époque ils n'ont pas voulu investir, puis maintenant il faut investir et c'est... C'est difficile, quoi.»

(A7) «...non, ça a toujours été pareil. C'est-à-dire que moi quand je l'ai reprise, il y a... Je suis, je me suis installé en 1990, et... Mise à part que j'ai monté les serres, si non ça aurait toujours été la même. Le matériel on le change, on évolue par rapport au... Matériel, quoi, les planteuses, quand... Mais si non, la terre, l'exploitation, je n'ai jamais...»

(A11) «Mais, je n'en pense rien (*il rit*). Chacun les voit... Moi je sais que je n'investirai pas tellement dans de la serre, pour faire de la tomate ou du concombre parce que bon je pense que... il y a des pays notamment l'Espagne, le Maroc, ça, sont quand même beaucoup plus performants par leur... leur climat ou... peut être aussi la main d'œuvre et tout ce qu'on veut, quoi. Je ne pense pas que ça soit l'avenir pour nous, mais après, comme moi je vous dit, quelques tunnels pour compléter ma période de radis, là, ou un truc comme ça, bon, moi ça me va, quoi, ça va, ça va. Mais en faire de la grosse, grosse culture sous serre dans la région, dans tout ce qui est articles de bataille, (...), tout ce qui est tomate, concombre... même... même dans la fleur, c'est vraiment limité...»

D'altra banda, A1 explica que ja ha pensat d'invertir en terres allunyades de la ciutat de Toulouse per si es presenta el cas que ha d'anar-se'n de la zona a causa de la pressió urbanística. Pel que fa als hivernacles, A1 comenta que hi ha productors, com A7 i A9, que els tenen per cultivar a l'aire lliure a l'estiu i sota cobert a l'hivern (A10 diu que els coberts els permeten d'allargar els cultius d'estiu). En principi, aquestes estructures es crearien quan no hi ha gaire sòl disponible. A2 i A9 consideren que amb els hivernacles es perden varietats i gustos ja que hi ha cultius de temporada tot l'any. I A3 afirma que tenen 3.000 metres de cultius sota cobert, i A9 3.500 metres, tot i que aquest informant admet que no és una zona gaire apta per a aquestes superfícies:

(A1) «C'est bien, bon, nous on n'a jamais franchît le pas, parce qu'on pouvait faire autrement, on a pas... On a de la surface, on pouvait faire autrement, mais il y en a qui avait pas beaucoup de surface, ils ont monté de serres et comme ça ils ont pu travailler plus régulièrement toute l'année, parce qu'il y en a beaucoup maintenant qui ont de serres, qu'au début ils faisaient de cultures d'été, ils avaient dehors et dedans, mais maintenant il n'y a beaucoup l'été, sur les serres, qui n'ont plus rien. Ils font que des cultures d'hiver. Et alors, l'été ils sont dehors et l'hiver ils sont dedans, et dehors ils ont rien. Ils font le, le... Ils basculent d'un côté et de l'autre. Il n'y a beaucoup qui ont de serres pour ça, quoi.»

(A2) «Ça permet... D'un côté c'est dommage, d'un côté c'est très bien, parce que ça permet d'avoir des produits toute la saison, toute l'année, et puis de l'autre côté c'est dommage parce que ça fait disparaître certaines, certaines saveurs, c'est-à-dire, le goût du primeur, le goût de... Des tomates, maintenant, vous en mangez du premier janvier jusqu'au trente un décembre. Les pommes de terre nouvelles c'est pareil. L'artichaut c'est pareil... (...) Alors qu'avant vous aviez les saisons bien déterminées, on attendait tous qu'arrivent les pommes de terre nouvelles, qu'arrivent les tomates, qu'arrivent... Lors que maintenant on c'est passé... Ce n'est pas analysé, si vous voulez... (...) On est... (...) les pommes de terres là, ça serait dommage aussi de s'en priver.»

(A9) «...trois mille cinq cents mètres carrés des serres (...). Les serres, eh... On a commencé d'abord par mille mètres carrés... Ces sont juste des abris froids, des tunnels de huit mètres, et après ce sont les demi tunnels de seize mètres sur soixante de long... Ça doit leur faire plus de quinze ans, que nous avons ça. Nous n'avons pas développé le secteur serres, parce qu'on était plus attirés par les cultures de plein champ, voilà. Sachant qu'ici on est soit tributaires des forts coups de vent... et bon, ça crée quelques problèmes pour les plastiques et tout... (...) Les serres? (...) Bien je dis que c'est un outil qui a amené... ça c'est une grande avance technologique, parce qu'il y eu au niveau de structure des serres... verre, plastique, double (...), qui on fait que, eh... on peut défier les saisons, mais... je dis pour l'agriculture, pour l'agriculteur, c'est bien, mais à un moment le consommateur perd son repère, parce que manger du poivrons... je parle ici localement... ou de l'aubergine, au mois... ou de la tomate au mois de décembre, il ne s'est plus... il perd la notion des saisons. Voilà! Mais bien sûr que c'est un avance technologique, bien sûr que c'est un outil indispensable, bien sûr que...»

La majoria d'enquestats pensen que no faran cap reconversió important a les seves explotacions en els propers anys. A3, però, afirma que aviat construiran alguns hivernacles. Aquest informant es pregunta si l'agricultura sota cobert és el futur, sobretot perquè els permetrà de cultivar tot l'any, i A4 considera que aquest tipus de producció és una especialitat diferent de l'agricultura tradicional. A9, d'altra banda, considera que fer inversions en hivernacles, tractors o maquinària diversa, és capital mort que ja no val res. Les innovacions en diferents camps com la irrigació, la lluita contra les males herbes o el treball del sòl, han implicat, segons A9, una millora important:

(A3) «On va en monter cette année (...) à Aussonne (...) pour avoir de la salade (...), pour avoir de cultures maraichères l'hiver (...), parce que en hiver ici... Barcelone, peut être, l'hiver, qu'est-ce qu'ils font l'hiver, à Barcelone? (...) Il fait froid! Alors, il y a le chou-fleur, il y a le chou vert, il y a le poireau, s'il fait froid, oui... Il y a quatre ou cinq articles! Mais... (...) On va monter (...), ma fille elle va monter une serre (...)... Cinq mille mètres... Une chapelle, disons, une serre, une chapelle (...)... Cinq mille mètres, pour commencer, et puis après il l'agrandira (...). C'est cher (...). Alors on voudrait faire une serre pour continuer de les servir du mois de décembre au mois de mai, pour ne pas les lâcher. Pour nous, je pense, il faut le faire, maintenant... Est-ce que les serres c'est l'avenir...? Ça, je... Ça on ne peut pas le dire (...). Alors on va faire une serre pour continuer à servir ces gens les trois mois d'hiver, les trois ou quatre mois d'hiver, on va faire une serre pour continuer le marché.»

(A9) «Je dis toujours que travailler d'agriculteur, vous investissez sur des serres, sur des tracteurs, sur des machines, et c'est capital mort, parce qu'après ça ne vaut plus rien... ça ne vaut plus rien. Hors qui si vous avez un commerce, ça gagne toujours une certaine valeur commerciale (...). L'arrosage bien sûr a été une des techniques, mais je crois que c'est plusieurs techniques dans l'agriculture qui ont fait que ça a évolué. Ce qui a, beaucoup... bien sûr que l'irrigation a amené... la modernisation de l'irrigation a amené en plus une facilité... mais il y a en plus d'autres techniques qui sont des techniques de désherbage, de travail du sol... qui ont fait que ça, ça a amélioré le travail... (...) Pour l'irrigation? (...) Ah, ils sont positifs... ils sont tout à fait positifs parce qu'il y a une... à l'heure actuelle quand même il y a... et bien sûr que ça ira toujours en s'améliorant... Il y a du progrès sur l'homogénéité de l'irrigation, et la facilité où l'on peut mettre bien sûr, avec les... de... avec tous les systèmes qui existent à l'heure actuelle, avec des programmes où l'on peut programmer, et... où ça s'allume, ça s'éteint, donc ceci est un plus, et une facilité, mais ça a un coût.»

En aquest sentit, A9 també es refereix a la irrupció dels planters (*motte*) com a un gran avanç tecnològic. Finalment, A10 explica que si respecten les disposicions dels plec de condicions (*cahiers de charges*) poden accedir a ajudes per invertir en material, sempre que

respectin les rotacions de cultius. A11 comenta les dificultats d'adquirir noves terres, que implicarien haver d'invertir en nou material i en mà d'obra suplementària. I A12 es remet a la necessitat de fer inversions limitades, de ser prudents i cercar les produccions de qualitat. Per això, el projecte de casa de turisme rural que tenen entre mans és una inversió responsable i conseqüent que els ha d'assegurar els ingressos durant la jubilació:

(A9) «...d'abord on ne pratiquait pas la motte, c'était de semi direct, et en graine nu. Donc ça demandait beaucoup plus de travail, et c'est vrai qu'on avait moins de production, parce que le... il fallait beaucoup plus de temps, avant d'avoir un produit. Lorsque la motte a amené, d'abord une homogénéité, une sécurité, bon une amélioration, quand même, c'est... c'est vrai que c'est une des avances technologiques dans le maraîchage, la motte a amené un plus.»

(A10) “C'est pour, eh... pour améliorer les conditions de culture et pour avoir droit aussi à des... à des aides à l'investissement. C'est-à-dire en respectant certains... certains cahiers de charges, en cultures, ils nous aident pour investir dans du matériel. Alors on a acheté un peu du matériel et en contrepartie on respecte les... les rotations, c'est-à-dire qu'on ne fait pas deux années de suite, du maraîchage sur la même parcelle...”

(A11) “Après c'est certain qu'en termes de débouchée (...), en termes de débouchée, je pense que j'aurais une débouchée si j'agrandissais l'exploitation (...). Qui dit agrandissement de l'exploitation, suppose embaucher de personnel, et ainsi de suite, quoi, (...), le matériel, et ainsi de suite, quoi (...). Ça ne limite pas qu'à l'idée d'acheter trois, quatre ou cinq hectares supplémentaires, quoi. C'est en tout, un investissement en bâtiments, matériel et... en suite il faut penser au (...) personnel (...), obligatoire...”

(A12) «Je pense qu'il y a des soucis à se faire, il y a des soucis à se faire, mais... Je pense qu'il faut travailler... Il ne faut pas faire des gros investissements, il faut être prudents, et faire des produits de qualité, voilà. Et à partir de là, et dans le relationnel même avec les clients, si ça, ça y est, on peut travailler bien. Mais il ne faut pas partir trop... trop gros et... voilà. (...) C'est un projet quand même (...) à court terme, le projet on va le faire pour cinq ans, dix ans, voilà (...) Mais c'est surtout pour... (...) notre... plutôt pour la retraite, eh! Voilà, parce qu'on aurait un foncier qui va être lourd, les impôts fonciers sont... sont chers, ici. Donc que vu le metre carré à bâtir qu'il y a, par rapport à ce qu'on va avoir à la retraite, on ne pourra pas l'assumer, donc qu'on va être obligés d'avoir un revenu supplémentaire, donc c'est le gîte qui va nous l'apporter.”

6.2.13 Reacció davant les expropiacions

6.2.13.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

A la taula 6.1.3 de l'Annex observem que tots els pagesos han patit algun tipus d'expropiació de part de les seves explotacions, excepte P1, P9, P10 i P11. En general, la reacció davant una expropiació és negativa. P1, per exemple, considera que si bé les indemnitzacions es paguen bé, la forma de pagament a terminis els perjudica. P10 diu que en el cas d'un dels seus camps els van forçar a vendre's la terra sota l'amenaça d'expropiar-los de forma forçosa. En el cas que un pagès sigui expropiat com a arrendatari, com li va passar a P2, li paguen el preu de la plantació. Moltes vegades, però, els pagesos expropiats es troben que no poden comprar noves terres perquè els preus de compra són molt alts i, com P3, només poden fer petites inversions a l'explotació. Tot depèn de la zona. De fet, P4 explica que el seu pare, després d'una expropiació, va poder comprar terres i encara es va poder guardar uns diners. P5, per la seva banda, afirma que els preus pagats per les expropiacions són molt més elevats que

els preus del mercat real i poden arribar als 80 milions de pessetes l'hectàrea. P7, de totes maneres, no dubta a criticar el mecanisme d'“expropiación urgente”:

(P7) “I a més a més, t'expropien i sense negociar el preu; et donen un tant per cent de lo que ells estimen del valor catastral, que és una merda, i llavors, t'ho agafen, i llavors negocien els preus amb ells, i si no estàs d'acord, pues anar al Jusipreu, i anar als tribunals, lo qual pots estar set anys o vuit a cobrar... O sigui, que realment, tela marinera, m'entens?”

P11, però, afirma que les terres que ocupa la seva explotació fa uns trenta anys que estan afectades per una expropiació per fer-hi una estació de tren i no ha passat res. P11 creu que poden estar tranquils perquè els processos expropiatius són molt lents i sovint depenen d'estratègies polítiques:

(P11) “Els pressupostos no són tan grans, llavors, eh... Ara s'han gastat molts calers amb una depuradora, s'estan gastant molts calers amb el tema de l'AVE, s'estan gastant molts calers amb el tema de l'aeroport. Tot això fa que les expropiacions vagin lentes. O sigui, un pot tindre un dia, una gran idea de dir, hosti tu, ara farem un Parc Logístic allà baix, a la zona d'aquí, no, on t'estem, ara mateix. Quina gran idea! Farem una cosa impressionant... Sí, bueno, pressupostos, n'hi han o no n'hi han? Tranquil, tu vés dient, tu vés dient lo que tu vulguis, que nosaltres anirem fent i d'aquí vint anys ens expropies. Perquè tot acaba igual... Si aquí cada vegada que ens diuen, ara farem això, la gent agafes els bàrtulos i fotés el camp, jo et podria dir que aquesta zona estaria abandonada de fa molts anys. Però aquí, tu aquí quiet, i anar esperant. Ah, una carretera que passa per allà, molt bé, vale. Ara passa una altra carretera per allà, vale, vale... Tot això van passant anys, van passant anys. Jo fa set anys, queestic aquí. Aquesta finca fa dotze anys que la portem. Fa dos anys, dotze anys que sabem que està expropiada... I aquí ni... Pancho Villa ni res, tu... S'especula molt, es diuen moltes coses, hi ha molts partits pel mig, l'un estira i l'altre arronsa...”

P2 diferencia entre dos punts de vista antagònics, el dels pagesos que estan plenament actius i el dels que ja estan a punt de jubilar-se. Per als primers, una expropiació és una desgràcia, perquè difícilment podran amortitzar el valor de totes les instal·lacions que han perdut un cop es traslladin a un nou camp. Per contra, per als segons, pot arribar a ser una benedicció, una garantia de benestar per a la vellesa, sempre que el preu d'expropiació sigui bo i el pagès no tingui continuïtat generacional a la seva explotació. Per P2, una explotació en ple rendiment no té preu, pensi el que pensi l'administració:

(P2) “És un tema que passa bastant. Generalment lo que passa és que ells es pensen que pagant la terra ja està. I val més lo que has fet tu sobre la terra que no la terra, vull dir, eh, si tu tens un hivernacle, un reg gota a gota, un pou en bones condicions, una terra que has mirat de no salinitzar-la, vull dir, de tindre-la bé, de Ph, de tot i... És clar, tot això en aquesta gent, no hi entén, ells només volen terra i ja està. No, això no és, vull dir...”

En aquest sentit, però, com diu T6, tècnic d'un dels dos sindicats importants implantats a la zona, l'esperit del pagès del Baix Llobregat és contradictori fruit d'una doble personalitat:

(T6) “El pagès propietari té com una doble personalitat, eh. Una com a pagès, que té uns interessos, per tant què li interessa com a pagès? Doncs, li interessa una agricultura pròspera, que hi hagin uns bons preus, uns bons productes, unes infraestructures adequades, quan dic això em refereixo a camins, canals de reg, aigua en condicions, etc., no? Però això com a pagès. Però llavors com a propietari, atès que estem tan a prop de Barcelona i que el valor del sòl, doncs, doncs té, assoleix uns valors altíssims, això condiciona molt diguéssim, com a propietari, no, perquè llavors ell... I més, i més, en un entorn de crisi on els seus fills no faran de pagès... Doncs clar, això condiciona en el sentit de dir, bueno, va, jo puc treure molts diners de la venda del meu, del meu terreny, del meu això, bueno, de lo que havia sigut fins ara el meu camp, i per tant això, eh... Li cre... Li genera una, una, si no ja esquizofrènia pues si diguéssim un sentiment contradictori, no? Ah, alguns s'han decantat clara, clarament per, per la venda aquesta, per dir, bueno, escolta'm, aquí, com que això s'acaba, doncs aquí hem de treure el màxim profit, eh?”

P8 considera que el Delta acabarà sent per a quatre especuladors que faran el negoci. P3, per la seva banda, representa una visió pràctica del problema i reclama el dret a rebre una bona compensació si hi ha una expropiació, sempre que no es caigui en l'especulació:

(P3) “El terreny no deixa de ser la guardiola de, de tota empresa agrària de fa, de fa cent anys, o fa més anys, que els avis, besavis, van poder aconseguir, i si ara, en aquests moments, pues estem com estem, o estem pressionats i veiem aquests projectes que, que estan sobre, sobre la zona aquesta del Baix Llobregat, pues creiem pues que, a veure, que no tenim que ser expropiats a qualsevol preu... (...) El preu està tan desferrat que, vull dir, a vera, la paraula que surt a vegades, especulació...”

Finalment, P8 critica que amb les expropiacions no es té en compte els pagesos afectats, encara que aconselli que tot plegat es prengui amb la millor actitud, i P12 remarca la idea que els processos d'expropiació perjudiquen molt els pagesos perquè els preus estan per sota del valor real del sòl:

(P8) “Perquè a nosaltres ens han vingut les cartes de l'AVE, igual ens han dit que ens passa per la meitat de la casa, que ens passa per allí baix, que ens passa per la via, i en realitat no sabem res de res... (...) Deien que l'AVE passaria per aquí i per sota terra. Per l'amor de Déu, com t'han de passar per aquí l'AVE sota terra, si aquí no lis importa aquesta terra, no lis importa, no lis importa per res, eh? O que te la passarien cap amunt... Bueno, res. Però en total, dir, bueno, aviam, a tu t'afecta, no t'afecta, et passarà, no et passarà, no en sabem res en absolut, res en concret, eh. I ens passarà com, ja et dic, com la via, que la via vem passar un dia, i ens vem trobar les màquines allí dintre. I a nosaltres no ens havien avisat, ni que passaven ni que deixaven de passar. I aquí, amb l'AVE ens passarà tres quarts del mateix. Sí ho han de fer-ho, ja saps tu que han de fer-ho, no cal que et posis tonto, ni que lluitis i tal... Has d'anar a lo positiu. Lo positiu és que et passaran? Vale. Què t'expropiaran, quan t'ho expropiaran i com t'ho expropiaran, i ja està, no cal que donis més voltes.”

(P12) “Per nosaltres, això, no existeix, perquè si fos pel progrés i el futur, quan menys t'haurien de donar perquè et poguessis comprar un tros de terra igual al que t'expropien, i lo que et donen és una misèria. I s'agafen en la contribució que pagues, rústica, que és poc... I paguen poquíssim (...). L'única sort que poden tenir els pagesos és que els hi caigui una zona industrial, eh, llavors sí que poden anar a vendre a un preu bo. Però una expropiació, sigui per una carretera, sigui per una riera o lo que sigui, res, misèria i companyia... (...) Però vull dir, vaja, no sé, jo per exemple, aquí al Prat ara... Expropien cinc o sis masies, per això de canalitzar el riu, no? Aviam, aquest... És impossible que els hi donguin lo que val aquella masia i lo que valen aquells terrenos. Que aquella gent poder, ja està... Són grans, i també ja poder estan cansats de fer de pagès o lo que sigui, i dius, bueno, pues mira, lo que ens donaran és el que hi ha (...)... Això poder sí, però vull dir, si tinguessin fills que volguessin seguir, impossible, no els hi donaran per a que es facin una masia i es comprin terrenos iguals, no se'n van a una altra zona. Una expropiació... Ells en diuen expropiació, jo en dic un robo descarat. Al menos ho he viscut, no?”

Per la seva banda, T4, regidor d'agricultura d'un dels ajuntaments de la zona, és molt explícit a l'hora de descriure quina és la postura de la pagesia davant les expropiacions:

(T4) “Ara, si tu anessis preguntant a cada un dels pagesos, mira, et passarà una carretera, et passarà l'AVE, et passarà... Ells només et diran una cosa, el que no et vulgui enganyar: no em deixis un pam de terra. Si m'has de prendre, de les deu mujades que tinc, me n'has de prendre quatre, i deixar-me'n sis, encara continuaré fent de pagès. Pren-me-les totes deu, expropia-me-les, paga, i s'ha acabat. Per això pot ser que sentís d'algun pagès, quan se li pregunta pel traçat de l'AVE, si està d'acord, si no hi està d'acord, què et sembla que si elevat, que si no elevat... Molts et dirien que en ves d'anar la màquina davant i els vagons a darrere, per què no va la màquina i els vagons un al costat de l'altre, i que en ves de passar del llarg que passés del través? I mort el gos, morta la ràbia. Per què? Pues perquè, de futur, no n'hi veuen.”

6.2.13.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

L'impacte de les expropiacions a l'Àrea 2 ha estat molt menor que a l'Àrea 1, i no ha implicat un procés traumàtic com el que s'ha detectat al delta del Llobregat. Això ha estat així bàsicament perquè la major part de les terres dels informants es troben en terrenys inundables i,

per tant, no urbanitzables. De fet, només A2 i A3 han estat expropiats alguna vegada. Aquesta dada és un indicador del menor grau de pressió urbanística que hi ha a la regió tolosina respecte de l'àrea de Barcelona. A2 explica com van ser expropiats quan ell era petit, i diu que el seu pare no va rebre gaires diners:

(A2) «Oui, à côté de Toulouse (...), pour de l'immobilier, pour des autoroutes (...)... C'était de terrain constructible, oui, comme on n'était pas propriétaire, bon... On est parti. (...) Moi (...) j'étais... J'étais un enfant, donc je ne sais plus... (...) Je sais que la dernière fois que mon père a été exproprié il n'avait pas touché beaucoup d'argent, parce que ça n'avait pas été déclaré d'utilité publique, et comme le propriétaire c'était un grand (...)... On pouvait rien faire... Mon père est parti, ils n'ont pas touché beaucoup d'argent. C'est le seul souvenir que j'ai de ça, après le reste, bon, je ne m'en rappelle pas (...). Je suis parti fermier, pendant huit ans, et après j'ai acheté ici, j'ai construit, j'ai tout fait tout seul avec ma femme, parce que mon père s'est retiré, donc qu'il a pris sa retraite, et... Tant mieux.»

Sobre els preus d'expropiació, A2 afirma que tot depèn de si un es troba en terrenys urbanitzables o no, i del tipus d'expropiació a què sigui sotmès. A2, com molts agricultors de la zona, desitjarien ser en terres construïbles per vendre l'explotació a pams. A3, d'altra banda, considera que els preus d'expropiació no són mai bons en relació amb els preus de mercat. De totes maneres, A3 diu que es rep una indemnització per la inversió feta. També explica que amb els diners que els van donar van comprar terres a Aussonne, i que la pressió urbanística es va allunyant del centre de Toulouse. La resta d'informants, com que no han estat expropiats, en general no opinen sobre aquesta problemàtica (veiem, però, què diu A4 en aquest sentit). A7, de fet, explica que hi ha diferents tipus d'expropiacions, que poden ser d'utilitat pública quan l'ajuntament t'expropia (no et donen massa diners) o per a una infraestructura, que es pagaria millor. A7 diu que no val la pena resistir-se a les expropiacions, perquè l'administració sempre té les de guanyar, encara que ell combatria per rebre la indemnització més alta possible. A9, d'altra banda, explica que va seguir de prop un procés d'aquest tipus i considera que els agricultors expropiats van rebre un bon tracte, encara que d'això fa quinze o vint anys. I A11 diu que es paga la indemnització en funció del projecte que es vol fer en zona agrícola. Finalment, el marit d'A12 es refereix als preus pagats en els cereals i creu que a Saint-Jory, tot i que hi ha majoritàriament cultius d'hortalisses, els preus d'expropiació també han de ser elevats:

(A2) «Ça dépend d'où vous êtes placé, c'est toujours pareil, et ça dépend quelle est le type d'expropriation, si c'est de domaine, ce n'est pas... Je pense qu'on ne s'est pas adapté. Si on pourrait être dans une zone constructible, ou à un moment donné... Cinq cents, six cents francs le mètre carré, si le moment arrive, ils donnent... Je parle en francs, mais c'est en euros, quoi (...). Ça dépend de qui vous achète et où ils vous achètent.»

(A3) «À l'expropriation ce n'est jamais bon, eh, (...), par rapport au prix du marché, ce n'est jamais bon (...), c'est (...) quatre ou cinq fois moins cher que le prix du marché (...), que ce soit à n'importe quelle époque! (...) C'est plus bas que les prix de marché. Le marché (...) c'est un prix, l'expropriation, elle est... Quatre ou cinq fois moins chère. Quand s'est (...)... Donc... Toujours pareil, quand on veut vendre, on veut vendre cher, quand on veut acheter on veut acheter pas cher. Mais il faut faire, il faut faire la différence entre... Il faut faire la différence, ce qui est normal, entre une terre constructible, et une terre qui n'est pas constructible.»

(A4) «Je ne sais pas, je ne suis sûr de vous répondre, parce que si jamais... (...) Les expropriations, en principe (...) c'est (...) domaine de l'État, qui fixe les prix. Ils sont toujours au-dessous de la réalité, quoi, ils sont toujours au-dessous... Mais je pense qu'on ne peut pas trop passer à côté, parce que ce sont eux qui décident. Bon, on

peut essayer, quelque fois, de discuter (...). Ce n'est pas très facile, en fin... En France ce n'est pas très facile, de passer à côté de leurs prix, quoi, parce qu'ils... Peut être... Je n'étais pas trop, là (...), je n'ai jamais été exproprié, bon...»

(A7) «Je ne sais pas, je n'ai aucune idée de combien ça peut... C'est... Tout dépend pourquoi tu te fais exproprier, quoi, c'est toujours pareil. De fois tu te fais exproprier pour une utilité publique, qu'ils appellent, c'est-à-dire, c'est une mairie qui t'exproprie... Là, ça ne paie pas trop cher. Après si c'est une autoroute, ou si c'est l'aéroport qui s'agrandit, en fin... Là eux ils paient beaucoup plus cher que les prix de la terre... (...) S'ils me paient bien, je vends, s'ils me paient bien... (...) Oui, oui, je vais combattre pour avoir... Parce que bon, lutter contre les expropriations ça ne vaut pas la peine. Du compte, tu te ferais toujours exproprier. Je me battrais pour avoir les meilleurs prix au maximum, quoi, ça c'est sûr. Parce que bon, lutter contre les expropriations c'est... J'ai jamais, rarement vu quelqu'un qui a réussi à gagner contre l'aéroport, tu vois, ou contre la mairie de Toulouse ou... C'est... Si tu dois y passer ils te jetteront quand même, eh! Et bon, après se battre pour avoir meilleurs prix de sa propriété, oui, ça c'est sûr, que...»

(A9) «Bien, écoutez, étant moi-même d'un secteur locale, comme je vous disais tout à fait au début, qu'on vit... on était à cinq kilomètres, et on a quitté ce lieu trois ans avant qu'il y aie une rocade qui passe, qui contourne Toulouse... Les quelques confrères qui ont été expropriés, bon n'ont pas eu à s'en prendre. Les prix... bien sûr qu'il y a eu des désaccords au début, il y a des négociations qui doivent être faites avec l'administration, mais là, bon, on avait quand même créée une association et des comités de pilotage où les agriculteurs ont été bien défendus et écoutés. Je n'ai pas eu le moindre bruit de que les agriculteurs se plaignent des prix qui ont été pratiqués, des prix qui ont... en fin, ou de l'argent qu'ils ont reçu, pourraient être indemnisés au niveau de leur... leur exploitation. (...) Voilà (...), ça fait le compte de la réalité. (...) C'est un prix correct à l'époque, maintenant je ne sais pas ici... pour l'instant on n'a pas des gros problèmes d'expropriation, donc on ne peut pas être confrontés. Peut être qu'il y a eu une évolution dans le bon ou dans le mauvais sens, je ne sais pas, mais je vous parle il y a quinze ou vingt ans en arrière ça c'était très bien passé. Voilà!»

(A11) «Les prix de la terre (...), c'est difficile à dire, parce que bon, moi je suis ici dans une zone, ça qu'on appelle zone inondable... le prix de la terre n'est pas très élevé, mais je pense que les expropriations, quand il y a eu des expropriations, c'est souvent en fonction du projet qui va arriver derrière, où, ça c'est (...) un peu, quoi. Je vois quand c'est des gravières qui exproprient, ils donnent un tarif... souvent ça se négocie à la... à quatre, cinq fois le prix du foncier agricole, quoi, réel. Je pense si on aurait des projets sur des terrains qui seraient vraiment intéressés par les personnes, je pense que c'est surtout les projets qui va... qui va y avoir, qui va donner un peu le... le prix du foncier, quoi, le prix d'expropriation, à moins que ça soit l'administration, et que ça passera (...)... je ne sais pas...»

(A12) «...ça dépend de... ça que j'ai connu, ils sont... (...) Grenade, c'est le meilleur domaine, ils te donnent, les terres c'est... cinquante, soixante mille francs l'hectare, ce n'est pas... dix mille euros... (...) Pour la céréale les terres, ça vaut... Trente... trente mille francs... (...) sept mille euros l'hectare, en céréale, eh. Et pour le maraîchage ça dépend la zone où on est. Comme à Saint-Jory je pense que c'est cher, oui. Ici on arrive à trouver... bon, on fait du maraîchage, ça ne doit être pas trop cher, quoi. Mais à Saint-Jory ça doit être cher!»

A3 diu que van ser expropiats fa vint anys per construir habitatges col·lectius. Els van treure unes tres o quatre hectàrees de les terres agrícoles que tenien al voltant del mas per fer una carretera i urbanitzar, com a zona d'expansió. També els va expropiar l'ajuntament per fer uns jardins públics. En definitiva, A4 diu que mai han estat expropiats però que potser en un futur, si l'expansió de l'aglomeració de Toulouse continua, acabaran cedint les terres, tot i que la condició de terres inundables no construïbles, de moment, els protegeix. A8, de fet, diu que s'ha de construir una ronda de quatre carrils entre Saint-Caprais i Sant-Jory que els pot acabar afectant, tot i que ha de servir per descongestionar el trànsit de la zona. Així doncs, la por de l'expropiació, del creixement de la ciutat i de les conseqüències que això tindrà, sobretot en termes de noves infraestructures, és una constant en els comentaris dels informants.

6.2.14 Postura davant la manca de protecció i la reducció de l'espai agrari

6.2.14.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

La reducció i l'esquarterament de l'espai agrari com a resultat del desenvolupament urbanístic, industrial i dels serveis a l'Àrea Metropolitana, amb la creació constant de noves infraestructures, com hem vist, és una evidència. Fruit d'aquesta conjuntura, els pagesos i pageses entrevistats es mostren escèptics i resignats amb vista al futur. La impotència i la inseguretat han acabat impregnant el seu caràcter i han acabat incidint en la seva actitud vital. P1 explica que fins i tot estaria disposat, com ha fet algun pagès, a vendre les seves terres a un inversor sempre que aquest el deixés continuar treballant (seria, més aviat, un intercanvi que beneficiaria les dues parts, ja que el pagès podria continuar el seu ofici a canvi de mantenir en bones condicions els camps). El mateix P1 es refereix a la manca de certesa respecte al futur de l'agricultura a la zona:

(P1) “Depèn de com vagin els aconteixements, no. Pot canviar a més, a bé, pot canviar a mal, un pot vendre... Pot haver-hi una expropiació. El tema aquest que et dic, aquí estem afectats per cinc o sis grans infraestructures... Han de fer, han de fer el tema aquest del tren d'alta velocitat, han de fer el ramal de l'aeroport... Hi ha... El desdoblament del riu, una pista de l'aeroport... Aquí s'han de fer una sèrie d'obres que ben bé encara no sap ningú com, com quedarà tot això, no. No sé, això... (...) Per aquí, per aquí molt a la vora d'aquí, passa el ramal que va cap a l'aeroport.”

P2 explica que té por que el procés de degradació de la zona sigui més ràpid del que es pensava i que ni tan sols pugui arribar a la jubilació amb garanties. Es refereix a un Pla parcial que es volia aprovar a Viladecans:

(P2) “...És que aquí a Viladecans ha sortit, aquest Pla, parcial, no sé com està ara, però suposo que ja estarà aprovat, perquè van dir que l'aprovarien. I allavorens aquí, pues, quedava molt malament això, perquè l'aeroport pues agafava moltíssima terra, després agafava molta terra d'equipaments. I pràcticament per a l'agricultura no deixaven res, vull dir, no sé, además el tros que deixaven per a l'agricultura... Carreteres, zones peatonals, bueno, si aquest plan va endavant, vull dir, allavons sí que durarem poc, però jo no crec que vagi tan ràpid, no ho crec personalment, ara, és clar...”

De fet, la majoria de pagesos entrevistats es mostren preocupats per la situació en què es troba l'espai agrari:

(P1) “Sí, sí, em preocupa perquè veig que anem en recessió i que estem molt deixats i molt oblidats de la mà de Déu, no? Aquí s'està apostant cada vegada (...) més per totes les institucions, tothom s'omple la boca amb la pagesia, amb la pagesia periurbana, amb una pagesia més neta, però, aquí, estem deixats de la mà de Déu, no. Aquí al revés, aquí en ves d'ajudar, sempre que encara vulguin entrabancar, no?”

(P2) “Sí que em preocupa, evidentment, perquè cada vegada en queda menys, vull dir... És una cosa que... Que va... Estàs molt a prop de Barcelona i cada vegada pues necessiten més terra per fer infraestructures, per serveis, per edificis, per indústries i, és clar, això es va acabant, vull dir... Cada vegada doncs tens l'espai molt, molt més reduït.”

(P3) “Sí que estem a expenses a un creixement de varies variants, no? Com pot ser ara pues l'aeroport, com pot ser, pues, el desvio del riu, com pot ser, pues, nous planejaments, i l'AVE mateix, pues que implicarà pues un canvi substancial al Baix Llobregat, en cas de realitzar-se, pues que... Igual com l'A-16 en el seu dia, pues va atravesar de, des de Sant Boi fins a Castelldefels, tota la zona agrícola, pues això incidirà més i això pues sí que serà pues també un nou, un nou, un nou, jo no diria trauma, però sí que serà un nou canvi a tota la zona del Baix.”

(P4) “A mi, cada dia més, em dóna la impressió que lo que en teoria és teu, de teu no en té res, perquè realment fan lo que volen... (...) Potser abans estaves més tranquil... Potser era lo mateix, però com no hi havia tant... Tanta pressió, eh, no ho miraves, tant, no? Era... Igual et passava un cop a la vida, no? Però és que jo ara tinc trenta-dos anys i de deu anys cap aquí, vull dir, quan no és un tros és un altre, eh...”

(P10) “Sí clar, que preocupa, perquè penses que a la curta o a la llarga no quedarà quasi bé... No quedarà quasi bé res. Pot trigar deu anys més o deu anys menys, però... A mi sí que me preocupa, justament en el nostre cas, que el meu fill, pues, ha volgut continuar a la terra...”

P8, però, afirma que no té aquesta preocupació:

(P8) “...Perquè si la gent et digués la veritat, tothom estem resant que vingui algo, ens ho compri i punto. Llavors, si el meu fill vol continuar fent de pagès, que se’n vagi al Delta de l’Ebre i amb els cèntims que li donguin allí, pues allí munti lo que tingui que muntar, si volen ser pagesos de veritat. Però si tu coneixes a la gent que en realitat fa de pagès i els que estan jugant a fer de pagès, perquè hi ha molta gent que està jugant a fer de pagès... Hi ha molta gent que està venent... Que ha vingut, eh, o que tenen pisos o que tenen coses i estan jugant. L’amic íntim del meu marit està jugant a fer de pagès. Té el fill (...), aquells tenen molta terra, però és que resulta que al Prat tenien molta cosa, i han vingut a base de bé.”

La situació de no continuïtat en el territori també ha generat una sèrie d’impactes sobre l’espai agrari, com la intromissió d’activitats alienes a l’agricultura que impedeixen el correcte funcionament de les explotacions i les infraestructures agràries. Mentre que a Sant Boi, pagesos com P5, P6 o P8 asseguren que l’ajuntament és molt estricte a l’hora de respectar l’espai agrari com a tal, P1 afirma que a Gavà i Viladecans sí que han tingut problemes:

(P1) S’han muntat pues petits, petits punts industrials, o petits punts, petits negocis que no tenen res a veure amb la pagesia, no? Aquí a Viladecans sobretot el tema de xatarreteria i això, ocupen un grapat d’hectàrees, dintre de sòl agrícola, que aquesta gent allà no sé com se’ls hi ha consentit... I després, també, a Gavà passa molt que s’han muntat, hasta petites barriades clandestines dintre de lo que es considera zona agrícola, no? Però és clar tot això amb el vistiplau de l’ajuntament... (...) Nosaltres estem en contra d’això, perquè això és... És un catau de problemes i un catau de, de robatoris. Eh, a part, a nosotros no ens beneficia en res. Són camins agrícoles que, que es veuen transitats diàriament per la gent que viu allà, que encara et diuen que tu estorbes allà, no? Són ells els nouvinguts que s’han instal·lat allà, s’han fet cases, s’han fet torres, sense... D’estranguis... I encara, ells tenen la sensació de que ets tu que fas nosa allà, no ells.”

P1 explica que s’han arribat a constituir barriades clandestines amb el consentiment d’alguns ajuntaments. A més, P1 creu que la població que hi habita no té prou consideració per la pagesia. Com P8, P1 pensa que els mateixos ajuntaments no donarien permís als pagesos de la zona per construir instal·lacions a l’espai agrari:

(P1) “A Gavà, sobretot, hi ha tres o quatre barriades així que s’han fet d’estranguis, allà darrere a Can Torelló i per allà baix a la Tava, s’han fet però barriades, eh! (...) No et diuen que estorbes, però tu vas amb el tractor davant i ve un cotxe darrere, i t’està pitant perquè aquell senyor ara té que anar a portar el seu crió al poble, perquè ell viu allà a baix a... I és clar, t’està a tu forçant, t’està dient de que t’apartis, de que... Escolti, jo vaig a la velocitat que vaig, no puc anar a més... A més a més això és un camí agrícola, vostè aquí, lo que no sé jo, que fa vostè aquí... (...) Això és especulació, sí, sí, lo que passa que això passa molt a... Passa molt a Gavà, una mica a Viladecans i una mica a Sant Boi. Lo que passa que aquí el tema és que els ajuntaments, igual que, jo sé de molts casos de que un pagès dintre del seu, la seva finca, ha volgut fer una barraca més gran o ha volgut fer un magatzem gran i li han parat les obres... En canvi amb aquesta gent, ja et dic, s’ha fet, petites barriades, clandestines. Amb aquesta gent han fet la vista grossa, no? Jo no sé si és pel tema polític de votants o de lo que sigui, però això, es dóna i allà està, perquè no ho van a comprovar?”

(P8) “...No pots construir, ja saps que no pots fer res... (...) Però res en absolut, eh. Perquè nosaltres vem demanar permís per fer el porxo i ens l’han donat però en precari, no ens l’han deixat fer. Per això el porxo és d’uralita i no ens l’han deixat fer d’obra. Nosaltres vem demanar permís, era terra nostra, (...) pues fem-lo d’obra, perquè pràcticament et costava lo mateix que (...), però no ens han donat permís, ens l’han deixat fer en precari, o sigui que el dia que més els hi sembli, ens ho agafen i ens ho tiren... (...) No pots fer res si no demanes permís... (...)”

Jo sé del veí, que va volguer fer un galliner, quan ja el tenia mig fet, van vindre, van dir que com no tenia permís, pues el van posar a terra...”

A més, P8 també es queixa dels ciutadans de l'Àrea Metropolitana que escullen els camins i carreteres rurals per passejar o anar amb bici. Considera que no respecten la seva feina. Per altra banda, P2 fa referència a les relacions conflictives que la pagesia ha tingut amb els ocupants no pagesos de l'espai agrari, com les empreses d'extracció de sorra que acabaven assecant els pous o els llocs de desballestament de ferralla:

(P2) “Sí, això sempre ha sigut un problema, vull dir, eh... Al puesto agrícola, que vingui una altra persona a fer uns altres... Unes altres feines, uns altres negocis, sempre ha sigut un problema pel pagès. I això aquí ha passat constantment, vull dir. Des d'aquesta gent que es dedicava a treure sorra, pues allavorens què passava, que et deixaven el pou sense aigua, perquè ells treuen... Treien l'aigua per treure més sorra encara i et perjudicaven, evidentment, hi havia... I després pues, els xatarros mateix això (...), tiren l'oli a terra, dels desguaces aquests, i... Ho embruten tot i tot allò va a parar als corredors, totes les corredors plenes d'oli i... Vull dir, això, molt malament, eh! Ens han perjudicat sempre molt.”

Com que l'administració no ha fet gaire cas històricament de les queixes i reclamacions de la pagesia davant d'aquestes agressions, segons P2, pel poc pes específic del sector agrari en el conjunt de la societat, els pagesos han optat per concentrar en una mateixa zona les seves explotacions. Així s'han evitat més maldecaps. El problema, diu P2, és que amb l'extracció de sorres es guanyaven molts diners i hi havia molts interessos creats. I a més, els camions que anaven a buscar la sorra destrossaven els camins. Finalment, però, P2 afirma que van anar a judici, amb el suport de la Unió de Pagesos, i es va prohibir aquesta activitat. Per la seva banda, P3 diu que s'ha reduït considerablement el nombre d'empreses no agrícoles ubicades a l'espai agrari els últims anys, a causa d'una legislació més restrictiva. Al mateix temps, les poques empreses que queden, segons P3, miren de tenir una bona relació amb la pagesia i de mantenir en bones condicions l'espai agrari. P7, de totes maneres, planteja que les actuacions sobre sòl agrícola molesten més l'administració que els propis pagesos:

(P7) “(Molest)...Als que gestionen, que voldrien que fos que tot maco i tot verd, però, vull dir, en el pagès del costat no li fa, no li fa, no l'afecta en absolut, m'entens?”

P10 explica que s'està restringint la presència de granges a l'espai agrari. Segons P10, els últims anys han quedat molts camps abandonats que acaben perjudicant els cultius dels voltants que encara estan en actiu, per un excés de males herbes, paràsits o animals diversos. De fet, P9 vincula la feina de pagès al fet de mantenir en bon estat els camps i el conjunt del territori. P4 i P12 també es refereixen al problema dels hortets il·legals que s'ubiquen a la zona agrícola i que acaben perjudicant els mateixos pagesos:

(P4) “Per mi hi ha una gran plaga, en aquesta zona, que són els hortets. Els hortets ens estan fent molt de mal, però molt... (...) A aquesta gent no els hi toquis lo seu, en canvi ells poden tocar-te tot lo teu... (...) No sé si la veritat, molts no és la terra ni seva, simplement un tros de terra mig abandonat i s'hi posen i com que no tenen res a perdre, vull dir...”

(P12) “Ara no tant, anys més endarrere sí, amb això dels hortelanos que dèiem, això sí, sí, amb això hi havia hagut problemes i et prenien l'aigua i coses d'aquestes, no? I amb el cuento de que tenien el huerto, et collien lo

teu. Això sí, això ens hi havíem trobat molt, molt, ens hi havíem trobat, ara no, ara d'uns anys cap aquí ha variat, amb això.”

Per altra banda, un dels aspectes que més ha afectat la pagesia del Delta al llarg de les últimes dècades han estat els robatoris indiscriminats de cultius. Si bé en un principi els pagesos se solidaritzaven els uns amb els altres i feien torns per vigilar els camps, aquesta tasca actualment la duen a terme els mateixos ajuntaments de la zona, i, d'uns anys cap aquí, el servei de vigilància del Parc Agrari. P1 explica com s'organitzaven els pagesos per fer front als robatoris i quines greus conseqüències tenien aquests furtus en la seva feina i activitat diàries. Fins i tot, diu, van arribar a assassinar una pagesa als anys vuitanta:

(P1) “Quantes vegades, a dalt, tenia escarxofera, pues, a vigilar escarxoferes a la nit, que aquí vam patir tres o quatre anys que ens robaven les carxofes però a base de bé. Ens fotien les carxofes, aquesta gitanada que hi ha aquí a Sant Cosme... Vam estar tres anys que els veïns, bueno, ens ajuntàvem aquí dalt i, au, de guàrdia. Fotíem un bon foc, més per a que ens veiessin també els lladres, perquè els lladres si veuen que hi ha gent ja no hi van. Perquè de nit, no saben, no saben tu com estàs. Aquí s'han donat casos de, de fotre'ls-hi tiros i... Lo que puguis, tu, perquè arriba un moment que, que no vegis... (...) Sí, bueno, estàvem al foc, o ens ficàvem dintre de la furgoneta i a lo millor estaves, pues, fins les cinc del dematí, no. I deixar-te veure... Sortíem, fotíem una volta, deixar-te veure, encenies les llums del cotxe... Perquè veiessin que hi havia gent i no vinguessin els lladres a destrossar-te escarxoferes, perquè aquí va haver-hi uns anys que va ser terrible, eh... (...) Lo dolent que té aquesta feina, que encara a l'hora de recollir els teus fruits, encara te'ls robin, pues ja em diràs tu. Aquí a Sant Boi ja prou que vam passar males èpoques aquí... Hi ha hagut hasta morts. Van matar a una pagesa uns gitanos que robaven, li robaven peres i pomes... La dona es va anar a exclamar i li van fotre una ganivetada. O sigui, això ja és, a l'oeste. I ara pues està, està bastant controlat. I que duri, eh!”

P1 explica que des que es van dissoldre les Cambres Agràries fins que es va constituir el servei de vigilància del Parc Agrari, va haver-hi una gran desprotecció davant dels robatoris. P2 diu que a Viladecans és la cooperativa l'encarregada de mantenir aquest servei (pel que sembla, la guàrdia urbana també hi col·labora). P2 ho explica a continuació:

(P2) “Hi ha bastanta vigilància però és que si no fos així, no podríem fer de pagesos, vull dir, perquè escolta... Arribaves a un punt de que, és clar, un dia arribaves al camp i trobaves la barraca oberta, t'havien pres el motocultor, t'havien pres, eh... Lo que sigui, no, vull dir, però... I actualment pues hi ha algun problema, perquè precisament el dissabte passat, un veí meu pues li van entrar i, com que ja li han entrat dos o tres vegades, té una alarma, es veu que al saltar l'alarma, pues bueno, li van tallar tots els cables de la llum i així... No es van emportar res, però és clar, ja van fer allà un mal que no vegis. Vull dir que hi ha problemes, però bueno, amb aquests... Entre el Parc Agrari i aquesta empresa que ja tenim nosatros també contractada, pues anem bastant bé. Després també la Guàrdia Urbana d'aquí Viladecans també passa bastant.”

P12 explica que els telèfons mòbils han ajudat la pagesia a tenir una millor coordinació per lluitar contra els robatoris. El mateix P12 diu que fa poc van ferir greument un pagès de la zona:

(P12) “Bueno, i ara també, qui més qui menos tothom té un mòbil, eh, tothom té mòbil i això i... Jo tinc un veí, allà baix que el van... El van punxar, eh? Sí, li van treure les tripes, amb una ganivetada... Li van robar síndries (...)... Bueno, s'ha salvat i això, però... Sí, sí, va estar malament”

Com a element anecdòtic, recollim les paraules de P6 on, paradoxalment, diu que li agrada que robin:

(P6) “M'agrada que robin (...)... Perquè quan roben el gènere va més car (...)... Quan roben una verdura determinada és que a Mercabarna va a tope de preu i dura vuit dies, perquè per desgràcia dura poc. I allavons és quan

surten els gitanos de San Cosme o els d'allà on sigui, a robar perquè (...) ho poden vendre... I aquesta és la gràcia de que m'agrada que robin, entre comilles.”

Un altre problema greu al qual han hagut de fer front els pagesos, sobretot durant la dècada de 1980, és el de les inundacions. A l'apartat 5.5, ja hem explicat com la mala canalització de les rieres, la mala ubicació dels sistemes de drenatge i la pavimentació de molts carrers, amb un ús excessiu de l'asfalt, han provocat i facilitat que molts camps es neguin (en part, perquè la terra no tenia temps d'absorbir tanta aigua). Darrerament, però, s'han aplicat mesures correctores en aquest sentit. Els pagesos enquestats es queixen que, si bé ara la situació està controlada (en part, gràcies al sistema de corredores, motors i comportes), han rebut poques ajudes per paliar-ne els efectes devastadors. El mateix P1, però, denuncia que l'administració no ha corregit obres d'infraestructura amb una mala ubicació dels canals de desguàs (a l'autopista A-16 o a la Pota Sud, entre d'altres) que haurien permès treure l'aigua dels camps amb efectivitat, i evitar greus destrosses com les de la tardor de l'any 2002. En aquest sentit, la pagesia està desprotegida i no té cap mecanisme directe d'incidir en una millora dels sistemes de drenatge. Depèn de les actuacions institucionals, que fins ara han estat bastant restringides. Només el sistema de corredores i les comportes de la Murtra permetrien als pagesos de Gavà i Viladecans evacuar directament un excés d'aigua a la zona.

Per altra banda, P2 també es refereix a una planta que hi ha a la zona per emmagatzemar escombraries de l'Àrea Metropolitana abans de dur-les a l'abocador del Garraf. Es veu que atrau moltes gavines que ataquen els cultius i fan malbé els hivernacles. La pagesia afectada, mitjançant la Unió de Pagesos, ha posat una denúncia a l'Ajuntament de Barcelona. P4, per la seva banda, explica que en les zones d'extracció de sorres, algunes vegades, s'hi ha enterrat deixalles, i això ha provocat greus problemes de contaminació en el sòl i l'aigua.

En definitiva, les paraules de P1 acaben plantejant quin model de desenvolupament pot esperar la societat per a l'espai agrari, i P2, per la seva banda, proposa que el creixement urbanístic tingui en compte les necessitats de la pagesia:

(P1) “El que passa que ens hem de preguntar és que realment es vol protegir aquest espai agrari o és només paraules d'aquelles que es diuen abans de les eleccions i una vegada han passat, ja us apanyareu. És que aquí, jo crec, que el problema és aquest, és el dir: bueno, aquí realment volem que quedi un espai agrari, volem que quedi una agricultura periurbana. O aquí anem fent la comedieta i quan s'acabi, prou. Jo crec que la pregunta és aquesta.”

(P2) “No hi ha ningú que ho pugui parar, vull dir, les necessitats que tingui la infraestructura de Barcelona, vull dir, les faran, perquè ells tenen que fer i jo ho comprendc i també ho veig. Però és clar, es poden fer de moltes maneres i si es fan mirant de perjudicar lo menos possible l'agricultura pues això és lo que tenim que mirar de buscar, vull dir, que es puguin fer però que nosaltres també puguem fer de pagesos.”

P6 es resigna davant del procés de desaparició de l'agricultura i P7 no es mostra gaire més optimista:

(P6) “...Aquí ha de desaparèixer... Quan... Ara ens porten tots fermats, que volen fer veure que no sé què... No, deixeu-ho fer, i en acabat vindrà un plumazo i hem de marxar tots pitant d'aquí... Cap al mar Barcelona no es pot estendre, cap a l'altra banda tampoc. Amunt a la muntanya, no sé, fins a on, Collserola i tot allò... Ha de vendre cap

aquí, serveis i tot això ha de venir cap a aquí... I aquest és el problema que hi ha, que ens volen tenir, volen tenir-ho net, zona agrícola, per les expropiacions ser més barates...”

(P7) “A menys que vulguin posar una reserva d’indis, nosaltros no podem... Home, ens anirà absorbint i... (...) Ja no pintem res, pràcticament, i estem mig engollits per la ciutat, com pots veure, són illes, però bueno... Quedarà illetes, dintre, però si tu no et pots guanyar la vida, perquè no tindràs prou dimensió per fer les coses rentables, tampoc... Per molt que vulguin dir de que facin de pagès, si tu no et pots guanyar, no ho faràs (...)... Mentre pugui per anar entretenant-me, jo aniré fent de pagès, evidentment, però que, vull dir, en aquest aspecte, no sóc optimista, ens quedarem engollits...”

P9, pagès del Prat, es rendeix davant l’evidència que les actuacions al Delta acabaran reduint l’espai agrari a la mínima expressió. També diu que amb el desviament del riu s’estan fent moltes extraccions d’una sorra que val el seu pes en or:

(P9) “...Lo que queda aquí al Prat, (...) per una banda, si per una banda fan el desví del riu, l’altre fan això dels ocells, per dir, i aquí, aquí hi ha, no sé, els pisos, tu aquí al mig que hi fari... Aquí al mig és tonteria. Home, si fos una extensió molt gran, però, és que se’n va, no queda, és que no queda res... (...) La part d’aquí baix jo crec que sí que té els dies comptats... La part de la Gran Via, la part (...) de dalt, aquí dalt, li queda més, més temps, però aquí baix... Home, clar, que aquí baix pot estar això encara anys, aquí, eh, vull dir, quan parlem de dies, pot passar vuit o deu anys (...). Han començat el desviament del riu, el desviament del riu diuen que el faran en dos anys. Jo crec que és mentida... (...) Or no, sorra, sorra, aquesta sorra és per la construcció és... Sortirà, valdrà molt, home. Les empreses mateix que fagin el desvio, treuran, aniran, aniran traient, mica en mica i durarà i durarà, anirà traient i anar traient camions de sorra. (...) Aquesta sorra, pum, se l’enduran... No això trobaran una fortuna, hi ha moltes tonelades de sorra aquí... (...) El que passa és que no queda res... Si comences a mirar... Jo ara, perquè estic aixís explicant, però si comences a passar per les carreteres, dius: hòstia, si no queda res... Ara passes per allà i estan fent unes naus, per allà l’Alcampo, no queda res. I fins a baix, ara agafarà l’aeroport, és que no sé... L’aeroport ara el desvien més... La carretera que va a Castelldefels, es menja cap a dintre... És que no quedarà res (*riu*), vull dir, és que, tot lo que... Per salvar-ho (...)... És que aviam, quedarà un camp aquí, carretera per aquí, carretera per aquí, i que forà aquest camp, aquest paio aquí al mig, o aquests quatre pagesos que hi ha aquí al mig... Eh?”

P10, però, potser perquè veu que el seu fill continua amb l’explotació, no creu que l’agricultura deltaica estigui a les acaballes, i P12, per la seva banda, es refereix a la desmobilització d’una pagesia que ja ha donat la lluita per perduda:

(P10) “No, que va (...), no, no és que estigui moribunda, el que passa que tenim moltes coses en contra (...), però encara (...) és viva, encara d’agricultura n’hi ha, encara n’hi ha de valents.”

(P12) “Però vull dir és que hi ha tant... Hi ha tant de desencant que vull dir ja no sé... Vull dir la gent ja s’ho agafa d’un modo que, ah, que fagin el que vulguin (...)... Passa de tot la gent (...)... Això, això vull dir només (...) si anessis alguna vegada pel sindicat, això només ho has de veure amb les reunions, vull dir (...)... A vegades hi han reunions importants, sigui per una expropiació o sigui pel que sigui, i escolta no et ve ningú, no et ve ningú, la gent passa olímpicament. El que deies abans tu, lo que la gent espera, pues mira, si em donen un duro, un duro, i plegar.”

6.2.14.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

La situació a l’Àrea 2 no varia gaire respecte a l’Àrea 1, encara que potser entre les persones entrevistades no s’ha detectat el grau de desesperació que hem trobat al delta del Llobregat. Potser, com ja hem dit, perquè la pressió urbanística a les àrees periurbanes de la regió tolosina és menys intensa, potser perquè al sud de França hi ha reserves d’espais agraris considerablement grans i molts agricultors veuen factible anar a instal·lar-se a un altre lloc. A1 es refereix a aquesta realitat i explica com de mica en mica molts productors que hi havia a la perifèria de Toulouse es van anar ubicant a la zona de Saint-Jory. El futur, però, és incert, i A4 i A7 temen que ja no pugui aturar-se el procés d’expansió urbana:

(A1) «Parce que pour le moment, ici derrière, c'est zone agricole, mais si la ville de Toulouse continue à grandir comme elle fait aujourd'hui, avec tout le monde qui arrive, les communes avoisinantes sont pleines... Sont remplies... Les endroits que c'est constructible sont tous pleins, déjà, dans les communes aux alentours... Saint-Jory il y a de la place, encore. Il y a de plus en plus de demande pour acheter de terrains pour construire. Si un jour, peut être, demain, peut être dans dix ans, ça devient constructible, ou l'on continuera à faire du jardin ou si... Ou s'ils proposent... Je ne sais pas, moi, eh?... Beaucoup d'argent, c'est parce que cela appartient à mon père, il vendra et peut être je vais me mettre ailleurs (...), un peu plus loin de la ville (...). C'est compliqué. C'est ce qui est arrivé il y a trente ans sur le... Au bord de... Sur le quartier autour de Toulouse. C'était toute une zone maraîchère, qui avait autour de Toulouse, il y a trente ans en arrière, ou trente-cinq ans, maintenant, on leur a demandé, de partir. Et ils sont venus à Saint-Jory. Parce qu'à Saint-Jory on fait un trou à trois mètres, on a de l'eau tant qu'on en veut. Alors les terres n'étaient pas chères, il y avait de l'eau et les maraîchers sont venus s'installer à Saint-Jory. Et maintenant Saint-Jory c'est la banlieue de Toulouse. Avec l'histoire de la 380, l'Airbus, tout ça, ça... (...) Ça a grandi et puis le prix du terrain est très très cher, et de plus en plus de gent viennent nous solliciter pour voir si on a pas du terrain à vendre. En faire, quoi (...). C'est très dur, quoi... (...) Parce que, bon... (...) Voilà! Mon père, ils ont (...). Bien peur que ça change d'ici... Entre cinq et dix ans (...), due à la pression foncière (...). Peut être que ça ne changera jamais, mais... Peut être qu'aujourd'hui c'est incertain (...). S'il y a une telle poussée foncière que ça va nous gêner, quoi, la nuisance elle est là, mais après sur le choix de nos produits, et tout, non, non, ce n'est pas... La ville de Toulouse, bon... (...) On est conditionné dans le billet que, en fin... Parce qu'il y a de la poussée foncière, parce que... Parce qu'il va falloir peut être un jour se n'aller de là, mais, après... (...) Il y a de poussé foncière qui font que de gens veulent vendre, mais tout le monde n'est pas prêt à vendre. Il y a de... Il y a les agriculteurs comme moi, ici, bon... Ou alors il faut vraiment qu'ils donnent, tellement d'argent que je puisse m'aller installer ailleurs, parce qu'une installation, comme on l'a ici dans notre situation, va coûter très très chère, ou alors on continue à faire du jardin et puis c'est tout. Ils ne vont pas...»

(A4) «...Il y a les... Les bâtiments, la construction qui avance... C'est très vite, Toulouse (...), s'étend un peu, tout au tour, quoi, comme toutes les villes (...) On est encore un peu loin, mais je vois Saint-Jory, déjà (...)... Ça commence à pousser un peu par tout. Alors, le prix des terrains à bâtir, c'est de la folie, eh! C'est passé de dix à cent, dans peu de temps...»

(A7) «Dans la région, je pense qu'il va n'avoir de moins en moins, de maraîchage. Déjà parce que la ville s'agrandit, ça, ça... Tous... Moi je vois tous les maraîchers, là, qui vont... Il n'y avait pas mal, avant, maintenant... Ils essaient tous de vendre les terrains, parce que bon, ça s'agrandit, il y a un terrain à bâtir, ou pour construire un hangar, ou pour les routes, les autoroutes... En fin, je veux dire, d'ici quelques années, je pense que le nord de Toulouse on sera... On était à la campagne il y a vingt-cinq ans, (...) qu'on habitait ici, et maintenant on est aux portes, si tu veux, de la ville, quoi. La ville avance de ce côté ici, pas de l'autre côté, le nord de Toulouse ça avance, donc que je pense que dans quelques années on sera... on sera au milieu des maisons, quoi, donc des maisons, des zones industrielles, donc ça serait fini, je pense. Je pense! Je veux voir... Ça fait depuis une dizaine d'années, là, ça, ça... Avant tu allais entre Blagnac et Beauzelle, tu avais des agriculteurs, des maraîchers! Maintenant tu as... un centre Leclair, qui fait quinze hectares, tu as l'aérospatiale qui va se construire une usine, tu as de... de moulins de (...), des habitations à (...) modérée... Et tout ça, ça avance, ça avance, et tous les maraîchers qui avait dans le coin ils se font fait exproprier.»

En general, els informants estan preocupats per la degradació de l'espai agrari a l'Àrea 2, i, com diu A1, temen que desapareixerà el teixit social agrícola de la zona, així com unes produccions pròpies del territori:

(A1) «On est préoccupé, oui, parce que ça nous fait mal au cœur, que peut être d'ici à dix ans on sera pas beaucoup, ou peut être il n'y aura plus et ce qui est regrettable c'est ça, quoi, c'est qu'il y avait un tissu agricole sur la région toulousaine où il y a toutes les productions, autant du lait, de la viande, du lait... Du légumes, du fruits, de la vigne, de la céréale... Il y a toutes les productions sur la... Sur la région toulousaine. Donc, un peu à la fois, eh... Il restent les céréales, parce que bon, ça... Il y a des zones, il y a des zones qui on pourrait jamais construire. Et alors, pas... Ce qu'ils font c'est que... C'est les zones inondables.»

A1 i A4 també es refereixen als agricultors que estan a punt de jubilar-se i volen vendre, tot i que no es troben en zones urbanitzables. Per això volen que canviï la qualificació urbanística, encara que els ajuntaments s'hi oposen. A1 diu que aquests agricultors ni tan sols volen arrendar les terres per por que un arrendatari els posi problemes a l'hora de vendre. Així, fins i tot, paguen algú perquè els treballi les terres. De fet, una realitat contra la qual hauria de lluitar l'administració és que quedin parcel·les sense cultivar, ermes, a causa d'una conjuntura

desfavorable per als agricultors de la zona, que preferiran abandonar les terres per esperar una possible futura venda. Els preus, a més, no contribueixen a la instal·lació de nous horticultors:

(A1) «Il y en a des agriculteurs... Il y en a des agriculteurs qu'aujourd'hui sont à la retraite, qu'il y a personne qui (...) continue, et ils sont prêts à vendre, mais le problème c'est qu'ils sont pas dans des zones... Aujourd'hui, aujourd'hui ils sont pas dans de zones constructibles, ils sont dans de zones qui sont toujours agricoles. (...) Eh voilà! Mais bon, les municipalités ne veulent pas toujours, et puis, nous, ce qu'il y a, on a une... Une grande zone inondable, ici à Saint-Jory, par rapport à Garonne, quoi. Et donc, il y en a beaucoup qui sont dans la zone inondable. Alors ces gens-là, espèrent un jour vendre pour construire... Alors, qu'est-ce qu'ils font? Ils les donnent à personne, parce qu'ils ont peur qu'un fermier... Parce que s'ils mettent un fermier, ils ont peur que le fermier les embette si un jour ils doivent vendre, et ils veulent pas la donner, ou alors ils la donnent à une entreprise. C'est-à-dire, qu'ils paient à quelqu'un pour la travailler. Parce qu'à Saint-Jory il y a déjà pas mal d'agriculteurs... Bon, ce n'est pas de grandes surfaces... Mais, si... Si ces surfaces réagruperait on peut réinstaller d'autres personnes sur la commune, dans des zones où à mon avis, ça serait constructible, et s'il est constructible, ça serait peut être dans trente ans ou jamais. Et ces terres resteront en friches. Et... Maintenant, au niveau de... Des municipalités, certaines commencent à y penser, parce qu'ils pensent, bon, qu'est ce qu'on va en faire, de ces terrains? Parce que, bon, avoir une friche c'est ben bon, mais ça fait de nuisances, les voisins sont pas contents, et ça retombe toujours sur la mairie (...). C'est bête, parce que c'est dommage, s'il y a de zones où il y a, il y a... S'il y a quelqu'un qui veut s'installer aujourd'hui, s'il veut s'installer, il ne peut pas faire la maison (...) parce que c'est zone inondable. Ou alors, les autres ils veulent pas vendre parce qu'ils disent toujours: tu comprends si un jour ça passe à constructible, que j'ai un fermier dessus, comment je fais, moi! (...) Et alors après derrière, si c'est de zones constructibles, ce n'est pas la peine de se battre, parce que les promoteurs, ils ont de sous, et alors là... Là ils ont pas peur de mettre... Je ne sais pas, mois, eh... Il y a des endroits, à Saint-Jory, c'est... Maintenant, il se parle de... Un... De quatre-vingt, de quatre-vingt à quatre-vingt dix euros, le mettre carré. Ça fait cinq cents francs le mettre carré, pour faire de constructions. Alors, à ce prix là, ce n'est pas la peine d'acheter pour faire des jardins, quoi, ce n'est pas... Ça ne vaut pas le coût financièrement. Alors donc là, il y a de poussée, il y a de poussée de promoteurs que...»

(A4) «Ce qui ce passe c'est qu'il y a beaucoup de... Beaucoup d'agriculteurs qui a l'âge de la retraite arrêtent, ils arrêtent... Si tu veux, c'est normal. Ils n'ont pas de... De successeur. Ils n'ont personne pour continuer, l'exploitation. Ils ont des terres... Les louer à un autre agriculteur, financièrement, ça rapporte peu. S'il arrive un promoteur qui achète très cher, qu'est-ce qu'il fait alors... Il vend! C'est ce qui se passe actuellement ici, eh! Pas tous, mais... Celui qui se trouve dans cette situation, il vend, alors, automatiquement, les constructions gagnent, gagnent toujours à l'extérieur de la ville...»

Tot i així, bona part dels informants no són contraris que s'urbanitzi. Els afecta la moral, però ho veuen com un procés lògic i, si se'n beneficien, gairebé necessari. Sempre els quedarà l'opció d'ubicar l'explotació en una zona no compromesa urbanísticament. En aquesta línia, A4 diu que s'hauria de compaginar i harmonitzar el creixement de les ciutats, activitats com l'extracció de graves per a la construcció i les pràctiques agrícoles. I A7 diu que si ha d'anar reduint les terres, es dedicarà a fer venda directa als mercats locals i hi sortirà guanyant (quan es té menys, diu, es perd menys). A9, en definitiva, fa un discurs eloqüent que mostra de forma clara la realitat i els desafiaments als quals s'enfronten els habitants de l'àrea de Toulouse. Segons aquest informant, de totes maneres, ha de quedar clar que són els habitants de la ciutat els que prendran les terres als agricultors, i no al contrari:

(A1) «Non, non, dans la mesure, dans la mesure ou l'agriculteur touche cet argent pour se réinstaller, bon c'est sûr ça fait une touche émotionnelle, morale, tout ce qu'on voudra, mais si on lui dit... Aujourd'hui tu a ça, demain on te donnera ça avec un peu plus... Que tu peux travailler comme tu veux, plus tranquille, et mieux, je ne vois pas... Bon c'est sûr que c'est un choc émotionnel, c'est moral, c'est... (...) Ce n'est jamais... C'est toujours difficile à accepter. Mais si on a quelque chose de mieux... Parce que ce qui s'est passé, à un moment donné, c'est qu'il y avait des agriculteurs qui étaient expropriés, qui... Que la mairie a acheté, mais qui voulaient pas se réinstaller ailleurs, qui ne voulaient pas continuer son activité. Et ça, ça fait mal, quoi.»

(A4) «Oui, ils le font mais on ne peut pas aussi... Voyez, quand... Ici, sur Saint- Caprais, on a... On a une zone d'extraction de gravières (...)... Bon, la Chambre d'Agriculture elle essaye quand même de maintenir... Mais

elle ne peut pas (...) interdire... Elle intervient quand même parce que... Mais un jour ou l'autre elle donne l'autorisation d'extraire, donc là, c'est d'une fois, cinquante, cent hectares de terres agricoles qui partent en gravier. Il en faut... Je sais qu'il en faut... Il faut essayer de... Il faut, il faut l'agriculture mais... Tout le monde a besoin de sable et du gravier pour bâtir, aussi, on ne peut pas empêcher (...) l'évolution des villes, en fin, je crois. Il faut pas détruire l'agriculture non plus, il faut essayer de... De partager la poire en deux... (...) Ah oui, ce n'est pas... Ce n'est pas facile, eh, ce n'est pas facile, oui... Surtout, d'être pas loin d'une ville comme ça. Alors qui a des zones, des zones agricoles il n'y a qui sont... Il n'y aura jamais de constructions et jamais de villes...»

(A7) «...des problèmes, en fin... (...) Si j'arrive à vendre mes terrains pour m'en sortir, quoi, pour un terrain à bâtir, ça va résoudre, ça va résoudre pas mal de problèmes, quoi, comme je t'ai dit tout à l'heure, si j'arrive, mettons à faire partir mes trois hectares que j'ai là-bas en terrain à bâtir, ça me permettra, (...) peut être de continuer mon métier, mais de le faire autrement quoi, de le faire plus tranquille, et faire de la vente en direct, c'est quelque chose qui me plaît... Je ferais beaucoup moins... dix ou quinze fois moins de marchandise que maintenant, en diversifiant davantage, et me la vendre moi-même. Faire trois ou quatre marchés, dans la semaine, le matin, l'après-midi, voilà, quoi... C'est une autre chose, c'est un autre truc. Moins de contraintes, moins de pertes. C'est... Quand tu as moins, tu perds moins, quoi, s'il y a une tempête, quelque chose, si tu as moins dans les champs tu en perds moins...»

(A9) «Oui quelque part on est préoccupé, mais je crois qu'on ne peut pas... il faut, il faut... je reviens comme je disais tout à fait au début... il faut vivre avec son temps... On veut des habitations modernes et la population s'agrandit (...), la ville s'intensifie, et il faut des infrastructures, bien sûr, qui soit routières et d'autres, et à un moment donné, bien, il faut céder ces terres, il faut céder ces terres... Mais il faut que le citoyen toulousain, ne néglige pas quand même que c'est lui qui va prendre les terres aux agriculteurs, ce n'est pas l'agriculteur qui va à ennuyer le citoyen. C'est le citoyen qui va... Et ça il faut qu'il en soit respectueux.»

A1 considera que si continua creixent la demanda per urbanitzar noves terres, potser un dia canviaran la qualificació urbanística de terres inundables i no constructibles per la de construïble. Els informants, de fet, moltes vegades es mostren contradictoris. Per una banda són defensors a ultrança del seu ofici mil·lenari, però per l'altra es mostren partidaris a vendre's les terres al preu més elevat que els proposin, plegant veles i marxant dels seus llocs d'origen:

(A1) «Quand on veut, c'est facile, à part si c'est en zone, maintenant, en zone inondable, avec les catastrophes qu'il a eu sur la France, maintenant quand on a des zones inondables, avant de les faire changer je crois qu'il faudra vraiment qu'il manque de la terre pour faire des maisons. Mais, nous, ici... On peut prendre l'exemple d'ici. Ils se... Ils se prennent à la crue, la crue centennale, c'est-à-dire, que... En mil neuf cents cinquante-deux (...), l'eau est arrivée à... À le... À même pas un kilomètre d'ici (...). Bon, ici, ce n'est pas zone inondable (...). Mais maintenant ils ont, ils ont pris encore plus loin. C'est-à-dire, qu'en dix-huit cent soixante-quinze, il y a... La Garonne a débordé, et le canal, là, le canal (...), il s'est... Il s'est coupé. Et alors... Le canal avec la Garonne ça fait toute une moere. Et ils se pensaient que... Alors, ici, c'est zone inondable, mais... Ces zones inondables (...), parce que le canal c'est fini, ce ne cassera plus, et comme la Garonne ils l'ont, ils l'ont, ils l'ont nettoyée, avant qu'elle arrive jusqu'à ici, il n'y aura qui auront vraiment beaucoup d'eau, quoi. Et alors, à l'époque, il y a vingt, vingt, vingt-cinq ans, il y avait beaucoup de maraîchers à Saint-Jory. Et les maraîchers avaient demandé à la mairie de rester en zone agricole. C'est-à-dire que nous, aujourd'hui, dans la maison, c'est zone agricole. Zone, zone non constructible agricole. Mais avec la poussée foncière qu'il y a, ils sont en train de réviser le... Le... En fin, le Plan d'Occupation des Sols... Maintenant ça s'appelle le Plan Local d'Urbanisme, voilà. Ils sont en train d'en faire un de nouveau, à Saint-Jory. Mais il y a tellement de poussée foncière, il y a tellement des zones inondables côté Garonne que côté de l'Hers, que peut être que là, ils vont le mettre en constructible. Mois j'ai trente-huit ans, je ne veux pas vendre pour aller ailleurs. Aujourd'hui je continue à faire la salade. Si... Ils proposent une somme astronomique (...), ce qu'ils peuvent proposer. Si j'ai... Si ça me donne la possibilité de me réinstaller ailleurs, peut être que je franchirai le pas, peut être que j'irai ailleurs. Maintenant... Aujourd'hui, je ne sais pas. Ce n'est pas évident, quoi. C'est difficile. (...) On revient toujours au même problème, quoi! Il y a une telle poussée foncière que... Est-ce que ça vaut le coût de faire du légumes ou de la céréale si un hectare de terre vaut, vaut une fortune? Autant n'avoir dix à vingt kilomètres et être tranquille. De fois à un moment donné il ne faut pas, en plus, être plus royaliste que le roi, quoi, eh! Si à un moment donné ça ne vaut plus le coût de rester enfermer autour de... De, de cinquante maisons, c'est le temps de vendre au plus cher, toujours, et partir. S'installer ailleurs avec plus de surface et être moins embêté.»

(A7) «Oui (...), je pense... J'espère (...) tu vois, que la ville s'approche, là, que je puisse vendre les terres, et arrêter... (...) (il rit) C'est clair! Si ça arrive, là, il n'y a pas de problème, j'arrête tout du jour à lendemain! (...) Je vais travailler ailleurs, je vais travailler n'importe où... (...) Ou alors en faire moins, tu sais, pour faire le petit marché (...), ou (...) changer de métier, pourquoi pas! Je... C'est n'importe quoi... Tu sais, je suis habitué, en fin, je suis habitué à travailler dur! N'importe où j'aille, je ne pense pas que ça soit (...)... Bon, bien sûr il me faudrait une compensation à côté, quoi, je veux dire, si j'arrive à vendre, mes trois hectares de terre en terrain à bâtir, par exemple,

ça me permettrai d'avoir (...), et de faire d'autres choses à côté par rapport à la suite, quoi. Ou continuer dans mon métier, mais moins..."

A2, en aquest sentit, explica que quan va comprar les seves parcel·les ja sabia que eren en terres construïbles i per tant ja es plantejava una possible venda quan es jubilàs. Seria, així doncs, com diu ell, una inversió lògica i raonada. Ell, com d'altres —especialment A7—, afirma que no té problemes morals amb vista a l'activitat de les promotores immobiliàries. Si pogués vendria i aniria més lluny, ja que considera que de terres, al sud de França, no en manquen, a diferència de la regió de Barcelona. A7 és més radical i no només assegura que no tenen conflictes amb els constructors, sinó que afirma que els està esperant amb els braços oberts, que ja triguen massa. Tampoc li planteja cap problema veure com la urbanització va engolint terres agrícoles, encara que finalment admet que estima el seu ofici i diu que només es vol vendre les terres per un imperatiu econòmic. Si no fos així, seguiria fent de pagès. D'altra banda, agricultors com A10 també afirmen que si cal se n'aniran (això sí, a contracor), cap a una zona més rural, sempre que els donin una bona indemnització. A9, finalment, mostra el seu desencís quan es refereix al futur de les seves terres, que quedaran abandonades perquè no pot construir-s'hi res (potser, com a màxim, es podran aprofitar com a graveres). A9 es refereix, en aquest sentit, a agricultors que s'enriqueixen gràcies a la venda de parcel·les per edificar i que actuarien com a veritables promotors. A11, de totes maneres, afirma que no és en aquest ofici per fer operacions urbanístiques per guanyar diners:

(A2) «Oui, bien sûr... Mais, en fin, là je ne comprend pas trop, parce que bon les gens vous disent, oui, problèmes d'immobilier, tout ça, en fin... Quelqu'un qui est propriétaire, bon, il ne faut pas être (...) non plus, il faut être, il faut être un peu réaliste, dans la tête, bon... Je ne sais pas, peut être qu'en Espagne, du côté de Barcelone ça ne doit être pas pareil qu'ici. Mais ici on a de la place, des terres il y en a tant qu'on en veut. Bon, si vous êtes sur un terrain constructible, et que comme je dis on vous donne assez d'argent, vous vendez, vous vous réinstallez ailleurs (...). Il n'y a pas, je ne sais pas est-ce que là il n'y a pas de problème, ça c'est... (...) Voilà, vendre (...), voilà... Le problème c'est (...) quand il y a plus de problèmes chez-vous à cause de ça, c'est-à-dire, qu'il manque, l'espace vital pour pouvoir, si vous voulez, produire... Tandis qu'ici on a de milliers d'hectares, qui sont avec des terrains aussi bons que celui que j'ai là, dans un milieu où il y a de l'eau, il y a... On n'a pas ce genre de problèmes, quoi. C'est... Barcelone, vous devez avoir les problèmes, de, de... Nice, de la côte d'Azur, c'est-à-dire, c'est restreint, c'est... Là, la pression immobilière, bon, elle arrive à un moment où on ne peut pas résister. Il faut, il faut être logique, quand même... (...) C'est sûr qu'un jour je vais vendre, bon... C'est sûr que la nostalgie de mon terrain, de ce que j'ai fait, bon, je vais avoir la gorge serré, c'est sûr! Mais il arrive un moment où il faut, faut dire, bon, bien, le progrès est là, bien ou mal, mais il est là!»

(A7) «Non, non, au contraire, moi je les attends, eh, s'ils veulent venir construire, pas de problème, quoi, (...) un truc à moi, il n'y a pas de problème, à partir du moment où ils payent bien... non, non. Et je vois tous les maraîchers qui ont vendu, qui ne sont pas en conflit, au contraire, loin de là, eh! Quand tu as de mecs qui te vendent... (...) Ils vendent, huit cents mètres carrés de terrain, cinquante... Attend! En euros je vais te le dire, ça fait... eh... quatre-vingt cent mille euros (...) huit cents mètres carrés de terrain, je veux dire, tu ne peux pas être en conflit, quoi, quand on te propose un terrain comme ça, quatre-vingt cent mille euros, alors que (...) on a dix hectares, il n'y a pas (...) qui sont en conflit, sans problème... (...) Non, pas du tout. (...) Non, personnellement ça ne me fait rien... À certains, bon... le, le... c'est toujours pareil, le gars qui n'a pas besoin, qui est assis, bien assis financièrement, bon, ces terres c'est vrai que ça lui fait du mal qu'on y construise dessus, mais moi personnellement, comme je tire ma langue d'année en année, je veux dire que je m'en sors de moins en moins, mais si j'arrive à vendre des terrains, ça ne va pas me gêner du tout, eh, bien au contraire! (...) Oui, moi, personnellement, dans ma situation financière, l'avenir je vois là, quoi, parce que je vois que ça avance et je n'ai besoin. Mais bon, c'est vrai que si je n'aurais pas besoin, je continuerais à faire mon métier, c'est un métier que j'aime. Mais bon, personnellement, voilà, (...), ça arrive...»

(A9) “Qu’est-ce qu’elles vont devenir, nos terres... c’est ça que je me demande... qu’est-ce qu’elles vont devenir du jour de lendemain, parce que, c’est inconstructible, c’est... je ne sais pas qu’est-ce que ça va devenir, sincèrement. On verra bien au moment, on avisera au moment, mais sachant que... il y a des gravières qui sont intéressés pour acheter, parce qu’on a des sous sol qui sont très... Bon... (...) Non, on ne peut pas bâtir, mais pour les gravières, pour extraire le gravier, oui. Alors, je ne sais pas, je ne sais pas, pour l’instant... (...) Nous, ça ne vaut plus rien. Nos terres en plus, comme la mienne, qui sont sur des zones inondables, qu’est-ce qu’elles vont devenir, qu’est-ce que je vais en faire... Je vais rien faire. Rien. Je ne vais même pas faire une petite cabane... Au moins que ça devient des friches pour les promeneurs, les chasseurs, voilà (...). Bien sûr que... on a... vu le contexte retraite ici en France, c’est vrai que nous avons des retraites qui ne représentent rien du tout, mais sur mon exploitation ici je sais que si je n’aurais... je ne pourrais pas bénéficier... contrairement comme (...), qui lui a des terres plutôt constructibles... eh... Ils ont constr... ils ont fait un lotissement où il y a trente-sept maison, de plus de trois millions de francs, en fin, ça... Il fait d’agriculture légumière mais au même temps il est, il est agent immobilière, un peu. Hors que moi ici je ne... je ne peux pas le faire....”

(A10) «Nous, si un jour ont vient nous dire, vos terres vont passer en constructible, bien nous on dit d’accord (...), on vend, on vend tout, et on va s’installer dans une autre zone agricole (...), plus rurale, oui, oui, ça on est prêts. Mais il faudrait qu’on nous donne les moyens financiers de pouvoir redémarrer quelque chose ailleurs.”

A2, de totes maneres, diu que cal posar un tallafoc al creixement urbanístic, per tal que aquest no sigui il·limitat, encara que al mateix temps considera que els prejudicis que tenen els ecologistes vers la pagesia no els ajuden gens. D’altra banda, aquest informant considera que la SAFER té un poder limitat en zona periurbana i no pot evitar que un agricultor vengui les seves terres a la urbanització, encara que després afirma que aquesta institució pot impedir que un propietari vengui les terres a un preu superior a l’estrictament agrícola. Per A7, però, com hem dit, no hi ha res que pugui evitar i frenar el procés d’expansió urbanística. Tot i així, A9 planteja que el cultiu de flors, de planter i d’hortalisses és el que s’adapta millor a les zones periurbanes d’una gran metròpoli, i que per tant l’administració hauria de fer tot el possible per conservar i potenciar aquesta activitat. De fet, A10, com A11, parlen dels inconvenients que han de suportar per la condició periurbana de les seves explotacions. Han de conviure amb les zones de graveres o amb els grups de gent d’ètnia gitana (*gens du voyage*), que viuen a la zona inundable sense permís, i ells, com a agricultors, no poden ni tan sols construir un hangar. A10 troba, així doncs, que els drets dels hortolans no són defensats com cal, i que les administracions només tenen en compte les necessitats vinculades al creixement de la ciutat de Toulouse. Finalment, A11 planteja que les infraestructures i equipaments que necessita la ciutat s’haurien de repartir més en el territori, evitant d’aquesta manera una excessiva concentració:

(A2) «Oui, c’est sûr, c’est sûr, c’est pour ça, (...) c’est pour ça qu’il faut mettre de pare-feu quand même. Bon, ou là, les écologistes si... Ils ont quand même un rôle à jouer, voilà, mais... Il faut qu’ils le jouent, ce rôle, non pas toujours dire, bon, vous êtes de pollueurs, vous êtes ceci... C’est le seul discours qu’on entend. Si vous voulez, bon, ils disent toujours qu’on est de pollueurs, qu’on est ceci, qu’on est cela, mais derrière, il n’y a rien de positif, il n’y a pas de... Il y a très peu de bonnes idées, quoi, si vous voulez. Il faut, il faut (...) être plus positif, je pense (...). Ici, sur une zone périurbaine, bon, la SAFER a un pouvoir quand même très limité, parce que si moi je veux vendre un terrain à... (...) Vous par exemple, je ne sais pas, moi, dix francs le mètre, c’est-à-dire (...), disons, un euro et demi (...). Si j’ai quelqu’un qui vient, qui me propose trois euros, je peux lui vendre, et la SAFER ne peut pas m’empêcher de vendre (...) parce qu’elle ne pourra pas payer le prix (...) Par exemple, je ne sais pas, moi, j’ai (...)... J’ai dix hectares, (...), à côté, en zone agricole, s’il y a... Si quelqu’un veut m’acheter les terrains, par exemple, et... Je ne sais pas (...), je vais dire une bêtise, je pense qu’elle peut m’empêcher de vendre, elle peut me ramener le prix au prix agricole, en fait. Elle peut m’empêcher de surévaluer le prix du terrain. Alors à ce point là j’arrête la vente. Donc, c’est très limité, quoi, elle peut m’empêcher de vendre, tout simplement (...). C’est positif de ce côté là, je pense, sur de zones agricoles. N’y a que là qu’elle peut vous arrêter la vente.”

(A7) «Ah, non, l'urbanisation, je te le dis, il n'y a rien qui l'arrête. Rien! Si c'est... si c'est un jeune maraîcher qui veut s'installer, la SAFER, à la limite, elle va dire, bon, on va favoriser lui, parce qu'il est jeune, les voisins, qu'il a des terres... là, pour s'installer, d'accord, mais après quand c'est de l'urbanisation, plus personne n'a... c'est, c'est... Il n'y a plus personne qui fait quoi que ce soit, quoi, je veux dire, il n'y a aucun pouvoir, eh! S'ils décident de faire passer une route là, elle va passer là, eh, la SAFER, les syndicats et tout ça, voilà! Strictement rien à voir!»

(A9) «Mais quand je dis la Chambre d'Agriculture, quel type de... bien sûr que ça... quel est le type d'agriculture qui s'adapte le mieux près d'une agglomération... Ce n'est pas faire de l'élevage, ce n'est pas du tout approprié. Ce n'est pas faire du céréale, non, parce que les machines ne sont pas adaptées, les chemins et routes ne sont pas adaptés, ce n'est pas du tout... L'idéal c'est faire de la fleur, la pépinière et du maraîchage. Mais on a un problème de cohabitation avec les urbains. Il faut nous laisser aussi les moyens. C'est-à-dire, il faut donner nous des terres qui soient appropriées, qui soient... qu'on puisse travailler! (...) Et l'administration, bien, elle est confrontée, et non... elle est confrontée face à ses problèmes.»

(A10) «Parce que nous on voit qu'il y a des gravières qui se mettent un peu partout, il y a beaucoup de camions qui parquent, et... Même là il y a des gens du voyage qui se sont installés, alors que c'est une zone inondable, normalement personne doit y vivre, et nous on voudrait construire un hangar et on n'a pas le droit... En fin, je trouve que les terres agricoles ne sont pas défendues comme... comme devraient être. Il n'y a pas une volonté politique de se dire... les agriculteurs qui sont là on va les... on va les aider, on va... on va faire en sorte qui... On va leur donner des moyens de... de pouvoir bien travailler et... S'ils pouvaient nous mettre des immeubles, là, ils nous les mettraient, je pense, parce que ça grossit tellement Toulouse, aussi que... ils ont besoin de place et... Comme là qu'il y a la proximité de la Garonne qui fait que cette zone elle est en zone inondable, mais plus loin, sur Saint-Jory, là, il y a des terrains qui se vendent très chers.»

A3 explica que fa trenta-cinc i quaranta anys, els horticultors tolosins es trobaven a Lalande, Aucamville, Saint-Alban, i per això van fer el Mercat Central prop d'aquella zona. Després, a causa de la pressió urbanística, els hortolans van marxar cap a Saint-Jory, uns deu quilòmetres més enllà. A3 creu que encara caldrà recular més els propers anys. De fet, A3 considera que no podran mantenir una zona agrícola enmig d'una àrea urbanitzada massa temps, com de moment està passant a Blagnac, a la zona dels Ramiers, on A3 té part de la seva explotació. En aquest sentit, A9 explica que abans estaven a cinc o sis quilòmetres de la plaça del Capitoli, a Toulouse, a l'antic cinturó verd de la ciutat, i que van haver de recular cap a Saint-Jory. En un futur proper, però, A9 no creu que vagin a instal·lar-se encara una mica més lluny:

(A3) «Par ici, dans des zones périurbaines, protéger, protéger, protéger... Quand il va falloir faire des maisons... Tant que les gens, tant que le système veut que tout le monde s'approche des villes, ils font (...)... Non, mais l'espace agricole il n'y aura plus, ça, il faut n'être conscient, eh! Je ne pense pas que... Je ne pense pas qu'on puisse garder... Je ne pense pas qu'on puisse garder une, une, une zone agricole au milieu de la ville, même cinquante hectares au milieu d'une ville. C'est impensable. À part Central Park, à New York, il y a 510 hectares de... Un parc de 510 hectares au milieu de New York, mais ça je ne pense pas que vous le voyez, que vous le voyez nulle part, eh?»

(A9) «Saint-Jory non... Saint-Jory cela fait, depuis... Moi je suis installé depuis 1981, on est venu ici en 1973, (...), sachant qu'on était dans le périurbain de Toulouse, encore... le plus près. On était à cinq, six kilomètres de la place du Capitole (...), qui se situe au bord de la route d'Albi, à Croix Daurade (...). C'est... C'est vraiment la proche banlieue... Maintenant, bon, c'est intégré de... dans la ville de Toulouse. C'est entre Toulouse et l'Union, c'est sur la route d'Albi, voilà! C'était l'ancienne ceinture verte qu'on appelle, de... de Toulouse (...) Alors, nous avons déjà fait, nous, il y a trente ans de ça, on était dans la zone de ceinture verte, donc qu'on est venu vingt kilomètres plus loin, s'installer ici, défricher sur des sols argilo-calcaires difficiles, durs, qu'il a fallu... il a fallu tout implanter... Il a fallu travailler dur pour pouvoir créer une exploitation maraîchère. À cinquante ans, comme mes collègues, je crois que... non, maintenant aller plus loin... non, non. Puis il y a un phénomène aussi, eh... le maraîcher traditionnel est près quand même de la ville...»

Finalment, recollim les afirmacions d'A9 on diu que actualment, a l'àrea urbana tolosina, es planta ciment i es recull formigó:

(A9) “À l'heure actuelle, qu'est-ce qu'il pousse? Bien, je crois qu'on sème du ciment et on récolte du béton, voilà! Ça c'est, dans ces zones qui étaient des terres extraordinaires pour les cultures légumières, où l'on pouvait tout faire... c'était des terres de premier choix, et à l'heure actuelle, comme je vous ai dit, on sème du ciment et on récolte du béton, voilà (...). On a semé du ciment et on récolte du béton! (...) C'est-à-dire qu'à l'heure actuelle dans où il y avait tout ces jardins, qu'est-ce qu'il y a à l'heure actuelle? Ce n'est que des constructions, ce ne sont que des hangars et des habitations, voilà.”

6.2.15 Paper en la gestió de l'entorn

6.2.15.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

A la llum dels resultats obtinguts al subapartat 6.2.9, referent a la percepció que els informants tenen de l'administració, podem afirmar que la major part dels pagesos entrevistats considera que la pagesia no té cap paper destacat en la gestió de l'entorn on treballen. Si bé fa unes dècades encara tenien un rol important a les institucions municipals, pel fet que la major part de la població activa dels municipis del Delta era pagesa, actualment, fruit de la decadència del sector que hem analitzat al capítol 4, la presència de pagesos als ajuntaments és pràcticament inexistent. P3, per exemple, es queixa que els pagesos tampoc són presents a la resta d'institucions que avui dia tenen alguna cosa a dir a la zona, com el Consell Comarcal o la Diputació de Barcelona. P1 es refereix a la poca representació que té la pagesia a l'administració i P2 coincideix a afirmar que la pagesia ja pinta ben poc en la gestió del Delta:

(P1) “Pràcticament nul·la, o sigui, en molts pobles no hi ha ni Consell Agrari, i si n'hi ha, és només referent a lo que es fa a la fira puntual del poble, no. El pagès, d'aquí ve el mal, que no tenim cap pes ni veu ni vot, no. S'està fent, s'estan prenent moltes decisions sobre les nostres terres o sobre els nostros espais i en canvi nosaltres no podem dir ni mu. I d'aquí vénen molta part dels greuges, no? Quan abans, antigament, era al revés perquè tots aquests pobles pues estaven governats per pagesos, no, els alcaldes, o tinent d'alcalde, que es deien abans... Aquesta gent eren molt més sensibles als problemes que es patia perquè ells mateixos ho vivien. I en canvi, tota aquesta classe dirigent que queda aquí al Baix Llobregat, pues, en primer lloc són nous que demostren una escassa o nul·la sensibilitat cap a la pagesia.

(Entrevistador) O sigui que heu perdut poder en l'organització del territori?

(P1) Sí, sí, total, total, total, però... Si abans en teníem, 50 anys endarrere, teníem 70% de poder, pues ara tenim 0.

(E) Però per dir... Abans hi havia poder per decidir què era agrari, què no era agrari, per exemple, en un poble? Els pagesos tenien aquest poder?

(P1) Sí, sí, sí... Perquè els pagesos estaven a l'ajuntament, els pagesos eren alcaldes. I llavors sobre la demanda que hi pogués haver pues s'anava fent... Però sempre tenint en compte la gent del teu mateix col·lectiu. O sigui, si, si el ministre d'agricultura fos pagès, pues seria molt més sensible en els problemes agrícoles, no? Ara si fiquen un buròcrata, aquell senyor és advocat o aquell senyor és lampista, aquell senyor sobre el despatx prendrà decisions que si fos pagès, que trepitges el territori, no les prendria.”

(P2) “...Eh, nosotros, vull dir, el camp, s'ha quedat endarrere, vull dir que les indústries i així. Allavors veus que si... Si aquí volen fer una zona industrial o d'equipaments o qualsevol cosa, pues ho fan. Per què? Perquè tenen, tenen més capital que nosotros i allavors nosotros no podem aguantar. Allavors pues aquesta gent, pues... Pues ja està a base de cèntims pues ho compren i fan, fan lo que volen.”

Aquesta situació, així doncs, comportaria una certa supeditació de la pagesia respecte a les institucions a l'hora de prendre decisions, encara que els pagesos conserven bastants espais

de llibertat en l'àmbit de la gestió del territori. Els espais on la pagesia tindria un criteri independent serien: la gestió dels canals de reg (per mitjà de cooperatives o comunitats de regants), els processos i sistemes de producció i comercialització dels productes (que ja hem analitzat als subapartats anteriors), tot i la supremacia de les multinacionals, i la gestió de la fauna de la zona, sempre amb la supervisió de les institucions competents. En general, així doncs, els productors agrícoles tindrien plenes competències en la gestió directa i quotidiana de les explotacions, encara que pel fet que interactuen amb un entorn advers, es pot dir que sempre han d'estar a l'aguait, vigilant cadascun dels moviments que hi ha al voltant de les seves parcel·les, ja sigui fruit de la construcció de noves infraestructures o equipaments, ja sigui quan es fan terraplens il·legals o quan circulen camions per les carreteres rurals sense una finalitat clara, entre moltes altres actuacions. Els pagesos, de fet, poden reclamar als seus ajuntaments una millora dels camins, encara que en tot allò relacionat amb la vegetació, si volen plantar arbres prop d'un camí, per exemple, han de seguir les directrius de l'administració. En definitiva, però, les afirmacions de P10 que exposem a continuació són la mostra que, tot i les limitacions existents, alguns pagesos del Delta encara consideren que ells tenen alguna cosa a dir:

(P10) "...Fins avui pues encara som amos de lo que tenim, no, el que sigui amo, vaya (*riu*). Vull dir, som amos de lo que tenim i prendre'ns algo tampoc no ens poden prendre així com així, ara, fins que no hi hagin uns senyors que diguin, ah, per aquí s'ha de fer això, s'ha de fer això altre, llavors si que ja no tenim res a... No tenim res a fer, quan hi ha uns proj... Hi ha uns plànols, o disposen de fer alguna cosa, llavors si que hi ha, a la curta o a la llarga, toca claudicar..."

Pel que fa als sistemes de reg, la quota de la comunitat de regants, a la zona de Sant Boi i el Prat, inclou el manteniment, la neteja i la conservació dels regs (pel que sembla també hi ha un servei de vigilància). P1 diu, però, que actualment es troben amb el problema que hi ha els mateixos metres de canal però menys pagesos a pagar la contribució. Hi ha una junta formada i escollida per pagesos que s'encarrega de la gestió del canal de la Dreta. P9, però, explica que ell mateix arregla les parts malmeses del canal que passa per la seva explotació. P8 es refereix als problemes que tenen alguns regants amb els integrants d'aquesta junta. Diu que, fins i tot, els han posat una multa i han rebut amenaces:

(P8) "Entre ells mateixos s'eligeixen i entre ells mateixos tal (...)... Perquè resulta que ens han vingut amb una multa, per regar un dia que no ens corresponia, i ens han posat la multa a nom de mon cunyat. I llavors el meu home va dir que... Primera que aquell dia regàvem amb el pou de casa i segona que... Que com li han de posar la multa a nom del meu cunyat si s'estava regant a un altre puesto. Bueno, no vegis tu les cartes (...) amenaçant-se (...), perquè això, n'hi ha un del... Guàrdia, que va vigilant a on regues, a on no regues, qui rega, qui deixa de regar. O sigui, ens han posat una multa a nom de mon cunyat (...) i ens han posat una multa de 50.000 pessetes per regar un dia que no ens corresponia."

La pràctica d'estanyar, de la qual ja hem parlat, està prohibida per la Junta d'Aigües de Catalunya. Segons P11, aquesta entitat, pels problemes d'aigua que hi ha a la zona, no permet aquesta activitat tradicional però deixa que l'aigua s'escapi al mar:

(P11) “El cas nostro aquí que tenim poca aigua, si estanyem és que ens treuran l’aigua (...). Aquí, per exemple, hi ha molts dies que l’aigua s’escapa al mar (...). A partir d’aquí som els últims. De la part de baix som els primers i els últims (...). Hi ha moltes vegades que per aquí no rega ningú, i l’aigua es perd, es perd, es perd... Llavorens penses, bueno, que és pel que costa, l’aigua aquesta? O només val diners en el moment que la fiques dintre d’un camp? Vull dir, si aquests mil litres que van llençant per aquí no valen cèntims, i els hi gires la comporta i els fots cap aquí, ara ja valen diners? Llavors, si tu estàs estanyant, i els fiques cap aquí... Pumba! Si tu... Dius, no, no estanyo, que se’n vagin cap allà, se’n van cap a dins de mar, que no hi foten res, llavors no paga ningú... Incoherències, incoherències!”

Per altra banda, però, cooperatives com la de Viladecans i la de Gavà han adquirit, juntament amb els ajuntaments, un paper fonamental en la gestió de les corredores a la zona agrícola dels seus respectius municipis, en un sistema que hem comentat al subapartat 6.2.4.1 (les comunitats de regants no tindrien cap paper important en aquesta part del Delta). Cadascuna d’aquestes dues cooperatives té tres representants pagesos que s’encarreguen de gestionar les corredores. P3 explica que hi ha una comissió de la llacuna de la Murtra que busca un nivell adequat de les aigües entre Gavà i Viladecans. Es reuneixen un o dos cops l’any per parlar dels problemes amb què es van trobant. P3 es mostra orgullós que aquest àmbit de gestió correspongui quasi exclusivament als pagesos:

(P3) “...I el poder, pues decidir, pues un nivell adequat perquè... Com et diria, els dissabtes i diumenges i divendres pues aquí les eh... Les administracions no n’hi ha cap. Allavorens els pagesos som els que tenim l’oportunitat de poder fer aquesta gestió no solament en quant a... Lo que és, eh... Que plou i poder engegar els motors que tenim aquí a la zona agrícola que aquesta la tenim que fer única i exclusivament nosatres, perquè som els principals interessats, perquè com hi ha pluges som els que perdem les plantacions, no, no les entitats...”

Val a dir que els mateixos pagesos consideren més eficient i autònom el sistema de corredores que el del canal de la Dreta. Tot i que podem diferenciar el Delta en dos àmbits pel que fa al reg, el de Sant Boi-el Prat i el de Gavà-Viladecans, es pot afirmar que la pagesia encara controla en bona mesura els mecanismes de funcionament. Darrerament, amb el projecte de Parc Agrari també s’ha plantejat promoure’n la conservació i manteniment. De fet, P5 considera que l’estat dels regs és lamentable. P2 es refereix a la important implicació de la cooperativa de Viladecans en la gestió del territori deltaic:

(P2) “La cooperativa de Viladecans, per exemple, pues bueno, és una cooperativa que s’encarrega principalment pues de cuidar una mica les infraestructures que tenim, vull dir per exemple pues quan plou molt i així pues que tot vagi bé, diguéssim, el... La depuradora que miri de treure l’aigua i els... Les comportes que tenim a baix, diguéssim, de cara al mar, obrir-les... Tindre els regs nets, els camins pues miren de... Els camins principals, d’arreglar-ho...”

Tot i aquesta llibertat d’acció que descrivim, segons P1 sembla que la Generalitat és qui té l’última paraula amb el tema de l’aigua, qui pot “obrir o tancar l’aixeta” i aplicar “el decret de sequera”. També és aquesta institució, mitjançant la Junta d’Aigües, la que té la prerogativa en la creació de nous pous. Sovint s’ha acusat la pagesia de malbaratar l’aigua, encara que no hem detectat cap conflicte obert entre diferents sectors socials de la zona per la gestió d’aquest recurs. Tot i així, es pot dir que hi ha una certa competència entre el sector agrícola i les indústries que s’ubiquen a la zona pel que fa a l’abastiment de l’aigua de l’aquífer a través dels pous. Unes indústries que, a més, han contaminat molts d’aquests aquífers.

El condicionament dels camins també és important amb vista a facilitar les tasques agrícoles. Si bé fins fa unes dècades ho feien els pagesos mateixos, amb el terrelló, ara se n'encarreguen bàsicament els ajuntaments en col·laboració amb algunes cooperatives. En part, això és així perquè, segons P5, la Unió de Pagesos va plantejar a l'ajuntament que es tractava d'un servei que haurien de cobrir els impostos municipals i no pas la pagesia. Al mateix temps, però, des del Parc Agrari també es planteja impulsar la millora i conservació de la xarxa viària. Amb el terrelló, cada pagès havia d'aportar grava i arreglar una part dels camins. P1 explica de què es tracta:

(P1) "El terrelló que es deia, no, s'anava a treure grava al riu i cada pagès tenia que apedajar un tros de camí, però ja... Això també es feia, entre alt... Entre altres coses perquè els ajuntaments antigament pues clar, no, no tenien diners, no hi havia pressupost per fer tot això. Però tot això va quedar abolit fa molts anys i ara, per norma, ho ha de fer l'ajuntament."

P5 diu que els últims anys l'Ajuntament de Sant Boi ha pavimentat gairebé tots els camins rurals de Sant Boi (també hi ha una brigada que els va condicionant). Excepcionalment, P12 explica que a la seva zona, els pagesos encara s'arreglen ells els camins:

(P12) "Per exemple, aquests camps que tinc pues hi ha un camí que som deu veïns. Llavons com que ja representa que és particular, que ja no és de pas principal, ens l'arreglem nosatres. Un cop cada dos o tres anys fem el... Bueno ara ja no es fa ni servir, aquesta paraula, abans es deia el terrelló (...)... Bueno, ara, pues, fem venir un parell de banyeres d'aquestes amb grava, i llavons nosatres mateixos, amb el tractor, ens l'escampem i... I les aixades, i pales i... Doncs ho arreglem, sí, no, això sí que no..."

Per altra banda, P7 es queixa que els pagesos no puguin fer el que vulguin amb les seves terres, com per exemple, fer-hi un restaurant o posar cartells publicitaris. Segons P7, podrien tenir uns ingressos addicionals, però, pel que sembla, l'administració no ho permet per l'impacte paisatgístic que provoca la publicitat. Per això, P7 és contrari a les polítiques que volen conservar la pagesia i l'agricultura al preu que sigui. Finalment, un altre fet que ja hem comentat al subapartat anterior, com a indicador de la manca de llibertat de la pagesia en la gestió del seu entorn, és la mesura legal que restringeix edificar i construir instal·lacions i equipaments, encara que siguin per a l'explotació. Tot i ser mesures d'ordenació del territori sensates i lògiques, no deixen de condicionar les perspectives de futur dels pagesos. P10 hi fa referència:

(P10) "Aquí a Gavà, sí, ho vigilen (...), vénen en allà si fas algo i... Té permís per fer això? Sí, sí, he anat a l'ajuntament i tinc el perm... Tinc això, per fer aquest porxo, aquesta caseta, lo que sigui (...). Después no et deixen tampoc construir masses metros, eh? Lo que... Has de fer lo que, lo que està diguéssim estip... Lo que tenen ells estipulats, per aquí la zona aquesta de Gavà, t'obliguen a fer... Això, el Ricard, el meu fill t'ho diria perquè ho ha tocat, ho ha mirat. Has de fer, em sembla que són els metros que te diuen ells, no pots fer més d'allò... Això per la zona aquesta de Gavà, eh, que està dintre del Parc Agrari."

En un altre sentit, pagesos com P11 han integrat el pensament recent, impulsat des de diferents sectors de la societat, que vol donar un sentit nou i renovat al sector agrari. Es tracta d'una nova dimensió del paper de la pagesia en la gestió del territori, el pagès entès com a jardiner de l'espai i del paisatge. Això passa precisament quan s'ha perdut el sentit tradicional del pagès entès únicament com productor agrícola. D'aquesta manera, P9 creu que a l'època en

què el seu pare treballava els camps es conservaven millor, en més bon estat, la gent no hi abocava tot tipus de deixalles com passa ara. Per això, hi hauria molt camí per recórrer. De fet, tant P9 com P10 valoren el fet que els camps de conreu es mantinguin nets i ordenats, i, sobretot, que no s'abandonin:

(P9) "...És maco, perquè te'n vas a passejar, vull dir, jo m'imagino que la gent que... Perquè hi ha molta gent que va a caminar, vull dir, van a caminar per aquí baix a les carreteres... Que passis per un puesto que estigui net i a més a més, el pagès que està allà dintre, bueno, doncs, bueno, està treballant està fent el seu negoci, la seva cosa, però està, està curiós, jo crec que està bé."

(P10) "...Sempre és preferible que hi hagi, que estigui treballat que no que estigui perdut... És que jo em fa molta d'això quan passes i veus camps abandonats i camps perduts, penses..."

Les batudes que organitzen els pagesos, amb el vistiplau de l'administració, per fer front a les plagues d'aus, també serien un bona mostra de la implicació activa de la pagesia en la gestió del territori que ocupa. Per acabar, com a conclusió d'aquest subapartat, hem de dir que durant aquesta recerca hem pogut conèixer persones que han impulsat un projecte nou a l'espai agrari de la zona. És una nova i fructífera aproximació a l'univers dels pagesos. Es tracta d'una granja escola on els nens i els seus pares aprenen a entendre el món agrari i a conviure en un entorn que ha gestionat la pagesia durant segles, fent tasques agrícoles.

6.2.15.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

Els resultats de l'anàlisi relatius a aquest concepte clau a l'Àrea 2 són similars als de l'Àrea 1, tot i que cal fer diverses matisacions. A1 i A9, per exemple, es refereixen a la complexa convivència entre agricultors i vilatans nousvinguts, ja que sovint els camps de cultiu es troben en parcel·les rodejades d'habitatges i en el transcurs de les tasques agrícoles es pot perjudicar la qualitat de vida dels seus ocupants. En aquest sentit, A9 arriba a dir que els urbanites els volen fer fora de les seves terres. Aquest informant, de fet, considera que no hi ha problemes de gestió territorial, sinó que els veritables problemes vénen de la cohabitació amb els ciutadans que acaben d'instal·lar-se (olors, perjudicis, sorolls...). D'altra banda, A3 també diu que hi ha persones que fan servir els camps de conreu dels Ramiers, a Blagnac, per fer-hi actuacions il·lícites, com aparcar camions o fer magatzems de runa o maons, aprofitant-se del preu més reduït que tenen les parcel·les agrícoles, ofereixen quantitats desorbitades que els horticultors no poden pagar. A3 explica que molt sovint aquests individus deixen de fer servir el magatzem però la terra queda erma i perjudica els camps dels voltants, on sí que hi ha cultius. És una problemàtica molt característica dels entorns periurbans, com ja hem dit. Pel que fa a A8, aquest informant es refereix als canvis que patirà la zona els propers anys, a partir dels quals caldrà buscar un equilibri entre pràctiques agrícoles i urbanització. I A10, com ja hem dit, identifica tres problemàtiques a l'àrea de Saint-Jory vinculades als grups d'ètnia gitana, a la presència de graveres i a l'existència d'una estació d'arrovar en calent que pot perjudicar les

plantacions. Segons A10, també haurien iniciat un procés judicial contra un dipòsit de cotxes il·legal i, almenys sobre el paper, l'haurien guanyat:

(A1) «Aujourd'hui ce n'est pas trop compliqué encore, parce que les voisins il y a longtemps qui sont là, ils connaissent notre travail... On ne nous embête pas pour le moment. Mais s'il y a des nouveaux arrivants, d'ici trois, quatre ans, peut être que ça va nous compliquer un peu la tâche, à cause de... C'est surtout à cause de... Du bruit... Quand on traite, quand on fait le traitement sur salade, et tout ça, ça peut nuire au voisinage, voilà c'est surtout ça qui... (...) Est un peu compliqué, quoi...»

(A9) «On a des problèmes de cohabitation... Le bruit, quand vous traitez, on dirait que vous empoisonnez tout le pays... hors que c'est faux! Eh, vous roulez avec le tracteur sur la route, ou elle se remplit de terre, ça hurle... en fin, c'est un problème de cohabitation (...). Mais il faut savoir aussi que ce n'est pas nous qui avons... qui embête les urbains. Ce sont les urbains qui sont venus vers nous. Nous on a toujours existé, là! C'est vrai qu'ils sont venus, et ils veulent nous expatrier encore plus loin (...). Le problème dans une agriculture périurbaine, c'est... par rapport, je dirais, la cohabitation avec le citoyen, qui vient s'installer, voilà, ça c'est le gros problème, c'est le problème de nuisances, des bruits, d'odeurs, lorsque vous dépendez un (...), certains odeurs, ça dérange, voilà. Nous sommes nous, sur une exploitation que nous avons toujours été, et des personnes extérieures qui viennent, ça par contre, ça me gêne un peu, voilà. Ça ça me gêne... C'est ces gens-là, oublient que sont eux qui viennent nous perturber, ce n'est pas nous qu'on les perturbe. Moi j'ai toujours pratiqué, ce...»

(A3) «Non, mais le type il va faire des dépôts, il va faire un dépôt, il va mettre (...) une caisse de camion, il va mettre son matériel dedans... Même, il ne veut pas construire, l'entrepreneur, il ne veut pas construire dessus, mais il va mettre, il va acheter une caisse de camion, de semi, il va mettre (...) son matériel, dedans, sa (...), ses échelles, son (...)... Il va mettre de pilotes de tuiles ou de (...)... On en voit, on en voit à Blagnac. Et ça, le type, il va acheter ces terrains pour cinq ou six millions... C'est peu, pour lui, c'est peu, mais ça l'arrange... Mais les maraîchers du coin ils ne peuvent pas. Cinq ou six millions pour lui le mettre carré il va y travailler vingt ans mais il aura encore à payer (...) le prix d'achat (...). Et ça, ça... Ça il faut l'arrêter, ça ça nous fait mal, ça ça fait mal... Parce que le propriétaire (...) lui veut vendre plus cher (...), il veut vendre le plus cher possible. Alors, si c'est un entrepreneur, si c'est un... On a vu des gars qui veulent faire des petits jardins, qui voulaient faire des petits jardins pour eux (...), pour venir à la campagne (...), et ça dure un an, ça dure deux ans, ça dure trois ans, le type il ne vient plus, parce qu'il a été malade, ou (...) parce que ça lui fait chier... Et alors après c'est de l'herbe jusqu'au plafond, et le terrain il est là, en friches, au milieu de nos cultures, au milieu de nos cultures... (...) La salade était là, et après tu as de friches, et après tu as d'autres salades... (...) On doit arroser (...) Ici là on a un gros problème. Je ne sais pas dans les autres communes, mais ça doit être pareil, dans les communes périurbaines, à la campagne ça n'existe pas.»

(A8) «On est conscients que dans les années à venir le... notre territoire va à changer. (...) On ne peut pas trop prendre des mesures, pour l'instant, en fin, on essaye de se battre à niveau... pour préserver nos terres en zone agricole, mais au même temps on est intéressés aussi de voir le village s'agrandir par exemple, mais sans trop...»

(A10) «Je ne sais pas parce qu'on n'a jamais eu des propositions. Nous les problèmes que l'on rencontre... Bon, il y avait des problèmes liés aux gens du voyage, là, mais c'est surtout par rapport à notre cadre de vie, eh! En suite, le deuxième problème que l'on a c'est les gravières, avec tous les camions qui partent... Et là récemment il y a eu une station de... d'arrosage, d'arroser à chaud le bouderon... Elle vient de s'installer, là, elle n'est pas encore en service, elle vient de s'installer juste à côté de... de la parcelle où l'on fait des salades, alors on sait que c'est un peu... pour savoir s'il n'y aura pas de... de retombées de fumée, où des particules de bouderon qui... qui pourraient nuire à la qualité. Alors ça on ferait (...) et puis on... on verra (...). Ici c'est zone inondable donc qu'on n'a pas le droit de construire... Ça c'est un problème pour nous, parce qu'on aimerait bien construire un hangar neuf, et on n'a pas le droit (...), c'est zone inondable, oui (...). Eh bien, les gravières là, et... (...), et puis juste en face on a une caisse de voitures, aussi, et une caisse de voitures en zone agricole ce n'est pas l'idéale, parce que... quand est mal entretenue... il y a des lapins qui se mettent dessous, et nous on a eu justement un problème avec... avec eux, et on avait toutes nos cultures qui étaient ravagés par les lapins... Il n'y avait tellement qu'on n'arrivait pas à les arrêter, on clouterait mais il n'y avait rien à faire, il n'y avait trop, et il a fallu qu'on fasse un procès et on a gagné le procès mais ça n'a rien changé. On a été endommagés... On a gagné sur le papier, c'est tout, mais on n'a pas eu de... Oh, il faut, il faut se protéger au maximum et... ça c'est, pour nous c'est le problème...»

D'altra banda, A1 es refereix a la necessitat que l'horticultor sigui amo i gestor de l'aigua amb la qual treballa, assolint una certa autonomia, així com dels paratges on du a terme la seva activitat. De fet, A1 assegura que encara són lliures a l'hora d'organitzar el seu treball, encara que tem que algun dia els faran declarar els pous i pagar l'aigua, com ja passa amb els cereals. A9 afirma que sense aigua no es poden produir hortalisses, i en aquest cas, comenta que sí que hi ha una reglamentació sobre l'ús de l'aigua i han de declarar els pous (a la Chambre

d'Agriculture i a la Direction Départementale d'Agriculture). En aquest sentit, A1 es remet als continus controls als quals està sotmesa la seva activitat, per construir hivernacles i hangars, per fer més gran l'explotació, en la supervisió de la brossa o en el tractament d'aigües:

(A1) «Parce que la première chose qui va rechercher un maraîcher, c'est d'être... D'avoir de l'eau, et d'être autonome. Qui soit pas, qu'on lui dise pas: si tu veux de l'eau tu attendra que moi je n'ai et après je t'en donnerai. Il veut être maître de son... De son eau, si non... Si non... Il faut être maître de l'eau, après le reste, il y a toujours moyen de s'arranger, il faut être maître de l'eau. (...) Mon père est propriétaire, il pourra vous le dire... Cassez vous! On est toujours maîtres des lieux. Et puis, s'il faut, ça ira malheureusement au tribunal ou quoi... Si on n'est pas décidés à vendre on est toujours maîtres (...). Pour le moment on est libre (...). On est libre à part que si... Si... En fin, on est libre, oui! Parce que depuis un an, maintenant, on nous a imposé de déclarer les puits, parce que... Un jour ou l'autre ils vont vouloir nous faire payer l'eau, parce que les céréaliers paient l'eau, c'est-à-dire que ceux qui... Ceux qui déclarent, (...), le... Comment s'appelle... Du ce... Du maïs irrigué, ils touchent une prime supplémentaire. Et alors là... Là ils leur font payer l'eau, parce que s'ils paient pas l'eau, ils y... Enlèvent la prime (...). Donc, ils ne peuvent pas nous coincer avec l'eau... Mais ce qu'il y a maintenant, ils nous ont demandé de déclarer tous les puits... On a fait la déclaration des puits, parce qu'ils veulent qu'on mette de compteurs (...), parce qu'ils veulent nous faire payer une heure d'avance (...). Mais pour l'instant, nous on a dit, nous on a fait passer le mois, tous les maraîchers, de faire la déclaration... Parce que, bon, il faut la faire, parce que mettons s'il y a un problème de sécheresse, ils peuvent nous dire... Ils ne vont pas empêcher de pomper, mais ils vont nous mettre des amendes. Donc, on a dit «vous faites la déclaration», alors on avait un formulaire... Déclaration. Et après ils nous ont demandé qu'est-ce qu'on avait comme système de comptage, et là on a tout barré, et on a mis au quais... Tous, on a fait ça, et on a... (...). Parce que cette eau ne nous appartient pas...»

(A11) «...ça, on est, certainement, de plus en plus unis à des contraintes où on nous a imposé certaines pratiques, certain... on est toujours obligés de demander des autorisations pour... c'est peut être un peu normal au moment donné, mais, pour tout ce qui est construction des serres, construction d'hangars, agrandissement... c'est vrai que ça devient vraiment très très... très très pointilleux... On suivit des contrôles pour tout ce qui est traitement des eaux, sortie d'exploitation ou d'habitation... On... Tout ce qui est déchets et tout ça, maintenant on est bien cadrés aussi. On a la impression toujours d'être suivis un peu à la trace...»

Amb relació a la informació continguda a l'apartat 6.2.4, A1 i la majoria d'informants consideren que encara poden escollir l'empresa a qui compren les llavors i el planter (A2, A7 i A9 asseguren que a l'hora de treballar i de viure al camp són totalment lliures). En aquest sentit, A9 parla de com organitza el sistema de fertilització a la seva explotació, conjuntament amb els tècnics de la Chambre d'Agriculture i la seva cooperativa. Pel que fa a la gestió de la fauna, A1 diu que els animals salvatges no són competència dels agricultors, i A2 afirma que hi ha una reglamentació que s'ha de complir. Per evitar-se problemes, però, explica A1, mantenen nets i en bon estat els voltants de la casa i dels camps. Alguns agricultors, de fet, admeten que van de cacera quan és la temporada. D'altra banda, els camins comunals els arregla l'ajuntament, encara que A4 afirma que abans ho feien els mateixos agricultors, mentre els camins privats els fa cada pagès o pagesa individualment, com explica A9:

(A9) «Le système de fertilisation ça c'est moi, mais de commun accord avec les techniciens de la Chambre d'Agriculture, après analyse des sols, et avec la coopérative avec qui je travaille... c'est en fonction des analyses, du besoin des sols, que je travaille, je fais des amendements (...). Et prévention de maladies c'est pareil (...). Alors, dans l'élection des semences ça c'est moi qui me le gère aussi, je reçois tous mes semenciers... (...) de cinq six semenciers, je les reçois en période hivernale... (...) Que je sois un syndicaliste, que j'appartiens... et que je sois à la Chambre d'Agriculture, moi je suis libre sur mon exploitation de choisir de faire ce que je veux comment je veux. Tout en respectant de règles, qui sont des règles... des lois sur l'eau, des lois sur les traitements, des lois sur la traçabilité, ça... qu'il y a des règles à respecter, mais après, la gestion, le choix des produits, ça c'est moi qui me le fait...»

(A1) «Nous des animaux sauvages nous on n'a pas tant que ça ici (...) De temps en temps il y a un chevreuil qui passe (...), mais nous on est pas... Ici on n'est pas dans une zone trop... Ils sont plus sur le bord de

Garonne, ça fait plus de nuisance... Comme... Ou sur Blagnac, ou sur le bord de Garonne. Nous... Même pas de lapins, on a, parce que bon on a encore de la chance bon d'avoir de maisons (...), les gens entretiennent proprement et encore on est deux o trois agriculteurs là et l'on tienne propre. Ils ont pas de quoi se mettre un peu à l'abri. On essaye, depuis quelque temps, de tenir propre autour de chez nous, parce que nous maintenant tous les abords, bon, il y a de l'herbe, parce qu'on a pas pu faire ce qu'il fallait. En principe quand on attaque la saison on prend de (...), on fait tout le tour de l'exploitation, on tient les fosses, les bords des champs, propre, pour pas être embetté autant par les lapins que par les insectes, aussi, eh! Par les pousersons, tout ça, et pour être tranquille (...). Depuis qu'on fait ça, on a pas trop de nuisances au niveau des animaux."

(A4) "...ah, non, non, jamais, jamais... Avant c'était comme ça, (...), c'était les agriculteurs, les chemins communaux, les chemins de la commune, c'était les agriculteurs. Ils étaient tenus à entretenir une partie du chemin chacun, mais ils se réunissaient, ils faisaient tous les chemins ensemble... Ils avaient cette possibilité. Mais ça, ça a disparu, disons, citons la dernière guerre trente-neuf, quarante-cinq, après ça a disparu. C'était avant, moi je n'ai jamais vu ça, je n'ai jamais vu... Et maintenant ces petits chemins c'est la commune qui les entretient."

(A9) «Nous nous avons aménager... nous avons (...) tout ça, là, mais c'est moi qui me le suis fait (...), et moi j'ai payé pour ça, c'est un investissement que j'ai fait personnel pour ça. Et les voies communales, (...) sur les autres, ça, ça l'appartient à la mairie, mais qu'on doit être respectueux et essayer aussi de ne pas dégrader."

La majoria d'informants consideren que no tenen prou representativitat i que estan subordinats als sindicats agrícoles i a les institucions amb competències en el territori. A1 explica que a la zona hi ha poques terres en venda i les que poden comprar-se són molt més cares del que pot permetre's de pagar un horticultor. A3 diu que a les àrees periurbanes, els agricultors amb prou feines tenen poder de decisió dins les seves explotacions —en l'elecció dels cultius i la manera de gestionar-los—, atès que el futur d'aquestes terres el decidirà la col·lectivitat, mentre que A4 considera que encara tenen espais de llibertat. A9, però, assegura que ja no són amos ni tenen capacitat de decisió en el territori, i han de prendre mesures per no destorbar els habitants de la zona quan, per exemple, cullen enciams de matinada. Finalment A12 diu que només perden drets i tenen cada vegada més deures:

(A1) «...le problème c'est qu'on est reconnu mais on n'a pas assez de... On n'a pas assez de pouvoir par rapport aux politiques. On n'arrive pas, on n'arrive pas... (...) Ici le problème c'est que de terres, il n'y a peu à vendre, mais les gens... Il y a de gens qui demandent cher, parce qu'une terre agricole ici ça vaut, ça vaut... Quarante mille francs hectare, à peu près, pour faire de la céréale... Il y a des endroits, les gens demandent cent mille francs par hectare, et un maraîcher, si... S'il veut s'installer sur trois, quatre hectares, ça fait beaucoup d'argent, il n'achète pas."

(A3) «...le pouvoir de décision maintenant c'est les collectivités. L'agriculteur il n'a pas... Il a la décision chez-lui, mais même (...), il y a des plans d'éducation, dans les zones périurbaines, je pense, dans les campagnes ce n'est pas du tout le même problème. Dans les zones périurbaines, l'agriculteur il n'a pas trop de pouvoir de décision même sur ses terrains. Bon, on peut décider si on fait des (...) de carotte ou de salade... (...) (*le système de production et le type de culture*) ça il le décide, mais le devenir de ces terrains il ne le décidera pas (...), c'est la collectivité qui le décide, (...), ça c'est la commune qui le décidera, son avenir il ne le décidera pas lui-même, il ne peut pas le décider lui-même, il est pris dans un contexte... (...) Bon, sa culture il la décide lui-même, ça, heureusement! Heureusement...»

(A4) «Non, là, on a la liberté, encore, encore... Je ne sais pas si ça durera toujours, mais pour le moment, bon... (...) On fait le choix de ce que l'on veut...»

(A8) «Oui... en fin, pas par rapport aux syndicats mais par rapport aux... par exemple, à la Direction Régional d'Agriculture ou à... À la Chambre d'Agriculture... On est bien souvent trop... trop contrôlés et trop... trop dirigés."

(A9) «C'est d'abord un sentiment que nous avons. D'ailleurs un sentiment que nous avons, c'est-à-dire que... on était avant maîtres... je dirais maîtres et responsables d'un secteur, où l'on se sentait bien... Et à l'heure

actuelle on se sent bien mais on sent qu'on est... eh... à quelque part on est de perturbateurs et on gêne, parce que... toutes ces (...) personnes qui viennent construire autour, eh... c'est vrai, perturbent un petit peu certaines façons aussi de travailler. On ne peut plus se permettre... et d'exemple... avant à cinq heures... à quatre et demi cinq heures du matin, on attaquait... au début du jour, couper de la salade. Et maintenant on est obligés d'attendre à six heures, parce qu'il y a des gens, à cause du bruit, des tracteurs... voilà!»

En zona urbanitzable o construïble hi hauria conflictes amb els promotors, però a les zones agrícoles no hi ha confrontació entre agricultors a l'hora d'adquirir noves terres. A9 afirma que els conflictes pels usos del sòl generalment se solucionen per mitjà d'un recurs econòmic. A1, com A10, també es refereix a les *gens du voyage* (grups d'ètnia gitana) que compren terres i s'instal·len a la zona inundable. Hi posen les seves caravanes i ubiquen comptadors d'electricitat, tenen accés a l'aigua... Tot d'actuacions a les quals els agricultors no tindrien dret:

(A9) «Oui, il y a eu des conflits dans... (...) à un moment donné, et il y a encore des conflits... Bon, mais je crois que ces conflits arrivent toujours à trouver un terrain d'entente. Bon, et le terrain d'entente c'est toujours un moyen financier...»

(A1) «...sur Saint-Jory non, il n'y a pas de... En fin, quand la zone est constructible, on est face aux promoteurs (...), mais après, dans les zones, dans les zones vraiment agricoles, eh, entre agriculteurs, le problème il est... S'il n'y a un qui paie plus que l'autre. Mais après, après il n'y a pas de... De conflits entre d'autres personnes. Si... On n'a eu pendant un moment, mais je pense que ça c'est, ça c'est calmé... Les gens du voyage. Ils ont... Ils ont trouvé qu'à Saint-Jory c'était zone inondable, ils ne pouvaient pas construire, rien faire, alors il y avait des gens qui avaient de terrain à vendre... À un prix, à un prix un peu cher, et des agriculteurs à côté n'ont pas voulu acheter, parce que bon ça fait trop cher et ils n'ont pas acheté. Et il y a des gens, ils voyagent, qui ont acheté ses terrains. Et alors eux, ils ont eu le droit de poser de caravanes, de faire mettre en compteur ou d'électricité, qu'un agriculteur, n'aurait pas le droit de le faire, ça (...), des gitanes, (...) voilà... Eux, en zone inondable, en zone... Il y a la Garonne, là, là il y a la Garonne, ils ont acheté une bande de terres, et là il y a une route (...), là. Ils ont couturé (...), que c'est interdit (...), ils ont eu de l'eau et électricité. Ils ont... Ils ont planté des arbres, ils ont fait... Ils ont décapé, ils ont mis du gravier, et tout, et ils posent les caravanes. Eux ils ont eu le droit, et un agriculteur qui voulait acheter, il faut mettre un compteur, avec un pompage pour un moteur, ou quoi, il n'allait pas être autorisé. Ou alors ça allait être difficile pour avoir une autorisation. Mais maintenant ça c'est calmé, ça c'est... Il y en a... Bon, il y en a deux qui ont... Deux ou trois qui ont acheté, et il y en avait d'autres qui voulaient acheter un gros morceau de terres, et bon ça a été annulé.»

Pel que fa al paper que tenen els agricultors a l'administració municipal, la major part d'enquestats diuen que cada vegada és menys important, fruit sobretot de la davallada en el nombre d'actius agraris, tot i que les diferents forces polítiques volen tenir-los a les seves llistes. A1 diu, també, que no tenen temps per dedicar a la política, tot i que admet que seria interessant, encara que considera que com a propietaris de terres mantenen una certa influència política. A4 explica que va ser conseller municipal a Saint-Caprais, una comuna on s'hauria notat aquest retrocés en la presència dels agricultors a les institucions locals (aquest informant es refereix al procés que segueix la delimitació urbanística dels sòls). I A9, A10 i A11 diuen que a Saint-Jory, la seva comuna, els agricultors ja pràcticament no són presents a l'ajuntament, no pinten res en la política local. De fet, A11 assegura que els agricultors ja no incideixen en les estructures de poder regionals. Cal ressaltar, de totes maneres, el cas d'A7, que afirma que no han perdut pes específic als ajuntaments com a consellers, sinó tot al contrari:

(A1) «À un moment d... Dans les communes, à un moment donné, il... Quand il y a eu des élections, ils souhaitaient d'avoir des agriculteurs dans leurs groupes, les listes qui s'est... Les listes des forces qui se sont

présentées. Eh... Nous le problème c'est qu'on a... On n'a pas le temps matériel de participer à tout ça... Ça serait bien de s'investir, de participer, parce que peut être que... On pourrait faire modifier certaines façons de vue des élus, mais... Parce que en étant propriétaire d'un terrain, plus ou moins, quand s'est des communes que l'on se débrouille, il y a beaucoup de maraîchers, d'agriculteurs... Serait... Ça aurait été bien qu'il y aille des agriculteurs au sein du Conseil Municipal, mais le problème c'est que tout l'équipe qu'on est nous, de maraîchers, on est actif, on n'a pas trop (...), on c'est fait beaucoup de travailler, nous, et en plus, on s'occupe des syndicats, d'associations, on est toujours les mêmes, à se n'occuper... Ça, en plus, ça serait trop. Mais je pense que ça serait un plus pour un autre métier, si on est impliqués dans le... Dans la vie de la municipalité. On pourrait peut être faire... Tourner devant dans certaines choses qu'eux ne veulent pas (...). Dans la mairie, à un certain moment, il n'y avait, oui, que maintenant il n'y a plus (...), non, il n'y a plus... (...) Pas trop, on a de l'influence parce qu'on est propriétaire, on peut faire, on peut faire qu'est-ce qu'on veut, encore. On est encore chez-nous, donc qu'on a le droit de le faire. Mais comme j'ai dit tout à l'heure, s'il y a de la... Du foncier, de... De la promotion immobilière qui pousse derrière, eh... À un moment donné, s'il y a... Entre guillemets, s'il y a le (...), la personne qui est en an de la retraite ou qui est à la retraite, il vend, quoi, mais nous on n'a aucun pouvoir sur... Quoi."

(A3) «...de moins en moins, puis qu'ils sont de moins en moins nombreux (...), surtout à Blagnac, je te l'ai dit, onze agriculteurs, vingt cinq mille habitants... On a une représentation dans le conseil municipal, on en a une, il en a toujours eu... Mon père il était conseiller municipal... On a toujours eu de conseillers municipaux, qui défendaient la profession agricole dans (...) la commune, dans les conseils municipaux, et maintenant il n'y a plus. Encore à la dernière, la dernière assemblée, il y avait, il y avait un agriculteur... Il n'y a plus! (...) Dans la municipalité, les agriculteurs, ils ne sont plus représentés, à Blagnac, ils ne sont plus représentés à la municipalité. Et au même temps on a des conseillers agricoles dans la Chambre d'Agriculture (...), qui viennent nous conseiller ou qu'on appelle si jamais on a un pépin sur nos cultures (...), ils sont... On en a trois ou quatre, sur la région toulousaine...»

(A4) «Oui, moi, j'ai été... Le Conseil Municipal, vous savez qu'est-ce que c'est... Le maire avec tous ses conseillers, autour... Moi j'étais conseiller municipal, oui, pour le village de Saint- Caprais. Mon fils aussi, celui qui est à Grenade, il l'a été, aussi. Oui, oui, on part... Les agriculteurs participent quand même à beaucoup de... À tout ce qui est administratif, dans les communes (...). Ici ça n'a pas tellement changé (...). Encore ici, on a... On a quatre conseillers municipaux, qui font parti du conseil de Grenade, et sur le quatre il n'y a un, deux... Il y a trois agriculteurs. Et sur Grenade ils sont encore trois ou quatre aussi... (...) Oui, oui... Bon, bon... C'est peut être... C'est un peu plus compliqué que ça, quand même, parce que le... Vous savez... En fin, je ne sais pas comment c'est en Espagne, mais en France, chaque commune a un plan d'occupation des sols, le POS, vous avez entendu parler? (...) Voilà. C'est ce qui délimite les zones où l'on peut construire ou pas. Alors, là, c'est sûr que c'est le conseil municipal qui en parle... Bon, c'est sûr qu'un agriculteur peut influencer un peu, mais, tout passe après par... Par les services de préfecture, alors, bon, un plan d'occupation des sols ne se décide pas comme ça rien qu'avec les conseillers de la commune. Il y a quand même l'administration, la DDE, en fin, qui entre en jeu là et qui a... (...) Oui, ça ne se fait pas comme ça... (...) Là on va construire, là on ne va pas construire... Là il y a quand même... (...) Au départ, la municipalité propose quelque chose, mais après bon il y a la DDE qui dit non, là ce ne peut pas aller parce que ça... Après il y a les services hydrauliques, aussi, à cause des zones à risque qui entrent en jeu, quoi... Oui, c'est assez compliqué, quand même...»

(A10) «À ce moment non, parce qu'il n'y a aucun agriculteur qui est au conseil municipal (...), il n'y a aucun agriculteur qui est au conseil municipal, et c'est vrai que c'est dommage (...). Avant oui, il n'y avait un peu plus. C'est vrai que sur une commune comme Saint-Jory qu'il y a quand même beaucoup de maraîchers, beaucoup d'agriculteurs, il n'y a pas seulement un représentant de... de l'horticulture dans le conseil municipal... (...) Oui, ça serait bien. Disons qu'ils apporteraient une autre vision, aussi, parce que le... parfois les gens des villes ils sont incapables de (...) l'agriculture parce qu'ils ne connaissent pas forcément les problèmes qu'on leur raconte. Et c'est plus par ignorance que par méchanceté, ce n'est pas... C'est plus par ignorance...»

(A7) «Il y en a qui sont conseillers, oui, certains (...). À Merville il y en a, sur dix-neuf il doit n'avoir quatre... trois, quatre qui sont agriculteurs, quatre ou cinq qui sont élus par la population, quoi, ils se présentent aux élections et sur, sur une... Si, quand même, ils essayent sur une liste électorale de mettre trois ou quatre agriculteurs, justement pour gérer un peu tous ces problèmes d'urbanisation, quoi, pour qu'il aille une mise dessus, un peu, pour ne pas que ça soit toujours les mêmes qui commandent et ne pas les agriculteurs, quoi (...). Au contraire, ils étaient moins... Maintenant oui, il y en a... Moi aussi j'étais conseiller, pendant sept ans, je me suis fait élire, je me suis... et j'étais conseiller à la mairie, quoi, pendant sept ans... non, non, on est... Au contraire! On est beaucoup plus présents maintenant qu'avant, eh, dans les, dans les... dans les conseils municipaux, dans les mairies, dans les organismes comme ça, eh."

De fet, A1 i A7, com d'altres informants, consideren que el seu ofici ajuda a mantenir la qualitat del territori i a evitar que les terres quedin ermes, ja que són actors directament

implicats, amb un rol que no tenen ni els ecologistes ni els ajuntaments. Perquè, es pregunta A1, si ells pleguen, qui gestionarà la zona inundable de la Garona? Podrà l'administració local, es plantegen A1 i A11, assumir aquestes despeses si un dia ja no hi ha pagesia? A3, en aquest sentit, explica que per evitar els efectes negatius de les inundacions, els agricultors de Blagnac van construir un dic a finals de segle XIX, i que no fa gaire, l'ajuntament d'aquesta comuna n'ha construït un altre que protegeix el municipi, tret de la zona agrícola:

(A1) «On est, on est un acteur du territoire, oui, ce n'est pas les écologistes qui vont entretenir le territoire, eh! (*On rit*) Ce n'est pas les écologistes. Et ce n'est pas les mairies, mais les mairies n'auront, n'auront pas des moyens financiers pour entretenir toutes les surfaces si l'on s'en va, quand même, parce que, toute la zone inondable, s'il faut qu'ils fassent l'entretien... Je ne sais pas, peut être que nous sur cette zone inondable, il y aura plus de mille hectares, bon, pas loin de mille hectares. Eh... S'il faut que la commune ça l'entretienne, tout sera un espace vert! (...) Ça va leur faire, de grosses sommes d'argent, et je pense qu'ils préfèrent la mettre ailleurs et essayer de maintenir quelques agriculteurs.»

(A7) «Ah oui, parce que... c'est vrai que bon, (...) l'agriculture maraîchère, ça entretient, quoi, je veux dire, tu fais attention qu'une herbe ne pousse pas, les fosses, bon, il fait attention, les... comment dire... je les déshebe, je les brûle après, tu sais, pourquoi ça reste propre, en fin... ne laisse pas envahir, quoi, ça. C'est maîtriser, en fait, tu vois? C'est toujours maîtriser...»

(A3) «Moi je ne l'ai jamais vu, moi je ne l'ai jamais vu rentrer. Parce que... Il y a eu une grosse inondation en dix-huit cent soixante quinze, dix-huit cent soixante quinze. Tout Blagnac a été inondé, et tous ces terrains d'en bas on été inondés... Et à l'époque c'était tout de maraîchers (...), les gens c'étaient tous des paysans, tout le monde était paysan, il y a un siècle et demi, à quatre-vingt pour cent. Et... Ils ont été inondés, leurs terres ont été inondées. Et... Eux-mêmes, à cette époque là, les années suivantes, ils ont fait une digue, avec des chevaux, de tombereaux, la penne, la pioche... Ils ont fait une digue au bord de Garonne, qui existe toujours, qui existe toujours... Une digue, qui le mettait hors eau, qui mettait les surfaces hors eau. Cette digue elle existe toujours, et quand il y a des inondations, elle nous protège, cette digue. Elle l'est toujours, depuis, depuis... (...) Cent vingt cinq ans, cette digue elle l'est toujours, elle nous protège. Parce que la Garonne elle vient à affleurer, de fois (...), de l'autre côté, après c'est de détritus, c'est des arbres... Ce n'est pas la peine à travailler. Mais seulement cette digue n'a jamais été entretenue (...), alors, il y a poussé des arbres, il y a de poudre à pin, il y a de... Si jamais il y a de grosses inondations, eh, je ne sais pas comment se va se passer. On serait peut être inondés. Et la commune de Blagnac, pour prévenir un gros risque d'inondation, elle vient de construire, la commune de Blagnac, elle vient de construire une digue, une digue là, ils viennent de la finir maintenant, qui protège les maisons, qui protège le village entièrement. Mais les terrains, nous, les terrains, ils sont de l'autre côté, ils ne sont pas protégés. Ils sont protégés par l'ancienne digue, mais... Si jamais il y a un pépin, c'est inondable.»

A3 considera, així doncs, que el paper dels agricultors és vital en la gestió del territori, tot i que no està d'acord en què se'ls anomeni “jardiniers del paisatge”—no s'oposaria, però, al fet que aquesta condició fos remunerada—:

(A3) «Oui, je pense, oui, mais oui, s'il n'y avait pas d'agriculteurs, il y aurait de (...) partout. S'il n'y a pas d'agriculteurs, pour nettoyer les champs, pour tenir les champs propres, pour tenir les terres propres, cultivées, il y aurait des (...) arbres partout, de friches partout... (...) Je ne suis pas d'accord, je ne suis pas d'accord (...) dans ce sens, mais on l'est déjà les jardiniers du paysage, on l'est déjà... L'agriculteur, qu'est-ce qu'il fait? Alors, travailler les terres. On est les jardiniers du paysage... Mais, et... Selon, selon là, (...) on les rémunère comment ces jardiniers du paysage? Comme de, comme de... Cantonniers? Comme de... Profession libérale? Ou... Comme quoi on va les rémunérer? Moi je vois bien, eh, si on me rémunère (...) en tant qu'agriculteur pour nettoyer mes parcelles au abri d'un agent EDF, je vois bien!»

Finalment, pel que fa al funcionament de la SAFER, els informants, en general, mostren les seves reserves amb relació a la capacitat que té d'incidir en el territori per defensar els interessos dels agricultors, encara que la majoria coincideixen a dir que és un bon mecanisme.

A9, per exemple, considera que aquestes societats estan implicades en la conservació de l'agricultura a l'aglomeració tolosina. I A10 diu que a part d'aquestes mesures, caldria establir un preu estable per a la venda de terres:

(A1) «Ça marche mais... De fois elle ne va pas toujours dans le sens qu'on veut (...)... Qui peut acheter, (...) qui fait de la préemption (...). Le problème c'est que si... De fois elle se laisse un peu influencer (...)... Après s'il y a un peu, s'il y a un agriculteur qui est plus fort qu'un autre il peut avoir plus facilement la terre (...). Ce n'est pas toujours évident... (...) Il y a toujours, bon... Mais c'est vrai qu'à un moment donné elle a... Elle a été dépréciée à cause de ça (...). Oui, c'est un bon mécanisme, mais bon, (...) il faut qu'elle essaye d'être plus rigoureuse en sa gestion des terres, quoi, parce qu'on s'est déjà arrivé de faire de fois préemption pour des terrains et qu'elle a toujours (...) le droit. Alors, maintenant on essaye de se recalcer mieux, quoi, de faire ça mieux, mais je pense que ce n'est pas évident non plus.»

(A2) «La SAFER elle fait quand elle veut, je pense, ça, je ne sais pas... La SAFER c'est un énigme, ça. (...) Oui, par exemple, moi, je suis le président du syndicat, mais la SAFER ne vait pas jamais m'avertir qu'il y a une terre qui va se vendre (...), elle ne m'averti pas... (...) C'est positif, (...), oui, c'est positif.»

(A3) «Les SAFER sont là, l'organisme, on l'a, on a les SAFER, mais (...) qu'elle investisse, qu'elle nous dise vraiment ce qu'il faut faire.»

(A4) «On a déjà quand même le... la SAFER, (...) bien qu'il y ait quelques fois des petits problèmes, ce n'est pas toujours parfait, mais en fin, ça... La SAFER quand même essaye de... Que les exploitations ne se divisent pas, elle essaye de reagruper. Celui qui est voisin d'une parcelle qui se vend il a la priorité, oui, pour essayer d'agrandir... Ça ne marche pas trop trop mal, quand même, oui. Le système de SAFER ce n'est pas trop trop mal (...). Oui, je crois qu'il le faut, ça, il le faut, quand même, oui. (...) C'est positif, (...) parce qu'avant, avant que ça existe ici ça se faisait un peu n'importe quoi, dans ces... Dans ces transactions de terres... Bon, maintenant, c'est quand même un peu mieux géré, quoi, c'est mieux géré qu'avant (...). Elle achète quelques fois des terrains... (...) Quand vous décidez de vendre, vous voulez vendre des parcelles, vous allez chez le notaire... (...) Je veux vendre cette parcelle à monsieur le tel, le prix. Le notaire doit avertir la SAFER obligatoirement. Et la SAFER peut acheter cette parcelle. Donc, si vous voulez, si moi je veux vous vendre une parcelle à vous, on va chez le notaire, on va faire les accords, mais, avant il faut attendre que la SAFER donne sa décision. Elle peut acheter et moi je ne peux plus vous vendre la parcelle, je suis obligé de vendre à la SAFER, si elle le décide. Et elle, elle peut le revendre à quelqu'un en plus, elle ne garde pas les terres, elle les revend à quelqu'un en plus, si elle veut, parce que l'autre sera le voisin de... De cette parcelle, alors que vous, vous habiterais à dix kilomètres, au moins. Alors, elle peut décider de ce genre de choses. Bon, quelques fois il y a eu quelques... Ça qu'on appelle, des magouilles, si vous savez qu'est-ce que c'est... (...) Ça n'a pas été toujours parfait, le fonctionnement de la SAFER...»

(A8) «Ah non, non, il faut que ça soit, en fin... Heureusement qu'il y a de SAFER (...), qui permet de fois, un jeune agriculteur de s'installer, qui va être en concurrence avec des promoteurs et... La SAFER essaye de réguler certains affaires, quoi, et donne des bénéfices aux agriculteurs plutôt qu'aux promoteurs, quoi (...). C'est positif, oui, qu'elle existe, mais elle n'a pas assez de pouvoir. En fin, c'est dangereux aussi qu'un organisme comme ça ait beaucoup de pouvoir, mais face aux promoteurs, elles n'ont pas... de fois, pas trop de moyens (...). La SAFER ça fonctionne, oui, mais comment je vous ai dit, il n'y a pas de terre à vendre, ici, en fin (...), déjà tout est bloqué.»

(A9) «C'est la SAFER qui fait cette fonction, à l'heure actuelle la SAFER avait laissée un petit peu, et elle est en train de reprendre pour essayer justement de préserver, de conserver, sachant que la SAFER est impliquée avec l'agglo de Grand Toulouse, pour pouvoir positionner et garder ce type d'agriculture dans ces zones périurbaines, donc la SAFER est très impliquée.»

Sobre els preus del sòl, si han de ser regulats per l'administració o si s'ha de confiar en el lliure mercat a l'hora d'adquirir noves parcel·les, A1 opina que s'ha de deixar fer, tot i que creu que la SAFER hauria de mirar d'afavorir els petits agricultors. A3 afirma, en aquest sentit, que pot haver-hi conflictes entre els propietaris i els hortolans que volen comprar terres a un preu raonable. Després, A3 considera que el lliure mercat perjudica els agricultors, perquè qualsevol persona que vulgui instal·lar-se en zona agrícola per ubicar-hi activitats il·lícites ho pot acabar fent, mentre que el productor agrícola només es preocupa de rendibilitzar la seva explotació:

(A1) «Je pense que le marché il faut qu'il reste libre, quoi, il faut que le propriétaire soit maître de faire ce qu'il veut, parce qu'après il peut y avoir de détournement, il peut y avoir plein de choses... Je pense que si... Moins il y a de... Moins il y a d'intervenants, meilleur c'est, parce que bon, si c'est de terres constructibles, l'agriculteur ne va pas y aller, parce que bon, ça coûte trop cher. Après, s'il y a de la terre industrielle, il ne va pas y aller non plus. Le seul petit litige qu'il peut y avoir... C'est là où après la SAFER entre en jeu, quoi, c'est-à-dire, s'il y a un propriétaire (...) qui a trois cents hectares et que d'un côté il n'a cent et qu'au milieu il y a dix hectares, ça serait mieux que soit le petit qui les prenne. Il faut donner la priorité au petit. Mais après, je vois... Après ils interviennent là mais c'est tout, eh!»

(A3) «Oui, (...), oui, il peut y avoir des conflits entre les agriculteurs locataires de terres et les propriétaires. Ça peut y avoir des conflits au moment des ventes ou au moment de... Au moment des ventes parce que les propriétaires il veut vendre très cher, bon, le (...) maraîcher il veut acheter le prix honnête, le prix... Le prix du marché. Là il peut y avoir des conflits, c'est vrai. Bon, les SAFER sont là pour... (...) Là, si vous ne payez pas le loyer au propriétaire, comme n'importe qui... Comme un locateur, s'il ne paie pas le loyer il va y avoir conflit, un jour ou l'autre (...). Oui, bien, aujourd'hui sur Blagnac ce n'est pas possible, dans des zones périurbaines, le libre marché c'est en défaveur des agriculteurs, automatiquement. N'importe quel gars qui veut planter, qui veut planter une cabane, qui veut se faire un jardin familial, qui veut mettre des détritiques, qui veut se faire un petit garage, ils vont vendre plus cher, il va payer plus cher qu'un agriculteur, parce que lui c'est une (...) sortie, c'est un bon (...) qui prend la campagne. Mais l'agriculteur il veut vendre son produit, il pense que (...), il veut rentabiliser son morceau de terre qu'il achète, il ne veut pas, il ne veut pas y mettre des sous, il n'arrivera jamais à le rentabiliser... Bien, il faut la rentabiliser une exploitation agricole, elle ne peut pas, elle ne peut pas être rentable si on achète les terrains quand on n'y arrive pas...»

En definitiva, diversos agricultors —destaca l'èmfasi que hi posa A5 parlant de la zona agrícola de Blagnac— són partidaris de fer concentracions de parcel·les d'una mateixa explotació que han quedat aïllades (*remembrement*), com a mesura eficaç i necessària d'intervenció en el territori (a Saint-Caprais, sembla que l'ajuntament va contribuir a reagrupar parcel·les en benefici dels agricultors). A7, d'altra banda, explica el procés que poden seguir unes terres agrícoles properes al casc urbà si són comprades per l'ajuntament, en el cas que la SAFER no hi pugui actuar, i requalificades cap a usos urbanitzables. A10, per acabar, reflexiona sobre el futur de les zones inundables, on l'administració podria ajudar els joves a instal·lar-se per contribuir a la conservació del paisatge i els espais agraris. Però segons A10, les institucions no estan interessades en què es construeixen nous habitatges en zona agrícola:

(A1) «Il y a de parcelles qui sont isolées, il y a de... Il y a de remembrements qui se sont faits, de regroupements de terres, c'est-à-dire que... Mais nous ici, ici derrière, là, il y avait, il y avait une douzaine de propriétaires, là, parce qu'il y avait (...) neuf hectares, mais il y avait douze propriétaires. Et un peu à la fois, mon père il a acheté. Bon, et puis il n'y avait un qui ne voulait pas, qui ne voulait pas vendre, et mon père a vendue de terre ailleurs et il a dit, on échange, je te donne celle-là, tu me donnes celle-là. Il a été d'accord. Ça fait que là, nous, on est en pleine propriété sur la totalité. (...) Tout uni... Alors... Mais ce qui s'est passé à Saint-Caprais, c'est-à-dire, que la commune a fait un remembrement des terres agricoles, a reagrupé... Parce qu'ils avaient de bandes de terres de mettons, dix mètres de large sur trois cents mètres de long. À côté il n'y avait un, à côté il n'y avait un autre, disons... Réagrouper toutes les terres, et ils ont fait de morceaux, des flots, d'une hectare, deux hectares, cinq mille mètres, trois hectares... Comme ça chacun avait son morceau de terre, un peu plus grand, et travaillait plus à l'aise (...). En accord avec la commune.»

(A7) «Non, non, je ne crois pas, non, à partir du moment où le gars il part à la retraite, si ça rentre dans le domaine constructible... si moi, mettons, mon père il part à la retraite, si, ça pourrait être constructible... tu es dans un petit village, loin de tout. Mais si c'est une terre qui colle, si tu veux, au centre du village, ou qui colle autour d'un village, que ça puisse être constructible, sans que ça soit bien centralisé, en fait, là, bon, là, la mairie achète. La mairie elle achète même si tu es en train de cultiver (...), il n'y a pas de problème! Si tu es en train de travailler qu'elle a besoin d'une parcelle de terre, ils vont acheter, quoi, je veux dire...»

(A10) «Mais ça ça devient... ça va devenir un problème parce qu'il y a beaucoup d'agriculteurs qui vont arrêter et il n'y a pas beaucoup de repreneurs, il y a beaucoup de terres qui vont se libérer et... je ne sais pas trop à quoi elles vont servir (...). En zone constructible ils peuvent le reconvertir en construction. Mais en zone inondable

ici, s'ils ne prévoient pas quelque chose pour entretenir le paysage ou pour aider les jeunes à s'installer... il faudrait au moins qu'ils autorisent... un jeune qui veut s'installer il faudrait au moins qu'ils l'autorisent à reconstruire sa maison et un bâtiment pour (...) ses outils (...) Le problème se rencontre déjà, eh. Alors, ils devraient... l'administration devrait au moins autoriser les agriculteurs à construire, et... ils ne veulent pas parce qu'ils veulent que toutes les maisons se regroupent autour du village. Ils ne veulent plus des maisons dispersées comme c'est le cas maintenant, mais... s'ils veulent avoir des nouveaux agriculteurs il faut qu'ils les autorisent à construire, parce qu'un agriculteur ne va pas à acheter une parcelle là pour aller à habiter à dix kilomètres... ce n'est pas... Là il y a un (...), quelque part, ce n'est pas logique. Alors, comment ils vont faire, je ne sais pas...»

6.2.16 Posició davant la protecció del medi natural

6.2.16.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

La majoria dels pagesos i pageses entrevistats a l'Àrea 1 consideren que els grups de caire ecologista que busquen la protecció de les aus defensen interessos antagònics amb els seus. De fet, uns quants dels enquestats afirmen categòricament estar directament en contra dels col·lectius proteccionistes. De totes maneres, cal destacar el profund coneixement que tenen els pagesos de l'ecosistema on treballen i, en particular, dels animals que hi viuen. Són observadors pacients de la realitat que els envolta. Saben si l'aigua baixa més neta, si l'aigua dels pous té una bona conductivitat, si la qualitat de la terra ha millorat o si hi ha més éssers vius als camps. Alhora, els nous mètodes de producció integrada impliquen un aprenentatge sobre els tipus de plagues i els possibles depredadors.

Respecte als conflictes derivats de la protecció del medi ambient, però, les paraules dels pagesos enquestats són prou eloqüents:

(Entrevistador) "...Teniu algun tipus d'enfrontaments entre vosaltres, per aquest tema, o...?"

(P1) No massa, perquè com que tots som part perjudicada...

(E) Tots esteu d'acord, no?

(P1) L'únic que poder hi ha algunes veus, a segons quins municipis, per part dels ecologistes, o per part de gent... Naturalistes.

(E) Però ja fora dels pagesos, no?

(P1) Sí, fora de... Del món pagès. Clar, és clar, la natura i tot això és molt maco, però quan perjudiquen amb un seriosament sense cap tipus de compensació, doncs clar, llavors pica... (...) Els ecologistes, lo que ells voldrien és pues que no es matés cap bèstia, de que es protegís, que, que encara que facin mal que es respectin, no? I home, és clar, a mi, tot això és molt fàcil de dir per a una persona que no la perjudiquen. Jo, si els ànecs o les fotges a mi, amb una nit, em piquen dos-cents quilos de tomàquets, i a mi me'ls paguen, aquests dos-cents quilos de tomàquets, pues jo ho donaré per bo. Ara, si a mi em perjudiquen contínuament i no tinc cap tipus de compensació, pues m'exclamare i miraré de que això no vagi a més."

P5 es lamenta que els ecologistes protestin quan netegen els canals perquè moren els peixos que hi viuen. P7 critica els ecologistes i P12 assegura que no els té cap simpatia perquè no assumeixen les destrosses que provoquen les aus als cultius. P8, per la seva banda, explica que no poden fer res contra aquests atacs i, com P5, acusa els grups conservacionistes de protegir els peixos deixant-los a ells sense aigua per regar:

(P5) "...Si es moren, ja en tornaran a baixar, de peixos... (...) Nosotros el que hem de fer és regar les nostres plantes, perquè si es moren de set... De què hem de viure, nosatros? (...) Sempre hi ha una confrontació, no podem lligar, és impossible que lliguem... Perquè és clar, nosatros vivim d'aquest gènere que plantem... Si aquest gènere no el podem regar... Em sembla que val més que es morin els peixos que no pas que ens morim nosaltros, no? Peixos ja

n'hi tornaran a haver, de peixos... Un volt ve un cop de riu, ho neteja tot i escolta ja hi torna a haver peixos bons, m'entens?"

(P7) "...Molt d'ecologista urbanita que és allò de, una mica de, de... Que per ells, s'ha... Els... És més important les plantes o els animallets que no la persona."

(P12) "Jo personalment no els hi tinc cap simpatia, perquè no en són, d'ecologistes. Si fossin ecologistes mirarien de protegir les aus però que, però protegir el camp, no? Que és d'on viuen, de fet. Allò no els hi deu importar res, amb ells. La relació hauria de ser bona, però no és bona, perquè, vull dir ells van a protegir allò, però si et fan mal, espavila't, saps? Si els vas a trobar i bueno, doncs pagueu-me això... D'això no en volen sapiguer res, saps? Llavons vull dir, totes les coses... Quan vas a tirar una cosa endavant, primer, els peròs i contres, no?"

(P8) "...Perquè et carregues els ocells... Clar, els ocells són intocables, no els pots tocar, no pots fer res (...), pobres de nosaltres que fessim alguna cosa d'aquestes (...). No ho controlen ni fan res de res... (...) Ells, com són els que manen (...)... Ara no sé què va passar, a l'any passat, n'hi havien uns peixos (...), per salvar aquells peixos, ens van tindre tot un mes sense aigua, van tancar l'aigua, i vem estar un mes sense aigua i no sé si era el mes de juliol o aixís... Es tenia que sembrar, es tenia que fer... I a base de pous..."

P9 també pensa que els criteris dels ecologistes i la pagesia no són compatibles. Creu que no es poden protegir les aus i, alhora, cultivar els camps:

(P9) "Si protegeixes els animals, tu lo que no pots és plantar aquí un enciam, o verdura, i aquí tenir els ocells al costat... (...) El cant dels ocells (...), a mi m'agrada, això m'encanta, també, m'agrada (...), però clar, el que té un camp aquí, per dir, o el que està plantant aquí i aquí té tot lo dels ocells, és impossible, allà no pot plantar res aquesta persona, no pot plantar res, és que no li sortirà res... I clar, bueno, plantar i no collir (*riu*), és treballar pel dimoni. Vull dir, un vol d'ocells, no és qüestió de dos ocells ni tres, o sigui un vol d'ocells te'n poden venir tres mil ocells, o mil ocells. I t'aterrissen mil ocells en un tros i t'ho deixen com si hagués entrat un ramat d'ovelles, eh. Segons quines plantes, mare de Déu! Mare de Déu!"

P2 concep els caçadors com a necessaris per regular la fauna que viu als aiguamolls:

(P2) "...Eh, i uns aiguamolls on crien els ànecs i així. Llavons això, pues, va haver-hi uns anys que es va... És clar, el cuidado i així pues això es va engrandir, diguéssim, va haver un... Moltes aus, diguéssim, i aquestes aus pues van, es van fer mals a alguns cultius que hi havia a la vora, no? Allavorens, per regular-ho, el... El mateix parc aquest, pues es va... Vull dir que, si volien pues fer unes bandades, no, controlades, va un guarda d'ells, allavorens es fan... Va més vegades a l'any, es fan vàries caç... Bueno, van vàries caçadors i vull dir, miren de regular una mica la fauna aquesta."

P1, però, en un altre moment diu que les seves relacions amb els ecologistes són bastant bones. P2 opina el mateix, sempre que es respectin unes premisses bàsiques per tots dos costats:

(P1) "Bé, bastant bona, jo crec que en primer lloc perquè els mateixos pagesos som mig ecologistes, ja, o sigui, nosaltros, no, no fem, no anem contra de, de res ni de ningú. Ens exclamem de que no... De que no rebre massa mal, no, però..."

(P2) "Si ells, eh, vull dir, ens respecten a nosaltros, nosaltros sempre els hem respectat, vull dir, el que passa que és clar, vull dir, ells, eh... Si... Per exemple, com aquí el que va passar, no, amb les polles d'aigua, vull dir... Ells lo que tenen també de ser conscients és que bueno, vull dir, té d'haver fauna, és... Fauna que, que puguin... Que puguin ells alimentar, diguéssim, que pugui subs... Viure al puesto que ells tenen destinat perquè hi hagi això, que no s'escampi als camps del voltant. Tenen que fer unes previsions, o unes tanques o lo que sigui necessari, no? Vull dir, perquè poguem estar pues els dos àmbits, tant el natural com l'agricultura, pues en el mateix puesto. Igual com nosaltros pues no podem, utilitzar, pues, segons quins pesticides i així, no, al costat d'aquestes... Puestos, de reserva, pues ells també tenen de tindre en compte que... Que no se'ls hi en vagi aquesta fauna que tenen aquí, no... Vull dir..."

P3 també aposta perquè s'arribi a uns acords amb els ecologistes:

(P3) "...Han de tenir en compte que també nosaltres estem vivint de, de les plantes, i llavorens, eh... Jo penso que es podria mirar d'intentar d'arribar a uns acords, però lo que passa que a veure els ecologistes, amb nosaltres, no... A vera, no ens aporten res, però sí que ens poden perjudicar amb el fet de demanar zones per poder-ho visitar i poder-ho fer i per poder-ho venir, que nosaltros encantats, però si no hi ha un control..."

6.2.16.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

La concepció que els informants de l'Àrea 2 tenen dels ecologistes no és tan negativa com la dels pagesos i pageses del delta del Llobregat. No hi ha problemes derivats dels atacs d'aus als cultius i, en general, es veu amb simpatia els animals que poden passejar-se pels camps. A1 assegura que no tenen dret per caçar als conreus d'hortalisses, però A7 comenta que són els mateixos pagesos els qui controlen aquesta fauna. De fet, segons A8, per poder caçar cal passar abans pel sindicat de cacera. I A9 afirma que com a bon caçador, s'estima els animals, tret del castor (*ragondin*), que faria moltes destrosses als cultius. A10, d'altra banda, diu que en cas que hi hagi moltes afectacions, la societat de caça paga els desperfectes, però ells no poden matar els senglars. Així doncs, els enquestats mostren una sensibilitat notable vers la protecció del medi natural. A1, per exemple, assenyala que sovint són vistos com un col·lectiu que contamina el medi natural, però ell assegura que sense un entorn en bones condicions ells no poden treballar. I A9 assegura que hi ha regles que s'han de respectar (no poden cremar plàstics, diu) i que hi ha una bona entesa amb els grups ecologistes. A9, en aquesta línia, ressalta la necessitat de preservar la natura en el cas que es faci una reparcel·lació a la zona:

(A1) «Non, je pense que ça va, ça va de pairs, ça va, ça va ensemble, (...) ça va ensemble, parce que nous... On nous considère comme de... De pollueurs, mais... Nous si on n'a pas un bon d'environnement, on ne peut pas travailler comme il faut, donc, il peut avoir une mauvaise image. On vend notre produit, notre produit est défini, donc c'est-à-dire dire que... On le coupe là, on peut le mettre dans l'assiette. Ce n'est pas comme du blé, qu'il faut mouliner pour faire de la farine pour faire du pâte. Le lait il faut le transformer pour faire de iogurts. Nous, notre produit il est directement consommable, donc que... Nous il faut qu'on travaille en harmonie avec l'environnement, eh, on ne peut pas travailler autrement.»

(A7) «Oui, oui, ce nous concerne, tout ça, mais en principe moi je suis assez, comment dire, assez libre, quoi, je ne vais pas aller tuer les animaux, une lièvre, un lapin, parce qu'ils m'ont mangé des pièces de salade, quoi... (...) Oui, oui, il y en a, oui... Ici justement on est placé, on est bien placé pour ça, je veux dire, il y a des biches, beaucoup de chevrettes, en été... il y a des sangliers, qui... Mais à part de ça ils ne me font pas trop de dégât. Il y a beaucoup des lapins, (...), ici si, c'est une région quand même où bon, il y a beaucoup d'animaux...»

(A9) «Alors, là, oui, c'est-à-dire, là, on est... on est confrontés aux lapins, aux lièvres et autres animaux, mais bon, ceci, on vit avec et c'est normal qu'ils existent, je suis chasseur mais je les respecte... (...) Ils en mangent, mais bon, on ne peut pas quand même... on aime la nature, moi j'aime la nature, je suis chasseur mais je chasse quand la chasse est ouverte. Je me régale de voir des lièvres et des lapins, bon, mais ils mangent un peu ça. Par contre, oui, là où je fais intervenir les piégeurs c'est pour les ragondins (...), les ragondins, ces gros (...) qui sont dans les lacs, ou dans les rivières, qui sortent, qui mangent... ils sont des herbivores... alors cela ils font un désastre... au niveau des salades, et je... dernièrement je n'ai fait... je n'ai fait attraper deux (...) parce qu'ils faisaient un désastre, au lac là-bas.»

(A10) «Non, en dehors le (...) de chasse c'est nous... non. Il faut que ce soit nous qui nous protégeons, pour éviter qu'ils rentrent, sauf quand... l'an dernier il y avait des sangliers qui venaient (...) les salades... Bon, il n'y a pas eu beaucoup de dégâts, mais si... s'il y avait plus de... de dégâts, la société de chasse nous aurait remboursé les cultures abîmées, mais si non, nous on n'a pas le droit de tuer les sangliers si on les voit...»

(A9) «Si, il y a eu des problèmes lorsque nous avons construit l'ASA, parce qu'il a fallu couper deux trois arbres pour pouvoir implanter l'station, mais bon, il y a eu, il y a eu une bonne entente, quoi. Ils sont venus au début et puis après, on a dit, on plantera deux arbres à côté, puis, voilà. Bon, oui et non. Bon, on est quand même ici respectés aussi, il est interdit de faire du feu et de brûler des plastiques, bon, il y a quand même des règles, à respecter. Oui... (...) Oui, mais tout en respectant... oui, on peut faire un certain remembrement, mais en respectant certains points de notre (...), c'est-à-dire, sans quand même détruire des haies, sans... il faut conserver certains... (...)

Voilà, voilà, là, voilà... là je suis d'accord, oui, il faut, on peut faire, mais il faut respecter un peu la nature. J'ai (...) un côté écologiste, peut être un petit peu, je ne sais rien, moi... (...) Je ne suis pas... je n'ai pas la carte du parti écologiste, eh! Mais bon, il faut quand même être respectueux, il faut quand même respecter certains points si on veut...»

A1, de totes maneres, considera que els ecologistes són massa crítics perquè els agricultors actualment vigilen molt a l'hora de fer el tractament fitosanitari, i només ruixen quan la planta ho necessita. A2 creu que l'ecologisme és positiu i que cal integrar els seus principis, tot i que en critica el radicalisme. A3 diu que per la seva situació, a Blagnac, no tenen contacte amb ells. I A12 assenyala que només s'ocupen de problemes irrisoris, empaitant els petits pagesos, però no ataquen directament els causants de la contaminació:

(A1) «...pas toujours bonne, parce qu'ils nous voient toujours d'un mauvais œil. Ils croient qu'on est de pollueurs mais si... Si une légume ou une salade a besoin de... Je... Je prends un exemple de, de cinquante unités d'azote, on ne va pas en mettre soixante! C'est fini tout ça, parce que bon, ça coûte très cher! Et de l'eau, si on n'a trop, on peut nous mettre une amande. La répression du fraude, peut nous verbaliser. Donc, ce n'est pas notre but. Et on s'aperçoit maintenant avec les études qui sont faits par l'INRA, le (...), on s'aperçoit que si on met trop les salades sont pas jolies, et en plus si elles pourrissent, il n'y a pas de qualité. Et alors, si on en met trop il faut traiter plus. Si on met moins, on traite moins. Donc... Eh... On fait juste ce qu'elle a besoin. On n'y en met ni plus ni moins. Mais on essaye d'en mettre moins, le moins possible. Donc, moi je trouve que... Je ne veux pas dire que je sois un écologiste. En fin, je fais en sorte de polluer le moins possible.»

(A2) «Il faut qu'il y aille des écologistes, mais bon, il faut que chacun reste à sa place, c'est tout. Parce que bon, si un jour, un écologiste, un matin, vous n'avez plus d'électricité, vous n'avez plus le bien être que vous avez actuellement... Ce écologiste, s'il ne veut pas qu'on fasse de barrages, s'il ne veut pas qu'il y aille de nucléaires... S'il ne veut pas qu'il y aille ceci ou cela, bon, il n'emploie plus d'électricité, il n'emploie rien, et puis il vit comme un écologiste. Il ne prend pas de voiture, il ne prend rien, c'est tout. (...) Mais là il en faut, il en faut (...), si non ça serait le (...), c'est sûr... Mais bon, il y a de choses, de fois, je ne suis pas tout à fait d'accord (...)... Oui, il manque le réalisme... Il faut, il faut, il faut l'être écologique parce qu'il faut être écologique, il faut la protéger la nature, parce qu'elle est si belle (...), qu'on est toujours en train de la massacrer, il faut dire ce qui est... Si on s'écoutait on serait... On va tout détruire! Mais bon, il faut faire les choses correctement.»

(A12) «...il y en a sur Larra, il y en a sur Larra, oui. (...) Les écologistes ils défendent toujours bien quand ça leur concerne vraiment... mais les gros problèmes, les gros problèmes énormes, je trouve que... il ne sont plus là, eh!

(marit d'A12) ...pour le nouveau avion, l'Airbus 380, ils ont coupé tous les arbres sur je ne sais pas combien de kilomètres, dans la forêt il y a une grande... Et les écologistes ils n'ont rien fait. Et nous les paysans si on jette un bidon en plastique comme ça, alors là, là ils emmerdent...

(A12) ...donc là (...) où il y a des enjeux économiques, ils ne se bougent pas tellement, eh! Mais à part pour faire chier les petits paysans, ils sont capables de faire chier, oui, oui...»

D'altra banda, A1 es refereix a la matèria orgànica que s'obté del procés de depuració de l'aigua. Diu que a Saint-Jory, tant l'ajuntament com la pagesia es neguen a aprofitar-la per fertilitzar els camps. A4 comenta que amb els productes fitosanitaris i els adobs químics s'ha destruït l'estructura dels sòls:

(A4) «...la qualité non (...), on a détruit un peu l'structure des sols, avec l'engrais, les produits chimiques... Ça c'est sûr, là il n'y aucun doute...»

A4 afirma que la cacera està molt reglamentada i que hi ha una zona natural protegida a la riba de la Garona (vegeu capítol 5) on tant la flora com la fauna estan protegides. Diu que no poden tallar arbres ni flors. A4 veu positivament aquesta protecció, tot i que assenyala que hi ha

gent que llença deixalles per tot arreu. A8 considera, en aquest sentit, que hi ha una bona convivència entre espais naturals i agraris. I A9 es refereix als problemes que generen les graveres, ja que amb les perforacions afecten les capes freàtiques i s'evaporen milions de litres d'aigua. A més, cal controlar amb què s'omplen després de les extraccions els forats que queden per evitar possibles contaminacions:

(A4) «Bon, la faune, bon, il y a la... Il y a déjà la chasse. Vous savez de quelle façon on chasse en France... Vous protégez la faune, quand même... Bon, la chasse est assez réglementée... On arrive à peu près à contrôler tout ça, quoi. La faune (...). La flore (...). On a ici sur le village, et sur la commune de Grenade, on a une zone qui est protégée sur la Garonne, là, on en fait de plus en plus, ça, sur le long du fleuve. Là il y a cent vingt hectares qui sont protégés... (...) On peut chasser, on peut chasser, oui, quand même. Mais (...) je parle de la faune... La faune et la flore, là, c'est ensemble, là, eh. Il faut... On ne peut pas couper d'arbres, on ne peut pas arracher des... Couper des fleurs. On ne peut pas arracher des plants, en fin, tout ce qu'il y a. C'est une zone sauvage, quand même, où il y a quand même pas mal de... Il y a pas mal d'espèces de... Des (...) arbres, de toutes les variétés (...). Bon, tout ça est protégé, depuis... Depuis deux ou trois ans, là, maintenant, et je pense que c'est bien, oui. Par contre il y a un problème c'est que les gens viennent verser les ordures un peu n'importe où. Alors ça c'est...»

(A8) «...non, pas... parce qu'il y a encore des zones de bois, des zones de... On n'a pas défriché tout (...). Il y a aussi des espaces qui sont protégés, des biotopes, donc chacun a son espace limité...»

(A9) «Oui, voilà, le problème ce sont les gravières (...), bord de Garonne, sachant qu'on est sur une zone ici où il y a... un sous-sol très favorable pour les gravières, et c'est vrai que c'est un certain préjudice, sachant que lors qu'on fait une gravière, on creuse, on perturbe aussi la nappe phréatique, et on fait évaporer des millions... des millions de litres d'eau par évaporation, quand c'est de... des gravières c'est ouvert (...). Oui, oui, là ils sont tout à fait... ils sont libres de pouvoir... (...) Bien, le conflit oui, et le seule conflit... le seul conflit que nous avons ce n'est pas pour le... ils font, lorsqu'ils extraient le gravier, et qu'ils font (...) son terrain... Non, ce n'est pas ça. C'est lorsqu'ils veulent (...) reboucher le trou, c'est de... on veut savoir avec quoi ils le font, et comme ils le font. Alors là, la municipalité fait très attention, et il y a des règles à respecter avec, faire, un remblayage avec des produits propre, il ne faut pas polluer la nappe phréatique.»

6.2.17 Incorporació de criteris de sostenibilitat

6.2.17.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

Tal com hem vist en el concepte referent als sistemes de producció (subapartat 6.2.4.1), hi ha una creixent implicació de la pagesia de la zona en l'ús de mètodes poc agressius amb el medi ambient, tot i que no es practiqui directament l'agricultura biològica pels forts condicionants que imposa la periurbanitat i, també —almenys segons els paràmetres de molts sectors del capitalisme imperant—, per la poca rendibilitat d'aquests tipus de cultius, precepte que hem matisat i contrastat a l'apartat 4.6. Tot i així, hem pogut veure com la producció integrada, potenciada per l'administració i diverses institucions (pensem en l'IRTA⁶), està rebent un gran impuls. Els pagesos, tret d'algunes excepcions (cas de P9, per exemple, que prefereix seguir tirant molt d'herbicida), mostren interès i un coneixement concret de les diferents fases d'aquests tipus de tractaments integrats. Com diu P3, aquests tractaments els permeten estalviar temps i diners al mateix temps. En aquest sentit, P1, com altres pagesos,

⁶ Institut de Recerca i Tecnologia Agroalimentàries.

restringeix l'ús de pesticides per raons purament econòmiques, tot i que aquests productes cada vegada són menys nocius:

(P1) “A part de, de no fer mal al possible consumidor, tampoc per no tu gastar massa calers, no? O sigui, tu ja mires de fer lo mínim, no, no és que t'agradi ruixar i ruixar, no, no... Tu ja mires de fer lo mínim per la compte que et porta.”

Ahora, però, els pagesos i pageses entrevistats han mostrat una mentalitat que ja integra els preceptes mediambientals:

(P1) “El que passa que l'hivernacle, és clar, és una producció molt accelerada i després també hem de tenir en compte de que es cull molt i es produeix molt, però perquè també s'hi aboca molt, no? També, eh... Després, també ara hi ha el tema aquest del brumur de metilo, que diu que també propaga molt l'efecte capa de ozono, que està prohibit... Forcen molt la terra, fan regs quasi diaris amb nitrats de potassa, o sigui, és una sobreexplotació que no sé fins a quin punt...”

(P2) “Llavors aquesta depuradora pues fa cinc o sis anys o set, màxim, vull dir, ara potser sí que... I, i, i les indústries més dolentes pues també han anat desapareixent de per aquí, però abans estava la llevadura, per exemple, aquí a Viladecans, que allò era... Passava una tuberia per allà la riera i cada dos per tres me'n recordo que estava rebentada i allà no hi havia ni qui passés... Sí, sí...”

P4 es refereix a la nocivitat dels productes que es feien servir abans dels nous tractaments integrats:

(P4) “Ell em dóna el producte, jo no puc fer com abans que... Aquell matasanos que val mil peles el litro... Metylparation, saps, vull dir, au! Amb això ho mato tot! Però i tant que ho mataves tot, però tot! Que ho mataves... Abans, pues funcionàvem així...”

P1 també opina que els pagesos poden col·laborar en una gestió més equilibrada dels ecosistemes, com a jardineros del paisatge, en la línia del que dèiem a l'apartat 6.2.15. P2, en aquest sentit, ressalta la necessitat de preservar l'agricultura a la zona, i P4 també hi diu la seva:

(Entrevistador) “Creus que la vostra feina és vàlida per mantenir un territori de qualitat?”

(P1) Sí, és clar que sí, nosaltros, a part, a part de fer de pagès pues, vas conservant el medi, no? Vas, directa o indirectament, vas cuidant una mica els camins, vas cuidant els canals, vas mirant de... Vas controlant les rates... Tu fas un servei, a part, a part del teu...

(E) És una mica també, lo que, no sé si us agrada gaire que us diguin jardineros del paisatge...

(P1) Sí, bueno, t'agradi o no t'agradi però és una realitat... Jo crec que vas mesurant, vas, vas aguantant, vas... Modelant una miqueta...”

(P2) “...Jo crec que sí, perquè escolta, no sé, tot indústries i... I... No sé jo em sembla que encara és important que hi hagi una pagesia a Viladecans. Jo crec que, que inclús diria que li, li fa falta al poble, perquè és una zona pues que encara està verge, diguéssim, com abans i... I aporta pues... Per lo menos, que la vegin que hi ha... No sé, unes plantes que es poden fer i... I que no sigui tot ciment i fàbriques i fàbriques i... Em sembla que és important que conservin una cosa, no? Que, que, que abans pues va ser pues lo que va començar, no? L'agricultura, aquí...”

(P4) “...Ho ha sigut fins... Fins al dia d'avui. Jo crec que si hi ha algun autèntic naturista... És un pagès. Vull dir, ell mateix, si no cuida el seu entorn, s'està fent mal a ell mateix... Tenim que mimar la terra... (...) El nostre mitjà de vida, vull dir, sempre tenim que estar pendents mirant el cel, no, aviam què passarà. Tot els canvis climàtics, tot ens afecta, a nosaltros, tots. Clar si no ho cuides, vull dir, igual que la terra, la terra la tens que mimar. Si no li tires matèria orgànica, si no li tires les seves... La vas empobrint i tard o d'hora això es torna contra tu, i això tots ho sabem.”

6.2.17.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

Com hem vist al subapartat 6.2.16.2, els agricultors de l'Àrea 2 mostren una gran sensibilitat amb relació a la protecció de l'entorn on viuen i treballen. Al subapartat 6.2.4.2 ja s'ha fet esment de l'*agriculture raisonnée* com a sistema de producció racional que limita al màxim l'ús de pesticides i adobs químics. A1, en aquest sentit, es refereix a la responsabilitat que tenen els agricultors en la protecció del medi ambient i als controls estrictes a què estan sotmesos per tal de garantir que el cycle productiu no comprometi la salut pública. A1 diu, però, que sovint els agricultors han tingut mala reputació amb relació a la seva suposada manca de consciència ambiental:

(A1) «...Vous savez quand on a un tracteur, quand on a un tracteur un peu gros, quand on ouvre le pulvérisateur pour traiter (...), qu'ils nous voient avec un casque, parce qu'avant j'avais pas de... J'avais pas de cabine sur le tracteur, je mettais un casque, pour pas prendre le... Les produits, et les types me disaient: cela c'est un fou! Ce ça qui est un peu... Et pourtant on fait attention quand même, parce que les produits coûtent très chers. Si on nous contrôle qu'on est positif, on peut nous... Nous... Nous faire... Nous faire diminuer la récolte, nous faire... Nous donner une forte amande, c'est pas notre but, quoi! Notre but c'est de faire un produit propre, que le consommateur puisse le manger comme il faut. Donc pas, je veux dire par là... Mais c'est l'environnement qu'il fait, qu'il fait que les gens nous voient d'un mauvais œil».

De fet, però, A1 comenta que abans no prenen tantes mesures de control i contaminaven molt més quan feien els tractaments, a diferència del que passa actualment (també es refereix a les rotacions per millorar l'estructura del sòl). Pel que sembla, com també diu A3, avui es fa un seguiment cultiu per cultiu, es pren nota de quan s'ha fet cada tractament i es fan analítiques. A9, d'altra banda, diu que hi ha països com Espanya que no són ni de lluny tan estrictes com França a l'hora de controlar la nocivitat dels pesticides, i que fan una sortida endavant amb la sobreproducció. A9 afirma que a França s'ha fet grans progressos en aquest sentit:

(A1) «Je vais être un peu... Peut être un peu méchant, parce qu'il y a cinquante ans en arrière, bon, l'été on les utilisait moins (...), mais peut être que quand on mettait de l'engrais, ou quand on traitait les salades et tout ça, c'était un peu plus (...) polluant... Je ne vais pas dire polluant, parce que ça va être mauvais pour nous, mais, c'était... Ça se faisait... Je dirai peut être pas n'importe comment, mais, c'était pas (...). Avant on traité, puis c'était, on traité, on mettait l'engrais, parce qu'il fallait en mettre. Maintenant, on fait attention aux terres, on... Ici on est dans une zone qu'ils appellent vulnérable, alors on est obligé de tenir des cahiers, avec tous les engrais qu'on met, on est obligé... (...) C'est obligatoire pour nous, maintenant. Et puis le (...) ça coûte très cher, donc qu'on fait de plus en plus attention, à ce qu'on fait. Avant, bon, on avait peur d'avoir quelque chose malade, et on allait le traiter. Maintenant, moi j'ai un cahier, avant d'aller traiter je regarde... Ça je l'ai fait il y a trois jours, c'est parce que... Bon, de fois quand il... Comme en ce moment, le temps il est pas bon, pour nous, j'ai traité il y a huit jours... Il y a, peut être, dix ans, douze ans en arrière, je vais retraiter de suite en cas qu'il soit malade. Maintenant je regarde mon cahier (...), j'ai traité il y a huit jours avec ce produit, je sais qu'il va tenir quinze jours, je vais attendre, parce que moi, ça coûte, ça coûte très cher, et (...) si on se fait contrôler, on peut nous (...), s'ils veulent vraiment, quoi. Donc, par se bilan, les terres, on y fait plus attention. Et puis avec les outils qu'on a, on essaye de la tenir toujours bien travaillée, on essaye... Et puis on fait de plus... On essaye de trouver de la surface... Parce qu'avant on avait pas beaucoup de terres, donc qu'on faisait, on faisait une salade, deux salades, trois salades au même endroit. Maintenant, bon, nous on a un peu plus de terres, il y a le voisin à côté... À chaque année il m'en loue un peu... On essaye... Alors chez nous on laisse du blé, on en fait un peu chez lui... L'année prochain on fait un peu du blé chez lui, on fait un peu de salade chez nous, donc, on fait des rotations, et je pense qu'on améliore l'structure du sol et les terres, quoi...»

(A3) «On est toujours contrôlé... On note tout d'ailleurs, eh! On note tout ce qu'on fait, pour avoir de (...) à de contrôles... On a des contrôles... On a des contrôles, sur le marché, on a des contrôles! On a de prélèvement des produits pour l'analyse! (...) On a une lutte pour le nitrate, le nitrate dans l'eau, on a des... Des programmes de lutte. Ne pas, ne pas mettre trop d'azote, ne pas faire des test de nitrate, faire de... Non... Ça, on fait... Depuis deux ou trois ans, ça commence à se mettre en place...»

(A9) «Par contre il y a un respect des règles européennes, parce qu'ici en France, on est très à cheval, et excuse (...), il y a des pays comme le vôtre, ou comme la Belgique, où on est allé voir, et on sait que... il y a une utilisation des produits que nous on est formellement interdits ici, en France, et vous les utilisez chez vous (...). Ils abusent un peu, et puis il y a les produits! Vous avez en Espagne le Tamarron, qui est autorisé, qui est un insecticide puissant, et qui est formellement interdit ici en France. Et d'autres produits... (...) Oui, oui, mais c'est vrai, on sent que c'est (...)... la fuite en avant de la surproduction quasiment... Donc quand on dit, la fuite en avant c'est la fuite en avant pour tous, quoi, eh, c'est... on exagère sur tout, quoi! Voilà... (...) Ah... oui, oui, parce que l'âge peut... et là les coopératives sont... seraient aptes à (...) donner d'épreuves, par rapport à il y a trente ans en arrière, vingt-cinq, trente ans en arrière, l'agriculteur, eh... d'abord, faisait des amendements au sol n'importe comment, ne faisait pas d'analyses, eh... c'était, c'est vrai qu'il y avait une surconsommation des produits azotés, de nitrates et autres... À l'heure actuelle, d'abord ça a un coût très élevé, mais aussi les lois, les réglementations et puis le respect de l'être humain aussi, font que... et les technologies... parce qu'on travaille avec des analyses... On a quand même des sols, je dirais... on travaille plus intelligemment.»

De totes maneres, A1 considera que els perjudicis ambientals no només els han provocat els agricultors, sobretot perquè avui dia fan servir l'estrictament necessari, mentre que A3 creu que el sòl no s'empobreix i que si l'aigua de la Garona està contaminada no és només a causa de l'agricultura —també diu que els nitrats són un problema fals—:

(A1) «Ça c'est dégradé (...), pas spécialement dû à l'agriculture, eh, attention, eh, parce que les agriculteurs (...)... C'est facile à dire parce qu'il y a de l'azote dans l'eau que c'est les agriculteurs. Ce n'est pas uniquement les agriculteurs. Il ne faut pas... Je ne pense pas, en tout cas. En fin, ce n'est pas mon opinion, à moins que les gens fassent n'importe quoi, mais bon, vu les prix des phytosanitaires, je ne pense pas que... Qu'on gaspille beaucoup... Bon, je ne sais pas en Espagne, mais en France c'est ça, eh. Maintenant s'il faut cinquante kg, on met cinquante kg, on n'en met pas deux cents (...).»

(A3) «Je ne pense pas que le sol s'appauvrisse (...)... L'eau elle est polluée, elle sûrement polluée l'eau de Garonne, mais ce n'est pas le fait de... Ce n'est pas le fait des agriculteurs, je ne sais rien... Le nitrate, le nitrate, mais c'est un faux problème, le nitrate... Les ingénieurs, il n'y a aucun d'accord, ils ne sont pas (...) d'accord, les ingénieurs, entre eux, les chercheurs, les chercheurs, ils ne sont pas d'accord entre eux... Ils ne sont pas d'accord sur les zones (...), sur les doses minima de nitrate... Zéro, virgule, zéro sept (...), il n'y a aucun de d'accord, alors... Je ne pense pas que ça soit un problème, le nitrate...»

D'altra banda, A2 es refereix als cultius transgènics (OGM) i afirma que tot i que actualment hi ha molta gent que els considera perillosos, no tenim prou perspectiva i potser en un futur veurem que no tenen cap perill —i requereixen, a més, diu A2, un ús molt menor de pesticides, encara que poden produir mutacions—. A10, finalment, parla de nou de l'ADDH (Associació departamental per al desenvolupament hortícola) com a plataforma per provar nous sistemes de tractament fitosanitari i de fertilització, i considera que la terra i l'aigua continuen estant força contaminades:

(A2) «Bon, ça c'est l'histoire des OGM (...). Bon, on est tous contre, on est ceci, on est cela... Moi aussi je ne suis pas pour les OGM, mais il faudrait qu'un jour on réfléchisse à ça, moins de traitement, moins de... Moins de pesticide, moins de... Bon, peut être que l'OGM, avec le recul ne serait pas si mauvais que ça (...)... Les OGM (...), c'est les transgéniques, voilà... Bon, les transgéniques, on ne sait pas, on n'a pas de recul, on est tous contre, mais personne n'a pas de recul, ni celui qui est pour, ni celui qui est contre. Et peut être qu'un jour, au bout de dix, quinze ans, on dira, bon, les OGM c'est très bon produit! (...) Moins de traitement, moins de pesticide, moins de, de... Tout ce qu'on veut. Bon, avec d'autres dangers, parce qu'il peut y avoir de mutations de certains parasites, où sur d'autres plantes, sur d'autres... Le plus grand danger je pense qu'il est là. C'est-à-dire que (...) qui habituellement mangent la

pomme de terre, on peut, un jour, si la pomme de terre est transgénique, qu'ils ne mangent plus la pomme de terre... Ils peuvent manger de (...), ou de bêtises, là, ou de (...) ou d'autres choses. Le plus grand danger est là, parce que (...) il existera toujours... Il n'existera pas mais il fera une mutation."

6.2.18 Postura davant els plans d'ordenació i urbanisme

6.2.18.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

Amb relació a aquest concepte, a bona part dels subapartats anteriors ja hi hem reflectit el pensament dels pagesos i pageses entrevistats. L'opinió general de la mostra que hem reunit és que el planejament no té en compte l'espai agrari, ni en el procés de planificació ni en el d'execució. Precisament, P3 afirma que el mateix PGM de 1976 ja restringia molt la zona agrícola. De fet, avui, segons P3, a Viladecans només quedaria una franja de terra d'entre 2–3 km d'amplada i uns 7 km de llargada entre l'A-16 i el Camí Ral (carretera de València). La resta, fins al mar, està destinada a equipaments o a l'ampliació de l'aeroport. P3, però, creu que crear noves zones agrícoles a partir d'aquestes zones d'equipaments no és sensat si no hi ha un veritable relleu generacional en la pagesia. Per la seva banda, P2 critica els moviments especulatius que hi ha a la zona i la permisivitat dels ajuntaments en aquests assumptes. I també reclama més protecció per a l'agricultura:

(P2) "...Em molesta perquè veig que es va acabant. Jo lo que crec que tindrien que planificar-ho bé, d'una vegada i dir: hasta aquí hem arribat, això quedarà per l'agricultura, i el que vulgui fer pagès, pues que vingui aquí. I... I lo que vulguin ells edificar, pues que ho edificuin, però que es digui: mira, quedaran tantes hectàrees per fer de pagès. El que vulgui fer de pagès, pues... Pues que vingui aquí. Allavorens, tots aquells senyors d'allà que no vulguin fer de pagès pues se'ls indemnitzo, se'ls hi paga les terres com en un altre puesto i... Per lo menos, que deixin una zona que sàpigues que puguis fer de pagès. I que ningú vindrà pues a ficar sorra a allà o a ficar totxos, o a ficar camions o a deixar deixalles o lo que sigui. Si no que sigui una zona agrícola, jo seria partidari d'això. Vull dir, a mi no em molesta el que es faci, perquè bueno, aquí l'agricultura ha anat a menos, a menos, però bueno, també m'agradaria que es respectessin els pocs que quedem. Això és lo que m'agradaria a mi. I que per lo menos, si fas un hivernacle o fas uns regs i fas unes inversions, pues que t'ho respectessin i que poguessis fer-ho sense el temor de dir: hòstia, a lo millor ara d'aquí dos anys vénen i tot això que estic fent, pues mira, no valdrà per res. Això és lo que em sap greu."

Un exemple dels problemes amb què es troben els pagesos de la zona davant del planejament fet des dels ajuntaments ens el dona P4. Es tracta d'una problemàtica que ja hem descrit al capítol anterior. Ens referíem a la situació que afecta el pagès P4, que es veu obligat a vendre les seves terres perquè s'ha aprovat un projecte d'urbanització a la zona. Si no ho fa, les hi expropiaran. A més, com a propietari, com que es tracta d'un projecte per cooperació, l'obliguen a cobrir part de les despeses d'urbanització. Tampoc podrà conservar la masia perquè no l'han catalogada com a edificació d'interès especial. P4, com a pagès jove que vol continuar amb la seva feina, se sent estafat, trist i impotent perquè se n'ha d'anar d'un lloc on ha viscut tota la vida:

(P4) "I jo lo que vull pues ja que em tenen que matar, perquè d'alguna manera mataran una part de mi, si em treuen d'aquí, eh, pues per lo menos morir lo més dignament possible, no? (...) Lo poc que queda s'ho estan carregant... Pensa que aquesta zona en què visc jo, no sé si t'has fixat quan has vingut, va per sota de la muntanya..."

És l'única zona verda que queda a Gavà. Vull dir, no, o sigui, no tenen res més, eh? (...) Pels seus interessos, només amb plusvàlues, lo que cobraran d'allà ja serà... I és el projecte... No hi ha cap precedent aquí a Catalunya d'un projecte tan gran com aquest. Vull dir, això és el projecte més gran, urbanístic, que s'ha fet a Catalunya a la seva... A la història... No, no hi ha res igual, tan gran... (...) Jo crec que abans que acabi l'any serà urbà... (...) Si tu vols vendre, ho vens, i si no, no ho venguis, tu mateix. Però clar, ells què saben, que tu ets un pobre pagès, que segons els meus últims càlculs jo no tinc 150 milions per afrontar els gastos, i en que els tingués, tampoc m'hi ficava... (...) Si tu representes l'1% de tots els propietaris, a tu et cobraran l'1% de tots els gastos... (...) Perquè, vull dir, jo tinc la meua casa i amb la qual tinc a davant camps, que treballa de pagès i... Pues allò, perquè ells han aprovat allà un Pla parcial... Volen fer pisos i jo, pues, tant com si vull com si no, tinc que acabar marxant d'allà o implicar-me amb ells i posar-me de constructor també, vull dir..."

P4 afirma que aguantarà fins que pugui, tot i que, com diu, fins i tot l'han amenaçat enviant-li cartes:

(P4) "...De moment sí, lo que passa que ja comença a cansar-me, ja. M'estan pressionant per tots els costats... (...) Amenaces, cartes... (...) Cartes com aquesta no paren de vindre... D'alguna manera et pressionen, ja saps... Ells saben que tu... Una cosa està clara, que tindrem de marxar, però per si a cas ells ja..."

6.2.18.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

A l'Àrea 2, els informants no mostren l'enuig dels pagesos que hem entrevistat al delta del Llobregat, tot i que també consideren que no es compta gaire amb la pagesia a l'hora d'establir la planificació urbanística. En aquest sentit, A2 diu que prop d'una gran ciutat com Toulouse l'espai agrari ho té difícil per perviure. I A3 arriba a dir que podria ser que fins i tot els polítics els amaguessin informació relativa al planejament, encara que aquest informant assegura que cada comuna té reservada una zona agrícola —però diu que amb el temps ningú pot aturar la pressió urbanística i que l'administració acaba fent el que més li convé—:

(A2) «Je pense que... Non, en tout cas, autour des grandes villes je ne pense pas... (...) Dans les campagnes, tout ça, peut être, oui, mais autour de Toulouse, par exemple, non. Quand ils ont décidé de faire un bassin industriel à Blagnac, bon, l'espace agricole ils n'ont rien à... (...)»

(A3) «On ne nous demande pas, on ne nous demande pas et même à l'extrême que je dirais qu'on nous le cache, comme ça ils prennent leurs décisions et nous on n'est au courant de rien. Et puis un bon jour on nous dit, ah, par là passe une ligne qui entre dans les champs... Là il y passe une ligne, là il y passe une route, là il y passe ceci, là il y passe... Un tout-à-l'égout, faire... On a appris, chez nous, on a appris (...)... Eh, bien, on va passer un tout-à-l'égout dans le chemin (...), qui va dans l'station d'épuration, les déchets qui vont à l'station d'épuration. Un tout-à-l'égout c'est une canalisation enterrée... (...) Au chemin, ils vont nous passer, on n'était pas au courant, on ne savait pas, ils vont construire (...) une citée, un peu plus loin de chez nous, une citée, et ils vont passer les canalisations dans les terrains! (...) Oui, oui, oui... Elle réserve, elle... Dans toutes les communes il est réservée la zone agricole, il est réservée des zones agricoles qui sont réservées au moment, après... Après, la pression foncière fait qu'elles restent agricoles un certain temps, après ça change de zone, après la municipalité, l'administration, elle décide une zone, mais trois ou quatre ans après, elle fait d'autres choses, elle fait ce qu'elle veut...»

Finalment, A6 explica que com que tenen l'explotació en zona inundable estan bloquejats, protegits però penalitzats, arriba a dir. I també es refereix al fet que l'administració tantegi els agricultors a l'hora d'establir el planejament:

(A6) «Je ne sais pas, ils en parlent, mais je ne sais pas si ça existe vraiment... Ils en parlent, oui... (...) On a fait des réunions, mais, après on ne voit pas grande chose se traduire dans les...»

En definitiva, però, els informants de l'Àrea 2 no han donat informació rellevant en aquest apartat, en part, podem pensar, perquè no hi ha la crispació que s'ha detectat al Baix Llobregat, on la pagesia fa molt de temps que no està d'acord amb les decisions preses des de l'administració.

6.2.19 Compromís amb el Parc Agrari (Àrea 1) o amb els projectes per protegir els espais agrícoles periurbans (Àrea 2)

6.2.19.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

Al final del capítol anterior ja hem fet breus referències a la postura de la pagesia respecte al projecte de Parc Agrari. Pel que fa als dos sindicats majoritaris a Catalunya, Institut de Sant Isidre i Unió de Pagesos, ja sabem que l'actitud amb relació al Parc Agrari és antagònica. L'IACSI⁷ s'hi posiciona en contra, defensant, diuen, els drets dels propietaris i els empresaris agrícoles, i la Unió de Pagesos, a favor, perquè creuen que és l'última oportunitat per a la pagesia de la comarca i no es pot deixar escapar. P10, P11 i P12 expliquen a la seva manera per què uns es posicionen en contra i els altres a favor del projecte:

(P10) “Es va lluitar bastant, perquè hi havia qui estava a favor, de que es fés, els que estimem l'agricultura, que t'agrada, que penses fer de pagès, que no tens pensat de moment deixar de fer-ne, no? Ni que sigui, mentre puguis treballar, treballar al camp, diguem, no? Pues aquests estàvem a favor (...) del Parc Agrari. Ara, els que tenie... Els que els interessa vendre les terres, em fa l'efecte que és aixís, aquests, aquests no ho volien perquè hi ha... Em sembla que hi ha uns anys que no pots, mentre... No es pot vendre ni es pot, ni es pot... (...)Està en contra perquè diu que si (...) es fa Parc Agrari, que no es podrà vendre durant tants anys, que no és així, no, es pot vendre. Ara, si volen, pues per exemple especular, llavors això es veu que no es pot fer (...). I com que sempre hi ha pues el que pensa: ai, tinc una mujada de terra, si me la puc vendre, me donen 25 milions o me'n donen... Si me'n donen 30 millor. I això no pot ser, perquè una zona agrícola es paga com una zona agrícola, és un preu diferent... (...) No, em fa l'efecte que no ha de ser-ho sempre Parc Agrari, no, que serà uns anys, suposo que... No serà tota la vida! Vull dir que (*riu*)... Però clar a lo millor el que es troba avui en dia pues amb una situació de que ja té uns anys i li pogués interessar pues per... Clar, llavors aquest no estarà gaire a favor...”

(P11) “...El parc lo que fa, és que no... Precisament, que no hi hagin aquestes expropiacions. Per una banda, amb els que volen que fagin el Parc Agrari, lògicament els interessa perquè, perquè aixís tenen més aviat el futur de l'agricultura, una mica més... Més llarg. Per una altra banda, tots els que estan lindants a zones industrials, no els interessa que aquí posin un parc agrari, els interessa que hi hagi una requalificació... (...)Els que estan per dintre, o la gent que té terres per dintre, a aquests tant els hi és, perquè (...) no posaran una nau al mig... El que haurien d'esperar és una carretera... (...) Hi ha el que, el que vol, el que espera vendre la terra, que és el patrimoni que un té, i el que no vol, pues per lo que sigui, perquè no sap fer res més que fer de pagès.”

(P12) “...Uns perquè sí, perquè l'Unió de Pagesos, sí, perquè és bo, per la pagesia i els de Sant Isidro i aquesta colla, que no és bo per la pagesia (...). Però llavors a l'hora de donar raons, no és bo per la pagesia, les raons que tenen aquesta, que no podran vendre car els terrenos, vull dir, llavors... Llavors que mires, per la pagesia, o mires per vendre els terrenos? M'entens? A vera, si et diguessin, no, no és bo per això, per això, per la pagesia, però no, és que et diu, oh, no és bo perquè no me'l podré vendre car! Home! Llavors tu mires per la pagesia o mires de vendre... D'especular amb el terreno? (...) És escandalós...”

Tot i així, la confrontació entre tots dos grups, un cop s'han vist els resultats positius del projecte i s'han esvaït les pors irracionals de la gent, ha minvat força. A més, podem dir que a la nostra mostra hi ha excepcions, fruit de l'esperit contradictori dels pagesos enquestats. P11,

---

⁷ Institut Agrícola Català de Sant Isidre.

membre de l'Institut de Sant Isidre, estaria a favor del Parc Agrari, mentre que P7, de la Unió de Pagesos, hi estaria en contra (vegeu taula 6.1.3 de l'Annex). A grans trets, però, l'IACSI representaria el sector de la pagesia que, davant la manca de continuïtat a les explotacions i la inexistència d'un futur esperançador, espera una bona oportunitat per desfer-se dignament de les seves terres i obtenir una recompensa acceptable. No ens enganyem: la posició estratègica del Delta en el si de l'Àrea Metropolitana i de Catalunya el converteixen en unes postres molt llamineres. Tot i que més del 50% dels pagesos de la nostra mostra són partidaris del Parc Agrari i només un 33% s'hi posiciona frontalment en contra, no podem dir que aquesta sigui una mostra representativa de tots els sectors de la pagesia implicats. Si canviéssim els factors d'elecció dels informants i la seva localització, segurament els resultats sobre el compromís de la pagesia amb el Parc Agrari també variarien. En el context actual, però, val a dir que pocs pagesos escapen a la temptació. Els arguments de la Unió de Pagesos aposten per una sostenibilitat de l'agricultura al Delta al preu que faci falta, emparant-se en la qualificació agrícola del sòl. Els pagesos i pageses que es mantenen fidels al seu ofici i a la seva condició en un entorn tan desfavorable, aferrant-se a la terra i a uns principis que els han constituït com a persones, no són aliens al poder devastador del creixement urbanístic i les noves infraestructures. Al final, ben pocs resistiran.

La major part dels pagesos enquestats, tot i estar a favor del Parc Agrari, no creuen que aquest projecte aturi els impactes sobre l'espai agrari i per això se senten enganyats per l'administració i les institucions que l'impulsen:

(P1) "...Si tenim en compte de que quan es va constituir el tema aquest del Parc Agrari es va dir que bueno que això seria una mena de preservar l'escàs terreny agrícola que queda, i ara ens donem compte que cada dos per tres ha de passar la Pata Sud, ara faran el tren d'alta velocitat, ara faran el desviament del riu... Doncs allavorens, aquí què és lo que preservem? Aquí sembla que anem aguantant els interessos d'aquests ajuntaments o d'aquests municipis... Ens veiem una miqueta, deixats i traïts, potser.

(Entrevistador) Traïts?

(P1) Sí, perquè si a tu et fan una promesa i després veus que no la compleixen, dius escolti, a mi, a mi m'han enganyat, doncs. Vostè a mi em presenta un projecte que és, tot això que es fa és per preservar la terra i per preservar els pagesos i que aquí això ho guardarem i a la primera de canvi, ja comencen a esquarterar, doncs què, així vostè és un embustero."

(P9) "...Per protegir que hi hagi algo, que surts de Barcelona i dir, bueno, Barcelona té un Parc Agrari, m'imagino que és... Jo em fa l'efecte que és més cara a la galeria, per dir, pels polítics de turno, dels que ara manen, dir, és que aquí a Barcelona nosotros també tenim un Parc Agrari per aquí..."

(P12) "És que ara ja estem en una situació que dius... Això si s'hagués fet vint anys abans, dius vale... Però ara actualment, vull dir, no n'estic en contra... Però vull dir que actualment no, no influirà en res, en res, vull dir, aviam, aquest Parc Agrari si... Agafen aquest Parc Agrari però l'administració necessita això o necessita això, no, no ho preservaran, eh, l'agafaran. Si necessita, sigui, doncs per zona industrial o per zona esportiva, o per pisos o per lo que vulgui... Zona de... O per... O per una estació de tren! O jo què sé! Pues l'agafaran, m'entens, no... Per molt Parc Agrari que fagin... Home, és que aviam, d'on te l'han de treure la terra, l'administració? L'ha de treure de la pagesia, no hi ha altra solució. Vull dir ells poden... Sí, ho faran... Fan... Han fet el Parc Agrari, però, aviam, si necessiten terra, on te l'han d'anar a buscar si no aquí, en el Parc Agrari. Pues l'aniran disminuint (...)... Què més voldria jo, no, que diguessin, no, no, aquí hi ha cinc mil hectàrees o tres mil hectàrees per Parc Agrari per sempre... Ojalà, no? Però no, no... Si en queden tres mil, d'aquí uns anys en seran dues mil i d'aquí uns anys mil i... (...) Ojalà m'etivoqués, eh, però no sé... Això és política pura. (...) És que hi ha molt desencant amb la pagesia..."

Els pagesos que es posicionen a favor del projecte, però, pensen que aquest suposarà una millora substancial de l'entramat socioeconòmic sobre el qual se sostenen les explotacions agràries de la zona. De fet, com explicàvem al capítol anterior, el Parc es planteja una sèrie de línies estratègiques i objectius específics, que si s'acompleixen, poden millorar considerablement les condicions de treball dels pagesos i pageses. Per això és la seva última esperança. Una bona part dels informants constaten que ja s'ha dut a terme algunes actuacions específiques en la millora d'infraestructures (regs, canals i camins), s'ha potenciat la producció, comercialització i presentació dels productes autòctons, s'ha col·laborat en la creació i gestió de cooperatives i s'han establert convenis específics amb entitats agràries de la zona. També s'ha creat un servei de vigilància contra els robatoris i s'ha impulsat la lluita integrada, entre altres mesures. Totes aquestes accions ajudarien a dinamitzar el sector i permetrien una certa estabilitat econòmica de les explotacions. Fins i tot pagesos com P3 i P6, encara que es posicionen en contra del projecte, consideren que aquestes actuacions són positives. P3 diu que seria absurd no valorar aquests esforços. Per ells, el problema seria un altre.

De fet, la gran pregunta que es fan els pagesos és si el Parc Agrari podrà frenar el retrocés i l'esquarterament de l'espai agrari. Com hem vist, la majoria de pagesos ho veuen difícil, per no dir impossible. Tot i així, el Pla especial tira endavant i permetrà, almenys sobre el paper, consolidar la zona agrícola. És en aquest punt on els diferents grups de la pagesia implicada han discrepat profundament. Una de les propostes més polèmiques del projecte va ser la creació d'un banc de terres que comprés les terres als pagesos que volguessin plegar i les vengués als que es volguessin incorporar mantenint-ne l'ús agrícola. Per tot això, els detractors del projecte han defensat la independència de la pagesia respecte al que consideren una imposició de l'administració i les institucions implicades. En realitat, com dèiem al capítol anterior, encara que molt pocs ho diguin obertament, els pagesos no volen perdre la seva oportunitat de vendre les seves terres al preu més alt possible mitjançant una requalificació de terrenys. Quan s'endevina que la crisi del sector agrari del Delta és definitiva i irreversible i que és qüestió d'uns anys perquè desaparegui totalment la pagesia de la zona, molts pagesos, i fins i tot alguns ajuntaments d'aquest àmbit, no volen perdre l'últim tren i endur-se un bon tros del pastís. El Parc Agrari és un impediment, un fre d'última hora per al que semblava inevitable. Molts es preguntaran per què no deixen morir en pau la pagesia del Baix Llobregat. Potser és que a última hora ens adonem que amb ella es perd un coneixement i una forma de vida mil·lenaris.

P1 es refereix a la desconfiança que ha generat el Parc Agrari en alguns sectors de la pagesia i a la necessitat que té ell personalment de creure en aquest projecte:

(P1) "...I hi ha gent que es pensa que tot això, bueno, serà entrar en una mena de... De comunisme dictatorial, no? Que, pel mero fet de pertànyer a aquí dintre, pues ja no podràs ni vendre, ni podràs fer... Que et manaran a l'hora de tu triar els teus conreus, i és clar, això és... Res més lluny de la veritat, no? Jo crec que la idea inicial és bona, és de preservar i protegir i ajudar a la pagesia... I jo crec que aquesta ha de ser la seva finalitat... (...)

És que a mi, és que tampoc no m'han donat res, però jo vull creure que, que hem de fer algo positiu, m'entens? Jo vull creure, necessito creure-ho, jo... És que al camp hem estat tota la vida tan putejats que ara si ve algú i et diu: escolta, mira, farem això, t'ajudarem... Hòstia, jo vull creure-m'ho que sí, que serà veritat. Com que només ens han plogut garrotades, jo voldria tenir esperança, dir, hòstia, ojalà..."

P5 confia que el Parc Agrari podrà frenar el retrocés de l'espai agrari impedit requalificacions que generin plusvàlues, tot i que creu que els pagesos podran vendre la seva terra sempre que vulguin. Al final, precisament, P5 critica els que estan en contra del projecte perquè diu que en realitat el que volen es vendre's les terres:

(P5) "Jo si em vull vendre la terra (...), el Parc Agrari no em posa cap impediment (...), ara, jo no puc dir al Parc Agrari: aquí vull que em feu zona industrial, perquè la vull vendre a 80 milions la mujada... Això no m'ho farà, el Parc Agrari, ni l'ajuntament ni ningú, m'ho farà (...), però això no és culpa del Parc Agrari. L'ajuntament, quan consideri que necessitarà una zona perquè el creixement ho necessita, de fer una zona industrial, dirà: aquella zona d'allà, pam-pam-pam, aquestes hectàrees, industrial, i tallarà aixís (...) o tallarà aixàs. L'altre quedarà allà respectat. Si no existigués el Parc Agrari allò desapareixeria en quatre anys... (...) Em fa l'efecte que es pensen que els que no pensem com ells hem hipotecat lo nostre, i això és mentida... Jo no he hipotecat les meves terres, ni he hipotecat la cooperativa, ni he hipotecat res, m'entens? (...) A mi ningú m'ha dit que m'han d'hipotecar les terres, les terres són meves, i jo me les puc vendre i puc fer lo que vulgui, jo, com si les vull regalar, m'entens? Això és una arma que han fet servir ells, perquè no els hi ha interessat, perquè... Què volen ells? Vendre a pams, això és lo que volen ells. No volen fer de pagesos, volen vendre a pams, m'entens? Ja està..."

De fet, P5 explica que les entitats que tenen un conveni amb el Parc Agrari no estan obligades a res, no hi ha cap contrapartida establerta. A més, són els mateixos pagesos els que, per mitjà de les entitats que els representen, fan propostes al Consorci del Parc. I quan reben una ajuda, la gestionen com volen. En aquest sentit, la llibertat de gestió i d'actuació de la pagesia és molt elevada, encara que els mateixos implicats, com hem vist, no ho valorin.

P3, per la seva banda, explica que el projecte ha estat impugnat amb un suport de més de 700 firmes de pagesos contraris al Parc Agrari. P3 diu que això és així perquè els aspectes jurídics no queden clars. Aquests pagesos, en definitiva, no volen que el Parc sigui una moneda de canvi, és a dir, que l'administració impulsi millores en el sector a canvi del control de la gestió del territori. P3, com altres pagesos, pensa que és un problema de qualificació urbanística. Si l'espai agrari ja està considerat com a tal al planejament, per què ara ha calgut fer una nova figura, a través d'un Pla especial, que protegeixi i en fixi l'ús agrícola? Per pagesos com P3, que consideren la terra com una "guardiola", una inversió de futur que podran vendre en el millor moment, és obvi que aquesta proposta representi una galleda d'aigua freda. Aquest sector, alhora, s'oposa a la qualificació de l'espai agrari com a sistemes. En aquest sentit, les paraules d'una pagesa de la zona, en una entrevista realitzada durant l'any 2001, són prou aclaridores:

"...L'actiu més important que té un empresari agrari del Baix Llobregat és la seva terra... I el valor de la seva terra és el seu gran benefici, i nosaltres hem de lluitar contra aquells polítics que ens volen prendre aquesta terra, o que volen, perquè queda molt bé electoralment segons per qui, dir que, volen fer una requalificació i devaluar-la en el sentit de passar-la a ser sistemes. I sistemes vol dir semipúblic. I la nostra lluita és aquesta: la nostra terra és nostra, la nostra propietat és nostra i ningú ens l'ha de prendre ni devaluar... (...) Semipúblic vol dir que aquella terra que jo em pensava que valia un duro, si logren fer-ho, perquè avui això està impugnat i per tant el Parc Agrari no existeix... Existeix només a efectes publicitaris, però no a efectes legals, perquè està impugnat, està en un tribunal... (...) Si arribessin a guanyar, aquella terra que jo pensava que valia un duro, em podria valdre una pesseta, per tant, seria la meva ruïna. El Parc Agrari seria la ruïna dels pagesos del Baix Llobregat."

En aquest punt, però, hem de dir que un dels tècnics entrevistats, membre d'una de les entitats que formen el Consorci del Parc Agrari, nega que la qualificació de sistemes s'hagi tirat endavant i afirma que les acusacions que fan al projecte no tenen una base jurídica clara i ben fonamentada. Per defensar els seus interessos, aquests pagesos (prefereixen que se'ls anomeni empresaris agrícoles) contraris al projecte, s'omplen la boca parlant de lliure mercat i de llibertat d'actuació empresarial. Diuen que no necessiten intermediaris per gestionar la terra. Tot seguit, P3 expressa la seva desconfiança respecte al projecte:

(P3) "...És que això encara no ha arribat a enlloc, una expropiació encoberta i un control d'aquest tipus, a Espanya no n'hi ha, eh? (...) Altra cosa és que siguéssim nosatres una comunitat de propietaris i diguéssim... Volem, igual com una zona industrial, volem que fem un consorci de terrenys o de parc agrari, però amb els empresaris que estem a la zona, un 60%, i l'altra participació, pues que fos de les entitats i... Llavors sí que tindria un sentit, però vull dir, a vera, tenir un sentit que nosatros puguem participar un 10% i l'altre 90% sigui de, eh, de polítics i entitats, vull dir, públiques, a vera, personalment, ja et dic, vull dir, i vaig ser una de les persones, potser, que vaig lluitar per fer el Parc Agrari... (...) Realment ha sigut una enganyifa, en el sentit de que no era pels pagesos sinó era per a que, eh... També em sap greu carregar amb els polítics, però, ha sigut un juguet per a alguns polítics i alguns tècnics, eh? Ho fan servir, eh? Si això fos públic i que participéssim i poguéssim col·laborar nosatres, perfecte, però és que això és al revés, és el món al revés, i més aquí al Baix Llobregat, vull dir, això no ho creu ningú, home..."

De totes maneres, P3 estaria d'acord amb el fet que...

(P3) "...Fos això públic i que ho gestionés, eh, conjuntament, pues totes les entitats i hi hagués un ens, que participés tothom i... Allavors sí que estaria d'acord, però vull dir, amb propietat privada, torno a dir, és igual com una... Com un polígon industrial. No crec que ningú estés d'acord amb aquests plantejaments al segle XXI."

Cal remarcar que una altra por que expressen bona part dels pagesos entrevistats és la de convertir-se, amb el Parc Agrari, en figurants d'una espècie de parc temàtic per a turistes i urbanites:

(P3) "Aquí ens tenim de guanyar la vida, eh, no som perquè ens posem la barretina i la faixa i ens vinguin a veure els dissabtes i els diumenges, eh?"

(P5) "Val més que vagin a passejar pel parque o per la muntanya o allà on sigui, però no han de venir a passejar per aquí! (...) Pels camins rurals i per tots aquests puestos, la gent... No hi ha necessitat de que ens vinguin a veure com treballem (...) Llavors dirien que som una reserva d'índios..."

(P12) "...Si va seguint endavant això que diuen del Parc Agrari aquest, pues algo quedarà, no? Això que vinguin els col·legis a veure allà (...), els pagesos allà, com si fossin una reserva d'índios, eh... Mira, això són pagesos, i això són cols i això són naps, eh?"

Finalment, hem de dir que, amb el resultat de les entrevistes a la mà, la postura de les institucions que formen part del Consorci del Parc Agrari sembla no recollir veritablement les inquietuds de la pagesia. El projecte en si és positiu, però creiem que no s'ha valorat prou la visió negativa que tenen els pagesos i pageses de la zona dels organismes implicats. Si els pagesos, els màxims beneficiats, no confien més en els integrants del Consorci, com es pot aconseguir que el projecte tiri endavant? Almenys, les persones que estan treballant perquè el Parc Agrari sigui un èxit, hauran de tenir present que s'enfronten a una opinió pública en el sector agrari bastant desfavorable. Una de les propostes que s'ha de valorar per invertir aquesta situació és la de generar més presència de la pagesia en els òrgans de gestió del Parc. Precisament, T4, regidor d'agricultura d'un municipi de la zona, parlava de crear nous

mecanismes de democràcia participativa perquè els pagesos hi poguessin dir la seva. En aquest sentit, com hem dit al capítol anterior, ens costa que darrerament s'ha creat un Consell Agrari dins del Parc on la pagesia hi seria representada, tot i que les decisions preses no serien vinculants. Al mateix temps, però, com diu T4, si no hi ha pagesos, és absurd preservar l'espai agrari. L'administració s'ha de plantejar aquesta qüestió, perquè... és possible una agricultura sense pagesos?

6.2.19.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

La majoria d'informants afirmen que no hi ha o que no saben si existeix cap projecte específic per a la protecció de l'espai agrari a la zona, tot i que molts consideren que seria positiu que n'hi hagués un (hi ha un cert secretisme en aquesta qüestió). A1, per exemple, es refereix a un projecte que hi ha a Lille i a Nantes semblant a un Parc Agrari, i diu que per a la zona de Toulouse s'haurien de donar facilitats per tal que la gent s'instal·lés per cultivar hortalisses. Com que bona part de les terres de l'Àrea 2 es troben en zona inundable, molts agricultors creuen que hi hauria d'haver un projecte de preservació i desenvolupament més global d'aquestes zones endegat des de l'administració, a partir d'una voluntat política forta. A1 diu que les persones més preparades per fer aquesta funció són els agricultors:

(A1) «C'est ce que je disais tout à l'heure, qui se fait sur Lille et sur Nantes. Ils essayent de créer une zone agricole pour essayer de mettre les agriculteurs, qui puissent travailler à l'aise sans être embêté pendant vingt ou trente ans. Ici, pour le moment, débrouille-toi tout seul! Ça se fait mais dans les end... Dans des zones à fort potentiel agricole (...). Ça serait bien qu'il aille un projet qui tienne la route, dans une zone agricole qui reste agricole longtemps, parce que si c'est pour faire... Il faut, il faut un projet à, (...) à long terme, parce que... Il y a de terres ici, comme je disais, il y a de terres ici qui non seront jamais constructibles. Bon, ces terres il faut quelqu'un qui les occupe. Et je crois qu'on est le... Le meilleur personnes à s'en occuper, quoi. On a fait ça toute notre vie, et... C'est nous qu'on va se n'occuper, quoi. Donc, il faut un projet fort, quoi, qui nous aide, (...), et une volonté politique, une volonté de l'administration avec une aide, derrière, qui accompagne l'agriculteur à rester, à s'améliorer, à...»

A la zona de Blagnac, d'altra banda, els agricultors entrevistats parlen de la necessitat de fer una reparcel·lació (*remembrement*) com a acció més decidida per impulsar el sector agrícola local, ja que el projecte de *SIVOM Blagnac Consellation* no té en compte l'espai agrari (vegeu capítol 5). De totes maneres, A3 afirma que l'ajuntament els havia promès de fer aquesta reparcel·lació, d'arreglar les carreteres, de fer fosses, i no han vist res de res:

(A3) «On en parle, (...) il s'en parlait beaucoup (...), c'est toujours de projets, ça n'a jamais vu le jour, eh... (...) On nous avait promis, comme on était bien morcelés, comme je vous disais, à Blagnac, on nous a... La municipalité nous avait promis de faire un remembrement, d'arranger les routes, de faire des fosses où il faut en faire... Nous avait promis, il y a des années, il y a des années, on n'a jamais rien... (...) C'est-à-dire, que... Ce n'est pas porteur, ce n'est pas porteur ni (...), ni en voie électorale, alors... (...) Oui (...), il faudrait un peu plus (...) de motivation par les élus pour nous protéger. À Blagnac (...) c'est fondamental. Dans une autre ville...»

Pel que fa a A8 i A10, expliquen que hi ha un projecte de cinturó verd per potenciar la comercialització en àrees periurbanes de les grans ciutats, creant una marca específica per als

productes hortícoles d'aquestes zones (sorprèn, però, que A10 se n'hagi assabentat per una revista). Per tal d'engrescar els agricultors, però, A8 diu que cal que n'hi hagi en actiu, perquè cada vegada en queden menys i molt sovint són gent gran:

(A8) "...c'est au niveau de la... de toutes les... les agriculteurs qui sont en zone périurbaine des grandes villes (...), ils voulaient... Mais c'est au niveau de la commercialisation, après, ce n'est peut être pas pour protéger les agriculteurs. C'est... Ils voulaient créer une étiquette, une indication commune à tous les... tous ces agriculteurs, à ses maraîchers de zone périurbaine... (...) Il faut qu'il y aille des agriculteurs, encore, des maraîchers qui soient intéressés (...), et il n'y a de moins en moins, et ceux qui restent sont souvent âgés, quoi."

(A10) "Il y a une démarche qui se fait en ce moment-là, c'est de... de promouvoir un peu le... les maraîchers de... la tradition maraîchère, de toute... de tout ce qui est périurbain, de tout ce qui est autour des grandes villes, et ça c'est au niveau national (...)... les maraîchers autour des grandes villes, qu'ils ont gardé une culture traditionnelle pour cultiver leurs légumes (...). J'ai lu ça sur une revue il y a pas longtemps... tradition maraîchère (...). C'est un projet mais je crois que c'est... ça commence à se mettre en place même ici (...), pour revaloriser un peu les produits, et... C'est une charte de qualité, si vous voulez, c'est une charte, comme quoi les produits que vous... que vous faites, viennent d'une exploitation qui est près d'une grande ville, eh... et qui est faite selon la tradition."

Però en aquest apartat, cal que tinguem sobretot presents les explicacions d'A9, que és l'únic informant que coneix a fons l'existència d'un projecte per desenvolupar les zones agrícoles periurbanes a l'àrea de Toulouse, un projecte que és conegut com a *Terres en ville* (Terres a la ciutat). Es tractaria de potenciar l'activitat agrícola més adaptada a la zona, que en aquest cas seria el cultiu d'hortalisses, contribuïent alhora a millorar la qualitat de vida dels ciutadans. Aquesta iniciativa inclouria unes cinquanta comunes a l'aglomeració tolosina. A10, de fet, considera que estaria bé que hi hagués un projecte d'aquestes característiques, també per als habitants de les ciutats, sobretot perquè no permetria que quedessin terres ermes. I A11 diu que de projectes de tota mena en surten constantment però n'hi ha pocs que compleixin la finalitat que s'han proposat. A11 tampoc coneix el projecte de *Terres en ville* i considera que perquè tirés endavant s'hi hauria d'implicar la pagesia. D'altra banda, A11 explica el cas concret de la creació d'una marca d'hortalisses tradicionals que va endegar-se alhora a diversos punts de França però de la qual ell no en sap veure els beneficis, ni creu, tampoc, que hagi afavorit el sector. Finalment, val la pena remarcar el testimoni d'A12, que creu que no hauria d'haver-hi cap projecte de desenvolupament específic per a la zona. A12 i el seu marit són contraris a les iniciatives de l'administració que, segons ells, només volen controlar-los i supeditar-los a interessos més generals:

(A9) «Mais oui, surtout avec l'agglomération du grand Toulouse, oui. Quand on parle du grand Toulouse, ça prend... c'est plus de cinquante communes autour de Toulouse, pour garder l'espace agricole (...). D'abord de protéger les zones... (...) protéger les zones agricoles, et de conserver ces zones agricoles. (...) Bien, je pense... un certain type d'agriculture oui, parce qu'il y a une activité agricole qui pourrait disparaître... qui serait obligée de disparaître. On ne peut pas faire cohabiter des élevages, avec des citoyens proche d'un élevage, les odeurs, le... font que, cultiver des céréales à un moment c'est le... les structures ne sont pas adaptées pour pouvoir rentrer avec des machines. Je crois que dans ces zones agricoles périurbaines, le seul type d'agriculture sont les cultures légumières, pépinières et horticoles, qui font que... ils sont les sols les mieux adaptés pour pouvoir occuper ces espaces (...). Mais on a, par contre, là, pour conserver ça, il faut qu'on soit aidés, parce que là l'agriculture ce n'est pas aidée... (...) Je pense qu'elle est... essayer d'abord de conserver une certaine type d'agriculture, pour pas n'avoir que du béton, et aussi pour préserver une certaine qualité de vie, aussi aux citoyens... (...) Oui, moi j'en parle parce qu'il fait

longtemps que je connais ça, et en plus, je suis... je m'occupe de la zone périurbaine de la ville de Toulouse au près de la Chambre d'Agriculture, donc je connais bien ce sujet, quoi... (...) Eh... bien, il y a le *Terres en ville*, et puis, mais aussi, je vous dit, ça prend, quand on parle... l'agglomération de Toulouse prend plus de cinquante communes autour de Toulouse, c'est immense, quoi, c'est immense... Pour conserver et pour essayer de garder comme la zone de Labège, faire cohabiter une zone artisanale, des zones d'habitations, et agriculture...»

(A10) «Mais oui (...), mais oui (...). Et même je pense que pour les gens des villes, en fin, les urbains, et bien, ils seraient contents d'avoir de l'agriculture autour de... autour de leur village. C'est plus joli que d'avoir... Même s'il y a quelques nuisances, le bruit des tracteurs, les arrosages... mais c'est quand même mieux que de voir tous ces friches, tous ces terrains en friche...»

(A11) «Il faudrait les faire participer mais aussi il faut que... nous derrière on aie le temps nécessaire, et les moyens nécessaires pour participer à ce genre des trucs, mais qu'il faut voir aussi quelle finalité on peut avoir par rapport à ce projet...»

(A12) "...parce que (...) où ils protègent, c'est parce qu'ils veulent faire ce qu'ils veulent... (...) Mais surtout, il n'est pas en concertation avec les (...) paysans, avec les agriculteurs... (...) Moi je pense que... quand ils veulent protéger où... c'est pour faire ce qu'ils veulent, ce n'est pas une protection pour la (...)... pour les paysans c'est plutôt, pour les (...), les coincer, voilà. Ce n'est jamais pour aller dans le sens de... de l'exploitant (...) Moi, je pense, on dit protection, mais moi je dis plutôt oppression, voilà, (...), donc pour moi c'est un peu... (...) Mais c'est ça, mais c'est tout à fait... moi je le pense!»

6.3 APORTACIÓ D'ALTRES ENTREVISTES REALITZADES A L'ÀREA 2 I ALS ALTRES ÀMBITS ANALITZATS DE LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA I DE L'ÀREA URBANA DE TOULOUSE

Un tècnic de la Chambre d'Agriculture es refereix a la voluntat de les institucions d'incidir en l'activitat agrícola periurbana de l'Àrea Urbana de Toulouse mitjançant projectes de desenvolupament concrets. Th1 diu que cada cop hi haurà menys agricultors i moltes terres quedaran ermes. Per això, creu Th1, cal intervenir abans no sigui massa tard, i revaloritzar les funcions econòmiques, paisatgístiques i socials del territori, a partir d'una política agrícola en zona periurbana. Així doncs, tot i que aquest tècnic no parla de cap projecte global concret, com podria ser la creació d'un Parc Agrari, sí que fa esment d'unes línies estratègiques d'actuació:

(Th1) "Bien, justement, on est en train d'y réfléchir (...) au niveau de la Chambre d'Agriculture, parce-qu'on veut lancer un partenariat avec les collectivités locales, avec la communauté d'agglomération du Grand Toulouse, avec le SICOVAL ou d'autres au niveau de l'agglomération, eh... Bah... Soit on laisse faire... Eh, bon, on aura de moins en moins d'agriculteurs et on va avoir des espaces agricoles qui vont tomber en friche, parce-qu'ils vont... La urbanisation va venir les entourer, et il n'y aura pas d'agriculteurs pour venir les travailler, donc ça va quand même poser un problème collectif, même aux élus. Or alors, on décide d'orienter cette agriculture (...), en reconnaissant, en lui reconnaissant ses différentes fonctions économiques, mais environnementales, paysagères, voir, sociales, en accueillant donc du public, dans les fermes pédagogiques, découverte, hébergement saisonnier... Et à partir de là on construit, on construit, on construit une politique agricole en zone péri-urbaine pour justement engager les agriculteurs existants ou ceux qui voudraient (...) dans ce métier, à aller dans des directions qui seraient quand même définies, mais définies parce-qu'on sait qu'en face, on a de la demande... Nous... C'est l'orientation qu'on privilégie, aujourd'hui (...).»

Th1 també parla de la voluntat de molts agricultors que pensen a vendre's les terres un cop es jubilin, i assumeix que les institucions tenen més bona relació amb els productors que segueixen les seves directrius. En aquest sentit, Th1 es refereix als permisos que ell mateix dóna per fer construccions en zona agrícola. Quan ho refusa, sovint els agricultors no ho entenen.

Th1, de totes maneres, es mostra preocupat pel futur dels espais agraris de l'Àrea Urbana de Toulouse:

(Th1) «La Chambre d'Agriculture défend, donc, l'idée de conserver une agriculture en zone péri-urbaine, parce-qu'on sait que de toute manière sur les quatre-cent mil hectares de l'Aire Urbaine, tout ne s'urbanisera pas, ça c'est bien clair, donc qu'il y aura toujours de l'activité agricole, et que cette activité agricole a toute ça place dans l'Aire Urbaine. (...) ...l'Aire Urbaine chez-nous couvre plus de la moitié du département, donc c'est quand même assez conséquent. Alors il est clair que quand on a ce discours face à des agriculteurs propriétaires des terrains et qui arrivent en fin de carrière, ils sont pas d'accord. Ils reviennent à dire « mais il y a pas d'avenir pour l'agriculture, c'est foutu... » Effectivement, parce-que l'ambition, leur ambition, c'est de pouvoir révaloriser leurs terrains à l'urbanisation plutôt que de le garder pour l'agriculture. Voilà. Donc que les institutions elles ont de bons rapports avec ceux qui sont d'accord avec son, avec son programme, et elles n'ont moins avec ceux qui sont... Qui sont contre. Moi qui suit, donc qui donne des avis sur les permis de construire dans les zones agricoles... Quand je met un avis défavorable parce-que j'estime, on estime, parce-que ça a été validé par des professionnels qu'une construction dans une espace agricole peut apporter beaucoup plus de contraintes que d'avantages, il est clair que le propriétaire, si en plus c'est un agriculteur, il m'appelle en me disant, mais, pourquoi nous l'avons refusé. Bon, ils ont du mal à comprendre.»

Th2, que s'encarrega de supervisar l'activitat dels hortolans del nord de Toulouse, tampoc té massa clar si existeix cap projecte a la zona. Té una idea vague de *Terres en ville* i considera que caldria fer més esforços per potenciar l'horticultura de la regió. Th2, de fet, es mostra preocupada per la disminució constant en el nombre d'actius agraris i la dificultat per assegurar la continuïtat a les explotacions, d'engrescar els joves a seguir amb aquest ofici:

(Th2) “Mais c'est vrai que *Terres en ville*... Ici ça ne correspond pas, parce qu'en fin, il me semble... Parce que je... ici c'est surtout des producteurs qui vend en gros, pas au détail, et *Terres en ville* c'est souvent des producteurs qui vendent au détail ou quasi directement au consommateur. Mais le problème il est un peu différent, il me semble. Mais je ne connais pas vraiment, quoi. (...) Oui, bon, alors on n'entend beaucoup parlé, mais nous on a l'impression que... il n'y a rien qui se fait quoi. On n'a pas connaissance du projet mais c'est un peu notre faute, parce qu'on a été sollicités par monsieur Vassiniky, donc qui est un élu de la Chambre qui s'occupe de... qui est en charge du dossier d'agriculture périurbaine, et il nous a demandé un peu de lister tout ce qu'il faudrait pour implanter une zone de maraîchage et d'horticulture au niveau des sols, d'structure, de l'emploi, d'infrastructure, mais c'est vrai qu'on c'était rencontrés dans... c'était en décembre, et on est toujours (...)... donc c'est un peu. Il y a quelque chose qui doit être en train de se bâtir, mais il faudrait que nous on y travaille... On n'a pas eu le temps!”

Th2 també lamenta les restriccions que sovint s'imposen als agricultors, com per exemple l'impediment de construir hangars que permetrien treballar en millors condicions els assalariats —es podrien dutxar, es podrien canviar— i assolir la categoria d'*agriculture raisonnée* a algunes explotacions com la d'A3, a la zona dels Ramiers de Blagnac. Tampoc, pel que sembla, es donen facilitats per a la instal·lació d'hivernacles, infraestructura indispensable per al futur dels cultius d'hortalisses. Per tot això, Th2 sovint considera contradictòria l'actitud de l'administració, que per una banda vol mantenir els espais agrícoles però per l'altra posa impediments a l'activitat dels agricultors. Th2 creu que per millorar la situació d'aquest sector, caldria potenciar els mecanismes de contractació de mà d'obra i fer una tasca de divulgació de l'activitat hortícola entre els habitants de la ciutat, per tal de fer-los saber que a deu quilòmetres del centre de Toulouse encara hi ha cultius d'hortalisses de qualitat. Th2 es refereix, en aquest sentit, a la tasca de promoció de certs productes tradicionals de qualitat, tot i que de moment afecta molt pocs agricultors.

D'altra banda, l'alcalde d'una comuna de l'Àrea 2 (Th3) comenta que les relacions amb els horticultors són bones, tot i que admet que hi ha alguns petits conflictes quan els agricultors reclamen el dret de fer construccions en zona inundable i els ajuntaments s'hi neguen. Aquest informant diu que es prenen molt seriosament l'activitat agrícola de la zona i miren de preservar-la i potenciar-la. Th3, de fet, assegura que almenys una vegada a l'any es reuneixen amb els agricultors per mirar de solucionar els seus problemes, encara que admet que la Chambre d'Agriculture i altres institucions d'abast regional tenen més capacitat d'incidir en aquest sector. Th3 parla de la necessitat d'harmonitzar urbanització i espais no construïts dins la comuna, i això implica el manteniment d'un volum important d'explotacions agrícoles. Aquesta voluntat, però, passaria, entre altres iniciatives, per relocalitzar aquestes explotacions lluny del centre de la comuna, ja que interfereixen en la vida quotidiana dels habitants. El problema, tot i així, és que molts agricultors no volen vendre aquestes parcel·les! Veiem que diu Th3 en aquest sentit:

(Th3) "Alors, la particularité de Saint-Jory c'est qu'il y a des zones construites très loin du centre ville, et que quand vous arrivez au centre ville, il y a encore des zones agricoles qui sont (...) au centre ville. Vous avez aujourd'hui du blé, qui est en train d'être moissonné, derrière l'école maternelle... Je ne sais pas si vous avez vu, il y a des écoles maternelles, il y a l'autre école, il y a un petit lac, et... il y a le gymnase, et derrière il y a encore des champs, (...) en zone inconstructible. Et c'est les agriculteurs, qui eux ne veulent pas de passer en zone... alors que c'est constructible! Qui ne veulent pas le lâcher à l'urbanisation. On a la paradoxe chez-nous de certains qui sont en zone agricole, qui veulent que ces zones agricoles passent à constructibles, et au centre du village on a des agriculteurs qui ont leur terrains en zone constructible et ils peuvent bâtir, qu'ils ne veulent pas le bâtir. Donc qu'en général c'est assez particulier (...), c'est un peu difficile. Donc... donc c'est un petit peu... c'est un petit peu la paradoxe (...). Alors, c'est... voilà! Il faut, il faut essayer de faire cohabiter le monde agricole avec le monde urbain, ce n'est pas toujours très facile. En termes de maraîchers c'est moins compliqué. Les maraîchers, bon, ce n'est pas, il n'y a pas, il y a moins de perturbation, bon, à part qu'ils traitent, il faut qu'ils fassent attention. Bon, là il n'y a pas... Mais c'est surtout quand on a encore des champs de céréales ou etcetera, qui sont près des maisons, aujourd'hui ce n'est pas toujours très facile à gérer. Donc c'est un petit soucis à... à vivre."

Th3 proposa una reflexió conjunta entre l'ajuntament, els agricultors, les institucions regionals i la Chambre d'Agriculture en relació al futur dels espais agrícoles que es troben en zona inundable, perquè reconeix que seria un problema que s'abandonés aquestes terres. Tot seguit, però, Th3 afirma que si no hi ha més agricultors al consell municipal és per culpa d'ells mateixos, i ell ho lamenta. Opina, en aquest sentit, que podrien haver contribuït a elaborar el *Plan Local d'Urbanisme*, sobretot en tot allò referent a les zones agrícoles:

(Th3) "Aujourd'hui il y en a pas, mais à mon grand regret, à mon grand regret. Voilà, que je trouve que effectivement, dans des équipes municipales, puisque quand même, sur les conseils municipaux on est vingt-sept personnes, c'est, c'est... vraiment dommage qu'on n'ait pas des représentants du monde agricole (...). Ça aurait été, à mon avis, mais plus qu'intéressant, qu'il y ait des représentants du monde agricole dans le Conseil Municipal et qu'ils puissent participer à l'élaboration d'un Plan Local d'Urbanisme, parce que, parce que... parce qu'il y a toute une zone qu'ils conservent."

La comuna de Th3 afronta grans desafiaments en el futur, sobretot a causa de l'expansió de la indústria aeronàutica que suposarà l'arribada de molta gent i un augment de la urbanització. Algun habitant de la comuna, de fet, ja ha demanat que es transformi tot el sòl comunal en urbanitzable. Però això, diu Th3, no té cap sentit, va contra l'interès general:

(Th3) “Et que les gens, eux l’approche qu’ils en ont, il n’y a pas d’approche... c’est une approche juste personnelle. Ils veulent avoir terrains constructibles, pourquoi? Parce que les terrains, bien, aujourd’hui agricoles, bon, je ne sais pas, à trente francs le mètre carré, parce qu’il est constructible, il en vaut... je ne pense pas encore en francs... il vaut deux cents ou deux cents cinquante francs. Donc, il y a, il y a... c’est une logique individualiste, tandis que nous, quand on a géré l’urbanisation et l’aménagement du territoire, on est obligés de le gérer en termes d’intérêt général, donc qu’on ne peut pas, on ne peut pas rentrer dans ces considérations-là, donc... Il y a quelques déçus forcément...”

Th3 també es refereix als agricultors que van comprar terres més cares en zones urbanitzables. Diu que van ser considerats uns il·lusos pels seus companys que compraven terres molt més barates en zona inundable, tot i que estaven fent una inversió amb vista a la jubilació:

(Th3) “Ils se sont fait traités de fous par tous les autres, parce que les autres ils achetaient au bord de la Garonne à deux francs le mètre carré. Aujourd’hui, vingt ans après, qui est qui a raison? C’est certainement ceux-là. Parce que la pression foncière il y a vingt ans elle n’y était pas. Que les terrains constructibles ils valaient dix francs, pour construire des maisons, et que lui avait fait le choix de planter des salades sur dix francs le mètre carré. Par contre maintenant vingt ans après, ceux qui sont au bord de Garonne, ils valent toujours pratiquement zéro, et les autres terrains, c’est des terrains qui valent deux cents ou trois cents francs l’hectare. Et donc il y a ceux-là, eux, ils ont... ils plantent des salades, mais ils plantent des salades sur leur retraite, leur retraite elle est dessous-là, tu vois, certain, certain, aujourd’hui, ils n’ont pas des soucis. Les autres ont un avantage, et quand ils savent que ceux-là, les autres voudraient aussi qu’on passe les terrains à constructible. Cette pression foncière sur les agriculteurs à un côté un peu pervers, parce que ce n’est plus qu’il y a l’activité, ce n’est plus (...) à leur activité agricole (...), activité économique. La seule chose qui va derrière c’est un problème d’intérêt, de valoriser la... On sait d’autant plus que derrière il n’y a pas de repreneurs. Si derrière il y avait un fils qui reprenait l’activité, toutes ces questions ne se poseraient pas.”

Th4, tècnic d’un altre ajuntament de la zona, es refereix a l’augment de la pressió urbanística provocat per l’arribada d’uns quinze mil habitants per any a l’Àrea Urbana de Toulouse, fet que incitarà a la transformació de moltes terres agrícoles en zones urbanitzades. Aquest tècnic, però, afirma que els ajuntaments de la zona en són conscients i que en el marc del *SIVOM Blagnac Constellation* prendran mesures per frenar aquesta tendència. Com diu Th4, no només poden potenciar la indústria aeronàutica o construir nous habitatges, també cal preservar espais verds i una agricultura periurbana. I com que es troben molts agricultors que, a l’edat de jubilar-se, els agradaria vendre’s les terres, pretenen iniciar una política que contribueixi al manteniment de les explotacions, col·laborant amb la SAFER i la Chambre d’Agriculture. Així, des del SIVOM estarien disposats a comprar aquestes terres per facilitar la instal·lació de joves agricultors, sobretot en els cultius d’hortalisses, de flors o de planter. D’aquesta manera, els agricultors no podran vendre les terres als promotors, perquè Th4 diu que faran declaracions d’utilitat pública per tal de poder expropiar-les (a més, seran àrees no urbanitzables, zones agrícoles protegides). Segons Th4, així doncs, l’interès general passaria per sobre l’interès particular, tot i les polèmiques que, per força, aquestes mesures generaran. L’objectiu ha de ser trobar un equilibri entre totes les funcions dels territoris de l’àrea urbana tolosina. Com diu Th4, no es pot entaforar formigó per tot arreu, si no pot haver-hi terribles problemes ecològics si, per exemple, es desborda la Garona... El manteniment de l’activitat agrícola, en aquest sentit, també

és positiu i, segons Th4, permetrà veure a les noves generacions que hi ha un vell ofici que es fa a la zona:

(Th4) “Quand on fait de la politique, il faut savoir ce qu’est l’intérêt général, et ce qui est l’intérêt particulier (...). Nous, notre, notre conviction c’est que pour l’intérêt général, il faut qu’on ait d’équilibres, de l’usage des zones. On ne peut pas faire du béton par tout. Derrière après c’est quoi, c’est les catastrophes écologiques terribles. On a la Garonne à côté. Si on urbanise tout, là, où est-ce qu’elle va aller la Garonne quand elle va déborder... (...) Si on conserve un niveau d’agriculture périurbaine, on évitera des catastrophes écologiques, et au même temps on permettra aux enfants de continuer à voir qu’il y a une tradition agricole, qu’il y a encore ce métier qui existe, que tout ça c’est...»

De fet, Th4 explica que un cop els agricultors que treballen a la zona dels Ramiers de Blagnac pleguin, si no hi ha agricultors joves que agafin el relleu, crearan hortets familiars per a l’ús de la gent del municipi. Th4, d’altra banda, considera que no cal que hi hagi agricultors al consell municipal, sempre que es mantingui un debat obert amb aquest sector de població:

(Th4) “Non, je vais dire pourquoi, parce que la pression foncière est trop forte, pour que ces gens aillent la possibilité de peser sur les décisions, donc qu’il vaut mieux qu’on puisse organiser avec eux un dialogue, un vrai dialogue, plutôt que de les avoir au Conseil Municipal.»

Finalment, pel que fa a Th5, diu que a la zona del SICOVAL hi ha uns 270 agricultors. Aquesta informant es refereix a la necessitat de compaginar el desenvolupament econòmic sostenible amb la protecció de l’entorn i el progrés agrícola. Amb aquesta iniciativa, assegura Th5, es pretén preservar l’agricultura més que la propietat agrícola. Diu, però, que és el sector agrícola que ha de lluitar pels seus propis interessos: el SICOVAL, col·laborant amb altres institucions, posaria les bases perquè això fos possible. En aquest sentit, Th5 diu:

(Th5) “Donc c’est vrai que les agriculteurs ils font du mal un peu à entendre ce message-là, c’est-à-dire, on n’est pas les jardiniers de l’espace... (...) Bon, ceci dit maintenant ça commence à... (...) on a crée des chemins randonneurs, on a fait des réseaux, on a travaillé avec eux, bon, on a fait des actions avec eux. Et, après, si vous voulez, ce qui s’est passé c’est que on a travaillé avec les institutions, les acteurs du territoire, on a... on s’est inscrits dans des dispositifs existants, c’est-à-dire, on n’a pas inventé des choses. Chaque fois qu’il y avait des dispositifs qui se créaient on se disait, bien, tiens, ça c’est intéressant, il faut qu’on s’appuie là-dessus.”

Th5 afirma que molts agricultors no estan del tot d’acord amb els projectes endegats en el marc del SICOVAL, tal com passa a l’àmbit del Parc Agrari del Baix Llobregat. Per acabar amb aquest bloc, s’ha entrevistat un agricultor que treballa dins l’àmbit del SICOVAL, que explica que de moment les accions en aquest àmbit són més de caire urbanístic o ambiental que no pas econòmiques (considera, però, que la iniciativa hauria d’incloure més projectes vinculats a la producció agrícola). En el projecte de la creació de franges d’herba (*bandes enherbées*), sembla que hi ha hagut agricultors que s’han mostrat reticents, sobretot a causa de la ubicació de conques de retenció d’aigües en zona agrícola. El SICOVAL té prerrogatives semblants a la SAFER amb relació a la compra-venda de terres agrícoles en el seu àmbit d’influència. Per això els agricultors afectats, sovint s’hi enfronten:

“Voilà! Mais d’ailleurs ils ont commencé leurs actions ensemble, et maintenant, il aurait, il aurait... le SICOVAL ça pourrait être, aurait presque le pouvoir d’un office foncier, puis que dans ses statuts on... des maintenant il peut, il peut lui même délibérer par son conseil de communauté sur des zones bien définies, pour faire ce qu’il veut. Il n’y a que la commune qui peut dire non, je, je... je ne suis pas d’accord, ou je ferait à la place, ou j’achète la terre à la place, mais si non, non, non... c’est le SICOVAL qui fait tout l’aménagement. Donc qu’à partir du moment où il fait l’aménagement c’est lui qui est un interlocuteur, et quand il y a un aménagement qui ne plaît pas aux agriculteurs ou aux autres, évidemment c’est le SICOVAL qui est visé. Mais c’est parce que c’est son rôle aussi.”

De totes maneres, però, en aquest àmbit, els agricultors no tenen interès en especular amb les terres, ja que l’activitat agrícola és prou rendible i els preus del sòl no són desorbitats com a d’altres zones periurbanes. D’altra banda, per mitjà del SICOVAL s’intenta actualment d’instal·lar joves agricultors en el cultiu d’hortalisses, encara que no sempre és fàcil. I pel que fa a la representativitat en aquesta comunitat d’aglomeració, l’agricultor entrevistat diu que són presents a les institucions locals, però que al consell del SICOVAL, on es discuteixen les mesures preses, només hi hauria un pagès. Al mateix temps, de totes maneres, aquest informant opina que no poden ser a tot arreu:

“La représentativité... C’est dommage parce que c’est tout un système qui était, une vraie démocratie directe, et qui faisait qu’ils ont... Les agriculteurs avaient pris eux-mêmes, maintenant ils sont complètement... ils ne maîtrisent plus, eh! Parce qu’ils ne sont plus assez nombreux. Ils ne peuvent pas être partout!”

D’altra banda, T8, tècnic de l’espai rural de Gallecs, es refereix a aquesta zona com a pulmó verd dins la Regió Metropolitana de Barcelona. Per mitjà d’un Pla director, diu T8, i amb el blindatge del territori declarant-lo sistema d’espais lliures, no urbanitzable, es busca que s’inclogui al PEIN. Fins ara era un espai urbanitzable on l’INCASOL podia actuar avisant amb sis mesos d’antel·lació. Això ha provocat una gran incertesa entre els pagesos de la zona, que han optat per fer cultius de baix risc, com els cereals. T8 diu que entre les mesures que s’han proposat, han tractat de potenciar produccions locals de qualitat, com el pa de Gallecs o la mongeta de ganxet, donant a conèixer el territori a partir d’un producte. Per a complir aquest objectiu, també han obert una agrobotiga. Actualment sembla que queden uns vint-i-cinc pagesos en actiu a la zona, amb llicència per cultivar aquestes terres, i T8 afirma que cada agricultor té la seva feina a part de l’agricultura. La pagesia, segons T8, ha estat vital per a la conservació d’aquest territori:

(T8) “Aquí hi ha un altre tema, i és que els pagesos no viuen directament dels camps, sinó que cadascú té la seva feina, hi ha una empresa de serveis, hi ha una empresa de jardineria, vale? Gent que es dedica a altres coses... Tots tenen la seva carrera, el seu ofici, i la pagesia és una cosa més, no? És a dir, una activitat secundària. Però sí que és veritat que els pagesos, des de sempre, han mantingut els camps... Vull dir, Gallecs es manté tal i com està gràcies als pagesos, perquè ningú ha abandonat i tothom encara que no hagi viscut directament de la terra, sí que han tingut sempre... (...) Aviam, els pagesos, lo que han ajudat és a mantenir l’espai tal i com està ara, i per tant a que Gallecs fos aquest valor, tingués aquest valor que fa que es pugui protegir, saps? Perquè si això hagués quedat abandonat, eh, això potser ja estaria construït i... Per què? Perquè ningú s’hagués ocupat del territori.”

Els pagesos de Gallecs sembla que estan ben organitzats i fan diverses activitats conjuntes. La zona, d’altra banda, també és aprofitada pels habitants de la regió: així, per exemple, hi ha diversos itineraris d’ús social. I amb relació a l’activitat agrícola, fan rotacions

de cultius per conservar les qualitats del sòl, i fins i tot volen introduir l'agricultura ecològica en aquest àmbit, seguint els nous paràmetres de sostenibilitat imposats per la Política Agrària Comuna. T8 considera que, tot i la forta pressió urbanística que pateix la zona, poden estar contents pel grau de preservació assolit:

(T8) “En el Pla director la interpolar passava pel camp de futbol i quasi l'església, i ja no hi és, saps, ja està apartada. Llavors hi ha un tros de Paret que encara queda una mica afectat, que és lo que s'està lluitant perquè també... És a dir, clar, nosaltres ara, havent definit Gallecs com a sistema d'espai lliure no urbanitzable i inclòs en un PEIN, home, estem bastant contents, perquè veiem futur al territori (...) Però home, això ara, jo crec que hem d'estar molt, molt contents, en fi, nosaltres estem molt contents perquè hem aconseguit algo que en trenta-cinc anys... Portàvem trenta-cinc anys en aquesta situació. Per tant és... és un gran moment per Gallecs.”

També hem recollit el testimoni d'un pagès de Gallecs amb llicència per treballar la terra, que es refereix a la incertesa amb què viuen, a causa de la titularitat pública de les terres:

“Aquesta llicència la tenim de la Generalitat, perquè hi ha l'Incasol, i la Generalitat ens concedeix aquestes llicències, que és una llicència que ella sola s'està prorrogant anualment per si sola. I si ells necessiten les terres, mig any abans de sembrar, per dir algo, pel febrer o març, ens han dit, aquest any per setembre no sembreu. I si la sembrem, i necessiten el terreny per algo, en acabat, segons la llei ens han de pagar la collita. La terra no és nostra, és com... Nosaltres sembla aquí... Mira, sembrem perquè per sembrar, no podem arriesgant-se a fer cap tipus de reg, d'aspersors, ni res, ni cap instal·lació, perquè a lo millor aquest any per dir algo, gastes uns diners per fer nova la instal·lació de reg, i l'any que ve et diuen, deixa la terra que la necessitem per fer-hi un parque, per dir algo, un parc. No per edificar perquè no, però per fer un Parc, per fer una casa (...), es pot, se t'ho poden quedar.”

Aquest pagès explica que l'activitat agrícola a Gallecs no els permet de guanyar-se la vida, no és rendible, ho fan per afició (de fet, diu, hi ha pocs agricultors que venguin la producció a l'engròs i n'obtinguin un sou). El pagès diu que han constituït una associació pagesa i, com hem dit, venen els seus productes conjuntament:

“Bueno, sí, bueno, una associació de pagesos que hem muntat nosaltres aquí. Hi ha una associació de pagesos que és el... vull dir que tots venim de pagesos d'aquí al poble, que hem quedat, una mica forts, que som els que hem muntat la botigueta aquesta, l'agrobotiga... I, doncs un hi porta les patates, l'altre hi porta les bledes, jo hi porto quatre tomàquets, per aquí, que cullo, ara, ara vindrà el temps dels calçots... si me'n venen aquí, tot això, per vendre lo nostro sol.”

També es refereix al Consorci de l'Espai Rural de Gallecs i a la bona feina que, a parer seu, està realitzant (diu que la pagesia rep avui dia molt de recolzament —en el passat, segons ell, estaven abandonats):

“Home... eh... de fet és un apoio fort que tenim, per aconseguir si hi ha alguna subvenció, per... més apoio fort, perquè si no, si no funciona aquesta... per dir algo, vindria una constructora que diria, una immobiliària que, per dir algo, mira, senyor (...) jo em quedo aquella finca, tot aquest per... La ciutat... i es faria una ciutat nova. I aquests això ho impedeixen. Això ha sigut un apoio que han sigut forts. I quan necessitem algo, pues anem amb ells. El Consorci fa quatre anys que està aquí i ha fet moltes millores... Arreglar camins, ha fet els aiguamolls, en acabat, ens protegeixen, per dir algo... Si necessitem algo tenim un apoio que sempre és un respaldo. Si s'ha d'aconseguir una conservació d'algo, ho aconsegueixen ells i jo ho trobo ben fet. Que fins ara estàvem... pràcticament estàvem abandonats. Aquí no ens venia ningú... Estàvem... Pues mira, aquí existeix Gallecs perquè... perquè hi és. Però ningú, ningú s'enrecordava. Ara sí, ara cada dos per tres tenim els polítics aquí, sembla que... és com aquell quan un rovell d'ou és gros tothom hi suca pa. I ara volen vendre que això és un foc molt fort per ells.”

Tot i així, aquest pagès considera que hi ha coses que podrien millorar-se, com és, per exemple, els abusos comesos amb els robatoris o la brutícia que deixen els vianants (per això,

diu, caldria que hi hagués vigilància). De totes maneres, diu que el millor que els podria passar és que els tornessin definitivament les terres, encara que el preocupa la pressió urbanística que pateix la zona (diu que els pobles, per norma, han de créixer). Finalment, explica que va ser molt dur quan els van expropiar:

“Et vas a remuntar a aquella època, va ser la ruïna de molts. Nosaltres ja vivíem aquí mateix, i amb tres germans ja teníem dues cosetxadores, dos tractors, teníem tot, a l'època, tot un equip, dos equips de màquines complerts. I que de cop i volta et diguin... Goita! Eh... Plega de sembrar, perquè has estat... perquè la terra no és teva i d'aquí a cinc anys no pots... Vam tardar sis o set anys a començar! Vam tindre que vendre les màquines, i marxar i espavilant-se, perquè havíem de menjar, érem joves tots! Va ser, va ser una ruïna. Ara, recuperar-ho? Ojalà, ojalà... Primer pels propietaris i després als arrendadors pues perquè aniríem a treballar més tranquils. Bueno, no, jo ja no, jo ja ho tinc, jo, ja ho tinc assumit, que jo em queda poc aquí, jo. Jo, lo que estic en aquí, estic aquí per disfrutar, no vinc per guanyar-me la vida.”

Pel que fa a l'Espai Rural de les Cinc Sènies, el regidor d'urbanisme de Mataró (T10) explica que el Pla general estableix que aquest espai és considerat com a zona de protecció agrícola i el Pla especial estipula què s'entén per zona de desenvolupament agrícola. A aquesta realitat s'hi suma la recent aprovació del Pla director urbanístic del sistema costaner, que acaba de fer el blindatge urbanístic que permetrà la preservació d'aquest territori. T10, però, diu que ha calgut fer unes quantes correccions a aquest Pla director per donar a l'activitat agrícola de la zona la rellevància econòmica i social que té, seguint els paràmetres del Pla general (així, a hores d'ara, tant un pla com l'altre estarien d'acord, i no hi hauria cap contradicció entre l'Ajuntament de Mataró i la Generalitat de Catalunya). Cal tenir present, també, que s'ha creat una Comissió de seguiment de les Cinc Sènies on participen tots els sectors implicats. D'altra banda, cal dir que es tracta d'un territori d'unes 500 hectàrees que permet, com diu T10, la connexió de l'ecosistema forestal de la serralada prelitoral amb l'ecosistema marí. T10, per tant, afirma que Mataró té la missió de conservar un espai tan vital dins la Regió Metropolitana, tot i que també considera que han de contribuir-hi, alhora, les institucions d'abast supramunicipal. A part de la seva funció mediambiental, T10 diu que aquest espai lliure és molt important en concepte d'ordenació del territori, ja que contribueix a delimitar la ciutat compacta i evita el creixement de Mataró en taca d'oli. L'activitat agrícola ara és molt important, però si un dia els pagesos decideixen plegar, T10 assegura que aquest espai ha de seguir estant lliure d'edificacions:

(T10) “A més a més, té una funció de pròpia ordenació del territori, a part del seu valor mediambiental que ja he explicat, que és la de delimitar el concepte de ciutat compacta, no, una ciutat compacta és una ciutat que no malmeta el seu sòl, que té una certa concentració de usos que fa rentables les prestacions de serveis, la mobilitat, i sobretot la cohesió social, i sobretot les sinèrgies que es generen per l'intercanvi cultural i d'informació, la barreja d'informacions és sempre un valor de modernitat... Per tant, ens interessava aquesta filosofia de ciutat compacta, amb mixtura d'usos i complexa, també l'hem lluitada... I llavors ens convé trencar les dinàmiques de creixement en taca d'oli, aquesta espècie de creixement extensiu que ocupa el territori i que mai saps on acaba i on comença una ciutat. Per tant, mantenir l'entorn de ciutat d'espais lliures, a part del component mediambiental de connector d'ecosistemes, ens sembla que és una... un element també d'endrega de territori, eh, per tant des de la ciutat té el doble valor, eh, el mediambiental i el d'espai lliure. És a dir, ens sembla molt bé que hi hagi activitat agrícola, perquè així hi ha una tercera component que és l'activitat econòmica i l'ocupació i tal, però que encara que no hi hagués activitat agrícola, continuarà... continuaria siguent vàlid com a espai lliure, eh. O sigui, que per nosaltres, no... una, justament, una de les

meves preocupacions és de dir, no vinculem excessivament aquest espai a la viabilitat de l'agricultura, perquè si agafem aquesta frase i la girem al revés, vol dir que el dia que els pagesos decideixen no fer de pagès, ja podrem edificar, eh! No, no, aquest és un espai lliure que ha d'estar lliure per se, i si mentrestant hi ha agricultura, més que millor, per dos raons, per la component econòmica i d'ocupació que he dit abans i segona, perquè hi ha uns que se n'en cuiden gratis... (...) La vigilen, la cuiden, la mantenen, etc., no? Per tant, hem de potenciar l'agricultura perquè sigui competitiva i perquè pugui durar el màxim de decennis, com més millor, però no hem de jugar una sola carta, la preservació d'aquest espai vinculant-lo unívocament o únicament a l'agricultura, eh. Aquest espai lliure és un espai lliure en sí mateix vàlid, per raons de connectivitat ecològica, i per raons d'organització racional del territori. Per això ens interessava que fos protegit, per un òrgan superior com és la Regió Metropolitana o que és la Generalitat, diguéssim, no? I en aquest sentit ens satisfà... perquè clar, està protegit no com a espai agrícola, sinó com a espai lliure del sistema costaner, en el qual s'hi permet fer l'agricultura. Aquest doble joc, vull dir, em sembla que és una postura intel·ligent i molt interessant."

De totes maneres, T10 diu que mentre hi hagi pagesos disposats a treballar, ells, des de l'ajuntament, els recolzaran. Per això, s'ha articulat el Pla especial, per desenvolupar l'activitat agrícola:

(T10) "Per tant en aquest sentit, el nostre Pla especial a posteriori, que vindrà, un cop feta l'adaptació del Pla general, és un Pla especial que diem de desenvolupament agrícola, eh, no és allò ni de manteniment, ni de protecció... de desenvolupament agrícola, que va més enllà que la simple protecció, eh, va a facilitar... des d'un tema de camins, un tema de regular els hivernacles, un tema de regular les construccions i les edificacions, tema de regular el reciclatge i la recuperació d'aigua i tractament de residus, en fi, totes aquestes coses, vull dir, que es pugui fer una agricultura moderna i no una agricultura residual."

D'altra banda, T10 explica que abans d'aquesta situació, va haver-hi un període en que aquest espai va ser potencialment urbanitzable i es van produir moltes compra-vendes, per això avui hi ha molts propietaris que no són pagesos (van comprar les terres pensant que un dia podrien edificar-hi). Davant la forta pressió urbanística que pateix la Regió Metropolitana, T10 proposa que Mataró creixi "cap endins":

(T10) "Nosaltres tenim l'estratègia de que, en diem, aixís en pla casolà, créixer cap a endins, eh. Nosaltres estem creixent, estem creixent cada any, estem creixent d'habitants, estem creixent, i estem creixent raonablement, però creixem a base de reciclar sòls interiors, eh. Aquesta és la línia que més o menys les grans ciutats van seguint. Aleshores el problema és, els creixements en segona residència, que en dic jo, o extensius, que això... bueno, això ja s'ha acabat, però durant un temps això havia sigut una de les... principals problemes. El fet de que es creixi no és problema en si mateix."

Sobre l'Espai Rural de les Cinc Sènies, T10 diu que ara està molt protegit, però que quan canviïn les voluntats polítiques no sap què passarà:

(T10) "El futur immediat on m'arriben els ulls, sí, eh, perquè si abans s'havia de modificar el Pla general, ara a més a més s'ha de modificar el Pla metropolità. Diràs, són massa coses a modificar, per tant és evidentment que ara està molt més protegit. Ara, el dia que canviïn les voluntats polítiques, pues de la mateixa manera que ara hi ha hagut una voluntat política de fer això, pues jo que sé, aquí, no sé quants anys qui governarà a Mataró, qui governarà a la Generalitat, clar."

Finalment, T10 explica que amb la creació de la taula de gestió de les Cinc Sènies, s'articulen totes les veus que tenen alguna cosa a dir en aquest territori, inclosos els ecologistes. De fet, es planteja la idea que aquest espai també es consideri com un entorn favorable per a les activitats d'oci dels habitants de la regió, sempre que es compatibilitzin amb la pràctica de

l'agricultura (diu que quan el planejament estigui aprovat, iniciaran una política de disciplina urbanística per regular accions urbanístiques il·lícites, com poden ser les zones de desballestament de cotxes, per a les quals s'haurà de buscar nous emplaçaments). I per acabar amb aquest apartat, ens referirem a un pagès que viu i treballa en aquest espai rural. Podem dir que aquest horticultor és un sindicalista important a la comarca del Maresme que creu que tots els sectors de la societat civil (inclosos els grups ecologistes) s'han d'implicar en la preservació de l'espai agrari:

“La paraula protecció, no, no queda massa bé... Preservació, home, que hi hagi contingut, que hi hagi filosofia, que hi hagi arguments (...). Que no siguin únicament els nostres, els dels pagesos, que puguin ser arguments molt pensats en la professió, no, no... Que hi hagi els mediambientalistes, els, els, els sociòlegs per suposat, els proteccionistes, els ecologistes... És a dir, que hi hagi... Aquí al Maresme ho hem aconseguit a través de plataformes amples, participatives, per la defensa de l'espai agrari. És a dir, no ho fem sols, ho fem tot un seguit de col·lectius que entenen que aquest també és el seu problema, no? Llavors el discurs a favor de la preservació de l'espai agrari és molt més ric, és molt més... És més plural, és més ampla, hi ha molta més... Moltes més idees, no, que si hagués només les nostres... I ens va, ens va molt bé, i ens va molt bé.”

A l'entrevista amb aquest informant també vam parlar del projecte de Parc Agrari del Baix Llobregat. Ell opina que és una iniciativa que no ha quallat perquè les coses es van fer des de dalt, des de les institucions. Al Maresme, diu, s'ho han de fer tot ells sols. A més, opina que això de fer un Parc és com crear una reserva d'indis:

“Jo diria que encara a hores d'ara, per molts pagesos no ha quallat. És el problema de fer les coses per dalt. Aquí com que ens ho hem de pelar sols i no ens ajuda ningú, doncs és clar, aquí la batalla és cada cop que en un ajuntament hi ha la revisió del pla d'ordenació, no? I llavors hem de fer estratègia, buscar aliats, i tal. Però llavors com que la gent hi participa, la gent, aquesta defensa de l'espai agrari se la fa seva, no? I llavors la reacció contrària dels pagesos no la tenim. Home, sempre hi haurà algú que no diu res però que s'estimaria més vendre, no? Per situacions gairebé sempre relacionades amb, amb la manca de continuïtat generacional, eh, allò de que els fills no continuïn, i tal. Però bé, però és que a part d'això també hi ha arrendataris, cony, que aquests no poden decidir, i són pagesos, no? I per tant tenim de pensar en ells. I... Aquí és una batalla, que, que bueno, que fa anys que dura. Tenim la sort que la xarxa viària no ens ha fotut la destrossa del Baix Llobregat. És que, el Baix Llobregat... Aquí Déu n'hi do, però... (...) Nosaltres (...) aquí no ho fem servir, aquí al Maresme, no... A part, lo del Parc Agrari sona ja a reserva d'indis, i no... És igual, és una figura com una altra, vull dir que el nom no fa la cosa, però home, sí, que rere el nom hi ha la cosa, per tant els noms són importants, no, per definir, per definir les coses, no? No ho sé, jo penso que no és la solució, la solució hauria de ser de caràcter com a mínim nacional...”

L'informant es mostra molt crític amb les pràctiques especulatives i posa com a exemple que les coses poden fer-se bé al model francès i a l'holandès:

“No hi ha hagut manera, no hi hagut manera, mira que el model francès que és el... el més fàcil, perquè en definitiva altres models són molt cars, de finançar. L'holandès, òstia, les terres són de l'Estat i... perquè procedeixen dels pòlders, no? Les terres es van guanyar al mar... Però com que allò es va fer amb diner públic, llavors la terra quedava per a l'administració de l'Estat, i allà ho van fer molt bé! En comptes de vendre-ho als pagesos han fet arrendaments a perpetuïtat, no? Que van passant de pares a fills, clar! Collonut! No cal comprar les terres, per tant els diners, els crèdits, en tot cas els fas per fer hivernacles, o per fer granges, o per fer el que sigui. Perfecte! La gent ho entén i s'estima més aquest model que no pas el francès. Però és car, car, és molt car. El francès té l'avantatge que la SAFER recupera els diners, recupera els diners, per què? Perquè torna a vendre la terra, no? I llavors, vol dir que el pagès s'ha d'endeutar més perquè en fer crèdits per comprar les terres... Però collons, entre això, el model francès o el d'aquí, escolta, amb els ulls clucs jo agafo el model francès, clar. Entre d'altres raons perquè l'especulació és molt difícil, eh? Allà hi ha hagut, notaris o el que sigui, registradors de la propietat que han anat a la presó per saltar-se la llei, eh!”

En aquest sentit, es refereix a la bellesa dels paisatges agraris francesos en contraposició a la lletjor dels nostres:

“Hi ha un arquitecte que... íntim amic, fa temps, col·laborador del sindicat, no, que ens ha ajudat sempre amb els temes de l'espai agrari, i que ell sempre a les xerrades, diu, a la gent: “fixeu-vos quan donen les imatges de la volta a França, són imatges aèrees, i fixeu-vos la continuïtat que hi ha, els camps, ben cuidats, s'acaben allà on comença el poble... No hi ha un entorn degradat aquí al voltant de cada poble... Eh, les vinyes, els pàmpons del ceps freguen les parets de la casa, tot està ben cuidat, tot està endreçat. És un paisatge bonic, un paisatge agrari bonic, no? I aquí doncs, doncs, fot fàstic.”

Aquest pagès considera que l'urbanisme és un afer tabú al nostre país que cap govern s'ha dedicat a analitzar a fons. Diu, però, que el sistema francès de la SAFER el va instaurar un polític de dretes, el general DeGaulle, a partir de la proposta sindical de crear un banc de terres. Creu que ara estem perdent uns anys preciosos, i que si un govern progressista com el d'ara no hi posa ordre, ningú no ho farà. De fet, el pagès critica que l'especulació sigui una pràctica legal al nostre país:

“Llavors cada cop més, terres es van a mans de gent pendent d'expectatives. I això és legal, és clar, és que això no ho pots denunciar enlloc, és perfectament legal. Tenir, comprar una terra agrícola, fotre-hi diner negre, fotre un blanqueig de puta mare, perquè hisenda, els preus de les zones agrícoles no els controla. Així com el preu d'un metre quadrat de pis o d'un metre quadrat de nau industrial el tenen calculat, el tenen al dia, el tenen actualitzat, eh, de cara a col·locar diner negre al sector agrari és més fàcil perquè no, no ho tenen tan calculat, tan estudiat. I allavors, el... serveix, la... Comprar, invertir en terra agrícola serveix per dues coses, d'una per col·locar diner negre, i segona perquè hi ha plus-vàlues, perquè hi ha una revalorització sense fer-hi res. Només deixar allà que es foti de fàstic, amb un tall d'herba així, eh, tocant els collons als veïns, perquè aquesta herba després el vent, la llavor te la fot, te la fot a un costat i l'altre, banda i banda, però és legal. És legal. Ni, ni l'ajuntament té instruments legals per fer-hi front, eh! És complicat, eh! Aquí vam intentar fer una mena de... Una mena de banc de terres a Mataró, amb la complicitat de l'ajuntament... Val, llavors hi havia en Salvador Milà de regidor d'urbanisme, i sí, sí, ho vam... Es va aprovar, eh! Es va aprovar, amb el vot en contra del PP, es va aprovar però després ho van impugnar uns quants propietaris no pagesos, per cert, i ho van guanyar. Per tant, és que... És clar, això a França no passa perquè hi ha una llei d'àmbit estatal, clar, llavors... Has d'anar contra la llei i suposo que sabent que perdràs ja no ho fas. Aquí, això no ho tenim.”

Tot seguit, l'informant es refereix a la constitució d'un Pla especial per al desenvolupament agrícola de la zona, com ha fet T10:

“Llavors vam dir, d'acord, també amb l'ajuntament, llavors, sí, encara hi havia en Milà... I bueno, fem, fem un Pla especial, redactem un Pla especial per gestionar aquest espai, eh! I que aquest, aquest pla especial contempli deures i... drets i deures. És a dir, per part dels pagesos, eh! Els drets que hi tenim, però també les obligacions.”

Per acabar, aquest pagès fa una crítica frontal del paper de les multinacionals en l'entramat econòmic que afecta sobretot els ramaders “integrats” en una d'aquestes empreses (que ja representen el 85% del total de productors):

“Jo també ho dic això, que és un, un neo-feudalisme... Tenen, són els amos dels porcs, del bestiar. El pagès és com un africà sense papers, perquè li ha de cuidar... El pagès ha de posar... Saps com funciona la integració? El pagès ha de posar la terra, les naus, la granja... Normalment són pagesos que s'han arruïnat, que s'han descapitalitzat, si no no tindrien la granja, eh! Llavors l'integrador s'estalvia les instal·lacions, i el més important, s'estalvia la mà d'obra. El pagès li cuida la granja i a canvi, què rep? Un tant per porc engreixat o per gallina engreixada o per vedell engreixat. Si es mor, ho perd, per tant els ha de cuidar bé.”

L'informant considera que aquesta situació no afavoreix el sector i fa que molts joves no continuïn en l'explotació dels pares. També parla de la globalització i la seguretat alimentària, és a dir, el dret de les nacions d'autoabastir-se, sense menysprear el comerç. D'altra banda, diu que davant el degoteig constant de pagesos que van plegant, moltes cooperatives han de fusionar-se per sobreviure. I, finalment, critica els mecanismes dels ajuntaments per finançar-se, ja que depenen de la urbanització de terrenys per créixer i obtenir rendes (aquest és el punt més interessant de l'entrevista i és una informació que pot extrapolar-se al conjunt del país). L'informant explica com funciona aquest finançament a països com Alemanya, on hi ha municipis que opten, si volen, pel creixement zero. En aquest sentit, doncs, el paper de les institucions en la gestió del territori no és aprovat per aquest sindicalista:

“El problema és el de tot arreu, collons, els ajuntaments han de seguir creixent, perquè si no no saben d'on han de treure els calers, i ja està. S'han de finançar d'això. I fins al dia que no es resolgui el finançament autonòmic, però també, evidentment, el dels ajuntaments, això no té solució. Perquè a més a més, es troben que... collons, han de fotre un institut, o una piscina. No hi ha terreny... Perquè com que en el creixement dels anys seixanta, allò era el camp qui pugui i de cessions no se'n feien i s'edificava al cent per cent... Ara hi ha un dèficit arreu de... de... En el moment que s'ha hagut de començar a fer escoles i poliesportius, i piscines i tot, hi ha hagut un dèficit de terrenys. Què hem hagut de fer? Pla parcial i llavors, de les cessions, amb la cessió, amb el deu per cent, o el quinze per cent de sessió... Llavors anar a fotre-hi un institut, anar fotre-hi la piscina, clar... I després també per ingressar calers amb llicències d'obres i... (...) Jo penso que aquesta és una de les nafres que tenim en aquest país, el tema del model de creixement urbanístic i la llei que hi ha al darrera. I el finançament dels ajuntaments. Jo crec que s'haurien de finançar com a Alemanya, com a altres països, directament, per tributació directa, i no indirectament com estan fent. Hauran de continuar creixent... Eh, la llicència d'obres té un problema, que només es cobra una vegada. Llavors diuen, bueno, ara ja vindrà l'IBI l'any següent, ja es comença a cobrar l'impost de béns urbans, és a dir, immobles. Sí, però llavors també l'ajuntament té més obligacions... (...) No sé, amb aquest model, si s'aturés el creixement, els ajuntaments han de fer fallida, eh! (...) D'on trauran els calers? Això és una roda! (...) A Alemanya, amb el sistema de finançament d'un ajuntament alemany, per exemple, si aquell municipi decideix creixement zero... ho pot assumir perfectament. Si per qüestions paisatgístiques, o perquè ja s'hi troben bé els que són, o perquè no volen fer malbé més espai agrari ni forestal, diuen no, no volem créixer més, no passa res. No passa res. Ells van rebent de l'Estat federal la part que els toca en funció dels habitants i les mesures correctores i punt. Ja està. Aquí no... (...) Ho tenim tot en contra. (...) És important això que t'acabo de dir. És molt important per la pressió contra l'espai agrari en el fons amb la benedicció dels propis ajuntaments siguin del color que siguin. Aquí no hi ha pas massa diferència, eh, de color polític, eh! Fa la impressió que tots tenen els mateixos...”

En definitiva, aquest pagès de les Cinc Sènies considera que pagesos com els del Baix Llobregat no tenen dret a queixar-se perquè el preu que poden obtenir per la venda d'un sòl agrícola sense requalificar ja és prou bo:

“Tenim una avantatge, tant aquí com al Baix Llobregat que la terra agrícola ja val molts calers. Un que s'hagi de jubilar i vengui la terra a preu agrícola, home, és clar, no són els mateixos calers que a preu especulatiu, però, però déu n'hi do, eh! Tampoc és tan dramàtic, eh! Tampoc és dramàtic. No se n'aniran a sota un pont. Jo amb això no els planyo, hòstia, no fotem. Aquella gent no ho ha entès, aquella gent no ho ha entès perquè els han fet protagonistes de l'aventura, saps... És el que penso...”

I diu, ja per tancar aquest apartat, que la pagesia catalana tindria la batalla perduda si no fos pel pes de la societat civil, la base social no pagesa, inclosos els ecologistes, que lluiten amb els pagesos per preservar l'espai agrícola. Perquè només queden quatre gats i s'amunteguen tots a les zones més poblades i amb més serveis del país, deixant moltes àrees desertitzades.

6.4 ANÀLISI COMPARATIVA DE LES ÀREES D'ESTUDI

El grup d'informants representatius escollits a l'Àrea 1, com hem vist, es correspon als agricultors seleccionats a l'Àrea 2, sobretot pel que fa als intervals d'edat. Això no vol dir que els resultats de les entrevistes siguin idèntics d'un lloc a l'altre, encara que es va buscar grups compatibles. Si a l'Àrea 1 predomina la propietat com a règim de tinença, a l'Àrea 2 trobem una fórmula mixta de propietat i arrendament. L'actitud davant les possibilitats de preservació de l'espai agrari és molt similar a tots dos indrets, si bé els mecanismes institucionals de protecció són molt diferents, com hem vist. La pagesia actua, però, segons els imperatius de la rendibilitat econòmica, aquí i allà. El raonament és el mateix: si m'he de jubilar i no tinc successió generacional al darrere, per què no vendre les terres a un promotor immobiliari que em doni un bon feix de diners? Si no té futur la nostra activitat, per què no avança la ciutat d'una vegada per totes i s'ho endu tot per davant, ja sigui el Parc Agrari al delta del Llobregat o la zona inundable de la riba de la Garona, hi hagi o no Pla especial o terres on no es podrà urbanitzar mai?

Com hem vist, les explotacions de l'Àrea 2 són molt més grans que les de l'Àrea 1 perquè combinen els cultius d'hortalisses amb els de cereals. El tipus de mecanització empleada en els cultius d'hortalisses a les àrees d'estudi és bastant similar, i segueix processos semblants. És a dir, uns i altres s'han mecanitzat tant com han pogut, però segueixen fent bastantes tasques a mà. Pel que fa a les explotacions agrícoles, l'estructura és la mateixa: empreses familiars on cada cop té més rellevància la contractació de mà d'obra assalariada. A l'Àrea 1 hi trobem Explotacions Prioritàries (successores de les Empreses Familiars Agrícoles), mentre a l'Àrea 2 hi ha, com hem vist, GAEC i EARL. Els sistemes de producció són bàsicament els mateixos, encara que a l'Àrea 1 es va consolidant la producció integrada, mentre que a l'Àrea 2 s'ha estès de forma gairebé total les pràctiques més sostenibles de l'*agriculture raisonnée* (a tots dos àmbits s'ha establert un control estricte de la producció a partir d'aquests dos sistemes, encara que potser a França està més consolidat i avançat, sobretot per la implantació, recent i efectiva, de la traçabilitat). El reg a l'Àrea 1 és el tradicional *a manta*, seguit per l'aspersió i el goteig, i a l'Àrea 2 s'ha consolidat gairebé de forma exclusiva l'aspersió. I si a l'Àrea 1 trobem comunitats de regants i cooperatives que gestionen els canals de reg i les corredores, a l'Àrea 2 hi ha estacions de bombament vinculades a la Garona que també són administrades directament per la pagesia. L'extracció d'aigua de pous, però, és pràctica comuna a totes dues zones, sempre que la situació ambiental o socioeconòmica així ho requereixi. D'altra banda, la implantació d'hivernacles és cada vegada més freqüent a totes dues àrees.

La manera d'organitzar la comercialització és pràcticament la mateixa: per mitjà de Mercabarna a l'Àrea 1 i del MIN a l'Àrea 2, amb petites variants poc destacades (venda directa a mercats locals o distribució a partir de cadenes de supermercat o centrals de compra). És

curiós observar com les problemàtiques que troba la pagesia a un i altre indret a l'hora de distribuir la producció s'assemblen molt (sobretot per la competència de zones productores llunyanes en la dinàmica de la globalització). D'altra banda, ha quedat clar que la continuïtat generacional a les explotacions és un problema comú tant al sud de França com a Catalunya (i en general, podem dir que a tota Europa). De fet, l'envelliment de la població agrària és una realitat a tots els països industrialitzats. En aquest sentit, alguns informants reclamen que l'administració faci més esforços per garantir el manteniment de població jove a les explotacions. En realitat, aquest és el gran desafiament per a les nostres agricultures en aquest segle, si no volem que quedin terres ermes i desaparegui totalment un teixit social vital per a la gestió sostenible i el manteniment ecològic del territori. Pel que fa a l'arrelament a la cultura pagesa local, hem vist que, potser fruit de la irrupció del Parc Agrari, hi ha un cert grau de revitalització de les fetes populars i les tradicions agrícoles a l'Àrea 1, mentre que a l'Àrea 2 sols hem trobat dues o tres activitats que destaquen en aquest sentit. La dialèctica tradició-modernitat, però, és la mateixa: el pagès o pagesa innova en funció de les seves necessitats actuals, de la rendibilitat efectiva dels cultius i la viabilitat dels sistemes de producció. D'altra banda, una diferència que cal tenir en compte és que els agricultors de l'Àrea 2, en general, viuen a tocar dels camps i l'explotació, mentre que els pagesos de l'Àrea 1 han d'anar a viure, la majoria de vegades, als nuclis urbans, lluny dels seus cultius.

Els horaris laborals de la pagesia deltaica i dels agricultors tolosins, hem vist que són esfereïdors. La seva, com els informants diuen, és una feina dura, encara que bonica i agraïda. Alguns pagesos, però, canviarien de feina si poguessin i no engrescarien els seus fills a continuar. En aquest sentit, també caldria que l'administració implementés mesures per equiparar aquest ofici amb la resta de feines, per exemple, afavorint la contractació de més mà d'obra, per tal que el pagès no considerés que la seva activitat ha d'afrontar greuges comparatius sobretot amb relació al temps de treball. D'altra banda, a totes dues zones d'estudi impera un fort individualisme entre els agricultors, fet que no ha permès una implantació més intensa de les cooperatives. Pel que fa als sindicats, hi ha un grau de filiació elevat, encara que molts informants, tant a l'Àrea 1 com a l'Àrea 2, no saben ben bé quins beneficis en treuen. Finalment, amb relació a la percepció de l'administració, impera una imatge bastant negativa del paper que juguen les institucions en la gestió de l'espai agrari. Molts dels enquestats, de fet, creuen que es podrien fer més coses pel que fa a l'ordenació del territori per afavorir la pagesia, tant a Catalunya com al sud de França.

Tot i la manca de perspectives de futur a moltes explotacions de les àrees d'estudi, bona part dels informants estan disposats, com hem vist, a invertir en millores tecnològiques, com per exemple en la creació de superfícies d'hivernacles. De fet, en un context en general desfavorable, sorprèn la capacitat d'innovar que mostren molts dels enquestats, en els sistemes de prevenció de plagues i de producció o en el reg. Els pagesos enquestats a banda i banda del

Pirineu, però, generalment palesen el seu desencís i es resignen enfront del procés de creixement urbanístic de les ciutats, que sembla imparable. Què faran? Alguns resistiran fins que no puguin més, d'altres ja fan comptes i estudien les diferents estratègies que poden seguir per treure un benefici important amb la venda de les seves parcel·les, sempre que siguin urbanitzables. Però tots, sigui quina sigui la seva actitud, s'estimen el seu ofici i creuen que la societat els deixa de banda. D'altra banda, el paper que la pagesia té en la gestió del territori va minvant. Incideixen directament en la gestió de les seves explotacions, però els productors cada vegada tenen menys coses a dir en l'àmbit de les decisions administratives relatives a l'ordenació territorial. Per això, molts consideren que caldrà fer un replantejament, perquè sense pagesos gestionant l'espai agrari, la degradació del territori anirà en augment i això pot comportar greus problemes. Per exemple, a un altre nivell, si no hi ha ramaders que facin pasturar el seu bestiar pels boscos de la Catalunya central, qui s'encarregarà de fer reduir el sotabosc, un dels principals problemes davant la proliferació d'incendis forestals? De totes maneres, cal dir que a França, institucions com les SAFER són instruments molt vàlids per evitar l'especulació urbanística i fixar la pagesia en el territori. Finalment, hem vist com a l'Àrea 1 el projecte de Parc Agrari ha generat molta polèmica, però és vist per molts pagesos com la darrera oportunitat per salvar l'agricultura del Baix Llobregat, mentre que a l'Àrea 2 no hi ha cap projecte de gestió que s'assembla a la proposta catalana, encara que molts dels agricultors enquestats el consideren necessari. Cal dir, però, que els francesos han bastit tot un entramat d'organismes que permeten fer les funcions d'un Parc Agrari treballant directament amb els agricultors periurbans en tots els aspectes funcionals de les explotacions, a partir, sobretot, de les iniciatives sorgides de la Chambre d'Agriculture i recolzant-se amb l'èxit que ha suposat la irrupció de les SAFER.

En definitiva, així doncs, per concloure aquest capítol, podem dir que hem trobat força paral·lelismes entre els conflictes amb què es troba la pagesia de la Regió Metropolitana de Barcelona i els agricultors de l'Àrea Urbana de Toulouse. Davant d'una mateixa problemàtica, l'augment de la pressió urbanística, la reacció dels pagesos entrevistats és, a grans trets, similar.

7. RESULTATS, CONCLUSIONS I PROPOSTES

Per començar, cal dir que la principal pregunta que ens fèiem abans d'iniciar aquesta tesi doctoral era clara: quina reacció té la pagesia de la regió barcelonina davant dels processos de creixement urbanístic i de la pressió que aquests provoquen sobre els espais agraris periurbans? En segon terme, d'altra banda, vam decidir complicar-nos la vida preguntant-nos quines semblances i quines diferències hi podia haver entre la realitat periurbana de la Regió Metropolitana de Barcelona amb el que passa a l'Àrea Urbana de Toulouse. Perquè... ¿la reacció dels agricultors francesos és idèntica a la de la pagesia catalana quan té lloc una expropiació, quan la desaparició de terres agrícoles és un fet habitual, quan és cada vegada més difícil continuar exercint aquest ofici mil·lenari en les terres d'hortalisses que envolten les grans ciutats de banda i banda del Pirineu? Ja un cop fetes les anàlisis pertinents, podem concloure que la reacció davant la degradació dels territoris periurbans és la mateixa a les rodalies de Toulouse que als voltants de Barcelona. L'única cosa que canviaria seria la manera d'enfrontar-se a aquesta situació conflictiva, els instruments que a un i altre país s'han bastit per invertir o pal·liar aquesta tendència, que afavoreix poc o molt poc els espais agrícoles periurbans.

Al capítol teòric, el segon, hem reflexionat sobre diferents conceptes relacionats amb aquestes grans preguntes que acabem d'esbossar. Podem concloure que, partint de dos móns tradicionalment antagònics i contraposats, el món urbà i el món rural, que amb el pas dels segles s'han anat desenvolupat donant-se l'esquena, s'ha constituït una franja de contacte entre ambdues realitats (*urban fringe*, *rural fringe*, *rururban fringe*) específicament periurbana, una porció de territori degradada, oblidada i maltractada per les servituds que imposa la proximitat d'una gran ciutat. Tot i així, val a dir que al segon capítol ens referim, també, a la situació de continuïtat entre ambdós móns, que s'ha donat en els temps contemporanis, amb el que es coneix com a "continuum" rural-urbà. És en el marc d'aquesta franja, però, on es desenvolupa l'agricultura periurbana, una activitat que ha de suportar múltiples impactes, atès que sovint s'ubiquen en aquestes àrees diverses activitats que poc o res tenen a veure amb les tasques agrícoles i que condicionen la viabilitat de les explotacions: centres de desballestament de cotxes, zones d'extracció d'àrids, abocadors il·legals o descontrolats, hortets familiars sense llicència, petites indústries, serveis d'oci i equipaments... Al segon capítol hem fet ús d'un gran nombre de categoritzacions i descripcions per referir-nos a aquesta realitat. D'entre totes elles, però, ens quedem en aquest punt amb la definició de la FAO (Organització de les Nacions Unides per l'Agricultura i l'Alimentació) que en sintetitza els continguts. De fet, aquesta institució defineix alhora agricultura urbana i periurbana (AUP): entendríem per AUP les pràctiques agrícoles que es desenvolupen a les ciutats i al voltant de les ciutats i que utilitzen recursos (terres, aigua, energia, mà d'obra) susceptibles de ser emprats per a altres usos. L'AUP, orientada a satisfer en part les necessitats de la població urbana, comprèn diverses activitats

importants: l'horticultura, la ramaderia, la producció lletera i farratgera, l'aqüicultura i la forestal. Més concretament, la FAO recull la definició següent: "s'entén per agricultura periurbana les unitats agrícoles properes a la ciutat que gestionen explotacions intensives comercials o semicomercials practicant l'horticultura, la ramaderia d'aviram i altres animals, per a la producció de llet i ous"¹.

D'altra banda, cal tenir present que a les zones periurbanes, es produeix una fusió entre els costums i la manera de fer urbans i la cultura rural, no sense patir situacions crítiques o conflictives. Els habitants del periurbà, de fet, veuen com se'ls desposseeix d'un ric patrimoni sovint lligat a una activitat agrícola marginal amb arrels ancestrals, que tendeix a desaparèixer substituïda pels valors de la població de les metròpolis del segle XXI, que s'emparen en la més fulgurant postmodernitat per expandir el seu *modus vivendi* intrínsecament capitalista, més enllà dels camps d'hortalisses i de fruiters que han anat configurant un paisatge mil·lenari. Per què ho deixem perdre, per què no posem remei a la descomposició de la major part de la xarxa d'espais agrícoles que envolten les ciutats del món avançat? Hi ha múltiples raons per protegir aquests espais periurbans, preceptes que es coneixen i que tenen molt en compte les institucions implicades en el planejament de la Regió Metropolitana de Barcelona i de l'Àrea Urbana de Toulouse. Però amb això no n'hi ha prou. Caldria que els principis de la sostenibilitat abracessin des del centre de les ciutats fins al rural més allunyat, assolint una gestió integral del territori. Les àrees periurbanes, de fet, són zones d'esponjament ambiental vitals per fer una transició ordenada i racional entre el món urbà i el medi natural. Per tant, no s'han de menystenir. S'han de valorar correctament i s'hi ha d'imposar un sistema de protecció específic un cop coneguda la seva importància estratègica, el seu caràcter d'espai de transició entre dos entorns que tradicionalment s'han considerat antagònics.

La degradació del territori ha implicat un deteriorament de les infraestructures de suport de les explotacions agràries (camins, canals de reg, tanques...) i ha fet més difícil el seguiment del cicle productiu per part dels pagesos, que tot i patir tants contratemps, tenen l'incentiu de tenir els mercats de consum urbans molt a prop (renda de proximitat). Però pel fet que l'agricultura té un paper subsidiari a les àrees periurbanes respecte a la indústria o a les empreses de serveis, les terres agrícoles fan sovint un paper de reserva de sòl per a altres usos on les activitats especulatives són a l'ordre del dia. Molts inversos busquen l'oportunitat per comprar terres agrícoles no cultivades per tal d'esperar una requalificació urbanística que permeti urbanitzar-les. Molts agricultors, de fet, tant a la Regió Metropolitana de Barcelona com a l'Àrea Urbana de Toulouse, esperen que avanci la pressió urbanística per desfer-se del seu

---

¹ En el marc territorial català, com hem vist, el Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca estableix una definició genèrica d'agricultura periurbana amb l'Ordre de 23.1.84 sobre actuacions de millora rural en zones periurbanes: "és aquella àrea d'àmbit rural situada entorn d'un hàbitat densament poblat que ha estat sotmesa a una forta expansió industrial, urbanística i de serveis, i on a conseqüència d'aquesta hi ha un greu deteriorament de les xarxes de camins rurals i drenatge, una alteració de la qualitat de les aigües per a reg, un augment del valor del sòl, així com un augment de l'índex de robatoris i dels danys per irrupcions de persones alienes a l'agricultura".

patrimoni al preu més alt que sigui possible. L'activitat agrària, així doncs, només té possibilitats de perviure si assoleix un ús intensiu dels factors treball i capital, que han de prevaler per damunt del factor terra —pel seu elevat valor, aquest obliga a obtenir un altíssim rendiment per hectàrea (la inversió per hectàrea pot arribar a ser similar a una de tipus industrial, sobretot en el cas de les produccions en hivernacles). Tot i amb això, però, la incertesa amb relació a les perspectives de futur provoca un fre a l'entrada de nous capitals: a l'Àrea de Toulouse, per exemple, molts agricultors prefereixen cultivar cereals que hortalisses per la seguretat econòmica que els donen els primers. Finalment, per tancar aquests aspectes més teòrics, cal dir que en el marc territorial objecte d'estudi conviuen elements tradicionals i moderns contraposats, en tensió permanent, que han permès el sorgiment d'una cultura agrícola específica. Aquesta cultura és diferent a l'àrea de Barcelona respecte a la zona de Toulouse, si bé ambdós indrets tenen molts punts en comú. De fet, com hem indicat a la introducció, ens hem de plantejar en aquest punt si la pagesia de les àrees d'estudi ha perdut poder i representativitat en les institucions locals, i si aquesta variable és correlativa a la pèrdua d'incidència d'aquest sector social en la gestió dels territoris on viuen i treballen.

D'altra banda, també cal referir-se a les característiques morfològiques i estructurals de les zones d'estudi. D'entrada, al capítol 3 ja hem vist com són la RMB (Regió Metropolitana de Barcelona) i l'AUT (Àrea Urbana de Toulouse). A petita escala podem dir que es tracta de dues realitats diferents. Catalunya està més industrialitzada que no pas la regió de Midi-Pyrénées, més centrada en les activitats agrícoles i ramaderes, encara que Toulouse és un dels centres més destacats de la indústria aeronàutica internacional. Pel que fa a la població, la regió de Barcelona concentra quatre vegades més població que l'àrea de Toulouse i ja hem vist que la densitat de població és molt més elevada a la RMB que a l'AUT, tot i que, respectivament, a la primera entitat hi ha menys municipis que no pas comunes a la segona. Pel que fa a l'estructura territorial de la RMB, ja hem apuntat que és polinuclear. Hi trobem una àrea central molt directament relacionada amb Barcelona, i un conjunt de sistemes urbans organitzat entorn de les polaritats intermèdies de la segona corona metropolitana (el poder d'atracció de la ciutat de Barcelona s'estén per tota la Regió Metropolitana i més enllà). D'altra banda, la ciutat de Toulouse tindria una estructura "mononuclear radial": hi trobem un centre molt potent que atrau en la seva òrbita d'influència totes les comunes que l'envolten, sense altres polaritats comparativament importants que aglutinin porcions significatives del territori metropolità. Tot i aquestes diferències de base, però, ja hem remarcat que ens trobem davant de dues òrbites metropolitanes molt dinàmiques. Barcelona s'ha anat convertint en un dels eixos de desenvolupament econòmic del sud d'Europa, i es destaca com a plataforma logística de primer ordre, mentre que la ciutat de Toulouse ha sabut conjuminar la vocació agrícola de la regió on està inserida amb la implantació d'indústries i de tecnologies capdavanteres.

Barcelona ha perdut habitants les últimes dècades, que s'han instal·lat a les diverses corones metropolitana, tot i que avui dia sembla que la població del centre s'ha estabilitzat, mentre que Toulouse també en recupera al centre i als barris perifèrics (encara que les corones periurbanes segueixen guanyant població). A totes dues metròpolis, els serveis tendeixen a ubicar-se a les zones perifèriques, mentre que trobem diferències notables pel que fa als usos del sòl: a l'AUT trobem majoritàriament espais forestals i agrícoles, i poca presència d'usos urbans, mentre que a la RMB hi predominen els forestals per damunt dels agraris, tot i que els espais urbanitzats hi són notablement presents. La pressió urbanística, tot i així, és un fenomen comú a totes dues àrees d'estudi, encara que s'ha detectat una major degradació de la regió de Barcelona. De fet, a Catalunya, les darreres dècades, emparant-se en un planejament urbanístic excessivament permissiu, s'ha situat bona part de les infraestructures i vies de comunicació en els espais agraris que solquen les valls del país. A França, per contra, una legalitat més estricta, una tradició urbanística més antiga i coherent, han permès mantenir l'esplendor i la bellesa de bona part dels paisatges agraris, ja que en aquest país s'ha tingut una més bona consideració del sector agrícola i la inestimable tasca que fan els seus agricultors en una gestió sostenible i ordenada del territori. Aquesta, així doncs, és una de les constatacions més clares a què hem arribat en les conclusions d'aquesta tesi doctoral, partint de les hipòtesis que ens plantejàvem al capítol primer. El que em pregunto aquí, però, en aquest sentit, és si en el marc de l'Euroregió Pirineus-Mediterrània els catalans adquirirem l'esperit dels pobles de França a l'hora de prendre cura de l'espai rural.

D'altra banda, hem vist que el territori, la hidrografia, el clima i els paisatges agrícoles de la RMB i l'AUT són també diferents (a Catalunya, en general, hi ha més diversitat), encara que a totes dues àrees hi ha els condicionants propis que imposa el periurbà. Les terres de conreu han disminuït de forma alarmant al llarg de les últimes dècades a la RMB i a l'AUT, així com a les zones d'estudi seleccionades en aquests àmbits. La reducció de sòl agrícola estaria emmarcada en la crisi estructural de l'agricultura —crisi que segons Servolin (1989, p.16) és i ha estat considerada perpètua a ulls dels estudiosos—, el progressiu envelliment de la població agrícola i les creixents pressions d'ocupació per part dels usos urbans o periurbans. Podem dir que si bé en general hi ha aquests factors de crisi, a la RMB encara es troben conreus i explotacions que podrien arribar a generar rendes significatives. A l'AUT, d'altra banda, trobem un panorama similar, si bé les explotacions són molt més grans i hi trobem una agricultura específica que ha arribat a un grau elevat de perfeccionament. Cal dir, però, que a tots dos àmbits la pressió urbanística, l'especulació per les terres i l'alça de preus, accentuen la fragilitat i la manca d'inversions en el sector agrícola. La dificultat d'assegurar el relleu generacional a les explotacions, així doncs, és un dels principals desafiaments per a les societats modernes a principis d'aquest segle XXI.

Pel que fa a l'escala gran, ja hem vist al llarg d'aquest treball que hem parlat d'Àrea 1 per al cas català (delta del Llobregat) i d'Àrea 2 per al cas francès (zona hortícola del nord de Toulouse). Tots dos àmbits d'estudi, de superfície pràcticament idèntica, destaquen per la fertilitat dels seus sòls, encara que la principal diferència entre les dues àrees és que la primera, a diferència de la segona, és un delta (de totes maneres, en tots dos casos hi ha un riu que vertebrava el territori). La posició estratègica del Baix Llobregat com a eix de comunicacions i les grans infraestructures que s'ubiquen al Delta, com hem dit, fan de l'Àrea 1 un espai on els conflictes pels usos del sòl han de ser més intensos dels que trobem a l'Àrea 2. De fet, a la regió tolosina, tot i tractar-se d'un periurbà degradat, el paisatge i l'ocupació humana constitueixen un entorn més harmònic que no pas el que trobem a l'Àrea 1, on els espais agrícoles sí que estan greument amenaçats. D'altra banda, la composició del sòl és semblant a una i altra zona. En aquest sentit, podem dir que tot i que l'Àrea 2 no és una zona deltaica, mostra bastants paral·lelismes amb el delta del Llobregat, fins i tot en la gestió que fan els pagesos dels sistemes de reg (mitjançant la comunitat de regants o les cooperatives a l'Àrea 1 i de les estacions de bombament a la zona hortícola del nord de Toulouse). Tot i que el clima és diferent a banda i banda del Pirineu, en tots dos casos afavoreix les pràctiques agràries. Finalment, amb relació als usos del sòl, recordem que tot i l'expansió urbana i industrial del Baix Llobregat, les zones agrícoles comarcals representen una proporció de superfície poc inferior a l'artificial. Els conreus herbacis de regadiu (hortalisses) són dominants a l'ampla plana deltaica, on destaquen la carxofa, l'enciam, l'espàrrec i el porro, entre d'altres. Menys estesos són els fruiters de regadiu. A l'Àrea 2, la situació és similar, i els camps de conreus queden intercalats entre els nuclis urbans i les infraestructures. Destaca el fet que molts dels cultius d'hortalisses de l'Àrea 2 es troben en zones inundables, situació que els protegeix de futures requalificacions de terrenys.

Remetent-nos ja al capítol 4, cal dir que la dinàmica pròpia dels països "desenvolupats" ha comportat les últimes dècades que la supremacia de la indústria relegui la societat rural tradicional a un segon pla, tot i que els serveis, de mica en mica, han anat esdevenint hegemònics a la majoria de països rics. Entretant, la població activa agrària, tant a l'Àrea 1 com a l'Àrea 2, ha anat disminuint de forma alarmant i avui podem dir que només engloba uns quants centenars de persones. Ja no és la base estructural de la societat d'aquests àmbits. Però paradoxalment, gràcies als avanços en el sector, i tot i la disminució del nombre d'explotacions i d'efectius, la producció agrícola no és necessàriament inferior a la de les agricultures preindustrials. Les revolucions tecnològiques s'han anat imposant: la mecanització i la motorització substitutives de mà d'obra, l'ús de productes fitosanitaris i d'adobs químics, o l'adopció de les noves biotecnologies, han permès augmentar moltíssim la producció i els beneficis. Hem vist que hi havia sols un 1,16% d'actius agraris a l'Àrea 1 el 1991, mentre que a l'Àrea 2 s'arribava a un 1,93% el 1999. Així doncs, podem dir que a la zona d'estudi inserida a l'Àrea Urbana de Toulouse hi ha una presència més important de l'agricultura, sobretot perquè

ens trobem amb un departament com l'Haute-Garonne, d'especialització clara en les produccions agrícoles. Tot i així, fruit de la dinàmica de desmantellament del sector, les terres llaurades i la SAU evolucionen negativament a totes dues àrees d'estudi. Hem vist que a l'Àrea 1 s'arriba a sols 1.815 ha de SAU el 1999, mentre que a l'Àrea 2 el nombre d'hectàrees és molt superior: 5.827 ha al cens del 2000. Així doncs, podem dir que en aquest darrer àmbit el sector agrícola ha d'estar per força més consolidat, sobretot gràcies a l'extensió dels cultius de cereals

Pel que fa al nombre d'explotacions, només quedaven, segons els censos, 333 explotacions al Delta el 1999, després d'una forta davallada. A l'Àrea 2 n'hem comptabilitzat 251 l'any 2000, amb una disminució més sostinguda. La mida mitjana de les explotacions ha tendit a minvar a totes dues àrees d'estudi, tot i la recuperació recent a l'Àrea 1. D'altra banda, la presència d'explotacions de cereals provoca que a l'Àrea 2 les explotacions siguin més grans. Així doncs, pel fet que hi ha menys explotacions i menys agricultors a les àrees d'estudi, a petita i a gran escala, s'ha generat un procés similar a tots els països "desenvolupats": els pocs agricultors que queden acaparen més terra i constitueixen explotacions més potents, sobretot a les zones periurbanes, tot i el fenomen de degradació ambiental al qual ens hem anat referint.

Els agricultors de les àrees d'estudi no ho han tingut fàcil per accedir a la propietat de la terra i han hagut de lluitar per defensar els seus interessos històricament enfront de les classes socials hegemòniques. Però com hem dit, la problemàtica periurbana lligada al tipus d'estructures de tinença de la terra que trobem al voltant de ciutats com Barcelona o Toulouse s'entreveu similar. Casanova i Antonio (1989–1990), en aquest sentit, afirma que l'estructura de la propietat al Delta mostra una receptivitat positiva al canvi dels usos agraris del sòl pels urbans o industrials. L'agricultor, davant la problemàtica de l'envelliment de la població activa agrària i la manca de relleu generacional, espera una requalificació urbanística generadora de plusvàlues més que no pas un increment dels beneficis que permetin fer noves inversions a l'explotació. És d'aquesta manera que la propietat de la terra esdevé un element dinamitzador de la pèrdua de sòl agrari i d'explotacions agràries, sobretot les més petites, almenys a l'Àrea 1. Perquè el sòl abandonat per una explotació difícilment tornarà al procés econòmic i, com s'ha dit, la propietat es rendibilitzarà amb nous usos del sòl més que amb l'activitat agrària. Per aquest motiu, cal preguntar-se si la implementació d'un planejament efectiu no hauria de permetre de frenar aquesta tendència.

A l'Àrea 2 i al conjunt de França, l'existència de les Sociétés d'aménagement foncier et d'établissement rural², conegudes popularment com a SAFER, han donat la preferència als agricultors a l'hora d'adquirir terres agrícoles mitjançant el dret de preempció, tot i que són entitats que també han comès errors. En tot cas, representen la punta de llança d'un conjunt de reclamacions pageses que sembla que al nostre país s'han materialitzat amb la creació de parcs

---

² Societats de gestió de la terra i d'establiment rural.

agraris, com el del Baix Llobregat (el més conegut), que en un principi va arribar a proposar la creació d'un banc de terres, petició que finalment es va desestimar. Però el que ens hem de preguntar és si habilitant projectes urbanístics d'aquestes característiques permetrem la preservació de l'espai agrari que ens queda, o si només són pedaços d'última hora i el que cal és una revisió profunda dels instruments de planejament que han de retornar als pagesos el paper de supremacia que han perdut en la societat actual. A França, de fet, sembla que les SAFER han dignificat la feina dels agricultors i els ha dotat d'un instrument potent de negociació enfront de l'administració, sobretot perquè tenen un accés més directe a la terra.

Cal tenir present, d'altra banda, que la crisi de la família rural tradicional, productora i reproductora, és un fet als països més avançats. L'envelliment dels caps d'explotació agrària, com hem dit, pressuposa un greu problema amb vista a la continuïtat de les explotacions. Hem vist, de totes maneres, que els francesos volen frenar un procés especialment agut a les zones periurbanes, perquè una agricultura sense joves que agafin el relleu dels grans no podrà ser mai productiva i dinàmica. A Catalunya i a la Regió Metropolitana de Barcelona, per contra, la situació és més greu i hi ha més feina a fer en l'àmbit de la incorporació de joves a les explotacions. Tot i amb això, hem vist que l'evolució dels diferents components de la mà d'obra és quasi la mateixa a l'Àrea 1 i a l'Àrea 2. La davallada en el nombre d'actius agraris arrossega aquesta variable, correlativa a la desaparició del nombre d'explotacions i de superfície agrària útil. Al Delta, com hem dit, hi ha una disminució del nombre de titulars d'explotació i d'ajudes familiars, i una estabilització, amb un lleuger increment, del nombre d'assalariats, fet que indica un canvi estructural lligat a la dissolució de la unitat agrícola familiar i tradicional. A la zona hortícola del nord de Toulouse, en canvi, només es mantenen estables els caps d'explotació, mentre que les ajudes familiars i els assalariats disminueixen.

Pel que fa a la maquinària, la situació és semblant, ja que el nombre d'eines motoritzades disminueix a tots dos àmbits. Paradoxalment, però, aquest procés implica alhora un augment del grau de mecanització de les explotacions que han tendit a concentrar les seves terres i, davant la manca de mà d'obra, han aprofitat per mecanitzar les tasques agrícoles (sobretot amb l'adopció del tractor com a eina bàsica de treball). De totes maneres, hem vist com els productors tenen dificultats per introduir maquinària en els cultius d'hortalisses, a causa de la fragmentació de parcel·les, la vulnerabilitat de les produccions i l'heterogeneïtat dels cultius. A part d'això, cal tenir present que per la seva fragilitat i la situació d'incertesa que viuen les explotacions d'aquests àmbits, és difícil fer noves inversions en els entorns periurbans.

La producció i la comercialització a les àrees d'estudi segueix uns cicles i uns models de comportament, com hem dit, propis dels països desenvolupats. Els sistemes de producció es recolzen encara en l'agricultura convencional, tot i que a Catalunya es parli cada vegada més de producció integrada i a la zona hortícola de Toulouse l'*agriculture raisonnée* tingui un paper pràcticament hegemònic. Pel que fa a l'agricultura biològica, ja hem apuntat que a les zones

d'estudi és de difícil implantació. Així doncs, tenim produccions d'hortalisses i de cereals a l'Àrea 2 i cultius hortícoles i d'arbres fruiters a l'Àrea 1, mentre que la ramaderia tindria una incidència prou significativa a totes dues zones. D'altra banda, en temps més recents, cal referir-se a la presència important d'hivernacles a les àrees d'estudi, fet que afavoreix la intensificació agrícola. Cal destacar, però, que els cultius hortícoles de l'Àrea 1 ocupen una superfície molt superior als de l'Àrea 2, on hi ha un predomini dels cereals. Les hortalisses, a la regió de Toulouse, són, així doncs, minoritàries, i per aquest motiu s'han de preservar, perquè creiem que totes les ciutats haurien de tenir un cinturó verd que en permetés un autoabastiment directe.

Pel que fa a la comercialització dels productes, els sistemes instaurats tant a l'Àrea 1 com a l'Àrea 2 tenen molts trets similars: la major part de les produccions deltaiques es distribueixen a través de Mercabarna, mentre a Toulouse es fa el mateix a través del MIN o *marché gare*. Hem vist, de totes maneres, que en el periurbà, per la proximitat dels mercats potencials, les cooperatives estan poc desenvolupades i els agricultors es regeixen tot sovint per pautes individualistes. D'altra banda, cal tenir present que tant Mercabarna com el MIN de Toulouse han de competir amb les grans zones productores d'hortalisses a escala mundial, i això juga en contra seu. En aquest sentit, els productors s'han d'adaptar a les fluctuacions dels mercats en la dinàmica de la globalització. En definitiva, amb la irrupció de la PAC a les zones periurbanes, s'obre un nou ventall de possibilitats, sobretot a partir de la reforma de 1992.

Amb relació al planejament urbanístic i als conflictes pels usos del sòl (capítol 5), cal dir que ens trobem amb dues tradicions diferenciades. Hem pogut comprovar, com a primer pas per a la refutació de la hipòtesi principal, que el planejament urbanístic francès és més complex i elaborat que el del nostre país i ja contempla, almenys parcialment, la preservació dels espais agraris periurbans. Per això, suposem, no ha sorgit la necessitat de crear parcs agraris, tal com passa a Catalunya, on el planejament ha estat tradicionalment més passiu. Tot i així, el planejament urbanístic català, darrerament, proposa noves mesures correctores que han de permetre el manteniment dels sòls no urbanitzables, sobretot mitjançant la concreció de plans especials i la consolidació del "sistema d'espais oberts". El problema bàsic que ens cal afrontar al nostre país, de fet, és que els espais agraris han estat considerats al llarg del temps com una reserva de sòl per a l'expansió urbana i el conglomerat d'infraestructures viàries, industrials i de serveis que aquesta requereix. I és bàsicament per aquest motiu que s'ha d'establir un sistema d'espais oberts o lliures que permeti la superació de la classificació de sòl urbà, urbanitzable i no urbanitzable fixada per la legislació urbanística. La categoria de "sistemes", en aquest sentit, ha de servir per aquells casos en què l'interès col·lectiu ha d'estar per sobre l'interès particular.

A França, els SDAU (*schéma directeur d'aménagement et d'urbanisme*) i els POS (*plans d'occupation des sols*) han estat substituïts, respectivament, com hem vist, pels SCOT

(*schéma de coherence territoriale*) i els PLU (*plans locaux d'urbanisme*). En general, podem dir que la profusió dels documents urbanístics francesos permet una preservació i un desenvolupament més acurat de l'espai agrari, sobretot gràcies a l'existència de plans transversals que afecten tots els àmbits d'un territori i tots els sectors productius. De totes maneres, aquesta situació de privilegi no provoca que França se salvi de les vicissituds pròpies del periurbà, ja que les expropiacions per ubicar noves infraestructures i equipaments prop de les zones urbanes són una realitat de totes dues àrees d'estudi. De fet, els agricultors entrevistats a l'Àrea 2, tot i rebre un suport considerable per part de les diferents administracions implicades en aquest territori francès, mostren també la seva preocupació davant l'inexorable procés de creixement urbanístic que dificulta la viabilitat de les explotacions agrícoles. És a dir, podem concloure que tot i que els francesos sembla que tenen més instruments de planificació rural, la pressió urbanística és un fenomen extrapolable a tots els països industrialitzats.

A Catalunya, tot i el que hem dit fins ara, no es pot dir que els diferents plans urbanístics des de la dècada de 1930 (això sí, escadussers, sobretot durant els anys més durs de la postguerra) no s'hagin preocupat des d'un punt de vista global i integrador de l'espai agrari i de l'espai no urbanitzable. No és que no es conegués el problema, sinó que tot i el discurs teòric, no s'ha afrontat, ni ara ni abans. A aquesta ommissió més pràctica que teòrica cal afegir la praxi concreta de cada municipi. Podem dir que al llarg del segle XX hi ha hagut un desgavell important amb relació a les polítiques urbanístiques dels municipis metropolitans, amb una expansió desmesurada dels nuclis urbans, les urbanitzacions i la irrupció constant de noves infraestructures. Un planejament supramunicipal, en aquest sentit, no ha estat ni és garantia de res. A Toulouse, desenganyem-nos, les coses potser s'han fet una mica millor, però no gaire. S'ha pogut establir un planejament més acurat, que vigila millor els detalls. Es van iniciar projectes intercomunals d'aglomeració ben aviat i la ciutat va seguir un procés d'expansió similar a la d'altres metròpolis franceses. De fet, d'alguna manera, es pot dir que a l'Àrea 2, el planejament comunal és estricte i no hipoteca el futur de les zones naturals i agrícoles a un creixement urbanístic il·limitat, tot i que les administracions locals tenen entre mans importants projectes vinculats a la indústria aeronàutica i aeroespacial. En aquest sentit, com ja hem apuntat, podem dir que la situació del delta del Llobregat és similar, i tampoc serem tan injustos: als últims anys, les administracions amb competències sobre aquest territori (sobretot la Diputació de Barcelona) estan fent esforços ingents per preservar els espais agrícoles i els espais naturals d'aquest àmbit —sobretot amb la figura del Parc Agrari— i del conjunt de la Regió Metropolitana de Barcelona.

Ja hem vist que es vol consolidar el delta del Llobregat com a principal plataforma logística del sud d'Europa, amb el Pla Delta, un projecte de desenvolupament a partir del qual serà difícil de compatibilitzar, també, la protecció dels espais naturals i agraris. Les comunes de

l'Àrea 2, d'altra banda, també suporten infraestructures importants, com la ciutat aeroportuària de Blagnac, encara que el volum d'impactes és menor i s'hi detecta un cert grau d'esponjament. Tot i així, el futur de les zones agrícoles i naturals aquí també és incert, davant del procés de creixement urbanístic de l'aglomeració tolosina, amb les servituds que planteja. Per acabar, pel que fa a la convivència entre les pràctiques agrícoles i la protecció dels ecosistemes naturals, cal dir que s'entreu difícil a l'Àrea 1 mentre que a l'Àrea 2 és més fluïda, encara que a la zona hortícola del nord de Toulouse, com al delta del Llobregat, hi ha diverses zones inventariades pel seu valor faunístic i florístic.

Si bé a l'Àrea 1 s'està desenvolupant el projecte de Parc Agrari del Baix Llobregat i al conjunt de la Regió Metropolitana de Barcelona hi ha diverses propostes sobre la taula per preservar els espais agraris metropolitans, a l'Àrea Urbana de Toulouse no hi ha actualment cap projecte específic per a la protecció de l'agricultura periurbana. És que els agricultors tolosins i els habitants de l'aglomeració no en necessiten cap? El projecte de *Terres en ville* i el SICOVAL fan una referència vaga i general a aquesta problemàtica, i no es fan plans especials ni plans de gestió i desenvolupament, com sí que es fan al Baix Llobregat, a Gallecs o al Maresme. Però potser és que als francesos, amb una altra concepció de l'urbanisme, ja han desenvolupat instruments jurídics de base que els serveixen en aquest sentit.

Arribats a aquest punt, cal que tornem al capítol metodològic i ens tornem a mirar les hipòtesis abans de seguir endavant. Així doncs, podem afirmar que la pagesia de les àrees d'estudi té plena autonomia a l'hora de gestionar les pròpies explotacions, d'escollir un cultiu determinat o de fer una plantació d'arbres, tot i que no pot fer-hi edificacions. Tot i així, un dels aspectes més polèmics de les entrevistes que hem realitzat és la pregunta referida al paper que tenen les empreses multinacionals de llavors i productes fitosanitaris en la supervisió del treball dels agricultors. Molts dels agricultors, tant a l'àrea de Barcelona com a Toulouse, han respost que, per exemple, fruit d'aquest sistema, la supremacia de les llavors híbrides els ha restat independència en l'elecció dels cultius, tot i que s'ha millorat la resistència de les varietats seleccionades (i com a contrapartida s'ha perdut en qualitats gustatives). D'altra banda, podem dir que tot i que hem recalcat que el planejament urbanístic francès té més instruments que comporten una preservació més efectiva dels espais agraris (pensem, ni que tan sols sigui un segon, en les repercussions que han tingut les SAFER a França i una hipotètica vigència d'una entitat semblant en un país com el nostre), la situació de precarietat i de provisionalitat amb què viuen els membres de la pagesia de l'àrea de Toulouse és semblant a la dels pagesos de l'àrea de Barcelona, tot i que ja hem repetit que la pressió urbanística és molt més forta en una regió tan industrialitzada com Catalunya, on els conflictes territorials són més intensos i hi ha una lluita aferrissada pel control dels usos del sòl. Per tant, es corrobora la hipòtesi principal d'aquest treball, i podem afirmar que la reacció davant els processos derivats de la pressió urbanística a

les àrees d'estudi mostra diversos paral·lelismes, tot i que els mecanismes per afrontar aquestes problemàtiques pròpies dels espais periurbans, com hem vist, són molt diferents. A grans trets, així doncs, podem dir que els instruments de planejament a França tenen més en compte els agricultors a l'hora d'implementar noves actuacions sobre sòl agrari que no pas a Catalunya. Tradicionalment, la pagesia francesa ha estat un sector predominant que ha fet prevaler els seus interessos, unes conviccions que sovint el conjunt de la societat francesa ha erigit com a bastions del nacionalisme francès.

D'altra banda, podem concloure dient que tot i que s'ha detectat, sobretot a les tres últimes dècades, una franca decadència dels sectors agrícoles estudiats —inserir en una dinàmica global de relativa pèrdua d'importància (almenys estratègica) de l'agricultura als països dits “desenvolupats”—, sobretot al delta del Llobregat, la participació de la pagesia en la gestió efectiva a les àrees d'estudi no ha minvat necessàriament. Així, els pagesos de l'Àrea 1 gestionen els canals de reg a l'àrea de Sant Boi i el Prat a partir de la comunitat de regants del canal de la Dreta del Llobregat, i la zona de les corredores per mitjà de les cooperatives de Gavà i Viladecans, mentre que els agricultors de l'Àrea 2 han creat associacions (ASA) per al comandament de les estacions de bombament per al reg amb aigua de la Garona. I són els pagesos els que, majoritàriament, participen de la gestió de les cooperatives, tot i que com hem dit, per la proximitat dels mercats urbans, l'individualisme sigui la tònica dominant a l'hora de comercialitzar la producció. Però aquesta participació en diferents àmbits implicats en la gestió del territori agrícola no suposa necessàriament que s'hagi mantingut un cert sentiment de pertinença a un col·lectiu, una solidaritat recíproca amb els altres membres de la pagesia. De fet, la pagesia de les àrees d'estudi, potser fruit de la proximitat de la ciutat amb tots els serveis i l'oci que ofereix, no ha conservat l'esperit de comunitat que tradicionalment s'atribueix al món agrícola. No és objectiu d'aquesta tesi saber què passa al rural profund, però potser la visió idíl·lica del món rural com un entorn de pau acollidor i benigne és falsa ara i ho ha estat en el passat. Les activitats col·lectives de la pagesia tolosina, curiosament, són més escadusseres que les de la pagesia deltaica. De totes maneres, en un altre sentit, sí que es pot dir que el sentiment de solidaritat encara és viu a les àrees d'estudi. Això és així potser perquè aquest sentiment és inherent a la nostra espècie i tractant-se de comunitats tan petites i tot i que el maquinisme ens ha allunyat més que no ens ha apropiat, els agricultors no poden negar-se a col·laborar els uns amb els altres. La ciutat, però, planteja nous desafiaments, sobretot de caire sociocultural. Els fills dels agricultors periurbans ja són pobladors urbans i reclamen els seus drets i privilegis com a tals. El medi periurbà és ràpidament engolit per la dinàmica urbana i els seus habitants pateixen indiscriminadament un procés de subtil aculturació. Només un treball de potenciació de la pagesia en aquests territoris pot afavorir la pervivència, encara que només sigui com a *survivals* aïllats i esporàdics, de creences i pràctiques agrícoles en un mar uniforme de cultura

urbana. Això sí, sempre que ho trobem necessari. Perquè, ¿es pot ser pagès i ser modern i cosmopolita alhora? Jo crec que sí. En aquest sentit, cal respectar el coneixement profund dels ecosistemes agraris que tenen els agricultors i el saber que han acumulat al llarg de generacions i generacions. Gómez Benito (1995) vincula la biodiversitat al manteniment de les cultures agràries tradicionals, que cal que evolucionin ara amb el discurs recíproc entre el científic i l'agricultor³. Un discurs sorgit de la ciència i la comprensió de la saviesa pagesa ancestral, un discurs que s'ha d'articular dialècticament entre les universitats, les institucions agràries i la pagesia. De fet, els tècnics i els estudiosos del periurbà, si volem, per exemple, que un projecte com el Parc Agrari del Baix Llobregat tiri endavant, hem de promoure una major implicació dels pagesos en el territori preservat, situant el seu saber a l'alçada del pedestal de la ciència. Així doncs, per aquest camí, la pagesia ha d'arribar a concebre com una necessitat la protecció de l'espai agrari, tant des del punt de vista econòmic com del social i el cultural.

Alhora, cal tenir present que molts horticultors de la zona de Toulouse es plantegen orientar-se cap al cultiu de cereals, encara que alguns dels agricultors enquestats a l'Àrea 2 consideren que tot i la important inversió en temps i esforç que requereixen, els beneficis obtinguts en el cultiu d'hortalisses són més elevats. En aquest sentit, podem dir que en un entorn desfavorable, el grup dels horticultors tolosins, força minoritari a la regió, es resisteix a desaparèixer, quan potser la inèrcia socioeconòmica comporta un canvi cap als cultius extensius de cereals. L'obtenció de plusvàlues amb la possible requalificació de terrenys es produirà sobretot en les terres properes als nuclis urbans, que generalment, a l'àrea d'estudi, estaran orientades vers la producció d'hortalisses. La majoria d'agricultors enquestats a l'Àrea 2, però, com hem dit, tenen les terres en zona inundable i no poden esperar una possible venda en un futur proper. Podem dir, en aquest sentit, que tant a l'Àrea 1 com a l'Àrea 2 els pagesos contempen la possibilitat de vendre's les terres (sempre que el planejament vigent ho permeti). Ara bé, tot i tenir una certa mentalitat especulativa, la major part d'enquestats estimen el seu ofici i pensen en projectes per tal de millorar les seves explotacions. Així doncs, podem parlar de la dualitat del caràcter del pagès periurbà, la contradicció entre l'especulador pragmàtic i el productor pur.

Seguim endavant. Hem vist que hi ha diverses propostes de planejament endegades a les àrees d'estudi. Però ¿permetran les institucions que la pagesia participi de les seves decisions de caire urbanístic? ¿Contribuiran aquestes propostes a reforçar la lluita pagesa per la conservació de l'espai agrari? A la Regió Metropolitana de Barcelona, el Parc Agrari o els plans especials implementats recentment sembla que mostren una certa sensibilitat en aquest sentit, encara que la participació dels pagesos en els organismes de gestió territorial (com la Diputació de

---

³ Alguns científics, de fet, parlen de la necessitat d'establir un *diálogo de saberes* per tal d'il·luminar el coneixement propi de les comunitats locals i desxifrar-lo, fent-lo entenedor al conjunt de la societat, establint una "hermenèutica col·lectiva" i incitant a generar una praxi més respectuosa amb les diverses realitats culturals del planeta.

Barcelona) és pràcticament testimonial⁴. A l'Àrea Urbana de Toulouse, on no existeixen plans especials ni parcs agraris, alguns alcaldes es plantegen la necessitat que els agricultors siguin presents en el procés d'elaboració dels plans locals d'urbanisme. Així, les inquietuds dels agricultors queden plasmades en el planejament, encara que un alcalde de l'Àrea 2 es queixava que els pagesos no volien formar part del consell municipal ni volien participar en la presa de decisions sobre el futur del territori. És aquesta, doncs, una actitud de vençuts? És que ja ho veuen tot perdut? És la lluita per la preservació del territori intrínsecament pagesa o s'hi han de vincular tots els sectors de la societat civil? Potser si els pagesos veiessin que la continuïtat a les seves explotacions està assegurada i la seva feina fos rendible i, quan fos necessari, incentivada econòmicament per l'administració, tindrien una altra actitud. No els podem demanar miracles. Els vents bufen contra la pagesia, la conjuntura és desfavorable, sobretot a Catalunya, on el nombre d'actius agraris es redueix cada any de forma alarmant. Els projectes de preservació dels espais agraris periurbans no sembla que hagin d'incrementar la capacitat de decisió dels agricultors en els territoris on viuen i treballen. L'especificitat pagesa a la societat dels municipis deltaics i de la zona hortícola del nord de Toulouse es difumina. Els pagesos ja no tenen càrrecs privilegiats als ajuntaments o als consells municipals... Qui gestionarà el territori? Si les explotacions de l'Europa moderna ja no són rendibles, si tot depèn de les iniciatives i les ajudes de la PAC, si hi ha països que perden sobirania alimentària en el marc de la globalització, com fixarem els pagesos a un territori concret? Ens haurem de conformar que siguin sols funcionaris que facin de jardiners especialitzats en la gestió de boscos i camps? Ens hem de preguntar, en aquest cas, si això serà rendible econòmicament, i si estem disposats a perdre un patrimoni cultural tan ric i ancestral, conformador de les nostres identitats com a pobles. Per acabar, de totes maneres, ens remetem a l'optimisme moderat de Luciani (1998) quan es refereix a les possibilitats de pervivència de les activitats agrícoles en entorns periurbans degradats⁵, sempre que se sàpiga conjuminar aquestes pràctiques amb el respecte dels ecosistemes i les possibilitats d'oci dels habitants de les ciutats. El Parc Agrari, en aquest sentit, és un projecte innovador a escala mundial. A Catalunya, per exemple, podríem seguir l'exemple de les SAFER franceses i crear d'una vegada per totes un banc de terres: caldria constituir consorcis o organismes públics que gaudissin del dret de tempteig i de retracta sobre compravendes rústiques que es produïssin en àrea periurbana, tractant d'assolir amb això una

---

⁴ Recordem el cas del Consell Agrari del Parc Agrari del Baix Llobregat.

⁵ Segons Luciani (1998), l'agricultura periurbana desapareixerà a la primera corona periurbana de Toulouse (Aucamville, Launaguet, Saint-Alban, Gagnac, Fenouillet i Lespinasse) i es concentrarà més cap al nord, al cor de l'Àrea 2 (Saint-Jory, Merville, Grenade, Ondes i més lluny), mentre que la zona de Ramiers, a Blagnac, seria l'única zona hortícola preservada a la corona metropolitana. Luciani planteja la necessitat de potenciar el teixit agrari de Blagnac facilitant la incorporació a les explotacions de joves pagesos, encara que vinguin de fora de la família agrícola que cedeix les terres, per tal d'assolir produccions de qualitat que engresquin els consumidors urbans. Per això, és necessari protegir les terres del Ramiers. De fet, cal dir que hi ha una voluntat política comunal i a l'aglomeració en aquest sentit —aquesta forta pressió institucional, però, no es troba a les altres comunes de l'Àrea 2.

estabilització dels preus, una major transparència del mercat i la possibilitat de compensar de forma immediata els cultivadors expropiats per motius d'utilitat pública (ens quedaria el dubte de si aquests avantatges només han de ser per als agricultors professionals o també per als no agricultors que garanteixin un aprofitament agrícola)⁶. La clau, però, seguirà essent els propers anys la implicació de la classe política per tal d'assegurar la continuïtat a les explotacions agrícoles dels nostres respectius països, encara que les futures incorporacions de pagesos vinguin de fora la unitat agrícola tradicional.

---

⁶ Vegeu, en aquest sentit, les aportacions de Gómez Mendoza (1987, p.109-46). L'autora, per exemple, proposa mesures fiscals per incentivar el manteniment de les terres agrícoles periurbanes, frenant les activitats especulatives.

8. FONTS I BIBLIOGRAFIA

8.1 BIBLIOGRAFIA GENERAL

ABADIA, X. (2003). "El fenomen periurbà a l'àrea metropolitana de Barcelona". *Perspectives territorials*, núm. 5, p.91-112.

ACEBILLO, J. i FOLCH, R. (directors) (2000). *Atlas Ambiental de l'Àrea de Barcelona*. Barcelona Regional. Editorial Ariel.

ADRIEN, E. (2004). *L'apport du réseau Agora du Monde Rural de l'Arc Latin. Agriculture périurbaine méditerranéenne, 2° pilier de la PAC de 2007 à 2013 et propositions de réformes du réseau Agora du Monde Rural de l'Arc Latin*. Ponència presentada a les Jornades europees d'agricultura periurbana. Viladecans (Barcelona), 12, 13, 14 de maig de 2004.

AGUIRRE BAZTÁN, A. (editor) (1993). *Diccionario temático de antropología* (2ª edició). Barcelona. Editorial Boixareu Universitària.

ALBERDI COLLANTES, J.C. (2003). "El parque rural: un instrumento de vertebración de los sistemas urbanos". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 42, p.71-94.

ALCOUFFE, A. i MORIN, F. (1991). "Midi-Pyrénées: une économie en rupture?". *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-ouest*. Tome 62, fasc. 3, p.285-300.

ALEMANY, J. (1995). *El Plan Delta III. Anàlisi econòmic de las grandes infraestructuras*. Barcelona. Gabinet Tècnic de Programació (Ajuntament de Barcelona).

ALFONSO CAMARERO, L. (1993). *Del éxodo rural y del éxodo urbano. Ocaso y renacimiento de los asentamientos rurales en España*. Madrid. Secretaría General Técnica. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación.

ALVISI C. (1994). "Famiglia e professione: due variabili significative" (parte seconda). *Sociologia Urbana e rurale*. A. XVI, n. 44, p. 83-108.

AUGÉ, M. (1992). *Los « no lugares ». Espacios del anonimato. Una antropología de la sobremodernidad*. Barcelona. Editorial Gedisa, S.A..

BACARIA, J. (1984). "Agricultura i canvi tecnològic. Les innovacions induïdes a l'agricultura catalana (1950-80)". *Recerques*, 16, p.13-30.

BAGES, R. i NEVERS, J.Y. (1988). "Conflictos y poder en las colectividades rurales francesas en el momento de la descentralización". *Agricultura y sociedad*, 49, p.159-175.

BALLESTEROS (1988). Participació al document *Agricultura periurbana. Jornadas franco-españolas sobre agricultura periurbana (Madrid, 16-17-18 octubre 1985)*. Jornades organitzades per Casa de Velázquez i el Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Madrid. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación (Secretaría General Técnica).

BARBERIS, C. (1992). "La nuova ruralità. Comuni urbani e rurali in Italia". *Sociologia urbana e rurale*. A. XIV, 39, p.29-39.

BARCIELA, C. "Crecimiento y cambio en la agricultura española desde la Guerra Civil", a NADAL, J. et al. (1987). *La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica*, p.258-279. Barcelona. Editorial Ariel, S.A.

- BARLETT, P.F. (1986). "Part-time Farming: Saving the Farm or Saving the Life-style?" *Rural Sociology*. Vol.51, 3, p.289-313.
- BARÓ, E. (1995). *El Plan Delta II. Evaluación de las repercusiones de la construcción y del funcionamiento*. Barcelona. Gabinet Tècnic de Programació (Ajuntament de Barcelona). Centre d'Estudis de Planificació.
- BARRÈRE, P. (1988). "Urbanización del campo en los países industrializados". *Espacios rurales y urbanos en áreas industrializadas*. II Congreso Mundial Vasco. Administración de la Comunidad Autónoma de Euskadi. Oikos-tau, s.a.
- BARRÈS, D. (1984). "Sindicalismo y política agraria". *Agricultura y sociedad*, 31, p.59-89.
- BAUER, G. i ROUX, J.-M. (1976). *La rurbanisation ou la ville éparpillée*. Paris. Éditions du Seuil
- BAYLINA, M. (1997). "Metodología cualitativa y estudios de geografía y género". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 30, p.123-138.
- BAYLINA, M. (1996). *Trabajo industrial a domicilio, género y contexto regional en la España rural*. Tesi doctoral. Bellaterra. Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Geografia.
- BEEDELL, J. i REHMAN, T. (2000). "Using social-psychology models to understand farmers' conservation behaviour". *Journal of Rural Studies*, 16, p.117-127.
- BELIL, M. i CLOS, I. (1985). "La descentralització industrial a Catalunya: l'eix el Vendrell-Valls-Montblanc". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 6, p.3-44.
- BELL, M. (1992). "The Fruit of Difference: The Rural-Urban Continuum as a System of Identity". *Rural Sociology*, 57 (1), p.65-82.
- BELOTTI, S. i BONNET, N. (1982). "L'offre foncière à la périphérie sud de Toulouse". *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-ouest*. Tome 53, fasc. 1, p.67-74.
- BENELBAS, León. "La revolució tecnològica. 1955-1984", a NADAL, J. (dir.) (1989). *Història econòmica de la Catalunya contemporània*. Barcelona. Fundació Enciclopèdia Catalana.
- BENELBAS, León (1981). *Economia agrària de Catalunya*. Barcelona. Ketres editora.
- BERGAMASCHI, M. (2002). "Il periurbano: una specificità ormai riconosciuta. Il dibattito in Francia". *Sociologia urbana e rurale*. A. XXIV, 69, p.37-62.
- BERGER, M. (2004). *Les périurbains de Paris*. Paris. CNRS Éditions.
- BERICAT, E. (1998). *La integración de los métodos cuantitativo y cualitativo en la investigación social*. Barcelona. Ed. Ariel.
- BERLAN-DARQUÉ, M. i KALAORA, B. (1992). "The ecologization of french agriculture". *Sociologia Ruralis*. Vol. XXXII, nº 1, p.104-114.
- BINIMELIS SEBASTIÁN, J. (2000). "Sociedad post-industrial y dialéctica campo-ciudad. Aportación al debate a modo de estado de la cuestión". *Lurralde. Investigación y espacio*, 23, p.93-113.

- BLOC, M. (1978). *La historia rural francesa*. Barcelona. Editorial Crítica.
- BOFILL, M. et al. (1995). *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat. Agricultura intensiva i industrialització*. Barcelona. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- BONACINA, I. (2004). *L'agricoltura nell'area periurbana e metropolitana milanese. Strategia e intervento per la tutela e la valorizzazione*. Ponència presentada a les Jornades europees d'agricultura periurbana. Viladecans (Barcelona), 12, 13, 14 de maig de 2004.
- BONTE, P.; IZARD, M. (1996). *Diccionario de etnología y antropología*. Madrid. Ediciones Akal.
- BORRAS, A. et al. (1996). *Ecologia i territori a Catalunya. Una crítica ecologista al Pla territorial general de Catalunya*. Acció Ecologista. Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- BRETON, F.; TULLA, A.F.; SEMPERE, J. (2001). "Landscape transformation and social impacts: the embeddedness of agrarian societies in metropolitan areas: the case of Llobregat Delta (Catalonia, Spain)". *Nature and society in regional context*, p.6-15. Papers of 4th Moravian Geographical Conference (CONGEO'01). Brno. P. Hlavinková and J. Munzar (editors).
- BRETON, F. (1999). *Proposta de recuperació dels recursos naturals de les platges del Delta del Llobregat en base a la participació ciutadana: Viladecans i Castelldefels*. Barcelona. Diputació de Barcelona. Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Geografia.
- BRETON, F. (1998). *Dictamen sobre los espacios agrarios del Llobregat y la incidencia sobre los mismos de las actuaciones del Convenio Delta*. Coordinadora de l'anàlisi ecològic, didàctic i de percepció ambiental. Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona. Universitat Autònoma de Barcelona.
- BRETON, F.. "The New Logistical Development for Barcelona's Port and Airport: Sustainable Development?", a ORRSKOG, L. (ed.) (1995). *Adjusting cities to the demand for sustainability-how and by whom?* Stockholm. Royal Institute of Technology. Department of Infrastructure and Planning.
- BRYANT, C.R. (1995). "The Role of Local Actors in Transforming the Urban Fringe". *Journal of Rural Studies*. Vol. 11, 3, p.255-267.
- BULLER, H. (2000). "Re-creating rural territories: LEADER in France". *Sociologia Ruralis*. Vol. 40, n° 2, p.190-199.
- BYÉ, P. i FONTE, M. (1992). "Hacia técnicas agrícolas de base científica". *Agricultura y sociedad*, 64, p.53-82.
- CADÈNE, Ph. (1982). "Collectivités rurales et résistances à l'intégration: la construction de l'autoroute des Deux Mers au nord de Toulouse". *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-ouest*. Tome 53, fasc. 1, p.105-128.
- CALSAMIGLIA, H.; TUSÓN, A. (1999). *Las cosas del decir. Manual de análisis del discurso*. Barcelona. Editorial Ariel.

CAMPILLO I BESSES, Xavier (març-juliol 1992). *El conflicte entre lleure i protecció de la natura en espais naturals protegits a Baden-Württemberg (Alemanya): protecció versus promoció*. Baden-Württemberg (Alemanya). Geographisches Institut. Eberhard Karls Universität Tübingen.

CASAMOR, A. (1998). *Dictamen sobre los espacios agrarios del Llobregat y la incidencia sobre los mismos de las actuaciones del Convenio Delta*. Coordinador de l'anàlisi territorial, urbanístic i del paisatge. Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona. BCQ, Arquitectes.

CASANOVA I ANTONIO, Josep A. (1989-1990). *La propietat del sòl agrícola als municipis del delta del Llobregat*. Treball de recerca. Barcelona. Institut d'Estudis Metropolitans.

CASTRIGNANO, M. i FRANCESCONI, Ch. (2002). "Segni di glocalismo nel periurbano". *Sociologia urbana e rurale*. A. XXIV, 69, p.63-75.

CAVAILHÈS, J. i WAVRESKY, P. (2003). "Urban influences on periurban farmland prices". *European Review of Agricultural Economics*. Vol. 30 (3), p.333-357.

CEA D'ANCONA, Mª A. (1996). *Metodología cuantitativa, estrategias y técnicas de investigación social*. Madrid. Ed. Síntesis.

CERDÀ, I. (1968). *Teoría General de la Urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona* (vol. I). Barcelona. Instituto de Estudios Fiscales. Ediciones Ariel i Editorial Vicens Vives.

CHALÉARD, J.L. i CHARVET, J.L. (2004). *Géographie agricole et rurale*. Paris. Éditions Belin.

CHAMPION, A.G. (editor) (1989). *Counterurbanization*. Londres. Edward Arnold.

CHASSAGNE, M-E. (1982). «Les effets de la planification spatiale sur les activités rurales». *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-ouest*. Tome 53, fasc. 1, p.51-66.

CLARE HINRICHS, C. (2000). "Embeddedness and local food systems: notes on two types of direct agricultural market". *Journal of Rural Studies*, 16, p.295-303.

CLOUT, H.D. (1976). *Rural geography: an introductory survey*. Oxford. Pergamon Press Ltd. (versió espanyola d'oikos-tau, s.a., ediciones).

CLUSA, J. i ROCA CLADERA, J. (1998). "El canvi d'escala de la ciutat metropolitana de Barcelona". *Revista Econòmica de Catalunya*, 33, p.44-53.

CODINA, Jaume (1971). *El Delta del Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*. Barcelona. Edicions Ariel, S.A.

CODINA, Jaume (1966). *Delta del Llobregat. La gent del fang. El Prat: 1965-1965*. Granollers. Editorial Montblanc.

CORTINA, A. (1998). *Dictamen sobre los espacios agrarios del Llobregat y la incidencia sobre los mismos de las actuaciones del Convenio Delta*. Director de l'equip redactor i coordinador de l'anàlisi jurídic. Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona. ESTUDI DTUM, Dret-Territori-Urbanisme-Medi Ambient.

COSTA, J. (1980) (compilador). *L'ordenació del territori i l'agricultura en comarques densament poblades*. Recull i ordenació dels materials presentats a les primeres jornades

agràries del Maresme organitzades per la Unió de Pagesos. Barcelona. Publicacions del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya.

COULOMB, P. (1985). "Derecho de propiedad, derechos de la explotación: la mutación de las relaciones sociales en el crecimiento agrícola francés". *Agricultura y sociedad*, 35, p.77-140.

CROUCH, D. (1992). "Popular Culture and What we Make of the Rural, with a Case Study of Village Allotments". *Journal of Rural Studies*. Vol. 8, 3, p.229-240.

DELGADO, J. (gener-abril 2003). "La urbanización difusa, arquetipo territorial de la ciudad-región". *Sociológica. Nuevos enfoques de la relación campo-ciudad*, 51 (any 18), p.13-48.

DEMATTEIS, G. (1982). «Repeuplement et revalorisation des espaces périphériques: les cas de l'Italie». *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-ouest*. Tome 53, fasc. 2, p.129-143.

DEZERT, B.; METTON, A. i STEINBERG, J. (1991). *La périurbanisation en France*. Paris. Sedes.

DI MATTEO, M. (2002). "L'evoluzione di un concetto: il suburban way of life". *Sociologia urbana e rurale*. A. XXIV, 69, p.77-90.

DOMÉNECH, J.M. (1977). *Bioestadística. Métodos estadísticos para investigadores*. Barcelona. Editorial Herder.

DONADIEU, P. (2004). *La politique agricole commune et les paysages agricoles périurbains*. École nationale supérieure du paysage de Versailles. Ponència presentada a les Jornades europees d'agricultura periurbana. Viladecans (Barcelona), 12, 13, 14 de maig de 2004.

DOORMAN, F. (1989). "Strengthening qualitative methodology in agricultural research". *Sociologia Ruralis*. Vol. XXIX, nº 3/4, p.250-264.

DUPUY, C. i GILLY, J.P. (1991). "Toulouse et les dynamismes intra-régionaux de Midi-Pyrénées". *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-ouest*. Tome 62, fasc. 3, p.265-284.

EDBON (1982). *Estadística para geógrafos*. Barcelona. Oikos-tau, s.a., ediciones.

ENDRUWEIT, G. (1990). "The Chances of Agricultural Interests in Local Decisions". *Sociologia Ruralis*. Vol. XXX, nº 1, p.76-87.

ENTRENA DURÁN, F. (2004). *El fenómeno de la periurbanización en Europa*. Universidad de Granada. Departamento de Sociología. Ponència presentada a les Jornades europees d'agricultura periurbana. Viladecans (Barcelona), 12, 13, 14 de maig de 2004.

ENTRENA DURÁN, F. (2004). "Los límites difusos de los territorios periurbanos: una propuesta metodológica para el análisis de su situación socioeconómica y procesos de cambio". *Sociologías*, nº 11, p.1-24.

ESPARCIA, J. (2000). "The LEADER Programme and the Rise of Rural Development in Spain". *Sociologia Ruralis*. Vol. 40, nº 2, p.200-207.

ESTEBAN, Juli (2001). *L'ordenació urbanística: conceptes, eines i pràctiques*. Barcelona. Espai Públic Urbà. Institut d'Edicions de la Diputació de Barcelona.

ESTEBAN, Juli (1997). "Els 20 anys del Pla general metropolità: les distintes escales i formes de desplegament del Pla". *Revista Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (Territori*

estratègies-planejament), 28, p.69-83: *Els 20 anys del Pla general metropolità de Barcelona*. Barcelona. Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona.

ESTEBAN, Juli (1980). *Elements d'ordenació urbana*. Barcelona. Publicacions del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya.

ESTRADA, Ricard (2004). *L'ús del sòl i gestió mediambiental del territori de Gallecs com a connector biològic estable d'espai periurbà de l'Àrea Metropolitana de Barcelona*. Ponència presentada a les Jornades europees d'agricultura periurbana. Viladecans (Barcelona), 12, 13, 14 de maig de 2004.

FERRARI, B. (2002). "Periurbano e fruizione territoriale". *Sociologia urbana e rurale*. A. XXIV, 69, p.91-97.

FERRARI, B. (2000). "Periurbano e vulnerabilità sociale". *Sociologia urbana e rurale*. A. XXII, 62, p.91-99.

FERRER, A. (1997). "El Pla general metropolità de Barcelona. La versió de 1976". *Revista Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (Territori-estratègies-planejament)*, 28, p.43-54: *Els 20 anys del Pla general metropolità de Barcelona*. Barcelona. Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona.

FONT, J. i PAÛL, V. (2004). *Xarxes de transport terrestre i espais agraris periurbans*. Departament de Geografia Física i Anàlisi Geogràfica Regional. Universitat de Barcelona. Ponència presentada a les Jornades Europees d'Agricultura Periurbana. Viladecans (Barcelona), 12, 13, 14 de maig de 2004.

FREMEAUX, J.P. (1978). "Dimension symbolique des attitudes paysannes devant l'innovation technique". *Sociologia Ruralis*. Vol. XVIII, nº 4, p.255-262.

GARCÍA LEÓN, Mª A. (coord.) (1992). *La ciudad contra el campo*. Ciudad Real. Biblioteca de autores y temas manchegos. Diputación Provincial de Ciudad Real (Àrea de Cultura).

GARCÍA RAMON, Mª Dolors *et al.* (TULLA I PUJOL, Antoni F. i VALDOVINOS PERDICES, Núria) (1995). *Geografía Rural*. Colección Espacios y Sociedades. Madrid. Editorial Síntesis, S. A..

GARRABOU *et al.* (2001). *Un capitalisme impossible? La gestió de la gran propietat agrària a la Catalunya contemporània*, p.9-62. Vic. Universitat de Vic. Eumo Editorial.

GAUDIN, J.P. (1988). "Les agriculteurs, la périurbanisation et le pouvoir communal". *Agricultura periurbana. Jornadas franco-españolas sobre agricultura periurbana (Madrid, 16-17-18 octubre 1985)*, p.31-37. Jornades organitzades per Casa de Velázquez i el Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Madrid. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación (Secretaría General Técnica).

GAVIRIA, M. (1978). "La competencia Rural-Urbana por el uso de la tierra". *Agricultura y sociedad*, 7, p.245-261.

GERVAIS *et al.* (1976). *Histoire de la France rurale (tome 4). La fin de la France paysanne. De 1914 à nos jours*. Paris. Éditions du Seuil.

GÓMEZ BENITO, C. (1995). "Diversidad biológica, conocimiento local y desarrollo". *Agricultura y sociedad*, 77, p.127-146.

- GÓMEZ BENITO, C. i FOURNEAU, F. (coordinadors) (1988). *Agricultura periurbana. Jornadas franco-españolas sobre agricultura periurbana (Madrid, 16-17-18 octubre 1985)*. Jornades organitzades per Casa de Velázquez i el Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Madrid. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación (Secretaría General Técnica).
- GÓMEZ MENDOZA, J. (1987). "La agricultura periurbana. Su estudio. Sus cambios. Sus políticas". *Agricultura y sociedad*, 42, p.109-146.
- GÓMEZ MENDOZA, J. (1977). *Agricultura y expansión urbana. La campiña del bajo Henares en la aglomeración de Madrid*. Madrid. Alianza Editorial, s.a..
- GONZÁLEZ ENCINAR, Mª A. (1984). *La franja rururbana de la Coruña*. Tesi Doctoral. Madrid. Departament de Geografia Humana. Universitat Complutense de Madrid.
- GORDI i SERRAT, J. (2003). *Gallecs. Més de trenta anys de propostes i accions*. Barcelona. Editorial Mediterrània.
- GRAVSHOLT, A. (2002). "Farmers' Landscape Decisions: Relationships between Farmers' Values and Landscape Practices". *Sociologia Ruralis*. Vol. 42, n° 3, p.233-249.
- GREGORIO BALLESTEROS, J. (1988). "La agricultura periurbana madrileña: los huertos metropolitanos en precario". *Agricultura periurbana. Jornadas franco-españolas sobre agricultura periurbana (Madrid, 16-17-18 octubre 1985)*, p.109-117. Jornades organitzades per Casa de Velázquez i el Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Madrid. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación (Secretaría General Técnica).
- GRIFOLL, J *et al.* (Fundació Centre d'Estudis de Planificació) (1980). *L'agricultura catalana. Estudi econòmic*. Barcelona. Fundació Jaume Bofill. Banca Catalana. Catalana d'Estudis Econòmics, S.A.
- GUIDICINI, P. (2002). "Prospettive dell'analisi sociologica sulla città: dal centro storico al periurbano emergente". *Sociologia urbana e rurale*. A. XXIV, 69, p.9-35.
- GUTSATZ, M. (1978). "Les formes de pouvoir en agriculture". *Sociologia Ruralis*. Vol. XVIII, n° 4, p.263-274.
- HALFACREE, K.H. (1993). "Locality and Social Representation: Space, Discourse and Alternative Definitions of the Rural". *Journal of Rural Studies*. Vol. 9, 1, p.23-37.
- HAMMOND, R. i McCULLAGH, P.S. (1974). *Técnicas cuantitativas en geografía*. Oxford University Press (versió espanyola: editorial Saltés, Madrid).
- HARRIS, M. (1996). *Introducción a la antropología general* (cinquena edició original revisada). Madrid. Alianza editorial.
- HUERTAS, J.M. (1997). "El moviment ciutadà a Barcelona i l'aparició del Pla general metropolità". *Revista Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (Territori-estratègies-planejament)*, 28, p.63-68: *Els 20 anys del Pla general metropolità de Barcelona*. Barcelona. Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona.
- ICC/ Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat (1995). *Atles comarcal de Catalunya. Baix Llobregat*. Barcelona. ICC.

- ILBERY, B. (1998). *The geography of rural change*. Harlow, Anglaterra. Pearson Education Limited.
- JACOBS, M. (1991). *La economía verde; medio ambiente, desarrollo sostenible y la política del futuro*. Barcelona. Fuhem/Icaria. Economía Crítica.
- JAILLET, M.C. i JALABERT, G. (1982). «La production de l'espace urbain périphérique». *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-ouest*. Tome 53, fasc. 1, p.7-26.
- JALABERT, G. (1995). *Toulouse. Métropole incomplète*. Paris. Ed. Economica.
- JANSEN, A.J. i HETSEN, H. (1991). "Agricultural Development and Spatial Organization in Europe". *Journal of Rural Studies*. Vol. 7, 3, p.143-151.
- JOHNSTON, R.J. et al. (GREGORY, D.; SMITH, D.M.) (editors) (última edició 1994). *Diccionario Akal de Geografía Humana*. Madrid. Ediciones Akal (2000).
- JOHNSTON, R.J. et al. (GREGORY, D.; SMITH, D.M.) (directors) (1987). *Diccionario de geografía humana*. Madrid. Alianza Editorial.
- JONES, O. (1995). "Lay Discourses of the Rural: Developments and Implications for Rural Studies". *Journal of Rural Studies*. Vol. 11, 1, p.35-49.
- KAYSER, B. (1990). *La renaissance rurale. Sociologie des campagnes du monde occidentale*. Paris. Armand Colin.
- KAYSER, B. i SCHEKTMAN-LABRY, G. (1982). "La troisième couronne périurbaine: une tentative d'identification". *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-ouest*. Tome 53, fasc. 1, p.27-34.
- KLATZMANN, J. (1978). *L'agriculture française*. Paris. Éditions du Seuil.
- LABORIE, J.P. i LANGUMIER, J.F. (1982). "L'industrialisation périurbaine: une extension de la division spatiale du travail et du morcellement social". *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-ouest*. Tome 53, fasc. 1, p.35-50.
- LEBEAU, R. (1983). *Grandes modelos de estructuras agrarias en el mundo*. Barcelona. Editorial Vicens-Vives.
- LIEPINS, R. (2000). "New energies for an old idea: reworking approaches to "community" in contemporary rural studies". *Journal of Rural Studies*, 16, p.23-35.
- LLOP, C. (2003). "De la reserva urbana al proyecto del territorio municipal. Del territorio asediado al territorio libre. Hacia la definición de un pacto sobre la ocupación", a Font, A. (coord.), *Planeamiento urbanístico. De la controversia a la renovación*, p.151-168. Barcelona. Diputació de Barcelona.
- LÓPEZ, P.; LOZARES, C.; DOMÍNGUEZ, M. (2000). "Disseny i construcció d'una mostra estratificada a partir de dades censals". *Qüestió. Quaderns d'Estadística i Investigació Operativa*, vol. 24, 1, p.111-136 (segona època).
- LUCIANI (1998). *Étude des freins à l'installation des jeunes en maraîchage et propositions d'actions dans le cadre de l'OGAF maraîchère du nord ouest toulousain*. Projet d'Ingénieur. Enesad, ADASEA Haute-Garonne.

- LYSON, T.A. i WELSH, R. (1993). "The Production Function, Crop Diversity, and the Debate Between Conventional and Sustainable Agriculture". *Rural Sociology*. Vol. 58, 3, p.424-439.
- MAINIÉ, Ph.; MAILLARD, H. de. (1988). "L'agriculture périurbaine, lieu privilégié d'expérimentation sociale". *Agricultura periurbana. Jornadas franco-españolas sobre agricultura periurbana (Madrid, 16-17-18 octubre 1985)*, p.39-51. Jornades organitzades per Casa de Velázquez i el Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Madrid. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación (Secretaría General Técnica).
- MANTOVANI, F. (2002). "Dalle utopie urbanistiche ai C.I.D.". *Sociologia urbana e rurale*. A. XXIV, 69, p.119-131.
- MARCONIS, R. (1982). «Migrations définitives et migration de travail dans l'agglomération de Toulouse et ses abords». *Revue Géographique des Pyrénées et du Sud-ouest*. Tome 53, fasc. 1, p.75-104.
- MARSHALL, T. (1994). "Barcelona and the Delta: Metropolitan Infrastructure Planning and Socio-ecological Projects". *Journal of Environmental Planning and Management*, vol. 37, 14, p.395-414.
- MERLIN, P. (2002). *L'aménagement du territoire*. Paris. Presses Universitaires de France.
- MERLO, V. (1991). "Il rurale: un spazio attrattivo?". *Sociologia urbana e rurale*. A. XIII, 34, p.7-23.
- MIQUEL, P. (2001). *La France et ses paysans. Une histoire du monde rural au XXe siècle*. Paris. Éditions l'Archipel.
- MOONEY, P. H. (1982). "Labor time, production time and capitalist development in agriculture (a reconsideration of the Mann-Dickinson thesis)". *Sociologia Ruralis*. Vol. XXII, n° 3/4, p.279-292.
- MONTASELL, J. (1998). *Dictamen sobre los espacios agrarios del Llobregat y la incidencia sobre los mismos de las actuaciones del Convenio Delta*. Coordinador de l'anàlisi sobre la rentabilitat socioeconòmica de l'espai agrari. Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona. Consultor.
- MOUGENOT, C. (1982). «Les mécanismes sociaux de la "rurbanisation"». *Sociologia Ruralis*. Vol. XII, 3/4, p.264-278.
- MOYANO ESTRADA, E. i SEVILLA-GUZMÁN, E. (1978). "Sobre los procesos de cambio en la economía campesina". *Agricultura y sociedad*, 9, p.257-271.
- MURDOCH, J. (2000). "Networks – a new paradigm of rural development?" *Journal of Rural Studies*, 16, p.407-419.
- MURDOCH, J. i ABRAM, S. (1998). "Defining the Limits of Community Governance". *Journal of Rural Studies*. Vol.14, 1, p.41-50.
- MURDOCH, J. i PRATT, A.C. (1993). "Rural Studies: Modernism, Postmodernism and the "Post-rural"". *Journal of Rural Studies*. Vol. 9, 4, p.411-427.
- NAYLOR, E.L. (1994). "Unionism, Peasant Protest and the Reform of French Agriculture". *Journal of Rural Studies*. Vol.10, 3, p.263-273.

- NEL·LO, O. (2001). *Ciutat de ciutats. Reflexions sobre el procés d'urbanització a Catalunya*. Barcelona. Editorial Empúries.
- NEL·LO, O. (director) (juliol 2000). *Avaluació de l'impacte del Pla Delta sobre la comarca del Baix Llobregat*. Bellaterra. Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona.
- NEL·LO, O. (1998). "La ciutat i il·limitada i la ciutat futura", a Nogué, Joan (ed.), *La ciutat. Visions, anàlisis i reptes*. Girona. Ajuntament de Girona.
- NEWBY, H. (1980). "Urbanización y estructura de clases rurales: reflexiones en torno al estudio de un caso". *Agricultura y sociedad*, 14, p.9-48.
- NOGUÉ, J. (2003). "Un territori esquarterat: el paisatge de les taques d'oli". *Transversal, revista de cultura contemporània*, 20, p.42-47.
- NORUSIS, M. (1994). "Factor analysis". *SPSS Professional statistics 6.1*. Chicago, SPSS Inc., p.47-81.
- O'BRIEN D.J. i HASSINGER E.W. (1992). "Community Attachment Among Leaders in Five Rural Communities". *Rural Sociology*. Vol. 57, 4, p.521-534.
- OCDE (1979). *L'agriculture dans l'aménagement des aires peri-urbanes*. Paris. Organisation de Coopération et de Développement Économiques.
- OLIVER I ALONSO, J. (2001). "Estimació del PIB comarcal 2000". *Anuari Econòmic Comarcal Caixa Catalunya 2001*. Barcelona. Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- OLIVER I ALONSO, J. (1994). "Estimació del PIB comarcal 1990-1993". *Catalunya comarcal. Anuari econòmic 1994*. Barcelona. Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- ORTEGA VALCÁRCEL, J. (1988). "Los límites de la explotación agraria periurbana". *Espacios rurales y urbanos en áreas industrializadas*. II Congreso Mundial Vasco. Administración de la Comunidad Autónoma de Euskadi. Oikos-tau, s.a..
- OSTI, G. (1997). "Il contadino postmoderno. Valori e atteggiamenti degli agricoltori italiani". *Sociologia urbana e rurale*. A. XIX, 54, p.23-46.
- OSTI, G. (1993-1994). "Sociologia rurale". *Sociologia urbana e rurale*. A. XV-XVI, 42-43, p.42-61.
- PACIONE, M. (1984). *Rural Geography*. London. Harper & Row Ltd..
- PAHL, R.E. (1968). *Readings in Urban Sociology*. Regne Unit. Pergamon Press Ltd..
- PAÜL, V. i TONTS, M. (2005). "Containing Urban Sprawl: Trends in Land Use and Spatial Planning in the Metropolitan Region of Barcelona". *Journal of Environmental Planning and Management*, vol. 48, n°1, p.7-35.
- PEIX I MASSIP, J. (1980). "L'agricultura en zones d'influència urbana". *L'ordenació del territori i l'agricultura en comarques densament poblades*, p.85-102. Recull i ordenació a càrrec de J.COSTA dels materials presentats a les primeres jornades agràries del Maresme organitzades per la Unió de Pagesos. Barcelona. Publicacions del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya.

PEIX I MASSIP, A. (1980). "Un Model de creixement urbanístic". *L'ordenació del territori i l'agricultura en comarques densament poblades*, p.103-112. Recull i ordenació a càrrec de J.COSTA dels materials presentats a les primeres jornades agràries del Maresme organitzades per la Unió de Pagesos. Barcelona. Publicacions del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya.

PENSADO LEGLISE, M. (gener-abril 2003). "Las políticas públicas y las áreas rurales en el Distrito Federal". *Sociológica. Nuevos enfoques de la relación campo-ciudad*, 51 (any 18), p.73-98.

PÉREZ JUSTE (1990). *Estadística descriptiva*. Madrid. Universidad nacional de educación a distancia.

PÉREZ YRUELA, M. (1979). "El conflicto en el campesinado". *Agricultura y sociedad*, 10, p.245-271.

PERKMANN, M. (2003). "Cross-border regions in Europe. Significance and drivers of regional cross-border co-operation". *European Urban and Regional Studies*, 10(2): p.153-171.

PFEFFER, M.J. i LAPPING, M.B. (1994). "Farmland Preservation, Development Rights and the Theory of the Growth Machine: the Views of Planners". *Journal of Rural Studies*. Vol. 10, 3, p.233-248.

PHILO, C. (1993). "Postmodern Rural Geography? A Reply to Murdoch and Pratt". *Journal of Rural Studies*. Vol. 9, 4, p.429-436.

PIÉ, R. (1997). "El projecte disciplinar: la versió de 1974 del Pla general metropolità". *Revista Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (Territori-estratègies-planejament)*, 28, p.15-41: *Els 20 anys del Pla general metropolità de Barcelona*. Barcelona. Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona.

PIERETTI, G. (2002). "Città perfetta e crisi del razionalismo". *Sociologia urbana e rurale*. A. XXIV, 69, p.133-144.

POMÉS, J. (2001). *L'agricultura en la transformació de la comarca*. Barcelona. Consell Comarcal del Baix Llobregat. Edicions La Terra.

PONGRATZ, H. (1990). "Cultural Tradition and Social Change in Agriculture". *Sociologia Ruralis*. Vol. XXX, nº 1, p.5-17.

PRYOR, R.J. (1968). "Defining the Rural-Urban fringe". *Social Forces*, 2, p.202-215.

PUJOL i ANDREU, J.. "La reculada davant l'autarquia", a NADAL, J. (dir.) (1989). *Història econòmica de la Catalunya contemporània*. Barcelona. Fundació Enciclopèdia Catalana.

PUJADAS i TORT, Montserrat (setembre 1996). *Agricultura i conservació del medi: conflictes i sistemes de compensació en el Polígon 1 del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà*. Memòria de Recerca. Girona. Departament de Geografia, UAB.

R. OLABUÉNAGA, J. I. (1996). *Metodología de la investigación cualitativa*. Bilbao. Universidad de Deusto.

RAMÍREZ VELÁZQUEZ, B.R. (gener-abril 2003). "La vieja agricultura y la nueva ruralidad: enfoques y categorías desde el urbanismo y la sociología rural". *Sociológica. Nuevos enfoques de la relación campo-ciudad*, 51 (any 18), p.49-71.

- REBAGLIATO, J. "El Baix Llobregat", a SOLÉ I SABARÍS, L.I. (dir.) (1969). *Geografia de Catalunya*, vol. III (p.449-496). Barcelona. Editorial Aedos.
- REY, V. (1982). *Besoin de terres des agriculteurs*. Paris. Ed. Economica.
- RIECHMANN, J. i SEMPERE, J. (2003). *Cuidar la T(tierra). Políticas agrarias y alimentarias sostenibles para entrar en el siglo XXI*. Barcelona. Icaria editorial.
- RIERA, J.M. (2003). *Els paisatges de Gallecs*. Barcelona. Editorial Mediterrània (amb la col·laboració de Vallehermoso i Life).
- ROCA, F. (1979). "El Regional Planning (1932)". *Política Econòmica i Territori a Catalunya 1931-1939*, p.153-169. Barcelona. Ketres editora.
- ROCA i TORRENT, Anna (1996). *Respostes i estratègies a l'intervencionisme agrari comunitari. El cas del Pla de l'Estany*. Girona. Memòria de Recerca.
- RODA, R. (octubre de 2002). "L'agricultura periurbana (II): descripció de les explotacions". *La Terra*, 278, p.20-21.
- RODA, R. (setembre de 2002). "L'agricultura periurbana (I): definicions i característiques". *La Terra*, 277, p.28-29.
- RODA, R. (2000). "Els espais agraris a Catalunya: una realitat a preservar". *Diàlegs. Revista d'estudis polítics i socials*, 10, p.117-139.
- ROLLAN, F. (1988). "Valeur économique et avenir de l'agriculture périurbaine: méthode d'étude". *Agricultura periurbana. Jornadas franco-españolas sobre agricultura periurbana (Madrid, 16-17-18 octubre 1985)*, p.13-30. Jornades organitzades per Casa de Velázquez i el Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Madrid. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación (Secretaría General Técnica).
- ROSÉS, Jordi (dir.) (1989). *L'economia del Baix Llobregat. Creixement i desequilibris*. Barcelona. Caixa de Catalunya.
- RUEDA, S.. "Periurbanización y complejidad en los sistemas urbanos", a Monclús, F.J. (editor) (1998). *La ciudad dispersa*. Barcelona, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona: 83-109.
- RUTTAN, V.W. (1996). "What Happened to Technology Adoption-Diffusion Research?". *Sociologia Ruralis*. Vol. 36, nº 1, p.51-73.
- SÁNCHEZ DE PUERTA T., F. i TABERNER G., J. (1995). "Innovación y alienación en la agricultura: una perspectiva socioecológica". *Agricultura y sociedad*, 74, p.159-177.
- SÁNCHEZ JIMÉNEZ, J. (1976). *Vida rural y mundo contemporáneo*. Barcelona. Editorial Planeta.
- SANTONJA, I. (1987). "Caracterització de l'agricultura del Baix Llobregat com a prototipus d'agricultura periurbana". *Quaderns d'estudi*, 1, p.33-50.
- SANTONJA, I. (1984). "Relacions camp-ciutat en el marc d'una societat urbanitzada". *Quaderns de divulgació cultural*, 7, p.91-99.

- SANTONJA, I. i DOMÉNECH, M. (1995). “Els parcs agrícoles. Una solució per a les agricultures periurbanes?”. *Quaderns Agraris*, 17, p.85-94.
- SANZ, J.. “La agricultura española durante el primer tercio del siglo XX: un sector en transformación”, a NADAL, J. *et al.* (1987). *La economía española en el siglo XX. Una perspectiva histórica*, p.237-257. Barcelona. Editorial Ariel.
- SAUGERES, L. (2002). “The cultural representation of the farming landscape: masculinity, power and nature”. *Journal of Rural Studies*, 18, p.373-384.
- SCOTT, K.; PARK, J. i COCKLIN Ch. (2000). “From “sustainable rural communities” to “social sustainability”: giving voice to diversity in Mangakahia Valley, New Zealand”. *Journal of Rural Studies*, 16, p.433-446.
- SELMAN, P. (1993). “Landscape Ecology and Countryside Planning: Vision, Theory and Practice”. *Journal of Rural Studies*. Vol. 9, 1, p.1-21.
- SEMPERE, Jordi (2002). *El paper de la pagesia en la gestió del territori al Delta del Llobregat (1950-2000)*. Memòria de Recerca dirigida pels doctors Antoni F. Tulla i Françoise Breton Renard. Bellaterra (Cerdanyola del Vallès). Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona.
- SEMPERE, Joaquim i RIECHMANN, J. (2000). *Sociología y medio ambiente*. Madrid. Editorial Síntesis.
- SERRATOSA, A. (1997). “La Revisió del Pla comarcal de 1953: alternatives a l’origen i organització dels treballs”. *Revista Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (Territori-estratègies-planejament)*, 28, p.9-14: *Els 20 anys del Pla general metropolità de Barcelona*. Barcelona. Institut d’Estudis Metropolitans de Barcelona.
- SERVOLIN, Claude (1989). *L’agriculture moderne*. Paris. Éditions du Seuil.
- SERVOLIN, Claude (1977). “Aspectos económicos de la absorción de la agricultura en el modo de producción capitalista”. *Zona Abierta*, 12, p.108-132.
- SEVILLA-GUZMÁN, E. (1983). “El campesinado: Elementos para su reconstrucción teórica en el pensamiento social”. *Agricultura y sociedad*, 27, p.33-79.
- SEVILLA-GUZMÁN, E. i PÉREZ YRUELA, M. (1976). “Para una definición sociológica del campesinado”. *Agricultura y sociedad*, 1, p.15-39.
- SHANIN, T. (1979). “Definiendo al campesino: Conceptualizaciones y desconceptualizaciones (pasado y presente en un debate marxista)”. *Agricultura y sociedad*, 11, p.9-52.
- SILVERMAN, D. (1993). *Interpreting qualitative data. Methods for analysing talk, text and interaction*. Londres. Sage.
- SILVERMAN, D. (1985). *Qualitative Methodology & Sociology*. Hants. Vermont. Gower.
- SOBRINO, J. (gener-abril 2003). “Rurbanización y localización de las actividades económicas en la región centro del país, 1980-1998”. *Sociológica. Nuevos enfoques de la relación campo-ciudad*, 51 (any 18), p.99-127.
- SOLANS, J.A. (1997). “Els canvis que el Pla general metropolità va introduir a la pràctica urbanística. Un balanç”. *Revista Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (Territori-*

estratègies-planejament), 28, p.85-105: *Els 20 anys del Pla general metropolità de Barcelona*. Barcelona. Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona.

SOY I CASALS, A. (1994). "Estudis Comarcals". *Catalunya comarcal. Anuari econòmic 1994*, p.91-118. Barcelona. Caixa d'Estalvis de Catalunya.

SPENCER, D. (1997). "Counterurbanisation and Rural Depopulation Revisited: Landowners, Planners and the Rural Development Process". *Journal of Rural Studies*. Vol. 13, 1, p.75-92.

STOLFI, N. (2004). *L'agricoltura negli spazi periurbani: caratteristiche e tendenze*. Ponència presentada a les Jornades europees d'agricultura periurbana. Viladecans (Barcelona), 12, 13, 14 de maig de 2004.

TAYLOR, S. J.; BOGDAN, R. (1984). *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*. Barcelona. Ediciones Paidós.

TELLO, E. (1999). "La formación histórica de los paisajes agrarios mediterráneos: una aproximación coevolutiva". *Historia Agraria*, 19, p.195-212.

TERÁN, F. de (1997). "El Plan general metropolitano de Barcelona en el contexto del urbanismo español de los setenta". *Revista Papers. Regió Metropolitana de Barcelona (Territori-estratègies-planejament)*, 28, p.55-61: *Els 20 anys del Pla general metropolità de Barcelona*. Barcelona. Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona.

TOBARUELA, P. i SANS, J. (2003). *El delta del Llobregat. Terres d'oblit*. Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

TRÍAS FARGAS, R. (director) (1972). *Génesis y problemática del Área Metropolitana de Barcelona*. Servicio de Estudios en Barcelona (Banco Urquijo). Madrid. Editorial Moneda y Crédito.

TRIBÓ, Gemma. "Burguesia barcelonina i gran propietat al Baix Llobregat", a BOFILL, M. *et al.* (1995). *El pas de la societat agrària a industrial al Baix Llobregat. Agricultura intensiva i industrialització*, p.149-178. Barcelona. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

TRIBÓ, Gemma. "Evolución de la estructura agraria del Baix Llobregat (1860-1930)", a GARRABOU, R. (coord.) (1992). *Propiedad y explotación campesina en la España Contemporánea*, p.209-235. Madrid. M.A.P.A..

TRULLÉN, J. (1995). *El Plan Delta I. El modelo económico y territorial de Barcelona*. Barcelona. Gabinet Tècnic de Programació (Ajuntament de Barcelona). Universitat Autònoma de Barcelona. Departament d'Economia Aplicada.

TULLA, A.F. (1988). *Mab6. Alt Pirineu (Urgellet-Baridà). Estructura agrària: tipologia d'explotacions de muntanya*. Programa Espanyol d'investigació nº15.

VIGREUX, M. (1970). *Les crises du monde rural*. Paris. Dossier "sciences humaines". Armand Colin.

VILA, P. (1934). "El Regional planning de Catalunya i els germans Rubió i Tudurí", a Pau Vila (1978), *La geografia i els seus homes. Selecció d'escrits de geografia de Pau Vila* (3r volum), p.121-124. Barcelona. Curial Edicions Catalanes.

VVAA (fotografies de Colita) (1989). *Masies del Prat*. El Prat de Llobregat. Ajuntament del Prat de Llobregat (regidoria de cultura).

WOODS, M. (1998). "Advocating Rurality? The Repositioning of Rural Local Government". *Journal of Rural Studies*. Vol.14, 1, p.13-26.

WOSSINK, A.; DE KOEIJER, T. i RENKEMA, J. (1992). "Incorporating the environment in economic modelling of farm management". *Sociologia Ruralis*. Vol. XXXII, nº 1, p.115-126.

XALABARDER, M. (2001). *Guía básica de la práctica del urbanismo*. Barcelona. Editorial Mediterrània, S.L..

ZACCHERINI, R. (1991). "Misure della ruralità italiana". *Sociologia urbana e rurale*. A. XIII, 34, p.7-23.

8.2 FONTS DIVERSES

ADENC, Plataforma Salvem el Vallès. *Bases per a la protecció del PAV (Parc Agrícola del Vallès)*. Vallès, novembre de 2004.

AUAT (Agence d'Urbanisme de l'Agglomération Toulousaine) (2003). *Diagnostic strategique Toulouse Aire Urbaine. Groupe de reflexion Aire Urbaine*.

AUAT (Agence d'Urbanisme de l'Agglomération Toulousaine) (1995). *Atlas du milieu naturel et urbain*. Toulouse.

COMISSIÓ PERMANENT D'UNIÓ DE PAGESOS. *La Terra*. Revista mensual publicada per edicions LA TERRA, S.L.. Barcelona.

CONSORCI PARC AGRARI DEL BAIX LLOBREGAT. *Pla Especial de Protecció i Millora del Parc Agrari del Baix Llobregat* (aprovació definitiva). Setembre de 2004.

CONSORCI PARC AGRARI DEL BAIX LLOBREGAT. *Pla de Gestió i Desenvolupament del Parc Agrari del Baix Llobregat*. Juliol 2002. Text definitiu. Publicacions del Parc Agrari. Sant Feliu de Llobregat.

CONSORCI PARC AGRARI DEL BAIX LLOBREGAT. *Pla de Gestió i Desenvolupament del Parc Agrari del Baix Llobregat*. Setembre 1998. Proposta (text provisional). Publicacions del Parc Agrari. Sant Feliu de Llobregat.

CONSORCI PARC AGRARI DEL BAIX LLOBREGAT. *Notícies del Parc Agrari del Baix Llobregat*. Núm. 1 a 13, gener 1998 a febrer 2005. Sant Feliu de Llobregat.

CORPORACIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA (1976). *Plan general metropolitano de ordenación urbana de la Entidad Municipal Metropolitana de Barcelona. Memoria* (vol. 1). *Presentación y Síntesis general*.

CORPORACIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA (1976). *Plan general metropolitano de ordenación urbana de la Entidad Municipal Metropolitana de Barcelona. Estudio Económico-financiero* (vol. 2).

CORPORACIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA (1976). *Plan general metropolitano de ordenación urbana de la Entidad Municipal Metropolitana de Barcelona. Programa de Actuación* (vol. 3).

DEPARTAMENT D'AGRICULTURA RAMADERIA I PESCA (2001). J.Peix i Massip (coord.). *Llibre Blanc del sector agrari. Un debat al territori*. Generalitat de Catalunya.

DEPARTAMENT D'AGRICULTURA RAMADERIA I PESCA (Gabinet Tècnic). *Estadística i conjuntura agrària*. Núm. 162-163 (març-abril 2001). Generalitat de Catalunya.

DEPARTAMENT D'AGRICULTURA RAMADERIA I PESCA (Gabinet Tècnic). *Estadístiques agràries i pesqueres de Catalunya. Any 1998*. Generalitat de Catalunya.

DEPARTAMENT D'AGRICULTURA RAMADERIA I PESCA (1993). *Pla director de política agrària i pesquera de Catalunya*. Generalitat de Catalunya.

DEPARTAMENT DE PRESIDÈNCIA (2004). *Acta de Constitució. Euroregió Pirineus-Mediterrània*. Gabinet de Premsa del President. Generalitat de Catalunya.

DIPUTACIÓ DE BARCELONA. Àrea. *Revista de debats territorials. L'anella verda*. Núm. 6 (febrer de 1999).

Equip redactor del PTMB (1999). *Factors clau de planificació territorial a l'àrea metropolitana de Barcelona*. Barcelona. Institut d'Estudis Territorials. DPTOP.

Equip redactor del PTMB (1998). *Estudi Economicofinancer i Programa d'Actuacions Prioritàries* (document provisional).

Equip redactor del PTMB (1998). *Memòria* (document provisional).

Equip redactor del PTMB (1998). *Normes Territorials Metropolitanas* (document provisional).

Equip redactor del PTGC (Pla territorial general de Catalunya) (1995).

GABINET D'ESTUDIS ECONÒMICS, SA (1994). *Pla estratègic del Baix Llobregat (primera fase)*. Generalitat de Catalunya (Departament de Política Territorial i Obres Públiques, i Departament d'Indústria i Energia). Consell Comarcal del Baix Llobregat.

GÉO-ACTION (sota la direcció d'Alain Bergé) (1995). *Atlas photographique et cartographique du paysage de l'Agglomération Toulousaine*. Direction départementale de l'Équipement de la Haute Garonne et Direction de l'Environnement de Midi-Pyrénées.

IDESCAT (1982, 1989, 1999). "Web de l'Institut d'Estadística de Catalunya".

IEC (1990). *Cens agrari. 1989. Vol.1. Avanç de dades*. Barcelona. Generalitat de Catalunya. Institut d'Estadística de Catalunya.

INE (1962, 1972). *Censo Agrario*.

INSEE (2003). *6 pages*. Midi-Pyrénées publications. Número 63. Maig 2003.

INSEE-AUAT (2002). *Atlas de l'aire urbaine de Toulouse*.

INSEE-UTM (1995). *Représentations de Midi-Pyrénées. Atlas régional*.

LA VANGUARDIA. Diari *La Vanguardia*, 18.10.02, p.5 "Vivir en Barcelona". Barcelona.

LACAZE, J.P. (1997) (3ª edició corregida). *Les méthodes de l'urbanisme*. Col. "Que sais-je?". Paris. Presses universitaires de France.

MERCABARNA (2000). *Informació Estadística*. Mercat Central de Fruïtes i Hortalisses. Zona Franca. Barcelona.

MERLIN, P. (2002) (5ª edició corregida). *L'urbanisme*. Col. "Que sais-je?". Paris. Presses universitaires de France.

MINISTERIO DE AGRICULTURA, PESCA Y ALIMENTACIÓN (Secretaría General Técnica) (1999). *Anuario de Estadística Agroalimentaria*. Madrid.

MINISTERIO DE AGRICULTURA, PESCA Y ALIMENTACIÓN (Secretaría General Técnica) (1982, 1989). *Anuario de estadística agraria 1982, 1989*. Madrid.

MINISTERIO DE AGRICULTURA (Secretaría General Técnica) (1974). *Anuario de estadística agraria 1972*. Madrid.

MMAMB (Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona) (2003). *El territori Metropolità de Barcelona. Dades bàsiques, evolució recent i perspectives*. Mancomunitat de Municipis de l'Àrea metropolitana de Barcelona.

MMAMB (Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana de Barcelona) (1995). *Dinàmiques metropolitanes a l'àrea i la regió de Barcelona*. Direcció de Serveis d'Ordenació Urbanística.

M.O.P.T.M.A. (1994). *Directrices para el Planeamiento de las infraestructuras del Delta del Llobregat*.

PLU (*Plan Local d'Urbanisme*) de Saint-Jory. Atelier Sol et Cité. G.Fresquet/B. Frauciel.

POS (*Plan d'Occupation des Sols*) d'Aussonne. AUAT (Agence d'Urbanisme de l'Agglomération Toulousaine).

POS (*Plan d'Occupation des Sols*) de Blagnac. Ville de Blagnac i AUAT (Agence d'Urbanisme de l'Agglomération Toulousaine).

POS (*Plan d'Occupation des Sols*) de Grenade. Atelier d'architecture du prieure.

POS (*Plan d'Occupation des Sols*) de Merville. Ville de Merville. G. Fresquet/B. Frauciel (Urbanistes Architectes dplg). Conduite d'opération: S.U.A. (Direction Départementale de l'Équipement de la Haute Garonne).

ROUSSEAU, D.; VAUZEILLES, G. (1995) (2ª edició corregida). *L'aménagement urbain*. Col. "Que sais-je?". Paris. Presses universitaires de France.

UNIÓ DE PAGESOS DEL BAIX LLOBREGAT. *L'Eina. Revista dels Pagesos del Baix Llobregat*. Revista mensual publicada per edicions LA TERRA, S.L.. Barcelona.

UNIÓ DE PAGESOS DEL BAIX LLOBREGAT. *La terra. Òrgan d'informació i debat de la Unió de Pagesos de Catalunya*. Revista mensual publicada per edicions LA TERRA, S.L.. Barcelona.

Web de la Generalitat de Catalunya: <http://www.gencat.es>

Web de l'Ajuntament del Prat: <http://www.aj-elprat.es>

Web del Centre d'Ecologia i Projectes Alternatius:
<http://www.pangea.org/cepa/trobades/parcagrari.html>

Web de l'Organització de les Nacions Unides per l'Agricultura i l'Alimentació (FAO):
<http://www.fao.org>

Web de les estadístiques agrícoles franceses: <http://www.agreste.agriculture.gouv.fr>

VISAUTA, B. (2002). *Análisis Estadístico con SPSS para Windows. Volumen I. Estadística básica*. Madrid. McGraw-Hill.

8.3 CARTOGRAFIA

ALEGRE, P. (1987). *Usos del sòl i poblament a l'àmbit del Baix Llobregat*. Diputació de Barcelona. Barcelona

CREAF (1993). *Mapa de Cobertes del Sòl de Catalunya (MCSC)*. Darrera actualització: juliol 2001. Web de la Generalitat de Catalunya. Departament de Medi Ambient.

ICC (2000). *Ortofotomapa de Catalunya (1:25.000)* (color, resolució 2,5 mm). Fulls: l'Hospitalet de Llobregat (420-2-2 (72-32)), el Prat de Llobregat (448-2-1 (72-33)), Castelldefels (448-1-1 (71-33)). Planimetria ortogràfica realitzada a partir de fotografia aèria, a escala 1:60.000 obtinguda en data: setembre 1996.

Web de la Generalitat de Catalunya, Departament de Medi Ambient:
<http://www.gencat.net/mediamb/sig/bases.htm>. Hem utilitzat les següents capes d'aquesta font:

- Pla d'espais d'interès natural 1:25.000 (gener de 2004).
- zones humides 1:5.000 (març 2001).
- base de límits administratius 1:250.000 (per a tots els mapes) (ICC, 1995): - divisió adm. municipal.
- divisió adm. comarcal.
- xarxes de ferrocarrils i hidrogràfica, xarxes principal i secundària de carreteres (base cartogràfica 1:250.000) (ICC, 1997).
- classificació dels usos del sòl a Catalunya 2002, desembre 2004.

Web de la Diputació de Barcelona (mapa del Parc Agrari del Baix Llobregat):
<http://www.diba.es/parcsn/parcs/home.asp>.

Web del Geoclip (<http://www.geoclip.fr>)

*Els ortofotomapes de l'Àrea 2 han estat cedits per la Chambre d'Agriculture (Toulouse).

**LA PAGESIA, GESTORA O
SUBORDINADA EN EL PERIURBÀ:
SEMBLANCES I DIFERÈNCIES ENTRE
LA REGIÓ METROPOLITANA DE
BARCELONA I L'ÀREA URBANA DE
TOULOUSE
(1950-2000)**

Tesi Doctoral

Autor: Jordi Sempere Roig

Director: Dr. Antoni F. Tulla

Departament de Geografia
Facultat de Filosofia i Lletres
Universitat Autònoma de Barcelona

Juliol 2005

VOLUM II (ANNEX)

9.4 GUIÓ D'ENTREVISTA PER A PAGESOS (ÀREA 1)

1. Identificació personal

- a) Nom i cognoms de la persona que respon.
- b) Edat.
- c) Sexe.
- d) Lloc de residència (municipi).
- e) Municipis del Delta on té parcel·les en explotació.
- f) Tipus de residència¹:
  - masia
  - pis
  - casa en una urbanització
  - altres...
- g) Des de quan hi habiten?
- h) Si viu i treballa en una masia, a quina època va ser construïda? És a l'interior de les terres de cultiu?²
- i) Membres de la unitat familiar, si fan o no fan de pagès, on tenen l'explotació o on viuen.
- j) Origen familiar:
  - Rural
  - Urbà
- k) Si té antecedents agraris a la família, quantes generacions fa que la família és pagesa?
- l) Ha canviat el lloc de residència, el lloc de l'explotació o totes dues coses al llarg dels anys?

2. L'explotació

2.1 Característiques:

- a) Quina orientació productiva té la seva explotació? Quins tipus de cultius hi realitza?
  - principals (hectàrees)
  - secundaris (hectàrees)
- b) Té algun tipus de bestiar? Quants caps de bestiar té?
- c) Com els alimenta?
- d) Ha fet alguna reconversió? És a dir, ha variat de tipus de cultius al llarg dels anys?
- e) Pensa fer alguna reconversió en el futur?
- f) Fa servir hivernacles? Des de quan?
  - de vidre
  - plàstics
  - sota túnels plàstics
- g) Quin origen tenen el planter i les llavors que fa servir? Ha variat els últims anys?
- h) Quin tipus de tecnologia fan servir, per a quins cultius les fan servir i des de quan?
  - tractor?
  - estris mecànics?
    - podadora
    - recol·lectora
    - segadora
    - esporgadora
    - altres...
  - fan molta feina a mà?

¹ Distingir entre els que viuen i treballen al mateix lloc (tipus tradicional), dels que viuen en un lloc (casa, pis) i tenen l'explotació a una altra banda.

² AMB LA FOTOCÒPIA D'UN ORTOFOTOMAPA DE LA ZONA, LOCALITZAR LES FINQUES I LES TERRES DE CADA ENTREVISTAT.

i) Dimensió, parcel·lació i règim de tinença en l'actualitat.

- N° d'ha en propietat	....	N° de parcel·les	....
- N° d'ha en arrendament	....	N° de parcel·les	....
- N° d'ha en règim de parcers	....	N° de parcel·les	....
- Altres... N° d'ha	....	N° de parcel·les	....
TOTAL	....	hectàrees	.... parcel·les

j) Ha variat la dimensió, la parcel·lació i el règim de tinença de les seves terres al llarg dels anys?

k) Quina superfície agrària cultiven?

l) Ha augmentat o disminuït la seva SAU (superfície agrària útil) al llarg dels anys?

m) Si ha augmentat, en quantes ha incrementat la seva explotació? Si ha disminuït, en quantes ha ho ha fet? Quin tant per cent d'augment o de disminució hi ha hagut?

n) Creieu que (independentment si teniu continuïtat pagesa o no) fora bo poder tenir més terra per ampliar la dimensió de la vostra explotació?

o) Per ampliar la dimensió de l'explotació, què preferiu, arrendar terres o comprar? Si no heu arrendat terres, per quina raó no ho heu fet? Si no heu comprat terres, per quina raó no ho heu fet?

2.2 Característiques quant al marc jurídic i la població que hi treballa:

a) Dedicació:

	FIX	PARCIAL	REL. FAM./LAB.	EDAT
Cap de l'explotació	....	....	....	....
	....	....	....	....
	....	....	....	....
	....	....	....	....
TOTAL	....	Familiar	....	Assalariat ....

- És vostè l'empresari i cap de l'explotació? Si no és l'empresari, a compte de qui treballa?

- La seva dedicació és exclusiva o a temps parcial?

- Quantes persones de la família treballen a l'explotació? Quines edats tenen?

- La seva dedicació és exclusiva o a temps parcial? Quantes hi han treballat, de la mateixa família, i des de quan?

- Quantes persones de fora de la unitat familiar, inclosos els immigrants, treballen a l'explotació?

- Si hi ha treballadors assalariats, són fixos o temporers? Si són temporers, per a quines collites o temporades els contracten?

b) Si té fills, quina orientació professional tenen?

- treballen a l'EFA

- estudien agrònoms

- treballen a d'altres llocs: quin ofici tenen?

- fan altres estudis: quina especialitat?

c) Considera que la continuïtat de la seva explotació en el futur està assegurada?

d) En definitiva, es tracta d'una Empresa Familiar Agrària?

2.3 Factors de producció:

a) Destí de la producció:

1. Mercabarna
2. Cooperativa. Quina cooperativa?
3. Si duen la producció a tots dos llocs, quin tant per cent a cada lloc?
4. Tenen parada al mercat? A quin mercat?
- a Barcelona
- al Baix Llobregat
5. Sap quin tant per cent de la seva producció es destina a l'exportació?

b) Ha pres algunes mesures per millorar la qualitat dels seus productes?

c) Considera que la presentació dels productes a l'hora de comercialitzar-los és important?

d) La seva explotació és rentable econòmicament o requereix de subvencions per tirar-la endavant? Recordeu algun any especialment dolent?

e) Prevenció de plagues:

1. Sistema convencional. Productes que utilitza.
2. Sistema ecològic. Procediments que fa servir.
3. Lluita integrada. Tècniques que emprava.
4. Juxtaposició de mètodes de prevenció. Quin ús en fa de cadascun i en quina proporció.

f) Si fa lluita integrada, és membre d'alguna ADV (Associació de Defensa Vegetal)?

g) Adobs:

1. Naturals (fems)
2. Químics. Tipus de producte. Grau de nocivitat.

h) Quins sistemes d'irrigació fa servir i des de quan?

- per gravetat (canals i cursos d'aigua)
- per pous i bombes individuals
- xarxa de reg per aspersió
- xarxa de reg en gota a gota

i) Com considera la qualitat de les aigües?

3. Pressions degudes a expropiació

a) Ús han expropiat mai terreny de la vostra explotació?

b) Si us han expropiat, per quina raó us van expropiar?

c) A quin preu us van pagar la terra? ..... ptes./ha.

d) Com considereu que era aquest preu, car o barat?

e) Amb els diners cobrats, heu comprat noves terres agrícoles?

f) Si mai us han expropiat, creieu que els preus d'expropiació són un bon preu com a referència per poder establir un criteri de compra-venda de finques agrícoles?

g) Com considereu els preus pagats en les expropiacions de finques agrícoles en relació al mercat real?

4. Filiacions sindicals i cooperativisme

a) Sou membre d'algun sindicat agrari? De quin?

b) Què us aporta en la situació en la que us trobeu? Quines són les seves motivacions?

- defensa de l'espai agrari.
- tradició.
- qüestions polítiques.

- c) Quin rol ocupeu a l'organització?
- d) Quants anys fa que esteu sindicat?
- e) Sou membre d'alguna cooperativa de la zona? De quina?
- f) Quin benefici en treieu?
- g) Sou membre d'alguna altra entitat relacionada amb l'activitat agrària del Delta?

5. La vida i la feina de pagès a la comarca

- a) La feina de pagès és un ofici que vostè ha escollit lliurement o, si es dóna el cas, s'ha vist condicionat pel fet que la seva família hagi practicat l'agricultura en aquesta comarca durant diverses generacions? Actualment, canviaria d'ofici, si pogués?
- b) Quina concepció té de la seva feina? És una feina molt dura?
- c) Com veieu el panorama de l'agricultura del Delta del Llobregat en els propers cinc anys? Té algun sentit continuar fent de pagès al Baix Llobregat?
- d) En quin sentit creieu que canviarà la situació de la seva explotació agrària en els propers cinc anys? Per què?
- e) Esteu pensant actualment o creieu que és probable que deixeu l'activitat agrària abans de l'edat de la jubilació?
  1. Si la resposta és afirmativa, quines pressions us duen a voler plegar? Què passarà amb l'explotació? Arrendareu o vendreu la terra per treure'n el màxim de diners per tenir una bona jubilació?
  2. Si la resposta és negativa, per què no té ganes d'abandonar-la (factors forts d'arrelament a la terra)?
- f) Realitzeu alguna altra activitat fora de l'explotació agrària? Si la resposta és afirmativa, per què continua amb l'explotació agrària si teniu una altra activitat fora del sector agrari que us dóna ingressos?
- g) Ha considerat alguna vegada o està considerant ara realitzar l'activitat agrària solament a temps parcial? Si la resposta és afirmativa, per què?

6. La cultura pagesa

6.1 Cohesió i solidaritat:

- a) Creus que hi ha cohesió i solidaritat en el col·lectiu de pagesos del Delta en els següents àmbits?

- I** Cacera i pesca o altres activitats en grup
- II** Comercialització de productes
- III** Gestió de l'aigua
- IV** Lluita davant dels robatoris
- V** Manteniment dels camins
- VI** Manteniment dels regs
- VII** Les tasques agrícoles
- VIII** La gestió de la terra. Hi ha moltes Societats Ànones o Limitades?

- b) Creus que hi ha més cohesió i solidaritat ara que fa 50 anys?
- c) Quin agent social facilitaria aquesta cohesió?
  - I** Cooperatives
  - II** Comunitats de Regants
  - III** Agrupacions de pagesos
  - IV** Ass. Defensa Vegetal (ADV)

- V Sindicats pagesos
- VI Administracions locals
- VII Altres institucions

- d) Es fan actes demostratius propis del Delta? Hi participa el col·lectiu de pagesos com a tal?
- mercats
  - fires
  - festes de la collita
  - festa major. La festa major té alguna relació actual o passada amb l'activitat agrària al Delta?
- e) Què representen per a vostè?

6.2 Quina ha estat l'evolució dels sistemes organitzatius (de la producció i la distribució de productes) i de les pautes tècnico-culturals?

- a) **GESTIÓ DE L'AIGUA:**
- Quin ús es fa de l'aigua en les pràctiques agrícoles?
  - Què es feia abans amb l'aigua? Hi ha hagut molts canvis?
  - Creu que les millores tècniques, per exemple, a l'hora de regar (com el reg gota a gota), són un progrés per a la feina dels pagesos del Delta (més eficiència, menys despesa)?
  - Si considera que hi ha hagut millores en la gestió de l'aigua, creu que han transformat la cultura dels pagesos del Delta? Considera aquests canvis culturals un fenomen positiu o negatiu?
  - Quin paper juguen en la gestió de l'aigua les comunitats de regants? Hi ha d'altres institucions lluny del món agrari que gestionin l'aigua del Delta?
  - Teniu problemes entre els mateixos pagesos o amb altres grups i sectors de població pel que fa al seu ús?
  - Com a pagès del Delta, practica la tècnica dels estanyats?
- b) **DRENATGE I LLUITA CONTRA LES INUNDACIONS:**
- Quins canals s'ha construït recentment?
  - Continuen patint inundacions periòdiques? Els perjudiquen molt?
  - Creu que el sistema actual de canals és vàlid per evitar les inundacions?
  - En cas d'inundació, hi ha alguna institució que els ajuda?
- c) **CANVI TECNOLÒGIC: MECANITZACIÓ I INTENSIFICACIÓ AGRÀRIA:**
- La mecanització del camp ha suposat un canvi a l'hora d'organitzar les feines agrícoles i ramaderes?
  - Si hi ha hagut canvis, creu que han afectat a les relacions entre els pagesos? I al funcionament intern de les explotacions agràries?
  - Quins canvis tecnològics importants hi ha hagut els últims 50 anys?
  - Mantenen alguna pràctica tradicional? Creu que és un indicador de riquesa cultural?
  - Quina consideració té dels hivernacles i del tipus d'agricultura que s'hi fa?
- d) **CANVIS EN EL CICLE PRODUCTIU:**
- Considera que ara es produeix més que 50 anys enrere?
  - Considera que la qualitat del sòl, de l'aigua i la producció és millor ara que 50 anys enrere?
  - Quin planter fan servir? Quin planter es feia servir fa 50 anys?
  - Les llavors les compra totes a botigues especialitzades o les aconsegueix pels seus propis mitjans? Com s'aconseguien abans (fa 50 anys) les llavors?
  - Es manté producció amb llavors i planter autòctons?

- Creu que s'ha perdut riquesa del Delta amb la desaparició de gran part de les llavors i planters autòctons?
  - Quina intenció creu que s'amaga darrera les multinacionals en el seu intent de monopolitzar el mercat de les llavors?
    - voluntat d'homogeneïtzar els mercats
    - voluntat de control de les produccions
  - En l'elaboració d'un producte, segueixen tot el cicle productiu o només s'encarreguen d'un moment determinat de la producció?
  - Què ha comportat per als pagesos del Delta la modernització del cicle productiu?
  - Què creu que ha canviat en el cicle productiu respecte fa 50 anys a l'hora d'elaborar un producte?
- e) **CANVIS DE MODEL DE LA UNITAT PAGESA:**
- Dedicar alguna part de la producció a l'autoconsum? Quina part?
  - Els membres de la unitat familiar cada cop estan més desvinculats de les tasques agrícoles? En què col·laboren a l'explotació?
  - Eren més autosuficients les unitats pageses fa 50 anys? Es destinava més producció a l'autoconsum? Quina producció? Què es venia a fora?
  - Col·laboraven més fa 50 anys tots els membres de la família en les tasques agrícoles?
  - Quin és i quin era el paper de la dona?
  - Actualment, es desvincula l'explotació agrària del lloc de residència? Creu que això passava abans? És un fet positiu o no permet treballar amb eficiència?
- f) **DEPENDÈNCIA O NO RESPECTE BARCELONA PEL QUE FA A LA DISTRIBUCIÓ DELS PRODUCTES:**
- Els seus productes es destinen exclusivament al consum barceloní o també inclou altres mercats potencials?
  - Què prefereix, anar a Mercabarna, distribuir els seus productes a través d'una cooperativa o vendre directament els seus productes al mercat? Per què?
  - Si practica la venda directa de productes propis, des de quan la practica? Creu que és més apreciada pels consumidors? Suposa un avantatge respecte els productes importats d'altres zones?
  - La proximitat de Barcelona els afavoreix o els perjudica a l'hora de distribuir els seus productes? Condiciona el tipus d'agricultura que realitzen?
  - El preocupa la competència creixent amb altres zones per a l'abastiment de Barcelona?
  - La distribució de productes a Barcelona com ha estat feta tradicionalment: a través d'un Mercat Central, de cooperatives o amb la venda directa?
- g) **TIPUS D'EDIFICACIÓ:**
- Considera que hi ha un tipus d'hàbitat, un costum propi del Delta en la construcció de masies? És diferent del que es dona a la resta de la comarca?
  - Ha canviat molt els últims cinquanta anys?
  - Els pagesos encara viuen a les masies del Delta o només són utilitzades per a les tasques agrícoles?
  - Creu que la seva conservació és important per preservar un tret cultural distintiu dels pagesos del Delta?

6.3 Per vostè què seria la cultura pagesa del Delta?

6.4 Quins elements es podrien ressaltar de la cultura pagesa al Delta?

7. El paper dels pagesos en la gestió del territori

- a) El preocupa la situació en que es troba l'espai agrari al Delta?
- b) Teniu la sensació que ja no gestioneu el vostre propi territori? Des de quan?
- c) Fins a quin punt els pagesos teniu llibertat en la gestió del territori del Delta:
- en la gestió dels canals de reg
  - en el manteniment dels camins
  - en el tipus de cultius que practiqueu
  - en els sistemes de fertilització i de prevenció de plagues
  - en l'elecció del planter i les llavors
- d) Qui gestiona la fauna? Teniu alguna cosa a dir pel que fa a la vegetació del Delta?
- e) Esteu supeditats, a l'hora de prendre decisions, als sindicats o a les diferents administracions?
- f) Quin tipus de conflictes hi ha amb constructors o propietaris no agraris sobre sòl agrícola, quan, per exemple, voleu ampliar la vostra explotació?
- g) Hi ha confrontació amb tots aquells sectors que empren l'espai agrari per a d'altres activitats, encara que es tracti de zones habilitades pel planejament com a agràries? Interfereixen en la vostra feina? Us molesta que s'urbanitzi sobre terres que havien estat cultivades?
- h) Hi ha problemes entre la pràctica de l'agricultura i la conservació d'espais naturals? Quina relació mantenen amb els ecologistes?
- i) Quin paper juguen els pagesos en les administracions locals? Heu perdut poder en l'organització d'un territori on cada vegada hi ha més conflictes?
- j) Creu que l'administració és sensible a les seves reclamacions com a col·lectiu?
- k) Pensa que les diferents administracions tenen en compte l'espai agrari a l'hora d'executar el planejament? Creu que es podrien prendre més mesures des de l'administració per protegir l'espai agrari de les intrusions provocades per les infraestructures, l'urbanització, la indústria i els serveis?
- l) Creu que ara practiquen més aviat una agricultura residual o veuen un futur esperançador per a la seva activitat? Creu que la seva feina és vàlida per mantenir un territori de qualitat?
- m) Creu que molts de vostès ja han llençat la tovallola i només desitjen ser expropiats per treure el màxim benefici amb la requalificació de les seves explotacions?

8. El Parc Agrari

- a) Afecta el seu present i el seu futur d'alguna manera el fet que s'hagi creat un Parc Agrari a la comarca?
- b) Creu que el Parc afectarà positivament:
- el reordenament i protecció de l'espai agrari, posant fre al seu retrocés i al procés de les expropiacions.
  - la producció, distribució i comercialització dels productes
  - la qualitat dels productes.
  - l'estat dels camins i els canals de reg.
  - la situació generada pels robatoris.
  - la gestió de l'espai agrari, amb millores en la gestió i protecció dels recursos.
  - el medi ambient i la biodiversitat de la zona.
- c) Creu que és una mesura compensatòria front a d'altres figures de planejament que no tenen en compte l'espai agrari, com el Pla Delta?
- d) La seva creació suposarà:
- un impediment per a aquells pagesos que volen desfer-se de les seves terres. El pagès perdre el control del que ara li pertany?
  - l'aparició d'enfrontaments entre diferents grups de pagesos del Delta.

- l'aparició d'enfrontaments entre els pagesos i les institucions.
- l'aparició d'enfrontaments entre les mateixes institucions (ajuntaments, per exemple).

- e) Què en pensa del famós banc de terres?
- f) Creu que el Parc serà un instrument que potenciarà únicament les zones d'esbarjo per als habitants de l'Àrea Metropolitana?
- g) Creu que consolidar el Parc és important per permetre la connexió de les diferents zones naturals de l'Àrea Metropolitana? Sap alguna cosa de l'Anella Verda?
- h) Forma part d'alguna cooperativa, associació o comunitat de regants que tingui un conveni amb el Consorci del Parc Agrari? Els organismes implicats els tenen en compte a l'hora d'iniciar una actuació a la zona del Parc Agrari?
- i) Creu que s'ha manipulat la informació per confondre els pagesos? Què en pensa de l'actitud que han tingut l'Institut de Sant Isidre i la Unió de Pagesos en relació al projecte de Parc Agrari?

9. Propostes i mecanismes de gestió

- a) Creieu que hi hauria d'haver mecanismes per fer més assequible la compra de terra per part dels pagesos que vulguin ampliar la seva explotació? Creu que aquests mecanismes els hauria de disposar l'administració o creu que no calen aquest tipus de mecanismes, que el mercat ja regula els preus del sòl?
- b) Quins mecanismes creieu més factibles per intervenir sobre la terra per fer-la més assequible als pagesos interessats en incrementar la superfície de la seva explotació?

P. ex.: - actuar sobre les restes d'una finca que queden després d'una expropiació fent una redistribució per tal de poder tenir unes parcel·les mínimament grans i no trossegades .

- establir mecanismes que facilitin poder ajuntar parcel·les d'una mateixa explotació agrària que es trobin disperses en un mateix municipi o en diferents municipis.

- afavorir la posada de terres en comú, creant una sola explotació agrària a partir de dues o més.

- no permetre que hi hagi terres sense cultivar a partir de mecanismes que obliguin a posar-les al mercat per ser arrendades a preus assequibles.

- tenir un ens que pugui comprar terres a persones que vulguin abandonar l'activitat agrària o per jubilació, no tenint descendència pagesa (banc de terres).

- tenir un ens que pugui actuar com a administrador de finques llogant terres a pagesos, procedents de propietaris que no les cultiven.

- altres.

- c) Creu que el Parc Agrari pot ser un bon instrument de gestió per a l'agricultura del Delta? Quines alternatives, quines propostes podrien plantejar-se en el context del Parc Agrari?
- d) Pensa que hi ha d'altres possibilitats de gestió per a la zona del Delta?

9.5 GUIÓ D'ENTREVISTA A PERSONES NO PAGESES VINCULADES A L'ACTIVITAT AGRÍCOLA DE L'ÀREA 1

1. Quina relació manté amb l'activitat agrària al Baix Llobregat?
  - directa (fa de pagès).
  - indirecta (treballa en una institució comarcal o regional, o en un sindicat agrari, en l'àmbit de la gestió i coordinació, en aspectes relacionats amb l'agricultura).
2. Quin paper juga l'ajuntament del seu municipi en la gestió de l'espai agrari del Delta?
3. Com creu que perceben les seves polítiques els pagesos?
4. Creu que, en la precària situació en què es troba l'espai agrari al Delta del Llobregat, el Parc Agrari pot adquirir un paper rellevant de cara a fixar la terra agrícola que queda i potenciar l'activitat agrària?
5. Quins arguments defensen els detractors del projecte per justificar la seva negativa al Parc Agrari? Corresponen a un sector de la pagesia clar i delimitat?
6. Quin tipus de pagès està a favor del Parc Agrari i quines són les seves raons?
7. Creu que el planejament actual a la zona del Delta garanteix la protecció de l'espai agrari i afavoreix aquells pagesos que, malgrat els inconvenients, decideixen continuar amb el seu ofici? Quins moments històrics creu que són rellevants en l'àmbit del planejament per entendre la situació actual?
8. Quines activitats destacaria de les que realitza el seu ajuntament de cara a preservar l'espai agrícola?
9. Quina era la situació del sector agrícola de la zona del Delta abans de l'aprovació del projecte de Parc Agrari? Quines millores hi ha hagut a la zona des que va aprovar-se el projecte? Millores en el servei de vigilància, en el manteniment de camins i canals de reg, en la producció i comercialització dels productes...?
10. Quin paper juga el pagès en la gestió d'un territori periurbà sotmès a múltiples pressions, com l'allau de creació de noves infraestructures o la pressió urbanística? Depenen molt els pagesos de les decisions de les administracions i institucions competents o mantenen certa autonomia i independència?
11. Les decisions individuals dels pagesos pel que fa a la gestió del territori obeeixen a algun criteri col·lectiu (recolzant-se, si es dóna el cas, en algun tipus d'institució) o bé són decisions unilaterals preses únicament des del punt de vista del benefici propi?
12. Com ha canviat per part dels pagesos, respecte del passat, la gestió del seu propi territori?
13. Creu que les institucions són representatives de les inquietuds dels pagesos i vetllen bé pels seus interessos o bé creu que els pagesos de la zona estan totalment desprotegits?
14. Quins canvis destacaria de l'evolució que han tingut les explotacions agràries els últims 50 anys?
15. Quins tipus d'especialitzacions productives considereu rellevants al Delta?

16. Les propostes per a una agricultura més sostenible en equilibri amb els espais protegits del delta, creu que són viables?
17. Com veu el futur de l'agricultura a la zona del delta, tenint en compte la seva ubicació conflictiva a l'Àrea Metropolitana i les tendències de l'economia globalitzada actual?

9.6 GUIÓ D'ENTREVISTA PER A AGRICULTORS (ÀREA 2)

1. IDENTIFICATION PERSONNELLE

- a) Prénom et nom de la personne que répond.
- b) Âge.
- c) Sexe.
- d) Lieu de résidence (commune).
- e) Communes ou il/elle a des parcelles en exploitation
- f) Type de résidence³ : - ferme
- appartement
- pavillon
- autres...
- g) Depuis quand ils y habitent?
- h) Si il/elle habite et travaille dans une ferme, à quelle époque a-t-elle été bâtie? C'est à l'intérieur des terrains de culture?
- i) Membres de l'unité familiale. Combien d'entre eux travaillent comme agriculteur/agricultrice? Où restent-ils et où ont-ils leur exploitation, si c'est le cas?⁴
- j) Origine familiale.
1. Rural
2. Urbain
- k) Est-ce que la personne en question a des ancêtres paysans? Combien de générations sa famille a été paysanne?
- l) Est-ce qu'il/elle a changé(e) le lieu de résidence, l'emplacement de l'exploitation ou toutes deux choses au cours des années?

---

³ Faire la distinction entre ceux qui habitent et travaillent à la même place (type traditionnel), de ceux qui habitent dans une place (maison, appartement) et ont l'exploitation dans un autre endroit.

⁴ AVEC UN ORTOPHOTO MAPE DE L'AIRE D'ÉTUDE, LOCALISER LES FERMES ET LES TERRAINS DE CHAQUE INTERVIWÉ(E).

- m) Croyez-vous que serait positif d'avoir plus de terres pour grandir l'exploitation, même si vous n'avez pas descendance ou la continuité de votre entreprise assurée?
- n) Pour grandir votre exploitation, qu'est-ce que préférez-vous: acheter ou louer de terres? Si vous n'avez pas loué de terres, pour quelle raison vous ne l'avez pas fait? Si vous n'avez pas acheté de terres, pour quelle raison vous ne l'avez pas fait?

2.2 Caractéristiques du cadre juridique et des gens que travaillent à l'exploitation:

a) Temps de travail:

	PLEIN	PARTIEL	REL. FAM./TRAVAIL	ÂGE
Chef d'exploitation	....	....	....	....
	....	....	....	....
	....	....	....	....
	....	....	....	....
	....	....	....	....
	....	....	....	....
	....	....	....	....
TOTAL	....	Familial	....	Salarié ....

- Êtes-vous l'entrepreneur et, au même temps, le chef exploitant? Si vous n'êtes pas l'entrepreneur, à compte de qui travaillez vous?
- Vous travaillez à plein temps ou à temps partiel?
- Combien de personnes de la famille travaillent ou ont travaillé à l'exploitation? Quel âge ont-ils?
- Ils travaillent à plein temps ou à temps partiel?
- Combien de personnes de dehors de la unité familiale, inclus les immigrants, travaillent dans votre exploitation?
- Est-ce que vous avez de salariés? Travaillent-ils à plein temps ou à temps partiel? S'ils sont seulement saisonniers, quelle époque de l'année sont-ils engagés?
- Combien d'heures travaillez-vous chaque journée? Y a-t-il de la différence entre les saisons? Travaillez-vous la fin semaine? Et le dimanche? Faites-vous de vacances? Y a-t-il de différences entre vous, vos parents et les salariés en relation aux horaires de travail? Ont-ils les salariés de vacances? Quel salaire ont vos travailleurs?

b) Si vous avez de fils, quelle orientation professionnelle ont-ils?

- ils travaillent a l'exploitation familiale
  - ils étudient agronomie
  - ils travaillent en autres métiers. Quels métiers?
  - ils étudient d'autres choses. Quels études?
- c) Pensez vous que la continuité dans votre exploitation est assurée?
- d) Pour conclure, c'est votre exploitation une entreprise familiale?

2.3 Facteurs de production:

- a) Destination de la production:
1. Marché Central de Toulouse
  2. Coopérative. Quelle coopérative?
  3. Si vous amenez votre production à ces deux places, quel pourcentage à chaque endroit?
  4. Avez-vous aussi une place à vendre dans quelque marché populaire toulousain pour distribuer vos productions?
  5. Savez vous quel pourcentage de vos productions est destiné à l'exportation?
- b) Avez-vous pris de mesures pour améliorer la qualité de vos productions?
- c) Considérez-vous que la présentation des produits au moment de la commercialisation est importante?
- d) Est-ce que votre exploitation est économiquement rentable ou bien avez-vous besoin de subventions? Vous rappelez-vous de quelque mauvaise année?
- e) Prévention de plaies:
1. Système conventionnel (produits que vous utilisez)
  2. Système écologique (techniques que vous utilisez)
  3. Production intégrée (techniques que vous utilisez)
  4. Juxtaposition de méthodes de prévention. Quel usage faites-vous de chaque méthode? En quelle proportion?
- f) Si vous faites de la production intégrée, êtes-vous membre de quelque association de surveillance? [en Catalogne nous avons les ADV, Associations de Protection Végétale]
- g) Fertilisants (engrais):
1. Naturels
  2. Chimiques (type de produit, degré de nocivité...)
- h) Quel système d'irrigation utilisez vous et depuis quand?
- à travers de canaux (par gravité)
  - à travers de puits et pompes
  - arrosage en pluie
  - arrosage goutte à goutte

- i) Comment vous considérez la qualité des eaux?

3. PRESSURES DUES À LES EXPROPRIATIONS

- a) Avez-vous été exproprié quelque fois?
- b) Si vous avez été déjà exproprié, pour quelle raison l'avez-vous été?
- c) A quel prix on vous a payé la terre (par hectare)?
- d) Comment concevez-vous ce prix? Cher o bon marché?
- e) Avec l'argent que vous avez reçu, avez-vous acheté de nouvelles terres agricoles?
- f) Croyez-vous que les prix d'expropriation sont un bon prix de référence pour établir un critère d'achat et de vente du foncier?
- g) Comment concevez-vous les prix payés dans les expropriations du foncier en relation au marché réel?

4. FILIATION SYNDICALE ET COOPÉRATISME

- a) Êtes-vous membre de quelque syndicat agricole? De quel?
- b) Qu'est-ce que cela vous rapporte dans la situation où vous êtes? Quelles sont vos motivations?
- protection de l'espace agricole
  - tradition
  - questions politiques
- c) Quel rôle occupez-vous à l'organisation?
- d) Depuis quand êtes-vous au syndicat?
- e) Êtes-vous affilié à quelque coopérative de la région?
- f) Quelle bénéfice en recevez-vous?
- g) Êtes-vous membre de quelque autre organisme lié à l'activité agricole de la région?

5. LA VIE ET LE MÉTIER DE PAYSAN À LA RÉGION

- a) Avez-vous choisi le métier de paysan librement ou bien avez-vous été influé par votre famille, si c'est le cas que vos ancêtres ont été paysans depuis quelques générations? Actuellement, changeriez-vous de métier si vous pourriez?
- b) Qu'est-ce que pensez-vous de votre métier? C'est un travail très dur?
- c) Comment voyez-vous le futur de l'agriculture de la votre région les prochaines cinq années? Est-ce qu'il a aucun sens de continuer avec votre activité?

- d) En quel sens croyez-vous que changera la situation de votre exploitation les prochains cinq ans? Pour quoi?
- e) Pensez-vous actuellement o bien croyez-vous que c'est possible que vous laissez votre activité avant la retraite?
  - 1. Si la réponse est affirmative, quelles pressures vous amènent à vouloir vous arrêter? Qu'est-ce que va-t-il arriver à votre exploitation? Allez-vous vendre vos terrains o bien allez-vous le louer pour avoir de bénéfices face à la retraite?
  - 2. Si la réponse est négative, pour quoi n'avez-vous pas envie d'abandonner votre activité? (facteurs forts d'enracinement à la terre et à leur métier)
- f) Si vous réalisez une autre activité en dehors l'exploitation agricole qui vous donne de revenus, pour quoi continuez-vous avec votre exploitation?
- g) Avez-vous pensé quelque fois ou bien pensez-vous actuellement de réaliser votre activité seulement à temps partiel? Si la réponse est affirmative, pour quelle raison?

6. LA CULTURE PAYSANNE

6.1 Cohésion et solidarité

- a) Croyez-vous qu'il y a de cohésion et solidarité dans le collectif paysan de votre région dans les suivants domaines?
  - 1. Chasse ou pêche ou d'autres activités en groupe
  - 2. Commercialisation des produits
  - 3. Aménagement de l'eau
  - 4. Lutte face aux vols
  - 5. Entretien des routes et des chemins
  - 6. Entretien des canaux d'arrosage
  - 7. Les tâches agricoles
  - 8. Aménagement de la terre. Y-a-t-il beaucoup de Sociétés de gestion paysannes?
- b) Croyez-vous qu'il y a plus de cohésion et solidarité maintenant que cinquante ans en arrière?
- c) Quel agent social permettra cette cohésion?
  - 1. Coopératives
  - 2. Communautés d'arrosage
  - 3. Groupements de paysans
  - 4. Associations de promotion de la production intégrée (ADV en Catalogne)
  - 5. Syndicats paysans
  - 6. Administrations locales
  - 7. D'autres institutions
- d) Est-ce qu'il y a des actes démonstratifs spécifiques de votre région? Les paysans y participent-ils? Marchés, foire, fête de récolte, fête du village...
- e) Est-ce qu'il y a une fête au votre village ou commune lié a l'activité agricole de votre région? [en Catalogne, la *festa major*]

f) Qu'est-ce que ces fêtes représentent par vous?

6.2 Quelle a été l'évolution des systèmes d'organisation (de la production et la distribution des produits) et des modèles technique-culturels?

a) AMÉNAGEMENT DE L'EAU:

- Quel usage faites-vous de l'eau dans vos travaux agricoles? Qu'est-ce que faisiez-vous au temps passé? A-t-il eu beaucoup de changements? Existe-t-il quelque technique d'arrosage caractéristique de la région de Toulouse?
- Croyez-vous qu'il y a eu un progrès en relation aux techniques d'irrigation? Pensez-vous que ce progrès a transformé la culture des paysans toulousains? Vous considérez ces changements positifs ou négatifs?
- Est-ce qu'il existent de groupements, associations ou communautés d'arroseurs? [*comunitats de regants* en Catalogne] Quel rôle ont ces groupements en l'aménagement de l'eau? Existents-ils d'autres institutions en dehors du monde paysan avec du pouvoir en l'aménagement de l'eau?
- Avez-vous des problèmes entre paysans ou avec d'autres groupes sociaux en relation à l'usage de l'eau?

b) DRAINAGE ET LUTTE CONTRE LES INONDATIONS:

- Quels canaux ont été construits dernièrement?
- Est-ce que souffrez-vous d'inondations périodiques? Vous nuisent-elles beaucoup?
- Croyez-vous que le système actuel de canaux est valide pour éviter les inondations?
- En cas d'inondation, y a-t-il quelque institution que vous aide?

c) CHANGEMENT TECHNOLOGIQUE: MÉCANISATION ET INTENSIFICATION AGRICOLE :

- Pensez-vous que la mécanisation de la campagne a impliqué un changement au moment d'organiser les tâches agricoles?
- Si il y a eu de changements, croyez-vous qu'ont affecté les relations entre paysans? Et le fonctionnement des exploitations agricoles?
- Quels changements technologiques souligneriez-vous des derniers cinquante ans?
- Maintenez-vous quelque pratique traditionnelle? Croyez-vous que c'est un signe de richesse culturelle?
- Quelle considération avez-vous des serres et du type d'agriculture qu'on y fait?

d) CHANGEMENT AU CYCLE PRODUCTIF:

- Considérez-vous que maintenant on produise plus que 50 ans en arrière?
- Considérez-vous que la qualité du sol, des eaux et des produits est meilleure maintenant que 50 en arrière?
- Quelle pépinière utilisez vous? Quelle pépinière utilisiez-vous 50 ans en arrière?
- Les semences les achetez-vous dans de boutiques spécialisées ou bien les obtenez-vous par vos propres moyens? Comment vos parents et vos grands-parents obtenaient ces semences?
- Maintenez-vous une production avec de semences et pépinière autochtones?
- Croyez-vous que il y a eu une perte de richesse avec la disparition de ces variétés?

- Croyez-vous que les entreprises multinationales veulent dominer le marché de semences pour contrôler l'activité des paysans?
- Pour obtenir un produit, suivez-vous tout le cycle productif ou bien vous travaillez seulement dans un moment de la production? Qu'est-ce que pensez-vous qu'il a changé au cycle productif en relation au passé?

e) CHANGEMENTS DU MODÈLE DE LA UNITÉ PAYSANNE :

- Dédiez-vous quelque partie de la production à l'autoconsommation? Quelle partie?
- Sont-ils les membres de la unité familiale de plus en plus détachés des tâches agricoles? En quoi aident-ils à l'exploitation?
- Étaient plus autonomes économiquement les unités paysannes dans le passé? Destinait-on plus de production à l'autoconsommation? Quelle production? Qu'est-ce qu'on vendait ailleurs?
- Collaboraient plus avant (50 ans en arrière) tous les membres de la famille aux tâches agricoles? Quel était au passé et quel est actuellement le rôle de la femme?
- Aujourd'hui, dans votre région, détache-t-on l'exploitation agricole de la place de résidence? Croyez-vous que cela arrivait auparavant? Vivre à côté de vos champs, est-il un fait positif ou bien au contraire, il n'empêche pas de travailler bien?

f) DEPENDENCE OU NON DE LA VILLE DE TOULOUSE EN RELATION À LA DISTRIBUTION DE LA PRODUCTION:

- Vos produits, sont-ils destinés exclusivement à la consommation des toulousains ou bien sa distribution inclut aussi d'autres marchés potentiels?
- Qu'est-ce que vous préférez, aller au Marché Central de Toulouse, distribuer vos produits à travers d'une coopérative ou bien vendre par vous-même vos produits dans un marché? Pour quoi?
- Si c'est le cas, depuis quand pratiquez-vous la vente directe de votre production dans un marché populaire? Croyez-vous que c'est plus appréciée cette modalité par les consommateurs? C'est-il une façon de revaloriser la production autochtone en relation aux produits importés?
- La proximité de la ville de Toulouse vous favorise-t-il ou bien vous nuit-il au moment de choisir les produits à cultiver ou de penser la façon de distribuer la production?
- C'est-il un motif de préoccupation la croissante compétence avec d'autres régions pour le ravitaillement de la ville de Toulouse?
- Comment a-t-il était fait traditionnellement le ravitaillement de la ville de Toulouse?

g) TYPE DE CONSTRUCTION :

- Considérez-vous qu'il existe un type d'édification traditionnel des maisons et des fermes caractéristique de votre région? Est-il différent d'autres types d'édification du Midi-Pyrénées ou d'autres régions françaises?
- Pensez-vous qu'il a beaucoup changé les derniers cinquante ans?
- Les paysans restent encore en maisons à la campagne ou bien ces constructions sont seulement employées pendant les tâches agricoles?
- Croyez-vous que l'entretien de ces bâtiments est important pour la préservation d'un trait culturel distinctif des paysans toulousains et de l'Haute-Garonne?

6.3 Selon vous, qu'est-ce que serait-il la culture paysanne de la région toulousaine?

6.4 Quels éléments pourrait-on faire ressortir de la culture paysanne de la région toulousaine?

7. LE RÔLE DES PAYSANS EN L'AMÉNAGEMENT DU TERRITOIRE

- a) Êtes-vous préoccupé par la situation de dégradation de l'espace agricole à la région périurbaine de Toulouse?
- b) Avez-vous la sensation que vous ne gérez plus le territoire où vous travaillez? Depuis quand?
- c) Jusqu'à quel point avez-vous liberté en l'aménagement du territoire dans les domaines suivants:
  - en l'aménagement des canaux d'arrosage
  - en l'entretien des chemins
  - en le type de culture vous choisissez
  - en les systèmes de fertilisation et de prévention de plaies
  - en l'élection de la pépinière et des semences.
- d) Qui est-ce qui gère la faune et la végétation de la région?
- e) Êtes-vous subordonnés aux syndicats agricoles et aux institutions avec compétences à la région au moment de prendre des décisions?
- f) Quel type de conflits existent-ils entre vous et les constructeurs ou les propriétaires non agricoles du foncier, quand, par exemple, vous voulez grandir votre exploitation?
- g) Existe-t-il une confrontation avec les secteurs qui utilisent l'espace agricole pour faire d'autres activités, même s'il s'agit de zones destinées à l'agriculture par la planification? Interfèrent ces secteurs en votre travail? Vous dérange-t-il qu'on urbanise sur des terres qu'auparavant étaient cultivées?
- h) Y a-t-il des problèmes entre la pratique de l'agriculture et la conservation des espaces naturels? Quelle relation avez-vous avec les écologistes?
- i) Quel rôle ont les paysans dans l'administration des communes? Avez-vous perdu de la représentation politique? Avez-vous perdu du pouvoir en l'organisation d'un territoire où s'accroissent les conflits sur le contrôle des usages du sol?
- j) Pensez-vous que les différentes administrations considèrent l'espace agricole au moment de faire la planification urbanistique? Croyez-vous que l'administration pourrait prendre plus de mesures pour protéger l'espace agricole des intrusions provoquées par les infrastructures, l'urbanisation, l'industrie et les services?
- k) Croyez-vous que l'administration est sensible à vos réclamations comme collectif?
- l) Croyez-vous que maintenant vous faites plutôt une agriculture résiduelle ou bien voyez-vous un futur encourageant pour votre activité? Croyez-vous que le vôtre c'est un métier qui aide au maintien de la qualité du territoire?
- m) Pensez-vous à laisser votre activité ou attendez-vous une expropriation ou une requalification de terrains pour avoir des bénéfices rapides face à la retraite?

8. FIGURES DE PLANIFICATION POUR LA PRÉSERVATION DE L'ESPACE AGRICOLE

- a) Est-ce qu'il existe quelque projet pour la protection de l'espace agricole et le développement des activités agricoles à l'aire où vous habitez et travaillez? Qu'est-ce que vous pensez de ce projet?
- b) Si ce projet existe, quelles mesures propose?
- l'aménagement rural et la protection de l'espace agricole, en arrêtant la perte de terres et le procès des expropriations.
  - l'amélioration des processus de production, distribution et commercialisation des produits agricoles.
  - l'amélioration de la qualité des produits.
  - l'amélioration de l'état des chemins et des canaux d'irrigation.
  - la lutte face aux vols.
  - l'amélioration de la gestion et protection des ressources naturelles, en appliquant les nouvelles idées sur la biodiversité et la qualité des espaces agricoles et naturels.
- c) Croyez-vous que ce projet c'est une manière de compenser l'espace agricole et les paysans devant la dégradation causée par les projets urbains et la création de nouvelles infrastructures?
- d) Quelles conséquences pensez-vous que ce projet aura par rapport aux communes impliquées?
- des problèmes pour les paysans qui désirent de vendre leurs terrains.
  - l'apparition de confrontations entre différents secteurs de la paysannerie locale.
  - l'apparition de confrontations entre les paysans et les institutions impliquées en la région.
  - l'apparition de confrontations entre les institutions (mairies de plusieurs communes, par exemple).
- e) Croyez-vous que avec ce projet on a mêlé les idées des paysans (confondre) et on a utilisée les besoins des agriculteurs au profit des institutions?
- f) Croyez-vous que sous un projet de protection de l'espace agricole il y a une idée d'aménager l'espace par rapport aux besoins des habitants des villes et non selon les besoins des paysans?
- g) S'il existe ce projet, quelles institutions agricoles (syndicats, coopératives...) il y a impliquées? Comment est faite l'organisation de ce projet en son application sur le territoire? Depuis quand apparaît-il cet idée d'aménagement rural pour votre région?
- h) Est-ce qu'il existent de futurs projets de nouvelles infrastructures ou de création de nouvelles industries et nouveaux services pour votre région qui vont affecter encore plus l'espace agricole ?
- i) S'il n'existe pas un projet de protection de l'espace agricole, croyez-vous qu'il serait nécessaire?

9. PROPOSITIONS ET MÉCANISMES DE GESTION

- a) Croyez-vous qu'il devrait d'exister plus de mécanismes pour faire plus facile l'achat de terres pour les paysans qui désirent de faire grandir leur exploitation? Croyez-vous que ces mécanismes doivent les donner les administrations ou bien vous pensez qu'on n'a pas besoin de ces mécanismes, que le libre marché règle par soi-même les prix du sol?
- b) Quels mécanismes croyez-vous que sont les plus faisables pour gérer la terre en la faisant plus accessible aux paysans intéressés à grandir la surface de leur exploitation?
- agir sur le reste d'une ferme après une expropriation en faisant une redistribution pour avoir des parcelles plus grandes et non divisées en morceaux.
  - faire plus facile la concentration des parcelles dispersées d'une exploitation dans une commune ou en plusieurs communes.
  - favoriser la union foncière de deux paysans, en créant une nouvelle exploitation à partir de deux exploitations ou plus.
  - non permettre l'existence de friches ou terres sans cultiver, en les incluant au marché foncier (à travers de l'affermage).
  - existence d'une institution qui achète les terres des paysans qui laissent leur activité par retraite sans descendance. C'est la banque de terres de la SAFER?
  - existence d'une institution qui gère les terres non cultivées en les louant à d'autres paysans.
  - d'autres cas.
- c) S'il n'existe pas aucun projet pour aménager l'espace rural à votre commune, qu'est-ce pensez-vous que serait une bonne idée pour favoriser la protection de l'agriculture de votre aire?

9.7 ALTRES GUIONS D'ENTREVISTA PER A L'ÀREA 2 I PER A LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA I L'ÀREA URBANA DE TOULOUSE

9.7.1 Guió I (Àrea 2)

1. Quel est le but de votre travail à la Chambre d'Agriculture? Quelle est votre relation avec l'activité agricole de l'Aire Urbaine de Toulouse?
2. Quelles sont les caractéristiques de l'agriculture périurbaine de la région toulousaine?
3. Quel type d'agriculture peut-on y trouver? Est-ce qu'il y a une différenciation par zonages?
4. Quelles sont les principales problématiques concernant l'activité des agriculteurs périurbains?
5. Quelles sont les principales infrastructures? Quelle réaction ont les agriculteurs face à la réduction de l'espace agricole?
6. Quelle prévision pouvez-vous faire face au futur? Y a-t-il quelque programme de protection de l'agriculture périurbaine à l'aire de Toulouse?
7. À votre avis, quels éléments caractérisent les agriculteurs périurbains de Toulouse?

8. De quelle façon s'organisent les agriculteurs? Peut-on les trouver dans les syndicats ou dans quelque place de réunion?
9. Quelle relation ont les agriculteurs avec les institutions? Pensent-ils qu'ils sont laissés de côté ou déprotégés par les structures institutionnelles?
10. Quel est le rôle de la SAFER? Quels autres organismes faut-il souligner en relation à l'activité agricole?
11. Pensez vous que la situation de l'agriculture à l'Aire Urbaine de Toulouse est alarmante? Combien d'hectares ont disparu les derniers cinquante ans? Est-ce qu'il y a eu un changement de cultures?
12. La société toulousaine, a-t-elle passée d'être agricole à être pleinement tertiaire (liée à l'activité des services)?

9.7.2 Guió II (Àrea 2)

1. Quelle est votre relation avec l'agriculture maraîchère et les maraîchers de la zone nord toulousaine? Quel est votre travail comme conseillère maraîchère? Dans quelle institution travaillez vous? Quelle a été votre formation?
2. Est-ce que vous connaissez le projet pour l'aménagement périurbain «terres en ville»? En quoi va cela influencer l'activité des maraîchers toulousains? Est-ce qu'il existent d'autres projets pour l'aménagement de l'agriculture périurbaine à niveau français?
3. Comment voyez-vous le futur de l'agriculture maraîchère toulousaine? Pensez-vous que l'administration tient en considération les intérêts des agriculteurs au moment d'aménager le territoire?
4. Quel est le rôle des syndicats et des coopératives en l'organisation de l'activité des agriculteurs? Et le rôle du M.I.N.? Pensez vous que les agriculteurs sont complètement libres au moment de choisir la façon d'organiser les tâches agricoles? Qu'est-ce que vous pensez du rôle des multinationales?
5. Quels aspects pourrait-on améliorer de l'activité des maraîchers? Reçoivent eux de l'appui technique?
6. Croyez vous que la SAFER est un bon moyen pour protéger l'espace agricole?
7. En quoi travaille l'ADDH?

9.7.3 Guió III (Àrea 2)

1. Quel est votre travail comme maire de Saint-Jory ? ... *dans la commune de Blagnac*? Quelle relation avez-vous avec les maraîchers de Saint-Jory? ... *Blagnac*? Est-ce que la mairie est préoccupée en la protection de l'activité agricole et l'espace agricole? Est-ce que vous faites des réunions avec les agriculteurs?
2. Est-ce qu'il existe aucun projet pour aménager et protéger l'espace agricole à la région nord toulousaine? Est-ce que vous connaissez le projet de «terres en ville»? Êtes vous préoccupé par la croissante pression foncière de la ville de Toulouse?

3. Quelle relation avez-vous avec la Chambre d'Agriculture? Et avec les syndicats et les coopératives agricoles?
4. Est-ce possible que les terres non constructibles deviennent constructibles? Est-ce qu'il existe aucun moyen pour contrôler cela?
5. Est-ce qu'il y a des agriculteurs au Conseil Municipal ou dans la mairie? Croyez-vous que les agriculteurs ont perdu représentativité et pouvoir à la mairie de Saint-Jory? ... *Blagnac?*
6. Est-ce qu'ils existent de futurs projets de nouvelles infrastructures, voies de communication ou nouvelles industries à la commune de Saint-Jory et à la région? ... *quel est le futur de l'industrie aérospatiale à Blagnac?*
7. Croyez-vous que les agriculteurs sont importants au moment de prendre des décisions pour aménager le territoire et l'espace agricole? Croyez-vous que les agriculteurs sont complètement libres au moment de prendre des décisions dans la gestion de leurs exploitations? Croyez-vous que les agriculteurs sont de plus en plus conditionnés par la pression foncière dans un milieu de plus en plus urbanisé?

9.7.4 Guió IV (tècnic SICOVAL)

1. Quel est votre travail au SICOVAL? En quoi il s'agit le SICOVAL et quel est son rôle au sein de l'agglomération toulousaine? Combien de communes y sont comprises?
2. Quelle considération reçoit l'agriculture dans ce projet? Quel rôle ont les agriculteurs dans le SICOVAL? Y a-t-il des conflits avec les agriculteurs en la gestion de cette communauté d'agglomération, ou bien il y a une bonne entente? Existente-ils des projets concrets pour développer l'agriculture et l'activité agricole des communes impliquées?
3. A aucune relation le SICOVAL avec le projet de «terres en ville» pour le périurbain? Est-ce que les terres agricoles sont plus protégées au SICOVAL que dans d'autres endroits de l'Aire Urbaine de Toulouse? Est-ce que les terres agricoles du SICOVAL et sa communauté d'agglomération sont menacées par la poussée foncière de la ville de Toulouse?
4. Est-ce possible que dans cette zone des terres non constructible deviennent constructibles ou au contraire? Est-ce que ce type d'organisation peut-on le trouver dans d'autres endroits de France? Avez-vous entendu parler des Parcs Agricoles?

9.7.5 Guió V (agricultor SICOVAL)

1. Quelle orientation productrice a votre exploitation? Combien d'hectares travaillez-vous? Avez-vous de la main d'œuvre? Comment distribuez vous votre production? Êtes-vous dans quelque syndicat ou coopérative?
2. Qu'est-ce que vous pensez du projet du SICOVAL? Recevez-vous quelque aide du SICOVAL? Est-ce qu'il y a des agriculteurs qui ne sont pas contents avec la communauté d'agglomération? Pourquoi? Connaissez vous le projet de «terres en ville»? Qu'est-ce qu'en pensez vous?

3. Qu'est-ce que vous pensez qu'on pourrait améliorer dans le SICOVAL? Croyez-vous qu'il y a une bonne protection de l'agriculture et un développement de l'activité agricole? Quels projets agricoles sont compris dans le SICOVAL?
4. Aimerez-vous qu'on change la qualification urbanistique des sols non constructibles? Êtes-vous préoccupé par la croissante pression foncière qui arrive de la ville de Toulouse?

9.7.6 Guió VI (tècnics d'altres espais de la Regió Metropolitana de Barcelona)

1. Quin és el vostre treball com à tècnic de l'espai rural de Gallecs? ... *de les Cinc Sènies*? Quin paper estratègic ocupa aquest espai rural en relació a la Regió Metropolitana de Barcelona? Quants municipis hi són implicats? Quin tipus de planejament hi preval i quina és la realitat urbanística vigent?
2. Quina consideració té l'agricultura en aquest espai? Quins projectes de caràcter agrícola es pretén desenvolupar? Quin rol hi juguen els pagesos? Hi ha conflictes amb els ajuntaments de la zona, amb les administracions supramunicipals o amb els pagesos implicats?
3. Quina relació té aquest espai amb el projecte d'Anella Verda? Hi ha alguna menció especial a la protecció específica d'aquest territori agrícola periurbà o de les zones naturals que hi trobem? Els preocupa la creixent pressió urbanística que es detecta a la Regió Metropolitana de Barcelona?
4. Creu que aquests espais estan prou protegits pel planejament urbanístic o considera que caldria delimitar-los millor diferenciant-los clarament del sòl urbà i urbanitzable? És possible que aquests espais rurals es transformin amb el temps en zones urbanitzades, polígons industrials o eixos viaris i d'infraestructures? Quines solucions proposen com a consorci o ens de gestió d'aquest espai?

9.7.7 Guió VII (pagesos d'altres espais de la Regió Metropolitana de Barcelona)

1. Quina orientació productiva té la seva explotació? Quantes hectàrees treballa? Té mà d'obra assalariada o bé inclou el treball familiar a la seva explotació? Com comercialitza els seus productes? És vostè en algun sindicat o cooperativa?
2. Què pensa de l'interès de les institucions implicades en la protecció de l'espai agrari on treballa? Sap si hi ha pagesos que no estan d'acord amb aquestes propostes i prefereixen vendre les seves terres quan abans millor i al preu més elevat, esperant possibles requalificacions de sòl? Coneixeu el projecte d'Anella Verda? Què en penseu?
3. Què creieu que es podria millorar en la zona rural on treballa? Què en pensa de les mesures proposades per les diferents administracions per potenciar l'activitat agrícola de la zona? Quins projectes agrícoles destacaria?
4. Li agradaria que es canviés la qualificació urbanística dels sòls agrícoles no urbanitzables? Li preocupa la creixent pressió urbanística que es detecta a la zona fruit de la urbanització, l'ubicació de noves indústries i la creació d'infraestructures?

9.8 FRAGMENTS DE TRANSCRIPCIONS D'ENTREVISTES A PAGESOS I PAGESES

9.8.1 Transcripció literal

La vida i la feina de pagès a la comarca

P. Òstia... Bueno, eh... Pel que fa a la feina de pagès ja me n'has parlat bastant però bueno... **(a) És un ofici que has escollit lliurement?**

R. Sí, sí, sí...

P. Però el fet que la teva família fos pagesa t'ha condicionat.

R. Jo crec que sí.

P. T'ha condicionat, també.

R. Sí, és clar, tu veus lo que fan a casa teva, després ja de molt petit ja et fan ajudar. Nosaltres ja de molt petits ajudàvem, a tragar galledes, tragar cistells i bueno, i al final pues acaba agrandant-te, no.

P. (*Assenteixo*). Eh... **Tu canviaries d'ofici, si poguessis?**

R. Home, jo, a aquestes alçades si sortís algo atractiu, poder sí, poder sí, perquè veig que això nostru, eh, en pocs anys està degenerant molt. Aquí a aquesta zona nostra, jo, clar, he conegut una pagesia ja de fa molts anys i veig que ara en dos o tres anys, això està degenerant molt. Aquí cada vegada els guanys són més petits, el mercat és molt exigent, s'ha canviat la forma de viure i de menjar i nosaltres fem una pagesia tradicional que, que, que cada vegada és menys competitiva.

P. **(b) Quina concepció tens de la teva feina? Si és dura o...**

R. Bueno, jo considero sí...

P. Home, per les hores que treballes...

R. Pesada, obligada... Però bueno, jo sempre dic lo mateix a mi el camp, considero... A mi m'agrada molt. Jo ho veig una feina molt maca. Lo que no veig tan maco és viure'n del camp, no, però el camp en sí és molt maco.

P. (*Assenteixo*). Clar, per això, si hi ha algú que, per exemple, que vingui ara a la tarda, dóna un volt i (...) oh, mira què bé s'està aquí, no? Clar, no sé.

R. Clar, però jo demà pel matí vindré aquí i estarem, estarem a quatre graus o tres graus i el... Les plantes estan humides de la rosada de la nit, i fot un fred que pela, i has de fer foc per escalfar-te el cap dels dits, que, que, que se't queden paralitzats... I, és clar, i després a sobre veus que la producció que treus, eh, l'has de mal vendre, o no la pots vendre, te l'has de guardar per l'altre dia, pues dius, hòstia, patir per sembrar, patir per cuidar, patir per collir i... Patir per vendre! Dius, escolta, apaga i vámonos, no. Jo tinc família, tinc cunyats que escolta, van a treballar amb les mans a la butxaca, amb un bocadillet i se senten allà i a l'estiu, aire acondicionat, i a l'hivern amb calefacció. I jo per anar a treballar, necessito furgoneta, tractor, motocultors... Un dineral!

P. (*Assenteixo*). Bueno, llavors, el panorama i la concep... Bueno, **(c) el panorama que veus a l'agricultura també m'ho has dit que... Negre i...**

R. Jo aquí el que veig és que l'Administració per una part, sembla que ho valori molt, això i que ho ressalti molt, però per l'altra part, no es vol implicar a fixar el pagès a la terra, no, perquè fixar el pagès a la terra no costaria gaire. Aquí només mirant de fer algun tipus d'ajuda o subvenció, un tant per... Per hectàrea, un tant per (...)... La gent, pues, s'ho veuria d'una altra manera, no?

P. I... Bueno de, **de cara als propers cinc anys la tendència igual, no?**

R. Si continua tal com va ara, ho veig malament, malament. També crec que estem en un puesto que estem envoltats de lo que es diu l'agricultura periurbana i tot ens és, tot ens és desfavorable, no. Els ajuntaments i aquests grans municipis, pues no són, no són... O no volen ser conscients de lo que tenen i ells lo que volen pues el territori aquest per quedar-se'l ells per ficar els seus equipaments. I no ens són favorables a nosaltres. Al revés jo crec que aquí... (...) Si pots fer-hi un vistazo, sembla que estiguem en mig d'una reserva... (*Assenteixo*)... D'índios vaja.

P. Llavors, **té algun sentit, continuar fent de pagès?**

R. Home, jo, per a mi, és sí... És anar aguantant, anar aguantant, aviam, aviam què passa, aviam què passa, aviam si algun dia això canvia, això millora, aviam si algun dia, ja que s... Em consta que hi ha part de l'administració que voldria que aquí que es continués fent una pagesia tradicional i que, hi hagués aquest, aquest caliu aquí, pues, si tinguessin algun tipus d'ajuda o recolzament, pues potser seria més agradable, fer de pagès, no?

P. Perquè la teva dona què en pensa de... De la teva feina?

R. La meva dona, des del dia en que em vaig casar em diu que em busqui una altra feina: busca't una altra feina, busca't una altra feina... (*Riu*).

P. Hòstia... Ella, ella què fa? Ella treballa?

R. Ella fa sus labores i m'ajuda a mi amb alguna cosa, però quan em veu arribar a mi, cansat i baldat i desmoralitzat i ara perquè... Ara dies endarrere vam estar dos o tres setmanes que fotia unes bonances que semblava que estiguéssim a l'agost...

P. Sí, sí...

R. Això va a fer que les plantes creixessin, creixessin, creixessin... Després ara aquests dies endarrere que ha fet aquests vents i aquests freds, que... Aquestes faveres estaven totes ajagudes a terra.

P. Ja.

R. Va... Ha fet expulsar tota la flor i ha fet, tota la faveta petita negra, la... S'ha perdut, s'ha perdut mitja collita. (*Assenteixo*). Quan veu aquest panorama, diu, escolta, tant de patir, sempre estàs patint... Ara pateixo perquè no puc regar que no ve aigua, ara pateixo perquè això... Tant de patir i tanta comèdia... Escolta, ens morirem igual! I després és això, que avui en dia, pues la gent, que té una feineta pues cobra un jornalet i també viu. I tu t'has de trencar els

cuernos aquí i patim-patam sempre, i feina viva. I encara, la burla de la família, en molts casos, de dir: o tu rai que treballes per tu, tu rai... Com si treballar per tu avui en dia fos un xollo. Antigament sí que deien que val més ser un petit propietari que no un gran mosso, no, però avui en dia, escolta, la persona que té la sort de tenir feina fixa, a cobrar cada mes, tu. Ja sé que no els hi regalen res, però, a mi tampoc, eh! A mi tampoc em regalen res...

P. (d) Com creus que canviaria la teva explotació en els propers cinc anys?

R. Depèn de com vagin els aconteixements, no. Pot canviar a més, a bé, pot canviar a mal, un pot vendre... Pot haver-hi una expropiació. El tema aquest que et dic, aquí estem afectats per cinc o sis grans infraestructures... Han de fer, han de fer el tema aquest del tren d'alta velocitat, han de fer el ramal de l'aeroport... Hi ha... El desdoblament del riu, una pista de l'aeroport... Aquí s'han de fer una sèrie d'obres que ben bé encara no sap ningú com, com quedarà tot això, no. No sé, això...

P. Perquè per aquí passa el tren, no, per aquí el costat?

R. Per aquí, per aquí molt a la vora d'aquí, passa el ramal que va cap a l'aeroport.

P. (Assenteixo). Ehm... **(e) Creus que deixaràs o has pensat de deixar l'activitat agrària abans de la jubilació?**

R. Home, jo pensar he pensat moltes coses, ara, lo que faré, això només ho sap el temps, no? No ho sé... A mi, m'agradarien moltes coses, però, no ho sé...

P. I si ho deixes estar, què faries, vendre la terra?

R. Jo la terra, és clar, clar... Si m'ho vengués hauria de deixar-ho, a menos que fes una opció com s'ha fet... Alguna gent ha fet que, han comprat les terres inversors, però al mateix temps els hi han deixat continuar portant al pagès durant X anys, no? Això seria una bona, seria una bona opció.

P. Ah... Que et compressin la terra...?

R. Sí.

P. Algú...

R. Aquí s'han donat varios casos, jo sé, al menos dos... Inversors... En un cas concret és un constructor de Viladecans, que a un veí meu, de Sant Climent, pues li va comprar la finca, de vuit o nou mujades, un cas com ara aquest... (*Jo assenteixo*). I aquell senyor li va dir: no, no, jo et compro la finca, li va pagar molt ben pagada, però al mateix temps li va dir: no, no, tu, la continues portant; tu em pagues la contribució, em pagues gastos mínims, però tu continua-la portant, perquè jo la terra la vull com a inversió, no per explotar-la. Perquè aquell senyor sap que si ell compra la terra i fa fora al pagès i aquell camp queda buit, hi ha perill de que se t'hi fiquin gent a dintre, no? Se t'hi fiqui gent que tu no controlis, tipus huertos, o tipus... I d'aquesta manera, aquell senyor sap que el pagès...

P. O sigui, s'ha enriquit el pagès i alhora...

R. Sí...

P. ... Pot seguir fent de pagès.

R. Sí... Aquell senyor sap que aquell pagès està a dintre, ell ja ha cobrat, no tindrà cap problema per dir: escolta, mira, saps què, l'any que ve deixeu que m'ho vull quedar jo. Sap que té la cosa controlada i la terra neta.

P. Bueno, clar, això seria una bona manera de...

R. Hombre!

P. ...De tenir una bona jubilació, no?

R. Jo en sé vários de casos d'aquests, ja et dic, tant de bo em passés a mi, ja ho crec. El pagès té els calers al banc i al mateix temps, pues va...

P. Va fent feina el que li agrada, no?

R. ...Va cuidant la seva terra i...

P. I tranquil i relaxat, perquè...

R. ...I tranquil i relaxat.

P. Perquè a més pot vendre lo que, lo que produeix.

R. No ha d'estar pendent i neguitós de lo que produeix d'aviam com ho ven, o com ho malven...

P. Va, va fent i potser encara li sortirà millor i tot.

R. Home, clar, clar...

P. ...La collita i tot...

R. Home, clar, clar...

P. Està més, més...

R. Té una seguretat, no? Té aquells calers al banc.

P. (Assenteixo). Hi ha alguna cosa que et dugui a un... Que et digui no, no jo he... Vull continuar... Quan et lledes al matí, per exemple, dius: és la meva feina o... **Alguns elements que et diguin, no ho deixo, no.** Que et facin...

R. Bueno, perquè penses això, no, que som pocs, que tu pues també en certa manera ets el dipositari de, de tota una nissaga, no, també tens un sentiment d'arrelat a la terra, també tot això ho valeres, no. No, no, no ho valeres merament pel fet de fer més o menys diners, no, és un conjunt de coses que també et lliguen.

P. (Assenteixo). **(f) I tu no fas res fora de l'agricultura, no?**

R. No, no, no, no, jo...

P. Tu estàs, al cent per cent.

R. Jo visc única i exclusivament de la terra.

P. (g) I has pensat algun cop de dedicar-t'hi només a temps parcial? I fer alguna altra cosa?

R. Sí, sí, sí, sí, no, no... I vaig estar a punt d'entrar en una empresa a treballar, diguem, mitja jornada a aquesta empresa i l'altra mitja a portar les terres, no, però a última hora m'ho vaig repensar i no vaig voler-ho fer aquesta opció.

P. Per què?

R. Home perquè creia que no faria bé cap, cap de les dues coses.

P. Ja.

R. Jo crec que això és una cosa molt, molt punyent i has de dir, no, no, o això, o allò. Això, mitges parts, no.
P. Bueno, pues ho deixem estar.
R. Vinga, deixem-ho estar per avui... ai!
P. S'ha acabat.

Som dimecres 5 de desembre, aproximadament a les 6 del vespre i es continua l'entrevista iniciada una setmana abans, el 28 de novembre.

La cultura pagesa

Cohesió i solidaritat

P. (a) Creus que hi ha cohesió i solidaritat en el col·lectiu de pagesos del Delta en els següents àmbits? Per exemple, (I) cacera i pesca?

R. Sí.

P. Feu coses en grup?

R. Es fan algo. Es fan algun tipus de batudes, a les aus, sobretot. (*Assenteixo...*) A les fotges, als ànecs, degut a que fan, fan molt de mal. D'ençà que no deixen caçar, que es va tancar la caça, pues han prosperat molt, els ànecs i les fotges i fan molt de mal, sí, sí...

P. O sigui que llavors sí que, amb això sí que...

R. Allavorens...

P. ...Col·laboreu, amb això.

R. ...Es demanen uns permisos i els que són caçadors pues donen un, uns dies i unes hores per fer unes batudes.

P. I, més o menys, com us organitzeu, o sigui, a través de la Unió, o...?

R. Bueno, sí, els pobles que hi ha la Unió, la Unió i si no, sindicats, o les cooperatives agrícoles de...

P. Allà...

R. ...Del poble.

P. ...La gent dona la veu i diuen: bueno, jo...

R. Clar. Sí surt un... Ho pengen a la pissarra i... Tal dia, tal dia, el que estigui, el que estigui al corrent de la seva llicència d'armes i permís i tot, pues, i estigui interessat en participar a la batuda aquesta, que es fiqui en contacte amb fulano i que s'apunti a la llista i no, no, i ve hasta la Guàrdia Civil i tot.

P. A sí?

R. Sí.

P. O sigui ho feu legal.

R. Sí, no, no, legal, legal.

P. Feu permisos i tot.

R. Legal... No vol dir que a lo millor hi hagi un cupo per matar 50 ànecs i 100 fotges i se'n matin 5 més o 5 menos, no? Però, no, no, està legal.

P. I, i... Així amb el... Enfrontaments, teniu algun tipus d'enfrontaments entre vosaltres, per aquest tema, o...?

R. No massa, perquè com que tots som part perjudicada...

P. Tots esteu d'acord, no?

R. L'únic que poder hi ha algunes veus, a segons quins municipis, per part dels ecologistes, o per part de gent... Naturalistes.

P. Però ja fora dels pagesos, no?

R. Sí, fora de... Del món pagès. Clar, és clar, la natura i tot això és molt maco, però quan perjudiquen amb un seriosament sense cap tipus de compensació, doncs clar, llavorens pica.

P. Val. (II) Amb la comercialització dels productes? Teniu cohesió, o sigui, sou solidaris?

R. No massa, no massa... Els que estan dintre d'alguna cooperativa de producció sí, però els demás aquí anem bastant per lliure.

P. Cadascú a la seva, no?

R. Cadascú a la seva...

P. I comp... Competència entre vosaltres, en teniu?

R. Sí, però dintre de...

P. D'uns límits.

R. ...D'un ordre i d'uns límits, no?

P. Ja, no és allò de... No hi ha un conflicte per aquest tema?

R. No, no massa, home sempre hi ha cosetes però no, no massa important.

P. Val. (III) Amb la gestió de l'aigua?

R. Amb la gestió de l'aigua, bueno, ja està tot reglat, que està tot ja programat, mitjançant els estatuts del canal... Lo que passa que, bueno, en èpoques d'escasès, pues sempre hi ha una mica de picabaralla, no? Perquè l'aigua és un bé molt precià i a vegades a l'estiu, sobretot, que escasseja... I, hi ha moments de tensió, no? Però també dintre d'un ordre.

P. (IV) I pel que fa a la lluita davant dels robatoris?

R. Bueno aquí vem patir molt, la zona aquesta de Sant Boi i el Prat, en concret, es va patir molt, anys endarrere, amb el tema de robatoris d'escarxofes, de melons, de préssecs... Ara d'ençà que funciona el servei de guarderia del Parc Agrari, pues està bastant, bastant controlat, no? Ja són coses més puntuals...

P. Però de guarderia de guardes, vols dir.

R. Eh... El Parc Agrari és...

P. Però... Guarderia, és?

R. Bueno, abans hi havia la guarderia de... De la... Del sindicat...

P. Pels nens, vols dir?

R. No, no, no, el sistema de vigilància es deia guarderia.

P. Es deia guarderia?

R. Sí, sí, sí...

P. Ah, sí?

R. Amb les Cam... En temps de Càmeres Agràries, a Sant Boi, diguem que era la capitaleta d'aquesta zona, hi havia dos guardes i un cabo. I en teoria abarcaven tota la zona de Sant Boi, Viladecans i part del Prat.

P. Però se'ls escapava de les mans, no? Perquè pel que expliquen...

R. Sí, sí, bueno, però hi havia algo... El que passa que quan se van disoldre les Càmeres, és clar, aquest minso servei que es donava va desaparèixer. I d'ençà que es van disoldre les Càmeres fins que no va entrar en funcionament el servei de vigilància del Parc Agrari, pues van passar uns anys, fatals. O sigui, una cosa és que hi hagi un servei deficitari i l'altre cosa és que no hi hagi res de res.

P. (Assenteixo). I ara com creus que està?

R. Ara està bastant... Ara va bastant bé. Ara va bastant bé. Jo crec... Jo... Tingués que puntuar de l'1 al 10, li posaria un 8.

P. O sigui, ara hi ha un control del... Dels robatoris... S'evita bastant?

R. Sí, sí, sí... Sí, home, hi ha un servei diari i continuat...

P. Al Parc Agrari? Servei del Parc Agrari?

R. Sí, sí, finançat o portat pel Parc Agrari.

P. I quanta gent són?

R. Jo exactament no ho sé, però em sembla que són... També depèn de l'època de l'any, no? Em sembla que a l'estiu i a la primavera, es reforcen, però ara em sembla que són unes quatre o cinc patrulles que van voltant i voltant per aquí el Baix Llobregat, no?

P. Quatre o cinc cotxes?

R. Sí, sí, quatre o cinc cotxes. (Assenteixo). I els set dies de la setmana, eh. O sigui, ara el servei està bastant bé.

P. Llavors els pagesos sou... En això esteu tots d'acord que cal... No?

R. Sí, sí, això...

P. En això no hi ha ningú que digui... No...

R. No, en això tothom hi està d'acord i a favor, i és un dels punts bàsics de la nostra feina. Que a sobre, tota la... Lo dolent que té aquesta feina, que encara a l'hora de recollir els teus fruits, encara te'ls robin, pues ja em diràs tu. Aquí a Sant Boi ja prou que vam passar males èpoques aquí... Hi ha hagut hasta morts. Van matar a una pagesa uns gitanos que robaven, li robaven peres i pomes... La dona es va anar a exclamar i li van fotre una ganivetada. O sigui, això ja és, a l'oeste. I ara pues està, està bastant controlat. I que durí, eh!

P. (V) El manteniment dels camins?

R. El manteniment dels camins, en teoria, quan se va formar el Parc Agrari, pues figurava que tot això ho tenia que assumir el Parc Agrari, no? Tot i que són competències, al meu entendre, de l'ajuntament, perquè estan dintre de... Del terme municipal de cada poble. Lo que passa que jo crec que, els ajuntaments, potser han delegat una mica a aquesta gent i aquesta gent del Parc Agrari poder no tenen prous *fondos*, i el sistema de camins comença a ser una mica deficitari.

P. I els pagesos en quin, que... Com... **Esteu també, cohesionats, amb aquest tema, o...?**

R. Sí, sí home, perquè és un tema que ens afecta...

P. A tots.

R. A tots.

P. Tots voleu que els camins estiguin...

R. Sí home...

P. ...Lo millor possible.

R. A tots i cada dia, perquè ja ho has vist tu com l'estat dels camins...

P. No hi ha... No hi ha en plan discussions amb el... Aquest camí et toca arreglar-ho a tu, et toca reclamar a tu, o...

R. No home... El camí que està dintre del terme municipal de Sant Boi, de llògica el té d'arreglar l'ajuntament de Sant Boi...

P. Clar, aneu a reclamar a l'ajuntament o al Parc Agrari.

R. Sí, sí. És diferent d'abans, que abans els camins els arreglaven els mateixos pagesos, es feia el terrelló que deien. O sigui, cada pagès, eh, per la terra que tenia, tenia que portar un cop a l'any, X metres de grava i arreglar X metres de camí.

P. El terrelló?

R. El terrelló que es deia, no, s'anava a treure grava al riu (*assenteixo*) i cada pagès tenia que apedaçar un tros de camí, però ja... Això també es feia, entre alt... Entre altres coses perquè els ajuntaments antigament pues clar, no, no tenien diners, no hi havia pressupost per fer tot això. Però tot això va quedar abolit fa molts anys i ara, per norma, ho ha de fer l'ajuntament.

P. (VI) I en el manteniment dels regs?

R. Manteniment dels regs, figura que amb la quota que paguem de...

P. Comunitat de regants.

R. ...De comunitat de regants, hi ha un apartat que és pel manteniment de, dels regs, no, i neteja i conservació. Lo que passa que, que també està una miqueta deixat el tema aquest... Figura que hi ha els mateixos km de canal i som

menos pagesos a, a pagar. Allavorens això també continua sent una mica deficitari. Això és una de les coses que també crec que el Parc Agrari va prometre que hi ficaria mà, i fins al moment present, no s'ha fet res.

P. Ja. Més o menys esteu d'acord, que cal un manteniment o que cal...

R. Sí, sí, no, no, és que és, és necessari, és necessari, eh, el canal que arrossega tanta aigua pues a vegades baixa de tot, baixa terra, baixa pedres, s'embussa, eh... Les obres amb el temps es deterioren i s'han d'anar apedaçant i mantenint, no, no, és una infraestructura que necessita un, uns cuidados.

P. I hi ha algun pagès que digui: jo no vull pagar, estic fart, vull l'aigua però no vull pagar.

R. Sí, hi ha casos de gent així... Però normalment, qui ho fa, és per algo, eh... És perquè ha patit, ha patit alguna... S'ha trencat un tros de barana del canal i se li ha negat el camp o ha estat molt de temps que no ha pogut regar i s'ha exclamat dient, collons, jo pago per poder regar i no baix... No baixa aigua! (*Assenteixo*). Què és això? Doncs no pago. Hi ha... Hi ha casos puntuals però jo crec, amb, amb la seva part de raó.

P. (*Assenteixo*). **(VII) I amb les tasques agràries us... Col·laboreu, un pagès amb un altre?**

R. Bueno.

P. ...A l'hora de collir, per exemple, o...

R. Ajuda entre veïns, no... A lo millor, algú que, que està malalt i se li fot un cop de mà, no. Aquí no és, no és pràctica massa habitual.

P. Abans, antigament, potser més, no?

R. Antigament, poder més, poder més, ehm... Més que res com que les feines es feien amb animals i amb carros, pues quan era l'hora de treure una, una collita que corria pressa pues s'ajudaven dos o tres veïns. Ficaven tres carros i lo que tenia que fer aquell home amb tres dies o feia en un, no? Però actualment, fora casos puntuals, no, no s'acostuma a fer massa.

P. **(VIII) I amb la gestió de la terra, com ho, com ho feu això?**

R. Amb la gestió de la terra aquí pues bueno, eh, cadascú es fa anar la seva, a part de la gent que té llogada o rellogada, o deixada sense pagar res a canvi de cada moment que l'amo la necessiti ell marxarà sense conflictes. Eh... Coses que s'han fet tota la vida, no. Ara m'he enterat de que volen fer fórmules diferents, el banc de terres i... Però tot això encara està per veure.

P. **I generalment hi ha societats anònimes i limitades?**

R. Algo, però poca cosa, això són pagesos grans, o que s'hi ha ficat capital per entremig... No...

P. **Perquè generalment com ho, com ho gestioneu, la terra? Cadascú la seva?**

R. Sí, que... Normalment cadascú la seva, sí, sí...

P. ...Propietaris...?

R. Sí, sí, sí.

P. I els que són arrendataris, arrendataris...

R. Arrendataris, sí, és lo habitual, aquí.

P. **(b) Creus que hi ha més cohesió i solidaritat que fa cinquanta anys? O sigui creus que ara sou més solidaris els uns amb els altres o creus que abans la gent ho era més?**

R. Home, clar, com era cinquanta anys endarrere no ho sé perquè no tinc aquesta edat, no, però jo crec que això depèn molt del tarenà de cadascú. La persona que és solidària ho és ara i ho seria abans, i el que és un egoista (*assenteixo*)... No ho sé, no ho sé.

P. (*Assenteixo*). Bueno, no ho saps... O sigui, que és complicada aquesta pregunta.

R. Sí, jo crec que sí.

P. **Rient. Val. (c) I, quin agent social facilita més aquesta cohesió o aquest esperit... Possible esperit comunitari entre els pagesos...? Quina institució creus que...?**

R. Bueno.

P. **...Que ho facilita més?**

R. Lo que hi ha establert, la Unió de Pagesos, o cooperatives o antigament les Càmeres Agràries, aquests ens que, que aglutinen el sector, no? Actualment segurament que és la Unió de Pagesos, aquí, a aquesta zona, donat de que tots som majoritàriament petits propietaris i ens sentim poder més identificats amb la Unió que, amb d'altres opcions que hi ha, no? Joves Agricultors...

P. Bueno, l'IACSI...

R. L'IACSI...

P. L'IACSI no, no...?

R. Aquí no ha calat tant.

P. No ha calat tant.

R. No, jo no vull dir ni que sigui millor ni pitjor, però aquí de bon començament va calar la Unió i normalment estem, contents.

P. **(d) I hi ha actes propis del Delta, actes demostratius? Per exemple, mercats, fires, festes de collita...**

R. Sí, sí, sí, sí... Hi ha unes fires... El Prat té la seva fira, que ara s'ha... S'ha barrejat la del pollastre de Pota Blava i fan una demostració també de fruites i verdures... A Sant Boi hi ha la fira de la Puríssima, que tot això eren fires agrícoles que han anat derivant en fires de serveis, industrials... A Molins de Rei hi ha la Candelera, que em sembla que és la més antiga de la comarca... De la comarca aquesta. A Viladecans tenen la de Sant Isidro, que també són fires agrícoles... És clar, tots aquests pobles eren pobles agrícoles, i amb el temps han anat evolucionant, s'han fet grans, ha quedat el nom i... I és clar, és una fira, actualment, multisecc... Multisectorial, no? (*Assenteixo*). Sant Climent tenim la fira de les cireres, i a Torrelles també tenim una altra fira de les cireres i bueno, ha anat... Va així, la cosa.

P. **Els pagesos hi participeu molt, o...?**

R. Sí, bastant, bastant, perquè és de les poques ocasions durant de l'any que tenim un cert protagonisme. I els ajuntaments pues bueno, pues per, per... Que no es perdi això també hi col·laboren bastant i no... Sí que hi participem, sí.

P. (*Assenteixo*). **La Festa Major, té alguna relació actual o passada amb l'activitat agrícola?** O sigui, la Festa Major que es faci ara, també té una relació amb la pagesia, o...?

R. Home, no, no massa, perquè hem anat perdent, hem anat perdent molt de pes dintre d'aquests municipis. (*Assenteixo*). Antigament poder sí... Ara, no tant, ara ja... Abans, clar, la gestionaven la gent del poble que eren pagesos. Avui en dia ho gestionen comissions de festes als ajuntaments, no, allavorens ja, diuen la seva, no la nostra.

P. (*Assenteixo*). **(e) Per a tu, què representen, aquestes festes?**

R. Bueno, doncs són festes que he conegut tota la vida, i que, potser inicialment eren festes eclesiàstiques o festes de descans i ara, pues són, més festives, més lúdiques, no. Crec que s'han de conservar i mantenir, això... Per suposat.

P. Bueno, **i les fires i tot això, també, igual?**

R. També... La fira és diferent, la fira poder ja era més un exponent, agrícola, a on es comprava i es venia i es canviava, i també el pagès feia també, diguem, les últimes novetats, últims avanços, no. I eren, i era una, una festa, diguem, més de treball, més de... A part de, del, del negoci que hi pogués haver, de comprar, vendre... També era per anar veure l'última novetat, no? Això, potser, està més arrelat en nosatros, el tipus de fira, no?

P. De fira.

R. Que no la festa.

P. **I els mercats la re... La... També és molt important, no?**

R. A què et refereixes, als mercats municipals, o...?

P. Sí, la vida en el mercat, no, sí, la relació del pagès amb el mercat és bastant...

R. Sí, bueno, és que el mercat jo crec que va ser la primera expressió de que el pagès portava allà els seus excedents per vendre'ls i fer uns diners per anar a comprar altres coses, no? Jo crec que, que ha sigut el primer pas de deixar, deixar estar l'autosuficiència per vendre's part de la collita, per disposar d'uns diners, per comprar d'altres coses que li feia falta, no?

Quina ha estat l'evolució dels sistemes organitzatius (de la producció i la distribució de productes) i de les pautes tècnico-culturals?

P. (a) Bueno, ara parlarem de la gestió de l'aigua. **Quin ús feu de l'aigua, en les pràctiques agrícoles?**

R. Bueno, l'ús que se li ha fet... L'ús que se li ha fet sempre, que... En principi pues és de, de, d'abastar les plantes i els arbres de la humitat que necessiten, no? En èpoques de climatologia alta, com és a l'estiu o a la primavera, i les plantes necessiten humitat, pues se'ls hi ha de donar aigua. I llavors a l'hivern es fan unes pràctiques culturals que quasi quasi estan desapareixent, que es deia els estanyats (*assenteixo*), que era inundar peces de terra, inundar-les durant dues o tres... O hasta inclús un mes, perquè l'aigua, a part d'aportar els sediments que aporta, figura que, matava, podria les llavors de la t... De l'erba dolenta que hi havia a la terra i al mateix temps, matava també animals que són perjudicials per la terra, no? (*Assenteixo*). El que passa que això són pràctiques que...

P. S'est... Ja no...

R. ...S'estan perdent, o s'estan deixant de cantó perquè, comporta, eh, comporta, diguem, més gasto que guany, no?

P. (*Assenteixo*). I... Els t... **Hi ha hagut molts canvis en la gestió de l'aigua?** O sigui, a part... Es feia això dels estanyats, que ja no es fa... I en principi, la resta es continua fent igual, no?

R. Bueno ara lo que passa que hi ha, de fa ja molts anys, hi ha d'altres fórmules de reg, no, aquí encara s'utilitzen majoritàriament el reg que diem de terra o de manta, o d'inundació... I ara, pues s'està fent un tipus de reg d'aspersió, de goteig... De cara a estalviar aigua, o de cara a estalviar feina, no, que ja molt d'aquests es poden regular per, per aquests programadors, no? T'estal... T'estalvia l'estar tu allà per engegar i per parar, si no que ell sol s'engega i es para i les hores que tu vulguis, no?

P. O sigui que això seria els grans canvis, no? Que això pot ser...

R. Sí, sí, fórmules noves de, de regadiu.

P. Vint o trenta anys, potser que es fa, això.

R. Aquí, aquí no tant, aquí uns vint anys.

P. Uns vint anys que es fa això.

R. Sí, sí, aquí hem sigut, molt clàssics.

P. **I creus que són un progrés, creus que és una millora?**

R. Jo crec que sí, que és un progrés de cara a l'estalvi d'aigua (*assenteixo*) i que la planta rep lo just i quan ho necessita, no (*assenteixo*). Jo crec que sí.

P. **Creus que aquests canvis han canviat la vostra cultura com a pagesos?**

R. Sí, clar, tots els canvis, jo crec que et marquen una mica, no? Lo que passa que això també requereix unes fortes inversions (*assenteixo*), requereix també de... D'una cultura de l'aigua diferent a la que tenim fins ara, no? És, és un altre plantejament (*assenteixo*).

P. I... Bueno, ja hem parlat que les **comunitats de regants tenen un paper important, no, en la gestió de l'aigua?**

R. Sí, sí, són els que, els que... Els que regulen i els que dicten unes normes i els que dicten un bon ús. I dicten una forma de conducta a seguir tots els socis, no.

P. **Hi ha d'altres institucions, fora del món agrari que gestionin l'aigua?** Al Delta?

R. Que jo sàpiga...

P. O sigui...

R. ...Em consta que sí, que hi ha, que hi ha algú que fa servir també del, de l'aquífer aquest que nosaltres reguem, per usos... Eh, no sé si són algun tipus de jardineros o d'industrials.

P. Però la Generalitat, per exemple, us pot... Té alguna prerogativa sobre vosaltres, en el tema de l'aigua?

R. Bueno, sí, la Generalitat, entre cometes és qui tanca i obre l'aixeta, no? Aquest estiu mateix se'ns ha aplicat el decret de sequera, pel qual, el... A nosaltres se'ns tancava l'aixeta a... Ara exact... Ho sabia, però ara exactament no ho sé... Eh... Gairebé a la meitat. O sigui, els... Em sembla que hi havia dos metres cúbics per segon, el... El nostru aquífer, que reguem, i se'ns va reduir a la meitat, eh, degut a això, que la Generalitat havia aplicat un decret de sequera que considerava que per a la pagesia d'aquesta zona, amb aquesta aigua, pues en tenien prou, per aprofitar aigua per altres usos.

P. Teniu problemes entre els pagesos o amb altres grups i sectors de la població, pel que fa a l'ús de l'aigua?

R. No, fins al moment present, jo crec que no masses, no? Poder sí que hi ha queixes d'altres sectors o d'altres col·lectius, que diuen que, que la pagesia pues que malbarata molta aigua, no, o que necessita molta aigua... Però aquí a aquesta zona... Que hagi arribat fins a mi, no massa.

P. I tu practiques els estanyats?

R. Jo ho he fet alguna vegada, ho he fet alguna vegada... El que passa que l'última vegada que ho vaig fer poder fa sis anys, no (*assenteixo*). I es fa, normalment... Es mira de fer que sigui l'hivern o la tardor, perquè és l'època que, que la gent necessita menys aigua i diguem, tu pots, pots fer més ús d'aquesta aigua (*assenteixo*).

9.8.2 Transcripció selectiva (Àrea 1)

L'explotació

Característiques

Pel que fa als cultius que cultiven diu que "nosaltres fem api, col, col-i-flor, escarxofes... Abans fèiem escarxofes, bledes... Bueno, o sigui, lo que ens fa falta pel magatzem", per fer les safates de productes per al caldo. Tenen un cavall "per jugar" i gallines per al consum propi. Explica que el seu marit "a vegades en té dos", de cavalls, per al camp, per anar amb els carros, per a que els nêts hi puguin jugar. Diu que "quan li agafa la vena, pues agafa i se'ls ven..." Com que tenen molts "desperdicis" de verdures del magatzem, els poden alimentar bé, afirma, tant als cavalls com a les gallines (a les que també donen pinso). Per Nadal, tenen capons de la raça "Roda", perquè els de la raça Prat queden petits, explica, i queden blaus, "com més ennegreïts" respecte els de la raça Roda, que queden amb la carn més "blanca i... Com rosada", un cop els mates i els degolles. Diu que la raça Prat que ara estan fent ja no és l'original, perquè estan fent moltes coses de genètica. Si els capons de la raça Prat podien pesar 3 kg, els de la raça Roda poden arribar als 4 kg i mig o 5 kg, explica, "criats igual". Diu que han deixat de criar capons de la raça Prat perquè "la carn és més estel·losa" i no els agrada tant com els de la raça Roda. Fins a l'any 1988 diu que "fèiem de tot, fèiem escarxofes, fèiem col-i-flor, fèiem... Però aquell any, precisament, tot ho teníem d'escarxofes. I allavorens, n'hem deixat de fer perquè clar, com ens interessa més cultivar-ho tot i llavons anar directament al magatzem, per no passar per intermediari". Diu que si han de viure "del camp sol, hem de plegar, si hem de continuar amb el camp, hem de plegar, perquè no es pot..." Diu que si només poguessin viure del camp, sense fer les safates, no hagués pogut enviar al seu fill a estudiar a Tenerife. Per altra banda, no tenen hivernacles.

Llavors i planter els compren, tot i que a vegades s'ho fan ells mateixos, com la de l'api: "deixen espigar la planta, i quan la planta ja està espigada, fa com una llavoreta i llavorens, pues, la recullen, ho sequen i després l'any següent ho tornen a fer". Explica que hi ha varietats que no són híbrides, és a dir, que se'n pot aprofitar la llavor. Diu que hi ha varietats que venen directament amb el "taco", "per a que vagi més ràpid", diu, i les sembren directament amb el tractor. La tecnologia que fan servir és la pròpia d'una explotació moderna: "d'eines, les que vulguis", diu M.G.. Tractor, ruixadora... Al magatzem tenen màquines d'envasar "i res més", diu M.G., perquè no hi posen cap additiu, tot és natural, explica. Diu que la verdura "ja ve arreglada" i que com que el que fan són bàsicament herbes pel caldo, se suposa "que s'ha de rentar, però clar, nosaltres, per exemple, eh, ja procurem no ruixar gaire, no ruixar, i si has de ruixar, estar dies sense collir, perquè allò no estigui, no estigui malament... (...) I llavons lo altre pues ja va net. I llavons nosatres, tot lo que tallem, ho tallem a mà, l'apit, el nap, la xirivia, tot ho fem a mà, perquè vem intentar-ho fer amb màquina i la fricció ho torna negre. En canvi, si ho fas amb ganivet, no es torna negre. Llavons si ho fèiem amb màquina, han d'haver additius. I com no volem additius, a les coses, pues per això tot es fa a mà", explica. Ho porten tot a Mercabarna. Diu que serveixen a divuit parades que després ho distribueixen. També porten productes a tres cadenes d'alimentació: al Campió (que ara és SuperDiplo), al Garden i al Sorli Discau. A les mateixes safates ja especifiquen que són productes sense additiu.

Tota la terra que tenen és de propietat (també les tres mujades que cultiven però que són propietat del cunyat d'M.G.). En total, treballarien unes 14 mujades (7 hectàrees). Han incrementat la dimensió de la seva explotació, perquè han arrendat terra a Gavà. Explica que tenen la terra bàsicament en quatre grans parcel·les: prop de la casa (ara diu 9 mujades, mentre abans n'havia dit 7), a la zona de l'Alcampo (terres del seu cunyat, 3 mujades), a la curva del tren (3 mujades més) i a la zona de Gavà (4-5 mujades en arrendament separades les unes de les altres, on cultiven patata i porro). Al cunyat li paguen un tant per poder cultivar les seves terres: així, és com si també la tinguessin arrendada. Explica que el seu cunyat "se'n va anar de la terra perquè de la terra no podia viure. I com de la terra no es podia viure... En realitat no es pot viure... Perquè abans, eh, com no n'hi havien els mitjans de transport, pues què passava... Pues en l'època de la meva... La meva sogre explica que, que per exemple un kg d'escarxofes pues la venien a dos o tres pessetes. Però dos o tres pessetes de fa 40 o 50 anys, eren cèntims. Després, un treballador pues a lo millor et costava dos mil pessetes al mes. Ara al mes paguem 130. Què passa? Que si per exemple, has de collir moltes escarxofes, perquè a més de les 130 aquestes, tens que pagar la Seguretat Social, després has de pagar la teva Seguretat Social i d'allòs, l'IRPF, tot... Llavons clar, què fas? El varemo, i clar, a vegades pues clar. Ademés, que

quan són les primeres, que és lo que valen, et venen de Múrcia, et venen de tal, et venen de (...), i tu aquí. Ademés, quan et ve de veritat, no té... Ademés, com és l'oferta i la demanda, és clar les coses no van mai al mateix preu", diu. Explica que cultiven patates cada any perquè els ajuden "a passar l'estiu": a Gavà, i a les terres de la via del tren, tenen patates. Perquè la producció de safates s'atura a l'estiu (la gent, amb la calor, no fa caldos). Si les altres setmanes fa "deu o quinze mil bandejas, ara a lo millor en farà dues mil", diu. Fent-ne només dues mil, un cop ha pagat "tot lo que s'ha de pagar" (mà d'obra, impostos, IRPF, etc...), diu que "necesito algo més per cobrir" i que "llavors pues clar, et veus obligat a fer altres coses". Les terres eren de la seva sogre i les va heretar el seu marit. Per ampliar l'explotació només han afegit les terres de Gavà, però diu que "ja no en podem agafar més". La casa on viuen, explica que també és de la sogre i que, ho té clar, ells viuen "a casa ma sogre". De fet, la sogre també viu amb ells (el dia de l'entrevista se n'ha anat a Lourdes d'excursió).

Diu que estaria bé tenir més terres "si tinguéssim més ajudes" i que "el problema és la mecanització". Explica que es van comprar un tractor i "el vem haver de pagar en cinc anys, amb sense cap mena d'ajuda". Diu que el seu fill vol comprar un tractor nou i que un tractor que tingui una mica de "cara i ulls" se'n va als vuit o nou milions de pessetes, "i d'ajudes, res", afirma. Diu que han hagut de fer un pou perquè tenen molts problemes per regar. Explica que "clar, tu no pagues l'aigua, tu pagues el manteniment. Nosaltres aquí, eh, com hem fet una, una norma, pues a vegades ens veus a mitjanit, tal, en un cantó, i a l'altre, obre, tanca, tanca i obre, en això a vegades sí que l'ajudo, perquè ve aigua el dia que ve. I després ara aquí tenim uns dies determinats que hem de regar. I permeteixen que l'aigua se'n vagi al mar, abans de poder, de poder regar. I llavors què fem, hem de llogar a un veí, teníem que llogar l'aigua, eh. Quan ens fa més falta, és quan ens tanquen. O quan fa més falta, llavors, n'hi ha hagut algú que ha tirat un... Han, han abocat algo i han, han matat algo, i llavors han de treure els peixos. Llavors ens tanquen l'aigua (...). Però tu aquell dia has de regar, has de regar perquè la planta pues, pues ho necessita, i més amb la calor que et fa. I llavors, què fem? Pues ara aquest any, pues posarem tota la finca, tot això d'aquí per provar (...), perquè no podem pagar-ho tot, d'aspersió". Però per posar el reg per aspersió tampoc rebran cap ajuda: "va anar el meu fill a demanar ajuda i ens van dir que, que no, que ja estaven donades les ajudes, eh. I vem dir, bueno, pues nosaltres ho fem, i després veniu, mireu, que nosaltres hem fet, això. Després si ens doneu algo a fondo perdut, pues ens ho doneu, però nosaltres ho necessitem fer ara (...)" però afirma que no han tingut cap ajuda. Diu que l'any passat van comprar una fresadora "van anar perquè aviam si per lo menos, algo, una subvenció d'algo, que ens donessin algo. No, aquest any eren, màquines de ruixar, eh, fresadores no..." Explica que aquesta situació no ajuda el seu fill de 27 anys a continuar amb l'explotació: "se suposa que als joves agricultors els han d'ajudar... Clar, ell es queda aquí, està vivint d'aquí, eh? I el projecte és quedar-se aquí" diu, i que per això necessiten "més maquinària o la que tenim, que ha quedat vella, o se'ns trenca o lo que sigui, s'ha de refer, però és que no ens donen cap mena d'ajuda, cap mena d'ajuda... Supposem que en deuen haver quatre, que deuen ser els que deuen remenar, però els que en realitat... Perquè aquí a vegades hem tingut problemes amb els robos, hem tingut problemes, eh, amb tot els d'això. Bueno, pues normalment, ja veus tu si vas per les cases, les cases que hi viuen... Són poquíssimes les que hi vivim..." Es refereix a les cases dels voltants, on hi ha poca gent que hi visqui o continui fent de pagès: "en realitat els que es queden aquí són poquíssims, perquè si tu vas per les cases ja veuràs tu les cases que queden i les cases que tenen gent jove, perquè en realitat, el meu home, d'aquí a deu anys es retira" i no té la continuïtat assegurada. El seu fill, que és molt bon tractorista, segons M.G., "quan d'aquí no pugui viure, pues se'n tindrà que anar a treballar a un altre puesto, eh, perquè no és possible que amb una anyada, eh, per exemple, fas una anyada de patates, a l'any passat, a l'any passat van anar bé les patates... Ens van quedar dos milions de pessetes, vale... Però és que d'aquests dos milions de pessetes, vem tindre que pagar la llavor, vem tindre que pagar el collir, vem tindre que pagar el plantar (...)" M.G. explica que les patates es tallen i es planten amb una màquina "perquè ens surt molt més barato que no pas fer-ho a mà, eh, vale. I després el collir nosaltres tenim la màquina per collir (...). Quan vem comptar totes les coses, eh, potser ens van quedar 400.000 pessetes..." Diu que després de pagar els jornals, les llavors, l'IRPF i la resta de despeses es redueixen molt els beneficis. Diu que si "al meu fill, aquí, aquí, de veritat li donguessin una ajuda i diguessin, bueno, noi, tu et quedes aquí i fas de pagès (...)... Necessites un tractor? Pues com estan fent a França que lis està donant a pagar en trenta anys i sense cap interessos, pues bueno, pues enves de comprar-se una moto pues es compra un tractor o d'allò". També diu que "els únics pagesos que van bé, els únics (...) són els que tenien terra i l'han vengut i van a pams". Explica que el seu sogre eren quatre germans: un s'ho va vendre tot ("malvendre", diu)... Diu que els cosins del seu marit tenien bastanta terra i que s'ho han anat venent tot i que "a qui li ha quedat menys li han quedat 600 o 700 milions (...). Tenen algo de terra però estan jugant a fer de pagesos"... Els fills d'ells no continuaran, pel que sembla. De tota la família, diu, "l'únic que quedarà serà el meu fill, el mitjà. Per nosaltres, pel meu home, si sigué pel meu home, no es quedaria... No es quedaria perquè sempre mirant al cel... Jo he vist a vegades tindre les col-i-flors a punt de collir i vindre una pedregada, no deixant-se res. I a nosaltres, mai ens han agafat i ens han dit: has pagat el seguro agrari (...) però com no ha arribat certa quantitat de terra, no t'han ajudat, saps? I aquest és el problema que la gent... La gent se'n va del camp únicament perquè no té, perquè no li queda prou. Però si... Si al meu fill li quedés un bon sou, en relació a les hores que fa... Perquè pensa que el meu fill comença a treballar a les cinc del dematí... A les cinc menys deu ens toca el despertador, llavors ells agafen i se'n van a buscar la gent, que tenim una gent que ens ve de Sant Boi, ai!, de Viladecans. I uns altres ens venen del Prat. Un va a un puesto i l'altre va a l'altre puesto (*pare i fill*), a buscar-los. Llavors venen, llavors comencem a tallar (...)... Llavors el meu fill se'n va al Born a descarregar i llavors, quan hem acabat de d'allò, se'n van al camp, eh... I jo mentrestant estic (...) a la nau, pues envasant, eh, i llavors pues quan, entro, si està ma sogre fa el dinar ella, si no el faig jo, i ells se'n van al Born. I a vegades jo me'n vaig al Born a la tarda. I el dia que en venen menys, em venen a les vuit o a les nou, perquè van al Born a vendre i a passar per les parades, lo que volen per l'endemà i aixís. Tu comptes les hores que estan fent aquesta gent (...)" i diu que són moltes en comparació al seu germà, que només treballa set o vuit hores diàries al Banc Santander, perquè el seu home, diu, "és que fa al doble. El dia que en fa menys en fa catorze". El dia de l'entrevista és dissabte i, efectivament, el seu home també treballa, descarregant. I si

no hagués “vingut la calor de cop”, continuarien fent safates, passarien el tractor a la tarda, etc... Creu que si treballant al camp, la gent aconseguís “un bon sou, la gent no se n’aniria del camp”. Per altra banda diu que en el moment de collir no hi ha mà d’obra: “hem de tirar de mà d’obra, d’àrabs”. Tenen quatre marroquins, tots homes, treballant amb ells: diu que amb el seu home n’hi ha un treballant des de fa 8 o 9 anys i que ella, “a la menestra”, en té tres. Explica que a l’INEM no troben treballadors espanyols. Diu que “i després, amb aquesta gent, tenim problemes, perquè clar, els agafes... Tu saps els problemes que tenim per a que ens donin els papers per assegurar-los? Eh? Perquè ara volen que tu els agafis sense coneixe’ls. Tu com vas a agafar una persona sense conèixer que et vingui a treballar? Perquè nosatres a vegades ho hem fet (...)”. Explica que un dels treballadors ja fa uns deu o dotze anys que treballa amb ells. Els contracten per a temporades de sis mesos i que si no hi ha feina no els tornen a contractar: “si no hi ha feina no puc donar-li més”, diu. Diu que quan tenen feina, a l’hivern, sí que tenen problemes amb la mà d’obra, “perquè treballem matins, treballem tardes, treballem dissabtes i si convé algun diumenge (...)”. Però a l’època de feina, és que no trobem gent (...), però ja no solament pel camp, ni pel magatzem, eh!”, explica M.G.. Diu que els “morets” són exigents, que alguns troben que comença a treballar a les 5:30 del matí és massa d’hora. Els contracten a través del boca a boca, perquè “tots es coneixen entre ells”, diu. Finalment, diu que per fer més gran l’explotació, prefereixen, “si poguéssim, comprar”.

Característiques en quant al marc jurídic i la població que hi treballa

El seu marit seria el cap d’explotació, el propietari de la terra, i ella seria la propietària de la producció de safates: tenen dividit el negoci al 50%. L’epígraf legal seria “venta mayor de verduras”. El seu marit “va per mòduls” i M.G. per IRPF. La seva dedicació és exclusiva. Treballen set persones a temps complet tot l’any. L’edat dels treballadors és al voltant dels 40 anys, tot i que el marit de M.G. diu que “no saben ni ells” l’edat que tenen. Agafen treballadors temporers per la collita de patates, perquè com diu M.G. “lo de les patates et ve tot de cop, però lo del magatzem més o menys sempre porta el mateix ritme”. Els treballadors pleguen de treballar a les 13:30 del migdia i a la tarda continuen treballant ells, els de la casa. Habitualment treballen de dilluns a divendres, tot i que si hi ha molta demanda de productes per al proper dilluns, també treballen dissabtes. I si s’han de quedar dues hores, s’hi queden. Fins i tot treballen alguns diumenges. Diu que el fill mitjà va estudiar FP per a ser fuster, però que “no té explicació” el fet que ara vulgui quedar-se a l’explotació; el fill petit, amb el que es porten tretze mesos, va seguir les passes del seu germà gran a l’FP, però ha acabat estudiant a Tenerife per fer d’aparellador. Quan estudiaven FP, M.G. diu que ella i el seu marit pensaven que “per lo menys no estaran al camp, no tindran que passar lo que a vegades passem nosaltres”. Diu que ha pogut enviar el fill a Tenerife gràcies a l’elaboració de safates amb herbes pel caldo. No considera que la continuïtat de la seva explotació estigui assegurada, i que el seu fill de 27 anys “ho té molt difícil”, però encara no ha fet cap replantejament. La nau on preparen les safates, explica M.G., la van fer perquè el seu fill va dir que es quedava a l’explotació, perquè ells amb “el porxo petit” en tenien prou. Però van construir el magatzem nou per treballar amb màquines més grosses i potents. En definitiva, constitueixen una EFA.

Factors de producció

La destinació de la producció és, bàsicament, Mercabarna. Són de la cooperativa de Sant Boi però només per comprar productes fitosanitaris pel camp. Només comercialitzen exclusivament les safates. No tenen cap parada en un mercat municipal. Mantenir la qualitat i una bona presentació dels productes, per a ells, “és bàsic”, tot i que és una decisió personal, ningú els ha aconsellat. Per altra banda, com a any dolent, recorda el 1988, en que hi va haver una gelada i, com diu, “ens vem quedar sense res”. Tenien gent assegurada, treballant, i no els podien dir que “ara no treballis i d’aquí a tres mesos vine a treballar, eh, perquè aquí nosatres ni PER, ni seguro comunitario ni ná de ná”, diu. Explica que un any “va vindre una riuada (...) i ens ho va negar tot”, abans de fer les safates, quan feia poc que s’havia casat, “però no va passar res”. És més, aquell any no van pagar contribució: com que hi havia hagut la riuada, els van pagar una ajuda (hi havia un guàrdia que anava cobrant les contribucions pels masos) i es van quedar molt contents. Però a l’any següent, els van portar la contribució de l’any anterior amb el 20% de recàrrec i la contribució d’aquell any. Així diu, queixant-se, que allò no va ser una ajuda ni va ser res.

Com a sistema de prevenció de plagues, fan servir el sistema convencional, no són membres de cap ADV ni fan producció integrada, tot i que el fill d’M.G. en pot arribar a fer servir alguns principis. Fan servir adobs naturals i químics. Per regar fan servir aigua del canal de la Dreta i d’un pou que han fet, perquè amb un sol dia no els dóna temps de regar tota la seva terra. Van dir-los que no era necessari demanar un permís per fer el pou (del pou de la casa sortia l’aigua bruta). Tenen una depuradora per depurar l’aigua que treuen del pou i han de fer servir per la casa, per la roba, pel menjar, etc., perquè no els arriba aigua del poble. Actualment estan col·locant un sistema de reg per aspersió (que va millor per l’api que no pas el sistema de goteig, diu M.G.). Considera que la qualitat de les aigües “és”, no és ni bona ni dolenta.

Pressions degudes a l’expropiació

M.G. explica que els van expropiar a la zona de la via del tren que va cap a l’aeroport, no molta terra, però no els van avisar ni res, diu. Tornaven de la platja, una tarda, i en un camp d’enciams hi havia unes màquines treballant. Però no els havien enviat cap avís, i al sindicat tampoc van fer gran cosa: “bueno, ens van pagar quan van volguer, i el que van volguer”, diu. També els van expropiar un tros a la zona de l’A-16, on la terra és del seu cunyat. Comença a parlar del Parc Agrari: “ens han arreglat les carreteres, que fins fa quatre o cinc anys pagàvem un cànon per arreglant-se les carreteres, ara tenim vigilància, eh, o sigui passen, però em sembla que són dos cotxes i és per a tot el Parc Agrari, o sigui que imagina’t, eh, i aixòs no ho paguem”, explica. Diu que el que li van pagar amb les expropiacions,

“com sempre, el que paga és molt i el que cobra és poc”. Diu que el problema va ser que van trigar molt a pagar-los: “si haguessin pagat al moment, pues llavors encara”. A la zona de l’A-16, com que el marit d’M.G. hi estava com a arrendatari, li van pagar de seguida, però al seu cunyat han trigat 5 o 6 anys a pagar-li. A ells els van donar 2 milions de pessetes i al seu cunyat li van donar més diners, però proporcionalment, explica que quasi els hauria sortit més a compte als arrendataris, o sigui, a ells, que no pas a l’amo, el seu cunyat, a qui “han tardat lo que han volgut” a pagar-li la indemnització, segons M.G.. Amb els diners que els van pagar no van comprar més terra, “vem invertir en màquines”, diu M.G.. Explica que “ens han tancat com en una reserva d’indios (...) nosaltres solsament podem sortir, sí, entrar no podem entrar, clar ens han tancat aquí dintre...” Entre l’A-16 i les zones de sòl industrial i la via del tren i l’aeroport. Una època van pensar a tancar la zona agrícola amb unes tanques i unes cadenes, però ella s’hi va negar per les incomoditats que suposava: si havia de baixar del cotxe per obrir les cadenes, podia córrer un perill la seva integritat davant d’un atac sobtat. Li van contestar que “les dones honrades a les cinc de la tarda estaven a casa seva”. Va dir que si posaven les cadenes, les arrencaria amb el tractor. Explica que la majoria de la gent que estava d’acord amb aquesta mesura no vivia a la zona agrícola, “van comptar amb la gent que tenia terra, no amb la gent que vivia”, diu, “aquest és el problema”. Creu que els preus d’expropiació, en relació al mercat real, són baixos. Diu que la “contribució ens la pugem poquíssim, perquè el dia que ens expropiïn, perquè nosaltres sabem que tot això serà per quatre especuladors, que seran els que faran el negoci, aquí igual, no sé... Igual en donen vint o trenta milions de pessetes (*per la casa*), però on anirà jo amb una casa amb 20 o 30 milions de pessetes, una casa amb set habitacions (...), amb el meu garatge, amb el meu porxo...”

Filiacions sindicals i cooperativisme

Són membres de l’IACSI, tot i que afirma que no els aporta res. Estan en un sindicat perquè diu que “ens hem d’unir”, els pagesos, tot i que “no se sol·luciona res”. No ocupen cap rol destacat al sindicat. Per altra banda, són socis de la cooperativa de Sant Boi “des de que es va fer”. No hi són només per aconseguir productes de tractament, perquè la sogra de M.G. és de Múrcia i tenen cosins en aquella terra que els poden aconseguir productes fitosanitaris més barats: diu que “el mateix producte és molt més barat allí que aquí”. Són de Ribera de Molina, un poble de Múrcia, i hi tenen bastanta relació. No són membre de cap altra entitat agrària important, a part del sindicat i la cooperativa.

La vida i la feina de pagès a la comarca

M.G. explica que l’ofici de pagesa l’ha escollit lliurement i que el seu marit “s’hi va quedar perquè va volguer”. M.G. va començar a treballar al camp quan es va casar amb el seu marit. Diu que encara que pogués, no canviaria d’ofici, tot i que creu que és una feina molt dura. Pensa que en els propers cinc anys no hi haurà grans canvis en l’agricultura de la zona. Els grans canvis serien més a llarg plaç. Per a M.G. aquests canvis estarien relacionats amb la tecnologia. Per altra banda, M.G. diu que no voldria deixar la seva feina abans de la jubilació: “és que si plegués de pagès, amb l’edat que ja tinc, tindria que quedar-me a casa, bueno, no fer res, i després potser m’agobiaria més...” explica. No té temps de dedicar-se a cap altra activitat que no sigui l’explotació, ni ha pensat dedicar-s’hi només a temps parcial.

La cultura pagesa

Cohesió i solidaritat

Cacera i pesca. M.G. explica que el seu marit no va a caçar ni a pescar. Lluita davant dels robatoris. Diu que “aquí lo que es feia abans, abans que tinguéssim els... Els dels guàrdies rurals, com hi havia molts robos i moltes coses, pues va haver una temporada que van sortir ells, sortien pels camps, els pagesos a vigilar (...), el meu marit ho havia fet, el meu marit amb vàrios d’aquí... I llavors jo rondinava perquè clar, anava a vigilar els camps. I jo em quedava aquí sola a casa, eh...” Un dia van trobar uns gitanos a un camp. Els pagesos anaven amb uns focus i els van il·luminar: “quan aquells van veure (*els pagesos*) van agafar la furgoneta (*els gitanos*) i se’n van anar”. El pagès del camp on van trobar els gitanos, però, “encara se’n reia” i els va dir al seu marit i la resta de pagesos que vigilaven: “vosaltres vigilant i jo dormint”, segons M.G.. El seu marit va tornar a casa molt enfurismat. A M.G. no li agradava que el seu marit anés a Mercabarna durant les nits, perquè abans era quan hi treballaven (ara hi van a la tarda: l’horari és d’11 o 12 del matí fins a les 8 de la tarda; fins fa 10 o 12 anys, però, començava a les 10 o 12 de la nit fins a les 4 o les 5 del matí): “clar, ells se’n anaven a vendre, o a comprar, i tu et quedaves aquí sola, amb els crios o com... O com sigués”. Comercialització dels productes. Segons M.G., en aquest aspecte, “cadascú va a la seva”. Gestió de l’aigua. Hi ha problemes per regar en el sí de la comunitat de regants del canal de la Dreta, “problemes grans” diu M.G.: explica que es barallen amb els que gestionen el canal. Diu que “ells abans regaven quan, quan venia aigua, llavors clar, n’hi han vàries, la quatre, n’hi ha la cinc i aixís (*es refereix a canals secundaris?*), llavors ells, pues quan passava aigua, perquè si ja saben que si rega el de dalt, tu no pots, tu no pots regar... O sigui, hi han unes normes que ells... A vegades, pues, es barallen o es... O van i tapen i destapen, i... Bueno, coses d’aquestes perquè si tu has de regar i el de dalt, o vas en el de dalt i dius: mira, deixa’m passar una mica d’aigua o aixís. Ara han canviat, i ara han de, han de regar, em sembla que és dimarts i dijous. I els altres dilluns, dimecres i divendres. Bueno, han de regar uns dies determinats. Què passa? Que a lo millor tu aquell dia pues... Han de sembrar o han de regar o han de tal... Eh? I a vegades, pues, tanquen l’aigua o no lis ve... Bueno, cinquanta mil problemes. I ara resulta que es dediquen a... Si agafes l’aigua i aixís, eh... Nosaltres, aquí, sempre tenim problemes. En canvi, a la via i al camp de mon cunyat, que van per un altre canal, que tot ve de lo mateix però ve per una altra zona, allí no tenen problemes, a la via no en tenim de problemes per regar (...). En canvi, aquí a la finca en tenim de problemes. I per això hem tingut que fer el pou (...). I llavors pues va una hora, dues hores, lo que sigui, i llavors podem regar”. Reguen dos o tres dies amb l’aigua del

canal, però M.G. diu que “prefereixen que l’aigua se’n vagi cap al mar, que no si tu has de regar tapar i aixís, no... Bueno, pues tenen uns problemes horribles”. Això crea mal ambient entre els pagesos i els que gestionen el canal, que també són pagesos (els cinc o sis de la Junta, serien, per a M.G. “els que fan i els que remenen, i els que fan i els que desfan”; són gent de Sant Boi, diu M.G.). Manteniment dels camins. Segons M.G. diu que ara els arregla el Parc Agrari. Abans feien el terrelló i els pagesos havien de pagar. M.G. diu que han millorat perquè els han asfaltat els camins. Explica que abans “venien unes màquines, tu pagaves, ho pagaves al sindicat, quan pagaves la contribució et venien i llavons ells, quan els hi semblava venien i t’ho arreglaven”. Manteniment dels regs. M.G. diu que, en aquest àmbit, “cada u a la finca s’apanya com d’allòs, i llavorens, clar, tenen, tenen les generals i de les generals cada u... Tot lo que es porti t’ho has de fer-t’ho tu”. Fa 50-60 anys, diu M.G., potser sí que havien d’arreglar els regs els mateixos pagesos. M.G. explica que “fa molts anys, però molts, el marge que van fer a la vora del riu, a aquest cantó d’aquí, ho van fer-ho els pagesos, perquè la meva sogre explica que quan el dia que plovia que no podien treballar, els homes anaven allí a portar terra per a que no... Com sempre aquí, sempre s’inundaven... Nosaltres vem deixar-se d’inundar quan van fer la carretera aquesta (...) que va del Prat a Sant Boi (...)... I el fer la carretera aquesta ens ha evitat que ens vingués molts cops l’aigua... Però els que estan a l’altre cantó, aquells, cada cop que surt el riu veuen aigua”, és a dir, se’ls neguen els rius. M.G. explica que no els ha arribat aigua a la seva finca des de l’any 1975 o 1976. Explica que una paret va impedir que els entrés aigua a casa. Les fàbriques, les campanes, van intentar avisar els veïns, tot i que ells ni se’n van adonar. Les tasques agrícoles. En aquest àmbit, M.G. també diu que “cada u va a la seva”. Diu que en els 32 anys que fa que està casada ella no ha vist mai solidaritat entre els pagesos a l’hora de fer les feines del camp, i “sempre ha sigut així... És més, es té tantes màquines i tantes coses, perquè... Bueno, el meu marit té un parell d’amics que aquell, pues, a vegades s’ho canvien, o s’ho tal, o aixins... Les màquines i tal... Però normalment, no. I és més, la cooperativa a vegades té màquines que són de la cooperativa i tu has d’anar, o sigui... No tu pots anar a la, a dir, a agafar la màquina i fer-la servir, no... De la cooperativa t’envien una persona que t’ho fa. No dius tu, bueno, pues jo vaig i llogo la màquina...” La gestió de la terra. M.G. diu que hi ha alguna Societat de pagesos, però poques. En definitiva, M.G. creu, pel que fa a la cohesió de la pagesia que “jo abans no ho sé, ara no” hi hauria aquesta suposada solidaritat. M.G. pensa que, pel que fa als agents socials que haurien de contribuir a la unió dels pagesos, que “si les cooperatives anessin i fessin la funció que en realitat és per fer una cooperativa ben feta, com n’hi ha per exemple a Holanda (*explica un viatge recent a Holanda i el que ella considera una bona estructura cooperativista*) (...) és una cooperativa, tots venen i tots compren i tots tal (*a Holanda*), però aquí no. Clar jo vaig quedar molt sorpresa perquè quan vem anar allí a les naus aquelles de venda i clar, tot ho porten allí i ho venen. Però clar, aquí no, aquí si tu vas a Mercabarna n’hi han 50 parades (...). I clar, cada parada tu li portes a la parada, no és una cooperativa. Si la cooperativa et garantís uns preus... (...) Nosaltres amb el nostre producte ho portem a preu fet, a preu marcat durant tot l’any. O sigui, jo faig un varemo de lo que a mi em costa, dels costos (...) i llavorens, fem una mitja, i aquesta mitja és lo que venem les bandejes... I nosaltres tot l’any venem les bandejes al mateix preu. Si ens piquem els dits ens piquem els dits. N’hi han cops que per exemple nosaltres no tenim porro i no n’hi ha porro, no n’hi ha tal... Api normalment... Ara mateix quan van venir aquelles gelades ens els van marejar una mica, però vem poguer d’allòs... La pastanaga i aixís si no és nostra la comprem sempre al mateix puesto, en un senyor que ens la porta sempre al mateix preu. Però els altres productes, per exemple, hem tingut cols que no hem pogut d’allòs i les hem portat, pues a lo millor una parada te les han fet a 60 pessetes, una altra parada te les han fet a 80. Si nosaltres per exemple les portéssim a la cooperativa, i la cooperativa et digués... Preu mínim! Tant preu. I que n’hi haguessin subvencions o n’hi haguessin... Pues tu no aniries als altres puestos, aniries a la cooperativa, però és que la cooperativa no et... O sigui, tu vas, és... La cooperativa és com una parada més. Tu vas, ho portes, i el preu que t’ho fan, ells es queden la seva comissió i tu lo teu, i ja està. O sigui, és lo mateix que les parades de Mercabarna (...) tu vas i es queden el 12% de lo que tu portes (...). O sigui que en el moment, solsament, de portar-ho al Born, ja tenim un 12%” de recàrrec.

M.G. explica que les festes típiques del Delta els agraden i participen. Pugen cada any a Montserrat amb els cavalls i un carruatge. Es tracta de la “romeria” que va del Prat fins a Montserrat. La processó s’allarga tot un cap de setmana: “se surt d’aquí el dissabte al dematí cap allí a les vuit, o aixís, i allavorens pues es dina cap a Martorell, abans anàvem al sindicat de Martorell (...), arriben a berenar a (...) Olesa (...) i llavorens van a dormir a Can Massana (...), pues allí deixen els carros (...), allí sopem i després a l’endemà al dematí allí a les sis, pues ja cap al Monestir”. Això ho fan a la primera setmana de juny. Al Monestir, hi ha uns camions que carreguen els carros i els cavalls per portar-los cap a casa. Per altra banda, també explica que abans participaven a la Fira de la Puríssima de Sant Boi, on portaven “paneres i coses”. També participen, de vegades, als Tres Tombs, mentre a la carxofada de Sant Boi no hi van. Explica que van deixar d’anar a la Fira de la Puríssima perquè explica que feien la panera però que els dos últims anys diu “que no ens deixaven passar” els guardes i es van cansar d’anar-hi. Em diu que la Fira de Sant Isidre era aquest mateix cap de setmana a Viladecans, on també fan tractorades (en aquest sentit, diu que “la gent de Viladecans està més unida que la del Prat i la de Sant Boi”). Per a M.G., les festes majors ja no tenen cap relació amb l’agricultura (aquest mateix cap de setmana havia estat la festa major de Sant Boi i el seu fill hi havia anat). En conjunt, M.G., en relació a que aquestes celebracions, diu “que a vegades et fa il·lusió per participar, per tindre contacte...”

Quina ha estat l’evolució dels sistemes organitzatius (de la producció i la distribució de productes) i de les pautes tècnico-culturals?

GESTIÓ DE L’AIGUA. M.G. creu que “abans hi havia més aigua i tenien menys problemes”. Considera un progrés les millores tècniques en aquest àmbit. Diu que “si a nosaltres ens donguessin una ajuda, tota la finca la faríem amb aspersió o a goteo. Però clar, eh, posar tota la (...) solsament aquí, igual ens costa 3 o 4 milions de pessetes (...), són cèntims que no pares d’invertir”. Les millores tècniques, però, diu M.G., no han canviat la seva manera de fer. Diu

que no juguen cap paper a la comunitat de regants: “nosaltres anem, paguem i punto”. No se’ls té en compte, la comunitat la gestionen entre quatre: “entre ells mateixos s’eligeixen i entre ells mateixos tal (...)”. Perquè resulta que ens han vingut amb una multa, per regar un dia que no ens corresponia, i ens han posat la multa a nom de mon cunyat. I llavors el meu home va dir que... Primera que aquell dia regàvem amb el pou de casa i segona que... Que com li han de posar la multa a nom del meu cunyat si s’estava regant a un altre puesto. Bueno, no vegis tu les cartes (...) ameneçant-se (...), perquè això, n’hi ha un del... Guàrdia, que va vigilant a on regues, a on no regues, qui rega, qui deixa de regar. O sigui, ens han posat una multa a nom de mon cunyat (...) i ens han posat una multa de 50.000 pessetes per regar un dia que no ens corresponia”. Explica que els han enviat cartes amenaçant-los per aquest afer: “que ens bloquejarien les comptes, que lo que vulguis...” Així que la comunitat de regants té un guàrdia que vigila el reg. Torna a dir que els de la comunitat prefereixen que l’aigua vagi a mar que no pas que s’aprofiti. M.G. diu que practiquen la tècnica dels estanyats inundant els camps amb l’aigua del canal o del seu propi pou, tot i que no és legal: “però tu dona’t una volta i veuràs els camps que estan tots estanyats”. Pel que fa a la gestió del canal, diu: “quan els hi sembla que tanquen, tanquen, i estàs quinze dies... I diuen: arreglem el canal! Vale, no l’arreglen a l’hivern... Que a l’hivern ens és igual que no vingui aigua perquè amb l’aigua de la pluja i així a vegades en tenim prou. (...) El mes d’agost, mes de juny o juliol es posen a... Es posen a fer obres”.

DRENATGE I LLUITA CONTRA LES INUNDACIONS. M.G. explica que ja no pateixen inundacions. A la seva zona, diu, el sistema de desguassos és vàlid per evitar inundacions, tot i que admet que “hi ha gent que s’inunda, perquè han fet les autopistes i (...) fan com un tap, i llavors quan lis d’allòs, jo sé de gent de l’altre cantó que al pujar-los, no han fet prou desaignes i han tingut problemes, els de l’altre cantó, de l’A-16...”

CANVI TECNOLÒGIC: MECANITZACIÓ I INTENSIFICACIÓ AGRÀRIA. En aquest aspecte, diu que han notat un gran canvi: “és lo que et deia abans de les patates, que abans, jo me’n recordo que les posàvem aquí, pues, i anàvem tallant... Les posàvem aquí i mira, anàvem tallant patates. I ara pues ho posen en unes màquines i les màquines ho fan”. Tot i així, no considera que aquests canvis hagin transformat les relacions entre els pagesos. En un altre sentit, creu que el gran canvi que haurien patit els pagesos és “la pèrdua de poder adquisitiu”. A nivell de maquinària, “els tractors i tot lo demés... (...) El tractor i, bueno, totes les eines que porta al darrere” haurien provocat els grans canvis al camp. Encara duen a terme alguna pràctica tradicional perquè “passen el cavall (...)”, perquè a vegades quan, quan tenen... Bueno, no sé, per... Entre els solcs, per treure les d’allòs, pues a vegades passen... Llaurar i tot això no, que es fa a màquina... Però per exemple, quan hi han escarxoferes i quan hi han d’allòs... O nosaltres a vegades, amb les cols i així... Pues amb ell li agrada passar, passar el cavall (...), amb una peça ja, que tenen, especial, i ja, passen (...). Però amb ell li agrada, perquè li agraden... Perquè clar el problema és que cada cop hi ha menys bèsties. Però amb ell com li agraden i de tant en tant pues es vol donar una paliza pues (...), però si no els camps els deixen de manera que ja ho fan amb el tractor”. El seu marit “ho fa perquè li agrada”, segons M.G., tot i que no és rentable: “eventment, si, si amb el tractor a lo millor estan un parell d’hores, a lo millor estan un dia o dos dies” amb el cavall. A més, passa que “les bèsties no estan acostumades... Abans les bèsties sortien cada dia, ara les bèsties no surten”. Finalment, considera positivament l’agricultura que es fa als hivernacles.

CANVIS EN EL CICLE PRODUCTIU. M.G. creu que no es produeix més ara que fa 50 anys, “lo que passa que n’hi han més mitjans de comunicació i t’arriben més coses de fora”, diu. Creu que la qualitat de la terra, l’aigua i els productes ha millorat perquè no es posen tants pesticides. L’aigua hauria millorat una mica, però en aquest sentit, M.G. diu que “el meu home explica que quan ell era petit a les regadores venien peixos... Ara no veus mai un peix (...)... Jo no veig ni granotes”. M.G. diu que “i tot lo que ve de dalt... És que clar tu vas pel Llobregat i vas veient tot lo que veus, i passes, i clar, a mi em fa molta, a mi em fa molta pena, perquè... I veus, el dia que ha plogut una mica veus tres pams d’aigua, per aquí baix, tots aquests marges d’aquí baix, no veus aigua (...) i penses, quina pena, no? Perquè abans per traspasar el riu, tenien, la... Jo vaig anar a uns cursets i explicaven que per traspasar el riu anaven amb barca. Ara pots caminar perfectament de punta a punta del riu.

Pel que fa al planter i les llavors diu que abans també ho compraven. El seu marit encara s’ho fa ell “perquè (...) li ve de gust”. Per al seu marit, diu M.G., l’agricultura és vocacional: “li agrada, i li... Perquè... La veritat és que hagués pogut marxar, però li ha agradat i no, no d’allòs...” Diu que hi ha planter i llavors propis del Delta que s’han anat perdent o mutant, “potser per donar més quantitat”, diu. Considera, en aquest sentit, que “s’ha degradat tot... Clar, perquè vas a lo que pot més...” tot i que pel que fa al gust “hi ha de tot”. Tampoc creu que les empreses de llavors els vulguin controlar, perquè “tu pots, compres lo que vols... O sigui, ells no, no et diuen, aquí has de fer patates, aquí has de fer cols, aquí... Llavors, el meu home diu: bueno, pues aquí, pues què tenia, això? Pues ara faré lo altre... No li diuen, no li marquen lo que ha de d’allòs, no estem dirigits, no estem d’allòs... Amb les patates... Les patates, n’hi ha hagut anys que ha fet una classe, n’hi ha hagut un altre any que n’ha fet una altra, eh, llavors nosaltres com normalment ja li venem directament al patataire, a vegades aquest et diu: prova aquesta classe, prova aquesta altra classe, però a vegades han fet ells unes classes i saben que per exemple una mujada, si un any és bo surten X kg de patates. I a vegades ens ha dit el patataire: feu aquesta! Sí, potser ens ha sortit... Potser si aquella la veníem a 32, l’altre l’hem vengut a 35. Però si a lo millor d’una mujada ens ha sortit lo normal, que són de 10 a 15000 kg, a lo millor d’aquella ens n’han sortit vuit”. De les bledes, per exemple, aprofiten la llavor: “llavors s’espiga i llavors fa com una llavoreta, i la llavoreta aquella es talla, s’asseca i tal... Lo que passa que a vegades li surt més a compte comprar-la, perquè ara mateix ens vem quedar sense i venia tal... I la va comprar a tacos, i a tacos va d’allòs perquè venia més ràpid i...” En la seva explotació, si ells mateixos es fan la llavor i embasen el producte final, així doncs, fan tot el cicle. En aquest sentit diu: “però és que ho fem perquè ens surt més rentable que no pas vendre-ho directament”. Explica que també cultiven bledes i les embasen ells mateixos, amb safates: aprofiten “només lo bo... Lo demés és desperdici, que això és d’allòs pels cavalls i així, tenen molt... Perquè tenim... Tenen molt desperdici, eh...” Explica que una safata de bledes l’estan venent a 40 cèntims (65 ptes.) i diu que “a lo millor jo allí, pues clar, tinc, la mà d’obra, la safata... Que la safata sola em costa vuit pessetes... L’embolicar, el tal... Però és que a lo millor jo aquella planta la tindria que haver fresat, perquè no me la volen a cap preu... En canvi, d’aquesta manera, tinc un mercat, que

de l'altra manera, no, no, no la volen... Llavorens què passa, que a vegades en tinc massa i no en venc suficient, tenim un altre d'allòs la canviem... Ells venen ens ho cullen i llavorens quan a nosatres ens fa falta anem a l'altre camp... Fan canvis i fan coses..."

CANVIS DE MODEL DE LA UNITAT PAGESA. M.G. diu que dediquen una part del que produeixen per a consum de casa, tot i que poca cosa. També compren verdura, perquè no tenen hort. Explica que abans tenien "tomaqueres, aubergínies, tal i que qual...", però que resulta que al seu marit "no li agrada gaire la verdura" i que "nosaltres som colla, perquè som vuit, però no, no lis agrada gaire i a millor, ell estava, que anava al Born i així i no es podia entretenir a fer-ho. I llavorens venia un, venia l'altre, venia l'altre, eh, coneguts i tothom... Tothom venia, tothom agafava i tothom se'n duia (*del seu hort*)..." Però com que els coneguts i familiars que anaven al seu hort es queixaven si no estava tot tal com ells volien, "no està ben ruixat o és que n'hi ha herba...", el seu marit un dia es va cansar "i va arrencar-ho tot. Va dir: qui vulgui que agafi i s'ho compri..." Explica que de la via de tren cap a baix, on la terra és més sorrenca, es fan bons melons i bones síndries. Només són 3 membres de la unitat familiar els que treballen a l'explotació (el pare, la mare i el fill mitjà). Queda clar que les explotacions abans eren més autosuficients. M.G. diu que abans les cases de pagès tenien conills, però que els atacaven les epidèmies. De totes maneres, M.G. creu que el ritme de producció i l'autoabastiment continua sent el mateix ara que 50 anys endarrere, i la família col·laborava més o menys el mateix a les explotacions. Tot i així, M.G. admet que "les mosses potser ajudaven més al camp, però bueno, poc..." El paper de la dona, diu M.G., ha estat, a part de cuidar-se de la casa, "anar al camp, i encaixar i lo que sigui, el que passa que mai s'ha vist... (...) Per exemple, els homes cullen tomàquets, però tu els encaixes... O quan les escarxoferes, pues tu (...) a vegades... Nosatres quan teníem escarxoferes, algun cop que n'hem fet, el meu home anava amb el cavall (...), amb unes alforjes, les anàvem collint. I llavorens portaven els coves i tu, pues, pues les posaves (...) en caixes... En realitat, bueno, menos nosaltres, lo que hem fet sempre ha sigut més encaixar que no pas collir, perquè has de fer més força i així... I com la feina s'ha repartit... Ells han collit i nosaltres hem encaixat". Per altra banda, no s'han plantejat mai anar a viure al poble.

DEPENDÈNCIA O NO RESPECTE BARCELONA PEL QUE FA A LA DISTRIBUCIÓ DELS PRODUCTES. Han preferit dur els productes a Mercabarna que no pas tenir una parada a un mercat. La proximitat de Barcelona, a l'hora de distribuir els productes, M.G. creu que els ha ajudat: "és més bé aquí que no pas que estiguéssim a Vilafranca", diu, "perquè clar, els camions a casa fan de dos a tres viatges cada dia... Clar, ells porten el gènere, ho tornen a portar, llavons clar, ja venen, dinen aquí i després se'n tornen a anar al Born. Si enves d'aquí estiguessin a Vilafranca, no podrien fer tants viatges. Perquè abans havia anat el meu home amb el tractor". La proximitat de Barcelona, segons M.G., els hauria orientat cap a una agricultura més intensiva, "perquè aquí la terra no para mai", diu, i "com no para, hi hem de tirar més abonos, hi hem de tirar més fems..." La competència amb altres regions per a l'abastiment de Barcelona, però, no els preocupa, tot i que la carxofa "lis ve més aviat i és quan val més cèntims".

TIPUS D'EDIFICACIÓ. No sap dir si hi ha una casa típica del Delta. Diu que la gent que queda vivint a les masies és molt poca. Diu que de moment no es plantegen marxar. "perquè clar, si es queda el nen, molt bé, però si no es queda el noi i no es queda ningú... Nosaltres aquí, i nosaltres... Per exemple, jo porto el cotxe, el meu marit porta el cotxe, però ma sogre abans portava el cotxe, però ara ja no porta el cotxe... Nosaltres (...) ens hem quedat perquè el meu home en un pis es moriria, per això ens hem quedat, si no, no... Bueno, i a mi també no em fa, no em fa res estar aquí. Però el dia... Si ens passa algo, com has de viure aquí sol?" Diu que no entén com a la gent li agafa per anar a viure a les urbanitzacions. Per altra banda, M.G. considera que conservar les masies és positiu.

Quins elements es podrien ressaltar de la cultura pagesa del Delta?

M.G. no sap què contestar.

El paper dels pagesos en la gestió del territori

M.G. diu que no li preocupa la situació en que es troba l'espai agrari, "perquè si la gent et digués la veritat, tothom estem resant que vingui algo, ens ho compri i punto. Llavons, si el meu fill vol continuar fent de pagès, que se'n vagi al Delta de l'Ebre i amb els cèntims que li donguin allí, pues allí munti lo que tingui que muntar, si volen ser pagesos de veritat. Però si tu coneixes a la gent que en realitat fa de pagès i els que estan jugant a fer de pagès, perquè hi ha molta gent que està jugant a fer de pagès... Hi ha molta gent que està venent... Que ha vengut, eh, o que tenen pisos o que tenen coses i estan jugant. L'amic íntim del meu marit està jugant a fer de pagès. Té el fill (...), aquells tenen molta terra, però és que resulta que al Prat tenien molta cosa, i han vengut a base de bé". Explica que si un any perden la collita de patates "ja hem perdut l'any (...), perquè no tenim un altre mitjà de vida... Nosaltres vivim, única i exclusivament del camp. Però el 80% viu de les altres coses. Clar, si l'anyada de les patates se lis en va a fer punyetes els hi és igual, perquè ells tenen cinc o sis o set o vuit locals, que cada mes lis estan donant els seus cèntims" diu. Diu que la gent que ven terra, per exemple, amb els diners que cobren poden comprar un tractor: ells, en canvi, per comprar un tractor "és a base de sacrifici (...)... Nosaltres no hem vengut ni un pam de terra. Dels cosins del meu home, tots han vengut. Els únics que no hem vengut hem sigut nosaltres. Però nosatres tenim una explotació tan petita que en el moment que venguem, no es pot viure..." diu. Tot i així, no considera que hagin perdut el control sobre el territori que posseeixen. Amb les invasions d'aus, diu que no poden fer res, que no fan batudes ni res, ni poden tirar verí, "perquè t'ho carregues", diu, "perquè et carregues els ocells... Clar, els ocells són intocables, no els pots tocar, no pots fer res (...), pobres de nosaltres que fessim alguna cosa d'aquestes (...). No ho controlen ni fan res de res". Explica que als arbres fruiters si que es posen uns dispositius que dispensen trets que espanten els ocells. Pel que fa a la vegetació diu que "nosaltres aquí si hem volgut una cosa l'hem arrencat i l'hem posat i ningú ens ha dit mai res". No creu que estiguin supeditats a sindicats ni a l'administració a l'hora de prendre decisions, i no hi ha conflictes amb constructors i propietaris no agraris perquè no es pot construir res en sòl agrari: "no pots construir, ja

saps que no pots fer res”, diu, “però res en absolut, eh. Perquè nosaltres vem demanar permís per fer el porxo i ens l’han donat però en precari, no ens l’han deixat fer. Per això el porxo és d’uralita i no ens l’han deixat fer d’obra. Nosaltres vem demanar permís, era terra nostra, (...) pues fem-lo d’obra, perquè pràcticament et costava lo mateix que (...), però no ens han donat permís, ens l’han deixat fer en precari, o sigui que el dia que més els hi sembli, ens ho agafen i ens ho tiren”, explica. Diu que tu “pots comprar la terra, però no pots edificar... Pots fer-te una casa si tens X mujades de terreny”. Es refereix al cas d’un pagès que no li van donar permís per construir-se una casa “perquè no tenia prou terra” i s’ha fet portar una casa de fusta de Finlàndia. Diu que han tret tots els negocis de “chatarreros”, tots els desguassos, de la zona de Sant Boi. Aquestes activitats es trobarien, com diu M.G., més cap a la zona de Gavà i Viladecans. L’ajuntament de Sant Boi, pel que sembla, s’hauria posat “superrestricte”, en paraules d’M.G., en el tipus d’activitats que hi pot haver a l’espai agrari: “no pots fer res si no demanes permís”, diu M.G.. Continua explicant que “jo sé del veí, que va volguer fer un galliner, quan ja el tenia mig fet, van vindre, van dir que com no tenia permís, pues el van posar a terra... Dintre de la casa... I de la casa, cada cop que vols fer algo has de demanar permís (...). Nosaltres el porxo hem demanat permís, tot hem anat demanant permís... Ara, que això no vol dir que per exemple dintre el poble fagis un quarto de bany o fagis algo, tinguis de demanar permís, i aquí pues hakis d’arreglar-te la casa (...). Perquè n’hi ha uns que volten i vigilen de l’ajuntament, si fas qualsevol cosa, fas un tancat o fas tal...” Pel que fa a possibles conflictes amb els ecologistes, diu que sí que en tenen, perquè afirma que “ells, com són els que manen (...)... Ara no sé què va passar, a l’any passat, n’hi havien uns peixos (...), per salvar aquells peixos, ens van tindre tot un mes sense aigua, van tancar l’aigua, i vem estar un mes sense aigua i no sé si era el mes de juliol o aixís... Es tenia que sembrar, es tenia que fer... I a base de pous...” van anar tirant. Hi ha conflictes amb els ecologistes, així doncs, tot i que a la zona de Sant Boi no hi hagi aiguamolls com al Prat, Viladecans o Gavà. Per altra banda, no creu que el regidor d’agricultura de Sant Boi pugui ajudar gaire la pagesia. Diu que “els quatre que s’han posat, que eren els que manaven abans, que eren els de la cooperativa, que ara s’han fet del Parc Agrari, i aquests del Parc Agrari són els que reben totes les subvencions, els que reben tot i els que estan jugant, que és lo que et deia, que estan jugant a fer de pagesos (...), que són els quatre de sempre, que són els que remenen i els que fan, però els que en realitat ho patim... Perquè cap d’aquests està vivint a les cases, eh, tots viuen al poble...” Així, no creu que l’administració els faci cas, “cap ni un”. Explica que ella va anar “a demanar un crèdit per fer el porxo, no solament el primer, el segon ja no ens vem ni molestar, i llavors vem anar a la Generalitat (...) i vaig demanar, que ja teníem els permisos de l’ajuntament, per arreglar un porxo, que ja el teníem, i per fer-lo una mica més gran i per, bueno, per a cimentar-lo i aixís. Llavors vem demanar aviam si ens el podien donar algunes ajudes”, però explica que quan va dir que era del Baix Llobregat li van contestar “si estiguessis a l’Anoia, al Garraf o aixís, et donaríem aquests cèntims (...). No ens han donat res (...). Jo crec que volen que ens avorrim... Jo he arribat a la conclusió que volen que ens avorrim, que malvenguem les terres i allavors d’això vindran quatre, que ja n’hi han, n’hi han varies, com... No són multinacionals, però, bueno, que s’ho estan quedant tot, és com el Tradisa... El Tradisa s’està quedant... Terra que dius que venen, terra que s’està, que s’està quedant. I llavors aquests seran els amos de tot, i llavors aquests faran pues lo que tinguin que fer...” Diu que això passarà quan comencin a requalificar, “d’aquí 20 anys o 30 anys” i que sobretot afectarà el futur de pagès del seu fill. Això, diu, és “segons lo que suquen en els ajuntaments” aquestes grans empreses. La qualificació d’agrícola, pensa M.G., “igual que ho han posat ho treuran”. Explica un cas concret: “mira, aquí a Sant Boi, tot això de Cal Calderón (...), és industrial... Nosaltres teníem uns coneguts, que eren varios germans, què passa que al repartir-se les terres els va quedar molt poqueta terra (...) i llavors van agafar i podien fer zona industrial (...), zona industrial, que si n’hi havia el de Viladecans i el de Sant Boi... No van donar prou als ajuntaments i ja estava tot vengut perquè s’ho quedava una multinacional, que s’ho quedava tot, no van quedar-se d’acord i no els hi van donar permís... I llavors què passa, que com aquella gent es van liar amb el banc (...), ells van volguer-se fer càrrec de remplir (...) els camions, ho van tindre reomplert (...)... Però llavors no ho venien (...)... Total, (...) s’ho ha tingut de vendre, o sigui, la terra que tenia l’han tingut que donar, perquè no han pogut fer, fer... (...) Ha aguantat el Calderón, han aguantat tres o quatre, que no lis venia de, de cèntims (...), aquesta gent és la que aguanta...” M.G. creu que l’ajuntament, de fet, no està respectant el planejament establert. Diu que el seu fill, “a la volta de trenta anys, en tindrà cinquanta-set, ja tindrà la seva vida encaminada i tot encaminat, vale... Per a un ajuntament trenta anys no és res. Ells tindran, molta quantitat de terreno, a preu agrícola, a contribucions baixes, que el dia que amb ells els hi doni la gana, diran: aquí volem fer, una central d’autobusos, de la Mancomunitat o com sigui... Vindran, t’ho expropiaran, tindran, el terreno, prop de Barcelona, a preu baratíssim, eh, i ells seran els que especularan, això està claríssim. A nosaltres això se’ns ha fet una reserva d’indios...” Es refereix a la invasió d’infraestructures que els ataca per totes bandes i que els condiciona el futur. Així, considera que la seva és una agricultura residual. Es refereix a d’altres llocs d’Espanya, com Teruel, on el seu govern ha invertit més en agricultura i els camps tenen reg per goteig, per exemple. A ells, en canvi, M.G. pensa que ningú els recolza: “viu... O malviu com puguis, resisteix com puguis i d’aquí uns anys, ja veuràs tu (...)... Ells lo que volen és tindre una terra barata a prop de Barcelona, perquè quan a ells els hi doni la gana, aquí vindran... Jo no ho veuré, però tu que ets jove ho veuràs, eh... Veuràs com d’aquí vint o trenta anys, ho agafaran i ho expropiaran tot i aquí et faran pues lo que ells vulguin, eh, llavors (...) aquesta terra (...) la vendran al preu que a ells els hi doni la gana”. Diu que “si la gent tingués un bon nivell de vida, la gent no marxaria... Tot és lo mateix, és que és molt trist, però és que tot és lo mateix”. Per exemple, comprar un tractor se’ls fa molt difícil. Diu que tot el que estan fent ho estan fent per al seu fill, que el seu home i ell “ja ho tenim tot fet”. M.G. diu que si ell, el seu fill, decidís invertir, “compro un tractor (...), amb ell li seria igual agafar... Què tenim, ara? Catorze mujades? Catorze mujades més. Però si agafa catorze mujades més, a part dels cèntims que li pot costar, del sacrifici que tindrà que fer”. La quantitat de terra “que està abandonada, ell l’agafaria, i tal... (...) O sigui, estàs treballant i no saps per què treballes ni d’allò...” Critica, alhora, que la resta de sectors agrícoles rebin tantes subvencions (lli, cotó, oliva...)... “I nosaltres, què?” Es pregunta M.G. Així, considera que molts pagesos estan esperant que requalifiquin, “no que expropiïn, eh, (...), poder vendre i llavors vem empendre, si

el noi vol fer de pagès, que se'n vagi a la part de Lleida o se'n vagi d'allòs, i que fagi, pues lo que tingui que fer", traslladant, sempre que sigui possible, tot el patrimoni que tenen al Delta (tot i així, M.G. no ho veu gaire factible).

El Parc Agrari

M.G. creu que com a pagesa sí que l'afecta el fet que es parli d'un Parc Agrari a la comarca. Com a elements positius del projecte es refereix al servei de vigilància i al fet que arreglin les carreteres, tot i que diu que "no, no, no, és que no n'hi ha res més". Quan li pregunto si el parc en sí és una compensació per tots els greuges que pateix la pagesia de la zona, respon que "jo crec (...) que són quatre que estan, que estan remenant les cireres (...), que quatre que lis interessava per lo que a ells... No per lo nostre, sinó per ells". No creu, però, que el Parc suposi un impediment a aquells pagesos que es vulguin desfer de les terres: "com no pots fer res més, que fer de pagès, la gent que ha de fer, ho ha de vendre a preu barato (...)... La pena és que veus molts camps, abandonats, abandonats, abandonats..." Tampoc pensa que els pagesos hagin de perdre el control del que ara els pertany. Per altra banda, destaca que la seva creació ha generat enfrontaments entre pagesos: "n'hi han els que diuen que és lo que et deia, que té molt, que ha valgut molt, pues bueno, se'ls guardarà, serà pels seus fills o pels seus néts o pel que d'allòs, és com si tens uns cèntims al banc, no passa res..." Diu, però, que no hi ha enfrontaments entre pagesos i institucions: "no, perquè són els quatre que d'allòs, els tenen manipulats..." I jo em pregunto: qui manipula a qui? Els pagesos a les institucions o a l'inrevés? Finalment, considera que el Parc no ha de crear conflictes entre les diferents institucions implicades (ajuntament, per exemple).

Quan li pregunto sobre el banc de terres, respon que no sap de què es tracta. Diu: "em sembla que el banc de terres era que no t'ho podies vendre (...)", que t'ho havies de vendre a agrícola, li dic jo. I M.G. continua: "que tenies que vendre a un altre pagès, aixòs van dir, i llavons és lo que... Un dia que vem anar a una reunió... Vale... Ja saps tu que t'ho has de vendre i no pots fer més de pagès. I la gent que està...? Nosaltres sabem de gent que ha anat comprant (...) i van comprant i van comprant..." Es refereix a l'empresa Tradisa. A la pregunta si considera que el Parc Agrari només potenciarà les zones d'esbarjo per als barcelonins, respon: "l'únic que porta són problemes (...) de la gent de Barcelona, per la gent de per aquí, perquè els veus que van corrents, que van en bici, que van tal... Però és que tenen un problema, ells és que es pensen que aixòs és d'ells... Es pensen que és la muntanya de Montjuïc, que tu pots anar a córrer i tal... Però aixòs no. Aquí clar, tu passes amb el tractor, i et miren. O et venen amb la bicicleta, i et venen, tot el d'allòs amb les bicicletes, corrent... I tu al darrere, aixins, eh. I quan ja t'atipes, que portes 3 o 4 km aixís, i toques el pito, et criden: ah... Aquí no puedes pasar... I penses, però és que jo vaig a casa meva, que és aquí, eh. I tu vens aquí el diumenge al dematí i veuràs... La gent que corre encara (...)... I la gent que corre també és un problema, perquè venen molts i no van senyalitzats. A vegades vens de nit (...), m'he trobat gent per aquesta carretera, sense córrer, i si vas a poc a poc encara, però allòs que vagis una mica, com saps que no n'hi ha ningú i aixís, i a vegades te'ls trobes. Van sense senyalitzar i sense res de res. I amb els robatoris, que la gent sempre està amb els robatoris, vale: et venen i et roben, vale, jo no dic que no, i que Déu no ens castigui i no ens fagi una malifeta... Però abans venien les gitanes, i venien amb una furgona i te carreguen un... Quatre escarxofes, quatre coses i tal, vale... Però si els surt més a compte anar a qualsevol poble, donar un cop de d'allòs amb un cotxe i agafar un caset o entrar en una casa i agafar qualsevol cosa d'aquestes, que no pas aquí, que per collir aixís necessiten estona". Per altra banda, cal dir que M.G. forma part de la cooperativa de Sant Boi, que té un consorci amb el Parc Agrari. Creu que els dos sindicats majoritaris a la comarca, amb el tema del Parc Agrari, "un fa la puta i l'altre la Ramoneta, però a l'hora de la veritat, d'allòs... Perquè hi han cases que un és d'un i l'altre és d'un altre". Diu que els sindicats "no fan res, barallar-se... Si vas a un... A vegades hem anat a un, llavons s'ha posat verd en els altres, vale, però si a mi m'interessa dir-me si a mi em passa l'AVE o no em passa l'AVE (...), perquè l'AVE diuen que passarà per aquí, no? Si m'afectarà, si no m'afectarà... Si m'afecta, ja saps tu que no pots fer res, si t'afecta, t'afecta... Quan pagaran, quan m'ho donaran, què m'expropiaran i quan ho faran. No et donen cap solució, no expliquen res. L'únic que uns... Que si aquests fan malament, i els altres no d'allòs, però sol-lucionar-te el problema en realitat no te'l soluciona ni l'un ni l'altre. Perquè a nosaltres ens han vingut les cartes de l'AVE, igual ens han dit que ens passa pel meitat de la casa, que ens passa per allí baix, que ens passa per la via, i en realitat no sabem res de res. O sigui, a nosaltres una notificació, dir, aviam, eh, perquè això és a nom de ma sogre... Senyora Teresa Hernández, a vostè a la punta li d'allòs (...). Deien que l'AVE passaria per aquí i per sota terra. Per l'amor de Déu, com t'han de passar per aquí l'AVE sota terra, si aquí no lis importa aquesta terra, no lis importa, no lis importa per res, eh? O que te la passarien cap amunt... Bueno, res. Però en total, dir, bueno, aviam, a tu t'afecta, no t'afecta, et passarà, no et passarà, no en sabem res en absolut, res en concret, eh. I ens passarà com, ja et dic, com la via, que la via vem passar un dia, i ens vem trobar les màquines allí dintre. I a nosaltres no ens havien avisat, ni que passaven ni que deixaven de passar. I aquí, amb l'AVE ens passarà tres quarts del mateix. Sí ho han de fer-ho, ja saps tu que han de fer-ho, no cal que et posis tonto, ni que lluitis i tal... Has d'anar a lo positiu. Lo positiu és que et passaran? Vale. Què t'expropiaran, quan t'ho expropiaran i com t'ho expropiaran, i ja està, no cal que donis més voltes".

9.8.3 Transcripción selectiva (Área 2)

L'exploitation

Caractéristiques

Sur l'orientation productrice de son exploitation, S.M. explique: «auparavant on faisait dix... une dizaine des produits, on faisait un peu de tout. À l'heure actuelle je suis spécialisé que sur trois articles... quatre articles, principalement les salades, tout type de salades, soit des laitues, feuilles chènes, batavia... Cèleri branche et oignon blanc, et choux en hiver. Sur chaque (...) hectares il y a trois mille cinq cents mètres carrés de serres, juste qui sert d'abri pour faire deux rotations de culture en hiver... c'est tout. Mais je ne les cultive pas sous serre en plein été». Il n'a pas de bétail, et il dit «les seules bêtes que j'ai sont les chiens». Je lui demande s'ils ont changé de culture au cours des années, et il explique que «non, on a changé, c'est-à-dire, il y a des produits que je ne fais plus, d'autres que... comme le cèleri, qu'on faisait très peu, que j'ai agrandi, ou j'ai... en fin, agrandi... ou j'ai... augmenté parce que je me suis sélectionné par rapport à ma clientèle, par rapport à la demande, parce que je me suis plus basé sur ces produits, parce que je savais m'en faire par rapport à la clientèle, et par rapport au marché. Voilà!» En suite, il explique qu'il a «trois mille cinq cents mètres carrés des serres (...). Les serres, eh... On a commencé d'abord par mille mètres carrés... Ces sont juste des abris froids, des tunnels de huit mètres, et après ce sont les demi tunnels de seize mètres sur soixante de long... Ça doit leur faire plus de quinze ans, que nous avons ça. Nous n'avons pas développé le secteur serres, parce qu'on était plus attirés par les cultures de plein champ, voilà. Sachant qu'ici on est soit tributaires des forts coups de vent... et bon, ça crée quelques problèmes pour les plastiques et tout...» Sur les semences et les plants qu'il utilise, il dit: «alors, l'oignon, le cèleri branche, je fais faire le plant par un producteur de plants. Les salades, c'est moi qui me fais le plant, c'est moi qui achète les graines, c'est moi... sachant que je fais autour d'un million de pieds de salade, à peu près... (...) Non, non, non, je me le fais pour moi (...), parce que... je me le fais, pour une bonne raison, que je suis qui paie, j'ai les machines, j'ai ce qu'il faut... C'est parce que je me gère mieux au niveau des variétés, au niveau de semis... si j'ai envie d'augmenter à un moment donné le semis ou de diminuer, c'est moi qui me le gère, c'est moi qui fais le choix des variétés. Donc que ça me permet aussi d'essayer pas mal de variétés, et, donc, qu'en fonction de ça, je me le fais, je me le fais arranger. C'est vrai que c'est un coût de travail supplémentaire, ce n'est pas une... ce n'est pas sur un côté économique qu'on le gagne, mais c'est sur un côté... On gagne plus souple au niveau de... Voilà!» Sur la technologie qu'ils utilisent, il dit: «alors, la technologie... quand on parle de technologie, quelle type de technologie.. ? Bon, d'abord, ici on n'utilise pas de goutte à goutte... Les technologies, bon, c'est classique... (...)» Je lui demande combien de tracteurs il a, et il répond: «d'ailleurs, sur l'exploitation, je viens de n'acheter un qu'il y a huit jours que j'ai reçu... j'ai sept tracteurs (...). Chacun est presque... a son outil, pour éviter de déteiler atteler. Et... bon, j'ai, je... je viens de changer la... bon, un tracteur, que j'ai, supplémentaire, en 1995 (...), turbo, que je vais mettre derrière une planteuse et que je viens de changer pour planter de la salade, pour planter le cèleri, pour planter l'oignon, voilà! Pour avoir une machine plus performante encore». Tout de suite, je lui demande s'il n'a pas de céréales, et il dit «non, pas de céréales». Alors je lui dis qu'il n'a pas besoin des machines plus grandes, et il ajoute que «je suis spécialisé qu'en culture maraîchère». Après, il dit qu'il n'a pas de machine à récolter: «machine à récolter, non, parce que la machine à récolter nous avons fait des essayes sachant que la salade ici, il faut couper frais... on coupe tout à la main. (...) Les récoltes se font toutes manuelles. Le cèleri c'est tout à la main, l'oignon, aussi... Bon, l'oignon, bon à part d'une machine ici pour laver, et le *plucher* (*¿pocher?*) un petit peu, mais il faut... il faut botteler, tout, faire tout à la main...» Je lui dis que c'est beaucoup de travail, et il dit «oui, oui, sachant qu'il n'y a pas quand même des machines très performantes là-dessus... (...) La salade c'est mécanique». Sur les terres qu'ils ont, il dit qu'«il y a 60% en propriété, le reste en location». Je lui demande si ça a été toujours pareil, et il dit «non, sachant qu'on était sur six hectares au départ, et puis on est passé à dix, ce qui, ce qui fait que l'augmentation ça soit du fermage... (...) Le problème c'est qu'on ne trouve pas d'autres... qu'on ne trouve pas des terrains disponibles pour si l'on veut agrandir l'exploitation, voilà. Et puis ça c'est un gros, gros, gros problème, ici». En suite, je lui demande s'il croit qu'il serait positif d'avoir plus de terres, et il dit «oui... Une bonne raison... ce n'est pas pour produire plus, c'est pour avoir en plus une facilité de travail. Sachant qu'on est sur des terres très argileuses, ici, le secteur à moi, ici, dont des terrains très lourdes, très coulants, très forts, eh... très bon pour les cultures d'été de forte chaleur, mais pour les cultures de printemps il faut avoir de cultur... il faut avoir de terrains, eh... d'avance, c'est pour labourer... C'est pour ça que s'il y a une... il peut y avoir plus de terres, c'est pour faire des rotations, pour faire des engrais verts, pour pouvoir avoir moins de problèmes, eh... C'est vrai que moi si j'aurais cinq, six hectares des terres de plus, je travaillerais beaucoup plus à l'aise». Finalement, pour grandir son exploitation il dit qu'il préfère «louer», parce que c'est, comme il dit, «moins cher et puis bon, acheter, je ne vois pas l'intérêt d'acheter pour une bonne raison, que ça restera des terres agricoles puisqu'on est sur une zone inondable, ici (...). Voilà, toujours agricole (...), ça ne va pas changer, donc l'investissement financier, sachant que... c'est peut être anticipé d'en parler, mais il n'y aura pas de repreneurs à l'entreprise. Mon frère qui avait été, avec, donc, deux... donc, deux filles, mais qui... sont, maintenant, qui ont plus de trente ans, et elles travaillent à l'extérieur, et moi je n'ai qu'une fille qui travaille à la mairie de Toulouse, donc que le problème il est assez, quoi... Je n'ai pas de repreneurs dans mon exploitation». Je lui demande alors s'il n'y a personne qui puisse continuer, et il répond «non, non... même pas mon employeur qui a huit ans qu'il est là, il a dit, moi, en tant que vous êtes là en tant que patron, moi je serais content de contribuer, de participer, de travailler à l'entreprise, mais si c'est moi qui dois gérer l'entreprise, il va dire non (...). Il n'y aura pas de repreneur (...), je n'ai qu'une fille (...) qui travaille à la mairie de Toulouse».

Caractéristiques du cadre juridique et des gens que travaillent à l'exploitation

S.M. est le chef d'exploitation, comme il dit, «avec mon épouse et ma belle-sœur, donc tous les trois (...), et on fait un GAEC, qui est... qui est là, pour vous donner, voilà... Et on a créé une marque, quand je dis... c'est le GAEC Horti Frais, mais en même temps, je ne travaille qu'avec l'emballage neuf, marqué, Horti Frais... Donc pour essayer de me créer une marque... quand je dis marque, c'est qu'on a essayé aussi de travailler avec de la qualité, sachant que là-dessus je fais déjà un peu la traçabilité. Elle sera obligatoire en 2005, et je fais déjà les fiches palettes où l'on peut savoir, lors que je récolte les salades, on peut voir, je mets la date de récolte, la date de livraison, le numéro de parcelle, où je récolte la salade, la quantité que je livre, bien sûr, sur la palette, et le nom de l'expéditeur, voilà. Mais lui, avec le numéro de parcelle, moi je suis capable de lui dire tout ce que j'ai fait sur mon produit, voilà (...). C'est la traçabilité...» Sur le temps de travail à l'entreprise, S.M. dit qu'ils travaillent «tous à temps complet, mais du temps plus que complet (...). C'est de journées où l'on ne compte plus, on ne compte pas les heures». Le salarié qu'ils ont il travaille aussi à temps complet. Il explique, quand même, qu'il avait «d'ailleurs une autre personne, une... j'ai eu deux dames... Bon, elles ne sont pas restées, parce qu'après elles ont changé d'emploi, ou elles sont parties ailleurs, dans d'autres régions. Et c'est pour ça que je cherche deux personnes, mais je voudrai un homme, surtout, pour soulager... pour nous soulager, pour soulager aussi l'employé, et je cherche un homme à temps complet, voilà!» Sur les saisonniers, il dit que «ce sont des jeunes, ce sont des jeunes qui sortent des écoles (...) d'agriculture, même qui ne sont pas d'écoles d'agriculture, mais ce sont des jeunes que j'ai pu, moi, voir au travail, après deux trois jours d'essais, de voir... Dont ces jeunes ça fait, les trois, quatre que j'ai, ça fait, il va faire trois ans... bon, ils ont entre, autour d'une vingtaine d'années, ils sont à l'âge de dix-huit ans, dix-sept, dix-huit ans, ils avaient, et bon, ils se plaisent à revenir parce qu'il y a une bonne ambiance, parce que bon, il y a... c'est le contexte! Quoi, eh. Ce ne sont que des jeunes qui sont en faculté ou... mais même qui ne sont pas du tout un fils d'agriculteur ou les jeunes aillent travailler, mais... voilà!» Sur les heures qu'ils travaillent chaque journée, S.M. dit: «si c'est moi, personnellement? Eh... Alors, à partir du mois d'avril jusqu'au mois de novembre, le lundi, mercredi et vendredi... bon, tous les jours, même le dimanche matin, mais les trois jours de marché important je me lève à deux heures et demi trois heures du matin, et je me couche le soir à onze heures. Et les autres jours je me lève à cinq heures et je me couche à onze heures (...). Et mon épouse, je dirais, elle est... elle me suit, quoi, c'est pareil. En plus elle a la comptabilité, en plus elle doit gérer les employés, elle travaille avec moi, elle a à faire à l'intérieur...» Je lui demande, alors, s'ils travaillent la fin semaine, et il dit: «on essaye, on essaye... bon, d'éviter de ramasser le dimanche matin, ou de travailler... On prépare des plantations... En fin, si c'est juste que de ramassage pour le lundi pour le marché. Mais... bien sûr, si on peut s'éviter, aller, par exemple... Pour exemple, l'année 2003, on a dû travailler peut être cinq dimanches obligés d'en faire le ramassage. Si non, après... Oui, j'ai travaillé moi pour préparer les terres ou faire, et... l'irrigation en plein été, mais jusqu'à midi, puis après, j'arrête, voilà!» Il dit qu'ils font de vacances en hiver: «au mois de janvier ou février (...). Janvier ou février, on prend quinze jours ou voir trois semaines... quinze jours...» Les salariés, selon lui, ont «les vacances normales, ils les prennent... ils ne les prennent pas en pleine saison, c'est-à-dire, ils les prennent à l'automne ou en fin de l'hiver, là, voilà». Je lui demande si les salariés travaillent les trente-cinq heures, et il répond «ils font les trente-cinq heures, plus des heures supplémentaires à ce qu'ils ont (...), quoi, voilà. Ce qui leur permet de faire plus... Mais ils font... c'est limite, quoi!» Il affirme, finalement, que la continuité dans son exploitation n'est pas assurée «non, pas du tout (...). Mais qu'est-ce que je pense, qu'est-ce qu'il va arriver, mais ça serait de secteurs... alors, ici, qui vont se mourir. Qu'est-ce qu'elles vont devenir, nos terres... c'est ça que je me demande... qu'est-ce qu'elles vont devenir du jour de lendemain, parce que, c'est inconstructible, c'est... je ne sais pas qu'est-ce que ça va devenir, sincèrement. On verra bien au moment, on avisera au moment, mais sachant que... il y a des gravières qui sont intéressés pour acheter, parce qu'on a des sous sol qui sont très... Bon... (...) Non, on ne peut pas bâtir, mais pour les gravières, pour extraire le gravier, oui. Alors, je ne sais pas, je ne sais pas, pour l'instant... Sachant que j'ai bien l'intention quand même à soixante ans de m'arrêter. Et je ne ferais pas un jour de plus. Là, je n'ai... (*il souffle*) (...), trop, trop... Je n'ai usé... Je veux vous dire, eh... J'ai été opéré d'hernie discale, je n'ai plus de ménisque au genoux, et j'ai les deux épaules (...) où je n'ai plus de (...) rotateur, je (...) toutes les deux épaules, je ne peux pas me soulever et lever les bras...» À ce moment, il parle des problèmes de santé qu'il a... Et il continue: «on est usés. Je crois que quand on arrive là il faut (...) arrêter...»

Facteurs de production

S.M. parle, alors, de la destination de sa production: «alors, tout... toute ma production transite par le M.I.N., passe par le M.I.N., mais je ne pratique pas la vente du... Je ne vais pas sur le marché ou sur les carreaux des producteurs pour vendre, (...), de personne à personne... Toutes les transactions se font par téléphone. Le matin, pour la (...) de suite, ou pour la veille. Alors, j'ai un panel de... une dizaine de client... Ça représente pour mon exploitation ici, environs, la vente, sur la région ici, toulousaine, environs trente pour cent... et soixante dix pour cent qui partent sur les autres régions, surtout, en allant vers la côte méditerranéenne, allant vers Perpignan, Béziers, Montpellier... (...) tout en France. Je n'exporte pas à l'extérieur, à l'étranger». Il ne travaille pas avec la S.I.C.A., et comme il dit, «je suis un producteur indépendant, on est... je ne veux... je ne suis pas en... je n'adhère pas un groupement ni une organisation de producteurs, bon, parce qu'il n'existent pas encore ici, hors mis la S.I.C.A. et le Casino, voilà». Ils n'ont une place à vendre dans aucun marché toulousain, comme il dit: «non, non, je ne pratique pas la vente directe (...). Bien, on ne peut pas tout faire, c'est-à-dire que si on est sur l'exploitation, on ne peut pas être au même temps... Peut être un jour, je ne sais pas, mais je me dis que rien n'est impossible et rien il faut rien négliger, c'est peut être l'avenir, je ne sais rien... je ne sais pas, eh... Je crois quand même qu'il faut, d'abord, savoir bien produire et expliquer au consommateur ce qu'on produit et comment on le fait, et puis après... et défendre... et défendre son

produit! Quoi, voilà...» Je lui demande en suite s'ils ont pris des mesures pour améliorer la qualité de leurs productions, et il dit «les mesures oui, des mesures on en prend chaque année, on se remet toujours en question. D'abord, avec les techniciens de la Chambre d'Agriculture, puis avec les techniciens des coopératives, c'est-à-dire que je travaille avec des analyses du sol, je travaille avec... j'essaie de... eh... d'avoir pour avoir moins de coûts, mais c'est surtout pour essayer d'être plus juste, quoi, pour essayer d'avoir le meilleur produit, quoi, voilà...» Sur la importance d'une bonne présentation des produits face à la vente, il dit: «pour moi c'est la plus importante, d'ailleurs si je suis, quand je vous dis ça... quand je dis, j'ai créée la marque Horti Frais, j'ai créée un emballage bien spécifique, marqué, qui soit propre, qui soit... et un produit qui soit bien trié, bien emballé, la présentation... Un consommateur ou un acheteur, d'abord achète avec l'œil. L'œil c'est très important. Quand je dis l'œil, c'est... Un produit mal emballé, mal trié, le même produit, eh... peut varier. Je vois qu'à l'heure actuelle, je fais une différence au niveau des prix par rapport à mes concurrents, par rapport à... pas à mes concurrents, à mes confrères, je veux dire. Ils sont producteurs». Sur les possibles aides qu'il reçoit, il dit: «je n'ai aucune aide. Il y a ... La seule aide qui existe c'est (...) par le billet du Conseil Général sur des matériels qui représentent cinq pour cent sur une somme plafonné à cinquante mille francs et non renouvelable pendant cinq ans. Alors c'est... Ça ne représente rien du tout, quoi, rien du tout... Aucun aide au niveau national ni européen, parce qu'on n'est pas un organisation de producteurs». Sur la prévention des maladies phytosanitaires, il dit: «bien, la prévention, on travaille avec les techniciens des coopératives... entre... (...) de COPEVAL, et puis les techniciens de la Chambre d'Agriculture... On fait des journées... bon, surtout en période d'hiver, de formation, d'information, sachant que je suis aussi abonné à deux ou trois revues... Moi-même responsable au niveau national aussi, parce que je monte à Paris des fois, donc... (...) Mais c'est une agriculture raisonnée, oui, voilà...» En suite, il répond «non» quand je lui demande s'ils font une production intégrée. Sur les fertilisants qu'ils utilisent, il explique: «il y a les deux, il y a un peu de chimique, parce qu'on est toujours obligé de faire l'appoint pour le chimique, mais le naturel, c'est que je travaille surtout avec les produits... avec les produits de guano, (...), le guano, qui est à base de... c'est des composés avec du poisson, et voilà. Et j'utilise des engrais foliaires, c'est le (...), aussi qui est à base d'algues...» Je lui demande si ces produits font partie des nouvelles techniques, et il répond: «des nouvelles techniques non, qui existent depuis très longtemps! Sont des produits qui existent depuis très longtemps, mais bon, en utilisant ces produits... voilà! Par contre il y a un respect des règles européennes, parce qu'ici en France, on est très à cheval, et excuse (...), il y a des pays comme le vôtre, ou comme la Belgique, où on est allé voir, et on sait que... il y a une utilisation des produits que nous on est formellement interdits ici, en France, et vous les utilisez chez vous (...). Ils abusent un peu, et puis il y a les produits! Vous avez en Espagne le Tamarron, qui est autorisé, qui est un insecticide puissant, et qui est formellement interdit ici en France. Et d'autres produits...» Je lui parle, alors, du développement de la production intégrée en Catalogne, et je commente qu'il utilisation abusive d'insecticides doit se produire surtout dans le sud de l'Espagne. Alors, il dit: «oui, oui, mais c'est vrai, on sent que c'est (...)... la fuite en avant de la surproduction quasiment... Donc quand on dit, la fuite en avant c'est la fuite en avant pour tous, quoi, eh, c'est... on exagère sur tout, quoi! Voilà...» Sur le système d'irrigation, il explique: «système d'arrosage, ce sont des arrosages d'abord par springler, aériens, on n'utilise pas le goutte à goutte ici. Ce sont, pompage dans la nappe phréatique, ou par le billet d'une ASA, d'une association que nous avons créée, avec une station de pompage qui donne à la Garonne, on est vingt-huit adhérents. (...) L'ASA, l'ASA de Beldour, là où il y a... c'est une station qui débite cinq cents mètres cubes, cinq... cinq cents mètres cubes l'heure! (...) Moi, après j'ai des puits, personnels, pour qu'y pompe, à la nappe phréatique. D'abord, surtout j'utilise surtout des puits, surtout pour laver les légumes de l'eau propre. Je ne vais pas utiliser de l'eau de rivière pour laver les légumes».

Pressures dues aux expropriations

S.M. dit qu'il n'a pas jamais été exproprié. Sur les prix d'expropriation, il dit: «bien, écoutez, étant moi-même d'un secteur locale, comme je vous disais tout à fait au début, qu'on vit... on était à cinq kilomètres, et on a quitté ce lieu trois ans avant qu'il y aie une rocade qui passe, qui contourne Toulouse... Les quelques confrères qui ont été expropriés, bon n'ont pas eu à s'en prendre. Les prix... bien sûr qu'il y a eu des désaccords au début, il y a des négociations qui doivent être faites avec l'administration, mais là, bon, on avait quand même créée une association et des comités de pilotage où les agriculteurs ont été bien défendus et écoutés. Je n'ai pas eu le moindre bruit de que les agriculteurs se plaignent des prix qui ont été pratiqués, des prix qui ont... en fin, ou de l'argent qu'ils ont reçu, pourraient être indemnisés au niveau de leur... leur exploitation». Je lui demande alors si les prix des expropriations sont comparables aux prix réels du foncier, et il dit «voilà (...), ça fait le compte de la réalité»: en conclusion, selon lui, souffrir une expropriation serait comme se vendre les terres. Mais il continue: «c'est un prix correct à l'époque, maintenant je ne sais pas ici... pour l'instant on n'a pas des gros problèmes d'expropriation, donc on ne peut pas être confrontés. Peut être qu'il y a eu une évolution dans le bon ou dans le mauvais sens, je ne sais pas, mais je vous parle il y a quinze ou vingt ans en arrière ça c'était très bien passé. Voilà!»

Filiation syndicale et coopératisme

Il est dans la FNSEA, comme il dit: «alors, d'abord, dans la FNSEA, je suis président départementale des producteurs de légumes (...), FNPL, donc je suis au bureau, je suis secrétaire adjoint au bureau national, eh... Administrateur à la Chambre d'Agriculture, et administrateur au Crédit Agricole, voilà! Ça me donne bien assez d'occupations en plus de mon travail, dont de fois je ne peux absolument pas, pour tant, je dis, en pleine saison, je ne peux pas être... faire

partie de certaines réunions...» Je lui demande qu'est-ce que lui rapporte d'être dans un syndicat, et il dit «que des soucis... (...) Non, je ne crois pas que ça soit, c'est surtout... Je ne parle pas de... Ce n'est pas de la motivation politique, c'est surtout une motivation pour sa profession, pour défendre une profession qui est pénible, qui est dure, qui est... qui est méconnue, ça je crois que c'est important... qui est méconnue de la majorité des français ou des européens, je crois. Sachant que... quand on est maraîcher producteur de légumes, je dis toujours, (...), c'est un métier qui est complet. Il faut avoir plusieurs choses pour pratiquer ce métier. Il faut d'abord être en très bonne santé, puis il faut savoir produire, vendre et acheter. Si vous n'avez pas tous ces éléments, vous ne pouvez pas faire un bon maraîcher... Maraîcher ou producteur de légumes, je veux dire, eh!» En suite, je lui demande depuis quand il est au syndicat, et il répond: «depuis tout jeune, j'ai toujours fréquenté le syndicat. Toujours... depuis l'âge de seize dix-sept ans (...). Bien, le rôle que j'avais à l'époque j'étais simple adhérent, puis j'ai été trésorier, secrétaire adjoint des jeunes maraîchers, du CNJA, et puis bon, ça m'a fait que j'ai appris certaines choses... j'ai appris à écouter, j'ai appris à parler, j'ai appris à... À disons à faire de (...), aussi, mais il faut de fois, il faut de fois être... Il faut savoir écouter, surtout, savoir écouter...» Sur les activités dans d'autres organismes, il dit: «bien là, le Crédit Agricole c'est au niveau locale, ça représente sept caisses du Crédit Agricole, je suis en tant qu'administrateur, donc là, où j'ai... j'ai contribué deux mardi... pendant deux mois, tous les jeudis matin, non, jeudi après-midi, c'est... pour la commission des prêts, et puis, après, bon, après je... c'est deux ou trois assemblées générales et puis c'est tout. Et la Chambre d'Agriculture, je suis responsable de la production légumière au sein du département, voilà!» Alors, je lui dis qu'il est avec Thierry Bertrand et madame Laurence Espagnacq dans la Chambre d'Agriculture. Finalement, je lui demande de nouveau s'il n'est pas dans d'autres organismes liés à l'activité agricole, comme l'ASA, et il dit: «bien, l'ASA ce n'est pas un organisme, c'est une... c'est une association qui s'est créée de... de producteurs, pour créer de... une station de pompage, où l'on a investi huit millions de francs, à l'époque, qui a coûté très cher pour pouvoir... parce qu'on avait une certaine manque d'eau à un moment donné, et on a créé cette station d'irrigation, voilà. Mais là je ne suis pas du tout le responsable, c'est monsieur Taillefer le responsable et moi je suis, bon, je fais parti du bureau, mais... je le vois de loin. Je laisse la responsabilité à d'autres».

La vie et le métier d'agriculteur à la région

À la question de s'il a choisi le métier d'agriculteur librement ou si bien il a été influé par la famille, il dit «je pense que... qu'il y a eu plusieurs... en fin, ne pas je pense... il y a eu plusieurs raisons qui ont fait que je suis resté en ce métier, dont deux, c'est, d'abord avoir issu d'une famille d'immigrés, donc qu'on était... on n'avait rien, eh! On avait fait comme Linda de Sousa (?), on était avec la valise en carton, on n'avait rien. Et... et l'ambition d'arriver à faire quelque chose, bon, eh... mais... et aussi, quand on est jeune, on a aussi une manque de connaissance de ce métier et l'évolution qu'il pouvait avoir, les difficultés ou les atouts qu'on pouvait avoir, bon, donc, et puis les contraintes familiales, aussi, qui font que... on n'avait rien, donc qu'il fallait aider les parents aussi, et on est venu... on est... je suis resté dans ce métier malgré que ce n'était pas du tout ce que je voulais faire, parce que moi je me dirigeait pour être pilot d'avion, voilà. (...) C'est vraiment l'opposé, quoi, c'est plus que l'opposé!» En suite, je lui demande si actuellement il changerait de métier, s'il pourrait, et il dit: «je veux vous dire... pour des raisons de santé j'ai fait un change de métier l'année dernier. Je... Logiquement, je ne devrais plus travailler, moi, parce que je ne peux plus. Ça m'est (...) interdit de forcer, parce qu'un jour je risque de me trouver complètement handicapé». Je lui dis, alors, qu'il peut quand même diriger l'entreprise, et il répond: «si... Je suis resté justement, je me suis... j'ai encore changé ma (...), j'ai investi pour rester à l'entreprise...» En suite, je lui demande s'il croit que son métier c'est un travail dur, et il dit: «là je crois que vous avez posé la question juste... Si, je sais que dans les autres pays européens, en Espagne aussi, ils travaillent dur, aussi. Maintenant, dans certaines exploitations, les propriétaires, on ne sait pas où ils sont, ils sont à l'extérieur... certains sont des très gros exploitants... Mais je parle de personnes qui travaillent sur l'exploitation, un métier qui doit (...), qui est très méconnu, eh... mais... Même en se mécanisant ça reste un métier trop prenant, très prenant, je dirais, mais qui n'est pas à l'heure actuelle, reconnu à ça juste valeur. Et là bien sûr, on pourrait faire un débat là-dessus, sur ce que j'ai dit. Quand je dis qu'il n'est pas reconnu à sa juste valeur, parce que bon, après tout, on fait un produit je crois qu'il est fini, un produit propre, et quand on l'amène au consommateur c'est pour l'œil des gens... Je compare toujours, quand on vent, on vent une grille de salade, deux euros, deux euros cinquante. Vous voyez un *coulis* avec douze pieds de salades, déjà le *coulis* coûte zéro euros quatre-vingt et quelques et que vous allez boire un petit café, au M.I.N., au marché, vous allez boire un petit café, il n'y a pas de grande chose, et qu'ils vous demandent un euro dix... vous ne discutez pas le prix, vous payez... Mais pour payer un café il faut que je produise cinq... alors que moi il m'en resteront dix, il faut faire cinq *colis* de salade, de fois, c'est ça, oui... La valeur des choses... on n'a pas suivi l'évolution». Après, je lui demande comment il voit le futur de l'agriculture dans la région, et il dit: «ici dans la région? Alors, un petit historique... Lorsque le M.I.N., le nouveau M.I.N. de Toulouse c'est ouvert, les Halles du Sud-ouest qui sont, maintenant... donc qu'il y a trente-deux ou trente-trois ans, on était mille deux cents quatre-vingt producteurs... À l'heure actuelle on est trois cents, trois cents cinquante maxi, peut être. Dans les dix années à venir on est peut être une centaine, et dans les vingt années à venir je crois qu'il n'y aura plus... (...) Non, il n'y aura plus, de maraîchers, ici!» Je lui dis que peut être les agriculteurs toulousains iront ailleurs pour travailler, et il ajoute: «la pression foncière, non, non à ce que je sache à l'heure actuelle ils aim... aussi, bon... on est dans une grande métropole qui est quand même Toulouse, qui est une métropole dont on a l'opportunité, la chance qui est... où il y a de l'activité, et qui bouge, par rapport à une ville du nord de la France, où les activités sont moroses, tristes... eh, je... il ne faut pas non plus être loin du pôle de vente. La région... c'est vrai, on est des régions concurrentes, mais très proches de l'autre, qui est le Lot-et-Garonne, qui est à cent kilomètres, quoi, eh... Mais la ceinture verte de Toulouse, je crois qu'à... la ceinture proche, eh, les producteurs, bon... J'ai dit d'ici à vingt ans je pense qu'il n'y aura plus, mais parce que, parce que c'est le métier qui veut ça, parce que c'est un métier dur, parce

qu'il n'y aura plus de jeunes qui veulent plus le faire, quoi. Il n'y a plus de jeunes, fils d'agriculteur (...), de maraîchers qui s'installent, mais en plus, par d'autres personnes extérieures qui veulent faire ce métier et qui tiennent à le faire, quoi... La pression foncière (...), l'urbanisation je dirai (...), bon, font qu'à l'heure actuelle les exploitants, quand vous avez un trimer dur, et que vous avez la difficulté à produire et à vendre, sachant que, il faut vivre aussi les urbains... On a des problèmes de cohabitation... Le bruit, quand vous traitez, on dirait que vous empoisonnez tout le pays... hors que c'est faux! Eh, vous roulez avec le tracteur sur la route, ou elle se remplit de terre, ça hurle... en fin, c'est un problème de cohabitation (...). Mais il faut savoir aussi que ce n'est pas nous qui avons... qui embête les urbains. Ce sont les urbains qui sont venus vers nous. Nous on a toujours existé, là! C'est vrai qu'ils sont venus, et ils veulent nous expatrier encore plus loin. Bon, il y a ça... Alors, la pression urbaine qui fait que les terrains sont acquis pour des... pour de la construction, lorsqu'il arrive un promoteur qui vous donne un très bon prix, bon, quand il manque au producteur, qui vient de faire une mauvaise année ou il a du mal à vendre, se laisse influencer, je le conçoit, je le conçoit amplement. Maintenant qu'on garde les espaces verts autour d'une grande métropole, il faut garder les espaces verts. Mais quand je dis la Chambre d'Agriculture, quel type de... bien sûr que ça... quel est le type d'agriculture qui s'adapte le mieux près d'une agglomération... Ce n'est pas faire de l'élevage, ce n'est pas du tout approprié. Ce n'est pas faire du céréale, non, parce que les machines ne sont pas adaptées, les chemins et routes ne sont pas adaptés, ce n'est pas du tout... L'idéal c'est faire de la fleur, la pépinière et du maraîchage. Mais on a un problème de cohabitation avec les urbains. Il faut nous laisser aussi les moyens. C'est-à-dire, il faut donner nous des terres qui soient appropriées, qui soient... qu'on puisse travailler! (...) Et l'administration, bien, elle est confrontée, et non... elle est confrontée face à ses problèmes». Je lui demande alors comment croît-il que son exploitation changera les prochaines cinq années, et il dit: «dans les cinq années, j'espère que mon exploitation existera toujours, je le souhaite (...), pour moi. Eh... Par contre si on est vers dix ans, là, je ne sais pas, là je sais qu'elle changera, où elle n'existera plus parce qu'on aura arrêté, et... mais après je ne sais pas ça qu'elle deviendra». Je lui demande s'il pense laisser son activité avant la retraite, et il répond «je ne le souhaite pas... Si je le laisse c'est pour des raisons de santé». Je dis, alors, que s'il arrête il va vendre l'exploitation, et il dit: «l'exploitation on voudrait bien la vendre mais c'est qu'on ne trouve pas de repreneurs...» Je dis qu'ils ne peuvent pas vendre parce que l'exploitation est en zone inondable, et il ajoute: «on ne peut pas, alors, on peut pas vendre pour redonner l'exploitation à une personne qui veuille recultiver et lui mettre à disposition les terres, le matériel et tout. Mais on ne trouve personne. Je dis toujours que travailler d'agriculteur, vous investissez sur des serres, sur des tracteurs, sur des machines, et c'est capital mort, parce qu'après ça ne vaut plus rien... ça ne vaut plus rien. Hors qui si vous avez un commerce, ça gagne toujours une certaine valeur commerciale. Nous, ça ne vaut plus rien. Nos terres en plus, comme la mienne, qui sont sur des zones inondables, qu'est-ce qu'elles vont devenir, qu'est-ce que je vais en faire... Je vais rien faire. Rien. Je ne vais même pas faire une petite cabane... Au moins que ça devient des friches pour les promeneurs, les chasseurs, voilà». Je demande, finalement, s'il a pensé à faire son activité seulement à temps partiel, et il dit: «non, c'est impossible, un métier de maraîcher à temps partiel c'est impossible (...), ça ne marche pas». Je dis alors que en Catalogne, à la zone du delta du Llobregat, il y a des maraîchers qui travaillent aussi dans des industries, et il dit que ça doit être des «petits maraîchers avec une ou deux cultures bien spécifiques, voilà. Ici il existe dans les *Cominges* (?), (...) par les *Cominges*, c'est au pied des Pyrénées, où il y a des petites exploitations d'élevage et de céréale, qui sont des exploitations qui avaient de vingt hectares jusqu'à cinquante hectares, où les gens n'arrivaient pas à vivre, ils avaient des difficultés, et les fils qui sont restés, bon, ont double activité, double emploi, c'est-à-dire, ils travaillent à l'industrie, et en plus ils mènent l'exploitation agricole, parce qu'ils ont des petites structures».

La culture paysanne

Cohésion et solidarité

Je demande à S.M. s'il croît qu'il y a de la solidarité et de la cohésion dans le collectif des agriculteurs toulousains, et il répond «non, pas du tout. Il y a un gros travail à faire au niveau mental, déjà, avec les agriculteurs (...). Dans le mental, dans le mental, c'est-à-dire que d'abord... dans la solidarité, il n'y a pas de solidarité. Eh... des agriculteurs... Eh, sont, sont, des êtres humains comme les autres, et je crois que l'être humain est un peu égoïste, voilà, ça résume le tout. Et ce n'est pas... ce n'est pas parce qu'on est agriculteurs qu'on est meilleur que l'autre, que les autres, voilà. (...) On a... on a nous défauts et c'est... si on n'arrive pas aussi à sortir la tête de l'eau, je dirais c'est parce qu'on n'a pas d'entente et de cohésion, parce qu'on a quand même un pouvoir, on a un produit qui fait manger les gens, et on n'arrive pas à pouvoir encore s'entendre à faire... on est... on vend sur les mêmes marchés, on est côte à côte et on ne sait pas, on ne discute même pas du prix, combien, quoi, comment...» Sur les différentes activités qu'ils font ensemble, il dit: sur la chasse ou la pêche, «si... ça nous arrive de se côtoyer, de faire une festivité ensemble, tout... Mais, quand c'est le moment du travail les gens ont des difficultés à... chacun reste renfermé, n'ont pas l'esprit ouvert. Ça c'est un gros reproche que je fais à l'agriculteur, même chez les jeunes»; sur la commercialisation des produits, il dit «mais c'est là où il y a un gros défaut, un gros... où ça, où ça, où je dirais c'est... c'est un gros péché je dirais, c'est qu'on n'arrive pas à s'entendre, parce qu'on aurait tous les moyens, on aurait tous les atouts si on pourrait s'entendre. Mais lorsque vous vendez un produit à tel prix, et que vous avez un de vos confrères qui vont lui proposer encore plus bas... ça démontre bien qu'on n'arrive pas à s'entendre»; sur la cohésion en l'aménagement de l'eau, il dit «bien là par contre, oui, parce que là tout le monde a besoin... (...) Et là tout le monde marche ensemble. Si c'est pour des actions... c'est que le... je crois que ce sont... ce que les agriculteurs n'ont jamais compris, qu'il y a des actions qui seraient beaucoup plus intéressantes et qui leur rapporterait beaucoup plus... et qui pensent que de rester indépendants, de rester cachés, de rester individuels, ils sont

meilleurs que les autres. Et c'est ça, ça reste dans l'esprit de l'agriculteur»; sur les vols dans la région, il dit «non, on ne peut pas dire vraiment, dans mon exploitation non, sur mon exploitation non...»; sur l'entretien des routes et des chemins, il dit «l'entretien des voies communales c'est même la mairie, mais sachant que l'entretien des chemins qui bordent mon exploitation et tout ça, ça c'est moi... Les fossés communaux, ceux qui sont au long des routes, ce sont les mairies, ceux qui sont les fossés, communaux, qui sont, les fossés même qui traversent l'exploitation, ça c'est... c'est moi qui me le fait»; l'entretien des bornes qui amènent l'eau de l'ASA, c'est fait par, comme il dit, «là, c'est, l'ensemble du bureau, quoi, de l'ASA, où l'on fait... D'abord chaque exploitant est responsable de sa borne, et après il y a une tournée qui se fait pour l'entretien des bornes, voilà (...). Après il y a le Conseil Général qui lui... mais là il faut rémunérer, lors qu'on a un problème et tout ça...»; en suite, je demande pour les canaux d'irrigation, et je parle des problèmes en la gestion de l'eau de l'Espagne, et il dit «non, il n'y a pas... ce n'est pas comme en Espagne, ce n'est pas, on n'a pas ce canaux d'irrigation (...). Non, ici non, on n'a pas... nous n'avons pas les mêmes... Je connais bien le problème en Espagne, eh, mais je... ce n'est pas le même, le même (...), non, non, ce n'est pas du tout pareil...»; quand je demande pour la solidarité dans les tâches agricoles, il dit «de l'entraide, vous voulez dire? (...) S'il y a un coup de main à... à monter une serre, ou ce que ce soit, bon, ça peut arriver, mais ce n'est pas coutumier, quoi, disons, mais cela arrive qu'on peut se donner un coup de main»; sur la cohésion des agriculteurs en l'aménagement de la terre, en la création des sociétés d'exploitation, il dit «non, la plupart restent indépendants où alors il y a des EARL, il y a des... Non, ça reste, il n'y a pas de (...) en société...» Je lui demande, à continuation, s'il pense qu'il y avait plus de cohésion et solidarité cinquante ans en arrière qu'actuellement, et il dit: «cinquante ans en arrière je venais de maître, donc que je ne pouvais pas vous dire comment ça était, vraiment. Je dirais qu'il y avait beaucoup plus d'agriculteurs, ça c'est sûr. À l'époque, il y a cinquante ans, on devrait être autour quatre millions d'agriculteurs, en France. À l'heure actuelle, on est trois cents cinquante mille en France. Ça démontre bien qu'il y a quand même un malaise. Ce n'est pas pourtant que les terres françaises seront en friche, loin de là. Mais le métier de producteur de légumes, de maraîcher, lui est en perte de vitesse, ça c'est sûr, et je pense qu'il se ferait gagner justement par des pays comme le vôtre, comme l'Espagne, parce que, bon, il y a une politique agricole nationale et européenne qui est vouée à aider ces secteurs là, ces zones là... Plus maintenant on est confrontés avec les Pecos, les Pecos qui sont les pays de l'Est, où l'on va aider tous ces pays où il y a une main d'œuvre très bonne marchée où ils ont quand même des terrains, et des terroirs qui sont... bon, avec des saisons bien spécifiques, parce qu'ils ont des problèmes climatiques, là-bas, eh, mais... le sud produira les produits primaires, et le nord produiront les produits... je dirais quelques, la patate, la carotte, les choux... et oui, mais il faut... Et nous au milieu je ne sais pas qu'est-ce qu'on va faire». Sur l'agent social qui permettra plus la cohésion entre agriculteurs, il dit: «d'abord, je crois que quand on parle des syndicats, c'est... un syndicat sans politique, c'est un syndicat de regrouper les agriculteurs au billet de... autour d'une idée de... de faire avancer le métier, sans idées politiques derrière, eh! Eh... mais le... sur le billet d'une coopérative je ne sais pas, parce qu'ici il y a eu une très mauvaise expérience au niveau des coopératives... On est peut être différents du nord de la France... Je crois qu'il faut, bien sûr il faut qu'il y aille une cohésion entre producteurs, mais quelle serait la forme, justement on se pose la question, quelle serait la forme, pour pouvoir, que ces gens adhèrent... Et il y a... toujours, il faut qu'il y aille un intérêt financier, il faut que quelque chose, qui puisse amener les gens autour d'une cohésion, voilà...» Je lui demande alors s'il y a des fêtes populaires des agriculteurs dans la région, et il dit: «oui, une fête caracté... Il y a le... On fait une fois par an le bal des maraîchers, ici, sur Saint-Jory, qui, voilà, qui regroupe plus de trois cents cinquante personnes, donc qui fait... Le bal des maraîchers est une... je dirai quelque chose qui est implantée depuis plus de trente ans et il s'organise chaque fois... Soit au mois de mars ou avril, voilà. C'est une festivité où les... on organise même des lotos et on faisait aussi, bon, pas mal d'autres activités... Bon, mais le bal des maraîchers...» Je demande s'il n'y a pas d'autres fêtes, foires ou marchés importants à la région, et il dit: «oui, il y a, par la ville de Toulouse ou d'autres villages alentour, on organise... Bon, d'abord, il y a *Santeur et Saveur* du Frontonais qui ne font que... eh, c'est pour développer le vignoble du Frontonais, mais ça développe toutes les autres productions... agricoles et maraîchères... Avec la ville de Toulouse, on vient de faire deux actions, une sur la place du Capitole, en espace... on a fait... on appelle ça un jardin éphémère, c'est-à-dire, que toute la place du Capitole était recouverte de fleurs et de légumes. Plus on travaillait aussi à faire avec les activités sportives. Il y a eu pendant deux jours, eh... du BTT le long de Garonne, en fin... deux jours d'sport, courses à pied et en BTT, et aux arrivées on a fait des présentations de stands, des produits du terroir et du légumes. On le fait... on essaie de faire la promotion à ce style là». On parle alors de la fête populaire, la fête locale de Saint-Jory, comme il dit, où les agriculteurs se retrouvent: «où l'on se retrouve, oui». Je lui demande finalement qu'est-ce qu'il pense de ses fêtes et il dit: «mais oui, je pense qu'il faut qu'elles soient... en plus, il faut qu'elles existent, il ne faut pas qu'elles se... ça c'est très important, je dirais même, à mon sens, il ne s'en font pas assez. Parce que (...) des festivités, crée aussi un point de rencontre, parce que le maraîcher, ou l'agriculteur a trop la tête dans le vide (?), c'est-à-dire, il est trop au travail. Et il... souvent on oublie, eh... on a du mal à se voir et à se côtoyer, et si de fois on se comprend pas, c'est parce qu'on est trop dans le travail. Et ce n'est point des festivités, ne restent point de festivités, mais qui sont un point de rapproche, de rencontre... très important à... je dirais, à pérenniser, qui se continuent à se faire...» *On arrête à ce point parce qu'il doit aller planter, ramasser... Je lui explique avant de partir quelle est la situation au Baix Llobregat, qu'il y a beaucoup d'agriculteurs qui partent à travailler à l'industrie, et il ajoute encore:* «comme ici à Toulouse, Toulouse ici, pourquoi quand je dis... pourquoi (...) l'administration demande... pourquoi il y a de moins en moins de maraîchers, de producteurs. Bien, je dis, écoutez, d'abord le problème est les trente-cinq heures... C'est parce que c'est un des problèmes... Deuxièmement on a l'opportunité, la chance, j'ai dit, d'être près d'une grande métropole, comme Toulouse, où les jeunes... Bien, écoutez, ils voient plus d'aller... d'aller travailler à l'extérieur, dans une industrie ou autre, que de travailler sur une exploitation péniblement et gagner sa vie difficilement. Voilà, c'est... le gros, le gros problème il est là. Si on aurait quand même... On a besoin d'être aidés, je dis, d'abord d'être reconnus et d'être aidés. Est-ce que je serais entendu? Je ne sais pas, mais il faut qu'ils prennent conscience que s'ils n'aident pas l'agriculture, même les maraîchers

indépendants... il n'y aura plus de production légumière. Et ils mangeront, je ne sais pas quoi, les français, d'ici à quelques années...» *On continue le 7 juillet de 2004.*

Quelle a été l'évolution des systèmes d'organisation (de la production et la distribution des produits) et des modèles technique culturels?

AMÉNAGEMENT DE L'EAU. Sur l'usage qu'ils font de l'eau, il dit: «alors, l'eau, eh... est un outil indispensable d'ailleurs, pour le maraîchage. On ne peut pas produire des légumes sans eau. Pour l'instant il y a... eh, il y a l'eau, la loi, les nouvelles lois sur l'eau qui sont en train de se mettre en place ici en France, donc que la déclaration du nombre... des mètres cubes d'utilisation, eh... Il y a plusieurs systèmes d'irrigation, aussi, il y a de l'aspersion, la goutte à goutte, par canon ou par springler, mais sur nous exploitation l'irrigation est par springler, avec deux sortes de pompage, où j'ai trois puits où l'on pompe dans la nappe phréatique, et une station de pompage en commun avec 28 adhérents qui est l'ASA de Beldour, et nous pompons dans Garonne. Il y a... personnellement nous avons un débit 24 heures sur 24, débit de 30 mètres cubes heure, 30 mètres cube heure, moi, j'ai. On n'est pas limitée sur l'eau, hors mis l'année dernière où vu les conséquences de la sécheresse nous avons été le Ministère de l'Agriculture, nous avait imposé, deux nuits... moi j'avais négocié en tant que responsable, de ne pas faire de pomp... le jour, parce que c'était... avec le chaleur et lorsque le plant est petit et qu'il a besoin d'être arrosé, mais à ce moment là que ça soit reporté sur deux nuits, six heures le matin... de huit heures du soir à six heures du matin, pendant deux nuits, et ça a duré, eh... ça a duré deux mois ou trois mois, voilà! Mais la réglementation, il y a une réglementation où l'on doit faire déclaration des puits, on doit avoir... lorsqu'on dépasse huit mètres cubes de pompage et... on se doit de faire la déclaration, ceci dit, il y a des particuliers qui ont aussi des puits qui seraient obligés de faire des déclarations, quoi...» Sur les changements qu'il y a eu respect au passé en la gestion de l'eau, il dit: «non, pour l'instant, rien a changé, eh... on continue toujours avec le même système, mais je crois qu'il faut être responsable de ce qu'on fait. L'eau est une matière importante et c'est vrai qu'il faut en tenir compte, c'est... une matière qu'il faut respecter, qu'il faut savoir économiser...» Je dis, alors, qu'ils ne doivent pas avoir les problèmes d'eau que nous avons en Espagne, et il ajoute «non, c'est vrai que nous sommes dans un secteur, dans une région, ici où l'irrigation est importante, surtout en culture céréalière, car on irrigue le soja, le tournesol, le maïs... Il y a des millions et des millions de mètres cubes d'eau qui sont, eh... (...) sur les cultures... C'est vrai que nous sommes dans des secteurs, contrairement au nord de la France, qui eux, ont des difficultés d'irrigation (...), oui. Ils ont des difficultés, il y a des départements à l'heure actuelle qui ont des pénuries, qui sont en pénuries, qui sont en sécheresse... Bon, ici c'est vrai qu'il peut y avoir des manques d'eau, mais nous sommes un département qui est assez... (...) avec un réseau qui est (...) Garonne, et d'autres stations de pompage qui font que nous avons quand même... et les lacs de retenu qui sont dans les Pyrénées... où nous avons des réserves d'eau mais qui doivent être améliorées, sachant qu'il y a une grande retenue qui va être construite à l'heure actuelle, qui est le barrage de... un nouveau barrage qui va être fait (...), je ne sais pas combien... des millions de mètres cubes d'eau... Ceci, pour l'irrigation, pour l'agriculture...» À la question de s'il existe une technique d'arrosage caractéristique de la région, il répond «non, je crois que... ce qu'il faut tenir compte est comme vous faites chez vous dans le sud de l'Espagne... eh... je crois qu'une certaine culture... on va vers une technique qui est la goutte à goutte pour centraliser au mieux la quantité d'eau et le besoin de la plante sans en disperser par tout, sans en jeter, eh... n'importe comment, quoi. La goutte à goutte reste encore, eh, je crois est un outil... bon, il y a d'autres systèmes qui sont à l'étude, mais bon, la goutte à goutte est quand même un outil que je pense va faire son chemin dans les années». Je lui parle du système traditionnel d'arroser à *la raie*, dont m'a parlé madame Coudournac, et il dit: «alors, il y a eu, chez les maraîchers, d'abord, il y a eu, l'irrigation... alors, d'abord, on arrosait à *l'assiette* qu'on appelait (...), c'est-à-dire avec... dans... avec un (...) et une assiette, avec un genre de récipient, on projetait l'eau. Après il se fait l'irrigation par sillons (...), c'est-à-dire, on faisait un trou tout autour des plantes de tomate ou d'autres, et on inondait d'eau et ça humidifiait le sol. Après il est venu la technique des rampes, des rampes avec un oscillateur au bout, et puis après il est venu la technique d'springler, d'entrôleurs, de... comment on appelle ça... l'arrosage, il s'avance automatiquement pour l'irrigation de maïs, eh... (...) intégrale, et après... bon, et dans le maraîchage il sort le goutte à goutte. Plus après il y a de l'arrosage (...) dans les serres...» Je lui demande en suite s'il croit que le progrès technique dans l'arrosage a modifié la culture et la façon d'agir des agriculteurs toulousains, et il répond: «l'arrosage bien sûr a été une des techniques, mais je crois que c'est plusieurs techniques dans l'agriculture qui ont fait que ça a évolué. Ce qui a, beaucoup... bien sûr que l'irrigation a amené... la modernisation de l'irrigation a amené en plus une facilité... mais il y a en plus d'autres techniques qui sont des techniques de désherbage, de travail du sol... qui ont fait que ça, ça a amélioré le travail... C'est surtout parce qu'il ne faut pas oublier... L'ennemi numéro un, ici, du maraîcher c'est l'herbe (...), ça c'est l'herbe, l'herbe parce qu'on est dans une région où il y a unes conditions climatiques qui sont favorables, nous avons des températures qui sont appropriés, où il y a des fois des pluies et... et nous avons de l'herbe qui pousse... et ça c'est l'ennemi numéro un du maraîcher». Je lui demande s'il pense que les changements techniques de l'irrigation sont positifs, et il dit: «pour l'irrigation? (...) Ah, ils sont positifs... ils sont tout à fait positifs parce qu'il y a une... à l'heure actuelle quand même il y a... et bien sûr que ça ira toujours en s'améliorant... Il y a du progrès sur l'homogénéité de l'irrigation, et la facilité où l'on peut mettre bien sûr, avec les... de... avec tous les systèmes qui existent à l'heure actuelle, avec des programmes où l'on peut programmer, et... où ça s'allume, ça s'éteint, donc ceci est un plus, et une facilité, mais ça a un coût». Sur les communautés d'arroseurs qu'il y a dans la zone, il dit: «voilà l'ASA fait partie, c'est une association, eh... c'est l'ASA de Beldour... c'est une association qui regroupe vingt-huit adhérents qui adhèrent et qui cotise pour... d'abord qui a construit ce (...) qui coûte plus de huit millions de francs (...). Donc qu'on est vingt-huit adhérents, il y a eu, donc, dans ces huit millions de francs, 40% de la somme subventionnée par le Conseil Général et la reste reparti sur les vingt-huit adhérents avec un prêt sur douze ans. Et bien ça se termine justement cette

année, maintenant le coût que nous avons c'est le coût d'entretien, d'électricité... bon... c'est une station qui débite 500 mètres cubes l'heure. C'est quand même... et... je crois qu'elle est, elle est, elle est assez performante». Finalement, sur les possibles problèmes avec d'autres secteurs sociaux au moment d'arroser, il dit: «non, ici il n'y a pas... on n'est pas dans ce contexte où il y a la guerre entre... où il n'y a pas de guerre entre... parce qu'on n'a pas encore de pénuries d'eau. Et... le seul... le seul moyen lorsqu'il y a vraiment une crise de sécheresse profonde, la... les politiques ici favorisent quand même interdire des lavage de voiture et d'autres pour laisser l'eau aux agriculteurs, voilà».

DRAINAGE ET LUTTE CONTRE LES INONDATIONS. Il dit qu'on n'a pas construit des canaux récemment dans la région: «non... bon, bien sûr que le canal qui est le plus connu c'est le Canal du Midi. Il y a aussi de l'autre côté de Toulouse le Canal de *Saint Martori*, qui est un canal qui est spécifique à l'irrigation, mais il n'y a pas des canaux construits. Ce qui est à l'étude, et ce qui est dans les cinq années à venir, bon (...) de volonté politique locale et européenne, je dirai, c'est de se faire un grand barrage, qui est le barrage de... je ne m'en rappelle plus de son nom... Eh... Laurence Espagnacq d'ailleurs pourra vous le dire... qui va permettre, c'est pour l'irrigation de tout le grand sud-ouest. On va inonder toute une vallée, on va noyer toute une vallée, pour faire un barrage pour l'irrigation». Je lui demande alors s'ils souffrent des inondations périodiques dans la zone, et il dit: «ici périodiques, on ne peut pas dire périodiques, mais c'est vrai que nous sommes ici sur une zone inondable... C'est vrai que nous avons Garonne, qui est une rivière qui a ses... elle est, comment dirais-je... ses petits caprices, eh, de temps en temps! C'est surtout, c'est vrai au mois de mai et juin, où, elle est, une fois tous les dix ans, elle sort, mais elle noie les ramiers, une zone qui est réservée, qui est laissée... Il se fait de l'agriculture, mais les gens savent très bien que c'est avec risques, voilà». En cas d'inondations, il explique que «nous avons pas... moi je n'ai pas encore connu ce problème depuis trente ans que j'habite ici... Non, apparemment... Bien sûr que l'administration est là, derrière, si vraiment il y a des gros problèmes... Il y a monsieur Taillefer qui avait eu des carottes et des haricots tout inondé... Bon, la Direction Départementale de l'Agriculture, bon... (...) m'a montré un dossier... a eu des compensations pour pouvoir faire face, quand même, et d'autres agriculteurs aussi...»

CHANGEMENT TECHNOLOGIQUE: MÉCANISATION ET INTENSIFICATION AGRICOLE. À la question de si la mécanisation de la campagne implique un changement au moment d'organiser les tâches agricoles, il répond: «la mécanisation est une très bonne... est une très bonne chose...» Je dis alors que avant peut être les gens travaillaient plus collectivement, et il ajoute «voilà! À l'heure actuelle, il n'y a plus de ce collectif, il y a moins de rencontre, c'est vrai, le seul point de rencontre sont les coopératives ou le marché, eh... Il existe ici en France un système qui sont les C.U.M.A. (...), le C.U.M.A.⁵, qui sont, le matériel en commun, et ceci, est surtout mieux adapté pour l'agriculture céréalière, car là il se fait encore beaucoup... (...) C.U.M.A. (...), Collectivité de machinisme agricole... Ce sont des personnes qui, mettons, une moissonneuse, deux tracteurs, et sont des personnes... et ils se le... ils travaillent toutes leurs terres avec ces... Ils ont des aides de l'Europe, des aides du Conseil Général, ils bénéficient de certaines aides pour pouvoir... mais c'est une (...) adaptation, aussi. Il faut être... savoir travailler avec ce système là. Dans le maraîchage, c'est plus difficile, parce qu'on est au jour le jour, on ne peut pas se permettre de travailler avec des machines... Le jour même tout le monde, on va planter de la salade, comment-on fait? Bon, dépiquer un blé, moissonner un blé... la moissonneuse aujourd'hui c'est ici, le lendemain c'est... Ça peut attendre! Mais planter la salade ça ne peut pas attendre». Sur les possibles changements des relations entre agriculteurs à cause de la mécanisation, il dit: «non, on ne peut pas dire qu'elle a changé les relations... Elle a... elle a fortifiée certaines exploitations, où alors les a fragilisée, peut être, je dirai, parce que, les relations elles sont... l'agriculteur trouve toujours moyen quand même de se rencontrer, parce qu'on reste toujours des agriculteurs, qui sont les salons et d'autres, où les gens discutent... bon, et puis des réunions syndicales qui font que... on peut se rencontrer. Mais le machinisme a bien sûr soulagé physiquement l'agriculteur, mais quelque part ça a un coût. Et le machinisme... une machine ça s'use, ça s'entretien, et à l'heure actuelle ça devient très lourd. Bon, ceci dit, le machinisme quand même peut limiter la main d'œuvre, parce que la recherche elle est là aussi. Mais dans le maraîchage on ne peut pas supprimer la main de l'homme. Il y a la machine qui bien sûr fait un plus, ce qui est important... Moi-même ici sur mon exploitation huit hectares et sept tracteurs, dont je viens de me n'acheter un 95 chevaux tout neuf, et puis après avec une nouvelle planteuse... l'investissement de tout, là, trois cents mille francs, en euros, en fin... trois cents mille francs, ça fait, trente millions de centimes. Je crois que ça a un coût, donc qu'on travaille toujours pour le matériel, mais la main de l'homme est indispensable. Derrière, elle va faire un certain travail, mais dans le maraîchage il faudra toujours la main de l'homme...» Je lui demande en suite quels sont les changements technologiques qu'il considère plus importants dans les derniers cinquante ans, et il dit: «quand vous parlez de technologique, c'est-à-dire, dans la... (...) Bien sûr que le machinisme est une... a été une révolution. Il y a beaucoup de machines qui sont des révolutions, qui ont, en fin, comment te dire, un soulagement physique... C'est vrai que ça a un coût, mais... si le prix serait payé à sa juste valeur je crois c'est quand même autant plus agréable de travailler quand même... que plutôt de travailler avec l'âne et le cheval comment on l'a vu faire, étant tous jeunes, comme nos parents et nos grand parents ont fait. Mais la révolution technologique je crois aussi qu'elle est... C'est l'être humain qui doit l'amener, elle est, elle est... elle est (...) dans la... dans la forme que lui peut lui donner, bon... La révolution technologique c'est vrai que le machinisme c'est... a été, a été une autre conception, et d'autres je dirais qu'en plus que le machinisme, qui ont (...) aussi les moyens chimiques et autres, un petit peu... C'est vrai que ceci, à l'heure actuelle, est mis (...) en question, mais on ne peut pas, si on veut nourrir une planète d'*x* milliards d'habitants on est obligés à un moment donné de faire utilisation de certains... on ne peut pas nourrir le monde qu'avec de la culture bio, c'est impossible». Je lui demande à continuation pour les pratiques traditionnelles qu'ils conservent encore, et il dit: «bien, oui, il y a des pratiques traditionnelles comme... qu'on reste... qu'on applique encore, qui sont toujours de base, je dirais... (...) Il y a certains ramassages qui sont traditionnels, bien sûr, et je dirais aussi, il y a, il y a des règles aussi à respecter, car

⁵ Collectivité de machinisme agricole.

la nature reste la nature. On sait qu'au printemps on... nous personnellement on regarde la lune pour le semé, parce que... ça c'est du traditionnel, si non il y a des montés en graine... Et c'est vrai que la technologique évolue mais on ne peut pas aller contre nature, voilà. Il y a des règles à respecter dans la nature (...), il y a des règles à respecter...» À la question de s'il pense que ces pratiques traditionnelles sont un signe de richesse culturelle qu'il faut protéger, il dit: «oui, c'est... bien sûr je crois que c'est de richesses culturelles locales, mais maintenant il faut quand même vivre avec son temps, je crois que je suis, et mes collègues on est... Il faut vivre avec son temps, il faut vivre avec le progrès, il faut évoluer... Lorsqu'on montre dans un salon une veille charrue avec un vieux tracteur et tout ça, oui, bon, c'est pour se rappeler, il faut... l'agriculture ce n'est pas ça, l'agriculture à l'heure actuelle c'est avec des tracteurs modernes, avec des outils modernes, c'est ce qu'il faut montrer aussi. C'est, quand même, il faut vivre avec son temps...» Sur l'agriculture qu'on fait dans les serres, il dit: «les serres? (...) Bien je dis que c'est un outil qui a amené... ça c'est une grande avance technologique, parce qu'il y eu au niveau de structure des serres... verre, plastique, double (...), qui on fait que, eh... on peut défier les saisons, mais... je dis pour l'agriculture, pour l'agriculteur, c'est bien, mais à un moment le consommateur perd son repère, parce que manger du poivrons... je parle ici localement... ou de l'aubergine, au mois... ou de la tomate au mois de décembre, il ne s'est plus... il perd la notion des saisons. Voilà! Mais bien sûr que c'est un avance technologique, bien sûr que c'est un outil indispensable, bien sûr que...». Je dis alors que les gens ne sont pas habitués à manger des tomates en hiver, et il ajoute: «c'est-à-dire, non, si... ils ont pris les habitudes, bien sûr, manger... mais un consommateur qui connaît rien en agriculture ne sait pas que la tomate se produit à partir de... ici, de... début juin jusqu'à septembre, et octobre, maximum. Après lui il croit que la tomate pousse tout au long de l'année. Et oui, ça fait, c'est le structure du sol qu'on a modifié... les cultures hors sol, les technologies, le chauffage, les différents types de chauffage et les différents types de serres qui ont fait que... on produit, on va un petit peu contre nature, quoi, eh... voilà! C'est-à-dire que le consommateur on lui fait perdre ses repères. Je crois que... pour bien (...) il faut manger ses produits à sa saison...» Je lui dis qu'en Espagne on mange les tomates des serres du sud du pays pendant toute l'année, et S.M. dit: «mais ici en France pareil! (...) Voilà! On produit de la tomate... les régions les plus productrices de tomate ici en France sont en Bretagne, et la Bretagne n'est pas le pays... (...) ne sont pas des régions avec des conditions climatiques excessives de chaleur ou d'autre. Mais c'est la Bretagne, c'est en allant vers le... dans ces régions où il y a la plus grande production de tomate françaises. Et concombre».

CHANGEMENT AU CYCLE PRODUCTIF. À la question de s'il pense qu'on produit plus maintenant que cinquante ans en arrière, il répond: «plus de production? Je ne sais pas, sur certains types de produits peut être, mais je ne crois pas. Non, je crois que... en fin, je crois... le nombre d'agriculteurs il a diminué, à l'heure actuelle on est moins de six cents mil agriculteurs en France, on était plus de trois millions et demi, il y a trente ans... eh... la structure, les exploitations, certaines sont disparues... D'autres ce sont agrandies... Non, non... Le... justement ce matin je discutais avec un producteur de plants... Les plantations, le planning de salades 2003 et cette année 2004, sont identiques. Bon, on n'a pas parlé de dix ans en arrière. Mais... sont identiques. Non, je crois que... Il y a par contre des évolutions qui ont été faites sur certains produits, certains produits qu'on produit plus, et d'autres qu'on a perdu. Ici dans la région, alors quand on parle localement, on ne produit plus... presque plus d'artichauts, on ne produit plus de poireaux... parce que ceci a été gagné par d'autres régions ou d'autres pays européens. Eh... le chou-fleur pareil, on ne le produit presque plus. Ne plus de carotte, presque plus de carotte... parce que sont les régions de (...) et Landes qui ont, eh... ce sont des secteurs qui sont, qui sont... qui étaient productrices de maïs, mais avec des sols très sablonneux, et ce gens-là se sont mis à faire des carottes... De mille cinq cents... des exploitations de mille et mille cinq cents hectares de carotte, voilà! Eh... c'est vrai qu'on reste encore dans un maraîchage traditionnel, ici». À la question de si la qualité des eaux, du sol et des produits est meilleure actuellement que cinquante ans en arrière, il répond: «ah... oui, oui, parce que l'âge peut... et là les coopératives sont... seraient aptes à (...) donner d'épreuves, par rapport à il y a trente ans en arrière, vingt-cinq, trente ans en arrière, l'agriculteur, eh... d'abord, faisait des amendements au sol n'importe comment, ne faisait pas d'analyses, eh... c'était, c'est vrai qu'il y avait une surconsommation des produits azotés, de nitrates et autres... À l'heure actuelle, d'abord ça a un coût très élevé, mais aussi les lois, les réglementations et puis le respect de l'être humain aussi, font que... et les technologies... parce qu'on travaille avec des analyses... On a quand même des sols, je dirais... on travaille plus intelligemment». Sur les semences qu'il utilise, il dit: «une partie qui sont, pour l'oignon et le cèleri, c'est le producteur de plants, Midiplant, et ce qu'il y a en salade, c'est moi-même qui me fait les plants en motte, parce que je suis équipé, mais j'ai mes fournisseurs semenciers qui sont les mêmes que ceux qui fournissent Midiplant, qui sont cinq ou six, qui sont aussi bien ici en France qu'en Espagne, qui sont Vilmoren, SGK, ... , ... , *(il énumère quatre ou cinq entreprises de semences)* (...)... Voilà, les grandes entreprises mondiales, quoi! Voilà...» Au temps de ses parents, il explique que «d'abord on ne pratiquait pas la motte, c'était de semi direct, et en graine nu. Donc ça demandait beaucoup plus de travail, et c'est vrai qu'on avait moins de production, parce que le... il fallait beaucoup plus de temps, avant d'avoir un produit. Lorsque la motte a amené, d'abord une homogénéité, une sécurité, bon une amélioration, quand même, c'est... c'est vrai que c'est une des avances technologiques dans le maraîchage, la motte a amené un plus». Sur les variétés de semences autochtones, il dit: «il y a, oui, il y a certains produits comme peut être le cèleri (...), qui reste un cèleri local, mais après tout le reste... Il y avait un poireau aussi qui était local, mais ceci ça c'est perdu... C'est vrai que... bien, je crois que... dans le... dans le deux ou trois ans à venir il n'y aura plus des semences ou des produits locaux, vraiment». Je lui demande alors si ce fait c'est une perte de richesse ou bien c'est l'évolution des choses, et il dit: «bien, je crois que c'est l'évolution des choses, il faut, il faut... et puis aussi on ne peut pas... et puis il faut s'adapter par rapport au consommateur... on ne peut pas aller sur un marché avec un produit que le consommateur ne veut pas, ou qui n'est pas présentable et qui n'est pas accepté par le consommateur. Donc, bien, il faut... c'est vrai que quelque part c'est regrettable, mais, eh... on a quand même une entreprise à faire vivre et à tourner, et là en tant que patron, je ne peux pas moi produire si je ne peux pas vendre mon produit, parce qu'il ne plaît pas au consommateur». Je lui demande en suite s'il pense que les entreprises multinationales essaient de contrôler le

marché de semences pour diriger les agriculteurs, avec les semences hybrides, et il répond: «ici à l'heure actuelle nous travaillons la plupart qu'avec des hybrides, et c'est vrai qu'il y a aussi, eh... dans ce gros groupe, qui sont cinq ou six, dans le monde, eh... une redistribution, et je crois que ce sont eux qui retiennent l'équilibre, sachant qu'il y a des variétés qu'on ne trouve pas, où qu'en début de saison (...) il n'y a plus... Sachant que ces graines sont toujours reproduits dans des pays tel que le Chili ou d'autres... Mais le sachant que le pays qui maîtrise plus c'est l'Israël (...), Israël, et c'est vrai qu'on est tributaire de ces gens-là». Finalement, je lui demande si quand il produit il suit tout le cycle productif du produit, et il dit «on suit tout le cycle productif mais surtout nous avons un centre d'expérimentation locale, ici (...), dont Fabrice Corracin n'est le président, cette année, qui est l'ADDH, Association Départementale du Développement Horticole, où nous faisons des essayes de nouvelles variétés de salade, avec les semenciers, eh, et la Chambre d'Agriculture, eh... nouvelles variétés de salade, d'oignons, de cèleri branche... Bon, c'est pour l'instant on se contrôle les produits. Et bien sûr, on côtoie les salons nationaux et européens, je dirais... Voilà!»

CHANGEMENTS DU MODÈLE DE LA UNITÉ AGRICOLE. Je demande à S.M. s'il dédie quelque partie de la production à l'autoconsommation, et il dit: «bien sûr, le... on... en fin, on ne produit pas spécifiquement des cultures légumières pour notre consommation... Lorsqu'on coupe de la salade pour nos clients, mon épouse, à midi, bien, elle dit, tiens, je m'en prends un pied pour manger à midi... puis voilà! Mais on le... On ne dédie pas une parcelle pour faire de la consommation personnelle». Je lui demande s'ils n'ont pas un jardin potager, et il dit «non, absolument pas, on consomme de nos produits que nous faisons». Quand je lui demande si la famille aide dans les travaux agricoles, il dit «toujours oui, surtout les enfants, jusqu'à un âge, lorsqu'ils sont, lorsqu'ils... tant qu'ils sont tous jeunes, ils viennent d'abord au marché, ça c'est la première chose, on les amène au marché. Puis après quand ils ont un âge un peu plus mûr, ils commencent à venir un peu à aider les parents, ou conduire le tracteur, eh! Et soit ils prennent le goût et ils restent sur l'exploitation, ou alors, bien, quand ils deviennent majeurs, ils... Mais la plupart continuent les études, quoi. Mais un vrai fils d'agriculteur et de maraîcher, ont toujours donné un coup de main à leurs parents». Il explique que «je n'ai qu'une fille qui a vingt-deux ans, qui ne restera pas sur l'exploitation, qui va se marier l'année prochaine et qui travaille à la mairie de Toulouse...» Je demande, alors, si avant les exploitations étaient plus autonomes, si elles avaient toutes sont jardin potager, si elles se nourrissaient pour elles mêmes, et il dit: «disons que d'abord, à la base, l'agriculture française, l'agriculteur, c'était d'abord de se nourrir, et le supplément, comme c'était aussi dans toute l'Europe et même en l'Espagne, c'était d'abord de faire nourrir... de nourrir sa famille, et le supplément c'était d'essayer de le vendre pour en retirer quelque chose. Mais ici, bon, il ne faut pas oublier, que dans cette région il y avait, surtout dans toute la région des productions de cultures légumières, mais aussi de fleurs. La violette avait été, donc (...) une part importante. Dans les années de 1900 à 1950 ça a été, la violette, a été une production qui était une compensation à une certaine période par rapport aux légumes, parce que c'est... du mois de janvier-février, là où on cueillit la violette sur... (...) Voilà. Et à l'heure actuelle on a essayé de relancer la violette, bon mais c'est un coût de main d'œuvre, qui est trop cher, quoi». Je dis une autre fois que les anciens paysans, à part de l'autoconsommation, devaient vendre sa production ailleurs, et il dit «ici, non, dans le secteur non, il y avait que leur production, qui était pour vendre, et ils faisaient leur consommation personnelle». Je lui demande alors s'il pense qu'autrefois les membres de la famille participaient plus des travaux de l'exploitation, et il dit «oui, le... tout... c'était beaucoup plus des exploitations familiales. À l'heure actuelle ce sont des exploitations et puis avec des employés. Avant on trouvait souvent le grand-père, la grand-mère, le père, la mère, l'enfant, et les petits enfants. Quatre générations! Maintenant, si vous en trouvez deux, c'est le maximum». Sur le rôle de la femme dans le passé et actuellement, il dit: «ah! De la femme? Une part très importante. Je crois que ça c'est à souligner, et il faut que vous le notiez dans votre intervention... Hors mis les grandes exploitations, qui sont... ou on peut les compter... Mais l'exploitation traditionnelle que soit en culture céréalière et (...) surtout en culture légumière, ici, la femme est une base essentielle. Sachant qu'elle est présente sur l'exploitation, elle gère souvent les employés, elle s'occupe de la comptabilité, elle fait un travail monstrueux. La femme est... je dirais, est la base essentielle. Sur mon exploitation elle est là, parce que moi je suis associé avec deux femmes, avec ma femme... avec mon épouse, et ma belle sœur, mais je connais toutes les autres exploitations où la femme a une partie... Ou les épouses ont une part importante...» Finalement, je lui demande s'il voit positif que la résidence soit dans les champs de culture, et il dit «oui (...), oui, ça... ceci c'est vrai ici, c'est bien commun pour deux raisons, je trouve que c'est très bien, et ça c'est d'abord, dans le maraîchage, les produits évoluent de jour en jour où l'on est là présent, où on a l'œil en permanence sur les cultures, et puis, lorsqu'on est sur le lieu de l'exploitation et du travail, on n'a pas des pertes de temps à galoper sur les chemins, à droite à gauche... Il y a moins de perte de temps... On est plus centralisés, et c'est vrai qu'on est plus productifs et plus attentionnés au près des cultures légumières. Mais c'est vrai que le week-end ou le dimanche lorsque... bon, bien, il faut fermer, il faut essayer de cloisonner un petit peu, pour pouvoir... pour faire de la coupure, quoi».

DEPENDENCE OU NON DE LA VILLE DE TOULOUSE EN RELATION À LA DISTRIBUTION DE LA PRODUCTION. Sur la destination de sa production, il dit: «vingt pour cent de ma production elle est (...) ici, la consommation des toulousains, vingt à trente pour cent, et le reste dans les autres départements. Les autres départements qui vont... sur toute la côte méditerranéenne, qui vont toucher... qui vient au pied des Pyrénées, jusqu'au Voulou, là bas, et jusqu'à Nîmes, Montpellier, Nîmes... Il y en a une partie qui s'en va sur Clermont-Ferrand, Aurillac, aussi... Voilà». Je lui demande alors comment il préfère distribuer sa production (Marché Central, coopérative ou vente directe sur les marchés), et il dit «à l'heure actuelle, moi j'ai toujours connu le M.I.N.. J'ai connu bien en tant que responsable le problème de... des organisations de producteurs, de coopératives, et le système de vente sur les marchés, sont trois, c'est vrai que sont trois systèmes différents. Je crois qu'en tant que producteur indépendant, mais organisé, je dirais, en même temps, j'aime bien, encore le... le M.I.N., parce que c'est un moyen d'abord... on peut présenter nos produits et on a le relationnel avec les clients, et on peut discuter un peu et défendre nos produits... Hors que lorsqu'on le met à une coopérative, on le délègue, notre produit, on le donne à des

administratifs... en fin, on le donne... on l'attribue à des administratifs, on ne maîtrise plus la chaîne commerciale, on ne fait que produire. Et les marchés de pleine vente, les autres... l'autre moyen de distribution, est une autre organisation mais je crois que ça c'est au choix et au goût de chacun, et suivant les régions... Et si on est plus dans une région où l'on n'a pas des grandes productions mais on aime bien ce qu'on produit et savoir le vendre, à qui on le vend et défendre les prix. Voilà, je crois que c'est... On tient à cette... Moi je tiens encore à cette notion. Et je ne veux pas déléguer mon produit à quelqu'un d'autre, parce que je ne sais pas ce qu'après il va me rester». Il dit qu'il ne fait pas la vente directe dans les marchés. Je lui demande alors s'il croit que c'est plus appréciée par les consommateurs, et il dit: «c'est à la mode, mais ce n'est pas assez représentatif... Imaginez vous si toutes les productions légumières, ou tous les agriculteurs se mettraient à faire de la vente directe... Ça c'est... Ça serait d'abord du n'importe quoi... Je crois qu'il faut... Il y a un accord à faire avec les négociants, il y a... Nous, on produit, et il y a celui qui revend. C'est à nous de défendre notre produit et de savoir dialoguer avec celui qui revend... Lui il sait faire son travail, comme nous on sait faire le nôtre. Mais il faut trouver un terrain d'entente. C'est là où il est la difficulté, et quelque part les coopératives, bien, elles sont... elles amassent, elles vous... elles ont... elles amassent certain nombre de producteurs, d'adhérents, elles ont du... centralisent des quantités importantes de marchandise, mais après elles sont obligées de distribuer à des centrales d'achat et à des grossistes... il faut qu'ils dégagent, et à ce moment ils perdent la notion des prix. Et puis il n'y a pas de référence, des prix. Et le M.I.N. reste quand même la vente sur les carreaux et c'est ce qui établit le prix d'un produit. Si augmente... parce qu'on est un distributeur de l'offre et de la demande. Et les coopératives, elles se basent sur quoi? Elles se basent encore sur les marchés qui sont le M.I.N., parce que sont eux qui établissent les prix. Mais...» Je dis alors pour certains agriculteurs la vente directe c'est une façon de valoriser la production autochtone, et il ajoute: «oui, mais non, je dis que ceux-là ils ont une part importante, et, et... mais ils ont une carte à jouer, et ce n'est pas dirigée, mais que ceux sont des vrais professionnels, c'est-à-dire que sont des vrais professionnels, qui fassent ça, qui fassent le marché, ne pas comme c'est à l'heure actuelle où ce sont... sur une grande majorité de marchés dans les communes qui se font à la vente de légumes, souvent ceux ne sont pas des vrais professionnels. On ne sait pas qui c'est... c'est le... le retraité de Saint (...), c'est le chômeur du coin, il fait son petit (...) à un bout de terre, il fait quelques légumes et il va les vendre. Et le consommateur est fier de manger ses légumes. Moi je dirai halte là! Parce qu'on ne sait pas, comment il les a fait. Il n'est pas lui dans un cadre professionnel, parce que nous on est tenus à des règles. On a de... quand notre produit transite par le M.I.N. nous avons une traçabilité, nous avons la répression des fraudes, nous avons des contrôles... eux non (...).» À la question de si la proximité de la ville de Toulouse favorise ou bien nuit les agriculteurs de la région, il répond «non, c'est un... d'abord une ville comme Toulouse est un grand atout. C'est vraiment... je dirais c'est important, c'est... il faut en tenir compte. Heureusement que nous avons une ville comme Toulouse... Bien sûr que ça peut... peut être il y a de... il y a le relationnel du citoyen à agriculteur, qui de fois quand on est dans zone périurbaine comme ça, les grands, lorsqu'on sort au plein champ avec les tracteurs, et qu'on qualifie les routes, c'est sûr que c'est de fois désagréable, mais d'avoir une population aussi importante de consommateurs aux portes, c'est quand même un atout important». Sur la préoccupation pour concurrence avec d'autres régions pour le ravitaillement de la ville de Toulouse, il dit: «préoccupation oui, surtout c'est un moyen de préoccupation au niveau des agriculteurs parce qu'il y a de disparité de région à région ici en France. Certaines régions comme le Lot-et-Garonne, qui sont des régions plus à vocation agricole, ont bénéficiées d'aide, qui sont plus importantes que nous... de la part du Conseil Général, et ces gens-là ont une autre vision de l'agriculture, et c'est vrai que on est concurrence toujours avec ces... Alors, il y avait de concurrence régionale, nationale et européenne, je dirais, voilà!» Sur la concurrence avec des régions d'autres continents, il dit: «mais oui, quand, eh... bien c'est un exemple typique... (...) Le Chili et... ou alors tenez... vous avez à l'heure actuelle, donc qu'il faut partir de la communauté européenne, qui sont le Maroc et le Kenya pour l'haricot vert... On a du haricot vert ici qui arrive à des prix qui font beaucoup de concurrence qui viennent du Maroc et du Kenya». Finalement, sur le ravitaillement traditionnel de la ville de Toulouse par la ceinture verte périurbaine, il dit: «oui, il y avait... c'est-à-dire, ce qui a changé ce sont les grandes surfaces, les grandes insignes, ici, eh... Bien sûr il y a des centrales d'achat, il y a de... pour la restauration, le... un (...), et un métro, qui font que ces moyens... eux, s'alimentent ici avec des produits locaux mais voir aussi extérieurs, ce qui lance le prix... Voilà... C'est vrai qu'ici on a une production qui ne suffit pas pour la population toulousaine, elle est obligée de s'approvisionner avec des produits extérieurs». Sur le passé, il ajoute: «bien sûr, tout venait d'ici de la ceinture verte, mais quand même on n'avait pas la totalité des produits et je pense... et il fallait aussi faire venir des produits extérieurs».

TYPE DE CONSTRUCTION. On parle de la maison typique, traditionnelle: «oui, il y a la maison toulousaine, qui reste quand même, eh... vous prenez sur les secteurs de Sable, Lauragais, qui était le secteur... vraiment la ceinture verte de Toulouse, c'était la maison toulousaine qui est vraiment typique, et la maison des maraîchers toulousains, qui est vraiment avec... qui était avec... qui était rectangulaire, avec son cabanon à côté, qui sont pour la récolte... pour la récolte des légumes, avec sa petite cabane où il y avait le moteur pour l'irrigation... C'était vraiment typique». Je lui demande alors si la maison toulousaine est différente des maisons d'autres zones de Midi-Pyrénées, et il répond: «oui, elle a... elle est... d'abord la maison toulousaine n'a pas d'étages, elle est de plein pied... Eh... elle est, c'est une maison la maison toulousaine a deux pentes, n'a pas quatre pentes... c'est... C'est typique, c'est vraiment une maison toulousaine, elle a des fenêtres très basses, elle est, c'est une... elle a un caché vraiment spécial (...).» Oui, elles sont... elles ont été... sont toutes conservées, elles sont très recherchées et restaurées, très recherchées...» Je lui demande en suite s'il y a eu des agriculteurs qui les ont utilisées comme des hangars, et il dit: «non, à l'heure actuelle, ces maisons, sont... comme ma sœur elle n'a eu une à route Lauragais, ou elle habite, elle la faite restaurer... sont des maisons d'habitation qui sont exceptionnelles, parce qu'elles sont faites avec d'anciennes pierres toulousaines, une sur l'autre, qui sont... elles ont un caché bien spécifique». Sur la conservation de ces bâtiments, il pense que «oui, c'est vrai que c'est une représentativité de ce qui se faisait en culture légumière, en production légumière ici, mais je crois que les... les toulousains et les nouveaux toulousains qui viennent de l'extérieur, qui viennent habiter dans la

région, ne connaissent pas peut être ces habitations... je crois qu'il est bon de conserver, parce que c'est vraiment d'abord, ce sont des (...)... des... des constructions superbes, mais aussi c'est vrai que ça restera quelque chose d'historique pour nous... nos générations futures, qui diront, voilà, il y avait de producteurs de légumes qui étaient dans ces maisons... c'était de ceinture verte... À l'heure actuelle, qu'est-ce qu'il pousse? Bien, je crois qu'on sème du ciment et on récolte du béton, voilà! Ça c'est, dans ces zones qui étaient des terres extraordinaires pour les cultures légumières, où l'on pouvait tout faire... c'était des terres de premier choix, et à l'heure actuelle, comme je vous ai dit, on sème du ciment et on récolte du béton, voilà (...). On a semé du ciment et on récolte du béton! (...) C'est-à-dire qu'à l'heure actuelle dans où il y avait tout ces jardins, qu'est-ce qu'il y a à l'heure actuelle? Ce n'est que des constructions, ce ne sont que des hangars et des habitations, voilà».

Selon vous, comment pourrait-on définir la culture paysanne, la culture des agriculteurs de la région toulousaine? Qu'est-ce que vous diriez, pour la définir...

À cette question, S.M. répond: «c'est une question qui demande... mais qui mérite réflexion... Sachant qu'elle avait une tradition cette culture qui a été occulté un petit peu mais qui a... qui a amené aussi un plus, par les immigrés italiens et espagnols qui sont venus travailler ces terres et faire de la production légumière... eh... Je crois que c'est une culture... sont des cultures des gens qui aiment ce qu'ils font, même si de fois l'on le fait pour grande chose, mais ils ont aimé faire... travailler ces terres pour bien nourrir les toulousains et les français».

Le rôle des agriculteurs en l'aménagement du territoire

À la question de s'il est préoccupé par la situation de dégradation de l'espace agricole à la région, S.M. répond: «oui quelque part on est préoccupé, mais je crois qu'on ne peut pas... il faut, il faut... je reviens comme je disais tout à fait au début... il faut vivre avec son temps... On veut des habitations modernes et la population s'agrandit (...), la ville s'intensifie, et il faut des infrastructures, bien sûr, qui soit routières et d'autres, et à un moment donné, bien, il faut céder ces terres, il faut céder ces terres... Mais il faut que le citoyen toulousain, ne néglige pas quand même que c'est lui qui va prendre les terres aux agriculteurs, ce n'est pas l'agriculteur qui va à ennuyer le citoyen. C'est le citoyen qui va... Et ça il faut qu'il en soit respectueux». Je lui demande, alors, s'il a pensé d'aller un peu plus loin de la ville de Toulouse pour travailler, et il répond: «alors, nous avons déjà fait, nous, il y a trente ans de ça, on était dans la zone de ceinture verte, donc qu'on est venu vingt kilomètres plus loin, s'installer ici, défricher sur des sols argilo-calcaires difficiles, durs, qu'il a fallu... il a fallu tout planter... Il a fallu travailler dur pour pouvoir créer une exploitation maraîchère. À cinquante ans, comme mes collègues, je crois que... non, maintenant aller plus loin... non, non. Puis il y a un phénomène aussi, eh... le maraîcher traditionnel est près quand même de la ville...» Je dis à continuation que si la ville de Toulouse s'agrandit, ils devront arrêter, et S.M. ajoute: «oui, je pense oui. Parce que vu... il y a un phénomène d'âge, et bon, je crois que là il faut être (...). Je crois que depuis l'âge de quatorze quinze ans que je travaille, bien... comme mes collègues certains... On mérite amplement la retraite». À la question de s'il pense qu'ils ne gèrent plus le territoire où ils travaillent, il répond: «c'est d'abord un sentiment que nous avons. D'ailleurs un sentiment que nous avons, c'est-à-dire que... on était avant maîtres... je dirais maîtres et responsables d'un secteur, où l'on se sentait bien... Et à l'heure actuelle on se sent bien mais on sent qu'on est... eh... à quelque part on est de perturbateurs et on gêne, parce que... toutes ces (...) personnes qui viennent construire autour, eh... c'est vrai, perturbent un petit peu certaines façons aussi de travailler. On ne peut plus se permettre... et d'exemple... avant à cinq heures... à quatre et demi cinq heures du matin, on attaqué... au début du jour, couper de la salade. Et maintenant on est obligés d'attendre à six heures, parce qu'il y a des gens, à cause du bruit, des tracteurs... voilà!» Sur la liberté en l'aménagement du territoire, il dit: aux canaux d'arrosage, «bien, là, la Chambre d'Agriculture, et la Direction Départementale d'Agriculture, là, ce sont eux qui gèrent un petit... qui gèrent ça. Comme j'ai dit tout à fait au début pour l'eau, nous sommes... nous faisons un puit, nous devons déclarer ce puit, et dire le nombre de mètres cubes que nous allons pomper... Bon. Et ça, je crois que c'est normal, quoi, eh! Voilà, c'est la Chambre d'Agriculture...»; sur l'entretien des chemins, «l'entretien des chemins communaux, c'est la mairie, la mairie... (...) Et les chemins sur l'exploitation, ça c'est... (...), c'est nous même...», il dit qu'ils ne reçoivent pas de l'aide de la mairie pour entretenir les chemins de l'exploitation, «nous nous avons aménager... nous avons (...) tout ça, là, mais c'est moi qui me le suis fait (...), et moi j'ai payé pour ça, c'est un investissement que j'ai fait personnel pour ça. Et les voies communales, (...) sur les autres, ça, ça appartient à la mairie, mais qu'on doit être respectueux et essayer aussi de ne pas dégrader»; sur le type de culture qu'ils choisissent, je lui demande s'il vient imposé pour le syndicat, et il dit «non, non, absolument pas, ça c'est moi qui me le choisit, je peux augmenter ou diminuer certains types de produits, ça c'est à moi en fonction de ma clientèle, et comment je le ressent, et après discussion avec ma clientèle, et en fonction de la demande du consommateur, eh... ceci, ces réflexions sont faites en fin de l'année, disons pendant la période hivernale, on fait un constat de l'année passée, je contacte mes clients, et on fait une modification, c'est une modification pour l'année précédente»; sur le système de fertilisation et prévention de maladies, il dit que «le système de fertilisation ça c'est moi, mais de commun accord avec les techniciens de la Chambre d'Agriculture, après analyse des sols, et avec la coopérative avec qui je travaille... c'est en fonction des analyses, du besoin des sols, que je travaille, je fais des amendements (...). Et prévention de maladies c'est pareil»; en l'élection des semences et la pépinière, il explique que «alors, dans l'élection des semences ça c'est moi qui me le gère aussi, je reçois tous mes semenciers... (...) de cinq six semenciers, je les reçois en période hivernale, où on fait le point... où on fait le point, vous voyez, on note... on note tout ce qui a été semé, on met la date, toutes les variétés, on met les dates... on met les commentaires ce qu'il a... si ça n'a pas été bien, ou pas bien, et avec ça on recommen... on commence, comme

l'année 2005, je ferais en fonction de ça que moi j'ai noté 2004, voyez? Les dates des semis, les dates de plantation... et en fonction de ça je... je sélectionne moi mes variétés, et... voilà». Sur la faune et la végétation de la zone, je lui demande que s'ils rentrent des animaux dans son exploitation, il peut les chasser, et il dit «alors, là, oui, c'est-à-dire, là, on est... on est confrontés aux lapins, aux lièvres et autres animaux, mais bon, ceci, on vit avec et c'est normal qu'ils existent, je suis chasseur mais je les respecte...» Je lui demande si les animaux mangent la salade, et il répond: «ils en mangent, mais bon, on ne peut pas quand même... on aime la nature, moi j'aime la nature, je suis chasseur mais je chasse quand la chasse est ouverte. Je me régale de voir des lièvres et des lapins, bon, mais ils mangent un peu ça. Par contre, oui, là où je fais intervenir les piégeurs c'est pour les ragondins (...), les ragondins, ces gros (...) qui sont dans les lacs, ou dans les rivières, qui sortent, qui mangent... ils sont des herbivores... alors cela ils font un désastre... au niveau des salades, et je... dernièrement je n'ai fait... je n'ai fait attraper deux (...) parce qu'ils faisaient un désastre, au lac là-bas». Je lui demande qu'est-ce qu'il arrive s'il veut planter un arbre, et il dit qu'il peut faire ce qu'il veut «hors mis si c'est des arbres fruitiers importants, où si c'est de la vigne, alors là il faut une autorisation», il explique. En suite, je lui demande s'il pense qu'ils sont subordonnés aux syndicats agricoles ou à la Chambre d'Agriculture au moment de prendre des décisions, ou si bien ils sont complètement libres, et il répond «tout à fait libre». Mais il ajoute «que je sois un syndicaliste, que j'appartiens... et que je sois à la Chambre d'Agriculture, moi je suis libre sur mon exploitation de choisir de faire ce que je veux comment je veux. Tout en respectant de règles, qui sont des règles... des lois sur l'eau, des lois sur les traitements, des lois sur la traçabilité, ça... qu'il y a des règles à respecter, mais après, la gestion, le choix des produits, ça c'est moi qui me le fait...» Sur les possibles conflits entre eux et les constructeurs ou les propriétaires non agricoles du foncier, il dit: «oui, il y a eu des conflits dans... (...) à un moment donné, et il y a encore des conflits... Bon, mais je crois que ces conflits arrivent toujours à trouver un terrain d'entente. Bon, et le terrain d'entente c'est toujours un moyen financier...» C'est les gens qui veulent construire qui achètent leurs terrains, je dis, et il ajoute «sachant que comme moi ici, dans mon exploitation, le problème ne se pose pas, parce que je suis sur une zone inondable, donc inconstructible. Donc moi, je suis ici, et je ne suis pas des règles (...). Je ne peux pas vendre donc moi je suis tranquille, mon exploitation restera toujours en espace vert et de zone verte». Sur la possible confrontation avec des secteurs qui utilisent l'espace agricole pour faire d'autres activités, comme les gravières, il dit «oui, voilà, le problème ce sont les gravières (...), bord de Garonne, sachant qu'on est sur une zone ici où il y a... un sous-sol très favorable pour les gravières, et c'est vrai que c'est un certain préjudice, sachant que lors qu'on fait une gravière, on creuse, on perturbe aussi la nappe phréatique, et on fait évaporer des millions... des millions de litres d'eau par évaporation, quand c'est de... des gravières c'est ouvert». Je demande alors s'ils ont le permis de faire ça, dans les gravières, et il répond «oui, oui, là ils sont tout à fait... ils sont libres de pouvoir... (...) Bien, le conflit oui, et le seul conflit... le seul conflit que nous avons ce n'est pas pour le... ils font, lorsqu'ils extraient le gravier, et qu'ils font (...) son terrain... Non, ce n'est pas ça. C'est lorsqu'ils veulent (...) reboucher le trou, c'est de... on veut savoir avec quoi ils le font, et comme ils le font. Alors là, la municipalité fait très attention, et il y a des règles à respecter avec, faire, un remblayage avec des produits propre, il ne faut pas polluer la nappe phréatique». Je lui demande à continuation si ça lui dérange qu'on urbanise sur des terres qu'auparavant étaient cultivées, et il dit: «non, je crois que... bien sûr que c'est quelque part... mais il faut, comme je dis, il faut vivre avec son temps et à un moment donné si on veut... si on veut qu'une ville progresse, si on veut que la vie continue, bien, il faut accepter qu'à un moment donné, l'espace agricole est encore... (...) il y a encore du terrain à bâtir, eh, il y a encore un espace agricole important». En suite, je lui demande s'il y a des problèmes entre la pratique de l'agriculture et la conservation des espaces naturels, et il répond: «non, là, je ne pense pas qu'il y aille des problèmes. Le problème dans une agriculture périurbaine, c'est... par rapport, je dirais, la cohabitation avec le citoyen, qui vient s'installer, voilà, ça c'est le gros problème, c'est le problème de nuisances, des bruits, d'odeurs, lorsque vous dépendez un (...), certains odeurs, ça dérange, voilà. Nous sommes nous, sur une exploitation que nous avons toujours été, et des personnes extérieures qui viennent, ça par contre, ça me gêne un peu, voilà. Ça ça me gêne... C'est ces gens-là, oublient que sont eux qui viennent nous perturber, ce n'est pas nous qu'on les perturbe. Moi j'ai toujours pratique, ce...» Avec les écologistes ils ont une relation «normale», comme il dit, mais il ajoute que «si, il y a eu des problèmes lorsque nous avons construit l'ASA, parce qu'il a fallu couper deux trois arbres pour pouvoir implanter l'station, mais bon, il y a eu, il y a eu une bonne entente, quoi. Ils sont venus au début et puis après, on a dit, on plantera deux arbres à côté, puis, voilà. Bon, oui et non. Bon, on est quand même ici respectés aussi, il est interdit de faire du feu et de brûler des plastiques, bon, il y a quand même des règles, à respecter. Oui...» Sur le rôle des agriculteurs dans l'administration des communes, il dit «alors ici, à l'heure actuelle, à la municipalité de Saint-Jory, il n'y a pas des représentants, malheureusement, parce que ce sont... les gens n'ont pas voulu s'investir, mais il y a toujours eu des représentants agricoles, ça reste quand même une part importante de représentativité, les pars agricoles, dans une municipalité, dans les décisions... L'agriculture, l'agriculteur est toujours représenté... (...) Oui, beaucoup plus d'agriculteurs qu'à l'heure actuelle, oui, ça c'est vrai». À Saint-Jory restent encore des agriculteurs dans la mairie, mais très peu. Il continue: «à l'heure actuelle, non, on n'est pas représentés, parce qu'il n'y a pas, dans cette municipalité il n'y a pas... Ce n'est pas que la municipalité ne voulait pas, c'est qu'il a fallu d'agriculteurs qui se soient investis, mais parce qu'on est trop pris par notre travail, on est trop préoccupés, il faut quand même la disponibilité pour aller s'investir pour la municipalité». À continuation, je lui demande s'il pense que les différentes administrations considèrent l'espace agricole au moment d'aménager le territoire, et il répond: «oui, ça c'est une... réflexion... en fin, plus qu'une réflexion, l'agglomération du grand Toulouse tient compte de l'espace agricole, tient compte des espaces verts, eh... très important, sachant qu'ils veulent... Un exemple typique, la construction... des nouveaux bâtiments pour la construction de l'Airbus A380, il y a... deux cents hectares, qu'il y avait (...). Ces deux cents hectares, il y a, cent hectares entre le bâtiment et les voiries, le parking d'stationnement et tout, il y a cent hectares, eh... Et cent hectares d'espaces verts... Pour vous donner une situation. Et ça c'est du concret, ça a été des volontés politiques locales qui ont... maintenir un espace... si non on ne peut pas vivre que dans du béton. Et le... on essaye... Et le (...) essaye de conserver un espace agricole,

mais à un moment donné, on ne peut pas garder un champ agricole autour d'une usine, quoi, à un moment donné il faut que je... comment voulez vous que j'y passe? De lui-même, un agriculteur, il sent qu'il ne peut plus rester, quoi». Je lui demande une autre fois s'il pense que l'administration fait assez où bien il pense qu'elle peut faire encore plus, et il répond «non, je pense qu'elle fait assez». En suite, à la question de si l'administration est sensible aux réclamations des agriculteurs comme collectif, il répond «oui, oui (...), elle en tient compte, oui. Elle est... on a... une Chambre d'Agriculture qui est quand même assez forte, où nous avons des représentants agricoles assez, je dirais, convaincants. Et nous avons des personnes en France qui sortent du Conseil Général, Conseil Général et d'autres, qui sont des personnes qui sont quand même à l'écoute de l'agriculteur». Je lui demande alors s'il croit qu'ils font plutôt une agriculture résiduelle ou bien s'il voit un futur encourageant pour son activité, et il répond: «bon, alors, là c'est une question avec plusieurs réponses. C'est une agriculture qui sera indispensable et qui doit se pérenniser et exister, les cultures maraîchères, mais malheureusement, je dirais, étant près d'une grande ville les jeunes ne sont pas attirés par ce métier, qui est quand même contraignant par la multiplicité de travail et de temps de travail. Et la pénibilité quand même, qui reste quand même un travail assez dur, voilà». À la question de s'il croit que son métier aide au maintien de la qualité du territoire, il répond: «ah, oui, oui». Finalement, je lui demande s'il pense arrêter son activité ou s'il attend une requalification des terrains pour avoir des bénéfices rapides face à la retraite, et il répond: «bien sûr que... on a... vu le contexte retraite ici en France, c'est vrai que nous avons des retraites qui ne représentent rien du tout, mais sur mon exploitation ici je sais que si je n'aurais... je ne pourrais pas bénéficier... contrairement comme Fabrice Corracin, qui lui a des terres plutôt constructibles... eh... Ils ont constr... ils ont fait un lotissement où il y a trente-sept maisons, de plus de trois millions de francs, en fin, ça... Il fait d'agriculture légumière mais au même temps il est, il est agent immobilière, un peu. Hors que moi ici je ne... je ne peux pas le faire...»

Figures d'aménagement pour la préservation de l'espace agricole

À la question de s'il existe un projet dans la région pour la protection de l'espace agricole, il dit: «mais oui, surtout avec l'agglomération du grand Toulouse, oui. Quand on parle du grand Toulouse, ça prend... c'est plus de cinquante communes autour de Toulouse, pour garder l'espace agricole». Le bout de ce projet, comme il dit, c'est «d'abord de protéger les zones... (...) protéger les zones agricoles, et de conserver ces zones agricoles». En suite, je lui demande si ce projet aidera l'activité agricole de la région, et il dit «bien, je pense... un certain type d'agriculture oui, parce qu'il y a une activité agricole qui pourrait disparaître... qui serait obligée de disparaître. On ne peut pas faire cohabiter des élevages, avec des citoyens proche d'un élevage, les odeurs, le... font que, cultiver des céréales à un moment c'est le... les structures ne sont pas adaptées pour pouvoir rentrer avec des machines. Je crois que dans ces zones agricoles périurbaines, le seul type d'agriculture sont les cultures légumières, pépinières et horticoles, qui font que... ils sont les sols les mieux adaptés pour pouvoir occuper ces espaces (...). Mais on a, par contre, là, pour conserver ça, il faut qu'on soit aidés, parce que là l'agriculture ce n'est pas aidée...» Je dis alors que peut être ces projets sont pour favoriser la qualité de vie des citoyens plutôt que pour aider les agriculteurs, et il dit: «je pense qu'elle est... essayer d'abord de conserver une certaine type d'agriculture, pour pas n'avoir que du béton, et aussi pour préserver une certaine qualité de vie, aussi aux citoyens...» Je lui dis que les autres agriculteurs n'ont pas parlé de ce projet, et il dit «oui, moi j'en parle parce qu'il fait longtemps que je connais ça, et en plus, je suis... je m'occupe de la zone périurbaine de la ville de Toulouse au près de la Chambre d'Agriculture, donc je connais bien ce sujet, quoi...» Alors, je lui parle du projet de terres en ville, et il dit «eh... bien, il y a le terres en ville, et puis, mais aussi, je vous dit, ça prend, quand on parle... l'agglomération de Toulouse prend plus de cinquante communes autour de Toulouse, c'est immense, quoi, c'est immense... Pour conserver et pour essayer de garder comme la zone de Labège, faire cohabiter une zone artisanale, des zones d'habitations, et agriculture...» Je lui demande en suite s'il y a de futurs projets de nouvelles infrastructures à la région, et il dit «infrastructure non, pour l'instant ce que je sache, absolument pas, ni même au sens du développement des maraîchers, bon, à part peut être quelques constructions de serres, mais qui seront, infimes, quoi, c'est tout».

Propositions et mécanismes de gestion

Je demande à S.M. s'il croit qu'ils devraient d'exister plus de mécanismes pour faire plus facile l'achat de terres, et il dit «c'est la SAFER qui fait cette fonction, à l'heure actuelle la SAFER avait laissée un petit peu, et elle est en train de reprendre pour essayer justement de préserver, de conserver, sachant que la SAFER est impliquée avec l'agglomération de Grand Toulouse, pour pouvoir positionner et garder ce type d'agriculture dans ces zones périurbaines, donc la SAFER est très impliquée». À la question de si ces mécanismes doit les donner la SAFER et l'administration ou si bien c'est le libre marché qui donne les facilités aux agriculteurs pour acheter des terres, il répond «non je pense qu'il faut laisser faire parce que l'agriculteur c'est lui-même ne peut pas traiter (...) soit par le billet de la SAFER...» Sur les mécanismes plus faisables pour gérer la terre en la faisant plus accessible aux agriculteurs intéressés à grandir la surface de leur exploitation, comme le remembrement, il dit «alors, le remembrement, oui, mais ça... nous avons vécu l'expérience surtout en culture céréalière, ont des natures, aussi les remembrements, ont des natures licites. Et je crois que là il faut être respectueux des... d'un certain espace... Non, je crois que ce qu'il faut c'est pouvoir faire cohabiter les citoyens qui habitent, et l'agriculteur en faisant un certain type d'agriculture qui soit adapté... Adapté, voilà...» Je dis, en suite, que s'il y a des parcelles dans la commune qui sont isolées, c'est positif de faire un remembrement, et il répond «oui, mais tout en respectant... oui, on peut faire un certain remembrement, mais en respectant certains points de notre (...), c'est-à-dire, sans quand même détruire des haies, sans... il faut conserver certains... (...) Voilà, voilà, là, voilà... là je suis d'accord, oui, il faut, on peut faire, mais il faut respecter un peu la

nature. J'ai (...) un côté écologiste, peut être un petit peu, je ne sais rien, moi... (...) Je ne suis pas... je n'ai pas la carte du parti écologiste, eh! Mais bon, il faut quand même être respectueux, il faut quand même respecter certains points si on veut...» Finalement, je lui dis que si par exemple il y a deux agriculteurs qui sont à côté un de l'autre, et veulent faire une seule exploitation en société, et il ajoute «oui, là c'est... bien ça, c'est la volonté de la part des agriculteurs, ce n'est pas l'administration qui intervient, là (...). C'est difficile, quoi, ça arrive mais très rarement...»
L'entrevue est finie à 19h.

9.9 FOTOGRAFIES REPRESENTATIVES DE LA REALITAT DE LES ZONES D'ESTUDI

9.9.1 El delta del Llobregat (Àrea 1)

Foto 1. Camp de carxofes característic del Delta.

Foto 2. Exemple d'impactes negatius sobre la zona agrícola.

Foto 3. Imatge de les inundacions de la tardor de 2002 al Delta.

Foto 4. Parada d'una cooperativa a la nau dels pagesos de Mercabarna (nau G).

Foto 5. Imatge dels assentadors a Mercabarna.

Foto 6. Transport de carxofes per a la indústria conservera de Múrcia (coop. del Prat).

9.9.2 La zona hortícola del nord de Toulouse (Àrea 2)

Foto 7. La plantació d'enciams a l'Àrea 2 està completament mecanitzada, però cal mà d'obra per supervisar-la.

Foto 8. Hi ha estris que encara requereixen de la força humana.

Foto 9. L'embalatge dels productes hortícoles es fa a la mateixa explotació i sovint hi participa mà d'obra familiar.

Foto 10. Els conreus, sobretot a la comuna de Saint-Jory, sovint es troben intercalats entre els habitatges.

Foto 11. A l'Àrea 2, els hivernacles no són tan presents com a l'Àrea 1, però també fan la seva funció.

Foto 12. Al MIN de Toulouse els horticultors poden vendre directament els seus productes.